

Adriana Orzechowska

Model rozprawy głównej w polskim procesie karnym

Rozprawa doktorska przygotowana
w Katedrze Postępowania Karnego i Kryminalistyki
pod kierunkiem Prof. UŁ dr. hab. Dariusza Świeckiego
w dyscyplinie nauki prawne

Łódź 2023

Spis treści

Wykaz skrótów	7
Wstęp.....	9
Rozdział I. Rozprawa główna z perspektywy historycznej.....	19
I.1 Rozprawa główna w Kodeksie postępowania karnego z 1928 r.	19
I.1.a. Forma i zakres postępowania przygotowawczego w Kodeksie postępowania karnego z 1928 r.....	19
I.1.b. Rozprawa główna.	28
I.1.c. Struktura i przebieg rozprawy głównej.....	36
I. 1.d. Kształt rozprawy głównej w latach 1949-1969.....	58
I.2. Rozprawa główna w Kodeksie postępowania karnego z 1969 r.	66
I.2.a. Forma i zakres postępowania przygotowawczego.....	66
I.2.b. Rozprawa główna.	68
I.2.c. Struktura i przebieg rozprawy głównej w Kodeksie postępowania karnego z 1969r....	73
Rozdział II. Istota rozprawy głównej.....	89
II. 1. Geneza rozprawy głównej.	89
II. 2. Usytuowanie rozprawy głównej jako sądowego forum orzekania.....	92
II. 2. a. Rozprawa.	98
II.2.b. Posiedzenie a rozprawa główna.	104
II. 2.c. Rozprawa główna a posiedzenie wyrokowe.....	110
II. 3. Sposób rozpatrzenia i rozstrzygnięcia sprawy karnej na posiedzeniu.....	119
Rozdział III. Formuła relacji postępowania przygotowawczego do jurysdykcyjnego w aspekcie czynnika kształtującego rozprawę główną.	132
III.1. Istota postępowania przygotowawczego.....	132
III.2. Modelowe ujęcia relacji postępowania przygotowawczego wobec jurysdykcyjnego.	135
III.2.a. Rozprawa główna i postępowanie przygotowawcze w aspekcie wymogu wyjaśnienia i rozstrzygnięcia sprawy.	138
III.2.b. Walor procesowy czynności dowodowych postępowania przygotowawczego a kontradiktoryjny charakter rozprawy głównej.	144
III.3. Utrwalanie dowodów w postępowaniu przygotowawczym.	156
III.4. Postępowanie przygotowawcze determinantem treści wyroku.....	158

III.5. Usytuowanie postępowania przygotowawczego w odniesieniu do formy postępowania sądowego.....	165
Rozdział IV. Zasady procesowe formułujące model rozprawy głównej.....	173
IV. 1. Zasada prawdy materialnej.....	173
IV.2. Zasada swobodnej oceny dowodów.....	179
IV.3. Zasada obiektywizmu.....	183
IV.4. Zasada bezpośredniości.....	186
IV. 5. Zasada kontradiktoryjności.....	193
IV.6. Zasada równości broni.....	202
IV. 7. Zasada jawności.....	211
IV. 8. Zasada ustności.....	223
IV. 9. Zasada koncentracji.....	226
IV.10. Zasada skargowości.....	239
IV. 11. Zasada prawa do obrony.....	249
IV. 12. Zasada domniemania niewinności.....	266
IV. 13. Zasada ciężaru dowodu.....	271
Rozdział V. Rozprawa główna w świetle standardów konstytucyjnych i strasburskich..	277
V. 1. Wprowadzenie.....	277
V. 2. Konstytucja a proces karny.....	280
V.3. Rozprawa sądowa jako konstytucyjna rękojmia sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy...	282
V.3.a. Jawność rozprawy sądowej jako warunek sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy.....	297
V.3.b. Sprawiedliwe rozpatrzenie sprawy a sprawność postępowania sądowego.....	302
V.3.c. Pozostałe standardy konstytucyjne prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przed sądem.....	307
V.3.d. Rozprawa główna a realizacja prawa do obrony w konstytucyjnym wymiarze.....	308
V.3.e. Domniemanie niewinności oskarżonego konstytucyjnym wyznacznikiem przebiegu rozprawy sądowej.....	315
V.3.f. Zasada prawdy materialnej i kontradiktoryjności w aspekcie konstytucyjnego prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez sąd.....	317
V. 4. Rzetelna rozprawa sądowa w rozumieniu EKPC.....	325
V.4.a. Jawność rozprawy przed sądem w aspekcie EKPC.....	331
V.4.b. Konwencyjna rzetelność rozprawy sądowej a rozpoznanie sprawy w rozsądnym terminie.....	334
V.4.c. Domniemanie niewinności oskarżonego w świetle art. 6 ust. 2 EKPC.....	337
V.4.d. Niezbędny standard praw oskarżonego na rozprawie w aspekcie art. 6 ust. 3 EKPC.....	341

V.5. Rozprawa sądowa, jako forum realizacji obrony oskarżonego, w kontekście jego prawa do konfrontacji ze świadkami oskarżenia (art. 6 ust.3 pkt d EKPC).....	349
Rozdział VI. Charakterystyka struktury i przebiegu rozprawy głównej.	358
VI.1. Zagadnienia wprowadzające.	358
VI.1.a. Posiedzenie wstępne.	359
VI.1.b. Struktura rozprawy głównej.	365
VI.1.c. Organizacja rozprawy głównej.	368
VI.1.d. Materialne kierownictwo rozprawą, a materiały postępowania przygotowawczego.	371
VI. 2. Rozpoczęcie rozprawy głównej.	378
VI.2.a. Podmioty uprawnione lub zobowiązane do uczestnictwa w rozprawie głównej.	380
VI.2.a.a. Oskarżony i jego obrońca.	381
VI.2.a.b. Oskarżyciel publiczny.	391
VI.2.a.c. Pozostałe podmioty uprawnione do uczestnictwa w rozprawie.	393
VI.3. Rozpoczęcie rozprawy głównej a przewod sądowy.	396
VI.4. Schemat przewodu sądowego.	399
VI.4.a. Rozpoczęcie przewodu sądowego.	401
VI.4.b. Odpowiedź oskarżonego na akt oskarżenia.	407
VI.4.c. Przesłuchanie oskarżonego w ramach postępowania dowodowego.	409
VI.5. Rozprawa skrócona.	417
VI.5.a. Dobrowolne poddanie się karze na rozprawie (art. 387 k.p.k.).	417
VI.5.b. Ograniczenie postępowania dowodowego (art. 388 k.p.k.).	428
VI.6. Kształtowanie podstawy dowodowej wyroku.	431
VI.6.a. Specyfika przeprowadzania dowodów z osobowych źródeł dowodowych.	438
VI.6.b. Temporalne usytuowanie i dynamika postępowania dowodowego w aspekcie terminów prekluzyjnych.	450
VI.7. Zamknięcie przewodu sądowego.	460
VI.8. Głosy końcowe.	462
VI.8.a. Organizacja etapu.	466
VI.8.b. Treść przemówień.	470
VI.8.c. Znaczenie głosów końcowych.	473
VI.9. Wyrokowanie.	477
VI.9.a. Narada i głosowanie.	478
VI.9.b. Odroczenie wydania wyroku.	485

VI.9.c. Problematyka wydawania decyzji procesowych w trakcie okresu odroczenia wydania wyroku.	490
VI.9.d. Wznowienie przewodu sądowego.....	496
VI.9.e. Udzielenie dodatkowego głosu uczestnikom postępowania.	499
VI.9.f. Sporządzenie na piśmie i ogłoszenie wyroku.	502
VI.9.g. Zakończenie rozprawy głównej.....	508
Rozdział VII. Rozprawa główna prowadzona w trybie zdalnym.....	510
VII.1. Zagadnienia wstępne; rozprawa na odległość – rys historyczny.....	510
VII.2. Zdalne uczestnictwo prokuratora w rozprawie głównej.	520
VII.3. Rozprawa w trybie zdalnym wobec oskarżonego, oskarżyciela posiłkowego i oskarżyciela prywatnego.	523
VII.4. Stawiennictwo a udział w rozprawie prowadzonej zdalnie.....	537
VII.5. Rozprawa na odległość a konwencyjny standard praw oskarżonego w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.	543
VII.6. Tryb zdalny rozprawy głównej w aspekcie podstawowych zasad procesowych regulujących jej przebieg.	554
Zakończenie.....	566
Bibliografia	580
Powołane akty prawne.....	614
Wykaz orzeczeń i decyzji:.....	618

Wykaz skrótów

1. Akty prawne

CPP - francuski Kodeks postępowania karnego z 31.12.1957 r. (Code de procédure pénale)

EKPC - Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r., zmieniona Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.). (określana w tekście również jako Konwencja)

k.k. - Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1138 z późn. zm.).

k.k.s. - Ustawa z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 654 z późn. zm.)

Konstytucja RP - Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)

k.p.k. - Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1375 z późn. zm.).

k.p.k. z 1928 r. - Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 19 marca 1928 r. - Kodeks Postępowania Karnego. (Dz. U. Nr 33, poz. 313).

k.p.k. z 1969r. - Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 13, poz. 96 z późn. zm.)

k.p.w. Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1124).

MPPOiP - Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

Nowelizacja wrześniowa (nowelizacja z 2013 r.) Ustawa z 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1247 ze zm.)

Nowelizacja z 2015 r. - Ustawa z 20.02.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 396)

Nowelizacja z 2016 r. - Ustawa z 11.03.2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 437 ze zm.)

Nowelizacja z 2019 r. - Ustawa z 19.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1694).

reg.sąd. - Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18 czerwca 2019 r. - Regulamin urzędowania sądów powszechnych (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2514 z późn. zm.) – (reg. sąd.)

StPO - (Strafprozeßordnung) niemiecki Kodeks postępowania karnego w brzmieniu opublikowanym 7 kwietnia 1987 r.

2. Czasopisma i inne

CPKiNP -Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych
Dz.Urz. UE L -Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej seria L
ETPC - Europejski Trybunał Praw Człowieka
HUDOC -internetowy zbiór orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka
KSSiP –Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury
KZS - Krakowskie Zeszyty Sądowe
OSNKW -Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Karna i Wojskowa
OTK ZU -Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy
OTK-A -Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Seria A
OTK-B -Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Seria B
PiP - Państwo i Prawo
Pr.w Dzia. - Prawo w działaniu sprawy karne
Prok. i Pr. - Prokuratura i Prawo
PS - Przegląd Sądowy
RPEiS - Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
SA -Sąd Apelacyjny
SN -Sąd Najwyższy
SO -Sąd Okręgowy
Teki Kom. Praw. – OL PAN -Teki Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie
TK -Trybunał Konstytucyjny
Zeszyty Naukowe ASW – Zeszyty Naukowe Akademii Sztuki Wojennej
ZN UR -Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego

Wstęp

Rozprawa główna nie jest zdefiniowana w Kodeksie postępowania karnego z 1997r.¹ Nazwa i korelujące z nią usytuowanie proceduralne rozprawy głównej identyfikują ją, jako podstawową fazę postępowania jurysdykcyjnego, w ramach, której sąd pierwszej instancji orzeka o przedmiocie procesu, sformułowanym w skardze oskarżyciela.

Instytucja ta została wprowadzona przez Kodeks postępowania karnego z 1928r.² Określenie wówczas przez ustawodawcę rozprawy „główną” wskazuje, że jego intencją było, aby forum to stanowiło centralny etap procesu karnego, umożliwiający realizację jego funkcji i gwarantujący osiągnięcie jego celu w postaci rozstrzygnięcia o odpowiedzialności karnej oskarżonego. Założenie to było dostosowane do istniejącej w tym czasie rzeczywistości legislacyjnej.

Obecnie, na skutek wielokrotnych modyfikacji procedury karnej na przestrzeni kilkudziesięciu lat, nazwa „rozprawa główna” może nie w pełni oddawać faktyczne znaczenie tej instytucji. Nie jest to już, bowiem jedyne, forum orzekania przez sąd o przedmiocie procesu. Co więcej wydaje się, że instytucja ta może już nawet nie mieć kluczowego charakteru w omawianym zakresie. Realizację zarezerwowanych, bowiem niegdyś wyłącznie dla rozprawy funkcji postępowania, ustawodawca coraz częściej przenosi na posiedzenia. Przejawia się to wprowadzeniem, a następnie rozszerzeniem katalogu przypadków umożliwiających wydanie na nich merytorycznego rozstrzygnięcia, w tym wyroku, co do odpowiedzialności karnej oskarżonego (warunkowo umarzającego postępowanie -art. 341 § 1 k.p.k., na skutek wniosku prokuratora w trybie art. 335§1i2 k.p.k., zainicjowanego wnioskiem oskarżonego na podstawie art. 338a k.p.k. czy też wyroku nakazowego -art. 500§4 k.p.k.), z jednoczesnym zwiększaniem pożądanych do tego gwarancji procesowych, a znamienych dla rozprawy (np. jawność zewnętrzna posiedzeń, na których są wydawane wyroki –art. 95b§2i3 k.p.k.³). Jednocześnie sprzężone z tym zjawiskiem ograniczanie przez ustawodawcę realizacji zasad procesowych postrzeganych często, jako „nieodzowne” i charakterystyczne dla rozprawy głównej, (w tym min. ustności, bezpośredniości, kontradyktoryjności, równości stron),

¹ Kodeks postępowania karnego z 6 czerwca 1997 r. Dz.U.2020.30 t.j.

² Dz.U. z 1928r. Nr 33, poz. 313.

³ W brzmieniu nadanym przez art. 1 pkt 32 ustawy z dnia 27 września 2013 r. (Dz.U.13.1247) zmieniającej Kodeks postępowania karnego z dniem 1 lipca 2015 r.

istotnie wpływa na faktyczny kształt i tok tego forum orzekania (min. art. 350a k.p.k., art. 387§5 k.p.k., art. 391 k.p.k., art. 388 k.p.k., art. 389 k.p.k., art. 392 k.p.k., art. 393 k.p.k., art. 393a k.p.k., art. 394§2 k.p.k. 395 k.p.k., art. 396 k.p.k., art. 378a k.p.k., 360§2 k.p.k., 418§1ai1b k.p.k.).

W świetle powyższego analiza unormowań dotyczących rozprawy głównej, regulujących jej przebieg, jak też oddających jej relację do posiedzeń sądu winna być postrzegana, jako ważne zagadnienie, wymagające udzielenia odpowiedzi na pytanie o przystawanie tej instytucji do obecnej, zgola odmiennej, sytuacji prawnej. Mnogość kolejnych, najczęściej fragmentarycznych nowelizacji procedury karnej nakazuje rozważenie, czy obowiązujący aktualnie model rozprawy głównej jest spójny systemowo, a przez to adekwatny do tak istotnie zmodyfikowanego jej otoczenia procesowego⁴. Ponadto problematyka dotycząca modelu rozprawy głównej, w tym ujęciu, nie stanowiła dotąd przedmiotu obszerniejszego opracowania⁵. Z tych względów zagadnienie to spełnia wymogi kwalifikujące go do poddania analizie i omówienia w ramach niniejszej pracy.

Słownikowe znaczenie pojęcia „model”, w rozumieniu mogącym odnosić się do przedmiotowego opracowania, odwołuje się do: wzoru wskazującego sposób wykonania bądź funkcjonowania czegoś, typu, konstrukcji, schematu lub opisu odzwierciedlającego działanie, struktury, charakteru, czy też zależności jakiegoś zjawiska lub przedmiotu⁶.

Modelem instytucji prawnej będzie, zatem zespół sprzężonych ze sobą głównych komponentów, tworzących jej strukturę, pozwalających na jej wyodrębnienie i nadających jej tożsamość. Takie też ujęcie modelu rozprawy głównej jest przedmiotem niniejszej pracy, obrazujące jej charakterystykę i funkcjonowanie, poprzez identyfikację jej najważniejszych elementów, naświetlonych przez zasady procesowe i standardy, podkreślające fundamentalne kwestie, wymagane z punktu widzenia wzorca sądowego forum orzeczniczego⁷.

Sprecyzowanie modelu procesowego rozprawy głównej (faktycznego i ewentualnie pożądanego) wymaga przede wszystkim omówienia kluczowych zagadnień regulujących tę fazę postępowania w sposób akcentujący jej indywidualny charakter i

⁴ Por. D. Świecki, Rola i znaczenie rozprawy głównej w procesie karnym (rozważania o forach orzekania), PiP 2018, zeszyt 10, s. 5.

⁵ Poza odnoszącą się do poprzednio obowiązującego Kodeksu postępowania karnego, pozycją Stanisława Kalinowskiego - Rozprawa główna w polskim procesie karnym, Warszawa 1975.

⁶ Internetowy słownik języka polskiego PWN pod red. W. Doroszewskiego, (<https://sjp.pwn.pl/slowniki/model.html>, dostęp 17X2021r., godz. 21.00).

⁷ Por. H. Kuczyńska, O modelowym podejściu do postępowania karnego, PS 2017, nr 4, s. 6-9.

uzasadniający wyodrębnianie jej spośród innych forów orzekania⁸. To z kolei czyni koniecznym oznaczenie jej istoty, budowy, cech charakterystycznych składających się na nią elementów oraz analizy powiązanych ze sobą podstawowych przepisów i norm prawnych wyznaczających jej funkcje, cel i wymaganą odrębność. Wnioskowanie to i ustalenia, aby miały logiczne uzasadnienie powinny się odwoływać zarówno do historycznych, jak i obecnych unormowań. Celowe jest także rozważenie możliwych alternatywnych rozwiązań modyfikujących kształt rozprawy głównej. Te ostatnie należy zestawić z przewidzianą przez ustawodawcę tradycyjną rolą tego forum orzekania, jako przewidzianego do rozstrzygnięcia o odpowiedzialności karnej oskarżonego, w sposób gwarantujący realizację: podstawowych wartości wyrażanych w najistotniejszych zasadach procesu karnego i wymaganych współcześnie standardach prawnych. Z drugiej zaś strony ewentualne proponowane rozwiązania powinny jednocześnie uwzględniać zmianę rzeczywistości prawnej i pozaprawnej, jaka nastąpiła w związku z postępowaniem cywilizacyjnym, wymagającym zwiększenia efektywności i ekonomiki instytucji procesowych. Przede wszystkim należy tu mieć na uwadze pojawienie się licznych unormowań „usprawniających” przebieg rozprawy głównej, bądź kreujących instrumenty mogące podważać dotychczasowe uzasadnienie tejże instytucji w aktualnym kształcie.

Jak już wspomniano rozprawa opatrzona określeniem „główna” została wprowadzona do polskiego procesu karnego w okresie przedwojennym, jako instytucja warunkująca możliwość wydania przez sąd pierwszej instancji wyroku rozstrzygającego o odpowiedzialności karnej oskarżonego. Podstawowym kryterium odróżniającym rozprawę główną od pozostałych posiedzeń było to, że rozprawa była jawna dla stron i publiczności. Przez co urzeczywistniając zasady: jawności, ustności i bezpośredniości miała w założeniu osiągnąć cel procesu karnego, prowadząc do ustalenia przez sąd, w oparciu o swobodną ocenę dowodów, prawdy materialnej odnośnie winy i okoliczności uzasadniających bądź nie, pociągnięcie oskarżonego do odpowiedzialności karnej⁹. Niemniej nawet wówczas rozprawa główna postrzegana była, jako rodzaj posiedzenia, choć o wyjątkowym, bo jawnym charakterze¹⁰.

⁸ Por. S. Waltoś, Model postępowania przygotowawczego na tle prawno-porównawczym, Warszawa 1968 r, s. 9-10.

⁹ A. Mogilnicki, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, reprint wydania z 1933 r., Warszawa 2019, s. 30, 600-601.

¹⁰ Zob. D. Świecki, Przeprowadzanie dowodów na rozprawie głównej. Wybrane zagadnienia. [w:] Proces karny w dobie przemian. Przebieg postępowania. (Steinborn S., Woźniewski K. red.), Gdańsk 2018, s. 279.

Według Kodeksu postępowania karnego z 1969r.¹¹ rozprawa główna była również najważniejszym i pierwotnie, co do zasady jedynym stadium procesu, w ramach, którego ustne i bezpośrednie postępowanie przed sądem prowadziło do rozstrzygnięcia o jego przedmiocie poprzez uzyskanie wyroku, co do odpowiedzialności karnej oskarżonego. Także i w tym przypadku doniosły status rozprawy głównej przypisywano temu, że tylko to forum orzekania miało stanowić rękojmię realizacji najistotniejszych zasad procesowych, w tym w szczególności: kontrydiktoryjności, równości stron, domniemania niewinności, bezpośredniości, jawności i ustności¹².

Kodeks postępowania karnego z 1997 r. w dalszym ciągu podkreśla szczególny charakter rozprawy przed sądem pierwszej instancji w sprawach dotyczących przestępstw, pozostając przy określeniu jej, jako „głównej”¹³. Tymczasem znaczenie tej instytucji ulega systematycznemu obniżeniu. Coraz częściej, bowiem mamy do czynienia z rozstrzygnięciem odpowiedzialności karnej oskarżonego na posiedzeniu, gdzie realizacja zasad procesowych, utożsamianych poprzednio z rozprawą główną jest znacznie ograniczona lub nawet wyłączona. Przede wszystkim należy tu zwrócić uwagę na rozwój tzw. porozumień procesowych, skutkujących szybszym uzyskaniem wyroku skazującego wydanego w zredukowanym trybie opierającym się na akceptacji przez strony możliwego uszczerbku dla niektórych ich gwarancji procesowych.

Niezależnie od powyższego dążenie do dostosowania normatywnej rzeczywistości do współczesnych wymagań powoduje konieczność uproszczenia i przyspieszenia postępowania karnego, w tym także w fazie sądowej kończącej się wydaniem orzeczenia, co do odpowiedzialności karnej oskarżonego. To z kolei powoduje, że wymogi co do zakresu realizacji poszczególnych zasad procesowych w ramach rozprawy głównej również ulegają niepomiernemu obniżeniu. W szczególności sprzężone z tą tendencją jest dążenie do rozszerzania katalogu dopuszczalnych odstępstw od zasady bezpośredniości, czy ustności w przeprowadzaniu dowodów. Zjawisko to jest coraz bardziej dostrzegalne we współczesnych ustawodawstwach. Kolejne nowelizacje polskiej procedury karnej także oddają ten trend. Skłania to do rozważenia możliwości lub celowości ograniczenia przewodu sądowego, bądź też w ogóle rezygnacji z przeprowadzenia rozprawy głównej w

¹¹ Dz.U.1969.13.96.

¹² S. Kalinowski, *Polski proces karny*, Warszawa 1971, s. 437-438.

¹³ D. Świecki, *Rola i znaczenie rozprawy głównej ...*, s.6., gdzie autor akcentuje przeprowadzanie rozprawy przed sądem I instancji bez oznaczenia jej określeniem „główna” min. w sprawach o wydanie wyroku łącznego – art. 573 k.p.k., czy o odszkodowanie za niesłuszne skazanie , tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie – art. 554§2 k.p.k.)

toku postępowania karnego¹⁴. To z kolei wymaga odwołania się do problematyki dotyczącej wzajemnej relacji postępowania przygotowawczego do sądowego. Niezaprzeczalny wpływ pierwszego z postępowań, uznawanego za „podstadium postępowania jurysdykcyjnego”¹⁵, na model rozprawy głównej powoduje, że modyfikacja tej instytucji (wyrażająca się spadkiem jej znaczenia), czyniłaby niezbędną aktualizację oceny, co do adekwatności roli postępowania przygotowawczego w stosunku do inaczej ukształtowanego postępowania „właściwego” przed sądem.

Będące przedmiotem niniejszej pracy rozważania, odwołujące się do analizy wyników zastosowanych metod badawczych, będą próbą ustalenia niezbędności, przydatności i efektywności funkcjonujących w polskim procesie karnym uregulowań kreujących model rozprawy głównej, w odniesieniu do współcześnie stawianych jej celów. Realizację tego zamierzenia ma ułatwić weryfikacja pomocniczych hipotez badawczych, co do potrzeby utrzymania tradycyjnego podziału forów orzekania w aspekcie ich różnic i wyodrębnienia spośród nich rozprawy głównej, a jeśli tak to, w jakim kształcie i w odniesieniu, do jakich spraw. W tym celu konieczne będzie przeprowadzenie analizy obecnych unormowań regulujących tok rozprawy głównej pod kątem zweryfikowania tezy, że forum to zapewnia rękojmię realizacji podstawowych zasad procesowych, utożsamianych z istotą procesu karnego. W dalszej kolejności celowe będzie uzyskanie odpowiedzi na pytanie, czy tradycyjny podział rozprawy głównej na cztery etapy jest nadal konieczny, czy też w niektórych sytuacjach można z wybranych jej faz, lub też ich komponentów, zrezygnować (np. w przypadku trybu konsensualnego, bądź, kiedy rozprawa odbywa się pod nieobecność stron i publiczności). Ustalenie tych kwestii powinno pozwolić na uzyskanie odpowiedzi, co do niezbędności utrzymania historycznego podziału forów orzekania na rozprawę główną i posiedzenia, a jeśli tak to w zakresie, jakich spraw i kryteriów ich wyodrębniania (np.: tryb konsensualny, konieczność przeprowadzania dowodów, istnienie sporu, obecność stron i publiczności).

Sprecyzowana powyżej problematyka, będąca przedmiotem niniejszej dysertacji uzasadniała zastosowanie w niej przede wszystkim metod: historyczno-prawnej, dogmatyczno-prawnej oraz analitycznej. Temat pracy przesądził o konieczności objęcia nią głównie analizy norm prawnych. Jednocześnie wobec odwoływania się przez niego

¹⁴ Por. C. Kulesza, Deprecjacja rozprawy głównej w procesie karnym z perspektywy obrońcy. Uwagi na tle porównawczym s. 18 (<https://www.researchgate.net/publication/313639367>)

¹⁵ J. Zagrodnik, Model interakcji postępowania przygotowawczego oraz postępowania głównego w procesie karnym, Warszawa 2013, s. 1. por. S. Waltoś, Model postępowania przygotowawczego.... s. 15.

do modelu instytucji prawnej, zasadnym było skoncentrowanie badań empirycznych przede wszystkim do przypadków objętych orzecnictwem Sądu Najwyższego, Trybunału Konstytucyjnego oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu.

Wymagające rozważenia zagadnienia, odwołujące się do analizy wyników zastosowanych technik poznawczych, przełożyły się na zawartość merytoryczną pracy i ukształtowały jej strukturę.

Pierwszy rozdział niniejszej pracy ujmuje przedmiot badań w postaci unormowań prawnych dotyczących rozprawy głównej w aspekcie historycznym. Został on poświęcony analizie regulacji normatywnych odnoszących się do omawianej instytucji, a zamieszczonych w Kodeksach postępowania karnego z 1928 r. i 1969r. w aspekcie ich genezy, czynników determinujących ich zmiany oraz wynikających z tego konsekwencji. Badanie prawa przy zastosowaniu metody historycznej było konieczne wobec postawionego głównego celu poznawczego sprowadzającego się do ustalenia koherencji systemowej aktualnego modelu rozprawy głównej, w tym niezbędności wyodrębnienia tej instytucji, jako podstawowego forum orzekania w obowiązującym kształcie.

W rozdziale drugim omówieniu podlegały kluczowe kwestie wyznaczające zakres i rodzaj problematyki objętej tematem pracy. Znaczenie i rolę rozprawy głównej przybliżają tu zagadnienia odwołujące się do genezy tej instytucji, jej charakteru, jako sądowego forum rozstrzygnięcia o odpowiedzialności karnej, jak też jego relacji w odniesieniu do posiedzeń sądu. W podobnym kontekście w rozdziale trzecim omówienia wymagała również istota postępowania przygotowawczego z punktu widzenia jego funkcji i celów, w aspekcie czynnika decydującego o roli rozprawy głównej¹⁶. Zagadnienia te należało omówić zwłaszcza w odniesieniu do nowelizacji Kodeksu postępowania karnego, która weszła w życie 1 lipca 2015r.¹⁷, a która krótkotrwale przekształciła postępowanie przygotowawcze w fazę gromadzenia dowodów na potrzeby oskarżyciela publicznego, po czym została cofnięta przez ustawodawcę już 15 kwietnia 2016r.¹⁸, poprzez przywrócenie postępowaniu przygotowawczemu jego poprzednio

¹⁶ S. Waltoś, Model postępowania przygotowawczego ..., s. 107.

¹⁷ Ustawa o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw z 27 września 2013 r. (Dz.U.2013.1247).

¹⁸ Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw - Dz. U. poz. 437 z późn. zm.).

ugruntowanej, wiodącej roli polegającej na gromadzeniu i utrwalaniu dowodów na użytek sądu¹⁹.

W ten sposób skonkretyzowany i wyjaśniony został zakres tematyczny pracy, a jednocześnie uwypuklone zostały kwestie podlegające szczególnemu uwzględnieniu, jako wymagające pogłębionych rozważań w dalszych częściach opracowania.

W rozdziale czwartym omówiono najistotniejsze zasady procesowe odnoszące się do rozprawy głównej, w aspekcie czynników mających wpływ na jej kształt i przebieg. Chodzi tu o zasady: prawdy materialnej, swobodnej oceny dowodów, obiektywizmu, (bezstronności sądu), bezpośredniości, kontradiktoryjności, równości broni, jawności, ustności, koncentracji (ciągłości rozprawy, nieprzerywalności procesu, szybkości postępowania), skargowości, prawa do obrony, domniemania niewinności oskarżonego, ciężaru dowodu. Ustalenie możliwego zakresu realizacji tych zasad w toku rozprawy głównej, w ramach obowiązujących aktualnie przepisów, umożliwiło odpowiedź na pytanie czy omawiane forum orzekania o „szczególnym charakterze” zapewnia gwarancje stanowiące emanację wspomnianych dyrektyw²⁰. To z kolei umożliwiło zweryfikowanie aktualności założenia, co do konieczności przeprowadzania rozprawy głównej, jej pożądanej formy, czy też ewentualnego zakresu rodzajowego spraw wymagających rozstrzygnięcia na tym forum, z uwagi na konieczność przeprowadzenia postępowania dowodowego w warunkach gwarantowanych przez kluczowe zasady procesowe, a znamienne dla rozprawy. Zagadnienia objęte tą częścią pracy pozwoliły jednocześnie na ustalenie możliwości i celowości stosowania tychże reguł na pozostałych forach orzekania.

Rozdział piąty obejmuje problematykę dotyczącą przebiegu i roli rozprawy głównej, jako forum orzekania sądu przez pryzmat wymogów konstytucyjnych, jak też o charakterze konwencyjnym.

Prawo do sądu, realizowane na rozprawie jest zagwarantowane w szczególności przez art. 45 Konstytucji RP²¹. Norma ta w istotny sposób rzutuje na funkcje i przebieg rozprawy głównej. Jednocześnie identyfikuje gwarancje procesowe, które musi zapewniać sądowe forum orzekania, z uwagi na konstytucyjny charakter wymienionego dobra. Instrumentem koniecznym do zbadania i omówienia przedmiotowego prawa

¹⁹ Por. S. Waltoś, Model postępowania przygotowawczego ..., s. 108.

²⁰ Por. min. S. Kalinowski, Przebieg procesu karnego, Warszawa 1961, s. 214.

²¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

podmiotowego będzie analiza orzecznictwa sądowego Trybunału Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego odnośnie do związanych z tym kwestii.

Konsekwencją przyjętych przez Polskę zobowiązań międzynarodowych jest wymóg korelacji uregulowań krajowych ze standardami europejskimi. Rozważania zawarte w niniejszej pracy nie byłyby, więc kompletne bez zbadania objętych nią zagadnień także w powyższym aspekcie. Ramy niniejszej pracy wymagały, aby pole rozważań zawęzić do organu najbardziej reprezentatywnego (z punktu widzenia jej tematu) spośród kilku współistniejących na forum europejskim instytucji. Za organ taki uznano funkcjonujący w ramach systemu ochrony praw człowieka Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu (ETPC). Stworzona przez niego baza orzecnicza szczególnie koreluje z tematem niniejszej pracy, bowiem odwołuje się do standardów rzetelnego procesu realizowanego, przede wszystkim na rozprawie sądowej. Przegląd orzecznictwa, będącego podstawowym materiałem empirycznym, pozwoli na odkodowanie i właściwą interpretację norm objętych art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności²², w kontekście objętego tym przepisem prawa do rzetelnego procesu. To z kolei w istotny sposób przyczyni się do ustalenia, co do konieczności lub nie pozostania przy dotychczasowym podziale forów orzekania, ich pożądanych właściwościach i kształcie.

Rozdział szósty obejmuje problematykę związaną z czteroetapowym przebiegiem rozprawy głównej, jaki przewiduje Kodeks postępowania karnego: jej rozpoczęciem, przewodem sądowym, głosami końcowymi i wyrokowaniem. Szczególnego uwzględnienia wymagały tu elementy decydujące o modelu tego forum, postrzegane przez pryzmat kolejnych nowelizacji obowiązującego Kodeksu postępowania karnego. Przede wszystkim dotyczyło to najdonioślejszych zmian z 2015 r i 2016 r.²³ modyfikujących przewód sądowy, jeśli chodzi o uprawnienia sądu i stron w zakresie przeprowadzanego postępowania dowodowego, przekształcających przez ustawodawcę model rozprawy głównej, w kierunku zwiększonej kontrydiktoryjności i następnie rezygnacji z tych zmian. Tematyka ta okazała się pomocna w sprecyzowaniu przesłanek dezaktualizujących potrzebę lub możliwość stosowania kontrydiktoryjności w

²² Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r., zmieniona Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.).

²³ W szczególności wspomniane Ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw z 27 września 2013 r. /Dz.U.2013.1247/ oraz z 11 marca 2016 r. /Dz. U. poz. 437 z późn. zm./).

postępowaniu przed sądem (choćby z uwagi na brak sporu bądź warunków umożliwiających jego toczenie np. tryb konsensualny czy nieobecność strony). Problematyka ta pozwoliła na wykazanie zasadności lub nie, podziału rozprawy głównej na tradycyjnie wyodrębnione przez ustawodawcę jej cztery fazy. Zagadnienia te w znacznej mierze umożliwiły rozwiązanie pomocniczych, jak też w efekcie głównego problemu badawczego pracy. Pozwoliły także na ustalenie celowości funkcjonowania na rozprawie głównej kontradiktoryjności i jej znaczenia w osiąganiu celów procesu karnego. Rozważania w tej części zostały ograniczone przede wszystkim do zastosowania metody dogmatycznoprawnej. Dokonanie analizy prawnoporównawczej modelu postępowania dowodowego na rozprawie sądowej z analogicznymi regulacjami funkcjonującymi w innych państwach, pod kątem jego kontradiktoryjnego charakteru, okazało się niecelowe, wobec uczynienia tej tematyki przedmiotem niedawno opublikowanej pozycji Hanny Kuczyńskiej „Analiza porównawcza modelu rozprawy głównej, Między kontradiktoryjnością a inkwizycyjnością”²⁴.

Siódmy rozdział pracy został poświęcony nowej regulacji kodeksowej to jest rozprawie głównej prowadzonej w trybie zdalnym, o której mowa w art. 374§3-9 k.p.k. w brzmieniu obowiązującym od 24 czerwca 2020 r.²⁵. Jej istotą jest pozostawanie przez sąd na sali rozpraw, zaś niektórych stron w innym pomieszczeniu usytuowanym w sądzie lub poza nim. Formuła rozprawy zdalnej wymagała, zatem wszechstronnego omówienia w szczególności w aspekcie różnic z tym samym forum orzekania prowadzonym w sposób tradycyjny. Prowadzenie rozprawy głównej w tym samym czasie jednocześnie w różnych miejscach nakazywało w szczególności rozważenie, czy rzutuje to na realizację znamienych dla tego forum orzekania zasad procesowych, jak też wymogów konstytucyjnych i konwencyjnych a jeśli tak, to, w jakim zakresie.

Zakończenie opracowania zawiera podsumowanie wniosków wynikających z całokształtu omówionej w nim problematyki. Te zaś pozwoliły na ustalenie adekwatności dotychczasowego modelu rozprawy głównej do aktualnej powiązanej z nią rzeczywistości prawnej, jak też tego czy w obecnym kształcie stanowi ona instrument służący do realizacji stawianych jej współcześnie celów, przy uwzględnieniu dynamiki i

²⁴ Warszawa 2022.

²⁵ W brzmieniu nadanym Ustawą z 19 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19 (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1072 z późn. zm.).

kierunku modyfikacji przepisów postępowania karnego. Rozważania te, oddające wyniki przeprowadzonych badań skonkretyzowane zostały również w formie wniosków *de lege lata* i *de lege ferenda*.

Rozdział I. Rozprawa główna z perspektywy historycznej.

1.1 Rozprawa główna w Kodeksie postępowania karnego z 1928 r.

I.1a. Forma i zakres postępowania przygotowawczego w Kodeksie postępowania karnego z 1928 r.

Projektodawcy Kodeksu postępowania karnego z 19 marca 1928 r.²⁶ optymalny wzorzec postępowania karnego upatrywali w formule łączącej ze sobą dwie ścierające się tendencje: dbałości o należyte zabezpieczenie materiału dowodowego ze skróceniem procesu poprzez szybsze uzyskanie kończącego go orzeczenia, w przedmiocie odpowiedzialności karnej danej osoby²⁷. Wynikiem ich prac było stworzenie, przewidzianej dla ważniejszych spraw, instytucji postępowania sądowego w formie śledztwa, prowadzonego przez organ sądowy, to jest sędziego śledczego lub sąd grodzki, a utrwalającej dowody na potrzeby rozprawy głównej.

Przepis art. 2§1 k.p.k. z 1928 r.²⁸ stanowiąc, że sąd wszczynał postępowanie na żądanie uprawnionego oskarżyciela, statuował skargowość postępowania sądowego określaną wówczas zasadą „oddzielenia oskarżyciela od sądu”²⁹. Sprowadzała się ona do tego, że postępowanie ściśle jurysdykcyjne poprzedzało postępowanie przygotowawcze, w którym gromadzono dowody wyznaczające treść i granice skargi, decydującej z kolei o zakresie dalszego postępowania przed sądem, którego integralną częścią była rozprawa, wymagająca temporalnej i miejscowej koncentracji dowodów³⁰.

Kodeks postępowania karnego z 1928 r. pierwotnie przewidywał dla postępowania przygotowawczego formę dochodzenia (Księga VI Rozdział I i II art. 240 k.p.k.- art. 257 k.p.k.) bądź śledztwa (Księga VI Rozdział III art. 258 k.p.k.- art. 276 k.p.k.). Jak

²⁶ Kodeks postępowania karnego Rozporządzenie Prezydenta RP z 19 marca 1928 r. (tekst pierwotny Dz.U. Nr 33, poz.313)

²⁷ S. Waltoś, Model postępowania przygotowawczego ..., s. 7–8, K. Eichstaedt, Instytucja sędziego śledczego w okresie międzywojennym, Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego 17/2014, s. 183.

²⁸ Tekst pierwotny - Dz.U. Nr 33, poz.313.

²⁹ A. Mogilnicki, E.S. Rappaport, Kodeks postępowania karnego, Cz. II Motywy ustawodawcze, Warszawa 1929, s. 10,

³⁰ Zob. S. Waltoś, Model postępowania przygotowawczego....., s. 100-103.

podkreślano w ówczesnej doktrynie podział ten miał na celu troskę o gwarancje procesowe oskarżonego, w myśl reguły, że im poważniejsze przestępstwo tym większą dbałość należało wykazać ujawniając i zabezpieczając dowody, podlegające przeprowadzeniu na rozprawie, zapobiegając ewentualnemu ich zniekształceniu przez możliwe niezgodne z prawem praktyki organu postępowania przygotowawczego³¹. Z tego powodu ustawodawca powierzał prowadzenie śledztwa (w sprawach należących do właściwości sądu przysięgłych lub sądu okręgowego – art. 259§1 k.p.k., koniecznego w sprawach o zbrodnie, należących do właściwości sądów przysięgłych oraz w sprawach popieranym przez oskarżyciela posiłkowego – art. 260 k.p.k., a w innych sprawach na wniosek prokuratora, jeśli wymagały tego jej zawile okoliczności bądź na żądanie oskarżonego, jeśli sędzia śledczy uznawał to za potrzebne – art. 261 k.p.k.) sędziemu śledczemu, któremu dana sprawa przypadła w drodze przyjętego podziału czynności, bądź na wniosek prokuratora sędziemu, którego prezes sądu okręgowego wyznaczył do tejże sprawy. W przypadku śledztwa poza siedzibą sądu okręgowego istniała możliwość jego prowadzenia na wniosek prokuratora przez sąd grodzki. Ponadto sąd apelacyjny mógł na wniosek prokuratora apelacyjnego zlecić prowadzenie śledztwa sędziemu śledczemu do spraw wyjątkowego znaczenia, a Sąd Najwyższy na wniosek Naczelnego Prokuratora jednemu spośród czynnych sędziów śledczych do spraw wyjątkowego znaczenia, w sądach apelacyjnych (art. 258§2,3i4 k.p.k.³²).

Rolą śledztwa, zgodnie z art. 259§2 k.p.k.³³ było wszechstronne wyjaśnienie okoliczności sprawy w celu: ustalenia czy należało przeprowadzić rozprawę główną, czy też postępowanie sądowe podlegało umorzeniu oraz utrwalenia dla sądu orzekającego dowodów, które mogłyby zaginać.

Dochodzenie, zgodnie z art. 243 §1i2 k.p.k.³⁴ miało na celu wyjaśnienie, czy popełniono przestępstwo, kogo można o nie podejrzewać i czy istniała dostateczna podstawa, aby oskarżyciel mógł żądać wszczęcia postępowania sądowego. Polegało na rozpytywaniu osób podejrzanych i osób, które mogły coś wiedzieć o przestępstwie lub jego sprawcy, na zbieraniu niezbędnych informacji, co do osoby podejrzanego, dokonywaniu wywiadów i innych czynności.

³¹Tak też S. Waltoś, Model postępowania przygotowawczego.....s. 127-128..

³² Dz. U. 1928, Nr 33, poz. 313, następnie art. 261§1,2,3i4 k.p.k. według numeracji w Dz. U. 1932.83.725 t.j.

³³ Art. 262§2 k.p.k. według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725t.j.

³⁴ Późniejszy Art. 245§1i2 k.p.k. w Dz.U.1932.83.725t.j.

Zestawienie odmiennych celów śledztwa (ustalenie czy należy przeprowadzić rozprawę główną, czy też umorzyć postępowanie sądowe) i dochodzenia (wyjaśnienie czy jest podstawa do wszczęcia postępowania sądowego) przesądzało o tym, że ustawodawca wówczas uznawał śledztwo za postępowanie sądowe³⁵. Wynikało to zresztą między innymi również z art. 79§1 k.p.k.³⁶, który wtedy definiował: podejrzanego jako ten przeciwko któremu toczyło się dochodzenie, a oskarżonego jako ten przeciwko któremu wszczęto postępowanie sądowe.

Z przebiegu czynności dochodzenia sporządzano, co do zasady zapiski (art. 243§1,2 i 3 k.p.k.) Jednakże także i w ramach dochodzenia można było na wniosek prowadzącego dochodzenie³⁷ utrwalić dowody przez sędziego śledczego lub sąd grodzki w sytuacji przewidzianej w art. 251 k.p.k., – jeśli zachodziła potrzeba: przesłuchania podejrzanego, przedsięwzięcia czynności ustalającej ślady przestępstwa, a należało przypuszczać, że na rozprawie głównej bez odczytania protokołu tej czynności śladu nie dałoby się odtworzyć, przesłuchania pod przysięgą świadka, którego zeznanie miało doniosłe znaczenie, a zachodziła obawa: że nie będzie mógł się on stawić na rozprawę główną lub bez przysięgi nie powie prawdy bądź też, jeśli zachodziła konieczność zbadania stanu psychicznego podejrzanego.

Ustawa z 21 stycznia 1932 r. (Dz.U z 1932, Nr 10, poz. 60) zmieniająca niektóre przepisy postępowania karnego rozszerzała przewidziany art. 251 k.p.k.³⁸ zakres czynności sądowych w dochodzeniu także, co do potrzeby przesłuchania pod przysięgą świadka, którego zeznanie miało doniosłe znaczenie, a zachodziła obawa: że nie będzie mógł się on stawić na rozprawę główną również z powodu znacznej odległości miejsca pobytu lub świadka zamieszkałego poza okręgiem sądu okręgowego lub zamiejscowego

³⁵ Tak też min.: Peiper L., Komentarz do Kodeksu Postępowania Karnego Rozp. Prez. R.P. z 19 marca 1928 Dz.U. R.P. Nr. 33, poz. 313 i do przepisów wprowadzających tenże kodeks Rozp. Prez. R.P. z 19 marca 1928 Dz.U. R.P. Nr. 33, poz. 314, Kraków 1929, s. 2, czy S. Śliwiński, Polski proces karny, Warszawa 1948 r., s. 38, por. też, A. Mogilnicki, E.S. Rappaport w Kodeks postępowania karnego..... s. 13 i 104 utożsamiający śledztwo z sądowym postępowaniem karnym, czy S. Glaser, Polski Proces Karny w zarysie wraz z prawem o ustroju sądów powszechnych, Kraków 1934, s. 246 jednocześnie określający wniesienie aktu oskarżenia do sądu jako „wniosek o rozpoczęcie postępowania głównego”.

³⁶ Tekst pierwotny Dz.U.1928.33.313, następnie tekst jednolity Dz.U. 1932.83.725.

³⁷ W razie potrzeby także na wniosek pokrzywdzonego lub podejrzanego, a w wypadkach niecierpiących zwłoki z urzędu (art. 252 k.p.k. - Dz. U. 1928, Nr 33, poz. 313).

³⁸ Wersja obowiązująca od 1 marca 1932 r.. Następnie art. 254 k.p.k. - według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j. z dnia 1932.10.05. Wymieniony przepis w tym brzmieniu przewidywał, że jednocześnie z ustaleniem śladów przestępstwa należało dokonać i innych czynności sądowych, których równoczesne przeprowadzenie było możliwe. Na postanowienie odmawiające spełnienia czynności służyło zażalenie.

właściwego dla danej sprawy. Zgodnie z art. 228 k.p.k. z przebiegu czynności sądowych wymagane było spisanie protokołu, w szczególności dotyczyło to przesłuchania sądowego oskarżonego, świadka lub biegłego w toku śledztwa lub dochodzenia.

Niezależnie od powyższego w myśl art. 20 przepisów wprowadzających Kodeks postępowania karnego z 1928 r.³⁹ prokurator (policja na jego zlecenie) mógł w toku dochodzenia, w każdym przypadku – jeśli uznawał to za stosowne - dokonywać protokołowanych czynności sądowych.

Jeżeli wyniki dochodzenia lub treść zawiadomienia były wystarczające do wszczęcia postępowania sądowego, to oskarżyciel publiczny składał wniosek o przeprowadzenie śledztwa, dołączając do niego zapiski sporządzone w dochodzeniu lub wnosił akt oskarżenia (art. 245 k.p.k.). W przypadku śledztwa, uznając, że jego wyniki dostarczyły podstaw do rozprawy głównej, sędzia śledczy raz jeszcze przesłuchiwał oskarżonego i zaznajamiał go z przeprowadzonymi dowodami, po czym, jeśli nie zachodziła potrzeba uzupełnienia postępowania, wydawał postanowienie o zamknięciu śledztwa, zawiadamiając o tym oskarżyciela i przesyłając prokuratorowi akta śledztwa (art. 274 k.p.k. i art. 275 k.p.k.). Ten z kolei w ciągu 2 tygodni (a w przypadku kiedy oskarżony był aresztowany w terminie 7 dni) składał do sądu akt oskarżenia, bądź przesyłał sędziemu śledczemu wniosek o umorzenie postępowania. (art. 277§1i2 k.p.k.)

Do aktu oskarżenia, zgodnie z art. 281§1i2 k.p.k., należało dołączyć wykaz osób, których wezwania oskarżyciel żądał ze wskazaniem ich adresów oraz oznaczeniem innych dowodów, których przeprowadzenie uważał za konieczne. Wraz z aktem oskarżenia przesyłało się sądowi akta śledztwa lub dochodzenia oraz inne załączniki sprawy w celu jej skierowania na rozprawę główną. Materiał załączony do akt sprawy, nawet jeśli składał się z zapisków dochodzenia (które wprost nie mogły być wykorzystane na rozprawie głównej, jako dowody) nie podlegał segregacji przez oskarżyciela. Formułowano wymóg konieczności przedstawienia sądowi całości akt, które powinny być w pełni dostępne dla sądu i stron⁴⁰. Tak „przygotowana” rozprawa główna miała za zadanie wszechstronne wyjaśnienie sprawy poprzez wyświetlenie prawdy materialnej, pozwalającej sądowi na wydanie orzeczenia o winie lub niewinności

³⁹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. Przepisy wprowadzające kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 33, poz. 314 z późn. zm.). Wymieniony art. 20 został uchylony przez art. 4 pkt 3 ustawy z dnia 27 kwietnia 1949 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U.49.32.238) z dniem 1 lipca 1949 r.

⁴⁰ Tak min. A. Mogilnicki, Kodeks postępowania karnego....., Warszawa 2019, s. 534, por. wyrok SN z 6 stycznia 1962 r. IIK 756/61, OSNKW 1963/3/49.

oskarżonego w odniesieniu do zarzutu aktu oskarżenia, a w przypadku jego winy, ustalenia popełnionego przez niego czynu podpadającego pod konkretny przepis ustawy karnej, jak też wymierzenia właściwej kary⁴¹.

Nowela Kodeksu postępowania karnego z 23 sierpnia 1932r.⁴² rozszerzała cele śledztwa o: wykrycie sprawców przestępstwa oraz zbieranie niezbędnych informacji, co do osoby podejrzanego, a zwłaszcza, co do pobudek jego działania, stosunku do pokrzywdzonego, stopnia rozwoju umysłowego, charakteru dotychczasowego życia i zachowania się po popełnieniu przestępstwa. Ta sama zmiana⁴³ zwiększyła również zakres dochodzenia o zbieranie informacji, co do pobudek działania domniemanego sprawcy, stosunku do pokrzywdzonego, stopnia rozwoju umysłowego, charakteru, dotychczasowego życia i zachowania się po popełnieniu przestępstwa. Odtąd oba wymienione rodzaje postępowania przygotowawczego miały, zatem za zadanie wykrywanie sprawców przestępstwa oraz zbieranie dowodów dotyczących osoby sprawcy⁴⁴.

Nowelizacja z 27 kwietnia 1949 r. ustanawiała w Księdze VI Rozdziale I Kodeksu postępowania karnego (art. 236 k.p.k. – art. 253 k.p.k.⁴⁵) jednolitą formę postępowania przygotowawczego, podporządkowanego prokuratorowi, (który prowadził je osobiście lub nadzorował jego prowadzenie przez Milicję Obywatelską lub organy bezpieczeństwa publicznego – art. 238k.p.k., art. 251 k.p.k.) w postaci śledztwa, likwidując dotychczasowe dochodzenie. Śledztwo przestało już służyć ustaleniu „czy należy wnieść akt oskarżenia, czy postępowanie umorzyć”. Odtąd miało na celu ustalenie czy istotnie popełniono przestępstwo, zmierzać do wykrycia i w razie potrzeby ujęcia sprawcy oraz wszechstronnie wyjaśnić okoliczności sprawy, poprzez zebranie potrzebnych wiadomości, śladów i dowodów, utrwalenie dla sądu wyrokującego dowodów, które

⁴¹ Por. L. Peiper, Komentarz do Kodeksu, Kraków 1929., s. 246, oraz art. 366 i 367 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. Dz.U. Nr 33, poz.313.

⁴² Zmiana art. 259 § 2 k.p.k. na podstawie art. 1 pkt 23 rozporządzenia z dnia 23 sierpnia 1932 r. zmieniającego niektóre przepisy postępowania karnego (Dz.U.32.73.662) z dniem 1 września 1932 r.

⁴³ Art. 243 k.p.k. zmieniony przez art. 1 pkt 18 rozporządzenia z dnia 23 sierpnia 1932 r. zmieniającego niektóre przepisy postępowania karnego (Dz.U.32.73.662) z dniem 1 września 1932 r.

⁴⁴ Zmiany te były poddawane krytyce w ówczesnej doktrynie. Min. zwracano uwagę na jednoczesne upośledzenie funkcji śledztwa w stosunku do dochodzenia, w którym w przeciwieństwie do pierwszej formy postępowania przygotowawczego nie mogły być przeprowadzane tzw. czynności operacyjne przy czym w dochodzeniu można było utrwalić każdy dowód na podstawie wspomnianego art. 20 przepisów wprowadzających Kodeks postępowania karnego z 1928 r. - tak min. S. Waltoś, Model postępowania przygotowawczego, s. 136.

⁴⁵ Dz.U.1949.33.243t.j.

inaczej mogłyby zaginać⁴⁶, zebranie danych o podejrzanym, a zwłaszcza o jego stosunku do pokrzywdzonego, stopniu rozwoju umysłowego, charakterze, dotychczasowym życiu i zachowaniu się po spełnieniu przestępstwa oraz o innych okolicznościach dotyczących oskarżonego określonych w art. 81 k.p.k.⁴⁷ (art. 239§1 k.p.k.). Zgodnie z art. 239§2 k.p.k. do zakresu śledztwa należało w szczególności przesłuchanie świadków, biegłych i podejrzanych oraz przeprowadzenie rewizji i oględzin⁴⁸. Z przesłuchania oskarżonego, świadka lub biegłego, przebiegu oględzin, rewizji i odebrania rzeczy oraz zatrzymania korespondencji lub przesyłki – tak jak w przypadku rozprawy sądowej - należało zgodnie z art. 224 k.p.k. sporządzić protokół⁴⁹. Inne czynności śledztwa mogły być udokumentowane notatką informacyjną. Jeżeli oskarżyciel publiczny uznał, że wyniki śledztwa dały dostateczną podstawę do przeprowadzenia rozprawy głównej, wnosił akt oskarżenia. Jak stanowił teraz ówczesny art. 78§1 k.p.k.⁵⁰ podejrzanym był ten, przeciwko któremu toczyło się śledztwo, a oskarżonym ten, przeciw komu wszczęto postępowanie sądowe.

Nowela z 21 grudnia 1955 r.⁵¹ z dniem 1 marca 1956 r. przywróciła w Kodeksie postępowania karnego z 1928 r. poprzednie formy postępowania przygotowawczego (które wszczynano się gdy zachodziło podejrzenie popełnienia przestępstwa) w postaci śledztwa i dochodzenia (art. 228§1i2 k.p.k.)⁵². Przepis art. 71§1 k.p.k. uznawał od tej

⁴⁶ Późniejszy art. 233 k.p.k. zmieniony przez art. 1 pkt 14 dekretu z dnia 21 grudnia 1955 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U.55.46.309) z dniem 1 marca 1956 r. jako cel śledztwa i dochodzenia wskazuje utrwalenie dla sądu wyrokującego wszelkich dowodów - a nie tylko tych, które mogłyby inaczej zaginać.

⁴⁷ Przepis ten nakładał obowiązek zebrania co do każdego oskarżonego danych dotyczących jego tożsamości, wieku, pochodzenia społecznego i przynależności społecznej, zawodu, stosunków rodzinnych i majątkowych oraz informacji o nim w rejestrach karnych.

⁴⁸ W myśl art. 249 k.p.k. sąd grodzki dokonywał z urzędu, nawet przed wszczęciem śledztwa czynności śledczych nie cierpiących zwłoki – jeżeli prokuratura nie było na miejscu. (Dz. U 1949, Nr 33, poz. 243).

⁴⁹ Zgodnie z art. 227§1i2 k.p.k. (Dz.U.1949.33.243) protokół mógł spisać, sędzia lub prokurator, choćby wykonywał czynność protokołowaną, aplikant sądowy, urzędnik sekretariatu sądowego lub prokuratorskiego, funkcjonariusz milicji obywatelskiej lub bezpieczeństwa publicznego, choćby wykonywał czynność protokołowaną. Obok tych osób mógł spisać protokół pismem stenograficznym stenograf sądowy lub w jego braku inna wiarygodna osoba biegła w piśmie stenograficznym, po odebraniu od niej przyrzeczenia. W razie potrzeby można było powołać kilku stenografów.

⁵⁰ Dz.U.1949.33.243t.j.

⁵¹ Dekret z dnia 21 grudnia 1955 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz. U. Nr 46, poz. 309)

⁵² Od tej pory w tej części pracy numeracja z Dz.U.1950.40.364t.j. z dnia 1950.09.13 w brzmieniu nadanym Dekretem z dnia 21 grudnia 1955 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz. U. 1955r.Nr 46, poz. 309).

pory za podejrzanego osobę, co do której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów.

Zgodnie z art. 233§1i2 k.p.k. celem śledztwa (prowadzonego w sprawach należących do właściwości sądu wojewódzkiego jako pierwszej instancji oraz enumeratywnie wymienionych w art. 234 k.p.k.) było: ustalenie, czy istotnie popełnione zostało przestępstwo, wykrycie i w razie potrzeby ujęcie sprawców przestępstwa, wszechstronne wyjaśnienie okoliczności sprawy celem ustalenia, czy należy wniesić akt oskarżenia, czy też postępowanie umorzyć, zebranie niezbędnych danych o osobie podejrzanego, utrwalenie dla sądu wyrokującego dowodów, w szczególności przez przesłuchanie świadków, biegłych i podejrzanych oraz przeprowadzenie rewizji i oględzin. (art. 233§1i2 k.p.k.). Z każdej czynności śledczej sporządzało się protokół (art. 240 k.p.k.). Śledztwo prowadził zgodnie z art. 235§1i2i3 k.p.k. referendarz śledczy prokuratury lub oficer śledczy bezpieczeństwa publicznego z własnej inicjatywy bądź na zlecenie prokuratora. Prokurator mógł wszczynać, prowadzić lub przejmować śledztwo lub zlecić jego prowadzenie asesorowi prokuratury. Prowadzący śledztwo mógł zlecić Milicji Obywatelskiej dokonanie określonych czynności śledczych (art. 241 k.p.k.). Podejrzany i jego obrońca oraz pokrzywdzony i jego pełnomocnik mogli być dopuszczeni do obecności przy czynnościach śledczych (o czym rozstrzygał prowadzący śledztwo). Mieli wówczas prawo zadawania pytań osobom przesłuchiwanym oraz zgłaszania do protokołu wniosków i uwag. (art. 242§1,2i3 k.p.k.). Ponadto mogli oni składać wnioski o dokonanie czynności śledczych, a prowadzący śledztwo nie mógł odmówić dokonania czynności mającej istotne znaczenie dla sprawy; w razie odmowy wydawał postanowienie wraz z uzasadnieniem (art. 243§1i2 k.p.k.). Jeżeli prowadzący śledztwo uznawał, że dostarczyło ono podstaw do wniesienia aktu oskarżenia, zaznajamiał podejrzanego i jego obrońcę z wszystkimi materiałami śledztwa, pouczając go o prawie przejrzenia akt oraz o prawie złożenia wniosku o uzupełnienie śledztwa. Następnie jeśli nie zachodziła potrzeba uzupełnienia śledztwa (bądź okoliczność wyłączająca ściganie, powodująca konieczność umorzenia postępowania) prowadzący je wydawał postanowienie o jego zamknięciu, które ogłaszał podejrzanemu, po czym sporządzał akt oskarżenia (art. 244§1i2i3 k.p.k., art. 245§1 k.p.k.).

Zgodnie z art. 245⁸ §1 k.p.k. w sprawach, w których prowadzenie śledztwa nie było obowiązkowe⁵³ prowadziło się dochodzenie⁵⁴, które spełniało wówczas cele śledztwa w postaci: ustalenia, czy istotnie popełnione zostało przestępstwo, wykrycia i w razie potrzeby ujęcia sprawców przestępstwa, wszechstronnego wyjaśnienia okoliczności sprawy celem ustalenia, czy należy wnieść akt oskarżenia, czy też postępowanie umorzyć, zebrania niezbędnych danych o osobie podejrzanego, utrwalenia dla sądu wyrokującego dowodów. Jednocześnie w myśl §2 tego przepisu w sprawach, w których prowadzenie śledztwa było obowiązkowe, dochodzenie (tzw. przedśledcze⁵⁵) prowadziło się w miarę potrzeby⁵⁶ i ograniczało się ono do funkcji wstępnego okresu rozwojowego postępowania przygotowawczego⁵⁷ poprzez: zabezpieczenie śladów i dowodów przestępstwa oraz ujawnienie i ujęcie podejrzanego. Po dokonaniu tych czynności prowadzący tę formę postępowania przygotowawczego⁵⁸ niezwłocznie przekazywał akta dochodzenia prokuratorowi. Ten mógł z kolei zarządzić jego uzupełnienie lub wykonać odpowiednie czynności (art. 245¹² k.p.k.).

Dochodzenie w obu jego formach (przedśledczej i zasadniczej) było prowadzone przez Milicję Obywatelską lub działające na podstawie szczególnego upoważnienia ustawy inne organy administracji państwowej, z własnej inicjatywy lub na zlecenie prokuratora (art. 245⁸ §3 k.p.k.).

Do dochodzenia zastępującego śledztwo w trybie art. 245⁸ §1 k.p.k. na podstawie art. 245⁹ §1 k.p.k. stosowało się odpowiednio przepisy dotyczące, w szczególności: zadań śledztwa, jego wszczęcia i zamknięcia, co do istoty przedstawienia i ogłoszenia, zmiany lub uzupełnienia zarzutu, prawie wzywania świadków i biegłych, obowiązku sporządzania protokołu z każdej czynności, dopuszczenia stron i ich przedstawicieli

⁵³ Zgodnie z art. 245¹⁰ §1k.p.k. prowadzący dochodzenie mógł złożyć do prokuratora wnioski o przejęcie sprawy i wszczęcie śledztwa ze względu na jej wagę lub zawikłaność.

⁵⁴ Mające stanowić według zamiaru projektodawców równoważycielską do śledztwa formę postępowania przygotowawczego odnośnie tzw. prostszych spraw, realizujące cały jego zakres – tak też S. Waltoś, Model postępowania przygotowawczego, s 216.

⁵⁵ S. Kalinowski, M. Siewierski, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 1966, s 325.

⁵⁶ Jeśli bowiem wiadomo kto i jakie przestępstwo popełnił, a nie było potrzeby zabezpieczenia dowodów, prokurator powinien od razu wszcząć śledztwo – tak też S. Kalinowski, M. Siewierski, Kodeks postępowania karnego. s 325.

⁵⁷ L. Hochberg, A. Murzynowski, L. Schaff, Komentarz do kodeksu postępowania karnego, Warszawa 1959 r., s. 275.

⁵⁸ Skierowane według zamierzeń projektodawców noweli na ustalenie cech faktycznego zdarzenia a następnie wykrycie i ujęcie sprawcy. Prowadzone po nim śledztwo miało mieć już z reguły charakter postępowania przeciwko osobie. Tak min. S. Waltoś, Model postępowania przygotowawczego, s 216.

procesowych do udziału w czynnościach dochodzenia, jego umorzeniu (art. 233, 236 § 1, 237 §§ 1 i 2, 238-240, 242-244, 245¹-245⁷). W myśl §2 tego samego przepisu prokurator przesłuchiwał w dochodzeniu (zastępującym śledztwo)⁵⁹ podejrzanego przed zastosowaniem środka zapobiegającego uchylaniu się od sądu.

Zgodnie z art. 245¹⁴§1,2i3 k.p.k. prokurator sprawował nadzór nad śledztwem i dochodzeniem, czuwając nad przebiegiem całego postępowania przygotowawczego. Jego zarządzenia były wiążące dla prowadzącego śledztwo lub dochodzenie.

Przesłankami ponownego utworzenia dwóch form postępowania przygotowawczego, w postaci śledztwa i dochodzenia, w tym prowadzenia ich w różnych jego fazach był powrót do założenia: odmienności celów śledztwa i dochodzenia przedśledczego oraz prowadzenia ich przez odrębne organy. W praktyce różnica ta nie była oczywista, dochodzenie przedśledcze bardzo często nie ograniczało się bowiem do zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa oraz ujawnienia podejrzanego, a sprowadzało się do przeprowadzania rozlicznych czynności dowodowych charakterystycznych dla śledztwa np. poprzez przesłuchanie świadków. Z kolei w ramach śledztwa prokuratorzy systematycznie zlecali Milicji Obywatelskiej dokonywanie poszczególnych czynności śledztwa⁶⁰. Ten stan faktyczny sformalizowała ustawa z 18 czerwca 1959 r. o zmianie przepisów postępowania karnego⁶¹, która w art. 235§2 k.p.k. uprawniała prokuratora do powierzenia śledztwa Milicji Obywatelskiej (z wyjątkiem enumeratywnie wymienionych czynności⁶²).

Omówiona przebudowa postępowania przygotowawczego, choć znacząca z punktu widzenia jego przebiegu, nie dotyczyła jednak już w istocie rozprawy głównej, bowiem zarówno śledztwo jak i dochodzenie formułowały materiał stanowiący podstawę aktu oskarżenia o tym samym charakterze i równej mocy dowodowej. Niemniej jednak dopuszczenie (co do zasady) podejrzanego i jego obrońcy oraz pokrzywdzonego i jego pełnomocnika do aktywnego udziału w czynnościach dowodowych postępowania przygotowawczego, jak też przyznane im prawo składania wniosków o ich dokonanie, podwyższało rangę tego postępowania w stosunku do sądowego. Jednocześnie protokoły z tych czynności (prowadzonych i utrwalanych bez udziału czy kontroli sądu, z

⁵⁹ L. Hochberg, A. Murzynowski, L. Schaff, Komentarz do kodeksu..., s. 278.

⁶⁰ S. Waltoś, Model postępowania przygotowawczego ... s 216-217.

⁶¹ Dz. U. z 1959 r. Nr 36, poz. 229; zm., Dz. U. z 1961 r. Nr 53, poz. 296.

⁶² Były to czynności przewidziane w art. 236 § 1, 237, 238, 244, 245¹, 245² § 1 k.p.k.

jednoczesnym prawem prokuratora do stosowania tymczasowego aresztowania⁶³) podlegały następnie ujawnieniu w toku przewodu sądowego w ramach licznych proceduralnych wyjątków od bezpośredniego przeprowadzania dowodów.

Kodeks postępowania karnego z 1928 r. stworzył, zatem model postępowania karnego oparty na systemowym założeniu (co do zasady obowiązującym do dzisiaj), że rozprawa główna ma służyć przede wszystkim zapoznaniu się przez sąd z wynikami czynności postępowania przygotowawczego i odtworzeniu zebranych w nim dowodów. W ten sposób ustawodawca wykreował i ostatecznie utrwalił podział postępowania karnego na dwie podstawowe fazy: przygotowawczą i jurysdykcyjną. Etap przygotowawczy oprócz ustalenia czy zostało popełnione przestępstwo oraz zidentyfikowania osoby domniemanego sprawcy, miał na celu wykrycie, zweryfikowanie i utrwalenie dowodów, tak, aby zachować ich przydatność i wartość w celu odtworzenia na oddalonej w czasie od przestępstwa rozprawie głównej. Ta zaś będąc centralnym punktem następującego po przygotowawczym, postępowania sądowego – służącego wiążącemu rozstrzygnięciu przez sąd o odpowiedzialności karnej oskarżonego za zarzucony przez oskarżyciela czyn, miała być przeprowadzona w oparciu o zasady koncentracji materiału dowodowego, kontrydiktoryjności, ustności, jawności i publiczności. Pomimo zatem teoretycznego założenia o służebnej roli postępowania przygotowawczego względem stadium jurysdykcyjnego⁶⁴ z uwagi na istotę i cel tego ostatniego – weryfikacji poprawności tezy zawartej w akcie oskarżenia w oparciu o materiał dowodowy zebrany w pierwszym z postępowań, różnica pomiędzy wymienionymi fazami postępowania rozpoznawczego została znacząco zniwelowana.

I.1.b. Rozprawa główna.

Kodeks postępowania karnego z 1928 r. (tak jak obecnie obowiązujący) rozprawę główną utożsamiał wyłącznie z fazą orzekania przez sąd pierwszej instancji. Postępowanie przed tym właśnie sądem normowała księga VII Kodeksu opatrzona

⁶³Prawo prokuratora do stosowania tymczasowego aresztowania w toku postępowania przygotowawczego przewidywał art. 159§1i2 k.p.k. w brzmieniu nadanym w Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24, następnie art. 151 k.p.k. według numeracji przyjętej w Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13.

⁶⁴S. Waltoś, Model postępowania przygotowawczego ... s 107.

tytułem „Postępowanie przed sądem pierwszej instancji”. Jej I Dział⁶⁵ dotyczący postępowania przed sądem okręgowym⁶⁶, zawierał rozdziały: I, II i III zatytułowane: „Przygotowanie do rozprawy głównej”, „Ogólny porządek rozprawy głównej” „Rozpoczęcie rozprawy głównej”, następnie rozdziały IV, V i VI opatrzone tytułami: „Przewód sądowy”, „Głosy stron” i „Wyrokowanie”, rozdział VII został nazwany „Wyrok zaoczny”⁶⁷. Ustawodawca w przepisach tego działu używał w odniesieniu do tej fazy postępowania przed sądem pierwszej instancji zarówno pojęcia rozprawa główna (art. 291 k.p.k., art. 301§1 k.p.k., art. 302 k.p.k., art. 324 k.p.k., art. 346§1 k.p.k., art. 379 k.p.k.), jak i tylko rozprawa (art. 292§1i2 k.p.k., art. 301§2 k.p.k., art. 303 k.p.k., art. 315 k.p.k., art. 316 k.p.k., art. 317 k.p.k., art. 309 k.p.k., art. 310 k.p.k., art. 311§2 k.p.k., art. 319§3i4 k.p.k., art. 321 k.p.k., art. 322 k.p.k., 325 k.p.k., art. 326 k.p.k., art. 328 k.p.k., art. 329 k.p.k., art. 337§1 k.p.k., art. 338§1 k.p.k., art. 340 k.p.k., art. 345 k.p.k., art. 346§2 k.p.k., art. 347 k.p.k., art. 348 k.p.k., art. 351 k.p.k., art. 352 k.p.k., art. 362 k.p.k., art. 381§1 k.p.k., art. 382 k.p.k., art. 383 k.p.k., art. 384 k.p.k.). Ubocznie można zauważyć, że inne przepisy dodatkowo operowały także nazwą „rozprawa sądowa” (art. 228 pkt e k.p.k., art. 237 k.p.k.).

W ustawie tej rozprawa główna uznawana była za „posiedzenie jawne”. Zgodnie bowiem ze wspomnianym już art. 47§1 k.p.k., postanowienia mogły zapadać albo na posiedzeniu niejawnym albo na rozprawie – po wysłuchaniu obecnych stron.

Kodeks postępowania karnego z 1928 r. pierwotnie normował trójinstancyjne postępowanie sądowe, powierzone przez ustawodawcę: sądom grodzkim oraz sędziom

⁶⁵ Dział II Księgi VII Kodeksu z 1928 r. opatrzony był tytułem „Postępowanie przed sądem przysięgłych” (por. poniższy przypis). Dział III nosił nazwę „Postępowanie przed sądem grodzkim”; zgodnie z art. 441 przepisy art. 291 i 293-384 k.p.k. (dotyczące postępowania przed sądem okręgowym) miały odpowiednie zastosowanie do postępowania przed sądami grodzkimi ze zmianami i uzupełnieniami wskazanymi w tym dziale (Dz.U 1928.33.313).

⁶⁶Ustawą z dnia 27 kwietnia 1949 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz. U. Nr 32, poz. 238). Nazwa Działu I Księgi VII została zmieniona na „Postępowanie przed sądem okręgowym i apelacyjnym”. Kodeks postępowania karnego z 1928 r. w wersji przyjętej w t.j. Dz. U. z 1950 r. Nr 40, poz. 364 Księgę VII opatrzoną tytułem Postępowanie przed sądem pierwszej instancji, z pominięciem działów, dzielił na rozdziały, I „Przygotowanie do rozprawy głównej”, II „Ogólny porządek rozprawy głównej”, III „Rozpoczęcie rozprawy głównej”, IV „Przewód sądowy”, V „Głosy stron”, VI „Wyrokowanie”, VII Stosowanie środków wychowawczych i zabezpieczających, VIII Wyrok zaoczny.

⁶⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 sierpnia 1932 r. zmieniające niektóre przepisy postępowania karnego (Dz. U. Nr 73, poz. 662) w art. 1 pkt 46 przepisy o wyroku zaocznym (art. 379-384) oznaczył, jako Rozdział IX, jednocześnie wprowadził Rozdział VII o tytule „Postępowanie przed sądem jednoosobowym” (art.378¹–art. 378⁶).

pokoju, sądom okręgowym, sądom apelacyjnym i Sądowi Najwyższemu⁶⁸. W pierwszej instancji orzekały:

1. sądy grodzkie, w składzie jednego sędziego - w sprawach o przestępstwa zagrożone karą pozbawienia wolności do 2 lat lub grzywną (w tym obiema tymi karami łącznie), z wyłączeniem spraw: o zniesławienie popełnionych treścią druku, dotyczących prawa autorskiego oraz przepisów o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych, ponadto także w sprawach o występki określone w art. 9§1 pkt 1-3 przepisów wprowadzających k.p.k., jednakże z wyłączeniem wymienionych w art. 8§2 przepisów wprowadzających Kodeks postępowania karnego z 1928 r.⁶⁹ (art. 15⁷⁰ i 16 k.p.k., art. 9§1 pkt 1-3 przepisów wprowadzających k.p.k. z 1928 r. art. 14 Rozporządzenie Prezydenta RP Prawo o ustroju sądów powszechnych⁷¹)⁷²,

2. sądy okręgowe, co do zasady w składzie trzech sędziów⁷³ - we wszystkich sprawach nienależących do właściwości innych sądów oraz w sprawach o przestępstwa,

⁶⁸ Art.1 §1 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 6 lutego 1928 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst pierwotny Dz.U. Nr 12, poz. 93). Tryb wyłaniania sędziów pokoju przewidywały przepisy działu III tej ustawy. Faktycznie do czasu zlikwidowania tej instytucji na mocy Ustawy z 9 kwietnia 1938 r. o zniesieniu sądów przysięgłych i sędziów pokoju (Dz.U. Nr 24, poz. 213) sędziowie pokoju nie zostali wybrani. Szerzej M. Materniak - Pawłowska , Zawód sędziego w Polsce w latach 1918-1939, Czasopismo Prawno-Historyczne, Tom LXIII, 2011 r. zeszyt 1, s. 65.

⁶⁹Przepisy wprowadzające kodeks postępowania karnego Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. (tekst pierwotny Dz.U. nr 33, poz.314).

⁷⁰ Art. 15 § 2 został zmieniony przez art. 17 pkt 1 rozporządzenia z dnia 11 lipca 1932 r. - Przepisy wprowadzające kodeks karny i prawo o wykroczeniach (Dz.U.32.60.573) z dniem 1 września 1932 r., rozszerzając właściwość sądów grodzkich także na sprawy o przestępstwa z art. 160, 257, 262 § 1 i 2, 264, 267, 268 i 269 kodeksu karnego 1932 r., jeżeli wartość mienia nie przekraczała 1000 złotych. To samo Rozporządzenie w art. 17 pkt 2 zmieniło brzmienie art. 16 stanowiąc, że do właściwości sądów grodzkich nie należą sprawy o przestępstwa, wymienione w kodeksie karnym 1932 r. w art. 151 § 2, 164 § 1, 215 § 2, 216 § 2 , 217 § 2, 243 § 2 i w art. 255, jeżeli zniesławienie popełniono treścią druku, oraz o przestępstwa, które ustawy szczególne przekazują do właściwości sądów okręgowych. Art. 16 § 2 został następnie zmieniony przez art. 1 pkt 1 dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 listopada 1938 r. o usprawnieniu postępowania sądowego (Dz.U.38.89.609) z dniem 28 listopada 1938 r., stanowiąc, że sądy grodzkie rozpoznawały także sprawy o przestępstwa, wymienione w kodeksie karnym 1932 r. , a) w art. 129, 130, 131, 133 i 200, b) w art. 160, 257, 262 § 1 i 2, 264, 267, 268 i 269, jeżeli wartość mienia nie przekraczała tysiąca złotych. Na skutek zmiany przez art. 1 pkt 1 dekretu Rady Ministrów z dnia 3 kwietnia 1948 r. (Dz.U.48.20.136) zmieniającego Kodeks z dniem 1 maja 1948 r. wartość wymienionego mienia podwyższono z 1000 na 100000 zł.

⁷¹ Dz.U. Nr 12, poz. 93.

⁷² Art. 211 ustawy karnej skarbowej z 2 sierpnia 1926 r. (Dz. U. Nr 105, poz. 609) przewidywał także właściwość rzeczową sądów grodzkich w sprawach karno-skarbowych.

⁷³ Art. 378¹ §1 k.p.k. w brzmieniu nadanym Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 sierpnia 1932 r. zmieniającym niektóre przepisy postępowania karnego przewidywał skład

zastrzeżone do ich właściwości przez ustawy szczególne, jak też sprawy karno-administracyjne (art. 16 i 18, 618-620 k.p.k., art. 8§1 przepisów wprowadzających Kodeks postępowania karnego z 1928 r., art. 23§1 i art. 22§1 Rozporządzenie Prezydenta RP Prawo o ustroju sądów powszechnych⁷⁴,

3. sądy przysięgłych (sądy okręgowe z udziałem przysięgłych)⁷⁵ - w sprawach o przestępstwa zagrożone karą śmierci lub bezterminowym pozbawieniem wolności oraz za które najniższy ustawowy wymiar kary wynosił 10 lat pozbawienia wolności, jak też te które ustawa poczytywała za polityczne (art. 20 k.p.k.),

4. sądy apelacyjne – w sprawach o odszkodowanie za niesłuszne skazanie lub „oskarżenie” (Rozdział V - art. 631 k.p.k.), ponadto następnie także w sprawach o przestępstwa objęte Rozporządzeniem Prezydenta RP z 24 października 1934 r. o niektórych przestępstwach przeciwko bezpieczeństwu Państwa⁷⁶.

Wyznaczenie rozprawy głównej mogło nastąpić tylko w wyniku wniesienia do sądu aktu oskarżenia przez: prokuratora (art. 55 k.p.k.⁷⁷), jako oskarżyciela publicznego, oskarżyciela prywatnego (art. 60 k.p.k.⁷⁸) lub posiłkowego (art. 71 k.p.k.⁷⁹, art. 70

jednoosobowy sądu okręgowego w sprawach o występki i wykroczenia. Zgodnie z §2 tego przepisu zasada ta nie miała zastosowania w sprawach rozpoznawanych przez sądy przysięgłych. (Dz. U. Nr 73, poz. 662).

⁷⁴ Dz.U. Nr 12, poz. 93.

⁷⁵ Sądy przysięgłych zostały powołane do rozstrzygania spraw o zbrodnie zagrożone cięższymi karami i o przestępstwa polityczne na mocy art. 83 Konstytucji marcowej. Orzekały jedynie na obszarze, na którym obowiązywała ustawa karna z 1852 r. to jest na ziemiach byłego zaboru austriackiego (art. 3§2 przepisów wprowadzających kodeks postępowania karnego z 1928 r.) Na pozostałym obszarze (gdzie obowiązywały , rosyjski kodeks karny z 1903 r. i niemiecki kodeks karny z 1907 r.) przepisy o rozpoznawaniu spraw z udziałem przysięgłych nie weszły w życie, pomimo że zgodnie z art. 3§1 przepisów wprowadzających k.p.k. z 1928 r., miało to nastąpić na mocy ustawy szczególnej. Zlikwidowane zostały ustawą z 9 kwietnia 1938 r. o zniesieniu sądów przysięgłych i sędziów pokoju, która weszła w życie 1 maja 1938 r. (Dz.U. Nr 24, poz. 213).

⁷⁶ Art. 30§1 Rozporządzenia Prezydenta RP z 24 października 1934 r. o niektórych przestępstwach przeciwko bezpieczeństwu Państwa (Dz. U. Nr 94, poz. 851).

⁷⁷ Art. 57 k.p.k. (Dz.U.1932.83.725 t.j. z dnia 1932.10.05), art. 56 k.p.k. (Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24), art. 51 k.p.k. (Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13).

⁷⁸ Art. 68 k.p.k. (Dz.U.1932.83.725 t.j. z dnia 1932.10.05), art. 67 k.p.k. (Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24), art. 60 k.p.k. (Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13).

⁷⁹ Przepis ten uprawniał pokrzywdzonego w sprawach o przestępstwa ścigane z urzędu przed sądami grodzkimi do wniesienia i popierania oskarżenia , jako oskarżyciel posiłkowy. Unormowanie to odpowiadało później art. 67 k.p.k. według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j. a następnie art. 66 k.p.k. według brzmienia Dz.U.1949.33.243 t.j. które nie operowały jednak już pojęciem oskarżyciel posiłkowy, stanowiąc, że pokrzywdzony ma wówczas prawa strony, wnosząc lub popierając oskarżenie zamiast lub obok oskarżyciela publicznego.

k.p.k.⁸⁰). Po wniesieniu aktu oskarżenia odstąpienie oskarżyciela publicznego od oskarżenia, zgodnie z art. 59 k.p.k.⁸¹ nie wiązało sądu.

Przewidziane w art. 285 k.p.k.⁸² uprawnienie oskarżonego do złożenia podpisanego przez adwokata⁸³ sprzeciwu wobec aktu oskarżenia (nie funkcjonujące w postępowaniu przed sądami grodzkimi – art. 441 k.p.k.)⁸⁴, akcentowało równość stron, przez co miało sprzyjać zasadzie kontrydiktoryjności na tym etapie postępowania⁸⁵.

Podstawą sprzeciwu, w myśl art. 286 k.p.k., mogły być wyłącznie: brak znamion przestępstwa w czynie zarzuconym oskarżonemu, złożenie aktu oskarżenia przez nieuprawnionego oskarżyciela, istnienie okoliczności uzasadniających umorzenie postępowania, wymienionych w art. 3 k.p.k. (w postaci: śmierci oskarżonego, przedawnienia lub innej okoliczności wyłączającej ściganie), bądź niewłaściwość sądu. Po rozpoznaniu sprzeciwu (bądź jeśli prezes zgodnie z art. 289 k.p.k. z urzędu stwierdzał zaistnienie, którejs z przesłanek art. 286 k.p.k.), sąd umarzał postępowanie na posiedzeniu niejawnym w całości lub w części, odrzucał sprzeciw, bądź stwierdzając niewłaściwość sądu przekazywał sprawę sądowi właściwemu. Na postanowienie w tym przedmiocie zażalenie przysługiwało wyłącznie oskarżycielowi. Sprawa kierowana była także w trybie art. 290 k.p.k. na posiedzenie niejawne w przypadku uznania, że zachodziła konieczność przeprowadzenia lub uzupełnienia śledztwa, poszczególnych czynności śledczych lub innych „zarządzeń przekraczających władzę prezesa”.

⁸⁰ Unormowanie to dawało możliwość pokrzywdzonemu (pierwotnie po udzieleniu zezwolenia przez sąd apelacyjny) popierania oskarżenia, jako oskarżyciel posiłkowy, w sprawie o przestępstwo ścigane z urzędu, należące do właściwości sądu okręgowego, jeśli prokurator przed wniesieniem aktu oskarżenia odmówił ścigania lub umorzył dochodzenie. Tak ukształtowana instytucja oskarżyciela posiłkowego została zlikwidowana przez art. 1 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 23 sierpnia 1932 r. zmieniającego niektóre przepisy postępowania karnego (Dz.U. z 1932r, Nr 73, poz.662). Unormowania dotyczące oskarżyciela posiłkowego zostały usunięte ostatecznie ustawą z 20 lipca 1950 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U.1950.38.348 z dnia 1950.09.01).

⁸¹ Art. 61 k.p.k. według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j. z dnia 1932.10.05, art. 60 k.p.k. w brzmieniu nadanym w Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24, art. 54 k.p.k. w Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13.

⁸² tekst pierwotny - Dz.U.1928.33.313, art. 286 i 287 k.p.k. w Dz.U.1932.83.725t.j.

⁸³ Art. 285 zmieniony przez art. 1 pkt 33 rozporządzenia z dnia 23 sierpnia 1932 r. zmieniającego niektóre przepisy postępowania karnego (Dz.U.32.73.662) z dniem 1 września 1932 r. wymagał „sporządzenia” sprzeciwu przez adwokata.

⁸⁴ Od 24 maja 1949 r. Kodeks postępowania karnego z 1928 r. nie przewidywał już instytucji sprzeciwu przeciwko aktowi oskarżenia. (Dz.U.1949.33.243 t.j.

⁸⁵ Por. M. Wąsek-Wiaderek, Zasada równości stron w polskim procesie karnym w perspektywie prawnoporównawczej, Kraków 2003 r., s. 108.

W postępowaniu przed sądem grodzkim, zgodnie z art. 444 k.p.k., bez wyznaczenia rozprawy głównej, możliwe było umorzenie postępowania nie tylko z przyczyn wymienionych w art. 286 k.p.k., ale także jeśli z akt sprawy wynikało, że oskarżenie było oczywiście bezpodstawne⁸⁶, co uważano za równoznaczne z brakiem dostatecznych przesłanek, aby uważać oskarżonego za podejrzanego o zarzucony mu czyn⁸⁷. Brak możliwości umorzenia postępowania w ramach zasadniczego postępowania, z powodu oczywistego braku faktycznych podstaw oskarżenia, bez konieczności kierowania sprawy na rozprawę główną był krytykowany w doktrynie⁸⁸.

O ile nie zachodziła konieczność skierowania sprawy na posiedzenie niejawne (art. 289 k.p.k., art. 290 k.p.k.), prezes sądu (w sądach podzielonych na wydziały przewodniczący - art. 45§2 k.p.k.) wyznaczał termin rozprawy głównej niezwłocznie po uprawomocnieniu się aktu oskarżenia⁸⁹.

Zgodnie z art. 292 §1 k.p.k.⁹⁰ pomiędzy doręczeniem wezwania oskarżonemu (ale już nie jego obrońcy)⁹¹, a terminem rozprawy powinno upłynąć co najmniej 7 dni, co miało mu umożliwić przygotowanie się do obrony⁹² (przepis ten⁹³ nie miał zastosowania

⁸⁶ Ustawa z 27 kwietnia 1949 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U 1949.32.238) zawarty w art. 444 k.p.k. (ówczesnym art. 458§1 k.p.k.) zwrot „oskarżenie jest oczywiście bezpodstawne”, zastąpiła sformułowaniem „w razie oczywistej bezzasadności oskarżenia”.

⁸⁷ Zob. A. Czerwiński, Postępowanie karne przed sądem pierwszej instancji wedle Kodeksu postępowania karnego z dnia 19-go marca 1928 r., nr 33, Dz.U Rz.P., Lwów 1929, s. 61.

⁸⁸ Szerzej na ten temat min. S. Śliwiński, Polski proces karny przed sądem powszechnym. Przebieg procesu i postępowanie wykonawcze, Warszawa 1948 r., s. 46-47, por. także S. Kalinowski, Przebieg procesu karnego..., s. 169.

⁸⁹ Uprawomocnienie się aktu oskarżenia następowało, w przypadku niewniesienia przez oskarżonego przewidzianego w art. 285 k.p.k. sprzeciwu - z upływem 7 dni od daty doręczenia mu odpisu aktu oskarżenia, jeśli oskarżony złożył sprzeciw - z momentem odrzucenia go przez sąd postanowieniem wydanym na posiedzeniu niejawnym, bądź jeśli postanowienie w tym przedmiocie zaskarżył oskarżyciel – z chwilą wydania orzeczenia w tym przedmiocie przez sąd II instancji lub też w momencie upływu terminu do zaskarżenia przez oskarżyciela postanowienia odrzucającego sprzeciw oskarżonego w części.

⁹⁰ Art. 293 k.p.k. w Dz.U1932.83.725t.j., art. 262 k.p.k. w Dz.U.1949.33.243t.j., art. 253 k.p.k. w Dz.U.1950.40.364t.j. – tu przepis ten nie miał zastosowania w postępowaniu doraźnym (art.11 ust.3 Dekretu z 16 XI 1945 r. o postępowaniu doraźnym Dz.U.1949.33.244 t.j. z dnia 1949.05.24), uproszczonym jak też w sprawach rozpoznawanych w trybie ustawy z 22 maja 1958 r. O zastrzeżeniu odpowiedzialności karnej za chuligaństwo (art. 6§1 tej ustawy-Dz.U. 1958.34.152).

⁹¹ Tak min.: A. Mogilnicki, Kodeks postępowania karnego....., Warszawa 2019, s. 560., S. Kalinowski, M. Siewierski, Kodeks postępowania karnego..., s. 360.

⁹² S. Kalinowski zgłaszał postulat ustanowienia proceduralnego obowiązku pouczenia oskarżonego o uprawnieniu żądania odroczenia rozprawy, w przypadku niezachowania terminu 7 dni pomiędzy doręczeniem mu wezwania, a terminem rozprawy (Przebieg ..., s. 187).

⁹³ Zgodnie z art. 441 k.p.k. - tekst pierwotny Dz.U.1928.33.313; (art. 455 k.p.k. w Dz.U.1932.83.725t.j., art. 365 k.p.k. w Dz.U.1949.33.243).

w postępowaniu przed sądami grodzkimi⁹⁴). W przeciwnym przypadku §2 powołanego przepisu uprawniał oskarżonego do żądania odroczenia rozprawy. Nieuwzględnienie jego wniosku mogło stanowić, zgodnie z art. 494 b i 496§1 k.p.k., podstawę kasacji, w postaci naruszenia przepisu prawa sądowego „obrażającego” prawa oskarżonego⁹⁵.

Wymienione unormowania o charakterze gwarancyjnym dla oskarżonego osłabiały jednocześnie zróżnicowanie jego sytuacji procesowej i oskarżyciela publicznego w zakresie prawa do formułowania wniosków dowodowych w fazie przygotowania do rozprawy głównej. Oskarżony był uprawniony do składania wniosków o przesłuchanie innych świadków i sprawdzenie innych dowodów niż wymienione w akcie oskarżenia w terminie 14 dni od doręczenia mu skargi. Jednakże zgodnie z art. 297§1i2 k.p.k.⁹⁶ wnioski o wezwanie świadków lub biegłych⁹⁷, które prezes sądu oceniał jako niemogące mieć wpływu na treść wyroku lub złożone po upływie wskazanego dwutygodniowego terminu (brzmienie art. 297 k.p.k. od 1 marca 1932 r.⁹⁸), jeśli nie pochodziły od prokuratora (uprzywilejowanie prokuratora w tym zakresie wobec innych stron obowiązywało do 1 marca 1956 r.⁹⁹) podlegały skierowaniu na posiedzenie niejawne w celu ich oddalenia przez sąd, nie tylko jeśli okoliczności, na których stwierdzenie dowód wskazano, nie mogły mieć znaczenia dla wyroku, lecz także, kiedy oskarżony nie zachował wymienionego terminu 2 tygodni.

Przewidziana w art. 298 k.p.k. możliwość sprowadzenia na własny koszt przez stronę świadka lub biegłego, których odmówiono wezwania we wskazanym trybie, łagodziła powyższe ograniczenie prawa do obrony oskarżonego¹⁰⁰.

W doktrynie podkreślano, że pierwsza kategoria przepisów zawartych w rozdziale Kodeksu zatytułowanym „Ogólny porządek rozprawy głównej” statuowała zasady, uznawane za „kardynalne podwaliny procesu karnego”, to jest ustność i jawność¹⁰¹.

⁹⁴ A. Czerwiński przyjmował, że w postępowaniu przed sądem grodzkim rozprawa mogła być wyznaczona nawet na dzień, w którym wniesiono oskarżenie - *Postępowanie karne przed sądem...*, s. 62.

⁹⁵ L. Peiper, *Komentarz do Kodeksu ...*, Kraków 1929., s. 187

⁹⁶ Art. 298 według numeracji w Dz.U.1932.83.725t.j., art. 267 k.p.k. w brzmieniu przewidzianym w Dz.U.1949.33.243t.j., art.258 k.p.k w Dz.U.1950.40.364t.j.

⁹⁷ L. Peiper, *Komentarz do Kodeksu ...*, Kraków 1929., s. 189.

⁹⁸ Art. 1 pkt 33 ustawy z 21 stycznia 1932 r. zmieniającej niektóre przepisy postępowania karnego (Dz U z 1932 r. Nr 10, poz. 60).

⁹⁹ Ówczesny art. 258 § 4 uchylony przez art. 1 pkt 20 dekretu z dnia 21 grudnia 1955 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U.55.46.309) z dniem 1 marca 1956 r.

¹⁰⁰ M. Wąsek-Wiaderek, *Zasada równości stron.....*, s. 108.

¹⁰¹ L. Peiper, *Komentarz do Kodeksu ...*, Kraków 1929., s. 192-193, podobnie A. Mogilnicki, E.S. Rappaport, *Kodeks postępowania ...*, s. 386.

Dalsze unormowania akcentowały uroczysty charakter rozprawy głównej oraz powagę czynności sądowych. Należy tu odwołać się w szczególności do art. 314§1i2 k.p.k.¹⁰², zgodnie z którym wszyscy obecni na sali rozpraw powstawali w chwili wejścia na nią członków składu sądu. Ten sam obowiązek ciążył na każdej osobie, która przemawiała do sądu lub do której ten się zwracał¹⁰³. Podczas jawnej rozprawy, oprócz osób biorących udział w sprawie, mogły być obecne tylko osoby pełnoletnie (za zezwoleniem przewodniczącego niepełnoletni słuchacze zakładów naukowych mogli być obecni na jawnej rozprawie), nieuzbrojone (nie dotyczyło to osób obowiązanych do noszenia broni). Świadek, który nie ukończył lat siedemnastu, mógł być obecny na sali sądowej wtedy tylko, gdy obecność jego była dla sądu niezbędna¹⁰⁴. Przed przesłuchaniem świadka na rozprawie głównej, sąd, odbierał od niego przysięgę (późniejsze przyrzeczenie)¹⁰⁵, chyba że uznawał to za niepotrzebne, a strony zwolniły świadka od przysięgi (art. 108 k.p.k.)¹⁰⁶.

Powagę sądu podkreślał również min. art. 64 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 6 lutego 1928 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych¹⁰⁷, mający

¹⁰² Art. 315§1i2 k.p.k. - według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j. z dnia 1932.10.05, art. 284§1i2 k.p.k. – zgodnie z brzmieniem w Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24, art. 275§1i2 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13.

¹⁰³ Z przepisem tym korespondował §66 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 1 grudnia 1932 r. (Dz.U. 1932.110.905) Regulamin ogólny wewnętrznego urzędowania sądów apelacyjnych, okręgowych i grodzkich, w myśl którego wszyscy obecni na sali rozpraw, nie wyłączając uczestniczących w posiedzeniu prokuratora i protokolanta, powstawali z miejsc , a) w czasie wejścia sędziego lub składu sądu na salę, b) w czasie przysięgi i c) w czasie ogłaszania wyroku. Na rozprawie każda osoba powstawała także z miejsca, gdy przemawiała do sądu lub gdy sąd do niej się zwracał. Przewodniczący mógł zezwolić na pozostawanie w pozycji siedzącej chorym i osobom kalekim oraz w innych wyjątkowych przypadkach. Sędziowie – wobec obecnego już brzmienia art. 371 k.p.k. / zmienionego przez art. 1 pkt 44 rozporządzenia z dnia 23 sierpnia 1932 r. zmieniającego niektóre przepisy postępowania karnego (Dz.U.32.73.662) z dniem 1 września 1932 r. poprzez wyłączenie sądu z obowiązku wysłuchiwanie na stojąco ogłaszania sentencji wyroku / - powstawali z miejsc tylko podczas odbierania przysięgi (zgodnie z ówczesną treścią art. 113§1 k.p.k. w Dz.U. 1932.83.725 t.j., później /w Dz.U. 1949.33.243 t.j /przepis ten zastąpił art. 108§1 k.p.k. nazywając przysięgę przyrzeczeniem, ostatecznie normował tę kwestię art. 101§1 k.p.k. zgodnie z numeracją przyjętą w Dz.U.1950.40.364 t.j.)

¹⁰⁴ Art. 321, 322, 323 k.p.k. – tekst pierwotny Dz.U. 1928.33.313, art. 282, 283,284 według Dz. U 1950.40.364t.j.

¹⁰⁵ Min. art. 113, 114, 118, 120, 133, 233 k.p.k. z 1928 r. zmienione ustawą z 27 kwietnia 1949 r. O zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U. 1949.32.238).

¹⁰⁶ Przepis art. art. 111 k.p.k. określał rotę przysięgi , uwzględniając wyznawaną religię osoby podlegającej przesłuchaniu. Zgodnie z art. 110 k.p.k. nie składali przysięgi , nieletni poniżej 14 lat, osoby które z powodu choroby psychicznej lub innego zakłócenia czynności psychicznych nie zdają sobie sprawy ze znaczenia przysięgi lub podejrzani o udział w czynie , będącym przedmiotem postępowania lub o działalność przestępną , pozostającą w ścisłym związku z działaniem oskarżonego. (Dz.U 1928, Nr 33, poz. 313)

¹⁰⁷ Dz.U. z 1928r., Nr 12, poz. 93.

zastosowanie poprzez art. 312§1 k.p.k., uprawniający sąd do wydalenia z sali rozpraw niewłaściwie zachowującej się publiczności oraz pozostałe unormowania pozwalające zachować spokój i porządek czynności sądowych.

1.1.c. Struktura i przebieg rozprawy głównej.

Struktura rozprawy głównej przewidzianej w Kodeksie postępowania karnego z 1928 r.¹⁰⁸ odzwierciedlała jej podział na cztery podstawowe fazy, których nazwom odpowiadały tytuły kolejnych rozdziałów Księgi VII, Działu I: „Rozpoczęcie rozprawy głównej” (Rozdział III - art. 324 k.p.k. – 330 k.p.k.)¹⁰⁹, „Przewód sądowy” (Rozdział IV – art. 331 k.p.k. – art. 352 k.p.k.)¹¹⁰, „Głosy stron” (Rozdział V – art. 353 k.p.k. - 355 k.p.k.)¹¹¹ oraz kończące rozprawę główną „Wyrokowanie” (Rozdział VI – art. 356 k.p.k. – art. 378 k.p.k.)¹¹².

Rozpoczęciem rozprawy głównej był jej wstępny etap obejmujący wywołanie sprawy oraz czynności przygotowawcze przed otwarciem przewodu sądowego w postaci: sprawdzenia obecności, ewentualnego zarządzenia: sprowadzenia osób, których obecność sąd uznawał za konieczną czy też usunięcia świadków z sali rozpraw.

Druga najważniejsza część rozprawy głównej w postaci przewodu sądowego, określana ówczasie jej „właściwym rdzeniem”¹¹³ składała się z trzech etapów:

¹⁰⁸ Dz.U.1928.33.313. W tymże pierwotnym brzmieniu przywoływane będą w dalszej części tekstu przepisy Kodeksu postępowania karnego z 1928r., jeśli nie zostaną opatrzone odmiennym oznaczeniem.

¹⁰⁹ Rozdział III „Rozpoczęcie rozprawy głównej” , art. 325 k.p.k. – art.. 332 k.p.k. - według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j. z dnia 1932.10.05, art. 294 k.p.k. – art. 301 k.p.k. – zgodnie z brzmieniem w Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24, art. 285 k.p.k. – 292 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13

¹¹⁰ Rozdział IV „Przewód sądowy” , art. 333 k.p.k. – art.. 354 k.p.k. - według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j. z dnia 1932.10.05, art. 302 k.p.k. – art. 323 k.p.k. – zgodnie z brzmieniem w Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24, art. 293 k.p.k. – art. 314 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13.

¹¹¹ Rozdział V „Głosy stron” , art. 355 k.p.k. – art.. 357 k.p.k. - według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j. z dnia 1932.10.05, art. 324 k.p.k. – art. 326 k.p.k. – zgodnie z brzmieniem w Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24, art. 315 k.p.k. – art. 317 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13

¹¹² Rozdział VI „Wyrokowanie” , art. 358 k.p.k. – art.. 380 k.p.k. - według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j. z dnia 1932.10.05, art. 327 k.p.k. – art. 348 k.p.k. – zgodnie z brzmieniem w Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24, art. 318 k.p.k. – 340 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13,

¹¹³ A. Mogilnicki, Kodeks postępowania karnego.....Warszawa 2019, s. 625.

odczytania aktu oskarżenia, wyjaśnień oskarżonego oraz postępowania dowodowego. Kończyła się oświadczeniem przewodniczącego, że przewód sądowy jest zamknięty.

Następujące bezpośrednio po zamknięciu przewodu sądowego tzw. głosy stron stanowiły kolejną odrębną fazę rozprawy głównej obejmującą przemówienia i postulaty stron i ich przedstawicieli w ustalonej kolejności (jako ostatni przemawiał oskarżony) podsumowujące wyniki przewodu sądowego.

Ostatnia – czwarta część rozprawy głównej w postaci wyrokowania dzieliła się na: naradę, głosowanie, sporządzanie orzeczenia, jego ogłoszenie i pouczenie o sposobie i terminie zaskarżenia, a w razie uniewinnienia oskarżonego aresztowanego - zarządzenie jego uwolnienia.

Na rozprawie głównej „stawiennictwo osobiste” oskarżonego (uprawnionego, co do zasady do obecności przy wszystkich czynnościach dowodowych – art. 335§1 k.p.k.¹¹⁴) było obowiązkowe w sprawach o przestępstwa zagrożone początkowo karą powyżej roku pozbawienia wolności (art. 300 k.p.k.)¹¹⁵, a w wyniku nowelizacji Kodeksu postępowania karnego z 21 listopada 1938 r. zagrożenie to oznaczono na karę powyżej 2 lat pozbawienia wolności¹¹⁶. Bez względu na wymiar grożącej kary stawiennictwo oskarżonego było obowiązkowe w sprawach rozpoznawanych przed sądem przysięgłych (art. 394 k.p.k.). W pozostałych przypadkach, w tym także w sprawie o wydanie wyroku łącznego¹¹⁷, stawiennictwo oskarżonego było obowiązkowe tylko wówczas, jeśli sąd uznał je za niezbędne, co należało zaznaczyć w wezwaniu. Oskarżony pozbawiony wolności, a osadzony w okręgu sądu orzekającego był zgodnie z art. 301 k.p.k.¹¹⁸ sprowadzany na rozprawę w każdym przypadku. Jeśli oskarżony był pozbawiony wolności poza tym okręgiem, a jego obecność nie była obowiązkowa, sprowadzany na rozprawę był tylko wówczas, gdy sąd uznawał to za niezbędne.

¹¹⁴ Art. 337§1 k.p.k. według numeracji przyjętej w Dz. U 1932.83.725 t.j. , art. 306§1 k.p.k. według numeracji wskazanej w Dz. U.1949.33.243 t.j. , art. 297§1 k.p.k. według numeracji przyjętej w Dz.U.1950.40.364 t.j.

¹¹⁵ Art. 301 k.p.k. według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725t.j., następnie art. 270 k.p.k. zgodnie z Dz.U.1949.33.243t.j., art. 261 k.p.k. zgodnie z wersją ostateczną w Dz.U.1950.40.364t.j.

¹¹⁶ Art. 301 § 1 zmieniony przez art. 1 pkt 13 dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 listopada 1938 r. o usprawnieniu postępowania sądowego (Dz.U.38.89.609) z dniem 28 listopada 1938 r.

¹¹⁷ Art. 300 k.p.k. w brzmieniu kodeksu od 1 marca 1932 r. (Dz.U. z 1932 r., Nr 10, poz. 60).

¹¹⁸ Art. 302 k.p.k. według numeracji przyjętej w Dz.U. 1932.83.725t.j., art. 271 k.p.k. zgodnie z Dz.U.1949.33.243t.j., art. 262 k.p.k. według wersji ostatecznej w Dz.U.1950.40.364t.j.

Zgodnie z art. 84 k.p.k. z 1928 r. oskarżony miał prawo korzystać z obrońcy. W brzmieniu od 28 listopada 1938 r.¹¹⁹ §2 tego przepisu stanowił, że oskarżony mógł mieć nie więcej niż trzech obrońców. Obowiązek posiadania obrońcy przez oskarżonego występował: na rozprawie głównej przed sądem przysięgłych (art. 87 k.p.k.) oraz przed wszystkimi sądami¹²⁰, nawet w toku śledztwa, jeżeli: nie ukończył 17 lat (a nie występował przed sądem dla nieletnich lub przed sądem grodzkim), był głuchy lub niemy, bądź zachodziła uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności (art. 88§1 k.p.k.)¹²¹. W brzmieniu nadanym Ustawą z 20 lipca 1950 r. o zmianie przepisów postępowania karnego ówczesny art. 79§2 k.p.k. wprowadził obronę obligatoryjną oskarżonego w postępowaniu przed sądem wojewódzkim jako pierwszą instancją¹²². Ponadto oskarżony musiał mieć obrońcę na rozprawie głównej w sprawach rozpoznawanych w trybie doraźnym¹²³.

Zgodnie z art. 315 Kodeksu postępowania karnego 1928 r.¹²⁴ rozprawa główna odbywała się ustnie i jawnie, poza wyjątkami wskazanymi w ustawie. Ustność rozprawy (która między innymi miała przyczynić się do opatrzenia jej nazwą „głównej”¹²⁵), sprowadzała się przede wszystkim do tego, że strony, świadkowie i biegli ustnie wyrażali swoje stanowiska, a podstawą wyroku powinno być wyłącznie to, co „słowo ujawniło”

¹¹⁹ Art. 84§2 k.p.k. (w myśl art. 95§2 k.p.k. mający odpowiednie zastosowanie do pełnomocników) wprowadzony Dekretem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 listopada 1938 r. o usprawieniu postępowania sądowego (Dz.U.1938.89.609 z dnia 1938.11.22). Według numeracji przyjętej w Dz.U. 1949.33.243 t.j. art. 83§1i2 k.p.k., zgodnie z Dz.U 1950.40.364 t.j. art. 76§1i2 k.p.k.

¹²⁰ Zgodnie z art. 88§2 k.p.k. (Dz.U.1928.33.313) §1 tego przepisu nie dotyczył rozprawy kasacyjnej.

¹²¹ Według numeracji przyjętej w Dz.U.1949.33.243t.j. ówczesny art. 86§1 k.p.k. przewidywał obligatoryjną obronę oskarżonego przed wszystkimi sądami jeśli nie ukończył 17 lat (a nie stawał przed sądem dla nieletnich), był głuchy albo niemy, bądź zachodziła uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności. Art. 86§2 k.p.k. stanowił, że oskarżony musiał mieć również obrońcę w postępowaniu przed sądem apelacyjnym jako pierwszą instancją oraz dla wniesienia wyводу rewizji od wyroku tegoż sądu (art. 88§1i2 k.p.k. w brzmieniu nadanym art. 1 pkt Ustawy z 27 kwietnia 1949 r. o zmianie przepisów postępowania karnego Dz.U.1949.32.238). Według numeracji przyjętej w Dz.U.1950.40.364t.j. przepis odpowiadał art. 79 k.p.k.

¹²² Dz. U. Nr 38, poz. 348 z późn. zm. (Dz.U.1950.40.364t.j. – art. 79§2)

¹²³ Art. 12 ust. 1 Dekretu z dnia 16 listopada 1945 r. o postępowaniu doraźnym (Dz.U.1949.33.244t.j. z dnia 24 maja 1949r.).

¹²⁴ od 5 października 1932r. art. 316 w brzmieniu kodeksu postępowania karnego ogłoszonego w Dz.U. 1932, Nr 83, poz. 725 t.j. , art. 285 k.p.k. według numeracji przyjętej w Dz.U. 1949.33.243t.j., ostatecznie art. 276 k.p.k. w brzmieniu Dz.U. 1950.40.364t.j.

¹²⁵ Tak S. Glaser, *Polski Proces Karny w zarysie*, s. 179.

podczas przewodu sądowego. Tym samym dowody zawierające pismo podlegały wprowadzeniu do procesu poprzez ich odczytanie¹²⁶.

Ustność rozprawy głównej sprzyjała wyodrębnieniu elementów składających się na jej strukturę, bowiem kolejne jej fazy akcentowały następujące po sobie ustne oświadczenia jej uczestników, korelujące z założeniem równości stron i kontrydiktoryjnym charakterem postępowania przed sądem.

Rozprawę główną, w myśl art. 324 k.p.k.¹²⁷, rozpoczynało wywołanie sprawy (przez protokolanta lub woźnego sądowego bądź samego przewodniczącego)¹²⁸, po którym przewodniczący w urzędowy sposób sprawdzał, czy wszyscy wezwani są obecni¹²⁹. Wywołaniem sprawy była zatem czynność procesowa dokonana na zarządzenie przewodniczącego w postaci głośnego ogłoszenia w sali rozpraw i przed nią (w poczekalni), że będzie rozpoznana konkretna sprawa. W doktrynie zgłaszano postulat, aby oznaczenie sprawy w czasie jej wygłoszenia odbyło się ze wskazaniem jej „numeru kolejnego na wokandzie”, nazwiska oskarżonego i przestępstwa, które mu zarzucono¹³⁰. Z momentem rozpoczęcia rozprawy ustawodawca wiązał uprawnienie uczestników do zgłaszania oświadczeń, wniosków, sprzeciwów, czy też zarzutów¹³¹. Jeśli oskarżyciel prywatny odstąpił od oskarżenia dopiero „po rozpoczęciu rozprawy głównej”, do umorzenia postępowania konieczna była już zgoda oskarżonego, chyba że miało to miejsce na rozprawie zaocznej (art. 72 k.p.k.)¹³². Tym samym skoro nieusprawiedliwione niestawiennictwo oskarżyciela posiłkowego lub prywatnego, zgodnie z art. 327 k.p.k.¹³³,

¹²⁶ S. Glaser, *Polski Proces Karny w zarysie*, s. 177

¹²⁷ art. 325 k.p.k. - według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j. z dnia 1932.10.05, art. 294 k.p.k. – zgodnie z brzmieniem w Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24, art. 285 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13

¹²⁸ Tak min. L. Peiper, *Komentarz do Kodeksu ...* Kraków 1929., s. 211.

¹²⁹ Jeśli strona miała obrońcę, pełnomocnika lub przedstawiciela ustawowego należało ich również zawiadomić o terminie rozprawy głównej (art. 293 k.p.k. – Dz.U.1928.33.313, art. 294 k.p.k. – Dz.U.1932.83.725t.j., art. 263 k.p.k. w Dz.U.1949.33.243t.j., art.254 k.p.k. zgodnie z Dz.U.1950.40.364t.j.).

¹³⁰ S. Kalinowski, *Przebieg procesu*, s. 217.

¹³¹ S. Kalinowski, *Postępowanie karne. Zarys części szczególnej*, Warszawa 1964, s. 167

¹³² Pojęciem „rozpoczęcia rozprawy głównej” operował także art. 69 k.p.k. , który stanowił, że do tego czasu w postępowaniu wszczętym wskutek oskarżenia, wniesionego przez jednego lub kilku pokrzywdzonych, inne osoby, pokrzywdzone tym samym czynem, mogły się przyłączyć, choćby nawet upłynął termin zastrzeżony do wniesienia oskarżenia. (Dz.U. 1928, Nr 33, poz. 313).

¹³³ Art. 327 zmieniony przez art. 1 pkt 36 rozporządzenia z dnia 23 sierpnia 1932 r. zmieniającego niektóre przepisy postępowania karnego (Dz.U.32.73.662) z dniem 1 września 1932 r. poprzez skreślenie wyrazów: „posiłkowego lub”; art. 328 k.p.k. - według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j. z dnia 1932.10.05, art. 297 k.p.k. – zgodnie z brzmieniem w Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24, art. 288 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13

uważało się za odstąpienie od oskarżenia, a domniemanie to można było przyjąć dopiero po wywołaniu sprawy, umorzenie postępowania wymagało już zgody oskarżonego¹³⁴. Z kolei, zgodnie z art. 74§1 k.p.k.¹³⁵, to nie później niż „przy rozpoczęciu rozprawy głównej” pokrzywdzony mógł jeszcze wytoczyć przeciwko oskarżonemu powództwo cywilne, aby skutecznie dochodzić roszczeń majątkowych wynikających z przestępstwa¹³⁶. Jednocześnie, jak stanowił art. 328 k.p.k.¹³⁷, w razie niestawiennictwa powoda cywilnego „w chwili rozpoczęcia rozprawy”, sąd pozostawiał bez rozpoznania powództwo cywilne, chyba że powód wnosił o jego rozpoznanie pod swoją nieobecność. Brzmienie powyższych przepisów, jak też nazwa wspomnianego Rozdziału III dawały podstawy do przyjęcia, że rozpoczęciem rozprawy głównej była faza rozciągnięta w czasie, obejmująca czynności opisane od art. 324 k.p.k. do art. 330 k.p.k.¹³⁸, to jest od wywołania sprawy i sprawdzenia obecności, następnie reakcji sądu na niestawiennictwo: oskarżonego, którego stawiennictwo było nieobowiązkowe (czy przeprowadzić rozprawę pod jego nieobecność i wydać wyrok zaoczny – art. 447 k.p.k., czy też uznać jego obecność za konieczną do wyjaśnienia sprawy w związku z czym odroczyć rozprawę, zobowiązując go do stawiennictwa¹³⁹), oskarżonego, którego obecność była niezbędna (zgodnie z art. 325 k.p.k.¹⁴⁰), sąd wówczas zarządzał jego natychmiastowe „dostawienie”¹⁴¹, wstrzymując rozpoczęcie rozprawy¹⁴² bądź ją odraczał¹⁴³), oskarżyciela

¹³⁴ Tak też min. A. Czerwiński, *Postępowanie karne przed sądem*, s. 26-27.

¹³⁵ Art. 74 §1 k.p.k. – zmiana poprzez art. 1 pkt 5 ustawy z dnia 21 stycznia 1932 r. zmieniającej niektóre przepisy postępowania karnego (Dz.U.32.10.60) z dnia 1 marca 1932 r., art. 73§1 k.p.k. według numeracji przyjętej w Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24, ostatecznie art. 66§1 k.p.k. - zgodnie z Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13.

¹³⁶ Końcowy moment, w którym powód cywilny mógł wytoczyć powództwo przypadał na chwilę usunięcia świadków do osobnego pokoju, ewentualnie o ile zgłoszono wnioski w myśl art. 332 k.p.k. (tekst jednolity Dz.U.1932.83.725) na czas ogłoszenia postanowienia co do tych wniosków – por. A. Mogilnicki, *Kodeks postępowania karnego.....*, Warszawa 2019, s. 178-179.

¹³⁷ Art. 329 k.p.k. - według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j. z dnia 1932.10.05, art. 298 k.p.k. – zgodnie z brzmieniem w Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24, art. 289 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13

¹³⁸ Art. 325 k.p.k. – art. 332 k.p.k. - według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j. z dnia 1932.10.05, art. 294 k.p.k. – art. 301 k.p.k. – zgodnie z brzmieniem w Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24, art. 285 k.p.k. – 292 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13

¹³⁹ Tak min. S.Kalinowski, *Postępowanie karne. Zarys ...*, s. 171.

¹⁴⁰ art. 326 k.p.k. - według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j. z dnia 1932.10.05, art. 295 k.p.k. – zgodnie z brzmieniem w Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24, art. 286 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13

¹⁴¹ Jeśli było możliwe niezwłoczne sprowadzenie oskarżonego, którego obecność była obowiązkowa (a który był zobligowany do zawiadamiania sądu o każdej zmianie miejsca zamieszkania)

prywatnego lub posiłkowego (umorzenie postępowania za zgodą oskarżonego¹⁴⁴ -art. 327 k.p.k. w zw. z art. 68 k.p.k.¹⁴⁵) powoda cywilnego, jeśli nie wnosił o rozpoznanie powództwa pod jego nieobecność (zgodnie ze wspomnianym art. 328 k.p.k. - pozostawienie powództwa bez rozpoznania), świadka lub biegłego, których przesłuchanie sąd uznawał za niezbędne (w myśl art. 329 k.p.k.¹⁴⁶ – wydanie zarządzeń w celu spowodowania jego stawienia¹⁴⁷; w razie ich bezskuteczności sąd przerywał¹⁴⁸ lub odraczał rozprawę). Ostatnim elementem „rozpoczęcia rozprawy głównej” było zarządzenie przez przewodniczącego w trybie art. 330§1i2 k.p.k.¹⁴⁹ „przed rozpoczęciem przewodu sądowego” usunięcia świadków do osobnego pokoju oraz biegłych, których obecności na rozprawie sąd nie uznawał za potrzebną. Oskarżyciel prywatny lub

następowało to na podstawie art. 83§2 k.p.k. (tekst pierwotny - Dz.U.1928.33.313), art. 82§2 k.p.k. w Dz.U.1949.33.243t.j., art. 75§2 k.p.k. w Dz.U.1950.40.364t.j.

¹⁴² W tej sytuacji przyjmowano, że nie następuje przerwa w rozprawie o jakiej mowa w art. 346§1 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. (tekst pierwotny - Dz.U.1928.33.313), bowiem rozprawy nie uznawało się za rozpoczętą- tak L. Peiper , Komentarz do Kodeksu ... Kraków 1929., s. 211.

¹⁴³ Równocześnie z odroczeniem rozprawy z tego powodu sąd mógł zarządzić , przymusowe sprowadzenie oskarżonego na kolejny jej termin, zastosować lub zmienić środek zapobiegawczy bądź orzec przepadek sumy poręczenia – por. , A. Mogilnicki , Kodeks postępowania karnego..... , Warszawa 2019, s. 607, L. Peiper , Komentarz do Kodeksu ... Kraków 1929., s. 211.

¹⁴⁴ Zgoda oskarżonego na umorzenie postępowania z powodu odstąpienia od oskarżenia oskarżyciela prywatnego lub posiłkowego po rozpoczęciu rozprawy nie była wymagana jedynie na rozprawie zaocznej, prowadzonej pod nieobecność , oskarżonego, któremu doręczono wezwanie oraz jego obrońcy (art. 68 k.p.k., art. 379 k.p.k., art. 327 k.p.k. – Dz.U. 1928, Nr 33, poz. 313).

¹⁴⁵ art. 72k.p.k. - według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j. z dnia 1932.10.05, art. 71 k.p.k. – zgodnie z brzmieniem w Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24, art. 64 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13.

¹⁴⁶ art. 330 k.p.k. - według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j. z dnia 1932.10.05, art. 299 k.p.k. – zgodnie z brzmieniem w Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24, art. 290 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13

¹⁴⁷ W przypadku nieusprawiedliwionego niestawiennictwa sąd skazywał świadka na grzywnę oraz nakładał obowiązek zwrotu kosztów, wywołanych odroczeniem rozprawy z powodu jego niestawiennictwa, ponadto w razie potrzeby zarządzał przymusowe sprowadzenie świadka na podstawie art. 117§1i2 k.p.k. Przepis ten, zgodnie z art. 141§1 k.p.k. stosowało się odpowiednio do biegłego i tłumacza, z tym, że ich przymusowe sprowadzenie, w myśl art. 141§2 k.p.k. należało stosować tylko w wypadkach wyjątkowych (tekst pierwotny - Dz.U.1928.33.313).

¹⁴⁸ W tym przypadku (Odmiennie niż w przypadku niestawiennictwa oskarżonego, którego obecność była obowiązkowa) ustalano rozprawę za rozpoczętą, co umożliwiało jej przerwanie – por. L. Peiper , Komentarz do Kodeksu ... Kraków 1929., s. 211 i 216.

¹⁴⁹ art. 331§1i2 k.p.k. - według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j. z dnia 1932.10.05, art. 300§1i2 k.p.k. – zgodnie z brzmieniem w Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24, art. 291§1i2 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13

posiłkowy oraz powód cywilny pozostawali na sali rozpraw, choćby mieli składać zeznania, jako świadkowie (art. 330§3 k.p.k.¹⁵⁰).

Nieobecność na rozprawie głównej oskarżyciela publicznego, z wyjątkiem postępowania przed sądem grodzkim (zagrożone karą do 2 lat pozbawienia wolności lub grzywną - art. 445 k.p.k.), tamowała możliwość prowadzenia rozprawy głównej, która podlegała odroczeniu¹⁵¹. Niestawiennictwo oskarżyciela publicznego na rozprawę główną w żadnym przypadku nie mogło zostać uznane za odstąpienie od oskarżenia¹⁵².

W tym miejscu można dodać, że ustawowo sankcjonowana nieobecność oskarżyciela publicznego na rozprawie w sprawach przed sądem grodzkim dotyczyła czynów zagrożonych karą do 2 lat pozbawienia wolności lub grzywną albo obiema tymi karami łącznie (art.15§1 k.p.k.). Przyjmowano tu, że w sprawach tych „warstwa faktyczna jest w ogromnej większości prosta”¹⁵³, zaś „kiedy oskarżenie będzie choć trochę skomplikowane oskarżyciel publiczny będzie we własnym interesie dążył do tego, by go dopilnować”¹⁵⁴.

Ujemne skutki związane z niestawiennictwem na rozprawie strony czy to w postaci prowadzenia rozprawy pod jej nieobecność, czy też poprzez przyjęcie określonych domniemań o zrzeczeniu się lub nieskorzystaniu przez nią z konkretnych uprawnień procesowych, było możliwe jedynie w przypadku ustalenia, że została ona zawiadomiona o terminie rozprawy¹⁵⁵.

Wywołanie sprawy inicjowało etap wstępny rozprawy, trwający do rozpoczęcia przewodu sądowego. Przyjmowano, że był on niezbędny do ustalenia, czy późniejsze

¹⁵⁰ art. 331§3 k.p.k. w Dz.U1932.83.725t.j. art.300§3 k.p.k. w Dz.U 1949.33.243t.j., art. 291§3 k.p.k. w Dz.U.1950.40.364t.j. Opierając się na treści art. 348§2 k.p.k. stanowiącego, że w razie odroczenia rozprawy prowadziło się ją w nowym terminie od początku, w doktrynie przyjmowano, że niezależnie od przyczyny odroczenia rozprawy, nowa toczy się od początku, tym samym następuje kolejne rozpoczęcie rozprawy, przy którym można wytoczyć powództwo cywilne – tak min. A. Mogilnicki, Kodeks postępowania karnego.....Warszawa 2019, s. 179.

¹⁵¹ Zob. min. L. Peiper, Komentarz do Kodeksu ... Kraków 1929, s. 214, A. Czerwiński, Postępowanie karne przed sądem s.62.

¹⁵² Z jednej bowiem strony, jeśli oskarżyciel ten się nie stawił bez usprawiedliwienia, zachodziła przypuszczenie, że nie popiera już oskarżenia, z drugiej jednak, że gdyby niestawiennictwo wynikać miało z tej przyczyny, to prokurator złożyłby w tym zakresie wyraźne oświadczenie zawiadamiając sąd o odstąpieniu od oskarżenia – tak L Peiper, Komentarz do Kodeksu ...Kraków 1929, s. 214, por. S. Kalinowski, Postępowanie karne.....,Warszawa 1964, s. 169.

¹⁵³ L. Peiper, Komentarz do Kodeksu ... Kraków 1929, s. 11.

¹⁵⁴ L. Peiper, Komentarz do Kodeksu ... Kraków 1929, s. 11.

¹⁵⁵ Kwestię tę regulowały przepisy art. 197-207 k.p.k. (tekst pierwotny - Dz.U.1928.33.313), art. 189-203 k.p.k. w Dz.U 1949.33.243t.j., art. 183-195 k.p.k. w Dz.U.1950.40.364t.j. Por. S. Kalinowski, Postępowanie karne.....,Warszawa 1964, s. 170

fazy rozprawy są celowe lub możliwe, tym samym czy są przeszkody prawne lub faktyczne do otwarcia przewodu sądowego¹⁵⁶.

Kolejny, a tym samym najważniejszy etap rozprawy, w postaci przewodu sądowego, rozpoczynało zgodnie z art. 331 k.p.k.¹⁵⁷ odczytanie aktu oskarżenia w całości – wraz z jego uzasadnieniem (od której to czynności nie można było odstąpić¹⁵⁸). Kodeks postępowania karnego z 1928 r. nie precyzował, kto odczytywał akt oskarżenia. W ówczesnej doktrynie przyjmowano, że powinien to być przewodniczący, inny członek składu sądu lub protokolant. Wykluczano, aby była to strona, a w szczególności oskarżyciel, gdyż odczytanie to powinno mieć „charakter obiektywny”, a wygłoszenie przez oskarżyciela „mogłoby przez umiejętne jego akcentowanie zmienić się w mowę oskarżającą”¹⁵⁹. Ewentualne składanie wyjaśnień przez oskarżonego poprzedzało skierowane do niego pytanie przewodniczącego, czy przyznaje się do popełnienia zarzuczonego mu czynu i jakie wyjaśnienia chce złożyć (art. 332 k.p.k.¹⁶⁰). Po wysłuchaniu oskarżonego lub odczytaniu jego sądowego protokołu przesłuchania (na podstawie art. 338§1 k.p.k.¹⁶¹), jeśli ten nie stawiał się z powodu przeszkód nie dających się usunąć lub zbyt trudnych do usunięcia (od 1 marca 1932 r. jeśli nie stawiał się oskarżony, którego stawiennictwo było nieobowiązkowe – art. 338§3 k.p.k.) albo stawiał

¹⁵⁶ S. Kalinowski, *Postępowanie karne.....*, Warszawa 1964, s. 168.

¹⁵⁷ Art. 333 k.p.k. - według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j. z dnia 1932.10.05, art. 302 k.p.k. – zgodnie z brzmieniem w Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24, art. 293 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13.

¹⁵⁸ A. Mogilnicki, *Kodeks postępowania karnego.....*, Warszawa 2019, s. 625, S. Kalinowski, *Przebieg procesu*, s. 240.

¹⁵⁹ Tak min. A. Mogilnicki, E.S. Rappaport, *Kodeks postępowania....*, s. 327 i 408, którzy podkreślali prymat systemu odczytywania aktu oskarżenia nad możliwością ustnego wyjaśnienia przez oskarżyciela podstaw oskarżenia. Zob. także min.: L. Peiper, *Komentarz do Kodeksu ... Kraków 1929.*, s. 217-218, A. Mogilnicki, *Kodeks postępowania karnego.....* Warszawa 2019, s. 626., S. Kalinowski, *Przebieg procesu*, s. 240.

¹⁶⁰ Art. 334 k.p.k. - według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j. z dnia 1932.10.05, art. 303 k.p.k. – zgodnie z brzmieniem w Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24, art. 294 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13. Jak zauważa min. S. Śliwiński (*Polski proces karny.....* s. 61) ustawodawca nie wymagał pouczenia oskarżonego o prawie odmowy udzielenia odpowiedzi na zadawane pytania. Prawo to, jak też prawo oskarżonego do odmowy składania jakichkolwiek wyjaśnień nie było jednak kwestionowane (z uwagi na treść art. 81 k.p.k. /numeracja przyjęta w Dz.U.1928.33.313/ gwarantującego mu prawo do nieodpowiadania na zadawane pytania), podobnie A. Czerwiński, *Postępowanie karne przed sądem* s. 29, zob. także min. A. Mogilnicki, E.S. Rappaport, *Kodeks postępowania.....* s. 106-107, 410, 417, L. Peiper, *Komentarz do Kodeksu ... Kraków 1929.*, s. 52.

¹⁶¹ Następnie art. 338§3 k.p.k. w związku ze zmianą na podstawie art. 1 pkt 36 ustawy z dnia 21 stycznia 1932 r. zmieniającej niektóre przepisy postępowania karnego (Dz.U.32.10.60) z dniem 1 marca 1932 r., później kwestię tę regulował art. 340§3 k.p.k. (Dz.U.1932.83.725 t.j.), art. 308§4i5 k.p.k. (Dz.U.1949.33.243 t.j.), art. 299§4i5 k.p.k. (Dz.U.1950.40.364 t.j.).

się i odmówił składania wyjaśnień, wyjaśnił odmiennie niż poprzednio bądź oświadczył, że pewnych szczegółów nie pamięta, przewodniczący zarządzał postępowanie dowodowe. Jednocześnie pouczał oskarżonego o przysługującym mu prawie składania wyjaśnień i uwag odnośnie do każdego dowodu (art. 333 k.p.k.¹⁶²). Następnie przewodniczący przeprowadzał dowody w kolejności przez siebie uznanej za właściwą, lecz zgodnie z art. 303 k.p.k.¹⁶³ miał jednak obowiązek zwracania uwagi, aby (o ile szczególne względy nie stały temu na przeszkodzie), dowody na poparcie oskarżenia były przedstawiane na rozprawie głównej przed dowodami służącymi obronie. Świadkowie byli wzywani na salę rozpraw osobno i przesłuchiwani pod nieobecność osób podlegających przesłuchaniu w dalszej kolejności (art. 336 k.p.k.)¹⁶⁴. Przewodniczący rozpoczynał przesłuchanie świadka od uprzedzenia go o odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań, następnie pytał świadka o imię nazwisko, wiek, zajęcie, miejsce zamieszkania i stosunek do stron (art. 107 k.p.k.)¹⁶⁵. Następnie po odebraniu przez sąd od świadka przysięgi (lub odstąpieniu od jej odebrania art. 108-114 k.p.k.¹⁶⁶), zgodnie z art. 115 k.p.k.¹⁶⁷ wzywało się go, aby zeznał wszystko co wiedział w sprawie. Po swobodnej wypowiedzi świadka na podstawie tego przepisu pytania mogli mu zadawać członkowie składu orzekającego a później strony. Ustawodawca nie normował kolejności w jakiej strony mogły zadawać świadkowi pytania. Tym samym należało przyjąć, że decydował o niej sąd¹⁶⁸. Jeśli zeznania świadków były sprzeczne „sąd mógł zarządzić” ich konfrontację (art. 116 k.p.k.)¹⁶⁹. Szczególny tryb przesłuchania w charakterze świadka dotyczył Prezydenta Rzeczypospolitej, bowiem sąd zwracał się do niego pisemnie o wyznaczenie czasu i miejsca przesłuchania, tym samym to on

¹⁶² Art. 335 k.p.k. - według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j. z dnia 1932.10.05, art. 304 k.p.k. – zgodnie z brzmieniem w Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24, art. 295 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13.

¹⁶³ Art. 304 k.p.k. - według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j., art. 273 k.p.k. – zgodnie z brzmieniem w Dz.U.1949.33.243 t.j., art. 264 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364 t.j.

¹⁶⁴ Art. 338 k.p.k. - według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j., art. 307 k.p.k. – zgodnie z brzmieniem w Dz.U.1949.33.243 t.j., art. 298 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364 t.j.

¹⁶⁵ Dz.U.1928.33.313t.j. i w Dz.U.1932.83.725 t.j., art. 104 k.p.k. – zgodnie z numeracją w Dz.U.1949.33.243 t.j., art. 97 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364 t.j.

¹⁶⁶ Dz.U.1928.33.313t.j. i w Dz.U.1932.83.725 t.j.

¹⁶⁷ Dz.U.1928.33.313t.j. i w Dz.U.1932.83.725 t.j., art. 110 k.p.k. – zgodnie z numeracją w Dz.U.1949.33.243 t.j., art. 103 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364 t.j.

¹⁶⁸ Tak też L Peiper, Komentarz do Kodeksu Postępowania Kraków 1929, s. 71.

¹⁶⁹ Dz.U.1928.33.313t.j. i w Dz.U.1932.83.725 t.j., art. 111 k.p.k. – zgodnie z numeracją w Dz.U.1949.33.243 t.j., art. 104 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364 t.j.

decydował czy odbędzie się ono na rozprawie głównej, czy też w innym miejscu¹⁷⁰. Jeśli dochodziło do przesłuchania biegłych do jego przebiegu odpowiednie zastosowanie miały przepisy dotyczące świadków (art. 141 k.p.k.¹⁷¹).

W tym miejscu można wspomnieć, że świadka, który nie mógł stawić się na wezwanie z powodu choroby lub kalectwa można było zgodnie z art. 99 k.p.k.¹⁷² przesłuchać w jego mieszkaniu.¹⁷³

Obowiązkiem przewodniczącego kierującego rozprawą było w myśl art. 305§1i2 k.p.k.¹⁷⁴, umożliwienie każdej ze stron wypowiedzenia się, co do wszystkich kwestii podlegających rozstrzygnięciu. Przy czym, jeśli na temat jakiegokolwiek okoliczności wypowiadała się jedna z nich, prawo repliki przysługiwało pozostałym; oskarżonemu i jego obrońcy w ostatniej kolejności. Zgodnie z art. 343 k.p.k.¹⁷⁵ strony miały także prawo złożenia „wyjaśnień” odnośnie każdego przeprowadzonego dowodu. W czasie przesłuchania oskarżonego, świadków i biegłych sędziowie oraz strony zadawali im pytania bezpośrednio, o ile przewodniczący nie zarządził inaczej¹⁷⁶. Przy czym przewodniczący uchylał pytania, które uznawał za niestosowne¹⁷⁷ (art. 304 k.p.k.¹⁷⁸). Przewodniczący w formie zarządzenia uwzględniał także wnioski stron, którym nie

¹⁷⁰ Art. 100 k.p.k. –Dz.U.33.313t.j. i w Dz.U.1932.83.725t.j., art. 97 według Dz.U. 1949.33.243t.j., art. 90 k.p.k. w Dz.U. 1950.40.364t.j.

¹⁷¹ Dz.U.33.313t.j. i w Dz.U.1932.83.725t.j., art. 136 według Dz.U. 1949.33.243t.j., art. 128 k.p.k. w Dz.U. 1950.40.364t.j.

¹⁷² Art. 99 k.p.k. - według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j., art. 96 k.p.k. – zgodnie z brzmieniem w Dz.U.1949.33.243 t.j. , art. 89 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364.t.j.

¹⁷³ Późniejszy art. 160§2 Kodeksu postępowania karnego z 19 kwietnia 1969 r. zezwalał na przesłuchanie świadka w miejscu jego pobytu, jeśli ten nie mógł się stawić na wezwanie z powodu choroby, kalectwa lub innej nie dającej się pokonać przeszkody.

¹⁷⁴ Art. 306 k.p.k. - według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j., art. 275 k.p.k. – zgodnie z brzmieniem w Dz.U.1949.33.243 t.j. , art. 266 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364.t.j.

¹⁷⁵ Art. 345 k.p.k. w Dz.U. 1932.83.725 t.j., art. 313 k.p.k. w Dz.U.1949.33.243t.j., art. 304 k.p.k. w wersji ostatecznej (Dz.U.1950.40.364t.j.).

¹⁷⁶ Projekt Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. przewidywał możliwość zadawania pytań oskarżonemu przez strony wyłącznie za pośrednictwem przewodniczącego – szerzej A. Mogilnicki, E.S. Rappaport, Kodeks postępowania..... s. 376-377.

¹⁷⁷ Prawo uchylania przez przewodniczącego pytań, które uznawał za niestosowne dotyczyło nie tylko stron lecz także innych członków składu orzekającego - tak też A. Czerwiński, Postępowanie karne przed sądem s. 22.

¹⁷⁸ Art. 305 k.p.k. - według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j., art. 274 k.p.k. – zgodnie z brzmieniem w Dz.U.1949.33.243 t.j., art. 265 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364 t.j.

sprzeciwiały się pozostałe strony¹⁷⁹. W tym zatem aspekcie ustność rozprawy podkreślała zwierzchnią rolę przewodniczącego składu orzekającego. Ten bowiem zgodnie z art. 303 k.p.k. i 307 k.p.k.¹⁸⁰ kierował rozprawą, czuwając nad jej prawidłowym tokiem oraz wydając zarządzenia konieczne do zapewnienia porządku i spokoju na sali sądowej¹⁸¹. Zarządzenia te, mogły mieć np. zgodnie z art. 308 k.p.k.¹⁸² na celu uniemożliwienie oskarżonemu wydalenie się z sali rozpraw przed zakończeniem rozprawy (np.: poprzez dozоровanie oskarżonego przez woźnego lub policję, kontrolę przy drzwiach wyjściowych, wystosowanie wniosku o aresztowanie), niezależnie od tego czy jego stawiennictwo na niej miało charakter obowiązkowy, czy też nie¹⁸³, czy też, zgodnie z art. 309§1 k.p.k.¹⁸⁴, czasowe wydalenie go z sali rozpraw, jeśli ten pomimo upomnienia nadal zachowywał się w sposób zakłócający porządek rozprawy lub ubliżający powadze sądu. Jeżeli w ten sam sposób zachowywał się obrońca lub pełnomocnik strony, przewodniczący w myśl art. 310 k.p.k.¹⁸⁵ odbierał mu głos, a sąd mógł odsunąć go od udziału w sprawie¹⁸⁶. W tym miejscu przywołania wymaga także art. 60§1i2 p.u.s.p.¹⁸⁷, mający zastosowanie poprzez art. 312§1 k.p.k.¹⁸⁸, w myśl, którego przewodniczący mógł upomnieć każdą osobę naruszającą powagę, spokój lub porządek czynności sądowych, a po bezskutecznym upomnieniu wydalić ją z sali rozpraw. Jednakże uczestników sprawy mógł wydalić sąd, jeśli mimo uprzedzenia ich o skutkach prawnych ich nieobecności,

¹⁷⁹ W przeciwnym wypadku rozstrzygnięcie odnośnie wniosku musiało zapaść w formie postanowienia sądu. (art. 306 k.p.k. w Dz. U z 1928 r., Nr 33, poz. 313, art. 307 k.p.k. w Dz.U.1932.83.725 t.j, art. 276 k.p.k. w Dz.U. 1949.33.243t.j., art. 267 k.p.k. według Dz.U.1950.40.364t.j.).

¹⁸⁰ Art. 304 i 308 k.p.k. w Dz.U.1932.83.725 t.j, art. 273 i 277 k.p.k. w Dz.U. 1949.33.243t.j., art. 264 i 268 k.p.k. według Dz.U.1950.40.364t.j.

¹⁸¹ Na sali rozpraw, celem wykonywania zarządzeń przewodniczącego i przestrzegania porządku, obecny był woźny sądowy (§59 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 1 grudnia 1932 r. Regulamin ogólny wewnętrznego urzędowania sądów apelacyjnych, okręgowych i grodzkich/Dz.U 1932.110.905/)

¹⁸² Art. 309 k.p.k. w Dz.U.1932.83.725 t.j, art. 278 k.p.k. w Dz.U. 1949.33.243t.j., art. 269 k.p.k. według Dz.U.1950.40.364t.j.

¹⁸³ A. Mogilnicki, Kodeks postępowania karnego.....Warszawa 2019, s. 596.

¹⁸⁴ Art. 310 k.p.k. w Dz.U.1932.83.725 t.j, art. 279 k.p.k. w Dz.U. 1949.33.243t.j., art. 270 k.p.k. według Dz.U.1950.40.364t.j.

¹⁸⁵ Art. 311 k.p.k. w Dz.U.1932.83.725 t.j, art. 280 k.p.k. w Dz.U. 1949.33.243t.j., art. 271 k.p.k. według Dz.U.1950.40.364t.j.

¹⁸⁶ Zgodnie z art. 311§1 k.p.k. jeżeli w trybie art. 310 k.p.k. usunięto obrońcę, przewodniczący na żądanie oskarżonego lub z urzędu gdy obrona była niezbędna, wyznaczał mu nowego obrońcę (Dz. U z 1928 r., Nr 33, poz. 313).

¹⁸⁷ Prawo o Ustroju Sądów Powszechnych z dnia 5 lutego 1964 r. (Dz. U. Nr 12, poz. 93 z późn. zm.).

¹⁸⁸ Art. 313§1 k.p.k. w Dz.U.1932.83.725 t.j, art. 282§1 k.p.k. w Dz.U. 1949.33.243t.j., art. 273§1 k.p.k. według Dz.U.1950.40.364t.j.

nadal zachowywali się niewłaściwie. Zarządzenia przewodniczącego podlegały odnotowaniu w protokole rozprawy i ogłoszeniu¹⁸⁹. Jednocześnie, zgodnie z art. 313 k.p.k.¹⁹⁰, od wszystkich zarządzeń przewodniczącego przysługiwało odwołanie do sądu, który wydawał w tym przedmiocie postanowienie.

Po zakończeniu postępowania dowodowego i upewnieniu się, czy nie ma wniosków o uzupełnienie przewodu sądowego, przewodniczący ogłaszał zamknięcie przewodu sądowego (art. 349 k.p.k.¹⁹¹), inicjując następną fazę rozprawy, normowaną w Rozdziale V Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. w postaci „głosów stron”. W tej części rozprawy głównej strony w określonej w art. 353 k.p.k.¹⁹² kolejności (oskarżyciel publiczny, prywatny, posiłkowy, powód cywilny, obrońca oskarżonego i oskarżony), przemawiały, stosownie do swojej roli procesowej, aby „wywrzeć na sędziach ostatnie wrażenie”¹⁹³. Przy czym, jeśli któraś z przeciwnych stron zabierała ponownie głos, należało w kolejności przemówień udzielić ostatniego głosu obrońcy i oskarżonemu¹⁹⁴. Niezwłocznie po zakończeniu głosów stron sąd przystępował do tajnej (oprócz członków składu sędziowskiego mógł być obecny jedynie protokolant) narady i głosowania (także tajnego)¹⁹⁵ (art. 356 k.p.k., art. 357 k.p.k.)¹⁹⁶, w wyniku których jeden z sędziów lub protokolant sporządzał wyrok. Jego podstawą powinien być całokształt okoliczności ujawnionych w toku przewodu sądowego (art. 358 k.p.k.¹⁹⁷). Wyrok, po podpisaniu przez wszystkich sędziów (także przegłosowanego), przewodniczący, kończąc rozprawę

¹⁸⁹ Zob. min. postanowienie SN z 26 października 1934 r. sygn. IIK 1459/34, opubl. OSN(K) 1935/5/189, Lex nr 378751. Zarządzenia przewodniczącego (sędziego orzekającego) wydane na podstawie art. 313 k. p. k. i art. 60 - 64 u. s. p. w wykonaniu policii sesyjnej, odnoszące się do naruszenia spokoju i porządku w czasie trwania rozprawy powinny być wciągnięte do protokołu i ogłoszone także jeśli osoba, wykraczająca przeciw porządkowi, wydali się z sali rozpraw.

¹⁹⁰ Art. 314 k.p.k. w Dz.U.1932.83.725 t.j, art. 283 k.p.k. w Dz.U. 1949.33.243t.j., art. 274 k.p.k. według Dz.U.1950.40.364t.j.

¹⁹¹ Art. 352 k.p.k. w Dz.U.1932.83.725 t.j, art. 320 k.p.k. w Dz.U. 1949.33.243t.j., art. 311 k.p.k. według Dz.U.1950.40.364t.j.

¹⁹² Następnie (już z pominięciem w brzmieniu przepisu oskarżyciela posiłkowego) , art. 355 k.p.k. w Dz.U.1932.83.725 t.j, art. 324 k.p.k. w Dz.U. 1949.33.243t.j., art. 315 k.p.k. według Dz.U.1950.40.364t.j.

¹⁹³ Tak min. A. Mogilnicki, E.S. Rappaport , Kodeks postępowania..... s. 438.

¹⁹⁴ Art. 355 k.p.k. w Dz.U.1928.33.313, następnie , art. 357 k.p.k. w Dz.U.1932.83.725 t.j, art. 326 k.p.k. w Dz.U. 1949.33.243t.j., art. 317 k.p.k. według Dz.U.1950.40.364t.j.

¹⁹⁵ Art. 357 k.p.k. zmieniony przez art. 1 pkt 40 rozporządzenia z dnia 23 sierpnia 1932 r. zmieniającego niektóre przepisy postępowania karnego (Dz.U.32.73.662) z dniem 1 września 1932 r.

¹⁹⁶ Następnie , art. 358 i 359 k.p.k. w Dz.U.1932.83.725 t.j, art. 327 i 328 k.p.k. w Dz.U. 1949.33.243t.j., art. 308 i 309 k.p.k. według Dz.U.1950.40.364t.j.

¹⁹⁷ Art. 360 k.p.k. w Dz.U.1932.83.725 t.j, art. 329 k.p.k. w Dz.U. 1949.33.243t.j., art. 320 k.p.k. według Dz.U.1950.40.364t.j.

główną ogłaszał publicznie, przytaczając ustnie najważniejsze jego motywy¹⁹⁸ oraz pouczając strony o sposobie i terminie jego zaskarżenia. (art. 371 k.p.k., 372 k.p.k. i 374 k.p.k.)¹⁹⁹. Podczas odczytywania wyroku wszyscy obecni na sali rozpraw, w tym także członkowie składu orzekającego, stali. Późniejsza nowelizacja Kodeksu postępowania karnego z 23 sierpnia 1932 r.²⁰⁰ zniósł przewidywany uprzednio w art. 371 k.p.k. (art. 373 k.p.k.²⁰¹), obowiązek wysłuchiwania wyroku na stojąco także przez sąd.

W sprawie zawilej w myśl art. 365 k.p.k.²⁰² sąd mógł odroczyć wydanie wyroku maksymalnie na 3 dni²⁰³. Datę i godzinę ogłoszenia orzeczenia należało niezwłocznie obwieścić w sali sądowej. W razie niezachowania terminu 3 dni rozprawę uznawano za odroczoną i musiała być prowadzona od początku²⁰⁴.

Jeżeli jednak w trakcie narady wyłoniła się konieczność uzupełnienia materiału dowodowego, sąd zgodnie z art. 362 k.p.k., mógł postanowieniem wznowić przewód

¹⁹⁸ Art. 374 k.p.k. został zmieniony przez art. 1 pkt 12 dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 listopada 1938 r. o usprawnieniu postępowania sądowego /Dz.U.38.89.609/ z dniem 28 listopada 1938 r. poprzez dodanie §2 zezwalającego sądowi na odstąpienie od podania ustnych motywów wyroku jeśli cała rozprawa odbyła się przy drzwiach zamkniętych. Art. 335§1i2 k.p.k. (zmieniony przez art. 1 pkt 3 ustawy z dnia 28 kwietnia 1952 r. o zmianie niektórych przepisów postępowania karnego /Dz.U.52.25.170/ z dniem 22 maja 1952 r., jednakże w zakresie dotyczącym trybu uzasadniania i zaskarżania wyroków sądów powiatowych - z dniem 1 października 1952 r.) stanowił, że po ogłoszeniu sentencji przewodniczący odczytywał uzasadnienie wyroku, po czym wskazywał stronom termin i tryb jego zaskarżenia. Przepis ten ponownie odwoływał się do odczytywania sentencji wyroku i przytoczenia jego motywów na podstawie zmiany wynikającej z art. 1 pkt 50 ustawy z dnia 28 marca 1958 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U.58.18.76) z dniem 27 kwietnia 1958 r.

¹⁹⁹ Następnie, art. 373, 374 i 376 k.p.k. w Dz.U.1932.83.725 t.j., art. 342,343 i 345 k.p.k. w Dz.U. 1949.33.243t.j., art. 334 i 335 i 337 k.p.k. według Dz.U.1950.40.364t.j..

²⁰⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 23 sierpnia 1932 r. zmieniające niektóre przepisy postępowania karnego (Dz.U. Nr 10, poz. 60).

²⁰¹ Dz.U 1932.83.725 t.j.

²⁰² Następnie, art. 367 k.p.k. w Dz.U.1932.83.725 t.j., art. 336 k.p.k. w Dz.U. 1949.33.243t.j., art. 327 k.p.k. według Dz.U.1950.40.364t.j.

²⁰³ W motywach ustawodawczych kodeksu postępowania karnego z 1928r podkreślano, że odroczenie wydania sentencji wyroku możliwe jest wyłącznie na bardzo krótki termin, nie tylko z uwagi na interes stron lecz przede wszystkim z uwagi na wymóg, aby sędziowie w czasie narady pamiętali wyraźnie przebieg rozprawy - A. Mogilnicki, E.S. Rappaport, Kodeks postępowania..... s. 452.

²⁰⁴ Tak min. wyrok SN z 5 października 1933 r., 3 K 685/33, D. Świecki, Apelacja w postępowaniu karnym, Warszawa 2011, s. 78, 44, L. Hochberg, A. Murzynowski, L. Schaff, Komentarz do Kodeksu, s. 362. W praktyce orzeczniczej nie było pełnej zgodności co do charakteru uchybienia przekroczenia terminu odroczenia ogłoszenia wyroku min, wyrok Sądu Najwyższego z 21 października 1953 r., sygn. IIK 539/53 OSNCK 1954/2/36, Lex 117598 („Naruszenie art. 327 k.p.k. powoduje konieczność uchylecia wyroku, gdyż może ono w każdym przypadku mieć wpływ na treść wyroku”) oraz wyrok SN z 14 grudnia 1925 r. sygn. akt II K 1807/25, opubl. OSN(K) 1925/2/243 („Odroczenie ogłoszenia sentencji na czas dłuższy jest zasadniczo niedopuszczalne, nie stanowi wszakże uchybienia, które by bezwzględnie powodowało uchylene wyroku”).

sądowy oraz przerwać lub odroczyć rozprawę w tym celu, choćby strony o to nie wnosiły. Przepis ten w brzmieniu od 1 września 1932 r.²⁰⁵ w §2 stanowił , że jeżeli na podstawie okoliczności, które wyszły na jaw w toku rozprawy, sąd stwierdził możliwość zakwalifikowania czynu zarzuconego oskarżonemu pod surowszy przepis karny, miał obowiązek wznowienia przewodu sądowego i uprzedzenia o tym stron²⁰⁶.

Odstępstwa od zasady ustności rozprawy głównej, jak też - niezdefiniowanej w kodeksie choć uznawanej ówczasie za wiążącą i podstawową - zasady bezpośredniości²⁰⁷, przewidywały: art. 338, art. 339 i art. 345 k.p.k. z 1928 r. Pierwszy z nich dotyczył osobowych źródeł dowodowych. Odczytanie protokołów przesłuchania oskarżonych i świadków możliwe było (i nie wymagało zgody czy też braku sprzeciwu stron) jedynie w przypadku: ich niestawiennictwa z powodu przeszkód niedających się usunąć lub zbyt trudnych do usunięcia, złożenia odmiennych zeznań niż w postępowaniu poprzednim, odmowy złożenia zeznań (jednakże nie w przypadku skorzystania z prawa odmowy zeznań jak osoba najbliższa)²⁰⁸ bądź oświadczenia osoby przesłuchiwanej, że pewnych szczegółów nie pamięta²⁰⁹. Zeznania innych świadków, którzy nie stawili się w sądzie można było odczytać jedynie za zgodą stron (art. 338 § 1 i 2 k.p.k.).

W razie zaistnienia wyżej wymienionych warunków odczytaniu podlegały wyłącznie protokoły przesłuchania świadków i oskarżonych sporządzone w śledztwie lub dochodzeniu w trybie czynności mających moc sądowych, przeprowadzonych w toku postępowania przygotowawczego (art.251-257 k.p.k.) lub na skutek postanowienia

²⁰⁵ Zmiana wynikająca z art. 1 pkt 42 rozporządzenia z dnia 23 sierpnia 1932 r. zmieniającego niektóre przepisy postępowania karnego (Dz.U.32.73.662) z dniem 1 września 1932 r.

²⁰⁶ Art. 364§1i2 k.p.k. według numeracji w Dz.U.1932.83.725 t.j, art.333§1i2 k.p.k. w Dz.U. 1949.33.243t.j., art. 324§1i2 k.p.k. zgodnie z Dz.U.1950.40.364t.j.

²⁰⁷ Tak też wyrok SN z 26 stycznia 1931 r. IIK 1073/30, opubl. OSN (K) 1931/8/243, LEX nr 410813 , „wszelkie odstępstwa od podstawowej zasady nowożytnego procesu karnego – zasady bezpośredniości – muszą ulegać zupełnie ścisłej wykładni.... Poprzestanie na odczytaniu zeznań świadka z tego powodu, iż świadka przesłuchano w innej sprawie, choćby pozornie na te same okoliczności, przeczy zasadzie bezpośredniości i nie znajduje uzasadnienia w k. p. k.” , por. A. Mogilnicki , Kodeks postępowania karnego.....Warszawa 2019, s. 638., A. Mogilnicki, E.S. Rappaport , Kodeks postępowania.... s. 417.

²⁰⁸ Art. 104 i 105 k.p.k. z 1928 r. (Dz. U. Nr 33, poz. 313).

²⁰⁹ Pomimo braku wyraźnego unormowania w tym zakresie, komentatorzy przyjmowali, że sąd nie mógł poprzestać na odczytaniu poprzednich zeznań lub wyjaśnień z powodu ich rozbieżności ze składanymi na rozprawie głównej. Był obowiązany - w miarę możliwości -wyjaśnić stwierdzone sprzeczności. Jednocześnie z chwilą odczytania poprzednich zeznań lub wyjaśnień, zgodnie z zasadą swobodnej oceny dowodów wyrażonej w art. 10 k.p.k. sąd powinien zdecydować, które z zeznań lub wyjaśnień uzna za wiarygodne. – tak też A. Mogilnicki, E.S. Rappaport , Kodeks postępowania..., min. s. 414, 417.

wydanego przed rozprawą na posiedzeniu niejawnym na podstawie art. 290 k.p.k. Tym samym były to wyjaśnienia lub zeznania złożone uprzednio w tej sprawie²¹⁰.

Dodatkowym, koniecznym wymogiem do odczytania protokołu przesłuchania danej osoby było to, aby w tym samym charakterze została ona wówczas przesłuchana. Nie można było zatem nie tylko odczytać zeznań złożonych przez oskarżonego przesłuchanego poprzednio w charakterze świadka, ale również wyjaśnień podejrzanego, który został na rozprawę wezwany w charakterze świadka²¹¹.

Uchylenie wyroku przez Sąd Najwyższy w drodze kasacji, o ile orzeczenie to nie stanowiło inaczej, nie niweczyło czynności poprzedniego postępowania. Tym samym przyjmowano, że w prowadzonym na jej skutek ponownym postępowaniu wolno było odczytywać zeznania świadków i oskarżonych złożone na rozprawie głównej, stanowiące podstawę uchylonego wyroku²¹².

Zmiana Kodeksu postępowania karnego dokonana ustawą z 21 stycznia 1932 r.²¹³ zmodyfikowała art. 338 k.p.k. rozszerzając możliwe odstępstwa od zasady bezpośredniości na rozprawie głównej. Dawała bowiem sądowi możliwość odczytywania protokołów zeznań świadków złożonych także w innej sprawie (w postępowaniu przygotowawczym lub na rozprawie), także jeżeli świadek nie stawił się z powodu znacznej odległości miejsca pobytu. W przypadku oskarżonego można było odczytywać na rozprawie protokoły jego sądowego przesłuchania, jeśli oskarżony ten, którego stawiennictwo było nieobowiązkowe, nie stawił się na nią (niezależnie od przyczyny tego niestawiennictwa)²¹⁴.

²¹⁰ Por. L. Peiper, *Komentarz do Kodeksu ...*, Kraków 1929., s. 225-226, D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość w polskim procesie karnym*, Warszawa 2013, s. 63.

²¹¹ L. Peiper, *Komentarz do Kodeksu ...*, Kraków 1929., s. 226.

²¹² Tak min. J. Nisenson i M. Siewierski, *Kodeks postępowania karnego (jednolity tekst –Dz.U.R.P. z 1932 r. Nr 83, poz. 725)* z komentarzem i orzecnictwem SN, Warszawa 1933, s. 163.

²¹³ Ustawa z 21 stycznia 1932r. zmieniająca niektóre przepisy postępowania karnego weszła w życie 1 marca 1932r. (Dz.U z 1932r., Nr 10, poz. 60)

²¹⁴ „Art. 338. § 1. Wolno odczytywać na rozprawie protokoły sądowego przesłuchania świadków, sporządzone w dochodzeniu (art. 48, 251-257) lub w śledztwie albo na rozprawie, o ile świadkowi nie można było doręczyć wezwania, albo o ile świadek nie stawił się z powodu przeszkód, nie dających się usunąć lub zbyt trudnych do usunięcia, albo z powodu znacznej odległości miejsca pobytu, bądź też, stawiwszy się, zeznał inaczej niż w postępowaniu poprzednim, albo odmówił zeznań, albo oświadczył, że pewnych szczegółów nie pamięta.

§ 2. Wolno również odczytywać na rozprawie protokoły sądowego przesłuchania świadków, sporządzone w dochodzeniu (art. 48, 251-257), w śledztwie lub na rozprawie w innej sprawie, o ile świadkowie byli badani w danej sprawie, a zachodzą warunki, przewidziane w § 1.

Co istotne, za zgodą stron można było odczytać wszelkie protokoły sądowego przesłuchania świadków i biegłych i oskarżonych (art. 338§4 k.p.k.). Dodatkowo §5 omawianego przepisu wprowadzał kolejny wyjątek od zasady ustności – bezpośrednio rozprawy głównej – bowiem sąd mógł za zgodą stron odstąpiwszy od odczytywania protokołów zaliczyć je w poczet materiału dowodowego ujawnionego na rozprawie²¹⁵.

Na mocy późniejszej nowelizacji, zmieniającej Kodeks postępowania karnego z 1928 r. z dniem 28 listopada 1938 r.²¹⁶, ustawodawca umożliwił prokuratorowi umieszczenie w akcie oskarżenia wniosku o odstąpienie od wzywania na rozprawę główną świadka przebywającego za granicą albo mającego stwierdzić okoliczności, którym oskarżony w swoich wyjaśnieniach nie zaprzeczył (art. 283§2 i 3 k.p.k.)²¹⁷. Jeśli oskarżony nie złożył uzasadnionego wniosku o wezwanie tego świadka w terminie 2 tygodni od daty doręczenia mu odpisu aktu oskarżenia (ówczesny art. 296§1i2 k.p.k.) można było odstąpić od jego przesłuchania i odczytać protokół jego zeznań.

Zgodnie z art. 337§2 k.p.k. niedopuszczalne było odczytywanie na rozprawie głównej „zapisków z dochodzenia”. Autorzy Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. uznawali je bowiem wyłącznie za materiał o charakterze informacyjnym dla oskarżyciela, sporządzony tylko do jego użytku, który nie posiadał żadnej wartości dowodowej²¹⁸.

W czasie obowiązywania Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. zasadność wprowadzenia do materiału dowodowego zeznań osób, które sporządzały notatki na okoliczność ich treści, budziła wątpliwości²¹⁹. W praktyce często wprowadzano jednak do

§ 3. Wolno odczytywać na rozprawie protokoły sądowego przesłuchania oskarżonego, sporządzone w dochodzeniu (art. 48, 168, 251-257), w śledztwie lub na rozprawie, jeśli oskarżony, którego stawiennictwo nie jest obowiązkowe, nie stawiał się osobiście na rozprawę, albo jeśli oskarżony, stawiający się na rozprawę, bądź zeznał inaczej niż w postępowaniu poprzednim, bądź odmówił zeznań, bądź oświadczył, że pewnych szczegółów nie pamięta.” (Dz.U z 1932r., Nr 10, poz. 60) -

²¹⁵ Przyjmowano, że zgoda stron (za którą uznawano także brak sprzeciwu) dawała pewność, że naruszenie bezpośrednio nie naruszało interesu procesowego stron. Z kolei możliwość ujawnienia bez odczytywania protokołów znanych stronom i za ich zgodą miało uwalniać sąd od „straty czasu” – tak L. Peiper, Komentarz do Kodeksu Postępowania Karnego i przepisów wprowadzających tenże kodeks z dodatkowymi ustawami, rozporządzeniami i umowami międzynarodowymi w przedmiocie wydania przestępców przy szczegółowym uwzględnieniu przepisów kodeksu karnego i ustawy karnej skarbowej, Kraków 1933., s. 519.

²¹⁶ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 21 listopada 1938 r. o usprawnieniu postępowania sądowego (Dz.U. 1938, Nr 89, poz. 609).

²¹⁷ Numeracja przepisów kodeksu postępowania karnego z 1928 r. zgodna z przyjętą w Dz.U.1932.83.725. tekst jednolity.

²¹⁸ A. Mogilnicki, E.S. Rappaport, Kodeks postępowania..., s. 415.

²¹⁹ A. Mogilnicki, Kodeks postępowania karnego..., Warszawa 2019, s. 634., np. wyrok SN z 27 marca 1930 r. IIK 80/30, opubl. OSN(K) 1930/5/155, Lex 417059 („zakaz odczytywania zapisków

procesu tego rodzaju dowody akcesoryjne, co do treści zapisków, najczęściej poprzez przesłuchanie funkcjonariuszy policji, którzy je sporządzili²²⁰.

Na rozprawie głównej podlegały odczytaniu protokoły sądowych oględzin i przeszukań, opinie biegłych złożone sądowi, orzeczenia karne wydane wobec oskarżonego, oraz inne złożone do akt dokumenty urzędowe lub prywatne (art. 339 k.p.k.). Te ostatnie, o ile miały znaczenie dla sprawy, zgodnie z art. 340 k.p.k., sąd okazywał stronom, odczytywał i załączał do akt. Dowody rzeczowe, o ile nie sprzeciwiał się temu ich rozmiar lub właściwości, były okazywane na rozprawie głównej sądowi i stronom (art. 341 k.p.k.).

Kolejny wyjątek od wyrażonej w art. 315 k.p.k. zasady ustności rozprawy głównej (bezpośredniości przeprowadzanych dowodów) wynikał z art. 345 k.p.k. z 1928 r. w zakresie możliwości przesłuchania świadka, który nie mógł się stawić na rozprawę (a który nie był jeszcze przesłuchiwany lub nie przesłuchano go co do istotnej okoliczności) przez jednego z członków składu sędziowskiego lub sąd grodzki, w którego okręgu świadek przebywał.

Art. 334 k.p.k.²²¹ przewidywał możliwość ograniczenia, a nawet nieprzeprowadzania postępowania dowodowego jeśli wyjaśnienia oskarżonego przyznającego się do winy nie budziły wątpliwości, a strony wyraziły na to zgodę.

Wymienione zasady przeprowadzania postępowania dowodowego Kodeks postępowania karnego z 1928 r. przewidywał także w ramach postępowania uproszczonego, zastąpionego od 1 września 1932 r. „postępowaniem przed sądem jednoosobowym”. W postępowaniu tym odpowiednie zastosowanie miały przepisy dotyczące postępowania przed sądem okręgowym jako sądem pierwszej instancji²²².

Pod rządami Kodeksu postępowania karnego z 1928 r., zgodnie z art. 346§1i2 k.p.k. przewodniczący mógł przerwać rozprawę główną na maksymalny okres 14 dni²²³

dochodzenia nie może dotyczyć przesłuchania w charakterze świadków osób, które mają stwierdzić fakty, będące przedmiotem dochodzenia”), orzeczenie SN z 20 listopada 1929 r. IIK 563/29, opubl. OSN(K) 1929/2/289 (Zapisków dochodzenia nie wolno odczytywać na rozprawie głównej /art. 337 § 2 k. p. k./, „stwierdzenie zatem jakichkolwiek szczegółów z doniesienia policyjnego ... jest również niedozwolone”).

²²⁰ D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość...*, s. 63.

²²¹ Art. 336 k.p.k. w Dz.U.1932.83.725 t.j, art.305 k.p.k. w Dz.U. 1949.33.243t.j., art. 296 k.p.k. według Dz.U.1950.40.364t.j.

²²² Art. 1 Rozdział VII Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 23 sierpnia 1932 r. zmieniającego niektóre przepisy postępowania karnego (Dz.U. 1932, Nr 73, poz. 662)

²²³ W postępowaniu przed sądem grodzkim, zgodnie z art. 445§2 k.p.k. z 1928 r. (Dz.U. Nr 33, poz. 313) przerwa w rozprawie mogła zostać zarządzona na okres do 30 dni. Przepis ten odpowiadał następnie

(od 20 września 1946 r. zgodnie z ówczesnym art. 348§2 k.p.k., termin ten wydłużono do 42 dni, następnie z dniem 1 marca 1956 r. poprzez zmianę art. 308 § 2 k.p.k., ponownie skrócono – tym razem do 21 dni)²²⁴ - dla wypoczynku, bezzwłocznego sprowadzenia dowodów lub z innych ważnych przyczyn. Rozprawę taką po przerwie prowadzono w dalszym ciągu, chyba że sąd z urzędu lub na wniosek stron uznał za potrzebne prowadzenie jej od początku albo skład sądu uległ zmianie (art. 347 k.p.k.²²⁵). Rozprawę odroczoną (istniał wymóg wydania w tym przedmiocie postanowienia sądu), niezależnie od przyczyn bądź skutków odroczenia, zawsze należało prowadzić od początku (art. 348 k.p.k.²²⁶). Wówczas wszystkie czynności przeprowadzone na poprzednim terminie rozprawy uznawano za niebyłe, tym samym wymagały powtórzenia. Adnotacje poczynione wtedy w protokole rozprawy głównej mogły stanowić materiał dowodowy tylko w drodze wyjątku i tylko w razie zaistnienia przesłanek do odczytania protokołów (art. 338 k.p.k. i 339 k.p.k.)²²⁷.

Jeżeli rozprawę odroczone z powodu niestawiennictwa albo odmowy zeznań lub przysięgi (przrzeczenia) przez kilka osób, wszyscy których nieusprawiedliwione niestawiennictwo lub odmowa stały się powodem odroczenia rozprawy, ponosili odpowiedzialność solidarną za zwrot związanych z tym kosztów, chyba że sąd postanowił inaczej (art. 120 k.p.k.²²⁸).

art. 459§2 k.p.k. według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j. z dnia 1932.10.05. Przepis ten (art. 459§2 k.p.k.) został następnie uchylony z dniem 20 września 1946 r. przez Art. 1 pkt IV Dekretu z dnia 19 sierpnia 1946 r. o zmianie niektórych przepisów kodeksu postępowania karnego (Dz. U. Nr 43, poz. 249).

²²⁴ Art. 348 § 2 zmieniony przez art. 1 pkt III dekretu Rady Ministrów z dnia 19 sierpnia 1946 r. (Dz.U.46.43.249) zmieniającego nin. rozporządzenie z dniem 20 września 1946 r. Według numeracji przewidzianej w Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24. - art. 317 k.p.k., zgodnie z brzmieniem kodeksu przyjętym w Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13 – art. 308§2 k.p.k. Przepis ten następnie został zmieniony przez art. 1 pkt 35 dekretu z dnia 21 grudnia 1955 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U.55.46.309) z dniem 1 marca 1956 r. , określając ostatecznie termin przerwy w rozprawie na 21 dni.

²²⁵ Art. 349 k.p.k. według Dz.U1932.83.725t.j., art.318 k.p.k. zgodnie z Dz.U.1949.33.243t.j., ostatecznie w wersji Dz.U.1950.40.364t.j. art. 309 k.p.k.

²²⁶ Art. 350 k.p.k. według Dz.U1932.83.725t.j., art.319 k.p.k. zgodnie z Dz.U.1949.33.243t.j., art. 310 k.p.k. w brzmieniu Dz.U.1950.40.364t.j.

²²⁷ Tak A. Mogilnicki, E.S. Rappaport , Kodeks postępowania ..., s. 430.

²²⁸ Dz.U.1928.33.313 i Dz.U1932.83.725t.j., art.115 k.p.k. zgodnie z Dz.U.1949.33.243t.j., ostatecznie w wersji Dz.U.1950.40.364t.j. art. 108 k.p.k. W myśl art. 121 k.p.k. (Dz.U.1928.33.313 i Dz.U1932.83.725t.j, art. 116 w Dz.U.1949.33.243t.j., art. 109 k.p.k. w Dz.U.1950.40.364t.j.)sąd zwalniał świadka od zwrotu kosztów (jak też od kary i przymusowego sprowadzenia) jeśli świadek w terminie 2 tygodni od zawiadomienia go udowodnił, że jego niestawiennictwo było usprawiedliwione.

Należy wspomnieć, że zgodnie z art. 351 i 352 k.p.k.²²⁹, jeżeli na podstawie okoliczności, które wyszły na jaw w toku rozprawy, oskarżyciel zarzucił oskarżonemu inny czyn niż objęty aktem oskarżenia, sąd mógł przystąpić do jego „natychmiastowego rozpoznania” tylko za zgodą oskarżyciela i oskarżonego. W przeciwnym przypadku sąd odraczał rozprawę, a oskarżyciel wnosił nowy akt oskarżenia.

Zasada jawności wewnętrznej rozprawy głównej w Kodeksie postępowania karnego z 1928 r., w istocie nie przewidywała wyjątków. Ograniczenie jawności rozprawy dla stron dotyczyło jedynie postępowania w sprawach dla nieletnich (art. 606 k.p.k. i art. 610§2 k.p.k.), których prawo do obecności na „sali posiedzeń” było uzależnione od uznania tego za niezbędne przez sędziego.

W tym miejscu przypomnienia wymaga jednak możliwość prowadzenia rozprawy głównej pod nieobecność oskarżonego pozbawionego wolności w okręgu innego sądu (którego obecność była nieobowiązkowa), na podstawie wspomnianego art. 301§2 k.p.k. lub w czasie wydalenia oskarżonego przez przewodniczącego z sali rozpraw w trybie art. 309§1 k.p.k. z uwagi na zachowanie zakłócające porządek rozprawy lub ubliżające powadze sądu. Dodatkowo art. 335§2 k.p.k. wyjątkowo, umożliwiał przesłuchanie: współoskarżonego, świadka lub biegłego pod nieobecność oskarżonego, jeżeli istniała obawa, że jego obecność mogłaby oddziaływać krępująco na ich wyjaśnienia lub zeznania. Po dokonaniu czynności przesłuchania przewodniczący informował go o jej przebiegu i umożliwiał złożenie wyjaśnień (art. 309§2 k.p.k.).

Wyjątki od jawności zewnętrznej rozprawy głównej dla publiczności ustawodawca przewidział w art. 316-319 k.p.k. Ograniczenia dla świadków i biegłych, co do ich obecności na rozprawie, w fazie poprzedzającej ich przesłuchanie zawierały art.330§1i2, art. 336 k.p.k. oraz 102 k.p.k.

W myśl art. 316 k.p.k., sąd zarządzał prowadzenie rozprawy głównej w całości lub w części „przy drzwiach zamkniętych”, jeżeli jej jawność mogłaby obrażać dobre obyczaje, spokój publiczny lub ujawnić okoliczności, których zachowanie w tajemnicy było konieczne z uwagi na bezpieczeństwo państwa. Przepis art. 317 k.p.k. dawał możliwość wyłączenia jawności rozprawy głównej w całości lub części w przypadku, kiedy jeden z oskarżonych nie miał ukończonych 17 lat. Na zgodny wniosek stron, także sprawy z oskarżenia prywatnego, toczyły się z wyłączeniem jawności. Ponadto zgodnie z

²²⁹ Art. 353 i 354 k.p.k. według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725t.j., art. 322 i 323 k.p.k. zgodnie z Dz.U.1949.33.243t.j., art.313 i 314 k.p.k. w Dz.U. 1950.40.364t.j.

art. 102 k.p.k. przesłuchanie świadka, który odmawiał zeznań powołując się na tajemnicę zawodową, a nie został zwolniony z obowiązku złożenia zeznań, odbywało się z wyłączeniem jawności.

Pomimo wyłączenia jawności rozprawy głównej ogłoszenie wyroku odbywało się zawsze jawnie (art. 320 k.p.k.)²³⁰.

W doktrynie przyjmowano, że postanowienie wyłączające jawność rozprawy mogło być wydane przez sąd z urzędu lub na wniosek stron, w każdej fazie rozprawy, zaś to, czy część rozprawy, w ramach której procedowano nad wnioskiem o wyłączenie jawności była jawna, czy nie, należało do decyzji sądu²³¹.

Omawiając jawność zewnętrzną rozprawy ponownie należy wspomnieć także o art. 64 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 6 lutego 1928 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych²³², mającym zastosowanie poprzez art. 312§1 k.p.k., kiedy to sąd mógł wydalic z sali rozpraw publiczność w przypadku jej niewłaściwego zachowania.

W wyniku nowelizacji Kodeksu z dniem 28 listopada 1938 r.²³³ zostały zmodyfikowane przepisy art. 317 k.p.k. (poprzednio art. 316 k.p.k.) i art. 319 k.p.k. (poprzednio art. 318 k.p.k.) dotyczące wyłączenia jawności rozprawy głównej. Zgodnie z pierwszym z nich sąd wyłączał jawność (zewnętrzną) rozprawy głównej w całości lub w części jeśli jej jawność mogłaby obrażać dobre obyczaje, wywołać niepokój publiczny, albo ujawnić okoliczności, których zachowanie w tajemnicy było niezbędne nie tylko ze względu na bezpieczeństwo państwa, ale także inny ważny interes. W sprawie o zniesławienie rozprawa główna była jawna już tylko na żądanie oskarżyciela. Zmieniony został także art. 374 k.p.k., który w §2 dawał teraz sądowi możliwość zaniechania ustnego przytoczenia motywów wyroku w sprawie, w której cała rozprawa odbyła się przy drzwiach zamkniętych.

²³⁰ Art. 1 pkt 3 ustawy z dnia 28 kwietnia 1952 r. o zmianie niektórych przepisów postępowania karnego (Dz.U.52.25.170) zmienił art. 281§2 k.p.k. (numeracja w Dz.U. 1950.40.364t.j.) w ten sposób, że w sprawie, w której rozprawa odbyła się przy drzwiach zamkniętych, sąd mógł „zarządzić odczytanie” jego uzasadnienia z wyłączeniem jawności. (Zmiana weszła w życie z dniem 22 maja 1952 r., jednakże w zakresie dotyczącym trybu uzasadniania i zaskarżania wyroków sądów powiatowych - z dniem 1 października 1952 r. Następnie na mocy art. 1 pkt 41 ustawy z dnia 28 marca 1958 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U.58.18.76) z dniem 27 kwietnia 1958 r. redakcja przepisu uległa zmianie poprzez zastąpienie sformułowania „odczytanie uzasadnienia” „przytoczeniem motywów”.

²³¹ Zob. szerzej A. Czerwiński, Postępowanie karne przed sądem....., s. 20-21.

²³² Dz.U. z 1928r., Nr 12, poz. 93.

²³³ Art. 1 pkt 11 dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 listopada 1938 r. o usprawnieniu postępowania sądowego (Dz.U.38.89.609)

W myśl art. 228 pkt e) k.p.k. z 1928 r. przebieg rozprawy musiał być protokołowany przez osoby wymienione w art. 231§1 k.p.k.: sędziego nie będącego członkiem składu sądu²³⁴, aplikanta sądowego lub urzędnika sekretariatu sądowego²³⁵. Co istotne, protokół ten, jak przewidywał art. 236 k.p.k., stanowił wyłączny dowód zachowania form postępowania²³⁶. Tym samym przeciwdowód wobec prawidłowości jego treści, co do tego jakie czynności procesowe w jaki sposób zostały dokonane, mógł być przeprowadzony wyłącznie poprzez wykazanie, że dokument ten został sfalszowany²³⁷.

Wspomnianą już nowelizującą Kodeks postępowania karnego z 1928 r., dokonaną ustawą z 21 stycznia 1932 r.²³⁸, w art. 330¹ wprowadzono uregulowania mające ograniczać możliwość podejmowania przez strony działań zmierzających do przewlekłości rozprawy głównej²³⁹. Przepis ten w §1 zobowiązywał sąd do nieuwzględnienia wniosku dowodowego zgłoszonego na rozprawie głównej o przesłuchanie świadków, biegłych lub przeprowadzenie innych dowodów, jeżeli okoliczności, na których stwierdzenie dowód wskazano, nie mogły mieć wpływu na treść wyroku. Jednocześnie §2 tego przepisu (późniejszy art.332§2) wprowadzał wspomnianą już prekluzję dowodową odnośnie do pozostałych dowodów, bowiem dawał sądowi możliwość odrzucenia wniosku dowodowego mogącego mieć znaczenie dla odpowiedzialności karnej oskarżonego, jeśli nie został on zgłoszony w terminie określonym w trybie art. 295 k.p.k. (termin 2 tygodni od daty doręczenia odpisu aktu oskarżenia), a był znany wówczas stronie i nie dotyczył „świeżo ujawnionej” kwestii mogącej mieć wpływ na treść orzeczenia o winie. Tym samym wnioski dowodowe w zakresie winy zgłoszone przez oskarżonego po upływie 2 tygodni od daty doręczenia mu

²³⁴ Zgodnie z art. 233§1 k.p.k. w brzmieniu nadanym ustawą z 27 kwietnia 1949 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U 1949, Nr 32, Poz. 238) spisać protokół mógł także sędzia lub prokurator, funkcjonariusz milicji obywatelskiej lub bezpieczeństwa publicznego, choćby wykonywali czynność protokołowaną.

²³⁵ W razie odbywania czynności poza siedzibą sądu sędzia, w braku osób wymienionych w art. 231§2 k.p.k. , mógł zgodnie z §2 tego przepisu powołać każdą osobę wiarygodną , po odebraniu od niej przysięgi, że sumiennie wykona obowiązki protokolanta.

²³⁶ Art. 233 k.p.k. stanowił, że do protokołu wciąga się dokładne oznaczenie miejsca i czasu dokonanej czynności, imiona i nazwiska osób biorących w niej udział, przebieg całej czynności, wnioski i oświadczenia stron, jak też zapadłe postanowienia i zarządzenia. Jednocześnie zgodnie z art. 234 k.p.k. zeznania i oświadczenia osoby przesłuchiwanej wciągało się do protokołu z możliwą dokładnością.

²³⁷ Tak S. Glaser , *Polski Proces Karny w zarysie ...* , s. 263.

²³⁸ Dz.U z 1932r., Nr 10, poz. 60.

²³⁹ L. Peiper , *Komentarz do Kodeksu Postępowania ...*, Kraków 1933., s. 498.

aktu oskarżenia nie podlegały odrzuceniu jeśli dotyczyły dowodów, o których wtedy nie wiedział, bądź też były mu one znane, lecz stały się istotne dopiero w odniesieniu do ujawnionych na rozprawie faktów lub dowodów. W pozostałym zakresie ograniczona została możliwość skutecznego zgłaszania przez strony wniosków dowodowych z naruszeniem wskazanego terminu.

W wyniku kolejnej nowelizacji Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. (zmieniającej jego brzmienie z dniem 1 września 1932 r.²⁴⁰) zmodyfikowano zasady rozpoznawania wniosków dowodowych w oparciu o powyższy przepis. Zgodnie z art. 330¹ §1 k.p.k. (późniejszy art. 332 k.p.k.) sąd uwzględniał wniosek dowodowy stron zgłoszony na rozprawie głównej tylko wówczas, jeśli miał on dowodzić okoliczność mającą wpływ na treść wyroku. Jednocześnie mógł odrzucić wnioski niezgłoszone w terminie art. 295 k.p.k. (późniejszy art. 296), jeżeli dowód dotyczył jedynie kwestii mogącej mieć wpływ na orzeczenie o karze lub środkach zabezpieczających, bądź co prawda mógł mieć wpływ na orzeczenie o winie²⁴¹, lecz był stronie znany na tyle wcześniej, że mogła zachować wymieniony termin.

Uregulowanie to spotkało się wówczas z krytyką doktryny. Podjęcie próby zdyscyplinowania stron w celu wzmocnienia reguły koncentracji dowodów na rozprawie poprzez uniemożliwienie im skutecznego składania wniosków dowodowych z uwagi na ich opóźnienie uznano za naruszające podstawowe zasady i gwarancje procesowe chroniące w szczególności oskarżonego²⁴².

Okres II wojny światowej, związany z okupacją terytorium Rzeczypospolitej wyłączył stosowanie Kodeksu postępowania karnego z 1928 r., który zaczął ponownie obowiązywać dopiero po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Jednocześnie jednak ówczesna procedura karna, z uwagi na specyfikę sytuacji panującej w kraju kształtowana była przede wszystkim aktami normującymi szczególne tryby postępowania karnego lub postępowania przed sądami szczególnymi²⁴³.

²⁴⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 23 sierpnia 1932 r. zmieniające niektóre przepisy postępowania karnego (Dz.U. 1932, Nr 73, poz. 662).

²⁴¹ Za okoliczność mogącą mieć wpływ na rozstrzygnięcie o winie uważano zarówno dotyczącą tego czy oskarżony dopuścił się czynu, jak też tego o jakiej kwalifikacji, czy w warunkach powrotu do przestępstwa - tak min. L. Peiper, *Komentarz do Kodeksu Postępowania ...*, Kraków 1933., s. 499.

²⁴² T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 1998, s. 155.

²⁴³ Dotyczyły one przede wszystkim, zmiany charakteru postępowania przygotowawczego przez wyeliminowanie lub znaczne ograniczenie udziału w nim sędziego śledczego na rzecz prokuratora, zmiany systemu odwoławczego na dwuinstancyjny oraz wprowadzenie udziału ławników. W tym też kierunku ukształtowana została późniejsza cała procedura karna. Tak też min. A. Murzynowski i J. Rezler, *Wymiar*

Należy odnotować, że wprowadzony i utrwalony przez ustawodawcę w Kodeksie postępowania karnego z 1928 r. kształt rozprawy głównej odzwierciedlający jej przebieg według czterech następujących po sobie głównych faz (rozpoczęcia rozprawy poświęconego kwestiom porządkowym i przygotowawczym, przewodu sądowego opierającego się na postępowaniu dowodowym sprowadzającym się głównie do odtworzenia dowodów zebranych w postępowaniu przygotowawczym, podsumowującej części zawierającej głosy stron oraz finalnej w postaci wyrokowania), pomimo późniejszych rozlicznych zmian o charakterze społecznym, politycznym, jak też legislacyjnym w zakresie procedury karnej, był przejmowany przez kolejne kodyfikacje i funkcjonuje w polskim procesie karnym do dzisiaj. Co znamienne ukształtowany we wskazanym sposób przebieg rozprawy głównej jest nadal aktualny także w zakresie chronologii następujących po sobie czynności procesowych, czy też elementów inicjujących oraz kończących kolejne jej etapy, a także trybu i charakteru postępowania dowodowego, stanowiącego istotę przewodu sądowego.

I. 1.d. Kształt rozprawy głównej w latach 1949-1969.

Powojenne nowelizacje Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. odzwierciedlały sytuację społeczną i polityczną w Polsce. Najistotniejsze z nich: ustawa z 27 kwietnia 1949 r.²⁴⁴ oraz uzupełniająca ją ustawa z 20 lipca 1950r.²⁴⁵ zmieniły model postępowania karnego, gruntownie go reformując na wzór instytucji funkcjonujących w procedurze radzieckiej²⁴⁶.

Sprawiedliwości w Polsce w latach 1944-1970. Ustawodawstwo, organizacja i działalność, Warszawa 1972 r., s. 65-66, odnoszący się do Kodeksu Wojskowego Postępowania Karnego z 23 czerwca 1945 r. (Dz.U z 1945 Nr 36 poz.216). Próbowano także reaktywować sądy przysięgłych, których termin rozpoczęcia działalności w poszczególnych okręgach miało na podstawie art. 15 dekretu PKWN z 23 października 1944 r. o powołaniu i ukonstytuowaniu ławy przysięgłych (Dz.U z 1944 r. , Nr 9, poz. 47) ustalić Zarządzenie Kierowników Resortów Sprawiedliwości i Administracji Publicznej. Decyzja w tym przedmiocie nie została jednak podjęta. Tym samym wspomniany dekret został uchylony art. 2 pkt 3 Ustawy z 27 kwietnia 1949 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U. 1949, Nr 32, poz. 237), a sądy przysięgłych zniesione, nie zaczęwszy funkcjonować.

²⁴⁴ Ustawa z 27 kwietnia 1949 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U. 1949, Nr 32, poz. 238).

²⁴⁵ Ustawa z 20 lipca 1950 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U. 1950, Nr 38, poz. 348).

²⁴⁶ A. Murzynowski i J. Rezler , Wymiar Sprawiedliwości....., s. 66.

Postępowanie przygotowawcze, jak już wspomniano, zostało powierzone przez ustawodawcę organom niesądowym. Wyłączone zostało prowadzenie śledztwa przez sędziego śledczego, która to instytucja została zlikwidowana. Jednocześnie do orzecznictwa sądów I instancji wprowadzono powszechny udział ławników, a trójinstancyjny model postępowania zmieniono na dwuinstancyjny²⁴⁷.

Pomimo wspomnianej zmiany szeregu instytucji procesowych, struktura i przebieg rozprawy głównej nie uległy istotnym modyfikacjom. Utrzymany został jej podział na 4 główne fazy. W zakresie rozpoczęcia rozprawy głównej należy odnotować przede wszystkim usunięcie przez ustawodawcę uprzedniego wymogu „uprawomocnienia się aktu oskarżenia” w związku z likwidacją uprawnienia oskarżonego do sprzeciwu wobec skargi. Jeśli chodzi o przewód sądowy znaczącą w praktyce zmianą było skrócenie z dniem 1 marca 1956 r. aż o połowę dopuszczalnego okresu przerwy w rozprawie z 42 do 21 dni²⁴⁸. Pojawiła się także nieznana wcześniej instytucja zwrotu sprawy oskarżycielowi publicznemu, celem uzupełnienia śledztwa, wobec ujawnienia na rozprawie jego istotnych, niedających się na niej usunąć braków. Postępowanie dowodowe charakteryzowało dalsze mnożenie wyjątków od zasady bezpośredniości. Jednocześnie jednak usunięte zostało ograniczenie czasowe do skutecznego zgłaszania przez strony wniosków dowodowych. Reguły dotyczące tzw. głosów stron czy też fazy wyrokowania nie uległy znaczącym modyfikacjom.

Rozprawa główna nadal była uznawana w doktrynie za fazę procesu karnego, opierającą się co do zasady na ustnym i bezpośrednim postępowaniu przed sądem, prowadzącą do rozstrzygnięcia o sprawstwie i winie oskarżonego, kwalifikacji prawnej popełnionego czynu i właściwej reakcji karnej, bądź też do ustalenia jego niewinności. Jej celem było zatem, wydanie orzeczenia o przedmiocie procesu, po uprzednim zbadaniu i ocenieniu przez sąd całokształtu materiału dowodowego, który to rezultat był uważany za nierozzerwalnie związany z generalnym celem procesu karnego²⁴⁹. Jednocześnie jednak postępowanie przygotowawcze było odtąd w całości uznawane za „pełnowartościowe

²⁴⁷ Zgodnie z art. 473 od wydanych w I instancji wyroków sądów grodzkich, okręgowych i apelacyjnych, stronom przysługiwała rewizja (Dz.U 1949, 32, 238).

²⁴⁸ Art. 308§2 zmieniony przez art.1 pkt 35 Dekretu z 21 grudnia 1955 r.o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U.55.46.309).

²⁴⁹ S. Kalinowski , Postępowanie karne..., s. 160.

stadium” procesu karnego, którego wyniki dowodowe mogły być w pełni wykorzystane na rozprawie głównej²⁵⁰.

Pierwsza z wymienionych nowelizacji z 27 kwietnia 1949 r. wprowadzała zasadę rozpoznawania spraw na rozprawie głównej w I instancji przez: sądy grodzkie²⁵¹, okręgowe²⁵² i apelacyjne²⁵³, przy czym okręgowe i apelacyjne w składzie jednego sędziego i dwóch ławników, jeżeli przepis szczególny nie stanowił inaczej (art. 20§1k.p.k., art. 23§1 k.p.k.²⁵⁴) Jednocześnie jeśli prezes sądu uznał to za wskazane ze względu na szczególną zawilność sprawy należącej do właściwości sądu okręgowego lub apelacyjnego w pierwszej instancji, mógł zarządzić jej rozpoznanie w składzie trzech sędziów (art. 20§ 3kpk i 23§2 k.p.k.).

Sprawy podlegające rozpoznaniu na mocy Dekretu z 16 listopada 1945 r. o postępowaniu doraźnym²⁵⁵ były zgodnie z art. 3 tego aktu rozpoznawane przy

²⁵⁰ A. Murzynowski i J. Rezler, Wymiar Sprawiedliwości....., s. 67.

²⁵¹ Zgodnie z art. 16§1,2 k.p.k. sąd grodzki był właściwy do rozpoznawania, spraw o przestępstwa, za które ustawa przewidywała karę pozbawienia wolności do 2 lat lub grzywnę (albo obie te kary łącznie), niezależnie od kar dodatkowych i środków zabezpieczających, ponadto spraw o przestępstwa wymienione w kodeksie karnym 1932 r., a) w art. 129, 130, 131, 133 i 200 oraz w art. 160, 257, 262 § 1 i 2, 264, 267, 268 i 269, jeżeli wartość mienia nie przekraczała 100.000 zł (Dz.U. 1949.33.243).

²⁵² W myśl art. 17 i 19 a) do właściwości sądów okręgowych należały sprawy o przestępstwa, wymienione w kodeksie karnym 1932 r. w art. 151 § 2, 164 § 1, 215 § 2, 216 § 2, 217 § 2, 243 § 2 i w art. 255, 256, jeżeli zniewagę popełniono treścią druku, oraz o przestępstwa, które ustawy szczególne przekazywały do właściwości sądów okręgowych, jak też wszystkie sprawy nie należące do właściwości innych sądów. (Dz.U. 1949, Nr. 33, poz. 243t.j.)

²⁵³ Zgodnie z art. 22§1 k.p.k. (Dz.U. 1949, Nr. 33, poz. 243t.j.) sąd apelacyjny rozpoznawał w I instancji sprawy

1) o przestępstwa umyślne określone w rozdziałach XVII - XIX i XXXIII oraz w art. 125 i 165-167 kodeksu karnego; 2) o przestępstwa określone w rozdziale II oraz w art. 39 i 41 dekretu z dnia 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa; 3) o zbrodnie określone w dekrecie z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego; 4) o zbrodnie określone w dekrecie z dnia 22 stycznia 1946 r. o odpowiedzialności za klęskę wrześniową i faszyzację życia państwowego;

5) a) o przestępstwa na szkodę Skarbu Państwa, samorządu, instytucji prawa publicznego lub spółdzielni oraz na szkodę przedsiębiorstw, stanowiących własność bądź pozostających pod zarządem Państwa, samorządu, instytucji prawa publicznego lub spółdzielni oraz b) o inne przestępstwa -jeżeli interesy gospodarcze Polski Ludowej zostały narażone na znaczną szkodę; 6) o inne przestępstwa, jeżeli prokurator ze względu na szczególne okoliczności sprawy wniesie akt oskarżenia do sądu apelacyjnego.

Zgodnie z § 2 tego przepisu sąd apelacyjny mógł na wniosek prokuratora przekazać do rozpoznania sądowi okręgowemu sprawę o przestępstwo, wymienione w § 1, jeżeli uznał to za wskazane ze względu na okoliczności sprawy.

²⁵⁴ Dz.U.1949.33.243t.j

²⁵⁵ Dz.U. z 1949 r. Nr 33, poz. 244.t.j.

zastosowaniu Kodeksu postępowania karnego z 1928 r., jednakże z odrębnościami przewidzianymi w tym dekrete²⁵⁶.

Jak już wspomniano, istotną zmianą, jeśli chodzi o sytuację procesową oskarżonego, było uchylenie przewidzianej poprzednio²⁵⁷ instytucji sprzeciwu od aktu oskarżenia. Jednocześnie konsekwencją zniesienia czynności sądowych w postępowaniu przygotowawczym była modyfikacja redakcji przepisów rozszerzająca możliwości odstępstw od bezpośredniego przeprowadzania dowodów na rozprawie głównej²⁵⁸. W myśl art. 308§1 k.p.k.²⁵⁹ wolno było odczytywać na rozprawie wszelkie protokoły przesłuchania świadków, sporządzone w śledztwie lub na rozprawie o ile świadekowi nie można było doręczyć wezwania, albo o ile świadek nie stawił się z powodu przeszkód nie dających się usunąć lub zbyt trudnych do usunięcia, albo z powodu znacznej odległości miejsca pobytu, bądź też, stawiając się, zeznał inaczej niż w postępowaniu poprzednim, albo odmówił zeznań, albo oświadczył, że pewnych szczegółów nie pamięta. Jednocześnie §3 tego przepisu umożliwiał odczytywanie na rozprawie protokołów przesłuchania świadków w śledztwie lub przed sądem jeżeli prokurator wnosił o to w akcie oskarżenia, a strona nie złożyła w terminie 7 dni od otrzymania odpisu aktu

²⁵⁶ W szczególności w myśl art. 11 Dekretu w sprawach nim objętych przewodniczący w ciągu 24 godzin od wpływu aktu oskarżenia był zobligowany do wyznaczenia terminu rozprawy oraz wydania potrzebnych doręczeń i wezwań (w razie obłożnej choroby oskarżonego można było wyznaczyć rozprawę po jego powrocie do zdrowia). Nie miał tu zastosowania art. 262 k.p.k. dotyczący wymogu upływu 7 dni pomiędzy doręczeniem oskarżonemu wezwania a terminem rozprawy, a określony w art. 265 k.p.k. termin 7 dni od doręczenia oskarżonemu odpisu aktu oskarżenia uprawniający go do składania wniosku o wezwanie innych osób oraz sprowadzenie innych dowodów niż wskazane w akcie oskarżenia był tu skrócony do 3 dni. Jeżeli zachodziła obawa uchylenia się świadka lub biegłego od stawiennictwa, przewodniczący mógł zabezpieczyć stawiennictwo świadka poprzez zarządzenie jego przymusowego sprowadzenia niezależnie od treści art. 112 k.p.k. dotyczącego nałożenia na świadka za nieusprawiedliwione niestawiennictwo grzywny lub przymusowego sprowadzenia świadka. Na rozprawie głównej oskarżony musiał mieć obrońcę (art. 12 us.1 Dekretu). Odroczenie sentencji wyroku było niedopuszczalne, a ten musiał być uzasadniony na piśmie w ciągu 24 godzin po jego ogłoszeniu. Sąd wymierzał karę śmierci tylko w razie jednomyślności zarówno co do winy jak i kary. Jednocześnie wyroki i postanowienia sądu nie podlegały zaskarżeniu (art. 13 dekretu).

²⁵⁷ Art. 286-290 k.p.k. (Dz.U.1932.83.725t.j.).

²⁵⁸ W art. 1 pkt 94 Ustawy z 27 kwietnia 1949 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U. 1949.32.238) uchylony został art. 339 k.p.k. dotyczący możliwości odczytywania protokołów czynności sądowych i zakazu odczytywania zapisków dochodzenia.

²⁵⁹ Dz.U. 1949.33.243t.j. Dalsza numeracja przepisów bez dodatkowego oznaczenia w tym samym brzmieniu.

oskarżenia (art. 265 k.p.k.²⁶⁰) wniosku o ich wezwanie na rozprawę (dla powoda cywilnego termin ten biegł od daty doręczenia mu zawiadomienia o wpłynięciu do sądu aktu oskarżenia). Protokoły przesłuchania oskarżonego ze śledztwa lub rozprawy w tej lub innej sprawie wolno było odczytywać, jeśli oskarżony, którego stawiennictwo nie było obowiązkowe, nie stawił się na rozprawę, albo stawiwszy się odmówił złożenia wyjaśnień lub złożył inne niż w poprzednim postępowaniu, jak też, kiedy oświadczył, że pewnych szczegółów nie pamięta (art. 308§4 k.p.k.). W pozostałym zakresie zgodnie z art.308§5 k.p.k. za zgodą stron można było odczytywać wszelkie protokoły przesłuchania świadków i oskarżonych, sporządzone w śledztwie lub przez sąd oraz opinie biegłych, złożone poza sądem lub śledztwem. Przepis art. 309§1 k.p.k. umożliwiał ponadto odczytywanie: zawiadomień pokrzywdzonych o przestępstwie, protokołów oględzin i rewizji, zapadłych poprzednio orzeczeń karnych wobec oskarżonego, zaświadczeń lekarskich, opinii biegłych a także innych dokumentów urzędowych i prywatnych. Od zgody stron nadal uzależniona była możliwość odstąpienia przez sąd od odczytywania protokołów i opinii biegłych, poprzez ich zaliczenie do materiału dowodowego ujawnionego na rozprawie (art. 308§6 k.p.k., art. 309§2 k.p.k.). W przypadku, gdy świadek nie mógł się stawić na rozprawę lub jego stawiennictwo było utrudnione a nie został wcześniej przesłuchany w postępowaniu przygotowawczym lub przed sądem, co do niezbędnej do ustalenia okoliczności, sąd zlecał jego przesłuchanie sędziemu wyznaczonemu ze swego składu lub sądowi grodzkiemu, w okręgu którego świadek przebywał. o terminie wskazanej czynności sądowej sąd zawiadamiał w miarę możliwości oskarżyciela, oskarżonego i jego obrońcę Jednakże oskarżony pozbawiony wolności był sprowadzany tylko wówczas, gdy sąd uznawał jego obecność za konieczną (art. 316§1i2 k.p.k. – Dz.U. 1949.33.243t.j.).

Zmiana Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. ustawą z 27 kwietnia 1949 r. wprowadziła w art. 345¹ k.p.k.²⁶¹ instytucję zwrotu sprawy oskarżycielowi publicznemu, celem uzupełnienia śledztwa, jeśli na rozprawie ujawniły się jego istotne braki, niedające

²⁶⁰ Art. 256 k.p.k. według numeracji przyjętej w Dz.U1950.40.364 t.j. Zgodnie z ówczesnym art. 292§3 k.p.k. sąd postanawiał według swojego uznania o niezgłoszonym w terminie wskazanym w art. 256§3 k.p.k. wniosku strony o wezwanie świadka na rozprawę zamiast odczytania jego zeznań.

²⁶¹ Art. 305 według numeracji przyjętej w Kodeksie postępowania karnego z 1928 r. opublikowanej w Dz. U. z 1950 r. Nr 40, poz. 364 t.j.

się na niej usunąć²⁶². Zwracając oskarżycielowi akta sprawy postanowieniem²⁶³, sąd wskazywał w nim kierunek uzupełnienia postępowania przygotowawczego. W myśl §2 tego przepisu uzupełniwszy śledztwo oskarżyciel publiczny składał nowy akt oskarżenia bądź umarzał sprawę. Za istotne braki uzasadniające zwrot sprawy oskarżycielowi publicznemu do uzupełnienia śledztwa w trybie omawianego przepisu komentatorzy uważali tak doniosłe luki postępowania, że bez ich uzupełnienia sąd nie mógłby wydać wyroku, przy czym sam nie mógłby ich uzupełnić nawet wykorzystując odroczenie rozprawy²⁶⁴. Przyjmowano także, że ujawnienie wymienionych braków mogło nastąpić po rozpoczęciu przewodu sądowego i co najmniej przesłuchaniu oskarżonego²⁶⁵.

Ustawie z 20 lipca 1950 r. o zmianie przepisów postępowania karnego z 1928 r., która weszła w życie 1 października 1950 r.²⁶⁶ towarzyszyła jednoczesna zmiana ustroju sądownictwa powszechnego.

Zostały zniesione sądy apelacyjne, a wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych i cywilnych realizowały odtąd: sądy powiatowe, wojewódzkie i Sąd Najwyższy.

Zgodnie z art. 15 k.p.k. sąd powiatowy orzekał we wszystkich sprawach w I instancji (jeżeli nie były one przepisem szczególnym przekazane innemu sądowi) w składzie jednego sędziego i dwóch ławników, chyba że przepis szczególny stanowił inaczej²⁶⁷ (art. 16§1k.p.k.). Sąd wojewódzki w składzie jednego sędziego i dwóch

²⁶² W dalszym ciągu przewodniczący w trybie art. 260§1 e) k.p.k. (Dz. U 1949, Nr 33, poz. 243t.j.) po wplynięciu aktu oskarżenia kierował sprawę na posiedzenie niejawne, jeśli zachodziła konieczność uzupełnienia śledztwa

²⁶³ Na skutek zmiany art. 305 k.p.k. przez art. 1 pkt 30 dekretu z dnia 21 grudnia 1955 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U.55.46.309) z dniem 1 marca 1956 r. przepis ten w §2 przewidywał prawo zaskarżenia orzeczenia o zwrocie akt celem uzupełnienia postępowania przygotowawczego przez prokuratora i oskarżonego. Jednakże już wcześniej uznawano, że postanowienie wydane w trybie art. 305 k.p.k. podlegało zaskarżeniu przez strony – por. L. Hochberg, A. Murzynowski, L. Schaff, Komentarz do kodeksu ...,s 341-342, min. Sąd Najwyższy w postanowieniu z 12 kwietnia 1954 r. III KZ 414/53 (opubl. OSNCK 1954/3/60, Lex 117688) stwierdził, że przedmiotowe postanowienie jako zamykające drogę do wydania wyroku, podlegało zaskarżeniu w myśl art. 353 § 1 k.p.k..

²⁶⁴ Tak też, L. Hochberg, A. Murzynowski, L. Schaff, Komentarz do kodeksu ..., s. 341.

²⁶⁵ Zob. S. Kalinowski, Przebieg ..., s. 172.

²⁶⁶ Dz.U. 1950, Nr 38, poz. 348. Dalsza numeracja przepisów bez odmiennego oznaczenia według tekstu w myśl Obwieszczenia Ministra Sprawiedliwości z 2 września 1950 r. o ogłoszeniu jednolitego tekstu Kodeksu postępowania karnego (Dz.U 1950.40.364).

²⁶⁷ Art. 3§2 Ustawy z 20 lipca 1950 r. o zmianie przepisów postępowania karnego w brzmieniu nadanym przez art. 2 pkt 1 ustawy z dnia 28 marca 1958 r. (Dz.U.58.18.76) zmieniającej Kodeks z dnia 27 kwietnia 1958 r. przewidywał możliwość zarządzenia przez prezesa sądu powiatowego rozpoznanie sprawy, należącej do właściwości sądu, jako pierwszej instancji, w składzie trzech sędziów, jeżeli uznawał to za wskazane ze względu na szczególną zawiłość sprawy.

ławników, chyba że przepis szczególny stanowił inaczej²⁶⁸ (art. 18§1k.p.k.) rozpoznawał w I instancji sprawy enumeratywnie wymienione w art. 17 k.p.k.²⁶⁹. Co znamienne mogła to być każda sprawa o jakiegokolwiek przestępstwo, jeżeli tylko prokurator ze względu na szczególne okoliczności sprawy wniósł akt oskarżenia do sądu wojewódzkiego (art. 17§1pkt 7 k.p.k.)²⁷⁰.

Oskarżycielem publicznym przed wszystkimi sądami był nadal prokurator (art. 51 k.p.k.). Na rozprawie przed sądem wojewódzkim jako I instancji udział prokuratora był obowiązkowy (art. 48§2 k.p.k.). Tym samym przed sądem powiatowym rozprawa główna mogła się toczyć bez jego udziału²⁷¹. Zgodnie ze znowelizowanym art. 49§1 k.p.k. prokurator zyskał prawo umorzenia śledztwa, jeżeli wniesienie aktu oskarżenia do sądu byłoby niecelowe ze względu na znikome niebezpieczeństwo społeczne czynu. W związku z powyższym §2 tego przepisu po wniesieniu aktu oskarżenia uprawniał sąd do

²⁶⁸ Art. 3§1i2 Ustawy z 20 lipca 1950 r. o zmianie przepisów postępowania karnego w brzmieniu nadanym przez art. 2 pkt 1 ustawy z dnia 28 marca 1958 r. (Dz.U.58.18.76) zmieniającej Kodeks z dniem 27 kwietnia 1958 r. uprawniał prezesa sądu wojewódzkiego do zarządzenia rozpoznania sprawy o przestępstwo zagrożone karą śmierci w składzie dwóch sędziów i trzech ławników, jeżeli uznawał to za wskazane ze względu na charakter sprawy lub w składzie trzech sędziów, ze względu na szczególną zawikłość sprawy.

²⁶⁹ Zgodnie z art. 17§1 k.p.k. sąd wojewódzki był właściwy w I instancji w sprawach , 1) o przestępstwa umyślne, określone w rozdziałach XVII-XIX i XXXIII oraz w art. 125 i 165-167 kodeksu karnego; 2) o przestępstwa, określone w rozdziale II oraz w art. 39 i 41 dekretu z dnia 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa;3) o zbrodnie, określone w dekrecie z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego;4) o zbrodnie, określone w dekrecie z dnia 22 stycznia 1946 r. o odpowiedzialności za klęskę wrześniową i faszycję życia państwowego; 5) a) o przestępstwa na szkodę Skarbu Państwa, instytucji prawa publicznego lub spółdzielni oraz na szkodę przedsiębiorstw, stanowiących własność bądź pozostających pod zarządem Państwa, instytucji prawa publicznego lub spółdzielni oraz b) o inne przestępstwa -jeżeli interesy gospodarcze Polski Ludowej zostały narażone na znaczną szkodę;6) o inne przestępstwa, jeżeli prokurator ze względu na szczególne okoliczności sprawy wniósł akt oskarżenia do sądu wojewódzkiego;7) o przestępstwa, które z mocy przepisu szczególnego należą do właściwości sądu wojewódzkiego.

Zgodnie z § 2 tego przepisu sąd wojewódzki na wniosek prokuratora mógł przekazać do rozpoznania sądowi powiatowemu sprawę o przestępstwo, wymienione w § 1, jeżeli uznały to za wskazane ze względu na okoliczności sprawy. Art. 17 był zmieniany , przez art. 1 pkt 1 dekretu z dnia 21 grudnia 1955 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U.55.46.309) z dniem 1 marca 1956 r., przez art. 1 pkt 1 ustawy z dnia 27 listopada 1961 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U.61.53.296) z dniem 1 stycznia 1962, które to nowelizacje modyfikowały zakres spraw należących do właściwości sądu wojewódzkiego.

²⁷⁰ Uregulowanie to wyeliminowane zostało przez art. 1 pkt1 Dekretu z dnia 21 grudnia 1955 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz. U. Nr 46, poz. 309), zmieniającego art. 17 k.p.k.

²⁷¹ Za wyjątkiem spraw o przestępstwa przekazane do właściwości sądów powiatowych na podstawie Ustawy z 27 listopada 1961 r. o zmianie przepisów postępowania karnego z 27 listopada 1961 r. (Dz.U. 53, poz. 296).

umorzenia postępowania ze wskazanej przyczyny, lecz tylko na wniosek prokuratora. Wniosek ten przestał warunkować umorzenie postępowania przez sąd od 1 marca 1956r., kiedy to nastąpiła zmiana art. 49 k.p.k.²⁷².

Należy tu zwrócić uwagę na znaczne rozszerzenie przez ustawodawcę zakresu spraw, które mogły być rozpoznawane przez sąd bez udziału oskarżyciela publicznego, bowiem w sądach powiatowych rozpoznawana była większość spraw. Jednocześnie wskazywano wówczas, że za ustanowieniem tego „odstępstwa od zasady”, które ograniczono do „minimum koniecznego”, przemawiały przede wszystkim czynniki związane z brakami kadrowymi w prokuraturze.²⁷³

W wyniku tej samej nowelizacji zrezygnowano z ograniczenia czasowego do skutecznego zgłaszania przez strony wniosków dowodowych, odstępując od prekluzji dowodowej przewidzianej w art. 292§2 k.p.k. Odtąd w myśl §1 tego przepisu sąd był obowiązany do uwzględnienia zgłoszonego na rozprawie przez którąkolwiek ze stron, wniosku o przesłuchanie świadków i biegłych oraz o przeprowadzenie innych dowodów (niezależnie od tego od kiedy stały się jej znane), jeżeli okoliczności, na których stwierdzenie dowód wskazano, mogły mieć wpływ na treść wyroku (bez rozróżnienia czy dotyczyły winy, kary czy też środków zabezpieczających). W pozostałym zakresie przepisy regulujące wprost przebieg rozprawy głównej – za wyjątkiem wspomnianego już skrócenia okresu przerwy w rozprawie z 42 do 21 dni. (308§2 k.p.k.) - w zasadzie nie uległy zmianie. Taki też stan – odnośnie rozprawy głównej - istniał do końca obowiązywania Kodeksu postępowania karnego z 1928 r.²⁷⁴.

²⁷² Zmiana art. 49 przez art. 1 pkt 2 dekretu z dnia 21 grudnia 1955 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U.55.46.309) z dniem 1 marca 1956 r.

²⁷³ S. Kalinowski, M. Siewierski, Kodeks postępowania karnego..., s. 105-106.

²⁷⁴ Art. 1-401 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. uchylone przez art. III pkt 1 ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 r. Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego (Dz.U.69.13.97) z dniem 1 stycznia 1970 r.

1.2. Rozprawa główna w Kodeksie postępowania karnego z 1969 r.

1.2.a. Forma i zakres postępowania przygotowawczego.

Kodeks postępowania karnego z 19 kwietnia 1969 r.²⁷⁵ był postrzegany jako uwzględniający powszechnie zgłaszane w ówczesnej doktrynie dezyderaty domagające się konieczności wzmożenia kontroli sądu nad postępowaniem przygotowawczym²⁷⁶. W istocie przewidywał on jedynie elementy nadzoru sądowego nad tym postępowaniem w szczególności poprzez: przedłużenie przez sąd tymczasowego aresztowania na okres powyżej 6 miesięcy, rozpoznanie zażalenia na postanowienie w przedmiocie tymczasowego aresztowania oraz przedłużające jego stosowanie na okres powyżej 3 miesięcy (art. 212§2 k.p.k, art. 222§2i3 k.p.k.)²⁷⁷, rozpatrywanie zażalenia na warunki warunkowego umorzenia postępowania określone w postanowieniu prokuratora (art. 289 k.p.k.), zastosowanie przepadku rzeczy tytułem środka zabezpieczającego (art. 287 k.p.k.), podjęcie postępowania warunkowo umorzonego przez prokuratora, jeśli zażalenie na to postanowienie rozpoznawał sąd (art. 484§2 k.p.k.), rozpoznawanie zażalenia na postanowienie prokuratora zarządzające obserwacją w zakładzie leczniczym (art. 184§4 k.p.k.).

Omawiany Kodeks przejął model postępowania przygotowawczego, ukształtowany w Kodeksie postępowania karnego z 1928 r., wyodrębniając jego dwie równorzędne formy: śledztwo prowadzone przez prokuratora (art. 264§1 k.p.k.) w sprawach poważniejszych (należących do właściwości sądu wojewódzkiego i wymienionych w art. 262 k.p.k., w tym w każdej sprawę ze względu na wagę lub jej zawilóść) oraz we wszystkich innych sprawach dochodzenie, prowadzone co do zasady przez Milicję Obywatelską (art. 265 k.p.k.). W granicach koniecznych do zabezpieczenia

²⁷⁵ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 13, poz. 96 z późn. zm.), weszła w życie 1 stycznia 1970 r.

²⁷⁶ Tak też A. Kaftal, *Kontrola sądowa postępowania przygotowawczego*, Warszawa 1974r, s. 7.

²⁷⁷ Tekst pierwotny Dz.U. 1969.13.96. Art. 222§2 k.p.k. zmieniony przez art. 2 pkt 4 lit. a) ustawy z dnia 29 maja 1989 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego, prawa o wykroczeniach oraz innych ustaw (Dz.U.89.34.180) z dniem 6 czerwca 1989 r. przewidywał przedłużenie przez sąd tymczasowego aresztowania na okres powyżej 3 miesięcy. Dopiero zmiana art. 222 przez art. 1 pkt 20 ustawy z dnia 29 czerwca 1995 r. o zmianie Kodeksu postępowania karnego, ustawy o ustroju sądów wojskowych, ustawy o opłatach w sprawach karnych i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U.95.89.443) z dniem 4 sierpnia 1996 r. wprowadziła zasadę stosowania tymczasowego aresztowania wyłącznie przez sąd.

śladów i dowodów przestępstwa przed ich utratą lub zniekształceniem Milicja Obywatelska mogła w wypadkach niecierpiących zwłoki także w sprawie, w której prowadzenie śledztwa było obowiązkowe, jeszcze przed wydaniem postanowienia o wszczęciu postępowania przeprowadzić dochodzenie w niezbędnym zakresie (art. 267 k.p.k.).

Celem postępowania przygotowawczego było: ustalenie, czy zostało popełnione przestępstwo, wszechstronne wyjaśnienie okoliczności sprawy, wykrycie i w razie potrzeby ujęcie sprawcy, zebranie niezbędnych danych o osobie podejrzanego, zebranie i utrwalenie dowodów dla sądu (art. 261 k.p.k.). Za podejrzanego, tak jak poprzednio uznawało się osobę, co do której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów, oskarżonym zaś był ten przeciw komu został wniesiony akt oskarżenia. (art. 61§1 k.p.k.).

Utrwalanie dowodów dla sądu odbywało się zazwyczaj w ramach czynności protokołowanych²⁷⁸. Ich przebieg mógł być zgodnie z art. 133§1 k.p.k. ponadto utrwalony za pomocą aparatury rejestrującej obraz lub dźwięk, o czym należało uprzedzić osoby uczestniczące w czynności przed jej rozpoczęciem. Zgodnie z art. 271 k.p.k. podejrzany i jego obrońca oraz pokrzywdzony jego pełnomocnik mogli składać wnioski o dokonanie czynności w toku postępowania przygotowawczego. Jeżeli danej czynności nie było można powtórzyć na rozprawie, należało dopuścić do udziału w niej podejrzanego, pokrzywdzonego i ich przedstawicieli ustawowych, a także, jeśli byli ustanowieni, obrońcę i pełnomocnika, chyba że w razie zwłoki możliwa była utrata lub zniekształcenie dowodu. Nie sprowadzano jednak podejrzanego pozbawionego wolności, jeśli pociągałoby to poważne trudności lub zwłokę w postępowaniu. Do udziału w innych czynnościach postępowania przygotowawczego wymienione strony (z tym samym zastrzeżeniem co do podejrzanego pozbawionego wolności) i ich przedstawiciele powinni być dopuszczeni na ich żądanie. Prokurator mógł jednak tego żądania nie uwzględnić z uwagi na interes śledztwa lub dochodzenia (art. 273§1i2 k.p.k.). W przypadku

²⁷⁸ Zgodnie z art. 129 k.p.k. spisania protokołu wymagało przyjęcie ustnego zawiadomienia o przestępstwie i wniosku o ściganie, przesłuchanie oskarżonego, świadka i biegłego, przeszukanie pomieszczeń i osób, dokonanie oględzin, przeprowadzenie eksperymentu, konfrontacji oraz okazania, otwarcie korespondencji i przesyłki, zaznajomienie podejrzanego z materiałami zebranymi w postępowaniu przygotowawczym, złożenie poręczenia, przebieg rozprawy. Z innych czynności procesowych spisywało się protokół, jeżeli przepis szczególny tego wymagał albo przeprowadzający czynność uznawał to za potrzebne; poza tym można było się ograniczyć się do sporządzenia notatki urzędowej.

dopuszczenia dowodu z opinii zakładu, instytucji lub biegłych podejrzanemu (z tym samym zastrzeżeniem, jeśli był pozbawiony wolności) i jego obrońcy należało zezwolić na wzięcie udziału w przesłuchaniu biegłych i zapoznaniu się z opinią (art. 274 k.p.k.).

W akcie oskarżenia w myśl art. 296§1 k.p.k. oskarżyciel wskazywał m.in. listę osób, których wezwania żądał oraz wykaz dowodów, których przeprowadzenia na rozprawie głównej się domagał. Zgodnie z §2 tego przepisu w wykazie dowodów prokurator mógł wносить o zaniechanie wezwania i odczytanie zeznań świadków przebywających za granicą albo mających stwierdzić okoliczności, którym oskarżony w swoich wyjaśnieniach nie zaprzeczał, a te nie były tak doniosłe, aby konieczne było przesłuchanie świadków na rozprawie. Praktyka orzecznicza, jak i ówczesna doktryna nadal uznawały za niezbędne dołączanie do aktu oskarżenia całych akt postępowania wraz ze wszystkimi dokumentami sporządzonymi w danej sprawie. Uważano, bowiem, że organy prowadzące postępowanie przygotowawcze nie są uprawnione do oceny istotności materiałów przez nich zgromadzonych w aspekcie zarzutu aktu oskarżenia²⁷⁹. Niemniej jednak przedstawiciele nauki postulowali, aby oskarżyciel wskazywał w akcie oskarżenia tylko te ze zgromadzonych dowodów, których przeprowadzenie przed sądem uznawał za niezbędne²⁸⁰.

I.2.b. Rozprawa główna.

Kodeks postępowania karnego z 1969 r., tak jak poprzednio obowiązujący, ulokował rozprawę główną jako główne forum orzekania przez sąd pierwszej instancji. Postępowanie przed tym sądem regulował Dział VIII Kodeksu opatrzony tytułem „Postępowanie przed sądem pierwszej instancji”. Obejmował on: Rozdział 32 „Przygotowanie do rozprawy głównej”, Rozdział 33 „Jawność rozprawy głównej” (rozdział o tym tytule nie był wyodrębniony w Kodeksie postępowania karnego z 1928 r.), Rozdział 34 „Ogólny porządek rozprawy głównej”, Rozdział 35 „Rozpoczęcie rozprawy głównej”, Rozdział 36 „Przewód sądowy”, Rozdział 37 „Przemówienia stron”

²⁷⁹ Tak też, S. Kalinowski, *Polski proces karny...*, s. 418, J. Bafia, J. Bednarzak, M. Fleming, S. Kalinowski, H. Kempisty, M. Siewierski *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, pod red. M. Mazura, Warszawa 1971., s. 351, odwołujący się do wspomnianego już wyroku SN z 6 stycznia 1962 r. IIK 756/61, OSNKW 1963/3/49, Lex 135651.

²⁸⁰ J. Bafia, J. Bednarzak, M. Fleming, S. Kalinowski, H. Kempisty, M. Siewierski *Kodeks postępowania*, s. 351.

(w poprzednio obowiązującym Kodeksie z 1928 r. nazwany „Głosy stron”) i Rozdział 38 „Wyrokowanie”.

Ustawodawca w przepisach VIII Działu tradycyjnie alternatywnie używał w odniesieniu do tego forum orzekania nazw: „rozprawa główna” (art. 301 k.p.k. – 304§1 k.p.k., art. 305§1 k.p.k., art. 313§2 k.p.k., art. 319 k.p.k., art. 321§1 k.p.k., art. 328 k.p.k., art. 338§1 k.p.k., art. 347§1 k.p.k., art. 357 k.p.k.), jak i tylko rozprawa (art. 299§5 k.p.k., art. 304§1i2 k.p.k., art. 305§2 k.p.k., art. 306 k.p.k. - art.312 k.p.k., art. 313§1 k.p.k., art. 317 k.p.k., 321§2 k.p.k., art. 322§1i2 k.p.k., art. 323 k.p.k. - art. 325 k.p.k., art. 329 k.p.k., art. 331§1 k.p.k. , art. 332 k.p.k., art. 334§1i2 k.p.k. 337§2 k.p.k. i 339§1 k.p.k., art. 340 k.p.k., art. 341 k.p.k., 344§1 k.p.k., 345§1i2 k.p.k., art. 346 k.p.k., art. 347§2 k.p.k., art. 348 k.p.k. - art. 350 k.p.k., art. 358§2 k.p.k., art. 362§3 k.p.k.).

W pierwszej instancji nadal orzekały:

1. sądy powiatowe (od 1 czerwca 1975 r. rejonowe)²⁸¹ we wszystkich sprawach, za wyjątkiem przekazanych do właściwości sądom okręgowym (art. 16 k.p.k.)
2. sądy okręgowe (od 1 czerwca 1975 r. wojewódzkie)²⁸² o zbrodnie przewidziane w Kodeksie karnym oraz w ustawach szczególnych, z wyjątkiem przestępstwa rozboju w typie podstawowym, o występki określone w rozdziale XIX²⁸³ oraz w art. 140 § 1, art. 148 § 2, art. 149, 150, 227 § 2, art. 260 § 2 i art. 276 Kodeksu karnego, o inne występki, które z mocy przepisu szczególnego należały do właściwości tego sądu. (art. 17§1 k.p.k.)²⁸⁴ Ponadto sąd wojewódzki mógł na wniosek prokuratora

²⁸¹ Art. 1 § 1 ustawy Prawo o Ustroju Sądów Powszechnych z dnia 5 lutego 1964 r. (T.j. Dz. U. z 1964 r. Nr 6, poz. 40; zm. , Dz. U. z 1963 r. Nr 57, poz. 308, z 1967 r. Nr 13, poz. 55, z 1969 r. Nr 13, poz. 98, z 1974 r. Nr 50, poz. 316 oraz z 1975 r. Nr 16, poz. 91 i Nr 34, poz. 183.).zmieniony przez art. 20 pkt 1 ustawy z dnia 28 maja 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym Państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych (Dz.U.75.16.91) z dniem 1 czerwca 1975 r.

²⁸² Tak jak w powyższym przypisie.

²⁸³ Rozdział XIX Kodeksu karnego - Ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 r. (Dz. U. Nr 13, poz. 94 z późn. zm.) był opatrzony tytułem „Przestępstwa przeciwko podstawowym interesom politycznym i gospodarczym Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”.

²⁸⁴ Brzmienie według tekstu pierwotnego. Art. 17§1 k.p.k. był następnie zmieniany , przez art. 4 pkt 1 lit. a) ustawy z dnia 13 lipca 1990 r. o powołaniu sądów apelacyjnych oraz o zmianie ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych, Kodeks postępowania cywilnego, Kodeks postępowania karnego, o Sądzie Najwyższym, o Naczelnym Sądzie Administracyjnym i o Krajowej Radzie Sądownictwa (Dz.U.90.53.306) z dniem 1 stycznia 1991 r., później także przez art. 1 pkt 2 ustawy z dnia 29 czerwca 1995 r. o zmianie Kodeksu postępowania karnego, ustawy o ustroju sądów wojskowych, ustawy o opłatach w sprawach karnych i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U.95.89.443) z dniem 1 stycznia 1996 r., ostatecznie przekazując sądowi okręgowemu w I instancji sprawy o zbrodnie określone w art. 210 § 1 kk (rozbój postać podstawowa) oraz o występki określone w rozdziale XIX oraz w art. 140 § 1, art. 148 § 2,

wojewódzkiego albo z urzędu rozpoznać sprawę o każde przestępstwo, jeżeli uznawał to za stosowne ze względu na szczególną wagę lub zawłość sprawy. (art. 17§2 k.p.k.).

Zgodnie z art. 19§1k.p.k., zarówno sądy powiatowe, jak i wojewódzkie na rozprawie głównej orzekały w składzie jednego sędziego i dwóch ławników²⁸⁵, jeżeli ustawa nie stanowiła inaczej. Prezes sądu mógł jednakże zarządzić rozpoznanie każdej sprawy w pierwszej instancji w składzie trzech sędziów, jeżeli uznawał to za celowe z uwagi na szczególną zawłość sprawy.²⁸⁶ W myśl art. 19§2 k.p.k. sprawy o przestępstwa zagrożone karą śmierci były rozpoznawane przez dwóch sędziów i trzech ławników. W sprawach z oskarżenia prywatnego, zgodnie z art. 433§1i2 k.p.k., sąd orzekał w składzie jednego sędziego, za wyjątkiem przestępstwa zniesławienia, które rozpoznawane było w składzie jednego sędziego i dwóch ławników (w brzmieniu Kodeksu postępowania karnego od 1 stycznia 1996 r. bez wyjątku dotyczącego wskazanego występku)²⁸⁷. Jednakże prezes sądu mógł zarządzić rozpoznanie sprawy z oskarżenia prywatnego w składzie jednego sędziego i dwóch ławników, jeżeli ze względu na jej okoliczności uznawał to za stosowne. W postępowaniu uproszczonym i przyspieszonym²⁸⁸ prezes sądu także mógł zarządzić rozpoznanie sprawy w składzie jednego sędziego, jeżeli było to uzasadnione okolicznościami sprawy (art. 446 k.p.k. i art. 429§1 k.p.k.).

Sąd nadal wszczynał postępowanie wyłącznie na żądanie uprawnionego oskarżyciela (art.6k.p.k.). Wyznaczenie rozprawy głównej mogło zatem być jedynie konsekwencją wniesienia do sądu aktu oskarżenia²⁸⁹ przez: oskarżyciela publicznego,

art. 149, 150, 157, 201, 202, 203§2¹, art. 215§2, 227 § 2, art. 260 § 2 i art. 276 Kodeksu karnego, jak też pozostałe występkę, które z mocy przepisu szczególnego należały do właściwości tego sądu.

²⁸⁵ Art.2§2 Kodeksu postępowania karnego z 19 kwietnia 1969r. przewidywał odbywanie się postępowania karnego z udziałem „czynnika społecznego”.

²⁸⁶ Brzmienie według tekstu pierwotnego. Art. 19 § 1 został następnie zmieniony przez art. 1 pkt 4 lit. a) ustawy z dnia 29 czerwca 1995 r. o zmianie Kodeksu postępowania karnego, ustawy o ustroju sądów wojskowych, ustawy o opłatach w sprawach karnych i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U.95.89.443) z dniem 1 stycznia 1996 r., uprawniając również prezesa sądu rejonowego do zarządzenia rozpoznania sprawy w składzie jednego sędziego, w sprawie o przestępstwo zagrożone karą pozbawienia wolności do lat 5 lub karą łagodniejszą, co do oskarżonego pozostającego na wolności, jeśli było to uzasadnione okolicznościami tej sprawy.

²⁸⁷ Na podstawie zmiany tego przepisu przez art. 1 pkt 34 Ustawy z dnia 29 czerwca 1995 r. o zmianie Kodeksu postępowania karnego, ustawy o ustroju sądów wojskowych, ustawy o opłatach w sprawach karnych i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U.95.89.443) z dniem 1 stycznia 1996 r. wszystkie sprawy z oskarżenia prywatnego były rozpoznawane w składzie jednoosobowym.

²⁸⁸ Rozdział 45 - zmieniony przez art. 2 pkt 3 ustawy z dnia 17 czerwca 1988 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach (Dz.U.87.21.123) z dniem 1 lipca 1988 r.

²⁸⁹ W postępowaniu przyspieszonym (art. 446-454 k.p.k.) akt oskarżenia w myśl art. 447§2 k.p.k. (art. 447§5 k.p.k. według brzmienia nadanej ustawą z dnia 17 czerwca 1988 r. o zmianie niektórych

którym przed wszystkimi sądami był prokurator (art. 35§1 k.p.k.)²⁹⁰ lub oskarżyciela prywatnego (art. 49§1 k.p.k.). Po wniesieniu aktu oskarżenia odstąpienie oskarżyciela publicznego od oskarżenia, zgodnie z art. 36 k.p.k., nie wiązało sądu²⁹¹.

Jak już wspomniano, Kodeks postępowania karnego z 1969 r. zrezygnował z istniejącego poprzednio²⁹² podziału forów orzekania sądu na posiedzenie jawne (rozprawę) i posiedzenie niejawne, bowiem odtąd w posiedzeniu oprócz prokuratora, mogły brać udział także i inne strony, choć tylko wtedy, gdy ustawa to przewidywała (art. 88 k.p.k.). Wprowadził także nieznanne poprzednikowi posiedzenie, na którym rozstrzygano postanowieniem o głównym przedmiocie procesu w formie warunkowego umorzenia postępowania, w którym zgodnie z art. 299§2 k.p.k. oprócz prokuratora miał prawo uczestniczyć oskarżony i jego obrońca.

O ile nie zachodziła konieczność skierowania sprawy na posiedzenie w trybie art. 299§1 k.p.k.²⁹³ prezes sądu (przewodniczący wydziału lub upoważniony sędzia – art. 86§2 k.p.k.) wyznaczał termin rozprawy głównej (art. 304 k.p.k.). W przypadku jej skierowania na posiedzenie, zgodnie z art. 299§5 k.p.k., „sąd kierował sprawę do rozpoznania na rozprawie” jeśli uznawał, że nie zachodzą ku temu przeszkody.

Art. 302§2 k.p.k. nakładał na oskarżonego i jego obrońcę obowiązek zgłoszenia w terminie 7 dni od daty otrzymania odpisu aktu oskarżenia wszystkich znanych im dowodów niezbędnych do rozpoznania sprawy. Pomimo, że termin ten uznawano w ówczesnej doktrynie za instrukcyjny, omawiany przepis był postrzegany jako sprzyjający

przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach) zastępowało zawiadomienie o przestępstwie złożone na piśmie lub ustnie do protokołu przez funkcjonariusza Milicji Obywatelskiej.

²⁹⁰ W postępowaniu uproszczonym Minister Sprawiedliwości w porozumieniu z Prokuratorem Generalnym i właściwymi ministrami określał w drodze rozporządzenia organy uprawnione do wnoszenia i popierania oskarżenia przed sądem pierwszej instancji obok Milicji Obywatelskiej (art. 35§2 k.p.k. i art. 421 k.p.k.).

²⁹¹ Oskarżyciel posiłkowy nie mógł zainicjować postępowania sądowego, był jednakże uprawniony do występowania w nim w charakterze strony, w tym mógł podtrzymywać oskarżenie, choćby prokurator od niego odstąpił (art. 44§1 k.p.k., art. 47 k.p.k.)

²⁹² Art. 47§1 k.p.k. Kodeksu postępowania karnego z 19 marca 1928 r. tekst pierwotny (Dz.U.1928.33.313).

²⁹³ W myśl art. 299§1 k.p.k. prezes sądu wnosił z urzędu lub na wniosek stron sprawę na posiedzenie, jeżeli uznawał, że zachodzi potrzeba rozstrzygnięcia przekraczającego uprawnienia prezesa, a zwłaszcza, umorzenia postępowania na podstawie art. 11 lub jego zawieszenia, zwrotu sprawy w celu usunięcia istotnych braków postępowania przygotowawczego, których usunięcie przez sąd powodowałoby znaczne trudności, wydania postanowienia o niewłaściwości sądu lub o zmianie wskazanego w akcie oskarżenia trybu postępowania, umorzenia postępowania z powodu oczywistego braku faktycznych podstaw oskarżenia, warunkowego umorzenia postępowania, wydania postanowienia co do środka zapobiegawczego.

wzmoczeniu dyscypliny procesowej przeciwnej oskarżycielowi strony, w zakresie przysługującej jej inicjatywny dowodowej.²⁹⁴ Takie też znaczenie miało mieć przewidziane w art. 302§1 k.p.k. wezwanie oskarżonego do składania wniosków dowodowych w wymienionym terminie, w odróżnieniu do poprzedniego „uprawnienia”²⁹⁵.

Nieco odmienną od dotychczasowej była także regulacja art. 305§1 k.p.k. Przepis ten wymagał, aby pomiędzy doręczeniem zawiadomienia a terminem rozprawy głównej upłynęło co najmniej 7 dni. W przypadku niezachowania tego terminu zarówno w odniesieniu do oskarżonego jak i jego obrońcy, rozprawa na ich wniosek podlegała odroczeniu. Unormowanie to miało gwarantować oskarżonemu stosowny czas na przygotowanie się do rozprawy głównej uznawanej nadal za najważniejszą – centralną część procesu karnego²⁹⁶. Tę wyjątkowość rozprawy głównej ustawodawca nadal podkreślał poprzez szczególne uregulowanie jej przebiegu oraz akcentowanie uroczystego charakteru.

Podniosłość rozprawy głównej oraz powaga czynności sądowych korelowały ze zmodyfikowanym brzmieniem art. 307 k.p.k., który zezwalając na obecność na rozprawie, tak jak dotychczas, osób pełnoletnich (za zezwoleniem przewodniczącego małoletnich) i nieuzbrojonych, dodatkowo teraz zastrzegał, że nie miały na nią wstępu osoby znajdujące się w stanie nie licującym z powagą sądu. Należy zauważyć, że w razie ciężkiego naruszenia powagi, spokoju lub porządku czynności sądowych albo ubliżenia sądowi, innej władzy lub osobom biorącym udział w sprawie, sąd mógł skazać winnego na grzywnę do pięciuset złotych lub na karę pozbawienia wolności do trzech dni; osobie pozbawionej wolności można było wymierzyć kary przewidziane w przepisach kodeksu karnego wykonawczego. Skazanie to było natychmiast wykonalne i nie uchylało odpowiedzialności karnej i dyscyplinarnej²⁹⁷.

²⁹⁴ J. Bafia, J. Bednarzak, M. Fleming, S. Kalinowski, H. Kempisty, M. Siewierski Kodeks postępowania ..., s 436.

²⁹⁵ Art. 256§1 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. – według brzmienia w Dz.U.1950.40.364.t.j.

²⁹⁶ S. Kalinowski, Polski Proces Karny... , s. 437.

²⁹⁷ Art. 29 ust1 i2 Prawa o ustroju sądów powszechnych Dz.U.1964.6.40 t.j. z dnia 1964.02.20. Art. 29 § 1 zmieniony przez art. 6 pkt 1 ustawy z dnia 26 maja 1982 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach (Dz.U.82.16.125) z dniem 7 czerwca 1982 r. podwyższał karę grzywnę do 5000 zł a karę pozbawienia wolności do 7 dni. Przepis ten w brzmieniu nadanym przez art. 10 pkt 2 ustawy z dnia 10 maja 1985 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach (Dz.U.85.23.100) z dniem 1 lipca 1985 r podwyższał grzywnę do 10.000 zł.

Nadal przed przesłuchaniem świadka na rozprawie głównej, sąd odbierał od niego przyrzeczenie (odstąpienie było możliwe, jeżeli obecne strony się nie sprzeciwiły temu)²⁹⁸, kiedy to wszyscy, nie wyłączając, sędziów stali²⁹⁹.

Zgodnie z art. 327§1i2 k.p.k. w dalszym ciągu, gdy sąd wchodził na salę lub ją opuszczał wszyscy obecni wstawali (choć przepis ten nie precyzował już, że osoby obecne na sali rozpraw miały stać dopóki sędziowie nie zajęli swoich miejsc³⁰⁰). Obowiązek ten dotyczył również każdej osoby, do której sąd się zwracał lub która do sądu przemawiała, choć obecnie ustawodawca zastrzegął, że przewodniczący mógł ją z niego zwolnić.

I.2.c. Struktura i przebieg rozprawy głównej w Kodeksie postępowania karnego z 1969r.

Jak już wspomniano, Kodeks postępowania karnego z 1969 r. pozostał przy strukturze rozprawy głównej wyodrębnionej w Kodeksie postępowania karnego z 1928 r., grupując przepisy w odrębne rozdziały normujące jej cztery następujące po sobie podstawowe fazy: „rozpoczęcie rozprawy głównej” (art.328 - art. 331 k.p.k.), „przewód sądowy” (art. 332 – art. 351 k.p.k.), „przemówienia stron” (art. 352 - 354 k.p.k.) oraz „wyrokowanie” (art. 355 – art. 373 k.p.k.).

Rozpoczęcie rozprawy głównej inicjowane wywołaniem sprawy, nadal miało na celu przeprowadzenie wszelkich czynności wstępnych o charakterze porządkowym: sprawdzenia obecności, reakcji na niestawiennictwo osób, których uczestnictwo w rozprawie było niezbędne oraz teraz już wprost wyartykułowanego nakazu weryfikacji

²⁹⁸ Art. 171 k.p.k. stanowił, że przyrzeczenia nie odbierało się od osób, które nie ukończyły 17 lat (art. 99 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. Dz. U. 1950.40.364t.j. granicę tę określał na 14 lat), gdy zachodziło uzasadnione podejrzenie, że świadek z powodu zakłócenia czynności psychicznych nie zdawał sobie należycie sprawy ze znaczenia przyrzeczenia, lub był osobą podejrzaną o popełnienie przestępstwa będącego przedmiotem postępowania lub pozostającego w ścisłym związku z czynem stanowiącym przedmiot postępowania , ponadto (także w sytuacji poprzednio nie przewidzianej przez art. 99 k.p.k. z 1928 r.) gdy za to przestępstwo został skazany, bądź też, gdy był prawomocnie skazany za fałszywe zeznania.

²⁹⁹ Zgodnie z art. 170§1 k.p.k. świadek składał przyrzeczenie powtarzając za sędzią niemal tożsamy z przewidzianym w art. 100 k.p.k. z 1928 r. (Dz.U.1950.40.364.t.j.) tekst , "Świadomy znaczenia (poprzednio „wagi”) moich słów i odpowiedzialności przed prawem, przyrzekam uroczyście, że będę mówił szczerą prawdę, niczego nie ukrywając z tego, co mi jest wiadome".

³⁰⁰ Art. 275§1 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. (Dz.U1950.40.364t.j.)

istnienia warunków formalnych do jej przeprowadzenia lub też zaistnienia przeszkód natury faktycznej lub prawnej uzasadniających jej przerwanie lub odroczenie³⁰¹. Następujący potem najistotniejszy odcinek rozprawy głównej w postaci przewodu sądowego, w toku którego przeprowadzane było postępowanie dowodowe, rozpoczynał się odczytaniem aktu oskarżenia, co do zasady teraz już przez prokuratora, a kończył się oświadczeniem przewodniczącego o jego zamknięciu. Kolejna część rozprawy głównej przeznaczona była na końcowe wypowiedzi (nazywane przemówieniami) stron (ich pełnomocników i obrońców), jak też wprowadzonego przez ustawodawcę do procesu przedstawiciela społecznego, które sąd powinien mieć na uwadze wydając rozstrzygnięcie³⁰². Z tego też powodu niezwłocznie po wysłuchaniu przemówień rozpoczynał się ostatni etap rozprawy głównej w postaci wyrokowania, obejmującego tajne czynności procesowe, to jest: naradę członków składu orzekającego i głosowanie (odnośnie których to czynności ustawodawca zastrzegł wyraźnie, że nie sporządzało się z nich protokołu –art. 95§3 k.p.k.) oraz publiczne co do istoty ogłoszenie sporządzonego na piśmie i podpisanego przez wszystkich członków składu orzekającego wyroku.

Przebieg rozprawy głównej osadzony był zatem nadal na zbieżnych elementach, choć część regulujących go przepisów została zmodyfikowana.

Kodeks postępowania karnego z 1969 r. odmiennie regulował kwestię stawiennictwa oskarżonego na rozprawie głównej. Zgodnie z art. 321§2 k.p.k. było ono obowiązkowe we wszystkich sprawach, jeśli ustawa nie stanowiła inaczej. Ta zaś przewidywała taką możliwość w tzw. postępowaniu przeciw nieobecnemu³⁰³, w postępowaniu uproszczonym³⁰⁴ (gdy oskarżony niebędący pozbawiony wolności w tej

³⁰¹ Zgodnie z art. 329 k.p.k. w razie nieusprawiedliwionego niestawiennictwa oskarżonego, którego obecność jest obowiązkowa przewodniczący zarządzał jego natychmiastowe doprowadzenie lub przerywał w tym celu rozprawę albo też sąd ją odraczał.

³⁰² J. Bafia, J. Bednarzak, M.Fleming, S. Kalinowski, H. Kempisty, M. Siewierski Kodeks postępowania..., s 419.

³⁰³ Postępowanie przewidziane w przepisach art. 415-417 k.p.k. odbywało się przeciwko przebywającemu za granicą oskarżonemu z art.122-124 i 130 Kodeksu karnego z 19 kwietnia 1969 r. /Dz.U.1969, Nr 13, poz.94/ (Rozdział XIX Przesłępstwa przeciwko podstawowym interesom politycznym i gospodarczym Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej).

³⁰⁴ Postępowanie to unormowane było w Rozdziale 43 (art. 418- 431 k.p.k.). Zgodnie z art. 419§1 k.p.k. (tekst pierwotny) sąd powiatowy rozpoznawał sprawy w trybie uproszczonym o przestępstwa , zagrożone karą pozbawienia wolności do lat 2, karą ograniczenia wolności lub samoistną grzywną albo karą pozbawienia wolności do lat 2 i grzywną, przewidziane w art. 214, 231 i 235 Kodeksu karnego, ponadto , w art. 199 § 1, art. 203 § 1, art. 204 § 1 i 2, art. 205 § 1, art. 212 § 1, art. 213, 215 § 1 oraz art. 225 Kodeksu karnego, jeżeli wartość przedmiotu przestępstwa lub szkoda wyrządzona lub zamierzona nie przekraczała 5.000 zł (15.000 zł w wyniku zmiany art. 419 § 1 pkt 3 przez art. 4 pkt 3 ustawy z dnia 10 maja

lub innej sprawie³⁰⁵, któremu doręczono wezwanie oraz jego obrońca nie stawili się na rozprawę główną, sąd mógł wydać wyrok zaoczny - art. 425k.p.k.) oraz gdy oskarżony samowolnie wydzielił się z sali rozpraw po złożeniu wyjaśnień (art. 323 k.p.k.).

1985 r. /Dz.U.85.23.100/ z dniem 1 lipca 1985 r., następnie 50.000 zł, 100.000, 1.000.000, 5.000.000, w wyniku zmiany art. 419 § 1 pkt 3, przez art. 2 pkt 1 lit. a) ustawy z dnia 17 czerwca 1988 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach (Dz.U.87.21.123) z dniem 1 lipca 1988 r., przez art. 4 pkt 3 ustawy z dnia 28 września 1990 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach (Dz.U.90.72.422) z dniem 8 listopada 1990 r. przez art. 3 pkt 3 ustawy z dnia 28 lutego 1992 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego, prawa o wykroczeniach i o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U.92.24.101) z dniem 2 kwietnia 1992 r.). Spośród spraw o przestępstwa wyżej wymienione nie podlegały rozpoznaniu w postępowaniu uproszczonym sprawy o przestępstwa określone w Kodeksie karnym w art. 156 § 3, jeżeli naruszenie czynności narządu ciała trwało dłużej niż 7 dni, art. 160 § 3, art. 163 § 2, art. 173, 189 § 2, art. 228, 241 § 2, art. 246 § 3, art. 255, 256 § 1, art. 257 § 2, art. 266 § 3, art. 282 i art. 285.

Art. 2 pkt 1 lit. b) ustawy z dnia 17 czerwca 1988 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach (Dz.U.87.21.123) z dniem 1 lipca 1988 uzupełnił art. 419 § 1 o punkt 4, przewidujący prowadzenie postępowania uproszczonego także o przestępstwa przewidziane w art. 3 ust. 1, art. 4 ust. 1, art. 5 ust. 1, art. 6 ust. 1 i art. 8 ustawy z dnia 22 kwietnia 1959 r. o zwalczaniu niedozwolonego wyrobu spirytusu (Dz. U. Nr 27, poz. 169).

Przepis ten zmieniony ostatecznie przez art. 1 pkt 30 ustawy z dnia 29 czerwca 1995 r. o zmianie Kodeksu postępowania karnego, ustawy o ustroju sądów wojskowych, ustawy o opłatach w sprawach karnych i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U.95.89.443) z dniem 1 stycznia 1996 r. przekazywał sądowi rejonowemu do rozpoznania w trybie uproszczonym sprawy o przestępstwa, zagrożone karą pozbawienia wolności do lat 3, karą ograniczenia wolności lub samoistną grzywną albo karą pozbawienia wolności do lat 3 i grzywną, przewidziane w art. 221 § 1, art. 224, 225 i art. 288 § 1 Kodeksu karnego, wymienione w art. 199 § 1, art. 203 § 1, art. 204 § 2, art. 205 § 1, art. 212 § 1, art. 213 i art. 215 § 1 Kodeksu karnego, jeżeli wartość przedmiotu przestępstwa albo szkoda wyrządzona lub zamierzona nie przekraczała 5 000 złotych.

Spośród wyżej wymienionych sprawy nie podlegały rozpoznaniu w postępowaniu uproszczonym sprawy o przestępstwa określone, w Kodeksie karnym w art. 160 § 1 i 3, art. 163 § 2, art. 173, art. 189 § 2, art. 228, art. 241 § 2, art. 246 § 3, art. 255, art. 257 § 2, art. 260 § 3, art. 262 § 1, art. 263, art. 264 § 1, art. 271 § 1, art. 274 § 1, art. 278 § 1, art. 282, art. 283 § 3, art. 284 i 285, w art. 107 ust. 1, art. 108, 108a i 109 ustawy z dnia 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska (Dz. U. z 1994 r. Nr 49, poz. 196), w art. 117, 119, 119a i 119b ustawy z dnia 22 marca 1991 r. - Prawo o publicznym obrocie papierami wartościowymi i funduszach powierniczych (Dz. U. z 1994 r. Nr 58, poz. 239, Nr 71, poz. 313 i Nr 121, poz. 591) oraz w art. 1 § 4, art. 2 § 1 i 2, art. 5 § 2, art. 6 § 1, art. 7 § 2 i 3, art. 8, art. 9 § 2 i 3 ustawy z dnia 12 października 1994 r. o ochronie obrotu gospodarczego i zmianie niektórych przepisów prawa karnego (Dz. U. Nr 126, poz. 615).

Zgodnie z art. 420 k.p.k. (tekst pierwotny) postępowanie uproszczone wyłączone było w stosunku do oskarżonego pozbawionego wolności w tej lub innej sprawie, jeżeli sprawa dotyczyła czynu popełnionego w warunkach recydywy specjalnej, a od 1 stycznia 1996 r. (Art. 420 § 3 dodany przez art. 1 pkt 31 ustawy z dnia 29 czerwca 1995 r. o zmianie Kodeksu postępowania karnego, ustawy o ustroju sądów wojskowych, ustawy o opłatach w sprawach karnych i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich /Dz.U.95.89.443/) także w przypadku jeśli oskarżony w postępowaniu karnym musiał mieć obrońcę, bowiem był głuchy, niemy lub niewidomy, bądź zachodziła uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności.

³⁰⁵ Art. 420 pkt 1 Kodeksu postępowania karnego z 19 kwietnia 1969 r.

Oskarżonego pozbawionego wolności w myśl art. 304§2 k.p.k. sprowadzało się na rozprawę główną w każdym przypadku³⁰⁶. Zaś jego nieobecność tamowała możliwość jej przeprowadzenia³⁰⁷. Odstępstwo od wymienionej reguły przewidywał art. 367§2 k.p.k., który umożliwiał ogłoszenie wyroku pod nieobecność oskarżonego pozbawionego wolności, którego nie doprowadzono z powodu nie dającej się usunąć przeszkody; wyrok po jego ogłoszeniu należało wówczas doręczyć oskarżonemu.

Udział obrońcy na rozprawie głównej oprócz przypadków przewidzianych już w Kodeksie postępowania karnego z 1928 r. (jeśli oskarżony nie ukończył 17 lat, był głuchy lub niemy, bądź zachodziła uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności oraz w każdej sprawie w postępowaniu przed sądem wojewódzkim jako pierwszą instancją), był również obowiązkowy we wspomnianym postępowaniu w stosunku do nieobecnych (art.416 k.p.k.).

Udział oskarżyciela publicznego w rozprawie głównej w sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego był obowiązkowy, o ile ustawa nie stanowiła inaczej. Ta zaś dopuszczała niestawiennictwo oskarżyciela publicznego na rozprawie głównej w postępowaniu uproszczonym (art. 424 k.p.k. – „niestawiennictwo oskarżyciela nie tamuje toku rozprawy”) oraz przyśpieszonym (art. 446 k.p.k.).

Jak już zasygnalizowano, uczestnikiem postępowania sądowego nieznanym poprzedniemu kodeksowi postępowania karnego, a uprawnionym do wzięcia udziału w rozprawie głównej był przedstawiciel społeczny³⁰⁸. W myśl art. 81 k.p.k. przedstawiciel organizacji społecznej, jeśli istniała potrzeba obrony interesu społecznego, przewidzianego zadaniami statutowymi tej organizacji „w szczególności w sprawach dotyczących ochrony mienia społecznego lub praw obywateli” do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego mógł zgłosić udział w postępowaniu³⁰⁹. Zgodnie z art. 81§4 k.p.k.

³⁰⁶ Przepis art. 304§2 k.p.k. nie miał zastosowania na rozprawie w przedmiocie wydania wyroku łącznego, zgodnie z art. 507§2 k.p.k.; stawiennictwo osobiste skazanego nie było obowiązkowe (chyba że prezes sądu lub sąd postanowił inaczej).

³⁰⁷ Rozpoznanie sprawy podczas nieobecności oskarżonego, którego obecność była obowiązkowa, przez co został on pozbawiony możliwości obrony stanowiło uchybienie, które powodowało, że niezależnie od granic środka odwoławczego i jego wpływu na treść orzeczenia sąd odwoławczy uchylał je na posiedzeniu (art. 388 pkt 9 k.p.k.).

³⁰⁸ Wprowadzenie do procesu tego podmiotu uzasadniano zamiarem rozszerzenia udziału w postępowaniu karnym czynnika społecznego, co jednocześnie miało wzmocnić kontradykcyjny charakter procesu – tak min. S. Kalinowski, *Polski proces karny...*, s. 271.

³⁰⁹ W zgłoszeniu organizacja społeczna wskazywała osobę przedstawiciela, który miał ją reprezentować, a ten powinien załączyć pisemne upoważnienie (art. 81§3 k.p.k.). Do 1 stycznia 1996 r. (kiedy to art. 1 pkt 8 ustawy z dnia 29 czerwca 1995 r. o zmianie Kodeksu postępowania karnego, ustawy o

sąd dopuszczał przedstawiciela organizacji społecznej do udziału w postępowaniu sądowym, jeżeli uznawał, że leżało to w interesie wymiaru sprawiedliwości.

Charakter i przebieg postępowania dowodowego na rozprawie głównej determinował zwłaszcza art. 2§1pkt 2 k.p.k., zgodnie z którym podstawę wszelkich rozstrzygnięć w postępowaniu karnym powinny stanowić ustalenia faktyczne odpowiadające prawdzie. Organy prowadzące postępowanie karne były obowiązane badać oraz uwzględniać okoliczności przemawiające zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego, którego nie można było uznać za winnego dopóki nie została mu udowodniona wina w trybie przewidzianym w kodeksie. Jednocześnie nie dających się usunąć wątpliwości nie można było rozstrzygać na jego niekorzyść (art. 3§1,2i3 k.p.k.). Sędziowie orzekali natomiast na podstawie swego przekonania wysnutego z przeprowadzonych dowodów i opartego na ich swobodnej ocenie, z uwzględnieniem wskazań wiedzy oraz doświadczenia życiowego (art. 4§1 k.p.k.).

Na przewodniczącego, który nadal kierował rozprawą główną i czuwał nad jej prawidłowym przebiegiem, Kodeks postępowania karnego z 1969 r. w art. 313 §1i2 k.p.k. nałożył jednocześnie nieznanie poprzednio obowiązki: baczenia, aby zostały wyjaśnione wszystkie istotne okoliczności sprawy oraz dążenia do tego, aby jej rozstrzygnięcie nastąpiło na pierwszej rozprawie głównej. W ówczesnej doktrynie podkreślano, że ciążąca na przewodniczącym powinność weryfikacji czy zostały ustalone wszelkie kwestie faktyczne i prawne korelowała z wyrażoną w art. 2§1 pkt 2 k.p.k. zasadą prawdy materialnej w postaci wymogu oparcia wyroku na prawdziwych ustaleniach³¹⁰. Treść wymienionych przepisów (w zestawieniu z wymogiem uznania sprawy za wyjaśnioną przez przewodniczącego jako warunku umożliwiającego ogłoszenie zamknięcia przewodu sądowego – art. 351 k.p.k.) w istotny sposób przesuwała zatem „ciężar dowodzenia” na sąd, który za pośrednictwem przewodniczącego przejmował „odpowiedzialność za wynik procesu”.

ustroju sądów wojskowych, ustawy o opłatach w sprawach karnych i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U.95.89.443) wyeliminował z tego przepisu §2 k.p.k.) udział w postępowaniu mogła zgłosić tylko organizacja wymieniona w wykazie - rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości (wydanym w porozumieniu z Prokuratorem Generalnym Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej).

³¹⁰ Tak też. J. Bafia, J. Bednarzak, M. Fleming, S. Kalinowski, H. Kempisty, M. Siewierski Kodeks postępowania,s.372.

Zasada jawności wewnętrznej rozprawy głównej w Kodeksie postępowania karnego z 1969 r. nadal w istocie nie przewidywała formalnych odstępstw³¹¹.

Wyjątki od jawności zewnętrznej rozprawy głównej (publiczności) ustawodawca przewidywał w art. 308§1,2i3 k.p.k. Przepis ten w §1 (podobnie jak poprzednio art. 277 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r.³¹² wskazywał, że sąd wyłączał jawność całości albo części rozprawy, jeżeli jawność mogłaby obrażać dobre obyczaje, wywołać zakłócenia spokoju publicznego lub ujawnić okoliczności, które ze względu na ważny interes państwa powinny być zachowane w tajemnicy. Dodatkowo jawność rozprawy podlegała wyłączeniu teraz także i wtedy, gdy ważny interes prywatny tego wymagał. W sprawach o „zniesławienie lub oszczerstwo” rozprawa była nadal³¹³ jawna tylko wtedy, gdy oskarżyciel tego zażądał. Podobnie jak dotychczas³¹⁴ sąd mógł ponadto wyłączyć jawność całości albo części rozprawy, jeżeli choćby jeden z oskarżonych był nieletni.

Pomimo wyłączenia jawności rozprawy głównej ogłoszenie wyroku zawsze było jawne, choć przytoczenie powodów wyroku mogło w tej sytuacji tak jak dotychczas³¹⁵ nastąpić z wyłączeniem jawności (art. 312 k.p.k.).

Nowością w zakresie jawnego charakteru rozprawy głównej był art. 317 k.p.k. umożliwiający wyrażenie zgody przez sąd przedstawicielom radia, telewizji, filmu i prasy, aby utrwalali obraz i dźwięk z jej przebiegu, jeśli przemawiał za tym uzasadniony interes społeczny, a dokonywanie tych czynności miało nie utrudniać prowadzenia rozprawy.

Rozprawę główną nadal rozpoczynało wywołanie sprawy, po którym przewodniczący sprawdzał, czy wszyscy wezwani się stawili oraz, jak dodatkowo precyzował już art. 328 k.p.k., „czy nie było przeszkód do rozpoznania sprawy”.

Zgodnie z art. 330 k.p.k. w razie niestawiennictwa powoda cywilnego – wówczas już nie „w chwili rozpoczęcia rozprawy”, lecz „do chwili rozpoczęcia przewodu

³¹¹ Przewidzianą poprzednio w art. 297§1i2 k.p.k. według numeracji przyjętej w Dz.U.1950.40.364 t.j. możliwość wyjątkowego przesłuchania współoskarżonego, świadka lub biegłego pod nieobecność oskarżonego, jeżeli istniała obawa, że jego obecność mogłaby oddziaływać krępująco na ich wyjaśnienia lub zeznania. przewidywał teraz art. 336§2 Kodeksu postępowania karnego.

³¹² Dz.U.1928.1950.40.364

³¹³ W kodeksie postępowania karnego z 1928 r. kwestię tę regulował art. 279 (Dz.U. 1950.40.364t.j.).

³¹⁴ Poprzednio art. 278 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. (Dz.U.1950.40.364t.j.) przewidywał możliwość wyłączenia jawności rozprawy jeśli choćby jeden z oskarżonych nie ukończył 17 lat.

³¹⁵ W kodeksie postępowania karnego z 1928 r. kwestię tę regulował art. 281§1i2 (Dz.U. 1950.40.364t.j.).

sądowego”, sąd pozostawiał powództwo cywilne bez rozpoznania, chyba że powód wnosił o rozpoznanie zgłoszonego roszczenia pod jego nieobecność. W przypadku oskarżyciela prywatnego za odstąpienie od oskarżenia, skutkujące umorzeniem postępowania, ustawodawca uznawał jego nieusprawiedliwione niestawiennictwo zarówno na posiedzenie pojednawcze, jak i „na rozprawę główną” (art. 439§1 k.p.k., art. 444§3 k.p.k.)³¹⁶. W przypadku odwołania przez oskarżonego po wyznaczeniu rozprawy głównej pełnomocnictwa obrońcy, którego obecność na rozprawie była obowiązkowa, obrońca ten powinien był pełnić obowiązki obrońcy do czasu podjęcia czynności przez nowego obrońcę, chyba że sąd postanowił inaczej (art. 325 k.p.k.).

Ustawodawca odstąpił od istniejącego wcześniej wymogu zarządzenia przez przewodniczącego przed rozpoczęciem przewodu sądowego „usunięcia świadków do osobnego pokoju”³¹⁷, zastępując je zarządzeniem opuszczenia sali rozpraw przez świadków po sprawdzeniu obecności (art. 331§1 k.p.k.). Biegli pozostawali na sali, chyba że przewodniczący zarządził inaczej. Tak jak poprzednio oskarżyciel prywatny i powód cywilny pozostawali na sali, choćby mieli składać zeznania jako świadkowie, przy czym teraz dotyczyło to także oskarżyciela posiłkowego i przedstawiciela społecznego (art. 331§2 k.p.k.).

Przewód sądowy, jak już wspomniano, nadal rozpoczynało, zgodnie z art. 332§1 k.p.k., odczytanie aktu oskarżenia. W §2 tego przepisu ustawodawca odmiennie niż poprzednio precyzował już, że jeśli prokurator brał udział w rozprawie, to on odczytywał akt oskarżenia, w innym przypadku czynił to przewodniczący lub jeden z członków składu sądu. Odczytanie uzasadnienia aktu oskarżenia można było zastąpić przytoczeniem najważniejszych podstaw oskarżenia. Zmieniono nieco formułę i ilość pytań zadawanych bezpośrednio potem przez przewodniczącego oskarżonemu, zamiast poprzednich dwóch (czy przyznawał się do zarzuczonego czynu i jakie wyjaśnienia chciał złożyć)³¹⁸ teraz były to następujące: czy zrozumiał treść aktu oskarżenia, czy przyznawał się do popełnienia zarzuczonego mu czynu, następnie czy chce złożyć wyjaśnienia, a jeżeli tak, to jakie (art. 332§1 k.p.k.).

³¹⁶ W przypadku przerwy w rozprawie lub jej odroczenia i prowadzenia na kolejnym terminie w dalszym ciągu nieusprawiedliwionego niestawiennictwa oskarżyciela prywatnego nie traktowano jako odstąpienia od oskarżenia, uznając że jest to, ta sama rozprawa na której rozpoczęcie się stawił - tak J. Bafia, J. Bednarzak, M. Fleming, S. Kalinowski, H. Kempisty, M. Siewierski Kodeks postępowania s.578.

³¹⁷ Art. 291 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. Dz.U.1950.40.364.t.j.

³¹⁸ Art. 294 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. Dz.U.1950.40.364t.j.

Po przesłuchaniu oskarżonego, zgodnie z art. 334§1 k.p.k., możliwe było odczytanie jego wyjaśnień złożonych poprzednio w charakterze oskarżonego w tej albo w innej sprawie w postępowaniu przygotowawczym lub przed sądem, jeśli odmówił ich złożenia albo wyjaśniał odmiennie niż poprzednio, bądź też powoływał się na to, że pewnych szczegółów nie pamięta. Po odczytaniu stosownego protokołu przewodniczący miał już unormowany w przepisie obowiązek wezwania obecnego na rozprawie oskarżonego do wypowiedzenia się co do jego treści (art. 334§2 k.p.k.). Jeśli odbywało się to w ramach postępowania uproszczonego (przyśpieszonego) w przypadku niestawiennictwa oskarżonego na rozprawę główną również odczytywano złożone przez niego wyjaśnienia (art. 426§1 k.p.k. art. 446 k.p.k.), przy czym przez odpowiednie zastosowanie dotyczącego świadka art. 343 k.p.k., sąd mógł tu zlecić przesłuchanie oskarżonego sędziemu wyznaczonemu ze swojego składu lub sądowi wezwanemu, w którego okręgu ten przebywał. W tej sytuacji, zgodnie z art. 343§2 k.p.k., strony były uprawnione do wzięcia udziału w tej czynności. W praktyce orzeczniczej przyjmowano, że możliwość przesłuchania świadka (oskarżonego) przez sędziego wyznaczonego ze składu nie dotyczyła ławnika³¹⁹. Na szczególną uwagę zwracał tu także nieznanym poprzednio przepis art. 343§3 k.p.k., w myśl którego sędzia wyznaczony lub sąd wezwany mógł przeprowadzić dowód, którego potrzeba wyłoniła się w toku przesłuchania świadka lub oskarżonego.

Po przesłuchaniu oskarżonego (odczytaniu jego wyjaśnień) przewodniczący, zgodnie z art. 332§3 k.p.k., pouczał go o przysługującym mu prawie zadawania pytań osobom przesłuchiwanym oraz składania wyjaśnień co do każdego dowodu. Poprzednio w tej fazie przewodu sądowego wymagane było formalne zarządzenie przez przewodniczącego postępowania dowodowego i pouczenie oskarżonego, że wolno mu czynić uwagi i składać wyjaśnienia co do każdego dowodu³²⁰. W tym miejscu przewodu sądowego odbywało się tak, jak dotychczas przeprowadzanie dowodów. Zgodnie z art. 335 k.p.k. (zamieszczonym w Rozdziale 36 „Przewód sądowy”) dowody na poparcie oskarżenia powinny być w miarę możliwości przeprowadzone przed dowodami służącymi do obrony³²¹.

³¹⁹ Wyrok SN z dnia 13 lipca 1979 r. sygn. akt Rw 226/79, OSNKW 1979/9/98, Lex 19561.

³²⁰ Art. 295 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. (Dz.U.1950.40.364t.j.)

³²¹ Art. 264 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. /Dz.U.1950.40.364t.j./ (pierwszy przepis rozdziału zatytułowanego „Ogólny porządek rozprawy głównej”) nakładał na przewodniczącego (kierującego rozprawą i czuwającego nad jej prawidłowym tokiem) obowiązek zwracania uwagi, aby (o ile

W tym miejscu można wspomnieć, że zgodnie z art. 152 k.p.k., dowody przeprowadzane na wniosek stron lub z urzędu. Przy czym w myśl art. 153 k.p.k. fakty powszechnie znane nie wymagały dowodu; to samo odnosiło się do faktów znanych sądowi z urzędu, należało jednak zwrócić na nie uwagę stron. W myśl art. 154 k.p.k. we wniosku dowodowym należało wskazać jakie okoliczności i w jaki sposób miały być udowodnione³²². Sam wniosek mógł zaś zmierzać do wykrycia lub oceny właściwego dowodu³²³. Dowodu z wyjaśnień oskarżonego lub zeznań świadka nie można było nadal zastępować treścią pism i zapisków (art. 158 k.p.k.)³²⁴.

Postępowanie dowodowe, tak jak poprzednio, sprowadzało się do przeprowadzania dowodów wskazanych w akcie oskarżenia i dopuszczonych na wniosek innych stron poprzez przesłuchiwanie świadków, biegłych, odczytywanie protokołów i innych dokumentów oraz na ewentualnym przeprowadzeniu eksperymentów i oględzin.

Przesłuchanie świadka, tak jak dotąd, zaczynało się od uprzedzenia go o odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań, ustalenia jego danych i stosunku do stron. W tym momencie należało go także uprzedzić o prawie odmowy

szczególne względy nie stały temu na przeszkodzie) dowody na poparcie oskarżenia były przedstawiane na rozprawie głównej przed dowodami służącymi obronie. Omawianej zmianie unormowania określającego pożądaną kolejność przeprowadzanych na rozprawie głównej dowodów (mającej być realizacją zasady prawa oskarżonego do obrony) nadawano jedynie charakter stylistyczny – tak. J. Bafia, J. Bednarzak, M. Fleming, S. Kalinowski, H. Kempisty, M. Siewierski Kodeks postępowania ..., s.401

³²² Art. 256§2 poprzednio obowiązującego Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. (Dz.U.1950.40.364t.j.) stanowił, że wskazując nowe osoby lub inne dowody, strona była obowiązana podać okoliczności, które chciała w ten sposób stwierdzić.

³²³ Zgodnie z art. 155§1,2i3 k.p.k. wniosek dowodowy sąd oddalał postanowieniem jeśli , przeprowadzenie dowodu było niedopuszczalne, okoliczność, która ma być udowodniona, nie miała znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy albo była już udowodniona zgodnie z twierdzeniem wnioskodawcy, dowód był nieprzydatny do stwierdzenia danej okoliczności lub nie dało się go przeprowadzić. Nie można było oddalić wniosku dowodowego na tej podstawie, że dotychczasowe dowody wykazały przeciwieństwo tego, co wnioskodawca zamierzał udowodnić.

³²⁴ W art. 129§2 Kodeks postępowania karnego z 1969 r. wprowadził notatkę urzędową w formie której możliwe było utrwalenie czynności, co do której przepis szczególny nie wymagał protokołu, a nie została enumeratywnie wymieniona w § 1 tego przepisu jako wymagająca spisania protokołu (przyjęcie ustnego zawiadomienia o przestępstwie i wniosku o ściganie, przesłuchanie oskarżonego, świadka i biegłego, przeszukanie pomieszczeń i osób, dokonanie oględzin, przeprowadzenie eksperymentu, konfrontacji oraz okazania, otwarcie korespondencji i przesyłki, zaznajomienie podejrzanego z materiałami zebranymi w postępowaniu przygotowawczym, złożenie poręczenia oraz przebieg rozprawy). Zgodnie z art. 130§1i2 k.p.k. protokół rozprawy spisywał aplikant lub pracownik sekretariatu, bądź asesor, jeżeli nie należał do składu orzekającego. Inny protokół poza wymienionymi osobami mogła sporządzić osoba przybrana w charakterze protokolanta przez prowadzącego czynność lub sam przeprowadzający czynność.

zeznań przysługującym osobie najbliższej dla oskarżonego, a o treści art. 166 k.p.k.³²⁵ i 167 k.p.k.³²⁶ - jeżeli ujawniły się okoliczności objęte tymi przepisami. Następnie po odebraniu przez sąd od świadka przyrzeczenia³²⁷ (lub odstąpieniu od jego odebrania art. 108-114 k.p.k.), zgodnie z art. 157§1 k.p.k.³²⁸, osobie przesłuchiwanej należało umożliwić swobodne wypowiedzenie się w granicach określonych celem danej czynności, a dopiero następnie można było zadawać jej pytania zmierzające do uzupełnienia, wyjaśnienia lub kontroli zeznań. W doktrynie przyjmowano, że prawo zadawania pytań osobom przesłuchiwanym oprócz sędziów i stron przysługiwało także przedstawicielowi społecznemu³²⁹. Osoby przesłuchiwane mogły być konfrontowane w celu wyjaśnienia sprzeczności (art. 157§3 k.p.k.)³³⁰.

Zadawanie pytań osobom przesłuchiwanym w pierwszej kolejności przez sędziów postrzegano jako czynnik demotywujący strony, powodujący, że pełniły one znikomą rolę w procesie³³¹.

W czasie przesłuchań oskarżonego, świadków i biegłych przewodniczący, zgodnie z art. 314§2 k.p.k., uchylał pytania uczestników postępowania, które uznawał za „nieistotne”. Regulacja ta różniła się od poprzedniej, bowiem, zgodnie z art. 265§2

³²⁵ Zgodnie z art. 166§1 k.p.k. świadek mógł uchylić się od odpowiedzi na pytanie, jeżeli udzielenie odpowiedzi mogłoby narazić jego lub osobę dla niego najbliższą na odpowiedzialność karną. W myśl §2 tego przepisu świadek mógł żądać, aby przesłuchano go na rozprawie z wyłączeniem jawności, jeżeli treść zeznań mogłaby narazić jego lub osobę mu najbliższą na hańbę.

³²⁶ Art. 167 k.p.k. umożliwiał zwolnienie od złożenia zeznania lub odpowiedzi na pytanie osoby pozostającej z oskarżonym w szczególnie bliskim stosunku osobistym, na jej wniosek.

³²⁷ Zgodnie z art. 170§1i2k.p.k. świadek składał przyrzeczenie – kiedy to wszyscy, nie wyłączając sędziów, stali –powtarzając za sędzią słowa, "Świadomy znaczenia moich słów i odpowiedzialności przed prawem, przyrzekam uroczyście, że będę mówił szczerą prawdę, niczego nie ukrywając z tego, co mi jest wiadome". Osoby nieme i głuche składały przyrzeczenie przez podpisanie tekstu przyrzeczenia.(art. 170§3 k.p.k.). Świadcowi, który w danej sprawie składał już przyrzeczenie, sąd przypominał je przy ponownym przesłuchaniu, chyba że uznawał za potrzebne ponowne odebranie przyrzeczenia.(art. 170§4 k.p.k.).

³²⁸ Art. 103 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. (Dz.U 1950.40.364t.j.) stanowił że przesłuchanie co do samej sprawy zaczynało się od wezwania świadka , aby opowiedział wszystko, co mu wiadomo w sprawie, po czym sąd a następnie strony mogły mu zadawać pytania.

³²⁹ S. Kalinowski , *Polski proces karny...*, s. 273, J. Bafia, J. Bednarzak, M. Fleming, S. Kalinowski, H. Kempisty, M. Siewierski *Kodeks postępowania*, s. 143.

³³⁰ Art. 157 § 3 został zmieniony przez art. 1 pkt 2 ustawy z dnia 6 lipca 1995 r. (Dz.U.95.89.444) zmieniającej Kodeks z dniem 4 listopada 1995 r poprzez dodanie zastrzeżenia wykluczającego konfrontację w wypadku określonym w art. 164a k.p.k.

³³¹ P. Wiliński, *Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym*, Kraków 2006, s. 590, A. M. Tęcza-Paciorek, *Zasada domniemania niewinności w polskim procesie karnym*, Warszawa 2012, s. 229.

Kodeksu postępowania karnego z 1928 r.³³² przewodniczący był obowiązany uchylać pytania „niestosowne”. Zmianę brzmienia tego przepisu uzasadniano tym, że obowiązek uchylania min. pytań niestosownych, zadanych w obraźliwej formie, podchwytliwych czy sugerujących odpowiedź miał wynikać z samego faktu kierowania przez przewodniczącego rozprawą i czuwania nad jej prawidłowym przebiegiem (art. 313§1 k.p.k.)³³³. Omawianej tematyki dotyczył także art. 320 k.p.k., który oprócz poprzednio istniejącej regulacji³³⁴, wskazującej że świadka przesłuchuje się podczas nieobecności tych, którzy jeszcze nie złożyli zeznań (choć teraz już bez wyraźnego zastrzeżenia, że każdego świadka na salę wzywało się osobno) w §2 nakładał na przewodniczącego obowiązek przedsięwzięcia środków zapobiegających porozumiewaniu się osób podlegających przesłuchaniu z już przesłuchanymi.

W myśl art. 337§1§2i§3 k.p.k. jeżeli świadek bezpodstawnie odmawiał zeznań, zeznawał odmiennie niż poprzednio albo oświadczył, że pewnych szczegółów nie pamięta, albo przebywał za granicą, albo nie można mu było doręczyć wezwania, albo nie stawiał się z powodu nie dających się usunąć przeszkód lub prezes sądu zaniechał wezwania świadka na podstawie art. 296 § 2 k.p.k. (w wyniku wniosku prokuratora o zaniechanie wezwania i odczytanie na rozprawie zeznań świadków przebywających za granicą albo mających stwierdzić okoliczności, którym oskarżony w wyjaśnieniach swych nie zaprzeczał, a okoliczności te nie były tak doniosłe, aby konieczne było bezpośrednie przesłuchanie świadków na rozprawie) wolno było odczytywać protokoły złożonych poprzednio przez niego zeznań w postępowaniu przygotowawczym lub przed sądem w tej samej lub innej sprawie albo w innym postępowaniu przewidzianym przez ustawę. W tych samych warunkach wolno było również odczytywać na rozprawie protokoły złożonych poprzednio przez świadka wyjaśnień w charakterze oskarżonego. Po odczytaniu stosownego protokołu przewodniczący miał obowiązek wezwać obecnego na rozprawie świadka do wypowiedzenia się co do jego treści (art. 334§2 k.p.k. w zw. z art. 337§3 k.p.k.).

Zgodnie z art. 338 §1i2 k.p.k. sąd mógł odczytywać na rozprawie głównej nie tylko, tak jak poprzednio, wszelkie protokoły przesłuchania świadków i oskarżonych,

³³² Dz.U.1950.40.364 t.j. – w brzmieniu nadanym Ustawą z 20 lipca 1950r. o zmianie przepisów postępowania karnego obowiązującym od 13 września 1950 r.

³³³ J. Bafia, J. Bednarzak, M. Fleming, S. Kalinowski, H. Kempisty, M. Siewierski Kodeks postępowania ..., s.373.

³³⁴ Art. 298 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. Dz.U.1950.40.364.t.j.

sporządzone w postępowaniu przygotowawczym lub przed sądem, ale teraz także i „w innym postępowaniu przewidzianym przez ustawę” w przypadku łącznego zaistnienia dwóch warunków, tj. braku sprzeciwu obecnych stron i uznania, że bezpośrednie przeprowadzenie dowodu na rozprawie nie było konieczne³³⁵. Co istotne ustawodawca zastrzegł, że „zgoda” strony, której zeznania lub wyjaśnienia nie dotyczyły, była zbędna. Z kolei art. 339§1i2 k.p.k. umożliwiał odczytywanie na rozprawie protokołów oględzin i przeszukań oraz opinii instytutów, zakładów, instytucji lub biegłych, złożonych w toku postępowania przygotowawczego lub sądowego, jak też innych dokumentów, a zwłaszcza zawiadomienia o przestępstwie, danych o karalności i danych z wywiadu środowiskowego³³⁶. Odmienne niż poprzednio³³⁷ przepis ten nie zezwalał na odczytanie w tym trybie zawiadomień pokrzywdzonych o przestępstwie. Protokoły i dokumenty podlegające odczytaniu na rozprawie można było nadal uznać bez ich odczytywania za ujawnione w całości lub w części, z tym że zamiast za „zgoda stron”³³⁸ - jeśli żadna z nich o takie odczytanie nie wniosła (art. 340 k.p.k.).

Dowody rzeczowe, podobnie jak poprzednio, sprowadzano na salę rozpraw, jeżeli nie stały temu na przeszkodzie ich właściwości, i udostępniało stronom, a w razie potrzeby świadkom i biegłym (art. 341 k.p.k.). Jeżeli zapoznanie się z dowodem

³³⁵ W praktyce orzecniczej przyjmowano, że jeśli przeprowadzenie dowodu miało istotne znaczenie dla oceny winy oskarżonego, sąd nie mógł odstąpić od zasady bezpośredniości nawet wówczas, gdy strony wyraziły na to zgodę – tak min. też wyrok SN z 26 lipca 2000 r. , sygn. akt V KKN 38/01, LEX nr 1634892.

³³⁶ Art. 1 pkt 6 ustawy z dnia 6 lipca 1995 r. (Dz.U.95.89.444) zmieniającej kodeks z dniem 4 listopada 1995 r. dodał do art. 339 § 3 , w myśl którego na rozprawie (która była wówczas niejawną a przepisu art. 309 § 1 k.p.k. umożliwiającego obecność na rozprawie osób wskazanych przez strony) wolno było odczytywać protokoły zeznań świadka przesłuchanego w warunkach określonych w art. 164a k.p.k. (jeżeli zachodziła uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach świadka lub osoby dla niego najbliższej, sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, mógł wydać postanowienie o zachowaniu w tajemnicy danych umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka (§1) Wówczas dane umożliwiające ujawnienie tożsamości świadka pozostawały wyłącznie do wiadomości sądu i prokuratora, a gdy zachodziła konieczność - również funkcjonariusza policji prowadzącego postępowanie. Protokoły zeznań świadka wolno było udostępniać oskarżonemu lub obrońcy w sposób uniemożliwiający odczytanie danych umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka.(§2) Omawianego świadka przesłuchiwał wówczas prokurator lub sąd, który mógł zlecić wykonanie tej czynności sędziemu wyznaczonemu ze swego składu, w miejscu zapewniającym zachowanie danych umożliwiających ujawnienie tożsamości w tajemnicy. Przy przesłuchaniu przez sąd lub sędziego mógł być obecny prokurator.(§3) Oskarżony lub obrońca mogli zadawać pytania świadkowi tylko za pośrednictwem sądu lub prokuratora, z zastosowaniem środków wyłączających możliwość ujawnienia tożsamości świadka.(§4)

³³⁷ Art. 300§1pkt 1 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. według numeracji przyjętej w Dz.U.1950.40.364t.j.

³³⁸ Jak stanowił art. 299§6 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. (Dz.U.1950.40.364t.j.)

rzeczowym lub przeprowadzenie oględzin przez pełny skład sądu napotykało znaczne trudności, a teraz także wtedy, jeżeli strony wyrażały na to zgodę, to sąd, zgodnie z art. 342§1 k.p.k., wyznaczał do tej czynności sędziego ze swojego składu lub sąd wezwany (poprzednio „innego sędziego”)³³⁹. Strony miały prawo brać udział w tych czynnościach. Oskarżonego aresztowanego sprowadzało się tylko wtedy, gdy prezes sądu lub sąd uznawał to za konieczne.

Obowiązkiem przewodniczącego kierującego rozprawą było nadal (art. 315§1i2 k.p.k.) umożliwienie każdej ze stron (teraz także przedstawicielowi organizacji społecznej)³⁴⁰ wypowiedzenia się, co do wszystkich kwestii podlegających rozstrzygnięciu. Przy czym, jeśli na temat jakiegokolwiek okoliczności głos zabierała jedna z nich, prawo wypowiedzi przysługiwało pozostałym; oskarżonemu i jego obrońcy w ostatniej kolejności. Ustawodawca zrezygnował z obowiązującej poprzednio reguły uprawniającej strony do złożenia „wyjaśnień” odnośnie każdego przeprowadzonego dowodu³⁴¹.

Nadal istniała możliwość ograniczenia, a nawet nieprzeprowadzania postępowania dowodowego, jeśli wyjaśnienia oskarżonego przyznającego się do winy nie budziły wątpliwości, a strony wyraziły na to zgodę (art. 333 k.p.k.).

Zniesiono instytucję solidarnego obciążenia kosztami wywołanymi rozprawą, która uległa odroczeniu z powodu niestawiennictwa lub odmowy zeznań lub przyrzeczenia przez kilka osób (przewidzianą w art. 108 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r.³⁴²).

Pod rządami Kodeksu postępowania karnego z 1969 r., zgodnie z art. 347§1i2 k.p.k., przewodniczący mógł przerwać rozprawę główną nadal na maksymalny okres 21 dni³⁴³ - dla sprowadzenia dowodu albo dla wypoczynku lub z innej ważnej przyczyny. W myśl art. 350§1 k.p.k. sąd mógł natomiast odroczyć rozprawę tylko wtedy, gdy

³³⁹ Art. 306 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. (Dz.U.1950.40.364t.j.)

³⁴⁰ Zgodnie z art. 82 Kodeksu postępowania karnego z 19 kwietnia 1969 r. dopuszczony do udziału w postępowaniu sądowym przedstawiciel organizacji społecznej mógł w toku postępowania, a zwłaszcza na rozprawie wypowiedzieć się wypowiadać się i zgłaszać wnioski w kwestiach, w których chciał zająć stanowisko ze względu na interes społeczny.

³⁴¹ Art. 304 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. (numeracja w Dz.U.1950.40.364.t.j.).

³⁴² Dz.U.1950.40.364t.j.

³⁴³ W myśl art. 450§1 k.p.k. (tekst pierwotny - brzmienie do 28 VI 1988 r., kiedy to przepis został zmieniony ustawą z dnia 17 czerwca 1988 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach (Dz. U. Nr 20, poz. 135) postępowanie przyspieszone toczyło się również w razie „jednorazowego przerwania rozprawy na czas nie dłuższy niż 7 dni, jeżeli sąd zastosował tymczasowe aresztowanie w stosunku do zatrzymanego.

zarządzenie przerwy nie byłoby wystarczające (co wyraźnie zostało zaznaczone w wymienionym przepisie)³⁴⁴.

Jedną z najistotniejszych zmian w zakresie zasady ciągłości rozprawy uznawanej za służącą realizacji naczelných zasad procesowych (prawdy materialnej, zasady bezpośredniości)³⁴⁵ było dopuszczenie przez ustawodawcę możliwości prowadzenia rozprawy w dalszym ciągu po jej przerwaniu lub odroczeniu także wtedy, jeśli nastąpiła zmiana składu orzekającego.

W myśl art. 348. § 2 k.p.k. rozprawę przerwana prowadzono po przerwie w dalszym ciągu, należało ją jednak prowadzić od początku, jeżeli sąd uznawał to za konieczne albo jeżeli skład sądu uległ zmianie, chyba że sąd za zgodą stron postanowi inaczej. W razie przekroczenia terminu przerwy rozprawę uważało się za odroczoną³⁴⁶.

Co istotne, w myśl art. 350§2 k.p.k., zasadą było kontynuowanie („w dalszym ciągu”) także odroczonej rozprawy, bowiem prowadzono ją w nowym terminie od początku, jedynie wtedy, gdy sąd uznawał to za konieczne, bądź nastąpiła zmiana składu sądu – jednakże także i w tym przypadku - za zgodą stron sąd mógł postanowić o prowadzeniu rozprawy odroczonej w dalszym ciągu.

Nieco zmodyfikowana została instytucja tzw. uprzedzenia stron o możliwości zmiany kwalifikacji prawnej czynu. Jeżeli na podstawie okoliczności, które wyszły na jaw w toku rozprawy, sąd stwierdził możliwość zakwalifikowania czynu zarzuconego oskarżonemu z innego przepisu (poprzednio „surowszego”³⁴⁷), w myśl art. 346 k.p.k. sąd był zobligowany do uprzedzenia o tym stron, przy czym teraz już tylko obecnych na rozprawie), jeśli miało to dla nich znaczenie, a zwłaszcza dla obrony oskarżonego³⁴⁸.

³⁴⁴ §27 ust1 pkt 8 Regulaminu czynności sądów wojewódzkich i powiatowych (rejonowych) w sprawach cywilnych i karnych (Dz. U. z 1969 r. Nr 37, poz. 325) przewodniczący wydziałów mieli obowiązek czuwania nad celowością i zasadnością odraczania i przerywania posiedzeń oraz nad biegiem spraw, w których postępowanie trwało zbyt długo.

³⁴⁵ Por. J. Bafia, J. Bednarzak, M. Fleming, S. Kalinowski, H. Kempisty, M. Siewierski Kodeks postępowania ..., s. 417.

³⁴⁶ Zgodnie z art. 349 Kodeksu postępowania karnego z 1969 r. orzeczenia zapadające w czasie przerwy w rozprawie wydawało się w składzie rozpoznającym sprawę, a w wypadku niemożności jego utworzenia - w takim samym składzie.

³⁴⁷ Art. 324§2 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. (Dz.U.1950.40.364t.j.)

³⁴⁸ Uzasadnienie zmiany brzmienia tego przepisu upatrywano w kierunku praktyki orzeczniczej, która już pod rządami art. 324§2 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. (Dz.U. 1950.40.364t.j.) rozszerzała wymóg uprzedzenia oskarżonego nie tylko o możliwości zakwalifikowania czynu z surowszego przepisu, ale w każdym innym przypadku, kiedy nieuprzedzenie to mogłoby ograniczyć prawo oskarżonego do obrony lub wyrzucić jakikolwiek niekorzystny wpływ na jego sytuację procesową – por. S. Kalinowski, Rozprawa główna ..., s. 319. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 5 stycznia 1962 r. , sygn. III K 1001/61 (OSNKW

Zmienione zostało także unormowanie³⁴⁹ dotyczące sytuacji, kiedy na podstawie okoliczności, które wyszły na jaw w toku rozprawy, oskarżyciel zarzucił oskarżonemu inny czyn oprócz objętego aktem oskarżenia. Sąd mógł wówczas za zgodą (tylko) oskarżonego rozpoznać nowe oskarżenie na tej samej rozprawie, jeśli nie zachodziła konieczność przeprowadzenia postępowania przygotowawczego co do nowego czynu. W razie odroczenia rozprawy oskarżyciel wносił nowy lub dodatkowy akt oskarżenia (art. 345§1i2 k.p.k.).

W Kodeksie postępowania karnego z 1969 r. zmodyfikowano częściowo instytucję zwrotu sprawy do uzupełnienia postępowania przygotowawczego na etapie rozprawy głównej. W myśl art. 344§1 k.p.k. jeżeli w tej fazie procesu okazało się, że zachodziły istotne braki w przeprowadzeniu postępowania przygotowawczego (teraz już bez zastrzeżenia, że chodziło jedynie o te, których na rozprawie nie można było uzupełnić)³⁵⁰ albo kiedy wyłoniła się potrzeba poszukiwania dowodów, a dokonanie niezbędnych czynności powodowałoby w postępowaniu sądowym znaczne trudności, sąd przekazywał sprawę prokuratorowi w celu uzupełnienia postępowania przygotowawczego. Co istotne, §2 tego przepisu dawał możliwość zwrotu sprawy prokuratorowi także w celu rozszerzenia postępowania na czyny osób nie pociągniętych do odpowiedzialności karnej, pozostające w ścisłym związku z czynami osób, przeciwko którym toczyło się postępowanie, jeżeli miało to zapewnić prawidłowe wyrokowanie w sprawie³⁵¹.

Przed zamknięciem przewodu sądowego przewodniczący zapytywał strony, czy wnoszą o uzupełnienie postępowania dowodowego, a w razie odpowiedzi odmownej i jednoczesnego uznania sprawy za wyjaśnioną ogłaszał, że przewód sądowy jest zamknięty (art. 351 k.p.k.). Wówczas następowała kolejna faza rozprawy, w postaci „przemówień stron”.

Przewodniczący udzielał głosu stronom w przewidzianej w art. 352 k.p.k. kolejności: oskarżyciel publiczny, oskarżyciel posiłkowy, oskarżyciel prywatny, powód

1963/1/11, LEX 135434) zastrzegł, że istnieje obowiązek uprzedzania o zmianie kwalifikacji czynu, nawet na łagodniejszą, jeżeli modyfikacja ta byłaby związana ze zmianą linii obrony.

³⁴⁹ Art.313 i 314 Kodeksu postępowania karnego z 1969 r. według numeracji w Dz.U. 1950.40.364t.j.

³⁵⁰ Art. 305 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. w Dz.U.1950.40.364.

³⁵¹ Odpowiednie zastosowanie miał tu min. art. 300 kodeksu postępowania karnego z 1969 r. tym samym po uzupełnieniu postępowania przygotowawczego oskarżyciel publiczny składał nowy akt oskarżenia albo podtrzymywał poprzedni lub też postępowanie umarzał.

cywilny, obrońca oskarżonego i oskarżony. W „miarę potrzeby” głosu udzielał także przedstawicielowi społecznemu, który wówczas przemawiał przed obrońcą i oskarżonym. Przy czym, jeżeli oskarżyciel lub powód cywilny albo przedstawiciel społeczny ponownie zabierali głos, należało go również udzielić obrońcy i oskarżonemu (art. 353. k.p.k.)³⁵².

Przebieg końcowej fazy rozprawy głównej w postaci „wyrokowania” był także w istocie zbieżny z ukształtowanym pod rządami Kodeksu postępowania karnego z 1928 r.

Nowym rozwiązaniem było wprowadzenie w art. 356 k.p.k. oprócz instytucji wznowienia przewodu sądowego (teraz już „zwłaszcza” w celu uprzedzenia stron o rozważaniu zmiany kwalifikacji prawnej czynu) możliwości udzielenia dodatkowego głosu stronom. Należy tu zwrócić uwagę także na przepis art. 358§1 k.p.k., w myśl którego sąd mógł odroczyć wydanie wyroku na czas nieprzekraczający 3 dni nie tylko w sprawie zawilej (jak poprzednio)³⁵³, lecz także z innych ważnych powodów. Jednocześnie ustawodawca wyraźnie teraz zastrzegł, że w razie przekroczenia tego terminu rozprawę prowadziło się od początku (art.358§2 k.p.k.).

Niestawiennictwo stron ich obrońców i pełnomocników nie stało na przeszkodzie ogłoszeniu wyroku (art. 368§1 k.p.k.). Po publicznym ogłoszeniu wyroku przez przewodniczącego on lub jeden z członków składu sądu podawał ustnie najważniejsze powody wyroku.

Taki kształt rozprawy głównej i towarzyszących jej instytucji obowiązywał w zasadzie do wejścia w życie Kodeksu postępowania karnego z 1997 r.³⁵⁴.

³⁵² W myśl art. 354 Kodeksu postępowania karnego z 1969 r. (podobnie poprzednio w art. 316 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. w Dz.U.1950.40.364t.j.) oskarżonemu, z którym sąd porozumiewał się przez tłumacza, należało przed udzieleniem głosu przetłumaczyć co najmniej końcowe wnioski przemówień pozostałych stron (ich przedstawicieli).

³⁵³ Art. 327 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. (Dz.U.1950.40.364t.j.).

³⁵⁴ Ubocznie należy wspomnieć, że art. 2 pkt 4 Ustawy z dnia 17 czerwca 1988 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach (Dz.U.87.21.123) z dniem 1 lipca 1988 r. wprowadził do Kodeksu postępowania karnego z 1969 r. Rozdział 45a normujący postępowanie nakazowe. W myśl art. 454a. §1,2,3 i 4 k.p.k. w sprawach o przestępstwa podlegające rozpoznaniu w postępowaniu uproszczonym sąd mógł w wypadkach pozwalających na orzeczenie kary ograniczenia wolności lub samoistnej grzywny (nakazem karnym można orzec karę ograniczenia wolności do 6 miesięcy lub grzywnę (ostatecznie) do 5.000 złotych – art. 454c §1 k.p.k. zmieniony przez art. 3 ust. 3 lit. a) ustawy z dnia 12 lipca 1995 r. o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywien i nawiązek w prawie karnym (Dz.U.95.95.475) z dniem 20 listopada 1995 r.) wydać nakaz karny. W postępowaniu tym stosowało się odpowiednio przepisy o postępowaniu uproszczonym (jeżeli przepisy rozdziału 45a) nie stanowiły inaczej. Sąd (na posiedzeniu w składzie jednego sędziego) mógł wydać nakaz karny, jeżeli na podstawie zebranych dowodów okoliczności czynu i wina

Rozdział II. Istota rozprawy głównej.

II. 1. Geneza rozprawy głównej.

Rozprawa główna to pojęcie prawne spotykane w przepisach kodeksu postępowania karnego, które nie zostało zdefiniowane przez ustawodawcę. W doktrynie tradycyjnie rozprawę główną uznawano za forum, na którym sąd pierwszej instancji w konkretnym składzie, miejscu i czasie rozstrzyga sprawę³⁵⁵. Przyjęto jednocześnie, że jest to faza procesu, polegająca na ustnym i co do zasady bezpośrednim postępowaniu przed sądem, prowadzącym do rozstrzygnięcia o przedmiocie procesu przez wydanie orzeczenia rozstrzygającego co do winy oskarżonego, kwalifikacji prawnej popełnionego przez niego czynu, kary, czy innych konsekwencji, bądź ustalenia, że jest on niewinny³⁵⁶.

Rozpatrzenie sprawy dotyczącej odpowiedzialności karnej oskarżonego, na rozprawie głównej, odbywa się według uregulowanego proceduralnie trybu, mającego stanowić wyraz realizacji najistotniejszych zasad procesowych, wyodrębniającego jej kolejne fazy i przewidującego udział poszczególnych uczestników o oznaczonych funkcjach procesowych³⁵⁷.

Wymóg rozpoznawania przez sąd pierwszej instancji sprawy, dotyczącej odpowiedzialności karnej osoby oskarżonej o przestępstwo, na specjalnym forum, o doniosłym znaczeniu, według ustalonego ceremoniału - w wielu elementach uroczystego - to jest na rozprawie głównej, zakorzeniony jest w polskiej tradycji historycznej³⁵⁸. W przepisach przedwojennych regulujących polski proces karny, to

oskarżonego nie budziły wątpliwości. Wydanie nakazu karnego było niedopuszczalne w stosunku do , sprawcy czynu o charakterze chuligańskim, nieletniego oraz pozbawionego wolności w tej lub innej sprawie. Ponadto postępowanie nakazowe nie miało zastosowania w sprawach z oskarżenia prywatnego, bądź jeżeli oskarżony był głuchy, niemy lub niewidomy, czy też zachodziła wątpliwość co do jego poczytalności. (art. 454b k.p.k.)

³⁵⁵ E. Kruk , Model rozprawy głównej „de lege lata” i „de lege ferenda” w świetle zasad procesowych, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin Polonia, Vol.XLIII, Sectio G 1996, s. 2*, odwołująca się min. do M. Korcyl –Wolskiej, *Sekwencja etapów rozprawy głównej w polskim procesie karnym, Zeszyty Naukowe ASW 1974, nr 5.*

³⁵⁶ S. Kalinowski, *Polski Proces Karny...*, s. 437.

³⁵⁷ Zob. D. Świecki, *Przeprowadzanie dowodów na rozprawie głównej...*, s. 281.

³⁵⁸ Tak też D. Świecki, *Rola i znaczenie rozprawy głównejs. 7 i 15.*

właśnie rozprawę – aby podkreślić jej doniosłość – opatrzoną określeniem „główna”, gdyż uważano za najistotniejszy, kluczowy etap postępowania, bez przeprowadzenia którego niemożliwe było wówczas, w ogóle wydanie wyroku przez sąd pierwszej instancji³⁵⁹.

Tak wielka ranga rozprawy głównej, warunkującej rozstrzygnięcie kwestii winy i odpowiedzialności karnej oskarżonego wyrokiem sądu, wynikała z osiągnięć Wielkiej Rewolucji Francuskiej oraz dorobku filozofii Oświecenia, skutkujących przeprowadzeniem pod koniec XVIII w. reformy procesu karnego, wzorującej się na instytucjach anglosaskich. Przypomnieć bowiem należy, że rozprawa to przecież w założeniu najbardziej kontradictoryjny element procesu karnego – ta zaś cecha jest najbardziej charakterystyczna dla systemu *common law*. Ukształtowany w ten sposób proces karny we Francji opierał się na uważanych za osiągnięcie nowożytnego procesu, a wyrażonych w ustawie Konstytuanty z września 1791 r. zasadach: jawności, ustności, bezpośredniości, wspomnianej kontradictoryjności oraz swobodnej oceny dowodów. To właśnie te reguły jako wiodące przyjęła *Code d'instruction criminelle* (francuski kodeks postępowania karnego z 1808 r.). Z kolei schemat procesu karnego, ukształtowany według takich właśnie zasad, został przejęty następnie w XIX w. w państwach Europy kontynentalnej. Właściwy model procesu powszechnie utożsamiano wówczas z zasadami: ustności, jawności i kontradictoryjności, przeciwnymi znamionem dla procesu inkwizycyjnego zasadom: pisemności i tajności, w którym podstawą wyroku był utrwalaony na piśmie i niejawnym materiał skompletowany przez sędziego śledczego³⁶⁰.

Polski proces karny był już wtedy także postrzegany, jako nierozzerwalnie związany z zasadami jawności i ustności, „nawet wówczas, gdy gdzie indziej tajność i pisemność więcej zyskały miejsca”³⁶¹. Co prawda dowody w formie pisemnej były dozwolone, a nawet niezbędne w niektórych częściach procesu, to jednak warunkiem było zachowanie, jako podstawowej zasady ustności. W konsekwencji dowody podlegały wysłuchaniu (zeznania świadków, wyjaśnienia oskarżonego, opinie biegłych), a utrwalone na piśmie, wprowadzane były do procesu poprzez ich odczytanie. To właśnie za sprawą, jako wiodącej zasady ustności, rozprawa miała otrzymać nazwę głównej, czyli

³⁵⁹ H. Paluszkiwicz, *Pierwszoinstancyjne wyrokowanie merytoryczne poza rozprawą w polskim procesie karnym*, Warszawa 2008, s. 15,

³⁶⁰ D. Świecki, *Rola i znaczenie rozprawy głównej ...*, s. 7.

³⁶¹ S. Kutrzeba, *Dawne polskie prawo sądowe w zarysie*, Lwów, Warszawa, Kraków 1927, s. 66.

„właściwej, w przeciwstawieniu do rozprawy końcowej procesu inkwizycyjnego, w którym panowała zasada piśmienności”³⁶².

W takim właśnie duchu, nowożytnego procesu, został ukształtowany Kodeks postępowania karnego z 1928 r.³⁶³ Ustawa ta w założeniu miała zapewniać brak możliwości skazania przez sąd osoby niewinnej, a rękojmią takiego właśnie pożądanego wyniku procesu miało być przeprowadzenie rozprawy głównej. Na tej zaś, postępowanie prowadzone w oparciu o zasadę ustności i kontrydiktoryjności, miało dostarczyć dowodów, ocenianych przez sąd według swojego przekonania, w celu ustalenia przez ten organ prawdy materialnej³⁶⁴. Charakterystyczną cechą rozprawy głównej, mającą warunkować jej rzetelność, była zagwarantowana konstytucyjnie³⁶⁵ jej jawność (oznaczająca, że procedowanie na niej „przy drzwiach zamkniętych” mogło się toczyć jedynie w drodze wyjątku). Zasada wspomnianej „prawdy materialnej”, choć nie była zwerbalizowana wprost w Kodeksie postępowania karnego z 1928 r., to jej obowiązywanie wywodzone z treści art. 9 k.p.k. i art. 10 k.p.k. W myśl pierwszego z wymienionych przepisów wszystkie władze powołane do udziału w wykrywaniu i ściganiu przestępstw powinny były uwzględniać w równym stopniu okoliczności przemawiające zarówno na korzyść oskarżonego, jak i przeciw niemu. Z kolei zgodnie z drugim z nich, sędziowie byli obowiązani orzekać na mocy swojego przekonania, opartego na swobodnej ocenie dowodów³⁶⁶.

Ukształtowana w ten sposób rozprawa główna, ujmowana jako moment postępowania o zasadniczym znaczeniu w ramach postępowania karnego, ma za zadanie

³⁶² Tak S. Glaser , *Polski Proces Karny w zarysie ...*, s. 177-179. Zob. także A. Gerecka-Żołyńska, *Zasada ustności i zasada pisemności [w:] System Prawa Karnego Procesowego. Zasady Procesu Karnego* (red. nacz. P. Hofmański, red. nauk. P. Wiliński), t. III, cz. 1 Warszawa 2014, s. 845.

³⁶³ Rozporządzenie Prezydenta RP z 19 marca 1928 r. Kodeks postępowania karnego (tekst pierwotny Dz.U. Nr 33, poz.313).

³⁶⁴ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak , *Historia Państwa i Prawa polskiego* , Warszawa 1987, s. 519

³⁶⁵ Art. 82 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 17 marca 1921 r. (Dz.U. Nr 44, poz. 267) stanowił, że rozprawy przed sądem orzekającym zarówno w sprawach cywilnych, jak i karnych są jawne, o ile ustawy w tym względzie nie przewidują wyjątku. Zob. także A. Ajnenkiel , *Polskie Konstytucje*, Warszawa 1982, s. 259-260.

³⁶⁶ Por. L. Peiper , *Komentarz do Kodeksu Postępowania Karnego Rozp. Prez. R.P. z 19 marca 1928 Dz.U. R.P. Nr. 33, poz. 313 i do przepisów wprowadzających tenże kodeks Rozp. Prez. R.P. z 19 marca 1928 Dz.U. R.P. Nr. 33, poz. 314, Kraków 1929.*, s. 7 , „Celem art. 9 jest uniknięcie jednostronności władz czynnych w postępowaniu karnym i wyświetlenie prawdy materialnej...”, czy A. Mogilnicki , *Kodeks postępowania karnego....*, Warszawa 2019, s. 29 , „Za dowód może być uznana każda okoliczność , mogąca przekonać sąd o prawdziwości danego faktu” .

spełnienie funkcji przynależnych postępowaniu głównemu. W literaturze wskazuje się, że podstawową z nich jest jurysdykcyjna, sprowadzająca się do wydania wyroku odnośnie winy i odpowiedzialności karnej oskarżonego. Uboczne to: wychowawcza, satysfakcyjna i profilaktyczna. Rola wychowawcza rozprawy głównej odwołuje się w szczególności do korelacji wydanego w jej wyniku orzeczenia ze społecznym poczuciem sprawiedliwości, rzetelnego prowadzenia postępowania przez sąd opartego na zasadach kultury prawnej i lojalnym traktowaniu uczestników przy poszanowaniu ich godności oraz w szczególności zagwarantowaniu prawa do obrony oskarżonego. Wymaga także aktywnej roli w procesie oskarżyciela, ale i jego obiektywizmu. Funkcja satysfakcyjna odwołuje się do przekonania społeczeństwa o właściwej reakcji wymiaru sprawiedliwości na popełnione przestępstwo, to zaś warunkuje sprawny, publiczny proces zakończony zrozumiałym, uznanym za trafny wyrokiem. Funkcja profilaktyczna ma na celu zapobieżenie podobnym przestępstwom³⁶⁷.

II. 2. Usytuowanie rozprawy głównej jako sądowego forum orzekania.

Obecnie obowiązujący Kodeks postępowania karnego z 1997 r. nazwę „rozprawa główna”, tak jak jego poprzednicy, nadal odnosi do orzekania o przedmiocie procesu wyłącznie przez sąd pierwszej instancji. Posługuje się nią w dziale VIII „Postępowanie przed sądem pierwszej instancji”, umieszczając ją w tytule rozdziałów od 41 do 44: „Przygotowanie do rozprawy głównej”, „Jawność rozprawy głównej”, „Przepisy ogólne o rozprawie głównej”, „Rozpoczęcie rozprawy głównej”. Przepisy zawarte w omawianym dziale operują niekiedy tym samym terminem „rozprawa główna” (min. art. 349§2,5-7 k.p.k., art. 353§1 k.p.k., art. 366§2 k.p.k., art. 373 k.p.k., art.381 k.p.k., 384 k.p.k., art. 386 kpk-387 k.p.k., art. 392 k.p.k., 401§1k.p.k., 405§3 k.p.k., art. 410 k.p.k.) lub znacznie częściej tylko słowem „rozprawa” (min. art. 348 k.p.k., 349§1i 8 k.p.k., art. 350§3 k.p.k., art. 350a k.p.k., 352 k.p.k., art. 353§2-5 k.p.k., art. 354 pkt 2 k.p.k., art. 355 k.p.k. – 366§1 k.p.k., art. 374 k.p.k. – art. 378a k.p.k., art. 382 k.p.k., art. 389 k.p.k., art. 391 k.p.k., art. 393 k.p.k., art. 394 k.p.k., art. 396a k.p.k., art. 398 k.p.k., art. 399 k.p.k.,

³⁶⁷ S. Waltoś, Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 2009, s. 511-512.

art. 401§2 k.p.k., 402 k.p.k. - 404 k.p.k., art. 405§2i4 k.p.k., art. 411 k.p.k.). Jednakże ich wykładnia systemowa przesądza o tym, że w każdym przypadku użycia w nich przez ustawodawcę jedynie wyrazu „rozprawa”, chodzi o rozprawę główną, stanowiącą forum rozstrzygnięcia przedmiotu procesu przez sąd pierwszej instancji³⁶⁸. Podobnie jest w przypadku przepisów rozdziału 52 (dział X „Postępowania szczególne”) dotyczących postępowania w sprawach z oskarżenia prywatnego, które są rozpoznawane przez sąd pierwszej instancji na rozprawie głównej, wymienionej w art. 489§1 k.p.k., 491§2 k.p.k., art. 495§1 k.p.k., art. 496§2i3 k.p.k., art. 497§1 k.p.k., a określonej skrótowo „rozprawą” w art. 499 k.p.k. Także w postępowaniu przyspieszonym, zgodnie z art. 517g§1 k.p.k., sąd rozpoznaje sprawę na rozprawie głównej, nazwanej w art. 517ea§2 k.p.k. rozprawą. Ubocznie można wspomnieć, że w wyniku złożenia sprzeciwu od wyroku nakazowego sprawa podlega również skierowaniu na rozprawę główną, wymienioną w art. 506§5 k.p.k.

Z inną sytuacją mamy do czynienia w przypadku przepisów normujących pozostałe rodzaje postępowań, w których ustawodawca także operuje pojęciem „rozprawa”.

W postępowaniu odwoławczym zgodnie z art. 449 § 1 k.p.k. sąd drugiej instancji rozpoznaje sprawę na rozprawie, którą w art. 29§1 k.p.k. ustawodawca nazywa „apelacyjną” (to samo określenie występuje w art. 517h§5 k.p.k.), a na posiedzeniu jedynie w oznaczonych ustawą przypadkach.

Jeżeli więc przepisy rozdziału 49 kodeksu postępowania karnego (art. 449 § 1 k.p.k., art. 450 k.p.k., art. 451 k.p.k., art. 453§1a k.p.k.) dotyczące postępowania odwoławczego posługują się pojęciem „rozprawa”, chodzi o rozprawę apelacyjną. Podobnie z uwagi na treść tego samego art. 29§1 k.p.k. odnoszącego się również do „rozprawy kasacyjnej”, to tej rozprawy dotyczą przepisy działu XI rozdziału 55 kodeksu postępowania karnego, posługujące się pojęciem „rozprawa” (art. 535 k.p.k.).

W przepisach regulujących postępowanie po uprawomocnieniu się wyroku (dział XII) nazwa „rozprawa” określająca forum orzekania używana jest w postępowaniu o odszkodowanie i zadośćuczynienie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie (art. 554 § 2 i 3 k.p.k.) oraz w postępowaniu w przedmiocie wydania wyroku łącznego (art. 573 § 1 k.p.k.). Regulując tryb wskazanych postępowań ustawodawca nie przewiduje już rozpoznania sprawy na „rozprawie głównej”, lecz na

³⁶⁸ D. Świecki, Rola i znaczenie rozprawy głównej....., s. 5.

„rozprawie”, co wskazuje, że różnicuje on forum orzekania przez sąd pierwszej instancji w zależności od przedmiotu podlegającego rozstrzygnięciu.

Jak wynika z powyższego, „rozprawę główną” ustawodawca przewidział w Kodeksie postępowania karnego z 1997 r., jako forum orzekania przez sąd pierwszej instancji, wyłącznie w odniesieniu do podstawowego przedmiotu procesu, będącego skutkiem zarzuconego przez oskarżyciela konkretnej osobie czynu, mającego stanowić przestępstwo i związanej z tym jego ewentualnej odpowiedzialności karnej. Zachował przy tym wprowadzone w Kodeksie postępowania karnego z 1928 r., a przejęte przez Kodeks postępowania karnego z 1969 r. systematykę i terminologię użytą w tytułach rozdziałów normujących postępowanie przed sądem pierwszej instancji, jak też niekonsekwencję w zakresie posługiwania się w poszczególnych przepisach nazwami rozprawa główna i rozprawa.

Kodeks karny skarbowy³⁶⁹ także stanowi o rozpoznaniu sprawy dotyczącej aktu oskarżenia o przestępstwo skarbowe (wykroczenie skarbowe), przez sąd pierwszej instancji na „rozprawie głównej” (por. art. 157§1 k.k.s., art. 159 k.k.s.), natomiast przez sąd drugiej instancji na „rozprawie odwoławczej” (art. 165 k.k.s.).

Z odmienną sytuacją mamy do czynienia w Kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenia³⁷⁰, który przewiduje rozpoznanie przez sąd głównego przedmiotu procesu na „rozprawie”, nie dookreślając tego pojęcia w żadnym z przepisów (art.6§3 k.p.w., art.13§1 k.p.w., art. 14§4 k.p.w., art.18a k.p.w., art. 21§3 k.p.w., art.29§1 k.p.w., art.36§1 k.p.w., art.37§1-3,5,7-11, k.p.w. art. 37a k.p.w., art. 37b§1-3 k.p.w., art. 39§3 k.p.w., art. 41§5 k.p.w., art. 44§2 k.p.w., art. 58§1-3 k.p.w., art. 59§2 k.p.w., art. 60§1i3 k.p.w., art. 63 k.p.w., art. 64 k.p.w., art. 65§1-3 k.p.w., art. 67§1-3 i5 k.p.w., art.69 k.p.w., art. 70§1-4 k.p.w., art. 71§1-4 k.p.w., art. 72§2 k.p.w., art. 73 k.p.w., art. 74§2 k.p.w., art. 75§2i4 k.p.w., art. 75a k.p.w., art. 76§1i2 k.p.w., art. 78 k.p.w., art. 79§1-3 k.p.w., art. 80 k.p.w., art.81 k.p.w., art. 82§6 k.p.w., art. 92§1 k.p.w., art. 92a k.p.w., art. 106§1i2 k.p.w., art. 106a k.p.w., art. 107§2a k.p.w., art. 108 k.p.w., art. 115§3 k.p.w.). W ten sposób ustawodawca przesądza, że termin „rozprawa główna” zarezerwowany jest wyłącznie dla orzekania przez sąd pierwszej instancji w sprawach o przestępstwa. W konsekwencji zamierzonym elementem postępowania sądowego – będącego jedynym formalnym

³⁶⁹ Ustawa z 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy (Dz.U.2020.19 t.j. z dnia 2020.01.08).

³⁷⁰ Ustawa z 24 sierpnia 2001 r. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U.2019.1120 t.j. z dnia 2019.06.17)

stadium tego procesu (z uwagi na brak postępowania przygotowawczego) jest rozprawa³⁷¹.

Pomimo, że ustawodawca w obecnie obowiązującym Kodeksie postępowania karnego z 1997 r.³⁷², jak już wyjaśniono, nadal podkreśla szczególny charakter rozprawy głównej, akcentując to nie tylko przez nazwę tego elementu postępowania, ale także przez możliwość orzekania przez sąd pierwszej instancji na tym forum jedynie odnośnie do zasadniczego przedmiotu procesu i to tylko w sprawach dotyczących przestępstw, wyraźne obniżenie rangi tej instytucji w ramach postępowania karnego jest widoczne³⁷³. Podobny trend jest obecnie wyraźnie dostrzegalny w większości współczesnych ustawodawstw państw europejskich, a przejawia się bądź przez skłonność do mnożenia wyjątków od zasady bezpośredniości postępowania dowodowego, eliminację, czy ograniczenie przewodu sądowego, bądź też całkowitą rezygnację z przeprowadzenia rozprawy głównej w toku postępowania karnego³⁷⁴. Rozstrzygnięcie o kluczowym przedmiocie procesu – odpowiedzialności karnej oskarżonego coraz częściej następuje bowiem na posiedzeniu, które ze względów ekonomii procesowej posiada formułę ograniczającą zasady o charakterze prawno-dowodowym, charakterystyczne dla rozprawy głównej³⁷⁵. Powszechnie wiadomym jest, że celem współczesnych ustawodawstw, w tym polskiego, jest bowiem dążenie, przynajmniej w założeniu, do uproszczenia i przyśpieszenia postępowania karnego, poprzez sprzężenie kolejnych jego faz, a w szczególności zdynamizowanie, tej teoretycznie kluczowej, sądowej części procesu, a kończącej się wydaniem orzeczenia rozstrzygającego jego główny przedmiot. Omawianej tendencji niewątpliwie sprzyja powszechny rozwój tzw. porozumień procesowych³⁷⁶, wykształconych w systemie anglosaskim, a przejętych następnie przez europejskie systemy wymiaru sprawiedliwości. Szybsze uzyskanie wyroku skazującego możliwe jest poprzez uproszczenie trybu jego wydania, kosztem niektórych gwarancji uczestników

³⁷¹ D. Świecki, Rola i znaczenie rozprawy głównejs.15.

³⁷² Kodeks postępowania karnego z 6 czerwca 1997 r. Dz.U.2020.30 t.j.

³⁷³ Tak też min. C. Kulesza, Deprecjacja rozprawy głównej...,s. 1 i n., H. Paluszkiewicz, Pierwszoinstancyjne wyrokowanie ..., s.79, D. Świecki, Rola i znaczenie rozprawy głównejs. 7.

³⁷⁴ Zob. C. Kulesza, Deprecjacja rozprawy głównej s. 1.

³⁷⁵ Podobnie. R. Kmiecik, Posiedzenie sądu w procesie karnym. Prawnodowodowa problematyka orzekania poza rozprawą., Lublin 1993, s. 11.

³⁷⁶ Zob. jednak S. Steinborn, Porozumienia „po przejściach” – konsensualizm procesowy w świetle zmian z lat 2013-2016 [w:] Proces karny w dobie przemian. Przebieg postępowania (S. Steinborn, K. Woźniewski red.), Gdańsk 2018, s. 29, który zwraca uwagę na ograniczenie stosowania instytucji porozumień procesowych przez nowelizację zmieniającą Kodeks postępowania karnego w 2016 r.

postępowania karnego, to zaś warunkowane jest najczęściej zgodą stron, realizujących swój interes procesowy. W przypadku oskarżonego owa korzyść zazwyczaj wiąże się z łagodniejszym wymiarem kary lub pożądanym przez niego jej kształtem lub rodzajem. Zysk ten jest oczywiście obarczony założeniem, że dysponuje on wiedzą pozwalającą na miarodajną ocenę swojego położenia procesowego, jak też ma możliwość uzyskania we właściwym czasie profesjonalnej pomocy prawnej³⁷⁷. Głównymi profitami oskarżyciela najczęściej będą z kolei przyznanie się oskarżonego do zarzutu lub niekwestionowanie ustaleń faktycznych, na których ten jest skonstruowany. To ostatnie - wydaje się że słusznie – poczytuje się za mogące naruszać zasadę prawdy materialnej. Ryzyko poczynienia nieprawdziwych ustaleń wzrasta bowiem niepomiarowo, gdy są one uzależnione w znacznej części od „porozumienia”, a nie od wyników postępowania dowodowego prowadzonego bezpośrednio przed sądem³⁷⁸. W nauce przedmiotu dopuszcza się co prawda, możliwość uznania za dopuszczalny wynik procesu oparty na wypracowanym przez strony porozumieniu procesowym, nawet jeśli nie odzwierciedlałoby ono prawdy materialnej, ale tylko wówczas, gdy na etapie negocjacji zagwarantowana byłaby faktyczna równość stron³⁷⁹. Tymczasem znaczne uprzywilejowanie oskarżyciela publicznego będącego reprezentantem państwowego aparatu przymusu, powszechnie akcentowane w doktrynie³⁸⁰, wymusza konieczność zapewnienia sądowi możliwości weryfikacji realności porozumienia, w tym jego rzetelności w odniesieniu do ustaleń faktycznych³⁸¹.

³⁷⁷ S. Steinborn, Porozumienia „po przejściach” ... s. 43.

³⁷⁸ H. Paluszkiwicz, W sprawie jednolitego modelu procedowania na posiedzeniach sądów karnych pierwszej instancji, CPKiNK 2006, z. 2, s. 212-213, przestrzega przed możliwością pomniejszenia roli zasady prawdy materialnej poprzez zdynamizowanie i uproszczenie procesu karnego, w którym brak bezwzględного nakazu poczynienia przez sąd prawdziwych ustaleń. Odwołuje się jednocześnie min. do A. Gaberle, Systemy reakcji na przestępczość jako odpowiedzi na „wyzwania współczesności” [w:] Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltosia, Warszawa 2000, s. 40, por. także P. Kardas, Konsensualne sposoby rozstrzygania w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego z 10 stycznia 2003 r., PiP 2004, nr 1, s. 33-34, S. Steinborn, Porozumienia w polskim procesie karnym...s. 43.

³⁷⁹ Por. S. Steinborn, Porozumienia w polskim procesie karnym..., min. s.41-46,

³⁸⁰ E. Kruk, Korzenie i koncepcja konsensualizmu w postępowaniu karnym, Annales UMCS.2001, s. 92-93.

³⁸¹ Kwestię tę powinny uwzględniać instytucje umożliwiające wydanie wyroku na posiedzeniach: regulujące porozumienia procesowe, na których oparte są tryby konsensualne (art. 335§1i2 k.p.k., art. 338a k.p.k.), jak też bazujące na swoistym porozumieniu procesowym: rozwiązania umożliwiające warunkowe umorzenie postępowania karnego (art. 341 k.p.k.) czy też wydanie wyroku nakazowego (art. 500 k.p.k.).

Sprzyjające ekonomicznie procesowej formalne porozumienia procesowe, zastępują klasyczną drogę wiodącą do uzyskania wyroku przez przeprowadzenie rozprawy głównej, z ciążącą na sędzie powinnnością bezsprzecznego ustalenia, czy oskarżony jest winny zarzucanego mu czynu, spotykały się często także z innymi zarzutami: braku przejrzystości nie tylko w zakresie procedury, ale także co do okoliczności mających wpływ na wymiar kary, często jej niewspółmierności do wagi czynu oraz (wobec nieprzeprowadzania rozprawy) naruszenia zasad: legalizmu, publiczności, bezpośredniości, domniemania niewinności lub prawa oskarżonego do obrony³⁸².

Niezależnie od powyższego wspomniana tendencja do zastępowania rozprawy głównej porozumieniami procesowymi lub także w innych przypadkach mniej sformalizowanymi posiedzeniami, jest powszechna w europejskich ustawodawstwach kreujących procedurę karną³⁸³. Jednocześnie, w zakresie unormowań dotyczących rozprawy głównej, towarzyszy jej trend zwielokrotniania wyjątków od rządzącej nią w teorii, zasady bezpośredniości w przeprowadzaniu dowodów w toku przewodu sądowego. To z kolei, co oczywiste, musi się wiązać ze zwiększeniem rangi i roli postępowania przygotowawczego, które jest wówczas postrzegane jako donioślejszy lub najważniejszy etap procesu karnego³⁸⁴. Niemniej jednak należy uznać, że zminimalizowanie lub wyłączenie bezpośredniego postępowania dowodowego przed sądem, nie musi pozostawać w opozycji do zasady prawdy materialnej³⁸⁵.

W Polsce proces odchodzenia od rozprawy głównej, jako drogi wymaganej do uzyskania rozstrzygnięcia przez sąd pierwszej instancji o podstawowym przedmiocie procesu na rzecz posiedzeń, zapoczątkował Kodeks postępowania karnego z 1969 r.³⁸⁶. Kierunek ten kontynuował i zdynamizował Kodeks postępowania karnego z 1997 r.³⁸⁷ i jego kolejne nowelizacje. Omawiany nurt doprowadził do sytuacji, w której od uznania w

³⁸² P. Kardas, *Konsensualne sposoby rozstrzygania ...* s. 49-52, S. Steinborn, *Porozumienia po przejściach...*, s. 41-45.

³⁸³ Por. M. Zbrojewska, *Sposoby konsensualnego rozstrzygania spraw karnych w wybranych krajach Europy*, *Palestra* 2002, 46/3-4, s. 193.

³⁸⁴ Por. D. Świecki, *Rola i znaczenie rozprawy głównej ...*s.15, J. Skorupka, *Znaczenie porozumień procesowych dla modelu postępowania przygotowawczego [w] Ocena funkcjonowania porozumień procesowych w praktyce wymiaru sprawiedliwości*, red. C. Kulesza, Warszawa 2009, s.25-26, J. Duży, *Porozumienia procesowe określone w art. 335 i 387 k.p.k. a przyszłość wymiaru sprawiedliwości*, *PS* 2011, nr 10, s. 86-93.

³⁸⁵ Zob. min. Kłak C.P., *Problematyka dowodowa posiedzenia nakazowego w polskim procesie karnym* *Palestra* 2006/7-8/, s. 57-58.

³⁸⁶ Dz.U.1969.13.96.

³⁸⁷ Dz.U.1997.89.555.

Kodeksie postępowania karnego z 1928 r.³⁸⁸ rozprawy głównej za najistotniejszą fazę postępowania, bez przeprowadzenia której niemożliwe było w ogóle wydanie wyroku przez sąd pierwszej instancji, obecnie rozprawa główna jest, co do istoty, niezbędnym forum jedynie do wydania przez sąd pierwszej instancji wyroku uniewinniającego³⁸⁹. Jednocześnie wprowadzane systematycznie coraz poważniejsze odstępstwa od zasady bezpośredniości w procedurze normującej tryb procedowania na rozprawie głównej, wraz z towarzyszącymi im innymi modyfikacjami ustawowymi, w coraz większym zakresie niwelują różnice pomiędzy nią, a tzw. posiedzeniem wyrokowym³⁹⁰.

II. 2. a. Rozprawa.

Jak już wyjaśniono oprócz posiedzeń i rozprawy głównej ustawodawca w ramach procedury karnej przewiduje jeszcze możliwość rozpoznawania spraw poprzez wydanie wyroku na rozprawie. Dotyczy to postępowań: o wydanie wyroku łącznego (Rozdział 60) oraz o odszkodowanie i zadośćuczynienie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie (Rozdział 58 - art. 554 § 2 i 3 k.p.k.). Przepisy regulujące te instytucje przesądzą o tym, że przewidziana do procedowania w tym przypadku rozprawa, nie jest tożsama z rozprawą główną, przeznaczoną wyłącznie do rozpoznawania przez sąd pierwszej instancji spraw odnośnie do podstawowego przedmiotu procesu, to jest odpowiedzialności karnej oskarżonego za zarzucone mu przez oskarżyciela przestępstwo.

Wydanie wyroku łącznego (zarówno z urzędu, jak i na wniosek) jest możliwe wyłącznie na rozprawie. Nie ma prawnej możliwości wydania go na posiedzeniu (art. 573 § 1 k.p.k.)³⁹¹. Przebieg i organizacja wskazanej rozprawy nie zostały wprost

³⁸⁸ Dz.U. Nr 33, poz.313.

³⁸⁹ Min. w wyniku wniosku złożonego przez oskarżonego w trybie art. 338a k.p.k. możliwe jest wydanie wyroku skazującego na posiedzeniu także co do zbrodni, zagrożonej karą nieprzekraczającą 15 lat pozbawienia wolności (art. 338a k.p.k. w zw. z art. 339§3a k.p.k. z 1997 r. Dz.U.2020.30 t.j.)

³⁹⁰ „Posiedzenie wyrokowe” – termin, którym posługuje się H. Paluszkiwicz, Pierwszoinstancyjne wyrokowanie ..., s. 157 i nast. , por. także , D. Świecki , Rola i znaczenie rozprawy głównej ..., s. 12, A. Świątłowski, Dowody w postępowaniach szczególnych i konsensualnych – zarys problematyki, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego Seria Prawnicza, 105/2019, s. 202.

³⁹¹ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 573 (teza 1).

unormowane przez ustawodawcę, poza sprecyzowaniem nieobowiązkowego uczestnictwa w niej skazanego (o ile sąd nie postanowi inaczej) oraz że w przypadku, kiedy jest on pozbawiony wolności odpowiednie wykorzystanie ma mieć reguła z art. 451 k.p.k. Zastrzega on jednak, że w kwestiach nieuregulowanych przepisami Rozdziału 60, dotyczącego wydania wyroku łącznego, mają odpowiednie zastosowanie przepisy o postępowaniu zwyczajnym, przy czym dowody są przeprowadzane przez sąd z urzędu, lecz mogą być także na wniosek stron (art. 574 k.p.k.).

Należy wspomnieć, że odpowiednie stosowanie przepisów sprowadza się do ich wykorzystania w brzmieniu dosłownym, bądź też z ich zmianą, konieczną z uwagi na specyfikę danej instytucji, tym samym poprzez wykreowanie normy uwzględniającej jej istotę oraz dostosowaną do niej funkcję tegoż uregulowania. Jednocześnie jednak owo odpowiednie stosowanie przepisów, zakłada również brak możliwości użycia niektórych z nich, wobec odmiennej roli danego rozwiązania lub też z uwagi na jego bezprzedmiotowość, w odniesieniu do materii, wobec której norma odsyłająca została przewidziana³⁹².

W analizowanym przypadku konieczne, zatem będzie uwzględnienie różnic pomiędzy istotą obu postępowań. Jedno dotyczy, bowiem odpowiedzialności karnej oskarżonego, przeciwko któremu oskarżyciel skierował akt oskarżenia, drugie zaś wszczynane jest z urzędu lub na wniosek skazanego lub prokuratora (art. 570 k.p.k.) i ma na celu wymierzenie mu kary łącznej za przestępstwa, za które został on skazany już prawomocnymi wyrokami w ramach innych postępowań. Wyrok łączny jest, bowiem procesową formą orzekania kary łącznej.

W świetle powyższego odpowiednie stosowanie przepisów dotyczących postępowania zwyczajnego w postępowaniu dotyczącym wyroku łącznego pozwoli na wykorzystanie w dosłownym brzmieniu np. przepisów dotyczących jawności rozprawy głównej (np. art.355-357 k.p.k.), czy jej poszczególnych etapów. Stosownej modyfikacji będzie wymagało natomiast wykorzystanie np. przepisu art. 385 k.p.k. dotyczącego rozpoczęcia przewodu sądowego, w zakresie w jakim ma to stanowić zwięzłe przedstawienie podstaw oskarżenia przez oskarżyciela. Z kolei nie będą miały w tym

³⁹² Zob. min: K. Dudka, Realizacja zasady legalizmu w postępowaniu dyscyplinarnym przeciwko nauczycielom akademickim [w:] Zasada legalizmu w procesie karnym, Lublin 205, s. 27-28, J. Matras [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, art. 574, s. 1368, D. Kala, Jawność postępowania o wydanie wyroku łącznego [w:] J. Skorupka (red.), Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdry, Warszawa 2009, s. 655-658.

postępowaniu zastosowania w ogóle przepisy dotyczące np. pokrzywdzonego (min. art. 384 § 2i3 k.p.k.)³⁹³.

W świetle powyższego nie może zatem budzić wątpliwości, że jeśli skazany jest osobą wymienioną w art. 79 § 1 lub 2 k.p.k., to będzie to skutkowało koniecznością posiadania przez niego obrońcy, którego udział w rozprawie będzie miał charakter obligatoryjny (art. 79 § 3 k.p.k.)³⁹⁴. Zaś na przewodniczącym także w ramach postępowania o wydanie wyroku łącznego ciąży obowiązek kierowania rozprawą w taki sposób, aby wyjaśnione zostały wszystkie istotne okoliczności sprawy (art. 366 § 1 k.p.k.)³⁹⁵. Przy czym zgodnie z art. 410 k.p.k. podstawą wyroku łącznego może być jedynie całokształt okoliczności ujawnionych w toku rozprawy³⁹⁶.

Jak wskazano charakter nieobowiązkowej (co do zasady) obecności skazanego (w tym pozbawionego wolności) normuje art. 573§2 k.p.k. Nie jest natomiast jednolicie postrzegany w literaturze charakter obecności prokuratora na rozprawie w przedmiocie wydania wyroku łącznego³⁹⁷.

Rozprawa w przedmiocie wydania wyroku łącznego składa się analogicznie jak rozprawa główna, z tych samych czterech faz. Pierwszą jest rozpoczęcie rozprawy, które inicjuje wywołanie sprawy, a następnie ustalenie przez przewodniczącego, czy wszyscy wezwani i zawiadomieni stawili się na rozprawę i czy nie ma przeszkód do jej prowadzenia. Kolejny etap to przewod sądowy, który wobec braku aktu oskarżenia, będzie rozpoczynało zwięzłe przytoczenie treści wniosku o wydanie wyroku łącznego lub w przypadku prowadzenia postępowania z urzędu, poinformowanie przez przewodniczącego o przedmiocie rozpoznania, z odwołaniem się do zarządzenia wszczynającego postępowanie. Jeśli skazany uczestniczy w rozprawie pierwszą czynnością po otwarciu przewodu sądowego powinno być jego przesłuchanie (po poinformowaniu go o prawie do składania wyjaśnień i prawie do odmowy ich składania,

³⁹³ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 574 (teza 2).

³⁹⁴ Wyrok SN z 9 sierpnia 2017 r., II KK 196/17, LEX nr 2335995.

³⁹⁵ Wyrok SN z 18 września 2013 r., sygn. V KK 191/13, LEX nr 1363455, S. Steinborn [w:] Komentarz aktualizowany do art. 425-673 Kodeksu postępowania karnego, red. L. K. Paprzycki, LEX/el. 2015, art. 574 (teza 5).

³⁹⁶ Wyrok SN z 29 czerwca 2017 r., sygn. IV KK 207/17, LEX nr 2337350.

³⁹⁷ Zob.min.: H. Paluszkiwicz [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, art. 574, s. 149, S. Steinborn [w:] J. Grajewski, P. Rogoziński, S. Steinborn, Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów, LEX/el. 2016, art. 46 (teza 5), A. Świątłowski Orzekanie kary łącznej [w:] Kodeks postępowania karnego, Komentarz (red. J. Skorupka), Warszawa 2020, s. 1474.

jak też odmowy udzielania odpowiedzi na pytania; odpowiednie zastosowanie ma tu wówczas art. 386§1i2 k.p.k.). Następnie prowadzone jest postępowanie dowodowe (w tym ewentualnie odnośnie okoliczności dotyczących osoby skazanego wymienionych w art. 571§1 k.p.k.) na zasadach przewidzianych dla rozprawy głównej, włącznie z zastosowaniem art. 405 § 2 i 3 k.p.k., dotyczącego m.in. ujawnienia z mocy prawa dokumentów podlegających odczytaniu z chwilą zamknięcia przewodu sądowego. Trzeci etap rozprawy w postaci głosów końcowych składa się z przemów odbywanych w kolejności analogicznej jak na rozprawie głównej: jako pierwszy przemawia prokurator, po nim obrońca skazanego i skazany; podmiotom tym przysługuje prawo do repliki (art. 406§1i2 k.p.k.). Bezpośrednio po zakończeniu głosów końcowych sąd przystępuje do ostatniego etapu rozprawy, czyli wyrokowania. To odbywa się także w sposób właściwy dla rozprawy głównej. Wyrok łączny (sporządzony na piśmie i podpisany) podlega publicznemu ogłoszeniu przez przewodniczącego. Najistotniejsze motywy orzeczenia są przez niego podawane o ile stawił się ktoś na ogłoszenie orzeczenia. (art. 418 § 1 i 3 k.p.k.). Odpowiednie stosowanie do wyroku łącznego art. 418 § 1a k.p.k. oznacza możliwość pominięcia przez przewodniczącego w czasie jego ogłaszania odczytywania zapisów odnoszących się do wyroków wymienionych w części wstępnej orzeczenia. Z kolei w przypadku obszerności wyroku łącznego w sytuacji opisanej w art. 418 § 1b k.p.k. przewodniczący może ograniczyć jego ogłoszenie do zwięzłego przedstawienia rozstrzygnięcia sądu oraz powołanych tam przepisów³⁹⁸.

Kwestią problematyczną w doktrynie jest prawo do skorzystania przez skazanego w toku rozprawy o wydanie wyroku łącznego z tzw. instytucji dobrowolnego poddania się karze, o jakiej mowa w art. 387 k.p.k. Na aprobatę zasługuje stanowisko dopuszczające możliwość odpowiedniego stosowania w tym przypadku powołanego przepisu. Trafna jest argumentacja akcentująca zbieżność pomiędzy przedmiotem porozumienia stron w ramach omawianego trybu konsensualnego z rozstrzygnięciem będącym istotą skazującego wyroku łącznego, którym w jednym i drugim przypadku jest wymiar kary³⁹⁹. Tym samym skazany wobec którego wymierzone zostały kary za zbiegające się przestępstwa zagrożone karą nie wyższą niż 15 lat pozbawienia wolności, do chwili zakończenia jego pierwszego przesłuchania na rozprawie, może złożyć wniosek

³⁹⁸ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 574 (tezy , 6-8, 11-14).

³⁹⁹ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 574 (teza 9).

o wymierzenie mu określonej kary łącznej. Przesłankami warunkującymi możliwość uwzględnienia tego wniosku przez sąd będzie w tym przypadku brak sprzeciwu (zgoda)⁴⁰⁰ prokuratora oraz uznanie przez sąd, że cele postępowania zostaną zrealizowane także wówczas, kiedy rozprawa nie zostanie przeprowadzona w całości.⁴⁰¹

Przeprowadzenie rozprawy ustawodawca przewidział również w przypadku wspomnianych spraw o odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie (art. 554§2 k.p.k.). Stronami tego postępowania uprawnionymi jednocześnie do wzięcia udziału w rozprawie są: wnioskodawca, prokurator⁴⁰² oraz Skarb Państwa (art. 554§2a i 2b i§3 k.p.k.). Postępowanie jest wolne od kosztów (art. 554§4 k.p.k.). Wobec wnioskodawcy odpowiednie zastosowanie mają przepisy art. 78-81 k.p.k. dotyczące przesłanek wymagających jego obligatoryjnej reprezentacji przez pełnomocnika (art. 556§3 k.p.k.).

Także i w tym przypadku brak jest szczególnego uregulowania odnośnie przebiegu rozprawy. Jednakże również i tu ustawodawca zastrzega, że mają tu zastosowanie przepisy Kodeksu postępowania karnego, bowiem jedynie w kwestiach nieuregulowanych stosuje się przepisy Kodeksu postępowania cywilnego (art. 558 k.p.k.)

Tym samym rozprawa w wymienionych sprawach będzie się składała z tych samych czterech etapów, bowiem w drodze analogii, przy uwzględnieniu specyfiki przedmiotu postępowania i jego uczestników, będą miały tu zastosowanie dotyczące jej przepisy w zakresie każdej z faz. Tym samym wszczęcie przewodu sądowego będzie stanowić w tym przypadku związane przytoczenie treści wniosku (art. 385§1 k.p.k. przez analogię)⁴⁰³.

⁴⁰⁰ Przepis art. 387§2 k.p.k. zmieniony przez art. 9 pkt 18 ustawy z dnia 7 lipca 2022 r. (Dz.U.2022.2600) w brzmieniu planowanym od 14 marca 2023 r.

⁴⁰¹ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 574 (teza 9), zob. także A. Światłowski Orzekanie kary łącznej ..., s. 1476. Odmienne: J. Matras [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, art. 574, s. 1373 oraz S. Steinborn [w:] Komentarz aktualizowany do art. 425-673 Kodeksu postępowania karnego, red. L. K. Paprzycki, LEX/el. 2015, art. 574 (teza 4), którzy wykluczają możliwość zastosowania wskazanej instytucji w postępowaniu dotyczącym wyroku łącznego. Por. Wyrok SN z 1 grudnia 2004 r., sygn. IV KK 278/04, LEX nr 141356 dot. wniosku z art. 335 k.p.k.

⁴⁰²Przewidziany w art. 46 k.p.k. obowiązek stawiennictwa prokuratora nie dotyczy rozprawy w sprawach o odszkodowanie za niesłuszne skazanie lub pozbawienie wolności – tak min. S. Steinborn [w:] J. Grajewski, P. Rogoziński, S. Steinborn, Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów, LEX/el. 2016, art. 46, teza 5.

⁴⁰³ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 554, (teza 27).

Kolejną czynnością powinno być przesłuchanie wnioskodawcy (o ile uczestniczy w rozprawie). Z uwagi na fakt, że przedmiotem postępowania jest roszczenie o charakterze cywilnoprawnym wnioskodawca jest tu przesłuchiwany, jako strona (art. 212 k.p.c., ewentualnie 299 k.p.c., art. 302–304 k.p.c. w zw. z art. 558 k.p.k.)⁴⁰⁴.

Postępowanie dowodowe odbywa się według reguł dotyczących rozprawy głównej (min. zastosowanie będą tu miały: art. 167, 171 § 1 i 2, art. 370, 391, 393 k.p.k.) W zakresie ciężaru dowodu należy mieć na uwadze uregulowanie art. 6 k.c. obciążające w tym zakresie wnioskodawcę. Niemniej jednak charakter tego postępowania wymaga również stosowania art. 2 § 2 k.p.k. oraz ciężących z tego powodu powinności na przewodniczącym/ sędzi (art. 366§1 k.p.k.), który z urzędu powinien włączyć się do przeprowadzania dowodów przez strony jeśli jest to niezbędne żeby ustalić szkodę lub jej rozmiar, tym samym wysokość odszkodowania lub zadośćuczynienia⁴⁰⁵.

W zakresie głosów końcowych stosowany przez analogię art. 406§1 k.p.k. wskazuje, że jako pierwszy przemawia wnioskodawca i jego pełnomocnik, bowiem to ich stanowiska określają przedmiot postępowania. Jako kolejny występuje prokurator, zaś ostatni przemawia podmiot występujący w imieniu Skarbu Państwa. Uczestnicy ci mają również prawo do repliki przewidzianej w art. 406 § 2 k.p.k.⁴⁰⁶ Ostatni etap rozprawy w postaci wyrokowania nie odbiega od przewidzianego dla rozprawy głównej.

Trzeba tu jeszcze dodać, że w przypadku niestawiennictwa wnioskodawcy i jego pełnomocnika na rozprawę będą tu miały zastosowanie art. 117 § 3a k.p.k. oraz odpowiednio art. 378a k.p.k.⁴⁰⁷. Jeżeli wnioskodawca jest pozbawiony wolności, to może złożyć wniosek o doprowadzenie go na rozprawę (ma tu zastosowanie przez analogię art. 353 § 3 i 5 k.p.k.)⁴⁰⁸.

Powyższe ustalenia potwierdzają akcesoryjny charakter procedury regulującej przebieg i porządek rozpraw w wymienionych sprawach o wydanie wyroku łącznego oraz

⁴⁰⁴ J. Matras [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, art. 574, s. 1318-1319.

⁴⁰⁵ Zob: Dudka K., Dobosiewicz B., Odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie w praktyce orzeczniczej sądów powszechnych, Warszawa 2012, s. 13-14, D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 554, (teza 28).

⁴⁰⁶ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 554, (teza 29).

⁴⁰⁷ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 554, (teza 24).

⁴⁰⁸ W. Jasiński, Odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie [w:] Kodeks postępowania karnego, Komentarz (red. J. Skorupka), Warszawa 2020, s. 1430.

o odszkodowanie za niesłuszne skazanie lub pozbawienie wolności w stosunku do rozprawy głównej.

II.2.b. Posiedzenie a rozprawa główna.

Jak trafnie akcentuje Hanna Paluszkiewicz⁴⁰⁹ w nauce przedmiotu wyrażono odmienne zapatrywania odnośnie tego, czy rozprawa to uniwersalny, rozbudowany typ posiedzenia o bardziej złożonym, sprecyzowanym przez ustawodawcę przebiegu⁴¹⁰, czy też posiedzenie to zredukowana forma rozprawy⁴¹¹. Niezależnie od tego, że ta sama Autorka słusznie zwraca uwagę na brak praktycznego przełożenia tej kwestii, należy wyjaśnić, że pierwszy z poglądów wyrażony został przez Stefana Kalinowskiego (min. w czasie obowiązywania Kodeksu postępowania karnego z 1969r.), a opierał się na założeniu, że rozprawa jest złożonym typem posiedzenia (zawierającym w sobie inne typy posiedzeń), bowiem mogą na niej zapadać prawie wszystkie orzeczenia przewidziane dla tych ostatnich. Jednocześnie Autor ten posiedzenia, w których poza prokuratorem dopuszczono także możliwość udziału innych stron⁴¹², nazywał *quasi* rozprawami lub minirozprawami⁴¹³. Odmienną od powyższej tezę, forsującą pogląd, że posiedzenie to zredukowana forma rozprawy, już w odniesieniu do obecnie obowiązującego Kodeksu postępowania karnego z 1997 r. przedstawili Antoni Bojańczyk i Tomasz Razowski. Ich zdaniem, posiedzenie to uproszczona forma rozprawy, bowiem rozstrzyga się tu kwestie uboczne, a jeśli orzeka się, co do głównego przedmiotu procesu karnego, to wówczas, gdy prowadzenie postępowania dowodowego jest zbędne. Co jednak znamienne, wskazani Autorzy równocześnie dostrzegają, że w przeciwieństwie do posiedzenia, które funkcjonuje także w postępowaniu przygotowawczym, rozprawa została przewidziana przez ustawodawcę wyłącznie w postępowaniu jurysdykcyjnym,

⁴⁰⁹ Pierwszoinstancyjne wyrokowanie ..., s. 157.

⁴¹⁰ Tak S. Kalinowski: Rozprawa główna ... s. 15., Polski proces karny, Warszawa 1971, s. 439.

⁴¹¹ A. Bojańczyk, T. Razowski, glosa do wyroku SA we Wrocławiu z 6 kwietnia 2005 r. sygn. akt II AKa 32/05 CPKiNP 2006, nr 2, s. 224-225, kwestionujący wspomniane stanowisko Stefana Kalinowskiego, powołujący się na M. Cieślaka.

⁴¹² Art. 88 k.p.k. z 19 kwietnia 1969 r. (Dz.U.1969.13.96).

⁴¹³ S. Kalinowski, Rozprawa główna ..., s. 15-16, tak też D. Świecki, Rola i znaczenie rozprawy głównejs. 8.

stanowiąc podstawową fazę postępowania, której kluczową część stanowi postępowanie dowodowe⁴¹⁴.

Dariusz Świecki, odwołując się do znaczenia językowego wyrażenia posiedzenie (zgromadzenie osób do omówienia jakichś spraw) zauważa, że ma ono obszerniejszy zakres niż rozprawa. Ta ostatnia (definiowana obecnie jako debata, dyskusja, rozstrzygnięcie sporu) została powołana dla potrzeb języka prawniczego, jako termin określający instytucję procesową, tym samym posiadający swoiste znaczenie. Taki też formalnie podrzędny charakter rozprawy głównej w stosunku do posiedzenia nadał mu ustawodawca, uznając tę instytucję w Kodeksie postępowania karnego z 1928 r., jako jeden z typów posiedzeń, to jest „posiedzenie jawne”⁴¹⁵.

Rozróżnienie trybu procedowania przez sąd na odmiennych forach orzekania, to jest posiedzeniach i rozprawie głównej, funkcjonujące w obecnym Kodeksie postępowania karnego z 1997 r.⁴¹⁶, jak też jego poprzedniku z 1969 r.⁴¹⁷ stanowi, co do zasady, kontynuację rozwiązań przyjętych w Kodeksie postępowania karnego z 1928r. Wprowadzona do tego Kodeksu nazwa „rozprawa główna” oznaczała forum orzekania o przedmiocie procesu przez sąd pierwszej instancji. W ustawie tej, jak już nadmieniono, rozprawa główna była rzeczywiście utożsamiana przez ustawodawcę z „posiedzeniem jawnym”. Wynikało to z art. 47§1 k.p.k., który stanowił, że postanowienia zapadać mogły albo na rozprawie – po wysłuchaniu obecnych stron - albo na posiedzeniu niejawnym. Wyrok uznawany za „zasadnicze i nader doniosłe postanowienie”⁴¹⁸ mógł jednak zapaść tylko na rozprawie⁴¹⁹.

Podobne rozróżnienie forów orzekania przez sąd (na rozprawę i posiedzenia niejawne) zawierały przepisy art. 237§1 k.p.k. i 229 k.p.k. Kodeksu postępowania karnego z 1928 r., odnoszące się do potrzeby sporządzenia z ich przebiegu protokołu oraz jego wymogów.

⁴¹⁴ A. Bojańczyk, T. Razowski, glosa do wyroku SA we Wrocławiu z 6 kwietnia 2005 r. ..., s. 222 - 224.

⁴¹⁵ Zob. D. Świecki, Przeprowadzanie dowodów na rozprawie głównej..., s. 279-280.

⁴¹⁶ Dz.U.2020.30 t.j.

⁴¹⁷ Dz.U.1969.13.96.

⁴¹⁸ L. Peiper, Komentarz do Kodeksu Postępowania Karnego i przepisów wprowadzających tenże kodeks z dodatkowymi ustawami, rozporządzeniami i umowami międzynarodowymi w przedmiocie wydania przestępców przy szczegółowym uwzględnieniu przepisów kodeksu karnego i ustawy karnej skarbowej, Kraków 1933., s. 93.

⁴¹⁹ Art. 46 kodeksu postępowania karnego z 1928 r. (Dz. U. Nr 33, poz. 313).

Zapadłe na rozprawie orzeczenie sąd oznajmiał przez ogłoszenie ustne, a postanowienie wydane poza rozprawą wyłącznie przez doręczenie stronom jego odpisu⁴²⁰. Miało to swoje uzasadnienie w tym, że posiedzenia miały wówczas charakter niejawny zarówno wewnątrz (dla stron) jak i zewnątrz (dla publiczności). Trzeba tu przypomnieć, że wyłączenie udziału stron w posiedzeniach nie dotyczyło prokuratora, który zgodnie z art. 47§3 k.p.k. przed wydaniem postanowienia przedstawiał ustnie lub na piśmie wnioski - postulat odnośnie jego przedmiotu⁴²¹. Autorzy Kodeksu dostrzegali, że rozwiązanie to stoi w opozycji do zasady równouprawnienia stron, dlatego też pomimo, że uprzywilejowanie oskarżyciela publicznego w omawianym zakresie uzasadniali pełnieniem przez niego funkcji „stróża prawa”, nie wykluczali możliwości dopuszczenia przez sąd także innej strony do złożenia ustnego stanowiska na posiedzeniu, w szczególności w przypadku, gdyby jego przedmiotem miało być postanowienie kończące postępowanie. Jednocześnie jednak przyjęcie takiej reguły w odniesieniu do wszystkich posiedzeń uznawali nie tylko za zbędne ale również za mogące wydatnie przedłużyć postępowanie lub utrudnić działalność sądów. Jak argumentowali, na posiedzeniach takich wydawane były przecież wyłącznie postanowienia dotyczące kwestii incydentalnych o drugorzędnym znaczeniu, które nawet w razie niekorzystnego dla strony rozstrzygnięcia podlegały zaskarżeniu przez nią, czy to przez złożenie zażalenia na postanowienie, czy zaskarżenia łącznie z wyrokiem. Strona miała przy tym prawo ponownienia na rozprawie wniosku oddalonego na posiedzeniu niejawnym, przeprowadzonym bez jej udziału (np. art. 302 k.p.k. z 1928 r.)⁴²².

Odrębny tryb procedowania⁴²³ był przewidziany dla znanego już Kodeksowi postępowania karnego z 1928 r. postępowania nakazowego. Jego przedmiotem mogła być sprawa należąca do właściwości sądu grodzkiego o przestępstwo zagrożone jedynie

⁴²⁰ Art. 50 k.p.k. z 1928 r. (tekst pierwotny Dz.U. Nr 33, poz.313) sąd oznajmiał swoje orzeczenie , zapadłe na rozprawie przez ogłoszenie ustne, a zapadłe poza rozprawą – przez doręczenie odpisu. W znowelizowanym brzmieniu na mocy ustawy z 21 stycznia 1932 r. zmieniającej niektóre przepisy postępowania karnego (Dz.U. 1932 r., Nr 10, poz. 60), przepis ten stanowił, że orzeczenia wydawane poza rozprawą sąd „oznajmiał” przez ogłoszenie lub doręczenie odpisu.

⁴²¹ Wyjątkiem były postanowienia sędziego śledczego i sądu grodzkiego, które zapadały bez wysłuchania prokuratora chyba, że wniosek swój złożył lub kodeks stanowił inaczej (art. 2 i 267 k.p.k. - postanowienie, co do wszczęcia śledztwa na wniosek uprawnionego oskarżyciela).

⁴²² A. Mogilnicki, Kodeks postępowania karnego..... , Warszawa 2019, s. 116.

⁴²³ Zdaniem R. Kmiecika wydanie nakazu karnego przez sędziego odbywało się „poza rozprawą i poza posiedzeniem” - R. Kmiecik, Posiedzenie sądu w procesie karnym. Prawnodowodowa problematyka orzekania poza rozprawą., Lublin 1993, s. 10.

aresztem lub grzywną⁴²⁴. W postępowaniu tym sędzia, stwierdziwszy, że dowody oskarżenia są wystarczające i nie budzą wątpliwości wydawał wobec oskarżonego nakaz karny - nie będący wyrokiem - w którym miał prawo orzec wyłącznie karę grzywny lub aresztu do 14 dni, mógł także warunkowo zawiesić wykonanie kary. Co znamienne przed wydaniem nakazu sędzia mógł przesłuchać oskarżonego, w pozostałym zakresie opierał się na dowodach zgromadzonych w aktach sprawy. Nakaz karny, wobec którego nie wniesiono skutecznego sprzeciwu podlegał wykonaniu, jak prawomocny wyrok. W razie wniesienia sprzeciwu wobec nakazu, sprawę rozpoznawano w postępowaniu zwykłym, tym samym podlegała ona skierowaniu na rozprawę główną.

Funkcjonujący w Kodeksie postępowania karnego z 1928 r. podział na rozprawy dostępne dla stron i publiczności i posiedzenia niejawne, jak już ustalono został zlikwidowany przez ustawodawcę w Kodeksie postępowania karnego z 1969 r., który w art. 87 (przepis ten został recypowany następnie przez obecnie obowiązujący Kodeks postępowania karnego z 1997 r.)⁴²⁵ przewidywał orzekanie przez sąd na rozprawie w wypadkach wskazanych w ustawie, a w pozostałych na posiedzeniu (orzeczenia podejmowane na posiedzeniu mogły nadal zapadać również na rozprawie)⁴²⁶. Uregulowaniu temu towarzyszyło rozszerzenie przypadków udziału stron w posiedzeniach, bowiem zgodnie z art. 88 k.p.k. oprócz przewidzianego poprzednio prokuratora, mogły wziąć w nich udział także i inne strony, jeśli ustawa to przewidywała⁴²⁷. Szczególne znaczenie miało tu nieznanie poprzednio posiedzenie, na

⁴²⁴ Rozdział VIII Przepisów wprowadzających kodeks postępowania karnego Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. (tekst pierwotny Dz.U. nr 33, poz.314) normował, postępowanie nakazowe (art. 31-40 p.w.k.p.k.).

⁴²⁵ Art. 95 §1 k.p.k. .

⁴²⁶ Jak zauważa R. Kmiecik ustawodawca w przepisie tym przeciwstawia „posiedzenie” „rozprawie” -Posiedzenie sądu w procesie karnym. Prawnodowodowa problematyka orzekania poza rozprawą., Lublin 1993, s. 5.

⁴²⁷ -Art. 230§2 k.p.k. – posiedzenie w przedmiocie przepadku przedmiotu poręczenia lub ściągnięcia sumy poręczenia –mieli prawo wziąć w nim udział także oskarżony i poręczyciel,

- Art. 282§2 k.p.k. – posiedzenie w przedmiocie wniosku prokuratora o zastosowanie środków zabezpieczających, udział obrońcy był obowiązkowy, a udział podejrzanego w zależności od potrzeby,

- Art. 299§2 k.p.k. – posiedzenie w przedmiocie warunkowego umorzenia postępowania – mieli prawo wziąć w nim udział oskarżony i jego obrońca,

- Art. 485§2 k.p.k. – posiedzenie w przedmiocie podjęcia postępowania warunkowo umorzonego przez sąd - mieli prawo wziąć w nim udział oskarżony i jego obrońca,

- Art. 368§1 k.p.k. – posiedzenie w przedmiocie pominiętego w wyroku rozstrzygnięcia co do zaliczenia tymczasowego aresztu, dowodów rzeczowych lub kosztów - strony miały prawo wziąć udział w tym posiedzeniu,

którym rozstrzygano o głównym przedmiocie procesu w formie warunkowego umorzenia postępowania, w którym zgodnie z art. 299§2 k.p.k. oprócz prokuratora miał prawo wziąć udział oskarżony i jego obrońca (podobnie w przedmiocie podjęcia postępowania warunkowo umorzonego przez sąd - art. 485§2 k.p.k.). Jak już wspomniano posiedzenia te z uwagi na to, że przestały być, co do zasady niejawnie wewnątrznie, nazywane były quasi lub mini rozprawami. Przyjmowano wówczas, że główną różnicą pomiędzy posiedzeniem a rozprawą był niepubliczny charakter tego pierwszego⁴²⁸. Podkreślano także odmienną specyfikę obu forów orzekania akcentując, że na posiedzeniu powinna ona prowadzić jedynie do uprawdopodobnienia, w przeciwieństwie do merytorycznej rozprawy, której celem jest udowodnienie⁴²⁹. Jednocześnie zwracano uwagę na znaczne ograniczenie kontradiktoryjności i bezpośredniości w postępowaniu dowodowym przeprowadzanym na posiedzeniu⁴³⁰. Należy tu dodać, że brzmienie ówczesnego art. 361 k.p.k. co do tego, że jeśli po ujawnieniu dopiero po rozpoczęciu przewodu sądowego przesłanek do warunkowego umorzenia postępowania, sąd orzekał o tym wyrokiem, wskazywało na dostrzeganą przez ustawodawcę celowość różnicowania sytuacji, kiedy odpowiedzialność karna oskarżonego mogła być rozpoznana na posiedzeniu⁴³¹.

Katalog sytuacji możliwych do procedowania na posiedzeniu, w odniesieniu do głównego przedmiotu sprawy, był rozszerzany przez polskiego ustawodawcę, aż do wprowadzenia przez Kodeks postępowania karnego z 1997 r., a właściwie jego

- Art. 390§4 k.p.k. - posiedzenie w przedmiocie zagadnienia prawnego przekazywanego do rozpoznania Sądowi Najwyższemu – mieli prawo wziąć w nim udział także obrońcy i pełnomocnicy,

- Art. 438 k.p.k. – posiedzenie pojednawcze w sprawach z oskarżenia prywatnego odbywało się z udziałem stron,

- Art. 472§2 k.p.k. – posiedzenie w przedmiocie rozpoznania rewizji nadzwyczajnej na korzyść oskarżonego, podlegającej w całości uwzględnieniu – miał prawo wziąć w nim udział także obrońca,

-Art. 478§3 k.p.k. i art. 480 k.p.k. – w posiedzeniu w przedmiocie wznowienia postępowania miał prawo wziąć udział także obrońca, a w czynnościach sprawdzających strony,

- Art. 533 k.p.k. przewidywał możliwość złożenia przez osobę ściganą na piśmie lub ustnie wyjaśnień w zakresie posiedzenia w przedmiocie wydania opinii przez sąd wojewódzki co do wniosku obcego państwa o wydanie oskarżonego.

⁴²⁸ Por. J. Bafia, J. Bednarzak, M. Fleming, S. Kalinowski, H. Kempisty, M. Siewierski, Kodeks postępowania ..., s. 151. , S. Kalinowski , Rozprawa główna....., s. 15, D. Świecki , Rola i znaczenie rozprawy głównej, s. 8.

⁴²⁹ Wyrok SN z 3 listopada 1971 r. I KR 206/71, LEX nr 21429, S. Kalinowski, Rozprawa główna ..., s. 15.

⁴³⁰ R. Kmiecik , Posiedzenie sądu w procesie karnym....., s. 11.

⁴³¹ Zob. K. Dudka, H. Paluszkiewicz, Warunkowe umorzenie postępowania karnego (rozważania na półwiecze jego istnienia w polskim systemie prawa), PiP 2020, nr 11, s. 46.

nowelizację z 10 stycznia 2003 r.⁴³² instytucji tzw. skazania bez rozprawy. Omawiany Kodeks spowodował możliwość definitywnego obalenia domniemania niewinności oskarżonego wyrokiem także na posiedzeniu o charakterze niepublicznym, przy czym w postępowaniu nakazowym jednocześnie niejawnym wewnątrz. Zdezaktualizowane zostało zatem założenie o przeznaczeniu przez ustawodawcę posiedzeń sądu do rozstrzygnięcia kwestii o charakterze drugorzędym (przed rozprawą główną lub innych) w oparciu o okoliczności jedynie uprawdopodobnione⁴³³. Niewątpliwie jednak od tej pory wyraźnie zarysował się podział posiedzeń na te, których przedmiotem jest rozpoznanie i rozstrzygnięcie odpowiedzialności karnej oskarżonego wyrokiem oraz dotyczące innych kwestii będących przedmiotem orzekania⁴³⁴, odnośnie do których Kodeks postępowania karnego wymaga wydania przez sąd postanowienia⁴³⁵, gdy nie następuje to na rozprawie. Przypomnienia wymaga bowiem to, że art. 95§1 k.p.k. przewiduje zasadę orzekania przez sąd na posiedzeniu⁴³⁶, a na rozprawie jedynie w wypadkach wskazanych w ustawie, przy czym orzeczenia wydawane na posiedzeniu mogą zapadać również na rozprawie (za wyjątkiem wyroku nakazowego - art. 500§4 k.p.k.).

Ustawodawca przewiduje odmienny skład sądu dla obu forów orzeczniczych. W myśl art. 30 k.p.k. na posiedzeniu sąd co do zasady orzeka jednoosobowo (chyba, że posiedzenie odbywa się w czasie przerwy w rozprawie, wówczas w składzie rozpoznającym sprawę, a w przypadku braku możliwości jego utworzenia w takim samym – art. 403 k.p.k.), zaś na rozprawie w składzie, co do istoty uzależnionym od wagi czynu (art. 28 k.p.k.). Różnicuje także w dalszym ciągu wymóg sporządzania protokołu w zależności od tego czy dotyczy on przebiegu posiedzenia, czy rozprawy. W przypadku rozprawy jest on obligatoryjny zawsze (art. 143§1pkt 11 k.p.k. a sporządza go pracownik sekretariatu lub inna osoba upoważniona przez prezesa sądu – art.144§1 k.p.k.), zaś w przypadku posiedzenia jedynie wówczas jeśli uczestniczą w nim uprawnione podmioty lub ich obecność była obowiązkowa (art. 143§1 pkt 10 k.p.k.) i może sporządzić go przeprowadzający czynność lub także inna osoba przez niego przybrana (art. 144§2i3

⁴³² Ustawa z 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy Przepisy wprowadzające - Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz. U z 2003 r., nr 17, poz. 155)

⁴³³ Zob. H. Paluszkiwicz, W sprawie jednolitego modelu procedowania ... s. 202.

⁴³⁴ Por. H. Paluszkiwicz, Pierwszoinstancyjne wyrokowanie..., s. 205.

⁴³⁵ Art. 93§1 k.p.k. - jeżeli ustawa nie wymaga wydania wyroku, sąd wydaje postanowienie.

⁴³⁶ M. Kurowski [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2020, art. 95,

k.p.k.)⁴³⁷. Jednocześnie przebieg rozprawy utrwała się za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk lub obraz i dźwięk, chyba że uniemożliwiają to względy techniczne (art.147§2b k.p.k.). Jednakże w przypadku rozprawy nie zwalnia to z obowiązku sporządzania pełnego protokołu pisemnego, inaczej natomiast jest w przypadku posiedzenia (z zastrzeżeniem posiedzeń dotyczących przesłuchań świadków o jakich mowa w art.147§2 i2a k.p.k.), bowiem jeśli zostaje sporządzony zapis audio lub audiowizualny z jego przebiegu protokół można zredukować do najważniejszych oświadczeń osób biorących udział w czynności (art. 147§3 k.p.k.).

II. 2.c. Rozprawa główna a posiedzenie wyrokowe.

Rozprawę główną odzwierciedla układ ustalonych z góry i ściśle określonych następujących po sobie w ustalonej kolejności sekwencji zdarzeń procesowych wykonywanych z założenia w układzie trójpodmiotowym. Tokiem rozprawy kieruje przewodniczący składu orzekającego, który czuwa nad jej przebiegiem. Występujące przed sądem strony mają ściśle sprecyzowany zakres praw i obowiązków, które ulegają modyfikacjom wraz z następowaniem kolejnych etapów rozprawy. Uregulowania proceduralne interpretowane w kierunku nadawanym przez zasady procesowe tworzą system gwarancji procesowych, z których strony korzystają w drodze wiodącej do realizacji ich interesu procesowego. Droga ta to co do zasady ustny, publiczny i kontradyktoryjny spór, kończący się wyrokiem. Najistotniejszym jej etapem jest przewód sądowy inicjowany przez zwięzłe przedstawienie treści zarzutów przez oskarżyciela, następnie dochodzi do przesłuchania oskarżonego i przeprowadzenia dalszego postępowania dowodowego. Po zamknięciu przewodu sądowego przewidziana jest faza głosów końcowych, a następnie ostatni etap - wyrokowanie. Teoretycznym założeniem rozprawy głównej jest realizacja najważniejszych wartości wynikających przede wszystkim z takich zasad procesowych jak skargowości, ustności, jawności, bezpośredniości, kontradyktoryjności, swobodnej oceny dowodów i prawa do obrony⁴³⁸.

⁴³⁷ Por. min. wyrok SN z 21 lipca 2020 r., sygn. II KK 63/20, LEX nr 3150716, co do możliwości udokumentowania przebiegu posiedzenia w przedmiocie wydania wyroku nakazowego.

⁴³⁸ H. Paluszkiewicz, W sprawie jednolitego modelu procedowania na posiedzeniach sądów karnych pierwszej instancji, CPKiNK 2006, z 2 s. 199-200

Posiedzenia wyrokowe pomimo nadawania im przez ustawodawcę coraz większego znaczenia w przejmowaniu funkcji zarezerwowanych poprzednio dla rozprawy, nadal nie są wiązane z określonym schematem według jakiego mają się odbywać. Przy czym, pomimo że nie posiadają one analogicznej do rozprawy głównej fazy odpowiadającej przewodowi sądowemu, przeznaczonej do przeprowadzania postępowania dowodowego, nie tracą przez to charakteru sądowego forum, na którym odbywa się rozpatrzenie i rozstrzygnięcie sprawy karnej. W szczególności więc sąd w toku takiego posiedzenia na podstawie materiałów zgromadzonych w aktach w ramach postępowania przygotowawczego, dokonuje ustaleń faktycznych zarówno co do odpowiedzialności karnej oskarżonego, jak i przesłanek warunkujących możliwość rozpoznania sprawy w danym trybie, poza rozprawą.⁴³⁹

Procedowanie na posiedzeniu wyrokowym następuje jedynie w zarysie wyznaczonym przez zespół składowych, związanych z jego przedmiotem (uprawnienie do uczestnictwa, prawo do pouczenia, nieprzeprowadzanie bezpośrednio postępowania dowodowego, stosowanie przepisów dotyczących jawności rozprawy, ogłoszenia wyroku i możliwości odstąpienia od tej czynności). Procedowanie na takim posiedzeniu należy zatem oprzeć na wskazanych elementach i uzupełnić stosownymi regułami związanymi z przebiegiem rozprawy.

Skoro odnośnie do posiedzenia nie obowiązują zasady dotyczące przeprowadzania i ujawniania dowodów, z reguły nie będą miały tu zastosowania unormowania regulujące tę materię, a dotyczące rozprawy⁴⁴⁰. Dotyczy to również posiedzeń wyrokowych, gdzie przecież możliwość rozpoznania sprawy w danym trybie (na takim forum) jest w ogóle warunkowana jej nieskomplikowaną podstawą dowodową, skutkująca przyjęciem tezy o niecelowości przeprowadzania dowodów bezpośrednio⁴⁴¹. Co znamienne, odnośnie do posiedzeń w przedmiocie wniosku prokuratora o wydanie wyroku w trybie art. 335§1lub§2 k.p.k. oraz wniosku oskarżonego o wydanie wyroku na podstawie art. 338a k.p.k. ustawodawca w art. 343§4 k.p.k. (art. 343a§2 k.p.k.) wprost zaznacza, że „postępowania dowodowego nie prowadzi się”. Oznacza to, że w toku takiego posiedzenia nie odbiera się wyjaśnień od oskarżonego ani zeznań od pokrzywdzonego,

⁴³⁹ H. Paluszkiwicz, Z problematyki dowodzenia na posiedzeniu wyrokowym[w:] J. Skorupka (red.), Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy, Warszawa2009, s. 405-406, 409.

⁴⁴⁰ D. Świecki, Rola i znaczenie rozprawy głównejs. 10.

⁴⁴¹ Szerzej zob. A. Świątłowski , Dowody w postępowaniach szczególnych i konsensualnych, s. 200-203, D. Świecki, Rola i znaczenie rozprawy głównejs. 13-14.

nawet jeśli uczestniczą w nim, jak też nie przeprowadza się pozostałych dowodów w sposób właściwy dla przewodu sądowego⁴⁴². Należy tu dodać, że brzmienie powołanego unormowania koreluje obecnie z treścią art. 92 k.p.k. nie wymagającego formalnego ujawnienia dowodów, aby mogły one stanowić podstawę wyroku. W brzmieniu obowiązującym do 30 czerwca 2015r., art. 343§4 k.p.k. zastrzegał że postępowania dowodowego nie prowadzi się, jednakże wskazywał, że odpowiednie zastosowanie miał art. 394 k.p.k.⁴⁴³, dotyczący możliwości ujawnienia dowodów bez odczytywania. Należy tu zauważyć, że w doktrynie wiązany ówczasem z art. 394 k.p.k. wymóg wymieniania dowodów „ujawnianych” na jego podstawie, traktowano jako pożądane zetknięcie się sądu z materiałem dowodowym, odpowiadające niejako przeprowadzaniu tych dowodów w ramach procesu decyzyjnego prowadzącego do wydania wyroku⁴⁴⁴.

Reguła nieprzeprowadzania postępowania dowodowego na posiedzeniach (w rozumieniu właściwym dla rozprawy) nie ma jednak charakteru absolutnego, tym samym nie jest pozbawiona odstępstw. W znacznej mierze to przecież specyfika przedmiotu posiedzenia będzie kształtować jego przebieg, także ze względu na celowość lub konieczność przeprowadzania na nim określonych dowodów. W szczególności należy przywołać tu posiedzenie w przedmiocie wniosku prokuratora o umorzenie postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy i o zastosowanie środków zabezpieczających w trybie art. 354 k.p.k. W myśl bowiem art. 354a§1 k.p.k. przed orzeczeniem środka zabezpieczającego wymienionego w art. 93a§1 k.k. lub zakazów albo nakazu, o których mowa w art. 39 pkt 2-3 k.k., orzeczonych tytułem środka⁴⁴⁵, sąd jest zobowiązany przeprowadzić dowód z ustnej opinii (wysłuchuje) biegłego psychologa, a w sprawach osób niepoczytalnych, o ograniczonej poczytalności lub z zaburzeniami osobowości albo

⁴⁴² M. Królikowski, A. Sakowicz, Wstępna kontrola aktu oskarżenia [w:] Kodeks postępowania karnego Komentarz, (red. Andrzej Sakowicz), Warszawa 2020, s.949.

⁴⁴³ Przepis ten w omawianym zakresie został zmieniony przez art. 1 pkt 112 ustawy z dnia 27 września 2013 r. (Dz.U.2013.1247) zmieniającej Kodeks postępowania karnego z dnia 1 lipca 2015 r.

⁴⁴⁴ Por. H. Paluszkiewicz, Pierwszoinstancyjne wyrokowanie ..., s. 356.

⁴⁴⁵ Art. 93§1 k.k. do środków zabezpieczających zalicza, 1) elektroniczną kontrolę miejsca pobytu, 2) terapię, 3) terapię uzależnień, 4) pobyt w zakładzie psychiatrycznym, art. 93§2 k.k. wskazuje, że tytułem środka zabezpieczającego można min. orzec nakaz i zakazy określone w art. 39 pkt 2 -3 k.k. (2. zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej, 2a) zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub z opieką nad nimi, 2b) zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu, 2c) zakaz wstępu na imprezę masową, 2d) zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych, 2e) nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, 3) zakaz prowadzenia pojazdów)

gdy sąd uzna to za wskazane - także biegłych lekarzy psychiatrów, ponadto w sprawach osób z zaburzeniami preferencji seksualnych – biegłych psychiatrów, jak też biegłego lekarza seksuologa lub biegłego psychologa seksuologa. Niezależnie od powyższego w sprawach osób uzależnionych można również na posiedzeniu wysłuchać biegłego w przedmiocie uzależnienia⁴⁴⁶. W tego typu posiedzeniu, przeznaczonym do rozstrzygnięcia na nim sprawy, właśnie z uwagi na kompletność dowodów zgromadzonych w postępowaniu przygotowawczym i ich nieskomplikowany charakter (w świetle tych materiałów popełnienie czynu zabronionego przez podejrzanego oraz jego ówczesna niepoczytalność nie mogą budzić wątpliwości – art. 354 pkt 2 k.p.k.), z założenia zatem przeprowadza się wskazane dowody. W doktrynie przyjmuje się⁴⁴⁷, że powinno to nastąpić po przesłuchaniu podejrzanego (jeśli uczestniczy on w tym posiedzeniu - art. 354 pkt 2 k.p.k.). W przypadku omawianego posiedzenia ustawodawca wprowadza więc (jako odstępstwo od reguły dotyczącej tego forum orzekania) sformalizowanie postępowania dowodowego w przedmiocie przesłanek do zastosowania środków zabezpieczających, przez zobligowanie sądu do przeprowadzenia określonych dowodów (opinia biegłego) w oznaczony sposób (ustna)⁴⁴⁸. Trzeba tu jednak pamiętać, że obowiązek ten jest ściśle powiązany z przedmiotem orzekania przez sąd i obciąża go niezależnie od tego, czy wniosek prokuratora o umorzenie postępowania i orzeczenie środków zabezpieczających zostaje skierowany na posiedzenie, czy rozprawę.

W wymienionych wyżej wyjątkowych sytuacjach z uwagi na charakter wskazanego posiedzenia, w ramach którego sąd rozstrzyga, co do istoty sprawy i musi przeprowadzić oznaczone dowody, a uprawnione są do udziału w nim strony (inne uprawnione podmioty), pożądanym jest, aby przez analogię, miały tu zastosowanie reguły dotyczące przesłuchiwanie osób na rozprawie głównej, o jakich mowa w art. 370§1-4 k.p.k., regulujące kolejność zadawania im pytań, bądź wskazujące warunki uzasadniające uchylenie ich przez przewodniczącego.

⁴⁴⁶ W przypadku wyrażenia przez sprawcę zgody na terapię lub terapię uzależnień przepisu art.354a§1 k.p.k. nie stosuje się ; jednakże sąd może wysłuchać biegłego lub biegłych wymienionych w tym unormowaniu (art. 354a§2 k.p.k.)

⁴⁴⁷ Tak też min. K. Eichstaedt [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2021, art. 354(a).

⁴⁴⁸ Tak też min. , K. Eichstaedt [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2021. , C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, art. 354(a), art. 354(a), P. Rogoziński [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów, red. S. Steinborn, LEX/el. 2016, art. 354(a).

Innymi przykładami posiedzeń, w toku których przewidziane jest przesłuchanie – tym razem już tylko oskarżonego, będą te w przedmiocie zastosowania jego tymczasowego aresztowania lub poddania go obserwacji w zakładzie leczniczym (art. 249§3 k.p.k., art. 203§2 k.p.k.)⁴⁴⁹.

Charakter poszczególnych instytucji będących przedmiotem posiedzeń może wymagać przeprowadzenia innego rodzaju czynności, w tym także dowodowych, wyznaczających jego przebieg np. w zakresie istotnej dla warunkowego umorzenia postępowania kwestii możliwego „porozumienia się pokrzywdzonego z oskarżonym” co do naprawienia szkody lub zadośćuczynienia⁴⁵⁰.

W tym miejscu należy odwołać się do art. 97 k.p.k., który zastrzega, że w przypadku kiedy niezbędne jest sprawdzenie okoliczności faktycznych przed wydaniem postanowienia oraz wyroku na posiedzeniu⁴⁵¹, sąd sam dokonuje właściwych czynności (w ramach postępowania dowodowego⁴⁵²) lub za pośrednictwem sędziego wyznaczonego ze swojego składu, bądź też przez sąd wezwany. Wymienione sprawdzenie okoliczności faktycznych, istotnych dla rozstrzygnięcia polegać może zatem na przeprowadzeniu dowodu, zarówno ścisłego, jak i swobodnego⁴⁵³. Jednocześnie przyjmuje się, że jeśli zachodzi potrzeba sprawdzenia na posiedzeniu wskazanych okoliczności faktycznych, sąd jest do tego zobligowany⁴⁵⁴. Z uwagi jednak na wynikającą z art. 92 k.p.k. zasadę braku formalizmu dowodowego odnoszącą się do posiedzeń, weryfikacja tychże okoliczności (niezależnie od tego, czy z urzędu, czy na wniosek stron) nie musi przybierać formalnej decyzji o „dopuszczeniu i przeprowadzeniu” dowodu. Tym samym dodatkowe kwestie niezbędne dla rozstrzygnięcia sąd może ustalić w drodze

⁴⁴⁹ Z uwagi na treść art. 92 k.p.k., co do zasady, w przypadku zaistnienia warunków opisanych w art. 389 k.p.k. w czasie przesłuchania oskarżonego (podejrzanego) na posiedzeniu nie wydaje się niezbędne stosowanie przez analogię tego przepisu przez odczytywanie złożonych uprzednio przez niego wyjaśnień.

⁴⁵⁰ Zgodnie z art. 341§3 k.p.k. w celu „możliwości porozumienia się oskarżonego z pokrzywdzonym” co do wymienionej kwestii sąd może odroczyć posiedzenie, a na ich wniosek „zarządza stosowną przerwę lub odracza posiedzenie”.

⁴⁵¹ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks t. 1, 2007, s. 527–528

⁴⁵² M. Kurowski [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2021, art. 97.

⁴⁵³ J. Skorupka [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1-166, red. R. A. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2017, art. 97.

⁴⁵⁴ Tak też postanowienie SN z 21.10.2010 r., V KK 249/10, LEX nr 621357.

nieformalnych czynności np. poprzez uzyskanie oświadczenia od danej osoby, załączenie do akt dokumentu, czy wykorzystanie innego rodzaju źródła informacji⁴⁵⁵.

Powinność udzielenia głosu uczestniczącym w posiedzeniu stronom (innym podmiotom uprawnionym) odnośnie przedmiotu posiedzenia, lub przeprowadzanych na nim czynności, umożliwia sięgnięcie przez analogię do przepisu art. 406 k.p.k. dotyczącego tzw. głosów końcowych na rozprawie. Wypada jednak zauważyć, że w praktyce, w przeważającej części posiedzeń sądu, to właśnie odebranie od stron (innych uprawnionych podmiotów) i ich przedstawicieli procesowych stanowisk odnośnie do przedmiotu posiedzenia stanowi główne czynności procesowe, podejmowane na tym forum. Po wysłuchaniu uczestników posiedzenia sąd (jeśli miałby orzekać w składzie kolegiальnym) powinien niezwłocznie przystąpić do narady (przez analogię do art. 408 k.p.k.), której zasady i głosowania nad orzeczeniem regulują już przepisy ogólne rozdziału 12 („Narada i głosowanie”).

W przypadku orzeczeń i zarządzeń wydawanych na rozprawie istnieje bezwarunkowa konieczność ich ustnego ogłoszenia (art. 100§1 k.p.k.). Natomiast w stosunku do orzeczeń i zarządzeń zapadających na posiedzeniach jawnych zewnątrz (publicznych z mocy ustawy – art. 95b§2 k.p.k., bądź w wyniku decyzji prezesa sądu lub sądu, o jakiej mowa w art. 95b § 1 k.p.k.)⁴⁵⁶, ustawodawca, choć też w art. 100§1a zdanie pierwsze k.p.k. wprowadził zasadę ustnego ogłoszenia, to przewidział też liczne wyjątki. Konieczność ogłoszenia orzeczenia (zarządzenia) wydanego na posiedzeniu jest uwarunkowana bowiem nie tylko jego rodzajem i przedmiotem, ale także obecnością stron lub publiczności w tej fazie posiedzenia.

Przepis art. 100§1a k.p.k. (w brzmieniu od 5 października 2019r.⁴⁵⁷) nie wymaga ogłoszenia orzeczenia (zarządzenia) wydanego na posiedzeniu jawnym, w sytuacji, kiedy na czynność tę nikt się nie stawił, wówczas bowiem można je uznać za ogłoszone. Przyczynę odstąpienia od ogłoszenia zamieszcza się w protokole lub notatce urzędowej z

⁴⁵⁵ D. Świecki, Rola i znaczenie rozprawy głównejs. 10, R. Kmiecik, Posiedzenie sądu w procesie karnym....., s. 20-21.

⁴⁵⁶ Tak też min. M. Kurowski [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2021, art. 100.

⁴⁵⁷ Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1694).

posiedzenia⁴⁵⁸. Orzeczenie lub zarządzenie wydane na posiedzeniu innym niż publiczne (jawnym wewnątrznie) ogłasza się natomiast ustnie tylko wówczas, jeśli bierze w nim udział strona (art. 100§2 k.p.k.).

Aktualne literalne brzmienie przywołanego wyżej art. 100§1a k.p.k. wskazuje, że odnosi się on także do wydanego na posiedzeniu wyroku (por. min. treść znowelizowanego równocześnie art.100§4 k.p.k. gdzie mowa jest o „postanowieniu”), zatem jeśli nikt nie stawi się na jego ogłoszenie, (odmiennie niż w przypadku rozprawy⁴⁵⁹), nie ma konieczności jego odczytywania. Tym samym należałoby przyjąć, że w zakresie wyroków wydawanych na posiedzeniach (rozstrzygających „sprawę karną”) ustawodawca usunął obowiązek ich odczytywania „do pustej sali”⁴⁶⁰. W doktrynie kwestionuje się jednakże możliwość odstąpienia od odczytania wyroku, wydanego na posiedzeniu w trybie art. 100§1a k.p.k., odwołując się do treści art. 45 ust. 2 Konstytucji RP, jak też szczególnej regulacji dotyczącej wyroku przewidzianej w art. 418 k.p.k., wymagającej jego ogłoszenia we wskazany w nim sposób⁴⁶¹.

W odniesieniu do wyroków wydanych na posiedzeniach z wyłączeniem jawności (wyroki nakazowe) art. 418a k.p.k. wymaga, aby je udostępnić publicznie poprzez złożenie ich odpisów na okres 7 dni w sekretariacie sądu, a wzmiankę na ten temat umieścić w protokole posiedzenia lub notatce urzędowej⁴⁶².

⁴⁵⁸ Odmiennie niż w przypadku rozprawy, wymagającej zawsze spisania protokołu w zakresie posiedzeń obowiązek ten dotyczy tych na których stawiły się uprawnione osoby albo ich obecność jest obowiązkowa (Art. 143 §1 pkt 10 i 11 k.p.k.)

⁴⁵⁹ Tak też postanowienie SN z 8 grudnia 2020 r., sygn. II KK 148/20, OSNKW 2021, nr 1, poz. 5. Por. art. 45 ust. 2 Konstytucji RP, Art. 100§1 k.p.k, art. 364§1 k.p.k. Zob. także art. 418§1ai3 k.p.k.

⁴⁶⁰ Tak też m.in. H. Paluszkiwicz [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex – stan prawny na 15 lipca 2020, art. 100. Tak też (choć bez odniesienia się do art. 364 k.p.k. w zw. z art. 95b§3 k.p.k. w kontekście forsowanej tezy konstytucyjnego wymogu ogłoszenia wyroku jedynie na rozprawie) uzasadnienie Rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Ustawa z 19 lipca 2019 r.) <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=3251>.

⁴⁶¹ M. Kurowski [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2021, art. 100, J. Mierzwińska-Lorencka [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do nowelizacji 2019, Warszawa 2020, art. 100, J. Zagrodnik, Ł. Chmielniak, M. Klonowski, A. Rychlewska-Hotel, Kodeks postępowania karnego. Komentarz praktyczny do nowelizacji 2019, Warszawa 2020, Lex-stan na 1 stycznia 2020r., art. 100.

⁴⁶² Uregulowanie to pomimo, że czyni zadość wymogom Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, w zakresie „upublicznienia” wyroku, uznaje się za niezgodne z art. 45 ust. 2 Konstytucji RP wymagającym publicznego ogłoszenia wyroku – tak min. R. Koper, K. Marszał, J. Zagrodnik, K. Zgryzek, *Proces*,s. 320. Por. także P. Rogoziński [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów, red. S. Steinborn, LEX/el. 2016, art. 418(a) i podana tam literatura. Zob. także Wystąpienie Rzecznika Praw

W przypadku procedowania na posiedzeniu wyrokowym możliwe jest także skorzystanie przez sąd, z przewidzianej w etapie wyrokowania na rozprawie głównej możliwości odroczenia wydania wyroku na okres nieprzekraczający 14 dni (art. 411§1 k.p.k.)⁴⁶³. Powstaje jednak pytanie, czy i jakie konsekwencje procesowe należałoby wiązać wówczas z przekroczeniem wskazanego terminu, która to okoliczność w przypadku rozprawy skutkuje koniecznością prowadzenia jej od początku (art. 411§2 k.p.k.).

Uwzględniając całokształt przytoczonych powyżej okoliczności należy wyraźnie zaakcentować trafność wyrażanego w literaturze przedmiotu poglądu co do tego, że obecnie to jedynie ustosunkowanie do zasad bezpośredniości i kontrydiktoryjności, pojmowanych jako spór przeciwnych stron co do przeprowadzanych bezpośrednio przed sądem dowodów (w odniesieniu do głównego przedmiotu sprawy karnej) stanowi kluczowe kryterium odróżniające posiedzenie od rozprawy⁴⁶⁴. Jak słusznie jednocześnie zauważono, w szczególności w odniesieniu do posiedzeń wyrokowych, reguła nieprzeprowadzania na nich dowodów (pośredniość dowodowa) jest wyłącznie kwestią przyjętego założenia ustawowego. Na podstawie materiałów zgromadzonych w aktach sprawy sąd dokonuje tu kluczowych i wiążących ustaleń, obalających domniemanie niewinności. Ich znaczenie, czy moc, nie są zaś uzależnione od trybu w jaki doszło do ich uformowania. Jednocześnie tradycyjnie dominująca na rozprawie głównej zasada bezpośredniości postępowania dowodowego doznaje coraz więcej wyjątków (art. 387§2i5 k.p.k., 388 k.p.k., 389§1 k.p.k., 391§1i2 k.p.k., 392§1 i2k.p.k., 394 k.p.k. *a contrario*), a po wyeliminowaniu zasady obowiązkowej obecności oskarżonego na rozprawie (art. 374§1 k.p.k.) i wprowadzeniu przepisu art. 350 a k.p.k. (uprawniającego przewodniczącego do zaniechania wezwania na rozprawę świadków bez względu na stanowisko stron), może się zdarzyć (a w praktyce coraz częściej będzie do tego dochodziło) przeprowadzenie rozprawy głównej, w toku której żaden z dowodów nie zostanie przeprowadzony w sposób bezpośredni. Głównymi zaś na niej czynnościami będzie zwięzłe przedstawienie przez oskarżyciela, a podczas jego nieobecności przez przewodniczącego, zarzutów aktu oskarżenia (art. 385§1 i 1a k.p.k.) i ogłoszenie wyroku

Obywatelskich do Ministra sprawiedliwości II.511.507.2017.MM z 3 listopada 2017 r w sprawie konstytucyjności publicznego ogłaszania wyroków nakazowych w postępowaniu karnym (rpo.gov.pl).

⁴⁶³ Tak też min. T. Kozioł, Z problematyki odroczenia wyroku w sprawach karnych, *Kwartalnik KSSiP*, 1(45)/2022, s. 115.

⁴⁶⁴ Tak też, D. Świecki, Rola i znaczenie rozprawy głównejs. 12, A. Światłowski, Dowody w postępowaniach szczególnych i konsensualnych ..., s. 202.

(z pominięciem zarzutów aktu oskarżenia, a jeśli się nikt nie stawiał także i jego najważniejszych ustnych motywów – art. 418§1a i 3 k.p.k., por. także art. 418§2a k.p.k. dotyczący możliwości zwięzłego przedstawienia rozstrzygnięcia sądu oraz zastosowanych przepisów ustawy karnej).

W świetle powyższego za oczywiście słuszny należy uznać pogląd o traceniu na znaczeniu zasady bezpośredniości, jako cechy charakterystycznej dla rozprawy głównej⁴⁶⁵.

Tym samym to spór przeciwnych stron co do ustaleń faktycznych, w odniesieniu do winy, odpowiedzialności karnej oskarżonego lub jej zakresu pozostaje główną przesłanką różnicującą oba fora orzekania. Jednakże i ta zasada nie ma obecnie tak doniosłego charakteru, w omawianym zakresie, bowiem inkwizycyjny charakter rozprawy głównej przejawiający się w ciężącym na sędzie obowiązkowi dopuszczania dowodów z urzędu w celu poczynienia prawdziwych ustaleń „wyjaśniających wszystkie istotne okoliczności sprawy” (min. art. 2§2 k.p.k., art. 167 k.p.k., art. 366§1 k.p.k.) pozbawia strony motywacji do angażowania się w spór poprzez inicjowanie i kontrolowanie wyników postępowania dowodowego⁴⁶⁶.

Nie ulega zatem wątpliwości, że następuje coraz dalej idące zatarcie różnic pomiędzy posiedzeniem w szczególności wyrokowym, a rozprawą główną⁴⁶⁷.

Ubocznie można wspomnieć, że zarówno posiedzenie jawne, jak i rozprawa główna odbywają się w pomieszczeniach spełniających tożsame wymogi, wyposażonych przede wszystkim w stół sędziowski i godło państwowe⁴⁶⁸.

Całokształt omówionych powyżej okoliczności, w tym specyfika najistotniejszych różnic obu forów orzeczniczych wskazuje, że jedynie przyjęta konstrukcja prawna powoduje, że na posiedzeniu wyrokowym nie przeprowadza się bezpośrednio postępowania dowodowego, a jeśli takie jest niezbędne sprawa, co do zasady, kierowana jest na rozprawę. Jednakże ustalone właściwości posiedzeń wyrokowych wskazują, że mogłyby one stanowić wyłączone forum orzekania przez sąd, w ramach którego możliwe

⁴⁶⁵ D. Świecki, Rola i znaczenie rozprawy głównejs. 12-13, D. Świecki, Bezpośredniość czy pośredniość ..., s. 97 i następne, A. Świątłowski, Dowody w postępowaniach szczególnych i konsensualnych ..., s. 202.

⁴⁶⁶ D. Świecki, Przeprowadzanie dowodów na rozprawie głównej., s. 281.

⁴⁶⁷ Tak też min. J. Kosowski, Relacje pomiędzy rozprawą a posiedzeniem w świetle ..., s. 310., A. Świątłowski, Dowody w postępowaniach szczególnych i konsensualnych ..., s. 202.

⁴⁶⁸ §88 ust.1i2 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. - Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz. U. poz. 1141 z późn. zm.).

byłoby w zależności od potrzeby bezpośrednio przeprowadzanie dowodów. Możliwość takiej sprzeczności się jednak polska tradycja normatywna, związana z podkreśleniem przez ustawodawcę w Kodeksie postępowania karnego, że chodzi tu o szczególne forum orzekania o przedmiocie procesu mające doniosły, uroczysty charakter, wiążący się z określonym ceremoniałem postępowania sądu, stron i pozostałych podmiotów w niej uczestniczących. Ubocznie należy tu zauważyć, że pośrednio wymóg istnienia rozprawy wynika także z art. 45. ust.2 Konstytucji RP, który odwołuje się do niej w aspekcie prawa do sądu, wskazując że wyłączenie jej jawności może nastąpić ze względu na wyjątkowe wskazane tam okoliczności. Trzeba tu jednak zastrzec, że Konstytucja nie używa wobec rozprawy określenia główna (w innych procedurach nie ma takiej). Jednocześnie jej wymogi, jak też standardy konwencyjne nie uzależniają realizacji prawa do sądu od rozpoznania sprawy na forum nazwanym rozprawą zamiast np. na posiedzeniu, jeśli tylko forum to zapewnia realizację gwarancji znamiennej rzetelnemu procesowi (z których głównym jest właśnie prawo oskarżonego do konfrontacji z dowodami oskarżenia). Z tego powodu nazwa rozprawa – w aspekcie rozprawiania się z dowodami ma swoje uzasadnienie. W tym też kontekście dalsze wyodrębnianie tego forum – jako przeznaczonego do rozpoznawania spraw „spornych”, wymagających przeprowadzenia bezpośredniego i kontradiktoryjnego postępowania dowodowego, należy uznać za uzasadnione. Z kolei ustalony pochodny charakter procedury regulującej przebieg i porządek rozpraw o wydanie wyroku łącznego oraz o odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie w stosunku do rozprawy głównej przemawia także za aktualnością dalszego wyróżniania jej jako „głównej”. Tym samym pomimo wyraźnego spadku znaczenia tej instytucji również w wymiarze statystycznym, omówione okoliczności związane ze zwyczajem prawnym czynią nadal zasadnym zachowanie samego forum, jak i jego nazwy.⁴⁶⁹

II. 3. Sposób rozpatrzenia i rozstrzygnięcia sprawy karnej na posiedzeniu.

Jak już zaznaczono, przebieg rozprawy głównej (której wymóg Kodeks przewiduje jedynie w celu wydania wyroku innego niż nakazowy) jest ściśle

⁴⁶⁹ D. Świecki, Rola i znaczenie rozprawy głównejs. 15.

sprecyzowany przez ustawodawcę. Tym samym, początek rozprawy głównej rozpoczyna wywołanie sprawy, a jej koniec następuje po ogłoszeniu wyroku⁴⁷⁰. Jej poszczególne etapy wyodrębnia zestaw przepisów, odnoszących się do sekwencji następujących po sobie czynności. Procesowe uszczegółowienie przebiegu rozprawy głównej ma bowiem na celu zapewnienie jak najkorzystniejszych warunków, sprzyjających procesowi poznawania i oceniania dowodów przez procedujący na niej sąd tak, aby mógł on poczynić prawdziwe ustalenia faktyczne. Odmienna sytuacja występuje w przypadku posiedzeń (poprzednio tzw. niejawnych). Jest tak w znacznej mierze dlatego, że właściwy dla nich pierwotnie i przez wiele późniejszych lat akcesoryjny przedmiot działalności sądu, nie wymagał precyzyjnego normowania⁴⁷¹. Ustawodawca ustanawiając, a następnie rozszerzając katalog posiedzeń, na których mają zapadać orzeczenia co do istoty sprawy, wyznaczanych przez prezesa sądu/przewodniczącego we wstępnej fazie postępowania jurysdykcyjnego w oparciu o art. 339 k.p.k., nie wprowadził szczególnych regulacji dotyczących trybu procedowania na nich przez sąd. Tymczasem coraz częściej następuje skierowanie sprawy na posiedzenie zamiast na rozprawę w celu rozstrzygnięcia o jej głównym przedmiocie⁴⁷². W trybie powołanego przepisu art. 339 k.p.k. skierowanie na posiedzenie następuje w przypadku: wniosku prokuratora o umorzenie postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy i o zastosowanie środków zabezpieczających (art. 339 § 1 pkt 1 w związku z art. 324 § 1 i art. 354 pkt 2 k.p.k.), potrzeby rozważenia kwestii warunkowego umorzenia postępowania (art. 339 § 1 pkt 2 w związku z art. 341 § 1 k.p.k.), wniosku prokuratora o wydanie wyroku skazującego w trybie art. 335 § 1 lub 2 k.p.k. (art. 343 § 5 w związku z art. 339 § 1 pkt 3 i 3a k.p.k.), ponadto, gdy zachodzi potrzeba wydania innego rozstrzygnięcia, a zwłaszcza: umorzenia postępowania na podstawie art. 17 § 1 pkt 2–11 k.p.k. (art. 339 § 3 pkt 1 w związku z art. 339 § 5 k.p.k.), umorzenia postępowania z powodu oczywistego braku faktycznych podstaw oskarżenia (art. 339 § 3 pkt 2 w związku z art. 339 § 5 k.p.k.), wydania wyroku nakazowego (art. 339 § 3 pkt 7 k.p.k. w zw. z art. 500 § 4 k.p.k.). Sprawa może być także skierowana na posiedzenie, jeśli oskarżony złoży wniosek o wydanie wyroku skazującego w trybie art.

⁴⁷⁰ Art. 381 k.p.k., art. 418 k.p.k.

⁴⁷¹ Por. R. Kmiecik, Posiedzenie sądu w procesie karnym....., s. 5-6.

⁴⁷² H. Paluszkiwicz zauważa, że każda sytuacja, w której sąd karny wyrokiem rozstrzyga o głównym przedmiocie sprawy (odpowiedzialności karnej oskarżonego) jest sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości, o jakim mowa w art. 175 ust.1, art. 177 i 182 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U.1997.78.483) - Pierwszoinstancyjne wyrokowanie...., s27. , także H Paluszkiwicz, W sprawie jednolitego modelu...., s. 201-202.

338a k.p.k. (art. 339 §3a w związku z art. 343a § 1 k.p.k., do którego na podstawie art. 343a § 2 ostatnie zdanie k.p.k. stosuje się odpowiednio art. 343 k.p.k.). Spośród wymienionych przypadków, posiedzenia na których wydawany jest wyrok dotyczą warunkowego umorzenia postępowania, wniosku prokuratora o wydanie wyroku skazującego na podstawie art. 335§1i2 k.p.k., wniosku oskarżonego o wydanie wyroku skazującego w trybie art. 338a k.p.k. oraz wyroku nakazowego.

W tym miejscu można dodać, że w przypadku, kiedy zakres postępowania dowodowego uzasadnia przypuszczenie, że przewód sądowy nie zostanie zamknięty na pierwszym terminie rozprawy, obligatoryjne jest w myśl art. 349§1 k.p.k.⁴⁷³ skierowanie sprawy na posiedzenie wstępne (chyba, że złożono wniosek, o jakim mowa w art. 387 § 1 k.p.k.).

Nieuregulowanie przez ustawodawcę trybu procedowania na posiedzeniu wynika nie tylko z tradycyjnie przyznawanego mu mniejszego znaczenia niż rozprawie, ale koreluje także z przyjętym założeniem, że na posiedzeniu, niezależnie od jego przedmiotu, w przeciwieństwie do rozprawy głównej, nie przeprowadza się postępowania dowodowego⁴⁷⁴. Należy tu zauważyć, że sam ustawodawca wyraźnie rozróżnia charakter obu forów orzekania. Między innymi we wspomnianym art. 339§3a k.p.k. zastrzega, że prezes sądu w przypadku wniosku oskarżonego z art. 338a k.p.k. może tylko wówczas skierować sprawę na posiedzenie (a nie na rozprawę główną), jeśli uzna, że cele postępowania nie sprzeciwiają się rozpoznaniu na nim tejże sprawy (ponowny wniosek wymaga już rozpoznania na rozprawie – art. 343a§3 k.p.k.). Podobnie art. 354pkt 2 k.p.k. dopuszcza możliwość skierowania na posiedzenie (zamiast na rozprawę główną) wniosku prokuratora o umorzenie postępowania i orzeczenie wobec podejrzanego środka zabezpieczającego tylko wówczas, gdy w świetle materiałów postępowania przygotowawczego popełnienie czynu zabronionego przez podejrzanego i jego ówczesna niepoczytalność nie budzą wątpliwości.

Pomimo wysuwanych w tym zakresie od dawna słusznych postulatów w doktrynie⁴⁷⁵ ustawodawca nie zdecydował się na proceduralne sprecyzowanie przebiegu posiedzenia, w ramach którego są wydawane wyroki. Jednocześnie pomimo wskazanej

⁴⁷³ Przepis w brzmieniu nadanym przez art. 3 pkt 12 Ustawy z dnia 20 kwietnia 2021 r. (Dz.U.2021.1023) zmieniającej Kodeks postępowania karnego z dniem 22 czerwca 2021 r.

⁴⁷⁴ Por. D. Świecki, Rola i znaczenie rozprawy głównej..., s. 10,

⁴⁷⁵ H. Paluszkiewicz, Pierwszoinstancyjne wyrokowanie..., min. s. 386. Autorka we wskazanej publikacji sformułowała wniosek wskazujący na celowość nowelizacji Kodeksu postępowania karnego poprzez uzupełnienie go o rozdział zawierający przepisy regulujące przebieg posiedzenia wyrokowego.

tendencji legislacyjnej zacierającej różnice pomiędzy omawianymi forami orzecznictwymi z akcentowaniem utrzymanych nadal nielicznych różnic w dalszym ciągu brak jest wyraźnych uregulowań, które w jednoznaczny sposób precyzowałyby ich wzajemne relacje. W praktyce powoduje to brak pewności zarówno co do sekwencji czynności, które powinny odbywać się w ramach takiego posiedzenia, jak i ich umocowania prawnego. Trafnie wskazuje się tu chociażby na odesłanie przez art. 95b § 3 k.p.k. do stosowania do posiedzeń wyrokowych (jawnych) przepisów rozdziału 42 Kodeksu, bez jednoczesnego odwołania do analogicznego stosowania lub nie innych instytucji związanych z rozprawą np. możliwości zarządzenia przerwy, czy odroczenia posiedzenia. W konsekwencji wobec przykładowo wskazanego uregulowania art. 341§3 k.p.k. (art. 343§1i 343a§2 k.p.k) stanowiącego, że na żądanie pokrzywdzonego lub oskarżonego sąd w toku posiedzeń wyrokowych zarządza stosowną przerwę lub odracza posiedzenie w celu ich porozumienia się odnośnie naprawienia szkody i jednoczesnego braku wyraźnej regulacji umożliwiającej zarządzenie przerwy na podstawie przepisu art. 403 k.p.k., w efekcie nie wiadomo, czy instytucja ta jest w ogóle możliwa do zastosowania, czy też nie także w innych sytuacjach niż opisana w art. 341§3 k.p.k. np. związanych z nagłą niedyspozycją strony, czy też że jednak, jak się wydaje, słuszne będzie zastosowanie w tym przypadku analogii⁴⁷⁶. Co dalej za tym idzie, można formułować kolejne pytania: czy niezbędne jest przyjęcie, że wskazana tam przerwa ma charakter jedynie techniczny i chodzi tu o przerwę chwilową w ramach jednego dnia a w efekcie, że dla takich sytuacji właściwe jest wyłącznie odroczenie posiedzenia. Jeśli tak, to nie wiadomo, na jaki okres i czy w nowym terminie ponawia się poprzednio przeprowadzone czynności poprzez odebranie np. kolejny raz oświadczeń w przedmiocie procedowania. Brzmienie przepisu art. 92 k.p.k. wskazywałoby na brak takiej konieczności pomimo odroczenia posiedzenia, (bowiem okoliczności, które były przedmiotem poprzednich posiedzeń, jeśli mają istotne znaczenie są cały czas podstawą do podjęcia decyzji w zakresie orzeczenia). Założenie to byłoby więc także aktualne w sytuacji, kiedy skład sądu uległby zmianie w nowym terminie⁴⁷⁷. Już tylko wskazane przykłady przemawiają za celowością realizacji postulatów o pożądanej ingerencji ustawodawcy w zarysowanym obszarze.

⁴⁷⁶ J. Kosowski, Relacje pomiędzy rozprawą a posiedzeniem w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego. [w:] Proces karny w dobie przemian. Przebieg postępowania. (S.Steinborn, K. Woźniewski red.), Gdańsk 2018, s.308-309.

⁴⁷⁷ Por. H Paluszkiwicz, Pierwszoinstancyjne wyrokowanie ..., s. 327-329.

W odniesieniu do obecnie obowiązującego stanu prawnego należy w pełni zaakceptować wyrażane w literaturze przedmiotu stanowisko zgodnie, z którym nieuregulowania szczególnego trybu procedowania na posiedzeniu przez ustawodawcę nie można jednakże poczytywać za uprawnienie do zupełnej dowolności sądu, co do jego przebiegu⁴⁷⁸. W szczególności dotyczy to przebiegu posiedzeń wyrokowych (merytorycznych) odnośnie, których Kodeks postępowania karnego nie formułuje modelu procedowania na nich. Tymczasem jak podnosi się w nauce przedmiotu orzekanie przez sąd wyrokiem o odpowiedzialności karnej oskarżonego, niezależnie od tego czy na rozprawie, czy na posiedzeniu, pociąga za sobą konieczność stosowania reguł postępowania swoistych dla rzetelnego procesu, szanujących prawa oskarżonego i pozostałych uczestników postępowania, w sposób odzwierciedlający naczelne zasady procesowe⁴⁷⁹.

Standardy konstytucyjne i strasburskie odnoszące się do sądowego forum rozstrzygającego odpowiedzialność karną oskarżonego będą szerzej omówione w jednym z kolejnych rozdziałów. Niemnie jednak analizowane obecnie zagadnienia wymagają już w tym miejscu w niewielkim zakresie odwołania się do zarysu tej tematyki.

Prawo do rzetelnego procesu, zarówno w rozumieniu Europejskiej Konwencji Praw Człowieka⁴⁸⁰, jak i Konstytucji RP⁴⁸¹ gwarantuje oskarżonemu uprawnienie do rzetelnego, co do zasady jawnego, rozpatrzenia jego sprawy przez niezawisły i bezstronny sąd, w rozsądnym terminie⁴⁸².

Standardy prawa międzynarodowego, w tym powołana Europejska Konwencja Praw Człowieka nie stawiają szczegółowych wymogów co do przebiegu postępowania przed sądem, nie odnoszą się również do konkretnych forów orzekania, wyznaczają jednak ogólne wartości, składające się na pożądaną formułę realizującą prawo do rzetelnego procesu w kontekście art. 6 Konwencji. Są to:

⁴⁷⁸ Por. D. Świecki, Rola i znaczenie rozprawy głównej..., s. 11.

⁴⁷⁹ H. Paluszkiwicz, W sprawie jednolitego modelu..., s. 202.

⁴⁸⁰ Art. 6 ust.1 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzonej w Rzymie 4 listopada 1950 r. – każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzygnięciu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej.

⁴⁸¹ Art. 45 ust.1 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. – każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.

⁴⁸² Por. także art. 14 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych otwartego do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

- kontradiktoryjność, która w ścisłym znaczeniu ma gwarantować stronom równy dostęp do mających znaczenie materiałów i dowodów. Uprawnienie to, co do zasady, łączy się z prawem do obrony przewidzianym przez art. 6§3 Konwencji, w szczególności z prawem zadawania świadkom pytań.

- równość broni zapewniająca stronom jednakowe prawo do znajomości i kwestionowania dowodów przed sądem na tych samych warunkach. Co jednak istotne - to same strony decydują, czy stanowisko zaprezentowane przez stronę przeciwną wymaga reakcji.

- obecność osobista i jawność, wynikające z prawa do „publicznej rozprawy” oznaczają prawo do ustnej rozprawy i osobistej obecności przed sądem oskarżonego (jej brak może równoważyć pomoc obrońcy). Forum orzekania, co do zasady powinno być jawne, w tym stronie powinno przysługiwać prawo do złożenia wniosku o zezwolenie na obecność na rozprawie osób trzecich i mediów. Wyłączenie jawności jest jednak możliwe, jeśli konieczność taka wynika z sytuacji ściśle powiązanej z okolicznościami sprawy. W kontekście wymogu jawności niezbędna jest także publikacja orzeczenia sądu, którą można uznać za spełnioną poprzez wydanie orzeczenia na piśmie i udostępnienie go do publicznej wiadomości w sekretariacie sądu.

- prawo do milczenia i brak obowiązku samooskarżenia, wykluczają wykorzystanie przez prokuratora dowodów uzyskanych w wyniku zmuszenia podejrzanego do obciążania się. Prawo to przysługuje w stosunku do każdej okoliczności, która może podlegać następnie poparciu oskarżenia.

Podkreślenia wymaga jednakże to, że jeśli nie jest problematyczna wiarygodność świadków, ustalenia faktyczne są niewątpliwe, a strony mają możliwość wyrażenia swoich, chociażby pisemnych stanowisk, w tym podważających dowody przeciwko nim, większość z wymienionych powyżej wymogów powszechnie stawianych rzetelnemu procesowi, może być modyfikowana. W tej bowiem sytuacji przeprowadzenie ustnej rozprawy nie jest konieczne, aby proces zachował miano rzetelnego⁴⁸³.

Istniejące unormowania dotyczące funkcjonujących w Kodeksie postępowania karnego posiedzeń interpretowane przez pryzmat obowiązujących standardów

⁴⁸³ D. Vitkauskas G. Dikov, Ochrona prawa do rzetelnego procesu w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka, Rada Europy Strasburg, 2012, s. 46-66.

międzynarodowych oraz podlegających przestrzeganiu zasad procesowych, wyznaczają zatem także wymaganą formułę przebiegu posiedzenia wyrokowego⁴⁸⁴.

Jak już wspomniano niezwykle istotnym elementem z punktu widzenia weryfikacji posiedzenia jako forum spełniającego wymogi do orzekania o przedmiocie procesu jest prawo do udziału w nim tych osób, które bronią w ramach danego postępowania swojego interesu prawnego (strony i inne wyróżnione podmioty) i ich przedstawicieli procesowych.

Powyższej kwestii – tzw. jawności wewnętrznej⁴⁸⁵ – w zakresie posiedzeń dotyczy w szczególności art. 96§1 k.p.k. Przepis ten stanowi, że strony oraz osoby niebędące stronami (np. pokrzywdzony w postępowaniu jurysdykcyjnym), jeżeli wykażą interes prawny w rozstrzygnięciu, mają prawo wziąć udział w posiedzeniu wówczas, gdy ustawa tak stanowi, chyba że ich udział jest obowiązkowy. Przepis art. 451 k.p.k. stosuje się odpowiednio. Zgodnie z §2 tego przepisu w pozostałych wypadkach nie zawiadamia się ich o posiedzeniu, jednakże mogą wziąć w nim udział, jeżeli się stawiają, chyba że ustawa stanowi inaczej⁴⁸⁶. Przepis ten przewiduje zatem posiedzenia zarówno z udziałem stron, jak i bez ich udziału. Jednocześnie w zakresie posiedzeń z udziałem stron wyróżnia te, w których ten udział jest zarówno obowiązkowy⁴⁸⁷, jak i fakultatywny. W doktrynie wśród tychże posiedzeń (z prawem uczestnictwa w nich stron) wyodrębniono te z

⁴⁸⁴ Por. D. Świecki, Rola i znaczenie rozprawy głównej....., s 11., H. Paluszkiewicz, W sprawie jednolitego modelus 206.

⁴⁸⁵ Obszerniej na ten temat - W. Jasiński, Jawność wewnętrzna postępowania sądowego, w: J. Skorupka (red.), Jawność procesu karnego, Warszawa 2012, s. 211–216.

⁴⁸⁶ Art. 500§4 k.p.k. - sąd wydaje wyrok nakazowy na posiedzeniu bez udziału stron, art. 237§2 k.p.k. - posiedzenie bez udziału stron w przedmiocie wniosku prokuratora o kontrolę i utrwalenie treści rozmów telefonicznych, art. 180§2 k.p.k. - bez udziału stron posiedzenie w przedmiocie zwolnienia z tajemnicy zawodowej, art. 184§1,5,7i8 k.p.k. - bez udziału stron odbywają się posiedzenia dotyczące świadka anonimowego, ponadto dotyczy to posiedzeń odnoszących się do kasacji - art. 530§3 k.p.k., art. 531§1 k.p.k., art. 532§3 k.p.k., 535§1i5 k.p.k., jak też skargi na wyrok sądu odwoławczego – art. 539a k.p.k., czy też odnośnie wznowienia postępowania – art. 544§3 k.p.k., por. także art. 464§2 k.p.k., gdzie prawo uczestnictwa jest warunkowane zezwoleniem sądu odwoławczego.

⁴⁸⁷ Zgodnie z art. 339§5 k.p.k. udział prokuratora i obrońcy w posiedzeniu w przedmiocie orzeczenia środka zabezpieczającego określonego w art. 93a § 1 pkt 4 k.k. jest obowiązkowy, por. art. 354 pkt 2 k.p.k. w myśl którego wniosek prokuratora o umorzenie postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy i o zastosowanie środków zabezpieczających na posiedzeniu z udziałem prokuratora, obrońcy i podejrzanego; podejrzany nie bierze udziału w posiedzeniu, jeżeli z opinii biegłych wynika, że byłoby to niewskazane, chyba że sąd uzna jego udział za konieczny; pokrzywdzony ma prawo wziąć udział w posiedzeniu. Obowiązkowy udział prokuratora obrońcy i pełnomocnika oskarżyciela posiłkowego w posiedzeniu wstępnym przewiduje także art. 349§3 k.p.k. w brzmieniu od 22 czerwca 2021r. Art. 281§3 k.p.k. (w brzmieniu od 22 czerwca 2021r.) przewiduje obowiązkowy udział prokuratora w posiedzeniu w przedmiocie wydania listu żelaznego.

bezwzględny uprawnieniem do uczestnictwa w nich (osoba uprawniona musi być o czasie i miejscu takiego posiedzenia zawiadomiona), jak też z prawem udziału o charakterze względnym (ustawodawca nie obliguje strony do udziału w posiedzeniu, nie przyznaje jej także wyraźnego prawa udziału w nim, jednocześnie jednak także nie wyklucza go)⁴⁸⁸.

Odnosnie do wymienionych już posiedzeń, na których orzeka się co do istoty sprawy, w tym w szczególności wyrokowych, prawo uczestnictwa w nich stron i pokrzywdzonego gwarantują odrębnie przepisy, w tym odnoszące się do tych instytucji. Dotyczy to w szczególności posiedzeń: w przedmiocie warunkowego umorzenia postępowania (art. 339§5 k.p.k. i art. 341§1 k.p.k.), w przedmiocie wniosku prokuratora o wydanie wyroku skazującego w trybie art. 335§1 lub §2 k.p.k. (art. 343§5 k.p.k. i art. 339§5 k.p.k.), jak też w przedmiocie wniosku oskarżonego o wydanie wyroku skazującego w trybie art. 338a k.p.k. (art. 343a§1 i 2 k.p.k. i art. 343 k.p.k.)⁴⁸⁹. Tym samym wymienione posiedzenia są jawne wewnętrznie, a uprawnienie stron i pokrzywdzonego do uczestnictwa w nich ma charakter bezwzględny. Jedynym posiedzeniem wyrokowym niejawnym wewnętrznie jest, zgodnie art. 500§4 k.p.k., posiedzenie w przedmiocie wydania wyroku nakazowego, które odbywa się bez udziału stron⁴⁹⁰.

Przepis art. 96a k.p.k.⁴⁹¹ przewiduje obecnie możliwość odbycia posiedzenia w formie zdalnej (odpowiednie stosowanie art. 374 § 3-8 k.p.k. dot. rozprawy głównej, por. także art. 250 § 3b-3h k.p.k. dotyczący posiedzenia w przedmiocie tymczasowego aresztowania). Jednocześnie znowelizowany art. 100 § 10 k.p.k. stanowi, że w wypadku posiedzenia w formie zdalnej stroną przebywającą w innym miejscu niż na sali posiedzeń

⁴⁸⁸ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego. Komentarz t. I (P. Hofmański red.) Warszawa 2004, s. 475 i nast.

⁴⁸⁹ Ponadto min. posiedzenia w przedmiocie wniosku prokuratora o umorzenie postępowania z powodu nieczytelności sprawcy i zastosowanie środków zabezpieczających (art. 354 pkt.2 k.p.k. i 339§5 k.p.k.), posiedzeń w przedmiocie umorzenia postępowania na podstawie art. 17 § 1 pkt 2-11 k.p.k. lub z powodu oczywistego braku faktycznych podstaw oskarżenia (art. 339§5 k.p.k.).

⁴⁹⁰ W doktrynie zgłaszane są wątpliwości natury konstytucyjnej odnośnie do pozbawienia możliwości udziału stron w posiedzeniu w przedmiocie wydania wyroku nakazowego, m.in. A. Szczotka, Postępowania zredukowane a konwencyjny standard rzetelnego procesu karnego, NKPK 2009, nr 24, s. 185-198, por. także , R. Koper, K. Marszał, J. Zagrodnik, K. Zgryzek, Proces Karny (J. Zagrodnik red.), Warszawa 2019, s. 127, R. A. Stefański, Postępowanie nakazowe w znowelizowanym k.p.k., Prok. I Pr. 2003, nr 7-8, s.17.

⁴⁹¹ Art. 96a k.p.k. dodany przez art. 39 pkt 1 ustawy z dnia 19 czerwca 2020 r. (Dz.U.2020.1086) zmieniającej kodeks postępowania karnego z dniem 24 czerwca 2020 r.

uważa się za „obecną przy ogłoszeniu” postanowienia lub zarządzenia w rozumieniu § 4 i 6 tego przepisu.

Jak już podkreślono kolejnym, a jednym z najistotniejszych i niepodważalnych wymogów współczesnego procesu karnego jest jego jawność zewnętrzna. Konstytucyjny (art. 45 ust. 1) nakaz publicznego rozpoznania sprawy karnej jest poczytywany jako jeden z elementów gwarantujących uniwersalny zakres minimum praw i wolności jednostki⁴⁹².

Za sprawę karną w rozumieniu art. 45 ust.1 uznaje się „sprawę w zakresie głównego przedmiotu postępowania, a także kwestii incydentalnej, która związana jest z możliwą ingerencją w sferę podstawowych praw zagwarantowanych przepisami Konstytucji”⁴⁹³. Tym samym wskazany wymóg jawności zewnętrznej posiedzeń będzie odnosił się do tych z nich, na których sąd rozstrzyga o odpowiedzialności karnej oskarżonego, bądź co do kwestii dopuszczalności prowadzenia przeciwko niemu postępowania karnego⁴⁹⁴.

W przypadku posiedzeń, odmiennie niż w zakresie rozprawy (art. 355 k.p.k.) ustawodawca nie przewiduje przepisu statuującego ich jawność zewnętrzną. Przeciwnie - zgodnie z art. 95b§1 k.p.k., zasadą jest ich niepubliczny charakter („odbywają się z wyłączeniem jawności”). Jednakże, jak wynika z dalszej części wskazanego przepisu, mogą być one jawne zewnętrznie, jeśli prezes sądu lub sąd tak zarządzi, a są jeżeli ustawa stanowi inaczej. Ta zaś w art. 95b§2 k.p.k. jako jawne zewnętrznie (z nakazem odpowiedniego stosowania do nich przepisów Rozdziału 42 Kodeksu postępowania karnego dotyczących jawności rozprawy głównej – art. 95b§3 k.p.k.) wskazuje posiedzenia w ramach postępowania jurysdykcyjnego w przedmiocie: umorzenia postępowania na podstawie art. 17 § 1 pkt 2-11 k.p.k. lub z powodu oczywistego braku faktycznych podstaw oskarżenia, wydania postanowienia o zawieszeniu postępowania, warunkowego umorzenia postępowania, wniosku prokuratora o wydanie wyroku skazującego w trybie art. 335§1i2 k.p.k., jak też wniosku oskarżonego o wydanie wyroku na podstawie art. 338a k.p.k.⁴⁹⁵.

⁴⁹² W. Jasiński, Jawność zewnętrzna posiedzeń sądowych w polskim procesie karnym, PiP 2009, nr 9, s. 70.

⁴⁹³ Uchwała SN(7) z 28.03.2012 r., I KZP 26/11, OSNKW 2012, nr 4, poz. 36, zob. także H. Paluszkiwicz, Pierwszoinstancyjne wyrokowanie.... s. 192 -202.

⁴⁹⁴ W. Jasiński, Jawność zewnętrzna posiedzeńs. 77.

⁴⁹⁵ W pozostałym zakresie przepis odnosi się także do posiedzeń , przedmiocie wniosku państwa obcego o wydanie osoby ściganej w trybie art. 603 k.p.k., w przedmiocie przekazania lub odmowy przekazania osoby ściganej europejskim nakazem aresztowania na podstawie art. 607I§1 k.p.k. i 607s§3

Analogiczne stosowanie do posiedzeń wyrokowych unormowań rozdziału 42 dotyczących jawności rozprawy odnosi się zarówno do stosowania reguł związanych z obecnością na posiedzeniu osób postronnych (art. 356 k.p.k.), utrwalaniem jego przebiegu przez strony i przedstawicieli mediów (art. 357 i 358 k.p.k.), czy jawnego ogłoszenia wyroku (art. 364), jak też do regulacji odnoszących się do możliwości lub obowiązku wyłącznie jawności posiedzenia i związanych z tym konsekwencji (art. 359 – 362 k.p.k.).⁴⁹⁶

Jak wynika z powyższego, posiedzenia w ramach postępowania sądowego, a w szczególności wyrokowe (jak już wyjaśniono nie dotyczy to posiedzenia w przedmiocie wydania wyroku nakazowego) są, co do zasady, jawne zarówno dla publiczności, jak i dla stron. Oznacza to dezaktualizację obowiązującego uprzednio założenia o istotności zasady jawności, jako kluczowego kryterium odróżniającego rozprawę od posiedzenia w kontekście forum orzekania⁴⁹⁷.

Z prawem uczestnictwa stron w posiedzeniu łączą się bezpośrednio kolejne reguły znamienne dla rzetelnego procesu, w postaci zasady ustności oraz realizowanej przez nią zasady kontrydiktoryjności, a które pomimo nieuregulowania przez ustawodawcę szczegółowego przebiegu posiedzeń, będą wyznaczać sposób procedowania na nich przez sąd.

Usytuowanie i treść art. 117 k.p.k. przesądzają o tym, że ma on zastosowanie w szczególności do posiedzeń, co do których ustawodawca przewidział możliwość (prawo) udziału stron (innych uprawnionych podmiotów). W myśl §2 tego przepisu czynności nie przeprowadza się jeżeli osoba uprawniona nie stawiła się, a jednocześnie brak jest potwierdzenia, że została o niej zawiadomiona, bądź jeżeli zachodzi uzasadnione przypuszczenie, że jej niestawiennictwo wynikało z powodu przeszkód żywiołowych lub innych wyjątkowych przyczyn, jak też wtedy jeśli wniosła o nieprzeprowadzenie czynności należycie usprawiedliwiając swoją nieobecność. Jednakże niestawiennictwo strony, która została należycie zawiadomiona o czynności procesowej, niezależnie od jego przyczyny, nie stoi na przeszkodzie przeprowadzeniu tej czynności, jeżeli stawił się

k.p.k., w przedmiocie określenia kwalifikacji prawnej czynu po przejściu orzeczenia do wykonania w trybie art. 611c§4 k.p.k. jak też wykonania w Rzeczypospolitej Polskiej prawomocnej kary pozbawienia wolności na wniosek państwa członkowskiego UE na podstawie art. 611ti§1 k.p.k.

⁴⁹⁶ M. Kurowski [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 95(b),(teza 4).

⁴⁹⁷ D. Świecki Rola i znaczenie rozprawy głównej....., s 12.

jej obrońca lub pełnomocnik. Nie dotyczy to czynności, w której udział strony jest obowiązkowy (art. 117§3a k.p.k.).

Obowiązek ustalenia przez sąd (przewodniczącego składu) stawiennictwa na posiedzenie osób wezwanych lub zawiadomionych oraz czy nie ma przeszkód do rozpoznania sprawy będącej jej przedmiotem, wymaga zatem, aby posiedzenie to rozpoczynało wywołanie sprawy, analogicznie jak w przypadku rozprawy (art. 381§1 k.p.k.). Po dokonaniu tej czynności przewodniczący ustala, czy istnieją przeszkody do rozpoznania sprawy (jeśli tak posiedzenie podlega odroczeniu – art. 117§2 k.p.k.⁴⁹⁸) i jeśli ich nie stwierdzi sąd dalej proceduje w przedmiocie wniosku o rozpoznanie sprawy na posiedzeniu wyrokowym - w aspekcie skargi oskarżyciela. Przepisy nie precyzują, jaka czynność powinna nastąpić jako kolejna. Tym samym nie odwołują się do wymogu odbycia fazy odpowiadającej przewodowi sądowemu. Nie ma także wskazania, czy a jeśli tak, to w jakiej formie powinno być tu nawiązanie i przez kogo do skargi oskarżyciela lub żądania zastępującego ją (art. 336§1 k.p.k., 335§1i1a k.p.k.). Wydaje się zatem, że wystarczającym zaakcentowaniem realizacji zasady skargowości będzie „przypomnienie” o przedmiocie rozpoznania, przez odwołanie się do żądania oskarżyciela⁴⁹⁹.

Uprawnienie stron (innych osób) do uczestnictwa w posiedzeniu, sprowadzające się wyłącznie do prawa ich obecności na tym forum orzekania, nie miałyby uzasadnienia. Tym samym oczywistym jest, że musi być ono uznane za równoznaczne z prawem do zajmowania stanowiska, co do wszystkich okoliczności podlegających rozstrzygnięciu, jak też do składania wyjaśnień, oświadczeń i wniosków. Logicznie uzasadnione i jednocześnie pożądane będzie zatem stosowanie do posiedzeń z udziałem stron, przez analogię, przepisów normujących przebieg rozprawy głównej. W szczególności będzie to dotyczyło art. 367§1i2 k.p.k., zgodnie z którym przewodniczący umożliwi stronom wypowiedzenie się co do każdej podlegającej rozstrzygnięciu okoliczności, przy czym jeśli jedna z nich zajmie stanowisko prawo głosu przysługuje także pozostałym; w ostatniej kolejności obrońcy i oskarżonemu.

W odróżnieniu od wyroku wydawanego na rozprawie głównej, którego podstawę w myśl art. 410 k.p.k., może stanowić wyłącznie całość okoliczności ujawnionych w jej toku, pozostałe orzeczenia zgodnie z art. 92 k.p.k. mogą się opierać o kompleks

⁴⁹⁸ Przepis art. 378a wprowadzony do Kodeksu postępowania karnego 5 października 2019r. (Dz.U., 2019 ,poz. 1694) umożliwiający prowadzenie rozprawy pod jednoczesną usprawiedliwioną nieobecność oskarżonego i jego obrońcy nie ma zastosowania do procedowania na posiedzeniu.

⁴⁹⁹ H. Paluszkiwicz, Pierwszoinstancyjne wyrokowanie..., s. 333.

okoliczności ujawnionych uprzednio w postępowaniu, a mających znaczenie dla rozstrzygnięcia.

Przepis art. 92 k.p.k. ma zastosowanie do wszystkich orzeczeń wydawanych na posiedzeniach zarówno w postępowaniu przygotowawczym, jak i sądowym, tym samym to on kształtuje podstawę dowodową wyroku wydanego na posiedzeniu⁵⁰⁰.

Co za tym idzie w przypadku posiedzenia ustawodawca nie nakłada formalnego wymogu „ujawnienia” w jego toku dowodów, mających stanowić faktyczną podstawę wydawanego na tym forum orzeczenia, także kiedy ma być to wyrok⁵⁰¹. W przeciwieństwie, zatem do rozprawy, gdzie obowiązuje formalizm dowodowy, zarówno w zakresie ujawnienia dopuszczonych uprzednio dowodów (art. 410 k.p.k. w zw. z art. 405 k.p.k.), jak i oznaczonego proceduralnie trybu ich przeprowadzenia w zależności od rodzaju źródła dowodowego, sąd dokonuje ustaleń faktycznych w oparciu o wszelkie informacje wynikające z materiałów załączonych do akt sprawy, niezależnie od tego jaki jest ich charakter⁵⁰².

Innymi słowy orzeczenia zapadające na posiedzeniach mogą odnosić się do wszystkich, mających znaczenie dla rozstrzygnięcia kwestii ujawnionych w toku całego dotychczasowego postępowania, a więc zarówno w ramach czynności postępowania przygotowawczego jak i sądowego, w trakcie tego posiedzenia, bądź innych, czy też na rozprawie⁵⁰³. Należy tu jednak zauważyć, że wyrok skazujący (a tylko taki może zapaść na posiedzeniu) wymaga udowodnienia oskarżonemu winy, do tego zaś wymagane są dowody ścisłe, bowiem tylko takie są w stanie obalić konstytucyjną gwarancję domniemania niewinności⁵⁰⁴. Tym samym wyrok wydany na posiedzeniu w zakresie

⁵⁰⁰ M. Kurowski, Czynności procesowe[w:] Kodeks postępowania karnego Komentarz Tom I (red. Świecki D.), Warszawa 2015, s.407, por. także postanowienie SN z 8 marca 2006 r., sygn. III KK 246/05, LEX nr 180773.

⁵⁰¹ Wyjątkiem jest posiedzenie w przedmiocie tymczasowego aresztowania, odnośnie którego art. 249a§1i2 k.p.k. odmiennie kształtuje podstawę dowodową wydawanego w jego toku orzeczenia poprzez odwołanie do dowodów jawnych dla oskarżonego i obrońcy oraz zeznań świadków wymienionych w art. 250§2b k.p.k.. Jednocześnie §2 tego przepisu nakłada na sąd, obowiązek ujawnienia na posiedzeniu, korzystnym dla oskarżonego dowodów, które ten zamierza uwzględnić z urzędu a nie zostały ujawnione przez prokuratora.

⁵⁰² D. Świecki, Rola i znaczenie rozprawy głównejs. 10. Jeśli postępowanie miało związek z materiałem objętym klauzulą tajności, to w myśl art. 92 k.p.k., jako „nieujawniony” nie może on stanowić podstawy orzeczenia - T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego. Komentarz Tom I, Artykuły 1-467, Warszawa 2014, s. 404.

⁵⁰³ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego. Komentarz t. I Warszawa 2004, s. 458-459.

⁵⁰⁴ H. Paluszkiwicz, Pierwszoinstancyjne wyrokowanie ... , s. 356-357.

okoliczności obciążających oskarżonego może zostać oparty jedynie na dowodach, czyniących zadość regułom prawa dowodowego. Wykluczone zatem będzie opieranie się w tym zakresie na dowodach w formie nieprzewidzianej przez ustawę to jest np. na notatce urzędowej z tzw. „rozpytania świadka” zastępującej wbrew art. 174 k.p.k. jego zeznania, a wymagające formy protokołu. Podobnie całokształt okoliczności ujawnionych w postępowaniu, o jakim mowa w art. 92 k.p.k. nie będzie dotyczył dowodów objętych zakazem dowodowym⁵⁰⁵.

Najistotniejsze, zatem różnice pomiędzy rozprawą główną, a posiedzeniem wyrokowym Kodeks postępowania karnego odnosi:

- do kierunku wyroków, które mogą na tych forach zapaść - na posiedzeniu wyrokowym ich zakres jest ograniczony, bowiem wyłączona jest tu możliwość wydania wyroku uniewinniającego albo umarzającego postępowanie karne (umorzenie postępowania na posiedzeniu następuje w formie postanowienia - art. 93§1 k.p.k.),
- do realizacji zasady bezpośredniości - na posiedzeniu, regułą jest nieprzeprowadzanie bezpośrednio dowodów z osobowych źródeł dowodowych, poza wyjątkiem odnoszącym się do orzekania w przedmiocie środków zabezpieczających (art. 354a§1 k.p.k.),
- do stanu dowodowego sprawy - na posiedzeniu wyrokowym wina i sprawstwo oskarżonego nie mogą budzić wątpliwości,
- do wymaganego stopnia formalizmu w zakresie procedowania - w odniesieniu do posiedzeń wyrokowych przewidziany jest wyraźnie niższy (min.: można tu odstąpić od ogłoszenia wyroku – art. 100 § 1a k.p.k., nie ma konieczności ujawniania w toku posiedzenia dowodów mających stanowić podstawę wyroku – art. 92 k.p.k.),
- co do ich struktury - przebieg posiedzenia wyrokowego, w przeciwieństwie do rozprawy głównej nie jest uregulowany w formie kolejno następujących po sobie etapów, grupujących poszczególne czynności procesowe.

⁵⁰⁵ M. Kurowski, Czynności procesowe [w:] Kodeks ... 2015, s. 406.

Rozdział III. Formuła relacji postępowania przygotowawczego do jurysdykcyjnego w aspekcie czynnika kształtującego rozprawę główną.

III.1. Istota postępowania przygotowawczego.

Postępowanie przygotowawcze jest obowiązkowym pierwszym stadium postępowania karnego, w sprawach o przestępstwa publicznoskargowe. Nakaz wszczęcia tego postępowania nakłada na organy ścigania art. 10§1 k.p.k.

Postępowanie przygotowawcze charakteryzują wyznaczone mu przez ustawodawcę zadania. Kluczowe znaczenie ma w tym zakresie przepis art. 297§1 k.p.k., precyzujący cele tego postępowania jako: ustalenie, czy został popełniony czyn zabroniony i czy stanowi on przestępstwo (pkt1), wykrycie i w razie potrzeby ujęcie sprawcy (pkt 2), zebranie danych stosownie do art. 213 i 214 (pkt 3), wyjaśnienie okoliczności sprawy, w tym ustalenie osób pokrzywdzonych i rozmiarów szkody (pkt 4), zebranie, zabezpieczenie i w niezbędnym zakresie utrwalenie dowodów dla sądu (pkt 5). Wskazane zadania postępowania przygotowawczego muszą być rozumiane i realizowane w zgodzie z art. 2§1 k.p.k., tym samym w aspekcie i w ramach sformułowanych tam ogólnych celów procesu karnego. W szczególności więc organy śledcze powinny uwzględniać w swoich działaniach i decyzjach wymóg pociągnięcia do odpowiedzialności karnej faktycznego sprawcy przestępstwa, nie zaś osoby niewinnej, ponadto aby ustalone i uwzględnione zostały okoliczności, które sprzyjały dokonaniu czynu zabronionego, ponadto aby chronione były prawa i godność pokrzywdzonego, zaś rozstrzygnięcie sprawy mogło nastąpić w rozsądnym terminie. Jednocześnie zgodnie z art. 2§2 k.p.k. podstawą wszystkich decyzji zapadających w tej fazie procesu powinny być prawdziwe ustalenia faktyczne, a organy prowadzące postępowanie przygotowawcze mają obowiązek analizy i brania pod uwagę okoliczności korzystnych, jak i niekorzystnych dla podejrzanego (art. 4 k.p.k.).

Z odmienną sytuacją niż w sprawach z oskarżenia publicznego mamy do czynienia w sprawach z oskarżenia prywatnego, gdzie postępowanie karne składa się modelowo z jednej fazy – wyłącznie postępowania sądowego, którego wszczęcie powoduje składany przez oskarżyciela prywatnego do sądu akt oskarżenia (bezpośrednio

na piśmie - art. 487 k.p.k. bądź w formie ustnej skargi, za pośrednictwem Policji - art. 488§1 k.p.k.)⁵⁰⁶.

W odniesieniu do spraw prywatnoskargowych należy dodatkowo wyjaśnić, że na wniosek pokrzywdzonego (art. 488§1 k.p.k.) lub na żądanie sądu (art. 488§2 k.p.k.). Policja również może wykonywać wymagane czynności dowodowe. Nie stanowią one jednak postępowania przygotowawczego, pomimo że zabezpieczanie dowodów odbywa się tu w trybie przepisów dotyczących czynności wykrywczych, wykonywanych w tej właśnie fazie procesu. W postępowaniu prywatnoskargowym nie prowadzi się jednak obecnie w ogóle postępowania przygotowawczego, lecz wykonuje jedynie wybrane czynności dowodowe⁵⁰⁷. Ma tu odpowiednie zastosowanie art. 308 k.p.k. dotyczący przeprowadzania w niezbędnym zakresie czynności procesowych - koniecznym do zabezpieczenia śladów i dowodów⁵⁰⁸.

Postępowanie przygotowawcze prowadzone jest w formie śledztwa w sprawach wymienionych w art. 309 k.p.k.: należących do właściwości sądu okręgowego, o występki gdzie osobą podejrzaną są funkcjonariusze publiczni wymienieni w pkt 2 tego przepisu⁵⁰⁹, o występki popełnione przez funkcjonariuszy wymienionych w pkt 3 tego przepisu⁵¹⁰ w związku z wykonywaniem przez nich czynności służbowych lub co do spraw należących do właściwości reprezentowanych przez ich organów, o występki w których nie prowadzi się dochodzenia lub w których prowadzi się postępowanie w tej formie, jednakże prokurator z uwagi na zawłość sprawy lub jej wagę postanowi, że właściwa będzie forma śledztwa. Co do zasady organem prowadzącym śledztwo jest prokurator (art. 311 § 1), który ponosi odpowiedzialność za jego przebieg i wynik bądź

⁵⁰⁶ R. Koper, K. Marszał, J. Zagrodnik, K. Zgrzyzek, *Proces...*, s.495.

⁵⁰⁷ H. Kuczyńska [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, red. D. Szumiło-Kulczycka, LEX/el. 2022, art. 488 (teza 1-3), K. Eichstaedt [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 488 (teza 10).

⁵⁰⁸ J. Grajewski, S. Steinborn [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz do art. 425-673*, red. L. K. Paprzycki, Warszawa 2013, art. 488. (teza 3). Zob. także art. 435§2 Kodeksu postępowania karnego z 19 kwietnia 1969 r. (Dz. U. Nr 13, poz. 96 z późn. zm.), który w przeciwieństwie do obecnego art. 488 k.p.k. oprócz oznaczonych czynności dowodowych przewidywał także możliwość prowadzenia przez Milicję na żądanie sądu dochodzenia.

⁵⁰⁹ Dotyczy to: sędziego, prokuratora, policjanta, funkcjonariusza ABW Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Służby Ochrony Państwa, Straży Marszałkowskiej, Służby Celno-Skarbowej lub Centralnego Biura Antykorupcyjnego

⁵¹⁰ Chodzi tu o funkcjonariuszy: Straży Granicznej, Żandarmerii Wojskowej, finansowego organu postępowania przygotowawczego lub organu nadrzędnego nad finansowym organem postępowania przygotowawczego.

jako organ prowadzący to postępowanie lub je nadzorujący. Zakres spraw dla których właściwa jest forma dochodzenia wskazuje art. 325b§1 i2 k.p.k.⁵¹¹. Dochodzenie prowadzone jest przez policję lub wymienione już organy, którym przyznano jej uprawnienia (art. 325a§1 k.p.k.), chyba że przejmie je do prowadzenia prokurator.

Oprócz powyższych organów wskazane w Kodeksie czynności w postępowaniu przygotowawczym przeprowadza także sąd - właściwy do rozpoznania sprawy w pierwszej instancji, chyba że przepis do przeprowadzenia danej czynności wskazuje inny sąd (329§1 k.p.k.). Czynności te choć są dokonywane przez sąd na posiedzeniu to jednak nie przekształcają postępowania przedjurysdykcyjnego w sądowe. Jako czynności wypadkowe, stanowią nadal element postępowania przygotowawczego⁵¹². W ich obszarze wyodrębnia się czynności o charakterze decyzyjnym, kontrolnym i dowodowym⁵¹³. Do pierwszej grupy zalicza się takie jak np.: zarządzenie badań psychiatrycznych podejrzanego w ramach obserwacji w odpowiednim zakładzie leczniczym (art. 203 § 2k.p.k.), stosowanie i przedłużanie tymczasowego aresztowania (min. art. 250§1i2 k.p.k., art. 263§2 k.p.k.), wydanie europejskiego nakazu aresztowania (art. 607a), zwolnienie z zachowania tajemnicy notarialnej, adwokackiej itp. (art. 180§1i2 k.p.k.), zarządzanie kontroli i utrwalania rozmów (min. art. 237§1 k.p.k.), stosowanie aresztowania jako kary porządkowej (art. 290§1 k.p.k. w zw. z art. 287§2 k.p.k.), dopuszczenie dowodu z zeznań świadka koronnego (art. 5 Ustawy o świadku koronnym⁵¹⁴). Czynności kontrolne związane są z kognicją sądu właściwego do rozpoznania sprawy którą przewiduje art. 465§2 (lub innego jeśli tak stanowi przepis – np. art. 293§4 k.p.k. przewidujący że zażalenie na postanowienie prokuratora o zabezpieczeniu majątkowym rozpoznaje sąd właściwy do rozpoznania sprawy w pierwszej instancji w okręgu prowadzonego postępowania przygotowawczego) do rozpoznawania zażaleń na wyodrębnioną (por. np.

⁵¹¹ Są to przestępstwa należące do właściwości sądu rejonowego, zagrożone karą do 5 lat pozbawienia wolności, o ile wartość przestępstwa albo szkoda wyrządzona lub grożąca nie przekroczy 200 000 zł, z wyłączeniem spraw o przestępstwa określone: w art. 155, art. 156 § 2, art. 157a § 1, art. 165 § 2, art. 168, art. 174 § 2, art. 175, art. 181-184, art. 186, art. 201, art. 231 § 1 i 3, art. 240 § 1, art. 250a § 1-3, art. 265 § 3 oraz w rozdziale XXXVI, z wyjątkiem art. 297 i art. 300, i rozdziale XXXVII Kodeksu karnego. Dochodzenie prowadzi się ponadto w sprawach o przestępstwa z art. 159, art. 254a i art. 262 § 2 a także, jeżeli wartość przedmiotu przestępstwa albo szkoda wyrządzona lub grożąca nie przekracza 200 000 zł. w sprawach o przestępstwa z art. 279 § 1, art. 286 § 1 i 2 oraz w art. 289 § 2k.k.

⁵¹² A. Staszak [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów, red. D. Szumiło-Kulczycka, LEX/el. 2022, art. 329,(teza2).

⁵¹³ K. Eichstaedt [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 329 (teza1).

⁵¹⁴ Ustawa z 25 VI 1997 r. o świadku koronnym (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 1197).

art. 302§3 k.p.k., czy art. 465§2 a k.p.k.) grupę postanowień prokuratora. Chodzi tu o orzeczenia odnoszące się np. do zawieszenia postępowania przygotowawczego (art. 22 § 1 k.p.k.), zasadności zatrzymania osoby podejrzewanej (art. 246 § 1 k.p.k.) zabezpieczenia majątkowego (art. 293 § 4 k.p.k.), odmowy wszczęcia lub umorzenia śledztwa lub dochodzenia (art. 306§1 k.p.k., art. 330§1 k.p.k.). Czynności dowodowe w postępowaniu przygotowawczym. Czynności dowodowe sądu w postępowaniu przygotowawczym dotyczą przesłuchań na wniosek prokuratora: małoletniego pokrzywdzonego i świadka (art. 185a i 185b k.p.k.), a także w charakterze świadka pokrzywdzonego przestępstwami z art. 197–199 k.k. (art. 185c k.p.k.) oraz na wniosek strony lub organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze świadka co do którego istnieje obawa że nie będzie można go przesłuchać na rozprawie (art. 316 § 3 k.p.k.). Chodzi tu zatem o przesłuchania osób, co do których zakłada się w postępowaniu przygotowawczym, że nie będą oni składali zeznań w postępowaniu sądowym⁵¹⁵.

III.2. Modelowe ujęcia relacji postępowania przygotowawczego wobec jurysdykcyjnego.

Skoro postępowanie jurysdykcyjne w sprawach z oskarżenia publicznego, systemowo stanowi zawsze kontynuację poprzedzającego go postępowania przygotowawczego, postać rozprawy głównej, jej cele i przebieg powinny zatem uwzględniać funkcje i zakres tegoż postępowania przedsądowego i wzajemnie⁵¹⁶. Wszak to zarzut aktu oskarżenia w aspekcie rodzaju i formy popierających go dowodów, determinuje potrzebę i wyznacza stosowny sposób „rozprawiania” nad całokształtem okoliczności, które mają uformować wyrok. Nasuwa się zatem pytanie, czy a jeżeli tak, to które z tych postępowań decyduje o modelu drugiego. Czy to rozprawa sądowa kształtuje postępowanie przygotowawcze, wymagając od tej fazy procesowego uwzględnienia przynależnych jej funkcji, czy też odwrotnie. Innymi słowy, czy któraś z tych faz procesu wiedzy prymat nad drugą, a jeżeli tak, to która.

⁵¹⁵ Szerzej na ten temat czynności sądowych w postępowaniu przygotowawczym zob. min. K. Eichstaedt [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 329, (tezy: 3-5).

⁵¹⁶ Por. S. Waltoś, Model postępowania przygotowawczego..., min. s. 107

Konieczność ścisłej korelacji postępowania przygotowawczego i sądowego wydaje się być oczywista, skoro są to modelowo dwie części jednego procesu, dotyczącego odpowiedzialności karnej tej samej osoby. Kwestia ta jest newralgiczna dla pożądanego kształtu unormowań proceduralnych, w zakresie możliwości skonstruowania właściwych mechanizmów i prawidłowego ich sprzężenia, aby stworzyć optymalne warunki do osiągnięcia założonego celu procesu. W piśmiennictwie powszechnie akcentuje się wątpliwości co do należytego uwzględniania tej okoliczności przez ustawodawcę, w zakresie kolejnych nowelizacji Kodeksu postępowania karnego, zmieniających kształt i funkcje poszczególnych etapów procesu.⁵¹⁷

Postępowanie przygotowawcze, choć ma samodzielny charakter względem sądowego, to jednak związane jest zawsze z realizacją ogólnego celu procesu oraz następującą po nim fazą sądową⁵¹⁸.

Zasadnicze postrzeganie obu wymienionych faz postępowania wyraża się w przyznawaniu im odmiennych zadań. Postępowanie przygotowawcze (które poprzedzają czynności sprawdzające mające na celu ustalenie, czy zachodzi uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa⁵¹⁹), to faza na którą powinny się składać czynności wykrywcze i zabezpieczające, zaś rolą postępowania głównego powinno być rozpoznawanie sprawy.⁵²⁰ Jak zatem sugeruje sama nazwa postępowania przygotowawczego, zostało ono systemowo wyodrębnione w celu przygotowania sprawy dla oskarżyciela, który występuje o jej rozstrzygnięcie do sądu w postępowaniu głównym⁵²¹.

Model postępowania przygotowawczego w aspekcie teoretycznych wzorców odnoszących się do przedsądowej fazy postępowania karnego kreują takie jego elementy jak: rodzaj organu prowadzącego to postępowanie (sądowy – ścigania), jego forma i

⁵¹⁷ Zob. min.: J. Tylman, *Zmiany w modelu postępowania przygotowawczego* [w:] *Skargowy model procesu karnego*. Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi, Warszawa 2008, s. 387, J. Skorupka, *Model postępowania przygotowawczego – perspektywa ustawodawcy* [w:] *Proces karny w dobie przemian. Przebieg postępowania*. (red. S. Steinborn, K. Woźniewski), Gdańsk 2018, s. 162,173. Por. także M. Abramek, *Jednolita forma postępowania przygotowawczego – realny postulat, czy utopijna wizja procesu karnego 2020?*, *Proces karny 2020. O modelu procesu karnego w państwie prawnym* (red. A. Świątłowski), Kraków 2018, s. 59, O. Krajniak, *Komentarz* [w:] *Kontradyktoryjność w polskim procesie karnym* (red. nauk. P. Wiliński), Warszawa 2013, s. 95.

⁵¹⁸ R. Koper, K. Marszał, J. Zagrodnik, K. Zgrzyzek, *Proces ...*, s.496

⁵¹⁹ M. Abramek, *Funkcje postępowania sprawdzającego w procesie karnym*, *Zeszyty Prawnicze* 19.2/2019, s. 78, zob. także min. P. Hofmański i J. Śliwa, *Dwugłós w sprawie nowego kształtu postępowania przygotowawczego*, *Pr. I Pr.* 1-2, 2015, s. 77-91.

⁵²⁰ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys ...2009*, s. 480.

⁵²¹ Zob. T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne* (red. nauk. R. Olszewski, D. Świecki), Warszawa 2022, s. 808.

funkcje, rozmiar uprawnień stron w zakresie jego czynności, jak też sposób utrwalania przeprowadzanych dowodów i ich walor procesowy przed sądem⁵²².

Jego schemat uzależniony jest zatem od kształtu i przeznaczenia prowadzonego w tej fazie postępowania dowodowego. Z kolei rozmiar i charakter czynności dowodowych prowadzonych w postępowaniu przygotowawczym determinują przypisane mu cele. Istotne jest zatem, czy gromadzone, zabezpieczane i utrwalane dowody mają być przeznaczone dla oskarżyciela i sądu, czy też wyłącznie dla oskarżyciela⁵²³. Ponadto ważne jest również to, czy czynności te mają doprowadzić do wszechstronnego wyjaśnienia okoliczności sprawy, czy też zakres czynionych w ramach tego postępowania, ustaleń jest ograniczony jedynie potrzebami skargi⁵²⁴.

W odniesieniu do wzajemnej relacji obu faz postępowania, w piśmiennictwie wskazuje się, że im większy jest ustawowo przewidziany zakres zbierania i utrwalania dowodów w postępowaniu przygotowawczym z przeznaczeniem dla sądu, tym więcej możliwości prawnych przysługuje temuż sądowi do egzekwowania wyników czynności dowodowych od organów śledczych. Taki z kolei mechanizm skutkuje zwielokrotnianiem przez sąd na rozprawie głównej odstępstw od stosowania zasady bezpośredniości, poprzez wykorzystywanie protokołów tych czynności zamiast przeprowadzania właściwych dowodów⁵²⁵.

Dowody utrwalone w postępowaniu przygotowawczym mogą determinować wyrok sądu w sposób pośredni lub bezpośredni. Pośrednie ich oddziaływanie na orzeczenie sądowe w sprawach ściganych z oskarżenia publicznego będzie miało miejsce zawsze, bowiem stanowią one podstawę aktu oskarżenia, który inicjuje postępowanie jurysdykcyjne oraz precyzuje jego zakres. Tym samym to właśnie te dowody w głównej mierze wyznaczają punkty sporne pomiędzy stronami, jak też wskazują na potrzebę formułowania wniosków dowodowych w toku przewodu sądowego. W przypadku zaś, kiedy ustalenia wymagane do rozstrzygnięcia odpowiedzialności karnej oskarżonego, sąd opiera wprost na materiale dowodowym załączonym do skargi, nie zaś na dowodach

⁵²² R. Koper, K. Marszał, J. Zagrodnik, K. Zgryzek, *Proces...*, s. 495

⁵²³ D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość ...*, s. 91.

⁵²⁴ A. Baj, *Cele postępowania przygotowawczego*, Pr.I Pr. 12/2016, s. 63.

⁵²⁵ S. Waltoś, *Kilka słów o polskim modelu postępowania przygotowawczego* [w:] J. Skorupka (red.), *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy*, Warszawa 2009, s. 289.

bezpośrednio przeprowadzonych na rozprawie, wpływ tych pierwszych na orzeczenie ma charakter bezpośredni.⁵²⁶

Kolejne stadia postępowania karnego wobec przyświecania im odmiennych funkcji tradycyjnie wiąże się z dominacją w nich innych zasad procesowych. Postępowaniu przygotowawczemu przyznaje się charakter inkwizycyjny (formę śledczą) skorelowaną z jego główną rolą, którą miałyby być ustalenie, czy istnieją podstawy do kontynuowania postępowania przed sądem, zainicjowanego skargą oskarżyciela. Postępowanie sądowe powinna już charakteryzować kontradiktoryjność, bowiem to ono ma za zadanie rozstrzygnięcie sporu przez „bezstronnego arbitra”, pomiędzy toczącymi go stronami procesowymi, odnośnie sprecyzowanego przedmiotu, w aspekcie znanych im wzajemnie dowodów⁵²⁷.

Uwzględniając całokształt powyższych uwarunkowań w piśmiennictwie wskazuje się na celowość koncentracji przy poszukiwaniu optymalnego modelu wzajemnej relacji postępowania przygotowawczego do sądowego przede wszystkim na: właściwym sformułowaniu celów postępowania przygotowawczego oraz znaczeniu dowodów pozyskiwanych w postępowaniu przygotowawczym pod kątem zakresu w jakim mogą one zostać ujawnione przed sądem. Z kolei w odniesieniu do tych ostatnich na ustaleniu najwłaściwszego sposobu ich utrwalania, jak też ewentualnej koniczności włączenia w większym zakresie w ten proces czynnika sądowego, włącznie z rozważeniem celowości powołania sędziego instytucjonalnie powiązanego z postępowaniem przygotowawczym⁵²⁸.

III.2.a. Rozprawa główna i postępowanie przygotowawcze w aspekcie wymogu wyjaśnienia i rozstrzygnięcia sprawy.

Oznaczony wyżej schemat charakteryzujący w zarysie obie fazy postępowania pociąga za sobą celowość rozważenia tego, jakie powinno być przeznaczenie czynności wykrywczych i zabezpieczających, realizujących cele postępowania przygotowawczego.

⁵²⁶ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys ...2009*, s. 483.

⁵²⁷ Por. P. Hofmański, *Zasada kontradiktoryjności [w] System Prawa Karnego Procesowego. Zasady Procesu Karnego t. III cz.1 red. nacz. P Hofmański, red.nauk. P. Wiliński, Warszawa 2014*, s.639-641

⁵²⁸ J. Skorupka, *Model postępowania przygotowawczego w projekcie noweli Kodeksu postępowania karnego Klubu Poselskiego Ruch Palikota, Zeszyty prawnicze nr 3/39/ 2013 s. 13.*

Chodzi tu o ustalenie, czy czynności te mają służyć sądowi, czy też jedynie decydować o zasadności wniesienia aktu oskarżenia i umożliwić oskarżycielowi sformułowanie wniosków o dopuszczenie stosownych dowodów i ich przeprowadzenie przed sądem. W zależności od kierunku uzyskanej odpowiedzi na powyższe pytanie będzie możliwe z kolei zobrazowanie istoty rozprawy sądowej, to jest czy ma być to forum, na którym rozstrzygnięcie sprawy będzie polegało na rekonstrukcji zdarzenia, które zainicjowało akt oskarżenia, poprzez kontradiktoryjny spór prowadzony przez strony, czy też owo rozstrzygnięcie sprawy będzie się sprowadzało jedynie do weryfikacji zgromadzonych i przeprowadzonych dowodów przez oskarżyciela i ustalonego przez niego zdarzenia, będącego przedmiotem skargi⁵²⁹.

Znaczenia roli przygotowawczej fazy postępowania, poprzedzającej jego etap sądowy, upatruje się w takich jej elementach jak: zakres kwestii podlegających przez nią sprawdzeniu, wpływ dowodów utrwalonych wówczas na późniejszy wyrok sądu, stopień ingerencji sądu w postępowanie przygotowawcze w zakresie legalności i kompletności uzyskanych tam dowodów, jak też wpływ wniosków oskarżyciela na procedowanie sądu. Jednocześnie przyjmuje się, że im silniejsze jest oddziaływanie tych czynników, tym większa jest rola postępowania przygotowawczego, zaś mniejsze znaczenie rozprawy sądowej w aspekcie drogi wiodącej do rozstrzygnięcia sprawy w wyroku kończącym postępowanie⁵³⁰.

Znalezienie właściwej koncepcji w zakresie optymalnego modelu i wzajemnej korelacji postępowania przygotowawczego do jurysdykcyjnego jest zagadnieniem złożonym, będącym przedmiotem wieloletnich rozważań przez przedstawicieli doktryny. Formuła i temat niniejszej pracy nie pozwalają na przytoczenie, choćby w znacznej części wyrażonych w tym zakresie poglądów i wiążącej się z nimi tematyki. Zostaną zatem zasygnalizowane jedynie te zagadnienia, które w zarysie pozwolą na sprecyzowanie elementów umożliwiających zobrazowanie kształtu i istoty rozprawy głównej w obecnie obowiązującym Kodeksie postępowania karnego. Niezależnie od powyższego już na wstępie należy przywołać wyrażony w literaturze przedmiotu pogląd, że sformułowanie właściwego kształtu i korespondujących z nim zadań przynależnych obu fazom postępowania, w aspekcie najdogodniejszych warunków do realizacji zasadniczego celu procesu, wymaga uwzględnienia wielorakich funkcji wymiaru sprawiedliwości oraz

⁵²⁹ Zob. P. Hofmański, J. Śliwa, Dwugłos w sprawie nowego kształtu ..., s. 78.

⁵³⁰ S. Waltoś, Proces karny. Zarys ... 2009, s. 481-483.

skonsolidowania nierzadko sprzecznych ze sobą dóbr i wartości, wliczając w to założenie o koniecznym uszczerbku części z nich⁵³¹. Spostrzeżenie to, choć mogłoby się na pozór wydawać szablonowe, niezwykle trafnie oddaje istotę omawianego zagadnienia. Dowodem tego jest chociażby wielokrotność i rodzaj w większości nieskutecznie podejmowanych przez ustawodawcę prób, znalezienia właściwej formuły modelu procesu, jeśli chodzi o usytuowanie, funkcjonowanie i korelację postępowania przygotowawczego względem sądowego.

W piśmiennictwie wyodrębniono kilka teorii odnośnie możliwej struktury procesu karnego pod kątem istotności postępowania przygotowawczego w stosunku do rozprawy sądowej. Pierwsza z nich uznaje postępowanie przygotowawcze odpowiedzialnym za zgromadzenie dowodów wyjaśniających sprawę w takim zakresie, aby niezwłocznie po jego zakończeniu możliwe było wydanie wyroku. Według tej koncepcji dowody zgromadzone w postępowaniu przygotowawczym powtórnie przeprowadzone przed sądem są wystarczające do pewnego ustalenia stanu faktycznego wymaganego do wydania wyroku. Takie uformowanie postępowania przygotowawczego, jako fundamentu procesu karnego wiąże się zdaniem jego zwolenników, ze stworzeniem optymalnych warunków do trafnego rozpoznania sprawy przed sądem, o czym decydują wyniki czynności przeprowadzonych w postępowaniu przygotowawczym⁵³². Za negatywne konsekwencje wymogu wszechstronnego i wyczerpującego wyjaśnienia sprawy i zabezpieczenia materiału dowodowego przez postępowanie przygotowawcze na użytek rozprawy uznaje się konieczność stworzenia rozbudowanego aparatu ścigania i znaczne wydłużenie tej fazy postępowania⁵³³. Deprecjację znaczenia rozprawy pogłębia wówczas przedłużający się czas trwania postępowania przygotowawczego, bowiem zwiększa on prawdopodobieństwo utraty przez nie pierwotnych cech nadających im wartość poznawczą. To z kolei potęguje zagrożenie kształtowania przez sąd ustaleń stanowiących podstawę rozstrzygnięcia z pogwałceniem rzetelności procesu kosztem zasad bezstronności, bezpośredniości i kontradiktoryjności, jak też kluczowych reguł znamienych dla prawa do obrony, poprzez wyrobienie sobie przez sąd zdania, co do winy i sprawstwa oskarżonego, przede wszystkim na podstawie wszechstronnie zebranych i utrwalonych dowodów przez oskarżyciela⁵³⁴.

⁵³¹ T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie ... 2022, s. 808.

⁵³² J. Zagrodnik, Model interakcji postępowania ..., s. 93-95.

⁵³³ T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne... 2022, s. 808-809.

⁵³⁴ J. Zagrodnik, Model interakcji postępowania ..., s. 110-111.

Kolejna teoria zakłada przewagę rozprawy głównej nad postępowaniem przygotowawczym. Upatruje ona pierwszorzędnej roli we wszechstronnym wyjaśnieniu sprawy na rozprawie głównej, którą uważa za kluczowy etap procesu karnego. Według tej koncepcji zgromadzony w postępowaniu przygotowawczym materiał dowodowy ma wyjaśnić sprawę jedynie w takim zakresie, jaki pozwala oskarżycielowi na ustalenie, czy zachodzą podstawy do wystąpienia z aktem oskarżenia⁵³⁵. Ograniczenie jednak roli postępowania przygotowawczego jedynie do zgromadzenia niezbędnych informacji o sprawie na użytek oskarżyciela grozić może utratą lub zniekształceniem dowodów, które nie zostały niezwłocznie należycie zabezpieczone w stosowny sposób⁵³⁶. Tym samym szczególnie problematyczne staje się wówczas oznaczenie sytuacji i trybu przeprowadzania czynności w formie umożliwiającej ich wykorzystania przed sądem w ramach niezbędnych odstępstw od zasady bezpośredniości⁵³⁷.

Trzecia koncepcja wskazuje jako pożądaną równowagę obu stadiów procesu sytuując je jako równoprawne elementy jednego postępowania. Teoria ta zakłada jednak konieczność podwyższenia reguł gwarancyjnych w postępowaniu przygotowawczym, a tym samym odejście od jego ściśle inkwizycyjnego charakteru⁵³⁸.

W literaturze przedmiotu najbardziej rozpowszechniony jest jako pożądaný drugi z modeli zależności obu faz postępowania, sytuujący jako jego centralny punkt rozprawę sądową. Jednocześnie jednak również i tu dodaje się najczęściej wymóg, aby rozprawa ta, opierała się na skupionych i sprawnie przeprowadzanych po sobie w jej toku, istotnych dla rozstrzygnięcia dowodach. Procedowanie przez sąd w taki sposób - w oparciu o koncentrację dowodów - co do zasady wymaga zatem uprzedniego wyselekcjonowania i zweryfikowania ich kierunku pod kątem przydatności na rozprawie, w aspekcie ogólnego celu procesu karnego. Z kolei środki dowodowe powinny być wcześniej uformowane w taki sposób, aby było możliwe zapoznanie się z ich treścią przez sąd i strony w jak najkrótszym czasie⁵³⁹. Co istotne równocześnie postępowanie przygotowawcze powinno posiadać jedynie subsydiarny charakter względem postępowania sądowego⁵⁴⁰.

⁵³⁵ J. Zagrodnik, Model interakcji postępowania ..., s. 96-97.

⁵³⁶ T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne... 2022. s. 809.

⁵³⁷ J. Tylman, Zmiany w modelu postępowania przygotowawczego ..., s. 389.

⁵³⁸ J. Zagrodnik, Model interakcji postępowania ..., s. 93-95

⁵³⁹ Tak S. Waltoś, Model postępowania przygotowawczego....., s. 101.

⁵⁴⁰ Zob. S. Waltoś, Model postępowania przygotowawczego.....s. 107.

Poszukując optymalnego schematu pozycjonującego postępowanie przygotowawcze do sądowego oraz charakteryzującego wzajemną ich zależność należy w powyższym aspekcie porządkowo przywołać jako wiążące założenie o wynikającej z konstytucyjnego umocowania (w szczególności art. 42, 45 i 175 Konstytucji) wyłącznej kompetencji sądu do rozstrzygania spraw karnych w formie wyroku ogłaszanego publicznie. Tym samym wobec powierzenia sądom spraw o przestępstwa⁵⁴¹ i jednoczesnego braku argumentów przemawiających za celowością stworzenia sądowego forum orzekania w ramach postępowania przygotowawczego, prymat w tym zakresie samoistnie uzyskuje postępowanie sądowe⁵⁴².

Należy tu przywołać wskazywany niegdyś przez Stanisława Waltosia idealny wzorzec procesu karnego zakładający brak postępowania przygotowawczego tak, aby wszystkie dowody był przeprowadzane bezpośrednio przez sąd. Co istotne ten teoretycznie rozpatrywany model procesu, od razu przez samego Autora został uznany za niemożliwy do zrealizowania w praktyce, już chociażby tylko z uwagi na skargową formę postępowania sądowego oraz konieczność „przygotowania” materiału pod kątem rozprawy⁵⁴³.

Założenie o konieczności poprzedzania postępowania sądowego przez przygotowawcze w sprawach z oskarżenia publicznego nadal nie jest podważane w literaturze. Co więcej, jak zauważa Cezary Kulesza⁵⁴⁴ w wielu europejskich współczesnych ustawodawstwach dostrzegalna jest tendencja do zwiększania roli postępowania przygotowawczego, kosztem zmniejszenia rangi rozprawy głównej, uznawanej dotychczas za podstawowy element procesu karnego. Potrzeba istnienia takiej fazy postępowania karnego nie jest kwestionowana nawet w procesie angielskim, gdzie pomimo braku jej sformalizowania, gromadzenie dowodów przed wniesieniem aktu oskarżenia odbywa się przy czynnym udziale zarówno obrony jak i oskarżenia⁵⁴⁵.

Nawet więc najbardziej pożądane założenie modelowe procesu, nadające prymat rozprawie sądowej, w praktyce okazuje się często iluzorycznym. Pomimo bowiem

⁵⁴¹ K. Marszał, *Badanie właściwości sądu w sprawach o przestępstwa*, [w:] *Skargowy model procesu karnego*. Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi, Warszawa 2008, s. 241-242.

⁵⁴² J. Zagrodnik, *Model interakcji postępowania ...*, s. 107-108.

⁵⁴³ S. Waltoś, *Model postępowania przygotowawczego...*, s. 98 -107, J. Zagrodnik, *Model interakcji postępowania ...*, s. 112-113.

⁵⁴⁴ C. Kulesza, *Deprecjacja rozprawy głównej ...*, s.1.

⁵⁴⁵ P. Hofmański, *Zasada kontryktoryjności ...*, s. 658.

formalnego i tradycyjnego przywiązania się do uznawania rozprawy sądowej jako najważniejszego – kulminacyjnego punktu procesu, to jednak postępowanie przygotowawcze w znacznym stopniu determinuje jej przebieg, tym samym najczęściej także treść wyroku. Innymi słowy funkcjonowanie teoretycznego schematu podporządkowującego postępowanie przygotowawcze postępowaniu sądowemu, w istocie nie tyle dopuszcza, co nawet nieformalnie nadal zakłada możliwość dominacji tego pierwszego. Nie jest bowiem wystarczające dla zobrazowania rzeczywistego modelu procesu, w aspekcie supremacji którejś z jego faz, poprzestanie na ustaleniu tego, która z nich jest właściwa do rozstrzygnięcia sprawy karnej, lecz niezbędna jest weryfikacja tego, która jest lub powinna być odpowiedzialna za wyjaśnienie tejże sprawy i w jakim zakresie⁵⁴⁶. Chodzi więc o ustalenie, czy zasadnicze znaczenie dla rozstrzygnięcia w przedmiocie skargi oskarżyciela przez sąd mają lub powinny mieć czynności dowodowe przeprowadzane w toku przewodu sądowego, czy też w postępowaniu przygotowawczym⁵⁴⁷.

Mając świadomość tych implikacji w piśmiennictwie formułuje się postulat, aby w ramach tak ukształtowanego procesu rolę postępowania przygotowawczego ograniczyć do wyodrębniania kategorii spraw, które kwalifikują się do merytorycznego rozpoznania i zabezpieczenia dowodów jedynie na potrzeby oskarżyciela, aby miał on możliwość sprecyzowania w oparciu o zgromadzone dowody zarzutu aktu oskarżenia oraz mógł go uprawdopodobnić i zainicjować postępowanie sądowe⁵⁴⁸. Tak sprecyzowana rola postępowania przygotowawczego pozbawiłaby go faktycznej supremacji. Jednocześnie jednak wymagałaby ona dodatkowo rozstrzygnięcia dylematu, dotyczącego trybu zabezpieczenia dowodu w sposób uniemożliwiający jego zniekształcenie lub utratę na skutek upływu czasu z jednej strony, z drugiej zaś przeciwdziałającego masowemu ujawnianiu przez sąd niemal całości „akt sprawy” w postaci skompletowanej przez oskarżyciela publicznego.

Modelowe usytuowanie postępowania przygotowawczego i sądowego musi uwzględniać także i kolejny czynnik utrudniający znalezienie właściwego schematu w tym zakresie. Przypomnienia wymaga to, że prokurator w ramach procesu karnego pełni trzy odmienne funkcje procesowe. Jako kierowniczy organ postępowania przygotowawczego (*dominus litis*), oskarżyciel publiczny (w sprawach z oskarżenia

⁵⁴⁶ J. Zagrodnik, Model interakcji postępowania ..., s. 100.

⁵⁴⁷ J. Zagrodnik, Model interakcji postępowania..., s. 108.

⁵⁴⁸ Szerzej na ten temat zob. J. Zagrodnik, Model interakcji postępowania..., s. 98-99.

publicznego) i rzecznik interesu społecznego (praworządności). Występując przed sądem jako strona procesowa jego położenie jest specyficzne, bowiem nie reprezentuje on własnego interesu procesowego, lecz publiczny. W założeniu interes ten powinien być nakierowany na sprawiedliwe rozstrzygnięcie w przedmiocie procesu, odpowiadające prawu. Tym samym kierując do sądu skargę i ją podtrzymując powinien czynić to jedynie wówczas, kiedy towarzyszy mu świadomość jej zasadności prawnej i faktycznej w świetle zgromadzonych dowodów⁵⁴⁹.

III.2.b. Waler procesowy czynności dowodowych postępowania przygotowawczego a kontradiktoryjny charakter rozprawy głównej.

Ustalenie wzajemnej relacji pomiędzy postępowaniem przygotowawczym, a sądowym wymaga odniesienia obecnej konstrukcji procesowej do poprzednio obowiązujących w tym zakresie rozwiązań normatywnych. Z uwagi na zobrazowanie instytucji procesowych, istotnych z punktu widzenia tematu niniejszej pracy, w perspektywie historycznej, w pierwszym rozdziale, w tym również w części odnoszącej się do postępowania przygotowawczego, w tym fragmencie zostaną przywołane jedynie w zarysie poprzednio obowiązujące rozwiązania, odnośnie do wzajemnego oddziaływania obu omawianych faz postępowania karnego w odniesieniu do tworzenia postawy dowodowej wyroku.

Kodeks postępowania karnego z 1928r. wprowadził schemat procesu karnego, wzorując się na wspomnianym francuskim Kodeksie postępowania karnego z 1808 r. przewidującym postępowanie przygotowawczego „oparte na zasadach: śledczej, ścigania z urzędu, tajności, pisemności, wyłączenia udziału obrońcy” oraz postępowanie jurysdykcyjne, w którym obowiązywały zasady: kontradiktoryjności, skargowości, bezpośredniości, ustności, udziału czynnika ludowego i swobodnej oceny dowodów⁵⁵⁰.

Twórcy tej procedury materiał podlegający zgromadzeniu w postępowaniu przygotowawczym postrzegali jako podlegający podzieleniu na dwie kategorie: ten, który

⁵⁴⁹ R. Olszewski, Role prokuratora w postępowaniu karnym, Pr. I Pr. 1/2014 s. 45-46.

⁵⁵⁰ J. Skorupka, Zasada swobodnej oceny dowodów i zasada legalnej oceny dowodów [w] System Prawa Karnego Procesowego Zasady Procesu Karnego t. III cz.2 (red. nac. P. Hofmański, red.nauk. P. Wiliński), Warszawa 2014, s.1144,

był przeznaczony dla oskarżyciela, jak też ten, który podlegał przedstawieniu sądowi na użytek rozprawy głównej o charakterze również gwarancyjnym dla oskarżonego. Z tego między innymi powodu upatrywano wówczas celowości wyodrębnienia w ramach postępowania przygotowawczego dochodzenia i śledztwa. To pierwsze miało być odpowiedzialne za zebranie informacji o dowodach dla oskarżyciela, co pozwoliłoby mu na ustalenie, czy a jeśli tak, to wobec kogo skierować do sądu akt oskarżenia. Natomiast w sprawach zawiłych lub o dużym ciężarze gatunkowym, gdzie nie byłoby wystarczające „zebranie informacji o dowodach” podlegających przeprowadzeniu przed sądem, bowiem znaczna część z nich wymagała utrwalenia, należało przeprowadzić śledztwo mające charakter wstępnego zbadania sprawy przez sędziego⁵⁵¹.

W ten sposób polski ustawodawca ustanowił postępowanie przygotowawcze, w ramach którego w sprawach podlegających właściwości wszystkich sądów prowadzono dochodzenie tzw. zapiskowe (nieformalne) lub też śledztwo, przewidujące przeprowadzanie w jego toku czynności sądowych. Celem dochodzenia prowadzonego przez prokuratora lub policję było ustalenie przez oskarżyciela publicznego w danej sprawie, czy zachodzą podstawy do zainicjowania przez niego postępowania sądowego, czy też celowe jest umorzenie postępowania. Czynności procesowe dochodzenia koncentrowały się głównie na tzw. rozpytywaniu podejrzanych i świadków, przeprowadzaniu wywiadów i pozostałych niesformalizowanych czynności. Przede wszystkim dla potrzeb oskarżyciela tworzone zapiski, które nie podlegały co do zasady odczytaniu na rozprawie (jednakże praktyka sądowa dopuszczała takie sytuacje). Śledztwo (konieczne w sprawach należących do właściwości sądu przysięgłych o zbrodnie, popieranym przez oskarżyciela posiłkowego, w innych sprawach na wniosek prokuratora, jeśli wymagały tego zawiłe okoliczności sprawy, bądź z inicjatywy oskarżonego, jeśli sędzia śledczy uznawał to za potrzebne – art. 259-261 k.p.k. z 1928 r.⁵⁵²), prowadzone było przez sędziego śledczego lub sąd grodzki, tym samym było postrzegane już jako właściwe postępowanie karne o charakterze sądowym, choć nadal prowadzone w ramach postępowania przygotowawczego. Ta forma postępowania miała za zadanie utrwalenie dowodów w formie protokolarnej, tak aby było możliwe odczytanie protokołów na rozprawie w przypadkach, kiedy konieczne było zastosowanie odstępstwa od zasady bezpośredniości. Dopuszczalne co do zasady wyjątkowo w nielicznych

⁵⁵¹ A Mogilnicki, E. S. Rappaport, Kodeks postępowania ..., s. 268-269.

⁵⁵² Kodeks Postępowania Karnego. z dnia 19 marca 1928 r. (Dz. U. Nr 33, poz. 313).

przypadkach czynności sądowe w dochodzeniu (np. wobec obawy, że świadek nie będzie mógł się stawić na rozprawę główną), stawały się coraz powszechniejsze. Jednocześnie możliwość dokonywania niemal wszystkich czynności tego typu przez prokuratora i Policję ze skutkiem nadawania im mocy czynności sądowych, spowodowało w praktyce odejście od założenia kodyfikatorów, co do tego, że tylko dowody utrwalone przez sędziego lub sąd w postępowaniu przygotowawczym mogły być ujawnione na rozprawie głównej. Ostatecznie nowelizacja Kodeksu postępowania karnego z 1949 r.⁵⁵³ zlikwidowała instytucję sędziego śledczego i wprowadziła jednolitą formę postępowania przygotowawczego w postaci śledztwa, podporządkowanego prokuratorowi. Zakładało ono protokolarne utrwalanie dowodów przez prokuratora lub nieprokuratorskie organy ścigania (bez jakiegokolwiek nadzoru lub udziału organu sądowego), które mogły być odczytywane na rozprawie głównej⁵⁵⁴.

Kolejna tak istotna zmiana modelu postępowania przygotowawczego w aspekcie czynnika determinującego kształt i funkcje rozprawy głównej miała miejsce już pod rządami obecnego Kodeksu postępowania karnego z 1997r.

Należy tu przypomnieć, że art. 261 k.p.k. z 1969r.⁵⁵⁵, jako cele postępowania przygotowawczego oprócz ustalenia, czy zostało popełnione przestępstwo, zidentyfikowania i ewentualnego ujęcie jego sprawcy i zgromadzenia na jego temat danych, wskazywał na konieczność wszechstronnego wyjaśnienia okoliczności sprawy oraz zebrania i utrwalenia dowodów dla sądu. Wprowadzony jako odpowiednik wymienionego wyżej przepisu, art. 297§1i2 Kodeksu postępowania karnego z 1997 r.⁵⁵⁶ istotnie modyfikował znamienne dla modelu postępowania cele postępowania przygotowawczego, formułując je jako: ustalenie, czy został popełniony czyn zabroniony i czy stanowi on przestępstwo, wykrycie i ewentualne zatrzymanie sprawcy, zebranie na jego temat danych, jak też wyjaśnienie okoliczności sprawy (oraz dążenie do wyjaśnienia tych, które sprzyjały popełnieniu czynu), w tym ustalenie rozmiarów szkody, zebranie, zabezpieczenie i w niezbędnym zakresie utrwalenie dowodów. Ustawodawca odstąpił zatem tu (art. 297§1pkt4i5 k.p.k.) od wymogu wszechstronności wyjaśnienia okoliczności sprawy przez postępowanie przygotowawcze, a zebranie, zabezpieczenie i w niezbędnym

⁵⁵³ Ustawa z 27 kwietnia 1949r. o zmianie przepisów postępowania karnego Dz.U. Nr 32, poz.238.

⁵⁵⁴T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne....2022, s. 810-812, szerzej odnośnie kolejnych nowelizacji Kodeksu postępowania karnego z 1928r oraz z 1969 r. – rozdział I niniejszej pracy.

⁵⁵⁵ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 13, poz. 96 z późn. zm.).

⁵⁵⁶ Tekst pierwotny Dz.U.1997.89.555

zakresie utrwalenie w tej fazie dowodów nie było w dosłownym brzmieniu przeznaczone już dla sądu.

Omawiane zmiany były postrzegane w piśmiennictwie jako istotnie redukujące zakres postępowania przygotowawczego poprzez wprowadzenie wymogu podjęcia w jego ramach jedynie takich czynności, które są konieczne do weryfikacji, czy istnieją podstawy do wniesienia aktu oskarżenia⁵⁵⁷. Podkreślano przy tym, że wszechstronne wyjaśnienie okoliczności sprawy nie należy do gestii organów ścigania, należy bowiem dopiero do obowiązków sądu orzekającego w sprawie⁵⁵⁸. Jednocześnie akcentowano, że poprzez rezygnację z wymogu wyczerpującego wyjaśnienia wszystkich okoliczności sprawy, wprowadzono nowe rozwiązanie modelowe poprzez umożliwienie ograniczenia funkcji postępowania przygotowawczego jedynie do ustalenia właściwego sposobu jego zakończenia, w tym czy zachodzą podstawy do skierowania skargi do sądu. Z założeniem tym korelowało wprowadzenie wymogu protokolarnego utrwalenia dowodów jedynie w niezbędnym zakresie, co potwierdzało ówczesne brzmienie art. 319 k.p.k. Powołany przepis wymagał, aby w dochodzeniu w szczególności przesłuchano podejrzanego i pokrzywdzonego, ponadto utrwalono protokolarnie czynności, których nie będzie można powtórzyć; z pozostałych sporządzając notatki urzędowe. Strona mogła jednak złożyć wniosek o sporządzenie protokołu także z innych czynności dowodowych⁵⁵⁹. Należy wspomnieć, że dochodzenie stanowiło podstawową formę postępowania przygotowawczego, zaś śledztwo (do którego nie odnosił się art.319 k.p.k.) przewidziane było w sprawach o zbrodnie i o występki należące do właściwości sądu okręgowego oraz inne występki wymienione w art. 309§1 k.p.k., w tym także jeśli prokurator uznawał taką potrzebę np. ze względu na zawilość sprawy.

Nowelizacja Kodeksu postępowania karnego, która weszła w życie 1 lipca 2003r.⁵⁶⁰ zmodyfikowała brzmienie art. 297 § 1 pkt 5 k.p.k. w ten sposób, że ponownie sprecyzowano w nim, że adresatem zebrania, zabezpieczenia i w niezbędnym zakresie utrwalenia dowodów przez postępowanie przygotowawcze, miał być sąd. Jednakże

⁵⁵⁷ F. Prusak [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 1999, art. 297., Lex - stan prawny na 1 stycznia 1999r.

⁵⁵⁸ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego Komentarz Tom II, Warszawa 1999, s. 12.

⁵⁵⁹ T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie...1998, s. 558-559.

⁵⁶⁰ Na podstawie Ustawy z 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. Nr 17, poz. 155 z późn. zm.).

pomimo jednoczesnego uchylecia art. 319 k.p.k., wprowadzono wówczas art. 325h k.p.k. który nadal umożliwiał redukcję celów dochodzenia do stwierdzenia, czy zachodzą wystarczające podstawy do wniesienia oskarżenia lub innego zakończenia postępowania. Zrezygnowano jednak z możliwości utrwalenia wybranych czynności dowodowych w formie notatek urzędowych wymagając w tym zakresie protokołu skróconego, to jest ograniczonego do najistotniejszych oświadczeń osób biorących udział w czynności⁵⁶¹. Kolejna zmiana art. 297§1pkt4i5 k.p.k. nastąpiła 12 lipca 2007r.⁵⁶². Nowelizacja ta ponownie wskazywała jako cele postępowania przygotowawczego wszechstronne wyjaśnienie okoliczności sprawy, w tym także poprzez ustalenie pokrzywdzonych i rozmiaru szkody oraz zebranie, zabezpieczenie i utrwalenie dowodów dla sądu tak, aby rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło na pierwszej rozprawie głównej. Motywów tej nowelizacji (ocenianej jako istotnie wpływającej na model postępowania) upatrywano w celowości poszerzenia obszaru czynności wymaganych w ramach postępowania przygotowawczego, tak aby w optymalny sposób przygotowywało ono materiał dowodowy dla potrzeb rozprawy sądowej. Wszechstronne wyjaśnienie sprawy w tej fazie postępowania miało bowiem umożliwić osiągnięcie jednego z celów postępowania jurysdykcyjnego w postaci wydania wyroku na pierwszym terminie rozprawy.

Jak zauważano ówczesnie, nowelizacja ta na niespotykaną w innych państwach skalę, nadawała prymat postępowaniu przygotowawczemu, umniejszając istotnie rolę rozprawy. Siłą rzeczy niepomierne wzrosło wówczas znaczenie dowodów pochodnych, kosztem pierwotnych. Kompleksowo zgromadzony już materiał dowodowy miał być na rozprawie jedynie odtworzony. Wprowadzenie takiego rozwiązania uznawano za sprzeciwiające się nie tylko zasadzie bezpośredniości, ale i kontradiktoryjnemu charakterowi rozprawy. Podkreślano także, że skrócenie czasu trwania postępowania sądowego skutkuje automatycznie wydłużeniem postępowania przygotowawczego, co dodatkowo potęguje zagrożenie zniekształcenia lub utraty dowodów do czasu rozpoznawania sprawy przez sąd. Pozostawienie bowiem w niezmienionej postaci art. 325h k.p.k. umożliwiającego ograniczenie funkcji dochodzenia poprzez zgromadzenie dowodów w celu ustalenia przez oskarżyciela, czy ma podstawy do skierowania do sądu aktu oskarżenia, postrzegane było jako umożliwiający uznanie, że w sprawach w których

⁵⁶¹ T. Grzegorzczak [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Kraków 2003, art. 325(h), Lex-
stan prawny na 1 stycznia 2004r.

⁵⁶² Na podstawie Ustawy z 29 marca 2007 r. o zmianie ustawy o prokuraturze, ustawy - Kodeks
postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 64, poz. 432 z późn. zm.).

było ono prowadzone, nadal rola sądu było wszechstronne wyjaśnienie okoliczności sprawy⁵⁶³. Usunięcia m.in. tej „niespójności” pomiędzy art. 297 i 325h k.p.k. miała dokonać kolejna zmiana brzmienia art. 297 k.p.k. dokonana z dniem 8 czerwca 2010r.⁵⁶⁴., eliminująca z jego § 1 pkt 4 wyrażenie „wszechstronne” oraz wracająca w§ 1 pkt 5 tego przepisu do wymogu utrwalenia w postępowaniu przygotowawczym dowodów dla sądu jedynie w niezbędnym zakresie. W literaturze z aprobatą oceniono przedmiotową nowelizację, krytycznie odnosząc się jedynie do nałożenia na organy postępowania przygotowawczego obowiązku wszechstronnego wyjaśnienia okoliczności sprawy oraz pełnego utrwalenia dowodów⁵⁶⁵. Zwracano przy tym uwagę m. in. także na to, że zakres wyczerpujących ustaleń determinuje dopiero wydawana w oparciu o nie decyzja merytoryczna⁵⁶⁶.

Ustawodawca powrócił zatem do koncepcji, w myśl której wymagane w ramach postępowania przygotowawczego wyjaśnienie okoliczności sprawy, w tym ustalenie osób pokrzywdzonych i rozmiarów szkody, jak też zebranie, zabezpieczenie i w koniecznym zakresie utrwalenie dowodów dla sądu (art. 297§1pkt 4i5 k.p.k.) miało sprowadzać się do zweryfikowania podstawy faktycznej, umożliwiającej podjęcie decyzji procesowych znamiennej dla tej fazy procesu, np. w postaci umorzenia postępowania, przedstawienia zarzutów, zastosowania środków zapobiegawczych, czy skierowania do sądu aktu oskarżenia lub innego wniosku. Jednocześnie obszar niezbędnych ustaleń w dochodzeniu prowadzonym w sprawach o mniejszym ciężarze gatunkowym mógł zostać zredukowany jedynie do weryfikacji, czy zachodzą wystarczające podstawy do wniesienia aktu oskarżenia lub do innego zakończenia postępowania. Nadal był jednak tu przewidziany mniejszy rygorizm niż w przypadku śledztwa jeśli chodziło o sposób utrwalania dowodów (obowiązywał wciąż art. 325f k.p.k.). Dalej idące odformalizowanie dotyczyło spraw podlegających rozpoznaniu w trybie przyspieszonym, którego warunkiem było zatrzymanie sprawcy przestępstwa na gorącym uczynku lub niezwłocznie po popełnieniu

⁵⁶³ M. Rusinek [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do zmian wprowadzonych ustawą z dnia 29 marca 2007 r. o zmianie ustawy o prokuraturze, ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, LEX/el. 2008, art. 297.

⁵⁶⁴ Wprowadzona ustawą z 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Kodeks karny wykonawczy, ustawy - Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 206, poz. 1589 z późn. zm.).

⁵⁶⁵ J. Grajewski, S. Steinborn [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1-424, red. L. K. Paprzycki, Warszawa 2013, art. 297, Lex – stan na 1 marca 2013r.

⁵⁶⁶ W. Grzeszczyk [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2012, art. 297, Lex-stan na 1 stycznia 2012r.

czynu. W tym przypadku dochodzenie mogło się sprowadzać do przesłuchania podejrzanego i zabezpieczenia dowodów w koniecznym zakresie. Z uwagi na to, że (art. 517c § 1 k.p.k.) rozprawa co do zasady podlegała przeprowadzeniu przed upływem 48 godzin (wyjątkowo przed upływem 72 godzin -art. 517b § 3 k.p.k.), wyjaśnieniu okoliczności sprawy w sprecyzowanym zakresie, nie musiało towarzyszyć utrwalanie dowodów⁵⁶⁷.

Niewątpliwie najbardziej istotną nowelizacją, ocenianą jako kluczową pod kątem zmiany modelu przeprowadzania postępowania dowodowego w toku rozprawy głównej, przy braku jednoczesnej gruntownej modyfikacji przepisów dotyczących postępowania przygotowawczego, mającą niezaprzeczalny wpływ na funkcje i istotę także drugiego z postępowań, była wielka reforma postępowania karnego, która weszła w życie z dniem 1 lipca 2015r.⁵⁶⁸ W jej wyniku odnoszący się do postępowania przygotowawczego art. 297§1pkt5 k.p.k. sprowadzał objęty nim cel tego postępowania do „zebrania, zabezpieczenia i utrwalenia dowodów w zakresie niezbędnym do stwierdzenia zasadności wniesienia aktu oskarżenia albo innego zakończenia postępowania, jak również do przedstawienia wniosku o dopuszczenie tych dowodów i przeprowadzenie ich przed sądem”. Jednocześnie został uchylony §2 wskazanego przepisu. Tym samym odstąpiono od wymogu dążenia w tej fazie procesu do wyjaśnienia kwestii sprzyjających dokonaniu czynu⁵⁶⁹.

Przedmiotowa nowelizacja wyraźnie rozdzielała postępowanie przygotowawcze od jurysdykcyjnego, bowiem w założeniu ustanawiała zasadę wyłączającą lub redukującą do minimum możliwości przenikania dowodów z postępowania przygotowawczego do sądowego⁵⁷⁰. W art. 297§1 pkt 5 k.p.k. ustawodawca zrezygnował bowiem ze zbierania w postępowaniu przygotowawczym dowodów dla sądu. Z uregulowaniem tym został skorelowany art. 332 § 2 k.p.k. odstępujący od wymogu sporządzania uzasadnienia aktu oskarżenia. Rozwiązanie to powróciło zatem do zasady, że ustalenie okoliczności

⁵⁶⁷ T. Grzegorzczak [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Artykuły 1-467. Komentarz, Warszawa 2014, art. 297, Lex 2014, stan na 10 kwietnia 2014.

⁵⁶⁸ Na podstawie ustawy z 27 września 2013 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1247 z późn. zm.) - określanej także jako „noweli wrześniowej”.

⁵⁶⁹ Zmiana wprowadzona Ustawą z 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 396).

⁵⁷⁰ P. Kardas, Instytucjonalne i interpretacyjne uwarunkowania skuteczności reformy procedury karnej[w:] Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego (red. nauk. B. T. Bieńkowska, H. Gajewska-Kraczkowska, M. Rogacka-Rzewnicka), Warszawa 2015, s. 215.

zdarzenia objętego skargą oskarżyciela powinno następować przed bezstronnym sądem, w wyniku kontradiktoryjnego sporu stron. Stanowiło to konsekwencję przyjętego rozwiązania, że dowody przeprowadzane były dopiero na rozprawie. W tym celu oskarżyciel publiczny wraz z aktem oskarżenia przedstawiał sądowi jedynie wyselekcjonowane materiały postępowania przygotowawczego (art. 334 § 1k.p.k.). W innym komplecie dokumentów przekazywane były ewentualne protokoły przesłuchanych osób, np. świadków (art. 334 § 3 k.p.k.), dostępne dla stron w celu ich wykorzystania przez nie w przypadku zaistnienia sytuacji, uzasadniającej odstępstwo od zasady bezpośredniości (np. w myśl art. 391 k.p.k. wówczas kiedy np. świadek powoływał się na niepamięć zdarzeń lub uchylał się bezprawnie od złożenia zeznań). W ten sposób odczytane przez strony fragmenty stosownych protokołów mogły być dopiero wprowadzone do podstawy dowodowej wyroku (art. 391 §1d k.p.k.). Wskazane rozwiązania proceduralne powodujące zasadniczy brak możliwości wykorzystania procesowego czynności dowodowych przeprowadzonych w postępowaniu przygotowawczym miały zasadniczo ograniczyć przeprowadzanie dowodów w tym stadium poprzez ukierunkowanie go na szybkie gromadzenie materiału odformalizowanego pozwalającego dopiero na sformułowanie stosownych wniosków dowodowych do wykorzystania przed sądem. Takie rozwiązanie miało z kolei sprzyjać kontradyktryjności rozprawy sądowej, opartej na aktywności stron⁵⁷¹.

Głównymi założeniami przedmiotowej reformy według jej projektodawców było zbudowanie modelu rozprawy głównej w kierunku kontradyktryjności oraz w zakresie niezbędnym do realizacji tego zamierzenia, przemodelowanie postępowania przygotowawczego, w szczególności jeśli chodzi o jego cele. W uzasadnieniu projektu noweli wrześniowej z 2013 r. w ślad za przeważającym głosem doktryny zakwestionowano prawidłowość istniejących wówczas rozwiązań w zakresie relacji postępowania przygotowawczego do sądowego. W szczególności za wadliwą uznano jego koncentrację polegającą na dogłębnym wyjaśnieniu sprawy i zabezpieczeniu w jak największej części dowodów dla sądu, przed którym były one następnie powtarzane. Aby zapobiec powielaniu w ten sposób postępowania dowodowego, konieczne byłoby więc albo wprowadzenie do postępowania przygotowawczego czynności sądowych (np. sędziego śledczego) albo zdeprecjonowanie roli postępowania dowodowego

⁵⁷¹ P. Hofmański, Czy konieczna jest redukcja postępowania przygotowawczego?, PS 2014/9/7-14, s. 8.

prowadzonego w etapie przedsadowym, z równoczesnym zwiększenia wymiaru kontradiktoryjnego ustalania okoliczności sprawy na rozprawie głównej. Pierwszy z wariantów m.in. wobec niesprawdzenia się w funkcjonowaniu podobnego modelu przyjętego pierwotnie przez Kodeks postępowania karnego z 1928r., został przez projektodawców odrzucony. Z tych powodów zadecydowano, że czynności dowodowe postępowania przedjurysdykcyjnego będą służyły jedynie do skonstruowania podstawy do skierowania przez oskarżyciela do sądu skargi. Stąd też za wystarczającą uznano zmianę celów postępowania przygotowawczego w art. 297 § 1 pkt 5 k.p.k. bez gruntownej jego przebudowy⁵⁷². Przeprowadzanie dowodów przez strony przed zachowującym „kontradiktoryjną bierność” sądem, oprócz względów gwarancyjnych miało także przeciwdziałać przewlekłości postępowania poprzez oszczędzenie czasu wymaganego dotąd na wykonywane w postępowaniu przygotowawczym czynności podlegające dublowaniu na rozprawie⁵⁷³. Przemodelowanie postępowania sądowego w kierunku kontradiktoryjnym nakładało na oskarżyciela publicznego obowiązek skrupulatnego i wielostronnego przygotowania się do sporu przed sądem odnośnie do kwestii faktycznych i prawnych związanych z zarzutem skierowanego przez niego aktu oskarżenia. Chodziło tu o wszechstronne zebranie informacji o dowodach, a w niezbędnej części ich przeprowadzenie, następnie merytoryczną selekcję tych dowodów i ich odpowiednie uszeregowanie w powiązaniu z тезami oskarżenia (zgodnie ze zmodyfikowanym art. 333§1 k.p.k. akt oskarżenia miał od tej pory zawierać wykaz dowodów wraz ze wskazaniem тез dowodowych odnośnie do każdego z nich przez wskazanie okoliczności, które miał udowodnić). Tym samym akt oskarżenia podporządkowany został koncepcji przeprowadzenia dowodów przed sądem. Zmiany te postrzegano jako pożądane pod kątem racjonalizacji postępowania dowodowego przed sądem. Miały one bowiem wyeliminować powszechne przypadki zajmowania się przez sąd zgromadzonymi w aktach dowodami, nierelevantnymi dla zarzutu skargi oskarżyciela⁵⁷⁴.

Żywione przez licznych przedstawicieli nauki przedmiotu i praktyków nadzieje, odnośnie spodziewanych korzyści z reformy, mającej przekształcić rozprawę główną w

⁵⁷² Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Kodeks karny i niektórych innych ustaw. Druk nr 870, sejm.gov.pl, s. 2,4-5

⁵⁷³ P. Hofmański i J. Śliwa, Dwugłos w sprawie nowego kształtu ..., s 77-78.

⁵⁷⁴ P. Kardas, Etyczne i proceduralne determinanty pełnienia funkcji sędziego, obrońcy i oskarżyciela w kontradiktoryjnym procesie karnym, Palestra 2014, nr 3-4, s. 47.

forum o zwiększonej kontradiktoryjności, tonowały jednocześnie ówczesne częste ich głosy przestrzegające, że bez równoczesnej kompleksowej przebudowy modelu postępowania przygotowawczego, której potrzebę odrzucili projektodawcy, reforma nie będzie skuteczna⁵⁷⁵.

Nie zmieniono natomiast art. 4 k.p.k., nakazującego nadal organowi ścigania w postępowaniu przygotowawczym obiektywnego, a zatem wszechstronnego gromadzenia dowodów, nie zaś jedynie obciążających oskarżonego. Ta sama zasada nakazująca uwzględnianie okoliczności na korzyść oskarżonego oceniana była jako mogąca niweczyć zakładaną rolę prokuratora przed sądem, który wówczas jako strona procesowa nie powinien być nią związany. Z drugiej strony wskazywano na niezmienione zasady oceny pracy prokuratorów, uznające właśnie wyrok uniewinniający za najpoważniejsze uchybienie jako wyznacznik ich aktywności zawodowej. We wszystkich tych okolicznościach upatrywano furtki do umożliwionego przez nowelizację procedowania według poprzednich zasad poprzez przeprowadzanie całokształtu dowodów w postępowaniu przedjurysdykcyjnym w formie protokolarnej.⁵⁷⁶ Należy tu dodać, że brzmienie art.297 pkt 5 k.p.k. (w zw. z art. 143 k.p.k. dotyczącym czynności, które wymagały spisania protokołu), faktycznie nie ograniczało stanowczo zakresu dowodów podlegających utrwaleniu w formie protokołu. Jednocześnie prokurator składał wnioski o ponowne ich przeprowadzenie przed sądem, co było w istocie niespójne z założeniem, że dowody te mają służyć oskarżycielowi⁵⁷⁷. Tym samym zakładana zmiana celu postępowania przygotowawczego nie miała przypisywanego jej wymiaru praktycznego⁵⁷⁸.

Przedstawiciele prokuratury podkreślali, że kontradiktoryjne ukształtowanie postępowania przed sądem w istocie nadaje postępowaniu przygotowawczemu nieznaną

⁵⁷⁵ R. A. Stefański, O nieadekwatności projektowanych zmian w zakresie postępowania przygotowawczego do proponowanego modelu rozprawy głównej [w:] Kontradiktoryjność w polskim procesie karnym (red. nauk. P. Wiliński), Warszawa 2013, s. 225-228. P. Kardas, Instytucjonalne i interpretacyjne uwarunkowania skuteczności ..., s. 200, P. Hofmański i J. Śliwa, Dwugłós w sprawie nowego kształtu ..., s. 78-91. A. Łakomy, Głos w dyskusji [w:] Kontradiktoryjność w polskim procesie karnym (red. nauk. P. Wiliński), Warszawa 2013, s. 296-297.

⁵⁷⁶ P. Hofmański i J. Śliwa, Dwugłós w sprawie nowego kształtu ..., s. 77-91, M. Jeż-Ludwichowska, Głos w dyskusji [w:] Kontradiktoryjność w polskim procesie karnym (red. nauk. P. Wiliński), Warszawa 2013, s. 98-102.

⁵⁷⁷ R. A. Stefański, O nieadekwatności projektowanych zmian ..., s. 228-229.

⁵⁷⁸ J. Skorupka, Wpływ kontradiktoryjności rozprawy głównej na przebieg postępowania przygotowawczego [w:] Kontradiktoryjność w polskim procesie karnym (red. nauk. P. Wiliński), Warszawa 2013, s. 85.

dotąd model. Wyrażano tu obawy o to, czy organy śledcze podołają nowym obowiązkom procesowym. Przestrzegano przed możliwymi komplikacjami wiążącymi się z wprowadzanymi uregulowaniami rezygnującymi z formalizmu czynności śledczych w aspekcie późniejszego ubiegania się o korzystny dla oskarżyciela wynik procesu. Dotyczyło to utrwalania zeznań świadków w formie ograniczonego protokołu (art. 311§3 k.p.k.) redukującego zawarte w nim adnotacje do najważniejszych oświadczeń osoby przesłuchiwanej, bądź też ograniczenia się do udokumentowania wypowiedzi świadka w formie notatki urzędowej (at. 311§5 k.p.k.). Akcentowano, że na wstępnym etapie postępowania weryfikacja istotności zeznań świadka, jak też wagi poszczególnych kwestii dla rozstrzygnięcia jest utrudniona, co sprzeciwia się wyborowi formy ograniczonego protokołu. Z kolei brak możliwości wykorzystania przed sądem protokołu zeznań osoby przesłuchiwanej, bowiem zastąpiono go notatką, w przypadku późniejszej niepamięci lub odmiennych zeznań będzie wykorzystywany przez obronę i może skutkować wydaniem wyroku uniewinniającego⁵⁷⁹. Kwestionowano jednocześnie nałożenie na prokuratora rozlicznych powinności: pracochłonnej konieczności weryfikacji materiałów postępowania, konstruowania zarzutów aktu oskarżenia z jednoczesnym nieznanym wcześniej obowiązkiem formułowania tez dowodowych, a następnie prowadzenia postępowania dowodowego przed sądem. Krytyczną ocenę wyrażaną przez środowiska prawnicze związane z Prokuraturą dopełniało postrzeganie reformy jako mającej na celu wydłużenie postępowania i uproszczenia go dla wszystkich innych podmiotów za wyjątkiem oskarżyciela. Ciężar jej powodzenia miał być bowiem przerzucony wyłącznie na prokuratora, czyniąc go jednocześnie odpowiedzialnym za nieunikniony wzrost przewidywanych uniewinnień⁵⁸⁰.

Wskazana reforma została cofnięta przez ustawodawcę jeszcze przed upływem roku od jej wprowadzenia⁵⁸¹. Nie zważając na krytykę środowisk prawniczych⁵⁸², odnoszącą się do braku wymaganych konsultacji odnośnie do tak istotnej kolejnej zmiany modelu postępowania, jak też niedokonania analizy funkcjonowania przyjętych

⁵⁷⁹A. Seremet, Prokuratura a kontraduktoryjny model postępowania sądowego. Wyzwania i możliwe zagrożenia, Pr.I Pr. 2015/1-2, s. 167.

⁵⁸⁰A. Seremet, Prokuratura a kontraduktoryjny model ..., s.175.

⁵⁸¹ Ustawa z 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 437 z późn. zm.).

⁵⁸² H. Paluszkiewicz, O udziale prokuratora w przygotowaniu rozprawy głównej w perspektywie nowelizacji art. 349 k.p.k. [w:] W pogoni za rzetelnym procesem karnym. Księga dedykowana Profesorowi Stanisławowi Waltosiowi, red. D. Szumiło-Kulczycka, Warszawa 2022, s. 322.

rozwiązań w celu ewentualnego ich zmodyfikowania, aby usunąć potencjalne wady⁵⁸³, już 15 kwietnia 2016 r. wprowadzono w życie kolejną nowelizację, która w istocie przywróciła stan prawny obowiązujący do 30 czerwca 2015r. Przepis art. 297§1pkt5 k.p.k. otrzymał poprzednią, a obowiązującą do dzisiaj postać, sprowadzającą ponownie cel postępowania przygotowawczego do zebrania, zabezpieczenia i w niezbędnym zakresie utrwalenia dowodów dla sądu. Aktualne stały się zatem znowu reguły wyznaczające sposób dokumentowania czynności dochodzeniowo-śledczych (w formie protokołu zgodnie z art. 143§1 k.p.k., z zastrzeżeniem art. 325h§1 k.p.k. dotyczącego możliwości zastosowania do wybranych czynności dowodowych tzw. formy protokołu ograniczonego), jak też konstrukcji aktu oskarżenia (przesyłanego z całością materiałów akt sprawy) oraz jego wymogów formalnych (art. 333 k.p.k. i art. 334 k.p.k.), w tym z pominięciem obowiązku formułowania tez dowodowych przez oskarżyciela.

Wrócono zatem do modelu postępowania przygotowawczego, co do którego dość zgodnie zarówno przedstawiciele doktryny, jak i praktyki konsekwentnie od lat wysuwali i wysuwają liczne zastrzeżenia akcentując, że jest on kontynuacją radzieckiego wzorca przekopiowanego do polskiej procedury w latach 1949–1952, utrzymującego sztuczny podział tego postępowania na śledztwo i dochodzenie, nie przystający do zmienionej rzeczywistości prawnej. Szczególnej krytyce poddaje się niewydolność systemową tak ukształtowanego postępowania oraz jego nadmierną długotrwałość⁵⁸⁴. Taki schemat zakładający supremację postępowania przygotowawczego wobec rozprawy głównej przez kształtowanie w jego toku podstawy dowodowej wyroku głównie przez protokoły sporządzane przez organy nieprokuratorskie, tym samym opartej głównie na dowodach pochodnych, ukształtowanych często bez kontroli stron, pozostaje w opozycji do standardów konstytucyjnych i konwencyjnych. Z kolei mechanizm powtarzania czynności dowodowych postępowania przygotowawczego przed sądem dotyczy często czynności zbędnych, niezasadnie i nadmiernie wydłużających postępowanie⁵⁸⁵.

Projektodawcy noweli z 11 marca 2016r „odwracającej reformę” uznawali za konieczne wprowadzenie za jej pośrednictwem jednolitych zasad dotyczących

⁵⁸³ D. Gil, Z problematyki zbyt częstych nowelizacji Kodeksu postępowania karnego. W poszukiwaniu ratio ostatnich zmian w polskim procesie karnym, Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ 2016/2 s.16 i 18.

⁵⁸⁴ Por. K. Dudka, Rola prokuratora w znowelizowanym postępowaniu karnym, Prok.i Pr. 2015, nr 1-2, s. 60-61.

⁵⁸⁵ J. Skorupka, Model postępowania przygotowawczego w projekcie noweli Kodeksu postępowania karnego Klubu Poselskiego..., s.12-13.

postępowania dowodowego w postępowaniu przygotowawczym i sądowym poprzez oparcie go na inkwizycyjnym sposobie przeprowadzania dowodów przez organ procesowy oraz koniecznym utrwalaniu ich w każdej fazie postępowania na użytek „ściśłego dowodzenia”, który to schemat w ich ocenie w największym stopniu realizuje zasadę prawdy materialnej.⁵⁸⁶ Taki więc model postępowania karnego jest w istocie z zamierzenia inkwizycyjny w obu jego fazach, trafnie zatem jest postrzegany jako kształtujący rozprawę główną w zasadzie jako forum mającego na celu potwierdzenie przez sąd ustaleń poczynionych przez oskarżyciela⁵⁸⁷.

III.3. Utrwalanie dowodów w postępowaniu przygotowawczym.

Utrwalenie dowodów w postępowaniu przygotowawczym („w niezbędnym zakresie” dla sądu), o jakim mowa w art. 297§1 pkt 5 k.p.k. jak już wspomniano następuje przede wszystkim przez sporządzenie protokołu. Jest on obowiązkowy w zakresie czynności wymienionych w art. 143§1 k.p.k. Musi zatem odzwierciedlać w szczególności: przesłuchanie: podejrzanego, świadków, biegłego (bądź uzyskania od niego opinii pisemnej), kuratora. Formy protokolarnej wymaga ponadto : ujawnienie, w tym poprzez przeszukanie i zabezpieczenie przedmiotów lub dokumentów, wykonania oględzin miejsc, osób lub rzeczy, otwarcia zwłok, eksperymentu, konfrontacji, okazania, otwarcia korespondencji (min. art. 143 § 1 k.p.k., art. 148 k.p.k.) z zastrzeżeniem dotyczącym dochodzenia, o jakim mowa w art. 325h k.p.k. Należy tu zauważyć, że unormowanie to odzyskało znaczenie posiadane do 30 czerwca 2015r., tak jak wówczas ponownie przewiduje teraz prostszą formę czynności procesowych dla dochodzenia niż śledztwa⁵⁸⁸. W przypadku zaistnienia sytuacji uzasadniającej odstępstwo od zasady bezpośredniego przeprowadzania dowodów (min. art. 389 k.p.k., 391k.p.k., 392 k.p.k. i 393 k.p.k.) utrwalone w formie protokołów przesłuchania świadków i podejrzanych, jak

⁵⁸⁶ Uzasadnienie rządowego projektu Ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (z 11 marca 2016 r.), druk nr 207, s. 6-7 - <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=207>.

⁵⁸⁷ M. Kurczyński, *Koncepcja nowego modelu postępowania przygotowawczego w świetle praworządności, przepisów historycznych i regulacji obowiązującej*, Proces karny 2020. O modelu procesu karnego w państwie prawnym (red. A. Świątłowski), Kraków 2018, s. 84.

⁵⁸⁸ M. Kurowski [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 325(h).

też pozostałe odzwierciedlające ustalenia postępowania przygotowawczego dowody są ujawniane na rozprawie głównej, przez co od tej pory, zgodnie z art. 410 k.p.k. stanowią podstawę wydawanego przez sąd wyroku.⁵⁸⁹ Sporządzenie wspomnianego już protokołu ograniczonego ustawodawca dopuszcza do utrwalenia czynności dochodzenia (poza: przedstawieniem lub zmianą zarzutów, przesłuchaniem podejrzanego i pokrzywdzonego oraz w zakresie czynności niepowtarzalnych -art. 325h§1 k.p.k.), bądź gdy czynność jest utrwalana poprzez zapis dźwięku lub audiowizualny(art. 147§3i3a k.p.k.), czy też przez dokonanie stenogramu (145 §1 k.p.k.). W dwóch ostatnich przypadkach zapis dźwięku lub obrazu oraz stenogram wraz z ich przekładem stanowią załączniki do protokołów, które również podlegają ujawnieniu na rozprawie w przypadku zaistnienia przesłanek do odczytania samego protokołu (art. 393a k.p.k.). Przypadki, w których w ramach postępowania przygotowawczego jest obligatoryjny zapis audiowizualny czynności dowodowej dotyczą: przesłuchania świadka lub biegłego jeśli zachodzi obawa, że czynności tej nie będzie można powtórzyć (art. 147§2 pkt 1 k.p.k.), bądź też pokrzywdzonego lub małoletniego świadka w sytuacjach wymienionych w art. 185a, 185b i 185c k.p.k. (art. 147 § 2a k.p.k.). W dalszym ciągu jedną z form dokumentowania czynności w ramach postępowania przygotowawczego jest notatka urzędowa. Odnosi się ona przede wszystkim do zdarzeń procesowych nie mających w większości przypadku wymiaru dowodowego. Jest formą dokumentowania tylko tych czynności, wobec których nie jest zastrzeżona forma protokołu lub wobec tych, co do których prowadzący czynność nie uznał jej za właściwą (art. 143§2 k.p.k.). Zakaz utrwalania czynności dla których wymagana jest forma protokolarna notatkami dodatkowo wzmacnia art. 174 k.p.k., który wyklucza możliwość ich dowodowego wykorzystania poprzez zastępowanie nimi wyjaśnień oskarżonego lub zeznań świadka⁵⁹⁰ oraz art.391§1 k.p.k. podkreślający brak możliwości odczytania na rozprawie głównej notatek odnoszących się do czynności dla których zastrzeżona jest forma protokołu. W praktyce taka forma opisu czynności będzie dotyczyła również czynności operacyjnych nastawionych na pozyskanie informacji wskazujących na potrzebę i kierunek dalszych czynności procesowych (np. obserwacja, tzw. rozpytanie). W największym zakresie forma notatek będzie zatem przeznaczona dla postępowania sprawdzającego ustalającego podstawy do wszczęcia śledztwa lub

⁵⁸⁹ T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne....2022 s. 824.

⁵⁹⁰ M. Kurowski [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 143 (teza 8).

dochodzenia, gdzie zasadniczo nie przeprowadza się w ogóle czynności protokolarnych (art. 307§2 k.p.k.)⁵⁹¹.

Oprócz notatek, o których mowa w art. 143§2 k.p.k. możliwe jest ponadto odczytanie na rozprawie głównej w trybie art. 393§1 k.p.k. także tych, które znajdują się jako podstawa aktu oskarżenia w materiałach pochodzących z kontroli operacyjnej (min.: art. 19 ust. 15 Ustawy o Policji⁵⁹², art. 19 ust. 5 Ustawy o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym⁵⁹³, art. 27 ust. 15 Ustawy o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu⁵⁹⁴, art. 9e ust. 16 Ustawy o Straży Granicznej⁵⁹⁵, art. 122 ust. 6 Ustawy o Krajowej Administracji Skarbowej, czy art. 48 ust. 1 Ustawy o Służbie Ochrony Państwa⁵⁹⁶). Jednakże także i w tym przypadku aktualny jest zakaz z art. 174 k.p.k. substytuowania takimi notatkami zeznań świadka lub wyjaśnień oskarżonego⁵⁹⁷.

W odniesieniu do treści art. 174 k.p.k. należy dodać, że przepis ten choć wyklucza zastępowanie zeznań świadka i wyjaśnień oskarżonego przez treść notatki, to jednak nie pozbawia tej notatki całkowitego znaczenia. Traktowana jako dodatkowe, a nie zastępujące źródło informacji może ona w określonych okolicznościach posłużyć do weryfikacji lub uzupełnienia wyjaśnień oskarżonego i zeznań świadka⁵⁹⁸.

III.4. Postępowanie przygotowawcze determinantem treści wyroku.

Opisany powyżej tryb dokumentowania czynności dowodowych umożliwiający ich procesowe wykorzystanie przed sądem, w kontekście celów postępowania przygotowawczego sprecyzowanych w art. 297§1 k.p.k. wskazuje, że w istocie to ono pełni główną rolę w zakresie kształtowania podstawy dowodowej wyroku. Nie zmienia tego, wymóg jedynie wyjaśnienia okoliczności sprawy zamiast wszechstronnego, jak też

⁵⁹¹ T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne... 2022, s. 824.

⁵⁹² Ustawa z 6.04. 1990 r. o Policji (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1882 z późn. zm.).

⁵⁹³ Ustawa z 9.06. 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1900).

⁵⁹⁴ Ustawa z 24.05. 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 557 z późn. zm.).

⁵⁹⁵ Ustawa z 12.10. 1990 r. o Straży Granicznej (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1061 z późn. zm.).

⁵⁹⁶ Ustawa z 8.12.2017 r. o Służbie Ochrony Państwa (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 575 z późn. zm.).

⁵⁹⁷ T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne... 2022, s. 568.

⁵⁹⁸ Tak min. też postanowienie SN z 13 sierpnia 2019 r., sygn. III KS 10/19, LEX nr 3364016.

wskazanie, że utrwalenie dowodów dla sądu ma się odbywać w niezbędnym zakresie. Obowiązek wyjaśnienia okoliczności sprawy niezmiennie determinują, bowiem wszystkie cele postępowania przygotowawczego, a towarzyszący mu wymóg protokolarnego utrwalenia dowodów dla sądu rzekomo jedynie w koniecznym zakresie jest faktycznie, co do zasady, rozciągnięty na niemal wszystkie mające znaczenie w praktyce czynności procesowe (art. 143§1 k.p.k.). W ten sposób ustawodawca podtrzymuje konstrukcję prawną opierającą się na założeniu, że to postępowanie przygotowawcze jest odpowiedzialne za wyjaśnienie sprawy w stopniu wymaganym dla rozstrzygnięcia o odpowiedzialności karnej oskarżonego. Oznacza to, że niemal cała aktywność procesowa organów postępowania przygotowawczego nastawiona jest na to, żeby tak uformować materiał dowodowy, aby po jego przedstawieniu z aktem oskarżenia pozwalał on sądowi na rozstrzygnięcie sprawy⁵⁹⁹. Takie funkcje postępowania przygotowawczego w oczywisty sposób kształtują postać rozprawy głównej. Sytuacja, bowiem kiedy postępowanie przedsądowe realizuje założenie, że to właśnie dowody w postaci utrwalonej przez oskarżyciela będą podstawą wyroku, siłą rzeczy wywołuje stosowanie przez sądy praktyki wykorzystującej skutki procesowe tej konstrukcji. W konsekwencji przeprowadzając postępowanie dowodowe sądy korzystają w jak najszerszym zakresie z możliwości zastąpienia dowodów pierwotnych pochodnymi. W ten sposób zasada bezpośredniego przeprowadzania dowodów faktycznie przekształca się w wyjątek. Sprzyja temu jednoczesny kierunek legislacyjny ustanawiający kolejne instytucje umożliwiające w coraz większym zakresie sięganie po dowody już utrwalone bez potrzeby „zastępowania” ich przez bezpośrednio przeprowadzane w toku przewodu sądowego. Jeśli zaś te same dowody są powtarzane na rozprawie, to koncentracja sądu jest wówczas przede wszystkim skupiona nie na percepcji wrażeń z bezpośrednio przeprowadzanego dowodu lecz na utrzymaniu stanu zgodności pomiędzy nim, a utrwalonym w postępowaniu przygotowawczym. Taki mechanizm celowo instytucjonalnie zwiększa rangę materiału dowodowego pochodzącego z postępowania przygotowawczego, kształtując model procesu przyznający prymat postępowania przygotowawczego nad rozprawą główną⁶⁰⁰. Wskazany schemat zależności obu faz procesu, choć dopuszczany w teorii, aby mógł być zaakceptowany wymagałby jednak przeformułowania kluczowego założenia przytoczonego na wstępie a uzasadniającego

⁵⁹⁹ A. Staszak [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów, red. D. Szumiło-Kulczycka, LEX/el. 2022, art. 297, teza 16.

⁶⁰⁰ D. Świecki, Bezpośredniość czy pośredniość..., s. 92.

inkwizycyjny charakter postępowaniu przygotowawczego – w odróżnieniu od kontradiktoryjnej rozprawy. Skoro bowiem to postępowanie przygotowawcze ma być podstawowym forum przeprowadzania dowodów (które w praktyce mają być automatycznie podstawą wyroku lub co najwyżej tylko powtórzone przed sądem) to właśnie ono wymagałoby funkcjonowania w jego toku szerokiego systemu uprawnień procesowych dla stron⁶⁰¹. Chodzi tu nie tylko o zapewnienie standardów zabezpieczających prawa stron i ich przedstawicieli procesowych do udziału w przeprowadzanych czynnościach dowodowych i wymaganie nadania im kontradiktoryjnego charakteru. Istotny jest także, a może nawet ważniejszy aspekt systemowego rozwiązania przeciwdziałającego możliwości utrwalenia dowodu w formie nieodzwierciedlającej jego treści i związanej z tym możliwości zweryfikowania tej okoliczności przez sąd, skoro ten może a w praktyce coraz częściej dokonuje oceny już utrwalonych dowodów. Brak systemowego zabezpieczenia w tym zakresie, w szczególności kiedy dokumentowanie dowodów następuje głównie w ramach czynności przeprowadzanych przez organy nieprokuratorskie, z oczywistych względów może pozostawać w opozycji do realizacji zasady prawdy. Zwiększenie gwarancji prawidłowego zbierania dowodów w postępowaniu przygotowawczym mogłoby zniwelować ewentualne negatywne konsekwencje odstępstw od bezpośredniości ich przeprowadzania przez sąd w aspekcie wymogu przyjęcia za podstawę wyroku prawdziwych ustaleń. Wskazuje się tu na ewentualną możliwość poszukiwania tych gwarancji poprzez przyznanie w szerszym zakresie prawa udziału stron w czynnościach dowodowych postępowania przygotowawczego, aby chociaż wobec nich realizowana była bezpośredniość odnośnie przeprowadzanych tam dowodów⁶⁰². Uprawnienie stron do udziału w czynnościach powinno uwzględniać przecież złożoną strukturę procesu związaną z istotą różnic pomiędzy stadiami przygotowawczym i sądowym⁶⁰³. Należy tu zauważyć, że ustawodawca sukcesywnie w kolejnych nowelizacjach procedury karnej przyznaje stronom i ich przedstawicielom coraz szersze uprawnienia w tym zakresie. Obecnie kwestia uprawnienia stron do udziału w czynnościach dowodowych jest uregulowana przede wszystkim w art.315-318 k.p.k. Strony postępowania

⁶⁰¹ Por. A. Baj, *Cele postępowania przygotowawczego...*, s. 64.

⁶⁰² D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość*, s. 92

⁶⁰³ W. Jasiński, *Udział stron, obrońców i pełnomocników w czynnościach postępowania przygotowawczego - uwagi de lege lata i de lege ferenda*, *Acta Universitatis Wratislaviensis no 3171, Przegląd Prawa i Administracji LXXXII Wrocław 2010*, s. 139.

przygotowawczego i ich przedstawiciele procesowi (podejrzany i jego obrońca oraz pokrzywdzony i jego pełnomocnik) są uprawnieni do składania wniosków o dokonanie czynności postępowania przygotowawczego (art. 315 § 1 k.p.k. i art. 325a § 2 k.p.k.). W takiej sytuacji zgodnie z art. 315§2 k.p.k. stronie, która złożyła wniosek (jej pełnomocnikowi lub obrońcy) nie można odmówić prawa udziału w czynności jeśli tego zażąda, jednakże podejrzanego pozbawionego wolności nie sprowadza się jeśli wiązałoby się to z poważnymi trudnościami - podobnie jak w przypadku czynności przesłuchania biegłych (gdzie zezwala się stronom i ich przedstawicielom na udział w czynności, jednakże podejrzanego pozbawionego wolności nie sprowadza się jeśliby powodowało to znaczne trudności -art. 318 k.p.k.). Udział innych stron niż ta, na której wniosek przeprowadza się czynności jak też uczestnictwo stron w innych czynnościach uzależnione jest od zgłoszenia przez nich takiego żądania i od decyzji prokuratora, który w szczególnie uzasadnionym wypadku może odmówić ich dopuszczenia do danej czynności (art. 317 k.p.k. i art. 325a§2 k.p.k.)⁶⁰⁴. Prawo uczestnictwa stron i ich przedstawicieli procesowych również w przypadku tzw. czynności niepowtarzalnej, o której mowa w art. 316 k.p.k. choć nie wymaga ich wniosku, to nie ma charakteru bezwzględnego, bowiem można odstąpić od jego realizacji jeśli organ postępowania przygotowawczego uzna, że związana z tym zwłoka grozi utratą lub zniekształceniem dowodu (art. 316§1i2 k.p.k.). Należy tu dodać że do tzw. czynności niepowtarzalnych zalicza się nie tylko takie co do których istnieje prawdopodobieństwo, że w ogóle nie będzie można ich przeprowadzić ale także takich, których powtórzenie w konkretnych warunkach nie będzie już możliwe z uwagi na późniejszą utratę właściwości przedmiotu lub osoby. Będą to zatem np.: oględziny miejsca, czy ciała (min. art. 207§1 k.p.k.), oględziny i otwarcie zwłok (art. 209 k.p.k.), czy też przesłuchanie osób, które nie będą mogły się stawić na rozprawę min. z uwagi na stan zdrowia czy wyjazd za granicę. W tym ostatnim przypadku art. 316§3 k.p.k. daje możliwość przesłuchania takiego świadka przez sąd właściwy do rozpoznania sprawy jeśli żądanie takie zgłoszą strona lub organ postępowania przygotowawczego. Decyzję w przedmiocie przesłuchania (zaistnienia przesłanek do przeprowadzenia takiej czynności) podejmuje wówczas sąd. Jeśli przesłuchanie takie zostanie przeprowadzone (jak wspomniano niezależnie od podmiotu, który je przeprowadza istnieje wymóg rejestracji audiowizualnej – art. 147§2 pkt 1

⁶⁰⁴ Por. A. Baj, Udział stron postępowania przygotowawczego w czynnościach powtarzalnych, Pr.I Pr. 2019/2, s. 117.

k.p.k.), prokurator występuje w jego w trakcie z uprawnieniami przysługującym stronie (art. 299§3 k.p.k.). Daje to możliwość nadania przesłuchaniu kontrydiktoryjnego charakteru.⁶⁰⁵ Uzupełniająco należy tu dodać, że także przesłuchania o jakich mowa w art. 185a-c k.p.k.⁶⁰⁶, które dotyczą czynności (z założenia co do istoty nie podlegające powtórzeniu) najczęściej w praktyce są przeprowadzane w fazie, kiedy podejrzany nie posiada jeszcze obrońcy, tym samym odbywają się zarówno bez udziału oskarżonego jak i jego obrońcy. W tym jednak przypadku oprócz prawa do zgłoszenia wniosku o powtórzenie czynności (art. 185a§1 k.p.k.⁶⁰⁷) istnieje obligatoryjny wymóg rejestracji dźwięku i głosu, a czynność zawsze jest przeprowadzona przez sąd właściwy do rozpoznania sprawy.

W świetle powyższego należy stwierdzić, że choć zasadniczo, formalnie udział stron i ich przedstawicieli procesowych jest zapewniony w akceptowalnym zakresie, w czynnościach postępowania przygotowawczego to jednak nie jest on tego rodzaju gwarancją, która mogłaby niwelować ewentualne pozbawienie postępowania dowodowego w toku przewodu sądowego bezpośrednio. Faktycznie jawność wewnętrzna nie jest zagwarantowana na tym etapie procesu. Niezależnie od tego w praktyce czynności te są przeprowadzane w ogromnej większości pod nieobecność którejkolwiek ze stron. Sprowadzanie podejrzanego pozbawionego wolności (co ma miejsce przecież najczęściej w sprawach o największym ciężarze gatunkowym) na czynności przesłuchania jakichkolwiek świadków są w praktyce wręcz niespotykane. Także obrońcy nie ubiegają się zazwyczaj o udział w czynności, uznając za wystarczające uczestnictwo w przyszłej rozprawie. Tym samym nie wydaje się, aby rozszerzenie sytuacji umożliwiającej uczestnictwo stron w czynnościach było wystarczającym środkiem do zniwelowania negatywnych konsekwencji przyznania prymatu dowodom przeprowadzonym w postępowaniu przygotowawczym nad

⁶⁰⁵ D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość ...*, s. 93.

⁶⁰⁶ Chodzi tu o przesłuchanie osoby pokrzywdzonych, w tym obowiązkowo tych które nie ukończyły 15 lat w sprawach o przestępstwa dokonane z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej, przeciwko wolności, w tym seksualnej i obyczajności, jak też przeciwko rodzinie i opiece (art. 185a k.p.k. i art. 185 b), jak też pokrzywdzonych o przestępstwa, zgwałcenia, seksualnego wykorzystania niepoczytalności lub bezradności, seksualnego wykorzystania stosunku zależności lub krytycznego położenia (określone w art. 197–199 k.k. -art. 185c k.p.k.).

⁶⁰⁷ Zob. min. wyrok SN z 14 kwietnia 2022 r., sygn. III KK 164/21, OSNK 2022, nr 8, poz. 30, Lex 3375671 -żądanie powtórzenia przesłuchania świadka w trybie 185a k.p.k. w przypadku, gdy podejrzany nie miał w trakcie tej czynności obrońcy, co do zasady wiąże organ prowadzący postępowanie. Od ponowienia czynności można odstąpić tylko wyjątkowo jeśli wiązałaby się ona z ryzykiem wywołania poważnych i trwałych zaburzeń stanu psychicznego małoletniego pokrzywdzonego.

sądowymi, w aspekcie podstawy dowodowej orzeczenia rozstrzygającego kwestię odpowiedzialności karnej oskarżonego⁶⁰⁸.

Odnosząc się do możliwości zwiększenia kontrydiktoryjności postępowania przygotowawczego należy przypomnieć, że jej elementem konstrukcyjnym oprócz oznaczenia przedmiotu sporu jest trójpodmiotowy układ procesowy w postaci przeciwstawnych stron o zasadniczo równej pozycji procesowej i wymaganym stopniu dyspozycyjności i bezstronnego arbitra. Tym samym niezbędny jest tu rozdział funkcji procesowych. Zważywszy na specyfikę postępowania przygotowawczego, gdzie często nie ma przeciwstawnych stron (faza *in rem*, przestępstwa bez pokrzywdzonych, pokrzywdzeni nie działają), zaś organ prowadzący postępowanie realizuje zamiast arbitra przede wszystkim funkcję ścigania, trudno mówić o układzie dającym możliwość zaistnienia kontrydiktoryjności. Nie mówiąc już o tym, że zachowanie stron w postępowaniu przygotowawczym musi uwzględniać fakt, że schemat ten przechodząc do fazy sądowej zmieni się w taki sposób, że organ postępowania przygotowawczego przekształci się w stronę występującą przeciwko oskarżonemu⁶⁰⁹. Wprowadzenie elementów kontrydiktoryjnych do postępowania przygotowawczego możliwe byłoby poprzez zwiększenie liczby czynności sądowych w postępowaniu przygotowawczym. Wtedy bowiem prokurator realizuje uprawnienia strony przeciwnej wobec podejrzanego (art. 299 k.p.k.), tym samym występuje tu już układ charakterystyczny dla rozprawy i jedyny który mógłby umożliwić fragmentaryczną kontrydiktoryjność na tym etapie.

Niezależnie jednak od wyniku rozważań odnośnie tego jak zwiększyć jawność wewnętrzną w postępowaniu przygotowawczym, tak aby forum to realizowało w najszerszym zakresie bezpośrednio i kontrydiktoryjność postępowania dowodowego pozostaje zadać pytanie o celowość takiego zabiegu, skoro te właśnie funkcje muszą być immanentnie związane z sądowym forum orzekania, a kompetencji orzeczniczych sądów jak już ustalono nie można przekazać organom ścigania, ani w obecnym stanie prawnym realizować w toku postępowania przygotowawczego.

Tymczasem jak już wspomniano nie tylko względy gwarancyjne dla stron związane z uprawnieniem uczestnictwa w czynnościach mają tu znaczenie. Akta sprawy przesyłane przez oskarżyciela publicznego do sądu zawierają wszechstronnie wyjaśnioną i udokumentowaną protokolarnie sprawę. Znajomość tych akt przez sąd jest warunkiem

⁶⁰⁸ Por. D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość.....*, s. 95.

⁶⁰⁹ W. Jasiński, *Udział stron, obrońców ...*, s. 140..

realizacji założonego celu procesu prowadzonego przez sędziego. Z kolei ten pozyskaną w ten sposób wszechstronną wiedzę wykorzystuje najczęściej do kontrolowania zgodności wyników obu postępowań i jak najszerszego wykorzystania przedstawionych mu dowodów wtórnych.⁶¹⁰ Masowa transpozycja dowodów utrwalanych w postępowaniu przygotowawczym do postępowania sądowego bez jednoczesnych mechanizmów gwarantujących dokumentowanie ich w warunkach i w sposób przekładający się na wierne odzwierciedlenie ich rzeczywistej treści, wbrew ocenie projektodawców noweli z 11 marca 2016r. w stopniu o wiele większym zagraża realizacji prawdy materialnej, niż rzekomo kontradiktoryjna rozprawa. Nie zmieniając zakresu i przeznaczenia utrwalanych dowodów w postępowaniu przygotowawczym za konieczne zatem należy uznać dokonanie zmian w powyższym zakresie. Z akceptacją należy odnieść się do sformułowanego już w literaturze postulatu⁶¹¹ umożliwienia stronom wpływu na kształtowanie dowodu w postępowaniu przygotowawczym, poprzez domaganie się przeprowadzenia czynności dowodowej (przesłuchania) przez prokuratora, zamiast organu nieprokuratorskiego (analogicznie jak w przypadku sytuacji o jakiej mowa w art. 316§3 k.p.k. kiedy w zakresie czynności niepowtarzalnej mają one uprawnienie do wniosku o przesłuchanie świadka przez sąd). Innym możliwym do zrealizowania, a wskazywanym w piśmiennictwie rozwiązaniem jest zredukowanie możliwości zlecenia przez prokuratora policji i innym nieprokuratorskim organom prowadzenia śledztwa w całości, poprzez pozostawienie w gestii prokuratora przeprowadzenia protokolarnych przesłuchań odnośnie najistotniejszych źródeł dowodowych, co mogłoby wyprzedzać ewentualne nieformalne udokumentowanie informacji o dowodach osobowych przez organy ścigania i podjęcie wiążącej decyzji w tym zakresie przez prokuratora⁶¹². Kolejnym jak się wydaje słusznym rozwiązaniem mogłoby być przyznanie stronom prawa do żądania rejestracji audiowizualnej czynności dowodowych, z ich obligatoryjnym charakterem w zakresie czynności, do których nie zostały dopuszczone lub z uwagi na pozbawienie ich wolności nie sprowadzono ich w celu umożliwienia uczestnictwa w niej. Wreszcie z akceptacją należy odnieść się do ewentualnego poszerzenia udziału czynnika sądowego w postępowaniu dowodowym np. w formie (wypierającego w ustawodawstwach europejskich sędziego śledczego) znanego

⁶¹⁰ Por. H. Kuczyńska, Analiza porównawcza modelu ..., s. 350.

⁶¹¹ D. Świecki, Bezpośredniość czy pośredniość ..., s. 96.

⁶¹² Zob. T. Grzegorzczak, Postępowanie przygotowawcze w świetle nowelizacji z dnia 27 września 2013 r. i rola w nim prokuratora w aspekcie sądowego stadium procesu, ProkiPr. 2015/1-2, s. 38.

choćby procedurze niemieckiej, włoskiej, czy austriackiej sędziego właściwego do spraw postępowania przygotowawczego⁶¹³, wykonującego w większym zakresie niezbędne czynności protokolarne. W przypadku pozostania przy obecnym modelu postępowania możliwe jest rozważenie celowości zwiększenie katalogu przypadków wymagających przeprowadzenia czynności dowodowych w postępowaniu przygotowawczym przez sąd poza objęte art. 185a-c i 316§3 k.p.k.

Wówczas należałoby to powiązać z jednoczesną rezygnacją z dublowania tychże czynności sądowych z postępowania przygotowawczego na rozprawie. Rozwiązania te, choć byłyby korzystniejsze niż obowiązujące, nie wydają się być jednak wystarczające do ukształtowania takiego abstrakcyjnego wzajemnego usytuowania postępowania przygotowawczego wobec rozprawy głównej, aby zachowany został jej kształt w tradycyjnym ujęciu – jako głównej fazy postępowania dającej rękojmię realizacji najistotniejszych zasad procesowych. Uniemożliwiłoby to bowiem podporządkowanie rozprawy głównej postępowaniu przygotowawczemu przez supremację pochodzącego z niego materiału dowodowego.

III.5. Usytuowanie postępowania przygotowawczego w odniesieniu do formy postępowania sądowego.

Poczynione dotychczas ustalenia pozwalają na udzielenie odpowiedzi na postawione na wstępie pytanie, dotyczące tego, czy rozprawa sądowa stanowi o modelu postępowania przygotowawczego, czy też jest na odwrót. Niewątpliwie to postać i funkcje postępowania przygotowawczego decydują o modelu postępowania jurysdykcyjnego⁶¹⁴. Niemniej jednak konstrukcje i cele obu postępowań są ze sobą tak ściśle sprzężone, że za każdym razem zwiększenie roli jednego z nich w zakresie procesowego charakteru przeprowadzanych czynności dowodowych wiąże się z wprost proporcjonalnym spadkiem znaczenia w tym samym obszarze, tego drugiego. Ustalenie konieczności sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez sąd o cechach kreowanych przez akty prawne wyższej mocy niż ustawa, w rzetelnym postępowaniu, a zatem w ściśle

⁶¹³J. Skorupka, Model postępowania przygotowawczego i sądowego, Wrocław 2010, s. 29-30, zob. także B. Boch, Udział sądu w postępowaniu przygotowawczym w perspektywie optymalnego modelu postępowania karnego w demokratycznym państwie prawnym [w:] Proces karny 2020. O modelu procesu karnego w państwie prawnym (red. A. Świątłowski), Kraków 2018, s. 102,105-106.

⁶¹⁴D. Świecki, Bezpośredniość czy pośredniość ..., s.296.

określonych warunkach, daje wyraźne wskazanie na to, które z nich powinno być modelowo podporządkowane drugiemu. Co do zasady będzie tu zatem pożądanym prymat postępowania jurysdykcyjnego nad przygotowawczym. To z kolei jak już ustalono wymaga odformalizowania postępowania przygotowawczego, skracającego czas jego trwania. Z drugiej strony należy podzielić pogląd, że ograniczenie utrwalania dowodów poprzez sporządzanie zamiast protokołów notatek urzędowych, nie mających waloru procesowego również nie jest właściwe. W wielu bowiem przypadkach ograniczenie się jedynie do sporządzenia adnotacji informującej o dowodzie, bez procesowego odzwierciedlenia jego treści, także z uwagi na wysokie prawdopodobieństwo zniekształcenia tego dowodu, w wyniku upływu czasu, mogłoby utrudnić a nawet uniemożliwić poczynienia właściwych ustaleń, w zakresie odpowiedzialności karnej oskarżonego⁶¹⁵. Doświadczenia związane z dochodzeniem zapiskowym funkcjonującym w Kodeksie postępowania karnego z 1928r. wskazują, że także i z tego powodu sądy stosowały praktykę obchodzącą zakaz procesowego wykorzystania przed sądem notatek. Należy także wziąć pod uwagę fakt, że podstawą dowodową wyroku skazującego mają być dowody o charakterze ścisłym, to z kolei oznacza, że taki charakter powinny mieć dowody zgromadzone w postępowaniu przygotowawczym w sprawach, co do których istnieje założenie, że rozstrzygnięcia nie będzie poprzedzało postępowanie dowodowe na rozprawie. Trzeba, bowiem po raz kolejny zaznaczyć, że niezależnie od rodzaju przestępstwa, którego dotyczy sprawa, jak też trybu jej rozpoznania wina musi zostać oskarżonemu udowodniona, gdyż do obalenia domniemania niewinności nie wystarczy jej uprawdopodobnienie⁶¹⁶.

W świetle powyższego poszukiwanie właściwych rozwiązań procesowych powinno skoncentrować się na ustaleniu takich kryteriów, na podstawie których możliwe będzie wyselekcjonowanie spraw i przypadków, w których odformalizowanie postępowania dowodowego w ramach postępowania przygotowawczego zwiększy gwarancje realizacji głównego celu procesu, a nie utrudni jego osiągnięcia. Sam ciężar gatunkowy czynu wykorzystywany co do zasady jako wyznacznik powodujący podział postępowania przygotowawczego na dochodzenie i śledztwo, jak wskazuje doświadczenie nie jest ani reprezentatywny, ani wystarczający⁶¹⁷.

⁶¹⁵ T. Grzegorzczak, *Postępowanie przygotowawcze w świetle ...*, s. 36.

⁶¹⁶ J. Zagrodnik, *Model interakcji postępowania ...*, s. 131-133.

⁶¹⁷ J. Zagrodnik, *Model interakcji postępowania ...*, s. 129.

Tu wydaje się właściwe odejście od poszukiwania idealnego wzorca postępowania przygotowawczego, a nawet porzucenie myśli o pożądanym wymogu jego bezwzględnej podporządkowania postępowaniu sądowemu. Jak słusznie zauważa Jerzy Skorupka odnalezienie właściwej drogi w omawianym zakresie jest kwestią tak złożoną, że w poszukiwaniu normatywnego usytuowania i znaczenia postępowania przygotowawczego względem postępowania jurysdykcyjnego konieczne jest uwzględnienie nie tylko licznych potrzeb wymiaru sprawiedliwości, w tym jego uwarunkowań konstytucyjnych, czy konwencyjnych ale także transformacji rzeczywistości, potrzeb społecznych, czy mankamentów dotychczasowych konstrukcji proceduralnych. Przede wszystkim należy tu mieć także na uwadze czynniki powodujące niewydolność systemową lub praktyczną zarówno organów ścigania, jak i wymiaru sprawiedliwości, które zmniejszają prawdopodobieństwo powodzenia przeobrażeń modelu. Konieczne jest zatem uwzględnienie zmiany środowiska prawnego jak też stawianych mu wyzwań na przyszłość. Należy przyjąć także już na wstępie, założenie o niespełnieniu przez funkcjonujący w praktyce model postępowania wszystkich wiązanych z nim przez konstrukcje legislacyjne celów.⁶¹⁸

W poszukiwaniu właściwego usytuowania obu faz postępowania pomocne będą kierunki w jakich podążają współczesne ustawodawstwa europejskie, w szczególności poprzez wypieranie spornych postępowań formami uproszczonymi, przyśpieszonymi i konsensualnymi, niewymagającymi bezpośredniego przeprowadzania dowodów przed sądem z jednoczesnym zwiększeniem rangi postępowania przygotowawczego w tym obszarze, również jeśli chodzi o jego charakter gwarancyjny. Niezbędne przy tym jest wykorzystywanie w tym zakresie w coraz większym stopniu zdobyczy technologicznych (np. powszechniejsza rejestracja dźwięku i obrazu z czynności postępowania przygotowawczego). Chodzi tu bowiem o osiągnięcie jak najefektywniejszych form procesu z możliwym najmniejszym uszczerbkiem w zakresie jego rzetelności, przy świadomości pozostawania w opozycji do siebie obu tych wartości⁶¹⁹.

Uwzględniając powyższe zastrzeżenia aktualne jest założenie o niezbędnym ukształtowaniu przepisów w kierunku nadania faktycznego prymatu samej rozprawy głównej nad postępowaniem przygotowawczym. W tym obszarze za konieczne należy zminimalizowanie możliwości, aby to forum sądowe służyło jedynie powieleniu

⁶¹⁸ J. Skorupka, Model postępowania przygotowawczego – perspektywa ..., s. 154-155.

⁶¹⁹ Zob. C. Kulesza, Model postępowania przygotowawczego – perspektywa obrońcy [w:] Proces karny w dobie przemian. Przebieg postępowania. (red. S. Steinborn, K. Woźniewski), Gdańsk 2018, s. 131.

dowodów ukształtowanych przez organy nieprokuratorskie, o wątpliwej rzetelności z postępowania przygotowawczego, tym samym aby rozprawa ta była słabszą kopią tamtej fazy postępowania, tym samym jedynie z nazwy „główną”. Tu konieczne jest jednak wprowadzenie mechanizmów motywujących oskarżyciela publicznego do aktywności procesowej, w tym także poprzez obciążenie go odpowiedzialnością za wynik procesu, który powinien być uzależniony od skuteczności jego postawy procesowej. Tego jednak nie da się wykonać jeśli w większości spraw sądowych oskarżyciel ten jest zgodnie z intencją ustawodawcy na rozprawie nieobecny.

W tym miejscu należy jednak ponownie zaakcentować, że nie każda sprawa wymaga jednakowego jej „wyjaśnienia” przed sądem, pod kątem sprawiedliwego jej rozpatrzenia. Z tego przecież powodu jeśli w świetle materiału dowodowego zgromadzonego w postępowaniu przygotowawczym wina i okoliczności popełnienia przestępstwa są niewątpliwe, który to wymóg jest podstawą większości trybów konsensualnych, przyjmuje się że jest to wystarczające do powzięcia przez sąd pewności, że skazuje faktycznego sprawcę⁶²⁰. Jak trafnie zauważyła Ewa Kruk rozstrzyganie spraw w drodze trybów konsensualnych, min. z uwagi na konieczność zawarcia porozumienia przez strony w postępowaniu przygotowawczym siłą rzeczy zwiększa kontrydktoryjny charakter tej właśnie fazy, umacniając tożsamość procesową stron, co sprzyja realizacji zasady prawdy materialnej⁶²¹.

Tym samym należy wyodrębnić sprawy, które nadają się do rozstrzygnięcia na posiedzeniu, a które wymagają rozpoznania na rozprawie (uwzględniając poczynione już ustalenia o - w zasadzie jedynej pomiędzy nimi różnicy – nieprzeprowadzania kontrydktoryjnego postępowania dowodowego) i w tych kategoriach – spoglądając na proces karny jako na całość oceniać znaczenie i rolę obu postępowań, bowiem w każdym z tych układów inne ich funkcje będą pożądane. W tej sytuacji straci na znaczeniu odpowiedź na pytanie o słuszny prymat jednego postępowania nad drugim, w aspekcie realizacji celu procesu karnego. W inny bowiem sposób będzie on realizowany w różnych sprawach. Nie ma bowiem jednego generalnego idealnego wzorca procesu będącego

⁶²⁰ R. Koper, Brak wątpliwości dotyczących okoliczności przestępstwa i winy jako warunek stosowania regulacji konsensualnych w procesie karnym [w:] *Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015-2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej*, red. T. Grzegorzczak, R. Olszewski, Warszawa 2017, s. 163.

⁶²¹ E. Kruk, *Porozumienia procesowe i konsensualizm w świetle art. 335 i 387 k.p.k.* [w:] *Ocena funkcjonowania porozumień procesowych w praktyce wymiaru sprawiedliwości*, red. C. Kulesza, Warszawa 2009 (Lex- teza IV i nast.).

instrukcją pozwalającą na jednakowe rozstrzygnięcie każdej sprawy. Nie każda bowiem sprawa wymaga jej rozstrzygnięcia na rozprawie. Co za tym idzie nie będzie wymagany idealny wzorzec właściwego kształtu postępowania w zakresie każdej z takich spraw. Jak ustalono jedynym kryterium rozróżniającym obecnie posiedzenie od rozprawy głównej jest wymóg przeprowadzenia postępowania dowodowego. Tym samym te sprawy, które wymagają rozstrzygnięcia na rozprawie powinny być w innej formule wyjaśniane procesowo w toku postępowania przygotowawczego od pozostałych, które nie wymagają rozpoznania ich na forum gwarantującym bezpośredniość i kontradiktoryjność⁶²². Wszak nie bez przyczyny powszechny jest trend poszukiwania form umożliwiających rozstrzygnięcie sprawy bez rozprawy bądź też z ograniczeniem lub pominięciem postępowania dowodowego⁶²³.

Na uwagę zasługuje tu zaproponowana przez Jerzego Zagrodnika koncepcja możliwego podziału spraw na podlegające rozpoznaniu na rozprawie oraz takich, które nie wymagają bezpośredniego i kontradiktoryjnego przeprowadzania dowodów na tym forum, tym samym zdalnych do zakwalifikowania ich jako podlegających rozpoznaniu w trybie nazwanym przez wspomnianego Autora „zredukowanym”⁶²⁴. Jako możliwe weryfikatory kwalifikujące sprawy, które nie wymagałyby rozpoznania w postępowaniu „spornym”, trafnie wskazuje się w piśmiennictwie: przyznanie się oskarżonego do winy, niewątpliwe okoliczności popełnienia czynu, jak też opierające się na tych kryteriach porozumienia procesowe⁶²⁵. Należy w pełni podzielić pogląd o konieczności rozszerzenia katalogu spraw, które nie muszą być kierowane na rozprawę. Nie ulega także wątpliwości, że podstawowym kryterium, które powinno o tym decydować jest „nieistnienie sporu” pomiędzy stronami, skoro to on warunkuje kontradiktoryjność wymaganą od rozprawy głównej. Wydaje się, że rozpoznanie sprawy na posiedzeniu powinno móc odbywać się w każdej sprawie, w której oskarżony nie kwestionuje ustaleń faktycznych, stanowiących podstawę zarzutu aktu oskarżenia, tym samym kiedy wyjaśnienia oskarżonego lub oświadczenia dowodowe nie pozostają w sprzeczności z pozostałymi dowodami w zakresie umożliwiającym rozstrzygnięcie. Należy jednak

⁶²² Por. D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość ...*, s.300-301, J. Zagrodnik, *Model interakcji postępowania...*, s. 127-152.

⁶²³ A. Światłowski, *Jedna czy wiele procedur karnych*, Sopot 2008, s. 26-27, 38-39.

⁶²⁴ J. Zagrodnik, *Model interakcji postępowania...*, s. 124-125.

⁶²⁵ Por. D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość ...*, s.300-301, J. Zagrodnik, *Model interakcji postępowania...*, s. 300-301,

zawsze pamiętać, że do rozpoznania sprawy na posiedzeniu powinno dochodzić jedynie wtedy, kiedy cele postępowania nie sprzeciwiają się jej rozpoznaniu na tym forum⁶²⁶.

Przyjęcie powyższej koncepcji nie wymagałoby likwidacji postępowania nakazowego (Rozdział 53 - art. 500-507 k.p.k.), w zakresie którego głównym kryterium uzasadniającym skierowanie sprawy na posiedzenie (tu niejawne) jest i mogłaby być nadal niewielka waga czynu, będącego przedmiotem aktu oskarżenia, uzasadniająca orzeczenie łagodniejszych kar w postaci grzywny lub ograniczenia wolności. Należy tu jednocześnie zauważyć, że w zakresie możliwości stosowania trybu nakazowego nie jest wymagane przyznanie się oskarżonego do winy, a jedynie to aby w sprawie w której prowadzono dochodzenie na podstawie zebranych dowodów wina oskarżonego i okoliczności czynu nie budziły wątpliwości. Z kolei cechą wymaganą w ramach postępowania przyspieszonego (Rozdział 54a – art. 517a-517j k.p.k.), a wyróżniającą go od zwyczajnego jest przede wszystkim ujęcie podejrzanego na gorącym uczynku i jego zatrzymanie, zaś prywatnoskargowego (Rozdział 52 – art. 485 k.p.k.-499 k.p.k.) prywatny akt oskarżenia we właściwej dla tego trybu sprawie.

W przywołanym aspekcie należy wyjaśnić, że postępowanie szczególne obejmuje tok procesu, mający na celu rozstrzygnięcie w przedmiocie odpowiedzialności karnej oskarżonego, różniący się istotnie od przebiegu postępowania uznawanego za typowy w ramach danej procedury⁶²⁷.

Tym samym możliwe byłoby wyodrębnienie przez ustawodawcę albo kolejnego trybu konsensualnego, gdzie porozumienie obejmowałoby tryb sądowego rozpoznania sprawy – na posiedzeniu, bądź też łatwiejszego do realizacji w praktyce kolejnego postępowania szczególnego, w którym nie tyle ciężar gatunkowy czynu (jak w postępowaniu nakazowym), co wspomniany „brak sporu”, przejawiający się niekwestionowaniem przez oskarżonego ustaleń faktycznych jak też dowodów przekładałby się na jej nieskomplikowanie, które umożliwiłoby w ocenie organów procesowych rozstrzygnięcie sprawy na jawnym posiedzeniu wyrokowym. W ten sposób mogłoby to dotyczyć także spraw wymagających surowszej reakcji karnej, a które nie przewidywałyby konieczności przeprowadzania w nich postępowania dowodowego znamiennego dla rozprawy, zaś nie opierałyby się na porozumieniu procesowym

⁶²⁶ Por. H. Paluszkiewicz, Pierwszoinstancyjne wyrokowanie ..., s 349, Zob. także Ł. Chojniak, Porozumienia karnoprocesowe w świetle nowej filozofii prawa karnego [w:] Quo vadit processus criminalis? Rzeczywistość i wyzwania, red. A. Małolepszy, R. Olszewski, Warszawa 2021, s. 272.

⁶²⁷ A. Świątłowski, Jedna czy wiele procedur ..., s. 46.

dotyczącym kary. Tryb ten w odróżnieniu od wzorca utożsamianego z postępowaniem zwyczajnym, wymagającym rozpoznania sprawy na rozprawie głównej, z uwagi na jego wyraźną odmienność i potrzebę istotnej redukcji formalizmu, znajdowałby zatem uzasadnienie w odniesieniu do poszczególnych spraw wyodrębnionych, spośród ogółu wymagających rozstrzygnięcia o odpowiedzialność karnej oskarżonego⁶²⁸.

Uproszczenie postępowania w ramach trybu szczególnego może bowiem polegać na redukcji formalizmu czynności procesowych, przy jednoczesnym pozostawieniu podstawowej postaci procesu składającego się z przewidzianych dla niej etapów bądź też poprzez eliminację typowych faz znamiennych dla postępowania zwyczajnego, w tym np. poprzez rezygnację z rozprawy, jak w przypadku postępowania nakazowego (podobnie: włoskie *patteggiamento*, hiszpańskie *conformidad*)⁶²⁹.

Uzupełniająco odnosząc się do funkcjonujących obecnie posiedzeń wyrokowych w zakresie trybów konsensualnych, z uwagi na poczynione ustalenia co do zasadniczego normatywnego wyrównania ich funkcji gwarancyjnych z rozprawą główną oraz powinności przestrzegania zasad ich prowadzenia odpowiadających wymogom rzetelnego forum sądowego, należy podzielić pogląd o celowości wprowadzenia pożądanego w praktyce, uregulowania umożliwiającego przeprowadzenie postępowania dowodowego, w zakresie oznaczonych kwestii celem jego uzupełnienia bez konieczności kierowania takiej sprawy na rozprawę, jeśli strony w dalszym podtrzymują wolę zawarcia porozumienia⁶³⁰. Jak trafnie bowiem zwraca się uwagę w literaturze zmiana rzeczywistości prawnej wymusza odstępianie od tradycyjnego pojmowania rozprawy głównej, jako jedyne forum umożliwiającego prowadzenie postępowania dowodowego, powinny więc być wykorzystywane do tego w oznaczonym zakresie, także posiedzenia wyrokowe⁶³¹.

Za pożądane należy zatem uznać przeformułowanie celów postępowania przygotowawczego poprzez ukierunkowanie go na wyjaśnienie sprawy w stopniu umożliwiającym oskarżycielowi złożenie skargi lub innego zakończenia postępowania, z dostosowanym do trybu w jakim ma ona podlegać rozpoznaniu, zakresem protokołowego utrwalania dowodów, przy jednoczesnym zwiększeniu gwarancji ich rzetelnego

⁶²⁸ Por. E. Kruk, Postępowanie nakazowe jako wyraz dopuszczalnych uproszczeń niektórych instytucji procesowych, Roczniki nauk Prawnych, Tom XXVIII, 2018/nr 3 s. 87.

⁶²⁹ Szerzej na ten temat zob. A. Świątłowski, Jedna czy wiele procedur..., s.65-66.

⁶³⁰ D. Świecki, Bezpośredniość czy pośredniość ..., s. 299.

⁶³¹ H. Paluszkiwicz, Pierwszoinstancyjne wyrokowanie..., s. 347.

dokumentowania. Co istotne ciężar powinności poczynienia prawdziwych ustaleń – mogących być wiążącymi dla sądu, we wspomnianych sprawach zredukowanych (dzisiejszych trybach konsensualnych), powinien się koncentrować właśnie na postępowaniu przygotowawczym. W odniesieniu do tych bowiem przypadków szczególnie ważne będzie złagodzenie skutków niedostatecznego stosowania w ich zakresie, znamienych dla rozprawy zasad w postaci bezpośredniości i kontradykcyjności. To z kolei oznacza, że prawdziwość poczynionych w tej fazie postępowania ustaleń w oparciu o materiały z postępowania przygotowawczego w dużej mierze zależeć będzie od rzetelności organów śledczych, w zakresie prowadzonych czynności⁶³². W szczególności w trybach konsensualnych wymagane jest takie zgromadzenie materiału dowodowego, aby umożliwiał on dokonanie przez sąd niewątpliwych ustaleń faktycznych w zakresie zarzucanego mu czynu. Tym samym popełnione przez oskarżonego przestępstwo musi być w sposób niewątpliwy udowodnione.⁶³³

W przypadku rozpoznawania sprawy na rozprawie głównej niezbędne jest wprowadzenie obowiązku uczestnictwa w niej oskarżyciela publicznego oraz mechanizmów „wymuszających” jego aktywność przez obciążenie go odpowiedzialnością za wynik procesu, uzależnioną od jego skuteczności w zakresie prowadzonego przed sądem postępowania dowodowego.

⁶³² Por. E. Kruk, Postępowanie nakazowe jako wyraz dopuszczalnych uproszczeń ..., s.99, A. Łakomy, Zakres związania prokuratora zasadą prawdy materialnej w znowelizowanym kodeksie postępowania karnego, Pr.I Pr. 4/2016, s. 41. Por. także min. R. Koper, Dwa tryby skazania bez rozprawy w procesie karnym, Prok.I Pr. 2016, nr 10, s. 32.

⁶³³ R. Koper, Brak wątpliwości dotyczących okoliczności ..., s. 164.

Rozdział IV. Zasady procesowe formułujące model rozprawy głównej.

Model rozprawy głównej kształtowany jest przez system powiązanych ze sobą zasad regulujących jej przebieg, strukturę, cele i to zarówno z punktu widzenia prawa w obecnym kształcie, jak i pożądanego. W tym aspekcie niezbędna jest analiza kluczowych zagadnień charakteryzujących tok postępowania sądowego w odniesieniu do głównych składowych tego systemu w taki sposób, aby związana z nimi problematyka była zrozumiała oraz umożliwiała odróżnienie formuły rzeczywistej od jej postulowanego wzorca oraz wyjaśniała powody utrudniające jego osiągnięcie⁶³⁴.

Sformułowanie zatem modelu rozprawy głównej zarówno w rozumieniu *de lege lata*, jak i *de lege ferenda*, czyni koniecznym przywołanie i przybliżenie w zarysie konkretnych, sprzężonych ze sobą, wspólnych zasad procedowania, mających stanowić w założeniu rękojmię realizacji na rozprawie głównej przynależnych jej celów postępowania karnego⁶³⁵.

Model instytucji procesowej w szczególności jest kształtowany przez odnoszące się do niej zasady. Te bowiem precyzują wartości realizowane przez kluczowe elementy procesu, determinując w ten sposób pożądaną kierunek stosowania i interpretacji normujących tę instytucję prawnych regulacji⁶³⁶.

IV. 1. Zasada prawdy materialnej.

Zawarty w art. 2§2 k.p.k. wymóg, aby wszystkie rozstrzygnięcia zapadające w toku postępowania opierały się na prawdziwych ustaleniach faktycznych (obrazie faktów zgodnym z rzeczywistością)⁶³⁷ wyznacza cel procesu karnego. Ta dyrektywa prawna kierowana do wszystkich organów postępowania, nakładająca na nie obowiązek odzwierciedlenia w zapadających w toku procesu rozstrzygnięciach, dotyczących

⁶³⁴ Por. S. Waltoś, Model postępowania przygotowawczego ..., s. 9-10 i 15.

⁶³⁵ Tak też. odnośnie modelu procesu karnego A. Murzynowski, Istota i zasady procesu karnego, Warszawa 1994, s. 47.

⁶³⁶ Por. H. Kuczyńska, O modelowym podejściu ..., s. 8 i nast.

⁶³⁷ S. Waltoś, Zasada prawdy materialnej [w:] System Prawa Karnego Procesowego (red. nac. P. Hofmański), Zasady procesu karnego (red. nauk. P. Wiliński) t. III, cz. 1, Warszawa 2014, s.277-278.

odpowiedzialności karnej sprawcy czynu, jedynie ustaleń zgodnych z rzeczywistością, stanowi wyraz kluczowej w odniesieniu do postępowania dowodowego zasady prawdy materialnej⁶³⁸. Zasada ta (nazywana też zasadą prawdy obiektywnej, czy też prawdy), będąca przeciwieństwem zasady prawdy formalnej (sądowej), uznawana jest za naczelną⁶³⁹. Ma ona znaczący wpływ na całą konstrukcję postępowania karnego, wytyczając jego kierunek i zakres. Kształtuje go w taki sposób, aby prowadzące go organy swój proces poznawczy zakończyły ustaleniem prawdy⁶⁴⁰. Tym samym omawiana zasada oddaje istotę wymaganego sposobu rozstrzygnięcia sprawy karnej⁶⁴¹.

Należy tu zauważyć, że w literaturze wskazuje się na odmienne pojmowanie zasady prawdy w anglosaskim systemie prawnym, którą obrazuje tam reguła, że poczynione w procesie karnym ustalenia odpowiadają prawdzie nie tyle wówczas, kiedy odpowiadają faktom, lecz wtedy, gdy „rozsądni ludzie” uznają je za prawdziwe z uwagi na to, że są wynikiem rzetelnego postępowania, w ramach którego sąd nie jest aktywnym podmiotem⁶⁴².

Za umożliwiające realizację zasady prawdy materialnej uznaje się pozostałe zasady procesowe, takie jak: bezpośredniości, swobodnej oceny dowodów, kontradiktoryjności, prawa do obrony, jawności (publiczności) postępowania, wymogu rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie⁶⁴³.

Warunki do ustalenia w ramach postępowania karnego prawdy ma gwarantować cały szereg różnych przepisów zarówno o charakterze ogólnym (np. art. 4 k.p.k. – nakładający na organy procesowe obowiązek badania i uwzględniania okoliczności zarówno na korzyść jak i na niekorzyść oskarżonego, art. 8 k.p.k. - odwołujący się do samodzielności jurysdykcyjnej sądu karnego w rozstrzyganiu zagadnień faktycznych i prawnych, art. 7 k.p.k. – wyrażający zasadę swobodnej oceny dowodów, art. 167 k.p.k. – stanowiący, że dowody przeprowadza się na wniosek stron albo z urzędu), jak i odnoszących się tylko do rozprawy głównej, a dotyczących min.: sprowadzania dowodów, przerywania rozprawy w tym celu (art. art. 395 k.p.k., 401§1 k.p.k.), obowiązku

⁶³⁸ Por. A. Murzynowski, *Istota i zasady*, s. 114-115.

⁶³⁹ S. Waltoś, *Zasada prawdy materialnej* [w] *System ...* s. 286-287. Zob. także Ł. Chojniak, *O zasadzie prawdy materialnej w procesie karnym w świetle Konstytucji RP, PiP 9/2013*, s. 18-21.

⁶⁴⁰ R. Koper, K. Marszał, J. Zagrodnik, K. Zgryzek, *Proces...*, s. 103.

⁶⁴¹ Por. S. Waltoś, *Zasada prawdy materialnej* [w] *System* s. 273.

⁶⁴² H. Kuczyńska, *Model idealny procesu mieszanego o zwiększonej kontradiktoryjności i jego komponenty. Analiza prawno-porównawcza* [w:] *Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013-2018 w świetle standardów rzetelnego procesu*, red. C. Kulesza i A. Sakowicz, Białystok 2019, s. 334.

⁶⁴³ S. Waltoś, *Zasada prawdy materialnej* [w] *System* s. 302-303.

dopilnowania przez przewodniczącego, aby zostały wyjaśnione wszystkie istotne okoliczności czynu (art. 366§1 k.p.k.), zmiany kwalifikacji prawnej czynu (art. 399§1 k.p.k.), wznowienia przewodu sądowego (art. 409 k.p.k.), czy możliwości odroczenia wydania wyroku (art. 411 k.p.k.)⁶⁴⁴.

Odtworzenie zdarzenia będącego przedmiotem zarzutu aktu oskarżenia następuje w ramach postępowania dowodowego. Musi być ono wszechstronne i wnikliwe, aby umożliwiło dokonanie przez sąd prawidłowej oceny dowodów, bowiem to ona warunkuje wysnucie na ich podstawie optymalnych wniosków i spostrzeżeń, formułujących prawdziwe ustalenia⁶⁴⁵. Zasada prawdy materialnej najpełniej powinna być realizowana na rozprawie głównej, bowiem stwarza ona do tego najdogodniejsze warunki. To na tym forum przeprowadza się przecież z założenia dowody bezpośrednio, co umożliwi właściwą ich ocenę, gwarantując tym samym poczynienie prawidłowych ustaleń faktycznych, stanowiących podstawę wyroku. W literaturze podkreśla się bardzo ściśle powiązanie zasad bezpośredniości i prawdy w procesie formułowania zgodnych z rzeczywistością ustaleń, co do przedmiotu aktu oskarżenia. Za podstawową, bowiem metodę dotarcia do prawdy przez sąd uznaje się właśnie bezpośrednie przeprowadzanie dowodów. Każde, zatem odejście od zasady bezpośredniości może utrudnić lub uniemożliwić oparcie wyroku na prawidłowych ustaleniach, tym samym zniweczyć cel procesu karnego⁶⁴⁶. W przypadku odstępstwa od zasady bezpośredniego przeprowadzania dowodów to protokoły przesłuchania świadków i podejrzanych (po ich ujawnieniu w toku przewodu sądowego) tworzą automatycznie zgodnie z art. 410 k.p.k. podstawę wroku. W tym kontekście ukształtowanie przewodu sądowego, jako modelowo służącego nagminnemu zastępowaniu dowodów z zeznań świadków protokołami ich przesłuchania (art. 391 i art. 392 k.p.k.), powoduje, że ustalenia faktyczne oparte zostają na materiale zebranym w postępowaniu przygotowawczym, który nie był weryfikowany przez strony, bowiem te, co do zasady w tej fazie postępowania nie uczestniczą w czynnościach

⁶⁴⁴ Odwołujący się do S. Śliwińskiego S. Waltoś, Zasada prawdy materialnej [w:] System s. 300-301.

⁶⁴⁵ P. Misztal, Kwalifikowany zarzut błędu w ustaleniach faktycznych na gruncie skargi nadzwyczajnej w świetle zasady prawdy materialnej [w:] Istota i zasady procesu karnego 25 lat później. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Murzynowskiego (red. H. Gajewska-Kraczkowska, M. Rogacka-Rzewnicka), Warszawa 2020, s. 217.

⁶⁴⁶ Zob. H. Paluszkiewicz, Zasada bezpośredniości [w:] System Prawa Karnego Procesowego. Zasady Procesu Karnego, t. III cz.2 red. nac. P. Hofmański, red. nauk. P. Wiliński, Warszawa 2014, s. 1106-1107.

przesłuchania świadków. To z kolei jak już wyjaśniono pozostaje w opozycji do zasady prawdy materialnej.

Artykuł 410 k.p.k. wymagający, aby podstawę wyroku stanowił całokształt okoliczności ujawnionych na rozprawie głównej pozostaje w ścisłej relacji z art. 7 k.p.k. oraz z art. 167 k.p.k. Zestawienie tych przepisów wskazuje, że kształtowanie podstawy dowodowej wyroku można podzielić na cztery fazy. Pierwszy etap to wprowadzenie dowodów do procesu przez dopuszczenie ich z urzędu lub na wniosek (art. 167 k.p.k.). Druga faza to przeprowadzenie dowodów na rozprawie głównej (art. 410 k.p.k.). Po niej następuje rozważenie tych dowodów przez sąd przez poddanie ich stosownej ocenie (art. 410 k.p.k. w zw. z art. 7 k.p.k.). Czwarty etap to dokonanie prawidłowej oceny dowodów (art. 7 k.p.k.), którego konsekwencją jest poczynienie ustaleń faktycznych co do winy i skutków przestępstwa, w przypadku przypisania sprawstwa⁶⁴⁷.

Ciążący na sądzie obowiązek poznania w toku rozprawy głównej faktów, mających znaczenie dla odpowiedzialności karnej oskarżonego stanowi czynnik, który w oczywisty sposób modeluje jej przebieg i kształt, sprzyjając jednocześnie jej inkwizycyjnemu charakterowi. Jak już bowiem wspomniano, świadomość stron, że sąd z urzędu jest zobowiązany do poszukiwania i przeprowadzania dowodów, aby zweryfikować zasadność aktu oskarżenia (pod kątem prawdy) w oczywisty sposób hamuje ich aktywność dowodową. Z kolei bezczynność lub nieefektywność stron w omawianym zakresie automatycznie przekształca funkcję sądu z ocennej w śledczą, bowiem wówczas nie tyle ma on rozstrzygać o wiarygodności i mocy dowodów przedstawionych przez strony, co sam musi ich poszukiwać i inicjować ich przeprowadzenie. Dotyczy to przy tym zarówno dowodów na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego, o czym przesądza wspomniany art. 4 k.p.k. Tym samym na rozprawie głównej owo poszukiwanie dowodów przez sąd, pod kierownictwem przewodniczącego składu orzekającego, musi być kontynuowane aż do „wyjaśnienia wszystkich istotnych okoliczności sprawy” (art. 366§1 k.p.k.).

Kreowanie przez sąd podstawy dowodowej wyroku (weryfikującego przecież zasadność skargi oskarżyciela) trafnie uznawane jest za sprzeczne z istotą wymaganej od niego właściwości – bezstronnego organu, rozstrzygającego tylko o odpowiedzialności karnej oskarżonego⁶⁴⁸. Jednocześnie, paradoksalnie wymóg poczynienia przez sąd z

⁶⁴⁷ D. Świecki, *Przeprowadzanie dowodów na rozprawie głównej...*, s. 284.

⁶⁴⁸ Tak też R. Koper, K. Marszał, J. Zagrodnik, K. Zgryzek, *Proces...*, s. 105.

urzędu prawdziwych ustaleń faktycznych co do wszystkich okoliczności mających znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy powoduje, że rozprawa główna traci charakter kontradiktoryjny, która to cecha jest przecież uznawana za kluczową w zakresie kształtowania warunków sprzyjających ustaleniu prawdy⁶⁴⁹.

Instytucją mającą sprzyjać dążeniu do ustalenia przez sąd prawdy odnośnie zdarzenia objętego aktem oskarżenia jest również możliwość przewidzianego w art. 396a§1 k.p.k.⁶⁵⁰ przerwania albo odroczenia rozprawy w celu zakreślenia oskarżycielowi publicznemu terminu do przedstawienia dowodów niwelujących istotne braki postępowania przygotowawczego ujawnione dopiero w toku rozprawy głównej (których usunięcie przez sąd, również w trybie art. 396 k.p.k., uniemożliwiłoby wydanie prawidłowego orzeczenia w rozsądnym terminie). Jednakże z uwagi na to, że w przypadku nieprzedstawienia przez oskarżyciela publicznego właściwych dowodów w wyznaczonym terminie, sąd jest obowiązany rozstrzygnąć na korzyść oskarżonego wątpliwości wynikające z ich nieprzeprowadzenia (art. 396a§4 k.p.k.), faktycznie wskazane unormowanie bywa poczytywane jako wyłom w realizacji zasady prawdy⁶⁵¹.

W konflikt z wymogiem oparcia orzeczenia na prawdziwych ustaleniach może wchodzić także art. 170§1 pkt 6 k.p.k.⁶⁵² przewidujący prekluzję dowodową, tym samym

⁶⁴⁹ Tak S. Waltoś, Zasada prawdy materialnej [w] System ...,s. 302, zob. także D. Karczmarska, Zasada prawdy materialnej po nowelizacji k.p.k. na tle innych zasad prawa karnego procesowego, *Studia Iuridica Lublinensia* vol. XXV, 1, 2016, s. 233-234.

⁶⁵⁰ Art. 396a został dodany przez art. 1 pkt 97 Ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw z dnia 11 marca 2016 r. (Dz.U.2016.437) zmieniającej Kodeks postępowania karnego z dniem 15 kwietnia 2016 r.

⁶⁵¹ Odnośnie tej kwestii w literaturze wyrażono odmienne zapatrywania. Pierwsze ze stanowisk wymaga, aby art. 396a§4 k.p.k. był interpretowany w znaczeniu nadanym przez ustawodawcę art. 5§2 k.p.k., czyli w odwołaniu do zasady prawdy zawartej w art. 2§2 k.p.k. Oznacza to, że pomimo nieprzedstawienia przez oskarżyciela wymaganych dowodów, sąd nie może automatycznie rozstrzygać wątpliwości na korzyść oskarżonego, zanim sam nie podejmie próby ich wyjaśnienia. W konsekwencji art. 396a§4 k.p.k. może być stosowany wyłącznie do wątpliwości, których nie da się usunąć sięgając do wszelkich możliwych dowodów (tak D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2021, art. 396(a) i powołana tam literatura. C. Kulesza [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, Warszawa 2020, art. 396(a), s. 875-876.) Drugi z poglądów forsuje tezę, że art. 396a§4 k.p.k. odstępuje od konieczności przestrzegania zasady prawdy materialnej, jeśli oskarżyciel publiczny nie przedstawi sądowi w zakreślonym terminie stosownych dowodów (tak J. Skorupka, *Wezwanie oskarżyciela publicznego do usunięcia braków dowodowych na rozprawie głównej* [w:] *Postępowanie karne po nowelizacji z dnia 11 marca 2016 r.*, red. A. Lach, Warszawa 2017, s. 201-202.)

⁶⁵² Art. 170 § 1 pkt 6 został dodany przez art. 1 pkt 26 lit. a ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. (Dz.U.2019.1694) zmieniającej Kodeks postępowania karnego z dniem 5 października 2019 r

wymagający oddalenia wniosku dowodowego⁶⁵³ zgłoszonego przez stronę po upływie terminu określonego jej przez organ procesowy (w przypadku rozprawy głównej będzie to termin określony przez sąd lub przewodniczącego)⁶⁵⁴. Unormowanie to jest postrzegane jako przejaw nadmiernego wzmożenia formalizmu regulacji dowodowych w Kodeksie postępowania karnego⁶⁵⁵.

Konieczność ochrony innych dóbr niż zgodność rozstrzygnięcia z prawdą, a wchodzących w kolizję z celem procesu powoduje, że zasada prawdy materialnej także i w innych przypadkach może doznawać ograniczeń. Chodzi tu w szczególności min. o zakazy dowodowe, prawo świadka do odmowy zeznań czy udzielenia odpowiedzi na pytania bądź ograniczenia możliwości jego przesłuchania (min. art. 178 -186§1 k.p.k.). Te zaś powodują, że w istocie nakaz zawarty w art. 2§2 k.p.k. wymagający, aby podstawę wszystkich rozstrzygnięć stanowiły prawdziwe ustalenia faktyczne należy odczytywać jednocześnie z zastrzeżeniem „o ile przepis ustawy nie stanowi inaczej”⁶⁵⁶.

Jak wspomniano, jako mogące naruszać zasadę prawdy materialnej, postrzega się także konsensualne tryby rozstrzygnięcia sprawy karnej, opierające się na porozumieniach procesowych⁶⁵⁷.

O ile jak już wyjaśniono rozstrzygnięcie sprawy w trybie konsensualnym nie musi systemowo pozostawać w opozycji do realizacji zasady prawdy materialnej o tyle normatywne założenie masowego transferu dowodów z postępowania przygotowawczego „za pośrednictwem” rozprawy głównej do podstawy dowodowej wyroku (w ramach rzekomego „odstępstwa” od bezpośredniego przesłuchania świadków) nie może zostać ocenione, jako prawidłowe z punktu widzenia ukształtowania rozprawy głównej, jako gwaranta ustalenia prawdy. Podobnie schemat tego forum faktycznie zakładający brak

⁶⁵³ O ile okoliczność, która ma być udowodniona nie ma istotnego znaczenia dla ustalenia, czy został popełniony czyn zabroniony, czy stanowi on przestępstwo i jakie, czy czyn zabroniony został popełniony w warunkach art. 64 i 65 k.k. bądź zachodzą warunki do orzeczenia pobytu w zakładzie psychiatryczny (art. 170§1a k.p.k.).

⁶⁵⁴ Zob. C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, art. 170, s. 344, J. Mierzwińska-Lorencka [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do nowelizacji 2019, Warszawa 2020, art. 170, s. 86. Por. także M. Kurowski [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2021, art. 170.

⁶⁵⁵ M. Rusinek, O wzroście formalizmu prawa dowodowego w polskim procesie karnym [w:] Artes serviunt vita sapientia imperat. Proces karny sensu largo. Rzeczywistość i wyzwania. Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzycy z okazji 70. urodzin (red. nauk. R. Olszewski, D. Świecki, J. Kasiński, P. Misztal, K. Rydz-Sybilak, A. Małolepszy), Łódź 2019, s. 217.

⁶⁵⁶ Zob. S. Zabłocki [w:] A. Herzog, D. Waclawowicz, S. Waltoś, S. Zabłocki, Panel I. Kontraduktoryjna rozprawa główna - sytuacja procesowa stron, Prok. i Pr. 2015, nr 1-2, s. 200-201.

⁶⁵⁷ Zob. także S. Waltoś, Zasada prawdy materialnej [w] System ..., s. 312-317.

aktywności stron na rozprawie głównej i przejmowanie przez sąd funkcji oskarżyciela poszukującego dowodów, w rzeczywistości nie może zostać poczytany, jako sprzyjający wyjaśnieniu wszystkich istotnych okoliczności sprawy w oparciu o prawdziwe ustalenia, czego wymagają przepisy art. 366§1 k.p.k., art. 2§2k.p.k..

IV.2. Zasada swobodnej oceny dowodów.

Stopień prawdopodobieństwa poczynienia prawdziwych ustaleń faktycznych, mających stanowić podstawę rozstrzygnięcia wzrasta, jeśli dowody stanowiące ich źródło są oceniane przez sąd swobodnie. Z tego też powodu zasada prawdy materialnej wyklucza możliwość ścisłego związania sądów orzekających regułami dowodowymi i przyznania z góry określonej wartości poszczególnym dowodom w zależności od rodzaju źródła dowodowego⁶⁵⁸.

Pierwowzorem współcześnie pojmowanej zasady swobodnej oceny dowodów była przewidziana przez ustawodawstwo rewolucji francuskiej reguła nakładająca na sędziów powinność oparcia wyroku wyłącznie na swoim przekonaniu, którą przejął art. 342 Code d'instruction criminale z 1808 r.⁶⁵⁹.

Zasada ta, ściśle sprzężona z zasadą prawdy materialnej wytyczającej cel postępowania dowodowego i stanowiącej dyrektywę prawidłowej wykładni wszelkich przepisów w zakresie tego postępowania, poprzez zasadę swobodnej oceny dowodów⁶⁶⁰ jest przez polskiego ustawodawcę wyrażona w art. 7 k.p.k. Przepis ten nakłada na każdy organ postępowania obowiązek, aby swoje przekonanie kształtował w oparciu o wszystkie przeprowadzone dowody, ocenione swobodnie z uwzględnieniem zasad prawidłowego rozumowania, wskazań wiedzy i doświadczenia życiowego.

Jak wynika z powyższego, choć sama zasada odwołuje się do oceny „swobodnej” mogącej sugerować brak związanych z jej dokonywaniem reguł, w istocie tak nie jest. Ustawodawca wskazuje, bowiem kluczowe kryteria, które sąd musi w tym zakresie

⁶⁵⁸ Wyrok SN z 23.09.2004 r., sygn. IIKK 132/04, LEX nr 126695.,

⁶⁵⁹ J. Skorupka, *Zasada swobodnej oceny dowodów ...*, s. 1143-1144.

⁶⁶⁰ Tak też Z. Świda-Łągiewska *Zasada swobodnej oceny dowodów na tle systemu zasad procesu karnego*, RPEiS 40(2), 1978, s. 73-74.

zachować. Na ich czele stoi wymóg dokonania prawdziwych ustaleń faktycznych. Wiodącą zaś do tego drogą ma być logiczny proces myślowy sądu zgodny z wiedzą i doświadczeniem życiowym⁶⁶¹.

Rozprawa główna jest zastrzeżona do prowadzenia na niej postępowania dowodowego, tym samym przedmiotowa zasada regulująca sposób oceny dowodów w oczywisty sposób wpływa na kształt tego forum. Przejawia się to przede wszystkim w kreowaniu jego specyfiki, jako utożsamianej z najpełniejszą realizacją zasady bezpośredniości i kontrydiktoryjności.

Prawidłowość dokonanej przez sąd oceny dowodów, stanowiących podstawę wyroku, warunkuje odniesienie jej do ich całokształtu. Chodzi tu, więc o globalną analizę dowodów dopuszczonych, a następnie ujawnionych w toku rozprawy głównej (art. 405 i art. 410 k.p.k.) Z kolei głównymi czynnikami determinującymi ukształtowanie przez sąd trafego poglądu na poszczególne dowody jest ich pierwotny charakter zwiększający gwarancję rzetelności skumulowanej w nich informacji oraz bezpośrednio zetknięcie się z tymi dowodami, kiedy to dokonuje własnych na ich temat spostrzeżeń⁶⁶². Kontrydiktoryjny charakter przeprowadzania dowodów wzmacnia natomiast prawdopodobieństwo dostrzeżenia przez sąd pełniący rolę obserwatora wszystkich aspektów mogących decydować o ich wiarygodności bądź nie.

Ocena dowodów to proces poznawczy, który prowadzi do uznania poglądu o faktach za prawdziwy lub nie. Wniosek taki sąd wysnuwa na podstawie szacowania wartości dowodów w aspekcie wymaganych w sprawie ustaleń faktycznych rozstrzygając, które z tych dowodów są wiarygodne, a które nie. Na rozprawie głównej sąd wartościuje moc dowodów (ustala ich wiarygodność, wartość, znaczenie⁶⁶³) poprzez, co do zasady, bezpośredni kontakt z nimi w toku przewodu sądowego. Ocena przeprowadzanych dowodów odnosi się do wiarygodności każdego z nich z osobna, jak też w powiązaniu z całokształtem pozostałych (wszystkich) przeprowadzonych dowodów⁶⁶⁴. Omawiany proces poznawczy (oceny dowodów) odzwierciedlony w wyroku co do ich całokształtu, rozpoczyna się więc w momencie, kiedy sąd uzyskuje informację od danego źródła dowodowego, tym samym jeszcze w czasie przewodu

⁶⁶¹ R. Kaczor, Stopnie prawdopodobieństwa a ocena dowodów w postępowaniu karnym, PS 2009, nr 7-8, s. 161.

⁶⁶² D. Świecki, Bezpośredniość czy pośredniość..., s.49.

⁶⁶³ Zob. J. Skorupka, Zasada swobodnej oceny dowodów ..., s. 1169.

⁶⁶⁴ J. Skorupka, Zasada swobodnej oceny dowodów ..., s. 1168-1169.

sądowego (np. w czasie przesłuchania świadka), na podstawie doznawanych wrażeń i czynionych postrzeżeń w czasie kontaktu ze źródłem – środkiem dowodowym⁶⁶⁵. W tym kontekście dla oceny dowodów ze źródeł o charakterze osobowym przeprowadzonych bezpośrednio na rozprawie głównej będą miały m.in. znaczenie np. art. 389§1i2 k.p.k. mający zastosowanie do oskarżonego, czy art. 391§1i2 k.p.k. dotyczący świadka, a zezwalający na odczytanie w odpowiednim zakresie ich poprzednich wyjaśnień/zeznań, jeśli są odmienne od relacjonowanych i wynikający z tego obowiązek zapytania przez przewodniczącego o ustosunkowanie się przez nich do sprzeczności. Podobne znaczenie będzie miała przewidziana w art. 172 k.p.k. konfrontacja osób przesłuchiwanym, w celu wyjaśnienia sprzeczności w ich relacjach.

Istotą zasady swobodnej oceny dowodów jest to, że organ procesowy wartościuje dowody i wysnuwa z nich wnioski, kierując się własnym przeświadczeniem, a nie według z góry narzuconych prawnych reguł⁶⁶⁶.

Konsekwencją zasady swobodnej oceny dowodów jest to, że za dowód w postępowaniu karnym może być uznana każda informacja mogąca doprowadzić sąd do przekonania o winie lub niewinności oskarżonego, jeśli zostanie uzyskana w trybie przewidzianym przez prawo procesowe⁶⁶⁷. Jednocześnie uznanie przez sąd, które z dowodów są wiarygodne, a które nie, jeśli jest: poprzedzone ujawnieniem w toku rozprawy całokształtu okoliczności, i to w sposób podyktowany obowiązkiem dochodzenia prawdy, stanowi wynik rozważenia wszystkich okoliczności przemawiających zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego, przy uwzględnieniu wskazań wiedzy i doświadczenia życiowego oraz jest wyczerpująco i logicznie umotywowane w uzasadnieniu orzeczenia - spełnia przesłanki swobodnej oceny dowodów, o jakiej mowa w art. 7 k.p.k.⁶⁶⁸.

⁶⁶⁵ Tak J. Skorupka Zasada swobodnej oceny dowodów ..., s. 1169, D. Świecki, Bezpośredniość czy pośredniość..., s. 49, por. także min. art. 169§2 k.p.k. wskazujący, że wniosek dowodowy może zmierzać do wykrycia lub oceny właściwego dowodu (zatem już w chwili przeprowadzania takiego dowodu trwa proces oceny nie tylko jego ale i tego, którego ocena jest weryfikowana), czy art. 201 k.p.k. wymagający dokonania oceny dowodu z opinii biegłego poprzez ustalenie czy jest zupełna, jasna i nie zawiera sprzeczności (w samej opinii lub pomiędzy nią a inną) do podjęcia decyzji o ewentualnej konieczności jej uzupełnienia przez tego samego lub innego biegłego (biegłych).

⁶⁶⁶ T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie...1998, s. 78.

⁶⁶⁷ T. Grzegorzczak [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I., s.80.

⁶⁶⁸ Min. wyrok SN z 9 listopada 1990 r., WRN 149/90, OSNKW 1991, nr 7-9, poz. 41. LEX nr 20454.

Zasada swobodnej oceny dowodów oparta jest na założeniu o równorzędnej mocy wszystkich dowodów⁶⁶⁹. Wynikający z art. 7 k.p.k. zakaz wartościowania dotyczy zarówno poszczególnych źródeł dowodowych (np. opinia biegłego – dokument, wyjaśnienia oskarżonego)⁶⁷⁰, jak też dowodów pochodzących z jednego źródła (z zastrzeżeniem wiążących sąd prawomocnych rozstrzygnięć sądu kształtujących prawo lub stosunek prawny o jakich mowa w art. 8§2 k.p.k.⁶⁷¹). Wykluczone jest zatem przyjmowanie z góry prymatu jeśli chodzi o moc dowodu np. zeznaniom świadka nad wyjaśnieniami oskarżonego, jak też wyjaśnieniom lub zeznaniom złożonym w postępowaniu przygotowawczym czy jurysdykcyjnym, w stosunku do pochodzących z drugiej z wymienionych faz postępowania. Z punktu widzenia swobodnej oceny dowodów bez znaczenia jest także to, czy zostały one zainicjowane przez oskarżenie, bądź obronę⁶⁷².

Przyjmuje się, że jednym z komponentów właściwej oceny dowodów przy zachowaniu wymogu prawidłowego rozumowania jest reguła niesprzeczności. Wymaga ona zakwalifikowania do podstawy faktycznej takich dowodów, które nie pozostają ze sobą w konflikcie w taki sposób, że wymagałoby to poczynienia równocześnie wykluczających się ustaleń⁶⁷³.

Powyższe aspekty weryfikacji dowodów muszą być, zatem brane pod uwagę przez kierującego rozprawą przewodniczącego, bowiem ma on baczyć, aby zostały wyjaśnione wszystkie istotne okoliczności sprawy (art. 366§1 k.p.k.).

Swobodna ocena dowodów ma charakter następczy, bowiem aby mogły one zostać zweryfikowane pod kątem wiarygodności, uprzednio muszą być wprowadzone do procesu w ustalonym przez prawo trybie⁶⁷⁴. Zawarty w art. 7 k.p.k. wymóg, aby ocenie podlegały wszystkie przeprowadzone dowody, jak już wspomniano, w zakresie rozprawy głównej należy odnosić do art.405§1 k.p.k. precyzującego, że chodzi tu o dowody

⁶⁶⁹ J. Skorupka zasada swobodnej oceny dowodów ..., s. 1173.

⁶⁷⁰ Tak też m.in. wyrok SN z 9 kwietnia 1973 r., Rw 316/73, OSNKW 1973/9, poz. 116.

⁶⁷¹ Zgodnie z art. 8§1i2 k.p.k. sąd karny samodzielnie rozstrzyga zagadnienia faktyczne i prawne jest jednak związany prawomocnymi rozstrzygnięciami sądu kształtującymi prawo lub stosunek prawny.

⁶⁷² M. Kurowski [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2021, art. 7.

⁶⁷³ H. Paluszkiwicz, Kilka uwag o kryteriach oceny wiarygodności dowodów w polskim procesie karnym, [w:] Artes serviunt vita sapientia imperat. Proces karny sensu largo. Rzeczywistość i wyzwania. Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzcyka z okazji 70. urodzin (red. nauk. R. Olszewski, D. Świecki, J. Kasiński, P. Misztal, K. Rydz-Sybilak, A. Małolepszy), Łódź 2019, s. 194.

⁶⁷⁴ D. Świecki, Bezpośredniość czy pośredniość..., s. 48-49.

dopuszczone w sprawie i art. 410 k.p.k. stwierdzającego, że podstawę wyroku może stanowić całokształt okoliczności na niej ujawnionych. Przepis art. 410 k.p.k. nakłada na sąd obowiązek „ujawnienia” okoliczności na rozprawie głównej oraz aby „całokształt okoliczności” ujawnionych na rozprawie głównej stanowił podstawę wyroku.

Właściwej realizacji zasady swobodnej oceny dowodów sprzyja nie tylko zasada bezpośredniości, ale i powiązane z nią zasady ciągłości i koncentracji materiału dowodowego, wymagające, aby rozprawa główna była zwartym ciągiem czynności, co zwiększa prawdopodobieństwo dokonania przez sąd trafnej oceny materiału dowodowego⁶⁷⁵.

Funkcjonujący obecnie model rozprawy głównej, zakładający coraz to dalej idące odstępstwa od realizacji zasady bezpośredniości w zakresie przeprowadzania dowodów, w szczególności poprzez coraz szerszą możliwość opierania wyroku na dowodach utrwalonych w toku postępowania przygotowawczego oraz inkwizycyjny charakter tego forum przejawiający się przede wszystkim w postaci obowiązku wykonywania przez sąd roli przynależnej oskarżycielowi, (pomimo że w celu wyjaśnienia wszystkich istotnych okoliczności sprawy) nie sprzyja właściwej realizacji zasady swobodnej oceny dowodów. Tym samym zamiast zwiększać, w istocie zmniejsza prawdopodobieństwo poczynienia wymaganych przez ustawodawcę prawdziwych ustaleń, co do treści aktu oskarżenia.

IV.3. Zasada obiektywizmu.

Art.7 k.p.k. zobowiązuje organy postępowania, aby za podstawę oceny brały one wszystkie przeprowadzone dowody. Nakaz ten zostaje sprecyzowany przez art. 4 k.p.k., który wymaga od nich badania i uwzględniania dowodów przemawiających zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego. Ostatni z przepisów formułuje tzw. zasadę obiektywizmu, która zawiera zarówno wymóg bezstronności w traktowaniu przez organy procesowe stron oraz innych uczestników postępowania, jak i zakaz ich kierunkowego nastawienia się do sprawy⁶⁷⁶.

⁶⁷⁵ Z. Świada –Łągiewska Zasada swobodnej oceny dowodów na tle, s. 76.

⁶⁷⁶ T. Grzegorzczak [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz..... Tom I, Warszawa 2014, s.60.

Jak wyjaśnił Trybunał Konstytucyjny⁶⁷⁷ bezstronność wymaga tego, aby w toku rozprawy głównej, orzekający na niej obiektywny sąd (działający w granicach prawa, zgodnie ze swoim sumieniem i wewnętrznym przekonaniem) traktował wszystkie strony i innych uczestników postępowania równorzędnie, t.j. aby żadnego z tych podmiotów nie faworyzował przez stwarzanie mu korzystniejszej sytuacji w odniesieniu do pozostałych⁶⁷⁸. Przejawem realizacji tej zasady jest nałożony na przewodniczącego kierującego rozprawą główną w art. 367§1i2 k.p.k. obowiązek umożliwienia każdej ze stron wypowiedzenia się co do każdej kwestii podlegającej rozstrzygnięciu, przy czym jeśli jedna z nich zabiera głos takie samo prawo przysługuje pozostałym. Także art. 370§1 k.p.k. uprawniający każdą ze stron i jej przedstawicieli procesowych do zadawania pytań osobom przesłuchiwanym, ma sprzyjać równemu ich traktowaniu w toku przewodu sądowego.

Jedną z podstawowych gwarancji sprzyjających bezstronności sądu jest podział na rozprawie ról procesowych. Spotykane są zatem poglądy, że warunkiem bezstronności sądu jest wymóg jego pasywności w czasie procesu. Słusznie jednak zauważa się, że najistotniejsze znaczenie w tym zakresie ma nie tyle brak aktywności sądu, co postać i specyfika przejawianego przez niego zaangażowania⁶⁷⁹.

Za pozostające w opozycji do bezstronności sądu uznaje się wykonywanie przez niego funkcji przynależnych oskarżycielowi, w czasie jego nieobecności na rozprawie, w

⁶⁷⁷ Wyrok TK z 27 stycznia 1999 r., K 1/98, OTK 1999/1, poz. 3

⁶⁷⁸ Gwarantem realizacji zasady obiektywizmu jest w szczególności instytucja wyłączenia sędziego, przewidziana w art. 41 k.p.k. - w przypadku zaistnienia okoliczności, która mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do jego bezstronności w danej sprawie (iudex suspectus) lub objęta art. 40 k.p.k. z mocy prawa wyłączająca sędziego z udziału w sprawie (jeśli sprawa dotyczy tego sędziego bezpośrednio, jest małżonkiem strony lub pokrzywdzonego albo ich obrońcy, pełnomocnika lub przedstawiciela ustawowego albo pozostaje we wspólnym pożyciu z jedną z tych osób, jest krewnym lub powinowatym w linii prostej, a w linii bocznej aż do stopnia pomiędzy dziećmi rodzeństwa osób wymienionych w pkt 2 albo jest związany z jedną z tych osób węzłem przysposobienia, opieki lub kurateli, był świadkiem czynu, o który sprawa się toczy, albo w tej samej sprawie był przesłuchany w charakterze świadka lub występował jako biegły, brał udział w sprawie jako prokurator, obrońca, pełnomocnik, przedstawiciel ustawowy strony, albo prowadził postępowanie przygotowawcze, brał udział w wydaniu zaskarżonego orzeczenia lub wydał zaskarżone zarządzenie, jak też brał udział w wydaniu orzeczenia, które zostało uchylone, brał udział w wydaniu orzeczenia, co do którego wniesiono sprzeciw, czy też prowadził mediację (iudex inhabilis). Przepisy te przez art. 44 k.p.k. mają odpowiednie zastosowanie min. do ławników, prokuratora i innych podmiotów prowadzących postępowanie przygotowawcze oraz nieprokuratorskiego oskarżyciela publicznego (art. 47), protokolanta i stenografa (art. 146), tłumacza (art. 204 § 3 w zw. z art. 196), specjalisty (art. 206 § 1 w zw. z art. 196) oraz biegłego (art. 196).

⁶⁷⁹ W. Jasiński, Zasada bezstronności sądu. Zasada niezawisłości i niezależności sądu [w] System Prawa Karnego Procesowego Zasady Procesu Karnego, t III cz.2 red. nac. P. Hofmański, red. nauk. P. Wiliński, s. 1201-1270.

tym poprzez prezentację w jego zastępstwie zarzutów aktu oskarżenia, powoływania i przeprowadzania dowodów. Taka aktywność sądu sugeruje bowiem przejęcie przez niego roli oskarżyciela, chociażby w zakresie uprawnienia tego ostatniego do popierania lub nie skargi w toku procesu⁶⁸⁰. Tymczasem jak już wielokrotnie sygnalizowano, obecnie funkcjonujący schemat rozprawy głównej zakłada nieobecność na niej oskarżyciela publicznego w sprawach zakończonych dochodzeniem. Tym samym w przeważającej części spraw oskarżyciel publiczny nie uczestniczy w rozprawie (art. 46§1i2 k.p.k.). Z kolei jego niestawiennictwo na rozprawę główną nakłada na sąd nie tylko obowiązek jej kontynuowania ale i przejęcia funkcji oskarżycielskiej przez zaangażowanie się w przeprowadzanie zgłoszonych w skardze na niekorzyść oskarżonego dowodów. W żadnym natomiast przypadku (także w sprawach gdzie udział prokuratora jest obowiązkowy) niestawiennictwa oskarżyciela publicznego na rozprawie głównej nie traktuje się, jako jego domniemanego odstąpienia od oskarżenia, tak jak jest to w wypadku oskarżyciela posiłkowego subsydiarnego (art. 57§1a k.p.k.⁶⁸¹) czy oskarżyciela prywatnego (art. 496§3 k.p.k.), które to sytuacje skutkują umorzeniem postępowania.

Drugi z wymienionych na wstępie elementów zasady obiektywizmu przejawia się w zakazie przyjmowania przez organ procesowy kierunkowego nastawienia do sprawy, w szczególności wyklucza on dostosowywanie toku i rodzaju przeprowadzanych czynności procesowych do z góry przyjętej tezy, co do właściwego rozstrzygnięcia⁶⁸². Za przejaw naruszenia zasady bezstronności przyjmuje się zatem np. oddalenie wniosków dowodowych jednej ze stron, gdy dążą one do ustaleń sprzecznych z przyjętym przez organ postępowania na wstępie założeniem⁶⁸³.

W tym miejscu trzeba kolejny raz podkreślić, że ciężący na sądzie wymóg dowodzenia zasadności tezy aktu oskarżenia, w aspekcie konieczności wyjaśniania przez ten sąd „prawdziwych” okoliczności sprawy, poprzez zastępowanie oskarżyciela i wprowadzanie dowodów popierających oskarżenie, utrudnia (jeśli nie uniemożliwia) zachowanie bezstronności przez sąd w zakresie dokonania oceny tychże dowodów, jak

⁶⁸⁰ A. Lach, Bezstronność sądu a obecność na rozprawie oskarżyciela publicznego [w:] Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013-2018 w świetle standardów rzetelnego procesu (red. Cezary Kulesza i Andrzej Sakowicz), Białystok 2019, s. 122-126.

⁶⁸¹ W brzmieniu od 5 października 2019r. - nadanym Ustawą z 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1694).

⁶⁸² M. Kurowski [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2021, art. 4.

⁶⁸³ Wyrok SN z 28 marca 2007 r., IV KK 23/07, LEX nr 262707.

też pozostających z nimi w sprzeczności. Tym samym, funkcjonujące według takiego mechanizmu postępowanie dowodowe na rozprawie głównej, może zostać uznane jako niespełniające warunków procesowych, gwarantujących pełny obiektywizm sądu, zarówno w ramach oceny materiału dowodowego, jak i orzekania w oparciu o niego⁶⁸⁴.

Normatywna konstrukcja ustanawiająca regułę nieobecności oskarżyciela publicznego na rozprawie głównej w większości rozpoznawanych spraw kształtuje, zatem w istocie jej model, oparty na mechanizmie procedowania pozostającym w opozycji do kluczowej dla rzetelnego procesu zasady bezstronności sądu. Bez niezbędnej w tym zakresie zmiany legislacyjnej ustanawiającej: obowiązek uczestnictwa oskarżyciela publicznego w rozprawie głównej lub też wymogu potraktowania jego niestawiennictwa, jako odstępianie od oskarżenia, rozprawa główna nie będzie rękojmią realizacji zasady bezstronności.

IV.4. Zasada bezpośredniości.

Zasada bezpośredniości jest kolejną zasadą wyznaczającą sposób przeprowadzenia postępowania dowodowego, przez sąd na rozprawie głównej. Determinuje ona zarówno zakres podlegających przeprowadzeniu na tym forum dowodów, jak i sposób ich wprowadzenia do postępowania, co w założeniu ma zwiększać szanse na ich prawidłową ocenę⁶⁸⁵. Z tych powodów jest ona uznawana za fundamentalną i podstawową zasadę regulującą znamienne dla rozprawy głównej postępowanie dowodowe⁶⁸⁶. Zasada ta jak już wyjaśniono jest charakterystyczna dla rozprawy głównej, gdzie zakłada się regułę bezpośredniego przeprowadzenia dowodów przed sądem. W odróżnieniu od posiedzenia gdzie przedmiotem procedowania są z założenia dowody zebrane w postępowaniu przygotowawczym, które są transferowane do podstawy dowodowej wyroku w sposób pośredni (przez art. 92 k.p.k.) tu wymagane jest ich wprowadzenie i ujawnienie w toku rozprawy według ścisłych reguł prawnych. Tym samym w ramach postępowania jurysdykcyjnego rozprawa główna jest jedynym forum, gdzie dowody z założenia winny być przeprowadzone bezpośrednio.

⁶⁸⁴ Por. P. Kardas, Instytucjonalne i interpretacyjne uwarunkowania skuteczności ..., s. 213.

⁶⁸⁵ Z. Świda –Łagiewska Zasada swobodnej oceny dowodów na tle, s. 76.

⁶⁸⁶ D. Świecki, Bezpośredniość czy pośredniość, s. 19.

W literaturze przedmiotu wskazuje się, że zasadę bezpośredniości w odniesieniu do rozprawy głównej oddają składające się na nią trzy dyrektywy⁶⁸⁷. Pierwsza z nich, wprost wyrażona w art. 410 k.p.k., umożliwia sądowi orzekającemu oparcie się wyłącznie na dowodach przeprowadzonych na rozprawie głównej. Druga wymaga zetknięcia się przez sąd bezpośrednio ze źródłami i środkami dowodowymi (bowiem „jeśli można, to lepiej oprzeć się na własnej obserwacji, niż cudzej”⁶⁸⁸), tak aby odniesione wrażenia przez członków składu orzekającego zwiększały prawdopodobieństwo dokonania przez nich właściwej oceny przeprowadzanych dowodów. Trzecia dyrektywa sprowadza się do powinności kierowania się przez sąd, przede wszystkim dowodami pierwotnymi, to jest pochodzącymi ze źródła, które miało bezpośredni kontakt z faktem, o którym informuje środek dowodowy. Dowody te są nazywane oryginalnymi, bądź też „z pierwszej ręki” (np. wyjaśnienia oskarżonego, zeznania naocznego świadka faktu będącego przedmiotem dowodzenia, oryginał dokumentu) i są przeciwstawiane dowodom pochodnym, wtórnym, to jest pochodzącym z dalszych źródeł (np. zeznania świadka ze słyszenia, kopia dokumentu, fotografia przedmiotu)⁶⁸⁹.

W innym ujęciu wskazuje się, że zasadę bezpośredniości odzwierciedlają jej dwa zasadnicze aspekty: formalny wyrażający się w dyrektywie skierowanej do organów procesowych, aby przeprowadzając dowody stykały się bezpośrednio zarówno ze źródłem, jak i środkiem dowodowym oraz materialny wymagający, aby to głównie dowody pierwotne stanowiły podstawę dokonywanych w sprawie ustaleń faktycznych. Tym samym zasada ta określa metodę przeprowadzania dowodu zalecając redukcję ogniw pośrednich pomiędzy organem a źródłem i środkiem dowodowym poprzez możliwie najbliższy z nimi kontakt oraz wskazuje rodzaj dowodów, z których korzystanie ma zwiększyć prawdopodobieństwo poczynienia prawdziwych ustaleń⁶⁹⁰.

Adresatem zasady bezpośredniości jest, zatem przede wszystkim sąd. Jednakże ma ona zastosowanie także w odniesieniu do stron procesowych i innych uczestników rozprawy głównej. Także i one, bowiem są uprawnione do bezpośredniego kontaktu z przeprowadzanymi dowodami, co ułatwia im ich weryfikację pod kątem realizacji ich

⁶⁸⁷ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne ...1998*, s. 85., D. Świecki, *Przeprowadzanie dowodów na rozprawie głównej. ...*, s. 280, szerzej H. Paluszkiwicz, *Zasada bezpośredniości [w] System ...*, s. 1005 i n.

⁶⁸⁸ A. Mogilnicki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, reprint...*, s. 30.

⁶⁸⁹ M. Cieślak, *Polska Procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1971, s.329, T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne...*, s. 87.

⁶⁹⁰ H. Paluszkiwicz, *Zasada bezpośredniości [w] System ...*, s. 1055-1057.

praw i interesów. Z reguły, zatem odstępstwa od zasady bezpośredniości będą miały charakter niekorzystny także i w wymiarze realizacji przez strony ich uprawnień procesowych⁶⁹¹.

Zasada bezpośredniości nie jest wprost skodyfikowana. Jej specyfika polega jednak na tym, że obrazuje ją szereg przepisów Kodeksu postępowania karnego, formułujących przesłanki umożliwiające odstępstwa od zasady bezpośredniego przeprowadzania dowodów na rozprawie głównej (min. art. 350a k.p.k., art. 391 k.p.k., art. 389 k.p.k., art. 392 k.p.k., art. 393 k.p.k., art. 393a k.p.k., art. 394 k.p.k. 395 k.p.k., art. 396 k.p.k., art. 387§5 k.p.k.). Tym samym to przypadki, pośredniego przeprowadzenia dowodu, ujmowane jako wyjątki od zasady bezpośredniości, wskazują na jej obowiązywanie. W konsekwencji można uznać zasadę bezpośredniości za skodyfikowaną, choć w sposób szczególny, bowiem pośrednio i negatywnie⁶⁹².

Jak już wskazano zasada ta zawiera zalecenie, aby pomiędzy sądem poznającym przeszłość, w zakresie faktów mających znaczenie dla odpowiedzialności karnej oskarżonego, a tą przeszłością ogniwa dowodowe, (które jednak muszą oddzielać sędziego od faktu⁶⁹³) były zredukowane do minimum⁶⁹⁴. Innymi słowy, aby materiał dowodowy wiodący do poznania ustaleń faktycznych był im jak najbliższy⁶⁹⁵. Wymóg ten koresponduje z zasadami doświadczenia życiowego, które zgodnie z art. 7 k.p.k. muszą być uwzględniane przy ocenie dowodów, że najobszerniejsze i najbardziej miarodajne informacje zawierają pierwotne źródła dowodowe⁶⁹⁶, to jest takie, które bezpośrednio zetknęły się z faktem mającym znaczenie w sprawie, a o którym informacja stanowi treść środka dowodowego⁶⁹⁷. Jakikolwiek, zwielokrotnienie liczby ogniw udostępniających treść dowodową pomiędzy ustalonym faktem, a organem procesowym,

⁶⁹¹ J. Tylman, Zasada bezpośredniości na tle zmian w polskim prawie karnym procesowym, [w:] J. Skorupka (red.), Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdry, Warszawa 2009, s. 126.

⁶⁹² D. Świecki, Bezpośredniość czy pośredniość, s. 21, D. Świecki, Przeprowadzanie dowodów na rozprawie głównej..., s. 287.

⁶⁹³ Wskazuje na to chociażby art. 40§1pkt 4 k.p.k. stanowiący, że sędzia który był świadkiem czynu o który sprawa się toczy (bądź został przesłuchany w tym charakterze lub występował jako biegły) jest wyłączony z mocy prawa od udziału w sprawie.

⁶⁹⁴ T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne..., s. 85.

⁶⁹⁵ D. Świecki, Bezpośredniość czy pośredniość, s. 19.

⁶⁹⁶ Nie chodzi tu o dowody bezpośrednie przeciwstawiane pośrednim (poszlakowym) - T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne....1998, s. 85, D. Świecki, Bezpośredniość czy pośredniość, s. 20.

⁶⁹⁷ H. Paluszkiwicz, Zasada bezpośredniości [w:] System..., s. 1011, T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie... 1998, s. 85.

przeprowadzającym dowód zwiększa stopień prawdopodobieństwa przekłamania tego przekazu⁶⁹⁸.

Odnoszący się do postępowania przed sądem jeden z podstawowych komponentów zasady bezpośredniości, przewidziany w art. 410 k.p.k., jak już wyjaśniono ogranicza podstawę wyroku do całokształtu okoliczności, które zostały ujawnione w toku rozprawy głównej. Ujawnianie na rozprawie dowodów następuje zaś przez ich przeprowadzenie⁶⁹⁹. Przepis ten determinuje, zatem model rozprawy głównej, bo nakazuje „ujawnienie” w jej toku dowodów. Konsekwencją tego jest sformułowanie modelowego wymogu przeprowadzania na rozprawie dowodów. Z kolei sposób przeprowadzenia dowodu na tym forum zależy od jego rodzaju. Bez względu jednak na to, czy dotyczy to osobowych źródeł dowodowych, dowodu z dokumentów, czy dowodu rzeczowego metoda ich przeprowadzenia na rozprawie głównej powinna realizować przytoczone dyrektywy zasady bezpośredniości⁷⁰⁰.

Dowody z osobowych źródeł dowodowych modelowo wymagają ich przeprowadzenia na rozprawie głównej poprzez czynność przesłuchania, w ramach realizacji drugiej dyrektywy bezpośredniości, wymagającej bezpośredniego kontaktu z nimi przez sąd. Przesłuchanie to sprowadza się do przyjmowania przez sąd oświadczenia dowodowego od danej osoby⁷⁰¹, kiedy to skład orzekający zapoznając się z zachowaniem i wypowiedzią zeznającej lub wyjaśniającej osoby, na podstawie doznawanych wrażeń, ma zapewnione właściwe warunki do prawidłowej oceny przekazywanego przez nią dowodu. Odstępstwem natomiast od zasady bezpośredniości w zakresie tychże dowodów osobowych będzie zastępowanie dowodu uzyskiwanego w trakcie bezpośredniego przesłuchania dowodem pochodnym, poprzez ujawnienie protokołu przesłuchania takiej osoby, zamiast przeprowadzenia tej czynności lub w jej trakcie poprzez uzupełnianie jego treścią wypowiedzi osoby przesłuchiwanej. Na rozprawie głównej ustawodawca przewidział takie sytuacje w przypadku zaistnienia określonych przesłanek objętych poszczególnymi przepisami wobec oskarżonego bądź świadków. Min. dotyczy to: art. 377§4 k.p.k., art. 389 k.p.k. (umożliwiających odczytanie wyjaśnień oskarżonego zamiast lub w trakcie przesłuchania), art. 391§1i2 k.p.k. (zezwalających na odczytanie zeznań

⁶⁹⁸ M. Cieślak, Polska Procedura karna. ..., s. 329.

⁶⁹⁹ D. Świecki, Przeprowadzanie dowodów na rozprawie głównej..., s. 281.

⁷⁰⁰ D. Świecki, Przeprowadzanie dowodów na rozprawie głównej..., s. 287.

⁷⁰¹ M. Cieślak, Polska procedura karna....., s. 328.

świadków), czy też art. 392 k.p.k. (odnoszącego się do możliwości odczytania protokołów świadków i oskarżonych zamiast ich przesłuchania).

Także instytucja dobrowolnego poddania się karze (art. 387§1 k.p.k.) opiera się na odstępstwie od zasady bezpośredniości, bowiem podstawa dowodowa wyroku w tym przypadku jest z założenia budowana w oparciu o dowody pochodne. Poza wyjaśnieniami oskarżonego pozostała część materiału dowodowego jest tu bowiem ujawniana w trybie art. 387§5 k.p.k.⁷⁰².

W związku z aktualnym brzmieniem wspomnianego art. 405§2 k.p.k. ujawnienie dowodów innych niż przeprowadzone bezpośrednio przed sądem, w postaci nieodczytanych protokołów i dokumentów, a podlegających odczytaniu na rozprawie (art. 393 k.p.k., art. 393a k.p.k./dot. odtwarzania zapisów/), z chwilą zamknięcia przewodu sądowego następuje z mocy prawa.

Odstępstwo od zasady bezpośredniości przewidują min. także uregulowania zawarte w art. 185a-185c k.p.k., dotyczące szczególnego rodzaju świadków, przede wszystkim małoletnich lub pokrzywdzonych w sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub przeciwko wolności, w tym seksualnej. Konieczność ochrony tych świadków powoduje, że co do zasady świadka takiego można przesłuchać tylko raz i to w szczególnych warunkach (na posiedzeniu, którego dźwięk i obraz jest rejestrowany przed sądem właściwym do rozpoznania sprawy), tym samym na rozprawie głównej zamiast bezpośredniego przesłuchania danej osoby przed sądem następuje odtworzenie zapisu obrazu i dźwięku z tej czynności.

W zakresie dowodów z dokumentów, zasada bezpośredniości wymaga tylko zapoznania się z nimi przez sąd, ale już sposób przeprowadzenia tych dowodów na rozprawie głównej może być dowolny, tj. przez ich odczytanie (min.art. 393 k.p.k., 394 k.p.k.), realizujące zasadę ustności, bądź też przez uznanie ich za ujawnione bez odczytania (art. 405 §2 k.p.k.) w ramach odstępstwa do zasady ustności, ale już nie bezpośredniości. Zatem modelowo na rozprawie głównej nie przeprowadza się dowodów z dokumentów bezpośrednio.

Jeśli chodzi o dowody rzeczowe, to te wzorcowo zgodnie z zasadą bezpośredniości, powinny zostać sprowadzone na rozprawę główną. Wymóg ten realizuje art. 395 k.p.k. nakładający na sąd obowiązek sprowadzenia dowodu rzeczowego na salę

⁷⁰² Por. D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 387 (teza 33).

rozpraw, jeśli jego właściwości nie sprzeciwiają się temu. Odstępstwem od tej reguły, w szczególności wobec: uznania za niecelowe zapoznania się ze wskazanym dowodem, bądź w przypadku braku wniosku strony o jego sprowadzenie (lub oddalenia takiego wniosku przez sąd) i jednoczesnym dysponowaniem protokołem jego oględzin sporządzonym w postępowaniu przygotowawczym, można odstąpić od sprowadzenia dowodu rzeczowego na salę rozpraw, choćby jego właściwości nie stały temu na przeszkodzie. Wówczas jego wprowadzenie do podstawy dowodowej wyroku nastąpi poprzez zapoznanie się z protokołem oględzin dowodu rzeczowego, podlegającego odczytaniu (art. 405§2i3k.p.k.), co faktycznie będzie stanowiło uznanie dowodu rzeczowego za „ujawnionego bez dokonywania oględzin”.

Szczególny sposób „bezpośredniego” przesłuchania świadka (biegłego i tłumacza - art. 197 § 3 k.p.k. i art. 204 § 3 k.p.k.) na rozprawie głównej stanowi przeprowadzenie tej czynności na odległość, przy użyciu urządzeń technicznych transmitujących dźwięk i obraz (art. 177§1a k.p.k. nie wymaga do zastosowania tej formy przesłuchania zaistnienia jakichkolwiek przesłanek). Ten sam – zdalny - tryb przesłuchania ustawodawca przewidział jako możliwy w stosunku do oskarżonego, którego obecność na rozprawie jest obowiązkowa (art. 377 § 4 k.p.k.).

Pandemia Covid wymusiła na ustawodawcy zmiany, które modyfikują dotychczasowy model rozprawy głównej. Chodzi tu o rozprawę w formie zdalnej⁷⁰³, której możliwość przeprowadzenia przewiduje obecnie art. 374§ 3–9 k.p.k.⁷⁰⁴ Dotyczy to sytuacji, kiedy sąd pozostaje na sali rozpraw, a oskarżony, prokurator, oskarżyciel posiłkowy i oskarżyciel prywatny, jak też obrońca oskarżonego (obrońca jednak tylko, jeśli rozprawa jest prowadzona zdalnie wobec oskarżonego pozbawionego wolności) mogą uczestniczyć w rozprawie przebywając w tym samym czasie w innym miejscu. Prokurator w każdej sprawie może złożyć wniosek o wyrażenie zgody na jego zdalne uczestnictwo w rozprawie, jeśli chodzi o pozostałe z wymienionych stron jest to możliwe tylko wówczas, gdy są one pozbawione wolności. Treść art. 374 § 9 k.p.k. odwołującego się do odpowiedniego stosowania, obowiązującego w postępowaniu przyśpieszonym art. 517ea k.p.k. (który z kolei dotyczy art. 517b § 2a k.p.k. normującego złożenie przez

⁷⁰³ Upřednio możliwość przeprowadzenia rozprawy zdalnie przewidziana była w odniesieniu do postępowania przyśpieszonego (art. 517ea k.p.k. i 517b § 2b k.p.k.).

⁷⁰⁴ W brzmieniu nadanym Ustawą z dnia 19 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19 (Dz. U. poz. 1086 z późn. zm.).

oskarżonego na odległość wyjaśnień) przesądza o tym, że ustawodawca zakłada możliwość przeprowadzenia tej czynności w formie zdalnej także i w tym przypadku (kiedy oskarżony bierze udział w rozprawie przebywając w innym miejscu niż sala rozpraw, poprzez wykorzystanie urządzeń transmitujących obraz i dźwięk). Przeprowadzenie dowodów w tak prowadzonej rozprawie głównej uznaje się jednak za nienaruszające zasady bezpośredniości, z uwagi na realizację każdej z trzech wymienionych, a składających się na nią dyrektyw. Pierwsza z nich jest spełniona albowiem przeprowadzanie dowodów stanowiących podstawę wyroku odbywa się na rozprawie głównej. Strona przybywająca poza salą rozpraw widzi i słyszy wszystko to, co się na niej odbywa, ma również zagwarantowane prawo zadawania pytań osobom przesłuchiwanym. Także cel drugiej z dyrektyw, wymagającej bezpośredniego kontaktu sądu ze źródłem i środkiem dowodowym, jest spełniony. Z uwagi na przekaz obrazu i dźwięku w rzeczywistym czasie sąd ma, bowiem możliwość obserwacji osób przesłuchiwanym (wyjaśnienia składane przez oskarżonego, zeznania oskarżyciela posiłkowego/prywatnego, będącego świadkiem). Realizacja trzeciej dyrektywy zasady bezpośredniości, zalecającej korzystanie z dowodów pierwotnych nie doznaje w ogóle uszczerbku w ramach rozprawy prowadzonej na odległość⁷⁰⁵.

W świetle powyższych uwag należy stwierdzić, że modyfikacja modelu rozprawy głównej, kiedy jest ona przeprowadzana w formie zdalnej⁷⁰⁶ sprowadza się właściwie jedynie do odstępstwa od zasady obecności wybranych podmiotów w trakcie rozprawy w miejscu urzędowania sądu, to jest na sali rozpraw, bowiem ta odbywa się jednocześnie także w innych miejscach. Uczestnicy rozprawy mogą być wtedy obecni, zarówno na sali rozpraw, jak i poza nią, tj. tam, gdzie w tym czasie przebywają. Skomunikowanie tych osób za pośrednictwem urządzeń bezpośrednio transmitujących obraz i dźwięk powoduje jednak, że uczestniczą w rozprawie głównej, choć fizycznie nie są obecni na sali rozpraw.

W świetle całokształtu podniesionych okoliczności należy podsumowująco stwierdzić, że obowiązujący obecnie model rozprawy głównej przewiduje liczne odstępstwa od zasady bezpośredniości w przeprowadzaniu dowodów na rozprawie

⁷⁰⁵ D. Świecki, *Bepośredniość czy pośredniość...*, s. 159, D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2021, art. 374.

⁷⁰⁶ Szerzej na ten temat Rozdział VII niniejszej pracy poświęcony w całości instytucji rozprawy zdalnej.

głównej. Ograniczenia tej zasady wynikają zaś z różnych przesłanek, w szczególności dotyczy to: dysponowania wyłącznie dowodem o charakterze pochodnym, niedostępnością dowodu pierwotnego, koniecznością weryfikacji lub uzupełnienia dowodu bezpośrednio przeprowadzanego, względami ekonomiki procesowej, czy też celowością ochrony ważnego dobra uczestnika postępowania⁷⁰⁷.

Korzystanie z wymienionych wyżej instytucji (czemu sprzyjają kolejne zmiany legislacyjne) w praktyce powoduje, że postępowanie dowodowe na rozprawie głównej w rzeczywistości w większości ma obecnie charakter pośredni. Jednocześnie sprowadza się ono przede wszystkim do powtórzenia dowodów przeprowadzonych i utrwalonych w postępowaniu przygotowawczym, które decydują o treści wyroku⁷⁰⁸.

IV. 5. Zasada kontradiktoryjności.

Drugim, co do istoty filarem rozprawy głównej po zasadzie bezpośredniości jest również określająca sposób przeprowadzania na niej dowodów - zasada kontradiktoryjności⁷⁰⁹. Kształtowanie przez nią modelu rozprawy głównej umożliwia w szczególności ściśle powiązane z nią zasady: skargowości, bezpośredniości, czy równości stron. Istotą kontradiktoryjności jest toczenie sporu pomiędzy równymi (w modelowym ujęciu) stronami procesowymi przed bezstronnym sądem⁷¹⁰. Charakter zasady kontradiktoryjności oddaje zatem spotykane w literaturze określenie jej także mianem sporności⁷¹¹, czy walki⁷¹².

Z uwagi na istotę omawianej zasady opierającej się na sporze przeciwstawnych stron, w praktyce w większości przypadków to stanowisko oskarżonego, w odniesieniu do postawionego mu zarzutu, jest czynnikiem decydującym o faktycznym przełożeniu potencjalnej skuteczności instrumentów, mających nadawać rozprawie głównej jej kontradiktoryjny charakter, na treść wyroku. Za wystarczające dla kontradiktoryjnego

⁷⁰⁷ H. Paluszkiwicz, Zasada bezpośredniości [w] System ..., s. 1078-1104.

⁷⁰⁸ D. Świecki, Bezpośredniość czy pośredniość..., s. 295.

⁷⁰⁹ D. Świecki, Przeprowadzanie dowodów na rozprawie głównej..., s. 280.

⁷¹⁰ Por. P. Hofmański, Zasada kontradiktoryjności ..., s.638

⁷¹¹ Por. P.Hofmański, Zasada kontradiktoryjności ..., s.640.

⁷¹² T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie ...1998, s. 102

charakteru rozprawy uznano zatem, nie tyle sam fakt prowadzenia sporu, lecz uprawnienie przeciwstawnych stron do jego prowadzenia na równych zasadach⁷¹³.

Kontradyktoryjność jest uznawana za standard współczesnego procesu w demokratycznym państwie prawa⁷¹⁴. Jej realizacja ma za zadanie stworzenie sądowi najlepszych warunków do dokonania właściwej oceny dowodów oraz poczynienia na ich podstawie prawdziwych ustaleń. Celem kontradyktoryjności jest naświetlenie sądowi okoliczności mających znaczenie dla rozstrzygnięcia przez przeciwstawne strony przez pryzmat ich odmiennych interesów i zapatrywań. Taki wielowymiarowy ogląd ma dawać najpełniejsze pole do właściwej weryfikacji przez sąd materiału dowodowego, pozwalając jednocześnie na dostrzeżenie wszystkich okoliczności, mogących mieć wpływ na treść wyroku⁷¹⁵.

Zasadę kontradyktoryjności przeciwstawia się zasadzie śledczej znamiennej dla procesu inkwizycyjnego, a opierającej się na łączeniu funkcji: oskarżenia, obrony i orzekania przez sąd w sposób wyłączający potrzebę aktywności procesowej stron, a w skrajnej postaci pozbawiający ich uprawnień do efektywnej obrony swoich interesów, zwalczania stanowiska przeciwnika, tym samym walki o korzystny dla nich wynik procesu⁷¹⁶.

Oprócz trójpodmiotowości procesu funkcjonowanie zasady kontradyktoryjności warunkują: oznaczenie zakresu przedmiotu sporu, podanie go do wiadomości stronom procesowym, równouprawnienie przeciwstawnych stron i konieczne minimum ich dyspozycyjności⁷¹⁷.

Trójpodmiotowość procesu polegająca na wyraźnym rozdzieleniu ról procesowych realizowanych przez odrębne strony: czynną (oskarżyciela), bierną (oskarżonego) oraz bezstronnego sądu (arbitra który ma ten spór rozstrzygnąć) będący istotą kontradyktoryjności, stanowi jeden z kluczowych czynników decydujących o modelu rozprawy głównej⁷¹⁸.

⁷¹³ J. Mierzińska-Lorencka [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do nowelizacji 2019, Warszawa 2020, art. 378(a), s. 150.

⁷¹⁴ J. Zagrodnik, Kontradyktoryjność jako wyznacznik formy procesu karnego (Rozważania na tle zmiany modelu rozprawy głównej w nowelizacji wrześniowej), *Palestra* 11-12/2014, s.22.

⁷¹⁵ Zob. S. Waltoś, *Proces karny. Zarys ...*2009, s. 283.

⁷¹⁶ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie ...*1998, s.103-104

⁷¹⁷ S. Waltoś, *Kontradyktoryjność a prawda materialna* [w:] *Kontradyktoryjność w polskim procesie karnym* (red. nauk. P. Wiliński), Warszawa 2013, s. 41.

⁷¹⁸ R. Koper, K. Marszał, J. Zagrodnik, K. Zgryzek, *Proces...*,s. 119

Uczestnictwo innych podmiotów w charakterze stron (quasi stron) poza oskarżonym i oskarżycielem w postępowaniu przed sądem, takich jak: wspierający oskarżyciela publicznego oskarżyciel posiłkowy uboczny (art. 54§1 k.p.k.), czy też występujący po przeciwnej stronie: podmiot zobowiązany do zwrotu korzyści (lub jej równowartości) uzyskanej w związku z popełnieniem czynu zabronionego (art. 91a§1 k.p.k.), bądź właściciel przedsiębiorstwa zagrożonego przypadkiem z art. 44a§2 k.k.(art. 91b k.p.k.) samo w sobie nie podważa zasady kontradiktoryjności, bowiem podmioty te są faktycznie skupione w dwóch przeciwstawnych, co do zasady, grupach: po stronie oskarżenia bądź obrony. Jednocześnie jednak wyznaczona przez ustawodawcę oskarżycielowi publicznemu podwójna rola popierania skargi i jednoczesnego bycia rzecznikiem interesu publicznego (zobowiązanego zgodnie z art. 4 k.p.k. do uwzględniania okoliczności na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego oraz uprawnionego przez art. 425§4 k.p.k. do składania środków odwoławczych na korzyść oskarżonego) uznaje się za pozostające w sprzeczności z zasadą kontradiktoryjności⁷¹⁹.

Przyjmuje się, że im bardziej organ procesowy jest obciążony trzema w znacznym stopniu rozbieżnymi obowiązkami procesowymi, tym bardziej nieefektywnie każdy z nich jest realizowany, a wymagany od sądu obiektywizm nie może być w takich warunkach zachowany⁷²⁰. Wszelka bowiem inicjatywa dowodowa sądu z uwagi na ukierunkowanie każdego dowodu na korzyść lub niekorzyść oskarżonego ogranicza lub nawet eliminuje jego bezstronność⁷²¹.

Kontradiktoryjność rozprawy jest oparta na trójpodmiotowym układzie, którego osią jest spór przeciwstawnych stron o przedmiot procesu przed bezstronnym sądem. Z założenia więc do toczenia sporu wymagana jest ich obecność na rozprawie. Niestawiennictwo oskarżonego (jego obrońcy) na rozprawie jest w aspekcie przysługującego mu prawa do obrony akceptowane w większości systemów prawnych. Inaczej natomiast należy traktować nieobecność przed sądem oskarżyciela publicznego, którego pozycja pod tym względem musi być odmienna, z uwagi na ciążące na nim obowiązki procesowe w postaci wnoszenia i popierania skargi, ciężaru dowodu, tym samym powinności udowodnienia winy oskarżonego. Legislacyjne usankcjonowanie nieobecności tej strony na rozprawie zazwyczaj wiąże się z koniecznością przejęcia jej

⁷¹⁹ P. Hofmański, *Zasada kontradiktoryjności...*, s. 668-669.

⁷²⁰ Zob. T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie 1998*, s.104 i powołana tam literatura.

⁷²¹ R. Koper, K. Marszał, J. Zagrodnik, K. Zgrzyzek, *Proces ...*,s. 122.

niektórych funkcji przez sąd, co może w odbiorze oskarżonego i publiczności być interpretowane jako zastępowanie przez sąd strony czynnej także w ramach uprawnienia do popierania skargi w postępowaniu jurysdykcyjnym. Okoliczności te w sposób niewątpliwy świadczą o celowości uznania obecności oskarżyciela publicznego na rozprawie za obowiązkową⁷²².

Jedną z kluczowych przesłanek warunkujących możliwość kontradiktoryjnego charakteru procesu przed sądem jest jego skargowość sprowadzająca się do inicjowania przez oskarżyciela tego postępowania przez wniesienie skargi oraz późniejszego prawa do dysponowania przez niego przedmiotem procesu (do popierania aktu oskarżenia)⁷²³. Uprawnienie do cofnięcia aktu oskarżenia w przypadku oskarżyciela prywatnego przyznaje mu art. 496§1i2 k.p.k., odnośnie do oskarżyciela publicznego analogiczną regulację zawiera art.14 § 2 k.p.k.⁷²⁴. Przepisy te zezwalają im na skuteczne cofnięcie aktu oskarżenia przed rozpoczęciem przewodu sądowego, co do istoty, bezwarunkowo, a za zgodą oskarżonego w dalszej fazie postępowania. W zakresie oskarżyciela subsydiarnego w sprawie, w której oskarżyciel publiczny nie bierze udziału, w przypadku jego odstąpienia od aktu oskarżenia, postępowanie zasadniczo podlega umorzeniu po upływie 14 dni – jeśli w terminie tym oskarżyciel publiczny nie przystąpi do oskarżenia (art. 57§1a i2 k.p.k.).

W literaturze przedmiotu wysuwane są postulaty o celowości kształtowania postępowania karnego w kierunku eliminującym instytucje stanowiące odstępstwa od zasady kontradiktoryjności, na rzecz przeciwnej jej zasadzie śledczej⁷²⁵. Jednocześnie jednak wskazuje się przyczyny, które wyłączają możliwość współczesnego wykreowania procesu karnego w pełni kontradiktoryjnego (nawet tylko w ramach rozprawy głównej). Zwraca się tu chociażby uwagę na pozycję oskarżyciela publicznego – prokuratora, za którym stoi urzędniczy aparat państwowy, w tym możliwości techniczne i dowodowe policji, a który pełnił rolę organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze⁷²⁶. Z drugiej strony, jako również mające wpływ na procedowanie, wymienia się

⁷²² A. Lach, *Bezstronność sądu a obecność na rozprawie ...*, s. 119-123.

⁷²³ P. Hofmański, *Zasada kontradiktoryjności ...*, s. 661.

⁷²⁴ W brzmieniu nadanym przez art. 1 pkt 3 Ustawy z dnia 27 września 2013 r. (Dz.U.2013.1247) zmieniającej Kodeks postępowania karnego z dniem 1 lipca 2015 r.

⁷²⁵ Zob. min. R. Koper, K. Marszał, J. Zagrodnik, K. Zgrzyzek, *Proces ...*, s. 120, J. Zagrodnik, *Kontradiktoryjność jako wyznacznik ...*, s. 22.

⁷²⁶ P. Hofmański, *Zasada kontradiktoryjności...*, s. 660, por. także A. Kamińska-Nawrot, *Kontradiktoryjność kosztem postępowania przygotowawczego – niespełnione intencje [w:] Proces karny w dobie przemian. Przebieg postępowania.* (red. S.Steinborn, K.Woźniewski), Gdańsk 2018, s.201.

uprzywilejowanie oskarżonego, w szczególności poprzez zasadę domniemania niewinności, czy rozstrzygnięcia wątpliwości na jego korzyść⁷²⁷. Najsilniej akcentuje się w tym aspekcie jednakże pierwszoplanową pozycję zasady prawdy w procesie typu kontynentalnego, zakładającą niezbędną aktywność sądu w zakresie przeprowadzania dowodów.⁷²⁸

O funkcjonowaniu zasady kontrydiktoryjności w odniesieniu do poszczególnych faz postępowania karnego w istocie decyduje, więc jedynie stopień, w jakim modeluje ona ich przebieg⁷²⁹.

W powyższym aspekcie, opierając się na założeniu, że w procesie mieszanym typu kontynentalnego nie jest możliwe realizowanie kontrydiktoryjności w pełnym zakresie, w literaturze proponuje się, aby na potrzeby tego modelu odmiennie definiować zasadę kontrydiktoryjności niż ma to miejsce w rozumieniu systemu anglosaskiego. W tym ostatnim wobec oparcia procesu na prezentacji sądowi „dwóch spraw” (*two cases approach*) i związanej z tym tradycyjnej funkcji sądu, który jedynie wysłuchuje oraz rozważa argumenty i dowody przeciwstawnych stron, za istotę kontrydiktoryjności można uznać ich walkę o korzystny wyrok przed nieaktywnym i bezstronnym arbitrem. W rozumieniu kontynentalnym zasada kontrydiktoryjności jest postrzegana jako dyrektywa zgodnie, z którą przeciwstawne strony są uprawnione do walki o korzystny dla nich wyrok w postępowaniu przed bezstronnym sędzią, który prowadzi i zarządza ich debatą, ale i wprowadza do procesu dowody niezależnie od woli tych stron⁷³⁰.

Kontrydiktoryjny charakter rozprawy głównej umożliwia przede wszystkim uprawnienie stron do uczestnictwa w niej. Gwarantują je w szczególności przepisy: art. 353§4 a k.p.k. (wymagający zawiadomienia każdej ze stron o terminie rozprawy głównej oraz o tym, że w przypadku zarządzenia przerwy w rozprawie prowadzonej pod ich nieobecność nie jest wymagane ich zawiadomienie o wyznaczonym wówczas terminie), art. 117§2 k.p.k. (stanowiący, że czynności nie przeprowadza się, jeżeli strona /jej przedstawiciel procesowy - z zastrzeżeniem art.117a k.p.k.⁷³¹/ nie stawiła się a nie ma

⁷²⁷ T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne... 1998, s.111.

⁷²⁸ H. Kuczyńska, Analiza prawnoporównawcza modelu ..., s. 179.

⁷²⁹ Zob. P. Hofmański, Zasada kontrydiktoryjności ..., s. 660.

⁷³⁰ H. Kuczyńska, Model idealny procesu mieszanego o zwiększonej kontrydiktoryjności i jego komponenty..., s.333-334.

⁷³¹W myśl tego przepisu, w przypadku, kiedy strona ma więcej niż jednego obrońcę lub pełnomocnika, czynność procesową można przeprowadzić w wypadku stawiennictwa przynajmniej

dowodu, że została o niej zawiadomiona, bądź zachodzi uzasadnione przypuszczenie, że jej absencję spowodowały przeszkody żywiołowe lub inne wyjątkowe powody, a także wtedy, gdy osoba ta usprawiedliwiła należycie niestawiennictwo i Jednocześnie wniosła o odroczenie rozprawy, chyba, że ustawa stanowi inaczej⁷³². W zakresie oskarżonego jego prawo do uczestnictwa w rozprawie głównej dodatkowo podkreśla art. 374§1 i 1a k.p.k., art. 350§3 k.p.k. oraz art. 353§3 k.p.k. (dotyczący oskarżonego pozbawionego wolności, którego obecność nie jest obowiązkowa⁷³³), czy wreszcie kluczowy w zakresie prawa do obrony oskarżonego art. 390§1 k.p.k., uprawniający go do obecności przy „wszystkich” czynnościach dowodowych. W kontekście zasady kontradiktoryjności obecność oskarżonego na rozprawie głównej jest postrzegana także, jako jeden z istotnych warunków ułatwiających sądowi dokonanie prawdziwych ustaleń faktycznych i właściwej oceny dowodów. Jest ona traktowana, jako istotny czynnik sprzyjający właściwej percepcji wrażeń przez członków składu orzekającego wynikających z: zachowania się uczestników procesu, sposobu relacjonowania zdarzeń przez osoby przesłuchiwane, ich reakcji na zdawane pytania jak też swobody wypowiedzi podczas udzielania odpowiedzi na nie⁷³⁴.

Na rozprawie głównej znamieny dla kontradiktoryjności spór inicjuje przedstawienie przez oskarżyciela zarzutów oskarżenia (art. 385§1 k.p.k.) bezpośrednio po którym przewodniczący jest obowiązany poinformować o treści odpowiedzi oskarżonego na akt oskarżenia, jeśli ten ją złożył (art. 338§2 k.p.k., art. 385§2 k.p.k.) . Co istotne w przypadku, kiedy oskarżyciel nie bierze udziału w rozprawie głównej to również przewodniczący przedstawia zarzuty aktu oskarżenia (art. 385§1a k.p.k.), co jak już wskazano pozostaje w ewidentnej opozycji do kontradiktoryjności.

W ramach sprawowania kontroli nad prawidłowym przebiegiem rozprawy głównej na przewodniczącym ciąży obowiązek umożliwienia stronom, realizującego

jednego z nich, chyba że strona wyrazi zgodę na przeprowadzenie czynności bez udziału obrońcy lub pełnomocnika, których udział nie jest obowiązkowy (por. także dot. rozprawy art. 378a k.p.k.)

⁷³² Niestawiennictwo strony zawiadomionej o czynności procesowej, niezależnie od jego powodu, nie tamuje przeprowadzenia czynności, jeżeli stawił się jej obrońca lub pełnomocnik. Nie dotyczy to czynności, w której udział strony jest obowiązkowy (art. 117§3a k.p.k. w brzmieniu nadanym przez art. 1 pkt 16 Ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. /Dz.U.2019.1694/ zmieniającej Kodeks postępowania karnego z dniem 5 października 2019 r., zob. też dotyczący jedynie rozprawy głównej art. 378a k.p.k.)

⁷³³ Zgodnie z art. 353§3i5 k.p.k. zawiadamiając oskarżonego pozbawionego wolności, którego obecność na rozprawie nie jest obowiązkowa, należy go poinformować o prawie do złożenia w terminie 7 dni od daty doręczenia zawiadomienia wniosku o doprowadzenie go na rozprawę. Wniosek złożony po wskazanym terminie podlega rozpoznaniu, jeżeli nie spowoduje to konieczności zmiany terminu rozprawy.

⁷³⁴ Podobnie min. wyrok SN z 17 II1975 r., sygn. akt I KR 222/74, OSNKW 1975, nr 7, poz. 92.

kontradiktoryjność, wypowiedzenia się odnośnie wszystkich rozstrzyganych kwestii jak też skorzystania przez nie z prawa repliki jeśli inna strona (jej przedstawiciel) uzupełniła stanowisko o kolejne argumenty lub ustosunkowała się do twierdzeń pozostałych stron (art. 367§1i2 k.p.k.)

Toczeniu sporu na rozprawie głównej przez przeciwstawne strony w szczególności sprzyja uprawnienie każdej z nich do zadawania pytań osobom przesłuchiwanym.

Przepis art. 378a k.p.k. dopuszczający przeprowadzanie przez sąd dowodów, zwłaszcza w postaci przesłuchania świadków podczas usprawiedliwionej nieobecności oskarżonego i jego obrońcy należy uznać za w szczególności kolidujący z zasadą kontradiktoryjności⁷³⁵. Tym bardziej, że ewentualne ponowne przeprowadzenie tego dowodu, na ich wniosek może mieć jedynie charakter „uzupełniający”⁷³⁶.

Zwieńczeniem charakterystycznej dla procesu kontradiktoryjnego aktywności stron (quasi stron) ma być analogiczne do objętego art. 367 k.p.k. prawo do wypowiedzenia się przez każdą z nich w ramach tzw. głosów końcowych, zgodnie z kolejnością wymienioną w art. 406 k.p.k. (z zastrzeżeniem wspomnianych art. 91a§4 k.p.k. i art. 91 b k.p.k.). Tu już ustawodawca zastrzega wyraźnie, że przedstawiciele procesowi wyrażają stanowisko przed stronami.

Głosy stron oraz *quasi* stron (przedstawiciel społeczny, podmiot zobowiązany do zwrotu korzyści majątkowej lub nienależnego świadczenia mających związek z przestępstwem, jak też właściciel przedsiębiorstwa zagrożonego przypadkiem) i ich przedstawiciele procesowych na rozprawie głównej, to ich końcowe stanowiska, skierowane przede wszystkim do sądu (także do innych stron i publiczności) podsumowujące wyniki przewodu sądowego, zawierające analizę dowodów oraz ocenę prawną, jak też postulatów odnośnie pożądanego przez nich kierunku wyroku.

Toczenie sporu o przedmiot procesu przed sądem na rozprawie głównej ma także umożliwiać stronom (ich przedstawicielom) w szczególności prawo: dostępu do akt (min. art. 156 k.p.k., art. 158 k.p.k.), do składania wniosków dowodowych (m.in. art. 167 k.p.k., 338 k.p.k.), do korzystania z przedstawicieli procesowych (m.in. art. 77 k.p.k. ,

⁷³⁵ Art. 378a dodany przez art. 1 pkt 57 Ustawy z 19 VII 2019 r. (Dz.U.2019.1694) zmieniającej Kodeks postępowania karnego z dniem 5 X 2019 r.

⁷³⁶ Ograniczenie dotyczące uczestnictwa oskarżonego pozbawionego wolności w czynności postępowania dowodowego przewiduje także art. 396§3 k.p.k. odnośnie czynności prowadzonej poza rozprawą główną przez sąd wezwany lub sędziego wezwanego. Przepis ten stosuje się także odnośnie przesłuchania świadka anonimowego (art. 184§3 k.p.k.)

art. 87 k.p.k.) oraz zaskarżania zapadających na rozprawie zarządzeń i orzeczeń w tym kończącego postępowanie (m.in. art. 373 k.p.k., art. 459 k.p.k., art. 422 k.p.k.).

Całokształt wymienionych wyżej instytucji umożliwia stronom formalnie toczenie sporu przed sądem na rozprawie głównej, w ramach walki o korzystny dla nich wyrok. Jednakże rozprawa główna może mieć rzeczywiście kontradiktoryjny charakter tylko wówczas, gdy sąd powstrzymuje się od aktywności procesowej, tak aby móc zachować obiektywizm konieczny do rozstrzygnięcia sporu. Za dopuszczalną uznaje się tu inicjatywę dowodową sądu jedynie w ramach wyjątkowego, szczególnego przypadku⁷³⁷. W sytuacji zaś obecnie występującej, kiedy jest on zmuszony na rozprawie głównej do inicjatywy dowodowej, w szczególności przez wspieranie lub zastępowanie oskarżyciela, o realizacji zasady kontradyktryjności w ramach tego forum nie może być mowy⁷³⁸.

Nowelizacja Kodeksu postępowania karnego, która weszła w życie 1 lipca 2015 r.⁷³⁹ wprowadziła krótkotrwałe warunki urealnijające kontradyktryjny charakter rozprawy głównej, przenosząc co do zasady odpowiedzialność za wynik procesu z sądu na strony. Większość z wprowadzonych wówczas zmian została jednak cofnięta przez ustawodawcę już 15 kwietnia 2016r⁷⁴⁰, który ponownie przerzucił na sąd obowiązek podejmowania inicjatywy dowodowej z urzędu z uwagi na konieczność poczynienia prawdziwych ustaleń „wyjaśniających wszystkie istotne okoliczności sprawy” (m.in. art. 167 k.p.k., art. 366§1 k.p.k., art. 370§2a k.p.k.⁷⁴¹). Dalsze modyfikacje przepisów w omawianym aspekcie, nie odwróciły tego trendu, oddalając coraz bardziej rozprawę główną od standardów znamienych zasadzie kontradyktryjności, nadając jej jako dominujący inkwizycyjny charakter⁷⁴². Przykładowo można tu wskazać aktualną możliwość przeprowadzania postępowania dowodowego pod nieobecność oskarżonego i

⁷³⁷ Zob. T. Grzegorzczak Sytuacja procesowa stron w kontradyktryjnej rozprawie w świetle projektu zmian k.p.k. z 2012r. [w:] Kontradyktryjność w polskim procesie karnym (red. nauk. P. Wiliński), s. 682. 48-49, odnośnie projektowanego ówczesnie brzmienia art. 167 k.p.k.

⁷³⁸ Por. P. Hofmański, Zasada kontradyktryjności ... s.672-673.

⁷³⁹ Ustawa o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw z 27 września 2013 r. (Dz.U.2013.1247)

⁷⁴⁰ Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw - Dz. U. poz. 437 z późn. zm.).

⁷⁴¹ W zmodyfikowanym wówczas także art. 370§1 k.p.k. dokonano obrazującej kierunek nowelizacji symbolicznej zmiany, zastępując istniejące uprzednio wyrażenie o „zadawaniu” pytań osobie przesłuchiwanej przez strony na sformułowanie informujące o takiej „możliwości”.

⁷⁴² D. Świecki, Przeprowadzanie dowodów na rozprawie głównej..., s. 281.

jego obrońcy (art. 378a k.p.k.⁷⁴³), wprowadzanie kolejnych uregulowań akcentujących nierówność stron procesowych (dotyczący jawności rozprawy art. 360§2 k.p.k.⁷⁴⁴, czy prowadzenia jej w formie zdalnej - art. 374§3 k.p.k.⁷⁴⁵), wprowadzenie prekluzji dowodowej (art. 170§1 pkt 6 k.p.k.⁷⁴⁶), które poszerzając katalog sytuacji uzasadniających oddalenie wniosków dowodowych stron, co oczywiście również nie sprzyja realizacji zasady kontradiktoryjności, z uwagi na zmniejszanie dyspozycyjności stron⁷⁴⁷.

W świetle powyższego nie może ulegać wątpliwości, że obecny model rozprawy głównej w istocie nie realizuje zasady sporności. Sytuację tę, jak już wyjaśniono należy także wiązać z istniejącym schematem wzajemnej relacji pomiędzy postępowaniem przygotowawczym, a rozprawą główną, w odniesieniu do formy i przeznaczenia dowodów gromadzonych w pierwszej z faz postępowania. Model ten sprzyja, bowiem mnożeniu i masowemu wykorzystywaniu instytucji umożliwiających coraz szersze odstępstwa od bezpośredniego przeprowadzania dowodów na rozprawie, co automatycznie ogranicza pole do „toczenia przez strony walki” na tym forum. Taka konstrukcja w powiązaniu z instytucjonalnym wymogiem łączenia przez sąd ról procesowych (ciążący na sędzię obowiązek podejmowania inicjatywy dowodowej za strony, przejmowanie funkcji oskarżycielskich), systemowa nieobecność oskarżyciela publicznego na rozprawie głównej w większości spraw, czy coraz dalej idące naruszanie standardu równości stron na korzyść prokuratora, wyłączają możliwość realizacji kontradiktoryjności na rozprawie głównej, nadając jej charakter inkwizycyjny.

⁷⁴³ Przepis ten został wprowadzony nowelą Kodeksu z 19 lipca 2019 r. (Dz.U.2019.1694), która weszła w życie 5 października 2019 r.

⁷⁴⁴ W brzmieniu nadanym przez ustawę z 10 czerwca 2016 r. (Dz.U.2016.1070) zmieniającej Kodeks postępowania karnego dniem 5 sierpnia 2016 r.

⁷⁴⁵ Art. 374 § 3 został dodany przez ustawę z 19 czerwca 2020 r. (Dz.U.2020.1086) zmieniającą Kodeks z dniem 24 czerwca 2020 r.

⁷⁴⁶ Art. 170 § 1 pkt 6 został dodany przez art. 1 pkt 26 lit. a ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. (Dz.U.2019.1694) zmieniającej Kodeks postępowania karnego z dniem 5 października 2019 r.

⁷⁴⁷ Por. S. Waltoś, Kontradiktoryjność a prawda materialna ..., s. 41, podobnie I. Sepiolo „Model kontradiktoryjnego procesu karnego w świetle noweli do K.P.K z 27 września 2013 r., RPEiS, 2014r., zeszyt 3, s. 140.

IV.6. Zasada równości broni.

Zasada równości broni (równości stron, równouprawnienia stron) opiera się na powinności wyposażenia przeciwstawnych stron postępowania w tożsame uprawnienia i obowiązki procesowe⁷⁴⁸.

W literaturze przedmiotu postrzega się ją także jako „nakaz optymalizacyjny”, który uwzględniając ograniczenia prawne i faktyczne ma na celu zagwarantowanie stronom równości uprawnień procesowych, w tym także poprzez zapewnienie oskarżonemu, jako stronie słabszej dodatkowych praw w celu zniwelowania faktycznej nierówności pomiędzy nim, a oskarżycielem publicznym, wynikającej ze specyficznej roli jaką ten ostatni pełni w ramach procesu karnego⁷⁴⁹.

Jak już wyjaśniono równość broni stanowi jeden z niezbędnych elementów kontrydiktoryjności. W tym kontekście wyodrębnianie jej jako samodzielnej zasady procesu karnego może nie znajdować uzasadnienia. Inaczej jest jednak, kiedy analizy zasady równości stron dokonuje się przez pryzmat jej oddziaływania wykraczającego poza obszar właściwy kontrydiktoryjności. Jest to szczególnie pożądane w postępowaniach o charakterze inkwizycyjnym, kiedy to poszukiwanie wynikających z niej gwarancji dla stron jest nieodzowne⁷⁵⁰. Taki zaś – w przeważającej mierze inkwizycyjny charakter – ma obecnie rozprawa główna.

Przestrzeganie zasady równości broni, sprowadzające się do zagwarantowania stronom procesowym takich samych warunków do reprezentacji swojego interesu, w tym prezentowania swoich dowodów, w ramach ubiegania się o korzystny dla nich wynik postępowania, jest jednym z podstawowych fundamentów pojmowanego współcześnie prawa do rzetelnego procesu⁷⁵¹. Ta szczególna rola zasady równości stron rozumianej jako wzorzec europejskiego standardu uczciwego procesu dodatkowo przesądza o celowości uznania tej zasady za samodzielną zasadę polskiego procesu karnego⁷⁵².

⁷⁴⁸ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*,.....1998, s. 109.

⁷⁴⁹ M. Wąsek-Wiaderek, *Zasada równości stron* ..., s. 77.

⁷⁵⁰ P. Hofmański, *Zasada kontrydiktoryjności* ..., s. 685.

⁷⁵¹ K. Witkowska, *Modelowe założenia procesu karnego w świetle europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka* [w:] *Kontrydiktoryjność w polskim procesie karnym* (red. nauk. P. Wiliński), Warszawa 2013, s. 682.

⁷⁵² M. Wąsek-Wiaderek, *Zasada równości stron* ..., s. 76.

Zasada równości broni nie została wyrażona w konkretnym przepisie, jej obowiązywania poszukuje się w całokształcie przepisów normujących uprawnienia procesowe stron.

Za przejaw zasady równości stron uznaje się np. uprawnienie oskarżonego do wniesienia pisemnej odpowiedzi na skierowany przeciw niemu akt oskarżenia. O jej treści przewodniczący informuje na rozprawie głównej bezpośrednio po przedstawieniu zarzutów aktu oskarżenia (art. 338§2 k.p.k., art. 385§2 k.p.k.).

Jak już wskazywano zasadę równości broni realizuje na rozprawie głównej przede wszystkim prawo każdej ze stron do składania oświadczeń i zajmowania stanowiska odnośnie do wszystkich kwestii podlegających rozstrzygnięciu, jak też do przedstawienia argumentacji pozostającej w kontrze do twierdzeń pozostałych stron (art. 367§1i2 k.p.k.). Równe uprawnienia przeciwstawne strony mają także (o czym również była już mowa), jeśli chodzi o prawo zadawania pytań osobom przesłuchiwanym (art. 370§1 k.p.k.).

Zbliżony charakter, gwarantujący „równe wysłuchanie stron”⁷⁵³ na rozprawie głównej, mają przepisy uzależniające decyzję (lub jej formę) sądu (przewodniczącego), co do danej kwestii od braku sprzeciwu lub zgody stron. W szczególności należy tu przywołać możliwość: uwzględnienia zarządzeniem przewodniczącego wniosku dowodowego jednej ze stron, jeśli inna nie zgłosiła wobec niego sprzeciwu (art. 368§1 k.p.k.), przeprowadzenia postępowania dowodowego jedynie w części, jeśli obecne strony wyrażą na to zgodę (art. 388 k.p.k.), odstąpienia od bezpośredniego przesłuchania świadka lub oskarżonego i odczytania protokołów ich przesłuchania, jeśli żadna z obecnych stron, których dowody te dotyczą, nie zgłosiła co do tego sprzeciwu (art. 392§1i2 k.p.k.), wyznaczenia do zapoznania się z dowodem rzeczowym sędziego albo sądu wezwanego (w sytuacji, kiedy zapoznanie się z nim przez pełny skład sądu nie jest znacznie utrudnione, a strona wniosła o jego sprowadzenie bądź też sąd uznał to za konieczne), jeżeli strony wyraziły zgodę (art. 396§1 k.p.k.). Przepisy te akcentują równe prawo stron do wpływania na proces decyzyjny organu rozstrzygającego, co do wymienionych kwestii.

Zasadę równości broni realizuje także na rozprawie głównej jednakowe prawo stron w zakresie możliwości inicjowania postępowania dowodowego poprzez składanie wniosków dowodowych, o czym mowa w art. 167 i 170§1 k.p.k. Jednakże już w art. 168b

⁷⁵³ M. Wąsek-Wiaderek, *Zasada równości stron ...*, s. 328.

k.p.k.⁷⁵⁴ ustawodawca zastrzega, że jedynie prokurator jest władny do podjęcia decyzji o wykorzystaniu w postępowaniu karnym dowodu uzyskanego w ramach kontroli operacyjnej, a wskazującego na dokonanie przestępstwa innego niż objęte zarządzeniem o jej stosowaniu lub przez inną osobę niż ta, wobec której była stosowana ta kontrola⁷⁵⁵.

Zasada równości broni doznaje jeszcze większego uszczerbku, jeśli chodzi o prawo przeciwstawnych stron do uczestnictwa w przeprowadzaniu na rozprawie głównej dopuszczonych już dowodów.

Zasadę prawa oskarżonego do udziału we wszystkich czynnościach dowodowych przewiduje art. 390§1 k.p.k. o uprawnieniu do zadawania pytań osobom przesłuchiwanym i składania wyjaśnień odnośnie każdego dowodu oskarżony jest pouczany we wstępnej fazie przewodu sądowego (art. 386§2 k.p.k.). Prawo oskarżonego do udziału w postępowaniu dowodowym nie ma jednak charakteru absolutnego i nie dotyczy wszystkich dowodów. Przede wszystkim oskarżony może być wydalony czasowo z sali rozpraw, ze względu na swoją postawę, kiedy to bezskutecznie upomniany w dalszym ciągu zakłóca porządek rozprawy lub godzi w powagę sądu (art. 375§1 k.p.k.).

W tym miejscu należy wspomnieć, że podobne unormowanie umożliwiające przewodniczącemu wydalenie z sali rozpraw osoby naruszającej powagę, spokój czy porządek czynności sądowych zawiera art.48§1 Ustawy o ustroju sądów powszechnych⁷⁵⁶. Reguła ta ma zastosowanie także do stron, jednakże (co istotne w zakresie zasady równości broni), nie dotyczy ona oskarżyciela publicznego (prokuratora, oraz innych podmiotów, do udziału, których w sprawie stosuje się przepisy o prokuratorze - art. 51§1 p.u.s.p.).

Oprócz niewłaściwego zachowania oskarżonego także konieczność ochrony oznaczonych dóbr może ograniczać jego prawo do udziału w postępowaniu dowodowym. Już w art. 390§2 k.p.k. ustawodawca zastrzega, że w szczególnych przypadkach, kiedy oskarżony mógłby oddziaływać krępująco na świadka lub współoskarżonego przewodniczący może zarządzić ich przesłuchanie pod jego nieobecność. Przepis ten

⁷⁵⁴ Przepis dodany przez art. 1 pkt 35 ustawy z dnia 11 marca 2016 r. (Dz.U.2016.437) zmieniającej Kodeks postępowania karnego z dnia 15 IV 2016 r

⁷⁵⁵ Z uwagi jednakże na treść art. 168a k.p.k. wskazującego, że niedopuszczalności dowodu nie powoduje jego uzyskanie z naruszeniem przepisów postępowania przyjmuje się, że brak wymaganej decyzji prokuratora nie uniemożliwi sądowi wykorzystania tegoż dowodu w procesie – tak też min. M. Kurowski [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2021, art. 168b k.p.k.)

⁷⁵⁶ Ustawa z 27 VII 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 2072).

będzie dotyczył sytuacji, kiedy np. świadek odczuwa zagrożenie ze strony oskarżonego, bądź też jest z nim w o tyle specyficznej relacji, że mogłaby ona wpływać na niego deprymująco w zakresie przekazywanych treści. Reguła ta może mieć także zastosowanie do współoskarżonego, który składa np. wyjaśnienia w kierunku obciążającym dla oskarżonego lub dotyczące innych szczególnych okoliczności, których przekazanie obecności oskarżonego nastęrcza przesłuchiwanemu zbyt dużych trudności.

Z uwagi na to, że omawiany przepis stanowi istotne odstępstwo w realizacji prawa do obrony oskarżonego powinien on być stosowany w wyjątkowych sytuacjach, kiedy inne przewidziane prawem środki nie będą w tym zakresie wystarczające. Tym samym celowe jest, aby kiedy zaistnieje przypadek, o którym mowa w art. 390§2 k.p.k., w pierwszej kolejności rozważyć możliwość przesłuchania danej osoby na odległość (art. 390§3 k.p.k.). Forma ta zapewni jej swobodniejsze warunki formułowania wypowiedzi z uwagi na brak „bezpośredniej” obecności oskarżonego, a jednocześnie nie naruszy gwarancji procesowych tejże strony. W tym przypadku bowiem osoba przesłuchiwana znajduje się, co prawda poza salą rozpraw, lecz oskarżony uczestniczy w jej przesłuchaniu, w ramach przekazu obrazu i dźwięku.

Po przeprowadzeniu czynności przesłuchania w trybie art. 390§2 k.p.k. zarządziwszy powrót oskarżonego na salę rozpraw, przewodniczący zgodnie z zaleceniem zawartym w stosowanym odpowiednio art.375§2 k.p.k., informuje go o przebiegu czynności przesłuchania przeprowadzonej pod jego nieobecność, umożliwiając mu złożenie w tym przedmiocie wyjaśnień. Przepis ten nie wspomina jednak o prawie zadawania pytań osobie przesłuchiwanej. W tym więc przypadku uprawnienie oskarżonego o jakim mowa w art. 370§1 k.p.k. również doznawałoby uszczerbku w aspekcie zasady równości broni⁷⁵⁷. W literaturze przedmiotu i praktyce orzeczniczej formułuje się zatem wymóg umożliwienia zadania oskarżonemu pytań, także osobie przesłuchanej pod jego nieobecność w trybie art. 390§2 k.p.k., przy czym uzyskanie na nie odpowiedzi może odbyć się ponownie w czasie nieobecności oskarżonego⁷⁵⁸.

⁷⁵⁷ D. Świecki [w:] D.Świecki, B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski (red. D. Świecki) Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2021 (art. 375 k.p.k.)

⁷⁵⁸ Zob. min: D. Świecki [w:] D.Świecki, B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski (red. D. Świecki) Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2021 (art. 390 k.p.k.), C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex -stan prawny na 15 VII 2020r.,art. 390, por. także wyrok SN z 17.02.1975 r., I KR 222/74, OSNKW 1975, nr 7, poz. 92.

Prawo oskarżonego pozbawionego wolności do obecności przy czynnościach postępowania dowodowego na rozprawie głównej doznaje ograniczeń także w omawianych już przypadkach przesłuchania świadka anonimowego, czy czynności dowodowej przeprowadzanej przez sąd wezwany lub sędziego wyznaczonego (art. 184§3 k.p.k., art. 396§3 k.p.k.). Jest on bowiem doprowadzany w celu uczestnictwa w przeprowadzaniu tych dowodów, tylko wówczas, gdy sąd uzna to za niezbędne.

Nowelizacja Kodeksu postępowania karnego zmieniająca jego brzmienie z dniem 5 października 2019r.⁷⁵⁹ ustanowiła nieznaną poprzednio instytucję wprowadzenia do podstawy dowodowej wyroku wydawanego na rozprawie głównej dowodów poprzez ich ujawnienie z mocy prawa z chwilą zamknięcia przewodu sądowego. Zmiana ta została uznana w literaturze przedmiotu jako naruszająca standard równości broni, bowiem różnicuje pozycję obrony i oskarżenia, jeśli chodzi o konsekwencje składanych przez oskarżonego i oskarżyciela wniosków dowodowych. Wskazane bowiem dowody przez oskarżyciela w akcie oskarżenia, których przeprowadzenia ten się domaga, zostają ujawniane w tym trybie o ile wnioski ich dotyczące nie zostaną przez sąd oddalone (art. 405§2 k.p.k. w zw. z art. 405§3 pkt 1 k.p.k.). Pozostałe dowody, jeśli były przedmiotem wniosków dowodowych stron, zostaną ujawnione w ramach reguły z art. 405§2 k.p.k. o ile wnioski te zostaną wcześniej uwzględnione (art. 405§3pkt2 k.p.k.). Oznacza to, że ustawodawca traktuje tu oskarżyciela w sposób uprzywilejowany w odniesieniu do pozostałych stron, bowiem wprowadza domniemanie zasadności jego wniosków dowodowych zawartych w akcie oskarżenia⁷⁶⁰.

W kontekście wymaganego równego prawa stron do udziału w czynnościach dowodowych ponownego przywołania wymagają regulacje zapewniające im uprawnienie do (kluczowej w tym kontekście) obecności na rozprawie głównej. Są to: 350§2 k.p.k., art. 349§9 k.p.k., 353§4a k.p.k. w powiązaniu z art. 117§2 k.p.k., jak też dodatkowo dotyczące oskarżonego, w tym pozbawionego wolności : art. 374§1i1a k.p.k., art. 350§3 k.p.k., art. 353§3 k.p.k. oraz regulujące obecność oskarżyciela publicznego na rozprawie: art. 46§1i2, 517a§2, 55§4 k.p.k. W tym miejscu należy także przywołać sytuację dotyczącą oskarżonego pozbawionego wolności, którego obecność na rozprawie głównej

⁷⁵⁹ Przepis zmieniony Ustawą z 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1694).

⁷⁶⁰ J. Zagrodnik, Model postępowania dowodowego na rozprawie głównej w świetle najnowszych propozycji nowelizacji K.P.K. [w:] *Artes serviant vitae, sapientia imperat*. Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzcyka z okazji 70. urodzin, red. J. Kasiński, A. Małolepszy, P. Misztal, R. Olszewski, K. Rydz-Sybilak, D. Świecki, Warszawa 2019, s. 229-230, H. Kuczyńska, *Analiza porównawcza modelu ...*, s. 355.

jest obowiązkowa, a którego udział w niej może być realizowany w ramach tzw. rozprawy zdalnej, o jakiej mowa w art. 374§4 k.p.k.⁷⁶¹

Wyżej wymienione przepisy w istocie można uznać za realizujące wymogi wynikające z zasady równości stron (w zakresie porównywalnej z oskarżycielem publicznym możliwości uczestniczenia przez oskarżonego w rozprawie głównej przy zastrzeżeniu, że może się to odbywać w formie zdalnej w przypadku, kiedy jest on pozbawiony wolności, a jego stawiennictwo było obowiązkowe). Nie sposób jednak podobnie ocenić unormowań objętych art. 378a k.p.k.

Jak już wspomniano art. 378a§1 k.p.k. zezwala sądowi (w szczególnie uzasadnionym według oceny sądu przypadku) na przeprowadzanie dowodów, w tym zwłaszcza przez przesłuchanie świadków, pomimo należycie usprawiedliwionej nieobecności oskarżonego i jego obrońcy, także wówczas, gdy oskarżony nie złożył jeszcze wyjaśnień. Ustawodawca nie przewidział analogicznej regulacji zezwalającej na przeprowadzanie dowodów w przypadku „usprawiedliwionej” absencji pozostałych stron lub ich przedstawicieli np. oskarżyciela publicznego, czy oskarżyciela posiłkowego. Tym samym nie ma możliwości przeprowadzenia postępowania dowodowego w czasie usprawiedliwionej nieobecności chociażby pełnomocnika oskarżyciela posiłkowego (jeśli strona ta nie wyrazi na to zgody - art. 117a§1 k.p.k.). Jest to natomiast możliwe w przypadku usprawiedliwionej należycie, bądź wynikającej z powodu przeszkód żywiołowych lub innych wyjątkowych przyczyn równoczesnej nieobecności oskarżonego i jego obrońcy, pomimo zasady wyrażonej w art. 117§2i3a k.p.k., że czynności nie przeprowadza się w przypadku usprawiedliwionego niestawiennictwa strony, jeśli wniosła o jej odroczenie, chyba że stawił się jej przedstawiciel procesowy. Jednocześnie ewentualne ponowne dopuszczenie i przeprowadzenie na ich wniosek wskazanych dowodów (przeprowadzonych pod ich nieobecność) może mieć charakter tylko uzupełniający i tylko w zakresie, co do których zostanie wykazane naruszenie gwarancji procesowych, a zwłaszcza prawa oskarżonego do obrony (art. 378a§6 k.p.k.). W tej sytuacji nie może zatem budzić wątpliwości, że unormowania objęte art. 378a k.p.k. pozostają w oczywistej sprzeczności z zasadą równości broni, wymagającą równych warunków dla przeciwstawnych stron w walce o korzystny dla nich wynik procesu⁷⁶².

⁷⁶¹ W brzmieniu nadanym przez art. 39 pkt 8 ustawy z 19 czerwca 2020 r. (Dz.U.2020.1086) zmieniającej Kodeks postępowania karnego z dnia 24 VI 2020 r.

⁷⁶² Tak też J. Mierzwińska-Lorencka, Kodeks postępowania karnego. Komentarz do nowelizacji 2019, Warszawa 2020, art. 378(a), s. 153, por. także C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego.

Podobny charakter w aspekcie pożądanego równouprawnienia stron ma przewidziane w art. 360§2 k.p.k.⁷⁶³ prawo prokuratora do zgłoszenia sprzeciwu, odnośnie do możliwości wyłączenia jawności rozprawy głównej.

Prokurator uzyskując w trybie powołanego przepisu uprawnienie związane z możliwością zgłoszenia wiążącego sąd sprzeciwu co do wyłączenia jawności rozprawy głównej (którego nawet nie musi uzasadniać), staje się wyjątkowo uprzywilejowaną stroną postępowania przed sądem pierwszej instancji. Faktycznie bowiem to on przesądza o jawności rozprawy, niezależnie od charakteru konkretnej sytuacji procesowej, w tym także mogącej uzasadniać jej wyłączenie w ocenie sądu. Oskarżony jest pozbawiony podobnego uprawnienia. Jest to jednoznaczne z tym, że oskarżyciel publiczny zostaje wyposażony w prawo do podjęcia decyzji odnośnie do warunków w jakich jego przeciwnik (oskarżony) ma prowadzić z nim, pożądanym w ramach zasady kontradiktoryjności, spór. Nie wymaga raczej specjalnego uzasadnienia pogląd o możliwym wpływie rozstrzygnięcia w tym przedmiocie na swobodę składania zeznań przez świadków, czy też wyjaśnień przez oskarżonego. W szczególności, kiedy przekazywane przez nich relacje miałyby dotyczyć okoliczności, które ich zdaniem nie powinny zostać „upublicznione”. Takich sytuacji dotyczy chociażby jedna przesłanek wyłączenia jawności rozprawy głównej, odwołująca się do możliwości naruszenia ważnego interesu prywatnego, wymieniona w art. 360§1 pkt d k.p.k.. Wskazana norma nie precyzuje uczestnika, którego interes ma podlegać ochronie. Tym samym może tu chodzić o oskarżonego, pokrzywdzonego, świadka lub inny podmiot. Decyzja o wyłączeniu jawności rozprawy lub nie może zatem istotnie ograniczyć lub zwiększyć szanse na uzyskanie miarodajnych informacji od osób przesłuchiowanych. Wszak chociażby obawa kompromitacji przed publicznością może w istotny sposób sprzyjać zatajaniu prawdy lub podawaniu nieprawdy⁷⁶⁴.

W świetle powyższego decydowanie przez oskarżyciela publicznego, będącego stroną procesu, o warunkach w jakich jego przeciwnik - oskarżony ma realizować prawo do obrony przez odpieranie zarzutów jego skargi, musi zostać ocenione jako jaskrawo

Komentarz,, red. K. Dudka, Warszawa 2020, art. 378(a), s. 838, D. Świecki [w:] D. Świecki, B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2021 (art. 378a k.p.k.),

⁷⁶³ Brzmienie przepisu nadane przez art. 1 pkt 5 Ustawy z 10 VI 2016 r. (Dz.U.2016.1070) zmieniającej Kodeks z dniem 5 VIII 2016 r.

⁷⁶⁴ R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, s. 739-740.

naruszające reguły charakterystyczna dla zasady równości broni⁷⁶⁵. Co więcej, w tym przypadku prokurator ma możliwość arbitralnego przesądzenia także o sytuacji procesowej pozostałych podmiotów uczestniczących w postępowaniu np. oskarżyciela posiłkowego (czy pokrzywdzonego), który złożył wniosek o ściganie i wnosi o wyłączenie jawności rozprawy głównej (art. 360§1 pkt 3 k.p.k.), bądź też świadka występującego z podobnym żądaniem⁷⁶⁶.

Co istotne faktycznie prokurator został także pośrednio wyposażony w uprawnienie do przesądzenia o możliwości rejestrowania przebiegu rozprawy głównej przez przedstawicieli środków masowego przekazu. Zauważyć należy bowiem, że obecnie to jedynie wyłączenie jawności rozprawy głównej stanowi jedyną przesłankę wyłączającą uzyskanie przez nich na to zgody sądu (por. art. 357§1 k.p.k. w brzmieniu od 5 sierpnia 2016r.). Tymczasem rejestracja audiowizualna przebiegu rozprawy może mieć niebagatelne znaczenie jako przesłanka warunkująca aktywność lub powodująca wycofanie strony w walce o korzystny dla niej wynik procesu⁷⁶⁷.

Nierówność w zakresie instrumentów procesowych w jakie są wyposażone na rozprawie głównej przeciwstawne strony, na korzyść oskarżyciela publicznego wykazuje także §3 przywoływanego już art. 374k.p.k. W myśl tego przepisu, w przypadku złożenia przez prokuratora wniosku o to, aby mógł on uczestniczyć w rozprawie na odległość, przewodniczący wyraża na to zgodę, chyba że sprzeciwiają się temu względy techniczne. Z uwagi na brzmienie wskazanej normy należy przyjąć, że prokurator jest uprawniony do wystąpienia w każdej sprawie o przeprowadzenie w stosunku do niego rozprawy głównej w formie zdalnej. Umożliwia mu to uczestnictwo w niej (niezależnie od tego, czy jego udział ma charakter obowiązkowy, czy też nie - art. 46§1 i 2 k.p.k.), za pośrednictwem aparatury transmitującej obraz i dźwięk, pomimo przebywania przez niego wówczas w innym miejscu niż sala rozpraw. Podobnie, jak w przypadku sprzeciwu, co do wyłączenia jawności rozprawy głównej, prokurator nie musi swojego wniosku uzasadniać. Jednocześnie w analogiczny sposób sąd zostaje także i w tym przypadku pozbawiony roli gospodarza postępowania jurysdykcyjnego bowiem, o ile względy techniczne nie sprzeciwiają się temu, przewodniczący jest zobligowany do każdorazowego

⁷⁶⁵ R. Koper, Jawność rozprawy głównej w procesie karnym, RPEiS, 2018r., zeszyt 2, s. 81. D. Świecki [w:] D. Świecki, B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2021 (art. 360 k.p.k.).

⁷⁶⁶ R. Koper, Jawność rozprawy głównej w procesie karnym..., s. 81-82.

⁷⁶⁷ R. Koper, Zasada jawności a jawność wewnętrzna w procesie karnym, Stud. Prawn., rok 2019, nr 2, s. 143.

uwzględnienia żądania prokuratora. Ten zaś może z zasady wnosić o umożliwienie mu zdalnego udziału w rozprawie chociażby po to, aby nie stawiać się do siedziby sądu. Jest to wyposażenie go w uprawnienie, którego nie posiadają zarówno oskarżyciele nieprokuratorscy, jak i inne strony i ich przedstawiciele procesowi. Tym samym także w stosunku do uprawnień oskarżonego i jego obrońcy musi być postrzegane jako naruszające zasadę równości broni⁷⁶⁸.

Omówione powyżej unormowania w istotny sposób umacniają, i tak już silną pozycję oskarżyciela publicznego, nie tylko względem oskarżonego, ale i sądu⁷⁶⁹. Coraz istotniejszego naruszenia równowagi w uprawnieniach przeciwstawnych stron, na niekorzyść oskarżonego, nie są w stanie istotnie zmniejszyć faworyzujące go zasady domniemania niewinności, *in dubio pro reo*, ciężaru dowodu, czy prawa do korzystania z pomocy obrońcy (w tym obowiązkowo – art. 79 i 80 k.p.k.), jak też pozostałe uprawnienia przewidziane dla niego w ramach szczególnych przywilejów (*favor defensionis*), jak prawo ostatniego głosu w końcowym etapie rozprawy (art. 406§1i2 k.p.k.)⁷⁷⁰.

Całokształt wskazanych okoliczności powoduje, że obecnie funkcjonującego modelu rozprawy głównej nie można ocenić, jako gwarantującego zasadniczą równość uprawnień przeciwstawnych stron, w zakresie przysługujących im instrumentów do ubiegania się o korzystny dla nich wynik procesu⁷⁷¹.

⁷⁶⁸ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2021, art. 374.

⁷⁶⁹ Por. także art. 281§2i3 k.p.k. w brzmieniu od 22 czerwca 2021r (zmiana Kodeksu ustawą z 20 kwietnia 2021 r. -Dz.U.2021.1023) uzależniający wydanie wobec oskarżonego listu żelaznego w postępowaniu przygotowawczym od wniosku lub braku sprzeciwu prokuratora, którego udział na posiedzeniu w tym przedmiocie w odróżnieniu od pozostałych stron (których się o jego terminie nawet nie zawiadamia – art. 96 k.p.k.) jest obowiązkowy, czy art. 257§3 k.p.k. w brzmieniu od 5 października 2019r. (zmiana Kodeksu na skutek ustawy z 19 lipca 2019 r. - Dz.U.2019.1694) stanowiący, że sprzeciw prokuratora na postanowienie sądu zastrzegające możliwość zmiany tymczasowego aresztowania na poręczenie majątkowe skutkuje przesunięciem jego wykonalności na chwilę uprawomocnienia się tego orzeczenia.

⁷⁷⁰ M. Wąsek-Wiaderek, Zasada równości stron ..., s. 342., T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne1998, s. 111.

⁷⁷¹ Zob. A. Orzechowska, Realizacja standardu równości broni na rozprawie głównej, PS, 2/2023, s.79.

IV. 7. Zasada jawności.

Zasada jawności stanowi regułę, według której proces ma być jawny. Przede wszystkim dotyczy to jego dostępności dla publiczności. W tym kontekście - jawności zewnętrznej postępowania - zasada ta jest nazywana także zasadą publiczności. W ramach zasady jawności w doktrynie wyodrębnia się także jej wewnętrzny aspekt, dotyczący przyznania stronom i ich przedstawicielom procesowym (jak też pozostałym podmiotom działającym na prawach strony) uprawnienia: do wiedzy o toku i rezultatach prowadzonego postępowania, dostępu do materiałów załączonych do akt, jak też udziału w poszczególnych czynnościach procesowych (jawność wewnętrzna)⁷⁷².

Publiczność ma zatem prawo do obecności na rozprawie głównej, zaś strony (*quasi* strony, ich przedstawiciele procesowi) mają prawo do udziału w niej (w tym niekiedy w formie obowiązku) przejawiające się uprawnieniem do zajmowania stanowiska, składania wniosków⁷⁷³.

Przyjmuje się, że rozprawa główna jest tą fazą postępowania, która przez jej jawność uwidacznia rolę państwa w procesie restytucji naruszonych popełnionym przestępstwem dóbr i wartości. W ten sposób może wpływać na kształtowanie świadomości prawnej społeczeństwa, także przez uświadamianie nieopłacalności zachowań sprzecznych z normami prawa. Jawność postępowania przed sądem jest uznawana za niezbędny element współczesnego procesu, który minimalizuje możliwość wydawania przez sędziów arbitralnych rozstrzygnięć. Jednocześnie jednak chroni sędziów przed bezpodstawnymi zarzutami sprzeniewierzenia się niezawisłości sędziowskiej⁷⁷⁴. Wobec stron zaś jawność ma w szczególności charakter zabezpieczający ochronę ich praw i interesów w ubieganiu się o korzystny wynik procesu. Tym samym

⁷⁷² T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie.....1998*, s. 139-140, K. Zgryzek, *Zasada jawności [w:] System Prawa Karnego Procesowego. Zasady Procesu Karnego* (red. nac. P. Hofmański, red. nauk. P. Wiliński), t. III, cz. 1 Warszawa 2014, s. 785-791, por. także, R. Koper, *Zasada jawności a jawność wewnętrzna ...*, s. 131-132, D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość ...*s. 55, gdzie autorzy przywołują także wyrażone w literaturze poglądy nie postrzegające jawności wewnętrznej i zewnętrznej jako aspektów tej samej zasady. Zob. także R. Koper, *Jawność rozprawy głównej, a ochrona prawa do prywatności w procesie karnym*, Kraków 2010, s 50-63.

⁷⁷³ Zob. R. Koper, *Zasada jawności a jawność...*, s.139

⁷⁷⁴ A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012, s. 346-347.

jawność w obu jej wymiarach (wewnętrznym i zewnętrznym) pełni przede wszystkim rolę informacyjną i gwarancyjną⁷⁷⁵.

Poprzez utrzymywanie sprawowania wymiaru sprawiedliwości w sposób publiczny, jawność przyczynia się do osiągnięcia celu art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, a mianowicie rzetelnego procesu, zagwarantowanie którego stanowi jedną z podstawowych zasad każdego społeczeństwa demokratycznego w rozumieniu tego aktu⁷⁷⁶. Zasada jawności, jak już nadmieniono, stanowi również normę konstytucyjną (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP), a jej obowiązywania w procesie sądowym wymaga także art. 14 ust. 1 MPPOiP⁷⁷⁷.

W naturalny sposób zasada jawności jest realizowana najpełniej na rozprawie głównej. Co za tym idzie, zasada ta w istotny sposób kształtuje model omawianego forum procedowania. Jej doniosłość w zakresie rozprawy głównej polski ustawodawca podkreślił, zawierając tę zasadę w tytule Rozdziału 42 Kodeksu postępowania karnego. Przypomnienia wymaga to, że przepisy tego rozdziału mają odpowiednie zastosowanie do jawnych posiedzeń (art. 95b§3 k.p.k.).

Jawność rozprawy głównej jest regułą, którą w myśl art. 355 k.p.k. mogą ograniczyć tylko ustawowo przewidziane wyjątki. Oznacza to, że co do zasady każda osoba lub nieoznaczona liczbowo i rodzajowo grupa osób (nie licząc podmiotów uczestniczących w postępowaniu) ma prawo do wzięcia udziału w rozprawie głównej oraz pozostawania na sali rozpraw w czasie jej trwania.

Publiczny charakter rozprawy głównej dotyczy zarówno jej przebiegu (z wyłączeniem narady członków składu orzekającego, podczas której na sali rozpraw może być obecny jedynie protokolant – art. 108 §1i2 k.p.k.), jak i rezultatu, bowiem kończący postępowanie wyrok zawsze jest ogłaszany publicznie. Zasada publicznego ogłoszenia orzeczenia obowiązuje nawet wówczas, kiedy wyłączona jest jawność rozprawy. W tym jednak przypadku przytoczenie motywów wyroku może również odbyć się z częściowym lub całkowitym wyłączeniem jawności (art. 364 § 1i2 k.p.k.).

Uprawnienie publiczności do obecności na rozprawie głównej ustawodawca ograniczył do osób pełnoletnich i nieuzbrojonych. Przewodniczący może jednak zezwolić

⁷⁷⁵ R. Koper, *Zasada jawności a jawność ...*, s. 137, R. Koper, *Jawność rozprawy głównej, a ochrona prawa ...*, s. 69-72.

⁷⁷⁶ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 17 stycznia 2008 r. 14810/02 Biryukov v. Rosja, LEX nr 337205.

⁷⁷⁷ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

na pozostanie na sali rozpraw osobom niepełnoletnim lub obowiązany do noszenia broni (np. funkcjonariuszom policji, żandarmerii wojskowej, straży granicznej czy innych służb⁷⁷⁸). Wyłączone z kręgu osób mogących uczestniczyć w rozprawie głównej są także takie, które znajdują się w „stanie nielicującym z powagą sądu” (art. 356§1,2i3 k.p.k.). Chodzi tu np. o ich niekompletny lub niedbały ubiór, stan odurzenia lub nietrzeźwości, bądź wzburzenia wyrażanego kierowaniem obraźliwych zwrotów wobec stron lub członków składu orzekającego, czy też wznoszeniem niekontrolowanych okrzyków⁷⁷⁹.

W tym miejscu przywołania wymaga przepis art. 48§3 u.s.p. uprawniający przewodniczącego do usunięcia z sali rozpraw publiczności w przypadku jej niestosownego zachowania. Zarządzenia przewodniczącego wydalającego w tym trybie publiczność, nie poczytuje się jednak za wyłączającego jawność zewnętrzną rozprawy głównej. Jednocześnie postuluje się, aby po przywróceniu porządku na sali dopuścić ponownie publiczność do udziału w dalszym ciągu rozprawy głównej⁷⁸⁰.

W przypadku kolizji wymaganego współcześnie standardu jawnego procesu z innymi prawnie chronionymi dobrami, ustawodawca dopuszcza odstępstwa od jawności rozprawy głównej. W takiej bowiem sytuacji w zależności od charakteru i specyfiki przestępstwa będącego przedmiotem aktu oskarżenia, czy też np.: szczególnego rodzaju dowodów podlegających przeprowadzeniu, bądź też w ramach zapobieżenia dodatkowej wiktyimizacji pokrzywdzonego istnieje możliwość, że rozpoznanie konkretnej sprawy z dostępem do niej publiczności, nie będzie wskazane.

W literaturze akcentuje się m.in. celowość przeciwdziałania możliwości wykorzystania jawności rozprawy głównej do poznania przez niepożądane osoby drastycznych szczegółów przestępstw lub tajników przestępczego proceduru w celu ich powielania, bądź też zaznajomienia się z chronionymi prawem tajemnicami lub okolicznościami, które potęgowałyby ujemne konsekwencje przestępstwa dla pokrzywdzonego⁷⁸¹.

Wyłączenie jawności rozprawy głównej może dotyczyć jej całości⁷⁸² lub części np. czynności procesowych dotyczących jednego czynu bądź konkretnego oskarżonego⁷⁸³

⁷⁷⁸ T. Grzegorzcyk, Kodeks postępowania karnego, Tom I... s. 1235

⁷⁷⁹ K. Zgryzek, Zasada jawności [w:]..., s. 805.

⁷⁸⁰ R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Komentarz do art. 297-424, Lex-
stan prawny: 1 maja 2021 r., art. 355.

⁷⁸¹ Por. T. Grzegorzcyk, Kodeks postępowania karnego, Tom I... s. 1235.

⁷⁸² Całość rozprawy, o której mowa w art. 360§1 k.p.k., oprócz narady nie odnosi się także do odczytania wyroku i jego ustnych motywów. Ewentualne wyłączenie jawności odnośnie do podania

(art. 360§1 k.p.k.), ponadto może mieć: charakter przedmiotowy (ze względu na rodzaj sprawy podlegającej rozpoznaniu – m.in. 359 pkt 2 k.p.k.), podmiotowy (ze względu na osoby podlegające przesłuchaniu – m.in. art. 360§1 pkt 2 k.p.k.), fakultatywny (w wyniku decyzji sądu – art. 360 k.p.k.), obligatoryjny (z mocy prawa - min. art. 359 k.p.k., 181§1 k.p.k.).

Rozprawa główna dotycząca wniosku prokuratora o umorzenie postępowania i orzeczenie środka zabezpieczającego wobec niepoczytalnego sprawcy jest z mocy prawa niejawną (art. 359 pkt 1 k.p.k.). Zasadą jest także niejawność rozprawy głównej w sprawie o zniesławienie lub znieważenie, jednakże odmienny wniosek pokrzywdzonego powoduje⁷⁸⁴, że rozprawa jest jawna (art. 359 pkt 2 k.p.k.). Jeśli natomiast jawne rozpoznanie sprawy mogłoby: zaburzyć spokój publiczny, obrazić dobre obyczaje, ujawnić kwestie zagrażające państwu, naruszyć ważny interes prywatny uczestnika postępowania, sąd może wyłączyć jawność rozprawy głównej w całości lub części (art. 360§1pkt 1 lit. a-d k.p.k.). Zakłócenie spokoju publicznego (o jakim mowa w art. 360§1pkt1 lit. a) dotyczy zarówno sytuacji na sali rozpraw, jak i poza nią⁷⁸⁵. Przesłanka ta będzie się odnosiła do spraw, które np. ze względu na osobę oskarżonego, przedmiot przestępstwa, sposób jego popełnienia bądź konsekwencje, w oparciu o konkretne okoliczności, należy ocenić jako takie, co do których istnieje realna obawa, że mogą wywołać wzburzenie opinii publicznej, np. mogące prowadzić do zamieszek lub demonstracji o niekontrolowanym przebiegu⁷⁸⁶. Do wyłączenia jawności rozprawy na tej

motywów wyroku, o którym mowa w art. 364§2 k.p.k. musi poprzedzać oddzielne postanowienie o wyłączeniu jawności tego fragmentu rozprawy – tak też D. D. Świecki [w:] D. Świecki, B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski (red.D. Świecki) Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2021 (art. 360 k.p.k.).

⁷⁸³ L.K.Paprzycki, Jawność rozprawy głównej [w:] J. Grajewski, L.K.Paprzycki, M. Płachta, Kodeks postępowania karnego, Tom I Komentarz do art. 1-424 k.p.k., Kraków 2003, s.909.

⁷⁸⁴ Odmiennie: K. Zgryzek, Zasada jawności [w:]..., s. 835. Autor wyraził stanowisko o „niezwiązaniu sądu” wnioskiem pokrzywdzonego, niezbędności wydania w tym przedmiocie postanowienia i jego zaskarżalności. Por. w tym zakresie D. Świecki [w:] D. Świecki, B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, (red.D. Świecki) Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2021, (art. 359 k.p.k.), który odwołując się do brzmienia przepisu wskazuje, że w przedmiocie wniosku pokrzywdzonego sąd nie wydaje rozstrzygnięcia, bowiem z mocy prawa przekształca on rozprawę w jawną. Por. także redakcję art. 13 ust. 1 Ustawy z 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 1197), wymagającą wydania przez sąd postanowienia wyłączającego jawność rozprawy w przypadku złożenia wniosku przez świadka koronnego.

⁷⁸⁵ Por. L.K.Paprzycki, Jawność rozprawy głównej [w:] ..., s. 909, odnoszący tę przesłankę do osób obecnych na sali rozpraw.

⁷⁸⁶ B. Wójcicka, Jawność postępowania sądowego w polskim procesie karnym, Łódź 1989, s.96., D. Świecki [w:] D. Świecki, B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, (red.D. Świecki) Kodeks postępowania

podstawie nie jest jednak wystarczające samo przedstawianie np. w mediach niewłaściwego postępowania organów wymiaru sprawiedliwości⁷⁸⁷. Grożąca na skutek jawnej rozprawy obraza dobrych obyczajów (wymieniona w art. 360§1pkt1 lit.b k.p.k.) będzie miała najczęściej miejsce w przypadku przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, przy rozpoznaniu których będą omawiane okoliczności o charakterze intymnym dla uczestników lub przestępstw popełnionych w drastycznych okolicznościach lub w szczególnie okrutny sposób np. przez sprawcę przejawiającego skłonności psychopatyczne lub z innego rodzaju zaburzeniami psychicznymi⁷⁸⁸. Groźba ujawnienia okoliczności, które powinny być objęte tajemnicą ze względu na ważny interes państwa, uzasadnia wyłączenie jawności rozprawy (w oparciu o art. 360§1 pkt 1 k.p.k. kiedy mogą zostać w jej trakcie ujawnione w szczególności informacje niejawne : „tajne”, „ściśle tajne”, „poufne”, czy „zastrzeżone” – art. 5 ust.1,2,3,4 ustawy o ochronie informacji niejawnych⁷⁸⁹) bądź inne szczególne, które ze względu na dobro państwa powinny być utajnione⁷⁹⁰. Przesłanka ochrony istotnego interesu prywatnego, która zgodnie z art. 360§1pkt1lit. d może również uzasadniać wyłączenie jawności, zachodzi wówczas, kiedy przedmiotem rozpoznania lub przesłuchań na rozprawie są okoliczności dotyczące sfery osobistej uczestnika postępowania, w tym np. odnoszące się do jego życia intymnego (np. sfera seksualna, orientacja seksualna), bądź szeroko rozumianego jako dotyczące życia prywatnego (rodzinnego, sąsiedzkiego, zawodowego), jak też inne mogące np. godzić w jego cześć, czy też inne dobra osobiste człowieka, których upublicznienie mogłoby wywołać poczucie wstydu, ujmę, bądź wyrządzić krzywdę danej

karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2021, (art. 360 k.p.k.). R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, ..., s. 736. Odmiennie wąskie zastosowanie przepisu – do publiczności znajdującej się jedynie na sali rozpraw przedstawia L.K.Paprzycki, *Jawność rozprawy głównej [w:] ...*, s.909.

⁷⁸⁷ R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Tom. III...* Warszawa 2021, art. 360, s. 737.

⁷⁸⁸ L.K.Paprzycki, *Jawność rozprawy głównej [w:] ...*, s.909, T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego, Tom I...* s. 1243.

⁷⁸⁹ Ustawa z 5 VIII 2010 r. o ochronie informacji niejawnych (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 742).

⁷⁹⁰ Tak też min. D. Świecki [w:] D. Świecki, B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, (red.D. Świecki) *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2021, (art. 360 k.p.k.)*, R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego, Lex- stan prawny: 1 maja 2021 r.*, art. 360, s. 737-738. , T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania ... 2014*, s. 1243. Autorzy zwracają tu uwagę , że użyte w tym przypadku sformułowanie o okolicznościach, które mają być zachowane w tajemnicy z uwagi na „ważny interes państwa” wykracza poza wymienione w art. 361§2 k.p.k. informacje niejawne, czy objęte art. 179-180, 226 k.p.k, tym samym może dotyczyć nie tylko danych ustawowo chronionych tajemnicą. Podobnie także min. L.K.Paprzycki , *Jawność rozprawy głównej [w:] ...*, s.909, T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego, Tom I...*, s.1246-1248.

osobie. Wymieniony przepis nie wprowadza ograniczeń co do podmiotu, którego ważny (tym samym wyjątkowy) interes prywatny może uzasadniać wyłączenie jawności rozprawy głównej. Tym samym będzie to każdy uczestnik postępowania (np. oskarżony, któraś z pozostałych stron, świadek), bądź jakakolwiek inna osoba, której istotne dobro wymaga ochrony przez wyłączenie publicznego dostępu do konkretnej dotyczącej jej informacji. W przypadku oskarżonego formułuje się jednak w literaturze zastrzeżenie braku ochrony jego życia prywatnego przed upublicznieniem w zakresie okoliczności dotyczących zarzuconego mu czynu zabronionego. Sfera życia intymnego oskarżonego, nawet jeśli ma związek z przestępstwem, korzysta już z ochrony prawnej, jaką daje analizowane unormowanie⁷⁹¹.

Wyłączenie jawności rozprawy głównej w całości lub w części jest także możliwe w sprawie, w której występuje nieletni oskarżony (uwzględniając aspekt wychowawczy oraz aby zapobiec ewentualnemu dodatkowemu piętnowaniu nieletniego odpowiadającego w trybie art. 10§2 k.k. jak dorosły⁷⁹² - art. 360§1 pkt 2 k.p.k.), jak też na żądanie składającego wniosek o ściganie (art. 360§1 pkt 3k.p.k.), ponadto w przypadku przesłuchania świadka, który nie ukończył 15 lat, w celu ograniczenia możliwych ujemnych przeżyć tego małoletniego w czasie publicznego przesłuchania⁷⁹³ – na czas trwania tej czynności (art. 360§1 pkt 2 k.p.k.)⁷⁹⁴.

Wyłączenie jawności na podstawie art. 360 k.p.k., odbywa się na mocy niezaskarżalnego⁷⁹⁵ postanowienia sądu (wydanego z urzędu lub na wniosek strony bądź innej osoby „bezpośrednio zainteresowanej” - art. 9§1i2 k.p.k.⁷⁹⁶). Decyzja co do tego czy wyłączenie jawności powinno dotyczyć całości czy tylko fragmentu rozprawy

⁷⁹¹ B. Wójcicka, *Jawność postępowania...*, s. 98, D. Świecki [w:] D. Świecki, B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, (red.D. Świecki) *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2021, (art. 360 k.p.k.), R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Tom. III... 2021*, art. 360, s. 739, T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego, Tom I*, s.1243., L.K.Paprzycki, *Jawność rozprawy głównej* [w:] ..., s.909-910.

⁷⁹² C. Kulesza [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, Warszawa 2020, art. 360, s.807, D. Świecki [w:] D. Świecki, B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, (red.D. Świecki) *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2021, (art. 360 k.p.k.).

⁷⁹³ T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego, Tom I....* s. 1246.

⁷⁹⁴ Przesłanka ta nie odnosi się do przesłuchań świadków odnośnie przestępstw i sytuacji objętych art. 185a i 185b k.p.k., bowiem te odbywają się na posiedzeniach w trybie tam wskazanym.

⁷⁹⁵ Tak min. D. Świecki [w:] *Kodeks postępowania karnego...*, LEX/el. 2021 (art. 360 k.p.k.), czy T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego, Tom I*, s. 1242. odwołujący się do brzmienia art. 459§1i2 k.p.k. *Odmienne*, K. Zgryzek, *Zasada jawności*[w:]*System ...*, s. 835.

⁷⁹⁶ W momencie złożenia wniosku o wyłączenie jawności rozprawa w części odnoszącej się do tego żądania toczy się niejawnie, jeśli strona o to wniosła bądź sąd uznał to za potrzebne (art. 363 k.p.k.)

głównej powinna zależeć od tego, czy okoliczności uzasadniająca niejawną rozpoznanie sprawy będą przedmiotem części, czy też całej rozprawy. Z uwagi jednak na to, że jawność rozprawy jest podstawową zasadą o charakterze gwarancyjnym, jeśli chodzi o standard rzetelnego procesu, wyłączenie jawności powinno dotyczyć jedynie koniecznego minimalnego zakresu rozprawy głównej⁷⁹⁷.

Wyłączenie jawności w zakresie poszczególnych czynności dowodowych na rozprawie głównej przewidują także unormowania zawarte poza Rozdziałem 42 Kodeksu postępowania karnego. Dotyczy to: odczytania zeznań świadka anonimowego (art. 393§4 k.p.k.), przesłuchania świadka koronnego, jeżeli świadek ten złożył wniosek o wyłączenie jawności (art. 13ust.1 ustawy o świadku koronnym⁷⁹⁸), przesłuchania świadka, bądź biegłego, jeśli zostali oni zwolnieni z tajemnicy zawodowej lub związanej z pełnioną funkcją (art. 181 § 1 k.p.k. w zw. z art. 179§1 k.p.k. , art. 180§1 k.p.k. i art. 197§3 k.p.k.). Jawność rozprawy jest wyłączona także w przypadku odczytywania lub okazywania na rozprawie dokumentów obejmujących informacje niejawną lub tajemnicę zawodową (art. 226 k.p.k.).

Prawo ubiegania się o wyłączenie jawności rozprawy przysługuje także świadkowi w przypadku, kiedy uzna on, że treść jego zeznań mogłaby narazić jego lub osobę dla niego najbliższą na hańbę (art. 182§3 k.p.k.). Sytuacja ta ma miejsce wtedy, kiedy w czasie przesłuchania mogą zostać ujawnione np. okoliczności wstydlive, drastyczne lub intymne dla świadka lub osoby mu najbliższej, narażające go na poniżenie bądź utratę dobrego imienia⁷⁹⁹.

Jak już wyjaśniono, zgodnie z aktualnym brzmieniem art. 360§2 k.p.k., dodatkową przesłankę wyłączenia jawności rozprawy głównej co do każdej wskazanej w art. 360 § 1 k.p.k. okoliczności, stanowi brak sprzeciwu prokuratora (jeśli jest on obecny na rozprawie)⁸⁰⁰. Sprzeciw ten, odmiennie niż postanowienie sądu w tym przedmiocie (art. 94§1 pkt 5 k.p.k.), nie wymaga uzasadnienia. Tym samym prokurator nie musi przedstawiać przyczyn z jakich nie wyraża zgody na wyłączenie jawności, faktycznie podejmując w tym zakresie decyzję. Unormowanie to, oprócz tego, że narusza zasadę równości broni może zostać także potraktowane jako sprzeczne z art. 6 ust. 1 EKPC.

⁷⁹⁷ D. Świecki [w:] .. Kodeks postępowania karnego..., LEX/el. 2021 (art. 360 k.p.k.).

⁷⁹⁸ Jak już wspomniano w tym przypadku w wyniku wniosku świadka koronnego sąd wyłącza jawność rozprawy na czas jego przesłuchania, a przepisy art. 361§1i3 k.p.k. nie mają zastosowania.

⁷⁹⁹ T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego, Tom I... s. 636.

⁸⁰⁰ Tak też: D. Świecki [w:] Kodeks postępowania karnego..., LEX/el. 2021 (art. 360 k.p.k.), R. Koper, Jawność rozprawy głównej w procesie karnym, RPEiS 2018r., zeszyt 2,s. 79-80.

Norma ta wymaga, aby to bezstronny sąd ustalał granice w jakich konieczne jest wyłączenie jawności, tym samym też oceniał, czy i kiedy jawne rozpoznanie sprawy może w konkretnym przypadku godzić w dobro wymiaru sprawiedliwości. Tymczasem w myśl art. 360§2 k.p.k., to prokurator, będący organem pozasądowym, w przypadku zgłoszenia sprzeciwu faktycznie rozstrzyga o jawności rozprawy głównej⁸⁰¹.

Jak zauważa Radosław Koper fakt przyznania omawianego uprawnienia prokuratorowi, w rozdziale normującym jawność rozprawy głównej, w zakresie wszystkich sytuacji, kiedy jawność rozprawy może być wyłączona przez sąd nakazuje rozważenie, czy nie należy go odnieść także do innych podobnych przypadków, w szczególności unormowanych w przepisach poprzedzających, a odwołujących się do tego rodzaju fakultatywnej decyzji sądu. Takim jest możliwość wyłączenia jawności na wniosek świadka w związku z powołaniem się przez niego na grożącą mu hańbę (art. 183§2 k.p.k.)⁸⁰². Należy przypomnieć, że o wyłączenie jawności w sytuacjach objętych art. 360§1 k.p.k. podczas swojego przesłuchania może wnosić także świadek. Co więcej, na podstawie omawianego przepisu, o wyłączenie jawności na czas przesłuchania tego świadka, wniosek mogą złożyć także strony, np. oskarżony. Jednocześnie powołany przepis odnosi się do szeregu przesłanek o charakterze ocennym, chroniąc szerszy katalog dóbr osobistych niż objęte art. 183§2 k.p.k. Tak jest już chociażby w zakresie tylko zabezpieczenia „ważnego interesu prywatnego” (art. 360§1 pkt 1 lit. d), który jak wyjaśniono również może dotyczyć świadka.⁸⁰³

Pomimo wyłączenia jawności rozprawy głównej, w ramach zachowania minimum gwarancji, które ma zapewnić zasada jawności, oprócz osób biorących udział w postępowaniu na sali rozpraw mogą pozostać reprezentujący strony tzw. mężowie zaufania. Są to po dwie osoby wskazane przez oskarżycieli: publicznego, posiłkowego i prywatnego oraz przez oskarżonego. W przypadku kiedy w sprawie występuje kilku oskarżonych lub kilku oskarżycieli, każdemu z nich przysługuje prawo wytypowania jednej osoby (art. 361§1 k.p.k.). Jeśli strona nie wskaże swojego przedstawiciela, który ma pozostać na sali rozpraw lub będzie to jedna osoba zamiast dwóch nie ma to wpływu

⁸⁰¹ D. Świecki [w:] Kodeks postępowania karnego..., LEX/el. 2021 (art. 360 k.p.k.), R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. ... Warszawa 2021, art. 360, s. 736, por. także C. Kulesza, P. Starzyński, Postępowanie karne, Warszawa 2020, s. 326.

⁸⁰² R. Koper, Jawność rozprawy głównej w procesie karnym..., s. 79-80.

⁸⁰³ W ramach wykładni systemowej art. 360§2 k.p.k. uprawniony jest jednak pogląd, że sprzeciw prokuratora nie odnosi się do innych przypadków niż wymienionych w §1 tego przepisu – tak D. Świecki [w:] Kodeks postępowania karnego..., LEX/el. 2021 (art. 360 k.p.k.).

na uprawnienie pozostałych stron w tym zakresie⁸⁰⁴. Zgłoszenie przez stronę żądania, aby na sali rozpraw jako mężowie stanu pozostali wskazane przez nią osoby jest dla sądu co do zasady wiążące, chyba że pozostawałoby to w kolizji z innymi unormowaniami dotyczącymi rozprawy głównej np. co do osób mogących pozostawać w ogóle na sali rozpraw (np. wspomniany art. 356§1i3 k.p.k.), bądź w danym fragmencie rozprawy (art. 384§1 k.p.k. czy art. 371§1 k.p.k. dotyczące świadków). Instytucji mężów zaufania nie stosuje się jednak, jeśli zachodziłaby obawa ujawnienia danych o klauzuli tajne lub ściśle tajne (art. 361§2 k.p.k.).

W przypadku wyłączenia jawności rozprawy głównej poza tzw. mężami zaufania wskazanymi przez strony przewodniczący może zezwolić na pozostanie na sali rozpraw także i innym osobom (art. 361§3 k.p.k.)⁸⁰⁵.

Konsekwencją jawności rozprawy głównej jest wymóg wyznaczenia jej w taki sposób, aby informacja o niej dotarła do osób, które chciałyby w niej uczestniczyć i w takim miejscu i czasie, aby możliwe było zrealizowanie przez nie tego uprawnienia. Z założeniem tym korelować ma obowiązek umieszczenia przed salą rozpraw wokandy w formie papierowej lub elektronicznej odzwierciedlającej rodzaj sprawy, jej sygnaturę, uczestników postępowania oraz przedmiot⁸⁰⁶.

Jeśli to możliwe, to do przeprowadzenia rozprawy głównej wyznacza się salę dostosowaną do przewidywanej liczby osób, które mogą być na niej obecne, w tym miejsce dla przedstawicieli mediów. W sytuacji, kiedy istnieje obawa stawienia się na rozprawę licznej grupy osób w charakterze publiczności możliwe jest w drodze zarządzenia prezesa sądu limitowanie wstępu publiczności na salę rozpraw kartami wstępu⁸⁰⁷. W literaturze tego rodzaju administracyjnych zarządzeń ograniczających dostęp publiczności do sali rozpraw (o ile nie są intencjonalne lub nie faworyzują

⁸⁰⁴ D. Świecki, Jawność rozprawy głównej [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki (D. Świecki red.) Kodeks postępowania karnego. Komentarz Tom I, Warszawa 2015, s. 1222.

⁸⁰⁵ W przypadku wyłączenia jawności rozprawy głównej, zgodnie z art. 362 k.p.k., przewodniczący poucza osoby pozostające na sali rozpraw o obowiązku zachowania w tajemnicy okoliczności ujawnionych w czasie rozprawy oraz o konsekwencjach niedopełnienia tego obowiązku.

⁸⁰⁶ Zob. §92-94 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. - Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz. U. poz. 1141 z późn. zm.).

⁸⁰⁷ §91 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. - Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz. U. poz. 1141 z późn. zm.).

oznaczonych podmiotów⁸⁰⁸) nie postrzega się jako ograniczających zasadę jawności rozprawy⁸⁰⁹.

Należy zauważyć jednakże, że w praktyce publiczność rozprawy głównej nie odgrywa znaczącej roli, a na sali rozpraw niezbyt często pojawiają się postronne osoby, niezwiązane z uczestnikami procesu. Wydaje się, że m.in. także z powodu niezbyt powszechnej wiedzy o nieograniczonym dostępie społecznym do przebiegu procesu przed sądem, bądź napotykanym trudności w sposobie pozyskania informacji na temat właściwej sprawy. Z tego powodu istotne znaczenie w realizacji zasady jawności rozprawy głównej ma możliwość rejestrowania jej przebiegu (utrwalenie dźwięku lub obrazu) przez przedstawicieli środków masowego przekazu, na co sąd jest zobowiązany wyrazić zgodę (art. 357§1 k.p.k.⁸¹⁰), chyba że została wyłączona jawność rozprawy głównej⁸¹¹. Omawiana instytucja pozwala na zapoznanie z przebiegiem rozprawy głównej masowej publiczności. Jednocześnie ustawodawca nie przewiduje możliwości nie uwzględnienia wniosku przedstawicieli mediów o rejestrację przez nich przebiegu rozprawy głównej, jeśli tylko jest ona jawna. Jedynie w szczególnych przypadkach, kiedy obecność dziennikarzy mogłaby deprymować świadka, możliwe jest zarządzenie przez przewodniczącego opuszczenia sali rozpraw przez nich, a w konsekwencji zaprzestania na czas tej czynności rejestracji obrazu i dźwięku⁸¹² (art. 357§5 k.p.k.). W zależności od wymagającej tego sytuacji możliwe jest jednak: oznaczenie przez sąd warunków udziału w rozprawie przez przedstawicieli mediów (np. co do formy utrwalenia np. tylko dźwięku, usytuowania aparatury bądź osób ją obsługujących⁸¹³), bądź ograniczenie ich liczby (kiedy wymagają tego względy techniczno-organizacyjne, a obecność wszystkich dziennikarzy utrudnia właściwy tok rozprawy np. dźwięk aparatury,

⁸⁰⁸ Zob. R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, Lex-stan prawny na 1 maja 2021 r. (art. 355 k.p.k.).

⁸⁰⁹ T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego...s.1235, K. Zgryzek, Zasada jawności [w:]System..., s.809-811.

⁸¹⁰ Przepis w brzmieniu nadanym przez art. 1 pkt 4 ustawy z dnia 10 czerwca 2016 r. (Dz.U.2016.1070) zmieniającej Kodeks postępowania karnego z dniem 5 sierpnia 2016 r.

⁸¹¹ R. Koper, Jawność rozprawy głównej w procesie karnym ..., s. 85, P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego Komentarz Tom II, Warszawa 2011, s 437.

⁸¹² Tak też min , D. Świecki [w] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki (red. d. Świecki) Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2021, (art. 357 k.p.k.), R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, Lex – stan prawny na 1 maja 2021 r. (art. 357 k.p.k.)

⁸¹³ D. Świecki [w] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki (red. d. Świecki) Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2021, (art. 357 k.p.k.).

nadmierne oświetlenie, skrępowanie oskarżonego utrudniające składanie mu wyjaśnień)⁸¹⁴. W skrajnym przypadku możliwe jest także usunięcie dziennikarzy z sali rozpraw jednakże tylko wówczas, jeśli zakłócają przebieg rozprawy (art. 357§2,3,4 k.p.k.)⁸¹⁵.

Omawiając zasadę jawności rozprawy głównej nie można pominąć wywarcia istotnego wpływu na jej faktyczny wymiar przez epidemię związaną z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2 (Covid-19), w związku z którą 14 marca 2020r. wprowadzony został w Polsce stan zagrożenia epidemicznego⁸¹⁶. Jego konsekwencją były skierowane do wszystkich prezesów sądów powszechnych i wojskowych rekomendowane przez Ministerstwo Sprawiedliwości (za pośrednictwem podsekretarza stanu) rozwiązania w celu zapewnienia bezpieczeństwa zdrowotnego pracowników i interesantów⁸¹⁷. W jednym z nich „wprowadzono” zakaz wstępu do budynku sądów osób poza wezwanymi do udziału w posiedzeniu lub w innych niezbędnych wypadkach. Jednocześnie zarekomendowano prezesom sądów wydawanie zarządzeń w celu ograniczenia lub uniemożliwienia dostępu publiczności do sali rozpraw⁸¹⁸.

Zalecenia te nie zostały zawarte w jakimkolwiek akcie prawnym o randze ustawowej ani pozaustawowej. Niemniej jednak aktualne nadal rekomendacje organu administracji rządowej, kierowane do prezesów sądów, skutkowały wydawaniem przez nich zarządzeń ograniczających lub wyłączających możliwość uczestnictwa publiczności w rozprawie głównej⁸¹⁹. W ten sposób, pomimo kwestionowanego⁸²⁰ braku ustawowego

⁸¹⁴ R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks ... Lex – stan prawny na 1 maja 2021 r. (art. 357 k.p.k.)

⁸¹⁵ Strony również mogą rejestrować przebieg rozprawy, jednakże jedynie przez utrwalenie dźwięku. Jednocześnie ich wnioski w tym zakresie sąd jest obowiązany uwzględnić, o ile nie stoi to w opozycji do prawidłowości postępowania (art. 358 k.p.k.).

⁸¹⁶ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r. o ogłoszeniu na terenie Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego (Dz.U. z 2020 r. poz. 433)

⁸¹⁷ Pisma z 17 III 2020 r. i 18 maja 2020 r. (DNA-II.510.20.2020) oraz z 5 listopada 2020r. (DNA-II.510.83.2020) skierowane przez podsekretarza stanu Ministerstwa Sprawiedliwości do prezesów sądów powszechnych i wojskowych, min. w związku z wejściem w życie przepisów ustawy z dnia 14 maja 2020 r. o zmianie niektórych ustaw w zakresie działań osłonowych w związku z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2 (Dz.U. z 2020 r. poz. 875 ze zm.)

⁸¹⁸ Pismo podsekretarza stanu Ministerstwa Sprawiedliwości z 18 maja 2020 r. znak DNA-II-510.20.2020 (pkt A VI. 1) https://www.adwokatura.gdansk.pl/upload/files/inne/pismo_do_psa_1852020.pdf (dostęp 14 września 2021r., godz. 21.12)

⁸¹⁹ M. Zimna, Publiczność rozprawy w postępowaniu karnym a jej ograniczenia w związku z ogłoszeniem stanu epidemii, *Ius Novum* 2/21, s. 105.

unormowania tej kwestii, faktycznie niemal wszystkie sądy w Polsce w ramach zalecanych prezesom sądów czynności, ograniczyły lub wyłączyły możliwość obecności publiczności w jawnych rozprawach głównych⁸²¹. Ewidentnie zatem było to niezgodne z prawem ograniczenie zasady jawności rozprawy głównej, gdyż mogłoby to nastąpić tylko w drodze ustawy.

Jawność wewnętrzną rozprawy głównej (co już wielokrotnie było omawiane i będzie w dalszych częściach pracy) realizują przede wszystkim unormowania gwarantujące stronom (podmiotom na prawach strony) uprawnienie do uczestnictwa w rozprawie głównej, przewidziane przez art. 350§2 k.p.k., art. 349§8 i 9 k.p.k., 353§4a k.p.k. w powiązaniu z art. 117§2 k.p.k., jak też dodatkowo w zakresie oskarżonego: art. 374§1i1a k.p.k., art. 350§3 k.p.k., art. 353§3 k.p.k. oraz regulujące obecność oskarżyciela publicznego na rozprawie: art. 46§1i2, 517a§2, 55§4 k.p.k. Jak już wspomniano, jako niekorespondującą z tą zasadą, należy uznać możliwość przeprowadzania na rozprawie głównej dowodów pod nieobecność oskarżonego i jego obrońcy w trybie art. 378a k.p.k.

Nie uznaje się natomiast za wyłączenie jawności rozprawy głównej wobec oskarżonego jego usunięcia z sali rozpraw w sytuacjach objętych art. 390§2 k.p.k. lub art. 375§1 k.p.k. Ubocznie można zauważyć, że drugi z przepisów przy wnioskowaniu „a maiori ad minus” mógłby być zastosowany także do innych stron⁸²². Podobnie nie uznaje się za naruszającą jawność rozprawy głównej wobec stron wspomnianej już możliwości usunięcia ich (nie dotyczy to prokuratora) na podstawie art. 48§2 w zw. z art. 51§1 Ustawy o ustroju sądów powszechnych, kiedy po bezskutecznym upomnieniu nadal naruszają one powagę, spokój lub porządek czynności sądowych⁸²³.

Podsumowując tę część rozważań należy stwierdzić, że zasada jawności współkształtuje model rozprawy głównej, gdyż zakłada, że to forum, w przeciwieństwie do posiedzenia, jest jawne dla publiczności i dostępne dla stron. Modelowo, zgodnie ze standardem konstytucyjnym i konwencyjnym, w przedmiocie jawności rozprawy w

⁸²⁰ M. Zimna, Publiczność rozprawy w postępowaniu ..., s. 104, 108., wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich z 1 czerwca 2020r. <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/koronawirus-rpo-publicznosc-ma-prawo-udzialu-w-rozprawach-sadowych> (dostęp 13 września 2021r. godz. 22.00)

⁸²¹ Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Prawa człowieka w dobie pandemii, Warszawa 2021, s. 26.

⁸²² D. Świecki, Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych, Warszawa 2015, s. 180.

⁸²³ Por. K. Zgryzek, Zasada jawności [w:]..., s. 828-829, czy R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Lex-stan prawny na 1 maja 2021 (art. 355 k.p.k.).

aspekcie zewnętrznym, decyzje co do jej granic i przesłanek (w odniesieniu do możliwych lub celowych odstępstw od zasady) może podejmować jedynie bezstronny sąd. To założenie burzy obecnie art. 360 § 2 k.p.k., bowiem przepis ten, jak już wielokrotnie akcentowano, uprawnia prokuratora (przez prawo zgłoszenia sprzeciwu) do faktycznego decydowania, czy i kiedy jawne rozpoznanie sprawy może w konkretnym przypadku godzić w dobro wymiaru sprawiedliwości.

Zaakcentować ponownie wypada także to, że ustawodawca jawność zewnętrzną i wewnętrzną wprowadził do posiedzeń, gdyż tak jak rozprawa, posiedzenia w wypadkach wskazanych w ustawie lub na mocy decyzji, mogą być jawne zewnętrznie, a wówczas są też jawne wewnętrznie (art. 95b-art.96a k.p.k.). Zatem jawność rozprawy jako historyczny wyróżnik tego forum od posiedzenia obecnie traci na znaczeniu. Kryterium różnicującym, w omawianym obszarze pomiędzy tymi forami orzecznymi, jest jedynie zakres stosowania zasady jawności - na rozprawie jest ona co do istoty w pełni realizowana, zaś na posiedzeniach częściowo, bowiem nadal nie wszystkie z nich są jawne (art. 95b§1 k.p.k.).

IV. 8. Zasada ustności.

Jak już wspomniano charakter i doniosłość rozprawy głównej, mającej stanowić w założeniu najważniejszą część procesu karnego znajduje odzwierciedlenie w jej ustności, którą ustawodawca przewiduje w art. 365 k.p.k.

W znaczeniu prawnym zasada ustności sprowadza się do werbalnej komunikacji sądu ze stronami, wymogu odczytywania dokumentów lub ustnego ogłaszania orzeczeń⁸²⁴.

Zasada ustności ze swej istoty ściśle koresponduje z zasadą jawności rozprawy głównej, w obu jej aspektach (zewnętrznym i wewnętrznym). Komunikacja uczestników rozprawy w formie werbalnej stanowi spontaniczną, a tym samym najwłaściwszą formę ich porozumiewania się, jak też skutecznego procesowo wyrażania stanowiska lub żądań, dostosowywanych do kierunku i wyniku przeprowadzanych przed sądem czynności.

⁸²⁴ S. Kalinowski, *Polski proces karny...*, s. 117.

Jednocześnie umożliwia publiczności percepcję przebiegu rozprawy głównej, przez co uznaje się ją za niezbędną przesłankę jawności zewnętrznej⁸²⁵.

Ustność rozprawy głównej uznaje się za zasadę warunkującą minimum standardów rzetelnego procesu⁸²⁶.

Zawarty w art. 365 k.p.k. wymóg, aby rozprawa główna odbywała się ustnie realizowany jest w ten sposób, że wszelkie oświadczenia procesowe w jej trakcie są wyrażane lub ujawniane przez słowo wypowiedziane, nie zaś w formie pisemnej⁸²⁷.

Odwołać się tu należy przede wszystkim do: inicjującego rozprawę główną „wywołania sprawy”, o którym mowa w art. 381 k.p.k., rozpoczynającego przewod sądowy przedstawienia zarzutów aktu oskarżenia (przez oskarżyciela lub przewodniczącego – art. 385§1-1a k.p.k.), poinformowania o treści odpowiedzi oskarżonego na akt oskarżenia (art. 385§2 k.p.k.), pouczenia oskarżonego o prawie składania wyjaśnień, odmowy wyjaśnień lub odpowiedzi na pytania, składania wniosków dowodowych i skutkach zaniechania w tym przedmiocie (art. 386§1 k.p.k.), zadawania pytań osobom przesłuchiwanym (art. 370 k.p.k.), wyrażania przez strony (ich przedstawicieli, podmioty na prawach strony) stanowiska, co do każdej kwestii podlegającej rozstrzygnięciu (art. 367§1 k.p.k.) oraz ich głosów końcowych (art. 406 k.p.k.), czy też wreszcie ogłoszenia przez sąd (przewodniczącego) orzeczeń i zarządzeń (art. 100§1 k.p.k.), w tym wyroku poprzez jego odczytanie lub zwięzłe przedstawienie rozstrzygnięcia i wskazanie najistotniejszych jego motywów (art. 418§1-1b i 3 k.p.k.).

Ze swej istoty zasada ustności rozprawy głównej jest także ściśle skorelowana z zasadą bezpośredniości z uwagi na właściwą dla niej formę przeprowadzania w toku przewodu sądowego dowodów, poprzez wysłuchanie wypowiedzi oskarżonych, świadków, specjalistów, biegłych, bądź odczytanie protokołów ich przesłuchania (m.in. art. 386 § 1 k.p.k., art. 389 k.p.k., art. 391 k.p.k. i art. 392 k.p.k.).

Ustny charakter rozprawy głównej nie oznacza, że jest ona całkowicie pozbawiona elementów pisemności. Przede wszystkim należy tu wskazać: obowiązek spisania protokołu z przebiegu rozprawy (art. 143 pkt 11 k.p.k.)⁸²⁸, wyłącznie pisemną

⁸²⁵ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie...*1998, s. 145, por. także S. Kalinowski, *Polski proces karny...*, s. 118-119,

⁸²⁶ A. Gerecka-Żołyńska, *Zasada ustności i zasada pisemności [w:]...*, s. 851.

⁸²⁷ Por. A. Gerecka-Żołyńska, *Zasada ustności i zasada pisemności [w:]...*, s. 844.

⁸²⁸ Możliwość ograniczenia protokołu do zapisu najistotniejszych oświadczeń osób biorących w czynności procesowej utrwalanej przez rejestrację dźwięku albo obrazu i dźwięku nie dotyczy rozprawy

formę odpowiedzi oskarżonego na akt oskarżenia (art. 338§2 k.p.k.), wymóg odczytania – w wypadkach wskazanych w ustawie - mających pisemną formę dokumentów czy uwzględnienia mających znaczenie dla jej przebiegu pism procesowych. Również rozstrzygający odpowiedzialność karną oskarżonego wyrok wymaga dla swej ważności formy pisemnej (art.418§1 k.p.k.)⁸²⁹.

Złożenie na rozprawie wyjaśnień przez oskarżonego lub zeznań przez świadka na piśmie jest możliwe jedynie w odniesieniu do osób głuchych lub niemych, a kiedy okaże się to niewystarczające do udziału w ich przesłuchaniu wzywa się tłumacza (art. 204§1 pkt 1 k.p.k.)⁸³⁰.

W świetle podniesionych uwag należy stwierdzić, że wobec wymogu zawartego w przywołanym art. 365 k.p.k. ustność w istotny sposób kształtuje model rozprawy głównej. Jest ona przewidziana zarówno dla czynności sądu oraz stron i ich przedstawicieli procesowych. Modelowym wyróżnikiem rozprawy głównej jest to, że wszelkie decyzje sądu zapadające w jej toku podlegają wyłącznie ustnemu ogłoszeniu. Od zasady tej ustawa nie przewiduje wyjątku (art. 100 § 1 k.p.k.). Strony przedstawiają swoje stanowiska na rozprawie także co do zasady ustnie. Forma ta jest przewidziana w każdym przypadku gdy ustawa na to wskazuje, np. przewidując ich „wypowiedzenie się” (art. 367 § 1 k.p.k.), „zadawanie pytań” (art. 370 k.p.k.), czy „udzielenie im głosu”(art. 406 k.p.k.). Również przesłuchania będące cechą charakterystyczną rozprawy głównej przewidziane są w formie ustnej (m.in. art. 171 k.p.k.mówiący o wypowiedaniu się osoby przesłuchiwanej). Natomiast, gdy ustawa nie zastrzega ustności dla danej czynności procesowej (np. złożenie wniosku) to strona w toku rozprawy może jej dokonać na piśmie, przez złożenie go do akt sprawy (art. 116 k.p.k.).

Jak już sygnalizowano specyficzna sytuacja, jeśli chodzi o oddziaływanie zasady ustności na sposób procedowania na rozprawie występuje w zakresie przeprowadzania dowodów z dokumentów, wobec których obecny model rozprawy głównej, jako zasadę przyjmuje ich nieodczytywanie. Wyjątkiem są protokoły przesłuchania oskarżonego oraz świadków, gdy są oni przesłuchiwani na rozprawie, a zachodzi konieczność ujawnienia ich poprzednio złożonych wyjaśnień lub zeznań. Wskazuje na to art. 389 § 2 k.p.k.

(art. 147§3 k.p.k. w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 11 marca 2016 r. /Dz.U.2016.437/ zmieniającą Kodeks postępowania karnego z dnia 15 kwietnia 2016 r.)

⁸²⁹ A. Gerecka-Żołyńska, Zasada ustności i zasada pisemności ..., s. 845.

⁸³⁰ W postępowaniu przygotowawczym możliwe jest złożenie wyjaśnień przez podejrzanego na piśmie (chyba że przesłuchujący z ważnych powodów nie wyrazi na to zgody). Po ich podpisaniu przez niego i opatrzeniu datą stanowią one załącznik do protokołu przesłuchania (art. 176§1,2i3 k.p.k.).

mający zastosowanie do oskarżonych, jak i świadków (art. 391§3 k.p.k.), wymagający wezwania przez przewodniczącego tych osób do ustosunkowania się do odczytanych treści. W innych przypadkach tj. niestawiennictwa osób, dotyczące ich protokoły przesłuchań, tak jak i pozostałe dokumenty, obejmuje reguła ich ujawniania bez odczytywania, którą przewiduje art. 405 § 2 i 3 k.p.k.

W świetle podniesionych uwag należy stwierdzić, że choć art. 365 k.p.k. zastrzega, że przebieg rozprawy jest ustny, to jednak faktycznie model rozprawy głównej ma obecnie w tym zakresie charakter mieszany. tj. ustny i niewymagający ustności. Szczególny charakter ma tu wprowadzenie, jako zasady na rozprawie głównej, fikcji prawnej ustności poprzez zbiorcze uznanie z mocy prawa dokumentów formalnie „podlegających odczytaniu” za ujawnione bez odczytywania (a nawet nawet ich głosowego wyszczególniania -art. 405 § 2 k.p.k.).

IV. 9. Zasada koncentracji.

Normatywną rękojmię prawidłowości postępowania sądowego stanowi między innymi konstytucyjny wymóg rozpatrzenia sprawy przez sąd bez nieuzasadnionej zwłoki (art. 45 ust.1 Konstytucji). Podniesienie tej gwarancji do rangi ustawy zasadniczej wiąże się z założeniem, że spóźniony wymiar sprawiedliwości w istocie nie spełnia swojej roli, jeśli jego praktyczna konstrukcja i funkcjonowanie uniemożliwiają udzielenie jednostce niezwłocznej, sprawnej i efektywnej ochrony prawnej⁸³¹.

Realizacja gwarancji polegającej na przeprowadzeniu postępowania sądowego bez zbędnej zwłoki wymaga sprawnego i możliwie jak najszybszego podejmowania czynności umożliwiających wydanie wyroku, rozstrzygającego o odpowiedzialności karnej oskarżonego⁸³².

⁸³¹ Por. *M. Saffjan, L. Bosek (red.)*, Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86, Warszawa 2016, art. 45, teza 114, D. Szumiło–Kulczycka, Zasada sprawności (szybkości) i zasada koncentracji materiału dowodowego [w:] System Prawa Karnego Procesowego. Zasady procesu karnego (red. nacz. P. Hofmański, red. nauk. P. Wiliński) t. III, cz. 2, Warszawa 2014, s. 947.

⁸³² Por. P. Wiliński, Konstytucyjne gwarancje prawa karnego procesowego [w:] System Prawa Karnego Procesowego, Zagadnienia ogólne t. I, cz. I red. nacz. i nauk. Piotr Hofmański, Warszawa 2013, s. 770

Z przewidzianą w ustawie zasadniczej gwarancją rozpatrzenia przez sąd sprawy bez zbędnej zwłoki skorelowany został przepis art. 2 §1 pkt 4 k.p.k., wskazujący jako jeden z celów postępowania karnego wymóg rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie.

Ustawodawca nie definiuje pojęcia „rozsądny termin”, wprost nie odwołuje się także w tym zakresie do kryteriów pomocniczych, które mogłyby pomóc w ustaleniu precyzyjnej treści tego zwrotu. niemniej jednak przyjmuje się, że wymóg rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie oznacza, że postępowanie jest prowadzone przez organ procesowy w taki sposób, aby nie doszło do opóźnienia, którego nie dało się uniknąć w konkretnych okolicznościach danej sprawy.⁸³³ Owym opóźnieniem musi być zatem rażące odstępstwo w zakresie upływu czasu pomiędzy kolejnymi czynnościami procesowymi, powodujące nadmierne wydłużenie okresu trwania postępowania, nie znajdujące uzasadnienia w realiach konkretnej sprawy⁸³⁴.

Ustalenie „rozsądnego terminu rozpoznania sprawy” uzależnione jest m.in. od: stopnia zawiłości sprawy, zachowania się zarówno podmiotów uczestniczących w procesie, jak samych organów procesowych, jak też od wagi przedmiotu postępowania i rodzaju grożących oskarżonemu prawnych konsekwencji⁸³⁵.

Karnoprosesowa dyrektywa rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie jest zatem rozumiana jako rozpatrzenie sprawy bez zbędnej zwłoki wymagane przez ustawę zasadniczą⁸³⁶.

Konstytucyjny wymóg rozpoznania sprawy bez zbędnej zwłoki w zestawieniu z nawiązującymi do tej gwarancji procesowymi uregulowaniami (m.in. wspomniany wyżej art 2§1 pkt 4 k.p.k.) powoduje, że w piśmiennictwie wyodrębniana jest zasada szybkości (sprawności) postępowania (odnosząca się zarówno do postępowania przygotowawczego, jak i jurysdykcyjnego)⁸³⁷. Kwestia charakteru tej dyrektywy nie jest jednak jednolicie

⁸³³ J. Skorupka, Przepisy wstępne [w:] Kodeks postępowania karnego, Komentarz (red. J. Skorupka), Warszawa 2020, s. 11,

⁸³⁴ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 23 listopada 2010 r., sygn. sprawy II S 28/10, LEX nr 783363.

⁸³⁵ J. Kasiński, Zasada koncentracji [w:] Meritum Postępowanie Karne (red. nauk. D. Świecki), Warszawa 2019, s. 161.

⁸³⁶ A. Kania, Postulat szybkości postępowania karnego a ograniczenie jego formalizmu, Prok.i Pr. 2017, nr 6, s. 29.

⁸³⁷ D. Szumiło –Kulczycka, Zasada sprawności (szybkości) i zasada koncentracji materiału dowodowego [w:]... s. 946. Zob. także min.: P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego. Komentarz t. I (P. Hofmański red.), Warszawa 2004, s. 26, J. Grajewski, Przepisy wstępne [w:] Jan

postrzegana w doktrynie⁸³⁸. Prezentowane są tu m.in. poglądy uznające regułę szybkości postępowania za element składowy innych zasad procesowych np. bezpośrednio (której składowymi ma być szybkość i koncentracja)⁸³⁹, czy częściej - koncentracji (ciągłości rozprawy, nieprzerwalności procesu)⁸⁴⁰.

Zasada koncentracji nie została zdefiniowana w Kodeksie postępowania karnego. Żaden z jego przepisów nie odwołuje się także do niej wprost. Niemniej jednak fragmentarycznie jest ona zakotwiczona w szeregu unormowań proceduralnych, których łączna analiza oddaje jej sens i istotę. Choć obecnie w piśmiennictwie uważa się, że ma ona zastosowanie także do postępowania przygotowawczego, niewątpliwie największe i pełne znaczenie dyrektywa ta będzie miała w odniesieniu do rozprawy głównej⁸⁴¹. Wszak w art. 366§2 k.p.k. ustawodawca nakłada na przewodniczącego, aby dążył do rozstrzygnięcia sprawy na „pierwszej rozprawie głównej” (sformułowanie to należy odnosić do pierwszego terminu rozprawy⁸⁴²). Uregulowanie to oddaje istotę zasad koncentracji i szybkości postępowania⁸⁴³.

Istotą zasady ciągłości rozprawy jest wymóg, aby składające się na nią czynności procesowe, a w szczególności te o charakterze dowodowym, tworzyły sekwencję skoncentrowanych zdarzeń, umożliwiających rozstrzygnięcie przez sąd sprawy poprzez wydanie wyroku co do odpowiedzialności karnej oskarżonego, bez zbędnej zwłoki⁸⁴⁴. Wymagane jest tu zatem sprawne prowadzenie postępowania przez sąd w ramach zaplanowanego porządku poprzez skupienie czynności w ciąg pozbawiony dłuższych przerw, tak, aby nie było konieczności powrotu do poprzednich etapów procedowania w celu uzupełnienia materiału lub powtórzenia czynności⁸⁴⁵.

Grajewski, Lech K. Paprzycki, Michał Płachta, Kodeks postępowania karnego, Tom I Komentarz do art. 1-424 k.p.k., Kraków 2003, s. 31.

⁸³⁸ Szerzej na ten temat zob. min.: J. Skorupka, O sprawiedliwości procesu karnego, Warszawa 2013, s. 125-128, który jednocześnie zauważa, że art. 45 ust.1 Konstytucji nie gwarantuje szybkiego postępowania sądowego lecz wymóg jego zakończenia bez zbędnej zwłoki (s. 125), D. Szumiło –Kulczycka, Zasada sprawności (szybkości) i zasada koncentracji materiału dowodowego [w:] ..., s. 943-947.

⁸³⁹ S. Waltoś, Proces karny. Zarys ..., s. 219.

⁸⁴⁰ Tak m.in. , T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne...1998,s. 151 (według autorów zasadę koncentracji z postulatem szybkości postępowania obrazuje stosunek krzyżowania), J. Kasiński, Zasada koncentracji [w:] ..., s. 159.

⁸⁴¹ Tak m.in. , T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie... 1998 s. 149,151, 156.

⁸⁴² J. Kasiński, Zasada koncentracji [w:]....s. 167.

⁸⁴³ J. Skorupka, Przepisy wstępne [w:] Kodeks ..., s. 981.

⁸⁴⁴ D. Orkiszewska, Zasada ciągłości rozprawy i koncentracji materiału dowodowego w sprawach karnych na tle systemów prawnych wybranych państw, IWS, Warszawa 2018, s. 1.

⁸⁴⁵ J. Kasiński, Zasada koncentracji [w:], s. 159.

Z powyższymi postulatami koreluje uregulowanie §86 Regulaminu urzędowania sądów powszechnych⁸⁴⁶ nakładające na przewodniczącego obowiązek rezerwowania wolnych terminów dni sesyjnych tak, aby umożliwić odraczenie lub przerwanie rozprawy w prowadzonych sprawach na okresy nieprzekraczające 6 tygodni.

Jak już wspomniano, zasada koncentracji jest ściśle powiązana z postulatami: szybkości postępowania, nieprzerwalności posiedzenia sądowego (ciągłości rozprawy) oraz niezmienności składu sądu⁸⁴⁷.

Reasumując, zasadę szybkości, jak sama jej nazwa wskazuje, odnosi się do czasu trwania postępowania. Formuluje się tu postulat, aby czas trwania procesu (przy zachowaniu jego rzetelności) był na tyle krótki, na ile pozwala ilość i charakter czynności, nakładów i środków niezbędnych do ustalenia kwestii odpowiedzialności karnej oskarżonego. Reguła sprawności postępowania odwołuje się do charakteru i jakości działań organów wymaganych do przeprowadzenia w możliwie najkrótszym przedziale czasowym. Zasada koncentracji kładzie natomiast nacisk na skupienie tych czynności w zwarty ciąg pozbawiony zbędnych przerw przy zachowaniu funkcji gwarancyjnych procesu dla stron oraz jego celu w postaci ustalenia prawdy⁸⁴⁸.

Abstrahując od metody pojmowania powyższych zasad i ich wzajemnej relacji, w nauce przedmiotu panuje zgodność co do tego, że ciągłość rozprawy, związana z koncentracją materiału dowodowego, które przekładają się na sprawność, tym samym także i szybkość procesu, pełnią fundamentalną rolę, jeśli chodzi o gwarancję ochrony kluczowych praw podmiotów uczestników postępowania karnego⁸⁴⁹.

Niewątpliwie rozwiązaniem, które istotnie wzmacnia realizację prawa strony (pokrzywdzonego) do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki, jest przysługująca jej skarga na tzw. przewlekłość postępowania, z którą związana jest rekompensata pieniężna⁸⁵⁰. Instytucja ta z jednej strony chroni interes uczestnika postępowania sądowego, z drugiej zaś mobilizuje organy sądowe do prowadzenia efektywnego, pozbawionego zahamowań postępowania. Przy czym choć w doktrynie przyjmuje się, że

⁸⁴⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. - Regulamin urzędowania sądów powszechnych (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2514 z późn. zm.).

⁸⁴⁷ Tak m.in.: T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie...*, Warszawa 1998 s. 149.

⁸⁴⁸ D. Szumiło –Kulczycka, *Zasada sprawności (szybkości) i zasada koncentracji materiału dowodowego [w:] ...* s. 948-949.

⁸⁴⁹ D. Orkiszewska, *Zasada ciągłości rozprawy i koncentracji ...*, s. 1.

⁸⁵⁰ Art. 2 ust. 1 i art. 3 pkt 4 i inne Ustawy z 17 czerwca 2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki.

dla prawidłowej oceny, czy w rozpoznaniu sprawy doszło do nieuzasadnionej zwłoki powinno mieć znaczenie to, czy opóźnienie spowodowały okoliczności zawinione przez sąd, czy też obiektywne trudności. Niemniej jednak zawinione przez sąd np. w postaci znacznego obłożenia ilością spraw podlegających załatwieniu, koniecznością rozpoznania w pierwszej kolejności określonego rodzaju spraw lub też innych systemowych niedomagań np. zbyt dużą liczbą spraw w odniesieniu do liczebności sędziów danego wydziału, czy np. opóźnień wynikających z zasad losowego przydziału spraw⁸⁵¹. Jednakże z punktu widzenia naruszenia przez sąd standardu konstytucyjnego poprzez dopuszczenie przewlekłości postępowania tego rodzaju kwestie są bez znaczenia dla ustalenia, czy w danej sprawie doszło do przewlekłości postępowania⁸⁵².

Przyczynami przedłużającego się postępowania sądowego, sprzeciwiającymi się jego ciągłości, są występujące w praktyce zachowania obstrukcyjne stron np. poprzez składanie przez kolejne podmioty licznych wniosków o odroczenie rozprawy, nieuzasadnionych faktycznie wniosków o wyłączenie sędziego, bądź też przez nadużywanie przez nie inicjatywy dowodowej, w tym poprzez mnożenie wniosków dowodowych (m.in. w różnych w tym zaawansowanych fazach rozprawy), nierzadko mających za zadanie jedynie oddalenie w czasie merytorycznego rozstrzygnięcia⁸⁵³.

Po stronie sądu prowadzącego postępowanie zazwyczaj formułuje się zarzuty dotyczące zachowań pozostających w opozycji do zasady koncentracji, takich jak: bezczynność (gdy sąd nie wykonuje w ogóle czynności lub podejmuje niewłaściwe⁸⁵⁴), pochopne lub nieuzasadnione korzystanie z instytucji występowania z wnioskiem o przekazanie sprawy innemu równorzędnemu sądowi w trybie art. 36 k.p.k. (formułuje się tu wymóg, aby korzystać z tej instytucji jedynie wtedy, gdy sytuacja procesowa w oczywisty sposób nawiązuje do przesłanek ustawowych. Jednocześnie decyzja w tym zakresie powinna uwzględniać możliwości proceduralne przesłuchania na odległość⁸⁵⁵). Istotne znaczenie jeśli chodzi o sprawność i szybkość procesu należy tu także przypisać

⁸⁵¹ G. Zalizowski, Prawo do sądu na tle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej w kontekście Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Repozytorium Uniwersytetu Wrocławskiego 2016, s 27-28.

⁸⁵² Postanowienie SN z 7 lipca 2022 r., sygn. I NSP 204/22, LEX nr 3369910.

⁸⁵³ P. Hofmański, D. Szumiło-Kulczycka, S. Waltoś, Faktyczne zachowania uczestników procesu extra lub contra legem oraz Faktyczne zachowania uczestników postępowania intra legem [w:] Zagubiona szybkość procesu karnego. Jak ją przywrócić?, red. J. Czapska, S. Waltoś, Warszawa 2005. s. 51-53

⁸⁵⁴ Tak też postanowienie SN z 24 lutego 2016 r., sygn. III SPP 53/15, OSNP 2017, nr 9, poz. 121.

⁸⁵⁵ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 18 listopada 2010 r., sygn. akt II AKo 110/10, Lex nr 852426.

ograniczeniom związanym ze stroną techniczną i finansowymi możliwościami sądów dającymi szansę na sięganie po nowoczesne technologie, które mogłyby usprawnić i przyspieszyć postępowanie sądowe np. w zakresie technik protokołowania czynności, czy jakości aparatury służącej do zdalnej komunikacji.

Trzecią grupę czynników przyczyniających się do oddalenia w czasie wydania merytorycznego rozstrzygnięcia stanowią te o charakterze systemowym, związane z praktycznymi aspektami aktywności stron, w tym tzw. podmiotów profesjonalnych, którego podłożem często bywa niewystarczające przygotowanie, bądź wiedza o kierunku dowodów dotyczących aktu oskarżenia. Dotyczy to w szczególności oskarżyciela publicznego, który (o ile w ogóle stawi się na rozprawę – art. 46§2 k.p.k.), często nie jest autorem aktu oskarżenia i nie zna materiałów sprawy. Co więcej, jeśli występują różne osoby jako reprezentanci oskarżyciela na kolejnych terminach rozprawy, nierzadko nie mają oni wiedzy także odnośnie do rodzaju przeprowadzonych dowodów oraz wyniku przeprowadzonych uprzednio czynności w toku przewodu sądowego⁸⁵⁶. Braku aktywności stron sprzyjają uregulowania proceduralne w postaci wzajemnego sprzężenia wymienianych wielokrotnie art. 2 §2 k.p.k., art. 167 k.p.k., 366§1k.p.k., nakładających na sąd konieczność poszukiwania dowodów (bez względu na stanowisko stron) aż do „wszechstronnego” wyjaśnienia sprawy.

W doktrynie i judykaturze powszechnie zgłaszany jest korelujący z opinią społeczną, postulat możliwie maksymalnego skrócenia czasu trwania postępowania.

W Kodeksie postępowania karnego widoczna jest tendencja ustawodawcy mająca na celu realizację wymogu „niezwłocznego” wykonywania czynności w toku postępowania przez regulacje zawarte m.in.w: art. 42§3, 81a§2,83§1, 149§1, 156§5a, 185a§2, 185c§2, 192§1, 203§4, 217§4, 218§3, 218a§1i2, 220§3, 225§1, 230§1i2, 232a, 238§2i3, 243§2, 244§4, 245§1, 246§2, 247§4i5, 250§3a, 252§3, 253§1i3, 261§3, 273§2, 275§5, 275a§3, 279§3, 291§4, 300§2, 304§2i3, 305§1, 308§1, 313§1, 314, 338§1, 338b§2, 349§1, 375, 408, 412 k.p.k.

Brzmienie art. 366§2 k.p.k. wskazuje, że na przewodniczącym ciąży obowiązek takiego przygotowania i zorganizowania rozprawy głównej, aby postępowanie zostało przeprowadzone i zakończone w ramach jednego – pierwszego jej terminu⁸⁵⁷.

⁸⁵⁶ P. Hofmański, D. Szumiło-Kulczycka, S.Waltoś, Faktyczne zachowania uczestników procesu s. 51-53.

⁸⁵⁷ Por. J. Skorupka, Przepisy wstępne ..., s. 981.

Zasady szybkości (sprawności, koncentracji) postępowania znajdują wyraz także w wielu innych uregulowaniach i instytucjach decydujących o kształcie przebiegu procesu w jego fazie jurysdykcyjnej. W szczególności określane są także uczestnikom postępowania terminy procesowe, w tym do: rozpoczęcia przewodu sądowego, zgłoszenia przez pokrzywdzonego udziału w charakterze oskarżyciela posiłkowego – art. 54§1 k.p.k., przyłączenia się przez innego pokrzywdzonego do postępowania w sprawie z aktu oskarżenia wniesionego przez z oskarżyciela subsydiarnego lub prywatnego (art. 55§3 k.p.k., art. 59§2 k.p.k.), zgłoszenia przez strony wniosku o wyłączenie sędziego (art. 41§2 k.p.k., co do zasady nie dotyczy to spraw, w których zostało wyznaczone posiedzenie wstępne – art. 349§7 k.p.k.), wniosku oskarżonego lub jego obrońcy o odroczenie rozprawy z uwagi na niezachowanie terminu 7 dni od daty otrzymania przez oskarżonego zawiadomienia o terminie rozprawy, cofnięcia przez oskarżyciela publicznego i prywatnego aktu oskarżenia bez zgody oskarżonego (art. 14§2 k.p.k., art. 496§2 k.p.k.), zamknięcia przewodu sądowego dla pokrzywdzonego oraz prokuratora do złożenia wniosku o naprawienie szkody lub zadośćuczynienie, jakim mowa w art. 46§1 kk (art. 49a k.p.k.).

Instytucją, niewątpliwie w założeniu służącą zagwarantowaniu realizacji zasady koncentracji na etapie rozprawy głównej jest także mające poprzedzać rozprawę główną posiedzenie organizacyjne (obecnie wstępne), które – co istotne może być przeprowadzone w dacie pierwszego terminu rozprawy – art. 349§1 k.p.k., mające na celu właściwą organizację rozprawy (podjęcie decyzji co do wniosków dowodowych stron, kolejności przeprowadzania dowodów i innych tego rodzaju kwestii).

W pierwotnej wersji art. 349 k.p.k. przewidywał, że sprawę można było skierować na takie posiedzenie, jeśli prezes sądu uznawał, że mogło to usprawnić postępowanie w zakresie właściwego przygotowania i zorganizowania rozprawy głównej, a przemawiały za tym zawłość sprawy lub inne istotne powody. Nowelizacja powołanego przepisu, która zmieniła jego brzmienie z dniem 1 lipca 2015r., wprowadziła obowiązek wyznaczania posiedzenia organizacyjnego w przypadku spodziewanej konieczności rozpoznania sprawy w ramach co najmniej pięciu terminów rozprawy głównej. Obecnie, od 22 czerwca 2021r.⁸⁵⁸ skierowanie sprawy na posiedzenie wstępne jest konieczne we wszystkich sprawach z oskarżenia publicznego, jeśli przewiduje się, że przewód sądowy

⁸⁵⁸ Zmiana art. 249 k.p.k. wprowadzona Ustawą z 20 kwietnia 2021 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1023).

nie zostanie zakończony na pierwszym terminie rozprawy. Na forum tym w ramach strony i ich przedstawiciele mogą przedstawić swoje postulaty co do planowania i organizacji rozprawy głównej (mogą być do tego wezwane przez przewodniczącego) odnośnie do terminów rozprawy, wniosków dowodowych, w tym co do sposobu lub kolejności przeprowadzenia dowodów, jak też inne oświadczenia mając przyczynić się do sprawnego i prawidłowego przeprowadzenia przewodu sądowego (art. 349§4i5 k.p.k.). Za szczególnie sprzyjające zasadom koncentracji i szybkości postępowania należy uznać ustanowienie prekluzyjnego terminu stronom (najpóźniej na posiedzeniu wstępnym) do złożenia wniosków formalnych i to nie tylko odnośnie właściwości sądu, wyłączenia sędziego, zwrotu sprawy prokuratorowi do uzupełnienia ale nawet w zakresie istnienia przeszkód procesowych o jakich mowa w art. 17 § 1 k.p.k. pod rygorem pozostawienia ich bez rozpoznania, chyba, że okoliczności uzasadniające złożenie wniosku powstały później lub wnioskodawca dowiedział się o nich później (art. 349§6i7 k.p.k.)

Za uregulowania korelujące z zasadą koncentracji w fazie poprzedzającej rozprawę w celu jej sprawnego i efektywnego przeprowadzenia uznaje się⁸⁵⁹, w szczególności także:

- wymóg art. 338§1 k.p.k. niezwłocznego doręczenia oskarżonemu odpisu aktu oskarżenia i wezwania go do składania wniosków dowodowych (w terminie 7 dni od daty doręczenia⁸⁶⁰)

- nałożony na prezesa sądu (przewodniczącego wydziału – co znamienne w terminie 30 dni – art. 339 § 4a k.p.k.). obowiązek wstępnej weryfikacji akt sprawy, co do ewentualnej celowości wyznaczenia posiedzenia, o jakim mowa w art. 339 k.p.k. §1-4a k.p.k. mający zapobiec możliwości skierowania na rozprawę sprawy, która nie powinna być rozpoznawana na tym forum wobec przeszkód formalnych lub wymaga poprawy warunków umożliwiających jej sprawne merytoryczne procedowanie (np. poprzez skierowanie jej do postępowania mediacyjnego art. 339§4 k.p.k.)

- instytucję zwrotu prokuratorowi sprawy w celu usunięcia istotnych braków postępowania przygotowawczego (art. 344a k.p.k. w zw. z art. 339 § 3 pkt 3a k.p.k.), bowiem pomimo „cofnięcia postępowania” do fazy przedjurysdykcyjnej ma ona

⁸⁵⁹ J. Kasiński, Zasada koncentracji [w:] ..., s. 165-166, 168

⁸⁶⁰ Termin ten ma charakter instrukcyjny - postanowienie SN z 29 grudnia 2020 r., sygn. V KK 559/19, LEX nr 3270735.

zastosowanie jedynie wówczas, gdy może się to przyczynić do przyspieszenia postępowania⁸⁶¹

- wymogi: wyznaczenia i przeprowadzenia rozprawy bez zbędnej zwłoki (art. 348 k.p.k.), dopuszczenia z urzędu lub na wniosek dowodów i ewentualnego sprowadzenia ich na rozprawę (art. 352 k.p.k., por. jednak art. 395 i 396 k.p.k.); w postępowaniu z oskarżenia prywatnego w razie niedojścia do pojednania w toku posiedzenia pojednawczego art. 491 § 2 k.p.k., przewodniczący kieruje sprawę na rozprawę główną, wyznaczając od razu jej termin (chyba że to niemożliwe lub istnieje potrzeba skierowania sprawy na posiedzenie w innym przedmiocie (art. 491§2 k.p.k., art. 495 §1i2 k.p.k.)

Zgłaszany powszechnie postulat skrócenia czasu postępowania sądowego wychodzą naprzeciw wprowadzane przez ustawodawcę kolejne uregulowania prawne zmniejszające formalizm procesowy⁸⁶². Dotyczy to także niewątpliwie w szczególności ostatnio wprowadzonych unormowań umożliwiających min.: odstąpienie przez przewodniczącego od wzywania świadków na rozprawę (art. 350a k.p.k.), prowadzenie rozprawy głównej pod nieobecność oskarżonego (także usprawiedliwionej) lub jego obrońcy (min. art.374§1, 377, 378a§1 k.p.k.), uzależnienie doprowadzenia od odpowiednio wcześniej złożonego wniosku oskarżonego (art.353§3i5 i 402§1 a k.p.k.), prowadzenie rozprawy pomimo usprawiedliwionej nieobecności oskarżyciela posiłkowego, jeśli stawił się jego pełnomocnik (art. 117§3a k.p.k.), „zwięzłe” przedstawienie przez oskarżyciela zarzutów oskarżenia (art. 385§1 k.p.k.), prowadzenie rozprawy w trybie zdalnym (art. 374§3-9 k.p.k.) a w postępowaniu przyspieszonym tzw. odmiejscowionej (art. 517b § 1 k.p.k.) , przesłuchanie świadka, biegłego lub oskarżonego na odległość (min. art. 177§1a k.p.k., 377§4 k.p.k.), nieuzależnione od sprzeciwu strony (co do zasady) uznania za ujawnione dokumentów i protokołów za odczytane (art. 394 k.p.k.), niezawiadanie stron o terminie rozprawy przerwanej (art. 402§1 ostatnie zdanie k.p.k.), ujawnienie dokumentów i protokołów podlegających odczytaniu z mocy prawa (art. 405§2 k.p.k.), pominięcie treści zarzutów oskarżenia czy poprzestanie na zwięzłym rozstrzygnięciu sądu w czasie ogłaszania wyroku (art. 418§1ai1b k.p.k.).

Szczególnej uwagi wymaga przywrócona do Kodeksu postępowania karnego (por. omawiany już art. 300¹ /późniejszy art. 332§2 / k.p.k. z 1928r.) instytucja prekluzji dowodowej, skutkującej możliwością nieuwzględnienia przez sąd wniosku dowodowego

⁸⁶¹ Postanowienie SN z dnia 12 stycznia 2009 r., II K 80/03, LEX nr 737384, J. Kasiński, Zasada koncentracji [w:] ..., s. 165.

⁸⁶² A. Kania, Postulat szybkości postępowania karnego ... s. 31.

strony uznanego przez sąd za ewidentnie zmierzającego do przedłużenia postępowania (170§1 pkt 5 k.p.k.⁸⁶³) lub też złożonego po wyznaczonym uprzednio przez organ procesowy terminie (art. 170§1 pkt 6 k.p.k.⁸⁶⁴).⁸⁶⁵

Postulat szybkości postępowania i koncentracji realizują także unormowania dotyczące czynności podejmowanych przez sąd już po zakończeniu postępowania dowodowego, a więc w ostatniej fazie rozprawy. Chodzi tu min. o konieczność „niezwłocznego” przystąpienia do narady przez członków składu orzekającego po głosach końcowych (art. 408 k.p.k.) jak też wymóg „niezwłocznego” sporządzenia na piśmie wyroku po zakończeniu przez nich głosowania (art. 412 k.p.k.).

Zasada ciągłości rozprawy nie ma oczywiście charakteru absolutnego, tym samym ustawodawca ustanowił od niej (konieczne w praktyce) wyjątki. Przede wszystkim dotyczy to możliwości jej przerwania (art. 401§1i2 k.p.k.)⁸⁶⁶ lub odroczenia (art. 404§1 k.p.k.). Każda przerwa w rozprawie głównej, którą przewodniczący⁸⁶⁷ może zarządzić w celu przygotowania przez strony wniosków dowodowych, sprowadzenia dowodu albo z innej ważnej przyczyny w związku z aktualnym (od 5 października 2019r.) brzmieniem art. 401§2 k.p.k.⁸⁶⁸ może wynosić do 42 dni (poprzednio do 35 dni). W postępowaniu przyspieszonym, nie każdorazowa, lecz ogólny okres wszystkich przerw nie może być dłuższy niż 14 dni (art. 517f § 1 k.p.k.).⁸⁶⁹

⁸⁶³ Przepis art. 170 § 1 pkt 5 został dodany przez Ustawę z 10 stycznia 2003 r. (Dz.U.03.17.155) zmieniającą Kodeks od 1 lipca 2003 r.

⁸⁶⁴ Przepis art. 170 § 1 pkt 6 został wprowadzony Ustawą z 19 lipca 2019 r. (Dz.U.2019.1694) zmieniającą Kodeks z dniem 5 października 2019 r.

⁸⁶⁵ Nie można oddalić jednak wniosku o jakim mowa w art. 170§1pkt 5 i 6 k.p.k. jeśli ma on istotne znaczenie dla ustalenia czy został popełniony czyn objęty aktem oskarżenia, o jakiej kwalifikacji, czy w warunkach powrotu do przestępstwa lub opisanych w art. 65 k.k., bądź też czy zachodzą przesłanki umieszczenia oskarżonego w ramach środka zabezpieczającego w szpitalu psychiatrycznym (art. 170§1a k.p.k.)

⁸⁶⁶ Do przerwy w rozprawie, o której mowa w wymienionym przepisie nie zalicza się krótkotrwałej (np. kilkunastominutowej) przerwy w rozprawie o charakterze techniczno – organizacyjnym np. w celu uzyskania połączenia zdalnego ze świadkiem – zob. D. Świecki, Przewód sądowy [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz Tom I B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki (D. Świecki red.), Warszawa 2015, s. 1398.

⁸⁶⁷ Zob. D. Świecki, Przewód sądowy [w:] ... Warszawa 2015, s. 1397.

⁸⁶⁸ Art. 401 § 2 został znowelizowany przez art. 1 pkt 66 ustawy z 19 VII 2019 r. zmieniającej Kodeks postępowania karnego od 5 października 2019 r. (Dz.U.2019.1694).

⁸⁶⁹ Ustalenie przez sąd, braku możliwości rozpatrzenia sprawy bez naruszenia łącznego okresu 14 dni przerw:w toku rozprawy skutkuje koniecznością rozpoznania jej na dalszym etapie w trybie zwyczajnym, zaś przed rozprawą koniecznością zwrotu tej sprawy prokuratorowi (art. 517g § 1 k.p.k.).

Ubocznie można przypomnieć, że pod rządami Kodeksu postępowania karnego z 1928 r., zgodnie z art. 346§1i2 k.p.k. przewodniczący mógł przerwać rozprawę główną na maksymalny okres 14 dni⁸⁷⁰ (od 20 września 1946 r. zgodnie z ówczesnym art. 348§2 k.p.k., termin ten wydłużono do 42 dni, następnie z dniem 1 marca 1956 r. poprzez zmianę art. 308 § 2 k.p.k., ponownie skrócono – tym razem do 21 dni)⁸⁷¹ - dla wypoczynku, bezzwłocznego sprowadzenia dowodów lub z innych ważnych przyczyn. Rozprawę taką po przerwie prowadziło się w dalszym ciągu, chyba że sąd z urzędu lub na wniosek stron uznawał za potrzebne prowadzenie jej od początku albo skład sądu uległ zmianie (art. 347 k.p.k.⁸⁷²). Analogiczne unormowanie przewidywał Kodeks postępowania karnego z 1969 r. gdzie maksymalny okres przerwy w rozprawie wynosił 21 dni (art. 347§2).

Przekroczenie 42 dniowego okresu przerwy w rozprawie głównej zgodnie z art. 402 § 3 k.p.k. powoduje, że uznaje się ją za odroczoną. Koreluje to z wymienioną w art. 404§1 k.p.k. przesłanką możliwości odroczenia rozprawy przez sąd jedynie wówczas gdy wtedy gdy zarządzenie przerwy nie byłoby wystarczające.

Jako, że instytucje powyższe stanowią odstępstwa od zasady ciągłości sięganie po nie przez sąd/przewodniczącego powinno odbywać się jedynie w razie konieczności, w uzasadnionych przypadkach⁸⁷³. Pamiętać bowiem należy, że dzielenie rozprawy wielokrotnymi przerwami czy odroczeniami godzi w istotę zasad koncentracji i szybkości postępowania⁸⁷⁴. Ich negatywny wpływ na zasadę bezpośredniości powoduje, że rozprawa odroczonej jedynie w drodze wyjątku powinna być prowadzona w dalszym

⁸⁷⁰ W postępowaniu przed sądem grodzkim, zgodnie z art. 445§2 k.p.k. z 1928 r. (Dz.U. Nr 33, poz. 313) przerwa w rozprawie mogła zostać zarządzone na okres do 30 dni. Przepis ten odpowiadał następnie art. 459§2 k.p.k. według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j. z dnia 1932.10.05. Przepis ten (art. 459§2 k.p.k.) został następnie uchylony z dniem 20 września 1946 r. przez Art. 1 pkt IV Dekretu z dnia 19 sierpnia 1946 r. o zmianie niektórych przepisów kodeksu postępowania karnego (Dz. U. Nr 43, poz. 249).

⁸⁷¹ Art. 348 § 2 zmieniony przez art. 1 pkt III dekretu Rady Ministrów z dnia 19 sierpnia 1946 r. (Dz.U.46.43.249) zmieniającego nin. rozporządzenie z dniem 20 września 1946 r. Według numeracji przewidzianej w Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24. - art. 317 k.p.k., zgodnie z brzmieniem kodeksu przyjętym w Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13 – art. 308§2 k.p.k. Przepis ten następnie został zmieniony przez art. 1 pkt 35 dekretu z dnia 21 grudnia 1955 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U.55.46.309) z dniem 1 marca 1956 r. , określając ostatecznie termin przerwy w rozprawie na 21 dni.

⁸⁷² Art. 349 k.p.k. według Dz.U1932.83.725t.j., art.318 k.p.k. zgodnie z Dz.U.1949.33.243t.j., ostatecznie w wersji Dz.U.1950.40.364t.j. art. 309 k.p.k.

⁸⁷³ J. Kasiński, Zasada koncentracji [w:]..., s. 169

⁸⁷⁴ D. Szumiło –Kulczycka, Zasada sprawności (szybkości) i zasada koncentracji materiału dowodowego [w:]..., s.986.

ciągu, bowiem regułą jest prowadzenie jej od początku (art. 402§2 k.p.k.). Z nieco odmienną sytuacją mamy do czynienia w przypadku przerwy w rozprawie, gdzie zasadą jest po niej prowadzenie rozprawy w dalszym ciągu, chyba, że sąd uzna to za niezbędne (art. 402§2 k.p.k.).

Konsekwencją zasady niezmienności składu sądu, (wymaganej przez zasadę bezpośredniości) na rozprawie głównej jest bezwzględny wymóg prowadzenia rozprawy głównej od początku, po przerwie lub odroczeniu, jeśli następuje jakakolwiek modyfikacja składu sądu(art. 402§2 k.p.k.,art. 404§2 k.p.k.).

Reguły dotyczące odroczenia rozprawy stosuje się także do jeszcze dalej idącej instytucji, jeśli chodzi o wyjątek od zasady szybkości i koncentracji, kiedy to postępowanie ulega zawieszeniu na skutek istnienia długotrwałej przeszkody zwłaszcza polegającej na braku możliwości zatrzymania oskarżonego lub kiedy nie może on brać udziału w postępowaniu z powodu ciężkiej choroby (art. 22§1 k.p.k., art. 404§3 k.p.k.)

Należy tu dodać, że wymóg przerwy lub odroczenia rozprawy może wynikać z innych unormowań i przyczyn niż wyżej wymienione, a związanych ze specyfiką stosowania danej instytucji procesowej lub względami gwarancyjnymi dla stron. Dotyczy to np.: wymogu odroczenia rozprawy na wniosek oskarżonego lub jego obrońcy zgłoszony przed rozpoczęciem przewodu sądowego, jeśli pomiędzy doręczeniem oskarżonemu a terminem rozprawy głównej upłynęło mniej niż 7 dni (art. 353 § 2 k.p.k.), obowiązku przerywania lub odroczenia rozprawy w razie potrzeby związanej z przygotowaniem obrońcy z uwagi na rozwiązanie stosunku obrończego z obrońcą z wyboru i ustanowieniem obrońcy z urzędu (art. 378 § 1 k.p.k.), odroczenia lub przerywania rozprawy w przypadku niestawiennictwa oskarżonego na rozprawę główną, którego obecność jest obowiązkowa (art. 382 k.p.k.), przerywania lub odroczenia rozprawy w związku ze zwrotem sprawy prokuratorowi w celu uzupełnienia braków ujawnionych w toku rozprawy (art. 396a § 1 k.p.k.), przerywania rozprawy na wniosek oskarżonego, jeśli wnosi on o to w związku z uprzedzeniem stron o możliwości zmiany kwalifikacji prawnej czynu (art. 399 § 2 k.p.k.), czy też możliwości zarządzenia przerwy w rozprawie po wznowieniu przewodu sądowego z uwagi na możliwość zastosowania środka probacyjnego w celu podjęcia próby porozumienia się pokrzywdzonego z oskarżonym co do naprawienia szkody lub zadośćuczynienia (art. 414 § 5 k.p.k.).⁸⁷⁵

⁸⁷⁵ J. Kasiński, Zasada koncentracji [w:]..., s. 170, jak też D. Świecki, Przewód sądowy [w:] Kodeks ..., Warszawa 2015, s. 1396-1397.

Za uregulowanie dotyczące rozprawy głównej, a pozostające w opozycji do zasady szybkości i koncentracji jest także uznawana możliwość odroczenia przez sąd wyroku (wyłączona w postępowaniu przyspieszonym - art. 517f § 3 k.p.) w sprawie zawilej lub z innych istotnych przyczyn (art. 411§1 k.p.k.) na maksymalny okres 14 dni (do 30 czerwca 2015 r.⁸⁷⁶ termin ten wynosił najdłużej 7 dni). Niezachowanie tego terminu zostało uznane przez ustawodawcę za tak istotnie naruszające zasady koncentracji (bezpośredniości), że wiąże się ono zgodnie z art. 411§2 k.p.k. z koniecznością prowadzenia rozprawy od początku. Chyba, że zostanie zastosowana w tym czasie kolejna instytucja będąca odstępstwem od zasady koncentracji czy szybkości postępowania w postaci wznowienia przewodu sądowego, w zasadzie nielimitowanego przyczynami („zwłaszcza” w celu uprzedzenia o zmianie kwalifikacji prawnej czynu) poprzez „cofnięcie postępowania do tej fazy rozprawy głównej bądź też do etapu głosów końcowych poprzez udzielenie któremuś z uprawnionych do tego podmiotów dodatkowego głosu (art. 409 k.p.k.). Należy tu zwrócić uwagę, że jeśli nie zostanie zastosowany przepis art. 409 k.p.k. i nie dojdzie do wydania wyroku w terminie 14 dni od wymogu prowadzenia rozprawy od początku nie są przewidziane wyjątki. Tym samym w przypadku np. wyjątkowego, losowego zdarzenia (np. nagłej choroby, czy nawet wypadku o charakterze nadzwyczajnym) uniemożliwiającego stawienie się jednego z członków składu orzekającego na rozprawę w celu wydania odroczonego wyroku, jeśli wiąże się to z przekroczeniem terminu 14 dni od zakończenia głosów końcowych, rozprawę prowadzi się od początku.⁸⁷⁷ Wymóg ten ma charakter bezwzględny niezależnie od specyfiki sprawy (np. wieloosobowa, z wielomiesięcznym stosowaniem tymczasowego aresztowania), długości trwania postępowania, okoliczności utrudniających jego tok, jak też rodzaju przyczyn niezachowania wskazanego terminu. Wydaje się, że omawiane uregulowanie, jeśli chodzi o jego formalizm (por. art. 404§3 k.p.k. gdzie brak jest konieczności prowadzenia rozprawy od początku nawet w przypadku długotrwałego zawieszenia postępowania w jej toku) może być obecnie uznane za zbyt restrykcyjne jeśli chodzi o poświęcenie kolidujących wówczas dóbr (min. konstytucyjny standard rozpatrzenia sprawy bez zbędnej zwłoki) w przypadku spowodowanego przez obiektywne przeszkody niezachowania terminu przewidzianego w art. 411§1 k.p.k.

⁸⁷⁶ Brzmienie art. 411 § 1 zostało znowelizowane w tym zakresie. na mocy art. 1 pkt 137 ustawy z 27 IX 2013 r. z zmieniającej Kodeks postępowania karnego z dniem 1 lipca 2015r (Dz.U.2013.1247)

⁸⁷⁷ O ile w terminie tym nie doszło do wznowienia przewodu w trybie art. 409 k.p.k.

Niezależnie jednak od powyższego należy podzielić negatywną ocenę wyrażaną w doktrynie odnośnie nadużywania w praktyce samej instytucji odroczenia wyroku pomimo faktycznego braku przesłanek ku stosowaniu tej instytucji, stanowiącej wyjątek od zasady koncentracji i szybkości postępowania.⁸⁷⁸ Te same zastrzeżenia należy skierować odnośnie nieuzasadnionego obiektywnie wznawiania przewodu sądowego (nawet kilkakrotnego) tym bardziej jeśli wiąże się ono z kolejnym odroczeniem wydania wyroku.

IV.10. Zasada skargowości.

Zasada skargowości w istotny sposób rzutuje na model rozprawy głównej. Z chwilą wniesienia przez oskarżyciela skargi następuje, bowiem „oddanie jej pod sąd”. Owo przekazanie przedmiotu skargi pod jurysdykcję sądu, jak wskazuje się w doktrynie, może być pojmowane zarówno w wymiarze sensu stricto jak i sensu largo. W ujęciu ścisłym działanie zasady skargowości odnosi się często jedynie do wszczęcia postępowania głównego przed sądem pierwszej instancji. W szerszym rozumieniu przyjmuje się, że zasada skargowości oddziałuje nie tylko na postępowanie sądowe, lecz rozciąga się na cały proces karny, przy czym oprócz wszczęcia postępowania zarówno zasadniczego jak i incydentalnego obejmuje także jego kontynuację⁸⁷⁹. Oczywiście koncepcje te dotyczą omawianej zasady w ujęciu abstrakcyjnym. Przenosząc powyższe na grunt instytucji rozprawy głównej należy zauważyć, że sąd weryfikuje zasadność skargi oskarżyciela dwuetapowo. Pierwszy etap, przed skierowaniem sprawy na rozprawę, wymaga weryfikacji przez sąd, czy nie zachodzi oczywisty brak faktycznych podstaw oskarżenia (art. 339 § 3 pkt 2 k.p.k.). Dopiero w wypadku stwierdzenia, że z tego powodu sprawa nie podlega rozpoznaniu na posiedzeniu, kierowana jest ona na rozprawę główną. Zatem tylko skarga zasadnicza i tylko pod warunkiem, że oskarżenie nie jest oczywiście bezzasadne, powoduje konieczność rozpoznania sprawy na rozprawie głównej. Można, więc powiedzieć, że zasada skargowości czyni niezbędnym wykreowanie forum, na którym zasadność skargi będzie badana. Polski ustawodawca takie forum stworzył i nazwał je „rozprawą główną”. Z uwagi na to, że skarga

⁸⁷⁸ K. Eichstaedt, Wyrokowanie [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz Tom I (D. Świecki red.), Warszawa 2015, s. 1423, R. Ponikowski, J. Zagrodnik, Wyrokowanie [w:] Kodeks postępowania karnego, Komentarz (red. J. Skorupka), Warszawa 2020, s. 1152.

⁸⁷⁹ T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne. ... 2022, s. 341.

oskarżyciela wyznacza jednocześnie granice rozpoznania sprawy na tym forum, także i w tym aspekcie zasada skargowości rzutuje na model rozprawy głównej. Zgodnie, bowiem z tą dyrektywą rozpoznanie sprawy na rozprawie przez sąd może nastąpić tylko w granicach skargi (nie tylko podmiotowych, lecz także i przedmiotowych). Tym samym sąd nie może rozpoznać na rozprawie głównej sprawy o inny czyn niż objęty skargą (z wyjątkiem określonym w art. 398 k.p.k.). Model rozprawy głównej w związku z zasadą skargowości przewiduje możliwość rozstrzygnięcia na niej sprawy przez sąd jedynie w granicach skargi. Ma to gwarancyjny wymiar dla oskarżonego, gdyż bez jego zgody (wspomniany art. 398 k.p.k.) inny czyn niż zarzucany, nie będzie przedmiotem rozpoznania i ewentualnego skazania.

Jak już zaznaczono zasada skargowości wyraża dyrektywę, zgodnie z którą organ procesowy wszczyna i prowadzi postępowanie, wyłącznie w wyniku wniesienia przez właściwy podmiot odpowiedniej skargi. Jej przeciwieństwem jest zasada ścigania z urzędu, polegająca na inicjowaniu i kontynuowaniu postępowania przez organ procesowy, niezależnie od wystosowania takiej skargi przez inny podmiot⁸⁸⁰. Funkcjonowanie obu przeciwstawnych zasad oddaje art. 9§1 k.p.k., zgodnie z którym organy procesowe z urzędu prowadzą postępowanie, chyba że ustawa uzależnia je od wniosku określonej osoby lub organu. Z unormowaniem tym związany jest także wyrażający zasadę legalizmu przepis art. 10 k.p.k., który zobowiązuje organy powołane do ścigania do wszczęcia i przeprowadzenia postępowania przygotowawczego, zaś oskarżyciela publicznego ponadto do wniesienia i popierania oskarżenia o czyn ścigany z urzędu.

Wspomnianą skargą, będącą istotą zasady skargowości, jest konkretna czynność procesowa strony zawierająca skierowane do organu procesowego żądanie zainicjowania postępowania sądowego, bez której nie może ono zastać wszczęte ani prowadzone⁸⁸¹.

W przeciwieństwie do postępowania przygotowawczego, to właśnie postępowanie jurysdykcyjne, mające na celu ustalenie odpowiedzialności karnej danej osoby za konkretny czyn, wymaga właściwej czynności procesowej, której istotą jest żądanie przeprowadzenia postępowania przez sąd⁸⁸².

⁸⁸⁰ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys ...*2009, s. 276.

⁸⁸¹ E. Kruk, *Zasada skargowości w polskim procesie karnym*, *Studia Iuridica Lublinensia*, nr 1, 2016, s 215 i 217.

⁸⁸² Nie w pełni dotyczy to wszystkich postępowań przed sądem w ramach postępowania karnego. Min. postępowanie w przedmiocie wydania wyroku łącznego może być wszczęte i prowadzone także z

Obowiązywanie zasady skargowości odnośnie do postępowania sądowego oddaje art. 14§1 k.p.k., zgodnie z którym wszczyna się je tylko w przypadku wystosowania w tym przedmiocie żądania uprawnionego oskarżyciela.

Uprawnionymi oskarżycielami do wniesienia skargi zasadniczej z żądaniem przeprowadzenia postępowania sądowego, co do odpowiedzialności karnej oskarżonego są: oskarżyciel publiczny (art. 45§1i2 k.p.k.), oskarżyciel prywatny (art. 59§1 k.p.k.) i oskarżyciel subsydiarny (art. 55§2 k.p.k.).

W ramach polskiego postępowania karnego rolę skargi zasadniczej, inicjującej postępowanie przed sądem pierwszej instancji (w tym na rozprawie głównej) pełni akt oskarżenia (art. 332 k.p.k., z uwzględnieniem art. 485 k.p.k. w sprawach z oskarżenia prywatnego, w tym oskarżenia wzajemnego z art. 497 k.p.k. i art. 55§1i2 k.p.k. odnośnie do oskarżenia subsydiarnego). Trzeba tu jednak wskazać także na pełniące tę samą funkcję jego formy subsydiarne (nazywane namiastkami lub surogatami aktu oskarżenia⁸⁸³, czy też *quasi* aktami oskarżenia⁸⁸⁴): wniosek oskarżyciela publicznego o umorzenie postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy i orzeczenie środków zabezpieczających (art. 324 k.p.k. – art. 354 pkt 2 k.p.k.⁸⁸⁵), wniosek oskarżyciela publicznego o warunkowe umorzenie postępowania, który w przypadku jego nieuwzględnienia na posiedzeniu zastępuje akt oskarżenia (art. 336§1 k.p.k., art. 341§2 k.p.k.), wniosek o rozpoznanie sprawy w postępowaniu przyśpieszonym (art. 517b k.p.k.), ponadto ustne skargi: zgłaszana policji przez pokrzywdzonego w sprawach z oskarżenia prywatnego, przedstawiana następnie sądowi (art. 488§1 k.p.k.) i składana w

urzędu (art. 570 k.p.k.). Podobnie sąd z urzędu podejmuje lub może podjąć postępowanie uprzednio umorzone warunkowo (art. 68 k.k.)

⁸⁸³ C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex/el, art. 14.

⁸⁸⁴ K. Zgryzek, Skargi zastępujące akt oskarżenia w polskim procesie karnym [w:] Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi, Warszawa 2008, s. 418.

⁸⁸⁵ Orzekanie przez sąd w trybie art. 354 k.p.k. na skutek wniosku prokuratora o umorzenie postępowania przygotowawczego i zastosowanie środków zabezpieczających odbywa się w ramach postępowania sądowego, nie stanowi zatem czynności sądowej w ramach postępowania przygotowawczego - zob. szerzej min. R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego ... 2021, art. 329, (teza3) oraz Uchwała SN z 25 lutego 2005 r., sygn. I KZP 35/04, OSNKW 2005, nr 2, poz. 14, Lex 143195. Por. jednak K. Eichstaedt [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 329, (teza3).

toku rozprawy głównej przez oskarżyciela publicznego o inny czyn (w razie wystąpienia warunków o jakich mowa w art. 398§1 k.p.k.)⁸⁸⁶.

W piśmiennictwie wskazuje się, że skarga inicjująca postępowanie sądowe pełni funkcje: impulsu procesowego (z momentem jej wniesienia rozpoczyna się postępowanie), obligującą (w aspekcie pozytywnym zobowiązuje do wszczęcia i kontynuowania postępowania i negatywnym bez skargi nie ma postępowania, zaś w przypadku jej złożenia istnieje zakaz wychodzenia poza jej granice), informacyjną (zawiadamia sąd i strony o poglądzie oskarżyciela odnośnie stanu faktycznego i kwalifikacji), bilansującą (w przypadku przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego podsumowuje wynik postępowania przygotowawczego)⁸⁸⁷.

W przypadku postępowania pierwszoinstancyjnego (w odróżnieniu od jego fazy odwoławczej) kodeks postępowania karnego nie przewiduje instytucji odmowy przyjęcia skargi⁸⁸⁸, choć nie wiąże się to z bezwzględnym obowiązkiem ani skierowania jej na rozprawę główną, ani w ogóle jej merytorycznego rozpoznania (m.in. art. 339§1,3,3a k.p.k.). W razie stwierdzenia przeszkody procesowej, w tym także w zakresie np. braku uprawnień podmiotu do wniesienia skargi w rozumieniu art. 14§1 k.p.k. postępowanie podlega umorzeniu (w wymienionym przypadku na podstawie art. 17§1 pkt 9 k.p.k. - z uwagi na brak skargi uprawnionego oskarżyciela)⁸⁸⁹.

Negatywny aspekt funkcji obligacyjnej aktu oskarżenia wyraża się w jej gwarancyjnym charakterze, poprzez związanie sądu tożsamością czynu, tym samym zakazem rozpoznawania przez niego sprawy w zakresie wykraczającym poza ramy aktu oskarżenia⁸⁹⁰.

Należy tu jednak przywołać wspomnianą już możliwość zainicjowania na podstawie art. 398§1 k.p.k. w toku rozprawy głównej przez oskarżyciela (publicznego i prywatnego) „procesu wpadkowego”, poprzez rozszerzenie, za zgodą oskarżonego, pierwotnie skierowanego przeciw niemu oskarżenia o inny czyn, jeśli uzasadniają to okoliczności ujawnione w toku rozprawy, a nie zachodzi konieczność przeprowadzenia postępowania przygotowawczego w tym zakresie (chyba że sąd odracza rozprawę

⁸⁸⁶ C. Kulesza, Zasada skargowości [w:] System Prawa Karnego Procesowego. Zasady procesu karnego (red. nac. P. Hofmański, red. nauk. P. Wiliński), tom III, cz.1, Warszawa 2014, s. 607.

⁸⁸⁷ S. Waltoś, Proces karny. Zarys ... 2009, s. 279-280.

⁸⁸⁸ M. Kurowski [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 14. (teza 3).

⁸⁸⁹ Por. wyrok SN z 11 stycznia 2022 r., sygn. II KK 545/21, LEX nr 3352108.

⁸⁹⁰ C. Kulesza, Zasada skargowości [w:] s. 610.

wówczas oskarżyciel wnosi nowy lub uzupełniony akt oskarżenia – art. 398§2 k.p.k.). W doktrynie wskazuje się na bark możliwości skorzystania z tej instytucji przez oskarżyciela subsydiarnego⁸⁹¹. Słusznie argumentuje się tu, że możliwość złożenia przez oskarżyciela subsydiarnego aktu oskarżenia warunkuje specjalny tryb, o jakim mowa art. 55 § 1i2 k.p.k. przede wszystkim wymagający wydania dwukrotnych decyzji o odmowie wszczęcia lub umorzeniu postępowania przez prokuratora. Tym samym wymieniona sytuacja nie realizuje wymaganych w tym zakresie przesłanek. Przedmiotem rozszerzenia oskarżenia jest czyn niezawarty w skardze, tym samym nie byłby on uprzednio objęty wymaganymi decyzjami lub też nie zostałby zachowany miesięczny termin do złożenia aktu oskarżenia, o jakim mowa w art. 330§2 k.p.k.⁸⁹². Z inną sytuacją mamy natomiast do czynienia w przypadku, kiedy oskarżyciel posiłkowy uboczny pozostaje w roli oskarżyciela w postępowaniu, w którym oskarżyciel publiczny cofnął akt oskarżenia lub też pokrzywdzony przystępuje do takiego postępowania wówczas w charakterze oskarżyciela posiłkowego (art. 54§2 k.p.k.). Tym bardziej nie ma przeszkód, aby do rozszerzenia oskarżenia w trybie art. 398§1 k.p.k. mogło dojść z inicjatywy prokuratora, jeśli ten wstąpiłby do postępowania zainicjowanego przez oskarżyciela subsydiarnego, przekształcając go w publiczne (art. 55§4 k.p.k.).

Treść skargi oskarżyciela wyznacza zespół okoliczności, które w związku z regulacjami art. 2§2 k.p.k. i art. 366§1 k.p.k., w ramach rozpatrywania sprawy karnej, podlegają wyjaśnieniu przez sąd na rozprawie głównej.

Obowiązywanie zasady skargowości w rozumieniu art. 14§1 k.p.k. precyzuje zakres postępowania sądowego na rozprawie głównej, w ten sposób, że jego granice wyznacza osoba, która została oskarżona oraz związane z jej zachowaniem zdarzenie historyczne, będące przedmiotem aktu oskarżenia. Nie jest jednak dla sądu wiążący ani szczegółowy opis czynu, będącego przedmiotem zarzutu, ani wyrażona przez oskarżyciela jego ocena prawna⁸⁹³. Opis czynu, jak i wskazana w akcie oskarżenia jego kwalifikacja prawna mogą być zmodyfikowane przez sąd. Oznacza to, że należy je traktować jedynie jako postulat oskarżyciela, co do wnioskowanego przez niego wyniku postępowania. Warunkiem zachowania w takiej sytuacji przez sąd tożsamości czynu w

⁸⁹¹ Zob. min. R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, Lex (art. 398, teza 3).

⁸⁹² D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 398.

⁸⁹³ Tak też min. postanowienie SN z 13 maja 2021 r., II KK 26/21, LEX nr 3219756.

rozumieniu art.14§1 k.p.k. jest to, aby wydając rozstrzygnięcie odnosił się do tego samego zdarzenia, które było przedmiotem skargi⁸⁹⁴. Wymaga się w tym zakresie nawiązania przez sąd do kluczowych elementów określających czyn zarzucony przez oskarżyciela, tak, by nie uległa zmianie rzeczywista podstawa odpowiedzialności karnej⁸⁹⁵. Nie powoduje także przekroczenia przez sąd granic oskarżenia odmienna ocena prawna czynu, o ile nie wiąże się z nią odejście od odzwierciedlającego ten czyn zdarzenia historycznego. Tym samym nawet inne ujęcie czynności sprawczej w opisie czynu przypisanego oskarżonemu w wyroku nie musi oznaczać, że nie została zachowana tożsamość czynu⁸⁹⁶.

W każdym przypadku rozważania przez sąd możliwości zmiany kwalifikacji prawnej czynu, w odniesieniu do wskazanej w akcie oskarżenia (z zachowaniem jego granic), sąd jest zobowiązany do uprzedzenia o takiej ewentualności obecne na rozprawie strony. Przy czym jeśli oskarżony złoży wówczas taki wniosek możliwe jest zarządzenie przerwy w rozprawie w celu umożliwienia mu podjęcia obrony, adekwatnej do zmiany jego sytuacji procesowej (art. 399§2 k.p.k.).

Kwestionowane w większości dotychczas w literaturze przedmiotu prawo oskarżyciela publicznego do modyfikacji kwalifikacji prawnej czynu, po wniesieniu do sądu aktu oskarżenia wydaje się dezaktualizować obecne brzmienie art. 14§2 k.p.k. uprawniające go do skutecznego cofnięcia skargi⁸⁹⁷.

Będący wyrazem zasady skargowości, inicjujący postępowanie przed sądem pierwszej instancji akt oskarżenia, nie tylko warunkuje to postępowanie sądowe, ale także w istotny sposób wpływa na jego kształt. W istocie bowiem skarga ta oprócz zakreślenia

⁸⁹⁴ Postanowienie SN z 7 października 2020 r., sygn. V KK 358/19, LEX nr 3080574.

⁸⁹⁵ Wyrok SN z 15 kwietnia 2009 r., sygn. III KK 384/08, LEX nr 503181.

⁸⁹⁶ Wyrok SN z 20 września 2002 r., V KKN 112/01, LEX nr 55225, por. jednak wyrok SN z 16 marca 2021 r., sygn. IV KK 617/19, LEX nr 3245406, przyjmujący, że zachowanie granic oskarżenia wymaga, aby w zarzucie aktu oskarżenia, jak i w wyroku znalazł się opis tożsamej czynności wykonawczej, wobec tego samego przedmiotu. Uzupełnienie znamion czynu zabronionego w wyroku przez dodanie innych lub zamianę wskazanych w akcie oskarżenia, stanowi niedozwolone przekroczenie granic aktu oskarżenia. Zob. szerzej P. Hofmański, S. Zabłocki, Granice skargi oskarżycielskiej w świetle najnowszego orzecznictwa [w:] Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi, Warszawa 2008, s. 143.

⁸⁹⁷ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 399, teza 27. Por. także P. Mazur, Zmiana kwalifikacji prawnej czynu w postępowaniu w sprawach o wykroczenia (kwestie wybrane) [w:] Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi, s. 259, zob. jednak J. Skorupka, Przepisy wstępne ..., s. 66.

jego granic podmiotowych i przedmiotowych, determinuje kierunek i sposób czynności przeprowadzanych na rozprawie głównej, które wstępnie projektuje⁸⁹⁸.

Nawiązując ponownie do wyróżnianej w piśmiennictwie funkcji obligującej skargi oskarżyciela należy zauważyć, że o ile bez wyjątków wniesienie skargi warunkuje i powoduje wszczęcie postępowania przed sądem pierwszej instancji (co do pierwotnego ustalenia odpowiedzialności karnej danej osoby za określony czyn), to w przypadku kontynuacji takiego postępowania zakładana reguła „nie ma skargi nie ma postępowania” nie ma już charakteru bezwzględne, w szczególności, jeśli chodzi sprawy z oskarżenia publicznego⁸⁹⁹.

Do 30 czerwca 2015r. w przypadku postępowań zainicjowanych przez oskarżyciela publicznego, wniesienie aktu oskarżenia powodowało obowiązek prowadzenia przez sąd postępowania bez względu na późniejsze stanowisko tego oskarżyciela, bowiem zgodnie z ówczesnym brzmieniem art. 14§2 k.p.k. jego „odstąpienie” od skargi nie było wiążące dla sądu. Tym samym nie skutkowało automatycznie powinnością umorzenia postępowania.

Sytuacja ta uległa zmianie od 1 lipca 2015r.⁹⁰⁰, kiedy to został znowelizowany §2 art. 14 k.p.k. wprowadzając zamiast możliwości odstąpienia oskarżyciela publicznego od aktu oskarżenia jego uprawnienie do cofnięcia tejże skargi – bez zgody oskarżonego przed otwarciem przewodu sądowego na pierwszej rozprawie głównej (w tym sensie jest to termin prekluzyjny⁹⁰¹), a za zgodą oskarżonego na późniejszym etapie postępowania, lecz przed zamknięciem przewodu sądowego przed sądem pierwszej instancji. Cofnięcie aktu oskarżenia przez oskarżyciela publicznego, w oznaczonych wyżej warunkach, w istocie (o czym niżej w odniesieniu do art. 54§2 k.p.k. i art. 55§4 k.p.k.), powinno powodować zaistnienie sytuacji, w której postępowanie będzie podlegało umorzeniu z powodu braku skargi uprawnionego oskarżyciela (art. 17 § 1 pkt 9 k.p.k.)⁹⁰². Ponowne wniesienie aktu oskarżenia przeciwko tej samej osobie przez oskarżyciela publicznego jest, zgodnie z art. 14§2 k.p.k. niemożliwe.

⁸⁹⁸ Por. E. Kruk, Zasada skargowości ... s 218.

⁸⁹⁹ Zob. M. Kurowski [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 14 (teza 1).

⁹⁰⁰ Na mocy Ustawy zmieniającej Kodeks postępowania karnego z 27 września 2013 r. (Dz.U. poz. 1247).

⁹⁰¹ M. Błoński, B. Najman, Umorzenie postępowania wskutek cofnięcia aktu oskarżenia. Stud. Praw.-Ekonom., t. XCIV, 2015, s.36.

⁹⁰² T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne...2022, s. 132-133.

Możliwość cofnięcia przez oskarżyciela publicznego aktu oskarżenia, o jakim mowa w art. 14§2 k.p.k., odnosi się także do jego wniosku o warunkowe umorzenie postępowania (bowiem zastępuje on akt oskarżenia w przypadku jego nieuwzględnienia na posiedzeniu). Instytucja ta nie będzie miała jednak zastosowania już w przypadku wniosku o umorzenie postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy i orzeczenie środków zabezpieczających⁹⁰³.

Podsumowując powyższe uwagi należy stwierdzić, że cofnięcie aktu oskarżenia na rozprawie głównej – bezwarunkowe albo warunkowe – jest określone terminem odnoszącym się do przebiegu rozprawy głównej. Przyjęty model tej rozprawy polegający na podziale jej przebiegu na poszczególne, wyodrębnione etapy, pozwala ustawodawcy na określenie terminu do dokonania czynności procesowej cofnięcia aktu oskarżenia poprzez wskazanie etapu rozprawy głównej, do którego może to nastąpić.

Omówiona zmiana art. 14§2 k.p.k., choć wprowadzona w związku z nowelizacją zwiększającą kontradiktoryjność procesu, była istotna z punktu widzenia zasady skargowości, jak i owej kontradiktoryjności, faktycznie jednak nie wpłynęła znacząco na dotychczasowe funkcjonowanie tych zasad w postępowaniu. Złożenie przez oskarżyciela publicznego oświadczenia o cofnięciu skargi rozumiane, jako zrzeczenie się oskarżenia nadal nie niweczy automatycznie ani samej skargi (nie traci ona mocy), ani toczącego się w jej wyniku postępowania (które w wybranych sytuacjach procesowych nadal może być kontynuowane)⁹⁰⁴.

Cofnięcie skargi w sprawach z oskarżenia prywatnego bez zgody oskarżonego, przed rozpoczęciem przewodu sądowego na pierwszej rozprawie głównej, zaś za zgodą oskarżonego przed prawomocnym zakończeniem postępowania wiąże sąd, skutkując koniecznością umorzenia postępowania (art. 496§1,2i3 k.p.k.), które bez skargi uprawnionego oskarżyciela nie może się dalej toczyć (w przypadku oskarżenia wzajemnego skuteczne cofnięcie skargi przez jednego z oskarżycieli powoduje wówczas umorzenie postępowania jedynie w części dotyczącej jego skargi – art. 497§2 k.p.k.). Z odmienną sytuacją mamy natomiast do czynienia w przypadku postępowań w sprawach z oskarżenia publicznego. Tu bowiem cofnięcie aktu oskarżenia przez oskarżyciela

⁹⁰³ M. Błoński, B. Najman, Umorzenie postępowania ... s.44.

⁹⁰⁴ M. Kurowski, Wpływ zmian w zakresie prawa do dysponowania skargą przez oskarżyciela publicznego na wybrane zasady procesowe [w:] Istota i zasady procesu karnego 25 lat później. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Murzynowskiego, (red. H. Gajewska-Kraczkowska, M. Rogacka-Rzewnicka), Warszawa 2020, s. 206.

publicznego (przy spełnieniu przesłanek wskazanych w 14§2 k.p.k.) nie powoduje automatycznie konieczności umorzenia postępowania. W sprawach, w których obok oskarżyciela publicznego występował oskarżyciel posiłkowy uboczny, cofnięcie przez oskarżyciela publicznego skargi nie ma wpływu na realizowanie dotychczasowych uprawnień w procesie przez oskarżyciela posiłkowego (art. 54§2 k.p.k.). Tym samym, jeśli chce z nich korzystać, postępowanie będzie się toczyło w dalszym ciągu z oskarżycielem posiłkowym, jako stroną czynną, działającą wówczas zamiast oskarżyciela publicznego (art. 53 k.p.k.). Przy czym jeśli uprzednio sąd ograniczył liczbę oskarżycieli posiłkowych wydając co do któregośkolwiek z nich w trybie art. 56§1 k.p.k. postanowienie, że nie może on brać udziału w postępowaniu (z uwagi na zbyt dużą liczbę działających w sprawie oskarżycieli), to w przypadku złożenia przez oskarżyciela publicznego oświadczenia o cofnięciu skargi, zasadnym byłoby rozważenie zmiany przedmiotowej decyzji w celu umożliwienia działania takiemu oskarżycielowi posiłkowemu, w nowej odmiennej sytuacji procesowej⁹⁰⁵.

Jeżeli cofnięcie aktu oskarżenia nastąpiło w sprawie, w której występował pokrzywdzony nierealizujący uprawnień oskarżyciela posiłkowego ubocznego, to jego należy zawiadomić o powyższym, bowiem w terminie 14 dni ma on prawo przystąpienia do sprawy w charakterze oskarżyciela posiłkowego. Jeśli tak się stanie, postępowanie również będzie prowadzone w dalszym ciągu, w oparciu o skargę, którą jest złożony a następnie cofnięty akt oskarżenia. Jeżeli pokrzywdzony w wymienionym terminie nie przystąpi do postępowania w charakterze oskarżyciela posiłkowego, sąd dopiero umarza postępowanie⁹⁰⁶. Podobna reguła umożliwiająca umorzenie postępowania tylko wówczas, jeśli nie występuje w nim żaden oskarżyciel posiłkowy, dotyczy sytuacji, o jakiej mowa w art. 55§4 k.p.k.⁹⁰⁷. Przepis ten stanowi, że jeżeli do postępowania wszczętego przez oskarżyciela posiłkowego subsydiarnego wstąpił prokurator to on staje się uprawniony do cofnięcia skargi tegoż oskarżyciela, choć wymagana jest w tym zakresie zgoda tego ostatniego. Przy czym jeśli do tego postępowania przyłączył się (w trybie art.55§3 k.p.k.) uprzednio inny pokrzywdzony, to na cofnięcie przez prokuratora aktu oskarżenia w omawianej sytuacji także i ten podmiot musi wyrazić zgodę. Unormowanie to jest, zatem

⁹⁰⁵Tak M. Kurowski, Cofnięcie aktu oskarżenia przez oskarżyciela publicznego a prawo pokrzywdzonego do sądu [w:] Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013-2018 w świetle standardów rzetelnego procesu (red. C. Kulesza i A. Sakowicz), Białystok 2019, s. 649.

⁹⁰⁶J. Skorupka, Przepisy wstępne..., s. 67.

⁹⁰⁷H. Paluszkiwicz [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex –stan prawny na 15 lipca 2020, art. 54 (teza 6).

bardzo specyficzne z punktu widzenia działania zasady skargowości, bowiem daje prawo do cofnięcia skargi innej stronie, niż ta, która ją wniosła, warunkując jednocześnie skuteczność tej czynności stanowiskiem jeszcze innego podmiotu i to niewyrażonym np. w formie dorozumianej przez brak zgłoszenia przez niego sprzeciwu, lecz wymagającym jego aktywności, poprzez złożenie oświadczenia o wyrażeniu zgody⁹⁰⁸.

W piśmiennictwie akcentowana jest ścisła korelacja zasady skargowości z zasadą kontradiktoryjności, w aspekcie łącznego postrzegania ich, jako czynnik modelujący przebieg postępowania określany skargowo-kontradiktoryjnym⁹⁰⁹. Wzajemne usytuowanie obu zasad ma nadawać specyfikę przebiegowi postępowania jurysdykcyjnego, które inicjuje uprawniony oskarżyciel zarzutem skierowanym przeciwko oskarżonemu i z postulatem przeprowadzenia istotnych z punktu widzenia skargi, w jego ocenie czynności dowodowych przed sądem⁹¹⁰. W doktrynie akcentuje się pełnienie przez zasadę skargowości roli czynnika konstrukcyjnego procesu przed sądem poprzez zakreślenie jego granic podmiotowych i przedmiotowych i jednocześnie osadzenie na strukturze zakładającej rozdział ról procesowych. Zasada ta jest zatem postrzegana jako warunkująca możliwość przeprowadzenia sporu w oparciu o będącą warunkiem i kontynuacją zasady skargowości zasadę kontradiktoryjności⁹¹¹. Samoistnie jednak bez zaistnienia dodatkowych warunków procesowych zasada skargowości nie gwarantuje kontradiktoryjności postępowania⁹¹².

W świetle poczynionych wyżej uwag można stwierdzić, że obecny model rozprawy głównej przewiduje rozpoznanie sprawy na rozprawie wyłącznie w zakresie wyznaczonym granicami skargi (z zastrzeżeniem art. 398 k.p.k.). Jednakże z uwagi na faktyczny rozkład ciężaru dowodu, w ramach tego forum oraz zakładaną nieobecność oskarżyciela publicznego na nim w większości spraw (art. 46§2k.p.k.) w istocie rzadko występuje zależność pomiędzy popieraniem lub nie skargi przez oskarżyciela, a toczącym się przez jej zainicjowanie postępowaniem na rozprawie głównej.

⁹⁰⁸ M. Kurowski [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 14. (teza 1).

⁹⁰⁹ C. Kulesza, Zasada skargowości [w:]... s.632.

⁹¹⁰ E. Kruk, Zasada skargowości ... s 215.

⁹¹¹ C. Kulesza, Zasada skargowości [w:]... s.632.

⁹¹² P. Hofmański, Zasada kontradiktoryjności ..., s. 687.

IV. 11. Zasada prawa do obrony.

Istotne znaczenie w kontekście kształtowania modelu rozprawy głównej należy przyznać zasadzie prawa do obrony. To właśnie na tym forum najpełniej realizowane jest prawo oskarżonego do obrony zarówno w aspekcie materialnym, jak i formalnym. W wypadku, bowiem, gdy oskarżony neguje zasadność oskarżenia, to forum przeznaczonym do rozstrzygnięcia jego sprawy jest wyłącznie rozprawa główna. Jeżeli natomiast oskarżony nie kwestionuje swojego sprawstwa i winy, a więc nie podejmuje aktywnej obrony to, co do zasady rozstrzygnięcie sprawy może nastąpić na posiedzeniu (warunkowe umorzenie postępowania, skazanie bez rozprawy, wyrok nakazowy).

Zasada prawa do obrony jest ujmowana w piśmiennictwie, jako dyrektywa uprawniająca oskarżonego do obrony swoich interesów przez wykorzystanie kompleksu uprawnień procesowych przed stawianymi mu zarzutami lub grożącymi konsekwencjami prawnymi⁹¹³. Znajduje ona swoje odzwierciedlenie przede wszystkim w art. 42 ust. 2 Konstytucji, gwarantującym prawo do obrony (każdy przeciwko komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania), jak też w art. 6 k.p.k., stanowiącym, że oskarżony ma prawo do obrony, w tym poprzez korzystanie z obrońcy, o czym musi być pouczone (pouczenie oskarżonego, co do tego uprawnienia przed pierwszym przesłuchaniem /w charakterze podejrzanego/ przewiduje art. 300§1 k.p.k.)

Zasadę prawa oskarżonego do obrony ujmuje się w literaturze w wymiarach: materialnym i formalnym. Obrona materialna oskarżonego w ramach postępowania karnego obejmuje uprawnienie do wszelkich czynności procesowych, zwalczających oskarżenie lub zmierzających do zminimalizowania grożących oskarżonemu konsekwencji w ramach odpowiedzialności karnej za popełniony czyn zabroniony⁹¹⁴. Jej wyrazem jest zatem prawo do kontestowania zarzutu aktu oskarżenia oraz związanych z nimi uciążliwości procesowych⁹¹⁵. Formalny aspekt obrony obejmuje prawo oskarżonego

⁹¹³ P. Wiliński, *Zasada prawa do obrony* [w:] *System Prawa Karnego Procesowego* (red. nac. P. Hofmański), *Zasady Procesu Karnego* (red. nauk. P. Wiliński), t. III, cz. 2, Warszawa 2014, s. 1534.

⁹¹⁴ Wyrok SN z 29 września 2010r., sygn. IV KK 281/10, KZS 2010 nr 12, poz. 29, Legalis nr 306389.

⁹¹⁵ J. Skorupka, *Przepisy wstępne* [w:] ..., s. 33.

do korzystania z pomocy obrońcy ustanowionego z wyboru (art. 83§1i2 k.p.k.) lub przyznanego z urzędu (art. 78-81 k.p.k.)⁹¹⁶.

Jak już zaznaczono, zasada prawa do obrony znajduje najpełniejszą realizację w toku rozprawy głównej. Jest to bowiem właśnie ta przełomowa faza postępowania, w której oskarżony może w największym zakresie zrealizować przysługujące mu ramach omawianej zasady uprawienia procesowe. Jednocześnie wszystkie przeprowadzone wcześniej czynności i ich wyniki, to właśnie przed sądem pierwszej instancji mają zostać zrewidowane i poddane wiążącej ocenie⁹¹⁷.

W literaturze wskazuje się na przysługujący oskarżonemu w ramach prawa do obrony (materialnej) szereg gwarancji procesowych. Do tych, których realizację musi uwzględniać przede wszystkim przebieg rozprawy głównej, zalicza się następujące uprawnienia oskarżonego: do wiedzy o treści stawianych zarzutów, do dysponowania odpowiednim czasem i możliwościami na przygotowanie się do obrony, do dowolności w zakresie wyboru środków i sposobów obrony, dostępu do materiału dowodowego, do podejmowania czynności osobiście lub przy pomocy obrońcy, do składania wniosków dowodowych i uczestnictwa w rozprawie i we wszelkich czynnościach dowodowych, do korzystania z nieodpłatnej pomocy tłumacza, do swobody wypowiedzi z jednoczesnym brakiem konsekwencji za nieprawdziwe wyjaśnienia, do ostatniego głosu, do uzyskania rozstrzygnięcia w zakresie wystosowanej przeciwko niemu skargi w rozsądnym czasie⁹¹⁸.

W odniesieniu do prawa oskarżonego do znajomości wystosowanego przeciw niemu przez oskarżyciela zarzutu podlegającego rozpatrzeniu przez sąd, należy przywołać art. 338 k.p.k., zawierający obowiązek doręczenia oskarżonemu odpisu aktu oskarżenia z wezwaniem do składania wniosków dowodowych. Stosowny czas umożliwiający przygotowanie obrony gwarantuje tej stronie przewidziany w art. 353 k.p.k. wymóg zachowania 7 dniowego terminu pomiędzy doręczeniem skargi oskarżonemu i jego obrońcy, a terminem rozprawy. W przypadku jego niedotrzymania na wniosek oskarżonego lub obrońcy złożony przed rozpoczęciem przewodu sądowego, sąd jest obowiązany rozprawę odroczyć. Przygotowanie do obrony oskarżonego wspomaga i ułatwia zagwarantowany mu dostęp do akt sprawy i możliwość sporządzania z nich odpisów lub kopii (m.in. art. 156§1 k.p.k.).

⁹¹⁶ D. Świecki, *Zasada prawa do obrony [w:] Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych*, Warszawa 2020, s. 32-33.

⁹¹⁷ P. Wiliński, *Zasada prawa do obrony w polskim ...*, s. 580.

⁹¹⁸ P. Wiliński, *Zasada prawa do obrony [w:] System ...*, s. 1539-1542, 1556.

Realizację prawa oskarżonego do korzystania z uprawnień procesowych gwarantowanych mu przez prawo do obrony w zakresie czynności przed sądem pierwszej instancji warunkuje generalne prawo oskarżonego do brania udziału w rozprawie. Przewiduje go art. 374§1i1a k.p.k.⁹¹⁹ oraz powiązane z nim uprawnienia do informacji o terminie rozprawy głównej oraz o możliwości przeprowadzenia jej i wydania wyroku pod nieobecność oskarżonego (art. 117 § 1 k.p.k., art. 350 § 2 pkt 2 k.p.k., art. 338 § 1a k.p.k. i art. 353 § 4 k.p.k.)⁹²⁰.

Realizację uprawnienia oskarżonego do uzyskania rozstrzygnięcia w zakresie wystosowanej przeciwko niemu skargi w rozsądnym terminie ma gwarantować z kolei m.in. art. 366§2 k.p.k., zobowiązujący przewodniczącego do dążenia do tego, aby rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło na pierwszym terminie rozprawy głównej.

Fundamentalne znaczenie dla przebiegu postępowania przed sądem ma realizacja przez oskarżonego, zapewnianej mu przez zasadę prawa do obrony, wspomnianej swobody wypowiedzi. Istotą tej gwarancji jest brak obowiązku samooskarżania się przez oskarżonego. Tym samym oprócz prawa do składania wyjaśnień i przedstawiania swojej argumentacji na temat wszelkich kwestii związanych ze skargą lub przeprowadzanymi dowodami, oskarżony ma w tym zakresie prawo do milczenia, jak też prawo do odmowy udzielenia odpowiedzi na wszelkie, bądź też tylko wybrane przez niego pytania, bez podania przyczyn takiej postawy. Sąd, jak też jakikolwiek inny uczestnik rozprawy, nie ma możliwości spowodowania, aby oskarżony w jakikolwiek sposób wspierał organy procesowe w przeprowadzaniu dowodów lub czynieniu ustaleń niezbędnych do wydania wyroku. o prawie do składania wyjaśnień oraz odmowy składania wyjaśnień, jak też odmowy odpowiedzi na pytania bez podania powodu oskarżony, obecny na rozprawie jest poucany, zgodnie z art. 386§1 k.p.k., po otwarciu przewodu sądowego. Bezpośrednio potem jest informowany o uprawnieniu do zadawania pytań osobom przesłuchiwanym .

Współpraca oskarżonego z organami procesowymi może stanowić okoliczność łagodzącą w zakresie wymiaru kary, a nawet w niektórych sytuacjach skutkującą jej nadzwyczajnym złagodzeniem (art. 53§2 k.k., art. 60 § 2, 3 i 4 k.k.). Niemniej jednak jej brak nie może być już poczytywany jako okoliczność dla niego obciążająca.⁹²¹ Tym

⁹¹⁹ W brzmieniu obowiązującym od 1 lipca 2015 r (Dz.U.2013.1247).

⁹²⁰ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 374 (teza1).

⁹²¹ Zob. A. M. Tęcza-Paciorek, Zasada domniemania niewinności ..., s. 180.

samym oskarżony nie może ponosić z tego tytułu żadnych ujemnych konsekwencji prawnych.⁹²² Choć trzeba tu zastrzec, że jeśli sąd nie będzie miał wiedzy o rzeczywistym przebiegu zdarzenia lub jego faktycznym podłożu bądź motywacji sprawcy może uznać za udowodnioną tezę aktu oskarżenia, jeśli zostaną przedstawione wyłącznie dowody na jej poparcie, które oceni jako wiarygodne⁹²³.

Natomiast bez względu na przyjętą przez oskarżonego postawę procesową musi on mieć zagwarantowaną realizację prawa do obrony. Na rozprawie głównej, odpowiedzialny za jej respektowanie jest przede wszystkim sąd (przewodniczący składu). Tym samym w przypadku nieobecności oskarżonego na rozprawie głównej lub jego pasywności w czasie toczącego się przeciw niemu procesu, sąd powinien w szczególności czuwać nad celowością podejmowania z urzędu uznawanych przez niego za uzasadnione i możliwe czynności, pożądaných z punktu widzenia prawa do obrony oskarżonego⁹²⁴.

W czasie przesłuchania oskarżony może zrelacjonować przebieg zdarzeń zgodnie z rzeczywistym stanem rzeczy, może nic nie mówić, może także podać nieprawdziwą wersję zdarzeń. W ostatnim z przypadków oskarżony realizując w ten sposób prawo do obrony⁹²⁵. Dlatego nie może być pociągnięty do odpowiedzialności karnej za formułowanie linii obrony opierającej się na nieprawdziwych wyjaśnieniach. Trzeba tu jednak zaznaczyć, że swoboda wypowiedzi gwarantowana przez prawo do obrony nie legalizuje takich zachowań oskarżonego, które realizują jednocześnie znamiona czynu zabronionego⁹²⁶. Tym samym jeśli oskarżony składa wyjaśnienia, w których formułuje nieprawdziwe zarzuty, nie w ramach prawa do obrony, lecz w celu zaszkodzenia innej osobie może ponieść odpowiedzialność karną za fałszywe oskarżenie, czy pomówienie⁹²⁷.

⁹²² A. Sakowicz, Przepisy wstępne [w:] Kodeks postępowania karnego Komentarz (red. A. Sakowicz), Warszawa 2020, s.49.

⁹²³ A. M. Tęcza-Paciorek, Zasada domniemania niewinności ..., s. 159.

⁹²⁴ P. Wiliński, Zasada prawa do obrony w polskim procesie....s.581.

⁹²⁵ Zob. min. J. Karaźniewicz, Prawo do obrony a sytuacja procesowa osoby podejrzanej [w:] Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013-2018 w świetle standardów rzetelnego procesu (red. C. Kulesza i A. Sakowicz), Białystok 2019, s. 509.

⁹²⁶ Wyrok SN z 9 lutego 2004 r., sygn. V KK 194/03, OSNKW 2004, nr 4, poz. 42, Wokanda 2004/11/19, LEX nr 102907. Por. także T. Grzegorzczak, Janusz Tylman, Polskie postępowanie karne... 2022, s. 181 i przywołane tam orzeczenia SN odnoszące się do świadków składających zeznania w ramach realizacji prawa do obrony, uchwały z 20 września 2007 r. (I KZP 26/07, OSNKW 2007/10, poz. 71, LEX nr 298949) i wyroku z 17 lutego 2021 r. (IV KK 287/20, LEX nr 3268018).

⁹²⁷ T. Gardocka, D. Jagiełło, Oskarżony w polskim procesie karnym, jego status, prawa i obowiązki[w:] Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013-2018 w świetle standardów rzetelnego procesu (red. C. Kulesza i A. Sakowicz), Białystok 2019, 490-491.

Oskarżony w toku rozprawy głównej nie jest ograniczony w doborze środków i form obrony, którą może wykonywać samodzielnie lub poprzez obrońcę. Jeżeli nie posługuje się w wystarczającym stopniu językiem polskim przysługuje mu wówczas prawo do korzystania w czasie postępowania przed sądem z pomocy tłumacza. Uprawnienie to nie jest ograniczone wyłącznie do przebiegu rozprawy, ale rozciąga się także na kontakt oskarżonego z obrońcą w celu porozumienia się co do przebiegu składających się na nią czynności procesowych (art. 72§1i2 k.p.k.)⁹²⁸. Orzeczenie kończące postępowanie podlega wówczas z urzędu doręczeniu oskarżonemu z tłumaczeniem, zgodnie z art. 72§3 k.p.k.. Przy czym dopiero od daty doręczenia przetłumaczonego wyroku oskarżonemu, który nie wada językiem polskim, rozpoczyna bieg termin do jego zaskarżenia poprzez złożenie wniosku o jego uzasadnienie. Wskazana regulacja winna być zatem traktowana jako o szczególnym charakterze, wobec zasady objętej art. 422§1 k.p.k.⁹²⁹.

Realizując prawo do obrony na rozprawie głównej oskarżony jest uprawniony do zgłaszania wszelkich wniosków procesowych, formułowania żądań i składania oświadczeń. W szczególności wyróżnia się tu jego prawo do inicjatywy dowodowej (art. 167 k.p.k., 169§1i2 k.p.k.), do zgłaszania formalnych wniosków proceduralnych⁹³⁰ (np. o wyłączenie sędziego, o wyznaczenie obrońcy, o zwrot sprawy prokuratorowi, o przekazanie sprawy innemu sądowi, o odczytanie protokołu itp.), do wniosków o charakterze technicznym, organizacyjnym lub porządkowym (np. w przedmiocie rozprawy w trybie zdalnym, o sprowadzenie na rozprawę, o przerwę lub odroczenie rozprawy, w przedmiocie jawności rozprawy, w tym jej wyłączenia)⁹³¹.

Kolejnym elementem prawa do obrony, o istotnym znaczeniu dla przebiegu rozprawy głównej jest przysługujące oskarżonemu prawo odniesienia się do każdej kwestii prawnej lub faktycznej podlegającej rozstrzygnięciu orzeczeniem lub zarządzeniem (art. 367§1 k.p.k.)⁹³².

⁹²⁸ P. Wiliński, Zasada prawa do obrony [w:] System ..., s. 1539-1542, 1556,

⁹²⁹ Por. K. Boratyńska, P. Czarnecki, Strony, obrońcy, pełnomocnicy, przedstawiciel społeczny, , podmiot zobowiązany, właściciel przedsiębiorstwa zagrożonego przepadkiem [w:] Kodeks postępowania karnego Komentarz, (red. A. Sakowicz), Warszawa 2020, s. 268 oraz K. Eichstaedt [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 422.(teza 36).

⁹³⁰ Z zastrzeżeniem art. 349§6 k.p.k. wprowadzającym prekluzję , co do zgłaszania wymienionych tam wniosków w przypadku organizacji posiedzenia wstępnego, do czasu tego posiedzenia.

⁹³¹ P. Wiliński, Zasada prawa do obrony w polskim procesie....s.593.

⁹³² P. Rogoziński [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów, red. S. Steinborn, LEX/el. 2016, art. 367, teza 3.

Prawo do obrony jest także szczególnie akcentowane przez art. 367§2 k.p.k., który przewiduje uprzywilejowanie oskarżonego (*favor defensionis*) poprzez zagwarantowanie mu prawa zabrania ostatniego głosu po wypowiedzeniu się przez inną stronę, nawet jeśli i ona była formą repliki w odniesieniu do wypowiedzi innego uczestnika⁹³³. Podobny symboliczny charakter w zakresie prawa do obrony ma prawo zabrania przez oskarżonego w ostatniej kolejności tzw. głosu końcowego (art. 406 k.p.k.), podsumowującego całość postępowania sądowego jak też zawierającego ostateczny jego postulat w zakresie końcowego rozstrzygnięcia⁹³⁴.

Prawo do obrony zapewnia oskarżonemu gwarancje realizacji składających się na nie uprawnień, nie zaś obowiązek z ich skorzystania przez tę stronę⁹³⁵.

W piśmiennictwie przyjmuje się, że efektywne realizowanie pełni uprawnień składających się na prawo do obrony warunkuje przestrzeganie kontrydiktoryjności, która w szczególności gwarantuje realizację praw oskarżonego, uwzględniając jego usytuowanie w procesie. Stworzenie warunków do ubiegania się przez oskarżonego o korzystny wynik procesu, wymaga bowiem rozdzielenia ról procesowych. Immanentny element kontrydiktoryjności w postaci równouprawnienia stron poprzez wywołanie stanu porównywalnej pozycji przeciwstawnych stron w ramach dostępnych środków i uprawnień procesowych przed sądem⁹³⁶.

Realizacji przez oskarżonego prawa do obrony w aspekcie materialnym, sprzyja jej formalny wymiar, zakładający uprawnienie oskarżonego do korzystania z pomocy obrońcy z wyboru lub z urzędu. Gwarancja ta zapewnia oskarżonemu pomoc w dbałości o jego położenie procesowe, poprzez zapewnienie mu profesjonalnej pomocy w efektywnym realizowaniu przysługujących mu praw, w szczególności w sytuacjach, w których sam nie posiada wymaganej wiedzy lub zdolności w ubieganiu się o korzystny dla niego wynik procesu⁹³⁷. W toku postępowania oskarżony może być reprezentowany jednocześnie przez trzech obrońców (art. 77 k.p.k.), niezależnie od rodzaju ich stosunku

⁹³³ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego Komentarz Tom II, Warszawa 1999 s. 314, s. 460.

⁹³⁴ P. Wiliński, Zasada prawa do obrony w polskim procesie....s.585.

⁹³⁵ P. Wiliński, Zasada prawa do obrony [w:]System ..., s. 1552.

⁹³⁶ P. Wiliński, Zasada prawa do obrony [w:]System ..., s.1562.

⁹³⁷ T. Tomaszewski, Prawo do obrony jako gwarancja rzetelnego procesu karnego, Pr.I Pr. 2020/6, s. 128

obrończego⁹³⁸. Inną kwestią zaś jest to, że oskarżonemu może być przyznany obrońca z urzędu jedynie wówczas, gdy nie posiada obrońcy z wyboru (art. 81§1 k.p.k.⁹³⁹), bowiem obrona z urzędu ma wówczas charakter subsydiarny⁹⁴⁰.

W przypadku reprezentowania oskarżonego przez więcej niż jednego obrońcę na sądzie ciąży powinność jednakowego ich traktowania, tym samym każdy z nich musi być skutecznie zawiadamiany o czynnościach procesowych, w tym o wszystkich terminach rozprawy, jako „osoba uprawniona” do uczestniczenia w nich. Realizacja tego wymogu wobec jednego z obrońców nie sanuje bowiem uchybień popełnianych wobec innych⁹⁴¹.

Należy tu dodać, że zgodnie z art. 117a§1 k.p.k., jeśli oskarżony ma więcej niż jednego obrońcę (inna strona więcej niż jednego pełnomocnika), czynność procesową można przeprowadzić w wypadku stawiennictwa jednego z nich, chyba że oskarżony wyrazi zgodę na jej przeprowadzenie pod nieobecność obrońcy (o ile obrona nie ma charakteru obowiązkowego). Uregulowanie to nie zwalnia jednak sądu z obowiązku powiadamiania wszystkich obrońców oskarżonego o terminach rozprawy. Niewywiązanie się z tej powinności przez sąd, nawet jeżeli na rozprawie byli dwaj pozostali obrońcy oskarżonego, prowadzi do obrazy art. 117 § 1 k.p.k. oraz art. 6 k.p.k. w zw. z art. 77 k.p.k. uzasadniającej uchylenie wyroku z uwagi na niezbędność ponownego przeprowadzenia przewodu sądowego w całości⁹⁴².

Reprezentacja oskarżonego sprawowana przez obrońcę ustanowionego we własnym zakresie przez tę stronę lub przyznanego jej z urzędu, może mieć charakter fakultatywny lub obligatoryjny⁹⁴³.

Obrona o charakterze nieobowiązkowym jest wyrazem prawa oskarżonego od korzystania z pomocy obrońcy. Realizacja tego uprawnienia jest wtedy uzależniona wyłącznie od woli oskarżonego. Obrona o charakterze obligatoryjnym jest zaś

⁹³⁸ Zob. min. wyrok SN z 14 stycznia 2005 r., sygn. V KK 309/04, OSNKW 2005, nr 2, poz. 19, LEX nr 144420.

⁹³⁹ Zarządzenie o odmowie przyznania obrońcy z urzędu podlega zaskarżeniu – art. 81§1a k.p.k. dodany przez art. 1 pkt 3 ustawy z dnia 12 czerwca 2015 r. (Dz.U.2015.1186) zmieniającej Kodeks postępowania karnego z dnia 17 września 2015 r.

⁹⁴⁰ M. Żukowska, Prawo do obrony wczoraj i dziś – charakterystyka nowelizacji wybranych przepisów KPK [w:] Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013-2018 w świetle standardów rzetelnego procesu (red. C. Kulesza i A. Sakowicz), Białystok 2019, s.576.

⁹⁴¹ D. Świecki, Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych, Warszawa 2020, s. 33.

⁹⁴² Tak postanowienie SN z 29 października 2019 r., sygn. V KS 41/19, OSNKW 2019, nr 11-12, poz. 73., LEX nr 2817412.

⁹⁴³ P. Misztal, Przymus adwokacko-radcowski w polskim procesie karnym, Warszawa 2020, s. 127.

zarezerwowana dla określonych sytuacji procesowych, w których oskarżony musi być reprezentowany przez obrońcę, niezależnie od tego, czy sam dostrzega taką potrzebę, czy nie, a nawet wówczas, kiedy jest temu przeciwny. Niezależnie jednak od tego, czy obrońca jest ustanowiony z urzędu czy z wyboru, to jego obecność na rozprawie głównej nie ma wpływu na prawo do aktywności oskarżonego przed sądem (art. 86§2 k.p.k.).

Ustawodawca wprowadzając obowiązek obrony w pełniących funkcje gwarancyjną art. 79§1 i 2 k.p.k. i art. 80 k.p.k. odnosi je do wymienionych tam szczególnych sytuacji, co do których z góry zakłada niezachowanie wymogów prawa do obrony, jeśli oskarżony występował w procesie samodzielnie⁹⁴⁴.

Sytuacje powyższe dotyczą wyodrębnianych w piśmiennictwie⁹⁴⁵ czynników o charakterze:

1) podmiotowym, wynikających z właściwości osobistych oskarżonego, do których ustawodawca zalicza: nieukończenie przez niego 18 lat⁹⁴⁶, bycie niewidomym, głuchym lub niemym⁹⁴⁷, uzasadnioną wątpliwość co do jego poczytalności w czasie czynu (zdolności rozpoznania jego znaczenia lub kierowania swoim postępowaniem)⁹⁴⁸ lub możliwości brania przez niego udziału w postępowaniu, czy też prowadzenia obrony w sposób samodzielny oraz rozsądny z uwagi na jego stan psychiczny⁹⁴⁹ (art. 79 § 1 pkt 1–4 k.p.k.),

⁹⁴⁴ D. Świecki, Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika ... 2020, s. 84.

⁹⁴⁵ C. Kulesza, Strony procesowe i inni uczestnicy procesu [w:] C. Kulesza, P. Starzyński, Postępowanie karne, Warszawa 2020, s. 134-136.

⁹⁴⁶ Obligatoryjna obrona w tym przypadku (art. 79 § 1 pkt 1 k.p.k.) odnosi się do oskarżonego, który nie ukończył 18 lat, tym samym jeśli w toku postępowania sytuacja ta ulegnie zmianie obrona przestanie mieć charakter obowiązkowy – tak też min. postanowienie SN z 2 lutego 2016 r., sygn. IV KK 337/15, OSNKW 2016, nr 3, poz. 21. LEX nr 1976250, zob. także J. Zagrodnik, [w:] Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym i karnym skarbowym, Warszawa 2020, s. 109.

⁹⁴⁷ Chodzi tu (art. 79§1 pkt 2 k.p.k.) o całkowite zniesienie funkcjonowania wymienionych zmysłów u oskarżonego, a nie częściowe ich upośledzenie. W sytuacji odzyskania przez oskarżonego słuchu, mowy lub wzroku obrona traci charakter obowiązkowej – tak też min. D. Świecki, [w:] Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych, Warszawa 2020, s. 84.

⁹⁴⁸ Uzasadnioną wątpliwość co do poczytalności należy powiązać z art. 31§1 kk tym samym chodzi tu o zniesienie lub znaczne ograniczenie jej w chwili domniemanego czynu z powodu choroby psychicznej, upośledzenia umysłowego lub innego zakłócenia czynności psychicznych – tak też min. S. Steinborn [w:] J. Grajewski, P. Rogoziński, S. Steinborn, Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów, LEX/el. 2016, art. 79.

⁹⁴⁹ Dotyczy to sytuacji, w której stwierdza się, że oskarżony nie może się samodzielnie i rozsądnie bronić (obie te cechy muszą wystąpić). Tym samym nie jest zdolny do roztropnego zachowania, rozumienia czynności i wyciągania wniosków w stopniu pozwalającym na podjęcie

2) podmiotowo-przedmiotowym odnoszonymi, co prawda zasadniczo, do cech osobniczych oskarżonego (w postaci np. nieporadności lub częściowego upośledzenia funkcjonowania zmysłów lub zakłócenia czynności psychicznych w rozumieniu innym niż objęte art. 79 § 1 pkt 2 i 3 k.p.k.) lecz mogących podlegać ocenie w aspekcie specyfiki i stopnia skomplikowania sprawy, które w danej sytuacji organ procesowy uznaje za tzw. inne okoliczności utrudniające obronę (art. 79§2 k.p.k.)⁹⁵⁰.

3) przedmiotowym – gdy wynikają z rodzaju sprawy, której dotyczy postępowanie - aktualnie odnosi się to do wszystkich postępowań toczących się przed sądem okręgowym w pierwszej instancji w sprawach o zbrodnie (art. 80 k.p.k.)⁹⁵¹.

Ustanie obrony obligatoryjnej z uwagi na uzasadnioną wątpliwość co do poczytalności oskarżonego (art. 79§1 pkt 3 k.p.k.) lub możliwość brania przez niego udziału w postępowaniu bądź prowadzenia obrony w sposób samodzielny oraz rozsądny (art. 79§1 pkt 4 k.p.k.) wymaga wydania przez biegłych psychiatrów opinii (art. 202 k.p.k.), w której wykluczą oni zaistnienie wyżej wymienionych deficytów, dotyczących stanu psychicznego oskarżonego (stwierdzając, że wątpliwości w powyższym zakresie nie istnieją). Jednakże obrona przestaje być obowiązkowa dopiero wówczas, kiedy sąd uznając wymienioną opinię biegłych psychiatrów za zasadną wyda na podstawie art. 79§4 k.p.k. postanowienie stwierdzające, że dalszy udział obrońcy w postępowaniu nie jest obowiązkowy. Jeśli oskarżonego reprezentował obrońca z urzędu prezes sądu zwalnia go z jego obowiązków, chyba że inne okoliczności uzasadniają reprezentowanie oskarżonego przez obrońcę z urzędu⁹⁵².

Nieposiadanie przez oskarżonego obrońcy z wyboru, w przypadku zaistnienia którejkolwiek z przesłanek skutkujących obroną o charakterze obowiązkowym, skutkuje

samodzielnej obrony. – Szerzej na ten temat zob. min. K. Boratyńska, P. Czarnecki, Strony, obrońcy, ..., s. 288-289.

⁹⁵⁰ Min. postanowienie SN z 22 grudnia 2021 r., III KK 262/21, LEX nr 3327059 oraz C. Kulesza, Strony procesowe i inni uczestnicy procesu [w:] C. Kulesza, P. Starzyński, Postępowanie karne, Warszawa 2020, s. 135.

⁹⁵¹ W brzmieniu obowiązującym od 1 lipca 2015r. - przepis ten był zmieniany, ustawą 10 stycznia 2003 r. (Dz.U.03.17.155) nowelizującą Kodeks z dniem 1 lipca 2003 r., a następnie ustawą z 27 września 2013 r. (Dz.U.2013.1247) zmieniającą brzmienie Kodeksu od 1 lipca 2015 r. poprzez wyłączenie obrony obligatoryjnej przewidzianej dotychczas także w sprawach przed sądem okręgowym w I instancji, kiedy oskarżony był pozbawiony wolności.

⁹⁵² Por. wyrok SN z 16 lutego 2022 r., II KK 73/20, LEX nr 3402196, por. jednak także min. postanowienie SN z 14 marca 2008 r., sygn. V KK 434/07, LEX nr 1678935 oraz głosę dotyczącą tego orzeczenia - R. A. Stefański, Pojęcie wątpliwości co do poczytalności sprawcy w rozumieniu art. 79 § 1 k.p.k. Glosa do postanowienia SN z dnia 14 marca 2008 r., V KK 434/07, PiP 2008, nr 10, s. 140-144.

tym, że prezes sądu (przewodniczący wydziału /upoważniony sędzia) wyznacza mu, zgodnie z art.81§1 k.p.k. obrońcę z urzędu. W tym samym trybie możliwe jest przyznanie obrońcy z urzędu także innemu oskarżonemu (nieposiadającemu obrońcy z wyboru), jeśli wykaże on, że nie jest w stanie opłacić obrońcy z wyboru, bez uszczerbku dla koniecznego utrzymania siebie i rodziny (art. 78§1 k.p.k.) Chodzi tu o istnienie takiej sytuacji majątkowej oskarżonego, kiedy po opłaceniu wynagrodzenia obrońcy z wyboru uległaby ona takiemu pogorszeniu, że wystarczyłaby na sfinansowanie kosztów utrzymania jego i osób pozostających z nim we wspólnym gospodarstwie⁹⁵³. Wniosek w tym przedmiocie oskarżony powinien złożyć w terminie 7 dni od daty doręczenia odpisu aktu oskarżenia, jeśli chce, aby został on rozpoznany przed pierwszym terminem rozprawy głównej. Niezachowanie tego terminu może bowiem skutkować jego rozpoznaniem po dacie pierwszego terminu rozprawy lub posiedzenia wyrokowego (art. 338b).⁹⁵⁴ Oprócz wymienionych sytuacji o przyznanie obrońcy z urzędu może się ubiegać oskarżony (nieposiadający obrońcy z wyboru), który chce skorzystać z jego pomocy do czynności związanych z dobrowolnym poddaniem się karze, w ramach wniosku o wydanie wyroku skazującego, o jakim mowa w art. 387 k.p.k. Wskazana regulacja dotycząca obrońcy z urzędu ma charakter szczególny wobec instytucji z art. 78§1 k.p.k. Ma za zadanie zapewnienie oskarżonemu prawnej pomocy do czynności związanych z zainicjowaniem i przeprowadzeniem postępowania w trybie konsensualnym. W przypadku wyznaczenia oskarżonemu obrońcy w omawianej sytuacji (art. 387§1 k.p.k. ostatnie zdanie) reprezentuje on oskarżonego do prawomocnego zakończenia postępowania w tym trybie. Nieuwzględnienie wniosku o wydanie wyroku skazującego zgodnie z postulatem oskarżonego, powinno skutkować postanowieniem o cofnięciu obrońcy z urzędu⁹⁵⁵.

Wystąpienie okoliczności powodujących obligatoryjną obronę skutkuje obowiązkowym uczestnictwem obrońcy oskarżonego w rozprawie głównej (art. 79§3 k.p.k. i art. 80 k.p.k.), a jego nieobecność na niej (w rozumieniu czynności, w której udział jego był obowiązkowy) powoduje zaistnienie bezwzględnej przyczyny odwoławczej, o jakiej mowa w art. 439§1 pkt 10 k.p.k. Sytuacja ta będzie dotyczyła

⁹⁵³ R. A. Stefański, *Prawo do wyznaczenia obrońcy z urzędu ze względu na niezamożność*, [w:] *Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi*, Warszawa 2008, s. 346.

⁹⁵⁴ R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424*, Lex - stan prawny na 1 maja 2021 r. art. 338b, teza 2.

⁹⁵⁵ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2022, art. 387, teza 26.

jednak tylko tych fragmentów rozprawy, w których jest merytorycznie rozpatrywana sprawa. Chodzi tu więc o czas i czynności proceduralne związane z ujawnieniem na rozprawie okoliczności mogących stanowić podstawę wyroku w rozumieniu art. 410 k.p.k. Oprócz przewodu sądowego, w czasie którego są przeprowadzane (ujawniane) dowody, dotyczy to także etapu wstępnego rozprawy, w czasie kiedy następuje ustalanie danych oskarżonego w trybie art. 213 § 1 k.p.k. oraz fazy głosów końcowych - aż do momentu udania się sądu na naradę. Obecność obligatoryjna obrońcy nie jest natomiast już wymagana w czasie ogłaszania wyroku w aspekcie art. 439§ pkt 10 k.p.k.⁹⁵⁶.

Realizacja prawa do obrony ma także wpływ na przebieg rozprawy głównej. Jeżeli obrona ta ma charakter obligatoryjny a w toku rozprawy głównej oskarżony lub obrońca wypowiedzą stosunek obrończy i oskarżony nie ustanowi nowego obrońcy, sąd (prezes sądu/ referendarz sądowy) ustanawia mu obrońcę z urzędu, przerywając lub odraczając rozprawę, jeśli wymaga tego konkretna sytuacja (art. 378§1 k.p.k.) W szczególnie uzasadnionych przypadkach istnieje także możliwość zmiany przez sąd obrońcy reprezentującego oskarżonego z urzędu – na wniosek jednego lub obu tych podmiotów (art. 378§2 k.p.k.). W razie zaistnienia którejkolwiek z wymienionych sytuacji sąd decyduje, czy do chwili ustanowienia nowego obrońcy poprzedni może pełnić funkcje obrońcy bez naruszenia prawa oskarżonego do obrony (art. 378§3 k.p.k.).

Uzupełniająco należy dodać, że obrońca może podejmować zachowania jedynie korzystne dla oskarżonego (art. 86§1 k.p.k.). Musi więc prowadzić działalność, ukierunkowaną na uzyskanie dla oskarżonego jak najkorzystniejszego rozstrzygnięcia. Tym samym, co do zasady zmierzającą do tego, aby nie poniósł on odpowiedzialności karnej, zaś w przypadku wykazania winy i sprawstwa oskarżonego, aby grożące mu z tego tytułu konsekwencje były najłagodniejsze z możliwych⁹⁵⁷. Tym samym nierzetelne wykonywanie obowiązków przez obrońcę lub nieuzasadnione zaniechanie ich realizacji,

⁹⁵⁶ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 439, teza 99, por. jednak także przywołany tam odmienny pogląd SN, co do wymogu obrony obligatoryjnej w zakresie wszelkich czynności zawierających się pomiędzy wywołaniem sprawy, a ogłoszeniem wyroku wyrażony w postanowieniu z 27 lutego 2007 r., sygn. I KZP 38/06, LEX nr 234851, z krytyczną glosą R. A. Stefański, Glosa do postanowienia SN z dnia 27 lutego 2007 r., I KZP 38/06, WPP 2008, nr 2, s. 138-142 oraz korespondującym z nią postanowieniem SN z 26 lutego 2014 r., sygn. III KO 68/13, LEX nr 1428326.

⁹⁵⁷ T. Grzegorzczak, O potrzebie nowego podejścia do realizacji przez obrońcę obrony oskarżonego [w:] Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego (red. nauk. B. T. Bieńkowska, H. Gajewska-Kraczkowska, M. Rogacka -Rzewnicka), Warszawa 2015 , s.139.

nie może powodować ujemnych konsekwencji w zakresie sytuacji procesowej oskarżonego⁹⁵⁸.

Zasady prawa do obrony przewiduje możliwość ograniczenia swobody wyboru obrońcy z uwagi na kolizję interesów współoskarżonych (min. kiedy twierdzenia jednego z nich lub przedstawiane dowody godzą w interes drugiego, np. poprzez podważenie jego wiarygodności⁹⁵⁹). Tym samym w przypadku zaistnienia takiej sytuacji, kiedy oskarżeni o sprzecznych interesach (okoliczność ta wymaga wnikliwego rozważenia w konkretnym układzie procesowym⁹⁶⁰) są reprezentowani przez tego samego obrońcę (faktycznie żaden z nich nie będzie wówczas należycie reprezentowany⁹⁶¹), sąd jest obowiązany do ingerencji i wyznaczenia każdemu z tych współoskarżonych innego obrońcę (art. 85§2 k.p.k.). Niedopełnienie tego obowiązku przez sąd w przypadkach obrony obligatoryjnej może skutkować zaistnieniem bezwzględnej przyczyny odwoławczej o jakiej mowa w art. 439§1pkt 10 k.p.k. , poprzez uznanie, że oskarżony jedynie formalnie korzystał na rozprawie z pomocy obrońcy, który jednak rzeczywiście nie realizował jego prawa do obrony⁹⁶².

Jak już wyjaśniono prawo do obrony w znaczeniu materialnym gwarantuje oskarżonemu, co do zasady udział we wszelkich czynnościach postępowania dowodowego na rozprawie głównej. Przede wszystkim dotyczy to prawa do uczestniczenia w przesłuchaniu świadków. Realizacja tego uprawnienia pozwala oskarżonemu i jego obrońcy na percepcję wrażeń oraz spostrzeżeń związanych z przeprowadzaniem dowodu, a nieodnoszących się wyłącznie do treści przekazywanej przez osobę przesłuchiwaną relacji werbalnej (dotyczy to m.in. zachowania osoby przesłuchiwanej w związku z zadawanymi jej pytaniami, czy jej porozumiewania z innymi osobami), jak też na bieżące kontrolowanie wypowiedzi tej osoby m.in. poprzez weryfikowanie przekazywanych przez nią treści np. poprzez zadawanie dodatkowych

⁹⁵⁸ D. Szumiło-Kulczycka, *Obrońca czyli kto [w:] Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013-2018 w świetle standardów rzetelnego procesu*, (red. C. Kulesza i A. Sakowicz), Białystok 2019, s. 550.

⁹⁵⁹ P. Kruszyński, *Istota i skutki prawne sprzeczności interesów oskarżonych reprezentowanych przez tego samego obrońcę w postępowaniu karnym*, Pr.I Pr. 9/2020, s. 20.

⁹⁶⁰ P. K. Sowiński, *Sprzeczność interesów oskarżonych jako przesłanka wyłączająca możliwość wspólnej ich obrony* (art. 85 k.p.k.) (cz. 1), *Palestra*, Tom 53, Nr 9-10/2008, s.71.

⁹⁶¹ Zob. P. K. Sowiński, *Sprzeczność interesów oskarżonych jako przesłanka wyłączająca możliwość wspólnej ich obrony* (art. 85 k.p.k.) (cz. 2), *Palestra* 2009, Nr 1-2, s. 23.

⁹⁶² P. Kruszyński, *Istota i skutki prawne sprzeczności ...*, s. 23.

pytań⁹⁶³. Uprawnienie oskarżonego do udziału w przesłuchaniu świadków na rozprawie nie ma jednak charakteru absolutnego. Zaś przyczyny konieczności poprzestania na ujawnieniu protokołu zeznań świadka, zamiast jego bezpośredniego przesłuchania mogą być różnorakie, poczynając chociażby od konieczności ochrony świadka (np. małoletniego lub czy ofiary przemocy w tym na tle seksualnym), po jego pobyt za granicą czy też śmierć (por. w tym zakresie przywoływane wielokrotnie m.in. art. 391§1i2 k.p.k., art. 392 k.p.k., art. 185a-185c k.p.k.). Znaczna część dopuszczalnych przypadków ograniczających zasadnicze uprawnienia wynikające z prawa do obrony jest konsekwencją ścierania się tego prawa z innymi istotnymi prawami wybranych uczestników postępowania (np. prawo do poszanowania godności, do wolności od lęku i poniżenia). Za dozwolone uznaje się także pod pewnymi względami odstępstwa, których wymaga efektywność i sprawność postępowania⁹⁶⁴. Podobne uzasadnienie – konieczności ograniczenia prawa do obrony na skutek jego kolizji z innymi istotnymi chronionymi wartościami – mają przypadki przeprowadzania czynności dowodowych pod nieobecność oskarżonego (np. przesłuchanie w trybie wymienianego już wielokrotnie art. 390§2 k.p.k.). Instytucje te ograniczając fundamentalne w procesie karnym prawo obrony oskarżonego muszą być stosowane w wyjątkowych sytuacjach, przy zakazie stosowania wykładni rozszerzającej, jak też spełnieniu dodatkowych warunków: wystąpienia konfliktu tego prawa z określonym istotnym innym dobrem prawnym, nienaruszenia istoty prawa do obrony, jak też minimalnego koniecznego ograniczenia tego prawa przy zastosowaniu zasady proporcjonalności⁹⁶⁵. Niezależnie od powyższego należy jednak zastrzec, że uchybienie polegające na przeprowadzeniu czynności bez udziału oskarżonego, nie zawsze będzie skutkowało naruszeniem jego prawa do obrony w znaczeniu materialnym⁹⁶⁶.

W powyższym aspekcie należy z dezaprobatą odnieść się do przywoływanej już instytucji z art. 378a k.p.k.⁹⁶⁷, stanowiącej odstępstwo od gwarancyjnej reguły dla oskarżonego, zawartej w art. 117§2 k.p.k. wyłączającej możliwość przeprowadzenia

⁹⁶³ J. Zagrodnik, Przepisy ogólne o rozprawie głównej (art. 378a) [w:] Kodeks Postępowania Karnego. Komentarz, (red. J.Skorupka), Warszawa 2020, s1028.

⁹⁶⁴ P. Wiliński, Świadek incognito w polskim procesie karnym, Kraków 2003, s. 448-449.

⁹⁶⁵ P. Wiliński, Zasada prawa do obrony [w:]System ..., s. 1547.

⁹⁶⁶ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 374, teza 1.

⁹⁶⁷ Przepis wprowadzony przez art. 1 pkt 57 ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. (Dz.U.2019.1694) zmieniającej Kodeks postępowania karnego z dniem 5 października 2019 r.

czynności procesowej, jeżeli podmiot uprawniony do uczestnictwa w niej m.in. usprawiedliwił należycie swoje niestawiennictwo (spowodowane np. siłą wyższą, wypadkiem losowym, czy chorobą). Jej zastosowanie wobec oskarżonego lub obrońcy (także w przypadku ich łącznego usprawiedliwionego niestawiennictwa) w odniesieniu do przesłuchania świadków (nawet wszystkich i to niezależnie od znaczenia tych dowodów dla rozstrzygnięcia) nie może zostać uznane za dające się pogodzić z zasadą prawa do obrony.⁹⁶⁸ Nie zmienia tego mająca minimalizować uszczerbek w prawach oskarżonego możliwość złożenia wniosku obwarowanego formalnymi przesłankami, jak też obowiązkiem wykazywania naruszenia gwarancji, nie o ponowne, lecz jedynie o uzupełniające przesłuchanie konkretnych osób⁹⁶⁹.

W ramach realizacji prawa do obrony szczególne znaczenie przyznaje się wymogowi zagwarantowania nieskrępowanego kontaktu z obrońcą, oskarżonym, którzy są pozbawieni wolności. Jest to zrozumiałe zważywszy, że istotą izolacji penitencjarnej jest brak swobody w dostępie do świata zewnętrznego. Tym samym prawo do obrony takich osób, aby było realne, wymaga zapewnienia oskarżonemu pozbawionemu wolności warunków umożliwiających przygotowanie linii obrony, w tym również w zakresie formy i kierunku udziału w czynnościach procesowych. Realizacja prawa do obrony przez oskarżonego pozbawionego wolności nie może być, zatem ograniczona tylko do obecności obrońcy na rozprawie, ale musi gwarantować mu także swobodny kontakt z obrońcą ze stosownym wyprzedzeniem przed, jak i w trakcie czynności⁹⁷⁰. W tym też aspekcie – jako niespełniającą powyższych wymogów - należy ocenić przewidzianą w art. 374§4 k.p.k.⁹⁷¹ instytucję rozprawy prowadzonej wobec oskarżonego zdalnie w sytuacji, kiedy przebywa on w zakładzie karnym, zaś obrońca na sali rozpraw. Przewidziana w tej sytuacji forma kontaktu telefonicznego oskarżonego i obrońcy nie równoważy ich bezpośredniej styczności, w toku czynności, bowiem wykluczona jest wówczas chociażby możliwość ich systematycznego porozumiewania się w związku z przebiegiem czynności, w tym odnośnie treści i kierunku przeprowadzanego dowodu.

⁹⁶⁸ Tak też min. J. Zagrodnik, Przepisy ogólne o rozprawie głównej (art. 378a) [w:] Kodeks ..., s.1028.

⁹⁶⁹ Por. A. Ważny, Przepisy ogólne o rozprawie głównej [w:] Kodeks postępowania karnego Komentarz, (red. A. Sakowicz), Warszawa 2020, s. 1006-1007.

⁹⁷⁰ Por. E. Kruk, Ochrona prawa oskarżonego pozbawionego wolności do kontaktu z obrońcą w postępowaniu karnym, Teka Kom. Praw. – OL PAN, t. XI, 2018, nr 2, s. 187.

⁹⁷¹ W brzmieniu od 24 czerwca 2020 r. (Ustawa nowelizująca Kodeks z 19 czerwca 2020 r. Dz.U.2020.1086).

Taka forma udziału oskarżonego i jego obrońcy w rozprawie jest, zatem uznawana za ograniczającą sposób prowadzenia obrony⁹⁷². Tymczasem nawet i ta forma kontaktu obrońcy i oskarżonego, nie jest gwarantowana wówczas przez ustawodawcę, bowiem art. 374§7 k.p.k. uznaje go jedynie, jako możliwy nie zaś gwarantowany. Tymczasem udział oskarżonego i jego obrońcy w rozprawie prowadzonej w formie wideokonferencji jedynie wówczas może być uznany za nienaruszający prawa do obrony oskarżonego, jeśli zapewnia nieskrępowaną i poufną komunikację oskarżonego i jego obrońcy⁹⁷³.

Odnosząc się do konieczności uwzględnienia przeszkód o charakterze obiektywnym w realizacji prawa do obrony przez oskarżonego pozbawionego wolności, należy zwrócić uwagę na ograniczenie przez ustawodawcę obrony obligatoryjnej, właśnie w odniesieniu do tych osób poprzez ostatnie nowelizacje art. 80 k.p.k. Przypomnienia wymaga to, że przepis ten w brzmieniu obowiązującym do 30 czerwca 2015r. przewidywał obronę obowiązkową, co do oskarżonego występującego przed sądem okręgowym w pierwszej instancji, gdy był pobawiony wolności (niezależnie od tego, czy zarzucono im popełnienie zbrodni, czy występku). Zmiana tego unormowania, co do powyższej okoliczności od 1 lipca 2015r. wiązała się z wprowadzeniem w tej samej dacie art. 80a k.p.k.⁹⁷⁴ gwarantującego każdemu oskarżonemu, który nie miał obrońcy z wyboru, prawo do korzystania z obrońcy z urzędu w postępowaniu sądowym. W ramach kolejnej nowelizacji (związanej ze zmianą modelu postępowania sądowego, obowiązującej od 15 kwietnia 2016 r., art. 80a k.p.k. został uchylony, natomiast art. 80 k.p.k. pozostał w wersji nadanej mu 1 lipca 2015r. Zmiana ta w powiązaniu z pozostałymi regulacjami wpłynęła na pogorszenie sytuacji procesowej oskarżonego pozbawionego wolności⁹⁷⁵.

⁹⁷² D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 374, teza 20.

⁹⁷³ Zob. min. C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, art. 374, s. 825.

⁹⁷⁴ Art. 80a został dodany przez art. 1 pkt 23 ustawy z dnia 27 września 2013 r. (Dz.U.2013.1247) zmieniającej Kodeks postępowania karnego z dniem 1 lipca 2015 r. Unormowanie to zostało uchylone przez art. 1 pkt 15 ustawy z dnia 11 marca 2016 r. (Dz.U.2016.437) nowelizującej Kodeks z dniem 15 kwietnia 2016 r.

⁹⁷⁵ Szerzej na ten temat zob. M. Wąsek –Wiaderek, Prawo oskarżonego do realizowania obrony na rozprawie w świetle ostatnich zmian kodeksu postępowania karnego [w:] Proces karny w dobie przemian. Przebieg postępowania. (red. S. Steinborn, K. Woźniewski), Gdańsk 2018, s.312-317, por. także M. Smarzewski, Skutki uchylenia art. 80a k.p.k. przy rozszerzonych trybach konsensualnych i reformatoryjnym orzekaniu w postępowaniu apelacyjnym w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania

Prawo do obrony w fundamentalny sposób wzmacnia zasada jawności. Co istotne chodzi tu zarówno o przysługującą oskarżonemu gwarancję publiczności rozprawy, jak i o możliwość stosowania wyjątków od niej. Wyłączenie jawności rozprawy może, bowiem uzasadniać np. interes oskarżonego lub innego uczestnika. W zależności zatem od konkretnych okoliczności może dojść do sytuacji, w której właśnie wyłączenie jawności będzie sprzyjać realizacji prawa do obrony, zaś publiczne prowadzenie rozprawy je ograniczać⁹⁷⁶. W powyższym kontekście należy przywołać omawiane już uregulowanie art. 360§2 k.p.k. uprawniające prokuratora do wiążącego sąd sprzeciwu wobec możliwości wyłączenia jawności rozprawy, jako ewidentnie naruszające zasadę równości broni, jak też w zarysowanym znaczeniu godzące w prawo oskarżonego do obrony⁹⁷⁷.

W świetle przytoczonych uwag za uprawnione należy uznać zaakcentowane już stanowisko, co do tego, że na model rozprawy głównej rzutuje zarówno prawo do obrony w znaczeniu materialnym, jak i formalnym. Materialny aspekt tego prawa uprawnia oskarżonego do aktywnej obrony, zatem ustawodawca kształtując rozprawę główną musiał usankcjonować prawo do uczestnictwa w niej oskarżonego, co też jak wskazano uczynił. Obecnie jak już wielokrotnie sygnalizowano zasadą jest prawo udziału oskarżonego w rozprawie głównej, zaś obowiązkowy charakter jego uczestnictwa w istocie dotyczy tylko wstępnej części rozprawy w sprawach o zbrodnie (art. 374§1a k.p.k.⁹⁷⁸). Tak ukształtowane uprawnienie do udziału w rozprawie skutkuje sprecyzowanym przez przepisy sposobem zawiadomienia oskarżonego o terminie i miejscu rozprawy (w szczególności art. 132§4 k.p.k.). Wymóg ten jest z kolei związany z regułą zakładającą, że brak zawiadomienia oskarżonego o rozprawie głównej powoduje konieczność jej odroczenia. Skutku takiego nie wywołuje już jednak usprawiedliwione niestawiennictwo oskarżonego, z uwagi na brzmienie art. 378a § 1 k.p.k. Gdy oskarżony jest pozbawiony wolności, realizacja prawa do obrony materialnej na rozprawie głównej przejawia się wymogiem jego sprowadzenia na rozprawę w każdym przypadku, jeśli tylko w przewidzianym terminie złożył on o to wniosek (art. 353§3 k.p.k.).

karnego z 11 marca 2016r. [w:] *Proces karny w dobie przemian. Przebieg postępowania.* (red. S. Steinborn, K. Woźniewski), Gdańsk 2018, s. 112.

⁹⁷⁶ P. Wiliński, *Zasada prawa do obrony* [w:] *System ...*, s.1556, 1563.

⁹⁷⁷ Tak min. też W. Jasiński, *Jawność rozprawy głównej* [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz* (red. J. Skorupka), Warszawa 2020, s. 968.

⁹⁷⁸ Z zastrzeżeniem art. 374§1 k.p.k. zdanie drugie.

Formalna obrona także wpływa na przebieg rozprawy głównej, bowiem wynika to z jej istoty i charakteru. Fakultatywna obrona – z urzędu (art. 78 § 1 k.p.k.) lub z wyboru, realizuje prawo oskarżonego do posiadania obrońcy, a zatem nieobecność obrońcy na rozprawie co do zasady nie stanowi przeszkody do rozpoznania sprawy, choć każdy z ustanowionych lub przyznanym oskarżonemu obrońców (maksymalnie trzech) musi być zawiadomiony o terminie rozprawy⁹⁷⁹. Jednocześnie w orzecznictwie Sądu Najwyższego min. także z uwagi na brzmienie art. 117a §1 k.p.k. wymaga się odebrania od oskarżonego stanowiska, czy wyraża on zgodę na rozpoznanie sprawy na rozprawie pod nieobecność obrońcy⁹⁸⁰. Obligatoryjna obrona (art. 79 i 80 k.p.k.) niezależnie od tego czy z urzędu czy z wyboru powoduje, że niestawiennictwo na rozprawę obrońcy, niezależnie od jego przyczyny, usprawiedliwienia oraz stanowiska oskarżonego powoduje konieczność odroczenia rozprawy. Od reguły tej wyjątek przewiduje art. 378a § 1 k.p.k. umożliwiający prowadzenie na rozprawie głównej, w szczególnie uzasadnionym przypadku postępowania dowodowego pod nieobecność zarówno oskarżonego jak i jego obrońcy (zawiadomionych o terminie rozprawy), także w przypadku obrony obligatoryjnej (por. art. 117 § 3a k.p.k. zdanie ostatnie)⁹⁸¹.

Na przebieg rozprawy głównej wpływ ma także kwestia ustania w jej toku obrony, do której to sytuacji odnosi się art. 378 k.p.k. W przypadku wypowiedzenia stosunku obrończego przez oskarżonego lub obrońcę, kiedy ta ma charakter obowiązkowy – jeśli ten nie ustanowił innego obrońcy sąd musi wyznaczyć mu obrońcę z urzędu. Rozprawa ulega wówczas odroczeniu. Podobnie będzie w przypadku obrońcy w wyborze, kiedy oskarżony zadeklaruje, że ustanowi innego obrońcę - chyba że sąd uzna, że dotychczasowy obrońca może pełnić swoje obowiązki na rozprawie do czasu ustanowienia kolejnego – bez uszczerbku dla prawa oskarżonego do obrony (art. 378§3 k.p.k.).

⁹⁷⁹ Zob. min. postanowienie SN z 29.10.2019 r., V KS 41/19, OSNKW 2019, nr 11-12, poz. 73.

⁹⁸⁰ Zob. H. Paluszkiwicz [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex – stan prawny na 15 lipca 2020r., art. 117(a). oraz postanowienie SN z 28.02.2018 r., V KK 221/17, OSNKW 2018, nr 6, poz. 44.

⁹⁸¹ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2023, art. 378(a), teza5.

IV. 12. Zasada domniemania niewinności

Z zasadą prawa do obrony powiązana jest zasada domniemania niewinności, wyrażona w art. 5§1 k.p.k. Dyrektywa ta gwarantuje oskarżonemu, że będzie on uznawany za osobę niewinną i tak traktowany do czasu, aż jego wina nie zostanie udowodniona i stwierdzona prawomocnym wyrokiem (skazującym lub warunkowo umarzającym postępowanie⁹⁸²) Przepis ten stanowi odzwierciedlenie konstytucyjnej reguły (art. 42 ust. 3 Konstytucji RP), gwarantującej każdemu, że domniemanie niewinności może zostać obalone wyłącznie prawomocnym wyrokiem sądu. Zasada domniemania niewinności ma charakter bezwzględny, nie doznaje zatem wyjątków⁹⁸³.

Zasada domniemania niewinności znacząco kształtuje model rozprawy głównej, gdyż nieobalenie tego domniemania skutkujące uniewinnieniem może nastąpić tylko na tym forum. Wyrok uniewinniający nie może bowiem zostać wydany przez sąd pierwszej instancji na posiedzeniu. Ponadto, gdy sprawstwo i wina oskarżonego budzą wątpliwości, to obalenie domniemania niewinności może nastąpić też tylko na rozprawie głównej. Zatem od stanu dowodowego sprawy zależy, czy zostanie ona rozpoznana na rozprawie. Jeżeli bowiem obalenie domniemania niewinności nie wymaga przeprowadzenia przed sądem postępowania dowodowego, to rozstrzygnięcie o przypisaniu odpowiedzialności karnej oskarżonemu następuje poza rozprawą główną, bo na posiedzeniu. Zasada domniemania niewinności poprzez wymóg udowodnienia winy determinuje więc rodzaj forum orzekania w tym przedmiocie.

Zasadzie domniemania niewinności przypisuje się funkcje: gwarancyjną – skutkującą uprzywilejowaniem oskarżonego jako podmiotu nieobciążonego obowiązkiem aktywności w aspekcie zwalczania oskarżenia (z zastrzeżeniem spraw z oskarżenia prywatnego o zniesławienie, gdzie materialny ciężar dowodu obciąża co do pewnych kwestii oskarżonego⁹⁸⁴), ochronną - wykluczającą możliwość wydania skazującego lub warunkowo umarzającego wyroku pomimo niedostatecznych dowodów lub ocenionych jednostronnie, bądź też traktowania wcześniej oskarżonego jako sprawcę lub osobę

⁹⁸² P. Kruszyński, S. Pawelec, Zasada domniemania niewinności [w:] System Prawa Karnego Procesowego (red. nac. P. Hofmański), Zasady procesu karnego (red. nauk. P. Wiliński) t. III, cz. 2, Warszawa 2014, s. 1579.

⁹⁸³ S. Waltoś, Konstytucyjna zasada domniemania niewinności, a środki masowego przekazu, NAUKA 1/2009, s. 7.

⁹⁸⁴ Zob. A. M. Tęcza-Paciorek, Zasada domniemania niewinności ..., s. 239, czy P. Kruszyński, S. Pawelec, Zasada domniemania niewinności [w:] System ..., s.1635.

winną, kompensującą – której rolą jest urzeczywistnienie równości stron i możliwości prowadzenia kontradyktoryjnego sporu poprzez próbę wyrównania dysproporcji pomiędzy oskarżonym a oskarżycielem, którego pozycja procesowa z istoty pełnionej przez niego roli jest niepomrotnie wyższa oraz aktywizującą- skierowaną do sądu i prokuratora zakazującą im pasywnej postawy i oparcia rozstrzygnięcia na pobieżnie ocenionych dowodach niekorzystnych dla oskarżonego⁹⁸⁵.

Domniemanie niewinności oskarżonego wiąże się z zakazami: domniemania winy w sensie faktycznym lub prawnym, przesądzenia jej istnienia przed prawomocnym zakończeniem procesu oraz traktowania oskarżonego jako sprawcy przestępstwa⁹⁸⁶.

Zasada ta ze swej istoty pełni ważną rolę w zakresie kształtowania przebiegu rozprawy głównej, opiera się bowiem na założeniu, że domniemanie niewinności, w przeciwieństwie do jego obalenia, nie wymaga dowodzenia⁹⁸⁷. Tymczasem istotą rozprawy głównej jest przeprowadzanie postępowania dowodowego co do odpowiedzialności karnej oskarżonego, a zatem sprawstwo i wina podlegają udowodnieniu na rozprawie głównej.

Z uwagi na formę prawną przeprowadzenia dowodów w piśmiennictwie wyodrębniono ich podział na dowody swobodne i ścisłe. Dowód ścisły wymaga jego przeprowadzenia zgodnie z regułami prawa dowodowego w sprecyzowany sposób i w ściśle oznaczonej formie. Takie też tylko dowody posiadają kwalifikację do tego, aby stworzyć podstawę wyroku obalającego domniemanie niewinności oskarżonego, a dotyczące sprawstwa, winy i kary. Także skarga oskarżyciela może opierać się wyłącznie na dowodach ścisłych. Dowód swobodny nie wymaga z kolei zachowania rygorów prawa dowodowego, tym samym może on stanowić podstawę wszelkich innych rozstrzygnięć, wymagających jedynie uprawdopodobnienia. Można zatem wykorzystać w tym zakresie wszelkie dane wynikające np. z notatek służbowych, adnotacji lub wzmianek⁹⁸⁸. Innymi słowy swoboda w zakresie stosowania metod dowodowych odnosi się do ustalania tych okoliczności, które nie wymagają formalizmu w zakresie procesu dowodzenia, regulowanego przez przepisy procesowe⁹⁸⁹. Modelowo przyjmuje się, że jeżeli ustalenie

⁹⁸⁵ P. Kruszyński, S. Pawelec, Zasada domniemania niewinności [w:] System ..., s. 1579-1581.

⁹⁸⁶ P. Kruszyński, S. Pawelec, Zasada domniemania niewinności [w:] System ... s. 1577.

⁹⁸⁷ J. Skorupka, Przepisy wstępne [w:] ..., s.25, Wyrok SA w Krakowie z 29.12.2006 r., II AKa 234/06, KZS 2007, nr 2, poz. 32, LEX nr 268867.

⁹⁸⁸ T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie ...2022, s. 586.

⁹⁸⁹ R. Kmiecik, O dokumentach prywatnych jako dowodach z przeznaczenia (art. 393 § 3 w zw. z art. 168a k.p.k.) [w:] Artes serviunt vita sapientia imperat. Proces karny sensu largo. Rzeczywistość i

sprawstwa i winy wymaga przeprowadzenia dowodów, co następuje zgodnie z wymogami prawa dowodowego, to wyłącznym forum, na którym przeprowadzane się dowody ścisłe, jest rozprawa główna.

Udowodnienie winy jest warunkiem koniecznym do obalenia domniemania niewinności oskarżonego poprzez wydanie wyroku, o jakim mowa w art. 5§1 k.p.k.. Tym samym ustalanie wszelkich faktów obciążających oskarżonego, pozwalających na ustalenie jego sprawstwa, winy czy mających znaczenie dla stosowania środków przewidzianych w ramach odpowiedzialności karnej, może odbywać się wyłącznie w oparciu o dowody ścisłe. Muszą być one zatem przeprowadzone w oparciu o uregulowania prawa dowodowego, normujące tryb gromadzenia, przedstawiania i wykorzystania dowodów w procesie karnym. Inaczej jest natomiast z kwestiami o wydzwisku korzystnym dla oskarżonego, co do których nie ma wymogu ich udowodniania bowiem wystarczające jest ich uprawdopodobnienie. Wobec braku wymogu udowodnienia niewinności oskarżonego, okoliczności korzystne dla niego nie muszą być wykazywane wyłącznie dowodami ścisłymi⁹⁹⁰, lecz także mogą znajdować odzwierciedlenie w dowodach swobodnych, o ile wszystkie zostały ujawnione na rozprawie, zgodnie z art. 410 k.p.k. i ocenione przez sąd za wiarygodne⁹⁹¹.

Konsekwencją zasady domniemania niewinności jest zasada ciężaru dowodu, akcentująca w tym zakresie uprzywilejowane położenie procesowe oskarżonego wobec oskarżyciela. Jej odzwierciedleniem jest min. art. 369 k.p.k. stwierdzający, że o ile to możliwe na rozprawie głównej jako pierwsze przeprowadza się dowody na poparcie oskarżenia, a dopiero później przedstawione przez obronę.

Podobne znaczenie jak reguła dotycząca schematu przeprowadzanych dowodów z art. 369 k.p.k., w zakresie uprzywilejowanej pozycji oskarżonego, w ramach zasady domniemania jego niewinności mają unormowania przyznające oskarżonemu tzw. ostatni głos (art. 367§2 k.p.k. i 406§1i2 k.p.k.) oraz przewidziana w art. 370§1 k.p.k. kolejność zadawania pytań osobom przesłuchiwanym.

Zasada *in dubio pro reo* jest uważana w piśmiennictwie, bądź za najistotniejszą konsekwencję zasady domniemania niewinności, bądź też za samodzielną zasadę

wyzwania. Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzcyka z okazji 70. urodzin (red. nauk. R. Olszewski, D. Świecki, J. Kasiński, P. Misztal, K. Rydz-Sybilak, A. Małolepszy), Łódź 2019, s. 163.

⁹⁹⁰ Por. min. wyrok SN z 16 października 2012 r., V KK 414/11, LEX nr 1226789 co do możliwości wykorzystania w celu wykazania niewinności oskarżonego materiałów z kontroli operacyjnej uzyskanych bez zachowania trybu wymaganego do ich procesowego wykorzystania.

⁹⁹¹ D. Świecki, Przeprowadzanie dowodów na rozprawie głównej....., s. 287.

procesową⁹⁹². Przewiduje ją art. 5 §2 k.p.k., nakazujący rozstrzyganie na korzyść oskarżonego niedających się usunąć wątpliwości (w okresie od 1 lipca 2015r. do 14 kwietnia 2016r. –wątpliwości „których nieusunięto w postępowaniu dowodowym”). Przyjmuje się, że chodzi tu zarówno o wątpliwości faktyczne, jak i prawne, których nie da się usunąć w drodze wykładni⁹⁹³. Akcentowane jest jednak także i stanowisko odmienne co do tego, że usunięcie wątpliwości o charakterze prawnym musi nastąpić w drodze wykładni, prowadzącej do przyjęcia jedyne go możliwego do zaakceptowania znaczenia normy prawnej⁹⁹⁴. Należy przychylić się do zdania, że ostatni z poglądów byłby trafny w przypadku takiej techniki legislacyjnej w zakresie procedury karnej, która wykluczałaby w praktyce wystąpienie nieusuwalnych wątpliwości interpretacyjnych co do znaczenia poszczególnych unormowań. Tymczasem nierzadko, pomimo wyczerpania wszystkich metod interpretacyjnych, zagadnienie prawne jest nadal sporne, a wątpliwości nieusunięte. W tej sytuacji, zgodnie z art. 5§2 k.p.k., należy przyjąć wersję korzystniejszą dla oskarżonego⁹⁹⁵.

Zasadzie *in dubio pro reo* przypisuje się: regułę wiążącą ustawodawcę przy tworzeniu przepisów, bądź dostosowywaniu ich do poprzednio obowiązujących, jak też nadającą kierunek wykładni oraz sposób rozstrzygania konfliktu norm, regułę odnoszącą się do dokonywania ustaleń faktycznych w zakresie zarzutu aktu oskarżenia, reguły ustalającej sposób głosowania sędziów (art. 112 k.p.k., sędzia który głosował przeciwko uznaniu oskarżonego za winnego, jest uprawniony do niewyrażania stanowiska odnośnie pozostałych kwestii, a wtedy w myśl art. 5 §2 k.p.k. – jego głos przyłącza się do zdania najkorzystniejszego dla oskarżonego), a także reguły prognozy kryminologicznej co do przyszłego zachowania oskarżonego⁹⁹⁶.

Stosowanie reguły *in dubio pro reo* nie powinno być pojmowane przez organy procesowe jako instrument ułatwiający procedowanie lub niedecyzyjności. Przeciwnie, sięgnięcie po nią musi poprzedzać wyczerpanie wszelkich możliwości dowodowych oraz dokonanie wszechstronnej oceny materiału dowodowego pod kątem usunięcia

⁹⁹² Zob. min. J. Skorupka, Przepisy wstępne [w:] ..., s. 27, czy A. M. Tęcza-Paciorek, Zasada domniemania niewinności ..., s. 145.

⁹⁹³ A. M. Tęcza-Paciorek, Zasada domniemania niewinności ..., s. 146, J. Skorupka, Przepisy wstępne [w:] ..., s. 28.

⁹⁹⁴ Szerzej na ten temat zob. A. Sakowicz Przepisy wstępne [w:] Kodeks postępowania karnego Komentarz, (red. A. Sakowicz), Warszawa 2020, s.43-44.

⁹⁹⁵ T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne....2022, s 174.

⁹⁹⁶ A.M. Tęcza-Paciorek, Zasada domniemania niewinności ..., s. 153.

wątpliwości poprzez danie wiary jednym dowodom z pominięciem innych lub też ustalenia, że nieusuwalne wątpliwości nie mają istotnego znaczenia dla kwestii podlegającej rozstrzygnięciu⁹⁹⁷. Tym samym jeśli sąd poweźmie wątpliwości co do ustaleń faktycznych mających stanowić podstawę wyroku, to w pierwszej kolejności powinien wykazać inicjatywę dowodową np. poprzez uzupełniające przesłuchanie świadków, czy biegłych, bądź też kolejnych, czy też dokonanie innych możliwych czynności dowodowych. Jeśli te czynności nie usuną zaistniałych wątpliwości, to może być dopiero zastosowana reguła z art. 5 §2 k.p.k.⁹⁹⁸. Aktualizuje się bowiem ona wówczas, kiedy ocena całokształtu materiału dowodowego dokonana zgodnie z art. 7 k.p.k., pozostawiła niedające się usunąć wątpliwości⁹⁹⁹.

Instytucja z art. 396a k.p.k. dotyczy wątpliwości związanych z dowodami nieprzeprowadzonymi wskutek nieprzedstawienia ich przez prokuratora, mają zatem one charakter usuwalny ale ich przeprowadzenie obciążało oskarżyciela. Tym samym jest to dodatkowa kategoria wątpliwości, które pomimo obiektywnej możliwości ich usunięcia, poczytuje się na korzyść oskarżonego¹⁰⁰⁰. Niemniej jednak w przypadku bezskutecznego zobowiązania oskarżyciela do przedstawienia wymaganych dowodów, jeśli inny uczestnik dostarczy wymagany dowód, wobec usunięcia istniejących poprzednio wątpliwości, art. 396a §4 k.p.k. nie będzie miał zastosowania¹⁰⁰¹. Co więcej niezależnie od zlecenia oskarżycielowi uzupełnienia postępowania przygotowawczego w trybie powołanego unormowania, na sędzię ciążył będzie obowiązek zarówno uwzględniania wniosków dowodowych stron, jak i wykazywania inicjatywy dowodowej z urzędu w celu usunięcia ustalonych braków¹⁰⁰².

Zasada domniemania niewinności, pomimo że determinująca cały proces karny, w szczególny sposób powiązana jest z rozprawą główną, bowiem jej obalenie, w przypadku wątpliwości co do winy lub sprawstwa oskarżonego, wymaga dowodzenia charakterystycznego dla tego forum. Jednocześnie nieobalenie wskazanego domniemania

⁹⁹⁷ Zob. min. J. Skorupka, Przepisy wstępne [w:] Kodeks ..., s. 29.

⁹⁹⁸ A. M. Tęcza-Paciorek, Zasada domniemania niewinności ..., s. 151, M. Kurowski [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 5, teza 9.

⁹⁹⁹ Postanowienie SN z 14 lipca 2022 r., sygn. I KK 265/22, LEX nr 3402057.

¹⁰⁰⁰ J. Skorupka, Przepisy wstępne [w:] Kodeks ..., s. 29.

¹⁰⁰¹ A. M. Tęcza-Paciorek, Zasada domniemania niewinności ..., s. 158.

¹⁰⁰² D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 396(a), teza 27.

czyni niezbędnym uniewinnienie oskarżonego, taki zaś wyrok może zapaść również wyłącznie na rozprawie głównej.

IV. 13. Zasada ciężaru dowodu

Z zasadami domniemania niewinności i *in dubio pro reo* ściśle związana jest zasada ciężaru dowodu (*onus probandi*). Jest to istotna reguła, jeśli chodzi o ujęcie modelowe rozprawy głównej, bowiem precyzuje sposób rozłożenia ciężaru dowodu odnośnie do przedmiotu procesu karnego¹⁰⁰³. Wskazane trzy zasady łącznie kształtują w omawianym zakresie sytuację procesową oskarżonego na rozprawie głównej¹⁰⁰⁴. W literaturze przedmiotu wyróżnia się wiele teoretycznych koncepcji co do zagadnienia ciężaru dowodu i obowiązku dowodzenia¹⁰⁰⁵. Na potrzeby tematu niniejszej pracy, za wystarczające należy uznać przywołanie definicji oddającej istotę omawianego zagadnienia, a precyzującej ciężar dowodu jako powinność udowodnienia danej okoliczności w ramach realizacji własnego interesu, w odróżnieniu od obowiązku dowodzenia, który ciąży na danym podmiocie z uwagi na realizację cudzego interesu prawnego¹⁰⁰⁶.

Podmiotem, który zgodnie z zasadą ciężaru dowodu ponosi ujemne konsekwencje prawne w przypadku niewykazania tezy oddającej główny przedmiot procesu jest każdy oskarżyciel. Jeśli zaś chodzi o obowiązek dowodzenia, to obciąża on zarówno oskarżyciela, jak i sąd¹⁰⁰⁷. W zakresie okoliczności o korzystnym charakterze dla oskarżonego (jeśli te postrzegane są przez obronę w takim kontekście) przyjmuje się, że obowiązek dowodzenia ciąży również na jego obrońcy¹⁰⁰⁸.

W literaturze przedmiotu wskazuje się na różne aspekty ciężaru dowodu: materialny – polegający na powstaniu negatywnych skutków nieudowodnienia

¹⁰⁰³ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys...* 2009, s. 256

¹⁰⁰⁴ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne...* 2022, s. 178.

¹⁰⁰⁵ Szerzej na ten temat zob. M. Żbikowska, *Ciężar dowodu w polskim procesie karnym*, Warszawa 2019, w szczególności, s. 124-170, 220-221.

¹⁰⁰⁶ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys...* 2009, s. 256

¹⁰⁰⁷ M. Wantoła, *Ciężar dowodu i obowiązek dowodzenia okoliczności wpływających na wymiar kary i innych środków reakcji karnej*. CPKNP 2019, poz. 9, s. 5.

¹⁰⁰⁸ M. Żbikowska, *Ciężar dowodu*, s. 216-217.

wysuwanej tezy w sferze interesu procesowego podmiotu, na którym ciąży ten ciężar, formalny – wyłączający możliwość udowodnienia twierdzenia przez podmiot inny niż ten, który je sformułował, jak też prakseologiczny (ogólny) odwołujący się do celowości wykazania forsowanej przez siebie tezy, aby zwiększyć prawdopodobieństwo jej przyjęcia przez sąd, kosztem tezy przeciwnej¹⁰⁰⁹. W tym ostatnim aspekcie w piśmiennictwie wskazuje się, że w niektórych przypadkach co do wybranych kwestii związanych z sytuacją oskarżonego, np. kiedy formułuje on mało prawdopodobną wersję sprzeczną z tezą aktu oskarżenia, to jeśli chce on zwiększyć szanse na jej przyjęcie, to powinien ją uprawdopodobnić¹⁰¹⁰. Kwestia ta nie jest jednak jednolicie postrzegana w literaturze. Dominuje pogląd o niedopuszczalności przesunięcia ciężaru dowodu na oskarżonego także i w tym przypadku. Argumentuje się, że oskarżyciel jest obowiązany do weryfikacji każdego twierdzenia dowodowego oskarżonego, a niepowodzenie próby jego obalenia może skutkować negatywnymi konsekwencjami tylko dla oskarżyciela¹⁰¹¹.

Z uwagi na obowiązywanie zasady prawdy materialnej, która nakłada na sąd obowiązek oparcia orzeczenia na prawdziwych ustaleniach faktycznych, formalny ciężar dowodu w polskim procesie karnym nie występuje¹⁰¹².

Materialny ciężar dowodu obciąża natomiast każdego oskarżyciela (publicznego, prywatnego, posiłkowego), tym samym jeśli wysuwa on zarzut popełnienia przez oskarżonego przestępstwa, to jest obowiązany do jego udowodnienia. Nie wyklucza to jednak możliwości udowodnienia zarzutu skargi przez innego uczestnika procesu lub sąd¹⁰¹³. W doktrynie wskazuje się, że działanie z urzędu przez sąd powinno się jednak odbywać z zachowaniem racjonalnych granic¹⁰¹⁴. Ciężar ten, zgodnie z regułą domniemania niewinności, nie obciąża natomiast oskarżonego i jego obrońcy w zakresie zarzutu skargi aktu oskarżenia¹⁰¹⁵. Zgodnie z art. 74§1 k.p.k. oskarżony nie ma obowiązku dowodzenia swojej niewinności, jak też dostarczania dowodów na swoją niekorzyść. Z wyjątkową sytuacją mamy do czynienia jedynie w zakresie spraw z oskarżenia prywatnego o zniesławienie. Tu zasadniczo ciężar dowodu co do

¹⁰⁰⁹ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys...* 2009, s.256-257.

¹⁰¹⁰ M. Błoński, *Zasada ciężaru dowodu ...*, s. 135.

¹⁰¹¹ Zob. Szerzej na ten temat M. Żbikowska, *Ciężar dowodu ...*, s.. 208-209.

¹⁰¹² S. Waltoś, *Proces karny. Zarys...* 2009, s.257.

¹⁰¹³ M. Błoński, *Zasada ciężaru dowodu [w:] Meritum Postępowanie Karne (red. nauk. D. Świecki), Warszawa 2019, s. 134.*

¹⁰¹⁴ J. Skorupka, *Przepisy wstępne [w:] ...*, s. 26-27.

¹⁰¹⁵ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne. 2022, s. 176.*

prawdziwości zarzutu będącego istotą pomówienia, obciąża sprawcę, jeśli chce on sobie zapewnić bezkarność z tego powodu (art. 213§2 k.k. w zw. z art. art. 212§1 k.k.). Jednak i tu poglądy przedstawicieli doktryny są rozbieżne odnośnie do prawidłowości przesunięcia ciężaru dowodu co do tej okoliczności na oskarżonego¹⁰¹⁶.

Wyrazem założenia, że ciężar dowodu w zakresie zarzutu skargi spoczywa wyłącznie na oskarżycielu jest chociażby wielokrotnie przywoływany art. 369 k.p.k., ustanawiający regułę co do powinności w pierwszej kolejności przeprowadzania dowodów popierających oskarżenie. Można tu wspomnieć, że wprowadzenie analogicznego wymogu w art. 303 k.p.k. z 1928 r. uzasadniano jego korelacją z ciężącym na oskarżycielu obowiązkiem przedstawienia dowodów wykazujących winę oskarżonego pod rygorem uniewinnienia oskarżonego. Wskazywano, że oskarżony ma prawo do znajomości dowodów jego winy, aby móc dopiero zadecydować o celowości ich odpierania, tym samym o właściwej taktyce obrony, przy czym zawsze może skorzystać z prawa milczenia lub złożyć wyjaśnienia¹⁰¹⁷. Jednakże wskazana powyżej kolejność przeprowadzania dowodów wynikająca z art. 369 k.p.k. nie jest w aktualnym modelu rozprawy głównej przestrzegana, bo jednak zgodnie z art. 386 § 1 *in fine* k.p.k. pierwszym dowodem przeprowadzonym na rozprawie głównej jest dowód z wyjaśnień oskarżonego, a zatem (w szczególności w sprawach wymagających przeprowadzenia rozprawy) najczęściej stanowiący dowód obrony¹⁰¹⁸. Ponadto zgłaszając w akcie oskarżenia dowody do przeprowadzenia na rozprawie głównej (art. 333 § 1 k.p.k.), oskarżyciel publiczny czy subsydiarny oskarżyciel posiłkowy (art. 55 § 1 i § 2 *in fine* k.p.k.) nie mają obowiązku ich uszeregowania zgodnie z art. 369 k.p.k. Powoduje to, że w wypadku wzywania świadków na rozprawę główną w kolejności według listy świadków zawartej w akcie oskarżenia, gdy przeprowadzenie czynności ich przesłuchania następuje na kilku terminach rozprawy, dojść może do naruszenia zasady wynikającej z tego przepisu. Zatem obecny model rozprawy głównej co do kolejności przeprowadzania dowodów z założenia wprowadza wyjątek od zasady wskazanej w art. 369 k.p.k., a ponadto sprzyja jej nieprzestrzeganiu z powodu wskazanego powyżej.

Na sądzie nie ciąży ciężar dowodu, jednakże jak już wskazano, tak jak w przypadku oskarżyciela ma on obowiązek dowodzenia. Niemniej jednak przede

¹⁰¹⁶ J. Raglewski - art. 213 [w:] Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część II. Komentarz do art. art. 212-277d, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017, s. 63.

¹⁰¹⁷ L. Peiper, Komentarz do Kodeksu Postępowania Karnego ...(Kraków 1929), s. 12-13.

¹⁰¹⁸ Szerzej na ten temat Rozdział VI niniejszej pracy.

wszystkim powinien pozostawać w czasie rozprawy głównej w położeniu sytuującym go jako bezstronnego arbitra. Nie poszukuje dowodów i nie udowadnia, a jedynie przeprowadza postępowanie dowodowe w zakresie wyznaczonym przez zarzut skargi oraz wymaganym przez rozstrzygnięcie jej przedmiotu przede wszystkim poprzez rozpoznawanie wniosków dowodowych stron. Dopiero w przypadku ich nieskuteczności, gdy dowody przeprowadzone w wyniku ich inicjatywy nie doprowadzały do możliwości wydania wyroku zgodnie z wymogami art. 2§2 k.p.k. może podjąć inicjatywę dowodową z urzędu. Należy tu jednak zastrzec, że oskarżyciel publiczny jest zobowiązany do inicjowania postępowania dowodowego dotąd, aż jego wyniki umożliwią poczynienie prawdziwych ustaleń w zakresie niezbędnym do wydania wyroku¹⁰¹⁹.

Oskarżyciel, jako podmiot na którym ciąży zarówno ciężar dowodu, jak i obowiązek dowodzenia, jeśli jest zainteresowany uzyskaniem rozstrzygnięcia potwierdzającego tezy wystosowanej przez niego przeciwko oskarżonemu skargi powinien je udowodnić przed sądem. Uchybienia i luki postępowania przygotowawczego w zakresie podstawy dowodowej aktu oskarżenia, przy jednoczesnym braku aktywności oskarżyciela publicznego na rozprawie głównej, nie powinny zatem skutkować przejmowaniem inicjatywy dowodowej przez sąd. Ten bowiem nie jest powołany do poszukiwania dowodów, lecz do weryfikacji zgłoszonych przez strony, czego wymaga realizacja zasady kontradiktoryjności¹⁰²⁰. Aktywność dowodowa sądu powinna mieć miejsce w ostatniej kolejności, a zatem dopiero wówczas, kiedy strony wywiązały się z ciężących na nich w tym zakresie obowiązków i okazało się to niewystarczające do poczynienia wymaganych przez art. 2 § 2 k.p.k. prawdziwych ustaleń faktycznych¹⁰²¹.

Sytuacja, w której rolę oskarżenia przejmuje sąd pozostaje w opozycji do zasady domniemania niewinności. Sąd nie pełni bowiem roli bezstronnego arbitra otwartego na argumentację i dowody przedstawione przez strony, przeprowadzając wyjątkowo dowody z urzędu, kiedy byłoby to konieczne dla wyjaśnienia istotnych okoliczności. Jednocześnie odbiór zewnętrzny procesu, w którym zarówno oskarżyciel, jak i sąd poszukują dowodów

¹⁰¹⁹ R. Ponikowski, *Zasada In dubio pro reo w teorii i orzecznictwie (zarys problematyki)* [w:] J. Skorupka (red.), *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdry*, Warszawa 2009, s. 212.

¹⁰²⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 5 maja 2011 r., II AKa 264/10, KZS 2011, nr 7-8, poz. 51, Lex nr 1015751.

¹⁰²¹ M. Żbikowska, *Ciężar dowodu ...*, s. 212, 216.

winy oskarżonego sprzeciwia się pojmowaniu zasady domniemania niewinności jako bezwzględnie wiążącej¹⁰²².

W odniesieniu do wyżej sprecyzowanych wymogów dotyczących ciężaru dowodu i obowiązku dowodzenia przed sądem w procesie karnym, należy kolejny raz zestawić z nimi obecne uregulowania Kodeksu postępowania karnego, które ukształtowały model rozprawy głównej w kierunku przerzucenia ciężaru dowodu i obowiązku dowodzenia wyłącznie na sąd. Systemowo bowiem zakładana jest nieobecność oskarżyciela publicznego na rozprawie głównej w większości spraw, tj zakończonych w formie dochodzenia (art. 46§2 k.p.k.), która w połączeniu z wymogiem oparcia wyroku przez sąd na prawdziwych ustaleniach faktycznych (sprawca wykryty a osoba niewinna nie poniosła odpowiedzialności art. 2§1 pkt 1 i §2 k.p.k.) oraz ustawowy obowiązek przewodniczącego/sądu zagwarantowania, aby zostały wyjaśnione wszystkie istotne okoliczności sprawy (art. 366§1 k.p.k.), których dopełnieniem jest reguła traktująca strony i sąd jako równorzędne w zakresie aktywności dowodowej (zakładająca, że dowody przeprowadza się na wniosek stron albo przez sąd z urzędu - art. 167 k.p.k.), prowadzi do obciążenia wyłącznie sądu odpowiedzialnością za wynik procesu.

Należy jednocześnie wspomnieć, że przepisy art. 167 k.p.k. i 366 k.p.k. stanowiły główny przedmiot wielokrotnie przywoływanej nowelizacji procedury karnej wprowadzającej krótkotrwale (w okresie od 1 lipca 2015r. do 14 kwietnia 2016r.) nowy schemat postępowania dowodowego prowadzonego na rozprawie głównej, zwiększając kontrydiktoryjny charakter tego forum. Wówczas to art. 167 k.p.k. stanowił, że to strony zgłaszały wnioski dowodowe, a następnie po ich dopuszczeniu przez przewodniczącego lub sąd przeprowadzały dowody na rozprawie głównej. Sąd z urzędu miał możliwość dopuszczenia i przeprowadzenia dowodu jedynie w wyjątkowym wypadku uzasadnionym szczególnymi okolicznościami. Z kolei na przewodniczącym, zgodnie z ówczesnym art. 366§1 k.p.k., nie ciążył wymóg baczności, aby zostały wyjaśnione wszelkie istotne dla sprawy okoliczności. Jego rolą było kierowanie rozprawą i czuwanie nad jej prawidłowym przebiegiem. Jednocześnie ze wskazanymi modyfikacjami, aby zachować spójność nowelizacji, zmieniono także art. 2§1pkt1 k.p.k. precyzując jeden z celów postępowania karnego (w aspekcie zakresu prawdziwych ustaleń jako podstawy wyroku) jako wykrycie i pociągnięcie do odpowiedzialności karnej sprawcy, tak aby osoba, której nie udowodniono winy nie poniosła tej odpowiedzialności. Zmiany te zostały cofnięte 15

¹⁰²² A. M. Tęcza-Paciorek, Zasada domniemania niewinności ..., s. 231.

kwietnia 2016r. kiedy to przywrócono wymienionym przepisom poprzednie brzmienie, obowiązujące do dzisiaj. Z przyczyn już w znacznym zakresie omówionych, jak też dopiero podlegających analizie w dalszej części pracy, należy się opowiedzieć za celowością powrotu przez ustawodawcę do zasady spoczywania ciężaru dowodu na stronach oraz powiązania jej z ich odpowiedzialnością za wynik procesu. W szczególności w przypadku oskarżyciela publicznego ukształtowanie rozprawy głównej w tym kierunku wydaje się być nieodzowne. Na potrzebę, taką jak wspomniano, wskazuje się w literaturze przedmiotu od dawna. Trafnej oceny w tym zakresie dokonała niegdyś Katarzyna Dudka, która odnosząc się przed 1 lipca 2015r. do ówczesnego sposobu funkcjonowania na rozprawie głównej nieaktywnego prokuratora, oczekującego na przeprowadzenie za niego procesu przez sąd, alarmowała że reforma jest konieczna, albowiem wymiar sprawiedliwości doszedł „do ściany”¹⁰²³. Aktualnie można rozwinąć tę myśl i dodać, że niezwłoczne cofnięcie wprowadzonej wówczas zgodnie z postulatami doktryny reformy a następnie wprowadzenie szeregu kolejnych zmian legislacyjnych nadających rozprawie głównej jeszcze bardziej inkwizycyjny charakter niż poprzednio wykazało, że wskazana ściana, choć była wówczas rzeczywiście blisko to jednak dalej niż obecnie.

¹⁰²³Dudka K., Rola prokuratora w znolizowanym..., s. 60-61.

Rozdział V. Rozprawa główna w świetle standardów konstytucyjnych i strasburskich.

V. 1. Wprowadzenie.

Czynnikami modelującymi przebieg i kształt rozprawy głównej nie są jedynie normy kodeksowe i zasady procesowe. Ich istotnym uzupełnieniem i rozwinięciem, wskazującym ustalany w czasie stosowania prawa, kierunek interpretacyjny poszczególnych rozwiązań normatywnych, co oczywiste, są również standardy konstytucyjne oraz konwencyjne (m.in. art. 8 ust.1i2, art. 87 ust. 1 i art. 91 ust. 1,2,3 Konstytucji RP¹⁰²⁴). Te zaś, mówiąc w znacznym uproszczeniu wymagają, aby forum, na którym sąd rozstrzyga o odpowiedzialności karnej oskarżonego było oparte na regułach rzetelnego procesu, gwarantującego sprawiedliwe rozstrzygnięcie sprawy. Rozważania w zakresie wymaganej korelacji uregulowań krajowych ze standardami europejskimi, z uwagi na formułę niniejszej pracy, wymagały zawężenia ich do wybranego orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu (ETPC), odnoszącego się do art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności przyznającego prawo do rzetelnego procesu sądowego¹⁰²⁵, uznanego za najbardziej reprezentatywne z punktu widzenia tematu dysertacji.

¹⁰²⁴ Z przepisów tych w szczególności wynika, że najwyższe miejsce w hierarchii źródeł prawa RP zajmuje Konstytucja, której przepisy, co do zasady (o ile przepis nie stanowi inaczej), stosuje się bezpośrednio. Jednocześnie ogłoszona w dzienniku ustaw ratyfikowana umowa międzynarodowa stanowi element krajowego porządku prawnego i podlega bezpośredniemu stosowaniu, chyba że jest to uzależnione od wydania ustawy. Umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie (jaką jest Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4 XI 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 -Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.) ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową.

¹⁰²⁵ Oprócz wykształconego w ramach działalności orzeczniczej ETPC rzetelnego procesu odpowiadającego "modelowi strasburskiemu" wyodrębnia się ukształtowany przez praktykę orzeczniczą Międzynarodowego Trybunału Karnego w Hadze "model haski" rzetelnego procesu. Przy czym Trybunał w Starsburgu weryfikuje prawidłowość postępowań prowadzonych przed sądami krajowymi, zaś trybunał karny w Hadze, sam stosuje przepisy wyznaczające międzynarodowy system odpowiedzialności karnej, rozstrzygając co do niej w zakresie oskarżonych przed nim osób – P. Wiliński, Dwa modele rzetelnego procesu karnego, PiP 2006, nr 7, s. 41-42.

Problematyka dotycząca rozumienia wymogu sprawiedliwego rozpatrzenia (rozstrzygnięcia) sprawy (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP) w odniesieniu do rzetelności, czy sprawiedliwości procesu (art. 6 ust.1 EKPC) jest przedmiotem rozważań przedstawicieli nauki przedmiotu¹⁰²⁶. Dyskurs ten pozwolił na sformułowanie pewnych generalnych wniosków, co do znaczenia tych pojęć, ich usytuowania względem siebie, jak też warunków, mających służyć realizacji wymienionych wartości. Konwencja przedmiotowej pracy nie daje możliwości, ani nie wymaga przytoczenia całokształtu, czy nawet znacznej części zagadnień regulujących tę problematykę, jak też pojawiających się na tym tle wątpliwości. Przywołane zostaną jedynie kluczowe elementy oddające główne kierunki wysuwanych na ten temat wniosków przez doktrynę i orzecznictwo, a odnoszące się wprost do wymogów stawianych sądowemu forum rozstrzygania o odpowiedzialności karnej oskarżonego w zakresie wyznaczonym tematem niniejszej dysertacji.

Odnotowania wymaga to, że w przeciwieństwie do poglądów doktryny, gdzie rzetelne, a sprawiedliwe rozpatrzenie sprawy nie jest pojmowane jednolicie¹⁰²⁷, w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego widoczna jest tendencja zrównująca oba pojęcia¹⁰²⁸. W świetle powyższego, w ramach wyznaczonych przez temat niniejszej pracy, wydaje się być uprawniony generalny wniosek sprowadzający się do tezy, że rozprawa główna powinna gwarantować możliwość rozpoznawania przez sąd sprawy według zasad sprawiedliwości proceduralnej – w ramach rzetelnego postępowania, gwarantującego jej rozstrzygnięcie poprzez osiągnięcie stanu sprawiedliwości materialnej¹⁰²⁹.

Proces karny realizuje zatem dwa cele: sprawiedliwości prawnomaterialnej (właściwe zastosowanie przepisu prawa karnego prawnomaterialnego) oraz sprawiedliwości proceduralnej (traktowanej także jako przeświadczenie strony, przeciwko której wystosowano skargę o słuszności i uczciwości motywów i postępowania organu, który rozstrzyga jego sprawę). Jednocześnie jednak rzetelność procesu, na której opiera się sprawiedliwość proceduralna, pojmuje się jako środek

¹⁰²⁶ Szerzej na ten temat min.: P. Wiliński, Rzetelny proces karny w świetle Konstytucji i orzecznictwa TK [w:] Rzetelny proces karny (red. P. Wiliński), Warszawa 2009, min. s. 19-30, 303-304, czy też J. Skorupka, O sprawiedliwości ..., s.160-181, P. Wiliński, Sprawiedliwość i rzetelność a rozstrzygnięcie konfliktu [w:] Zarys teorii konfliktu w prawie karnym, Warszawa 2020, Lex, P. Wróbel, Istota rzetelnego procesu karnego a sprawiedliwość proceduralna, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2019, nr 6, s. 33-36.

¹⁰²⁷ P. Wiliński, Proces karny w świetle Konstytucji, Warszawa 2011, s. 106.

¹⁰²⁸ Szerzej na ten temat zob. min. M. Safjan, L. Bosek (red.)... komentarz do art. 45, teza 93.

¹⁰²⁹ J. Skorupka, O sprawiedliwości ..., s. 172.

umożliwiający osiągnięcie końcowego celu postępowania karnego poprzez ustalenie prawdy co do zarzutu oskarżenia, tym samym wydania prawidłowego rozstrzygnięcia odnośnie do odpowiedzialności karnej osoby oskarżonej¹⁰³⁰. Jak przekonująco zatem zauważa Paweł Wiliński obie wartości (sprawiedliwość i rzetelność) dopełniają się wzajemnie. Normy prawa karnego materialnego są bowiem nakierowane na uzyskanie sprawiedliwości, zaś procesowe mają gwarantować rzetelność postępowania, która ma umożliwić osiągnięcie tego stanu rzeczy. Stąd w pewnym uproszczeniu tę rzetelność postępowania określa się mianem sprawiedliwości proceduralnej (uczciwej drogi) prowadzącej do sprawiedliwego rozstrzygnięcia sprawy karnej¹⁰³¹.

Paweł Wiliński głównego celu konstytucyjnej sprawiedliwości proceduralnej w ramach postępowania karnego upatruje w takim uformowaniu norm proceduralnych, aby stworzyć jak najefektywniejsze warunki do uzyskania sprawiedliwego rozstrzygnięcia¹⁰³². Jednocześnie akcentuje, że sprawiedliwość pojmuje się w kategoriach wartości etycznych, a te mogą być wiązane z rozstrzygnięciem sprawy, nie zaś z procesem do niego prowadzącym. Ten sposób postępowania i jego reguły mają być właśnie rzetelne¹⁰³³. Tym samym jedynie rzetelne postępowanie karne może spowodować wydanie sprawiedliwego wyroku¹⁰³⁴. Przy czym sprawiedliwość tę należy odnosić do zawartego w tym orzeczeniu rozstrzygnięcia konfliktu zainicjowanego przez czyn zabroniony, a rzetelność do drogi procesowej do tego wiodącej¹⁰³⁵.

W tym też kontekście należy postrzegać funkcje rozprawy głównej, których kierunek i sposób realizacji w oparciu o przepisy Kodeksu postępowania karnego i obowiązujących zasad procesowych, wskazują standardy konstytucyjne i konwencyjne. Te w ogólnym zarysie, wymaganym i dostosowanym do formuły niniejszej pracy, zostaną przytoczone w tej części dysertacji.

¹⁰³⁰ Tak S. Waltoś, *Proces karny. Zarys...* 2009, s. 24-25, w tym odnoszący się krytycznie do twierdzeń autora pojęcia sprawiedliwości proceduralnej N. Luhmana, forsującego pogląd o wyższości rzetelności procesu nad wymogiem ustalenia w jego toku prawdy.

¹⁰³¹ P. Wiliński, *Sprawiedliwość i rzetelność a rozstrzygnięcie konfliktu [w:] Zarys teorii konfliktu w prawie karnym*, Warszawa 2020, s. 126.

¹⁰³² Por. P. Wiliński, *Standard ochrony praw oskarżonego w świetle przepisów Konstytucji [w:] System Prawa Karnego Procesowego, Strony i inni uczestnicy postępowania karnego t. VI*, red. nac. P. Hofmański, red. nauk. C. Kulesza, Warszawa 2016, s. 680-681.

¹⁰³³ P. Wiliński, *Sprawiedliwość proceduralna a proces karny [w:] J. Skorupka (red.), Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdwy*, Warszawa 2009, s. 90-91.

¹⁰³⁴ P. Wiliński, *Sprawiedliwość i rzetelność a rozstrzygnięcie konfliktu ...0*, s. 122.

¹⁰³⁵ P. Wiliński, *Sprawiedliwość i rzetelność a rozstrzygnięcie konfliktu ...*, s. 124.

V. 2. Konstytucja a proces karny.

Konstytucja to najwyższy akt prawny określający podstawowe zasady ustroju państwa, jego władz naczelných, jak też podstawowe prawa, wolności i obowiązki jednostki¹⁰³⁶.

Najwyższa pozycja Konstytucji w hierarchii źródeł prawa oraz charakter i doniosłość regulowanej przez nią tematyki powoduje, że ma ona wpływ na cały system prawny. Jej postanowienia determinują ocenę uregulowań niższego rzędu. W konsekwencji to normy ustawy zasadniczej potwierdzają wartość konkretnego przepisu ustawy lub kwestionują jego funkcjonowanie w ramach systemu prawa. Weryfikacja uregulowań ustawowych pod kątem ich korelacji z Konstytucją służy tym samym ujednoliceniu systemu prawa, a co za tym idzie wzmacnia pewność i bezpieczeństwo prawa¹⁰³⁷.

Przepisy Kodeksu postępowania karnego stanowią reguły gwarantujące ochronę praw i wolności uczestników procesu. Tym samym wprost oddziałują na ich sytuację prawną. Powoduje to, że rozumienie i stosowanie norm karnoprosesowych bez jednoczesnego odniesienia ich do aspektu konstytucyjnego, wydaje się współcześnie niemożliwe¹⁰³⁸. Na uwagę zasługuje tu zjawisko konstytucjonalizacji procesu karnego, poprzez powiązanie norm prawnokarnych z wymogami konstytucyjnymi, dotyczącymi ochrony praw i wolności uczestnika postępowania karnego¹⁰³⁹. Nie do przecenienia jest także rola orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego w samym kształtowaniu norm o charakterze proceduralnym¹⁰⁴⁰.

Nadrzędny charakter Konstytucji w hierarchii aktów normatywnych oraz jej wielopłaszczyznowe oddziaływanie na przepisy Kodeksu postępowania karnego wymaga w pierwszej kolejności uwzględnienia formułowanych przez nią standardów w ramach stosowania tego prawa. Przywołania wymaga także zawarta w art. 8 ust. 2 Konstytucji

¹⁰³⁶ L. Garlicki, Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu, Warszawa 2021, s. 46.

¹⁰³⁷ R. Koper, Jawność rozprawy głównej a gwarancje przewidziane w Konstytucji, Problemy Prawa Karnego 2018, T. 2 (28) s. 228.

¹⁰³⁸ P. Wiliński, Konstytucyjne gwarancje prawa karnego procesowego..., s. 690 i 693.

¹⁰³⁹ Zob. min. wyrok TK z 16 maja 2000 r., sygn. P 1/99, OTK 2000, nr 4, poz. 111.

¹⁰⁴⁰ Zob. szerzej na ten temat min. W. Grzeszczyk, Wpływ orzecznictwa TK na procedurę karną, Pr.I Pr., 2005, nr 11, s 48-56.

reguła bezpośredniego stosowania jej przepisów (o ile inny jej przepis nie stanowi inaczej), która oprócz kierunku interpretacyjnego przepisów proceduralnych umożliwia wprost oparcie wyroku na normie ustawy zasadniczej, czy orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego¹⁰⁴¹.

W doktrynie coraz powszechniej wskazuje się na konieczność nowoczesnego postrzegania przywołanej zasady bezpośredniego stosowania postanowień Konstytucji, tzn. bez pośrednictwa ustaw zwykłych. Zatem jeśli norma ustawy zasadniczej jest precyzyjna i jednoznaczna, tym samym pozwala na jej przyporządkowanie do konkretnego stanu faktycznego, zakotwiczonego w ustalonym aspekcie prawnym, organ stosujący prawo (wiodącą rolę w tym zakresie będą pełniły sądy) powinien w pierwszej kolejności oprzeć rozstrzygnięcie na niej i dopiero wiązać je z postanowieniami ustaw zwykłych¹⁰⁴².

Stosowanie Konstytucji przez sądy odbywa się zatem w trzech wariantach. Jeśli przepis ustawy zasadniczej jest sformułowany w sposób umożliwiający jej zastosowanie wprost a ustawa nie normuje danej kwestii lub reguluje ją jedynie w pewnym zakresie, sąd opiera wyrok na wskazanej normie konstytucyjnej. Druga sytuacja (najczęstsza w praktyce) dotyczy wspólnego stosowania przepisu Konstytucji i ustawy. Ma ona miejsce wtedy, kiedy interpretacja normy ustawowej umożliwia przyjęcie kilku równych wykładni unormowania. Wówczas sąd daje pierwszeństwo wykładni prokonstytucyjnej. W przypadku natomiast stwierdzenia nieusuwalnej w drodze wykładni niezgodności pomiędzy przepisem Konstytucji i ustawy, sąd występuje na drogę prawną zmierzającą do eliminacji z systemu prawnego niekonstytucyjnego uregulowania¹⁰⁴³.

W świetle powyższego nie ulega wątpliwości co do tego, że gwarancje konstytucyjne w istotny sposób determinują stosowanie przepisów Kodeksu postępowania karnego regulujących zasady funkcjonowania sądowego forum orzeczniczego.

Paweł Wiliński wyodrębnia trzy poziomy gwarancji konstytucyjnych z punktu widzenia ich oddziaływania na pozycję procesową strony/uczestnika postępowania

¹⁰⁴¹ Zob. P. Wiliński, Stosowanie Konstytucji w sprawach karnych [w:] System Prawa Karnego Procesowego, Zagadnienia ogólne t. I, cz. I red. nac. i nauk. P. Hofmański, Warszawa 2013, , Por. R. Balicki, Bezpośrednie stosowanie konstytucji, KRS 2016, nr 4, s. 17-19 , jak też postanowienie SN z 28.07.2020 r., IV CO 55/20, LEX nr 3113988.

¹⁰⁴² L. Garlicki, Polskie prawo konstytucyjne..., s. 58-59.

¹⁰⁴³ L. Garlicki, Polskie prawo konstytucyjne. ..., s. 60.

sądowego w sprawach karnych¹⁰⁴⁴. Pierwszą grupę tworzą generalne gwarancje konstytucyjne przysługujące ogółowi podmiotów podlegających konstytucyjnej ochronie, na tych samych regułach. Wskazany Autor zalicza do nich w szczególności przewidziane w Konstytucji zasady: demokratycznego państwa prawnego (art. 2), legalizmu (art. 7), równości (art. 32 ust.1), ochrony godności jednostki (art.30), proporcjonalności (art.31 ust.3)¹⁰⁴⁵. Drugi zespół gwarancji konstytucyjnych tworzą te, które są kierowane bezpośrednio do wszystkich uczestników postępowania – głównie jego stron. Chodzi tu o prawo do rzetelnego procesu realizowane w ramach sprawiedliwości proceduralnej, gwarantowanej przez prawo do sądu (art. 45 ust.1) w rozumieniu prawa do niezwłocznego rozpoznania sprawy przez właściwy, niezależny i niezawisły sąd (bezzstronnego sędziego) w jawnym postępowaniu. Ponadto prawo do kontroli sądowej (art. 78) i dwuinstancyjnego postępowania (art.176)¹⁰⁴⁶. Trzeci stopień gwarancji konstytucyjnych odnosi się wyłącznie do oskarżonego, któremu w ramach postępowania karnego ustawa zasadnicza gwarantuje prawo do obrony i domniemanie niewinności (art. 42 ust3), jak też podwyższony standard ochrony, kumulujący poszczególne gwarancje i intensyfikujące je w odniesieniu do oskarżonego w relacji do innych uczestników postępowania (zwłaszcza w zakresie jego uprawnień do udziału w czynnościach procesowych)¹⁰⁴⁷.

V.3. Rozprawa sądowa jako konstytucyjna rękojmia sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy.

Niewątpliwie najistotniejszą gwarancją procesową o charakterze konstytucyjnym ustanawiającą wprost reguły wymagane dla sądowego forum orzekania jest prawo do

¹⁰⁴⁴ P. Wiliński, Standard ochrony praw oskarżonego w świetle przepisów Konstytucji [w:] System Prawa Karnego Procesowego, Strony i inni uczestnicy postępowania karnego t. VI, red. nac. P. Hofmański, red. nauk. C. Kulesza, Warszawa 2016, s. 669-670.

¹⁰⁴⁵ P. Wiliński, Standard ochrony praw oskarżonego w świetle przepisów Konstytucji ... s. 671-679. Autor odwołuje się tu m.in. do wyroków TK, z 7 czerwca 2004 r., sygn. P 4/03 (OTK-A 2004, nr 6, poz. 55), z 7 grudnia 2010 r., sygn. P 11/09 (OTK-A 2010, nr 10, poz. 128), z 14 czerwca 2000 r., sygn. P 3/00 (OTK 2000, nr 5, poz. 138), z 23 maja 2005 r., sygn. SK 44/04 (OTK-A 2005, nr 5, poz. 52), z 4 kwietnia 2001 r., sygn. K 11/00 (OTK 2001, nr 3, poz. 54), z 10 czerwca 2008 r., sygn. SK 17/07 (OTK-A 2008, nr 5, poz. 78).

¹⁰⁴⁶ P. Wiliński, Standard ochrony praw oskarżonego w świetle przepisów Konstytucji ...s. 679-692.

¹⁰⁴⁷ P. Wiliński, Standard ochrony praw oskarżonego w świetle przepisów Konstytucji ...s. 692-704

sądu¹⁰⁴⁸. Przewiduje go art. 45 ust. 1 Konstytucji, który zapewnia „każdemu prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd”. Dalsza część tego przepisu (art. 45 ust.2) zastrzega, że „jawność rozprawy” może być wyłączona z uwagi na: moralność, bezpieczeństwo państwa, porządek publiczny, ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny. Jednakże nawet wówczas wyrok jest ogłaszany publicznie.

Stawiane przez art. 45 ustawy zasadniczej wymogi sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki uznaje się za przesłanki o równym znaczeniu w rozumieniu czynników kreujących wzorzec właściwego postępowania sądowego. Niemniej jednak sprawiedliwe rozpatrzenie sprawy pojmowane jest jako kryterium najistotniejsze w zakresie interpretacji i posługiwania się poszczególnymi unormowaniami prawnymi¹⁰⁴⁹. Ten zaś proces (stosowania prawa), będący istotą owego rozpatrzenia sprawy, odbywa się na rozprawie głównej. Jej przebieg według wzorca konstytucyjnego odzwierciedlać mają zasady sprawiedliwości proceduralnej, pojmowanej jako system reguł ciążących na organie prowadzącym postępowanie w stosunku do uczestniczących w nim podmiotów, stosownie do przedmiotu tegoż postępowania¹⁰⁵⁰. Gwarancja ta wymaga wiernego dopasowania wynikających z niej uprawnień jednostki z odpowiadającymi za ich realizację obowiązkami nałożonymi na organy państwowe.

Jak wyjaśnił Trybunał Konstytucyjny przewidziane w art. 45 ust.1 Konstytucji prawo jednostki do sądu stanowi zarówno dostępność samej drogi sądowej, jak i jednoczesne uprawnienie domagania się w jej toku prawnie efektywnej ochrony praw¹⁰⁵¹. Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego i poglądy doktryny upatrują w omawianym prawie kilku głównych komponentów. Pierwszy z nich pojmowany jako uprawnienie dostępu do sądu, dotyczy dostępności do postępowania przed właściwym sądem, który musi być bezstronny, niezależny i niezawisły (wymagane jest tu stworzenie właściwego systemu i pozycji organów rozpoznających sprawę, aby spełniały te wymogi¹⁰⁵²). Drugi element stanowi uprawnienie do rozpatrzenia sprawy w postępowaniu sądowym opartym na atrybutach sprawiedliwości i jawności (prawo do odpowiedniego ukształtowania postępowania). Trzeci komponent to gwarancja uzyskania w jego wyniku wiążącego

¹⁰⁴⁸ P. Wiliński, *Konstytucyjne gwarancje prawa karnego procesowego [w:] ...*, s. 761.

¹⁰⁴⁹ M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP... , komentarz do art. 45, teza 91*.

¹⁰⁵⁰ Por. P. Wiliński, *Konstytucyjne gwarancje prawa karnego procesowego...*, s. 697, 698.

¹⁰⁵¹ Uchwała TK z 25 stycznia 1995 r., sygn. W 14/94, OTK 1995, Nr 1, poz. 19.

¹⁰⁵² Wyrok TK z 24 października 2007 r., sygn. SK 7/06, OTK-A 2007, nr 9, poz. 108.

rozstrzygnięcia sprawy (prawo do wyroku sądowego), zaś czwarty to prawo do rozpoznania sprawy bez zbędnej zwłoki¹⁰⁵³.

Niewątpliwie drugi i czwarty ze wskazanych elementów będzie miał najistotniejsze znaczenie w zakresie ustalenia przebiegu rozprawy głównej, która powinna zostać tak ukształtowana, aby spełnione zostały te standardy konstytucyjne.

Rozpatrzenie sprawy o jakim mowa w art. 45 ust.1 Konstytucji, sprowadza się do wymogu rozstrzygnięcia przez sąd o prawach jednostki w odniesieniu do innych równych jej podmiotów, bądź też organu władzy publicznej, przy jednoczesnym braku możliwości (z uwagi na specyfikę tego stosunku) arbitralnego rozstrzygnięcia o położeniu prawnym tej jednostki przez drugą stronę łączącego ich stosunku¹⁰⁵⁴.

Istotę sprawy, której sprawiedliwe rozpatrzenie gwarantuje każdemu art. 45 ust. 1, na gruncie postępowania karnego, odwołując się m.in. do orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego¹⁰⁵⁵, scharakteryzował Paweł Wiliński. W szczególności Autor ten zwrócił uwagę na to, że sprawa karna nie wymaga istnienia sporu, bowiem dotyczy także przypadków niekwestionowania przez oskarżonego winy i ustaleń faktycznych, w tym także postulowania przez niego zakończenia postępowania w trybie konsensualnym¹⁰⁵⁶. Sprawą karną w omawianym aspekcie będzie zatem kwestia odpowiedzialności karnej danej osoby (lub okoliczności stanowiącej jej konsekwencję) rozpatrywana w ramach uregulowanej prawnie procedury, której wynik z uwagi na możliwą dolegliwość i siłę ingerencji w interesy jednostki, pociąga konieczność rozstrzygnięcia jej przez bezstronny, niezależny i niezawisły sąd¹⁰⁵⁷.

W świetle powyższego sprawa karna w aspekcie konstytucyjnego prawa do sądu jest sprawą oskarżonego. Tym samym to przede wszystkim jemu przyznawane jest tu prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy co do jego odpowiedzialności karnej (lub kwestii bezpośrednio z tym związanej), w jawnym procesie i uzyskania w tym zakresie niezwłocznego (bez zbędnej zwłoki) rozstrzygnięcia¹⁰⁵⁸. Pomimo zatem, że co do zasady postępowanie karne toczy się także w celu ochrony praw pokrzywdzonego i z powodu ich

¹⁰⁵³ Por. wyroki TK: z 9 czerwca 1998 r. sygn. K 28/97 (OTK 1998, Nr 4, poz. 50) i z 9 lipca 2002 r. sygn. P 4/01 (OTK-A 2002, nr 4, poz. 52), P. Wiliński, Standard ochrony praw oskarżonego w świetle przepisów Konstytucji..., s. 682.

¹⁰⁵⁴ Min. wyrok TK z 10 maja 2000 r., sygn. K 21/99, OTK 2000, nr 4, poz. 109.

¹⁰⁵⁵ Min. Wyrok TK z 25 września 2012r. , sygn. SK 28/10, OTK-A 2012, nr 8 , poz. 96.

¹⁰⁵⁶ P. Wiliński, Konstytucyjne gwarancje prawa karnego procesowego ..., s. 772

¹⁰⁵⁷ P. Wiliński, Konstytucyjne gwarancje prawa karnego procesowego ...s. 773.

¹⁰⁵⁸ J. Skorupka, O sprawiedliwości procesu karnego ..., s.169.

naruszenia, to wiążąca się z nim możliwa ingerencja w specyficzne dobra, osoby przeciwko której toczy się postępowanie karne, powoduje, że to właśnie temu podmiotowi ustawa zasadnicza przyznaje szczególne gwarancje procesowe¹⁰⁵⁹. Z drugiej zaś strony to pokrzywdzony najczęściej inicjuje postępowanie karne, domagając się rozpatrzenia „jego sprawy”, czego następstwem jest wszczęcie postępowania sądowego poprzez wniesienie aktu oskarżenia. Skarga ta, pomimo że dotyczy głównie odpowiedzialności karnej oskarżonego, co rozumiałe bardzo często bezpośrednio ingeruje w interesy pokrzywdzonego. Z tych powodów także i on jest postrzegany jako adresat prawa do sądu w rozumieniu omawianej gwarancji konstytucyjnej, także jeśli nie posiada statusu strony. Zastrzega się tu jednak, że uprawnienie to w kształcie przewidzianym w art. 45 ust. 1 Konstytucji przysługuje mu dopiero od chwili wszczęcia postępowania sądowego przez uprawnionego oskarżyciela. Tym samym w sprawach z oskarżenia publicznego, co do zasady nie uważa się go za podmiot uprawniony do zainicjowania postępowania skutkującego sprawiedliwym rozpatrzeniem jego sprawy, albowiem ta przybiera postać objętą wskazaną normą ustawy zasadniczej dopiero z chwilą wszczęcia postępowania jurysdykcyjnego¹⁰⁶⁰.

Niezależnie od powyższego, za dozwolone uznaje się odmienne pozycjonowanie w procesie położenia pokrzywdzonego i jego uprawnień procesowych, w stosunku do sytuacji oskarżonego, na korzyść tego drugiego, z uwagi na to, że przedmiotem sprawy karnej jest przede wszystkim jego odpowiedzialność. Tymczasem realizacja praw pokrzywdzonego może odbywać się również na drodze procesu cywilnego¹⁰⁶¹.

Natomiast niejednolicie jest pojmowany w doktrynie charakter prawa do sądu wobec innych uczestników postępowania. Jerzy Skorupka odmawia go w kształcie nadanym art. 45 ust. 1 Konstytucji innym (poza wskazanymi stronami) podmiotom uczestniczącym w postępowaniu¹⁰⁶². Jak już wyjaśniono, odmiennie kwestię tę przedstawia P. Wiliński, który wskazuje, że gwarancje wynikające z prawa do sądu są kierowane do wszystkich uczestników postępowania, nie tylko stron. Jednocześnie

¹⁰⁵⁹ P. Wiliński, *Konstytucyjne gwarancje prawa karnego procesowego ...*, s. 773.

¹⁰⁶⁰ Wyrok TK z 25 września 2012 r., sygn. SK 28/10, OTK-A 2012, nr 8, poz. 96.

J. Skorupka, *O sprawiedliwości procesu karnego...*s.169, P. Wiliński, *Konstytucyjne gwarancje prawa karnego procesowego ...* s. 773-774.

¹⁰⁶¹ M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP...*, komentarz do art. 45, teza 101, wyrok TK z 12 maja 2003 r., sygn. SK 38/02, OTK-A 2003, nr 5, poz. 38, Wyrok TK z 25 września 2012 r., sygn. SK 28/10, OTK-A 2012, nr 8, poz. 96.

¹⁰⁶² J. Skorupka, *O sprawiedliwości procesu karnego...*s.169.

stanowią one niezbędny zakres ochrony konstytucyjnej praw jednostki w toku postępowania przed sądem, choć stosownie do stopnia możliwej ingerencji w ich dobro prawne, zaangażowane w dane postępowanie ¹⁰⁶³.

W zakresie fundamentalnego, jeśli chodzi o prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy, elementu konstrukcyjnego „prawa do sądu”, w postaci uprawnienia do ukształtowania postępowania według zasad sprawiedliwości i jawności, art. 45 Konstytucji nie wymaga istnienia jedyne, idealnego wzorca postępowania sądowego, opierającego się na stałym komplecie uregulowań normatywnych ¹⁰⁶⁴. Zatem standardem konstytucyjnym nie jest objęte forum orzekania, ale procedura wydania orzeczenia. W konsekwencji tego sposób ukształtowania tego forum, tzn. czy rozstrzygnięcie w sprawie zapada na rozprawie, czy na posiedzeniu, pozostawione jest ustawodawcy, który kształtując takie forum zobowiązany jest przestrzegać konstytucyjnych standardów.

Przepis art. 45 Konstytucji z uwagi na swoje brzmienie determinuje ustalenie funkcji i przebiegu rozprawy głównej. Jak już wyjaśniono wiązane z nią podmiotowe prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez sąd jest łączone z rzetelnością postępowania, czy też sprawiedliwością proceduralną ¹⁰⁶⁵. Wartości te wymagają, aby postępowanie przed sądem na rozprawie głównej miało przebieg zgodny z zasadami sprawiedliwości, poprzez przyznanie stronom prawa i gwarancji procesowych adekwatnych do przedmiotu postępowania ¹⁰⁶⁶. Chodzi tu przede wszystkim o: możliwość wysłuchania, prawo strony do osobistego udziału w czynnościach procesowych, uprawnienie do uzyskania jasnych motywów wydanego rozstrzygnięcia, konsekwentne i logiczne („uczciwe”) procedury, którym poddawana jest jednostka, zapewniające jej możliwość odkodowania i zrozumienia rządzących nimi reguł ¹⁰⁶⁷. Warunki rzetelnej procedury uzupełnia uprawnienie do rozstrzygnięcia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki ¹⁰⁶⁸, w ramach postępowania pozbawionego dowolności lub arbitralności, z zasady

¹⁰⁶³ P. Wiliński, Standard ochrony praw oskarżonego w świetle przepisów Konstytucji ..., s. 679-680, J. Skorupka, O sprawiedliwości procesu karnego.....s.169-171, P. Wiliński, Sprawiedliwość proceduralna a proces karny [w:] ..., s. 81.

¹⁰⁶⁴ M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja ... komentarz do art. 45, teza 90.

¹⁰⁶⁵ J. Skorupka, O sprawiedliwości procesu karnego.... s. 144, P. Wiliński, Konstytucyjne gwarancje prawa karnego procesowego..... s. 762, P. Wiliński, Rzetelny proces karny, s. 304.

¹⁰⁶⁶ P. Wiliński, Rzetelny proces karny ..., s. 304, Wyrok TK z 11 czerwca 2002 r., SK 5/02, OTK-A 2002, nr 4, poz. 41.

¹⁰⁶⁷ J. Skorupka, O sprawiedliwości procesu karnego...., s. 144, wyrok TK z 16 stycznia 2006 r., SK 30/05, OTK-A 2006, nr 1, poz. 2., P. Wiliński, Rzetelny proces karny ..., s. 305.

¹⁰⁶⁸ Wyrok TK z 26 lutego 2008r., SK 89/06, OTK-A 2008, nr 1, poz. 7.

jawnego, z udziałem zainteresowanych podmiotów, przez sąd będący reprezentacją umocowanego konstytucyjnie wymiaru sprawiedliwości, a charakteryzujący się atrybutami: niezależności, bezstronności i niezawisłości¹⁰⁶⁹.

Przywołane wyżej uprawnienie do bycia wysłuchanym, stanowiące jeden z głównych komponentów prawa do sądu, jest uznawane za bezpośrednio wpływające z art. 45 ust. 1 Konstytucji. Tym samym wymóg jego zagwarantowania, wiąże się z każdym postępowaniem sądowym o jakim mowa w tej normie¹⁰⁷⁰. Podkreślenia wymaga to, że ramy i postać gwarancji procesowych umożliwiających realizację prawa do bycia wysłuchanym przez sąd są uzależnione od usytuowania danego podmiotu w ramach konkretnej procedury, charakteru sprawy i rodzaju postępowania. Na gruncie postępowania karnego należy je zapewnić nie tylko oskarżonemu oraz pozostałym stronom, ale także pokrzywdzonemu, który jest beneficjentem prawa do sądu z uwagi na specyfikę jego sytuacji w postępowaniu sądowym o charakterze karnym¹⁰⁷¹. Wymaga się przy tym, aby występujące na forum sądowym przeciwstawne strony (*quasi* strony) zostały wyposażone w taki sam lub porównywalny komplet uprawnień, umożliwiających im realizację prawa do wysłuchania przez sąd. W ten sposób prawo to jest łączone w doktrynie i judykaturze z realizacją zasady równości broni, której wyrazem jest m.in. powinność sądu wysłuchania przeciwnych stron postępowania i umożliwienia im wzajemnego ustosunkowania się do swoich stanowisk¹⁰⁷².

Z prawem do wysłuchania, co oczywiste, ściśle powiązane jest samo uprawnienie do uczestnictwa w czynnościach sądowych, tym samym kwestia jawności wewnętrznej postępowania jurysdykcyjnego. Ta bowiem, oprócz prawa do informacji o przebiegu postępowania i możliwości zaznajomienia się z materiałem załączonym do akt sprawy, przewiduje głównie prawo stron (i innych uprawnionych podmiotów) danego postępowania do uczestnictwa w czynnościach procesowych sądu. Gwarancja jawności

¹⁰⁶⁹ P. Wiliński, *Rzetelny proces karny w świetle Konstytucji i orzecznictwa TK* [w:] *Rzetelny proces karny* (red. P. Wiliński), Warszawa 2009, s. 305, wyrok TK z 16 stycznia 2006r., SK 30/05, OTK-A 2006, nr 1, poz. 2.

¹⁰⁷⁰ Zob. min. wyrok TK z 19 lutego 2008 r., sygn. P 48/06, OTK-A 2008, nr 1, poz. 4.

¹⁰⁷¹ Tak też wyroki TK: z 18 maja 2004 r. (sygn. SK 38/03, OTK-A 2004, nr 5, poz. 45) i z 30 września 2014 r. (sygn. SK 22/13, OTK-A 2014, nr 8, poz. 96.). Zob. także wyrok TK z 25 września 2012 r. sygn. akt SK 28/10 (Dz. U. poz. 1095).

¹⁰⁷² M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja ... komentarz do art. 45, teza 96*, wyrok TK z 12 marca 2002 r., sygn. P 9/01, OTK-A 2002, nr 2, poz. 14, D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2022, art. 367 (teza 5).

wewnętrznej w przywołanym aspekcie jest traktowana jako faktyczny warunek możliwości skutecznej realizacji przez stronę prawa do przedstawienia sądowi swoich twierdzeń i argumentacji odnośnie przedmiotu sprawy¹⁰⁷³. Prawo osobistego uczestnictwa w czynnościach procesowych jest w szczególności wymagane w postępowaniu jurysdykcyjnym w sprawach karnych¹⁰⁷⁴.

Jednakże w wyjątkowych przypadkach także i tu może ono doznawać ograniczeń ze względów bezpieczeństwa państwa lub innego prawnie chronionego istotnego dobra¹⁰⁷⁵.

Co istotne jednak realizację prawa do wysłuchania przez sąd i związanego z nim uprawnienia udziału w czynnościach procesowych, pozostawia się zainteresowanemu podmiotowi, tym samym w uprawnienia te nie godzi rozpoznanie sprawy pod nieobecność strony, o ile rezygnacja przez nią z możliwości stawiennictwa lub zaprezentowania swoich twierdzeń przed sądem, jest wyrazem jej swobodnej decyzji¹⁰⁷⁶.

Ukształtowany przez polskiego ustawodawcę model rozprawy głównej realizuje standard bycia wysłuchanym przez sąd i związane z nim prawo do osobistego udziału w czynnościach procesowych. Jak już wskazano oskarżony ma prawo do obecności na rozprawie (art. 374 § 1 i 1a k.p.k.) oraz bycia wysłuchanym w związku z prawem do złożenia wyjaśnień (art. 386 § 1 *in fine*). Także w przypadku oskarżonego pozbawionego wolności to jemu co do zasady pozostawia się decyzję co do realizacji przez niego prawa uczestnictwa w rozprawie głównej (art. 353§3 k.p.k.). Ograniczenie uprawnienia do udziału oskarżonego w czynnościach procesowych na rozprawie, jak już ustalono także co do zasady podyktowane są koniecznością ochrony innego prawnie chronionego istotnego dobra lub szczególnymi względami (np. art. 390§2 k.p.k.). Nie w pełni dotyczy to jednak już rozwiązania objętego art. 378a k.p.k.

Kolejny ważny komponent prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy (a odnoszący się do wymogów stawianych sądowemu forum orzekania), to uprawnienie do informowania o motywach rozstrzygnięcia sądowego, określane też mianem prawa do uzasadnienia orzeczenia. Gwarancja ta ma na celu przeciwdziałanie dowolności, czy też

¹⁰⁷³ Podobnie min. Wyroki TK : z 6 grudnia 2004 r., sygn. SK 29/04 (OTK-A 2004, nr 11, poz. 114) i z 2 października 2006 r., sygn. SK 34/06 (OTK-A 2006, nr 9, poz. 118).

¹⁰⁷⁴ Zob. m.in. wyroki TK z 27.10.2015 r., sygn. K 5/14 (OTK-A 2015, nr 9, poz. 150), z 30 września 2014 r., sygn. SK 22/13 (OTK-A 2014, nr 8, poz. 96.), z 11 czerwca 2002 r., sygn. SK 5/02 (OTK-A 2002, nr 4, poz. 41), czy z 6 grudnia 2004 r., sygn. SK 29/04 (OTK-A 2004, nr 11, poz. 114).

¹⁰⁷⁵ Por. M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja ...komentarz do art. 45, teza 97.

¹⁰⁷⁶ Zob. m.in. wyrok TK z 9 lipca 2002 r., P 4/01, OTK-A 2002, nr 4, poz. 52.

arbitralności rozstrzygnięć sądu, poprzez wymóg informowania stron o powodach działań sądu, jak też ujawnienie procesu myślowego, który doprowadził go do wniosków, na których oparł orzeczenie¹⁰⁷⁷. Przedstawienie motywów wydanego rozstrzygnięcia umożliwia weryfikację jego poprawności pod kątem kontroli instancyjnej. Niezależnie od tego ma też budować zaufanie jednostki do sądu, umacniając jej poczucie bezpieczeństwa prawnego. Ponadto umożliwia przekonanie strony o przejrzystości działań sądu, a tym samym zwiększa prawdopodobieństwo akceptacji wydanego orzeczenia¹⁰⁷⁸. Orzecznictwo TK ani doktryna nie formułuje konkretnego uniwersalnego wzorca co do wymogu informacji o motywach rozstrzygnięcia, nie precyzuje też jego formy lub treści. Może być ono zarówno sporządzone na piśmie, jak i w postaci ustnych powodów ogłoszonego rozstrzygnięcia. Wzorzec standardu informacyjnego w omawianym zakresie uzależnia specyfika sprawy, jej przedmiot, sposób wywiązywania się przez sąd z obowiązku informowania na dotychczasowych etapach postępowania. Ogólnym wymogiem ma tu być zdatność uzasadnienia do weryfikacji treści rozstrzygnięcia oraz jego rzetelność. Tych zaś cech upatruje się w odniesieniu się przez sąd do twierdzeń stron i przytoczonej na ich poparcie argumentacji co do kwestii będącej przedmiotem rozstrzygnięcia¹⁰⁷⁹.

Należy tu dodać, że z punktu widzenia omawianego standardu konstytucyjnego prawo do uzasadnienia nie ma charakteru absolutnego. Tym samym uprawnienie do informacji o motywach nie będzie przysługiwało od każdego rozstrzygnięcia sądu. Istotne w tym zakresie będzie to, czy kończy ono postępowanie, czy polega na wzruszeniu w ramach kontroli instancyjnej, czy ma charakter zasadniczy, czy też uboczny w odniesieniu do przedmiotu rozpoznania. Pozbawienie uprawnienia do uzasadnienia w

¹⁰⁷⁷ P. Wiliński, *Konstytucyjne gwarancje prawa karnego procesowego [w:] ...*, s. 700, zob. także min. wyrok TK z 16 stycznia 2006 r., sygn. SK 30/05 (OTK-A 2006, nr 1, poz. 2), gdzie min. brak obowiązku zawiadomiania stron o czynności w powiązaniu z brakiem wymogu uzasadnienia orzeczenia trybunał uznał za naruszenie przez ustawodawcę warunków rzetelnej procedury rozpatrywania sprawy, także wymaganej przez art. 2 Konstytucji

¹⁰⁷⁸ M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja ... komentarz do art. 45, teza 103*

¹⁰⁷⁹ E. Łętowska, A. Paprocka, I. Rzucidło-Grochowska, *Podstawy uzasadniania w prawie konstytucyjnym i międzynarodowym, [w:] Uzasadnienia decyzji stosowania prawa*, (red. nauk. I. Rzucidło-Grochowska, M. Grochowski, Warszawa 2015, s. 39, por. także I. Rzucidło-Grochowska, *Strategie i techniki formułowania uzasadnień orzeczeń sądowych*, RPEiS 2017, nr 2, s.61. Zob. także wyrok TK z 30 maja 2007 r., sygn. SK 68/06 (OTK-A 2007, nr 6, poz. 53.).

zakresie sądowych orzeczeń rozstrzygających co do istoty sprawy dopuszcza się jednak jedynie w drodze wyjątku¹⁰⁸⁰.

Model rozprawy głównej spełnia ten komponent konstytucyjnego standardu sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy, gdyż na rozprawie głównej po ogłoszeniu wyroku podawane są jego ustne motywy. Wyjątkiem jest jedynie sytuacja, kiedy na ogłoszenie wyroku nikt się nie stawił (art. 418§3 k.p.k.). Natomiast zasadą jest, że na wniosek strony sąd zobowiązany jest sporządzić i doręczyć stronie pisemne uzasadnienie wyroku (art. 422 § 1 k.p.k.). Także jeśli z przyczyn faktycznych, gdy sąd (sędzia referent lub przewodniczący) nie może sporządzić pisemnego uzasadnienia z powodu przeszkód, których czasu trwania nie można przewidzieć, na zarządzenie przewodniczącego wydziału uzasadnienie sporządza inny sędzia lub ławnik, który brał udział w wydaniu orzeczenia. Dopiero w przypadku kiedy i to jest niemożliwe (np. z powodu jednoosobowego składu sądu) przewodniczący wydziału odnotowuje to w aktach sprawy i pisemne uzasadnienie wyroku nie jest sporządzane. (§119 ust.1-3 reg. sąd.)¹⁰⁸¹.

Kolejny czynnik rzetelnego postępowania wymaganego w ramach sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy, o jakim mowa w art. 45 ust.1 Konstytucji, to wymóg przewidywalności działań organów procesowych¹⁰⁸². Wszak czytelne reguły procedowania (w zestawieniu z realizacją zasady równości broni) zostały uznane w judykaturze jako fundamentalny element prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy¹⁰⁸³. Standardy demokratycznego państwa prawa wymagają, aby jednostka była w stanie przewidzieć prawne skutki konkretnych zachowań, jak też mieć szansę i dogodne warunki przygotowania się do tych konsekwencji w ramach postępowania. Jednocześnie powinna mieć gwarancję skuteczności swoich działań i określoności wynikających z nich skutków, jeśli zachowania te są podejmowane przez nią w ramach istniejących w tym czasie reguł prawnych¹⁰⁸⁴.

Stosowny zakres formalizmu jest postrzegany jako istota każdego postępowania sądowego. Jego rzetelność jest zaś uznaje się za zachowaną, jeśli regulujące go procedury umożliwiają realizację przez jednostkę chronionych przez ustawę zasadniczą jej praw i wolności. Tym samym formalizm postępowania jest postrzegany tu nie tyle jako czynnik

¹⁰⁸⁰ M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja ... komentarz do art. 45, teza 104.

¹⁰⁸¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. - Regulamin urzędowania sądów powszechnych (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2514 z późn. zm.).

¹⁰⁸² P. Wiliński, Konstytucyjne gwarancje prawa karnego procesowego ..., s. 700.

¹⁰⁸³ Zob. min. wyrok TK z 29 kwietnia 2008 r., sygn. SK 11/07, OTK-A 2008, nr 3, poz. 47.

¹⁰⁸⁴ Wyrok SN z 26 lipca 1991 r., I PRN 34/91, LEX nr 10905.

zmniejszający szansę na realizację w ramach danego postępowania korzystnego dla strony normatywnie chronionego interesu, lecz jako bezpiecznik przeciwdziałający dowolności i arbitralności działań sądu sprzyjający realizacji przez stronę prawa do sądu¹⁰⁸⁵.

Reguła przewidywalności działań organów procesowych wymaga zagwarantowania stronom i innym uczestnikom postępowania właściwie uformowanej procedury, opierającej się na spójnych i konsekwentnych mechanizmach, umożliwiających im zrozumienie zasad rządzących procesem, w ramach którego rozpatrywana jest ich sprawa¹⁰⁸⁶. Logiczne i przejrzyste reguły procesowe powinny gwarantować jednostce możliwość prognozowania, co do tego, jak jej prawne położenie będzie się kształtowało w zależności od konkretnej sytuacji procesowej. Jako mogące pozostawać w opozycji do omawianej zasady przewidywalności działań organów procesowych wskazuje się np. zbyt częste i niekontrolowane posługiwanie się w przepisach proceduralnych zwrotami nieostrymi, przy jednoczesnym niezapewnieniu gwarancji proceduralnych chroniących jednostkę przed arbitralnością działań sądu np. w postaci braku obowiązku informacyjnego po jego stronie¹⁰⁸⁷. Wymaga się tu więc istnienia z góry znanych, czytelnych mechanizmów proceduralnych i skutków ich działania, które pozwalają danemu podmiotowi na interpretację jego sytuacji prawnej i możliwych jej konsekwencji w zakresie przebiegu i wyniku postępowania w odniesieniu do danego stanu faktycznego, jak też wówczas, kiedy ulegnie on zmianie. Organy procesowe powinny być lojalne wobec uczestników postępowania. Ci ostatni nie powinni być zatem zaskakiwani przez sąd nie dającymi się przewidzieć zdarzeniami prawnymi, o nieustalonych wcześniej konsekwencjach, w zakresie ich sytuacji prawnej. Nie kwestionuje się tu zatem np. możliwości odmiennego kwalifikowania przez sąd podstawy prawnej w odniesieniu do przedmiotu postępowania, lecz wymaga tego, aby strony o takiej ewentualności zostały uprzedzone¹⁰⁸⁸.

Trzeba tu zaznaczyć, że omawiana reguła nie daje stronie uprawnienia do wiedzy co do przewidywanego wyniku procesu, czy kierunku planowanych rozstrzygnięć w jego toku, lecz prawo do istnienia z góry ustalonych zasad procedowania, których realizację w

¹⁰⁸⁵ Por. wyrok TK z 12 lipca 2011 r., w sprawie SK 49/08, OTK-A 2011, nr 6, poz. 55.

¹⁰⁸⁶ Min. wyrok TK z 2 października 2006 r., sygn. sprawy SK 34/06, OTK-A 2006, nr 9, poz. 118.

¹⁰⁸⁷ Por. Wyrok TK z 16 stycznia 2006 r., w sprawie sygn. SK 30/05, OTK-A 2006, nr 1, poz. 2. (gdzie w tym kontekście mowa o „oczywistej bezzasadności” kasacji)

¹⁰⁸⁸ Por. A. Łazarska, Rzetelny proces ..., s. 522.

ramach danego postępowania można zweryfikować pod kątem jego rzetelności¹⁰⁸⁹. Nie ma procedury, która gwarantowałaby stronie pełną przewidywalność mających zapaść w toku regulowanego przez nią postępowania rozstrzygnięć sądowych. Co więcej istotą przecież poddania sprawy do rozpatrzenia na drodze sądowej jest ryzyko dla stron co do możliwego wyniku tego postępowania¹⁰⁹⁰. Niemniej jednak w doktrynie zwraca się uwagę na to, że prawo do sądu samo w sobie opiera się jednak na uprawnieniu jednostki do ustalenia stopnia przewidywalności rozstrzygnięcia, bowiem w przeciwnym razie nie mogło by być efektywnie realizowane. Konstytucyjny standard prawa do sądu, jest więc także postrzegany w kontekście uprawnienia do przewidywania przez dany podmiot w zakresie wyznaczonym uregulowaniami proceduralnymi pozytywnego dla siebie rozstrzygnięcia¹⁰⁹¹. Wydaje się, że chodzi tu zatem o uprawnienie do możliwości dokonania przez stronę weryfikacji zespołu zasad rządzących danym postępowaniem, w sposób umożliwiający ustalenie jej stopnia prawdopodobieństwa szans na uzyskanie pożądanego przez nią rozstrzygnięcia.

Obowiązujący model rozprawy głównej realizuje ten komponent. W toku rozprawy głównej na zasadach ogólnych ma zastosowanie art. 16§2 k.p.k. wymagający pouczenia uczestników o ciężących obowiązkach i o przysługujących im uprawnieniach także w sytuacji, kiedy szczególny przepis takiego wymogu nie przewiduje¹⁰⁹². Przede wszystkim jednak ustawodawca przewiduje tu szereg swoistych uregulowań nakładających na przewodniczącego sądu wymóg pouczenia oskarżonego o regułach precyzujących jego sytuację procesową na tym forum. W szczególności przywołania wymaga tu art. 386§1-3 k.p.k., wymagający aby po przedstawieniu zarzutów oskarżenia (lub w późniejszej fazie rozprawy jeśli dopiero wówczas oskarżony się na nią stawi) pouczyć oskarżonego o prawie do składania wyjaśnień, odmowy wyjaśnień lub odpowiedzi na pytania. Ponadto o prawie i zasadach składania wniosków dowodowych w aspekcie konsekwencji nieskorzystania z tego uprawnienia z uwagi na prekluzję dowodową (min. art. 170 § 1 pkt 6 k.p.k.). Po przesłuchaniu oskarżony jest pouczany ponadto o prawie ustosunkowania się do każdego dowodu oraz o prawie do zadawania pytań osobom przesłuchiwanym. Na uwagę zasługuje min. także wymóg uprzedzenia

¹⁰⁸⁹ M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja ... komentarz do art. 45*, teza 105.

¹⁰⁹⁰ Zob. wyrok TK z 16 grudnia 2003 r., sygn. akt SK 34/03, OTK-A 2003, nr 9, poz. 102.

¹⁰⁹¹ A. Łazarska, *Rzetelny proces ...*, s. 511.

¹⁰⁹² Obszerniej na ten temat A. Sakowicz, *Zasada informacji procesowej [w:] System Prawa Karnego Procesowego* (red. nac. P. Hofmański), *Zasady procesu karnego* (red. nauk. P. Wiliński) t. III, cz. 1, Warszawa 2014, s. 742 i nast.

przez sąd stron o możliwości zmiany kwalifikacji prawnej czynu (art. 399§1 k.p.k.), czy też o rozstrzygnięciach incydentalnych, które sąd zamierza wydać z urzędu, umożliwiając im zajęcie w tym przedmiocie stanowiska (art. 367 §1 k.p.k.).

Konstytucyjny standard prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy oprócz warunków związanych ze sposobem prowadzonego postępowania wymaga określonych cech od sądu. Jak wynika z art. 45 ust1 Konstytucji ma to być sąd właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły.

Wymaga się tu istnienia wyodrębnionego sądu, niezależnego od władzy ustawodawczej i wykonawczej (art. 173 Konstytucji), niezawisłego i bezstronnego, a także ma to być sąd właściwy do rozstrzygnięcia konkretnej sprawy. Konstytucyjne wyznaczniki kreujące wymagany status sądu, a więc niezależność, niezawisłość, bezstronność oraz właściwość, muszą występować łącznie¹⁰⁹³.

Sąd właściwy w rozumieniu powołanego przepisu to taki, który jest przeznaczony do rozpoznania danej sprawy według stosownych przepisów proceduralnych, wyznaczających właściwość: miejscową, rzeczową i funkcjonalną. Chodzi tu o sąd właściwy w rozumieniu przedmiotowym, więc ten, któremu ustawodawca wyznaczył do rozpatrzenia konkretny rodzaj spraw. Musi to być także sąd, który orzeka w przewidzianym dla danego rodzaju sprawy składzie¹⁰⁹⁴.

Konstytucyjny standard „niezależności” oraz „niezawisłości” realizuje z kolei sąd posiadający taką pozycję w szczeblach konstrukcji ustrojowej, która zabezpiecza go od jakichkolwiek nacisków czy też wpływów¹⁰⁹⁵.

Niezależność sądu opiera się na założeniu odseparowania organizacyjnego i funkcjonalnego sądownictwa od organów reprezentujących pozostałe władze w sposób gwarantujący sądom samodzielność w zakresie rozpoznawania spraw i wydawania co do nich rozstrzygnięć¹⁰⁹⁶. Niezależność jest postrzegana w dwóch aspektach. Pierwszy, zewnętrzny wiązany jest z wyłącznością orzeczniczą sądów i wykluczeniem ingerencji w tak funkcjonujący wymiar sprawiedliwości innych organów. Jego wyrazem jest zasadniczy zakaz łączenia funkcji sędziego z innymi rodzajami aktywności zawodowej i

¹⁰⁹³ G. Zalizowski Prawo do sądu na tle Konstytucji ..., s. 24.

¹⁰⁹⁴ W. Sanetra, Sąd właściwy w rozumieniu Konstytucji RP, PS 2011, nr 9, s. 11.

¹⁰⁹⁵ G. Zalizowski Prawo do sądu na tle Konstytucji ... s. 24.

¹⁰⁹⁶ P. Wiliński, Rzetelny proces karny ...s.314.

politycznej. Aspekt wewnętrzny niezależności dotyczy nastawienia i postawy konkretnego sędziego, który ma być niezawisły i prawy¹⁰⁹⁷.

Sąd niezawisły to taki, który charakteryzuje się szeregiem atrybutów. W szczególności mowa tu o: bezstronności wobec podmiotów uczestniczących w postępowaniu, niezależności od innych organów władzy, samodzielności orzeczniczej sędziego także w odniesieniu do władz i innych organów sądowych, wolności od wpływów politycznych, w tym partyjnych, jak też wewnętrznej niezależności sędziego¹⁰⁹⁸.

Niezawisłość sędziowska stanowi cechę będącą równocześnie powinnością, jak i uprawieniem sędziego¹⁰⁹⁹. Jednocześnie wymagany konstytucyjnie niezawisły sąd mogą tworzyć jedynie tacy sędziowie, którym cechę niezawisłości gwarantuje system prawny¹¹⁰⁰. Niezawisłość sędziego wiąże się bowiem z wymogiem zagwarantowania mu takich warunków orzekania, że jednocześnie będą one skutkowały jego przekonaniem, iż prawo i sumienie są wyłącznymi czynnikami motywacyjnymi jego działalność proceduralną, jak też postronnego obserwatora co do jego niezawisłości i bezstronności. Tym samym zapewnienie przez Państwo tychże właściwych warunków do niezawisłości sędziego jest jednocześnie realizacją prawa jednostki do sądu bezstronnie i niezawisłe rozpatrującego jej sprawę¹¹⁰¹.

Fundamentalną rolę w zakresie prawa do sądu ma wreszcie także kolejny z atrybutów związanych z sądem w postaci bezstronności sędziego w odniesieniu do powierzonej mu do rozpoznania sprawy. Dotyczy to zarówno strony subiektywnej, jak i obiektywnego – społecznego odbioru stosunku sędziego do przedmiotu rozpoznania lub podmiotów uczestniczących w postępowaniu. Budowanie odbioru społecznego wymiaru sprawiedliwości jako charakteryzującego się bezstronnością ma co prawda nieco mniejsze znaczenie dla realizacji prawa do sądu. Jednakże z tym pierwszym, nieodzownym tzn. nie dającym się pominąć składnikiem prawa każdego do rozpatrzenia jego sprawy przez bezstronny, niezależny i niezawisły sąd.

¹⁰⁹⁷A. Machnikowska, Niezależność sądów we współczesnej myśli politycznej, http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/46509/20_Anna_Machnikowska.pdf, s. 265.

¹⁰⁹⁸ Wyroki TK, z 27 stycznia 1999 r., w sprawie sygn. K 1/98 (OTK 1999, nr 1, poz. 3) i z 14 kwietnia 1999 r., sygn. K 8/99, (OTK 1999, nr 3, poz. 41).

¹⁰⁹⁹ Wyrok TK z 24 czerwca 1998 r., sygn. K 3/98, OTK 1998, nr 4, poz. 52.

¹¹⁰⁰ Zob. P. Wiliński, Rzetelny proces karny ...s.314.

¹¹⁰¹ Por. A. Grabowski B. Naleziński, Konstytucyjne prawo do niezawisłego i bezstronnego sądu w państwie pozornie praworządnym, PiP 10/2020 s. 33.

Konstytucyjna gwarancja bezstronności sądu – sędziego wymaga jego neutralnego stosunku do przedmiotu sprawy i uczestników postępowania, bez jakiegokolwiek wcześniejszego nastawienia (bezstronność w aspekcie subiektywnym). Chodzi tu o odrzucenie także ocen wynikających ze zdobytego przez sędziego własnego doświadczenia, wyznawanego światopoglądu, wiary, stereotypów czy uprzedzeń. Inny wymiar bezstronności (bezstronności w sensie obiektywnym) uzależniony jest od tego jak sędzia jest postrzegany przez inne bezstronne osoby w aspekcie jego możliwego nastawienia do danej sprawy czy stron postępowania¹¹⁰².

Odzwierciedleniem dwuwymiarowego postrzegania bezstronności sędziego są dwojakiego rodzaju przesłanki, które mogą skutkować wyłączeniem sędziego od rozpoznania danej sprawy. W literaturze przedmiotu i judykaturze ustalenie bezstronności sądu obrazuje się procesem przebiegającym dwutorowo, poprzez wykonanie testu subiektywnego, w oparciu o osobiste przekonanie sędziego w konkretnej sprawie oraz testu obiektywnego sprowadzającego się często do weryfikacji gwarancji strukturalnych sądu. Wynikowi drugiego, z uwagi na zewnętrzny odbiór wymiaru sprawiedliwości, bywa przyznawana rola wiodąca¹¹⁰³. Weryfikacja bezstronności sędziego w oparciu o test obiektywny odnosić się powinna do całokształtu okoliczności mogących poddawać w wątpliwość jego bezstronność. Istnienie obiektywnie uzasadnionej obawy w tym zakresie jest podstawą do wyłączenia sędziego¹¹⁰⁴. Chodzi tu o stwierdzenie takich faktów, które u logicznie rozumującego postronnego obserwatora mogą wywołać przeświadczenie o braku bezstronności sędziego w danej sprawie¹¹⁰⁵.

Model rozprawy głównej nie odnosi się wprost do ustrojowych regulacji dotyczących sądu orzekającego na tym forum, jednakże zawiera mechanizmy pozwalające na weryfikację sędziego i ławnika jako członków składu orzekającego, pod kątem standardu bezstronności i niezależności w procedurze wyłączenia sędziego (ławnika – art. 44 k.p.k.). Należy tu przywołać: art. 40 k.p.k. wyszczególniający przyczyny wyłączenia sędziego z mocy prawa od udziału w sprawie oraz art. 41§1 k.p.k. przewidujący możliwość takiego wyłączenia (z uwagi na istnienie okoliczności mogącej wywołać uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności sędziego) z inicjatywy sędziego

¹¹⁰² M. Laskowski, *Bezstronność i konflikt interesów [w:] Uchybienie godności urzędu sędziego jako podstawa odpowiedzialności dyscyplinarnej*, Warszawa 2019, s. 127-128.

¹¹⁰³ G. Zalizowski, *Prawo do sądu na tle Konstytucji ...*, s. 26.

¹¹⁰⁴ Zob. P. Wiliński, *Rzetelny proces karny ...*s.243.

¹¹⁰⁵ Por. wyroki SN: z 26 kwietnia 2007 r. (sygn. IKZP 9/07, OSNKW 2007/5, poz. 39), z 29 sierpnia 2006 r. (sygn. V KK 107/05, OSNKW 2006/10, poz. 96).

lub na zgłoszony przed rozpoczęciem przewodu sądowego, a w przypadku przeprowadzenia posiedzenia wstępnego najpóźniej na tym forum, wniosek stron (chyba, że okoliczność uzasadniająca wyłączenie zaistniała lub stała się im wiadoma później -art. 41§2 k.p.k., art. 349§6i7 k.p.k.). Model rozprawy głównej przewiduje ponadto mechanizm kontrolny przez możliwość zaskarżenia wyroku wydanego na rozprawie, który jest weryfikowany także w zakresie prawidłowego ukształtowania sądu. W szczególności należy tu przywołać bezwzględne przyczyny odwoławcze, o jakich mowa w art. 439 § 1 pkt 1 i 2 k.p.k. zachodzące wówczas, kiedy w wydaniu orzeczenia brała udział osoba nieuprawniona lub niezdolna do orzekania, bądź podlegająca wyłączeniu z uwagi na art. 40 k.p.k., a ponadto także kiedy sąd był nienależycie obsadzony. W przypadku wystąpienia którejkolwiek z nich wyrok podlega uchyleniu bez względu na granice zaskarżenia, brzmienie zarzutów oraz wpływ uchybienia na treść orzeczenia.

Konstytucyjny standard nie precyzuje właściwego składu sądu na rozprawie głównej, jeśli chodzi o liczbę członków składu sądu, w tym czy ma on być kolegialny, czy też może być jednoosobowy. Należy tu jednak zastrzec, że art. 182 Konstytucji RP wymaga udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Niemniej jednak norma ta ustanawia tylko samą regułę, której sposób realizacji pozostawia się ustawodawcy zwykłemu. Oznacza to, że składy sądu z udziałem ławników mogą być ograniczone ustawą jedynie do określonej kategorii spraw¹¹⁰⁶.

Model rozprawy głównej uwzględnia konstytucyjną gwarancję prawa do sądu właściwego poprzez art. 35§1 k.p.k. zgodnie z którym sąd z urzędu bada swoją właściwość i w razie stwierdzenia, że nie jest sądem dla którego ustawodawca przewiduje kompetencję co do rozpoznania danej sprawy¹¹⁰⁷ przekazuje ją sądowi właściwemu (art. 35 k.p.k.).

¹¹⁰⁶ B. Banaszak, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Warszawa 2012, Legalis Komentarz do art. 182.

¹¹⁰⁷ Szerzej na ten temat zob. M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86, Warszawa 2016, Legalis –komentarz do art. 45, tezy: 72-81.

V.3.a. Jawność rozprawy sądowej jako warunek sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy.

Jak już wskazano, art. 45 ust. 1 Konstytucji w ramach sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy w postępowaniu sądowym, wymaga jego jawności. Jawność postępowania jest przy tym immanentnie związana z prawem do sądu, stanowi bowiem jednocześnie gwarancję jego realizacji. Ustęp drugi powołanego przepisu limituje możliwość wyłączenia jawności rozprawy sądowej zaistnieniem jednej z enumeratywnie wyliczonych przesłanek, zastrzegając że wyrok podlega publicznemu ogłoszeniu.¹¹⁰⁸

Wymagany przez ustrojodawcę standard jawnego rozpatrzenia sprawy, będący jednym z komponentów prawa do odpowiedniego ukształtowania postępowania sądowego, odnosi się do jego jawności w aspekcie zewnętrznym, to jest do dostępu do tego postępowania publiczności.

Jawne rozpatrzenie sprawy w tym rozumieniu ma na celu przeciwdziałanie możliwości postrzegania działań sądu jako arbitralnych, tym samym zwiększa zaufanie społeczeństwa do działalności orzeczniczej sądów. Dając mu poczucie kontroli nad sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości, który nie jest objęty tajemnicą. Dodatkowo jawność taka ma wymiar gwarancyjny i wychowawczy. Stanowi również czynnik sprzyjający rzetelności działań sądu, motywując go do większej staranności w procedowaniu oraz sumiennego przeprowadzania czynności procesowych w toku rozprawy¹¹⁰⁹.

Model rozprawy głównej realizuje ten konstytucyjny standard, przewidując w art. 355 k.p.k., że rozprawa odbywa się jawnie, zaś jej wyłączenie może się odbyć tylko w ustawowo przewidzianych przypadkach.

Niekwestionowany jest w doktrynie fakt, że jawność rozprawy sądowej będąca sama elementem rzetelnego rozpatrzenia sprawy przez sąd sprzyja bezstronności tego organu i w ogóle uczciwości postępowania. Zapobiega ewentualnym niepożądanym zachowaniom sądu np. o charakterze dyskryminującym którąkolwiek ze stron. Stanowiąc gwarancję prawidłowego wymiaru sprawiedliwości zwiększa zatem prawdopodobieństwo wydania sprawiedliwego wyroku¹¹¹⁰.

¹¹⁰⁸ R. Koper, *Jawność rozprawy głównej a gwarancje przewidziane ...*, s. 227.

¹¹⁰⁹ M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja ...*, komentarz do art. 45, teza 107.

¹¹¹⁰ J. Skorupka, *O sprawiedliwości procesu karnego...*, s. 121,123

Pomimo, że zasada jawności stanowi zasadę ustrojową nie może mieć i nie ma ona charakteru absolutnego. Dlatego też aktualny model rozprawy głównej, choć jest ona co do zasady jawna dla publiczności, przewiduje od tego wyjątki. Sam ustrojodawca przewidział przecież szczególne sytuacje, w których publiczne rozpoznanie sprawy mogłoby tak kolidować z innymi istotnymi prawnie chronionymi dobrami, że zamiast gwarancji prawidłowości postępowania mogłoby naruszać jego rzetelność. Może to dotyczyć zarówno charakteru przestępstwa będącego przedmiotem rozpoznania, szczególnego rodzaju przeprowadzanych dowodów, celowości zachowania w tajemnicy okoliczności, które mogłyby naruszyć ważny interes strony (najczęściej pokrzywdzonego), czy też konieczności zachowania w tajemnicy chronionych prawnie informacji. W takiej sytuacji uczestnictwo w rozprawie głównej (w jej fragmencie) oprócz podmiotów uczestniczących w postępowaniu, także nieoznaczonego kręgu osób postronnych zamiast stanowić gwarancję prawidłowości wymiaru sprawiedliwości, mogłoby godzić we właściwy tok czynności sądowych, a w skrajnych wypadkach nawet niweczyć sam cel procesu karnego. W zależności od specyfiki sprawy także względy bezpieczeństwa, czy porządku publicznego mogą niekiedy wymagać poświęcenia wartości jawnego postępowania sądowego.

Przepis art. 45 ust.2 Konstytucji owe wyjątkowe sytuacje umożliwiające wyłączenie jawności rozpoznania sprawy odnosi do ochrony: moralności, bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, życia prywatnego stron lub innego ważnego interesu prywatnego. Model rozprawy głównej w zakresie przypadków mogących uzasadniać odstępstwa od jawnego rozpoznania na niej sprawy uwzględnia tożsame przesłanki ze wskazanymi przez ustrojodawcę, wyszczególniając je w art. 359 i 360 k.p.k.¹¹¹¹

Powyższe sytuacje umożliwiające niejawnie rozpatrzenie sprawy można uznać za wystarczająco skonkretyzowane. Identyfikacja sytuacji mogących uzasadniać wyłączenie jawności z uwagi na moralność (choć jest to przesłanka o niewątpliwie opierająca się także na ocenach) nie wydaje się nastroczać większych trudności¹¹¹². Wszak moralność to zespół zasad etycznych wyznaczający właściwą postawę, czy postępowanie w kontekście co do zasady pojmowanym przez społeczeństwo (w ogólnym wymiarze) jednolicie.

Sytuacje związane z wymogami zapewnienia bezpieczeństwa państwa, czy porządku publicznego uzasadniające niejawnie rozpatrzenie sprawy także wydają się

¹¹¹¹ Unormowania te zostały wyczerpująco omówione w Rozdziale IV pkt.7.

¹¹¹² Por. np. M. Zimna, Wyłączenie jawności rozprawy jako gwarancja ochrony interesów uczestników postępowania karnego, Pr.I Pr. 2016r, nr 9, s. 88.

łatwe do identyfikacji. Najczęściej będą one związane z poważnym rodzajem przestępstwa będącego przedmiotem rozpoznania (np. o wysokiej szkodliwości społecznej czy też wyjątkowo bulwersującym charakterze) nierzadko będzie tu chodziło o ilość uczestników postępowania pozbawionych wolności (np. wieloosobowe sprawy dotyczące przestępczości zorganizowanej), czy też rodzajem informacji objętych tajemnicą a wymagających ujawnienia na forum sądu.

Należy tu wspomnieć, że także wymogi związane ze sprawnością i szybkością postępowania, mogą zmierzać do ochrony porządku publicznego¹¹¹³.

Wymóg ochrony życia prywatnego stron może uzasadniać wyłączenie jawności rozprawy na czas ujawniania intymnych lub szczególnie wrażliwych informacji ich dotyczących. Często specyfika przestępstwa będącego przedmiotem aktu oskarżenia lub treść podlegającego ujawnieniu w tym zakresie dowodu będą samoistną przesłanką w omawianym zakresie.

Ostatni z przypadków umożliwiających wyłączenie jawności rozprawy wyminiony w Konstytucji w postaci ważnego interesu prywatnego wydaje się najmniej skonkretyzowany. Niemniej jednak realizację tej przesłanki najczęściej uprawdopodobni zainteresowany podmiot wykazując, że publiczne roztrząsanie, bądź już tylko samo ujawnienie konkretnych kwestii może mieć istotne negatywne dla niego znaczenie oraz powodować poważne ujemne konsekwencje dla jego sytuacji¹¹¹⁴.

Jak trafnie zauważa Radosław Koper decyzja dotycząca wyłączenia lub nie jawności rozprawy w oparciu o wymienione w art.45 ust.2 Konstytucji przesłanki stanowi zawsze rozstrzygnięcie konfliktu wartości, często o przeciwstawnym charakterze lub o zbliżonym ciężarze gatunkowym. Jednocześnie niewątpliwie kształtuje warunki w jakich jest rozpatrywana sprawa w ramach prawa do sądu. Tym samym powierzenie prawa do podjęcia ostatecznej decyzji o jawnym lub nie rozpatrzeniu sprawy innemu podmiotowi niż bezstronny i niezależny sąd (w tym stronie postępowania – por. przywoływany już wielokrotnie art. 360§2 k.p.k.) pozostawałoby w opozycji do przyznawanego przez ustawę zasadniczą standardu sprawiedliwego rozpatrzenia jego sprawy. Niezależnie od tego, to sąd jest gwarantem osiągnięcia celów procesu i to on rozstrzyga o jego przedmiocie. Tym samym to ten organ powinien ustalać konieczność lub nie realizacji funkcji zasady jawności, bowiem kwestia ta w zależności od konkretnej

¹¹¹³ Tak min. wyrok TK z 26 listopada 2013 r., sygn. SK 33/12, OTK-A 2013, nr 8, poz. 124.

¹¹¹⁴ B. Banaszak, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Warszawa 2012, s. 292, M. Zimna, Wyłączenie jawności rozprawy ..., s. 88.

sytuacji może determinować wynik postępowania¹¹¹⁵. Dodatkowo możliwość decydowania o warunkach w jakich sąd ma rozpoznawać sprawę jednej ze stron przez drugą stronę postępowania sądowego musi zostać uznana za kolidującą także z konstytucyjnie gwarantowaną zasadą zaufania jednostki do działań organów sądowych. Wszak w tym układzie procesowym to sąd jest konstytucyjnie powołany do przeciwdziałania możliwości naruszenia praw i wolności podmiotu uczestniczącego w postępowaniu lub nałożenia na niego niewspółmiernych ciężarów. Wreszcie także zaburzone zostaje w ten sposób fundament kontrydiktoryjności rozprawy w postaci sporu stron przed sądem, bowiem role procesowe poszczególnych uczestników procesu nakładają się na siebie¹¹¹⁶.

Efektywność realizacji prawa do sądu w postaci gwarancji sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy jest uzależniona od tego, czy sąd jest w stanie zagwarantować właściwe ku temu warunki. W przypadku kiedy sąd ten nie ma wpływu na ich kształtowanie, pojawia się zagrożenie dla wolności i praw jednostki¹¹¹⁷. W tym miejscu przypomnienia wymaga to, że prawo do sądu opiera się na uprawnieniu do stosownego uformowania ustroju i pozycji organów rozpoznających sprawy, aby spełniały kryteria stawiane sądom w ustawie zasadniczej¹¹¹⁸. Z kolei przepis art. 175 ust.1 Konstytucji wyraźnie definiuje wymiar sprawiedliwości, w ramach którego to sądy są powołane do rozpatrywania spraw (w ramach prawa do sądu z art. 45 Konstytucji). To z kolei nakłada na ustawodawcę obowiązek ukształtowania odpowiedniej procedury sądowej spełniającej wymogi konstytucyjne¹¹¹⁹.

Kończąc wątek dotyczący możliwości ograniczenia prawa do jawnego rozpatrzenia sprawy należy zauważyć, że w doktrynie zwraca się uwagę, że art. 45 ust. 2 Konstytucji operuje pojęciem „wyłączenia” jawności (o której mowa w art. 45 ust. 1), co

¹¹¹⁵ R. Koper, *Jawność rozprawy głównej a gwarancje przewidziane ...*, s. 230.

¹¹¹⁶ R. Koper, *Jawność rozprawy głównej a gwarancje przewidziane ...*, s. 231-232.

¹¹¹⁷ R. Koper, *Jawność rozprawy głównej a gwarancje przewidziane ...* s. 232. Autor powołuje się min. na wyroki TK z 9 czerwca 1998 r., sygn. K 28/97 (OTK 1998, nr 4, poz. 50), oraz z 16 marca 1999 r. sygn. SK 19/98 (OTK 1999, nr 3, poz. 36). W drugim z powołanych orzeczeń TK podkreślił, że w zakresie wolności i praw człowieka, to sąd musi być organem władczym w rozumieniu posiadania możliwości zweryfikowania działań i statusu każdego organu pozasądowego).

¹¹¹⁸ Zob. m.in. wyrok TK z 24 października 2007 r., sygn. SK 7/06, OTK-A 2007, nr 9, poz. 108.

¹¹¹⁹ R. Koper, *Jawność rozprawy głównej a gwarancje przewidziane ...*, s. 232, zob. także P. Wiliński, *Konstytucyjne gwarancje prawa karnego procesowego ...*, s. 760.

sugeruje, że ustrojodawca dopuszcza także możliwość całkowitego wyłączenia jawności rozprawy będącej istotą prawa do sądu¹¹²⁰.

W świetle powyższego należy przyjąć, że przewidziany przez ustawodawcę model rozprawy głównej, w zakresie w jakim precyzuje wyjątki od jawnego jej przeprowadzenia, realizuje standard konstytucyjny. Jednakże niewątpliwym jest to, że w opozycji do wymagań ustawy zasadniczej pozostaje przepis art. 360§2 k.p.k. uprawniający prokuratora do faktycznego podjęcia wiążącej sądu i pozostałe strony decyzji, co do istnienia lub nie przesłanek wymagających wyłączenia jawności rozprawy głównej.

Ustanowiona w art. 45 ust.2 Konstytucji zasada publicznego ogłoszenia wyroku w każdej sprawie (także tej której rozpoznanie było niejawne) ma na celu realizację zasady jawności zewnętrznej, chodzi tu o to, aby każde rozstrzygnięcie sprawy zostało przekazane do wiadomości publicznej. Najczęstszą drogą, w ramach której to nastąpi, będzie odczytanie (ustne ogłoszenie) orzeczenia kończącego postępowanie i przytoczenia jego głównych motywów na dostępnym dla publiczności forum sądu (jawnym posiedzeniu). Za spełniające wymogi konstytucyjne uznano także udostępnienie orzeczenia, tak aby osoby postronne mogły się z nim zaznajomić, w siedzibie sądu, bądź też dostępnym dla nieograniczonego kręgu osób zbiorze orzeczeń¹¹²¹.

W powyższym zakresie model rozprawy głównej spełnia standard wskazany w ust. 2 art. 45 Konstytucji, bowiem ogłoszenie wyroku jest tu zawsze jawne i ustawodawca nie przewiduje od tej reguły żadnego wyjątku (art. 100§1 k.p.k., art. 364§1 k.p.k., art. 418§1 k.p.k.). Z uwagi na to, że nie ma tu zastosowania przewidziany dla posiedzeń art. 100§1a k.p.k.. wyrok wydany w toku rozprawy głównej wymaga ustnego ogłoszenia także do tzw. pustej sali, czyli wówczas, gdy na czynność tę nikt się nie stawił (żadna ze stron czy ich przedstawicieli jak też publiczność)¹¹²².

¹¹²⁰ M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja...komentarz do art. 45, teza 113.

¹¹²¹ M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja ...komentarz do art. 45, teza 111. Por jednak min. przywoływane już stanowisko zawarte w Wystąpieniu Rzecznika Praw Obywatelskich do Ministra sprawiedliwości II.511.507.2017.MM z 3 listopada 2017 r (w sprawie konstytucyjności publicznego ogłaszania wyroków nakazowych w postępowaniu karnym), który wskazuje (min. s. 4 tego dokumentu), że udostępnienie wyroku nakazowego do wglądu osobom postronnym przez złożenie go w siedzibie sekretariatu (art. 418a k.p.k.) jest realizacją prawa do pozyskania informacji o działalności władzy publicznej, a nie gwarancją realizacji zasady jawności zewnętrznej. Czynność ta nie stanowi także wymaganego ogłoszenia wyroku, a jedynie umożliwia zapoznanie się z jego treścią.

¹¹²² Zob. Postanowienie SN z 8 grudnia 2020 r., sygn. II KK 148/20, OSNKW 2021, nr 1, poz. 5, gdzie uznano, że ustne ogłoszenie wyroku na rozprawie głównej warunkuje jego istnienie w obrocie. Zob.

V.3.b. Sprawiedliwe rozpatrzenie sprawy a sprawność postępowania sądowego.

Ostatnim elementem konstytucyjnego prawa do sądu, w znaczeniu proceduralnym jest prawo do rozpatrzenia sprawy bez zbędnej zwłoki.

Wymóg rozpatrzenia sprawy bez zbędnej zwłoki wskazuje, że ma być ona rozpoznana w rozsądnym terminie¹¹²³. Wskazany standard konstytucyjny oznacza prawo jednostki, aby postępowanie sądowe oprócz tego, że sprawiedliwie i jawnie zostało ukształtowane w taki sposób, że będzie ono jednocześnie sprawne, efektywne i szybkie¹¹²⁴.

Jak już ustalono model rozprawy głównej kształtują przepisy mające na celu spełnienie wskazanego standardu, a realizujące zasadę koncentracji, której szersza analiza została już przedstawiona w niniejszej pracy¹¹²⁵.

W tym miejscu porządkowo przywołania wymaga to, że najdobitniejszym wyrazem konstytucyjnej gwarancji rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki w ramach postępowania karnego jest nałożony na przewodniczącego składu orzekającego obowiązek dążenia do przeprowadzenia i zakończenia postępowania na jednym (pierwszym) terminie rozprawy głównej (art. 366§2 k.p.k.)¹¹²⁶. Podobne znaczenie ma art. 2 §1 pkt 4 k.p.k. formułujący jako cel całego postępowania karnego rozstrzygnięcie sprawy w rozsądnym terminie. Unormowania te należy powiązać z preferowaniem przez

także art. art. 418§1a k.p.k. precyzujący, że ogłaszając wyrok można pominąć treść zarzutów. Z kolei z §1b tego przepisu wynika, że jeśli ze względu na obszerność wyroku jego ogłoszenie wymagałoby zarządzenia przerwy lub odroczenia rozprawy, przewodniczący może poprzestać na zwięzłym przedstawieniu rozstrzygnięcia sądu oraz zastosowanych przepisów ustawy karnej. Przed ogłoszeniem wyroku przewodniczący uprzedza obecnych o takim sposobie ogłoszenia wyroku i o jego przyczynie oraz poucza o możliwości zapoznania się z pełną treścią wyroku po jego ogłoszeniu w sekretariacie sądu. Zgodnie z art. 418§3 k.p.k. po ogłoszeniu wyroku przewodniczący lub jeden z członków składu orzekającego podaje ustnie najważniejsze powody wyroku, chyba że na ogłoszeniu nikt się nie stawił.

¹¹²³ P. Wiliński, *Rzetelny proces ...*, s. 246.

¹¹²⁴ M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja ... komentarz do art. 45, teza 114*.

¹¹²⁵ *Rozdział IV pkt.9*.

¹¹²⁶ Por. J. Skorupka, *Przepisy wstępne [w:] ...*, s. 981.

ustawodawcę przerwy w rozprawie oraz dopuszczaniem tylko w drodze wyjątku jej odroczenia (art. 404§1 k.p.k.).

Przedłużający się nadmiernie proces sądowy bez istnienia ważnych powodów podważa prawidłowość działania wymiaru sprawiedliwości, przy czym może powodować u stron odczucie straty, nawet w przypadku uzyskania korzystnego z ich punktu widzenia rozstrzygnięcia lecz opóźnionego¹¹²⁷. Jednocześnie sprawne rozpoznanie sprawy przez sąd to nie tylko kwestia będąca w zainteresowaniu uczestników postępowania, ale leży ona generalnie w interesie publicznym. Wszak skuteczne działanie sądów jest filarem zaufania wymiaru sprawiedliwości, tym samym w ogóle państwa¹¹²⁸.

Na gruncie postępowania karnego niezwłoczne rozpoznanie sprawy jest co do zasady pożądane przez pokrzywdzonego i choć rzadziej, to jednak także nieraz przez oskarżonego (w szczególności niewinnego), przeciwdziała także możliwemu zniekształceniu dowodów (w szczególności o charakterze osobowym), w skrajnych przypadkach zabezpiecza proces przed przedawnieniem karalności czynu¹¹²⁹.

Z oczywistych względów gwarancja ta pełni więc szczególną rolę z punktu widzenia jednostki, ubiegającej się o rozstrzygnięcie jej sprawy przez sąd. Sprecyzowanie terminu przeprowadzenia i zakończenia postępowania sądowego poprzez określenie, że ma do tego dojść bez nieuzasadnionej zwłoki utrudnia precyzyjne ustalenie faktycznego znaczenia tego zwrotu, tym samym treści wymaganego w tym zakresie standardu konstytucyjnego. Ustalenie, że w rozpoznaniu sprawy doszło do zwłoki o jakiej mowa w art. 45 ust.1 Konstytucji będzie uzależnione od charakteru danej sprawy (np. karna czy cywilna), specyfiki jej przedmiotu, stopnia jej złożoności, brzmienia przepisów proceduralnych normujących jej rozpoznanie, ilości uczestników, ich zachowania, znaczenia sprawy dla strony i jej aktywności procesowej, obszerności materiału dowodowego, czy też innych obiektywnych okoliczności mających wpływ na długość postępowania¹¹³⁰.

Uprawnienie do rozpatrzenia sprawy bez zbędnej zwłoki odpowiada wymogowi przeprowadzenia postępowania sądowego poprzez podejmowanie czynności wymaganych do wydania wyroku w czasie niezbędnym do ich realizacji. Tym samym,

¹¹²⁷ Por. J. Skorupka, O sprawiedliwości procesu karnego..., s. 125.

¹¹²⁸ M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja ... komentarz do art. 45, teza 114.

¹¹²⁹ J. Kasiński, Zasada koncentracji [w:] Meritum Postępowanie Karne (red. nauk. D. Świecki), Warszawa 2019, s. 159.

¹¹³⁰ J. Skorupka, O sprawiedliwości procesu karnego..., s. 125.

aby spełnić omawiany standard konstytucyjny, ma to być postępowanie prowadzone efektywnie¹¹³¹. W jego toku nie powinny zatem mieć miejsca spowolnienia, nie wynikające z okoliczności danej sprawy¹¹³². Nie może to być zatem niewłaściwe zorganizowanie czynności procesowych lub ich przebiegu¹¹³³, wynikające z niekompetencji, opieszałości lub niestaranności sądu¹¹³⁴.

W judykaturze podkreśla się, że szybkość postępowania przekłada się na efektywność ochrony gwarantowanych konstytucyjnie praw i wolności podmiotów uczestniczących w postępowaniu. Nie może jednak ona kolidować z prawidłowością czynności procesowych, co za tym idzie właściwym ustaleniem okoliczności faktycznych i zastosowania do nich właściwej, poprawnie zinterpretowanej normy prawnej¹¹³⁵. Konstytucyjny wymóg rozpatrzenia sprawy bez zbędnej zwłoki na gruncie procedury karnej musi być zatem próbą w miarę możliwości bezkolizyjnego połączenia szybkości postępowania z obowiązkiem wszechstronnego wyjaśnienia wszelkich okoliczności sprawy¹¹³⁶. W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego w przypadku takiego zestawienia wartości przyznaje się pierwszeństwo wymogowi realizacji prawa do sprawiedliwego, rzetelnego i jawnego postępowania sądowego, przed wymogiem zakończenia go w możliwie najkrótszym czasie poprzez niezwłoczne „załatwienie sprawy”. Sama przecież długość postępowania nie decyduje samoistnie o tym, czy został zachowany omawiany standard. Konieczne jest bowiem, aby w danym odcinku czasu został osiągnięty główny cel postępowania sądowego w postaci wydania sprawiedliwego wyroku w oparciu o całokształt prawdziwych ustaleń faktycznych¹¹³⁷.

Nadmierna zwłoka w rozpatrzeniu sprawy, oprócz przypadków zawinionych przez sąd, często spowodowana jest obiektywnymi trudnościami nie wynikającymi z niedbałości, czy beczynności sądu. Tym samym często spowodują ją przyczyny „faktycznie” nie obciążające sądu np. w postaci nadmiernego wpływu spraw do referatu sędziego, konieczności rozpoznania w pierwszej kolejności danej kategorii spraw lub też

¹¹³¹ P. Wiliński, *Konstytucyjne gwarancje prawa karnego procesowego ...*, s. 770.

¹¹³² J. Skorupka, *O sprawiedliwości procesu karnego...*, s. 125.

¹¹³³ P. Hofmański, D. Szumiło-Kulczycka, S. Waltoś, 2.1.3. *Faktyczne zachowania uczestników procesu extra lub contra legem [w:] Zagubiona szybkość procesu karnego. Jak ją przywrócić?*, red. J. Czapska, S. Waltoś, Warszawa 2005. <https://sip.lex.pl/#/monograph/369152015>.

¹¹³⁴ G. Zalizowski *Prawo do sądu na tle Konstytucji ...*, s. 27.

¹¹³⁵ Wyrok TK z 13 maja 2002 r., sygn. akt SK 32/01, OTK-A 2002, nr 3, poz. 31.

¹¹³⁶ P. Wiliński, *Rzetelny proces karny w świetle Konstytucji i orzecznictwa TK [w:] Rzetelny proces karny* (red. P. Wiliński), Warszawa 2009, s. 246.

¹¹³⁷ Wyrok TK z 27 października 2015 r., sygn. K 5/14, OTK-A 2015, nr 9, poz. 150.

innych systemowych niedomagań np. zbyt dużą liczbą spraw w odniesieniu do liczebności sędziów danego wydziału¹¹³⁸.

Wystąpienie opóźnienia w rozpatrywaniu sprawy może być również wynikiem zachowania stron lub innych uczestników postępowania. W takiej sytuacji naruszenie omawianego standardu konstytucyjnego przez sąd będzie miało miejsce wówczas, kiedy nie podejmie on pożądanych w danej sytuacji i możliwych prawnie działań zmierzających do przeciwdziałania skutkom obstrukcji procesowej uczestników procesu¹¹³⁹. Podobnie – za naruszające gwarancję rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki uznaje się np. korzystanie z instytucji zmierzających do przekazywania sprawy do rozpoznania innemu sądowi, w szczególności kiedy na skutek nienależytej kontroli nad przebiegiem postępowania lub w wyniku niestaranności bądź też złej organizacji czynności grozi jej przedawnienie karalności.¹¹⁴⁰

Z konstytucyjnym wymogiem rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki (w rozsądnym terminie, o jakim mowa w art. 2§1 pkt 4 k.p.k.) koresponduje uprawnienie strony (pokrzywdzonego) do wniesienia (w trybie art. 2 ust. 1 i art. 3 pkt 4 ustawy z 17 czerwca 2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki¹¹⁴¹) skargi na tzw. przewlekłość postępowania¹¹⁴². Literatura przedmiotu i praktyka orzecznicza na kanwie tej instytucji dostarcza dodatkowej argumentacji w zakresie rozumienia i znaczenia standardu konstytucyjnego rozpatrzenia sprawy bez zbędnej zwłoki. Obiektywne przeszkody o charakterze organizacyjnym, czy wynikające z braków kadrowych sądu, bądź też innych trudności „systemowych” niezawinione przez sędziego nie pozbawiają strony uprawnienia do domagania się stwierdzenia przewlekłości postępowania. Jeśli zostało naruszone konstytucyjnie gwarantowane jej prawo do rozpoznania sprawy bez

¹¹³⁸ G. Zalizowski, Prawo do sądu na tle Konstytucji ..., s 27-28.

¹¹³⁹ G. Zalizowski, Prawo do sądu na tle Konstytucji ... s 27.

¹¹⁴⁰ P. Wiliński, Rzetelny proces karny w świetle Konstytucji i orzecznictwa ...s. 247.

¹¹⁴¹ Tekst jednolity - Dz. U. z 2018 roku, poz. 75

¹¹⁴² Skarga skutkuje przyznaniem kwoty rekompensującej naruszenie standardu w wysokości od 2.000 do 20.000 zł), jeśli jego okres (od wszczęcia do momentu rozstrzygnięcia skargi – art. 2 ust.2) przekracza czas wymagany do ustalenia niezbędnych okoliczności faktycznych i związanych z nimi aspektów prawnych. Ustalenie, czy doszło do przewlekłości postępowania determinują wówczas (oprócz jego długości): kwestie już rozstrzygnięte w toku postępowania, prawny i faktyczny poziom skomplikowania sprawy, jej znaczenie dla skarżącego, postawę w czasie procesu jego stron, w szczególności tej, która wystosowała skargę (art. 2 ust.2).

nieuzasadnionej zwłoki, nie ma dla niej znaczenia, że nastąpiło to na skutek wadliwego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, trudności budżetowych czy też nadmiernego obciążenia sędziego¹¹⁴³. Do zadań Państwa należy, bowiem zapewnienie stronie gwarancji w postaci rozstrzygnięcia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki¹¹⁴⁴. Trudności systemowe, choć mogą wykluczać „winę” sądu za przewlekłość postępowania, bowiem nie została ona spowodowana zaniedbaniem lub wadliwym procedowaniem, to jednak nie zwalniają Państwa z konieczności zapewnienia warunków umożliwiających właściwe funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości¹¹⁴⁵.

Okoliczności powyższe, w aspekcie powinności realizacji omawianego standardu rozpoznania sprawy bez zbędnej zwłoki przez sąd, powinien mieć na uwadze ustawodawca. Regulacje normatywne i rozwiązania systemowe powinny być tak ukształtowane, aby sprzyjać zapewnieniu tej gwarancji o charakterze konstytucyjnym w ramach procedowania przez sąd na rozprawie głównej. Należy tu zauważyć, że choć formalnie ustawodawca akcentuje konieczność rozpatrzenia przez sąd sprawy na rozprawie głównej w rozsądnym terminie, precyzując w art. 366§2 k.p.k., że modelowo ma to nastąpić na jednym –pierwszym jej terminie, jak też wprowadza kolejne instrumenty procesowe usprawniające przebieg rozprawy (min. art. 350a k.p.k., art. 405§2i4 k.p.k., art.378a k.p.k., art. 418§1a,§1b i§3 k.p.k.), to jednocześnie nadal pozostaje przy konstrukcji obciążenia sądu koniecznością wyjaśnienia wszystkich istotnych okoliczności sprawy i równoczesnego wymogu poczynienia przez niego w tym zakresie prawdziwych ustaleń, niezależnie od postawy stron. To z kolei przy nieobecności oskarżyciela na rozprawie oraz braku regulacji faktycznie motywujących strony do aktywności procesowej i dowodowej przed sądem, w znacznej części przypadków systemowo wydłuża postępowanie. W szczególności brak obciążenia oskarżyciela publicznego odpowiedzialnością za wynik procesu demotywuje go zarówno do zachowania dbałości o właściwe skonstruowanie podstawy skargi, jak też do śledzenia i reagowania na wyniki przeprowadzanych na rozprawie dowodów. Okoliczność ta w istocie nadmiernie wydłuża postępowanie, bowiem sąd musi poszukiwać dowodów we wszystkich kierunkach, do czasu realizacji nałożonego na niego obowiązku przez art. 366§1 k.p.k. Z tych powodów przewidziany przez ustawodawcę schemat rozprawy głównej, pomimo zawieranych w przepisach deklaracji formalnie akcentujących wymóg

¹¹⁴³ Zob. min. postanowienie SN z 12 stycznia 2022 r., I NSP 238/21, LEX nr 3303859.

¹¹⁴⁴ Por. Postanowienie SN z 7 lipca 2022 r., sygn. I NSP 204/22, LEX nr 3369910.

¹¹⁴⁵ Postanowienie SN z 16 marca 2006 r., sygn. III SPP 10/06, OSNP 2007, nr 7-8, poz. 120.

niezwłocznego rozpoznania sprawy przez sąd, może pozostawać w opozycji do wymaganej przez Ustawę zasadniczą omawianej gwarancji.

V.3.c. Pozostałe standardy konstytucyjne prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przed sądem.

Przepis art. 45 ust. 1 Konstytucji w szczególności w zakresie postępowania karnego wiąże się z innymi istotnymi gwarancjami procesowymi o charakterze konstytucyjnym, wyznaczającymi reguły rzetelnego postępowania sądowego¹¹⁴⁶. Chodzi tu zwłaszcza o wywodzoną przez doktrynę z wymaganej w art. 178 Konstytucji niezawisłości sędziowskiej, kontrydiktoryjność postępowania, równość stron, do której odnosi się art. 32 ust. 1 Konstytucji, prawo oskarżonego do obrony przed zarzutami zagwarantowane w art. 42 ust.3 Konstytucji w tym poprzez korzystanie z pomocy obrońcy z urzędu, domniemanie niewinności oskarżonego, które zgodnie z art. 42 ust. 3 Konstytucji może obalić jedynie prawomocny wyrok sądu¹¹⁴⁷.

Związany z prawem do sądu art. 32 ust. 1 Konstytucji przewiduje równość wszystkich wobec prawa przyznając im uprawnienie do równego traktowania przez organy władzy publicznej. Ogół podmiotów prawa, do których kierowane są normy prawne, wyróżniających się konkretną cechą prawną relewantnie powinien być traktowany jednakowo, tym samym bez dyskryminacji czy faworyzowania.¹¹⁴⁸ Innymi słowy przepis ten według ścisłej interpretacji zawiera wymóg równego traktowania jednostek posiadających taką samą lub zbliżoną sytuację prawnie istotną. Jednocześnie wymaga od organów stosujących prawo odrzucenie z grupy możliwych kierunków wykładni przepisów tego, który prowadziłby do naruszenia ich równości w przytoczonym znaczeniu.¹¹⁴⁹

W odniesieniu do postępowania karnego zasada równości o jakiej mowa w art. 32 ust. 1 Konstytucji przybiera postać wymogu zapewnienia uczestniczącym w nim

¹¹⁴⁶ J. Skorupka, O sprawiedliwości procesu karnego..., s. 145, wyrok TK z 2 lipca 2007 r., K 41/05, OTK-A 2007, nr 7, poz. 72.

¹¹⁴⁷ P. Wiliński, Konstytucyjne gwarancje prawa karnego procesowego s. 761.

¹¹⁴⁸ Min. wyroki TK, z 23 października 2006 r. (sygn. SK 42/04, OTK-A 2006, nr 9, poz. 125) i z 23 maja 2005 r. (sygn. SK 44/04, OTK-A 2005, nr 5, poz. 52).

¹¹⁴⁹ M. Ziółkowski, Zasada równości w prawie, PiP 2015, nr 5, s. 96.

podmiotom równości wobec prawa¹¹⁵⁰. Akcentuje się tu także konieczność zachowania zasady równości broni, postrzeganej jako jeden z gwarantów realizacji prawa do sądu¹¹⁵¹.

Należy tu dodać, że zasada równości w konstytucyjnym wymiarze zezwala na różnicowanie położenia prawnego uczestników postępowania, różniących się określonym kryterium np. korzystaniem z profesjonalnej pomocy prawnej. Zarówno, bowiem prawo do sądu jak i zasada równości mogą być realizowane poprzez „uprzywilejowanie wyrównawcze” mające na celu rzeczywiste zrównanie sytuacji procesowej strony która korzysta z pomocy adwokata z tą, która występuje samodzielnie¹¹⁵².

Wymienione gwarancje procesowe o charakterze konstytucyjnym odnoszące się do rzetelnego procesu w powyższym aspekcie są, co do zasady realizowane, w obowiązującym modelu rozprawy głównej, choć należy tu przywołać poczynione już zastrzeżenia, przede wszystkim w zakresie naruszenia przez przepisy art. 374§3 k.p.k., art. 360§2 k.p.k. i art. 378a§1 k.p.k. standardu równości broni na rozprawie głównej, jak też wprowadzanie elementów zwiększających jej inkwizycyjny charakter.

V.3.d. Rozprawa główna a realizacja prawa do obrony w konstytucyjnym wymiarze.

Konstytucyjna zasada prawa do obrony jest w kodeksie postępowania karnego zadekretowana w art.6. W poprzedzającej części pracy, przy analizowaniu tej zasady¹¹⁵³ wskazany został sposób jej realizacji na rozprawie głównej. Dlatego też poniżej przedstawiony zostanie konstytucyjny standard prawa do obrony w odniesieniu do jego wpływu na model rozprawy głównej, przede wszystkim w zakresie okoliczności, które nie zostały jeszcze wyczerpująco omówione.

¹¹⁵⁰ Zob. min. wyroki TK, z 26 lipca 2006 r. (sygn. SK 21/04, OTK-A 2006, nr 7 poz. 88) czy z 23 maja 2005r., (sygn. SK 44/04, OTK-A 2005, nr 5, poz. 52),

¹¹⁵¹ Por. min. wyrok TK z 19 lutego 2008 r., sygn. P 48/06 (OTK-A 2008, nr 1, poz. 4), czy „z 28 listopada 2007 r., sygn. K 39/07 (OTK ZU nr 10/A/2007, poz. 129), M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja ... komentarz do art. 45, teza 99.

¹¹⁵² Wyrok TK z 12 marca 2002 r., P 9/01, OTK-A 2002, nr 2, poz. 14.

¹¹⁵³ W szczególności Rozdział IV pkt 11.

Prawo do obrony jest niekwestionowanym standardem demokratycznego państwa prawa, jednocześnie stanowi jedno z głównych praw człowieka¹¹⁵⁴. Ma ono charakter samoistnego standardu konstytucyjnego o fundamentalnym znaczeniu w szczególności dla przebiegu postępowania karnego przed sądem. Jest postrzegane jako zasada ściśle sprzężona z gwarantowanym w art. 45 ust.1 Konstytucji prawem do sądu - uprawnieniem do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy¹¹⁵⁵.

Prawo do obrony zostało wyrażone w art. 42 ust.2 Konstytucji. Norma ta zapewnia każdemu, przeciwko któremu prowadzone jest postępowanie karne, we wszystkich jego etapach, prawo do obrony, w tym poprzez korzystanie z pomocy obrońcy z wyboru lub ustanowionego mu według reguł ustawowych, obrońcy z urzędu. Jej wyrazem na gruncie procedury karnej jest jak wskazano art. 6 k.p.k., gwarantujący oskarżonemu prawo do obrony, w tym do korzystania z obrońcy i nakładający na organy procesowe obowiązek pouczenia tej strony o przysługującym mu prawie. Jak wynika z przywołanej normy ustawy zasadniczej, konstytucyjny standard prawa do obrony jest postrzegany w dwóch wymiarach, po pierwsze jako uprawnienie do „bronienia się” przed zarzutem aktu oskarżenia, a po drugie do korzystania w tym zakresie z pomocy fachowego podmiotu – obrońcy¹¹⁵⁶.

Aspekt formalny konstytucyjnego prawa do obrony gwarantuje oskarżonemu uprawnienie do reprezentowania go przez obrońcę z wyboru, a w przypadku braku takiej możliwości, w tym z uwagi na złą sytuację materialną - przez obrońcę z urzędu.

Realizacja prawa do obrony w aspekcie konstytucyjnym skutkuje koniecznością posiadania obrońcy przez oskarżonego w sytuacjach, w których może on nie mieć możliwości podjęcia samodzielnie w pełni efektywnej obrony z uwagi na jego osobiste uwarunkowania, czy też sformalizowanie lub poziom skomplikowania konkretnych czynności procesowych. Obligatoryjny charakter obrony oskarżonego może być incydentalny, dotyczący danej czynności procesowej, bądź generalny wymagający zastępstwa procesowego oskarżonego przez podmiot profesjonalny w ramach postępowania dotyczącego jego odpowiedzialności karnej¹¹⁵⁷.

Formalny kontekst konstytucyjnego prawa do obrony skutkuje ciążącym na ustawodawcy wymogiem zagwarantowania niezależności zawodów prawniczych

¹¹⁵⁴ P. Misztal, Przymus adwokacko-radcowski ... s. 126.

¹¹⁵⁵ P. Wiliński, Zasada prawa do obrony w polskim procesie ..., s. 245.

¹¹⁵⁶ P. Wiliński, Konstytucyjne gwarancje prawa karnego procesowego ..., s.777.

¹¹⁵⁷ Por. P. Misztal, Przymus adwokacko-radcowski ... s 128.

uprawnionych do występowania przed sądem w charakterze obrońcy, jak też ich stosownego przygotowania merytorycznego¹¹⁵⁸. Jednocześnie uregulowania karnoprocesowe powinny uwzględniać konieczność zagwarantowania oskarżonemu na kolejnych etapach postępowania stosownej ilości i długości kontaktów z obrońcą oraz właściwych ku temu warunków¹¹⁵⁹. Uwagę tę (w aspekcie krytycznym) należy odnieść chociażby do przywoływanego już art. 374§7 k.p.k., co do możliwości ograniczenia przez sąd kontaktu z obrońcą oskarżonego w czasie rozprawy zdalnej, kiedy obrońca znajduje się na sali rozpraw, nie zaś w miejscu przebywania oskarżonego.

Decyzja sądu o wyznaczeniu obrońcy z urzędu realizowana w ramach gwarancji prawa oskarżonego do obrony powinna uwzględniać także wymóg zachowania standardu równości broni. Winny ją, zatem determinować min.: właściwości i warunki osobiste oskarżonego, specyfika danego postępowania, jak też charakter sprawy, gdyż ma ona zapewnić oskarżonemu podjęcie efektywnej obrony prowadzącej do uzyskania pożądanego przez niego celu procesu¹¹⁶⁰. Przesłanki tego rodzaju są uwzględniane przez ustawodawcę w przypadku prawa do obrońcy z urzędu w zakresie podstaw obligatoryjnej obrony, odwołujących się wprost do właściwości oskarżonego (art.79 k.p.k.), bądź charakteru sprawy (art. 80 k.p.k.-sprawa o zbrodnię). W odniesieniu do obrony z urzędu o charakterze fakultatywnym, co do zasady jedynym kryterium decydującym o wyznaczeniu obrońcy jest tzw. prawo ubogiego, wymagające należytego wykazania przez oskarżonego, że nie jest on w stanie opłacić obrońcy z wyboru bez uszczerbku dla koniecznego utrzymania siebie i rodziny, której to sytuacji dotyczy art. 78 k.p.k. Tym samym przepis ten, w przeciwieństwie chociażby do przewidzianego w procedurze wykroczeniowej art. 22 k.p.w.¹¹⁶¹ nie uzależnia prawa do obrońcy z urzędu od jednoczesnej potrzeby realizacji dobra wymiaru sprawiedliwości¹¹⁶² np. z uwagi na zawłość sprawy lub inne okoliczności uzasadniające wymóg posiadania obrońcy. W przywołanym aspekcie nie może być wątpliwości, że ustawodawca kształtując art. 78 k.p.k. realizuje wymagania ustawy zasadniczej. Zastrzeżenia może budzić już jednak

¹¹⁵⁸ Tak L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne...*, s. 405.

¹¹⁵⁹ Zob. P. Wiliński, *Konstytucyjne gwarancje prawa karnego procesowego...*, s.775

¹¹⁶⁰ Wyrok TK z 19 lutego 2008 r. sygn. akt P 48/06 (OTK-A 2008, nr 1, poz. 4), por. także wyrok TK z 28 listopada 2007 r., sygn. K 39/07 (OTK-A 2007, nr 10, poz. 129).

¹¹⁶¹ Ustawa z 24 sierpnia 2001 r. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1124).

¹¹⁶² W ramach standardu przewidzianego w art. 6 ust. 3 lit.c EKPC oskarżony ma prawo do posiadania obrońcy z urzędu, kiedy nie ma wystarczających środków na ustanowienie obrońcy z wyboru, a wymaga tego wzgląd na dobro wymiaru sprawiedliwości.

związany z tą instytucją art. 338b k.p.k.¹¹⁶³, a mający wpływ na model rozprawy głównej. Przepis ten określa oskarżonemu termin do złożenia wniosku o wyznaczenie obrońcy z urzędu na podstawie art. 78§1k.p.k. (wraz z załączonymi do niego dowodami uzasadniającymi to żądanie) na okres 7 dni od daty doręczenia mu odpisu aktu oskarżenia. Niezachowanie tego terminu lub złożenie wniosku z brakami formalnymi bądź bez dokumentów dotyczących sytuacji majątkowej czy rodzinnej oskarżonego, jeśli czyniłoby niezbędną zmianę daty rozprawy, obliguje sąd do rozpoznania wniosku oskarżonego dopiero po terminie tejże rozprawy (art. 338b§2 k.p.k.). Podobnie przesuwając się moment rozpoznania wniosku złożonego po pierwszym terminie rozprawy jeśli powodowałaby on zmianę kolejnego jej terminu, bowiem przepis wymaga, aby oskarżony wystosował go w takim czasie by zapobiec takiej sytuacji (art. 338b§3 k.p.k.). Omawiane rozwiązanie w zakresie w jakim obliguje sąd do tego, aby pismo oskarżonego, w którym ten domaga się przyznania obrońcy z urzędu, w przypadku posiadania przez niego braków formalnych o jakich mowa art. 120§1k.p.k. lub niekompletnego udokumentowania go, rozpoznawał on dopiero po terminie tejże rozprawy, należy ocenić krytycznie w odniesieniu do konstytucyjnego standardu prawa do obrony. W istocie bowiem nierzadko może to skutkować pozbawieniem oskarżonego prawa do korzystania z pomocy prawnej w toku rozprawy głównej, pomimo spełnienia przez niego przesłanek tzw. prawa ubogich, tylko z tego powodu, że nieumiejętnie sformułował on swój wniosek. Co istotne przy tym, skierowanie przez oskarżonego takiego niekompletnego lub wadliwie udokumentowanego wniosku nie tamuje nie tylko rozpoznania, ale i zakończenia sprawy na rozprawie, a zatem może wówczas zapasć wyrok. Faktycznie, więc rozpoznanie wniosku po terminie rozprawy może się okazać już bezprzedmiotowe lub zbędne, jeśli chodzi o reprezentację oskarżonego przed sądem. Wówczas, jeśli obrońca zostanie ustanowiony będzie on mógł jedynie podjąć decyzję, co do zaskarżenia zapadłego przed sądem orzeczenia¹¹⁶⁴.

W kontekście możliwości naruszenia prawa do obrony w wymiarze konstytucyjnym na rozprawie głównej po raz kolejny należy odwołać się do omawianego już wielokrotnie unormowania art. 378 a k.p.k. uprawniającego sąd do przeprowadzenia nawet najistotniejszych czynności dowodowych pod nieobecność zarówno oskarżonego

¹¹⁶³ Wprowadzony Ustawą z 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1694).

¹¹⁶⁴ Zgodnie z art. 127a§2 k.p.k. termin do dokonania czynności mającej na celu zaskarżenie wyroku rozpocznie wówczas dla obrońcy bieg w dacie doręczenia mu zawiadomienia o jego ustanowieniu.

jak i jego obrońcy. Uzupełniającego komentarza w tym samym kierunku w zakresie kształtu rozprawy głównej wymaga także art. 378 k.p.k. Jak już sygnalizowano przepis ten stanowi, że w sprawach gdzie obrona ma charakter obligatoryjny, jeśli w toku rozprawy głównej oskarżony lub obrońca wypowiedzą stosunek obrończy i oskarżony nie ustanowi nowego obrońcy, wyznacza mu się obrońcę z urzędu, a rozprawa w związku z tym stosownie do zaistniałej sytuacji ulega odroczeniu lub jest przerywana (§1). W przypadku kiedy oskarżony jest reprezentowany przez obrońcę z urzędu na umotywowany wniosek któregośkolwiek z nich sąd wyznacza oskarżonemu nowego obrońcę (§2 k.p.k.). Jednakże w każdej z obu analizowanych sytuacji to sąd decyduje, czy do chwili ustanowienia nowego obrońcy poprzedni może reprezentować na rozprawie głównej oskarżonego bez uszczerbku dla jego prawa do obrony (art. 378§3 k.p.k.). Dodatkowo w zakresie wniosku o zmianę obrońcy z urzędu również sąd ocenia czy wniosek oskarżonego lub obrońcy został właściwie umotywowany, tym samym czy zasługuje na uwzględnienie. Jak już sygnalizowano skuteczność obrony w znacznej mierze jest uzależniona od właściwej relacji pomiędzy oskarżonym a obrońcą, która winna opierać się na zaufaniu, ponadto czynione w ramach stosunku obrony uzgodnienia są chronione tajemnicą. Jeżeli zatem wniosek o zmianę obrońcy z urzędu lub ustanie stosunku obrończego z wyboru będą związane z utratą zaufania pomiędzy oskarżonym a obrońcą czy też ich rozbieżnym stanowiskiem, co do właściwej linii obrony, podjęcie przez sąd decyzji o dalszym reprezentowaniu oskarżonego przez dotychczasowego obrońcę i kontynuowaniu rozprawy może naruszać normę konstytucyjną w omawianym zakresie. Jeśli więc oskarżony lub obrońca powołuje się na tego rodzaju okoliczności, ich specyfika będzie z reguły uniemożliwiała poczynienie przez sąd miarodajnych ustaleń w tym obszarze¹¹⁶⁵. Tym samym regułą powinno być wówczas uwzględnianie wniosków i niekontynuowanie rozprawy z dotychczasowym obrońcą pomimo braku możliwości upewnienia się przez sąd, co do zasadności leżącej u podstaw wniosków argumentacji. Z podobną sytuacją mamy do czynienia w zakresie upoważnienia sądu do decydowania czy wniosek oskarżonego lub obrońcy (który nie przebywa w miejscu pobytu oskarżonego) o umożliwienie im poufnego kontaktu złożony w toku zdalnej rozprawy¹¹⁶⁶ służy realizacji prawa do obrony (art. 374§7 k.p.k.). Jak już sygnalizowano nie narusza natomiast gwarancji konstytucyjnej przewidziana art. 117a§1 k.p.k. możliwość prowadzenia

¹¹⁶⁵ Zob. min. wyrok SN z 1 kwietnia 2004 r., sygn. II KK 296/03, LEX nr 109839.

¹¹⁶⁶ Instytucja ta zostanie wyczerpująco omówiona w VII rozdziale niniejszej pracy.

rozprawy głównej w sytuacji, kiedy oskarżony jest reprezentowany przez kilku z obrońców i każdy z nich został zawiadomiony o terminie rozprawy głównej lecz stawił się tylko jeden z nich (nawet jeśli nieobecność pozostałych jest należycie usprawiedliwiona), bowiem reprezentacja przez jednego z obrońców realizuje wymagane minimalne standardy obrony¹¹⁶⁷.

Materialną gwarancję konstytucyjnego prawa do obrony może urzeczywistnić sam oskarżony, jego obrońca, jak też inne podmioty uczestniczące w postępowaniu np. współoskarżony, czy świadek¹¹⁶⁸. Standard ten wymaga jednocześnie takiego uformowania procesu, aby oskarżony mógł występować przed sądem jako pełnoprawny podmiot, mogący efektywnie walczyć o korzystny dla niego wynik postępowania sądowego o charakterze kontryktoryjnym¹¹⁶⁹.

Standard konstytucyjny prawa do obrony gwarantuje bardzo obszerny zakres uprawnień o charakterze generalnym (m.in. prawo do wyboru taktyki i techniki obrony, prawo do weryfikowania poprawności działania organów procesowych), które generują dalsze szczegółowe uprawnienia procesowe tej strony w ramach ubiegania się o korzystny dla niej wynik procesu¹¹⁷⁰.

Rzeczywisty wymiar konstytucyjny prawa do obrony uprawnia oskarżonego zatem do prezentowania wszystkich zgodnych z prawem zachowań mających na celu potwierdzenie prezentowanej przez niego wersji odnośnie: zdarzeń związanych z treścią wystosowanej przeciw niemu skargi, jego niewinności lub winy o określonej postaci.¹¹⁷¹ Uprawnienie to przekłada się przede wszystkim na przewidzianą przez model rozprawy głównej możliwość inicjowania przez oskarżonego wszelkich czynności procesowych zmierzających do uzyskania korzystnego wyniku procesu m.in. poprzez składanie wyjaśnień, inicjatywę dowodową, zadawanie pytań osobom przesłuchiwanym¹¹⁷².

Kluczową gwarancją wynikającą z prawa do obrony jest uprawnienie do dowolności wyboru środków i taktyki obrony. Oznacza to, że oskarżony podejmuje decyzję, które zachowania będą realizowały sposób wybranej przez niego obrony. To on

¹¹⁶⁷ Postanowienie SN z 26 sierpnia 2015 r., sygn. IV KK 245/15, LEX nr 1797976.

¹¹⁶⁸ P. Misztal, *Przymus adwokacko-radcowski* ... s. 127.

¹¹⁶⁹ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne...*, s. 405.

¹¹⁷⁰ M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja ... komentarz do art. 45*, teza 224.

¹¹⁷¹ Zob. P. Wiliński, *Konstytucyjne gwarancje prawa karnego procesowego* ..., s.775.

¹¹⁷² L. Jamróz, *Konstytucyjne Prawo do obrony przed sądem w RP [w:] Międzynarodowa Konferencja Naukowa "Wybrane problemy konstytucyjno-ustawowej regulacji stosunków społecznych w Rzeczypospolitej Polskiej i Republice Białoruś"*, 3-4 czerwca 2008 r., Temida 2 Białystok 2009, s. 264.

decyduje także, który wynik procesu będzie dla niego korzystny i wybiera zachowania, które doprowadzą go do jego osiągnięcia. Tym samym to ocena oskarżonego determinuje właściwy dla niego cel procesowy i metodę jego osiągnięcia¹¹⁷³. Te wymogi model rozprawy głównej realizuje przyznając oskarżonemu prawo do składania wyjaśnień, ich odmowy, odmowy udzielania odpowiedzi na wszystkie lub niektóre pytania, w istocie nie limitując czasu i przedmiotu jego wypowiedzi (min. art. 386§3 k.p.k.).

Taktykę obrony oskarżony realizuje sam lub przy pomocy obrońcy. Ustanowienie tego drugiego nie ogranicza w żaden sposób oskarżonego w realizacji przynależnych mu uprawnień. W dalszym ciągu może on podejmować czynności procesowe, w tym składać oświadczenia i wnioski, niezależnie od działania obrońcy¹¹⁷⁴.

Jak już nadmieniono istotą gwarantowanego przez ustawę Zasadniczą prawa do obrony jest uprawnienie oskarżonego do wszelkich zachowań umożliwiających wykazanie bezzasadności zarzutu sformułowanego w skardze oskarżyciela¹¹⁷⁵. Prawo to nie ma jednak charakteru absolutnego. Może zatem podlegać ograniczeniom wynikającym z konieczności ochrony innych dóbr chronionych konstytucyjnie, a kolidujących z prawem do obrony (zasady proporcjonalności - art. 31 ust. 3 Konstytucji)¹¹⁷⁶. Realizacja prawa do obrony nie uprawnia np. do wkraczania w prawo do obrony innego oskarżonego o czyn związany z danym zarzutem, nawet jeśli współoskarżeni ci nie dostrzegają konfliktu swoich interesów w czasie reprezentowania ich przez jednego obrońcę. W tym więc przypadku ograniczenie dowolności wyboru obrońcy przez oskarżonego wynika z konieczności zagwarantowania prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia jego sprawy i prawa do obrony w zakresie współoskarżonego¹¹⁷⁷. W tym kontekście przywołania wymaga nienaruszający analizowanego standardu konstytucyjnego wymóg ingerencji sądu w prawo do decyzji oskarżonego o wyborze obrońcy, z uwagi na kolizję interesów bronionych przez niego współoskarżonych, którą przewiduje art. 85§2 k.p.k.

¹¹⁷³ M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja ... komentarz do art. 45*, teza 211, Wyrok TK z 28 kwietnia 2009 r., sygn. akt P 22/07, OTK-A 2009, nr 4, poz. 55.

¹¹⁷⁴ P. Misztal, *Przymus adwokacko-radcowski ...* s. 127-128.

¹¹⁷⁵ P. Wiliński, *Konstytucyjne gwarancje prawa karnego procesowego ...*, s. 775.

¹¹⁷⁶ Por. min. wyrok TK z 29 stycznia 2002 r., K 19/01, sygn. OTK-A 2002, nr 1, poz. 1

¹¹⁷⁷ Tak min. Trybunał Konstytucyjny w postanowieniu z 10 marca 2009 r., sygn. akt Ts 231/07, OTK-B 2009, nr 2, poz. 122, odnośnie braku kolizji pomiędzy konstytucyjną gwarancją prawa do obrony (w rozumieniu prawa do wyboru obrońcy) a art. 85§2 k.p.k. uprawniającym sąd do stwierdzenia sprzeczności interesów pomiędzy oskarżonymi, w konsekwencji do podjęcia decyzji o wyłączeniu dotychczasowego ich obrońcy z postępowania.

V.3.e. Domniemanie niewinności oskarżonego konstytucyjnym wyznacznikiem przebiegu rozprawy sądowej.

Kolejną z fundamentalnych zasad odpowiedzialności karnej, a wywierającą istotny wpływ na przebieg rozprawy głównej zawiera art. 42 ust. 3 Konstytucji statuujący tzw. regułę domniemanie niewinności. Wymaga ona, aby każdego, a w szczególności oskarżonego, traktować jak osobę niewinną do czasu, kiedy jego wina nie zostanie potwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu.

Sytuację tę może zmienić dopiero moment uprawomocnienia się wyroku karnego przypisującego mu winę. Jeśli postępowanie karne nie zakończy się w ten sposób, wskazana „prawda tymczasowa”, będąca koniecznym założeniem procesu karnego przekształca się w „prawdę stałą”¹¹⁷⁸.

Konstytucyjny wymóg przestrzegania zasady domniemanie niewinności jest adresowany do ogółu podmiotów. Przede wszystkim zakazuje ona wszelkim organom władzy publicznej wysnuwania wszelkich skutków prawnych wobec jednostki postawionej „w stan oskarżenia” poza tymi, na które pozwalają normy kształtujące postępowanie o charakterze karnym¹¹⁷⁹.

Wskazaną normę konstytucyjną uznaje się w orzecznictwie za skierowaną głównie do oskarżyciela, bowiem zmusza go do poszukiwania i przedstawiania sądowi właściwych dowodów. Zobowiązuje jednocześnie wszystkie organy procesowe do stosownego traktowania oskarżonego - jak osoby niewinnej¹¹⁸⁰. Tym samym reguła domniemanie niewinności oprócz tego, że stanowi wyraz nieodzownych zasad demokratycznego państwa prawnego, to ma istotne znaczenie z punktu widzenia wymogów stawianych sądowemu forum rozstrzygającemu o odpowiedzialności karnej oskarżonego. Stanowi bowiem podstawową regułę kształtującą postępowanie dowodowe prowadzone na rozprawie głównej. Obciąża powinnością udowodnienia popełnienia czynu zabronionego, wnoszącego taki zarzut, w sposób pozwalający sądowi na ukształtowanie w tym zakresie pewnego stanowiska¹¹⁸¹. Innymi słowy umożliwia

¹¹⁷⁸ P. Wiliński, *Konstytucyjne gwarancje prawa karnego procesowego ...*, s. 780.

¹¹⁷⁹ Zob. Wyrok TK z 27 lutego 2001 r., sygn. K 22/00, OTK 2001, nr 3, poz. 48 odwołujący się min. także do wyroku TK z 13 marca 2000 r., sygn. K 1/99, OTK 2000, nr 2, poz. 59, LEX nr 39992.

¹¹⁸⁰ Wyrok TK z 27 lutego 2001 r., sygn. K 22/00, OTK 2001, nr 3, poz. 48.

¹¹⁸¹ Wyrok TK z 3 listopada 2004 r., sygn. K 18/03, OTK-A 2004, nr 10, poz. 103.

realizację przez oskarżonego prawa do obrony, pozycjonując go jako osobę niewinną, której to oskarżyciel musi przed sądem udowodnić winę¹¹⁸². Z przyczyn już omówionych wyczerpująco przewidziany obecnie schemat rozprawy głównej nie wymaga nawet obecności oskarżyciela publicznego na niej, w istocie więc ciężar udowodnienia popełnienia czynu zabronionego z oskarżyciela publicznego przesuwany jest na sąd (poprzez art. 366§1 k.p.k., art. 2§2 k.p.k. i 167 k.p.k.).

Omawiana gwarancja konstytucyjna, jak już ustalono kształtuje natomiast model rozprawy głównej poprzez związane z nim założenie uprzywilejowanej pozycji oskarżonego wobec oskarżyciela w toku wybranych czynności procesowych przed sądem. Chodzi tu min. o regułę pierwszeństwa przeprowadzania dowodów na poparcie oskarżenia, przed służącymi obronie (art. 369 k.p.k.), kolejność zadawania pytań osobom przesłuchiwanym (art. 370§1 k.p.k.), czy tzw. ostatni głos oskarżonego (art. 367§2 k.p.k. i 406§1i2 k.p.k.).

Od przewidzianej przez art. 42 ust. 3 Konstytucji RP dyrektywy domniemania niewinności ustrojodawca nie przewiduje żadnych wyjątków, tym samym jest ona postrzegana w literaturze jako zasada o charakterze absolutnym¹¹⁸³. Niemniej jednak co oczywiste nie wyłącza ona możliwości stosowania wobec oskarżonego przewidzianych ustawowo środków przymusu¹¹⁸⁴.

Proceduralnym uszczegółowieniem gwarancji konstytucyjnej z art. 42 ust. 3 jest art.5 § 1 k.p.k., skierowany do organów procesowych, wymagający od nich ostrożności w stosowaniu środków przymusu, nakładający na oskarżyciela obowiązek poszukiwania i przedstawiania dowodów, jak też wymagający od ogółu społeczeństwa poszanowania dobrego imienia osoby, przeciwko której toczy się proces karny¹¹⁸⁵. Oczywistą konsekwencją omawianego standardu konstytucyjnego jest określona w art. 5§2 k.p.k. zasada *in dubio pro reo* nakazująca poczytywać na korzyść osoby oskarżonej wszelkie nie dające się usunąć wątpliwości o charakterze prawnym i faktycznym¹¹⁸⁶. Także przewidziany w art. 396a§4 k.p.k. mechanizm związany z nieprzedstawieniem przez oskarżyciela dowodów w zakresie ujawnionych na rozprawie braków postępowania przygotowawczego, ma na celu ochronę oskarżonego w toku rozprawy głównej przed

¹¹⁸² Zob. P. Wiliński, Zasada prawa do obrony w polskim procesie ..., s. 223.

¹¹⁸³ M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86, Warszawa 2016, s. 51.

¹¹⁸⁴ P. Wiliński, Konstytucyjne gwarancje prawa karnego procesowego ..., s. 781.

¹¹⁸⁵ P. Wiliński, Konstytucyjne gwarancje prawa karnego procesowego ..., s. 781

¹¹⁸⁶ S. Waltoś, Proces karny. Zarys ..., 2009, s. 246 i 254.

możliwością wydania niekorzystnego dla niego wyroku pomimo istniejących, co do jego winy lub sprawstwa wątpliwości.

V.3.f. Zasada prawdy materialnej i kontradiktoryjności w aspekcie konstytucyjnego prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez sąd.

Przypisywane procesowi karnemu cele w postaci osiągnięcia postulowanych w literaturze stanów: sprawiedliwości materialnej oraz sprawiedliwości proceduralnej, wymagają ustalenia, czy a jeżeli tak to jaki charakter ma w tym aspekcie powiązanie zasady prawdy materialnej i zasady kontradiktoryjności z Konstytucją. Zagadnienie to ma istotne znaczenie z punktu widzenia wymogów konstytucyjnych stawianych sądowemu forum rozpoznania sprawy, bowiem dookreśla czynniki kształtujące postępowanie dowodowe na rozprawie głównej, w zakresie jego przebiegu i kierunku.

Zasada prawdy materialnej nie wynika wprost z żadnego z przepisów ustawy zasadniczej. Także z tego powodu jej wymiar konstytucyjny nie jest kwestią jednolitą w literaturze przedmiotu. Według Stanisława Waltośa zasada ta, oprócz tego, że wynika z samego prawa strony do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez sąd, o jakim mowa w art. 45 ust.1 Konstytucji, jest zakotwiczona także w kolejnych przepisach Konstytucji: art. 2 stanowiącym, że Rzeczypospolita jest demokratycznym państwem prawnym oraz art. 7 zobowiązującym organy państwa do działania w oparciu i w granicach prawa. Swoje stanowisko z tym zakresie Autor uzasadnia generalnym wnioskiem, że oparcie orzeczenia sądu na nieprawdziwych ustaleniach musi prowadzić samo w sobie do jego sprzeczności z prawem¹¹⁸⁷. Brak bezpośredniej regulacji w Konstytucji statuującej zasadę prawdy materialnej Autor przypisuje bezdyskusyjności samej zasady, bądź też oczywistości jej wynikania z przywołanych przepisów art. 45, 2 i 7 ustawy zasadniczej.

Jak już wskazano przy omawianiu zasady prawdy, ustawodawca właśnie z myślą o zasadzie prawdy materialnej ukształtował forum orzekania w postaci rozprawy głównej i uczynił to w taki sposób, aby stworzyć właściwe warunki do jej realizacji. Model rozprawy głównej, jak ustalono to wcześniej, pozwala na prowadzenie procesu w sposób

¹¹⁸⁷ S. Waltoś Proces karny. Zarys ...2009, s. 217 i 225

umożliwiający dotarcie do prawdy. Wprowadzone są też uproszczenia proceduralne (np. art. 387 k.p.k., art. 388 k.p.k.), które jednak przy właściwym stosowaniu określających je przepisów nie stanowią zagrożenia dla prawdy materialnej.

Wymóg poczynienia prawdziwych ustaleń w toku rozprawy głównej często w doktrynie jest poczytywany, jako konsekwencja prawa jednostki do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy¹¹⁸⁸. Powinność wydania rozstrzygnięcia w oparciu o prawdziwe ustalenia faktyczne także Trybunał Konstytucyjny wiąże z prawem do sądu przyznawanym jednostce przez art. 45 ust.1 Konstytucji¹¹⁸⁹. Inny jeszcze spotykany w piśmiennictwie pogląd konieczności ustalenia prawdy przez sąd upatruje w art. 2 Konstytucji, odzwierciedlającym istotę „zasady sprawiedliwości społecznej”, opierającej się na prawdzie, która już w samej preambule ustawy zasadniczej jest traktowana jako wartość uniwersalna, nierozzerwalnie związana ze sprawiedliwością¹¹⁹⁰. Przedstawiany jest także pogląd, akcentujący z kolei samoistny charakter zasady prawdy materialnej jako skodyfikowanej dyrektywy procesowej i choć niemającej umocowania w Konstytucji, to jednocześnie związanej z prawem jednostki do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez sąd¹¹⁹¹.

Odnosząc się do charakteru zasady prawdy materialnej w aspekcie standardu konstytucyjnego wypada tu uzupełniająco kolejny raz podkreślić, że wymóg poczynienia prawdziwych ustaleń w zakresie odpowiedzialności karnej oskarżonego ogranicza zespół ukształtowanych procesowo reguł dowodzenia¹¹⁹². Jednocześnie poczynienie prawdziwych ustaleń nie jest celem samym w sobie, lecz przesłanką mającą umożliwić wydanie słusznego orzeczenia, pojmowanego jako czyniącego zadość sprawiedliwości. Dlatego też zasada prawdy materialnej nie ma wymiaru absolutnego, jak też nie są jej w pełni podporządkowane pozostałe zasady procesowe. Przewidziane od niej istotne odstępstwa w szczególności na rzecz prawa do obrony, ochrony innych dóbr prawnych o istotnym znaczeniu, wyłączenia poszczególnych reguł śledczych, czy ograniczeń wynikających z instytucji immunitetu, nierzadko wiążą się z ograniczeniem lub

¹¹⁸⁸ Zob. B. Nita, A. Światłowski, Kontradyktoryjny proces karny (między prawdą materialną a szybkością postępowania), PiP nr 1/2012, s. 33.

¹¹⁸⁹ Por. min.: wyroki: z 27 października 2015 r., sygn. sprawy K 5/14, OTK-A 2015, nr 9, poz. 150, czy z 18 lutego 2009 r., sygn. Kp 3/08, OTK-A 2009, nr 2, poz. 9, LEX nr 479671.

¹¹⁹⁰ J. Skorupka, O sprawiedliwości procesu karnego..., s. 191-192.

¹¹⁹¹ Ł. Chojniak, O zasadzie prawdy materialnej w procesie ... s. 22, odwołujący się w tym zakresie także do P. Wilińskiego -Proces karny w świetle Konstytucji, Warszawa 2011, s. 99.

¹¹⁹² S. Steinborn [w:] J. Grajewski, P. Rogoziński, S. Steinborn, Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów, LEX/el. 2016, art. 2.

wyłączeniem możliwości ustalenia rzeczywistego przebiegu zdarzenia. Pozostanie wtedy przy założeniu, że zasada prawdy materialnej jest samoistnym celem procesu, wymuszałoby sformułowanie w każdej z wymienionej sytuacji, wniosku o braku możliwości realizacji celu postępowania karnego, którego to przypadku nie przewidują przepisy Kodeksu postępowania karnego¹¹⁹³.

Na sądzie ciąży zatem wymóg oparcia orzeczenia na ustaleniach zgodnych z rzeczywistym przebiegiem zdarzenia jedynie w takim stopniu, w jakim jest to realnie i procesowo możliwe, z uwagi na konieczność przestrzegania reguł normatywnych (m.in. zakazów dowodowych, czy gwarancyjnych reguł związanych z postępowaniem odwoławczym), ochrony dóbr prawnie chronionych, uwzględniania norm konstytucyjnych, czy o charakterze konwencyjnym¹¹⁹⁴. W praktycznym ujęciu może więc dojść do ustalenia nie tyle prawdy obiektywnej, lecz jej okrojonej lub zniekształconej wersji, koniecznej do przyjęcia przez sąd z uwagi na wymóg wydania rozstrzygnięcia odnośnie do czynu stanowiącego przedmiot aktu oskarżenia i jednoczesny brak prawnych i faktycznych możliwości poczynienia ustaleń według ich rzeczywistego, historycznego przebiegu¹¹⁹⁵.

W powyższym aspekcie należy przywołać przyjmowany w doktrynie pogląd, że traci na znaczeniu kwestia ustalenia sztywnego powiązania zasady prawdy materialnej z konkretną normą ustawy zasadniczej, bowiem jako skodyfikowana zasada procesowa może ona mieć jedynie akcesoryjne lub fragmentaryczne odzwierciedlenie w jej przepisach¹¹⁹⁶. Istotniejsze zaś jest sprecyzowanie wartości konstytucyjnych, które ta zasada powinna realizować i do których się odwołuje, a które przewiduje w istocie cały kompleks przepisów ustawy zasadniczej, odnoszących się do wymiaru sprawiedliwości. Oprócz już wymienianych przepisów art. 2, 7, 45 ust 1 Konstytucji, będą to także art.1, 31, 77 ust.2, 78, 175 ust.1, 177, 178 ust.1¹¹⁹⁷.

Za korelujące z powyższym rozumieniem konstytucyjnego wymiaru zasady prawdy należy uznać stwierdzenie, że niezależnie od tego, czy jest ona wprost ujęta w konkretnych przepisach ustawy zasadniczej, czy też nie, jest ona modelowo wpisana w

¹¹⁹³ J. Skorupka, Przepisy wstępne [w:] ..., s. 15.

¹¹⁹⁴ A. Sakowicz Przepisy wstępne [w:] Kodeks ..., s. 26.

¹¹⁹⁵ P. Kardas, Projektowany model obrony z urzędu a zasada prawdy materialnej, *Palestra* 5/6 2013, s. 19.

¹¹⁹⁶ Min. S. Waltoś, Zasada prawdy materialnej [w:] *System ...*, s. 299-300, A. Sakowicz Przepisy wstępne [w:] *Kodeks ...*, s. 29.

¹¹⁹⁷ S. Waltoś, Zasada prawdy materialnej [w:] *System ...*, s. 300.

konstytucyjny standard procesu karnego, jeśli chodzi o jego wynik¹¹⁹⁸. Dążenie do prawdy stanowiącej fundamentalną wartość procesu karnego jest bowiem jego nieodzownym elementem¹¹⁹⁹.

Jak już ustalono w ramach prawa do sądu gwarantowanego przez art. 45 ust.1 Konstytucji oprócz osiągnięcia w wyniku przeprowadzenia rozprawy głównej stanu sprawiedliwości materialnej, wymagane jest osiągnięcie sprawiedliwości proceduralnej, pożądanej jako wartość samoistna. Innymi słowy wydanie słusznego i opartego na prawdzie wyroku skazującego lub uniewinniającego oskarżonego (czy też umarzającego postępowanie) nie czyni zadość omawianemu standardowi, jeśli nie poprzedzał go sprawiedliwy proces dowodowy spełniający z góry ustalone reguły¹²⁰⁰.

Kolejny raz należy zauważyć, że art. 45 Konstytucji, ani żaden inny jej przepis ustawy zasadniczej nie wskazuje w tym zakresie sztywnego modelu takiego postępowania w przedmiocie odpowiedzialności karnej oskarżonego, który odzwierciedlałby wymagane sprawiedliwe rozpatrzenie sprawy. Jednakże to charakter i powiązanie systemowe z pozostałymi gwarancjami procesowymi prawa do sądu objętego art. 45 ust. 1 Konstytucji powoduje, że jest ono uznawane za „jądro rekonstrukcji konstytucyjnego standardu rzetelnego postępowania sądowego”¹²⁰¹. Tym samym odkodowanie wymaganego w tym zakresie wzorca postępowania sądowego umożliwia zestawienie gwarancji, których ochronę zapewnia całokształt unormowań ustawy zasadniczej, biorąc pod uwagę jego konstrukcję (cechy inkwizycyjno-skargowe), cel (ustalenie prawdy) i metodę (rzetelność postępowania)¹²⁰².

Odnosząc się do będącego przedmiotem tego fragmentu pracy kryterium konstrukcyjnego¹²⁰³ w odniesieniu do postępowania dowodowego prowadzonego na rozprawie głównej należy zauważyć, że Konstytucja nie posługuje się pojęciami

¹¹⁹⁸ Zob. Ł. Chojniak, O potrzebie dekodyfikacji zasady prawdy [w:] W pogoni za rzetelnym procesem karnym. Księga dedykowana Profesorowi Stanisławowi Waltosiowi, red. D. Szumiło-Kulczycka, Warszawa 2022, s. 144.

¹¹⁹⁹ A. Lach, Wartości w procesie karnym [w:] W pogoni za rzetelnym procesem karnym. Księga dedykowana Profesorowi Stanisławowi Waltosiowi, red. D. Szumiło-Kulczycka, Warszawa 2022, s. 117.

¹²⁰⁰ K. Witkowska, Modelowe założenia procesu karnego w świetle europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka [w:] Kontrydktoryjność w polskim procesie karnym (red. nauk. P. Wiliński), Warszawa 2013, s. 674.

¹²⁰¹ P. Wiliński, Rzetelny proces karny ..., s. 307.

¹²⁰² P. Wiliński, Pojęcie rzetelnego procesu karnego [w:] Rzetelny proces karny (red. P. Wiliński), Warszawa 2009, s. 27.

¹²⁰³ Używając tego sformułowania za P. Wilińskim (Pojęcie rzetelnego procesu karnego [w:] ... s. 27)

kontradiktoryjność lub inkwizycyjność. Nie wskazuje zatem dosłownie i wprost, która z tych cech, w jakim rozumieniu i stopniu powinna determinować przebieg rozprawy głównej. To zrozumiałe, skoro z jednej strony samo określenie postępowania kontradiktoryjnym czy mieszanym nie przesądza o jego rzetelności¹²⁰⁴, zaś z drugiej strony, jak zauważa się w literaturze przedmiotu, nie można wykluczyć teoretycznej – rzetelnej wersji procesu inkwizycyjnego (zakładającej udział stron na równych zasadach, jeśli chodzi o inicjowanie i przeprowadzanie dowodów)¹²⁰⁵. Także dotarcie do prawdy przez sąd możliwe jest, co do zasady, w obu tych rodzajach procesu. Wszak rzeczywiście nie zostało udowodnione ponad wszelką wątpliwość, że oparcie wyroku na prawdziwych ustaleniach implikuje jedynie kontradiktoryjne postępowanie¹²⁰⁶. W tym więc kontekście nie znajdowałoby uzasadnienia forsowanie tezy o przewadze procesu kontradiktoryjnego nad inkwizycyjnym lub odwrotnie¹²⁰⁷.

Formalnie więc ustawodawca kształtując postępowanie przed sądem i modelując przebieg rozprawy głównej nie jest związany konstytucyjnym wymogiem przyznania pierwszeństwa zasadzie kontradiktoryjności, bądź inkwizycyjności, czy też połączenia związanych z nimi zasad w określonych proporcjach lub konfiguracji. Niemniej jednak powinien zapewnić taki model postępowania, który będzie optymalny dla realizacji konstytucyjnego wymogu rozpatrzenia danego rodzaju spraw, w oznaczonym trybie przed sądem. Przy czym za nieodzowne należy uznać w tym zakresie konieczność: przyznania uczestnikom procesu prawa do wysłuchania i co do zasady ich równego traktowania¹²⁰⁸. W tym zaś aspekcie konstytucyjny standard rozprawy głównej, zarówno literatura, jak i orzecznictwo TK, w większości wiąże z kontradiktoryjnością¹²⁰⁹. Co

¹²⁰⁴ P. Wiliński, Pojęcie rzetelnego procesu karnego [w:] ..., s. 27.

¹²⁰⁵ A. Lach, Zasada kontradiktoryjności w postępowaniu sądowym w procesie karnym de lege lata i de lege ferenda, *Palestra* 5-6/2012, s. 127.

¹²⁰⁶ Zob. Ł. Chojniak, Granice poszukiwania prawdy w procesie karnym – uwagi na tle skargi nadzwyczajnej [w:] *Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013-2018 w świetle standardów rzetelnego procesu*, red. C. Kulesza i A. Sakowicz, Białystok 2019, s. 449-450.

¹²⁰⁷ Ł. Chojniak, O potrzebie dekodyfikacji ..., s. 140.

¹²⁰⁸ M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja ...komentarz do art. 45*, teza 102.

¹²⁰⁹ Zob. m.in. M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja ...komentarz do art. 45*, teza 102, jak też min.: wyrok TK z 12 marca 2002 r., sygn. P 9/01, OTK-A 2002, nr 2, poz. 14, LEX nr 54048 (każda ze stron postępowania ma prawo do wysłuchania i do ustosunkowania się do argumentacji strony przeciwnej) czy wyrok TK z 15 kwietnia 2009 r., sygn. SK 28/08, OTK-A 2009, nr 4, poz. 48, LEX nr 489768 (rozstrzygnięcie sprawy powinna poprzedzać rozprawa na której każda z przeciwnych stron powinna mieć możliwość wypowiedzenia się o faktach, dowodach, żądaniach i wnioskach będących przedmiotem stanowiska strony przeciwnej i przedstawienia swojego stanowiska i żądań w co do kwestii mających znaczenie dla wyniku procesu).

jednak znamienne, akcentuje się w tym zakresie, że nie chodzi tu o kontradiktoryjność w znaczeniu procesowym, skutkującą odpowiedzialnością stron za wynik procesu w odniesieniu do kreowania i prowadzenia postępowania dowodowego, lecz o formę tego postępowania, sprowadzającą się do toczenia przez przeciwstawne strony sporu o przedmiot procesu¹²¹⁰. Z poglądem tym koreluje spotykane w doktrynie założenie, odnośnie do czynników sprzyjających realizacji przez proces stanu sprawiedliwości materialnej, gdzie za gwaranty poczynienia prawdziwych ustaleń faktycznych co do odpowiedzialności karnej oskarżonego uznaje się jednocześnie zarówno kontradiktoryjną rozprawę, jak i obciążenie sądu obowiązkiem inicjatywy dowodowej niezależnie od postawy stron¹²¹¹. Prawdopodobieństwo ustalenia prawdy zwiększać bowiem ma istotnie nie sam model kontradiktoryjny, czy inkwizycyjny postępowania, lecz wzmożona aktywność uczestniczących w nim stron oraz percepcja przekazywanej przez nie wzajemnie argumentacji. Nie do przecenienia bowiem w procesie docierania przez sąd do prawdy (nawet kiedy jest on najbardziej wnikliwy i drobiazgowy) jest ogląd sprawy naświetlanej z przeciwstawnych perspektyw¹²¹². Rzecz jednak w tym, że obciążenie tegoż samego sądu - niezależnie od postawy stron - obowiązkiem inicjatywy dowodowej, w ramach wszechstronnego wyjaśnienia wszelkich istotnych dla sprawy okoliczności, skutkuje w oczywisty sposób znamienym dla modelu inkwizycyjnego zacieraniem ról procesowych. W tym także dotyczy to „rozmycia” roli przynależnej sądowi, bowiem automatycznie traci on wówczas charakter bezstronnego arbitra. W istocie więc prowadzenie przez przeciwstawne strony sporu na rozprawie staje się bezprzedmiotowe z uwagi na jednoczesny faktyczny brak warunków do zachowania bezstronności przez organ procesowy, bowiem uczestniczy on w procesie dowodzenia okoliczności pod określoną sformułowaną przez siebie wcześniej tezę (w tym bardzo często na niekorzyść oskarżonego). Zjawisku temu towarzyszy równoczesny brak czynników motywujących strony do toczenia sporu, bowiem faktycznie to nie jego wynik determinuje rezultat procesu. W takiej sytuacji, to zwłaszcza oskarżyciel publiczny jest instytucjonalnie zdemotywowany do podejmowania jakiegokolwiek aktywności przed sądem, bowiem z jego perspektywy (tym samym także z punktu widzenia oskarżonego), sąd jest normatywnie powołany nie tyle nawet do współdziałania z oskarżycielem na rozprawie głównej w zakresie dowodzenia zasadności aktu oskarżenia, lecz w ogóle zastępowania

¹²¹⁰ M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja komentarz do art. 45, teza 102

¹²¹¹ Por. S. Waltoś, Proces karny. Zarys ... 2009, s. 226.

¹²¹² Ł. Chojniak, O potrzebie dekodyfikacji ..., s. 140.

go na tym etapie postępowania – „pod rygorem” rozliczenia sądu z wyniku procesu (art. 366§1 k.p.k., art. 2§2 k.p.k. i art. 167 k.p.k.)

W ramach konieczności realizacji uznawanej za kluczową w polskim procesie karnym zasady prawdy podporządkowuje się jej, więc zasadę kontradiktoryjności, wymagając bezwzględnej aktywności sądu w dociekaniu do tejże prawdy¹²¹³. Jednakże paradoksalnie poświęca się w ten sposób warunkującą możliwość poczynienia obiektywnych ustaleń bezstronność sądu, bowiem owo dochodzenie do prawdy naznacza i determinuje „półprawda” w postaci skargi oskarżyciela i ukształtowanych przez niego dowodów, powiązana z systemowym założeniem braku jego uczestnictwa (nie mówiąc już o aktywności) na rozprawie głównej.

W powyższym kontekście przypomnieć należy, że kontradiktoryjność w rozumieniu sporności sama w sobie nie jest immanentnym elementem rzetelnego postępowania. Zaś jako jego cecha zewnętrzna wymaga ścisłego jej skorelowania z licznymi unormowaniami proceduralnymi, których brak w przypadku jej zaistnienia mógłby doprowadzić do wypaczenia istoty procesu karnego poprzez pogwałcenie jego wartości wewnętrznych¹²¹⁴.

Modelowe ustawienie sądu na rozprawie głównej w pozycji jednoczesnego łączenia przez niego funkcji orzekania, jak też oskarżenia i obrony (min.zgodnie z art. 385§1a k.p.k.za nieobecnego oskarżyciela przedstawia zarzuty aktu oskarżenia, a następnie poszukuje i przeprowadza dowody w kierunku wyznaczonym przez skargę oskarżyciela) istotnie podważa możliwość zachowania wymaganego od niego dystansu do kwestii, które ma ustalić i rozstrzygnąć odnośnie do odpowiedzialności karnej oskarżonego zgodnie z zasadą prawdy¹²¹⁵.

Pomimo zatem nieoperowania przez ustawę zasadniczą pojęciem kontradiktoryjności czy inkwizycyjności niewątpliwie wymaga ona, aby postępowanie sądowe w jak największym stopniu gwarantowało spełnienie kryteriów wyznaczonych przez Konstytucję, w ramach sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy. Formułowany w literaturze przedmiotu nowożytny konstytucyjny standard karnego postępowania sądowego z przyczyn już omówionych musi przede wszystkim gwarantować w

¹²¹³ Zob. K. Dudka, Aktywność oskarżyciela publicznego na rozprawie głównej w świetle zasady kontradiktoryjności, Pr. w Dzia. Sprawy Karne 11/2012, s. 7.

¹²¹⁴ A. Lach, Zasada kontradiktoryjności ..., s. 127.

¹²¹⁵ J. Zagrodnik, Model procesu karnego status quo i status futurus – kilka refleksji na temat dwóch rzeczywistości, nie tylko normatywnych [w:] W pogoni za rzetelnym procesem karnym. Księga dedykowana Profesorowi Stanisławowi Waltosowi, red. D. Szumiło-Kulczycka, Warszawa 2022, s.127.

najwyższym możliwym stopniu bezstronność sądu, prawo oskarżonego do obrony przed zarzutami i równość broni na rozprawie sądowej. Przywoływana więc kontradiktoryjność postępowania, jedynie w znaczeniu spornej formy postępowania nie realizuje samoistnie wymogu konstytucyjnego. Jednocześnie odwoływanie się do niej w aspekcie niezbędnej bezstronności i niezawisłości sądu¹²¹⁶ w rzeczywistości poddaje w wątpliwość możliwość przyjęcia, jako zgodnego z Konstytucją inkwizycyjnego modelu postępowania.

Tym samym taka konstrukcja rozprawy głównej, gdzie sąd (przewodniczący składu orzekającego) jednocześnie realizuje różne funkcje procesowe i kształtuje postępowanie dowodowe w kierunku potwierdzenia sformułowanej przez siebie tezy - właściwej z punktu widzenia nałożonej na niego odpowiedzialności za wynik procesu - sprzeciwia się realizacji obu zarysowanych celów postępowania karnego w postaci osiągnięcia stanu sprawiedliwości, zarówno materialnej, jak i proceduralnej.

W świetle powyższego należy w pełni podzielić pogląd o konieczności gruntownego przemodelowania instytucji rozprawy głównej, w sprecyzowanym zakresie, tak aby realizowała ona wymogi konstytucyjne, stawiane sądowemu forum rozstrzygania o odpowiedzialności karnej oskarżonego, znamienne demokratycznemu państwu prawa¹²¹⁷.

Determinantem możliwości dotarcia na rozprawie głównej do prawdy jest przede wszystkim bezstronność sądu. Ograniczenie czynników mogących ją upośledzać zabezpiecza realizację zasady prawdy materialnej. Z przyczyn już w znacznej mierze omówionych konstytucyjny standard sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez sąd wymaga, zatem zwiększenia kontradiktoryjnego charakteru rozprawy zarówno w znaczeniu zagwarantowania stronom prawa do prowadzenia sporu na porównywalnych warunkach jak i ich odpowiedzialności za wynik procesu. Przede wszystkim więc niezbędne jest ustalenie udziału oskarżyciela publicznego na rozprawie głównej (na którą powinny trafiać jedynie sprawy „sporne”) jako obowiązkowego. Jego niestawiennictwo na to forum powinno skutkować podobnie jak w przypadku oskarżyciela prywatnego czy subsydiarnego uznaniem, że odstąpił on od skargi. Konieczna jest reaktywacja mechanizmów motywujących strony do aktywności procesowej. Z tego powodu należy zmodyfikować wymóg dopuszczania przez sąd dowodów z urzędu np. poprzez zasadnicze ograniczenie ich kierunku na korzyść oskarżonego, a na niekorzyść jedynie w

¹²¹⁶ P. Wiliński, Konstytucyjne gwarancje prawa karnego procesowego ..., s.761.

¹²¹⁷ J. Zagrodnik, Model procesu karnego status quo i status futurus ..., s. 127.

szczególnie uzasadnionym wypadku, aby ograniczyć możliwość wydania wyroku rażąco niesprawiedliwego, opartego na oczywiście nieprawdziwych ustaleniach. Tę regułę należy powiązać z pozbawieniem stron możliwości sformułowania zarzutu apelacyjnego co do nieprzeprowadzenia przez sąd dowodu z urzędu, bowiem jedynie takie rozwiązanie spowoduje „opłacalność” podejmowania przez nie „walki” przed sądem, która jak również ustalono sprzyja zasadzie prawdy. Z oczywistych względów, (co zostało już w znacznej części omówione¹²¹⁸) osiągnięcie zamierzonego celu realizacji konstytucyjnego wymogu sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez sąd, nie będzie możliwe bez jednoczesnej modyfikacji sposobu i celu zabezpieczania dowodów w postępowaniu przygotowawczym oraz zagwarantowania stronom na rozprawie głównej naruszonego obecnie standardu równości broni.

V. 4. Rzetelna rozprawa sądowa w rozumieniu EKPC.

Z przyczyn już wyjaśnionych sprecyzowanie modelu rozprawy głównej wymaga zestawienia odnoszącego się do niej konstytucyjnego wymogu sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez sąd z konwencyjnym rozumieniem rzetelnego procesu, którego realizację ma zapewnić sądowe forum orzekania.

Rzetelność procesu (postępowania) ma wieloaspektowy wymiar. W literaturze postrzegana jest, czy to jako standard prowadzenia postępowania, odwołujący się do szeregu unormowań proceduralnych gwarantujących jego realizację, czy też jako kompilacja wielu reguł, będących komponentami rzetelności procesu, a modelujących postępowanie, tak, aby zagwarantować realizację tego imperatywu. W innym wymiarze prawo do rzetelnego procesu sytuuje stronę przed sądem w takim położeniu i warunkach, aby zapewnić jej uprawnienie do korzystania z gwarancji, które przyznaje rzetelne postępowanie sądowe¹²¹⁹, będące realizacją reguł normatywnych i pozanormatywnych,

¹²¹⁸ Przede wszystkim Rozdział III. Formuła relacji postępowania przygotowawczego do jurysdykcyjnego w aspekcie czynnika kształtującego rozprawę główną oraz Rozdział IV.6 Zasada równości stron.

¹²¹⁹ Szerzej na ten temat P. Wiliński, Pojęcie rzetelnego procesu karnego [w:] Rzetelny proces karny (red. P. Wiliński), s. 23-28, por. T. Tomaszewski, Prawo do obrony jako gwarancja rzetelnego procesu karnego, Pr.I Pr. 2020/6, s. 118-119. Por. także K. Dudka, Dostęp do akt postępowania przygotowawczego w świetle prawa do rzetelnego procesu karnego [w:] J. Skorupka (red.), Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy, Warszawa 2009, s.393.

odwołujących się do słuszności¹²²⁰. Małgorzata Wąsek-Wiaderek zasadę rzetelności postępowania traktuje jako zasadę naczelną¹²²¹. W innym spojrzeniu rzetelny proces jest definiowany jako norma II stopnia w odniesieniu do wszystkich zasad procesowych¹²²².

Na gruncie EKPC wymaganą rzetelność odnosi się do oceny globalnej postępowania sądowego. Tym samym może dojść do naruszenia w tym zakresie prawa gwarantowanego przez art. 6 Konwencji nawet w sytuacji, kiedy poszczególne uchybienia oceniane oddzielnie same w sobie nie stanowiłyby naruszenia szczegółowych uregulowań tego przepisu, jednakże ich suma prowadzi do tego, że całości postępowania nie można ocenić jako rzetelnego¹²²³.

Jak już wielokrotnie sygnalizowano Konstytucja, jak też Kodeks postępowania karnego nie operują pojęciem rzetelnego procesu, tym samym nie zawierają one normy, która wprost definiowałaby to pojęcie, obowiązujące na gruncie prawa międzynarodowego.

W przytoczonym zakresie kluczowy charakter ma Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Wszak to z art. 6-tego aktu najściślej wiązane jest pojęcie rzetelnego procesu (ang. "*fair trial*"). Przepis ten zapewnia bowiem każdemu prawo do rzetelnego¹²²⁴ i publicznego rozpatrzenia jego sprawy, w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą. Orzecznictwo ETPC nadało tej normie uniwersalny charakter instrumentu regulującego europejski porządek prawny. Konwencyjne pojęcie rzetelnego procesu tworzy zaś jednolity system gwarancji procesowych regulujących postępowanie przed sądem¹²²⁵.

Prawo dostępu do sądu jest immanentnym elementem prawa do rzetelnego procesu zawartego w art.6ust.1 EKPC. Jego konsekwencją jest bezwzględny obowiązek

¹²²⁰ C. Nowak, Prawo do rzetelnego procesu sądowego w świetle EKPC i orzecznictwa ETPC [w:] Rzetelny proces karny (red. P. Wiliński), Warszawa 2009, s.103.

¹²²¹ M. Wąsek-Wiaderek, Zasada równości stron ..., s. 56.

¹²²² C. Kulesza, A. Niegierewicz, I. Urbaniak- Mastalerz, Rzetelność postępowania odwoławczego w świetle badań aktowych, Przegląd Prawno-Ekonomiczny, 2017/39, s. 18.

¹²²³ M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Warszawa 2021, s. 683 - Wyrok Barberá, Messegué i Jabardo przeciwko Hiszpanii z 6 grudnia 1988r., skarga nr 10590/83, A.146, §68, 89.

¹²²⁴ Należy odnotować za P. Hofmańskim, że w dzienniku urzędowym dokonano tłumaczenia określenia fair, jako sprawiedliwy pomimo, że w istocie zwrot ten oznacza rzetelny proces i rzetelne rozpoznanie sprawy, czyli przestrzeganie gwarancji procesowych – P. Hofmański, Europejska Konwencja Praw Człowieka i jej znaczenie dla prawa karnego, Białystok 1993, s 270.

¹²²⁵ Zob. Maria Rogacka- Rzewnicka, Proces Karny w perspektywie ewolucji naukowej i współczesnych trendów rozwojowych, Warszawa 2021, s. 378-379.

zagwarantowania funkcjonowania w ramach wymiaru sprawiedliwości organów sądowych, o ustroju i organizacji zapewniających ich niezawisłość i bezstronność, przed którymi owo postępowanie sądowe ma się toczyć¹²²⁶.

Jak już wspomniano, w myśl art. 6 ust. 1 EKPC rozprawa sądowa musi być prowadzona w sposób rzetelny i jawny. Jedyne ze względów obyczajowych, lub jeśli przemawiają za tym: porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwowe, wzgląd na dobro małoletnich, ochrona życia prywatnego stron albo w okolicznościach i zakresie, które sąd uzna za bezwzględnie konieczne, lub w sytuacji, gdy jawność mogłaby przynieść szkodę interesom wymiaru sprawiedliwości, prasa i publiczność mogą być wyłączone z całości lub części rozprawy sądowej. Wskazane kryteria rzetelności formułuje, mający zastosowanie zarówno w sprawach cywilnych, jak i karnych, art. 6 ust. 1 EKPC, opatrzony tytułem „prawo do rzetelnego procesu”. Należy tu kolejny raz zastrzec, że gwarancje rzetelnego procesu przewidziane w tym przepisie w sprawach karnych odnoszą się jedynie do oskarżonego, tym samym nie determinują one pozycji procesowej pokrzywdzonego w sposób umożliwiający mu prawne wykorzystanie tego przepisu (chyba, że uczestniczy on w procesie karnym jako podmiot praw i obowiązków o charakterze cywilnym, których ma dotyczyć rozstrzygnięcie)¹²²⁷. Co istotne, część elementów składających się na rzetelne rozpoznanie sprawy zostało wymienionych wprost w powołanym powyżej przepisie (prawo do niezawisłego i bezstronnego sądu ustanowionego ustawą, jawność, rozpoznanie sprawy w rozsądnym terminie). Niemniej jednak na skutek działalności orzeczniczej ETPC doszło do wyodrębnienia kolejnych, tzw. dorozumianych gwarancji rzetelnego procesu¹²²⁸. W ten sposób pojęcie rzetelnego procesu zostało w istocie uformowane przez Trybunał strasburski, który przez swoją działalność orzeczniczą w dalszym ciągu kształtuje jego treść, w szczególności w oparciu o interpretację art. 6 Konwencji¹²²⁹. Jednocześnie z uwagi na fundamentalną pozycję prawa do rzetelnego procesu w demokratycznym państwie prawa, przyjmuje się, że

¹²²⁶ J. Głębocka, Zasada prawa do sądu w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka – rozważania na temat pojęcia sądu [w:] Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego (red. nauk. B. T. Bieńkowska, H. Gajewska-Kraczkowska, M. Rogacka -Rzewnicka), Warszawa 2015, s. 106.

¹²²⁷ P. Wiliński, Dwa modele rzetelnego ..., s. 43, Decyzja Komisji Wallen v. Szwecja z dnia 16maja 1985r., skarga nr 10877/84, DR 43, s. 184, M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz ... Warszawa 2021, s. 615.

¹²²⁸ C. Nowak, Prawo do rzetelnego procesu sądowego w świetle EKPC i orzecznictwa ETPC [w:] Rzetelny proces karny (red. P. Wiliński), Warszawa 2009, s.103, 134.

¹²²⁹ P. Wiliński, Dwa modele rzetelnego ..., s. 43.

wąska wykładania tej normy nie korelowałaby z istotą i przeznaczeniem art. 6 Konwencji¹²³⁰. Trybunał strasburski odwołuje się w tym kontekście do wymogu realizacji zasad: ustności, równości broni, znajomości przez strony dowodów stanowiących podstawę wyrokowania¹²³¹. Kluczowy charakter w tym zakresie przyznaje on konieczności zapewnienia równości procesowej oskarżonego i oskarżyciela w toku kontrydiktoryjnego procesu. Wymóg rzetelnego procesu realizuje bowiem jedynie takie postępowanie, które zapewnia warunki respektujące fundamentalne prawa tych stron.¹²³² Proces rzetelny w rozumieniu EKPC musi zapewniać (także w zakresie uregulowań proceduralnych) realizację praw oskarżonego, zaś jego cechami powinny być: kontrydiktoryjność oraz równość broni w zakresie położenia obrony i oskarżenia¹²³³. Piotr Hofmański do gwarancji rzetelnego procesu w rozumieniu EKPC zalicza prawo do wysłuchania przez sąd, do obecności na rozprawie, równość broni, kontrydiktoryjność postępowania dowodowego i inne gwarancje procesowe¹²³⁴. Lech Garlicki wskazuje tu na takie elementy jak prawo dostępu do sądu, do wysłuchania przez sąd i obecności przed sądem, do zaskarżenia orzeczenia, kontrydiktoryjność, równość broni, legalne postępowanie dowodowe, prawo do uzasadnienia wyroku¹²³⁵.

Trybunał strasburski z rzetelności procesu sądowego wprost wywodzi generalną zasadę prawa oskarżonego do uczestnictwa w rozprawie¹²³⁶. Jak bowiem podkreśla jest on uprawniony do osobistej obrony, do uczestnictwa w przesłuchaniach, jak też do żądania przesłuchania świadków, przy czym jeśli nie włada językiem używanym przez sąd należy mu zapewnić w ramach tych czynności bezpłatną pomoc tłumacza¹²³⁷. Formułuje się tu wymaganie, aby zagwarantować oskarżonemu prawo do tego, aby wszystkie dowody zostały przeprowadzone w jego obecności, w toku publicznej

¹²³⁰ M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz ..., Warszawa 2021, s. 595.

¹²³¹ P. Wiliński, Świadek Incognito..., s. 164-166.

¹²³² P. Wiliński, Dwa modele ..., s. 43.

¹²³³ P. Wiliński, Dwa modele... s. 43, Wyrok ETPC z 22 lipca 2003 r., 39647/98, sprawa Edwards I Lewis przeciwko Wielkiej Brytanii, LEX nr 80327.

¹²³⁴ P. Hofmański, Europejska Konwencja ..., s. 272-286.

¹²³⁵ L. Garlicki, Konwencja o ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, tom I Komentarz do art. 1-18, Warszawa 2010, Legalis, tezy 83-193.

¹²³⁶ Wyrok ETPC w sprawie Ekbatani przeciwko Szwecja z 26 maja 1988r., A.134, §25 - M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz ..., Warszawa 2021, s. 674.

¹²³⁷ Wyrok ETPC z 18 października 2006r., Wielka Izba, skarga nr 18114/02, §59.1773, Wyrok ETPC w sprawie Poitrimol przeciwko Francji z 23 listopada 1993r., A.277 A, §35; - M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz ..., Warszawa 2021, s. 674.

rozprawy w sposób umożliwiający mu poznanie stanowiska i dowodów oskarżenia¹²³⁸. Jednocześnie sam udział oskarżonego w rozprawie, na której realizuje on prawo do bycia wysłuchanym powoduje, że sąd ma możliwość zaobserwowania sposobu formułowania przez niego wypowiedzi, czy wniosków jego zachowania, jak też zapoznania się z treścią zgłaszanych przez niego postulatów, które to okoliczności również mają wpływ na rozstrzygnięcie sprawy¹²³⁹. Przy czym gwarancja ustnej rozprawy jest uznawana za jeden z komponentów równości broni¹²⁴⁰. Trybunał zastrzega też, że jeśli rozprawa prowadzona jest pod nieobecność oskarżonego, nawet wówczas, gdy został o rozprawie zawiadomiony, a nieobecność jego jest nieusprawiedliwiona, nie można go wówczas pozbawiać prawa do korzystania z pomocy obrońcy¹²⁴¹.

Wskazaną fundamentalną regułą prawa oskarżonego do uczestnictwa w rozprawie, znamiennej konwencyjnemu standardowi rzetelnego procesu, model rozprawy głównej co do zasady spełnia, gdyż oskarżony ma prawo w niej uczestniczyć (art. 374 § 1 i 1a k.p.k.), w związku z tym jest on zawiadamiany o rozprawie (art. 117 § 1 k.p.k.), gdzie ma prawo do składania wyjaśnień (art. 386 § 1 k.p.k.) oraz do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, gdy nie posługuje się w wystarczającym stopniu językiem polskim (art. 72§1i2 k.p.k.). Oskarżonemu gwarantuje się również uprawnienie do aktywnego uczestnictwa w przeprowadzaniu dowodów (art. 171 § 2 k.p.k. i art. 370 § 1 k.p.k.). Ograniczenie tego prawa dopuszczalne jest jedynie wyjątkowo. Jak już wskazano możliwe jest czasowe wydalenie oskarżonego z sali rozpraw: w przypadku zakłócania przez niego porządku rozprawy lub zachowywania się w sposób naruszający powagę sądu (art.375§1 k.p.k.), bądź też na czas przesłuchania danej osoby kiedy należy się obawiać że obecność oskarżonego mogłaby na nią oddziaływać krępująco (art.390§2 k.p.k.). W przypadkach tych po powrocie oskarżonego na salę rozpraw jest on informowany o przebiegu rozprawy prowadzonej pod jego nieobecność oraz ma prawo złożyć wyjaśnienia, jak też (w zakresie drugiego z przepisów) sformułować swoje pytania do przesłuchiwanego. W obu tych sytuacjach, jak też w ogóle w czasie swojej

¹²³⁸ M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz..., Warszawa 2021, s. 695.

¹²³⁹ M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 42, Warszawa 2016, Legalis, teza 201.

¹²⁴⁰ M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz..., Warszawa 2021, s. 709.

¹²⁴¹ M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz..., Warszawa 2021, s. 674-675, przywołujący wyroki ETPC, w sprawie Pellodoah przeciwko Holandii z 22 września 1994r., A.297-B, §33, z 2 listopada 2010r., Wielka Izba, skarga nr 21272/03, §96i 98, jak też Pobornikoff przeciwko Austrii z dnia 3 października 2000r., Izba (Sekcja III), skarga nr 28501/95, §24; Kucera przeciwko Austria z 3 października 2002r., Izba (Sekcja III), skarga nr 40072/98, §25

nieobecności na rozprawie (niezależnie od jej charakteru) oskarżony ma także prawo do korzystania z pomocy obrońcy. Odmienne jest natomiast kształtowana pozycja oskarżonego wobec kontrowersyjnego uregulowania art.378a k.p.k. dającego sądowi uprawnienie do przeprowadzenia wbrew woli oskarżonego (nawet, kiedy nie został jeszcze przesłuchany) pomimo należytego usprawiedliwienia przez niego obecności najistotniejszych nawet dowodów (także podczas jednoczesnej nieobecności jego obrońcy) z obwarowanym formalnymi wymogami, prawem ubiegania się jedynie o uzupełniające przeprowadzenie tych dowodów.

Akcentując konieczność ukształtowania postępowania sądowego, jako kontradiktoryjnego, aby spełniał on wymogi rzetelnego procesu, ETPC utożsamia go z takim wzorcem, który gwarantuje obronie oraz oskarżeniu uprawnienie do zapoznania się z argumentacją strony przeciwnej i prawo złożenia repliki na swoje oświadczenia i wzajemnie prezentowane dowody. Jednocześnie jako zasadę uznaje konieczność przeprowadzania dowodów w toku jawnej rozprawy sądowej z uczestnictwem oskarżonego, stwarzając mu warunki do prowadzenia kontradiktoryjnego postępowania¹²⁴².

W tym miejscu należy ponownie odwołać się do definicji kontradiktoryjności postępowania wymaganej przez Trybunał w ramach niezbędnej rzetelności procesu. W piśmiennictwie przyjmuje się, że nie tyle chodzi tu o prowadzenie sporu przed sądem, ile o zapewnienie stronom pozycji gwarantowanej przez zasadę równości broni. Kontradiktoryjność właśnie w tym drugim rozumieniu pozwala bowiem na ustalenie wzorca rzetelnego postępowania, zarówno dla modelu anglosaskiego (*common law*) jak i kontynentalnego (*civil law*)¹²⁴³. Jednakże należy pamiętać, że w każdym przypadku rolą sądu, charakteryzującego się bezstronnością (również w wymiarze odbioru zewnętrznego wynikającego ze sposobu organizacji przebiegu procesu¹²⁴⁴), ma być wszechstronne i skrupulatne zbadanie materiału dowodowego, jak też wniosków dowodowych i postulatów stron w aspekcie ich znaczenia dla rozstrzygnięcia co do odpowiedzialności karnej oskarżonego¹²⁴⁵. Sąd ma przy tym faktyczny obowiązek wysłuchania tych wniosków i argumentów oraz ich rozważenia, tym samym nie może z góry przyjmować

¹²⁴² M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej... s. 746 odwołujący się do § 68 wyroku ETPC z 6 grudnia 1988 r. Barberà, Messegué i Jabardo przeciwko Hiszpanii, skarga nr 10590/83, A146 .

¹²⁴³ A. Lach, Zasada kontradiktoryjności ...,s.127.

¹²⁴⁴ P. Hofmański, Gwarancje art. 5 i art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w znowelizowanym polskim procesie karnym, EPS 2014, nr 1, s.35.

¹²⁴⁵ M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej...s. 688.

założenia o braku ich wpływu na treść orzeczenia¹²⁴⁶. W tym zaś kontekście należy kolejny raz przypomnieć, że istotą postępowania inkwizycyjnego, w odróżnieniu od kontradiktoryjnego, jest zatarcie ról procesowych, tym samym sąd nie jest tylko bezstronnym arbitrem, lecz oprócz rozstrzygnięcia jednocześnie wykonuje zadania oskarżenia i obrony¹²⁴⁷. W tym kontekście wątpliwość co do realizacji wskazanych wymogów konwencyjnego wzorca mogą budzić przywoływane już regulacje nakładające na sąd obowiązek wykonywania funkcji znamiennej dla oskarżyciela (min. wspomniany art. 46§2 k.p.k., art. 385§1 a k.p.k.).

Jak już sygnalizowano immanentną cechą rzetelnego postępowania jest bezstronność sądu przed którym się ono toczy. W tym kontekście ETPC coraz mocniej akcentuje w swoim orzecznictwie konieczność oddzielenia władzy wykonawczej od sędziowskiej¹²⁴⁸.

V.4.a. Jawność rozprawy przed sądem w aspekcie EKPC.

Przepis art. 6 ust. 1 EKPC gwarantuje każdemu uprawnienie do publicznego rozpatrzenia jego sprawy w ramach jawnego postępowania sądowego. Tym samym zasada publicznego postępowania sądowego, w odniesieniu do jego rzetelności nie budzi w piśmiennictwie, ani orzecznictwie Trybunału strasburskiego wątpliwości. Akcentuje się tu w szczególności dwa aspekty jawności: dotyczący postępowania przed sądem oraz publicznego ogłoszenia wyroku. Zastrzega się przy tym, że chodzi tu o jawność postępowania w znaczeniu zewnętrznym¹²⁴⁹. Gwarancja tak rozumianego jawnego procesu sądowego odnosi się w szczególności do postępowania przed sądem pierwszej

¹²⁴⁶ M. A. Nowicki, *Perez przeciwko Francji* - wyrok ETPC z dnia 12 lutego 2004 r., skarga nr 47287/99, [w:] M.A. Nowicki, *Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999-2004*, Zakamycze 2005, s. 682.

¹²⁴⁷ A. Lach, *Zasada kontradiktoryjności ...*, s. 126.

¹²⁴⁸ M. A. Nowicki, *Postępowanie dyscyplinarne przeciwko sędziemu, wymierzenie kar dyscyplinarnych przez Wysoką Radę Sędziownictwa (CSM) oraz kontrola postępowania dyscyplinarnego przez Sąd Najwyższy. Omówienie wyroku Wielkiej Izby ETPC z dnia 6 listopada 2018 r., 55391/13, 57728/13 i 74041/13 (Ramos Nunes de Carvalho e Sá)*, LEX/el. 2019.

¹²⁴⁹ C. Nowak, *Prawo do rzetelnego procesu sądowego w świetle EKPC i orzecznictwa ETPC* [w:] *Rzetelny proces ...*s.110-111.

instancji, które może być niejawnie tylko w razie zaistnienia wyjątkowych okoliczności wymienionych w art. 6 ust.1 Konwencji¹²⁵⁰. Chodzi tu o: względy obyczajowe, porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwa, dobro małoletnich bądź też konieczność ochrony życia prywatnego stron albo szczególne kwestie, które sąd oceni jako bezwzględnie wymagające wyłączenia jawności, bowiem ta mogłaby przynieść szkodę interesowi wymiaru sprawiedliwości.

ETPC publiczność postępowania przed sądem uznaje za fundament demokratycznego państwa prawa, dający społeczeństwu możliwość sprawowania kontroli nad wymiarem sprawiedliwości, zdobywania zaufania do jego funkcjonowania, jak też wzmagający gwarancję bezstronności sądu¹²⁵¹. Z tych powodów decyzję w zakresie wyłączenia jawności postępowania podjąć może jedynie bezstronny sąd, po wnikliwym zbadaniu okoliczności danej sprawy¹²⁵².

I tu model rozprawy głównej, co do zasady spełnia konwencyjny standard publicznego rozpoznania sprawy albowiem możliwość wyłączenia jawności rozprawy głównej, którą przewidują przepisy art. 359 k.p.k. i art. 360§1 k.p.k. odnosi się do okoliczności wymienionych w art. 6 ust.1 EKPC. Jednakże jak już sygnalizowano w opozycji do omawianego kanonu pozostaje art. 360 § 2 k.p.k., dający prokuratorowi prawo sprzeciwu, co do zamierzonego przez sąd wyłączenia jawności rozprawy głównej, albowiem tylko niezawisły i bezstronny sąd jest uprawniony do podjęcia decyzji, czy a jeżeli tak to, które okoliczności danej sprawy wymagają niejawnego charakteru rozprawy i w jakim zakresie - z uwagi na to, że jawność ta mogłaby godzić w dobro wymiaru sprawiedliwości. Prawo takie wprost art. 6 ust.1 EKPC daje jedynie sądowi, nie zaś oskarżycielowi czy innemu podmiotowi.

Prawo do jawnej rozprawy zakłada jej ustność, od której można odstąpić tylko w razie zaistnienia wyjątkowych okoliczności¹²⁵³. Specyfika danej sprawy lub jej szczególne cechy mogą jednak uzasadniać rezygnację z publicznego prowadzenia

¹²⁵⁰ Wyrok ETPC z 23 kwietnia 1997 r. sprawa Stallinger i Kuso przeciwko Austrii (14696/89 i 14697/89), LEX nr 79704, wyrok ETPC z 25 lutego 1997 r. w sprawie Findlay przeciwko Wielkiej Brytanii, (22107/93), LEX nr 79803.

¹²⁵¹ K. Nowicki, Jawność zewnętrzna postępowania sądowego [w:] Jawność procesu karnego, red. J. Skorupka, Warszawa 2012, s. 314.

¹²⁵² C. Nowak, Prawo do rzetelnego procesu sądowego ...s. 112-113.

¹²⁵³ Wyrok ETPC z 23 lutego 1994 r. 18928/91, sprawa Fredin przeciwko Szwecji, § 21-22, LEX nr 80540, J. Skorupka, Prawo do ustnego postępowania/rozprawy (oral hearing) [w:] Jawność procesu karnego, red. J. Skorupka, Warszawa 2012., Lex/el.

rozprawy. Powodem takim nie mogą być jednak jedynie techniczne kwestie¹²⁵⁴. Co istotne odstępnie od publicznej rozprawy może uzasadniać wzgląd na ekonomikę postępowania i wymóg rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie. W szczególności może to dotyczyć spraw nieskomplikowanych, niewątpliwych, co do oceny dowodów, gdzie nie ma sporu, co do faktów lub rozbieżne tezy stron, co do określonej kwestii nie wymagają ich bezpośredniej konfrontacji, zaś rozstrzygnięcie sprawy jest możliwe, bez naruszenia zasady rzetelności procesu, wyłącznie w oparciu o materiały załączone do akt sprawy¹²⁵⁵. Może to dotyczyć np. spraw, gdzie jedynie uboczne lub nieskomplikowane kwestie o charakterze prawnym lub technicznym są przedmiotem odmiennych zapatrywań stron¹²⁵⁶. Nie można zaś odstąpić od przeprowadzenia rozprawy, w ocenie ETPC, kiedy konieczna jest weryfikacja prawidłowości ustalonych faktów, bezpośrednio wyjaśnienie przez strony ich sytuacji osobistej rzutuje na kwestie podlegające rozstrzygnięciu, czy też sąd sam uzna konieczność poczynienia dodatkowych ustaleń¹²⁵⁷. Dopuszczalność odstąpienia od warunku publicznego rozpoznania sprawy, gdy kwestia odpowiedzialności karnej oskarżonego nie budzi wątpliwości, w prawie polskim nie jest szeroko wykorzystana, bo choć ten warunek jest spełniony w wypadku rozpoznawania sprawy na posiedzeniu w trybie konsensualnym (art. 335 § 1 i 2, art. 338a k.p.k.), to jednak takie posiedzenie jest jawne dla publiczności (art. 95b § 2 k.p.k.) . Jedynie w wypadku posiedzenia nakazowego ustawodawca skorzystał z takiej możliwości, gdyż to posiedzenie jest niejawnie zewnętrznie (arg. z art. 95b § 2 k.p.k.).

W szczególności w sprawach karnych nieodzowne jest przeprowadzenie rozprawy, jeśli niezbędne jest zweryfikowanie wiarygodności świadków lub poczynienie prawidłowych ustaleń poprzez zadawanie im pytań lub skonfrontowanie ich z twierdzeniami oskarżonego¹²⁵⁸. Polski ustawodawca ten wymóg spełnił, gdyż w sprawach, w których kwestia odpowiedzialności karnej oskarżonego budzi wątpliwości, wyłącznym forum rozpoznania sprawy jest rozprawa główna.

¹²⁵⁴ D. Vitkauskas G. Dikov, *Ochrona prawa do rzetelnego procesu ...*, s. 58.

¹²⁵⁵ Wyrok ETPC z 12 listopada 2002 r., 28394/95, w sprawie DÖRY przeciwko SZWECJI, LEX nr 75140.

¹²⁵⁶ Wyrok ETPC z 10 grudnia 2009r. w sprawie Koottummel przeciwko Austrii, Izba (Sekcja I), skarga nr 49616/06, M. A. Nowicki, *Postępowanie dyscyplinarne przeciwko sędziemu, wymierzenie kar dyscyplinarnych ...*, LEX/el. 2019.

¹²⁵⁷ M. A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz...*, Warszawa 2021 s. 710, odwołujący się do §191, wyżej wymienionego wyroku ETPC w sprawie Ramos Nunes de Carvalho e Sá przeciwko Portugalii.

¹²⁵⁸ Decyzja *Suhadolc v. Słowenia* z dnia 17 maja 2011 r., Izba (Sekcja V), skarga nr 57655/08.

Wyrok kończący postępowanie, zgodnie z art. 6 ust.1 Konwencji podlega ogłoszeniu publicznie¹²⁵⁹ zarówno, jeśli chodzi o jego sentencję, jak i motywy¹²⁶⁰. Niemniej jednak ETPC dopuszcza publikację orzeczenia kończącego postępowanie, niekoniecznie poprzez jego odczytanie, lecz np. poprzez zawiadomienie stron o jego treści lub jego udostępnienie w elektronicznym lub papierowym zbiorze urzędowym, do którego każdy zainteresowany ma zapewniony dostęp, czy np. poprzez złożenie do sekretariatu sądu, jeśli została udostępniona na ten temat informacja, bądź też funkcjonują inne mechanizmy umożliwiające publiczności zapoznanie się z orzeczeniem¹²⁶¹. Polski ustawodawca bezwzględnie i w każdej sprawie wymaga publicznego ogłoszenia wyroku, wydanego w toku rozprawy głównej. Tym samym kreuje tu wyższy standard publicznej dostępności do treści tego orzeczenia, niż uznawany za minimalny w orzecznictwie ETPC.

V.4.b. Konwencyjna rzetelność rozprawy sądowej a rozpoznanie sprawy w rozsądnym terminie.

Obowiązek rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie przez sąd jest wprost gwarantowany przez art. 6 ust. 1 EKPC. Trybunał strasburski pod kątem naruszenia wskazanego prawa bada tu okres jaki upłynął od wystosowania wobec danej osoby zarzutu popełnienia przestępstwa (formalnego zawiadomienia jej o tym) do uprawomocnienia się orzeczenia kończącego postępowanie (w tym sądów pierwszej lub drugiej instancji¹²⁶²). Weryfikacja rzetelności tak oznaczonego procesu, pod kątem długości jego trwania jest uzależniona od wielu przesłanek. Ocena zachowania rozsądnego terminu jest warunkowana przez ETPC rodzajem sprawy, stopniem jej trudności w odniesieniu do podstaw faktycznych i prawnych, postawą uczestników

¹²⁵⁹ C. Nowak, Prawo do rzetelnego procesu sądowego w świetle EKPC i orzecznictwa ETPC [w:] Rzetelny proces ...s. 111,

¹²⁶⁰ J. Roszkiewicz, Jawność postępowania sądowego w świetle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Radca Prawny ZN. 2021, nr 2, s. 21.

¹²⁶¹ M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz..., Warszawa 2021, s. 713., J. Roszkiewicz, Jawność postępowania sądowego ... s. 21. D. Vitkauskas G. Dikov, Ochrona prawa do rzetelnego procesus. 60.

¹²⁶² C. Nowak, Prawo do rzetelnego procesu sądowego w świetle EKPC i orzecznictwa ETPC [w:] Rzetelny proces ...s.115

postępowania, liczbą uczestników, obszernością i rodzajem materiału dowodowego, ewentualnych zachowań obstrukcyjnych oskarżonego, w tym poprzez nadużywanie prawa do składania wniosków lub zaskarżania czynności¹²⁶³. Kolejne czynniki, które brane są tu pod uwagę to: znaczenie danego rodzaju sprawy dla oskarżonego i rodzaj ujemnych konsekwencji związanych z danym postępowaniem (np. tymczasowe aresztowanie), czy też postawa organów sądowych¹²⁶⁴. Oznacza to, że nie jedynie sam przedłużający się czas trwania postępowania decyduje o naruszeniu prawa do rzetelnego procesu, lecz chodzi tu o stwierdzenie jego bezpodstawnej przewlekłości, w tym np. na skutek obciążającej organy procesowe ich bezczynności¹²⁶⁵. Tym samym nadmierna zwłoka w przebiegu postępowania, co do istoty wymaga zawinionego zachowania władz krajowych¹²⁶⁶. Niemniej jednak sprawowanie wymiaru sprawiedliwości ze zwłoką skutkuje pozbawieniem zaufania do sądów, tym samym deprecjonuje ich rolę¹²⁶⁷. Jeśli więc dane państwo nie podejmuje wystarczających działań w należyтым zorganizowaniu struktury lub organizacji wymiaru sprawiedliwości w sposób umożliwiający rozpoznanie sprawy prze sądy w rozsądnym terminie, np. zapewniając niewystarczającą obsadę sądów w odniesieniu do liczby podlegających rozpoznaniu spraw, narusza to art.6 ust.1 EKPC¹²⁶⁸. Podobnie długotrwałe sporządzanie opinii przez biegłych jako przyczyna zwłoki w postępowaniu może stanowić naruszenie prawa do rzetelnego procesu, bowiem podmioty te wykonują czynności na zlecenie i pod nadzorem sądów¹²⁶⁹.

W kontekście powinności rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie ETPC akcentuje niezbędność znalezienia przez władze danego kraju właściwej kompilacji

¹²⁶³ A. Orfin, *Sprawność postępowania karnego a jego koszty*, Warszawa 2020, s. 112, odwołująca się do wyroku ETPC z 6 maja 1981 r., 7759/77, Buchholz przeciwko Niemcom.

¹²⁶⁴ C. Nowak, *Prawo do rzetelnego procesu sądowego ...s.116 -117*, odwołująca się min. do Wyroku ETPC z 27 listopada 1991 r. Kemmache przeciwko Francji, skarga nr 12325/86, 14992/89, A218, Lex nr 80510.

¹²⁶⁵ Zob.min. wyroki ETPC, z 6 maja 2003 r., Gryziecka i Gryziecki przeciwko Polsce, skarga Nr 46034/99, LEX nr 76832 oraz z 9 stycznia 2007r., 47986/99, sprawa Gossa przeciwko Polsce, Hudoc.

¹²⁶⁶ Postanowienie SN z 23 marca 2022 r., sygn. I NSP 48/22, LEX nr 3362179.

¹²⁶⁷ M. A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz ...*, Warszawa 2021, s. 713.

¹²⁶⁸ Wyrok ETPC z 7 lipca 2015 r. w sprawie Rutkowski i inni przeciwko Polsce, skargi , 72287/10, 13927/11, 46187/11, postanowienie SN z 23 marca 2022 r., sygn. I NSP 48/22, LEX nr 3362179.

¹²⁶⁹ Wyroki ETPC , z 25 czerwca 1987 r., Capuano v. Włochy, A. 119, z 23 listopada 1993 r., Scopelliti v. Włochy A. 278, § 23 i 25, podają za M. A. Nowickim *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz ...*, Warszawa 2021, s. 716.

między realizacją wymogu szybkości postępowania i generalnej zasady „właściwego sprawowania wymiaru sprawiedliwości”¹²⁷⁰.

Co istotne w ramach realizacji konwencyjnego standardu prawa do rzetelnego procesu ustawodawcy krajowi w sprawach o małym stopniu złożoności i niewielkiej wagi mogą wprowadzać specjalne procedury redukujące procesowy formalizm postępowań sądowych, w tym także poprzez dopuszczenie np. rozstrzygnięcia odpowiedzialności karnej oskarżonego w ramach trybu nakazowego¹²⁷¹.

Obowiązujący aktualnie model rozprawy głównej jak już ustalono kształtuje szereg instytucji ukierunkowanych na skrócenie postępowania sądowego, tym samym mających na celu rozpoznanie sprawy w rozsądnym terminie¹²⁷². W szczególności ponownego przywołania wymaga tu zobowiązanie przewodniczącego do dążenia do rozstrzygnięcia sprawy na pierwszym terminie rozprawy głównej (art. 366§2 k.p.k.), czy możliwość prowadzenia rozprawy pomimo usprawiedliwionej nieobecności oskarżyciela posiłkowego, jeśli stawił się jego pełnomocnik (art. 117§3a k.p.k.), które to regulacje w szczególności z punktu widzenia oskarżonego mogą być uznane za sprzyjające realizacji omawianej gwarancji. Podobne znaczenie mają wspomniane już, kolejno wprowadzane rozwiązania umożliwiające coraz szersze odstępstwa od zasady bezpośredniości lub ustności przeprowadzania dowodów na rozprawie (art. 350a k.p.k., czy art. 405§2 k.p.k.), zakreślane uczestnikom rozprawy terminy procesowe do realizacji przez nich oznaczonych uprawnień, w tym także składania określonych wniosków dowodowych (min. art. 170§1pkt 5i6k.p.k. czy też instrumenty istotnie zmniejszające formalizm czynności procesowych (min. art. 385§1 k.p.k. art. 418§1ai1b k.p.k.), w tym umożliwiające przeprowadzenie wybranych dowodów czy też całej rozprawy zdalnie (min. art. 177§1a k.p.k., 377§4 k.p.k. art. 374§3-9 k.p.k.). Niewątpliwie istotne znaczenie dla realizacji omawianego standardu gwarantującego oskarżonemu prawo do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie ma zasadnicze przekształcenie obowiązku jego uczestnictwa w rozprawie w uprawnienie (art. 374§1-2 k.p.k.). Także w przypadkach kiedy obecność oskarżonego ma charakter obligatoryjny a ten nie stawia się na rozprawę

¹²⁷⁰ J. Mierzwińska-Lorencka [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do nowelizacji 2019, Warszawa 2020, art. 378(a), Lex.

¹²⁷¹ C. P. Kłak, Rozdział V Przebieg postępowania nakazowego [w:] Postępowanie nakazowe w polskim procesie karnym a ochrona praw człowieka, Warszawa 2008, Lex.

¹²⁷² Kwestie te zostały w znacznej części omówione już, w szczególności w Rozdziale IV. 9. Zasada koncentracji.

ustawodawca przewiduje możliwość jej prowadzenia bez udziału tej strony np. kiedy ze swej winy wprawi się w stan niezdolności do udziału w rozprawie lub oświadczy, że nie chce w niej uczestniczyć (art. 377§1 i 3k.p.k.). Kontynuowanie rozprawy po przerwie bez konieczności zawiadamiania stron w tym także oskarżonego, gdy były one zawiadomione o pierwszym terminie, także jeśli nie uczestniczyły one w rozprawie przerwanej też ma przyspieszyć postępowanie poprzez wykorzystanie domniemania, że nie korzystają one z prawa do udziału w rozprawie, której pierwszy termin znały (art. 402 § 1 in fine k.p.k.). Kolejne tego typu rozwiązanie zawiera art. 402§1a k.p.k. ustanawiający odstępstwo od zasady wymogu wzywania oskarżonego na rozprawę, kiedy jego obecność ma charakter obowiązkowy, oraz jej nieprzeprowadzania kiedy na nią się nie stawi (o ile ustawa nie stanowi inaczej - art. 117 § 1 i 3 k.p.k.). W przypadkach bowiem opisanych w art. 376 i 377 k.p.k. kiedy sąd prowadził rozprawę pomimo nieobecności oskarżonego (pomimo, że ta miała charakter obowiązkowy) i przerywa rozprawę wyznaczając jej kolejny termin na tak nieodległą datę, że nie jest możliwe doręczenie oskarżonemu wezwania (zawiadomienia) lub nie jest możliwe jego stawiennictwo, strony tej się nie wzywa (nie zawiadamia). Ewidentnie nastawionym na realizację celów ekonomiki procesowej, a jeszcze dalej idącym rozwiązaniem jest przywoływana wielokrotnie przewidziana przez art. 378a k.p.k. możliwość prowadzenia postępowania dowodowego pod nieobecność (także usprawiedliwioną) oskarżonego lub jego obrońcy. Uregulowanie to ma przeciwdziałać przypadkom obstrukcji procesowej powodowanym przez wielokrotne odraczanie rozprawy, z uwagi na usprawiedliwione niestawiennictwo oskarżonych lub ich obrońców. Rozwiązanie to jak już wyjaśniono wydaje się jednak nazbyt przedkładać względy ekonomiki procesowej ponad fundamentalne prawo osobistego uczestnictwa oskarżonego w czynnościach procesowych przed sądem. Tym samym nie pełni wymaganego przez ETPC łącznika pomiędzy szybkością postępowania, a prawidłowym sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości.

V.4.c. Domniemanie niewinności oskarżonego w świetle art. 6 ust. 2 EKPC.

Uregulowanie przewidziane w art. 6 ust. 2 EKPC przewiduje gwarancję domniemania niewinności („każdą osobę oskarżoną o popełnienie czynu zagrożonego

karą uważa się za niewinną do czasu udowodnienia jej winy zgodnie z ustawą”). W kontekście przebiegu rozprawy głównej gwarancja ta przekłada się na konieczność takiego jej ukształtowania, by ciężar dowodu spoczywał na oskarżycielu¹²⁷³. Zakazane są, co do zasady¹²⁷⁴, domniemania faktyczne i proceduralne, które zakładają winę bez jej ustalenia w kontradiktoryjnym procesie¹²⁷⁵. Przyjmuje się, że oznacza to również obowiązek rozstrzygnięcia wszelkich nieusuwalnych wątpliwości na korzyść oskarżonego¹²⁷⁶. Domniemanie niewinności oskarżonego może być obalone wiążąco tylko wówczas, kiedy w czasie jawnego postępowania sądowego przy zagwarantowaniu oskarżonemu wszelkich niezbędnych środków obrony zostanie mu udowodniona wina¹²⁷⁷. Oskarżony ma zagwarantowane natomiast prawo do milczenia i swobodę jeśli chodzi o możliwość przedstawiania dowodów go obciążających (wolność od samooskarżenia). Dowody przedstawione przez oskarżyciela, aby zdołały obalić domniemanie niewinności oskarżonego muszą wykazać jego winę ponad wszelką wątpliwość, a jednocześnie nie mogą być bezprawne, w tym uzyskane np. pod przymusem od podejrzanego lub przy zastosowaniu podstępów lub groźby kary¹²⁷⁸. Polski ustawodawca wyklucza możliwość przeprowadzenia na rozprawie głównej uzyskanych przez wpywanie przymusem lub groźbą bezprawną na wypowiedzi osoby

¹²⁷³ C. Nowak, Prawo do rzetelnego procesu sądowego w świetle EKPC i orzecznictwa ETPC [w:] Rzetelny proces ...s.120

¹²⁷⁴ Dopuszczalne są jednak pewne domniemania stosowane w granicach nie naruszających istoty prawa domniemania niewinności, uwzględniające charakter sprawy i poszanowanie praw oskarżonego – zob. np. wyrok ETPC z 30 marca 2004r. w sprawie Radio France przeciwko Francji, skarga nr 53984/00, akceptujący istniejące w prawie francuskim domniemanie ułatwiające przypisanie winy przy przestępstwie zniesławienia przy pomocy środków masowego przekazu - A. Lach, Rzetelne postępowanie dowodowe w sprawach karnych w świetle orzecznictwa strasburskiego, Warszawa 2018, s. 66-67. Por. także M. A. Nowicki, Phillips przeciwko Wielkiej Brytanii - wyrok ETPC z dnia 5 lipca 2001 r., skarga nr 41087/98, [w:] M.A. Nowicki, Nowy Europejski Trybunał ..., s. 731, odnośnie dopuszczalnego domniemania dotyczącego konfiskaty majątku.

¹²⁷⁵ Wyrok ETPC w sprawie Falk przeciwko Holandii z dnia 19 października 2004r, skarga nr 66273/01, www.echr.coe.int.

¹²⁷⁶ Wyroki ETPC: z 6 grudnia 1988 r., w sprawie Barberà, Messegué i Jabardo przeciwko Hiszpanii, skarga nr 10590/83, § 77, z 13 stycznia 2005r. w sprawie Capeau przeciwko Belgii, skarga nr 42914/98, § 25. Lex 271165 - A. Lach, Rzetelne postępowanie dowodowe w sprawach karnych ..., s. 54, A. Redelbach, Zasada rzetelności postępowania karnego w rozstrzygnięciach organów strasburskich, RPEiS, Rok LEX – zeszyt 2 – 1997, s.35.

¹²⁷⁷ M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja ...komentarz do art. 42, teza 238.

¹²⁷⁸ D. Vitkauskas, G. Dikov, Ochrona prawa do rzetelnego procesu.... s. 65 i 75, zob. także min. Wyrok ETPC z 18.02.2010 r., 39660/02, Zaichenko przeciwko Rosji, LEX nr 566308 i jego omówienie przez W. Jasińskiego - Dostęp osoby oskarżonej o popełnienie czynu zagrożonego karą do adwokata na wstępnym etapie ścigania karnego - standard strasburski, EPS 2019, nr 1, s. 24-30.

przesłuchiwanej, jak też poprzez stosowanie wobec niej hipnozy, środków chemicznych lub technicznych wpływających na procesy psychiczne albo mających na celu kontrolę nieświadomych reakcji jej organizmu w związku z przesłuchaniem (art. 171 § 5i7 k.p.k.). Zasygnalizowania wymaga tu jednak brak ustawowego wyłączenia możliwości wykorzystania dowodów rzeczowych, uzyskanych poprzez użycie przemocy, na które ETPC taki zakaz rozszerza¹²⁷⁹.

Szczególne kontrowersje w omawianym obszarze budzi wspomniany już przepis art. 168a k.p.k., zezwalający zasadniczo na wykorzystanie na rozprawie głównej tzw. dowodów nielegalnych (za wyjątkiem pozyskanych na skutek dokonania przez funkcjonariuszy publicznych przestępstw z art. 148,155-156 i 189 k.k.). Możliwe jest, zatem wykorzystanie dowodów pochodzących z niezgodnego z prawem przeszukania lub inwigilacji. Podkreślenia wymaga także to, że polski ustawodawca nie kwalifikuje, jako niedopuszczalnych dowodów w postaci tzw. owoców zatrutego drzewa. Tym samym, choć wyłączone może być przeprowadzenie dowodu uzyskanego za pomocą przestępstwa, to jednak nie wyklucza to już możliwości wykorzystania kolejnego dowodu pozyskanego za pomocą tego pierwotnie nielegalnego dowodu¹²⁸⁰. W literaturze i orzecznictwie słusznie zwraca się uwagę na konieczność dokonywania wykładni art. 168a k.p.k. w zgodności z art. 2,7 czy 45ust.1 Konstytucji RP oraz gwarantowanym w art. 6 ust.1 EKPC prawem do rzetelnego procesu¹²⁸¹.

Domniemanie niewinności w rozumieniu EKPC skutkuje obciążeniem organów procesowych powinnością udowodnienia winy oskarżonemu. Sam oskarżony z kolei przez cały proces może być bierny, bowiem jego niewinność jest zakładana z mocy prawa. Założenie to, aby przestało być aktualne, musi być obalone odpowiednimi dopuszczalnymi prawnie i skutecznymi dowodami. W tym zakresie pierwszoplanową rolę pełni oskarżyciel. To bowiem na nim spoczywa obowiązek udowodnienia na rozprawie też sformułowanych w akcie oskarżenia. Niewywiązanie się z tej powinności powinno zatem niemal zawsze skutkować uniewinnieniem oskarżonego. Samego jednak

¹²⁷⁹ Zob. C. Kulesza ([w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Lex- stan prawny na 15 lipca 2020, art. 171, teza 13) odwołujący się do wyroku ETPC z 1.06.2010 r., 22978/05, Gäfgen v. Niemcy, LEX nr 578361

¹²⁸⁰ Wyrok SN z 2.02.2016 r., IV KK 346/14, Biul.PK 2016, nr 1-3, poz. 79-88, Lex nr 2194923.

¹²⁸¹ Wyrok SN z 7.05.2019 r., V KK 180/18, LEX nr 2671614. Por. R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz do art. 167-296, Lex –stan prawny na 1 listopada 2018 r., art. 168(a), teza 12 oraz C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Lex- stan prawny na 15 lipca 2020, art. 171, teza 18.

mechanizmu obciążenia obok oskarżyciela, także sądu ciężarem dowodu, spotykanego w systemie kontynentalnym, nie traktuje się jako naruszającego zasadę domniemania niewinności z art. 6 ust.2 EKPC¹²⁸².

Należy tu jednak przywołać wyrok ETPC w sprawie Ozerov przeciwko Rosji, w którym Trybunał przyjął, że postępowanie sądu, który pod nieobecność oskarżyciela publicznego odczytał w jego zastępstwie akt oskarżenia i przeprowadzał dowody o charakterze niekorzystnym dla oskarżonego prowadzi do uzasadnionych wątpliwości co do bezstronności tego sądu. Pogląd ten został, co do zasady, podtrzymany w kolejnych orzeczeniach z argumentacją, że w takich sytuacjach zastępowania przez sąd nieobecnego oskarżyciela może być odbierane jako przejęcie przez sąd prawa tej strony do popierania skargi¹²⁸³.

Wzruszenie domniemania niewinności ma się odbyć zgodnie z prawem („*according to law*”). Chodzi tu o takie ukształtowanie przez krajowego ustawodawcę procedur regulujących postępowanie dowodowe, aby w ramach zasady rządów prawa, zachowana była istota rzetelnego procesu w postaci gwarancji bezstronności sądu skutkującej możliwością swobodnego oceniania przez niego dowodów odnoszących się do kwestii oddających istotę domniemania niewinności¹²⁸⁴.

Gwarancja domniemania niewinności w rozumieniu EKPC wyklucza także możliwość wypowiedzania się przez organy procesowe w toku postępowania w sposób przesądzający o winie oskarżonego, zanim zapadnie orzeczenie przekształcające jego status z oskarżonego w osobę skazaną za popełnienie przestępstwa¹²⁸⁵.

W przypadku stosowania przez sądy krajowe trybów konsensualnych zasada domniemania niewinności nie zmienia swojego charakteru. Tym samym nie dochodzi do dezaktualizacji założenia niewinności oskarżonego, jedynie na podstawie złożonych

¹²⁸² A. M. Tęcza-Paciorek, Zasada domniemania niewinności ..., s. 113.

¹²⁸³ Decyzja ETPC z 3.11.2005 r., 64962/01, OZEROV v. ROSJA, LEX nr 480748, H. Kuczyńska, Wpływ obrony na zawartość akt sprawy karnej jako warunek pełnej realizacji zasad procesu karnego [w:] Quo vadit processus criminalis? Rzeczywistość i wyzwania, red. A. Małolepszy, R. Olszewski, Warszawa 2021 s. 195, zob także A. Lach, Bezstronność sądu a obecność na rozprawie ..., s. 123-127, por. omawiane tam również orzeczenia, Wyrok ETPC z 27.01.2011 r., 42224/02, Krivoshapkin przeciwko Rosji, LEX nr 693859.

¹²⁸⁴ A. Lach, Rzetelne postępowanie dowodowe w sprawach karnych ..., s. 67.

¹²⁸⁵ K. Warecka, Strasburg, polski sąd naruszył domniemanie niewinności. Małek przeciwko Polsce - wyrok ETPC z dnia 11 stycznia 2018 r., skarga nr 9919/11, LEX/el. 2018 – w wyroku tym Trybunał strasburski przyjął naruszenie przez sąd polski domniemania niewinności, ówczesnego podejrzanego poprzez zamieszczenie w postanowieniu o stosowaniu środka zapobiegawczego stwierdzenia, że "dopuszcili się on popełnienia zarzuconych mu czynów".

przez niego wyjaśnień lub treści zawartego przez niego z oskarżycielem porozumienia, domniemanie niewinności jest w tym przypadku obalone dopiero z momentem uprawomocnienia się orzeczenia zapadłego w wyniku zastosowanej instytucji przewidzianej przez dany model trybu konsensualnego¹²⁸⁶.

Polski model rozprawy głównej jak to już ustalono, jeśli chodzi o zasady przeprowadzania dowodów, ma charakter mieszany z przewagą inkwizycyjności, co samo w sobie nie narusza analizowanego standardu. Jednakże zapoczątkowana w przywołanej wyżej sprawie Ozerov przeciwko Rosji, linia orzecznicza ETPC stawia w opozycji do wymaganej przez rzetelny proces bezstronności sądu (warunkującej dokonanie oceny dowodów zgodnie ze standardem domniemanie niewinności) przeprowadzanie przez ten sąd czynności znamiennej dla oskarżyciela. W tym, więc kontekście krytycznie należy ocenić przyjęte przez polskiego ustawodawcę rozwiązania nakładające na przewodniczącego wymóg przedstawienia zarzutów oskarżenia w zastępstwie nieobecnego oskarżyciela publicznego (art. 385§1a k.p.k.), a następnie prowadzenie przez niego postępowania dowodowego w kierunku wyznaczanym treścią i dowodami skargi (tym samym także niekorzystnym dla oskarżonego), zgodnie ze wskazaniami art. 366§1, art. 2§2 i art.167 k.p.k.

V.4.d. Niezbędny standard praw oskarżonego na rozprawie w aspekcie art. 6 ust. 3 EKPC.

Najważniejsze znaczenie dla rzetelności procesu karnego i wytyczenia standardów, które będą modelować rozprawę główną, posiada art. 6 ust.3, EKPC, który wylicza szczegółowe gwarancje mające zastosowanie do spraw karnych.

Są to minimalne prawa, bez realizacji których nie może być mowy o rzetelności procesu karnego, gwarantowanej oskarżonemu w art. 6 ust.1 EKPC¹²⁸⁷.

Chodzi tu o prawo do:

- bezzwłocznego uzyskania szczegółowej informacji w zrozumiałym dla oskarżonego języku o przedmiocie i przyczynie wystosowanego przeciwko niemu oskarżenia (ust.3 pkt a),

¹²⁸⁶ A. M. Tęcza-Paciorek, Zasada domniemanie niewinności ..., s. 114.

¹²⁸⁷ M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz..., Warszawa 2021, s. 664,665.

- posiadania przez oskarżonego stosownego czasu i możliwości do przygotowania obrony (ust.3 pkt b),

- bronięcia się przez oskarżonego osobiście lub przez ustanowionego przez siebie obrońcę, a w przypadku, kiedy nie ma wystarczających środków na pokrycie kosztów obrony - do bezpłatnego korzystania z pomocy obrońcy wyznaczonego z urzędu, gdy wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości (ust.3 pkt c),

-przesłuchania lub spowodowania przesłuchania świadków oskarżenia oraz żądania obecności i przesłuchania świadków obrony na takich samych warunkach jak świadków oskarżenia (ust.3 d),

- korzystania z nieodpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie rozumie lub nie mówi językiem używanym w sądzie. (ust.3 e).

Pierwsza z powołanych gwarancji (art. 6 ust.3 pkt a) wymaga, aby na etapie przystąpienia do rozprawy oskarżony dysponował odpowiednią informacją o zarzutach wniesionych do sądu i o dowodach przedstawionych na ich uzasadnienie¹²⁸⁸ (zatem na tym etapie o treści aktu oskarżenia), bowiem to umożliwi mu prawidłowe opracowanie obrony¹²⁸⁹. Skuteczną realizację prawa do obrony warunkuje wiedza oskarżonego w przedmiocie aktu oskarżenia, jak też informacja o przepisach prawa, odnoszących się do zarzutu, precyzujących jego sytuację procesową¹²⁹⁰. Nie ma jednak wymogu, aby oprócz opisanego faktów odzwierciedlających zarzut, sprecyzowania jego kwalifikacji prawnej i wymienienia głównych dowodów, na których opiera się oskarżenie, niezbędny był opis tychże dowodów¹²⁹¹.

Należy także poinformować oskarżonego o kwestiach rzutujących na sposób wykonywania przez niego obrony, jak też przysługujących mu uprawnieniach procesowych. Preferowaną formą udzielanych oskarżonemu informacji jest forma pisemna¹²⁹². Należy tu jednak dodać, że ETPC uznał także za akceptowalną wyczerpującą informację o „podstawach oskarżenia”, przekazaną oskarżonemu ustnie w języku dla niego zrozumiałym (nie musi to być jego język ojczysty)¹²⁹³.

¹²⁸⁸ Wyrok ETPC z 25 lipca 2000r., *Mattocchia przeciwko Włochom*, skarga nr 23969/94, www.echr.coe.int.

¹²⁸⁹ M. A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz...*, Warszawa 2021, s 726

¹²⁹⁰ Por. A. Redelbach, *Zasada rzetelności postępowania karnego ...* s.35.

¹²⁹¹ A. Lach, *Rzetelne postępowanie dowodowe ...*s.128.

¹²⁹² Wyrok ETPC z 21 grudnia 2006 r., *Borisova przeciwko Bułgarii*, skarga 56891/00, www.echr.coe.int.

¹²⁹³ D. Vitkauskas, G. Dikov, *Ochrona prawa do rzetelnego procesu....*s 88.

Wymóg powyższy jest spełniony przez polskiego ustawodawcę, który gwarantuje oskarżonemu doręczenie odpisu aktu oskarżenia (o treści zgodnej z art. 332 i art. 333 k.p.k.) wraz z wymaganymi pouczeniami o przysługujących mu uprawnieniach i konsekwencjach nieskorzystania z nich (art. 338§11a k.p.k., art. 353§3-4a k.p.k.) w języku zrozumiałym dla oskarżonego (art. 72§3 k.p.k.).

W doktrynie przyjmuje się, że niezbędne jest udostępnienie oskarżonemu akt sprawy we właściwym terminie przed rozprawą, umożliwiającym mu przygotowanie obrony przed sądem, bo tylko wówczas może być mowa o realizacji strasburskiego standardu informacyjnego¹²⁹⁴. W ten sposób następuje połączenie tego standardu z kolejnym elementem katalogu wymaganych gwarancji procesowych, jakim jest prawo oskarżonego i jego obrońcy do przygotowania obrony w odpowiednim czasie, zapewniającym odpowiednie ku temu możliwości (art.6 ust.3 lit b EKPC). Wskazane unormowanie poprzez zapoznanie oskarżonego z wynikami postępowania przygotowawczego, tym samym umożliwienie mu przygotowania obrony, ma na celu zniwelowanie istniejących na etapie fazy przygotowawczej dysproporcji w zachowaniu równości broni i wynikającej stąd przewagi oskarżyciela¹²⁹⁵. ETPC nie operuje konkretnymi terminami, jakie należy zagwarantować dla realizacji tego prawa pomiędzy wniesieniem aktu oskarżenia, a momentem przystąpienia do rozpoznania sprawy, lecz akcentuje, że oskarżony musi mieć czas na to, by zapoznać się z materiałem dowodowym wniesionym przeciwko niemu, ustanowić sobie obrońcę, który na tym etapie też powinien mieć dostęp do tego materiału i odpowiedni czas na zaznajomienie się z nim w celu podjęcia skutecznej obrony na rozprawie¹²⁹⁶. Ocena tego, czy oskarżony dysponował odpowiednim czasem i możliwościami do przygotowania obrony jest uzależniona od: rodzaju zarzutu, stopnia zawiłości sprawy, etapu procesu, obciążenia obrońcy pracą, czy momentu zadecydowania przez oskarżonego o podjęciu osobistej obrony¹²⁹⁷. Należy również uwzględnić utrudnienia w tym zakresie co do oskarżonych pozbawionych wolności¹²⁹⁸, czy nie władających językiem właściwym dla danego postępowania (nie ma jednak wymogu, tłumaczenia oskarżonemu całych akt)¹²⁹⁹.

¹²⁹⁴ M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej...s 732

¹²⁹⁵ P. Hofmański, Europejska Konwencja s 299, M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej Komentarz..., Warszawa 2021, s. 729.

¹²⁹⁶ Wyrok ETPC Rook przeciwko Niemcom z 25 lipca 2019r., skarga 1586/15, www.echr.coe.int.

¹²⁹⁷ M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej Komentarz..., Warszawa 2021, s. 729.

¹²⁹⁸ Wyrok ETPC Mayzit przeciwko Rosji z 20 stycznia 2005r. , skarga 63378/00, www.echr.coe.int.

¹²⁹⁹ M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej Komentarz..., Warszawa 2021, s 729.

Realizacja minimalnych gwarancji rzetelności procesu w toku przewodu sądowego na rozprawie głównej wymaga m.in. także zapewnienia oskarżonemu i jego obrońcy odpowiedniego czasu na właściwą w ich ocenie reakcję w sytuacji pojawiania się nowych dowodów oskarżenia lub zaskakujących elementów w zakresie podstawy dowodowej (np. zmiana zeznań przez świadka, pojawienie się nieznanego uprzednio wątku, bądź okoliczności)¹³⁰⁰, czy też wobec wymaganego poinformowania go o możliwości przyjęcia odmiennej kwalifikacji prawnej czynu¹³⁰¹. Zmiana kwalifikacji prawnej czynu w toku rozprawy jest bowiem możliwa jeśli oskarżony i jego obrońca mają sposobność przygotowania obrony, dostosowanej do nowej sytuacji procesowej¹³⁰². Tu przywołania wymaga związany z polskim modelem rozprawy głównej ustawowy wymóg zawiadomienia oskarżonego o jej terminie, co najmniej z siedmiodniowym wyprzedzeniem (art. 353§1i2 k.p.k.) oraz przysługujący oskarżonemu wniosek o zarządzenie przerwy w rozprawie w celu przygotowania się do obrony w przypadku uzyskania informacji o rozważanej przez sąd możliwości zmiany kwalifikacji prawnej czynu (art. 399§2 k.p.k.).

Jak już wskazano gwarancje rzetelnego procesu wymagają także, aby na rozprawie oskarżony mógł korzystać zarówno z pomocy obrońcy, jak też bronięcia się osobiście (art. 6 ust. 3 pkt c EKPC). Oskarżonemu, którego sytuacja materialna nie pozwala na ustanowienie obrońcy z wyboru, jeśli wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości, należy przyznać obrońcę z urzędu. Kryteriami decydującymi o tym, czy dobro wymiaru sprawiedliwości wymaga ustanowienia oskarżonemu obrońcy, są m.in. ciężar gatunkowy przestępstwa, zagrożenie zarzuconego czynu surową karą pozbawienia wolności, stopień skomplikowania sprawy oraz sytuację w jakiej znajduje się oskarżony¹³⁰³. Jak już sygnalizowano w analizowanym aspekcie wątpliwości budzi w literaturze przedmiotu zgodność ze wskazanym standardem przewidzianych w art. 338b§2i3 k.p.k.¹³⁰⁴ konsekwencji niezachowania przez oskarżonego terminu do złożenia wniosku o wyznaczenie obrońcy z urzędu (7 dni od daty doręczenia mu odpisu aktu oskarżenia) lub złożenia wniosku z zachowaniem tego terminu, lecz z brakami

¹³⁰⁰ Wyrok ETPC G.B przeciwko Francji z 2 października 2001r. , skarga 44069/98, www.echr.coe.int

¹³⁰¹ P. Hofmański, Europejska Konwencja s 298.

¹³⁰² D. Vitkauskas, G. Dikov, Ochrona prawa do rzetelnego procesu....s 88.

¹³⁰³ C. Nowak, Prawo do rzetelnego procesu sądowego ...s.127.

¹³⁰⁴ Przepis obowiązuje od 5 października 2019r., został wprowadzony Ustawą z 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1694).

formalnymi. Wówczas bowiem, pomimo że wnioski takie wpłynęły przed rozprawą główną (jej kolejnym terminem) to, jeśli ich rozstrzygnięcie pociągałoby konieczność zmiany terminu rozprawy, rozpoznaje się je dopiero po jej odbyciu¹³⁰⁵. Wątpliwości co do zgodności tych rozwiązań z konwencyjnym wymogiem są tym większe, że przypadki kierowania do sądu tego rodzaju wniosków o przyznanie pomocy prawnej z urzędu z reguły dotyczą właśnie takich sytuacji, w których ta pomoc jest wymagana. Tymczasem regulacje te jak już wspomniano pozwalają na prowadzenie rozprawy bez udziału obrońcy, którego przyznanie oskarżonemu już po jej odbyciu może się okazać bezprzedmiotowe lub nieskuteczne¹³⁰⁶.

Podjęcie przez oskarżonego osobistej obrony przed sądem warunkuje przede wszystkim jego prawo do brania udziału w rozprawie¹³⁰⁷. Wymaga to przede wszystkim odpowiedniego zawiadomienia o wyznaczonym terminie rozprawy. Sąd musi dysponować dowodem, że ewentualna nieobecność oskarżonego jest wynikiem jego świadomej decyzji, a nie braku wiedzy o wyznaczonym terminie lub zaistnienia obiektywnej przeszkody do stawiennictwa¹³⁰⁸. Tu polski model rozprawy głównej przewiduje gwarancyjne uregulowanie mające oskarżonemu zapewnić prawo do uczestnictwa w rozprawie lub podjęcia obrony przed sądem¹³⁰⁹ wyłączające skuteczność tzw. doręczenia zastępczego o pierwszym terminie rozprawy głównej (art. 132§4 k.p.k.). Kwestią otwartą pozostaje już ocena co do porównania faktycznej skuteczności zawiadomienia oskarżonego o terminie rozprawy w zakresie obu form doręczenia: honorowanego przez ustawodawcę awizo z tzw. doręczeniem zastępczym poprzez wydanie dorosłemu domownikowi pisma w celu przekazania oskarżonemu.

Należy tu jeszcze raz podkreślić, że prawo uczestnictwa oskarżonego w rozprawie ma co do zasady, bardzo istotne znaczenie dla przebiegu postępowania dowodowego¹³¹⁰.

¹³⁰⁵ C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex- stan na 15 lipca 2020r, art. 338(b).

¹³⁰⁶ J. Zagrodnik, Ł. Chmielniak, M. Klonowski, A. Rychlewska-Hotel, Kodeks postępowania karnego. Komentarz praktyczny do nowelizacji 2019, Warszawa 2020, art. 338(b), Lex - stan na 1 stycznia 2020.

¹³⁰⁷ Raport –sprawa Colozza, Rubinat przeciwko Włochom z 5 maja 1983 r., Series A No 89.

¹³⁰⁸ K. Siczek, Prawo oskarżonego do obecności na rozprawie głównej w świetle znowelizowanego art. 374 k.p.k. i standardów strasburskich [w:] W obliczu reformy sądownictwa w Polsce. Główne problemy przebiegu postępowań sądowych, red. D. Gil, A. Piasecki, Lublin 2018, s. 87 i nast.

¹³⁰⁹ Tak min. H. Paluszkiwicz [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Lex- stan prawny na 15 lipca 2020 r., art. 132, teza 5.

¹³¹⁰ Por. Wyrok ETPC z 19 grudnia 1989 r., sprawa Kamasinski przeciwko Austrii, skarga 9783/82, HUDOC.

Przy czym Trybunał strasburski w swoim orzecznictwie duże znaczenie nadaje bezpośredniości postępowania dowodowego, również w kontekście odnoszącym się do uczestnictwa w nim stron¹³¹¹.

Oprócz obecności na rozprawie oskarżonemu należy także zagwarantować możliwość aktywnego korzystania z instrumentów procesowych służących wykonywaniu obrony: zadawania pytań osobom przesłuchiwanym, zabierania głosu w ważnych kwestiach, zgłaszania wniosków dowodowych¹³¹².

Prawo do korzystania z pomocy obrońcy jest realizowane w stopniu gwarantującym rzetelność obrony, jeśli oskarżony może zdecydować o osobie wykonującej obronę (zakaz odsunięcia obrońcy z wyboru i zastąpienia go obrońcą z urzędu, chyba że wystąpi szczególny przypadek (np. obstrukcja, utrata uprawnień do wykonywania zawodu)¹³¹³. Wymagana jest również swoboda porozumiewania się z obrońcą, która nabiera szczególnego znaczenia w przypadku oskarżonych pozbawionych wolności (chodzi o to, by obrona nie ograniczała się do fizycznej obecności na rozprawie, lecz istniały warunki do uzgadniania linii obrony, przygotowywania do udziału oskarżonego w czynnościach procesowych, baczenie na jakość procedowania przez organy procesowe¹³¹⁴. Z omawianym standardem nie stoją w sprzeczności takie wymagania formalne, które regulują i ograniczają liczbę obrońców lub umożliwiają reagowanie na podjęcie obrony przez adwokata reprezentującego zarazem osoby o sprzecznych interesach¹³¹⁵, które polski ustawodawca przewiduje w art. 77 i art. 85§1i2 k.p.k. Odmienne natomiast należy ocenić możliwość ograniczenia bądź wyłączenia (nawet telefonicznego) kontaktu oskarżonego z przebywającym w innym miejscu obrońcą, w przypadku rozprawy prowadzonej zdalnie (art. 374 §7 k.p.k.)¹³¹⁶.

Trybunał strasburski nakłada na sądy obowiązek przyznania oskarżonemu obrońcy z urzędu przede wszystkim, kiedy istnieje konieczność ochrony dobra wymiaru sprawiedliwości, a nie ma on możliwości sfinansowania obrońcy z wyboru (ubóstwo nie musi być wykazane ponad wszelką wątpliwość, przy czym pozostawia się tu swobodę

¹³¹¹ M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja ...komentarz do art. 42 teza 201*.

¹³¹² B. Weiser [w:] *The Oxford Handbook of Criminal Process*. red. D.K. Brown, J.I. Turner, B. Weiser, Oxford 2019, s 104-109.

¹³¹³ Wyrok ETPC Dvorski przeciwko Chorwacji z 20 października 2015 r. skarga 25703/11, www.echr.coe.int.

¹³¹⁴ M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz...*, Warszawa 2021, s. 730.

¹³¹⁵ P. Hofmański, *Europejska Konwencja ...*s 307.

¹³¹⁶ Kwestia ta zostanie szerzej omówiona w Rozdziale VII. Rozprawa główna prowadzona w trybie zdalnym.

odnośnie sposobu i rodzaju badanych w tym zakresie okoliczności). Niezależnie jednak od przyczyn wymagających wyznaczenia oskarżonemu obrońcy z urzędu (także od tego, czy jest to obrona obligatoryjna, czy nie), wola oskarżonego co do osoby obrońcy nie jest wiążąca dla sądu¹³¹⁷. Małgorzata Wąsek-Wiaderek wskazuje również na kolejną istotną kwestię wynikającą z orzecznictwa ETPC, jaką jest powinność ochrony oskarżonego przed skutkami nieefektywnej reprezentacji wykonywanej przez obrońcę z urzędu. O ile bowiem, co do zasady, sąd nie ponosi odpowiedzialności za nieskuteczność obrony z urzędu (nawet z powodu zaniedbań obrońcy), to są sytuacje, gdy zaniechanie skutecznego reprezentowania oskarżonego przez obrońcę z urzędu jest tak oczywiste, że brak reakcji naruszyłby rzetelność procesu¹³¹⁸. Jak już ustalono w prawie polskim do wyznaczenia obrońcy z urzędu nie jest wymagane spełnienie tzw. przesłanki dobra wymiaru sprawiedliwości. Jednocześnie jednak na rozprawie głównej sąd jest uprawniony do dokonania oceny, czy obrona jest właściwie realizowana chociażby poprzez wymóg reakcji w przypadku rażącego naruszenia przez niego obowiązków procesowych (art. 20§1 k.p.k.), czy omówione już uregulowania dotyczące ustania stosunku obrony z wyboru oraz wniosku o zmianę obrońcy z urzędu (art. 378 k.p.k.). Z przyczyn już wyjaśnionych przyjęte w art. 378 k.p.k. rozwiązania w zakresie możliwych konsekwencji dla przebiegu rozprawy, poprzez dopuszczenie dalszej reprezentacji oskarżonego przez dotychczasowego obrońcę (art. 378§3 k.p.k.) z uwagi na brak faktycznego instrumentu umożliwiającego sądowi weryfikację, czy w istocie może to się odbyć bez uszczerbku dla prawa oskarżonego do obrony, budzą zastrzeżenia, co do ich zgodności z omawianym standardem konwencyjnym.

W sytuacji, kiedy zaistnieją przesłanki uzasadniające zmianę przez oskarżonego obrońcy ETPC wymaga, aby zagwarantować nowemu obrońcy stosowny czas do zapoznania się z materiałami sprawy i skonsultowania z mocodawcą, aby właściwie go reprezentować. Jeśli jednak oskarżony w sposób zawiniony ustanowił nowego obrońcę bezpośrednio przed samą rozprawą, nie może podnosić skutecznie naruszenia prawa do korzystania z obrońcy lub uprawnienia do dysponowania czasem umożliwiającym mu na przygotowanie się do obrony¹³¹⁹.

¹³¹⁷ M. Wąsek-Wiaderek, Standard ochrony praw oskarżonego w świetle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka [w:] System prawa karnego procesowego, tom VI Strony i inni uczestnicy postępowania karnego, red. nac. P. Hofmański, Warszawa 2016, s. 580-581.

¹³¹⁸ M. Wąsek Wiaderek, Standard ochrony praw oskarżonego ... s. 587-588

¹³¹⁹ M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz..., Warszawa 2021, s. 730.

Kolejna ze szczegółowych gwarancji wyznaczająca minimalny standard uprawnień oskarżonego w toku rzetelnego procesu karnego, to jego prawo do bezpłatnego korzystania z pomocy tłumacza, jeśli nie rozumie on języka używanego przed sądem (art. 6 ust. 3 lit e EKPC). Prawo to oprócz wymogu tłumaczenia ustnego przebiegu rozprawy przed sądem obejmuje także konieczność przekładu na zrozumiały dla oskarżonego (jak już wspomniano niekoniecznie ojczysty) język, przekazywanych mu pisemnych oświadczeń i dokumentów¹³²⁰. Niemniej jednak jak już wspomniano nie wymaga się tu jednak bezpłatnego tłumaczenia wszystkich dokumentów lub dowodów w formie pisemnej, załączonych do akt sprawy. Rola tłumacza przyznanego w ramach przedmiotowej gwarancji konwencyjnej sprowadza się do tego, aby zapewnić oskarżonemu zdobycie informacji o toczącym się przeciw niemu postępowaniu, jak też podjęcie obrony, w szczególności poprzez umożliwienie mu zrozumienia znaczenia i sensu przeprowadzanych czynności tym samym zapewnienia w nich faktycznego uczestnictwa, jak też przedstawienia swojej argumentacji, zajęcia stanowiska, zadawania pytań osobom przesłuchiwanym, składania wyjaśnień¹³²¹.

Obowiązek wyznaczenia tłumacza do udziału w czynnościach na rozprawie rozciąga się także na wymóg kontrolowania przez sąd stopnia dostateczności tłumaczenia jej przebiegu, tak aby faktycznie udzielona oskarżonemu pomoc odpowiadała rzeczywistej realizacji przysługującego mu uprawnienia¹³²². Jedynym kryterium decydującym o prawie do skorzystania z gwarancji art. 6 ust.3 lit. e EKPC jest stopień znajomości przez oskarżonego języka jakim posługuje się sąd. Gwarancja korzystania przez niego z bezpłatnej pomocy tłumacza (poniesione z tego tytułu koszty nie obciążają wówczas oskarżonego i nie można się domagać od niego ich zwrotu, bez względu na wynik postępowania¹³²³) przysługuje mu wówczas jeśli nie jest w stanie wysławić się w języku postępowania sądowego lub nie rozumie go w stopniu uniemożliwiającym zrozumienie treści i znaczenie czynności¹³²⁴ (w zgodzie z tym uregulowaniem pozostaje art. 72§1 -3 k.p.k.). Tym samym ustalając czy zachodzi konieczność zagwarantowania

¹³²⁰ C. Nowak, Prawo do rzetelnego procesu sądowego ...s.133.

¹³²¹ A. Lach „Rzetelne postępowanie dowodowe ...s.130.

¹³²² B. Gronowska, Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z dnia 24 września 2002 r. w sprawie Cuscani przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (dot. prawa do bezpłatnej pomocy tłumacza w procesie karnym), Prok.i Pr. 2003, nr 1, s. 155-158.

¹³²³ Wyrok ETPC z 28 listopada 1978 r., 6210/73, sprawa Luedicke, Belkacem i Koç przeciwko Niemcom, LEX nr 80804.

¹³²⁴ Wyrok ETPC z 21.02.1984 r. w sprawie Öztürk przeciwko Niemcom, skarga nr 8544/79, LEX nr 80977.

oskarżonemu pomocy tłumacza sąd oprócz poziomu posługiwania się przez oskarżonego językiem postępowania powinien uwzględnić także stopień skomplikowania sprawy, a jeśli ustanawia tłumacza innego języka niż ojczysty dla oskarżonego musi zbadać poziom jego rozumienia przez oskarżonego¹³²⁵.

Obowiązek ustanowienia bezpłatnego tłumacza oskarżonemu w razie zaistnienia okoliczności objętych art. 6 ust.3 pkt e obciąża sąd w każdym przypadku, bez względu na to, czy oskarżony o to wnosi, czy nie. Niemniej jednak nieuwzględnienie wniosku oskarżonego o przydzielenie mu bezpłatnej pomocy tłumacza w toku procesu wymaga wykazania przez organ procesowy, że oskarżony zna i rozumie język sądu, w sposób umożliwiający mu wypowiedanie się w nim i rozumienie sensu i treści czynności¹³²⁶.

V.5. Rozprawa sądowa, jako forum realizacji obrony oskarżonego, w kontekście jego prawa do konfrontacji ze świadkami oskarżenia (art. 6 ust.3 pkt d EKPC).

Przepis sformułowany w art. 6 ust. 3 lit d EKPC uprawnia oskarżonego do przesłuchania lub spowodowania przesłuchania świadków oskarżenia oraz żądania obecności i przesłuchania świadków obrony na takich samych warunkach, jak świadków oskarżenia. W istocie statuuje on, zatem prawo oskarżonego do konfrontacji ze świadkami oskarżenia oraz do powoływania świadków na swoją obronę¹³²⁷. Z uwagi na znaczenie tego unormowania dla przebiegu rozprawy przed sądem (etapu postępowania zarezerwowanego dla realizacji przedmiotowego uprawnienia przez oskarżonego) wskazane jest jego osobne omówienie.

Realizacja tego prawa na rozprawie głównej wymaga wezwania świadka oskarżenia na rozprawę i bezpośredniego jego przesłuchania. Polski model rozprawy głównej realizuje ten wymóg ustanawiając zasadę wzywania przez przewodniczącego świadków wskazanych przez oskarżyciela w skardze (art. 350§2 pkt2 k.p.k. w zw. z art.

¹³²⁵ A. Lach „Rzetelne postępowanie dowodowe ...s.130.

¹³²⁶ Wyrok ETPC z 19 grudnia 1989 r., skarga nr 10964/84, Brozicek przeciwko Włochom, LEX nr 81087.

¹³²⁷ K. Siczek, Prawo oskarżonego do udziału w przesłuchaniu świadków w polskim procesie karnym jako standard rzetelnego procesu (art. 6§3 lit.d EKPC), Lublin 2021, rozprawa doktorska, s 74-78.

333§1pkt1 k.p.k.) i to zgodnie z art. 369 k.p.k. w pierwszej kolejności. Możliwość odstąpienia od tego wymogu przewiduje jednak przywoływany już wielokrotnie art. 350a k.p.k. zezwalający przewodniczącemu na zaniechanie wezwania przesłuchanych już świadków, przebywających za granicą lub mających stwierdzić okoliczności, które nie są tak doniosłe, aby konieczne było ich przesłuchanie na rozprawie, w szczególności zaś takich, którym oskarżony nie zaprzecza. Niezależnie od tego możliwość zastąpienia bezpośredniego przesłuchania świadka protokołem jego zeznań/ wyjaśnień z postępowania przygotowawczego, sądowego bądź też innego ustawowo przewidzianego przewiduje art. 391§1i2 k.p.k. Dotyczy to: świadków przebywających za granicą lub takich, którym nie można było doręczyć wezwania, albo nie stawili się z powodu nieusuwalnych przeszkód. Ponadto także tych, którzy zmarli albo od wezwania, których na rozprawę przewodniczący w trybie art. 350a k.p.k. odstąpił. W orzecznictwie i doktrynie słusznie postuluje się, aby odstąpienie od bezpośredniego przesłuchania świadka na podstawie art. 391 § 1 lub 2 k.p.k., którego obrona nie miała możliwości przesłuchania lub doprowadzenia do przesłuchania w postępowaniu jurysdykcyjnym lub przygotowawczym następowało zgodnie z wypracowanym przez ETPC kierunkiem orzecznictwym pod kątem art. 6 ust. 3pkt d EKPC. Tym samym musi istnieć rzeczywista przyczyna uzasadniająca usprawiedliwioną nieobecność świadka, a sąd obowiązany jest do dochowania należytej staranności w podjęciu próby jego sprowadzenia na rozprawę. Jeśli zaś podlegające odczytaniu zeznania świadka stanowią wyłączny lub rozstrzygający dowód mający stanowić podstawę wyroku skazującego odstąpienie od jego przesłuchania nie może się odbyć z uszczerbkiem prawa do obrony o charakterze i zakresie, niedającym się pogodzić z gwarancjami znamienymi dla prawa do rzetelnego procesu przewidzianego przez art. 6 EKPC¹³²⁸. Uwagi te w szczególności należy odnieść do przywoływanej instytucji z art. 378a k.p.k.

Z kolei prawo oskarżonego do powoływania świadków na swoją obronę wymaga wyposażenia go w inicjatywę dowodową, także na rozprawie głównej. Polski model tej instytucji jak już ustalono prawo takie przewiduje dla oskarżonego (o czym jest on dodatkowo poucany po przesłuchaniu – art. 386§1 k.p.k.) w zasadzie bez ograniczenia czasowego jeśli chodzi o sprawstwo i winę, albowiem pomimo obowiązywania wspomianej już prekluzji dowodowej (art. 170§1 pkt 5i6 k.p.k.) przepis art. 170§1a

¹³²⁸D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2023, art. 391, teza 17, Wyrok SA w Gdańsku z 5.04.2017 r., II AKa 274/16, LEX nr 2381489.

k.p.k. zakazuje oddalenia wniosku dowodowego, jako złożonego po określonym przez sąd terminie lub wobec uznania że w oczywisty sposób zmierza on do przedłużenia postępowania, jeśli okoliczność która ma być udowodniona na jego podstawie ma istotne znaczenie dla ustalenia czy został dokonany czyn zabroniony czy stanowi przestępstwo a jeśli tak to jakie jakie.

Prawo oskarżonego do przesłuchania świadków, na których oskarżyciel opiera wystosowaną przeciw niemu skargę (w tym prawo uczestnictwa w tej czynności) i przedstawienia w analogicznym uwarunkowaniu świadków obrony (jak jego przeciwnik), wywodzone jest z konieczności zachowania w ramach rzetelnego procesu, równości warunków procesowych dla oskarżyciela i oskarżonego w walce o korzystny dla nich wynik procesu. Stąd też skuteczne podniesienie zarzutu naruszenia art. 6 ust. 3 pkt d EKPC skutkuje stwierdzeniem niezachowania rzetelności procesu, najczęściej poprzez pogwałcenie reguł znamiennej zasady równości broni¹³²⁹.

Przedmiotowe postanowienie Konwencji oddaje istotę prawa strony biernej do procesowego odpierania oskarżenia, gwarantując jej aktywne uczestnictwo w postępowaniu dowodowym oparte na regułach równości broni. Oprócz uprawnienia do podważania przeprowadzanych dowodów przyznaje oskarżonemu także samo prawo do przeprowadzania dowodów, przede wszystkim przez przesłuchiwanie świadków, zrównując w tym zakresie jego prawa z prawami posiadanymi przez oskarżyciela.¹³³⁰

Analizowane postanowienie Konwencji odnosi się zatem do fundamentalnych, minimalnych gwarancji oskarżonego, które ten co do zasady, powinien mieć zapewnione w trakcie toczącego się przeciw niemu postępowania karnego. Chodzi tu w szczególności o jego prawo do: inicjatywy dowodowej, uprawnienie do żądania przeprowadzenia na rozprawie bezpośredniego przesłuchania świadka oskarżenia (zamiast np. odczytania jego zeznań złożonych w postępowaniu przygotowawczym), jak też prawo domagania się uczestniczenia w tej czynności. W piśmiennictwie przedmiotu przyjmuje się, że omawiany przepis Konwencji (w zakresie ostatnich dwóch gwarancji) ma przede wszystkim na celu wyeliminowanie z podstawy dowodowej wyroku rozstrzygającego o odpowiedzialności karnej oskarżonego dowodów przeprowadzonych w sposób niekontradictoryjny, uniemożliwiający oskarżonemu sprawowania nad nimi nadzoru i

¹³²⁹ M. A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej Komentarz...*, Warszawa 2021, s. 743.

¹³³⁰ M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja ...komentarz do art. 42, teza 201*.

podejmowania właściwej w jego ocenie reakcji procesowej na nie¹³³¹. Innymi słowy gwarancja ta przeciwdziała możliwości skazania oskarżonego w oparciu o dowody, które nie zostały przeprowadzone w jego obecności na jawnej rozprawie, tym samym także, wobec których nie miał szansy podjąć aktywnej obrony. Wszelkie odstępstwa w tym zakresie, choć są możliwe, w szczególnych uzasadnionych przypadkach, to nie mogą godzić w prawo do obrony, którego istotą jest właśnie uprawnienie oskarżonego do odpierniania niekorzystnych dla niego dowodów, w tym w szczególności poprzez kwestionowanie twierdzeń zeznającego przeciw niemu świadka, czy to osobiście, czy też przez swojego obrońcę.¹³³² Jeśli zatem brak będzie możliwości przedstawienia obronie istotnych z punktu widzenia zarzutu aktu oskarżenia dowodów z uwagi np. na konieczność ochrony newralgicznych praw innego podmiotu, czy też zabezpieczenia interesu publicznego, aby zachować znamiona rzetelnego procesu, muszą istnieć specjalne mechanizmy wyrównujące wszelkie niedogodności obrony utrudniające realizację jej głównego celu w odniesieniu do tego dowodu. Zawsze bowiem procedura prowadząca do wydania orzeczenia skazującego oskarżonego przez sąd musi charakteryzować się kontradiktoryjnością oraz równością broni, jak też przestrzegać gwarancji mających na celu ochronę interesów oskarżonego.¹³³³ Generalnie bowiem zakłada się, że rzetelny proces karny to taki, w którym dowody, na których oskarżyciel opiera zarzut skierowany przeciwko oskarżonemu, są przeprowadzone w jego obecności w jawnym postępowaniu sądowym, gwarantującym kontradiktoryjność¹³³⁴.

Zrozumiałe jest przyznawanie przez art. 6 ust. 3 Konwencji większego znaczenia uprawnieniu oskarżonego do uczestnictwa w przesłuchaniu świadków oskarżenia w odniesieniu do pozostałych świadków (obrony). Wszak jego interes procesowy zazwyczaj jest ukierunkowany właśnie na podważenie twierdzeń tychże osób, które oskarżyciel wytypował do udowodnienia tez skierowanego przeciwko niemu aktu oskarżenia. Uczestnicząc w przesłuchaniu takiej osoby oskarżony (jego obrońca) może ujawniać i akcentować sądowi okoliczności podważające jej wiarygodność, w tym poprzez śledzenie

¹³³¹ P. Hofmański, Gwarancje art. 5 i art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w znowelizowanym polskim procesie karnym, EPS 2014, nr 1, s. 35.

¹³³² Wyrok ETPC z 17 września 2013 r., 23789/09, w sprawie Brzuszczyński przeciwko Polsce, LEX nr 1363098.

¹³³³ Decyzja ETPC z 28.05.2013 r., 67318/09, Twomey, Cameron i Guthrie przeciwko Wielkiej Brytanii, LEX nr 1318103.

¹³³⁴ Wyrok ETPC z 6 grudnia 1988 r., BARBERA, MESSEGUÉ I JABARDO przeciwko Hiszpanii, skarga nr 10590/83, LEX nr 81047.

kierunku jego wypowiedzi, zadawanie pytań, których potrzeba sformułowania wyłania się w zależności od przebiegu czynności przesłuchania, wydobywając w ten sposób informacje o korzystnym dla siebie wydzwieku lub uwypuklające ujemne cechy świadka, czy też kwestie mogące poddawać w wątpliwość jego rzetelność lub uczciwość, bądź wskazujące na posiadanie przez niego własnego interesu do przekazywania określonej wersji. Uczestnictwo w przesłuchaniach świadków obrony, którzy mają dostarczyć sądowi informacji o wydzwieku korzystnym dla oskarżonego, nie ma zatem tak istotnego znaczenia dla realizacji przez niego prawa do obrony w aspekcie rzetelności prowadzonego przeciw niemu postępowania¹³³⁵.

Jak już zasygnalizowano, prawo oskarżonego objęte art. 6 ust. 3 pkt d EKPC nie ma charakteru bezwzględnie w zakresie żadnej z wymienionych gwarancji. W odniesieniu do pierwszej z nich – to jest prawa powoływania świadków na swoją korzyść, co oczywiste, nie skutkuje nakazem uwzględniania wszystkich wniosków dowodowych obrony w omawianym zakresie. Do naruszenia rzetelności procesu sądowego może dojść bowiem w większości przypadków tylko wówczas, kiedy nieuwzględnienie wniosku o przesłuchanie danego świadka naruszało prawo do obrony oskarżonego, bowiem mogłoby prowadzić do poczynienia odmiennych – korzystnych dla tej strony ustaleń¹³³⁶, bądź też było wysoce prawdopodobne, że przesłuchanie postulowanego przez obronę świadka istotnie poprawiłoby jej położenie procesowe¹³³⁷. Weryfikacja tego, czy odmowa przesłuchania przed sądem świadka wnioskowanego przez obronę pozostaje w zgodzie z art. 6 ust.3 pkt d Konwencji, Trybunał strasburski uzależnia od trzech kwestii: czy wniosek o przeprowadzenie tego dowodu został należycie umotywowany pod kątem jego wagi w zakresie ustaleń odnoszących się do zarzutu aktu oskarżenia, czy sąd dokonał faktycznej oceny znaczenia zeznań postulowanego świadka i przedstawił wyczerpujące powody negatywnej decyzji, jak też czy odmowa przeprowadzenia dowodu doprowadziła do osłabienia ogólnej rzetelności postępowania¹³³⁸. W ten sposób ETPC z jednej strony akcentuje, że ocenę tę determinuje ustalenie, czy została generalnie zachowana rzetelność procesu przez co nie powinna być ona automatyczna i zbyt rygorystyczna, z drugiej zaś

¹³³⁵ K. Siczek, Prowadzenie postępowania dowodowego w czasie nieobecności oskarżonego w świetle orzecznictwa strasburskiego i nowych regulacji Kodeksu postępowania karnego zawartych w art. 378a, *Studia Prawnoustrojowe* 2021/ 52 , s. 429.

¹³³⁶ C. Nowak, *Prawo do rzetelnego procesu sądowego ...*s.129.

¹³³⁷ M. A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej Komentarz...*, Warszawa 2021, s. 745.

¹³³⁸ M. A. Nowicki, Zarzut oskarżonej o terroryzm, że jej proces karny nie był rzetelny. Omówienie wyroku Wielkiej Izby ETPC z dnia 18 grudnia 2018 r., 36658/05 (Murtazaliyeva), LEX/el. 2019.

zastrzega, że to właśnie dwa pierwsze kryteria mogą decydować o spełnieniu lub nie wymogów tejże rzetelności¹³³⁹.

W odniesieniu do nieprzesłuchania przed sądem świadka, którego zeznania są podstawą skazania oskarżonego ETPC przyjmuje, że może to mieć miejsce wówczas, kiedy niestawiennictwo na rozprawę takiego świadka wynika z ważnych powodów (zaistniałych obiektywnie przeszkód o charakterze faktycznym, bądź wynikających z konieczności ochrony innych istotnych dóbr). Kolejną, jak się wydaje jeszcze istotniejszą kwestią dla oceny rzetelności postępowania sądowego powinno być także ustalenie, czy zeznania takiego świadka (wyjaśnienia współoskarżonego¹³⁴⁰) stanowią wyłączną lub główną podstawę dowodową wyroku przypisującego oskarżonemu popełnienie zarzuconego mu przestępstwa. W takiej bowiem sytuacji, co do zasady, stopień naruszenia prawa do obrony najczęściej będzie na tyle wysoki, że przyjęcie możliwości pogodzenia tego naruszenia ze standardami art. 6 EKPC może okazać się niemożliwe¹³⁴¹. Zawsze, więc kiedy zeznania świadka mają istotne znaczenie dla odpowiedzialności karnej oskarżonego (także z uwagi na wymóg respektowania zasady bezpośredniości) sąd przed odczytaniem protokołu jego zeznań powinien w pierwszej kolejności rozważyć, czy nie jest możliwe przeprowadzenie takiego przesłuchania w formie zdalnej (art. 177§1a k.p.k.), ewentualnie przez sędziego wyznaczonego lub sąd wezwany (art.396§2k.p.k.), jeśli przeszkoda powodująca niestawiennictwo świadka jest tego rodzaju, że umożliwi przeprowadzenie czynności w takim trybie¹³⁴².

Dalszą okolicznością podlegającą badaniu przez Trybunał jest także ustalenie, czy w zaistniałej sytuacji uruchomione zostały gwarancje w wystarczający sposób równoważące pozbawienie obrony możliwości przesłuchania wskazanego świadka

¹³³⁹ M. A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej komenarz...*, Warszawa 2021, s. 745.

¹³⁴⁰ Wyrok ETPC z 23.01.2018 r., 58683/08, w sprawie Kuchta przeciwko Polsce, LEX nr 2428733, gdzie Trybunał uznał, że doszło do naruszenia art. 6 ust.3 pkt d EKPC poprzez oparcie wyroku skazującego oskarżonego na wyjaśnieniach współoskarżonego (w przesłuchaniu którego nie uczestniczył oskarżony ani jego obrońca) odczytanych na rozprawie w związku z jego niestawiennictwem. Zob. także D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość...*, s. 228. Por. także wyrok SN z 17 stycznia 2018 r., sygn. V KK 257/17, LEX nr 2454229 akcentujący możliwość uznania obecności oskarżonego z za obowiązkową na rozprawie jeśli uzasadnione jest to realizacją celów procesu karnego, w tym poprzez konieczność ochrony praw innych stron.

¹³⁴¹ M. A. Nowicki, *Al-Khawaja i Tahery przeciwko Wielkiej Brytanii* - wyrok ETPC z dnia 15 grudnia 2011 r., skargi nr 26766/05 i 22228/06, LEX nr 1100193 oraz [w:] M.A. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2011*, LEX, 2012, s.285, LEX 2012, zob. także D. Świecki [w:] *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2022, art. 391 (teza 17).

¹³⁴² Por. D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2023, art. 391, tezy 19 i 23.

oskarżenia na rozprawie. Chodzi tu w szczególności o instrumenty prawne pozwalające na kompensatę uszczerbku jaki poniosła obrona na skutek odstępstwa od zasady i dopuszczenia przeciwko oskarżonemu niezwyfikowanego dowodu, tak, aby globalnie postępowanie można było uznać za rzetelne (np. poprzez uczestnictwo obrońcy w przesłuchaniu świadka, istnienie szczególnych cech wykorzystanego dowodu świadczących o jego miarodajności np. w postaci zapisu audio-wizualnego czynności, przesłuchania przeprowadzonego przez sędziego, czy ewentualnie ustalenie jego wiarygodności w inny sposób niż bezpośrednio przesłuchanie). Tak przeprowadzona kontrola prawidłowości postępowania odnośnie do istotności danego dowodu, okoliczności weryfikujących jego wiarygodność, jak też mechanizmów wyrównujących, pozwoli dopiero na ustalenie możliwości (w aspekcie rzetelnego postępowania sądowego) oparcia wyroku przypisującego oskarżonemu odpowiedzialność karną na zeznaniach nieprzesłuchanego na rozprawie świadka¹³⁴³.

Pożądany poziom gwarancji wyrównujących niedogodności wykonywania prawa do obrony z uwagi na odstępianie od przesłuchania świadka oskarżenia lub pozbawienia prawa uczestnictwa strony w jego przesłuchaniu jest tym wyższy, im większa jest moc dowodowa wykorzystanych zeznań¹³⁴⁴.

W powyższym zakresie szczególną rolę będzie zatem odgrywał poziom gwarancji posiadanych przez oskarżonego w zakresie możliwości uczestnictwa w czynnościach dowodowych w fazie postępowania poprzedzającej postępowanie sądowe. Zabezpieczone bowiem tam dowody precyzują fakty podlegające badaniu przez sąd w aspekcie zarzutu aktu oskarżenia. Należy tu bowiem mieć na uwadze, że przesłuchania świadków przed rozprawą są czynnościami, co do zasady, przygotowawczymi w zakresie dowodów gromadzonych w celu przedstawienia ich przed sądem. Zaś rozprawa jest dopiero forum, w ramach którego sąd głównie w oparciu o bezpośrednio przeprowadzane dowody kształtuje ocenę co do ich wiarygodności, rozstrzygając winę oskarżonego¹³⁴⁵. Tym samym naruszenie w tym kontekście prawa do obrony na etapie postępowania przed wniesieniem sprawy do sądu, w przypadku wykorzystania uzyskanego z ówczesnym uszczerbkiem praw oskarżonego dowodu, może skutkować podważeniem rzetelności

¹³⁴³ Wyrok ETPC z 17 września 2013 r., 23789/09, Brzuszczyński przeciwko Polsce, LEX nr 1363098.

¹³⁴⁴ Wyrok Schatschaschwili przeciwko Niemcom z 15 grudnia 2015r., Wielka Izba, skarga nr 9154/10, §116 - M. A. Nowicki Wokół Konwencji Europejskiej...2021, s. 699.

¹³⁴⁵ A. Lach, Rzetelne postępowanie dowodowe ...s.160, odwołujący się do Wyroku ETPC z 25 kwietnia 2013 r., 51198/08, ERKAPIĆ v. CHORWACJA (§75), LEX nr 1306167,

całego procesu w aspekcie art. 6 ust.3 lit.d Konwencji¹³⁴⁶. Przypomnienia wymaga bowiem to, że oparcie wyroku skazującego oskarżonego za popełnienie przestępstwa na zeznaniach pochodzących z przesłuchania przeprowadzonego przez funkcjonariusza policji, bądź prokuratora pozostaje w zgodzie z art. 6 ust. 3 pkt. d EKPC (w szczególności kiedy korespondują one z innymi dowodami), o ile nie zostało naruszone prawo do obrony oskarżonego w zakresie tego dowodu. Tym samym istotne jest, aby oskarżony miał zapewnioną możliwość podważenia wiarygodności takiego świadka, w tym poprzez zadawanie mu pytań, w toku jego przesłuchania lub w późniejszej fazie postępowania¹³⁴⁷.

Jak wynika z powyższego trójstopniowe badanie zgodności z art. 6 ust.1i 3 pkt d Konwencji postępowania, w którym wyrok skazujący oparty został na zeznaniach nieobecnego, tym samym nieprzesłuchanego na rozprawie świadka, pomimo jego zdeterminowania zasadą „dowodu wyłącznego lub rozstrzygającego” nie podlega jednak obecnie zdaniem Trybunału strasburskiego sztywnym regułom szczegółowym, rozpatrywanym niezależnie od siebie. Postępowanie takie musi być bowiem poddane ocenie globalnej uzależnionej od konkretnych okoliczności, która dopiero przesądzi, czy proces jako całość spełniał wymogi rzetelnego¹³⁴⁸. Takie podejście wydaje się uwzględniać konieczność godzenia najistotniejszych gwarancji procesowych, wyznaczających rzetelność procesu z pozostałymi różnymi funkcjami postępowania karnego, które łącznie zmierzają do osiągnięcia stanu sprawiedliwości materialnej¹³⁴⁹.

W polskim systemie prawnym podejrzany i jego obrońca w toku postępowania przygotowawczego nie mają bezwzględnie zagwarantowanego prawa udziału w czynności przesłuchania świadków oskarżenia. Jak już, bowiem sygnalizowano regulujący tę kwestię przepis art. 317§2 k.p.k. pomimo złożenia przez nich takiego wniosku daje prokuratorowi prawo niedopuszczenia ich do udziału w tej czynności z

¹³⁴⁶ Wyrok Schatschaschwili przeciwko Niemcom ...– M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej Komentarz..., Warszawa 2021, s. 695.

¹³⁴⁷ M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz..., Warszawa 2021, s. 747.

¹³⁴⁸ Wyroki ETPC w sprawach: Schatschaschwili przeciwko Niemcom (§106), Al-Khawaja i Tahery przeciwko Wielkiej Brytanii - wyrok ETPC z dnia 15 grudnia 2011 r., skargi nr 26766/05 i 22228/06, (§146–147) LEX nr 1100193, jak też w sprawie Seton przeciwko Wielkiej Brytanii - M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej...2021, s. 696. , K. Warecka, Strasburg, dowód z nagranej rozmowy telefonicznej nieobecnego świadka dopuszczalny. Seton przeciwko Zjednoczonemu Królestwu - wyrok ETPC z dnia 31 marca 2016 r., skarga nr 55287/10, LEX/el. 2016.

¹³⁴⁹ R. Olszewski, O stabilności i funkcji gwarancyjnej prawa karnego procesowego [w:] *Artes serviunt vita sapientia imperat. Proces karny sensu largo. Rzeczywistość i wyzwania. Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzycy z okazji 70. urodzin* (red. nauk. R. Olszewski, D. Świecki, J. Kasiński, P. Misztal, K. Rydz-Sybilak, A. Małolepszy), Łódź 2019, s. 77.

uwagi na „ważny interes śledztwa”, a w odniesieniu do podejrzanego pozbawionego wolności także, kiedy jego sprowadzenie wiązałoby się z „możliwością spowodowania poważnych trudności” (chyba, że dotyczy to czynności niepowtarzalnej, o jakiej mowa w art. 316§2 k.p.k.). W przypadku, więc, kiedy na rozprawie dojdzie do zastąpienia przesłuchania świadka w trybie art. 391§lub 2 k.p.k. protokołem jego zeznań z postępowania przygotowawczego, do której to czynności nie zostali dopuszczeni podejrzany i jego obrońca i dowód ten będzie stanowił następnie podstawę wyroku skazującego oskarżonego, na rozprawę główną przeniknie systemowy brak gwarancji z art. 6 ust. 3 lit. d. W takim, więc układzie procesowym i faktycznym może dojść do naruszenia omawianego standardu, bowiem oskarżony oraz jego obrońca ponownie w toku postępowania karnego zostaną pozbawieni możliwości zadawania pytań świadkowi oskarżenia, pomimo istnienia takiej możliwości w postępowaniu przygotowawczym. W omawianym aspekcie model rozprawy głównej, z uwagi na konstrukcję przyjętą w zakresie czynności przesłuchania świadków w postępowaniu przygotowawczym, wydaje się nie w pełni uwzględniać wymogi analizowanego standardu konwencyjnego, jeśli chodzi o rozwiązania umożliwiające oparcie wyroku skazującego na dowodach z osobowych źródeł dowodowych, utrwalonych w postępowaniu przygotowawczym zamiast bezpośredniego przesłuchania tych osób przed sądem.

Całokształt powyższych okoliczności powinien być uwzględniony także w odniesieniu do instytucji z art. 378a k.p.k. Kolejny raz należy, bowiem przypomnieć, że rozwiązanie to zakłada możliwość przesłuchania świadków oskarżenia pomimo usprawiedliwionej nieobecności oskarżonego i jego obrońcy zaś (ograniczone i mało skuteczne) ich prawo złożenia wniosku o ponowne przeprowadzenie tych dowodów nie odnosi się do ich powtórzenia, lecz jedynie do przeprowadzenia w uzupełniającym zakresie.

Rozdział VI. Charakterystyka struktury i przebiegu rozprawy głównej.

VI.1. Zagadnienia wprowadzające.

Funkcjonujący w polskiej procedurze schemat rozprawy głównej realizację celów tej instytucji w znacznej mierze wiąże z czynnościami mającymi miejsce przed jej rozpoczęciem. Podjęte pomiędzy wpływem aktu oskarżenia do sądu a rozpatrzeniem sprawy na rozprawie czynności powinny umożliwić wywiązanie się przez przewodniczącego z nałożonego na niego obowiązku dążenia do tego, aby rozstrzygnięcie tej sprawy nastąpiło na pierwszym terminie rozprawy głównej, a w sprawach, w których jest to niemożliwe do maksymalnego usprawnienia postępowania tak, aby zagwarantować ich rozpoznanie bez zbędnej zwłoki. Ustawodawca modelowo, zatem przewiduje po wstępnej formalnej kontroli skargi oskarżyciela merytoryczną weryfikację sprawy przez przewodniczącego nie tylko pod kątem jej zdatności do rozpoznania na rozprawie lecz także mającą na celu podjęcie kroków zwiększających efektywność tej formy postępowania jurysdykcyjnego. Ustalony przez ustawodawcę w tym zakresie schemat proceduralny zakłada konieczność znajomości przez przewodniczącego akt skompletowanych przez oskarżyciela. Jest to niezbędne w celu ustalenia ewentualnej możliwości rozpoznania sprawy na posiedzeniu, skontrolowania jej pod kątem istnienia ewentualnych przeszkód procesowych, zaplanowania kolejności czynności, segregacji dowodów podlegających przeprowadzeniu bądź ujawnieniu na rozprawie przy uwzględnieniu ich specyfiki, rodzaju, kierunku i znaczenia dla rozstrzygnięcia. Chodzi tu o rozplanowanie swobodnego scenariusza czynności przede wszystkim o charakterze dowodowym głównie poprzez dopasowanie treści i wniosków aktu oskarżenia do ustawowego wzorca strukturalnego i funkcjonalnego rozprawy głównej. Kwestie te oraz związane z nimi okoliczności mają znaczenie dla modelowego ukształtowania rozprawy głównej tak, aby skorelować cele przynależne związanej z nią zasadzie koncentracji z wymogami rzetelnego postępowania oraz ustawowo nałożonymi na sąd obowiązkami w celu sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy i wydania słusznego wyroku w oparciu o prawdziwe ustalenia faktyczne. Zagadnienia te wymagają omówienia w pierwszej kolejności, bowiem to one nadają charakter procesowy rozprawie

głównej, jako systemowo ustalonej strukturze kolejnych segmentów, zarezerwowanych dla odrębnych czynności, wymaganych zdaniem ustawodawcy do wydania wyroku.

VI.1.a. Posiedzenie wstępne.

Instytucją rzutującą na model rozprawy głównej jest powiązane z nią, a przewidziane przez ustawodawcę w ramach czynności przygotowawczych do rozprawy posiedzenie wstępne. Ma ono na celu zaplanowanie czynności procesowych, a zwłaszcza dowodowych, w celu ich sprawnego przeprowadzenia w toku rozprawy, przy równoczesnej redukcji czynników mogących przedłużać postępowanie, w tym zwłaszcza wymagających odroczenia rozprawy.

Skierowanie sprawy na rozprawę główną w stanie prawnym obowiązującym przed 1 lipca 2015r. odbywało się, co do zasady, jedynie¹³⁵⁰ na podstawie wydanego w trybie art. 350 k.p.k. pisemnego zarządzenia prezesa sądu (przewodniczącego składu orzekającego/upoważnionego sędziego – art. 93§2 k.p.k.) oznaczającego: datę, godzinę tej czynności, salę rozpraw, strony oraz pozostałe osoby, podlegające wezwaniu lub zawiadomieniu, jak też inne konieczne czynności umożliwiające przeprowadzenie rozprawy, w tym w każdym przypadku polecenie sprowadzenia na nią oskarżonego pozbawionego wolności.

Nowelizacja Kodeksu postępowania karnego, która weszła w życie 1 lipca 2015r.¹³⁵¹, w ramach zmiany modelu postępowania sądowego poprzez zwiększenie jego kontrydiktoryjności, wprowadziła w art. 349 instytucję posiedzenia przygotowawczego przed rozprawą główną. Posiedzenie to miało charakter obligatoryjny w sprawach, w których zakres spodziewanego postępowania dowodowego, czynił w ocenie prezesa sądu prawdopodobną konieczność wyznaczenia minimalnie pięciu terminów rozprawy.

Wprowadzenie omawianej instytucji ustawodawca postrzegał jako uwzględnienie zgłaszanych powszechnie postulatów co do konieczności wzmożenia sprawności i

¹³⁵⁰ W postępowaniu w sprawach z oskarżenia prywatnego, skierowanie sprawy na rozprawę główną z oznaczeniem jej terminu może nastąpić w toku posiedzenia pojednawczego - art. 491 §2 k.p.k.

¹³⁵¹ Na mocy ustawy zmieniającej Kodeks postępowania karnego z 27 września 2013 r. - Dz.U.2013.1247.

Art. 349 w brzmieniu poprzednio obowiązującym upoważniał prezesa sądu do skierowania sprawy na posiedzenie jeśli uznał, że ze względu na skomplikowanie sprawy bądź inne istotne okoliczności mogło to usprawnić postępowanie, w szczególności poprzez właściwe przygotowanie i przeprowadzenie rozprawy głównej. W praktyce instytucja ta była wykorzystywana bardzo rzadko.

skrócenia okresu trwania postępowania sądowego. Zaplanowanie przebiegu rozprawy w ramach posiedzenia przygotowawczego umożliwić miało koncentrację czynności w toku rozprawy głównej, jak też eliminację czynników przedłużających późniejsze postępowanie przed sądem, w tym poprzez zapobieżenie sytuacji, w których wymóg przeprowadzania kolejnych czynności powodował konieczność przerwy lub odroczenia rozprawy.¹³⁵² W istocie takiej funkcji posiedzenia przygotowawczego upatrywano już pod rządami Kodeksu postępowania karnego z 1969r.¹³⁵³. Należy tu zauważyć, że wprowadzenie tego typu posiedzeń o charakterze porządkowo - organizacyjnym przed rozprawą główną, nastąpiło do obecnie obowiązującego Kodeksu postępowania karnego poprzez wyodrębnienie w nim rozdziału 41 opatrzonego tytułem „Przygotowanie do rozprawy głównej” (art. 348–354 k.p.k.). W ten sposób skonstruowana została faza postępowania odpowiedzialna za czynności poprzedzające rozprawę główną, następująca po formalnej i merytorycznej weryfikacji aktu oskarżenia (art. 337 i 339 k.p.k.)¹³⁵⁴.

W tym miejscu należy wskazać, że posiedzenie organizacyjne przed rozprawą sądową jest charakterystyczne dla kontradiktoryjnego modelu anglosaskiego. To tu bowiem przejawia się rola kierownicza sądu, który właśnie na tym etapie planuje przebieg postępowania dowodowego prowadzonego przez strony. W modelu tym posiedzenie stanowi bardzo istotny element, bowiem wykorzystywane jest jako instrument pozwalający sędziemu na zachowanie późniejszej nieaktywności w czasie postępowania głównego przed sądem oraz wyeliminowanie już na tym etapie dowodów, które strona zamierza przeprowadzić na rozprawie, gdy są one np. nielegalne. W toku posiedzenia przygotowawczego sędzia w ramach zarządzania sprawą (*case management*) opracowuje przebieg postępowania dowodowego na planowanej rozprawie w sposób realizujący zasadę koncentracji. Pozwala to na nieangażowanie się w przebieg postępowania dowodowego przed sądem. Jego zadaniem jest jednak czuwanie na rozprawie, aby strony postępowały według ustalonych reguł kształtujących postępowanie dowodowe, którego organizację zaplanował na posiedzeniu przygotowawczym. Aktywne zarządzanie sprawą na etapie poprzedzającym rozprawę, co oczywiste wymaga czynnego uczestnictwa stron - pod rygorem nałożenia na nie kary pieniężnej. Sędzia po zapoznaniu

¹³⁵² R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, Lex -stan prawny na 1 maja 2021r., komentarz art. 349, teza 2.

¹³⁵³ R. Kalinowski, Rozprawa główna, s. 12.

¹³⁵⁴ H. Paluszkiwicz, O udziale prokuratora w przygotowaniu rozprawy głównej ..., s. 324.

się z zamierzeniami proceduralnymi i wnioskami stron ustala na posiedzeniu przygotowawczym terminarz czynności, które zostaną przeprowadzone na rozprawie¹³⁵⁵.

Znaczenie tej instytucji dla modelu kontradiktoryjnego uzasadniało zatem ówczesne wprowadzenie w ramach nowelizacji, kształtującej postępowanie w tym kierunku posiedzenia przed rozprawą (art. 349 k.p.k.), nazywanego wówczas m.in. organizacyjnym, przygotowawczym, bądź przedwstępnym¹³⁵⁶. Posiedzenie to uważano wówczas jako rozwiązanie mające na celu usprawnienie rozprawy, w założeniu mającej odzwierciedlać konfrontację przeciwstawnych stron¹³⁵⁷. Niezależnie od tego prezesowi sądu pozostawiono możliwość skierowania sprawy na takie posiedzenie, także wtedy kiedy uznał, że może to usprawnić planowanie i organizację rozprawy głównej (art. 349§2 k.p.k.). W przypadku wyznaczenia omawianego posiedzenia przed rozprawą, kiedy to sąd (w składzie jednoosobowym - art.30§1 k.p.k.) uwzględniał lub oddalał wnioski dowodowe stron (ich przedstawicieli), a przewodniczący składu orzekającego, biorąc pod uwagę ich sugestie rozstrzygał o kolejności przeprowadzenia dowodów, toku i zorganizowaniu rozprawy głównej i pozostałych istotnych kwestiach, a w szczególności wyznaczał jej terminy przy odpowiednim zastosowaniu art. 350§2-4 k.p.k. (art. 349§7k.p.k.). Kodeks postępowania karnego przewiduje zatem dwie drogi wyznaczenia przez przewodniczącego (już wyłącznie składu orzekającego – por. także art. 350§2 k.p.k. w brzmieniu od 1 lipca 2015r.) rozprawy głównej: w drodze pisemnego zarządzenia o jakim mowa w art. 350§2 k.p.k. bądź wydanego na posiedzeniu w trybie art. 349§7 k.p.k. (przy odpowiednim zastosowaniu art. 350§2-4 k.p.k.) Ogłoszenie tego drugiego zarządzenia w zakresie terminów rozprawy głównej ustawodawca uznał za równoznaczne z wezwaniem lub zawiadomieniem osób obecnych na posiedzeniu (art. 349§8 k.p.k.).

Pomimo odejścia od modelu postępowania o zwiększonej kontradiktoryjności w 2016r. ustawodawca pozostawił instytucję posiedzenia przygotowawczego w niezmienionej formie. Kolejna modyfikacja tego rozwiązania procesowego nastąpiła 22

¹³⁵⁵ H. Kuczyńska, Analiza prawnoporównacza modelu ..., s. 201-202

¹³⁵⁶ Zob: R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, art. 349, Lex, stan prawny na 1 maja 2021r., teza 1, Por. min. także min. P. Rogoziński [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów, red. S. Steinborn, LEX/el. 2016, art. 349, K. Eichstaedt [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do zmian 2016, red. D. Świecki, Warszawa 2016, Lex-art. 349.

¹³⁵⁷ K. Dudka, H. Paluszkiwicz, Posiedzenie organizacyjne sądu pierwszej instancji (art. 349 k.p.k.), Pr.w Dzia 2015, nr 22, s. 77.

czerwca 2021r.¹³⁵⁸, kiedy to zmieniając przepis art. 349 k.p.k. ustawodawca opatrzył przedmiotowe posiedzenie nazwą wstępne¹³⁵⁹. Nowelizacja ta wprowadziła wymóg obowiązkowego skierowania sprawy na to posiedzenie (rezygnując z fakultatywnej jego wersji, w przypadku innym niż złożenie wniosku przez oskarżonego o wydanie wyroku w trybie art. 387§1 k.p.k.) przez przewodniczącego składu orzekającego każdej sprawy z oskarżenia publicznego¹³⁶⁰, w której przewidywane postępowanie dowodowe wskazuje, że przewód sądowy nie zostanie zamknięty na pierwszym terminie rozprawy. Co znamienne posiedzenie wstępne może być wyznaczone na ten sam dzień co rozprawa główna (art. 349§1 k.p.k.). Jednakże z inicjatywy strony lub z urzędu możliwe jest skierowanie sprawy w przedmiocie planowania i organizacji rozprawy także po rozpoczęciu przewodu sądowego, jeśli usprawni to dalszy tok postępowania (art.349§11 k.p.k.). Uczestniczące w posiedzeniu podmioty (wprowadzono tu obowiązkowy udział: prokuratora, obrońcy i pełnomocnika oskarżyciela posiłkowego, innych stron i pokrzywdzonego jeśli przewodniczący tak zadecyduje) mają prawo zajęcia stanowiska, co do postulowanego przebiegu i zorganizowania rozprawy głównej. Ich wnioski mogą dotyczyć w szczególności: dogodności terminów rozprawy, sposobu przeprowadzania dowodów (np. bezpośrednio, w tym np. na odległość lub przez odczytanie, ich kolejności, potrzeby sprowadzenia dowodów rzeczowych), trybu uczestnictwa w rozprawie (np. wniosek o uczestnictwo w formie zdalnej), czy też wniosków dowodowych innych stron. (art. 349§3-5 k.p.k.). W toku tego posiedzenia przewodniczący jest obecnie zobligowany do wyznaczenia minimum pięciu terminów rozprawy, chyba że zakres planowanego postępowania dowodowego wskazuje na wystarczającą mniejszą ich liczbę. Ogłoszenie

¹³⁵⁸ Ustawa z 20 IV 2021 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1023).

¹³⁵⁹ W piśmiennictwie zwraca się uwagę na nieadekwatność nazwy tego posiedzenia, bowiem przystaje ona min. do posiedzenia wyznaczonego w trybie art. 339 k.p.k., zaś posiedzenie o jakim mowa w art. 349 k.p.k. ma charakter „organizacyjnego” - zob. min. K. Eichstaedt [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 349, teza 2.

¹³⁶⁰ K. Eichstaedt [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 349, teza 3, zauważa, że art. 349§3 k.p.k. (w brzmieniu od 22 czerwca 2021r.) jako obowiązkowego uczestnika posiedzenia wstępnego nie wymienia pełnomocnika oskarżyciela prywatnego (wymieniając pełnomocnika oskarżyciela posiłkowego), jednocześnie w przypadku spraw z oskarżenia prywatnoskargowego przepisy art. 489 § 1 k.p.k. i art. 495 § 1 k.p.k. wymagają ich skierowania na posiedzenie pojednawcze, w toku którego jest możliwe wyznaczenie rozprawy, co uzasadnia pogląd, że nie jest tu przewidziane posiedzenie wstępne, o jakim mowa w art. 349 k.p.k.

przez przewodniczącego wydanego w tym zakresie zarządzenia o terminach rozprawy głównej jest równoznaczne z wezwaniem na nie lub zawiadomieniem o nich stron i pozostałych podmiotów biorących udział w posiedzeniu (art. 349§8 k.p.k.).

Instytucja posiedzenia wstępnego, pomimo jej obligatoryjnego charakteru w sprawach, w których przewiduje się, że nie dojdzie na pierwszym terminie do zamknięcia przewodu sądowego, ma w praktyce niewielkie znaczenie. W przeciwieństwie, bowiem do modelu anglosaskiego, wskazane rozwiązanie nie stanowi elementu konstrukcyjnego w zakresie kształtu czy przebiegu postępowania sądowego. Nie jest to zatem wymagane w modelu kontradiktoryjnym forum, odpowiadające za „zarządzanie sprawą”, skoro decydować o kształcie i zakresie postępowania dowodowego będzie na bieżąco przewodniczący, w toku całej rozprawy. Posiedzenie to nie pełni również spotykanej np. w amerykańskim prawie funkcji związanej z ujawnieniem dowodów stronie przeciwnej lub potrzebą utrwalenia dowodu, po to, aby w ramach wyjątku umożliwić przed sądem ujawnienie tego dowodu jako pochodnego¹³⁶¹. Wątpliwy jest również faktyczny charakter porządkowy takiego posiedzenia upatrujący w nim forum, na którym następuje merytoryczna kontrola dopuszczalności skierowania sprawy na rozprawę. Choć trzeba tu zastrzec, że niewątpliwie intencją ustawodawcy było stworzenie realnego instrumentu usprawniającego i przyspieszającego postępowanie, bowiem nawet w przypadku bezwzględnych przeszkód procesowych ustanowił on prekluzję do ich zgłaszania przez strony, przewidując w tym zakresie jako graniczny, zasadniczo właśnie ten punkt czasowy w toku postępowania (art. 349§6i7 k.p.k.)¹³⁶².

W obecnym kształcie rozprawy głównej, w zasadzie ani sąd ani strony w praktyce nie mają wystarczającej motywacji do czynnego udziału w tej dodatkowej czynności przed rozprawą. Tymczasem instytucja ta traci na znaczeniu, kiedy nie uczestniczą w niej aktywnie wszystkie strony. Należy tu podzielić bowiem pogląd, że sąd dla zorganizowania rozprawy nie musi odbywać dodatkowego posiedzenia z samym sobą. Także w przypadkach, w których oskarżony nie posiada obrońcy (sytuacje te są częstsze wobec zlikwidowania instytucji korelującej ze zwiększeniem kontradiktoryjnego charakteru postępowania sądowego w postaci art. 80a k.p.k., umożliwiającego wyznaczenie oskarżonemu obrońcy na tzw. żądanie) posiedzenie przygotowawcze nie spełnia swojej roli. Również możliwość zgłaszania wniosków dowodowych w toku

¹³⁶¹ H. Kuczyńska „Analiza prawno porównawcza modelu”, s. 205-206.

¹³⁶² Por. K. Eichstaedt [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 349, (teza 14).

całego postępowania (pomimo wprowadzenia częściowej prekluzji dowodowej - art. 170§1 pkt 6 k.p.k.) sprzeciwia się upatrywaniu rzekomej głównej szansy wpływu tego posiedzenia poprzez aktywne uczestnictwo stron na tok postępowania dowodowego¹³⁶³. W szczególności, że sąd z urzędu jest obowiązany do dopuszczania wszystkich dowodów do czasu, aż nie wyjaśni całej sprawy. Przy czym oskarżony, zgodnie z istotą domniemania niewinności z przedstawieniem ewentualnych wniosków dowodowych może się wstrzymywać do czasu, „aż oskarżyciel nie udowodni mu winy”. Okoliczności te, jak trafnie przewidziała Hanna Paluszkiewicz, dość szybko pozbawiły znaczenia praktycznego omawianego rozwiązania procesowego¹³⁶⁴.

Przedstawiciele procesowi stron (o ile występują w sprawie) w praktyce są najbardziej zainteresowani stawiennictwem na posiedzenie wstępne po to, aby sąd nie wyznaczył terminów rozpraw w czasie, kiedy mają zaplanowane obowiązki w innych sprawach. Zatem posiedzenie wstępne organizuje rozprawę główną bardziej co do jej terminów, niż co do przebiegu postępowania dowodowego. Jednak nawet i w tym przypadku przedstawiciele ci posiłkują się często po prostu pismami procesowymi, wskazującymi niedogodne dla nich daty. Należy tu zauważyć, że wymagane przez ustawodawcę wyznaczenie terminów rozprawy głównej uwzględniających przez przewodniczącego sugestie stron w toku tego posiedzenia, nierzadko okaże się bezcelowe. Najczęściej sytuacja taka zaistnieje w sprawach sądzonych w składach kolegialnych, bowiem na tym etapie postępowania w praktyce poza sędzią referentem, pozostali członkowie składu sądu nie uczestniczą w czynnościach sądowych. Sąd natomiast na posiedzeniu wstępnym, zgodnie z zasadą ogólną (art. 30§1 k.p.k.) proceduje w składzie jednoosobowym.

Należy tu jeszcze raz zauważyć, że ranga posiedzenia organizacyjnego niepomernie wzrasta w modelu postępowania charakteryzującego się zwiększoną kontradiktoryjnością (np. model włoski, gdzie posiedzenie takie służy wstępnemu zweryfikowaniu zasadności aktu oskarżenia przez sędziego „przedprocesowego”). W modelu polskim, odznaczającym się przewagą cech inkwizycyjnych, instytucja ta bywa postrzegana słusznie, jako zbędna¹³⁶⁵. Przebieg posiedzenia przygotowawczego ma o wiele większe znaczenie, kiedy jest ono sprzężone z aktywnym uczestnictwem stron w

¹³⁶³ H. Kuczyńska „Analiza prawnoporównacza modelu”, s. 209, zob. również. J. Zagrodnik, Model interakcji postępowania ...,s. 458.

¹³⁶⁴ H. Paluszkiewicz, O udziale prokuratora w przygotowaniu rozprawy ...s. 332.

¹³⁶⁵ H. Kuczyńska , Analiza prawnoporównawcza modelu, s. 211, 213.

rozprawie głównej. Posiedzenie to stanowi wówczas forum, na którym strony przedstawiają zasadniczy scenariusz dowodowy, według którego będą chciały udowodnić swoje twierdzenia, w ramach walki o wynik procesu¹³⁶⁶.

Mając na uwadze powyższe należy stwierdzić, że w istocie wbrew założeniu, posiedzenie wstępne nie wpływa na model rozprawy głównej, gdyż inkwizycyjny charakter postępowania dowodowego, minimalizuje znaczenie tej instytucji. Jedynie organizacyjnie co do wniosków formalnych, np. wyłączenia sędziego lub innych wskazanych w art. 349 § 7, § 10 i 11 k.p.k. forum to może przełożyć się na przyspieszenie rozpoznania sprawy na rozprawie głównej.

VI.1.b. Struktura rozprawy głównej.

Rozprawa główna nadal tradycyjnie jest pojmowana jako kulminacja procesu¹³⁶⁷. Cały etap postępowania ją poprzedzający uznawany jest jako ten, który ma ją przygotować, zaś następujące po niej stadia bazują na jej rezultatach¹³⁶⁸.

Odzwierciedleniem podziału postępowania karnego na poszczególne fazy (przygotowawczą, główną i wykonawczą), jest zbliżona struktura samej rozprawy głównej. Ustawodawca konsekwentnie dzieli przynależne rozprawie głównej czynności procesowe na cztery fazy, odbywane w oznaczonej kolejności, wyznaczonej przez systematykę Kodeksu postępowania karnego: rozpoczęcie rozprawy głównej (Rozdział 44 – art. 381-384 k.p.k.), przewód sądowy (Rozdział 45 art. 385-405 k.p.k.), głosy końcowe (Rozdział 46 – art. 406 k.p.k.), wyrokowanie (Rozdział 47 – art. 408-424 k.p.k.). Analiza specyfiki etapów rozprawy głównej i ich roli będzie przedmiotem tej części pracy. Poszczególne etapy rozprawy głównej kształtują jej model. Rozprawa główna składa się bowiem z sekwencji czynności występujących w ustawowo określonym porządku i mających swoje określone funkcje. Każda ze wskazanych faz ma bowiem swoisty charakter i przynależną funkcję. Nasuwa się tu skojarzenie: o pierwszym

¹³⁶⁶ H. Paluszkiwicz, O kontradiktoryjności posiedzeń przygotowawczych – przyczynek do dyskusji nad modelem polskiego procesu karnego [w:] Kontradiktoryjność w polskim procesie karnym (red. nauk. P. Wiliński), Warszawa 2013, s. 224. Por. także J. Zagrodnik, Model interakcji postępowania..., s. 407.

¹³⁶⁷ T. Grzegorzcyk, J. Tylman, Polskie postępowanie karne. ... 2022, s. 936.

¹³⁶⁸ K. Dudka, H. Paluszkiwicz, Postępowanie karne, Warszawa 2015, s. 401.

etapie, wstępnym mającym na celu weryfikację formalnej gotowości sprawy do merytorycznego rozpoznania na rozprawie (także przez usankcjonowanie kręgu podmiotów w aspekcie ich prawa do uczestnictwa w tym forum i wynikających z tego konsekwencji), drugim o charakterze głównym mającym za zadanie rozpatrzenia kwestii odpowiedzialności karnej oskarżonego, trzecim niejako podsumowującym przebieg poprzedniego, tym samym weryfikującym, czy doszło do wyjaśnienia sprawy oraz czwartym oddającym wynik poprzednich etapów – rozstrzygającym kwestię winy i odpowiedzialności karnej oskarżonego. Wskazany schemat rozprawy głównej obrazuje jej charakter konstrukcyjny i funkcjonalny, identyfikując ją jako forum orzecznicze o charakterze odrębnym od pozostałych. Istota i właściwości elementów tworzących wskazaną instytucję precyzuje tryb realizacji celu, utożsamianego z nią przez ustawodawcę. Czteroetapowy przebieg rozprawy głównej, przy zachowaniu z góry ustalonej kolejności, ma spełnić cele procesu oraz zrealizować funkcje wymagane od postępowania głównego.

Sekwencyjne uszeregowanie czynności procesowych właściwych rozprawie głównej, poprzez pogrupowanie ich w cztery odrębne fazy, zasadniczo nie doznaje normatywnych wyjątków. Innymi słowy, niezależnie od zaistniałej sytuacji procesowej w toku rozprawy głównej, muszą zostać przeprowadzone wszystkie ze wskazanych faz. Jednocześnie wyraźne ich wyodrębnienie i opatrzenie odmiennymi nazwami nie przewiduje także możliwości dokonania przynależnych danemu etapowi rozprawy czynności w innej jej fazie (z zastrzeżeniem art. 409 k.p.k., gdzie w fazie wyrokowania możliwe jest ponowne udzielenie podmiotom uprawnionym „głosów końcowych”). Skierowanie sprawy na rozprawę główną wymaga niezmiennie przeprowadzenia każdego z czterech wyodrębnionych przez ustawę etapów, choć w zależności od sytuacji możliwe jest pominięcie niektórych czynności przypisanych jako komponenty danego etapu rozprawy. Jednocześnie schemat ten wiąże każdy etap ze swoistego rodzaju prekluzją dokonania czynności przewidzianej wyłącznie dla danego stadium.

Odnosząc się do konstrukcji rozprawy głównej należy jeszcze raz wyraźnie podkreślić, że pomimo brzmienia art. 366§2 k.p.k., wymagającego od przewodniczącego dążenia do tego, aby rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło na pierwszej rozprawie głównej, ilość jej terminów nie oddaje liczby rozpraw. Postępowanie jurysdykcyjne odnosi się do jednej i tej samej rozprawy, niezależnie od tego przez ile terminów jest ona prowadzona. Wykładnię celowościową powołanego przepisu należy odnieść do przewidzianej przez ustawodawcę struktury rozprawy, opartej na ciągłości i zwartości przeprowadzanych na

niej czynności. Przesądzą o tym uregulowania dotyczące przerwy i odroczenia rozprawy (art. 402-403 k.p.k.). Tym samym pomimo użytego w przywołanej normie mylącego sformułowania (podobnie art.386§3 k.p.k., gdzie mowa o „kolejnej rozprawie”) nie może być wątpliwości, że odnosi się ono nie do liczby rozpraw lecz jej terminów.¹³⁶⁹ Ubocznie można dodać, że przepis art. 349§1 k.p.k., w brzmieniu od 22 czerwca 2021r. odnosi się już precyzyjnie się do „pierwszego terminu rozprawy”.

Kolejne zmiany Kodeksu postępowania karnego z 1997 r., jak też jego poprzedników, w zakresie dotyczącym rozprawy głównej w mniejszym stopniu dotyczyły innych etapów rozprawy, niż obejmujący przeprowadzanie dowodów przewód sądowy. Bez wątpienia zaś w tym zakresie kluczowy charakter miała wielokrotnie przywoływana już reforma Kodeksu postępowania karnego, która od 1 lipca 2015r¹³⁷⁰ po raz pierwszy (i jak dotąd jedyny) przyznawała procesowi karnemu cechy zwiększonej kontrydktoryjności. Postępowanie dowodowe prowadzone miało być, co do zasady z inicjatywy stron, na których ciążyła odpowiedzialność za wynik procesu. Było to związane przede wszystkim ze zmianą kluczowego dla inicjatywy dowodowej art. 167 k.p.k. oraz: art. 366, art. 391, art. 427 § 3 i 4 k.p.k., które powiązane ze sobą nadawały nowy kontrydktoryjny kierunek rozprawie głównej. W ramach tego forum sąd miał pełnić zasadniczo bierną rolę, bezstronnego arbitra. Strony zaś miały zgłaszać i przeprowadzać dowody (przesłuchiwać świadków, biegłych, odczytywać protokoły i dokumenty, przedstawiać dowody rzeczowe). Aktywność sądu we wszystkich tych czynnościach była przewidziana jedynie w "wyjątkowym wypadku uzasadnionym szczególnymi okolicznościami"¹³⁷¹.

Wskazana reforma i niezwłoczna rezygnacja z niej¹³⁷², w oczywisty sposób zmieniła w tym krótkim okresie model rozprawy głównej, w przytoczonym ujęciu. Przełożyło się to na wymóg przeanalizowania w tej części pracy kluczowych elementów przewodu sądowego, istotnych z punktu widzenia jego schematu, jako fazy właściwej do przeprowadzenia postępowania dowodowego, co również w tym aspekcie obrazuje model instytucjonalny rozprawy głównej. W tym samym wymiarze (oddającym konstrukcję,

¹³⁶⁹ Zob. D. Świecki, Rola i znaczenie rozprawy głównej....., s. 9-10.

¹³⁷⁰ Na mocy Ustawy z 27 września 2013 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U z 2013, poz. 1247)

¹³⁷¹ Zob. D. Szumiło-Kulczycka [w:] K. Dudka, H. Paluszkiewicz, D. Szumiło-Kulczycka, Kodeks postępowania karnego. Komentarz orzecznicy, Warszawa 2015, art. 167, s. 237-238.

¹³⁷² Na skutek Ustawy z 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 437 z późn. zm.).

cechy, funkcjonowanie i cel instytucji) zostaną omówione, charakterystyczne elementy pozostałych etapów rozprawy głównej.

VI.1.c. Organizacja rozprawy głównej.

Kodeks postępowania karnego wyodrębnia rozprawę główną jako szczególnie uroczyste forum, na którym sąd orzeka o odpowiedzialności karnej oskarżonego, co powiązane jest z jego specjalną oprawą. Urządzenie sali rozpraw i rozmieszczenie uczestników postępowania odpowiada celowości postrzegania procesu karnego, jako ciągu czynności odbywanych w układzie trójpodmiotowym. Formalnie więc akcentuje się tu założenie o kontradiktoryjnym charakterze tego forum, zaznaczając rozdzielenie ról procesowych, jak też rolę sądu, który ma rozstrzygnąć racje stron.

Członkowie składu sądującego zasiadają za stołem sędziowskim w oznaczonej kolejności: przewodniczący zajmuje miejsce środkowe, a w składach pięciosobowych, drugi z sędziów po jego lewej stronie, a na pozostałych miejscach, po lewej i prawej stronie sędziego (sędziów), siedzą ławnicy. Miejsce protokolanta jest przy stole sędziowskim po lewej stronie (chyba że przewodniczący zadecyduje inaczej); jeśli zostali wyznaczeni sędziowie lub ławnicy dodatkowi, oni także zajmują miejsce przy stole sędziowskim (§109 ust.1-4 Regulaminu urzędowania sądów powszechnych¹³⁷³). Prokurator oraz pozostali oskarżyciele i przedstawiciel społeczny (ich pełnomocnicy) zasiadają po prawej stronie, na miejscach usytuowanych przed stołem sędziowskim. Z kolei oskarżony (i ewentualni inni pozostali uczestnicy postępowania wraz ze swoimi przedstawicielami) i jego obrońcy zajmują miejsce po przeciwnej stronie – lewej przed stołem sędziowskim (§109 ust.5 reg. sąd.). Miejsce osoby przesłuchiwanej wymaga takiego usytuowania, aby zapewnić możliwość nieograniczonej obserwacji jej przez sąd, strony, pozostałych uczestników postępowania, czy ich przedstawicieli procesowych (§110 ust. 3 reg. sąd.). Zatem osoby przesłuchiwane, skoro składają depozycje przed sądem i sąd przeprowadza ich przesłuchanie, umiejscowieni są na wprost stołu sędziowskiego.

Przewidziane w Kodeksie postępowania karnego zachowanie stron i ich reprezentantów procesowych, jak też publiczności na sali rozpraw, wiąże się z

¹³⁷³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. - Regulamin urzędowania sądów powszechnych (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2514 z późn. zm.) – (reg. sąd.)

wymogiem swoistej dystynkcji wobec sądu. Postawa uczestników postępowania musi bowiem korelować z powagą sądu i koniecznością okazania mu szacunku, wymaganego dla organu wymiaru sprawiedliwości, pełniącego swoje funkcje w imieniu Państwa. Wymóg właściwego zachowania się przez osoby znajdujące się na sali rozpraw, w powiązaniu z przewidzianą przez ustawodawcę scenerią dla tego forum orzeczniczego, stanowią jeden z głównych determinantów, kształtujących kulturę rozprawy głównej¹³⁷⁴. W szczególności wymagane jest od wszystkich osób znajdujących się na sali rozpraw, aby wstawały w chwili wejścia lub opuszczania sali rozpraw przez sąd (art. 379§1 k.p.k.). Wymóg zajęcia pozycji stojącej przez wszystkie osoby obecne na sali rozpraw odnosi się także do czasu ogłaszania przez sąd wyroku (art. 418 § 1 k.p.k.). Dotyczy to także odbierania od świadka, biegłego, czy tłumacza przyrzeczenia, jednakże wówczas stoją także sędziowie (art. 188 § 2, art. 187§1i2, art. 197 § 3, art. 204 § 3 k.p.k.). Obowiązek przyjęcia pozycji stojącej odnosi się do wszystkich osób, do których sąd się zwraca lub które adresują swoją wypowiedź do sądu (art. 379§2 k.p.k.). Egzekwowanie tego wymogu leży w gestii przewodniczącego, który jest obowiązany do wydawania wszelkich niezbędnych zarządzeń do utrzymania na sali rozpraw porządku i spokoju (art. 372 k.p.k.). Jego decyzja może być na zasadach ogólnych zaskarżona do składu orzekającego (chyba, że sąd orzeka jednoosobowo - art. 373 k.p.k.).

Wymóg przyjęcia pozycji stojącej przez osoby, które zwracają się do sądu lub do których ten adresuje swoją wypowiedź, nie dotyczy przypadków, kiedy są one zwolnione przez przewodniczącego z tego obowiązku (art. 379§2 k.p.k.) lub kiedy z uwagi np. na stan zdrowia czy kalectwo w ogóle nie mogą przyjąć pozycji stojącej, wówczas bowiem zezwolenie przewodniczącego nie jest wymagane¹³⁷⁵.

Zwolnienie przez przewodniczącego danej osoby z wymogu zajmowania pozycji stojącej najczęściej będzie się odnosiło do osób w starszym wieku lub niepełnosprawnych fizycznie. Równie często może jednak dotyczyć sytuacji związanych z długotrwałym składaniem zeznań lub wyjaśnień przez osobę przesłuchiwaną, jej zmęczeniem lub nadmiernym stresem. Przez analogię możliwość zwolnienia danej osoby przez przewodniczącego z obowiązku wysłuchania sądu w pozycji stojącej powinno się odnosić do czynności ogłoszenia wyroku, czy też składania przyrzeczenia¹³⁷⁶.

¹³⁷⁴ Zob. J. Zagrodnik, *Obrońca i pełnomocnik w procesie ...*, s. 344-345.

¹³⁷⁵ T. Grzegorzcyk, *Kodeks postępowania karnego, Tom I...*, s. 1278.

¹³⁷⁶ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2022, art. 379, (teza7).

Wobec osób godzących w powagę czynności sądowych mogą być realizowane środki przewidziane w Prawie o ustroju sądów powszechnych (art. 48 i 49 p.u.s.p.)¹³⁷⁷.

W związku z kierowniczą rolą jaką przewodniczący sprawuje w ramach rozprawy głównej przysługuje mu, jak też sędziom, zespół instrumentów prawnych pomagających zachować powagę lub porządek czynności sądowych, jak też spokój na sali rozpraw w postaci tzw. policji sesyjnej. Zgodnie z art. 48 u.s.p. przewodniczący może upomnieć osobę nie przestrzegającą zasad zachowania się na sali rozpraw lub wydalic ją z tejże sali¹³⁷⁸. Z kolei sąd jest władny w trybie art. 49 u.s.p. nałożyć na nią kary porządkowe (pieniężną do 3000 zł lub pozbawienia wolności do 14 dni). Niezależnie od powyższego przewodniczący wydaje wspomniane już zarządzenia przewidziane przez Kodeks postępowania karnego: usuwające czasowo oskarżonego z sali rozpraw, jeśli pomimo uprzedniego upomnienia nadal zachowuje się w sposób zakłócający porządek rozprawy lub godzący w powagę sądu (art.375§1), wydalające oskarżonego z sali sądowej na czas przesłuchania danej osoby (art.390§2), uniemożliwiające porozumiewaniu się osób przesłuchanych z tymi, które dopiero podlegają przesłuchaniu (art.371 §2)¹³⁷⁹.

W ramach uprawnień tzw. policji sesyjnej przewodniczący ma prawo do wydawania zarządzeń, koniecznych do zachowania na sali rozpraw spokoju i porządku, wobec każdej osoby obecnej na rozprawie, nie wyłączając osób świadczących profesjonalną pomoc prawną¹³⁸⁰. Ponadto w przypadkach naruszenia przez te osoby powagi, spokoju lub porządku czynności sądowych na sali rozpraw mają zastosowanie przepisy art. 20§1i2 k.p.k., dotyczące zawiadomienia właściwych rad adwokackich lub radcowskich lub bezpośredniego przełożonego oskarżyciela publicznego. Ubocznie można wspomnieć, że w celu zachowania porządku na sali rozpraw przewodniczący może używać młotka i krążka rezonansowego. (§11 reg. sąd.).

Istotą sprawowanego przez przewodniczącego kierownictwa rozprawy (w omawianym aspekcie) jest zapewnienie prawidłowości postępowania przed sądem i właściwego przebiegu składających się na nią czynności, od strony formalnej. W ramach

¹³⁷⁷ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 2072 z późn. zm.).

¹³⁷⁸ M. Gabriel-Węglowski, Zakres obowiązywania tzw. policji sesyjnej w postępowaniu przed sądem, LEX/el. 2021.

¹³⁷⁹ P. Czarnecki, Policja sesyjna jako instrument zapewnienia porządku w toku rozprawy sądowej [w:] Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego (red. nauk. B. T. Bieńkowska, H. Gajewska-Kraczkowska, M. Rogacka -Rzewnicka), Warszawa 2015 , s. 41.

¹³⁸⁰ Postanowienie SN z 21 sierpnia 2013 r., III KK 74/13, LEX nr 1388230.

tego władztwa przewodniczący w formie zarządzeń (od których odwołanie przysługuje do składu orzekającego, jeżeli skład sądu jest kolegialny - art. 373 k.p.k.) inicjuje lub przeprowadza kolejne etapy rozprawy i składające się na nie czynności procesowe. Tym samym w szczególności: otwiera i zamyka przewód sądowy (art. 381 k.p.k.), kieruje przebiegiem postępowania dowodowego (art. 366 § 1 k.p.k.), odczytuje protokoły przesłuchań i wymagane dokumenty lub wyznacza do tej czynności innego członka składu orzekającego lub protokolanta (art. 389 § 1 i 3, art. 391 § 1 i 2, art. 393, art. 393a, art. 394, art. 394a k.p.k.), gwarantuje stronom możliwość wypowiedzenia się odnośnie do każdej okoliczności podlegającej rozstrzygnięciu i udziela im głosu (art. 367 § 1, art. 406 §1i2 k.p.k.), zarządza przerwę w rozprawie (art. 401 § 1 k.p.k.), kieruje przebiegiem narady i głosowania (art. 109 k.p.k.), ogłasza wyrok i przytacza jego najistotniejsze motywy (lub wyznacza sędziego, który na jego zarządzenie wskazuje najistotniejsze powody wyroku), podaje do wiadomości zgłoszenie zdania odrębnego, jak też poucza uczestników rozprawy o środkach odwoławczych czy innych ich uprawnieniach (art. 418 § 1 – 3 k.p.k., art. 100 § 8 k.p.k., art. 16§1i2 k.p.k.).¹³⁸¹

VI.1.d. Materialne kierownictwo rozprawą, a materiały postępowania przygotowawczego.

Formalnemu kierownictwu rozprawą przez przewodniczącego (w większości spraw będącego jednocześnie sądem), zgodnie z formułą przyjętą w polskim procesie (poza wielokrotnie przywoływanym krótkim okresem przewidującym model o zwiększonej kontrydiktoryjności od 1 lipca 2015r. do 14 kwietnia 2016r.), towarzyszy jego „monopol” na prowadzenie postępowania dowodowego. Takiemu schematowi procedowania na rozprawie głównej sprzyja wymóg znajomości przez sędziego akt sprawy przed przystąpieniem do czynności procesowych. To on, bowiem według ustalonego wzorca ma wiedzieć o sprawie najwięcej – lecz co istotne - zawsze tylko tyle i w takim kierunku, ile zadecyduje prokurator, który akta te stworzył¹³⁸². W przyjętym modelu rozprawy głównej przewodniczący kieruje rozprawą (aspekt formalny) i odpowiada za przebieg postępowania dowodowego (aspekt materialny), gdyż spoczywa

¹³⁸¹ Zob. K. Dudka, H. Paluszkiwicz, *Postępowanie karne...*, s. 404-405.

¹³⁸² Zob. H. Kuczyńska, *Analiza porównawcza modelu...*, s. 351-352.

na nim ustawowy obowiązek wyjaśnienia wszystkich istotnych okoliczności sprawy (art. 366 § 1 k.p.k.).

W literaturze zauważa się, że taki system wprowadzania sądu w wiedzę o czynie zarzuconym oskarżonemu wynikającą z akt postępowania przygotowawczego powoduje, że siłą rzeczy przyjmuje on punkt widzenia prokuratora, przez co nie jest w stanie zachować wymaganego dystansu do sprawy. Następnie pozbawiony obiektywizmu i bezstronności pełni aktywną rolę śledczą na rozprawie, co pozostaje w opozycji do standardu rzetelnego procesu¹³⁸³.

Przypomnienia wymaga to, że aktualnie, zgodnie z art. 334 §1 k.p.k., oskarżyciel publiczny wraz ze skargą przesyła sądowi całe akta postępowania przygotowawczego wraz z załącznikami. Nie dokonuje uprzednio selekcji dokumentów pod kątem ich przydatności dowodowej, nie grupuje ich także ze względu na zagadnienia, czy rodzaje dowodów. Jak już wskazywano, przepis ten był przedmiotem nowelizacji mającej na celu zwiększenie kontrydiktoryjności rozprawy zmieniającej Kodeks postępowania karnego z dniem 1 lipca 2015r., kiedy to wprowadzono regulę, że wraz z aktem oskarżenia oskarżyciel przedstawiał sądowi jedynie te materiały postępowania przygotowawczego, które były związane z kwestią odpowiedzialności karnej oskarżonego za zarzucony mu skargą czyn. Jednocześnie protokoły przesłuchania świadków, o których przesłuchanie na rozprawie wnosił, przedkładał w odrębnym zbiorze dokumentów (art. 334 §3 k.p.k. w brzmieniu nadanym 1 lipca 2015r.). Od wskazanej reguły ustawodawca odstąpił z dniem 15 kwietnia 2016r., jednocześnie zrezygnował z (również wprowadzonego 1 lipca 2015r.) wymogu wskazywania przez oskarżyciela publicznego też dowodowych w odniesieniu do wszystkich dowodów, o przeprowadzenie których wnosił (art. 333§1 k.p.k. w brzmieniu od 1 lipca 2015r. do 14 kwietnia 2016r.). Tym samym ustawodawca powrócił do kwestionowanej poprzednio (także przez siebie) praktyki przekazywania przez oskarżyciela sądowi wraz z aktem oskarżenia akt sprawy zawierających często materiały nieodnoszące się do przedmiotu procesu, w formie utrudniającej zapoznanie się z właściwymi dowodami przez sąd i strony¹³⁸⁴.

Otrzymując „do dalszego prowadzenia” całość akt sprawy sąd na rozprawie głównej jest modelowo wyposażony w „pełną” wiedzę o wynikach postępowania

¹³⁸³ J. Zagrodnik, Model postępowania dowodowego na rozprawie głównej ..., s. 227.

¹³⁸⁴ Zob. szerzej odnośnie ówczesnej zmiany wskazanych uregulowań - K. Dąbkiewicz [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do zmian 2015, Warszawa 2015, Lex – stan prawny na 20 sierpnia 2015r., art. 334.

przygotowawczego, w kształcie uformowanym przez oskarżyciela. Wiąże się to z systemowym założeniem, że dzięki temu przystępując do rozprawy ma on większe możliwości „efektywnego” prowadzenia postępowania dowodowego, tak aby wyniki powołanych przez niego dowodów realizowały zasadę prawdy materialnej, w zakresie czynu zarzuconego oskarżonemu¹³⁸⁵. Należy tu zauważyć, że z odmienną sytuacją mamy do czynienia w systemie ściśle kontradyktoryjnym, gdzie przyjmuje się, że sędzia wiedzę o sprawie powinien zdobyć dopiero na rozprawie, bowiem zapoznając się wcześniej z dowodami mógłby dokonać osądu jeszcze przed przystąpieniem do procesu¹³⁸⁶.

Przygotowany merytorycznie, w oparciu o wiedzę ukształtowaną przez dowody załączone do akt sprawy, przewodniczący (sąd) przystępuje do rozpoznania sprawy w postępowaniu jurysdykcyjnym. Metodę jej rozstrzygnięcia wyznacza obowiązek działania przez niego z urzędu, do czasu aż ustali wszystkie istotne okoliczności sprawy (art. 9 §1 k.p.k., art. 167 k.p.k., art. 366§1 k.p.k., art. 2§2 k.p.k.). Pomimo, że teoretycznie nie jest związany ciężarem dowodu (ten wiąże oskarżyciela), to sąd jest odpowiedzialny za poczynienie prawdziwych ustaleń faktycznych, gwarantujących poniesienie odpowiedzialności karnej przez osobę winną. Jednocześnie musi też ustalić okoliczności sprzyjające popełnieniu przestępstwa (art. 2§1 pkt 1 i 2k.p.k.). W oparciu o pozyskaną z akt wiedzę i powyższe uregulowania, przewodniczący (sąd) wyznacza kierunek postępowania dowodowego oraz ustala porządek poszczególnych czynności na rozprawie. To z kolei skutkuje, że strony nie mają motywacji do aktywności dowodowej. Modelowo na rozprawie głównej przyznaje się oskarżycielowi dogodne usytuowanie, gdyż w rzeczywistości jest jedynie iluzorycznie obciążony materialnym ciężarem dowodu, faktycznie zaś nie jest on odpowiedzialny za wynik procesu, w tym również za obalenie niewinności oskarżonego¹³⁸⁷.

Funkcjonujący w polskim procesie karnym wzorzec wprowadzania sędziego w wiedzę o sprawie, wyłącznie przez oskarżyciela publicznego (ze znikomym udziałem obrony w tym zakresie), który decyduje o tym, jaki jej ogląd sąd będzie miał przed rozprawą, jest uznawany za czynnik osłabiający obiektywność sądu i wzmagający jego aktywność dowodową, a hamujący inicjatywę stron. W bardzo istotny sposób sprzyja on bowiem wykorzystywaniu przez sąd tych właśnie zgromadzonych już materiałów przez prokuratora, tym samym, stanowi „systemową zachętę” do wyjaśnienia przez niego

¹³⁸⁵ H. Kuczyńska, Wpływ obrony na zawartość akt sprawy karnej ..., s. 191- 192.

¹³⁸⁶ H. Kuczyńska, Analiza porównawcza modelu....., s. 346.

¹³⁸⁷ A.M. Tęcza-Paciorek, Zasada domniemania niewinności ..., s. 228-229.

sprawy poprzez ograniczenie się do ujawnienia wyników postępowania przygotowawczego¹³⁸⁸.

Z powyższym schematem koreluje dalsze założenie dotyczące modelu analizowanego forum orzeczniczego - że bez dogłębnej znajomości akt postępowania przygotowawczego przed rozpoczęciem rozprawy głównej, przewodniczący nie mógłby zaplanować jej przebiegu. Tu pojawiają się kolejne związane z tym instytucje procesowe. W szczególności gruntowna wiedza o treści materiałów znajdujących się w aktach sprawy warunkuje możliwość oczekiwanego przez ustawodawcę ustalenia przez przewodniczącego, czy przewod sądowy zostanie zamknięty na pierwszym terminie rozprawy, od czego uzależnione jest wyznaczenie lub nie posiedzenia wstępnego (art. 349§1 k.p.k.). Jest ona także niezbędna do wymaganej od niego przez art. 369 k.p.k., wcześniejszej weryfikacji wszystkich dowodów, w celu ustalenia, które z nich stanowią te na poparcie oskarżenia, a które służą obronie, tak aby zaplanować właściwą kolejność ich przeprowadzenia, skoro oskarżyciel w akcie oskarżenia nie ma obowiązku ich posegregowania¹³⁸⁹. Kryterium rozstrzygającym w przypadku oskarżyciela nie będzie bowiem to, kto zgłasza dowód, o tym, czy dowód popiera oskarżenie, czy obronę decyduje jego zawartość merytoryczna¹³⁹⁰. Przy czym za dowody obciążające uznaje się nie tylko te które wprost wykazują okoliczności o wydźwięku niekorzystnym dla oskarżonego ale jakiegokolwiek, które pozwalają na pociągnięcie go odpowiedzialności karnej lub mogą w tym celu zostać wykorzystane¹³⁹¹.

Szczególnie gruntownego zapoznania się z aktami postępowania przygotowawczego wymaga rozważenie przez przewodniczącego rozprawy celowości zastosowania instytucji z art. 350a k.p.k.¹³⁹². Wskazane unormowanie uprawnia go bowiem do odstąpienia od wezwania na rozprawę świadków, którzy zostali przesłuchani, a przebywają za granicą lub ich zeznania dotyczą kwestii, które nie są tak doniosłe, aby było konieczne bezpośrednio ich przesłuchanie przed sądem (w szczególności takich, którym oskarżony nie zaprzeczył).

¹³⁸⁸ Zob. H. Kuczyńska, Analiza porównawcza modelu..., s. 349-354.

¹³⁸⁹ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 369 (teza 2).

¹³⁹⁰ R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, Lex – stan prawny na 1 maja 2021, art. 369, (teza 2).

¹³⁹¹ W. Jasiński, Prawo do nieobciążania się w procesie karnym w świetle standardów strasburskich, Prok.i Pr. 2015, nr 7-8, s. 33.

¹³⁹² Przepis wprowadzony do Kodeksu 5 października 2019r. Ustawą z 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1694).

W piśmiennictwie wyrażono pogląd, że wprowadzenie wskazanej instytucji przez ustawodawcę dodatkowo umacnia i utrwala inkwizycyjny model procesu sądowego. Upatruje się w niej bowiem instrumentu służącego sądowi do wykonywania dodatkowej działalności procesowej przynależnej oskarżycielowi, skoro ten ma korygować jego ocenę, co do celowości wezwania postulowanych przez niego świadków, w celu przesłuchania ich na rozprawie. W konsekwencji instytucja ta bywa postrzegana jako potęgująca rozmycie ról i funkcji procesowych. Ustalenie przed rozprawą przez sąd, który ma wyrokować w sprawie, które z dowodów odnoszą się do istotnych dla rozstrzygnięcia kwestii (a ma to wiedzieć lepiej niż oskarżyciel prowadzący postępowanie przygotowawcze, bowiem ten sam jest uprawniony do złożenia wniosku o przeprowadzenie dowodu z protokołu zeznań – art.333§2k.p.k.¹³⁹³) może zatem skutkować uznaniem tej decyzji za swoisty przedsąd, potwierdzający brak obiektywizmu sądu¹³⁹⁴.

Należy tu wyjaśnić, że w ramach przywoływanej już nowelizacji z 2019 r. rozszerzono w porównaniu z poprzednim art. 333 § 2 k.p.k. przesłanki umożliwiające zastosowanie art. 350a k.p.k. także do sytuacji, gdy okoliczności o których zeznaje świadek nie są tak istotne, aby niezbędne było jego przesłuchanie przed sądem, niezależnie od tego, czy oskarżony im zaprzecza, czy nie. Poprzednio zaś oskarżony nie mógł kwestionować tych okoliczności, aby protokół mógł zastąpić zeznania świadka¹³⁹⁵.

Dopuszczenie możliwości odstąpienia przez przewodniczącego w trybie art. 350a k.p.k. od wezwania na rozprawę także tych świadków, którzy odmiennie zeznają niż wyjaśnił oskarżony, kierując się nieostrym kryterium wagi opisywanych przez świadka okoliczności, sprzyja szerszemu niż dotychczas wykorzystywaniu wskazanej instytucji, która może dodatkowo pogłębić proporcje pomiędzy stosowaniem zasady bezpośredniości a odstępstwami od niej.¹³⁹⁶

Nie można odmówić słuszności wskazywanym w piśmiennictwie obawom o możliwe negatywne konsekwencje wprowadzenia instytucji z art. 350a k.p.k. w aspekcie dalszego ograniczania przez ustawodawcę kontradiktoryjnego charakteru

¹³⁹³ Przepis w brzmieniu od 5 października 2019r. (Dz.U. z 19 lipca 2019r., poz. 1694) przewiduje, że prokurator może złożyć wniosek o odstąpienie od wezwania i odczytanie zeznań świadka, o którym mowa w art. 350a k.p.k.

¹³⁹⁴ J. Zagrodnik, Model postępowania dowodowego na rozprawie głównej ..., s. 228.

¹³⁹⁵ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2023, art. 391, (teza28).

¹³⁹⁶ J. Zagrodnik, Model postępowania dowodowego na rozprawie głównej ..., s. 229.

rozprawy głównej. Niezaprzeczalnie bowiem wprowadza ona dodatkowe ułatwienie transferu na rozprawę ukształtowanych przez oskarżyciela materiałów dowodowych w zakresie źródeł osobowych. Z drugiej jednak strony należy przypomnieć, że ustawodawca wycofał się z wymagania od oskarżyciela weryfikacji i porządkowania dowodów pod kątem ich związku z zarzutem aktu oskarżenia. W tej sytuacji sięgnięcie przez przewodniczącego po wskazane rozwiązanie procesowe może okazać się jedynym sposobem umożliwiającym usprawnienie postępowania poprzez rezygnację z bezpośredniego przeprowadzania szeregu dowodów, często o znikomej wartości dla ustaleń odnośnie do zarzutu aktu oskarżenia, jednakże nie spełniających przesłanek do ich oddalenia w ramach art. 170§1 k.p.k. Co więcej można odnieść wrażenie, że taki cel mógł przyświecać ustawodawcy, aby uznawany przez niego za pożądany, lecz kłopotliwy dla prokuratora obowiązek weryfikacji i segregacji dowodów, nawet pod kątem art. 333§2 k.p.k., wykonywał sąd.

Wypada tu zauważyć, że czym innym jest wymóg przedstawiania całości akt sprawy sądowi z aktem oskarżenia, a czym innym wskazywanie w tej skardze zbiorczo wszystkich zgromadzonych w nich dowodów jako podlegających przeprowadzeniu na rozprawie. Należy kolejny raz zaakcentować, że właściwie zasadą jest praktyka przedstawiania przez oskarżycieli publicznych nierzadko obszernego materiału dowodowego, odzwierciedlonego w całości w akcie oskarżenia, bez właściwej weryfikacji dowodów wymagających zarówno bezpośredniego przeprowadzenia na rozprawie, jak i możliwości porzucenia na dowodach pochodnych (np. protokołach zeznań świadka).

W praktyce zatem art. 350a k.p.k. niekiedy będzie jedyną możliwością zdynamizowania i zintensyfikowania czynności procesowych wymaganych do przeprowadzenia na rozprawie głównej. Ustawodawca rezygnując z wymogu segregacji przez oskarżyciela materiału dowodowego i wskazywania też dowodowych odnośnie do poszczególnych dowodów, faktycznie przekazał przewodniczącemu instrument, aby to on dokonał „uporządkowania” dowodów i ustalał okoliczności, które na ich podstawie, w wyznaczonej przez niego kolejności, mają być udowodnione.

Znajomość akt postępowania przygotowawczego jest także niezbędna przewodniczącemu (sądowi) do przeprowadzania kolejnych dowodów na rozprawie, począwszy od przesłuchiwanie świadków (innych podmiotów podlegających przesłuchaniu) do podejmowania decyzji o wykorzystywaniu dowodów pochodnych w

czasie przeprowadzania dowodów pierwotnych lub zamiast nich (min. art. 391, art. 392, 389§1 k.p.k.)

Przebieg i wyniki przesłuchań przeprowadzanych przez przewodniczącego w toku przewodu sądowego również w bardzo istotny sposób determinują i kształtują materiały postępowania przygotowawczego, co w literaturze przedmiotu jest uznawane za poważny mankament postępowania przed sądem pierwszej instancji. Od lat kwestionuje się prawidłowość wszechobecnej praktyki przeprowadzania przez przewodniczącego rozprawy dowodów, głównie poprzez kontrolę ich treści pod kątem jej zgodności z materiałem zebrany w toku postępowania przygotowawczego¹³⁹⁷. Jednakże obowiązek taki ustawodawca wprost nakłada na sąd w art. 391 k.p.k. w odniesieniu do zeznań świadków, którzy „zeznają odmiennie niż poprzednio”, w przypadku wyjaśnień oskarżonego, analogiczne unormowanie zawiera przepis art. 389§1 k.p.k. Pomimo stwierdzenia ustawodawcy, że także wówczas „wolno” odczytywać poprzednie protokoły zeznań lub wyjaśnień przesłuchiwanym osobom w odpowiednim zakresie, to jednak unormowanie takie (w aspekcie art. 366§1 k.p.k. w zw. z art. 2§2 k.p.k.) musi być poczytywane za nakaz ustalenia, czy osoby przesłuchiwane na rozprawie głównej formułują treści, zgodne z relacjami przekazanymi w postępowaniu przygotowawczym. Konsekwencją takiej weryfikacji, w przypadku braku zgodności zeznań (wyjaśnień) z protokołami załączonymi do akt, jest wymóg ich odczytania i uzyskanie stanowiska przesłuchiwanego odnośnie rozbieżności. Taki mechanizm pozwala w założeniu na dokonanie prawidłowej oceny dowodu i poczynienia na jego podstawie prawdziwych ustaleń. Tym samym w istocie – wyłom od zasady bezpośredniości - odbywa się tu w imię dbałości o zasadę prawdy materialnej. Najczęściej w praktyce wymaganą „prawdę” odda odpowiedź na skierowane do osoby przesłuchiwanej, jedno z najpopularniejszych na sali rozpraw pytań, o to „kiedy lepiej pamiętała” relacjonowane fakty. Także więc i w tym przypadku, pomimo bezpośredniego przeprowadzania dowodu przed sądem, prawdopodobieństwo jego ukształtowania w sposób zbieżny z utrwalonym w postępowaniu przygotowawczym, nierzadko będzie graniczyło z pewnością.

Należy tu kolejny raz zasygnalizować, że pomimo zakazu wartościowania dowodów, z uwagi na to z jakiej fazy postępowania pochodzą (przygotowawczego czy jurysdykcyjnego), to jednak w rzeczywistości z uwagi na upływ czasu i skłonność osób

¹³⁹⁷ Min. tak A. Kaftal, Podstawowe problemy nowelizacji kodeksu postępowania karnego, Palestra 1981/25/6 s.51.

przesłuchiwanym do potwierdzania wcześniej utrwalonych protokolarnie treści, na rozprawie okazuje się, że decydujące znaczenie dla wyroku będą miały właśnie one¹³⁹⁸. Tymczasem, jak już wielokrotnie sygnalizowano, opieranie wyroku na dowodach pochodnych (wbrew dyrektywom zasady bezpośredniości) niesie poważne zagrożenie dla prawidłowości dokonywanych przez sąd ustaleń faktycznych, jak też z reguły nie zabezpiecza należytej realizacji uprawnień procesowych stron. W szczególności w istotny sposób wpływa to ujemnie na położenie oskarżonego, kiedy dochodzi do częstego odczytywania (ujawniania bez odczytywania) na rozprawie główniej protokołów przesłuchań świadków z postępowania przygotowawczego, w których to czynnościach oskarżony najczęściej nie brał udziału. Nie miał zatem wówczas styczności ze świadkiem, nie mógł mu zadawać pytań, jak też nie miał możliwości zweryfikowania prawidłowości przeprowadzonego przesłuchania oraz właściwego udokumentowania tej czynności w protokole¹³⁹⁹.

VI. 2. Rozpoczęcie rozprawy głównej.

Pierwszym etapem przyjętego modelu rozprawy głównej jest rozpoczęcie rozprawy, co następuje przez wywołanie sprawy (art. 381 k.p.k.). Czynność ta sprowadza się do donośnego ogłoszenia w sali rozpraw i przed nią, że będzie rozpoznawana określona sprawa przez powiązanie jej z oznaczeniem na wokandzie, nazwiskiem oskarżonego i kwalifikacją zarzuconego mu czynu przez protokolanta na zarządzenie przewodniczącego, bądź też przewodniczącego przy wykorzystaniu aparatury nagłaśniającej¹⁴⁰⁰.

¹³⁹⁸ Ł. Chojniak, Postępowanie przygotowawcze w założeniach reformy procesu karnego – uwagi krytyczne [w:] Kontradiktoryjność w polskim procesie karnym (red. nauk. Paweł Wiliński), Warszawa 2013, s. s. 286.

¹³⁹⁹ J. Tylman, Zasada bezpośredniości na tle zmian w polskim prawie karnym procesowym, [w:] J. Skorupka (red.), Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy, Warszawa 2009, s. 126.

¹⁴⁰⁰ R. A. Stefański [w:] J. Bratoszewski, L. Gardocki, Z. Gostyński, S. M. Przyjemski, S. Zabłocki, R. A. Stefański, Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom II, Warszawa 1998, Lex- stan prawny na 1 września 1998r., art. 381 (teza 1).

Rozpoczynający rozprawę główną moment jej wywołania inicjuje działanie reguły ciągłości rozprawy¹⁴⁰¹, jak też zamyka okres, w którym możliwe było skorzystanie z instytucji zwrotu sprawy prokuratorowi w celu usunięcia istotnych braków postępowania przygotowawczego, przewidzianej w art. 344a k.p.k.¹⁴⁰².

Bezpośrednio potem przewodniczący składu orzekającego sprawdza stawiennictwo osób wezwanych i weryfikuje, czy nie zaistniały ewentualne przeszkody do „rozpoznania sprawy” (art. 381 k.p.k.). Te dwie grupy czynności przygotowawczych przewodniczącego określane są w doktrynie „wstępnym bilansem osobowym” (sprawdzenie obecności podmiotów wezwanych oraz wyciągnięcie konsekwencji z ich ewentualnego niestawiennictwa, jak też osób uprawnionych do wzięcia udziału w rozprawie) i „bilansem instrumentalnym” (ustalenie, czy dowody podlegające ujawnieniu na rozprawie są dopuszczone i możliwe do przeprowadzenia)¹⁴⁰³. Takie definiowanie w zasadzie nadal oddaje istotę wymienionej fazy rozprawy i podejmowanej w jej toku aktywności przewodniczącego/sądu. Należy jednak równocześnie zauważyć, że znaczenie przynależnych dla tego etapu rozprawy czynności, w miarę kolejnych nowelizacji Kodeksu postępowania karnego, wydaje się być mniejsze. W szczególności należy tu mieć na uwadze wprowadzenie szeregu nowych instytucji, umożliwiających prowadzenie rozprawy głównej, pomimo niestawiennictwa podmiotów uprawnionych (także należycie usprawiedliwionego i kiedy wnosili o jej odroczenie -art. 117 i 378a k.p.k.), jak też wspomnianego posiedzenia wstępnego przejmującego fragment ewentualnej aktywności stron i sądu z wstępnej części rozprawy, na czas przed jej wyznaczeniem oraz mogącego jednocześnie powodować brak możliwości zgłoszenia przez strony (ich przedstawicieli procesowych) skutecznych wniosków (art. 349 §6i7 k.p.k.) bezpośrednio przed rozpoczęciem przewodu sądowego.

Dodatkowo trzeba zauważyć, że normujący rozpoczęcie rozprawy głównej przepis art. 381 k.p.k. mówi jedynie o sprawdzeniu czy wezwani (a nie zawiadomieni) się stawili, jednakże oczywistym jest w aspekcie art. 117 k.p.k. (a także art. 378a k.p.k.), że ewentualna nieobecność osób, których stawiennictwo na rozprawie jest jedynie uprawnieniem, a nie obowiązkiem, staje się istotna w aspekcie ustalenia, czy nie stanowi

¹⁴⁰¹ Postanowienie SN z 23.09.2008 r., sygn. V KK 271/08, LEX nr 467482., R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, Lex-stan na 1 maja 2021, art. 381, teza 2.

¹⁴⁰² Postanowienie SN z 16.05.2014 r., sygn. SNO 15/14, LEX nr 1466632

¹⁴⁰³ Tak min. S. Waltoś, Zarys ... 2009, s. 522, za M. Korcyl –Wolską, Sekwencja etapów rozprawy głównej w polskim procesie karnym, ZN ASW 1974, nr 5, s. 67.

to „przeszkody do rozpoznania sprawy”, o jakiej mowa w przywołanym przepisie art. 381 k.p.k. Z kolei rzadko wystąpi sytuacja, kiedy np. niestawiennictwo wezwanego świadka będzie stanowiło przeszkodę do rozpoznania sprawy w rozumieniu braku możliwości prowadzenia rozprawy, jeśli zostały zaplanowane na niej inne czynności lub też uprawnione jest odczytanie jego zeznań (np. w trybie art. 391 lub 392 k.p.k.).

Sprawdzanie obecności zawiadomionych i wezwanych (art. 129§1i2 k.p.k.) uczestników rozprawy wymaga przede wszystkim ustalenia ich obligatoryjnego lub fakultatywnego charakteru stawiennictwa na to forum, jak też tego, czy zostali o terminie rozprawy skutecznie zawiadomieni. Te dwie kwestie mają decydujące znaczenie o wyniku wspomnianego „wstępnego bilansu osobowego” i jego procesowych skutkach w zakresie możliwości prowadzenia rozprawy głównej.

VI.2.a. Podmioty uprawnione lub zobowiązane do uczestnictwa w rozprawie głównej.

Obowiązujące na rozprawie głównej zasada jawności wewnętrznej i zasada równości broni wobec stron wymagają, aby podmioty uprawnione do uczestnictwa w rozprawie głównej zostały zawiadomione o jej czasie i miejscu (art. 117§1 k.p.k.)¹⁴⁰⁴. Jeśli zaś któryś z nich nie stawił się na rozprawę główną, a brak jest potwierdzenia, że został o niej zawiadomiony, okoliczność ta powinna stanowić przeszkodę do jej prowadzenia, skutkującą jej odroczeniem (art. 117 § 2 k.p.k.). W przypadku oskarżonego należy pamiętać, że skuteczne zawiadomienie go o pierwszym terminie rozprawy głównej ogranicza możliwe w tym przypadku formy doręczenia zawiadomienia (art. 132 § 4 k.p.k.). Dodatkowo jeśli oskarżonego reprezentuje więcej niż jeden obrońca, a innego uczestnika więcej niż jeden pełnomocnik (117a§2k.p.k.), rozprawę można prowadzić, jeśli stawił się chociaż jeden z nich, chyba że strona wyrazi zgodę na przeprowadzenie czynności bez udziału jej przedstawiciela procesowego, których udział nie jest obowiązkowy (art. 117a § 1).

Podmiotami uprawnionymi do udziału w rozprawie głównej są: oskarżony (art.71§2 k.p.k.), oskarżyciel posiłkowy (art. 53 k.p.k.) oskarżyciel prywatny (art. 59

¹⁴⁰⁴ Nie wymaga się jednak zawiadomienia nieobecnych stron, obrońców i pełnomocników, którzy nie uczestniczyli w rozprawie przerwanej (o której byli zawiadomieni) przez przewodniczącego (art. 402§1 k.p.k. w brzmieniu od 1 lipca 2015 r. -Dz.U.2013.1247), o czym poucza się ich wraz z informacją o pierwszym terminie rozprawy (art. 353 § 4a k.p.k.).

k.p.k.), pokrzywdzony nie działający jako strona (art. 49 k.p.k.), przedstawiciel społeczny (art. 90§1 k.p.k.), podmiot zobowiązany do zwrotu korzyści lub jej równowartości pozyskanej w związku z popełnieniem czynu zabronionego (art. 91a§1 k.p.k.), właściciel przedsiębiorstwa zagrożonego przepadkiem z art. 44a§2 k.k.(art. 91b k.p.k.). Uprawnionymi do uczestnictwa w rozprawie są także przedstawiciele procesowi wymienionych podmiotów.

VI.2.a.a. Oskarżony i jego obrońca.

W ramach obowiązującego obecnie modelu rozprawy głównej udział oskarżonego w tym forum – co do zasady – nie jest obowiązkowy. Kwestię charakteru stawiennictwa oskarżonego na rozprawie głównej reguluje art. 374 § 1 i 1a k.p.k. Przypomnienia wymaga, że od 1 lipca 2015r.¹⁴⁰⁵ ustawodawca przekształcając rozprawę w kierunku zwiększonej kontrydiktoryjności odstąpił od dotychczasowej zasady obowiązkowej obecności oskarżonego na rozprawie głównej (por. m.in. art. 321§1 k.p.k. z 1969r. i art. 301§1i2 k.p.k. z 1928 r.¹⁴⁰⁶). Od tej pory, poza wyjątkami wyszczególnionymi w ustawie, jego uczestnictwo w tym forum orzekania uznaje się za jego uprawnienie, nie zaś obowiązek i to niezależnie od tego, czy jest on pozbawiony wolności, czy nie.

Zmianę zasady co do charakteru obecności oskarżonego na rozprawie głównej poprzez uznanie, że jest to jego prawo, nie zaś powinność (niezależnie od korelacji z ówczesną zmianą modelu postępowania dowodowego na rozprawie poprzez zwiększenie kontrydiktoryjności) uzasadniały ponadto względy prawa do obrony wymagające odstąpienia od postrzegania obecności oskarżonego na rozprawie, jako generalnego obowiązku i związanej z tym konieczności częstego wymuszania na nim uczestnictwa w czynnościach sądowych, nierzadko poprzez stosowanie środków przymusu. Odwrócenie omawianej reguły sprzyjało zatem także wyeliminowaniu znacznej części przypadków powodujących przewlekłość postępowań sądowych, wobec braku możliwości

¹⁴⁰⁵ Dz.U.2013.1247 - Przepis ten został skorelowany z Dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/343 z 9 marca 2016 r. w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym (Dz. U. UE. L. z 2016 r. Nr 65, s. 1).

¹⁴⁰⁶ Numeracja według Dz.U.R.P. 1932, Nr 83, poz. 725.

prowadzenia rozprawy pod nieobecność oskarżonego¹⁴⁰⁷. Zmianę przepisów w tym zakresie należy uznać za jak najbardziej pożądaną.

W sprawach o występki udział oskarżonego we wszystkich fazach rozprawy głównej jest nieobowiązkowy. W sprawach o zbrodnie oskarżony jest zobowiązany do uczestnictwa jedynie we wstępnym etapie rozprawy głównej. W innych przypadkach stawiennictwo oskarżonego na rozprawie może być obowiązkowe tylko na podstawie decyzji sądu lub przewodniczącego. Wspomniane dwa wyjątki od zasady nieobowiązkowej obecności oskarżonego w rozprawie głównej przewiduje art. 374 § 1 i 1a k.p.k. W sprawach o zbrodnie udział oskarżonego w rozprawie głównej jest obowiązkowy jedynie od momentu rozpoczęcia przewodu sądowego (przedstawienie przez oskarżyciela lub przewodniczącego zarzutów oskarżenia – art. 385 §1 i §1 a k.p.k. w zw. z art. 374§1a k.p.k.) do chwili pouczenia oskarżonego przez przewodniczącego, po zakończeniu jego przesłuchania, o uprawnieniu do zadawania pytań osobom przesłuchiwanym oraz składania wyjaśnień odnośnie każdego dowodu (art. 374 § 1a k.p.k. w zw. z art. 386 k.p.k.). Jest to jedyna sytuacja, kiedy stawiennictwo oskarżonego jest obowiązkowe z mocy prawa.

Należy tu wyjaśnić, że skoro przedstawienie zarzutów przez oskarżyciela i przesłuchanie oskarżonego następuje już w chwili otwarcia przewodu sądowego, w istocie oznacza to, że stawiennictwo oskarżonego w wymienionych przypadkach jest obowiązkowe w fazie bezpośrednio poprzedzającej tę czynność, a zatem na etapie rozpoczęcia rozprawy¹⁴⁰⁸. W dalszej części rozprawy głównej (po zakończeniu czynności, o których mowa w art. 386 k.p.k.) w sprawach o zbrodnie, podobnie jak w każdej rozprawie w sprawach o występki, stawiennictwo oskarżonego jest nieobowiązkowe. Przekształcenie uprawnienia oskarżonego do stawiennictwa na rozprawę w obowiązek uczestnictwa w niej, jest w tym przypadku możliwe, zgodnie z art. 374§1 k.p.k., jedynie poprzez wydanie przez przewodniczącego składu orzekającego (nie zaś przewodniczącego wydziału) lub sąd decyzji procesowej w tym przedmiocie (w formie zarządzenia lub postanowienia). Co istotne decyzja taka niesie ze sobą bardzo ważne konsekwencje dla oskarżonego. Należy pamiętać, że jego nieusprawiedliwione niestawiennictwo na rozprawę główną, w której jego udział jest obowiązkowy uzasadnia

¹⁴⁰⁷ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 374.

¹⁴⁰⁸ D. Świecki, Przebieg rozprawy głównej [w:] Meritum Postępowanie Karne (red. nauk. D. Świecki), Warszawa 2019, s.881.

jego zatrzymanie i doprowadzenie (art. 382 k.p.k.), a nawet tymczasowe aresztowanie (art. 258 § 1 pkt 2 k.p.k.). Jednocześnie rozpoznanie przez sąd sprawy podczas nieobecności oskarżonego, którego obecność była obowiązkowa, stanowi bezwzględną podstawę odwoławczą (art. 439§1 pkt 11 k.p.k.). Także przewidziana w art. 374§2 k.p.k. możliwość wydania zarządzenia przez przewodniczącego w celu uniemożliwienia oskarżonemu wydalenia się z sądu przed zakończeniem rozprawy, dotyczy wyłącznie takiej sytuacji, w której jego udział w rozprawie głównej jest obowiązkowy (w myśl art. 374§1i§1a k.p.k.)¹⁴⁰⁹. Z tych powodów postanowienie sądu lub zarządzenie przewodniczącego składu orzekającego, uznające obecność oskarżonego na rozprawie głównej za obowiązkową, musi być uzasadnione wyjątkowymi okolicznościami danej sprawy. Jednocześnie, skoro ustawodawca w art. 374§1a k.p.k., formułując wyjątek od nieobowiązkowego udziału oskarżonego w rozprawie głównej, odnosi go jedynie do określonych czynności wymagając w ich toku obecności oskarżonego, decyzja procesowa w tym przedmiocie również powinna je precyzować. Innymi słowy zobowiązanie oskarżonego do obecności na rozprawie głównej na podstawie postanowienia sądu lub zarządzenia przewodniczącego wymaga wskazania fazy rozprawy lub czynności przewodu sądowego, w ramach których stawiennictwo oskarżonego jest obowiązkowe¹⁴¹⁰. Należy tu jednak zastrzec, że z uwagi na szczególne uregulowanie art. 419 § 1 k.p.k., absencja stron niezależnie od jej przyczyny nie tamuje ogłoszenia wyroku, uznanie obecności oskarżonego za obowiązkową nie może odnosić się do tej fazy rozprawy głównej¹⁴¹¹. Jako przykład mogący uzasadnić zobowiązanie oskarżonego do stawiennictwa przez sąd lub przewodniczącego wskazuje się celowość jego bezpośredniego przesłuchania, jeśli jego wyjaśnienia stały się podstawą ustaleń faktycznych obciążających współoskarżonego, bowiem wówczas czynność ta (pomimo prawa oskarżonego do odmowy składania wyjaśnień) ma znaczenie dla realizacji prawa obrony przez obciążonego współoskarżonego¹⁴¹². Może to dotyczyć jednak także innych wyjątkowych sytuacji np. celowości uczestnictwa oskarżonego w czynności okazania lub

¹⁴⁰⁹ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 374 (teza 14). C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, art. 374, s. 826,

¹⁴¹⁰ Tak Sąd Najwyższy w postanowieniu z 8 listopada 2018 r., sygn. akt III KK 479/17, OSNKW 2019/1, poz. 4, LEX nr 2575535.

¹⁴¹¹ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 374 (teza 7), C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, art. 374, s. 827.

¹⁴¹² Wyrok SN z 17.01.2018 r., sygn. V KK 257/17, LEX nr 2454229.

innej o podobnym charakterze. Może też to być uzasadnione innymi względami np. o charakterze gwarancyjnym dla oskarżonego, np. w celu bezpośredniego skomunikowania się z nim przez sąd, czy też z uwagi na celowość usunięcia ewentualnych wątpliwości w zakresie jego wiedzy o wyznaczonych czynnościach procesowych, jak też jego woli nieuczestniczenia w nich. W praktyce nierzadko konieczność taka może wynikać z niejednoznacznego brzmienia adnotacji w aktach, obrazujących oświadczenia oskarżonego np. co do podawanego przez niego w postępowaniu przygotowawczym adresu lub adresata do doręczeń, wątpliwości w zakresie możliwości uznania za doręczoną wysyłanej do niego korespondencji, bądź też co do innych okoliczności mających znaczenie dla jego prawa do obrony np. w zakresie przesłanek obowiązkowej obrony (art.79§1i2 k.p.k.).

Należy w tym miejscu dodać, że pomimo uprzedniego uznania przez przewodniczącego lub sąd obecności oskarżonego w trybie art. 374§1 k.p.k. za obowiązkową, decyzja ta może później ulec zmianie również w toku tej samej rozprawy np. w sytuacji gdy odpadną przesłanki wcześniej ją uzasadniające, czy też wobec uznania, że jej egzekwowanie może wywołać zbytnią przewlekłość postępowania¹⁴¹³.

Kwestią wymagającą rozważenia jest natomiast pozostawienie w dalszym ciągu obowiązkowej obecności oskarżonego w toku wstępnych czynności na rozprawie głównej w sprawach o zbrodnie (art. 374 § 1a k.p.k.). W sprawach o największym ciężarze gatunkowym, gdzie oskarżonemu grozi surowsza kara, względy gwarancyjne mogą przeważać nad „dotkliwością” nałożonego na oskarżonego obowiązku obecności w początkowej fazie rozprawy, zakładającej bezpośredni kontakt sądu z nim (w czasie podawania danych, czy przesłuchania). Z drugiej jednak strony różnicowanie w tym zakresie prawa do obrony oskarżonego, w zależności od rodzaju zarzucanego mu przestępstwa może nie mieć wystarczającego uzasadnienia. Sama, bowiem obecność oskarżonego na rozprawie głównej niewiele wnosi, gdy korzysta on z prawa do milczenia. Nie ma wówczas znaczenia, jaki jest charakter zarzucanego mu czynu, tj. zbrodnia czy występki. Przy czym nierzadko to właśnie sprawy o występki mają skomplikowany charakter, zaś wymierzana za nie kara także może być surowa. Z uwagi, więc na obligatoryjny charakter obrony w sprawach o zbrodnie, możliwe byłoby usunięcie przez ustawodawcę § 1a art. 374 k.p.k. W każdej przecież sprawie, jeżeli

¹⁴¹³ R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, ... s. 790.

zachodzi taka potrzeba, sąd (lub przewodniczący) i tak ma prawo do uznania obecności oskarżonego na rozprawie za obowiązkową (art. 374 § 1 zd. drugie k.p.k.). Jednocześnie nadal możliwe jest prowadzenie rozprawy pod nieobecność oskarżonego także w przypadku, kiedy obecność ta ma charakter obowiązkowy (min. art. 377§1 k.p.k.). Nie dochodzi bowiem do naruszenia uprawnień procesowych oskarżonego, w przypadku, kiedy on sam z nich rezygnuje¹⁴¹⁴. Tym samym wskazane względy gwarancyjne w zakresie przypadków wymagających bezpośredniego kontaktu sądu z oskarżonym, w konkretnych sprawach, nie doznałyby w ten sposób uszczerbku. Przypomnienia wymaga to, że przekształcenie obowiązku obecności oskarżonego na rozprawie w jego uprawnienie akcentuje realizację zasady domniemania niewinności oskarżonego, ta zaś co do zasady, nie powinna być różnicowana w zależności od tego, czy przedmiotem aktu oskarżenia jest występki czy zbrodnia.

Jeśli oskarżony jest pozbawiony wolności, przewodniczący składu orzekającego zarządza jego sprowadzenie na rozprawę, kiedy jego obecność jest obligatoryjna, a w pozostałych przypadkach, gdy oskarżony w określonym mu terminie złożył wniosek o doprowadzenie, który jest wiążący dla sądu¹⁴¹⁵. Jedyne jeśli złoży on wniosek po upływie określonego terminu, jego rozpoznanie może być uzależnione od oceny, czy nie spowoduje to konieczności zmiany terminu rozprawy (art. 353§5 k.p.k.)¹⁴¹⁶.

Omawiając zakres obowiązkowej obecności oskarżonego na rozprawie głównej należy wspomnieć, że art. 374§1 k.p.k. został uznany przez Trybunał Konstytucyjny¹⁴¹⁷ za niezgodny z art. 45 ust. 1 w zw. z art. 41 ust. 1 Konstytucji RP w zakresie w jakim na rozprawie głównej odbywanej na skutek wniosku prokuratora o umorzenie postępowania i orzeczenie środków zabezpieczających wobec niepoczytalności podejrzanego nie wymaga jego obligatoryjnej na niej obecności (art. 354 pkt 2 k.p.k., art. 380 k.p.k.). Konsekwencją wskazanej decyzji Trybunału jest analogicznie, jak w sprawach o zbrodnie, przyjęcie obowiązkowego udziału podejrzanego w czynnościach rozprawy głównej we wstępnej części przewodu sądowego (objętych art. 385 i 386 k.p.k.), przy

¹⁴¹⁴ C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex- stan prawny na 15 lipca 2020r. art. 374, (teza 5).

¹⁴¹⁵ Tak Sąd Najwyższy w postanowieniu z 27 lutego 2018 r., III KK 24/18, LEX nr 2473762.

¹⁴¹⁶ W przypadku rozprawy w przedmiocie wydania wyroku łącznego stawiennictwo skazanego nie jest obowiązkowe (o ile sąd nie postanowi inaczej). Jeśli jest on pozbawiony wolności, stosuje się odpowiednio art. 451 k.p.k. Tym samym zarządza się sprowadzenie go na rozprawę jeśli złoży w terminie 7 dni od daty zawiadomienia go o terminie rozprawy wniosek o sprowadzenie, chyba że sąd uzna za wystarczającą obecność jego obrońcy (art. 573§2 k.p.k.)

¹⁴¹⁷ Wyrok TK z 19 sierpnia 2020 r., sygn. K 46/15, LEX nr 3041916

uwzględnieniu zastrzeżenia, że tak jak w przypadku posiedzenia - nie dotyczy to sytuacji, kiedy jego udział w rozprawie zostałby uznany za niewskazany przez opinię biegłych psychiatrów¹⁴¹⁸.

Pomimo obowiązkowego stawiennictwa oskarżonego na rozprawie głównej możliwe jest jej przeprowadzenie w czasie jego nieobecności nawet wówczas, gdy nie złożył wcześniej wyjaśnień, poprzez zastosowanie przywoływanych już regulacji:

- z art. 377§1 k.p.k. jeśli wprawił się on w zawiniony przez siebie stan niezdolności do udziału w niej (sąd zapoznaje się w takim przypadku ze świadectwem lekarza, który stwierdził stan takiej niezdolności lub przesłuchuje go w charakterze biegłego. Stan ten może także potwierdzić badanie niepołączone z naruszeniem integralności ciała, przeprowadzonego za pomocą stosownego urządzenia),

- z art. 377§3 k.p.k. jeżeli zawiadomiony o terminie rozprawy oświadcza, że nie weźmie w niej udziału lub uniemożliwia doprowadzenie go na nią albo nie stawił się na rozprawę bez usprawiedliwienia będąc zawiadomionym o jej terminie osobiście - o ile sąd nie zarządzi jego zatrzymania i przymusowego doprowadzenia (na postanowienie w tym przedmiocie zażalenie przysługuje do innego równorzędnego składu tego sądu).

W powyższych sytuacjach sąd może przeprowadzić rozprawę główną w całości pod nieobecność oskarżonego, uznając zgodnie z art. 377 § 4 k.p.k. za wystarczające złożone przez niego wyjaśnienia w postępowaniu przygotowawczym (wówczas po dopuszczeniu dowodu z protokołu jego przesłuchania przez sąd, będzie podlegał on samoujawnieniu z chwilą zamknięcia przewodu sądowego - art. 405 § 2 i § 3 pkt 3 k.p.k.), bądź też przesłuchać oskarżonego na odległość, w tym przez sąd wezwany (art. 377§4 k.p.k.). Uregulowania te wobec jednoczesnej zmiany art. 374§1i 1a k.p.k. uczyniły w zasadzie bezprzedmiotowymi przepisy art. 376§1i2 k.p.k.¹⁴¹⁹.

Trzecią regulacją umożliwiającą także rozpoczęcie rozprawy, pomimo nieobecności oskarżonego, jest przywoływany już art. 378a§1 k.p.k., mający także zastosowanie do nieobecności jego obrońcy.

W literaturze przyjmuje się, że brzmienie wskazanego przepisu pozwala na stosowanie tej instytucji zarówno w zakresie obecności obowiązkowej (mógłby za tym

¹⁴¹⁸ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 374, (teza 4).

¹⁴¹⁹ Szerzej na ten temat zob. D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 376.

przemawiać m.in. zawarty w §2 wymóg wezwania lub zawiadomienia oskarżonego¹⁴²⁰), jak i nieobowiązkowej oskarżonego i jego obrońcy¹⁴²¹. Wskazane unormowanie stanowi, że sąd w szczególnie uzasadnionym przypadku może prowadzić postępowanie dowodowe na rozprawie głównej, w tym przede wszystkim przez przesłuchanie świadków, pomimo należycie usprawiedliwionej nieobecności oskarżonego lub jego obrońcy (a więc także jednoczesnej), jeśli zostali zawiadomieni o jej terminie¹⁴²², nawet jeśli oskarżony nie złożył jeszcze wyjaśnień (art. 378a § 1 k.p.k.). Ostatnie zastrzeżenie, uwzględniając przewidzianą przez Kodeks postępowania karnego kolejność czynności przeprowadzanych na rozprawie (czynność przesłuchania oskarżonego stanowi, co do zasady, pierwszą czynność o charakterze dowodowym po otwarciu przewodu sądowego) mogłoby wskazywać zatem na możliwość przeprowadzenia rozprawy także wówczas, kiedy jest to jej pierwszy termin.

W razie zaistnienia wymienionej wyżej sytuacji w zakresie oskarżonego, którego obecność jest obowiązkowa, instytucja ta miałaby zatem zastosowanie do przypadków innych, niż przewidziane w art. 377§1i3 k.p.k. - np. kiedy oskarżony usprawiedliwił swoje niestawiennictwo bądź też nie usprawiedliwił, jednakże został zawiadomiony o terminie rozprawy nie osobiście, a przez awizo (w przepisie art. 378a§1 k.p.k., usytuowanym po art. 377 k.p.k. nie ma zastrzeżenia co do sposobu doręczenia, zaś forma zawiadomienia awizowanego jest uznawana za prawidłową w zakresie pierwszego terminu rozprawy w rozumieniu art. 132 § 4 k.p.k.). W takiej sytuacji należałoby przyjąć, że zastosowanie art. 378a§1k.p.k. umożliwiłoby rozpoczęcie przewodu sądowego i wykonanie czynności dowodowych (w tym odczytanie wyjaśnień oskarżonego w trybie

¹⁴²⁰ C. Kulesza postuluje, aby w przypadku oskarżonego pozbawionego wolności zamiast instytucji z art. 378a§1 k.p.k. w pierwszej kolejności rozważyć możliwość zdalnego udziału oskarżonego w rozprawie - Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex- stan prawny na 15 lipca 2020r., art. 378(a), teza 5.

¹⁴²¹ Zob m.in.: R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, Lex, stan prawny na 1 maja 2021, art. 378(a), teza 4., C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex- stan prawny na 15 lipca 2020r., art. 378(a), teza 5. D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 378(a), tezy 3 i 4.

¹⁴²² Słusznie A. Ważny zwraca uwagę, że wymóg skutecznego zawiadomienia oskarżonego i obrońcy traci na znaczeniu w aspekcie istoty instytucji przewidzianej w art. 378a§1 k.p.k. - Przepisy ogólne o rozprawie głównej [w:] Kodeks ... (red. A. Sakowicz), Warszawa 2020, s. 1006.

art. 389§1 k.p.k. lub ujawnienie ich bez odczytywania) z jednoczesnym wymogiem zarządzenia bezpośrednio po tym przerwy lub odroczenia rozprawy¹⁴²³.

W tym miejscu należy przypomnieć, że omawiana instytucja umożliwia jedynie przeprowadzenie pod nieobecność oskarżonego lub jego obrońcy dowodów, nie zaś rozpoznania sprawy. Instrument ten ma charakter szczególny w stosunku do zasady, o której mowa w art. 117 § 2 i 3a k.p.k., wyłączającej możliwość przeprowadzenia czynności, jeśli niestawiennictwo strony ma charakter usprawiedliwiony, a wniosła o jej odroczenie, chyba że stawił się jej przedstawiciel procesowy. Tym samym w stosunku do oskarżonego, który nie stawił się na rozprawę, niezależnie od przyczyny i należytego usprawiedliwienia nieobecności, jeśli stawił się jego obrońca, w odniesieniu do innych etapów rozprawy niż przewód sądowy (np. głosów końcowych), to art. 117§3 a k.p.k., umożliwi przeprowadzenie rozprawy i wydanie wyroku bez udziału oskarżonego. W tym przypadku warunkiem jest jednak to, aby uczestnictwo oskarżonego w rozprawie nie miało charakteru obowiązkowego¹⁴²⁴. Co zatem idzie dalej odnośnie do innych etapów rozprawy niż przewód sądowy jednoczesne niestawiennictwo obrońcy i oskarżonego (usprawiedliwione) w ogóle uniemożliwi ich przeprowadzenie.

Należy tu zastrzec, że brzmienie omawianego przepisu (pomijając wymóg wykładni prokonstytucyjnej i prokonwencyjnej tej normy¹⁴²⁵) nie pozwala odrzucić także innego prezentowanego w literaturze stanowiska, które opowiada się za wyłączeniem możliwości przeprowadzenia postępowania dowodowego w trybie art. 378a§1 k.p.k. podczas nieobecności oskarżonego, który usprawiedliwił swoje niestawiennictwo na rozprawie, jeśli jego obecność była obowiązkowa¹⁴²⁶.

Najczęstszą i jedyną przewidzianą z mocy ustawy sytuacją, w której obecność oskarżonego ma charakter obligatoryjny są sprawy o zbrodnie w zakresie wstępnego etapu przewodu sądowego, tym samym jak już ustalono, faktycznie także w odniesieniu do rozpoczęcia pierwszego terminu rozprawy. Tu pojawiają się wątpliwości, co do

¹⁴²³ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 378(a), teza 4.

¹⁴²⁴ R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, Lex, stan prawny na 1 maja 2021, art. 378(a), teza 4, D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 378(a), teza 3.

¹⁴²⁵ J. Zagrodnik, Przepisy ogólne o rozprawie głównej [w:] Kodeks..., s. 1031.

¹⁴²⁶ Tak min.: J. Zagrodnik, Przepisy ogólne o rozprawie głównej [w:] Kodeks..., s. 1031 oraz J. Mierzwińska-Lorencka [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do nowelizacji 2019, Warszawa 2020, art. 378(a), teza 16.

sytuacji, w których możliwe jest zastosowanie art. 378a§1 k.p.k. w zakresie tegoż pierwszego terminu rozprawy. Należy tu zauważyć, że po pierwsze rozprawa główna nie zaczyna się od przewodu sądowego, po drugie otwarcie przewodu sądowego nie jest czynnością dowodową, a po trzecie przy wstępnych czynnościach przewodu sądowego również przewidziana jest obecność obowiązkowa oskarżonego – w tym w rozumieniu jego udziału w nich, jeśli chodzi o przesłuchanie. Z kolei możliwości przeprowadzenia czynności dowodowych przed otwarciem przewodu sądowego sprzeciwia się wykładnia systemowa Kodeksu postępowania karnego wskazująca, że jedynie ten etap sądowy jest przeznaczony do przeprowadzania dowodów¹⁴²⁷. Powstaje, zatem pytanie, czy na kolejnym terminie rozprawy głównej stawiennictwo oskarżonego nadal będzie obowiązkowe, a jeśli tak to, w jakiej części i z jakimi skutkami procesowymi wiązać się będzie jego ponowna ewentualna nieobecność.

W piśmiennictwie i orzecznictwie postuluje się, aby instytucję z art. 378a§1 k.p.k., jako wyjątkową stosować jedynie odnośnie do czynności dowodowych, co do których istnieje obawa, że nie będzie ich można ponowić np. w przypadku przesłuchania świadka z powodu choroby lub jego wyjazdu za granicę¹⁴²⁸. Trzeba tu jednak za słuszną uznać uwagę, że wówczas przyznane oskarżonemu i jego obrońcy prawo złożenia (w warunkach i po spełnieniu wymogów art 378a§3i5 k.p.k.) wniosku o uzupełnienie czynności dowodowej w istocie nie miałyby znaczenia, bowiem najczęściej po prostu jej przeprowadzenie będzie wtedy w ogóle niemożliwe¹⁴²⁹. Jednocześnie literalne brzmienie przepisu w istocie nie ogranicza rodzaju dowodów, które sąd może przeprowadzić ani ich zakresu, tym samym może to dotyczyć takiego postępowania dowodowego w całości - choć bez jednoczesnej możliwości zamknięcia przewodu sądowego. Tym samym formalnie sąd może przeprowadzać w ramach procedowania w trybie art. 378a§1 k.p.k. wszelkie dowody bez względu na ich znaczenie czy charakter, w tym przesłuchać głównego świadka oskarżenia¹⁴³⁰.

Już tylko te ogólnie zarysowane wątpliwości interpretacyjne art. 378a§1 k.p.k. wskazują na rozliczne możliwe problemy w jego praktycznym stosowaniu. Zestawiwszy

¹⁴²⁷ Zob. D. Świecki, Przewód sądowy [w:] Meritum Postępowanie Karne (red. nauk. D. Świecki), Warszawa 2019,

¹⁴²⁸ Zob. J. Zagrodnik [w:] Kodeks..., s. 1030 i 1032, J. Mierzińska-Lorencka, Kodeks..., s. 154; Postanowienie SN z 14.07.2022 r., II KK 304/22, LEX nr 3416446.

¹⁴²⁹ M. Piech, Postępowanie dowodowe w przypadku usprawiedliwionej nieobecności oskarżonego lub obrońcy (art. 378a Kodeksu postępowania karnego), CPKiNP 2020, zeszyt 3, s. 55.

¹⁴³⁰ Zob. A. Orzechowska, Realizacja standardu ..., s.75.

je z wielokrotnie sygnalizowanymi we wcześniejszych fragmentach pracy, innymi poważnymi mankamentami tej instytucji (w szczególności w aspekcie kolizji z zasadami prawa do obrony, równości stron, także ze standardami o charakterze konstytucyjnym czy konwencyjnym) pogłębia się negatywna ocena przedmiotowego rozwiązania. Niezależnie od tego, mając na uwadze wyjątkowy charakter omawianej instytucji, należy założyć, że może być ona stosowana jedynie wówczas, kiedy analiza danej sytuacji pozwoli na ustalenie, iż prowadzenie rozprawy pod nieobecność obrońcy i oskarżonego nie ograniczy prawa do obrony lub nie wpłynie ujemnie w inny sposób na rzetelność postępowania, bądź prawidłowość wyrokowania¹⁴³¹.

Możliwość prowadzenia rozprawy głównej w opisanych wyżej sytuacjach (art. 377§1i lub 3 k.p.k. i art. 378a§1 k.p.k.) pod nieobecność oskarżonego odnosi się także do podejrzanego, o którym mowa w art. 380 k.p.k., a którego sprawa jest rozpoznawana na skutek wniosku prokuratora o umorzenie postępowania i orzeczenie środków zabezpieczanych (art. 354 pkt 2 k.p.k.)¹⁴³².

W zakresie możliwości prowadzenia rozprawy pod nieobecność oskarżonego należy przywołać jeszcze uregulowanie art. 376§3k.p.k. uprawniające sąd do rozpoczęcia i prowadzenia rozprawy, pomimo usprawiedliwionego niestawiennictwa oskarżonego, jeśli przedmiotem tej części rozprawy będą czynności, które nie dotyczą go bezpośrednio i nie naruszają jego prawa do obrony¹⁴³³. Rozwiązanie to przez analogię może być zastosowane do oskarżonego niezawiadomionego o terminie rozprawy, jak też do jego nieobecnego obrońcy¹⁴³⁴.

Jak już wyjaśniono, prawo udziału w rozprawie obrońcy (obrońców) oskarżonego wywieść należy z prawa oskarżonego do obrony, tym samym muszą być oni zawiadamiani o terminie rozprawy (art. 6, art. 77, art. 140 k.p.k.). Skutek ich niestawiennictwa należy z kolei oceniać w aspekcie właściwego zawiadomienia i konsekwencji o jakich mowa w art. 117 i 117a k.p.k. (z zastrzeżeniem wymienionego art. 378a k.p.k.). Należy tu wyraźnie zaznaczyć, że w przypadku obrony obowiązkowej

¹⁴³¹ R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, Lex, stan prawny na 1 maja 2021, art. 378(a) przywołujący wyrok SN z 5.02.2003 r., IV KKN 355/99, OSNKW 2003/1, poz. 283.

¹⁴³² D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 374 (teza 4).

¹⁴³³ Szerzej na ten temat zob. P. Rogoziński [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów, red. S. Steinborn, LEX/el. 2016, art. 376.

¹⁴³⁴ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 376 (tezy: 17-19).

o jakiej mowa w art. 79 § 1 i 2 i art. 80 k.p.k. (jeśli nie ma zastosowania art. 378a§1 k.p.k.) niestawiennictwo obrońcy oskarżonego niezależnie od tego, czy usprawiedliwione czy nie, skutkuje w trybie art. 117§3 k.p.k. odroczeniem rozprawy (ponownie z zastrzeżeniem art. 117a§1 k.p.k.).

Ukształtowanie modelu rozprawy głównej w oparciu o systemowe założenie, że będące wyrazem utożsamianych z rozprawą główną zasad procesowych (min.: prawa do obrony, kontradyktoryjności, bezpośredniości, jawności czy ustności) uczestnictwo skarżonego w rozprawie jest jego uprawnieniem, a nie bezwzględny obowiązek należy ocenić pozytywnie. Jak już wskazano zasadę taką można byłoby przyjąć także w sprawach o zbrodnie, bowiem przypadki wymagające bezpośredniego „zetsknięcia” się sądu z oskarżonym zabezpiecza art. 374 § 1 zd. drugie k.p.k., uprawniający sąd/przewodniczącego do uznania obecności oskarżonego za obowiązkową na rozprawie głównej (która to decyzja może być także w każdej chwili zmieniona). Z przyczyn już omówionych krytycznie należy natomiast ocenić odnoszące się do udziału w rozprawie: obrońcy i oskarżonego - uregulowanie art. 378a§1 k.p.k. oraz obrońców: kwestionowany art. 378§3 k.p.k. umożliwiający prowadzenie rozprawy pomimo wątpliwości co do prawidłowej reprezentacji przez dotychczasowego obrońcę lub pomimo nierozpoznania wniosku oskarżonego o jego ustanowienie, których to sytuacji dotyczy art. 338b§2i3 k.p.k.

VI.2.a.b. Oskarżyciel publiczny.

W obowiązującym modelu rozprawy głównej kwestia udziału w niej oskarżyciela publicznego nie została jednolicie ukształtowana. Oskarżyciel publiczny ma obowiązek uczestnictwa w rozprawie głównej w sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego, w których postępowanie przygotowawcze zakończyło się w formie śledztwa (art. 46 § 1 k.p.k. i *a contrario* z art. 46 § 2 k.p.k.). W pozostałych przypadkach obecność tego oskarżyciela jest nieobowiązkowa, o ile przewodniczący lub sąd nie zadecydują inaczej (art. 46 § 2 k.p.k. i art. 517a § 2 k.p.k. dot. postępowania przyspieszonego). Oznacza to, że nawet jeśli oskarżyciel publiczny nie usprawiedliwi swojej nieobecności, to w sprawach, w których toczyło się śledztwo, jego niestawiennictwo skutkuje odroczeniem rozprawy. W przypadku, gdyby sąd przeprowadził rozprawę bez jego

udziału, to dochodzi do obrazy art. 117§3 k.p.k., tym samym uchybienia o charakterze względnej przyczyny odwoławczej (art. 438 pkt 2 k.p.k.)¹⁴³⁵.

Należy tu zauważyć, że kluczowa dla modelu postępowania sądowego nowelizacja Kodeksu postępowania karnego obowiązująca od 1 lipca 2015 r., nie wprowadziła zmian w zasadach stawiennictwa na rozprawie oskarżyciela publicznego. Regułą był więc nadal obowiązek jego uczestnictwa w rozprawie w sprawach ściganych z oskarżenia publicznego, a odstępstwa dotyczyły jedynie postępowania przyśpieszonego. Jednakże nowelizację z 2016 r.¹⁴³⁶ „cofającą reformę” wykorzystano dla zmiany tej reguły poprzez znaczne rozszerzenie zakresu spraw z nieobowiązkową obecnością na rozprawie oskarżyciela publicznego - włączając w ten obszar wszystkie sprawy, w których prowadzone było dochodzenie. W ten sposób ten „szeroki wyjątek” stał się w istocie zasadą, bowiem dotyczył większości spraw¹⁴³⁷.

Takie ukształtowanie reguł dotyczących uczestnictwa oskarżyciela publicznego w rozprawie głównej spotkało się z powszechną krytyką w piśmiennictwie. Będąca regułą nieobecność oskarżyciela publicznego sprzeciwia się już tylko samej zasadzie legalizmu (art. 10 § 1 k.p.k.), ta bowiem wymaga nie tylko wystosowania przez niego skargi, lecz także popierania jej przed sądem¹⁴³⁸.

Należy kolejny raz podkreślić, że konstrukcja rozprawy głównej w polskim procesie karnym czyni niezbędną obecność oskarżyciela publicznego na niej. Cięży bowiem na nim szereg obowiązków procesowych od przedstawienia zarzutów aktu oskarżenia, poprzez zadawanie pytań świadkom i biegłym, składanie wniosków dowodowych, jak też wygłoszenie przemowy w ramach głosów końcowych¹⁴³⁹. Każda nieobecność oskarżyciela na rozprawie głównej wiąże się zatem z przejęciem części lub większości jego funkcji przez przewodniczącego (sąd)¹⁴⁴⁰. To z kolei jest słusznie

¹⁴³⁵ R. A. Stefański Prokurator w stadium jurysdykcyjnym postępowania karnego, Prok.i Pr. 1996/12, s. 19-20, zob. też Uchwałę SN z 25.08.1972 r., VI KZP 22/72, OSNKW 1972, nr 11, poz. 171. Lex 18493.

¹⁴³⁶ Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 437 z późn. zm.) z dniem 15 kwietnia 2016r.

¹⁴³⁷ A Lach, Bezstronność sądu a obecność na rozprawie ..., s. 121-122.

¹⁴³⁸ H. Paluszkiwicz [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex – stan prawny na 15 lipca 2020r., art. 46 (teza 2).

¹⁴³⁹ A. Lach, Bezstronność sądu a obecność ..., s. 127-128.

¹⁴⁴⁰ Por. K. Dudka, Wyznaczniki procesowej pozycji obrońcy w procesie karnym [w:] Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego (red. nauk. B. T. Bieńkowska, H. Gajewska-Kraczkowska, M. Rogacka -Rzewnicka), Warszawa 2015 , s.52-53.

postrzegane jako sprzeciwiające się wymaganej od niego bezstronności¹⁴⁴¹. Trafnie zauważa się, że bez przekonania uczestników procesu o równym dystansie sądu do stron procesu, nie jest możliwe obdarzenie go społecznym zaufaniem, wymaganym dla prawidłowego działania wymiaru sprawiedliwości¹⁴⁴². Ponadto uprawnienie do niestawiennictwa na rozprawie głównej bez usprawiedliwienia, które nie pociąga za sobą dla oskarżyciela publicznego żadnych konsekwencji procesowych jest rozwiązaniem, które faworyzuje ten podmiot w porównaniu z sytuacją procesową innych oskarżycieli. Jeżeli bowiem bez usprawiedliwienia nie stawia się subsydiarny oskarżyciel posiłkowy albo oskarżyciel prywatny i nie stawia się także ich pełnomocnik, to ustawa wprowadza niewzruszalne domniemanie prawne o odstąpieniu tych podmiotów od oskarżenia, co prowadzi do umorzenia procesu (art. 57§1a, art. 496§3 k.p.k.). Analogicznego rozwiązania nie przewiduje się jednak w stosunku do oskarżyciela publicznego, co narusza zasadę równości stron.

Ukształtowanie modelu rozprawy głównej, jako schematu opartego z jednej strony na zasadach: skargowości, legalizmu, równości stron, bezstronności sądu, zaś z drugiej na systemowym założeniu nieobecności oskarżyciela publicznego na rozprawie (braku konsekwencji procesowych dla prokuratora w zakresie dalszego toku postępowania w przypadku niestawiennictwa na tym forum nawet wówczas, kiedy obecność ta ma charakter obowiązkowy) nie może być ocenione, jako spójne. Jednocześnie taka konstrukcja normatywna w zakresie tego forum pozostaje w opozycji wobec konstytucyjnego założenia wymogu sprawiedliwego rozpatrzenia na nim sprawy przez sąd, czy też konwencyjnego wymagania gwarantowania przez niego rzetelności procesu.

VI.2.a.c. Pozostałe podmioty uprawnione do uczestnictwa w rozprawie.

Model rozprawy głównej co do udziału w niej pozostałych stron oraz ich przedstawicieli procesowych (w przeciwieństwie do oskarżonego, czy jego obrońcy lub oskarżyciela publicznego) ukształtowany został jednolicie, gdyż ma charakter wyłącznie uprawnienia (art. 350§2 k.p.k. i 353§4a k.p.k.). Należy tu jednak jeszcze raz zwrócić uwagę na konsekwencje procesowe jednoczesnego niestawiennictwa na rozprawę :

¹⁴⁴¹ P. Kardas, Instytucjonalne i interpretacyjne uwarunkowania ..., s. 209.

¹⁴⁴² Zob. P. Kardas, Etyczne i proceduralne determinanty ...,s. 40-52

oskarżyciela prywatnego i jego pełnomocnika (art. 496§3 k.p.k.), czy też oskarżyciela posiłkowego i jego pełnomocnika w sprawie, w której oskarżyciel publiczny nie bierze udziału (art. 57§1a k.p.k.¹⁴⁴³), które wobec uznania, że odstąpili oni od oskarżenia skutkuje umorzeniem postępowania (art. 496§1 k.p.k., art. 57§2 k.p.k.). Kodeks postępowania karnego w istotny sposób zatem różnicuje skutki niestawiennictwa na rozprawę główną oskarżycieli: posiłkowego i prywatnego od analogicznej sytuacji w przypadku oskarżyciela publicznego, którego nieusprawiedliwionej absencji na rozprawie nie poczytuje się za cofnięcie aktu oskarżenia.

Ustawodawca nie normuje sytuacji, kiedy oskarżyciel prywatny lub posiłkowy są pozbawieni wolności. Tym samym wprost nie przewiduje w stosunku do nich analogicznego uprawnienia, jak w przypadku oskarżonego do złożenia wniosku o sprowadzenie na rozprawę (art. 353§3 k.p.k.). Zachowanie standardu „równości broni” wymaga przyznania im prawa do udziału w rozprawie głównej, co wymaga przesłania im nie tylko zawiadomienia, ale także pouczenia o prawie do złożenia wniosku o sprowadzenie, co powinno nastąpić w razie jego złożenia w określonym terminie¹⁴⁴⁴.

Pokrzywdzonego, jeśli nie złożył oświadczenia o zamiarze działania w charakterze oskarżyciela posiłkowego, należy również zawiadomić o terminie rozprawy głównej (art. 350 § 4 k.p.k.). Bierze w niej jednak udział, jeśli się na nią stawi (art. 384§2 k.p.k.). Tym samym niestawiennictwo pokrzywdzonego należycie zawiadomionego o terminie rozprawy, nawet jeśli wnosi o jej odroczenie, nie stanowi przeszkody do przeprowadzenia rozprawy (chyba że jednocześnie złoży oświadczenie o przystąpieniu do sprawy w charakterze strony)¹⁴⁴⁵.

Należy tu przypomnieć, że sąd może zobowiązać pokrzywdzonego do obecności na rozprawie lub jej części (art. 384§3 k.p.k.). Decyzja w tym przedmiocie może mieć na celu np. przeprowadzenie jego konfrontacji z inną osobą przesłuchiwaną lub też wykonania z jego udziałem innej czynności procesowej np. okazania przedmiotu lub osób¹⁴⁴⁶.

¹⁴⁴³ Przepis zmieniony z dniem 5 października 2019r. przez Ustawę z 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1694).

¹⁴⁴⁴ M. Wąsek- Wiaderek, Zasada równości stron..., s. 216-217.

¹⁴⁴⁵ Zob. A. Orzechowska, Udział pokrzywdzonego w postępowaniu sądowym wszczętym z oskarżenia publicznego, PS, 4/2020, s. 65-66.

¹⁴⁴⁶ R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, Lex – stan na 1 maja 2021, art. 384 (teza 4).

W zakresie pozostałych podmiotów uprawnionych do uczestnictwa w rozprawie, tj. oskarżyciela posiłkowego lub prywatnego (art. 53 k.p.k., art. 59 k.p.k.), przedstawiciela organizacji społecznej dopuszczonej do udziału w sprawie (art. 90, 91 k.p.k.), podmiotu zobowiązanego do zwrotu korzyści lub jej równowartości pozyskanej w związku z popełnieniem czynu zabronionego (art. 91a§1 k.p.k.), czy też właściciela przedsiębiorstwa zagrożonego przepadkiem z art. 44a§2 k.k. (art. 91b k.p.k.), obowiązuje zasada nieobowiązkowej obecności na rozprawie. Tym samym ich niestawiennictwo w aspekcie dokonanego lub nie zawiadomienia, powinno być oceniane na gruncie art. 117 k.p.k.

Odnosnie przedstawiciela społecznego należy uzupełniająco wskazać, że co do zasady może on występować w każdej sprawie, która wiąże się z potrzebą ochrony interesu społecznego lub indywidualnego. W takiej sytuacji dana organizacja społeczna, jeżeli wymieniony interes społeczny lub indywidualny objęty jest jej zadaniami statutowymi (w szczególności powinno to dotyczyć ochrony wolności i praw człowieka) może w postępowaniu sądowym zgłosić swój udział w procesie (art. 90k.p.k.).

Dopuszczenie do udziału w postępowaniu przedstawiciela społecznego (organizacji społecznej), czyni go uprawnionym do uczestniczenia w rozprawie głównej, co z kolei wymaga każdorazowego zawiadamiania go o jej terminie¹⁴⁴⁷. Można tu dodatkowo wyjaśnić, że art.90§1 k.p.k. w brzmieniu obowiązującym do 4 sierpnia 2016r.¹⁴⁴⁸ umożliwiał zgłoszenie organizacji społecznej i dopuszczenie do udziału w postępowaniu, jedynie do czasu wszczęcia przewodu sądowego. Obecnie uzyskanie tego uprawnienia rozciągnięto na całe postępowanie sądowe, tym samym od chwili wniesienia aktu oskarżenia do czasu prawomocnego zakończenia postępowania, w tym także dopiero przed sądem drugiej instancji¹⁴⁴⁹. Formalnie przedstawiciel społeczny nie działa na rzecz żadnej ze stron. Nie występuje zatem ani jako społeczny oskarżyciel, czy obrońca¹⁴⁵⁰.

¹⁴⁴⁷ M. Tomkiewicz, Udział przedstawiciela społecznego w procesie karnym, Pr.I Pr., 2012,7-8, s. 113

¹⁴⁴⁸ Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry oraz ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz. U. poz. 1070 z późn. zm.).

¹⁴⁴⁹ Szerzej na ten temat zob. J. Kosowski, Uzyskanie statusu przedstawiciela społecznego w procesie karnym – uwagi de lege lata i de lege ferenda [w:] Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013-2018 w świetle standardów rzetelnego procesu, red. C. Kulesza i A. Sakowicz, Białystok 2019, s. 671-674 i nast.

¹⁴⁵⁰ K. Eichstaedt [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 90, teza 2.

Jednakże faktycznie może on się opowiadać w ramach postępowania zarówno po stronie oskarżenia, jak i obrony. W piśmiennictwie spotykane są głosy, że przedstawiciel społeczny jako rzecznik interesu społecznego powinien w trakcie procesu zachować obiektywizm, nie solidaryzując się z żadną ze stron¹⁴⁵¹. Niemniej jednak sąd nie ma instrumentów do weryfikowania lub kontroli właściwego korzystania z praw przysługujących podmiotom uprawnionym do udziału w rozprawie. Nie ma zatem możliwości przeciwdziałania np. sytuacji, kiedy przedstawiciel organizacji społecznej współpracuje z obrońcą oskarżonego¹⁴⁵².

Model rozprawy głównej co do udziału w niej pozostałych stron oraz ich przedstawicieli procesowych (w przeciwieństwie do oskarżonego, czy jego obrońcy lub oskarżyciela publicznego) ma charakter wyłącznie ich uprawnienia. Oznacza to, że podmioty te same decydują o tym czy chcą uczestniczyć w rozprawie głównej, czy nie, choć w przypadku niektórych z nich (oskarżyciel prywatny i subsydiarny oraz ich pełnomocnik) ich niestawiennictwo będzie skutkowało umorzeniem postępowania.

VI.3. Rozpoczęcie rozprawy głównej a przewód sądowy.

Obecność osób zawiadomionych lub wezwanych na rozprawę wymaga odnotowania w protokole rozprawy. Niestawiennictwo uprawnionych podmiotów uzupełnia się zapisem co do skutecznego doręczenia zawiadomienia lub wezwania na rozprawę¹⁴⁵³.

Ustalenie przez przewodniczącego kwestii stawiennictwa osób uprawnionych na rozprawę oraz prawidłowości dokonanych powiadomień, jak też skutków nieobecności podmiotów, które nie stawiły się, warunkuje podjęcie decyzji co do prawnej możliwości przeprowadzenia w ogóle rozprawy. Jak już wyjaśniono, o tym czy niestawiennictwo poszczególnych uczestników będzie stanowiło przeszkodę do jej prowadzenia decyduje

¹⁴⁵¹ J. Kil, Przedstawiciel społeczny w polskim procesie karnym de lege ferenda, Przegląd Prawa Publicznego 2022, nr 4, s. 50-51.

¹⁴⁵² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 29.10.2003 r., sygn. II AKa 175/03, KZS 2004/4, poz. 43, Lex nr 118903.

¹⁴⁵³ K. Eichstaedt [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 381, (teza 8).

przede wszystkim prawidłowość ich powiadomienia, charakter obecności na rozprawie (obowiązkowy lub nie) jak też to, czy usprawiedliwili oni należycie swoją nieobecność (m.in. 117§2a k.p.k.)

Zgodnie z art. 382 k.p.k. nieusprawiedliwione niestawiennictwo oskarżonego, którego obecność jest obowiązkowa, skutkuje zarządzeniem przez przewodniczącego jego natychmiastowego zatrzymania i sprowadzenia, przerywa wówczas w tym celu rozprawę albo też sąd ją odracza. Z przyczyn już omówionych decyzja w tym zakresie powinna uwzględniać możliwości prowadzenia rozprawy pod nieobecność oskarżonego poprzez weryfikację istnienia warunków do zastosowania instytucji z art. 376§1-3 k.p.k., art. 377§1i3 k.p.k. i 378a§1 k.p.k.

W przypadku stwierdzenia, że zaistniała przeszkoda uniemożliwiająca przeprowadzenie rozprawy, to w celu jej wyeliminowania rozprawę należy przerwać lub odroczyć. W praktyce najczęstsze będą przypadki odroczenia rozprawy (art. 404§1 k.p.k.). Należy tu bowiem wyjaśnić, że przerwanie rozprawy o jakim mowa w art. 382 k.p.k., odnosi się do sytuacji, kiedy przerwa ta będzie miała miejsce w zakresie tego samego terminu. Chodzi tu zatem o krótkotrwałe wstrzymanie się z rozpoczęciem rozprawy na czas potrzebny do wykonania zarządzenia o doprowadzeniu oskarżonego, nie zaś o zastosowanie instytucji z art. 401 k.p.k. umożliwiającej przerwę w rozprawie na okres do 42 dni. Ta bowiem może być zarządzona dopiero po otwarciu przewodu sądowego.¹⁴⁵⁴

Jeśli przewodniczący nie stwierdzi przeszkód do prowadzenia rozprawy, po zweryfikowaniu obecności uczestników, zarządza opuszczenie sali rozpraw przez świadków. W przypadku jednak, kiedy jednym z nich jest pokrzywdzony, to jest on uprawniony do pozostania na sali rozpraw z tym, że wtedy powinien on zostać przesłuchany w charakterze świadka w pierwszej kolejności. Biegli, o ile przewodniczący nie zadecyduje inaczej, pozostają na sali rozpraw (art. 384 k.p.k.).

Po opuszczeniu sali rozpraw przez wskazane osoby, jeżeli jest obecny oskarżony, przewodniczący powinien odebrać dane co do jego osoby (art. 213 § 1 k.p.k.).

¹⁴⁵⁴ D. Świecki, Przerwa i odroczenie rozprawy [w:] Meritum Postępowanie Karne (red. nauk. D. Świecki), Warszawa 2019, Zob. także A. Mogilnicki, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, reprint wydania z 1933 r., Warszawa 2019, s. 607 odnośnie ówczesnego art. 326 k.p.k. z 1928r.(odpowiednika obecnego art. 382 k.p.k.).

Przewodniczący rozprawy odbiera dane personalne od oskarżonych, weryfikując tym samym ostatecznie ich tożsamość¹⁴⁵⁵.

W następnej kolejności przewodniczący powinien zasygnalizować osobom uczestniczącym w rozprawie zamiar przystąpienia do kolejnego etapu rozprawy, to jest przewodu sądowego (np. poprzez zapytanie stron /*quasi* stron/ i ich przedstawicieli procesowych, czy składają wnioski lub oświadczenia przed rozpoczęciem przewodu sądowego¹⁴⁵⁶. Ma to istotne znaczenie dla możliwości skorzystania z niektórych uprawnień przez uczestników postępowania. Dla realizacji szeregu z nich ustawodawca przewidział bowiem jedynie czas do chwili rozpoczęcia przewodu sądowego, ustanawiając w ten sposób dla nich termin o charakterze prekluzyjnym¹⁴⁵⁷. Dotyczy to: cofnięcia przez pokrzywdzonego wniosku o ściganie za zgodą sądu (art. 12§3 k.p.k.), cofnięcia przez oskarżyciela publicznego na pierwszej rozprawie (pierwszym terminie, kiedy dojdzie do rozpoczęcia przewodu sądowego) aktu oskarżenia bez zgody oskarżonego (art.14§2 k.p.k.), złożenia wniosku o wyłączenie sędziego z uwagi na uzasadnioną wątpliwość co do jego bezstronności w sprawach, w których nie zostało wyznaczone posiedzenie wstępne (art. 41§2 k.p.k. i art. 349§6i7 k.p.k.), złożenia oświadczenia przez pokrzywdzonego o działaniu w charakterze oskarżyciela posiłkowego działającego obok oskarżyciela publicznego (art. 54§1 k.p.k.), przyłączenia się przez innego pokrzywdzonego tym samym czynem do oskarżenia w sprawach z oskarżenia subsydiarnego i prywatnego (art. 55§3 k.p.k. i art. 59§2 k.p.k.), złożenia wniosku o odroczenie rozprawy z uwagi na niezachowanie terminu 7 dni pomiędzy datą rozprawy, a doręczeniem zawiadomienia o jej wyznaczeniu (art. 353§2 k.p.k.), odstąpienia przez oskarżyciela prywatnego od oskarżenia bez zgody oskarżonego (art. 496§2 k.p.k.), wniesienia przez oskarżonego w sprawach z oskarżenia prywatnego oskarżenia wzajemnego o czyn ścigany z oskarżenia prywatnego mający związek z czynem mu zarzuconym (art. 497§1 k.p.k.), cofnięcia przez oskarżyciela lub oskarżonego na pierwszym terminie rozprawy głównej sprzeciwu od wyroku nakazowego (art. 506§5 k.p.k.).

¹⁴⁵⁵ Postanowienie SN z 10 grudnia 2008 r., sygn. IV KK 214/08, LEX nr 486200, Por. także min. S. Śliwiński, *Polski proces karny* ..., s. 59.

¹⁴⁵⁶ Por. R. Kalinowski, *Rozprawa główna*..., s. 109.

¹⁴⁵⁷ Zob. szerzej min , S. Stachowiak, *Rozpoczęcie przewodu sądowego na rozprawie głównej jako czas wygaśnięcia niektórych uprawnień procesowych*, Prokuratura Krajowa 2005/11, s. 17-18 i nast. K. Ścisłowicz, *Problemy realizacji zasady informacji procesowej a terminy prekluzyjne*, *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych*, 2007, XI, s. 50-51.

Po wyczerpaniu wskazanego wyżej porządku części wstępnej rozprawy przechodzi ona do kolejnego etapu w postaci przewodu sądowego, który rozpoczyna zwięzłe przedstawienie zarzutów oskarżenia (art. 385 § 1 k.p.k.).

Należy tu w uzupełnieniu dodać, że rozpoczęcie rozprawy głównej w postaci wywołania sprawy i sprawdzenia obecności, jak też ustalenia, czy nie zachodzą przeszkody do prowadzenia rozprawy, faktycznie jest powtarzane w każdym przypadku, kiedy rozprawa będzie kontynuowana po przerwie lub jej odroczeniu. Wówczas jednak wobec reguły ciągłości rozprawy, gwarancje których realizację ustawodawca ogranicza do momentu rozpoczęcia przewodu sądowego, nie ulegają ponownemu „przywróceniu”.

VI.4. Schemat przewodu sądowego.

W obowiązującym modelu rozprawy głównej przewód sądowy stanowi najważniejszy i najbardziej charakterystyczny etap jej przebiegu. Część poprzedzająca go jest przeznaczona do przygotowania przeprowadzenia tegoż właśnie głównego etapu rozprawy. W celu jego wyodrębnienia ustawodawca wyraźnie oznaczył jego granice temporalne. Początek, jak i koniec przewodu sądowego, wymagają zatem jednoznacznego zasygnalizowania zarządzeniami przewodniczącego, które z kolei powinny zostać udokumentowane w protokole rozprawy. Trzeba tu jednak zaznaczyć, że wymóg wydania takiego zarządzenia przez przewodniczącego został wyraźnie sprecyzowany w Kodeksie postępowania karnego jedynie w odniesieniu do zamknięcia omawianego etapu rozprawy (art. 405 § 1 k.p.k.)¹⁴⁵⁸.

Przewód sądowy wymaga przeprowadzenia sekwencji czynności procesowych w oznaczonej przepisami kolejności. Podstawowe jego elementy to: zwięzłe przytoczenie zarzutów oskarżenia (art. 385 k.p.k.), przesłuchanie oskarżonego (art.386 k.p.k.), postępowanie dowodowe (min. art. 388-396 k.p.k.), zamknięcie przewodu sądowego (art. 405 k.p.k.).

Rozpoczęcie przewodu sądowego oprócz tego, że stanowi termin graniczny realizacji niektórych uprawnień przez uczestników postępowania, ma także inne istotne konsekwencje procesowe. Powoduje bowiem, że od tej pory zasadą jest orzekanie przez

¹⁴⁵⁸ R. Kalinowski, *Rozprawa główna...*, s. 105.

sąd wyrokiem. Taka forma orzeczenia (wyroku, a nie postanowienia) jest wymagana od tego etapu rozprawy, również w przypadku przeszkód procesowych o jakich mowa w art. 17§1 k.p.k. Tym samym sąd wydaje wówczas wyrok umarzający postępowanie, chyba że dotyczy to przypadków o jakich mowa w art. 17 § 1 pkt 1 i 2 k.p.k. (czynu nie popełniono, brak danych dostatecznie uzasadniających jego popełnienie, czyn nie zawiera znamion czynu zabronionego albo ustawa stanowi, że sprawca nie popełnia przestępstwa), skutkujących koniecznością wydania wyroku uniewinniającego (z wyjątkiem sytuacji kiedy sprawca był niepoczytalny - art. 414 § 1 k.p.k.). Także jeżeli dopiero po rozpoczęciu przewodu sądowego sąd stwierdzi, że czyn będący przedmiotem aktu oskarżenia stanowi wykroczenie, powoduje to obowiązek zmiany trybu procedowania, poprzez wymóg rozpoznania sprawy w toku dalszej rozprawy (i późniejszego postępowania) według procedury wykroczeniowej (art. 400 k.p.k.).

Przypomnienia wymaga również to, że jedynie w toku przewodu sądowego mogą być przeprowadzane dowody w znaczeniu ścisłym. Formalizm dowodowy związany z tym etapem powoduje, że wszelkie ewentualne czynności dowodowe mające miejsce w innych fazach rozprawy nie będą miały statusu dowodu w znaczeniu ścisłym, tym samym nie będzie ich można wykorzystać jako podstawy wyroku skazującego w zakresie okoliczności obciążających oskarżonego.

Porządkowo należy tu także dodać, że art. 385§1 k.p.k. wskazuje jako początek przewodu sądowego moment „od zwięzłego przedstawienia zarzutów”, co przesądza o tym, że rozpoczyna się on już z chwilą przystąpienia do przedstawienia zarzutów oskarżenia, a nie po tej czynności. Zamknięcie przewodu sądowego następuje natomiast po przeprowadzeniu dowodów, kiedy to przewodniczący, upewniwszy się, że strony nie wnoszą o uzupełnienie postępowania dowodowego, wydaje w tym przedmiocie zarządzenie (art. 405§1 k.p.k.)

Przewód sądowy, jako element składowy modelu rozprawy głównej, charakteryzuje się tym, że jest on jedynym jej etapem przeznaczonym do przeprowadzania postępowania dowodowego (arg. z art. 405 § 1 k.p.k. i art. 409 k.p.k.). To zaś zasadniczo odbywa się w z góry oznaczonej kolejności co do poszczególnych dowodów. Wiążąco ustawodawca szereguje, jako pierwsze jedynie wyjaśnienia oskarżonego (o ile ten stawi się na rozprawę), dalsze dowody powinny być przeprowadzane w miarę możliwości według reguły z art. 369 k.p.k., począwszy od dowodów oskarżenia, zaś skończywszy na dowodach obrony. Tu trzeba zastrzec, że wobec regulacji z art. 405§2 k.p.k. przewidującej z momentem zamknięcia przewodu

sądowego ujawnienie z mocy prawa nieodczytanych protokołów i dokumentów, kolejność dowodów przewidzianą w art. 369 k.p.k. należy odnosić praktycznie do dowodów przeprowadzanych bezpośrednio na rozprawie i to głównie z osobowych źródeł dowodowych. Zasygnalizowania wymaga także to, że pierwsza z czynności o charakterze dowodowym przewidziana w toku przewodu sądowego w postaci przesłuchania oskarżonego ma specyficzny charakter, bowiem jej wynik może rzutować na dalszy bieg rozprawy np. poprzez jej skrócenie (min. art. 387 k.p.k., art. 392 k.p.k.).

VI.4.a. Rozpoczęcie przewodu sądowego.

Momentem rozpoczynającym przewód sądowy w polskim procesie karnym było niezmiennie i nadal jest „przywołanie” treści aktu oskarżenia, choć trzeba zaznaczyć, że wymagana forma i zakres tej czynności ulegały modyfikacjom. Należy tu przypomnieć, że pod rządami Kodeksu postępowania karnego z 1928r. przewód sądowy inicjowała odczytanie w akcie oskarżenia (art. 293 k.p.k.)¹⁴⁵⁹. Przepisy nie precyzowały, kto tę czynność miał wykonywać. Zgodnie z ówczesnymi zapatrywaniami uważano jednak, że nie powinien tego robić oskarżyciel. Kodeks postępowania karnego z 1969r. do zainicjowania przewodu sądowego wymagał również odczytania aktu oskarżenia. Jednakże wprowadził regułę, zgodnie z którą czynność tę wykonywał prokurator (nie „oskarżyciel”), a jeśli nie brał on udziału w rozprawie, przewodniczący lub inny członek składu sądu. Ponadto odstępował od konieczności odczytania uzasadnienia aktu oskarżenia, którą to czynność mogło zastąpić przytoczenie najważniejszych podstaw oskarżenia (art. 332§1i2 k.p.k.). W ówczesnej doktrynie postulowano, aby tę uproszczoną formę „odczytania” aktu oskarżenia stosować jedynie w sprawach o zawiłym stanie faktycznym i prawnym oraz przy bardzo obszernym akcie oskarżenia. Zastępujące odczytanie uzasadnienia aktu oskarżenia (któremu przyznawano duże znaczenie dla zaznajomienia publiczności i ławników ze sprawą) przywołanie najistotniejszych podstaw oskarżenia, utożsamiano z przywołaniem głównych faktów i dowodów, na których opiera

¹⁴⁵⁹ Przepis art. 331 k.p.k. w wersji pierwotnej, 333 k.p.k. - według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j. z dnia 1932.10.05, art. 302 k.p.k. – zgodnie z brzmieniem w Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24, art. 293 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13.

się zarzut.¹⁴⁶⁰ Kodeks postępowania karnego z 1997r. w art. 385§1i2 k.p.k. (w pierwotnym jego brzmieniu) wprowadzał regułę odczytania aktu oskarżenia przez oskarżyciela (tym samym także prywatnego i subsydiarnego). Przy czym w wypadku „szczególnie obszernego uzasadnienia” skargi mógł on poprzestać na przedstawieniu podstaw oskarżenia. Usunięcie inkwizycyjnego elementu nakładającego na przewodniczącego lub członka składu sądu obowiązku odczytania aktu oskarżenia miało za zadanie podkreślenie kontradyktoryjnego charakteru rozprawy. W szczególnym przypadku, kiedy oskarżyciel nie występował na rozprawie, akt oskarżenia odczytywał protokolant (art. 478 k.p.k. umieszczony w rozdziale dotyczącym ówczesnego postępowania uproszczonego, w ramach którego akt oskarżenia mógł nie zawierać uzasadnienia – art. 474§3 k.p.k.)¹⁴⁶¹. Powinność odczytywania aktu oskarżenia przez oskarżyciela traktowano w literaturze jako podkreślenie jego funkcji oskarżycielskiej, wymagane w ramach realizacji zasady skargowości i kontradyktoryjności¹⁴⁶².

W wyniku nowelizacji zmieniającej brzmienie art. 385 § 2 k.p.k. od 1 lipca 2003r.¹⁴⁶³ ustawodawca wprowadził dalsze odformalizowanie omawianej czynności, bowiem dopuścił możliwość odstąpienia od odczytania aktu oskarżenia w całości, zastępując tę czynność przedstawieniem podstaw oskarżenia¹⁴⁶⁴, jeśli obecne strony wyraziły na to zgodę lub też bez ich zgody w wypadku szczególnie obszernego uzasadnienia aktu oskarżenia. Za takie przyjmowano w piśmiennictwie uzasadnienie skargi liczące kilkadziesiąt lub więcej stron. Przez podstawy oskarżenia uznawano wskazanie najważniejszych faktów i dowodów świadczących w ocenie oskarżyciela o zasadności skargi w aspekcie winy oskarżonego i oceny prawnej czynu.¹⁴⁶⁵

¹⁴⁶⁰ R. Kalinowski, *Rozprawa główna.....*, s. 110-113.

¹⁴⁶¹ Przepisy te zostały uchylone 1 lipca 2003r. przez Ustawę z 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. Nr 17, poz. 155 z późn. zm.).

¹⁴⁶² R. A. Stefański [w:] J. Bratoszewski, L. Gardocki, Z. Gostyński, S. M. Przyjemski, S. Zabłocki, R. A. Stefański, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom II*, Warszawa 1998, Lex- stan prawny na 1 września 1998, art. 385.

¹⁴⁶³ Na mocy wspomnianej Ustawy z 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego..... (Dz. U. Nr 17, poz. 155 z późn. zm.).

¹⁴⁶⁴ Por. min. A. Mogilnicki, E.S. Rappaport , *Kodeks postępowania karnego.....*, s. 327 i 408, którzy uznawali prymat odczytywania aktu oskarżenia nad możliwością ustnego wyjaśnienia przez oskarżyciela podstaw oskarżenia, które mogłoby przekształcić się wówczas w „mowę oskarżycielską”.

¹⁴⁶⁵ S. Stachowiak, *Rozpoczęcie przewodu sądowego*, s. 19.

Wprowadzona nowelą wrześniową z 2013r.¹⁴⁶⁶ przebudowa modelu postępowania jurysdykcyjnego zwiększająca kontradyktoryjność rozprawy, kolejny raz zmieniła brzmienie omawianego przepisu. Przewód sądowy od tej pory zgodnie z art. 385§1 k.p.k. rozpoczyna się już nie od odczytania aktu oskarżenia, lecz od zwięzłego przedstawienia przez oskarżyciela zarzutów oskarżenia. W związku z cofnięciem wymienionej reformy od 15 kwietnia 2016 r.¹⁴⁶⁷, przepis ten został uzupełniony o §1a informujący, że w przypadku, kiedy oskarżyciel nie bierze udziału w rozprawie, to przewodniczący dokonuje zwięzłego przedstawienia zarzutów oskarżenia. Trzeba tu zaznaczyć, że w analogicznej sytuacji w ramach postępowania przyspieszonego ustawodawca inaczej kształtuje formę otwarcia przewodu sądowego (jeśli oskarżyciel nie bierze udziału w rozprawie), przewidując tu nadal „odczytanie” zarzutów aktu oskarżenia i nie przez przewodniczącego, lecz przez protokolanta (art. 517a§2 k.p.k.). W takiej postaci unormowania te obowiązują do chwili obecnej. Wyraźnie widoczny jest tu brak spójności przyjętego rozwiązania co do czynności rozpoczynającej przewód sądowy.

Zwięzłe przedstawienie zarzutów aktu oskarżenia, w odróżnieniu od dopuszczanego poprzednio przedstawienia podstaw oskarżenia, koncentruje rozpoczęcie przewodu sądowego już nie na samej skardze, lecz wyłącznie na jej zarzutach (rozumianych jako opis czynu i kwalifikacja prawna – por. m.in. art. 332§1 pkt 2-4k.p.k.). W piśmiennictwie zwraca się uwagę, że zredukowanie czynności otwarcia przewodu sądowego w oznaczony sposób może ograniczyć realizację zasady jawności wobec publiczności. Rozwiązanie to chociaż pożądane z praktycznego punktu widzenia, niesie bowiem ryzyko, że osoby postronne nie będą mogły się zorientować, jaki czyn zarzucono oskarżonemu oraz czy istnieją podstawy do skierowania przeciwko niemu skargi do rozpoznania przez sąd¹⁴⁶⁸.

Wątpliwości interpretacyjne może budzić użyty w art. 385 § 1 k.p.k. zwrot „zwięzłe przedstawienie (...) zarzutów oskarżenia”. Określenie „zarzut oskarżenia” należy podczytać w powiązaniu z art. 332 § 1 pkt 2 k.p.k., który wskazuje elementy zarzucanego oskarżonemu czynu. Zachodzi natomiast pytanie, jakie elementy opisu czynu zarzucanego mogą zostać pominięte, a jakie nie w ramach owej „zwięzłości”.

¹⁴⁶⁶ Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1247 z późn. zm.).

¹⁴⁶⁷ Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 437 z późn. zm.).

¹⁴⁶⁸ R. Ponikowski, J. Zagrodnik, Przewód sądowy [w:] Kodeks postępowania karnego, Komentarz (red. J. Skorupka), Warszawa 2020, s. 1045.

Należy przyjąć, że wymaga podania do wiadomości zasadnicza treść tego opisu, lecz bez wiernego jego odtworzenia. Należy tu przywołać: miejsce, czas i sposób dokonania czynu wyczerpującego znamiona przestępstwa, ewentualny jego skutek i wysokość szkody, jak też okoliczności zawarte w opisie czynu, a dotyczące powołanych w kwalifikacji prawnej czynu przepisów części ogólnej kodeksu karnego, które modyfikują odpowiedzialność karną oskarżonego za zarzucane mu przestępstwo, np. recydywa, chuligański charakter czynu, czyn ciągły. Wymagana skrótowość czynności wskazuje, że celowe jest pominięcie pozostałych szczegółowych okoliczności popełnienia czynu. Konieczność zwięzłego wykonania tej czynności sprowadza się zatem do wymogu przedstawienia istoty zarzutów aktu oskarżenia w sposób krótki, lecz treściwy (nie zaś lakoniczny), z przywołaniem ich kwalifikacji prawnej. Zwięzły sposób wykonania tej czynności procesowej powinien być zatem na tyle esencjonalny, na ile to możliwe, a jednocześnie na tyle wyczerpujący, na ile to niezbędne, aby zobrazować zarzucone oskarżonemu zachowanie w ujęciu przestępstwa o oznaczonej kwalifikacji¹⁴⁶⁹.

W tym miejscu można zauważyć, że w praktyce prokuratorzy często w dalszym ciągu mają tendencję do odczytywania w znacznej części zarzutów aktu oskarżenia, którą to formę uznają jako dogodniejszą, niż wymagane zwięzłe przytoczenie ich treści, które nastrocza trudności w związku koniecznością dokonania selekcji.

W piśmiennictwie zwraca się uwagę, że w przypadku zbyt lapidarnego przedstawienia zarzutów przez oskarżyciela, w sposób uniemożliwiający zorientowanie się przez osoby obecne na sali rozpraw, co do przedmiotu skargi, przewodniczący w ramach baczania nad właściwym przebiegiem rozprawy jest obowiązany w trybie art. 366§1 k.p.k. do wezwania oskarżyciela do rozwinięcia wystąpienia, tak, aby realizowało ustawowy kształt¹⁴⁷⁰.

Rozpoczęcie najważniejszego etapu rozprawy głównej od zapoznania obecnych na sali rozpraw z aktem oskarżenia ma w założeniu akcentować skargowy i kontradiktoryjny charakter procesu. Czynność ta, zatem również w wymiarze symbolicznym obrazuje konstrukcję rozprawy jako forum, w ramach którego oskarżyciel zgłasza żądanie rozpoznania przez sąd jego skargi, w której zarzuca oskarżonemu popełnienie przestępstwa i postuluje o rozstrzygnięcie w przedmiocie jego odpowiedzialności karnej przez sąd.¹⁴⁷¹ Z punktu widzenia konstrukcji rozprawy głównej

¹⁴⁶⁹ R. Ponikowski, J. Zagrodnik, Przewód sądowy ..., s. 1046.

¹⁴⁷⁰ R. Ponikowski, J. Zagrodnik, Przewód sądowy ..., s. 1045.

¹⁴⁷¹ K. Dudka, H. Paluszkiewicz, Postępowanie karne..., s.410.

otwarcie przewodu sądowego przez wskazaną czynność procesową oskarżyciela jest zatem jak najbardziej pożądane. Inaczej, bo negatywnie, należy natomiast w tej sytuacji ocenić przedstawienie przez sąd aktu oskarżenia „w zastępstwie” nieobecnego oskarżyciela publicznego, bowiem prowadzi to do zatarcia różnicy pomiędzy ich rolami procesowymi, tym samym może powodować u oskarżonego i osób postronnych poważne wątpliwości co do bezstronności sądu¹⁴⁷².

Z punktu widzenia modelu rozprawy głównej obowiązek zainicjowania przewodu sądowego przez przywołanie przez oskarżyciela zarzutu aktu oskarżenia jest jak najbardziej spójny z koncepcją procesu osadzonego w układzie trójpodmiotowym, podkreślając jego skargowy charakter oraz ukształtowanie postępowania sądowego przez wartości skumulowane w zasadach procesowych, których realizację ma gwarantować rozprawa główna. Także przywołanie odpowiedzi oskarżonego na akt oskarżenia bezpośrednio po tym jest z przyczyn już odmówionych w pełni zrozumiałe i pożądane.

Wymóg zwięzłego przedstawienia zarzutów oskarżenia ma charakter bezwzględny. Oznacza to więc, że jest to czynność uznawana za konieczną przez ustawodawcę do rozpoczęcia przewodu sądowego. Dopiero bezpośrednio potem wymagane jest „poinformowanie” o treści odpowiedzi oskarżonego na akt oskarżenia. Czynności te muszą zostać przeprowadzone niezależnie od tego, czy w rozprawie uczestniczą strony i publiczność, czy też nie. Innymi słowy, także w sytuacji, kiedy nikt inny poza sądem nie jest obecny na sali rozpraw, przewodniczący jest zobligowany do zwięzłego przedstawienia zarzutów oskarżenia oraz zreferowania ewentualnej pisemnej odpowiedzi na akt oskarżenia. O ile sama istota tych czynności jest jak najbardziej zrozumiała, to jednak powstaje pytanie o sens stosowania tych instytucji w przypadku tzw. pustej sali. Należy tu zauważyć, że sytuacje takie w obecnym kształcie postępowania sądowego nierzadko występują. Z kolei procedura wymaga znajomości przez sędziów akt sprawy przed przystąpieniem do procedowania na rozprawie. Przede wszystkim należy zadać pytanie, jakie realizuje cele lub funkcje związane z postępowaniem karnym zreferowanie w takiej sytuacji zarzutów oskarżenia, skoro nie pełni ani roli informacyjnej, ani wychowawczej, jak też nie urzeczywistnia kontradiktoryjności rozprawy. Z przyczyn już omówionych należy podzielić postulaty zgłaszane przez doktrynę co do konieczności zmiany legislacyjnej w kierunku ustanowienia faktycznej

¹⁴⁷² A. Lach, *Bezstronność sądu a obecność ...*, s. 124-125. Wyrok ETPC z 18.05.2010 r., 64962/01, Ozerov przeciwko Rosji, LEX nr 578515.

obowiązkowej obecności oskarżyciela publicznego na rozprawie głównej¹⁴⁷³. Wówczas kwestia tzw. pustej sali stanie się bezprzedmiotowa. Niezależnie od tego należy zdjąć z sądu obowiązek przedstawienia zarzutów skargi w zastępstwie oskarżyciela.

Natomiast w obecnym stanie prawnym wymóg, aby w przypadku, kiedy nikt nie stawił się na rozprawę główną, sąd referował treść zarzutów aktu oskarżenia, a następnie informował o odpowiedzi oskarżonego na akt oskarżenia, należy uznać nie tylko zbędną, ale i niezrozumiałą.

Należy tu zwrócić uwagę, że w odniesieniu do rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie apelacyjnej ustawodawca dokonał nowelizacji zmieniającej formę rozpoczęcia przewodu sądowego poprzez umożliwienie sądowi odstąpienia od ustnego sprawozdania, jeśli na rozprawę nikt się nie stawił (art. 453§1a k.p.k.¹⁴⁷⁴). Chodzi tu o sytuację kiedy na rozprawę nie przybyła ani publiczność, ani żadna ze stron, czy ich przedstawiciele procesowych. Wówczas z chwilą ogłoszenia przez sąd postanowienia o odstąpieniu od ustnego sprawozdania dochodzi do rozpoczęcia przewodu sądowego.

W przypadku utrzymania nieobowiązkowej obecności oskarżyciela na rozprawie przez ustawodawcę i dalszego wymagania, aby to członek składu sądu przytaczał treść zarzutów, powinna zostać wprowadzona analogiczna regulacja, jak w zakresie rozprawy apelacyjnej. Wówczas do otwarcia przewodu sądowego, tak jak we wskazanym przypadku, celowe byłoby wydanie postanowienia o odstąpieniu przez sąd od przytaczania zarzutów. Również w art. 385§2 k.p.k., odnośnie informowania o treści odpowiedzi na akt oskarżenia, także celowe wydaje się dodanie zastrzeżenia „chyba że nikt się, nie stawił”. Wówczas rozpoczęcie przewodu sądowego na rozprawie głównej rozpoczynałoby się z chwilą ogłoszenia postanowienia o odstąpieniu od zwięzłego przedstawienia zarzutów oskarżenia.

¹⁴⁷³ A. Lach, *Bezstronność sądu a obecność ...*, s. 128.

¹⁴⁷⁴ Art. 453§1a k.p.k. dodany przez Ustawę z 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1694.)

VI.4.b. Odpowiedź oskarżonego na akt oskarżenia.

W aktualnym stanie prawnym Kodeks postępowania karnego przewiduje nieznaną jego poprzednikom pisemną odpowiedź oskarżonego na akt oskarżenia. Jeśli oskarżony wypowie się na piśmie odnośnie do wystosowanej przeciwko niemu skargi, to przewodniczący po zwięzłym przedstawieniu zarzutów oskarżenia przez oskarżyciela jest zobowiązany do poinformowania o jego stanowisku (art. 385§2 k.p.k.)¹⁴⁷⁵.

W piśmiennictwie zwraca się uwagę na częściowe nawiązywanie przedmiotowej instytucji (w rozumieniu przyznania oskarżonemu uprawnienia do reakcji procesowej na doręczoną mu skargę) do przysługującego oskarżonemu prawa sprzeciwu wobec aktu oskarżenia na gruncie Kodeksu postępowania karnego z 1928r., w którym zgodnie z ówczesnym art. 286 mógł on powoływać się na istnienie przeszkód procesowych lub niewłaściwość sądu. Ten jednak nie był przywoływany na rozprawie, a jedynie skutkowało skierowaniem sprawy na posiedzenie przed rozprawą lub zamiast niej. jeśli postępowanie podlegało umorzeniu (art.288-289)¹⁴⁷⁶.

Podanie przez przewodniczącego informacji co do treści odpowiedzi oskarżonego na akt oskarżenia powinno nawiązywać do wszelkich zawartych w niej kwestii o istotnym znaczeniu dla zarzutu aktu oskarżenia. Dokonanie tej czynności odzwierciedla się w protokole rozprawy¹⁴⁷⁷. Należy tu zauważyć, że przepisy Kodeksu postępowania karnego nie przewidują możliwości zaprezentowania tej odpowiedzi przez samego oskarżonego także wówczas, kiedy uczestniczy on w rozprawie np. poprzez jej wygłoszenie. Forma pisemna odpowiedzi na akt oskarżenia jest wyłączną przewidzianą w tym przypadku, zaś jedynym podmiotem uprawnionym do poinformowania o jej treści na rozprawie jest przewodniczący.

¹⁴⁷⁵ O uprawnieniu do złożenia w terminie 7 dni od daty doręczenia odpisu aktu oskarżenia odpowiedzi na tę skargę oskarżony jest poucany (art. 338§2 k.p.k.).

¹⁴⁷⁶ R. A. Stefański, Odpowiedź na akt oskarżenia, Pr.I Pr. 2005/5, s. 43.

¹⁴⁷⁷ P. Rogoziński [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów, red. S. Steinborn, LEX/el. 2016, art. 385, (teza 7).

Należy dodać, że odczytanie odpowiedzi oskarżonego na akt oskarżenia w trybie art.389§1 k.p.k., zamiast jego wyjaśnień jest niedopuszczalne i stanowi naruszenie art. 174 k.p.k.¹⁴⁷⁸.

Kodeks postępowania karnego nie precyzuje treści pisemnej odpowiedzi na akt oskarżenia. Tym samym oskarżony ma dowolność w kształtowaniu swojego stanowiska odnośnie skargi. Może on np. kwestionować ustalenia faktyczne, ocenę prawną czynu, jak też wskazywać na ewentualne braki postępowania przygotowawczego, czy formułować wnioski o charakterze procesowym (np. o skierowanie sprawy na posiedzenie lub wydanie wobec niego wyroku w trybie konsensualnym) lub dowodowym. Pomimo zakreślenia przez ustawodawcę na tę czynność 7 dni od otrzymania odpisu aktu oskarżenia, należy podzielić stanowisko, że jeśli oskarżony złoży tę odpowiedź po wskazanym terminie, a przed rozpoczęciem przewodu sądowego, wywołuje przypisane jej skutki prawne¹⁴⁷⁹.

W doktrynie od dawna rozważa się celowość podkreślenia kontradiktoryjnego charakteru rozprawy głównej poprzez zorganizowanie jej w taki sposób, aby przewód sądowy inicjowały wystąpienia przeciwnych stron, w których te wyraziłyby swoje stanowisko w przedmiocie skargi, precyzując tezy i okoliczności, które zamierzają wykazać lub podważyć w trakcie procesu i przy pomocy jakich dowodów¹⁴⁸⁰.

Wydaje się, że w powyższym kontekście należy rozpatrywać wprowadzenie do obowiązującego obecnie Kodeksu postępowania karnego, a nieznanej jego poprzednikom, omawianej instytucji odpowiedzi oskarżonego na akt oskarżenia.

Uprawnienie oskarżonego do udzielenia odpowiedzi na skargę uznaje się w literaturze jako element wzmacniający kontradiktoryjność procesu, jak też gwarancję jego rzetelności poprzez realizację w tym aspekcie prawa do obrony oskarżonego. Omawiane rozwiązanie procesowe ma w założeniu akcentować także równość stron w ramach postępowania jurysdykcyjnego poprzez umożliwienie oskarżonemu zrównoważenia pierwszego wrażenia sądu, jakie odnosi po zapoznaniu się ze skierowanym przeciw niemu aktem oskarżenia. Przedstawienie przez oskarżonego już na pierwszym etapie postępowania swojej wersji w odniesieniu do zarzutu oskarżyciela ma

¹⁴⁷⁸ Wyrok Sądu Okręgowego w Siedlcach z 30 stycznia 2017 r., sygn. II Ka 347/16, LEX nr 2206778, C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex – stan prawny na 15 lipca 2020 r., art. 385, teza 6.

¹⁴⁷⁹ R. A. Stefański, Odpowiedź na akt oskarżenia..., s. 45-46.

¹⁴⁸⁰ Szerzej na ten temat zob. J. Zagrodnik, Model interakcji postępowania..., s. 459-461.

umożliwić stronie bierniej wpłynięcie na zapatrywanie sędziów na sprawę i zobiektywizowanie ich stanowiska odnośnie do przedmiotu rozpoznania jeszcze przed rozpoczęciem postępowania dowodowego¹⁴⁸¹.

W świetle powyższego, z punktu widzenia modelu rozprawy głównej, która w założeniu powinna być oparta na kontrydiktoryjności i równości występujących przeciwko sobie stron, których spór jest poddany obiektywnej ocenie sądu, instytucję odpowiedzi oskarżonego na skierowane przeciw niemu zarzuty przez oskarżyciela, należy uznać za trafne rozwiązanie. Jednakże nie jest w pełni zrozumiałe, dlaczego odpowiedzi na akt oskarżenia nie może przedstawić sam oskarżony, jeśli uczestniczy w rozprawie oraz czemu nie jest przewidziana możliwość ustnego ustosunkowania się do skargi przez tę stronę przed przystąpieniem do postępowania dowodowego. Wydaje się, że nawet pomimo braku takiego unormowania jeśliby oskarżony chciałby skorzystać z takiego uprawnienia i zająć ustne stanowisko przed formalnym przesłuchaniem możliwe byłoby udzielenie mu głosu przez przewodniczącego (przez analogię do art. 367§2 k.p.k.). Niemniej jednak należałoby w Kodeksie postępowania karnego wprost zadekretować, że oskarżony po przedstawieniu zarzutów oskarżenia ma prawo ustosunkowania się do nich.

VI.4.c. Przesłuchanie oskarżonego w ramach postępowania dowodowego.

W obowiązującym modelu rozprawy głównej pierwszym dowodem przeprowadzanym po otwarciu przewodu sądowego jest dowód z wyjaśnień oskarżonego. O prawie do składania wyjaśnień oraz odmowy składania wyjaśnień, jak też odmowy odpowiedzi na pytania bez podania powodu oskarżony obecny na rozprawie jest pouczany, zgodnie z art. 386§1 k.p.k. Bezpośrednio zaś po przesłuchaniu jest on informowany o uprawnieniu do zadawania pytań osobom przesłuchiwanym (zagwarantowane w art. 370§1 k.p.k. - co do zasady w ostatniej kolejności spośród stron,

¹⁴⁸¹ R. A. Stefański, Odpowiedź na akt oskarżenia..., s. 43-44.

a bezpośrednio przed członkami składu orzekającego) oraz ustosunkowywania się co do każdego dowodu (art. 386§2 k.p.k.). W przypadku stawiennictwa oskarżonego w późniejszej fazie rozprawy jest on także poucany o tych uprawnieniach (art. 386§3 k.p.k.).

Zmiana przepisów Kodeksu postępowania karnego, która nastąpiła 1 lipca 2015 r., zwiększająca kontradiktoryjny charakter rozprawy, zmodyfikowała art. 386 k.p.k. wymagając pouczenia oskarżonego także w tej fazie postępowania o szeregu uprawnieniach, w tym związanych z ówczesnymi zasadami przeprowadzania dowodów, regułami dotyczącymi obecności oskarżonego na rozprawie, również podczas ogłaszania wyroku, biegu terminu do zaskarżenia wyroku. Pomimo wycofania się przez ustawodawcę w 2016r. z wprowadzonej reformy, wymóg dokonywania pouczeń został ograniczony dopiero w wyniku kolejnej modyfikacji brzmienia art. 386 k.p.k. z dniem 5 października 2019r.¹⁴⁸². Obecnie więc wymaga on poinformowania oskarżonego o prawie do składania i odmowy wyjaśnień oraz odmowy udzielania odpowiedzi na pytania, jak też o prawie do składania wniosków dowodowych i konsekwencjach nieskorzystania z tego uprawnienia. Treść wymaganego obecnie przez ustawodawcę pouczenia nie jest jasna, gdyż nie wiadomo o jakie konsekwencje nieskorzystania przez oskarżonego z prawa do składania wniosków dowodowych tu chodzi. Wydaje się, że pouczenie to powinno nawiązywać do istnienia prekluzji dowodowej, tym samym do terminu do składania wniosków dowodowych. W takiej sytuacji oskarżony winien zostać poinformowany o tym, że w przypadku określenia przez sąd terminu do realizacji przez niego prawa do inicjatywy dowodowej złożone po jego upływie wnioski zostaną oddalone zgodnie z art. 170 § 1 pkt 6 k.p.k. Jednakże za konieczne należy tu także uznać wówczas przekazanie informacji o zastrzeżeniu z § 1a tego przepisu zakazującego oddalenia „spóźnionego” wniosku dowodowego, odnoszącego się do tego czy czyn został popełniony i o jakiej kwalifikacji prawnej. Ponadto pouczenie to powinno się odnosić także do treści art. 427§3 k.p.k., co do możliwości powoływania nowych dowodów przez odwołującego się od wyroku, jedynie wtedy, kiedy nie mógł tego uczynić przed sądem pierwszej instancji. W takiej zaś sytuacji oskarżony winien zostać poinformowany również o regulacji z art. 452 § 3 k.p.k. wyłączającej możliwość oddalenia przez sąd odwoławczy wniosku dowodowego odnoszącego się do sprawstwa i kwalifikacji prawnej czynu niezależnie od tego, czy mógł on zostać wcześniej zgłoszony, czy nie. Wreszcie

¹⁴⁸² Dz.U. 2019, poz. 1694.

należałoby go także pouczyć o brzmieniu art. 427 § 3a k.p.k., co do braku możliwości postawienia w apelacji zarzutu nieprzeprowadzenia przez sąd dowodu z urzędu w zakresie nie dotyczącym sprawstwa i kwalifikacji prawnej czynu. Reasumując oskarżony winien zostać w trybie art. 386§1 k.p.k. pouczony o ograniczonej prekluzji dowodowej w zakresie konsekwencji prawnych czynu oraz braku możliwości formułowania przez niego zarzutu w apelacji odnoszącego się do uchybienia sądu polegającego na zaniechaniu przeprowadzenia określonego dowodu z urzędu, co do skutków prawnych popełnionego przestępstwa, jeżeli przed sądem tym nie złożył on w tym przedmiocie wniosku dowodowego.¹⁴⁸³

Przesłuchanie oskarżonego jest pierwszą czynnością o charakterze dowodowym następującą po rozpoczęciu przewodu sądowego (art. 386 k.p.k.). Analiza historyczna uregulowań dotyczących rozprawy głównej wykazała, że taką samą kolejność zdarzeń procesowych na rozprawie głównej, procedura karna przewiduje konsekwentnie, począwszy od Kodeksu postępowania karnego z 1928r. Jednocześnie jednak, także niezmiennie¹⁴⁸⁴, w odniesieniu do postępowania dowodowego w toku przewodu sądowego formułowany jest przez ustawodawcę prawny wymóg, aby dowody na poparcie oskarżenia były „w miarę możliwości” przeprowadzane przed dowodami służącymi do obrony (art. 369 k.p.k.).

Rozdzielenie dowodów na te o korzystnym wydźwięku dla oskarżonego od obciążających go, w aspekcie art. 369 k.p.k., odgrywało szczególną rolę w czasie ustawowego wzmocnienia kontradyktoryjności postępowania sądowego. Było ono szczególnie istotne w aspekcie art. 167 k.p.k. w brzmieniu od 1 lipca 2015r., kiedy to specyfika dowodu powiązana była z kierunkiem działania przeciwnych stron procesowych. Wobec cofnięcia zmian i powrócenia do obowiązującej w art. 167 k.p.k. reguły przeprowadzania przez sąd dowodów z urzędu, podział ten stracił na znaczeniu.¹⁴⁸⁵ Wszak to dla postępowania o charakterze kontradyktoryjnym szczególnie znaczenie ma polaryzacja dowodów poprzez wiązanie ich z oskarżeniem albo obroną. W ramach postępowania z przewagą elementów inkwizycyjnych wszystkie dowody stają się

¹⁴⁸³ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2023, art. 386 (teza 4).

¹⁴⁸⁴ Art. 303 k.p.k. z 1928r (późniejsza numeracja , art. 304 - Dz.U.1932.83.725 t.j., art. 273 – Dz.U.1949.33.243 t. j., art. 264 - Dz.U.1950.40.364 t.j.) oraz art. 335 k.p.k. z 1969r.

¹⁴⁸⁵ C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex – stan prawny na 15 lipca 2020 r., art. 369 (teza 1).

natomiast w postępowaniu jurysdykcyjnym w istocie dowodami sądu, nie zaś przeciwnych stron¹⁴⁸⁶.

Niezależnie od powyższego w literaturze wskazuje się na systemowy rozdźwięk pomiędzy regułą objętą art. 369 k.p.k., a wyznaczonym przez art. 386 k.p.k. momentem przesłuchania oskarżonego. Wydaje się bowiem, że dowód z wyjaśnień oskarżonego powinien być przeprowadzony po dowodach popierających oskarżenie, zaś jest przewidziany jako pierwszy¹⁴⁸⁷.

Należy kolejny raz przypomnieć, że wymóg takiego kierowania rozprawą przez przewodniczącego, aby dowody obciążające oskarżonego były przeprowadzane przed tymi, które są dla niego korzystne jest konsekwencją zasady domniemania niewinności oskarżonego i ciężaru dowodu obciążającego oskarżyciela¹⁴⁸⁸. Uprzywilejowanie oskarżonego pod tym względem, jak już wspomniano, wiąże się z zakładaniem silniejszego oddziaływania dowodów przeprowadzanych w ostatniej kolejności, jako że mogą one zniwelować znaczenie poprzednich, przy czym przeprowadzane są w bliższej odległości czasowej od zamknięcia przewodu sądowego¹⁴⁸⁹.

Odnosząc się do wspomnianego braku korelacji pomiędzy omawianymi regułami dotyczącymi kolejności przeprowadzanych dowodów należy zauważyć, że wyjaśnienia oskarżonego mają swoisty charakter, pełniąc zarówno rolę szczególnego środka dowodowego, jak też instrumentu procesowego determinującego dalszy przebieg rozprawy, w tym warunkującego możliwość skorzystania w toku postępowania z różnych instytucji prawnych odnoszących się do pozostałego postępowania dowodowego.

Można tu wspomnieć, że ustawodawca pierwotnie wyraźnie oddzielał przesłuchanie oskarżonego od postępowania dowodowego. Wystarczy tu wskazać przywoływany już przepis art. 333 Kodeksu postępowania karnego z 1928r.¹⁴⁹⁰ stanowiący, że po wysłuchaniu oskarżonego przewodniczący zarządzał postępowanie dowodowe. Z kolei art. 334 wskazanego Kodeksu umożliwiał sądowi

¹⁴⁸⁶ H. Kuczyńska, Analiza porównawcza modelu..., s. 321 i 327.

¹⁴⁸⁷ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 369 (teza 1). Por. R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, Lex – stan na 1 maja 2021, art. 369 (teza 2).

¹⁴⁸⁸ R. Ponikowski, J. Zagrodnik, Przepisy ogólne o rozprawie głównej [w:] Kodeks postępowania karnego, Komentarz (red. J. Skorupka), Warszawa 2020, s. 989.

¹⁴⁸⁹ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 369 (tezy: 1-2).

¹⁴⁹⁰ Numeracja -Dz. U. 1928, Nr 33, poz. 313.

nieprzeprowadzanie postępowania dowodowego (lub przeprowadzenie go w części), jeśli wyjaśnienia oskarżonego przyznającego się do winy nie budziły wątpliwości.

Jeśli chodzi o dowodowy status wyjaśnień oskarżonego należy na wstępie zaznaczyć, że oskarżony nigdy nie może jednocześnie posiadać statusu świadka (nawet w sytuacji oskarżenia wzajemnego w sprawach z oskarżenia prywatnego). Takie usytuowanie oskarżonego w procesie karnym jest charakterystyczne dla modelu kontynentalnego. Odmienne zatem niż w systemie anglosaskim oskarżony nie składa zeznań, lecz wyjaśnienia nieobarczone prawnym wymogiem ich zgodności z prawdą.¹⁴⁹¹ Brak obowiązku dowodzenia niewinności i samooskarżania się przez oskarżonego (art. 74§1 k.p.k.) nie uprawnia go co prawda do przekazywania nieprawdziwych twierdzeń, jednakże wiąże się z zasadniczym brakiem negatywnych konsekwencji prawnych w rozumieniu sankcji za składanie „fałszywych” wyjaśnień¹⁴⁹².

Oskarżony w ramach prawa do obrony ma zagwarantowaną niemal nieograniczoną swobodę wypowiedzi, przy jednoczesnym braku ciężącego na nim obowiązku samooskarżania się. Tym samym oprócz prawa do składania wyjaśnień i przedstawiania swojej argumentacji na temat wszelkich kwestii związanych ze skargą lub przeprowadzanymi dowodami, oskarżony ma przede wszystkim prawo do milczenia. Gwarancja ta obejmuje zarówno uprawnienie do odmowy składania jakichkolwiek wyjaśnień, jak też prawo do nieartykułowania oświadczeń wyrażających jego stosunek do popełnienia zarzuczonego mu czynu¹⁴⁹³. Jednocześnie odmowy przez niego ustosunkowania się do danej kwestii nie można traktować jako dorozumianej formy przyznania się do sprawstwa lub winy¹⁴⁹⁴.

Ubocznie należy tu zauważyć, że w ramach postępowania w sprawach ściganych z oskarżenia prywatnego może się tak zdarzyć, że do przesłuchania oskarżonego w ogóle nie dojdzie, jeśli nie stawi się on na rozprawę główną. Wówczas sprawa może zostać rozstrzygnięta pomimo braku wyjaśnień oskarżonego, czy nawet wiedzy o jego stosunku do wystosowanej przeciwko niemu skargi.

Oprócz odmowy składania wyjaśnień oskarżony ma także prawo do odmowy udzielenia odpowiedzi na wszelkie lub wybrane przez niego pytania, bez podania

¹⁴⁹¹ H. Kuczyńska, *Analiza porównawcza modelu...*, s.294.

¹⁴⁹² Por. wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 6 kwietnia 2018 r., sygn. II AKa 48/18, LEX nr 2501268.

¹⁴⁹³ A. Sakowicz, *Przepisy wstępne [w:] ...*, s.49. Zob. szerzej na ten temat A. Sakowicz *Prawo do milczenia w polskim procesie karnym*, Białystok 2019, s. 56 i nast.

¹⁴⁹⁴ P. Wiliński, *Zasada prawa do obrony w polskim procesie ...*, s. 585.

powodów takiej postawy. Na oskarżonym nie ciąży bowiem powinność wykazywania braku swojej winy lub wskazywania w ogóle jakichkolwiek dowodów w dotyczącym go procesie (art. 74§1 k.p.k., 175§1i2 k.p.k.). Sąd ani żadna ze stron, nie mają zatem możliwości wyegzekwowania od oskarżonego aktywnego lub jakiegokolwiek współdziałania w ramach czynienia ustaleń niezbędnych do rozstrzygnięcia sprawy.¹⁴⁹⁵

Konsekwencją powyższego jest to, że w czasie przesłuchania oskarżony może zrelacjonować przebieg zdarzeń zgodnie z rzeczywistym stanem rzeczy, może nic nie mówić, może w części wyjaśniać, a w pewnym zakresie milczeć, także podać w pełni nieprawdziwą wersję odnośnie do zarzutu aktu oskarżenia lub tylko w ograniczonej części. Ma on zatem znamienne dla modelu kontynentalnego rozległe prawo do przekazywania dowolnych wersji zdarzeń. To od niego zależy, czy będzie aktywny lub pasywny, jak też jakiego rodzaju będzie podejmowana jego ewentualna działalność oraz w jakim obszarze.¹⁴⁹⁶ Tym samym oskarżony może zarówno ofensywnie i dynamicznie zwalczać postawiony mu przez oskarżyciela zarzut, jak też zachowywać się całkowicie pasywnie lub też stosować zmienną taktykę w tym zakresie, w tym także utrudniać poczynienie prawidłowych ustaleń faktycznych przez sąd np. poprzez formułowanie różnych wersji na kolejnych etapach lub ich modyfikację o kwestie, których weryfikacja nastęrcza trudności lub jest niemożliwa¹⁴⁹⁷.

Mając na uwadze powyższe należy zauważyć, że przesłuchanie oskarżonego przewidziane bezpośrednio po rozpoczęciu przewodu sądowego może w rzeczywistości stanowić faktyczne przeprowadzenie dowodu lub nie, oskarżony może bowiem wyjaśnienia złożyć lub też skorzystać z prawa do całkowitego milczenia. Z kolei jeśli się zdecyduje na złożenie wyjaśnień, to w zależności od ich treści będą one stanowiły dowód służący obronie oskarżonego (nie przyznaje się i wyklucza swoje sprawstwo, przedstawia alibi lub wskazuje, że czyn został popełniony przez inną osobę) lub też dowód popierający oskarżenie (np. przyznaje się do winy, opisuje przebieg i okoliczności popełnienia przez siebie przestępstwa)¹⁴⁹⁸.

W obowiązującym modelu rozprawy głównej nie ma prekluzji do przeprowadzenia dowodu z wyjaśnień oskarżonego, zatem może on je składać w toku przewodu sądowego, a nawet po jego zamknięciu w głosach końcowych zasygnalizować

¹⁴⁹⁵ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2009, s. 308-309.

¹⁴⁹⁶ H. Kuczyńska, *Analiza porównawcza modelu ...*, s.294.

¹⁴⁹⁷ P. Wiliński, *Zasada prawa do obrony w polskim procesie ...*, s. 580.

¹⁴⁹⁸ H. Kuczyńska, *Analiza porównawcza modelu...*, s. 295..

wolę ich złożenia, co może prowadzić do konieczności wznowienia przewodu sądowego (art. 409 k.p.k.). Oskarżony może także ustosunkować się do każdego przeprowadzonego dowodu (art. 386§2 k.p.k.). Przede wszystkim należy tu przypomnieć, że zgodnie z art. 374§1 k.p.k. obecność oskarżonego na rozprawie jest zasadniczo nieobowiązkowa, a nawet wówczas, kiedy ma ona charakter obowiązkowy, jego niestawiennictwo w znacznej części przypadków nie będzie bezwzględną przeszkodą do prowadzenia rozprawy. Tym samym oskarżony może w ogóle nie stawić się do sądu, wówczas najczęściej jego wyjaśnienia (jeśli takie złożył) zostaną odczytane (art. 389§1 k.p.k., art. 377§4 k.p.k.). Jednakże jeśli oskarżony stawi się po raz pierwszy na kolejnym terminie rozprawy, to zgodnie z art. 386§3 k.p.k. nastąpi wówczas jego faktyczne przesłuchanie, zaś jeśli odmówi składania wyjaśnień, będzie mógł je złożyć na dalszym etapie rozprawy. To od oskarżonego zatem będzie w istocie zależało, czy wyjaśnienia złoży na początku przewodu sądowego, czy na jego późniejszym etapie, w tym czy spowoduje, że będzie to dowód ostatni, czy też, że będzie on miał charakter sukcesywnie przekazywanych wypowiedzi w różnych momentach przebiegu rozprawy. Ustalenia tego nie zmienia akcentowane w orzecznictwie prawo sądu do uwzględniania w ramach oceny wiarygodności wyjaśnień oskarżonego w zależności od ich treści, także tego w którym momencie procesu przekazał on daną wersję zdarzeń, w tym również, że nie odbyło się to w ramach przewidzianej przez ustawodawcę czynności jego przesłuchania bezpośrednio po otwarciu przewodu sądowego¹⁴⁹⁹.

Kolejną wreszcie kwestią, którą należy uwzględnić co do przewidzianej fazy rozprawy głównej, właściwej do przesłuchania oskarżonego w odniesieniu do reguły pierwszeństwa przeprowadzania dowodów obciążających stronę bierną, jest procesowe znaczenie wyjaśnień oskarżonego w aspekcie czynnika kształtującego dalszy tok rozprawy głównej.

Przesłuchanie oskarżonego (po pouczeniu go o przysługujących mu uprawnieniach) rozpoczyna jego oświadczenie (jeśli takie złoży), objęte art. 386§1 k.p.k. co do tego, czy przyznaje się do zarzucanego mu czynu. To stwierdzenie należy odróżnić od przyznania się do winy, o jakim mowa w art. 388 k.p.k., umożliwiające skorzystanie przez sąd z ograniczenia postępowania dowodowego¹⁵⁰⁰.

¹⁴⁹⁹ Wyrok SA w Warszawie z 5 kwietnia 2018 r., sygn. II AKa 454/17, LEX nr 2497331.

¹⁵⁰⁰ E. Kruk, Znaczenie przyznania się do winy w procesie karnym – zarys problematyki [w:] Artes serviunt vita sapientia imperat. Proces karny sensu largo. Rzeczywistość i wyzwania. Księga jubileuszowa

Przyznanie się do winy jest zarówno środkiem dowodowym, jak i oświadczeniem procesowym oskarżonego oznaczającym, że potwierdza on realizację przez siebie znamion przestępstwa (podmiotowe i przedmiotowe znamiona zarzucanego mu czynu). Przyznanie się zaś do czynu oznacza, że oskarżony potwierdza swoje sprawstwo, nie uznaje swojej odpowiedzialności za popełnione przestępstwo.

Treść wyjaśnień oskarżonego, jak też składające się na nie jego ewentualne oświadczenia wiedzy i woli będą rzutowały na kierunek i sposób przeprowadzania dalszych dowodów. Należy przypomnieć, że realizacja prawa do obrony oskarżonego wymaga uwzględnienia jego stanowiska przekazywanego w czasie przesłuchania m.in. jeśli chodzi o możliwość konsensualnego zakończenia postępowania (art. 387§1 k.p.k.), ograniczenia postępowania dowodowego (art.388k.p.k.), czy odstąpienia od bezpośredniego przesłuchania świadków (choćby poprzez wykorzystanie możliwości odczytania ich zeznań w trybie art. 392§1 k.k.).

Zatem względy organizacyjne przebiegu rozprawy głównej co do zastosowania w jej toku wskazanych instytucji, usprawiedliwiają usytuowanie przesłuchania oskarżonego jako pierwszej czynności po otwarciu przewodu sądowego (i poinformowaniu przez przewodniczącego o treści ewentualnej odpowiedzi oskarżonego na akt oskarżenia) – zasadniczo wbrew regule z art. 369 k.p.k.¹⁵⁰¹. Nie można przecież odmówić racji twierdzeniu, że wyjaśnienia oskarżonego stanowią szkielet znamiennego dla zasady kontradiktoryjności sporu, wyznaczając dalszy przebieg przewodu sądowego. Oznaczają bowiem punkty sporne, jak też mogą formułować zarzuty przeciwko dowodom stanowiącym podstawę aktu oskarżenia. Te z kolei w powiązaniu z wrażeniem jakie wywiera osoba oskarżonego na sędziach intensyfikują lub osłabiają znaczenie materiału dowodowego wskazanego w skardze przez oskarżyciela¹⁵⁰². Ubocznie można zauważyć, że przywołaną tu funkcję wyjaśnień bez konieczności sięgania do przewidzianego we wstępnej fazie przesłuchania, znamiennego dla pozyskania środka dowodowego, mogłaby pełnić możliwość ustosunkowania się przez oskarżonego do zarzutu aktu oskarżenia, w ramach oświadczenia pełniącego funkcję odpowiedzi na skargę lub też wspomnianych postulowanych w doktrynie przemów wstępnych stron.

Profesora Tomasza Grzegorzycy z okazji 70. urodzin (red. nauk. R. Olszewski, D. Świecki, J. Kasiński, P. Misztal, K. Rydz-Sybilak, A. Małolepszy), Łódź 2019, s. 172.

¹⁵⁰¹ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 369, (teza 1).

¹⁵⁰² Por. L. Peiper, Komentarz do kodeksu postępowania karnego(Kraków 1933), s. 502.

VI.5.Rozprawa skrócona.

W aktualnym modelu rozprawy głównej przewidziane są mechanizmy redukujące jej przebieg w celu przyspieszenia postępowania. Należy podkreślić, że odnoszą się one tylko do jednego etapu rozprawy, tj. do przewodu sądowego, przez jego ograniczenie. Dzięki temu dochodzi do skrócenia rozprawy głównej poprzez zredukowanie zakresu dowodów wymagających bezpośredniego przeprowadzenia przed sądem. Instytucje te to: dobrowolne poddanie się karze przez oskarżonego (art. 387§1 k.p.k.) oraz częściowe postępowanie dowodowe (art. 388 k.p.k.). Zastosowanie obu wymienionych rozwiązań jest uzależnione od zgody bądź braku sprzeciwu stron i pozwala na skrócenie przewodu sądowego, umożliwiając szybsze przystąpienie do kolejnej fazy rozprawy, jaką są głosy końcowe.

VI.5.a. Dobrowolne poddanie się karze na rozprawie (art. 387 k.p.k.).

Pierwszą instytucją redukującą przebieg rozprawy głównej jest dobrowolne poddanie się karze przewidziane w art. 387 k.p.k. Rozwiązanie to jest warunkowane konsensusem stron, w zakresie treści postulowanego wyroku, skazującego oskarżonego za zarzucone mu przestępstwo¹⁵⁰³.

Instytucja przewidziana w art. 387 k.p.k. jest instrumentem nieznanym poprzednim Kodeksom postępowania karnego. Wprowadzenie przez ustawodawcę omawianego rozwiązania stanowiło m.in. uwzględnienie zgłaszanych w doktrynie postulatów co do konieczności poszukiwania rozwiązania procesowego, które mogłoby usprawnić i skrócić postępowanie dla oznaczonego rodzaju spraw karnych. Instytucja ta następnie sukcesywnie była modyfikowana przez ustawodawcę, który zwiększał katalog

¹⁵⁰³ S. Steinborn, Ustalenie funkcji porozumień karnoprosesowych [w:] Porozumienia w polskim procesie karnym. Skazanie bez rozprawy i dobrowolne poddanie się odpowiedzialności karnej, Kraków 2005, Lex.

przypadków podlegających rozstrzygnięciu w ramach wskazanego porozumienia stron¹⁵⁰⁴.

Przypomnienia wymaga to, że pierwotnie zastosowanie omawianej instytucji było możliwe jedynie w sprawie o występki zagrożony karą nieprzekraczającą 8 lat. Od 1 lipca 2003 r.¹⁵⁰⁵ dotyczyło to każdej sprawy o występki, od 1 lipca 2015r. było to możliwe także w sprawie o zbrodnię¹⁵⁰⁶, zaś od 15 kwietnia 2016r.¹⁵⁰⁷ dotyczy to przestępstwa zagrożonego karą nieprzekraczającą 15 lat pozbawienia wolności (występki i niektóre zbrodnie) . Pozostałe przesłanki umożliwiające dobrowolne podanie się karze to: zachowany termin do złożenia przez oskarżonego wniosku do czasu zakończenia pierwszego przesłuchania wszystkich oskarżonych na rozprawie głównej, brak sprzeciwu pokrzywdzonego i zgoda prokuratora (pierwotnie wymagana była zgoda obu tych podmiotów, od 1 lipca 2003r. był to brak ich sprzeciwu, według uchwalonej ostatnio zmiany od 1 października 2023r.¹⁵⁰⁸ wymagany jest brak sprzeciwu pokrzywdzonego oraz zgoda prokuratora), jak też niewątpliwe: wina i okoliczności popełnienia przestępstwa (brzmienie pierwotne odnosiło się jedynie do niebudzących wątpliwości okoliczności popełnienia przestępstwa, kwestia niewątpliwej winy została dodana 1 lipca 2015r.). Spełnienie powyższych warunków wobec jednoczesnego uznania przez sąd, że cele postępowania zostaną zrealizowane, pomimo nieprzeprowadzenia rozprawy w całości, umożliwia wydanie przez sąd wyroku w omawianym trybie – poprzez wymierzenie kary zgodnej z zaakceptowanym wnioskiem bez przeprowadzania postępowania dowodowego w całości.

Należy tu wyjaśnić, że użyty przez ustawodawcę w art. 387§1 k.p.k. zwrot „bez przeprowadzania postępowania dowodowego” należy utożsamiać z odstępniem w zakresie tych pozostałych dowodów od bezpośredniego ich przeprowadzenia co dowodów z zeznań świadków i ewentualnie przesłuchania biegłego . Protokoły

¹⁵⁰⁴ P.K. Sowiński, Kształtowanie się instytucji dobrowolnego poddania się karze w trybie art. 338a i 387 k.p.k. Kilka uwag na tle zmian z lat 1997-2016, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza. zeszyt 102/2018 , s. 229.

¹⁵⁰⁵ Zmiana wprowadzona Ustawą z 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. Nr 17, poz. 155 z późn. zm.).

¹⁵⁰⁶ Zmiana wprowadzona Ustawą z 27 września 2013 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1247 z późn. zm.).

¹⁵⁰⁷ Zmiana wprowadzona Ustawą z 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 437 z późn. zm.).

¹⁵⁰⁸ Nowelizacja wprowadzona Ustawą z 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 2600 z późn. zm.).

przełuchania świadków zgłoszonych w akcie oskarżenia do przesłuchania na rozprawie oraz pozostałe dokumenty podlegają ujawnieniu w oparciu o art. 387§5 k.p.k.

Zasygnalizowania wymaga to, że poza wnioskiem dowodowym oskarżyciela w formie zawartego w jego skardze wykazu dowodów, o przeprowadzenie których wnosi, ustawodawca ograniczył w ramach omawianej instytucji, w pozostałym zakresie inicjatywę dowodową stron, wyłącznie do przedłożenia dokumentów.

Kwestią kontrowersyjną w literaturze jest możliwość bezpośredniego przeprowadzenia innych dowodów niż wyjaśnienia oskarżonego przed wydaniem wyroku skazującego w trybie art. 387§1 k.p.k.. Odwołując się do brzmienia art. 387§5 k.p.k. część komentatorów dopuszcza taką możliwość.¹⁵⁰⁹ Kontrargumenty przeciwników tej tezy koncentrują się na dopuszczalności zastosowania wskazanej instytucji wyłącznie wówczas, jeśli wina i okoliczności popełnienia przestępstwa są niewątpliwe. W przeciwnym wypadku, a tak jest jeśli wymagane jest bezpośrednio przeprowadzenie innych dowodów niż wyjaśnienia oskarżonego, sprawa powinna być rozpoznana na zasadach ogólnych. Z tego powodu dopuszcza się możliwość bezpośredniego przeprowadzenia dowodów nie dotyczących winy ani okoliczności czynu, lecz mających znaczenie dla środków represji karnej np. probacyjnych bądź kompensacyjnych, które sąd zamierza orzec w wyroku¹⁵¹⁰.

Odnutowania wymaga postulat odwołujący się do celowości rozważenia wyjątkowej możliwości przeprowadzenia przez sąd także innych dowodów, które mogłyby zweryfikować zasadność wniosku oskarżonego także wówczas, jeśli odnoszą się one do czynu lub winy oskarżonego, bowiem z jednej strony gwarantowałoby to oparcie wyroku na prawdziwych ustaleniach (tym samym w chwili podjęcia decyzji o wydaniu wyroku we wskazanym trybie przesłanka niewątpliwej winy i okoliczności czynu byłaby spełniona) z drugiej zaś realizowałoby pełniej gwarancje rzetelnego procesu, związanego z wymogiem publicznej rozprawy¹⁵¹¹.

Jak już wyjaśniono możliwość przeprowadzenia w omawianym trybie skróconej rozprawy warunkuje dwa rodzaje przesłanek: formalne, które muszą być zachowane oraz

¹⁵⁰⁹ Szerzej na ten temat zob. M. Błoński, Czynności dowodowe przed sądem w ramach instytucji dobrowolnego poddania się karze - art. 387 k.p.k., PS 2017, nr 7-8, s.103-105.

¹⁵¹⁰ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 387 (teza 43).

¹⁵¹¹ M. Błoński, Czynności dowodowe przed sądem..., s. 107-108.

merytoryczne, które podlegają ocenie sądu¹⁵¹². Niezależnie jednak od tego, czy wszystkie z nich zostaną zrealizowane czy też nie, rozstrzygająca w zakresie wniosku oskarżonego o wymierzenie mu określonej kary lub środka karnego, bądź kompensacyjnego, czy orzeczenie przepadku (ewentualnie co do kosztów procesu) jest decyzją sądu mająca zawsze charakter fakultatywny.

W celu zapewnienia oskarżonemu efektywnej obrony przy konstruowaniu wniosku o dobrowolne poddanie się karze ustawodawca przyznaje mu w art. 387§1 k.p.k. prawo do obrońcy z urzędu, jeśli nie posiada obrońcy z wyboru i zgłosi taki wniosek¹⁵¹³.

Termin do złożenia przez oskarżonego wniosku odnoszony jest do pierwszego terminu rozprawy głównej, na której doszło do otwarcia przewodu sądowego i wszyscy oskarżeni zostali na niej przesłuchani. Jeśli przesłuchania oskarżonych są kontynuowane na kolejnym terminie rozprawy (a dalsze postępowanie dowodowe jeszcze się nie rozpoczęło), wniosek nadal może być złożony. Będzie to jednak już niemożliwe, kiedy rozprawa jest prowadzona od początku po przerwie lub jej odroczeniu, bądź na skutek uchylecia wyroku, bowiem wówczas przesłuchanie oskarżonych nie będzie już pierwszym w rozumieniu art. 378§1 k.p.k.¹⁵¹⁴ Momentem granicznym będzie tu przystąpienie przez przewodniczącego do pouczenia oskarżonego, zgodnie z art. 386 § 2 k.p.k., po jego przesłuchaniu.¹⁵¹⁵

Względy wykładni funkcjonalnej art. 387§1 k.p.k. przemawiają za uznaniem, że celem przedmiotowej instytucji jest redukcja sposobu przeprowadzenia dowodów, które na zasadach ogólnych przeprowadzane są na rozprawie głównej bezpośrednio. Jedyнным tak przeprowadzonym dowodem na rozprawie jest dowód z wyjaśnień oskarżonego. Pozostałe osobowe źródła dowodowe oraz inne dowody, w myśl art. 387§ 5 k.p.k., podlegają wówczas ujawnieniu.

W wypadku, gdy oskarżony zostanie przesłuchany pierwszy raz na dalszym etapie rozprawy (art. 386§3 k.p.k.), kiedy postępowanie dowodowe jest już w toku, to powstaje pytanie, czy możliwe będzie skorzystanie przez niego z tej instytucji. Wrażono pogląd, że wówczas będzie to niemożliwe, bowiem termin z art. 387§1 k.p.k. określający moment

¹⁵¹² M. Górnicka, Elementy kontradiktoryjności w dobrowolnym poddaniu się karze, PiP 2019, nr 2, s. 104.

¹⁵¹³ C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex –stan prawny na 15 lipca 2020r, art. 387 (teza 8).

¹⁵¹⁴ R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, Lex – stan prawny na 1 maja 2021, art. 387 (teza 4).

¹⁵¹⁵ Zob. P. K. Sowiński, Kształtowanie się instytucji dobrowolnego ..., s. 233.

przeprowadzenia dowodu z wyjaśnień oskarżonego już upłynął, a tym samym wygaszone zostało prawo oskarżonego do dobrowolnego podania się karze¹⁵¹⁶. Nie jest jednak pozbawiona racji również odmienna argumentacja, w tym odwołująca się do zmiany reguły dotyczącej obecności oskarżonego na rozprawie poprzez ustanowienie jej nieobowiązkowego charakteru oraz zawsze fakultatywnej decyzji sądu co do uwzględnienia wniosku o wydanie wyroku skazującego w omawianym trybie. Rzeczywiście bowiem, jeśli oskarżony nieobecny na pierwszym terminie rozprawy, stawia się w dalszym jej toku, w innym jej terminie, to wówczas następuje jego pierwsze przesłuchanie w trybie art. 386§3 k.p.k. (pomijając już to, że nie musi on wiedzieć w jakim momencie rozprawy ustawodawca przewiduje pierwsze przesłuchanie w rozumieniu art. 387§1k.p.k.), tym samym jeśli do czasu jego zakończenia złożyłby on wnioski w trybie art. 387§1 k.p.k. (i jeśli spełnione są pozostałe przesłanki tego przepisu), to nie ma wyraźnego unormowania, które wykluczałoby możliwość skrócenia wobec niego rozprawy w trybie art. 378§2 k.p.k., nawet jeśli dalsze postępowanie dowodowe jest już w toku¹⁵¹⁷. Wydaje się, że w szczególności w sprawach wieloosobowych, kiedy dalsze postępowanie dowodowe, do którego przystąpiono nie dotyczyłoby wskazanego oskarżonego (zaś wcześniej nie doszło do odczytania jego wyjaśnień), zastosowanie wobec niego instytucji dobrowolnego poddania się karze pozostawałoby w zgodzie zarówno z brzmieniem przepisu, jak i celem instytucji. Ubocznie należy zauważyć, że w praktyce musiałoby się to jednak wiązać z koniecznością wyłączenia do odrębnego rozpoznania sprawy tego lub pozostałych oskarżonych, bowiem dalsza część rozprawy musiałaby przebiegać w innym trybie wobec nich. To z kolei mogłoby poddawać w wątpliwość, realizację celów instytucji z art. 387 § 1 k.p.k.¹⁵¹⁸.

Omawiana problematyka nabiera szczególnego wymiaru w aspekcie wprowadzenia instytucji z art. 378a k.p.k., umożliwiającej sądowi przeprowadzenie postępowania dowodowego na rozprawie, pomimo usprawiedliwionej nieobecności oskarżonego i jego obrońcy, także wówczas, jeśli oskarżony nie został jeszcze przesłuchany. Rozpoczęcie rozprawy w tym trybie pozbawi oskarżonego możliwości

¹⁵¹⁶ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 387 (tezy 11,12), zob. także P. K. Sowiński, Kształtowanie się instytucji dobrowolnego ..., s. 233.

¹⁵¹⁷ M. Błoński, Czynności dowodowe przed sądem..., s. 105-106.

¹⁵¹⁸ Por. M. Błoński, Czynności dowodowe przed sądem ..., s. 106-107.

skorzystania z uprawnienia o jakim mowa w art. 387§1 k.p.k., skoro nie ma możliwości w ramach tego rozwiązania „przeprowadzenia” (poza ujawnieniem) innego dowodu poza wyjaśnieniami oskarżonych. Wydaje się zasadnym zatem poszerzenie przez ustawodawcę możliwości złożenia wniosku przez oskarżonego o wydanie wyroku skazującego przez dobrowolne poddanie się karze także wówczas, kiedy postępowanie dowodowe jest już w toku, w warunkach art. 378a k.p.k.

Niewątpliwe okoliczności popełnienia przestępstwa i wina oskarżonego warunkujące możliwość zastosowania skróconej rozprawy przez dobrowolne poddanie się karze, podlegają ocenie przez pryzmat konieczności poczynienia w tym zakresie prawdziwych ustaleń zgodnie z art. 2§2 k.p.k.

W sposób jednoznaczny i pewny musi tu zostać ustalone sprawstwo oskarżonego odnośnie do zarzucanego mu czynu oraz wyczerpanie przez niego wszystkich jego znamion. Nie może tu być wątpliwości co do rodzaju i stopnia zawinienia, kwalifikacji prawnej tego czynu, jego skutku, w tym wysokości wyrządzonej szkody, bowiem to te kwestie wyznaczają odpowiedzialność karną oskarżonego.¹⁵¹⁹

Należy przychylić się do stanowiska, że wykładnia systemowa oraz funkcjonalna art. 387 § 1 i 1a k.p.k.¹⁵²⁰ przesądzają o tym, że obecność oskarżonego na rozprawie nie jest konieczną przesłanką do dobrowolnego poddania się przez niego karze.¹⁵²¹ Przypomnienia wymaga to, że wniosek oskarżonego o skazanie „bez przeprowadzenia postępowania dowodowego” złożony przez niego przed doręczeniem mu zawiadomienia o terminie rozprawy (art. 338a k.p.k.) może zostać rozpoznany na posiedzeniu (art. 339§3a k.p.k.), na którym stawiennictwo oskarżonego jest również, co do zasady, nieobowiązkowe.¹⁵²² Należy także zwrócić uwagę na to, że w odróżnieniu od art. 388 k.p.k., przepis art. 387§1 k.p.k. nie wymaga złożenia przez oskarżonego wyjaśnień. Zmiana treści art. 387 § 1a k.p.k. precyzująca, że konieczność pouczenia o treści art. 447 §5 k.p.k., dotyczy jedynie oskarżonego uczestniczącego w rozprawie, wydaje się dodatkowo przesądzać o braku wymogu jego obecności na rozprawie. Tym samym, jeśli

¹⁵¹⁹ Wyrok SN z 4 października 2013 r., sygn. III KK 168/13, LEX nr 1388227.

¹⁵²⁰ §1a został dodany 15 kwietnia 2016r. przez Ustawę z 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 437 z późn. zm.), zmieniony został 5 października 2019r przez Ustawę z 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1694) przez dodanie słowa o wymaganym pouczeniu o treści art. 447§5 k.p.k. „obecnego” oskarżonego.

¹⁵²¹ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 387 (teza 14).

¹⁵²² R. Koper, Brak wątpliwości dotyczących ... s. 175-176.

nie stawi się on na rozprawę główną, czynność jego przesłuchania sprowadzi się wówczas do zastąpienia jego wyjaśnień, dowodem pochodnym w postaci protokołu jego przesłuchania z postępowania przygotowawczego (389§1 k.p.k. w tym poprzez możliwość zastosowania art. 405 § 2 i 3 pkt 3 k.p.k., tj ujawnienia bez odczytania po jego dopuszczeniu z chwilą zamknięcia przewodu sądowego), zaś pozostałe dowody zostaną ujawnione w trybie art. 387§5 k.p.k.

Jeśli oskarżony oświadcza, że wyraża wolę zakończenia postępowania we wskazanym trybie konsensualnym, szczegółową treść wniosku może sprecyzować jego obrońca, możliwe jest także, że wniosek w imieniu oskarżonego złoży jego obrońca, a oskarżony potwierdzi jego treść¹⁵²³.

Przewidzianą w art. 387§2 k.p.k. przesłankę warunkującą możliwość zastosowania wobec oskarżonego instytucji dobrowolnego poddania się karze w postaci ustalenia przez sąd, że cele postępowania zostaną osiągnięte pomimo nieprzeprowadzenia rozprawy w całości, wiąże się w literaturze z realizacją wymogów wskazanych w art. 2 k.p.k.¹⁵²⁴

W doktrynie i orzecznictwie nie ma zgodności co do tego, czy do zastosowania instytucji z art. 387§1 k.p.k. wymagane jest przyznanie się oskarżonego do winy, skoro bezwzględną przesłanką są tu niewątpliwe: wina i okoliczności popełnienia czynu.¹⁵²⁵

Przeciwko takiemu założeniu przemawia treść wskazanego przepisu, w zestawieniu z odmienną redakcją uregulowań: z art. 388 k.p.k. umożliwiającego ograniczenie postępowania dowodowego oraz z art. 335§1 k.p.k. w zakresie wniosku prokuratora o wydanie wyroku skazującego bez przeprowadzenia rozprawy, gdzie wprost wymagane jest przyznanie się oskarżonego do winy. Analiza tych unormowań wskazuje, że ustawodawca różnicuje przesłanki zastosowania wskazanych instytucji i zarówno w przypadku art. 387§1 k.p.k., jak i art. 335§2 k.p.k. celowo wymogu przyznania się oskarżonego do winy nie formułuje. Tym samym przyznanie się oskarżonego do winy nie

¹⁵²³ C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex-
-stan na 15 lipca 2020r, art. 387, (teza 9).

¹⁵²⁴ Ł. Chojniak, Porozumienia karnoprocesowe w świetle nowej filozofii prawa karnego [w:] Quo
vadt processus criminalis? Rzeczywistość i wyzwania, red. A. Małolepszy, R. Olszewski, Warszawa 2021, s.
272.

¹⁵²⁵ Szerzej na ten temat zob. D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski,
D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art.
387 (teza 19).

jest warunkiem formalnym dobrowolnego poddania się karze.¹⁵²⁶ Co więcej nie ma także bezwzględny wymogu, aby oskarżony w ogóle złożył jakiegokolwiek wyjaśnienia¹⁵²⁷.

Inną kwestią jest natomiast to, że w sytuacji, kiedy oskarżony nie przyznaje się do winy, jednoznaczna weryfikacja jego stanowiska w aspekcie wymogu niewątpliwej winy może być trudna lub niemożliwa¹⁵²⁸. W szczególności wobec wyłączenia bezpośredniego przeprowadzenia pozostałych dowodów. Wówczas jednak sąd nie powinien uwzględnić wniosku oskarżonego wobec niespełnienia wymaganych przesłanek.

Należy podzielić stanowisko, że nieprzyznawanie się oskarżonego do winy, a nawet czynu nie musi poddawać w wątpliwość tych kwestii. Nierzadko spotykane są sytuacje, w szczególności w sprawach dotyczących wypadków drogowych, kiedy to oskarżeni nie przyznają się do winy bowiem są przeświadczeni o braku podstaw do przypisania im odpowiedzialności karnej, zaś ich wina i okoliczności czynu, w świetle pozostałych dowodów (w tym nierzadko także ich wyjaśnień) mogą być niewątpliwe¹⁵²⁹.

Institucja z art. 387§1 k.p.k. w ogromnej większości przypadków będzie miała zastosowanie jedynie do spraw, w których oskarżony złożył wyczerpujące wyjaśnienia (korelujące z postawionym mu zarzutem) i przyznał się do winy. Jednakże mogą także zdarzyć się i inne sytuacje, spełniające przesłanki do uwzględnienia wniosku o skazanie go w omawianym trybie, pomimo niezłożenia wyjaśnień lub nieprzyznawania się do winy.¹⁵³⁰ Sama bowiem klauzula ustawowa niewątpliwej winy nie jest równoznaczna z koniecznością przyznania się do niej przez oskarżonego¹⁵³¹.

Inną zaś rzeczą jest to, czy zastosowanie skróconej rozprawy w trybie art. 387 k.p.k. koreluje z poczuciem sprawiedliwości, jeśli oskarżony nie uznaje swojej winy, tym samym nie wyraża skruchy odnośnie do dokonanego czynu przestępnego¹⁵³².

Poza wyjaśnieniami oskarżonego, pozostały materiał dowodowy podlega ujawnieniu w trybie art. 387§5 k.p.k. Użyte przez ustawodawcę w tym przepisie

¹⁵²⁶ R. Koper, Brak wątpliwości dotyczących ... s. 169.

¹⁵²⁷ M. Błoński, Czynności dowodowe przed sądem ..., s. 100.

¹⁵²⁸ Por. D. Jagiełło, Warunki zastosowania art. 387 k.p.k. Glosa do wyroku SN z dnia 19 października 2004 r., II KK 279/04, PiP 2006, nr 12, s. 122-126.

¹⁵²⁹ M. Błoński, Czynności dowodowe przed sądem ..., s. 100, odwołujący się do poglądu R. Kopra, Skazanie oskarżonego wyrokiem bez rozprawy, PS 1999/5, s. 78).

¹⁵³⁰ M. Błoński, Czynności dowodowe przed sądem ..., s. 102.

¹⁵³¹ R. Koper, Dwa tryby skazania bez rozprawy w procesie karnym, Prok.i Pr. 2016, nr 10, s. 27-46.

¹⁵³² Zob. min. R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, Lex stan prawny na 1 maja 2021 r. art. 387 (teza 12), por. także pogląd wyrażony w wyroku SN z 21 kwietnia 2022 r., sygn. III KK 72/22, LEX nr 3430976, wykluczający możliwość stosowania postępowań skróconych wobec oskarżonych nie przyznających się do winy.

sformułowanie „sąd może ujawnić” należy zasadniczo odnosić do możliwości zastosowania wskazanej instytucji, opierającej się na odstępstwie od zasady bezpośredniego przeprowadzania dowodów wskazanych w akcie oskarżenia lub przedstawionych przez stronę, nie zaś do decyzji o włączeniu ich do podstawy wyroku lub pominięciu ich.¹⁵³³

Nie oznacza to jednak, że sąd jest zobligowany do ujawnienia wszystkich tych dowodów, jeśli wydaje wyrok w trybie art. 387 k.p.k. Wyszczególnione w akcie oskarżenia dowody przez oskarżyciela (art. 333 § 1 pkt 1–2 k.p.k.), stanowią podobnie jak przedłożone dokumenty przez stronę, wniosek dowodowy o ich przeprowadzenie przed sądem. W pierwszym i w drugim przypadku sąd jest uprawniony do oddalenia tych wniosków jeśli zaistnieją warunki z art. 170 k.p.k. Ujawniając je w trybie art. 387§5 k.p.k., sąd w sposób dorozumiany uwzględnia te wnioski włączając je do podstawy dowodowej wyroku zgodnie z art. 410 k.p.k. Jeśli zaś sąd ujawni jedynie niektóre z tych dowodów, to w sposób dorozumiany należy przyjąć, że oddala wniosek dowodowy co do pozostałych o ich przeprowadzenie. Do czasu bowiem wydania przez sąd postanowienia o ujawnieniu w trybie art. 387 § 5 k.p.k. dowodów wyszczególnionych w akcie oskarżenia lub przedstawionych przez stronę, pełnią one rolę wniosków dowodowych, podlegających ocenie w aspekcie art. 170 § 1 k.p.k.¹⁵³⁴

Zgodnie z art. 387§3 k.p.k. sąd może uzależnić uwzględnienie wniosku oskarżonego od jego modyfikacji w wymaganym przez siebie zakresie. Jednocześnie norma ta odsyła do odpowiedniego stosowania art. 341 § 3 k.p.k. Oznacza to, że jeśli sąd stwierdzi taką potrzebę może przerwać lub odroczyć rozprawę w celu uzgodnienia przez oskarżonego i pokrzywdzonego kwestii naprawienia szkody lub zadośćuczynienia w oznaczonym terminie. W szczególności na wniosek stron w celu poczynienia przez nie stosownych uzgodnień, sąd przerywa lub odracza rozprawę. Nierzadko dopiero po uzgodnieniu przez strony wspólnego stanowiska co do treści wyroku, opartego na konsensusie, będzie możliwe wydanie przez sąd wyroku w wyniku wniosku oskarżonego o dobrowolne poddanie się karze¹⁵³⁵.

W przypadku stwierdzenia przez sąd celowości zmiany kwalifikacji prawnej czynu, jest on obowiązany zgodnie z art. 399§1 k.p.k. do uprzedzenia o tym stron.

¹⁵³³ R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, Lex – stan prawny na 1 maja 2021, art. 387 (teza 22).

¹⁵³⁴ Zob. M. Błoński, Czynności dowodowe przed sądem..., s. 105..

¹⁵³⁵ Por. M. Górnicka, Elementy kontradiktoryjności ..., s.108.

Uwzględnienie wniosku oskarżonego będzie warunkowane w tym przypadku także akceptacją uczestników porozumienia (brakiem sprzeciwu prokuratora i pokrzywdzonego) planowanej zmiany kwalifikacji prawnej czynu.

Przepis art. 387§1a k.p.k. wymaga pouczenia obecnego na rozprawie oskarżonego o treści art. 447§5 k.p.k. (wcześniej oskarżony jest pouczany o treści tego przepisu na podstawie art. 353§4 k.p.k.), który ogranicza prawo zaskarżenia wyroku wydanego w omawianym trybie, uniemożliwiając podniesienie w apelacji zarzutów, o jakich mowa w art. 438 pkt 3 i 4 k.p.k. (błąd w ustaleniach faktycznych, rażąca niewspółmierność kary, środka karnego, nawiązki, niesłusznego zastosowania lub niezastosowania środka zabezpieczającego, przepadku lub innego środka) odnoszących się do zawartego porozumienia. Należy tu zwrócić uwagę, że ustawodawca nie formułuje wymogu pouczenia pozostałych stron o treści art. 447§5 k.p.k., zaś przepis ten ma zastosowanie także do nich, jeśli chodzi o możliwość zaskarżenia wyroku wydanego w ramach wskazanego trybu konsensualnego.

Brzmienie art. 387§5 k.p.k. wskazuje, że w przypadku stwierdzenia przez sąd braku podstaw do uwzględnienia wniosku oskarżonego, powinien on wydać postanowienie w tym przedmiocie (niezaskarżalne). Konsekwencją tej decyzji będzie prowadzenie rozprawy w dalszym ciągu na zasadach ogólnych.

Z kolei postanowienie uwzględniające wniosek oskarżonego (art. 387§1,2,5 k.p.k.) wymaga przejścia do kolejnego etapu przewodu sądowego, to jest do jego zamknięcia przez przewodniczącego (art. 405 § 1 k.p.k.), bowiem postępowanie dowodowe zostało zakończone¹⁵³⁶. Podstawa dowodowa wyroku została ukształtowana. Stanowią ją wyjaśnienia oskarżonego oraz ujawnione przez sąd dowody o jakich mowa w art. 387§5 k.p.k.¹⁵³⁷.

Należy tu zauważyć, że postanowienie sądu ujawniające materiał dowodowy w trybie art. 387§5 k.p.k. powoduje, że nie działa już reguła wynikająca z art. 405 § 2 k.p.k., skutkująca z mocy prawa ujawnieniem dokumentów i protokołów podlegających odczytaniu. Jest ona w tym przypadku bezprzedmiotowa, bowiem ujawniane są dowody, które zostały już ujawnione. Przepis art. 387§5 k.p.k. przewiduje bowiem ujawnienie dowodów w szerszym zakresie niż ten o jakim mowa w art. 405§2 k.p.k.

¹⁵³⁶ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 387 (teza 40).

¹⁵³⁷ R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, Lex – stan prawny na 1 maja 2021, art. 387 (teza 22).

Zastosowanie instytucji z art. 387 k.p.k. jak wynika z §2 tego przepisu ma na celu skrócenie postępowania przed sądem poprzez wydanie wyroku bez przeprowadzenia rozprawy w całości. Ograniczenie czynności procesowych związanych z zastosowaniem wskazanego rozwiązania zostało przewidziane przez ustawodawcę jednak jedynie do przewodu sądowego i to wyłącznie przez modyfikację sposobu przeprowadzenia postępowania dowodowego z co do zasady bezpośredniego, na pośredni. Tym samym instytucja ta nie wpływa na pozostałe etapy rozprawy głównej (jak już wskazano nawet pomiędzy regułami ujawnienia dowodów z art. 387§5 k.p.k. i art. 405§2 k.p.k. nie ma korelacji). Po zamknięciu przewodu sądowego ustawodawca nadal przewiduje tu przeprowadzenie fazy głosów końcowych, które odbywają się na zasadach ogólnych, tak jak i wyrokowanie. W trybie konsensualnym aktualny model rozprawy głównej wymaga uproszczenia przez rezygnację z głosów końcowych, gdy sąd zaakceptował wydanie wyroku w ramach tego rozwiązania. Wyrok wydawany w omawianym trybie opiera się bowiem na porozumieniu stron, zaś ich stanowiska w przedmiocie postulowanej treści orzeczenia muszą zostać uwzględnione przez sąd, jeśli chce on wydać wyrok w ramach dobrowolnego poddania się karze. Tym samym bezpośrednio po uzyskaniu od uczestników porozumienia ich zgodnego stanowiska w zakresie wyroku mają oni je zająć ponownie w ramach głosów końcowych. Za celowe należy zatem uznać rozważenie możliwości rezygnacji ze wskazanego etapu rozprawy głównej w tej sytuacji.

Przypomnienia wymaga to, że obowiązek zachowania przez sąd warunków porozumienia odnosi się zarówno do kwalifikacji prawnej czynu, kary oraz środka karnego, przepadku lub środka kompensacyjnego, jak też ewentualnego rozstrzygnięcia co do kosztów procesu. Wszelkie odstępstwa w wyroku od zaakceptowanego wniosku oskarżonego stanowią bowiem rażące naruszenie przepisów postępowania (art. 438 pkt 2 k.p.k.)¹⁵³⁸.

Wejście w życie z dniem 1 października 2023 r. wspomnianej nowelizacji art. 387§2 k.p.k. przekształcającej warunek formalny braku sprzeciwu prokuratora w wymóg uzyskania jego zgody (bez wskazania, że ma to dotyczyć obecnego prokuratora na rozprawie, jak np. w art. 388 k.p.k.) zdezaktualizuje kierunek orzecznictwa interpretujący „brak sprzeciwu prokuratora”, jeśli ten nie uczestniczy w rozprawie jako jego „domniemanej zgody”¹⁵³⁹. Zmiana ta stanowi kolejny krok ustawodawcy w umacnianiu

¹⁵³⁸ Wyrok SN z 7 września 1999 r., sygn. WKN 32/99, OSNKW 1999, nr 11-12, poz. 77, Lex nr 38629.

¹⁵³⁹ Wyrok SN z 8 października 2009 r., sygn. V KK 29/09, (teza 5), LEX nr 529673.

pozycji procesowej prokuratora przed sądem. Przyznaje mu uprawnienie nieprzysługujące innym stronom (w tym przypadku m.in. oskarżycielowi posiłkowemu). Przede wszystkim jednak zmiana ta w zestawieniu z faktyczną regułą nieobecności oskarżyciela publicznego na rozprawie (art. 46§2 k.p.k.) pozostaje w opozycji do celu instytucji z art. 387 k.p.k. służącej skróceniu postępowania, bowiem w przypadku złożenia wniosku przez oskarżonego o wydanie wyroku skazującego w tym trybie na rozprawie, w której nie uczestniczy prokurator, będzie to skutkowało koniecznością przerwania lub odroczenia rozprawy w celu wyegzekwowania stanowiska oskarżyciela w przedmiocie wniosku oskarżonego. Tym samym w przypadku stawienia świadków podlegających przesłuchaniu zostaną oni odesłani z siedziby sądu, a jeśli oskarżyciel publiczny oświadczy, że nie wyraża zgody na dobrowolne poddanie się karze, zaistnieje konieczność ich ponownego wezwania na kolejny termin rozprawy, w celu przesłuchania. Taki mechanizm w oczywisty sposób wypacza sens omawianej instytucji mającej skrócić postępowanie. Ustawodawca zamiast poszerzać warunki do stosowania pożądanых instrumentów, u podłoża których leżą względy ekonomiki procesowej w celu przyspieszenia postępowań, które nie wymagają przeprowadzenia rozprawy głównej w całości modyfikuje procedurę „zniechęcając” sądy do wykorzystywania wskazanego trybu konsensualnego (jedynego na rozprawie). Jednocześnie powoduje, że zastosowanie omawianej instytucji zamiast skrócenia rozprawy głównej wydłuża ją poprzez wymóg uzyskania stanowiska nieobecnego na rozprawie oskarżyciela, co do wniosku oskarżonego. Koszt ten ponosi w celu modyfikacji modelu rozprawy głównej tak, aby oskarżyciel publiczny pozyskiwał jak największą kontrolę nad sposobem rozpatrywania spraw przez sąd bez jednoczesnego obciążania go obowiązkiem stawienia na rozprawę.

VI.5.b. Ograniczenie postępowania dowodowego (art. 388 k.p.k.).

Kolejnym mechanizmem wpływającym na kształt modelu rozprawy głównej jest instytucja ograniczenia postępowania dowodowego w trybie art. 388 k.p.k., prowadząca do skrócenia jej przebiegu. Jeśli oskarżony złożył niebudzące wątpliwości wyjaśnienia, w których przyznał się do winy, sąd może za zgodą obecnych stron przeprowadzić postępowanie dowodowe jedynie w części. Rozwiązanie to zostało przejęte z Kodeksu postępowania karnego z 1969 r. (art. 333), którego z kolei poprzednikiem był podobnie

brzmiały art. 296 Kodeksu postępowania karnego z 1928r. Ten ostatni jednak w przeciwieństwie do swoich następców, jak już wskazano, umożliwił sądowi w tych samych warunkach (wyjaśnienia oskarżonego przyznającego się do winy niebudzące wątpliwości, zgoda stron) odstąpienie od przeprowadzenia postępowania dowodowego lub przeprowadzenie je w części¹⁵⁴⁰.

Przedmiotowa instytucja, u podłoża której leżą względy ekonomiki procesowej, ma zastosowanie do spraw, w których przeprowadzenie postępowania dowodowego w oznaczonym zakresie, poza wyjaśnieniami oskarżonego, nie jest niezbędne do poczynienia prawidłowych ustaleń wymaganych do rozstrzygnięcia sprawy, a zatem ich przeprowadzenie byłoby zwykłą formalnością¹⁵⁴¹.

W literaturze przyjmuje się, że ustawodawca uzależniając możliwość ograniczenia postępowania dowodowego od złożenia przez oskarżonego niebudzących wątpliwości wyjaśnień, w których przyznaje się do winy wymaga, aby ten nie tylko werbalnie potwierdził swoją winę, lecz aby okoliczność ta była niewątpliwa w świetle jego wyjaśnień oraz zawierała negatywną ocenę swojego zachowania¹⁵⁴².

Należy z akceptacją odnieść się do poglądu, że wobec zmiany otoczenia normatywnego omawianego przepisu (przede wszystkim przez wprowadzenie od 1 lipca 2015r. zasady nieobowiązkowego stawiennictwa oskarżonego na rozprawie, jak też pozostałych instytucji związanych z procedowaniem na wskazanym forum, umożliwiających odstępstwa od bezpośredniego przeprowadzania dowodów), zrewidowania wymaga wiodący poprzednio pogląd w literaturze i orzecznictwie, co do wymogu złożenia wyjaśnień przez oskarżonego na rozprawie. Przypomnienia wymaga także to, że wskazany przepis nie odwołuje się do konieczności uzyskania od oskarżonego wyjaśnień przed sądem.

Brzmienie art. 388 k.p.k. w zestawieniu z jego wykładnią historyczną i systemową prowadzi do wniosku, że ograniczenie postępowania dowodowego w oparciu o wskazane unormowanie wymaga przeprowadzenia w części pozostałych dowodów¹⁵⁴³.

¹⁵⁴⁰ Szerzej na temat kształtowania się wskazanej instytucji zob. min.R. Kalinowski, Rozprawa główna..., s. 180-185

¹⁵⁴¹ P. Rogoziński [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów, red. S. Steinborn, LEX/el. 2016, art. 388 (tezy 1-3).

¹⁵⁴² P. Rogoziński [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów, red. S. Steinborn, LEX/el. 2016, art. 388 (teza 4).

¹⁵⁴³ S. Kalinowski, Rozprawa główna..., s. 178-179.

Ich zakres i wagę określa sąd mając na względzie wymóg wyjaśnienia wszystkich istotnych okoliczności sprawy w ramach realizacji zasady prawdy materialnej¹⁵⁴⁴.

Przeprowadzenie w części wymaganych dowodów może mieć zarówno charakter bezpośredni, jak i pośredni. Sposób ich przeprowadzenia będzie zależny od ich rodzaju. Decyzja o ograniczeniu postępowania dowodowego wymaga wydania postanowienia przez sąd, w którym ten wyszczególnia dowody z przeprowadzania których odstępuje. Orzeczenie to skutkuje wyeliminowaniem wskazanych dowodów z podstawy dowodowej wyroku. Tym samym nie mogą być one powołane przez sąd przy dokonywaniu ustaleń faktycznych w zakresie danego rozstrzygnięcia.

Dalszy tok przewodu sądowego oraz pozostałych etapów rozprawy w postaci głosów końcowych i wyrokowania przebiega według zasad ogólnych.

Instytucja ograniczenia postępowania dowodowego, o jakiej mowa w art. 388 k.p.k. straciła obecnie na znaczeniu. W praktyce jest bardzo rzadko wykorzystywana, jako instrument przyspieszający i upraszczający postępowanie. Zastępują ją wprowadzone przez ustawodawcę inne liczne formy procesowe, umożliwiające odstąpienie od bezpośredniego przeprowadzenia dowodów, które faktycznie w ten sam sposób skracają przewód sądowy, jednocześnie umożliwiając skorzystanie z dowodów pochodnych, a nie zawierają rygorów art. 388 k.p.k. (min. art. 392 k.p.k., 405§2 k.p.k., czy art. 387 k.p.k.). Wydaje się, że wskazana powyżej nowelizacja art. 387 k.p.k. przez wprowadzenie wymogu zgody prokuratora, może spowodować odzyskanie instytucji z art. 388 k.p.k., bowiem w wypadku jego nieobecności na rozprawie, sąd zamiast ją przerywać lub odraczać w celu uzyskania stanowiska oskarżyciela co do wniosku oskarżonego o dobrowolne poddanie się karze, będzie mógł ograniczyć postępowanie dowodowe w trybie art. 388 k.p.k. i wydać wyrok w kierunku korelującym z postulatem oskarżonego. W taki sposób omawiana instytucja może ponownie zwiększyć faktyczny wpływ na kształt modelu rozprawy głównej, zgodnie z założeniem skracając i upraszczając przewód sądowy, wobec zajętego przez oskarżonego stanowiska, co do zarzutu skargi oskarżyciela.

¹⁵⁴⁴ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2023, art. 388 (teza 7).

VI.6. Kształtowanie podstawy dowodowej wyroku.

W obowiązującym modelu rozprawy głównej przeprowadzenie postępowania dowodowego w ramach przewodu sądowego ma na celu zbudowanie podstawy dowodowej wyroku. Obowiązuje tu jednak formalizm dowodowy, gdyż zgodnie z art. 410 k.p.k. na rozprawie dowody przeprowadzane są w określony sposób, bo przez ich „ujawnienie”. Tylko zatem dowody przeprowadzone na rozprawie zgodnie z wymogami prawa dowodowego mogą stanowić podstawę dowodową wyroku.

Przebieg postępowania dowodowego warunkowany jest głównie treścią aktu oskarżenia, ewentualnych innych wniosków dowodowych stron lub decyzji sądu z urzędu – pod kątem koniecznych do przeprowadzenia czynności, których kontrolę i kierownictwo w aspekcie wyjaśnienia wszystkich istotnych okoliczności sprawy, potrzebnych do oparcia wyroku na prawdziwych ustaleniach, sprawuje przewodniczący/sąd (art. 366§1 k.p.k., art. 2§2 k.p.k.).

W przypadku obecności na rozprawie stron w znacznej mierze to ich wnioski i stanowisko będą determinować przebieg postępowania dowodowego. Jednakże, jak już ustalono, w większości przypadków oskarżyciel publiczny jest nieobecny. Z kolei taktyka obrony, w zależności od pojmowanego przez nią jako korzystnego interesu oskarżonego, może upatrywać jego realizacji w dowolny sposób, w tym poprzez określoną aktywność procesową strony biernej lub też zakładać jej całkowitą pasywność, włącznie z milczeniem i niezabieraniem głosu odnośnie do wszystkich podlegających rozstrzygnięciu kwestii¹⁵⁴⁵.

Jak już wskazano art. 410 k.p.k. ogranicza podstawę wyroku do całokształtu okoliczności ujawnionych w toku rozprawy głównej. Oznacza to, że co do zasady dowody, które nie zostały ujawnione w toku przewodu sądowego (nawet jeśli zostały przeprowadzone przez sędziego wyznaczonego lub sąd wezwany w ramach pomocy prawnej - art. 396§2 k.p.k.) nie mogą zostać uwzględnione przez sąd przy wydawaniu wyroku. Ujawnienie dowodów, o którym mowa w art. 410 k.p.k., następuje przez ich przeprowadzenie, zaś sposób dokonania tej czynności zależy od rodzaju dowodu. Ponadto, jak wynika z art. 352 k.p.k. i art. 405 § 1 k.p.k., przeprowadzeniu w toku przewodu sądowego podlegają jedynie te dowody, które zostały wcześniej dopuszczone

¹⁵⁴⁵ C. Kulesza, Jakość obrony formalnej jako warunek rzetelnego procesu (refleksje prawnooporównawcze), [w:] J. Skorupka (red.), Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdry, Warszawa 2009, s. 153.

w przewidzianej przez przepisy formie. Te zaś „dopuszcza” sąd lub przewodniczący. Okoliczność tę należy ponownie zaakcentować chociażby w odniesieniu do art.168b k.p.k. przewidującego, że decyzję w przedmiocie wykorzystania w postępowaniu karnym dowodu uzyskanego w ramach kontroli operacyjnej wobec innej osoby lub innego czynu, niż objęte zarządzeniem kontroli podejmuje prokurator. Wskazana decyzja prokuratora o „wykorzystaniu” dowodu nie skutkuje zatem jego „dopuszczeniem” w postępowaniu sądowym, w rozumieniu art. 405§1 k.p.k.¹⁵⁴⁶.

Dowody przeprowadza się na wniosek stron albo z urzędu (art. 167 k.p.k.). Brzmienie art. 352 k.p.k. wskazuje, że uwzględnienie wniosków dowodowych stron wymaga podjęcia decyzji przez sąd lub przewodniczącego w zależności od konkretnej sytuacji, zarówno jeśli chodzi o podmiot wnioskujący, jak i rodzaj wniosku¹⁵⁴⁷. Przychylnie załatwienie wniosku dowodowego, któremu nie sprzeciwiła się inna strona, następuje na rozprawie głównej w formie zarządzenia przewodniczącego składu orzekającego (art. 368§1 k.p.k. w zw. z art. 93§2 k.p.k.). W sytuacji zaś, gdy któraś z innych stron sprzeciwiła się wnioskowi dowodowemu lub w przypadku dopuszczenia dowodu z urzędu, właściwą formą jest wydanie przez sąd postanowienia, które nie wymaga uzasadnienia (art. 93 § 1 k.p.k., art. 368 k.p.k., art. 98§3 k.p.k.)¹⁵⁴⁸. Odmienne rzecz się ma ze specyficznym wnioskiem dowodowym (bowiem w przeciwieństwie do innych wniosków nie wymagającym tezy dowodowej, o jakiej mowa w art. 169§1 k.p.k.) oskarżyciela publicznego zamieszczonym w akcie oskarżenia w postaci listy osób, o których wezwanie wnosi (art. 333§1 pkt 1 k.p.k.) oraz wykazu innych dowodów do przeprowadzenia na rozprawie (art. 333§1 pkt 2 k.p.k.).

W powyższych przypadkach, jeśli chodzi o wymienione przez oskarżyciela dowody pochodzące z osobowych źródeł dowodowych (przede wszystkim będzie to dotyczyło zeznań świadków), dopuszczeniem żądanych dowodów (o ile dany wniosek nie zostanie oddalony na zasadach ogólnych – por. art. 405§3 pkt.1 k.p.k.¹⁵⁴⁹) będzie zarządzenie o wyznaczeniu rozprawy głównej i wezwaniu na nią świadków wydane w

¹⁵⁴⁶ D. Szumiło-Kulczycka, Dalsze wykorzystywanie materiałów z kontroli operacyjnej (uwagi na tle art. 168b k.p.k.), PiP 2018, zeszyt 10, s. 109-111.

¹⁵⁴⁷ Oddalenie wniosku dowodowego w sytuacjach określonych w art. 170§1 pkt 1-6 k.p.k. /z zastrzeżeniem §1a/ zawsze wymaga wydania przez sąd postanowienia (art. 170§3k.p.k.).

¹⁵⁴⁸ W przypadku dopuszczenia dowodu z opinii biegłego zgodnie z art. 194 k.p.k. zawsze następuje to w formie postanowienia.

¹⁵⁴⁹ W brzmieniu nadanym przez art. 1 pkt 67 ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. /Dz.U.2019.1694/, zmieniającej Kodeks Postępowania karnego z dniem 5 października 2019 r.

trybie art. 350§1i2 k.p.k. W tym miejscu należy przypomnieć, że art. 350a k.p.k.¹⁵⁵⁰ umożliwia przewodniczącemu zaniechanie wezwania na rozprawę wskazanych w akcie oskarżenia świadków (z wyłączeniem osób, którym przysługuje prawo do odmowy złożenia zeznań na podstawie art. 182 k.p.k.), przebywających za granicą lub mających stwierdzić okoliczności, które nie są tak doniosłe, aby konieczne było bezpośrednie ich przesłuchanie na rozprawie, w szczególności takie, którym oskarżony w wyjaśnieniach nie zaprzeczył. Wówczas (o ile sąd nie oddali tychże wniosków dowodowych oskarżyciela), protokoły zeznań wskazanych świadków mogą podlegać odczytaniu w trybie art. 391 § 1 k.p.k. Postanowienie sądu wydane w tym przedmiocie będzie stanowiło dorozumianą decyzję o dopuszczeniu dowodu z protokołu przesłuchania świadka, a jego faktyczne odczytanie w sytuacji, o której mowa w art. 394§2 k.p.k.¹⁵⁵¹, będzie przeprowadzeniem/ujawnieniem dowodu albo po dopuszczeniu dowodu z tychże protokołów w trybie art. 368 § 1 k.p.k. będą one także automatycznie stanowiły protokoły „podlegające odczytaniu” w rozumieniu art. 405 § 2 k.p.k.¹⁵⁵² Podobnie rzecz się będzie miała jeśli prokurator zamieścił w akcie oskarżenia wniosek o zaniechanie wezwania i odczytanie zeznań wymienionych wyżej świadków (art. 333§2 k.p.k.¹⁵⁵³).

Przypomnienia wymaga to, że powyższy wniosek prokuratora należy traktować jako wniosek dowodowy o przeprowadzenie dowodu z protokołu zeznań świadka. Tym samym w przypadku, kiedy sąd nie zamierza przeprowadzić tego dowodu, powinien go oddalić postanowieniem (art. 170§1 k.p.k. w zw. z art. 368 k.p.k.)¹⁵⁵⁴.

Obowiązujący zatem obecnie model postępowania dowodowego w zakresie źródeł osobowych wyraźnie odróżnia wniosek dowodowy o przesłuchanie świadka na rozprawie głównej od wniosku o odczytanie na niej protokołu jego zeznań (z podobną sytuacją mamy do czynienia w zakresie wyjaśnień oskarżonego). Należy tu uzupełniająco wyjaśnić, że w sytuacji, gdy oskarżyciel na podstawie art. 333 §1 pkt 1 k.p.k. w akcie

¹⁵⁵⁰ Przepis ten został dodany przez art. 1 pkt 52 ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. (Dz.U.2019.1694) zmieniającej Kodeks postępowania karnego z dniem 5 października 2019 r.

¹⁵⁵¹ Zgodnie z tym przepisem w brzmieniu nadanym Ustawą z dnia 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1694) z dniem 5 października 2019 r. protokoły i dokumenty podlegające odczytaniu na rozprawie odczytuje się, na wniosek strony, której dowody te dotyczą, a która nie miała możliwości zapoznania się z ich treścią lub gdy sąd uzna to za niezbędne.

¹⁵⁵² Por. K. Eichstaedt [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2021, art. 350(a).

¹⁵⁵³ Art. 333 § 2 zmieniony przez art. 1 pkt 41 lit. a ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. (Dz.U.2019.1694) zmieniającej Kodeks postępowania karnego z dniem 5 października 2019 r.

¹⁵⁵⁴ Zob. wyrok SN z 19 lutego 1982 r., Rw 43/82, OSNKW 1982/4–5, Lex nr 19769.

oskarżenia wnosił o wezwanie i przesłuchanie na rozprawie oskarżonego i świadków protokoły ich przesłuchania nie stanowią tych, których przeprowadzenia na rozprawie żąda w rozumieniu art. 405§3 pkt 1 k.p.k. Dopiero wówczas, kiedy sąd wyda w tym przedmiocie z urzędu postanowienie o dopuszczeniu dowodu z protokołu, który ma zastąpić przesłuchanie świadka lub oskarżonego umożliwi to skorzystanie z przewidzianego w art. 405§2 k.p.k. w zw. z art. 405§3 pkt 3 k.p.k. sposobu ich ujawnienia z mocy prawa z chwilą zamknięcia przewodu sądowego¹⁵⁵⁵.

Podstawową formą przeprowadzenia dowodów z osobowych źródeł dowodowych na rozprawie głównej jest przesłuchanie. W trakcie tej czynności sąd uzyskuje od osoby przesłuchiwanej informacje w postaci wyjaśnień (oskarżony) lub zeznań (świadek, specjalista-206§2 k.p.k., biegły – art. 200§3 k.p.k./–w formie ustnej opinii/ podmiot zobowiązany do zwrotu korzyści lub jej równowartości - art. 91a§2 k.p.k.). Przesłuchanie jest zatem szczególnie honorowaną formą przeprowadzenia/ujawnienia na rozprawie głównej dowodów z osobowych źródeł dowodowych, kiedy to osoba przesłuchiwana bezpośrednio przed sądem składa oświadczenia dowodowe¹⁵⁵⁶. Przekazuje je w formie ustnej i są one utrwalane na bieżąco w protokole rozprawy. W ten sposób dochodzi do ujawnienia w rozumieniu art. 410 k.p.k. dowodu w postaci zeznań (wyjaśnień). Niezależnie od tego, rezultatem czyjej inicjatywy dowodowej jest przesłuchanie danej osoby na rozprawie głównej, przeprowadza je obecnie zawsze przewodniczący, w sposób obwarowany wymaganiami procesowymi, w odniesieniu do świadków, określonymi w szczególności w art. 171 k.p.k.

Drugą formułą, w jakiej istnieje możliwość pozyskania oświadczeń dowodowych z osobowych źródeł dowodowych na rozprawie głównej, poprzez ich ujawnienie w rozumieniu art. 410 k.p.k. jest wspomniane przeprowadzenie dowodu z protokołów przesłuchań konkretnych osób dokonanych w tym lub innym postępowaniu, odczytywanych w trakcie ich przesłuchania (art. 391§1i2 k.p.k.), bądź też po ich dopuszczeniu, podlegających samoujawnieniu na podstawie art. 405§2i3 k.p.k. przewidzianych dla „dokumentów i protokołów”.

Wymagany przez art. 410 k.p.k. tryb ujawnienia dowodów z dokumentów (protokołów) wskazany jest w art. 393 k.p.k., który przewiduje ich odczytanie. Przepis

¹⁵⁵⁵ Postanowienie SN z 22 czerwca 2022 r., sygn. V KK 171/22, OSNK 2022, nr 11-12, poz. 45, Lex nr 3435805.

¹⁵⁵⁶ Zob. R. Koper, *Kategoryzacja okoliczności wyłączających swobodę wypowiedzi [w:] Swoboda wypowiedzi osoby przesłuchiwanej w procesie karnym*, Warszawa 2022, Lex.

ten odnosi się do dokumentów urzędowych (w tym: protokołów oględzin, przeszukania, zatrzymania rzeczy, opinii biegłych/institutów, danych o karalności, wywiadów środowiskowych, zawiadomień o przestępstwie innych niż z art. 304a k.p.k. oraz protokołów zeznań świadka anonimowego – art. 393§1,2i4 k.p.k.) jak też dokumentów prywatnych, powstałych poza postępowaniem karnym (zwłaszcza: publikacje, notatki, czy listy – art. 393§3 k.p.k.). Z chwilą ich odczytania na rozprawie głównej przez przewodniczącego (lub na jego zarządzenie członka składu orzekającego bądź protokolanta – art. 394a k.p.k.) ich treść zostaje „ustnie” włączona do podstawy dowodowej wyroku. Jednakże należy tu kolejny raz podkreślić, że odczytaniu na rozprawie podlegają obecnie jedynie takie dokumenty, co, do których zachodzą warunki opisane w art. 394§1i2 k.p.k. Generalnie poza sporadycznymi przypadkami, kiedy sąd uzna odczytanie danego dokumentu za niezbędne na rozprawie, w odniesieniu do dokumentów, o których odczytanie wnoszą strony (z zastrzeżeniem §1 dot. wywiadu środowiskowego i danych osobopoznawczych) będzie to dotyczyło niemal niespotykanych obecnie sytuacji, kiedy to strony nie miały możliwości wcześniejszego zapoznania się z ich treścią. W praktyce, zatem niemal zawsze wszystkie dokumenty i protokoły podlegające na rozprawie odczytaniu, jeśli należą do kategorii objętych art. 405§3 k.p.k. z chwilą zamknięcia przewodu sądowego z mocy prawa zostaną ujawnione bez odczytywania na podstawie art. 405§2 k.p.k.

Trzeba tu dodać, że kiedy dokument posiada wartość nie tylko pojęciową (czyli związaną wyłącznie z jego treścią) i stanowi dowód rzeczowy wymagający jego „oglądu” (np. kiedy istotna jest jego forma lub sposób utrwalenia) może on podlegać także ujawnieniu wymaganemu w art. 410 k.p.k. poprzez oględziny (art. 395 k.p.k.)¹⁵⁵⁷.

Jeśli chodzi o zawarty w akcie oskarżenia wniosek dowodowy dotyczący oględzin dowodu rzeczowego (wniosek dowodowy co do sposobu przeprowadzenia dowodu – art. 169§1 k.p.k.), to jego dopuszczenie następuje również przez wydanie zarządzenia o sprowadzeniu go na rozprawę. Z treści art. 395 k.p.k. wynika, że sąd ma obowiązek sprowadzenia dowodu rzeczowego na salę rozpraw, gdy jego właściwości nie stoją temu na przeszkodzie, a strona złożyła taki wniosek. Wniosek taki należy zatem rozważyć odnośnie do możliwości sprowadzenia dowodu na salę rozpraw, ponadto także celowości bezpośredniego zapoznania się z wymienionym dowodem rzeczowym. W przypadku,

¹⁵⁵⁷ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2023, art. 393(teza 3).

kiedy właściwości dowodu rzeczowego sprzeciwiają się jego sprowadzeniu, a dokonanie jego oględzin jest zasadne, następuje to przez wyznaczonego sędziego lub sąd wezwany (art. 396§1 k.p.k.). Jeśli dokonanie oględzin sąd uzna za niecelowe wniosek powinien oddalić na podstawie art. 170§1pkt 2 k.p.k.

W przypadku braku wniosku strony o sprowadzenie dowodu na rozprawę sąd (dysponujący protokołem jego oględzin, jeśli jest to rzecz zatrzymana w postępowaniu przygotowawczym¹⁵⁵⁸) może zaniechać sprowadzenia dowodu rzeczowego na salę rozpraw, choćby jego właściwości nie stały temu na przeszkodzie. W takiej sytuacji wprowadzenie omawianego dowodu rzeczowego do podstawy dowodowej wyroku w sposób wymagany art. 410 k.p.k. nastąpi poprzez uznanie go za ujawnionego bez dokonywania oględzin na podstawie art. 395 k.p.k.

Podjęcie takiej decyzji jest niezbędne pomimo załączenia przez oskarżyciela do akt sprawy protokołu oględzin dowodu rzeczowego. Ten dokument zostanie bowiem ujawniony w trybie art. 405§2 i 3 pkt 1 k.p.k., jako objęty wnioskiem oskarżyciela. Jeśli natomiast sam dowód rzeczowy nie ma formy dokumentu, to konieczne jest jego ujawnienie na rozprawie w ramach realizacji zasady bezpośredniości, przyznającej pierwszeństwo dowodom pierwotnym (który to charakter ma dowód rzeczowy) przed pochodnymi (w tym przypadku protokół oględzin dowodu rzeczowego)¹⁵⁵⁹.

Należy zastrzec, że wspomniany art. 410 k.p.k. odwołuje się nie tylko do dowodów ujawnionych w czasie przewodu sądowego (w chwili jego zamknięcia), bowiem jest w nim mowa o „okolicznościach ujawnionych w toku rozprawy głównej”, a więc zarówno przed rozpoczęciem przewodu sądowego, w jego toku, jak i po jego zamknięciu. Przypomnienia wymaga bowiem to, że wyrok oprócz dowodów może uwzględniać także kwestie niewymagające przeprowadzenia dowodu, np.: fakty powszechnie znane lub znane sądowi z urzędu, o jakich mowa w art. 168 k.p.k., konsekwencje oświadczeń procesowych niestanowiących dowodu, np. co do wymiaru kary, czy stosunku oskarżonego do popełnionego czynu, wyrażonego w głosach stron w ramach m.in. „zachowania się po popełnieniu przestępstwa”, o jakim mowa w art. 53§2

¹⁵⁵⁸ W razie zatrzymania rzeczy mogącej stanowić dowód rzeczowy sporządza się protokół jej oględzin, chyba że rzecz tę załącza się do akt (art. 217§3 k.p.k. 228§1 k.p.k., art. 143§1 pkt 3 k.p.k.). Protokół ten (jeśli jest wymieniony w akcie oskarżenia a wniosek o przeprowadzenie tego dowodu nie został oddalony) podlega odczytaniu w rozumieniu art. 405§2i3pkt1 k.p.k.

¹⁵⁵⁹ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2023, art. 405.

k.k., bądź informacje będące przedmiotem tzw. danych osobopoznawczych uzyskiwanych w trybie art. 213 k.p.k.

Jeżeli konkretna okoliczność wynika z dowodu, a ma stanowić podstawę wyroku, to dowód ten musi zostać ujawniony w przewidziany procesowo sposób na rozprawie głównej, a skonstruowany na niej fakt może dopiero stanowić podstawę ustaleń faktycznych.

W tym miejscu należy zaakcentować, że w przeciwieństwie do art. 92 k.p.k. ograniczającego podstawę orzeczenia do całokształtu okoliczności ujawnionych w postępowaniu, a mających znaczenie dla rozstrzygnięcia, przepis art. 410 k.p.k. nie wymaga, aby całokształt okoliczności ujawnionych w toku rozprawy musiał mieć znaczenie dla wyroku. Zastrzeżenie to byłoby jednak zbędne z uwagi na brzmienie art. 170 § 1 pkt 2 k.p.k., wymagającego oddalenia przez sąd wniosku dowodowego, gdy nie ma on znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy. Tym samym treść art. 410 k.p.k. należy interpretować w ten sposób, że sąd ma obowiązek ujawnić na rozprawie głównej jedynie te okoliczności, które mogą mieć znaczenie w sprawie. Jednak jeśli zostałyby na niej ujawnione także okoliczności bez znaczenia dla rozstrzygnięcia, to wówczas sąd nie jest zobligowany do przesądzania o ich wiarygodności lub nie. Jeśli więc w toku przewodu sądowego zostały przeprowadzone dowody nie mające znaczenia dla odpowiedzialności karnej oskarżonego, sąd powinien je pominąć przy dokonywaniu oceny¹⁵⁶⁰.

Podsumowując należy zauważyć, że aktualnie model rozprawy głównej przewiduje, że niezależnie od tego czy dowód w jej toku jest przeprowadzany z urzędu, czy na wniosek którejkolwiek ze stron, zawsze dokonuje tego (przesłuchuje, odczytuje) sąd/przewodniczący. Jednocześnie z uwagi na przytoczone wyżej uregulowania, dotyczące sposobu „ujawniania” poszczególnych rodzajów dowodów, „bezpośrednio” następuje to niemal wyłącznie w odniesieniu do osobowych źródeł dowodowych i tylko w formie przeprowadzonego na rozprawie przesłuchania. Brak wymogu wskazywania przez oskarżyciela publicznego w akcie oskarżenia też dowodowych w zakresie wymienionych tam dowodów, jak też ich uprzywilejowanie w odniesieniu do pozostałych dowodów (które w przeciwieństwie do wymienionych w skardze wymagają formalnego dopuszczenia – art. 405§3 pkt 1i2 k.p.k.) sprzyjają budowaniu podstawy dowodowej wyroku na rozprawie głównej przede wszystkim przez materiały pozyskane w toku postępowania przygotowawczego przez oskarżyciela.

¹⁵⁶⁰ D. Świecki, Przeprowadzanie dowodów na rozprawie głównej..., s. 285.

VI.6.a. Specyfika przeprowadzania dowodów z osobowych źródeł dowodowych.

Jak już wyjaśniono, przepisy Kodeksu postępowania karnego uzależniają sposób przeprowadzenia (ujawnienia) dowodów na rozprawie głównej od ich rodzaju. Niezależnie od tego, czy dotyczy to jednak osobowych źródeł dowodowych, dowodu z dokumentów, czy dowodu rzeczowego metoda ich przeprowadzenia na rozprawie głównej w założeniu powinna realizować przywoływane dyrektywy zasady bezpośredniości.

W rzeczywistości (co już zostało ustalone) bezpośredni kontakt sądu na rozprawie głównej z dowodami ustawodawca przewiduje obecnie jedynie co do osobowych źródeł dowodowych. Jednakże także i tu przewiduje tak liczne wyjątki, że w skrajnych przypadkach postępowanie przed sądem w oparciu o art. 350a, art. 389§1, art. 391§1, art. 392 i art. 405 k.p.k. może zostać przeprowadzone jedynie poprzez ujawnienie protokołów zeznań świadków i wyjaśnień oskarżonego, czy innych podmiotów podlegających przesłuchaniu - bez ich odczytywania. Wynika to z procesowej specyfiki tych źródeł, opierającej się modelowo na ich dwoistej postaci: utrwalonego w postępowaniu przygotowawczym protokołu ich zeznań/wyjaśnień i ich werbalnej relacji przekazanej na rozprawie oraz powiązanego z nim wielokrotnie opisywanego systemowego mechanizmu sprzyjającego transpozycji dowodów z postępowania przygotowawczego do sądowego.

Wbrew zasadzie bezpośredniości w obecnym modelu rozprawy głównej przeważa pośredniość postępowania dowodowego. Bezpośrednio przeprowadzane są tylko dowody z osobowych źródeł dowodowych, ale też z możliwością skorzystania z rozległej gamy wyjątków (np. art. 391 k.p.k., art. 392 k.p.k.). Jednocześnie szeroka możliwość ujawniania bez odczytywania protokołów przesłuchań i dokumentów powoduje, że także i zasada ustności obowiązująca na rozprawie w czasie przeprowadzania dowodów wyparta zostaje przez zasadę pisemności¹⁵⁶¹.

Zastępowanie wyjaśnień oskarżonego i zeznań świadka treścią innych pism zapisków lub notatek urzędowych jest zabronione (art. 174 k.p.k.). Tym samym to protokół z czynności przesłuchania (art. 143§1 pkt 2 k.p.k.) traktowany jest przez

¹⁵⁶¹ Zob. H. Kuczyńska, Analiza porównawcza modelu..., s. 370-372.

ustawodawcę jako szczególny dowód, a odzwierciedlona w nim treść jest uznawana za dowód z osobowego źródła dowodowego, choć o charakterze pochodnym.

Sformułowany przez ustawodawcę w art. 174 k.p.k. brak możliwości substytuowania wyjaśnień i zeznań treścią pism, adnotacji czy notatek, z jednej strony stanowi regułę samego przesłuchania, z drugiej zaś wyróżnia protokolarny zapis tej czynności spośród dokumentów, których wykorzystania zakazuje do zastępowania wypowiedzi. Tym samym uznaje, że sformalizowany sposób utrwalenia przesłuchania w przeciwieństwie do innych wymienionych w art. 174 k.p.k. form właściwie zabezpiecza interesy osoby przesłuchiwanej, jak też stron postępowania, w którym dowód ten ma być wykorzystany przed sądem jako pochodny¹⁵⁶².

Zastąpienie dowodu z bezpośredniego przesłuchania tego rodzaju dowodem pochodnym poprzez jego ujawnienie, zamiast tej czynności lub w jej trakcie, na rozprawie głównej ustawodawca przewidział w przypadku zaistnienia określonych przesłanek objętych poszczególnymi przepisami (w szczególności dotyczy to: art. 377§4 k.p.k., art. 389 k.p.k., art. 391§1i2 k.p.k., art. 392 k.p.k.).

W tym miejscu można wspomnieć, że na gruncie instytucji z art. 350a k.p.k. wyrażony został w piśmiennictwie pogląd, że jej zastosowanie przez przewodniczącego stanowi faktyczne częściowe oddalenie przez niego wniosku dowodowego oskarżyciela (co jest zastrzeżone do kompetencji sądu) bez stwierdzenia przesłanek wymaganych art. 170 § 1 k.p.k.¹⁵⁶³ W opozycji do traktowania instytucji z art. 350a k.p.k. jako częściowego oddalenia wniosku dowodowego przez przewodniczącego, przedstawia się stanowisko, że wnioskowany dowód nie zostaje oddalony, lecz jedynie przeprowadzony w inny sposób, zaś o odczytaniu protokołu zeznań zamiast bezpośredniego przesłuchania świadka i tak zawsze decyduje zgodnie z art. 391§1 k.p.k. sąd postanowieniem¹⁵⁶⁴.

Za drugim ze wskazanych poglądów przemawia przedstawiane w literaturze przedmiotu rozumienie zwartego w art. 169§1 k.p.k. prawa strony do oznaczenia we wniosku dowodowym sposobu przeprowadzenia dowodu, który w przypadku np. wniosku o przeprowadzenie dowodu z protokołu z zeznań może się sprowadzać do jednoczesnego postulatów strony o odczytanie protokołu lub ujawnienie go bez

¹⁵⁶² Por. R. Koper, *Swoboda wypowiedzi osoby przesłuchiwanej w procesie karnym*, Warszawa 2022, s. 36.

¹⁵⁶³ J. Zagrodnik, *Model postępowania dowodowego na rozprawie ...*, s. 228.

¹⁵⁶⁴ R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424*, Warszawa 2021, Lex - stan prawny na 1 maja 2021, art. 350(a), teza 2.

odczytywania na podstawie art. 405§2 k.p.k.¹⁵⁶⁵ Ponadto należy zwrócić uwagę na aktualne brzmienie art. 391§1k.p.k, który odnosi się do zaniechania wezwania przez przewodniczącego świadka na podstawie art. 350a k.p.k., a nie w wyniku wniosku prokuratora, o jakim mowa w art. 333§2 k.p.k.

Tu trzeba przypomnieć, że przepis art. 350a k.p.k. może zostać zastosowany zarówno przez oskarżyciela publicznego, jak też przez przewodniczącego z urzędu. Pierwszy przypadek dotyczy wniosku prokuratora w akcie oskarżenia o odstąpienie od wezwania świadka i odczytanie jego zeznań, złożonego na podstawie art. 333 § 2 k.p.k. Jest to wniosek dowodowy dotyczący protokołu przesłuchania (o przeprowadzenie dowodu pochodnego), zatem w przypadku jego uwzględnienia przez przewodniczącego (o ile nie zostanie on oddalony – art. 405§3 pkt1 k.p.k.) odczytanie wskazanego protokołu nastąpi jedynie wówczas gdy sąd uzna to za niezbędne (art. 394 § 2 pkt 2 k.p.k.). Tym samym zasadą będzie jego ujawnienie z mocy prawa, w chwili zamknięcia przewodu sądowego, w trybie art. 405§2 i §3pkt1 k.p.k., bowiem będzie to dowód o przeprowadzenie którego wniósł w akcie oskarżenia oskarżyciel. Inna natomiast sytuacja wystąpi w przypadku, kiedy oskarżyciel wniósł w akcie oskarżenia o wezwanie świadka i jego przesłuchanie, zaś przewodniczący stosując przepis art. 350a k.p.k. odstępuje od jego wezwania. Wówczas sąd albo wydaje decyzję w trybie art. 391§1 k.p.k. odnośnie do odczytania protokołu zeznań tego świadka, bądź też jak już wspomniano dopuszczając dowód z tego protokołu zostanie on następnie ujawniony bez odczytywania na podstawie art. 405§2 k.p.k. jako dowód, o którym mowa w art. 405§3pkt3 k.p.k. Odstąpienie wówczas od bezpośredniego przesłuchania świadka nie wymaga akceptacji czy braku sprzeciwu stron.¹⁵⁶⁶

Bezpośredni kontakt sądu na rozprawie głównej, z osobowymi źródłami dowodowymi odbywa się podczas ich przesłuchania, kiedy to skład orzekający zapoznając się z zachowaniem i wypowiedzią danej osoby na podstawie doznawanych wrażeń w czasie osobistego kontaktu ma zagwarantowane najlepsze warunki do prawidłowej oceny dowodu.

Polski model rozprawy głównej przewiduje, że przesłuchania w jej toku zawsze przeprowadza sąd, niezależnie od tego czy są one czynnością podjętą z urzędu czy

¹⁵⁶⁵ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2023, art. 391 (teza 6).

¹⁵⁶⁶ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2023, art. 391 (teza 26).

wynikającą z wniosku strony. Jednocześnie każde przesłuchanie inicjuje część nieskrępowanej wypowiedzi osoby przesłuchiwanej, której przebieg „kontroluje i prowadzi” przewodniczący, dopiero potem zadawane są przesłuchiwanemu pytania. Przepis art. 171 § 1 k.p.k. wyodrębnia bowiem dwie fazy przesłuchania: pierwszą - swobodnej wypowiedzi osoby przesłuchiwanej i drugą, w czasie której kierowane są do niej pytania przez wszystkie uprawnione podmioty, w tym sąd¹⁵⁶⁷.

Przewidziana w art. 370§1 k.p.k. kolejność zadawania pytań osobom przesłuchiwanym (oskarżonym, świadkom /w tym min. podmiotowi, który uzyskał korzyść związaną z przestępstwem, o jakim mowa w art. 91a§2 k.p.k./ i biegłym /w tym specjalistom – art. 200§3 i art. 206§1 k.p.k./) ma w szczególności podkreślić rzekomo kontrydiktoryjny charakter rozprawy głównej. W pierwszej kolejności pytania osobie przesłuchiwanej zadają zatem strony czynne, to jest oskarżyciele: publiczny, posiłkowy, prywatny i ich pełnomocnicy (ci-przez analogię do art. 406 k.p.k. – powinni być wskazani jako mogący zadawać pytania przed podmiotami, które reprezentują¹⁵⁶⁸) oraz biegły, w następnej: właściciel przedsiębiorstwa zagrożonego przepadkiem, o jakim mowa w art. 44a§2 k.k. (art. 91b k.p.k.)¹⁵⁶⁹, podmiot zobowiązany do zwrotu korzyści majątkowej uzyskanej w związku z przestępstwem (art. 91a§4 k.p.k.), po nim: obrońca i oskarżony, a dopiero w ostatniej fazie członkowie składu orzekającego.

Odminną kolejność zadawania pytań przewiduje ustawodawca w przypadku przesłuchiwania świadka, w ramach wniosku dowodowego strony innej niż oskarżyciel publiczny¹⁵⁷⁰, wówczas bowiem to ona zadaje pytania przed pozostałymi stronami (art. 370§2 k.p.k.)¹⁵⁷¹. Uregulowanie to ma sprzyjać aktywności stron, mogących konstruować

¹⁵⁶⁷ R. Koper, Swoboda wypowiedzi osoby przesłuchiwanej ..., s. 34.

¹⁵⁶⁸ Por. R. Koper, K. Marszał, J. Zagrodnik, K. Zgrzyzek, Proces ..., s. 613.

¹⁵⁶⁹ Co prawda przepis art. 370 k.p.k., ani odnoszący się do tego podmiotu art. 91b k.p.k. nie precyzuje, który z kolei może zadawać pytania właściciel przedsiębiorstwa zagrożonego przepadkiem /w zakresie do niego się odnoszącym /, to jednak zestawienie tych regulacji z art. 91a§4 k.p.k. wskazującym, że podmiot zobowiązany do zwrotu korzyści uzyskanej z przestępstwa może zadawać pytania przed obrońcą i oskarżonym wydaje się sytuować właściciela przedsiębiorstwa bezpośrednio przed tymże podmiotem.

¹⁵⁷⁰ Osoby, których przesłuchania domaga się oskarżyciel w akcie oskarżenia (także jeśli ich przesłuchanie wynikało z uwzględnionego uprzednio wniosku dowodowego innej strony) są objęte jego wnioskiem dowodowym, tym samym jako pierwszy zadaje im pytania.

¹⁵⁷¹ Brzmienie art. 370 § 2 k.p.k. wskazuje, że inne reguły zadawania pytań, niż opisane w §1 ustawodawca przewidział jedynie wobec świadka (bądź innej osoby przesłuchiwanej w charakterze świadka np. art. 91a§2 k.p.k., art. 206 § 2 k.p.k., art. 200§3k.p.k.). Tym samym pozostałym osobom przesłuchiwanym na wniosek strony - np. biegłemu pytania miałyby być zadawane według zasady ogólnej. (por. D. Świecki [w:] D. Świecki, B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski (D. Świecki red.) Kodeks

taktykę procesową w kierunku dla siebie pożądanym, w tym poprzez zaakcentowanie okoliczności wynikających z twierdzeń osoby przesłuchiwanej, kształtujących podstawę jej relacji, tak, aby korelowała ona z korzystnym dla nich rozstrzygnięciem.

W przypadku dowodu przeprowadzanego przez sąd z urzędu, jako pierwsi zadają pytania osobie przesłuchiwanej członkowie składu orzekającego (art. 370§3 k.p.k.). Niezależnie od wskazanych reguł członkowie składu orzekającego w razie potrzeby mogą zadawać dodatkowe pytania bez zachowania wskazanej kolejności (art. 370§2a k.p.k.)¹⁵⁷².

Należy podkreślić, że pytania osobom przesłuchiwanym mogą być zadawane dopiero po zakończeniu etapu ich swobodnej wypowiedzi. Tym samym przesłuchanie modelowo jest oparte na metodzie mieszanej, przewidującej odbycie dwóch faz: swobodnej relacji świadka, a następnie dopiero pytań które mają uzupełnić, doprecyzować lub zweryfikować jego wypowiedź. Nie funkcjonuje tu więc rozpowszechniona w systemie anglosaskim metoda przesłuchania krzyżowego (cross examination)¹⁵⁷³, przewidującego zadawanie pytań przez przeciwne strony odnośnie do tych samych okoliczności¹⁵⁷⁴. Przykładowo w procesie amerykańskim przesłuchanie opiera się głównie na zadawaniu pytań poprzez wyodrębnienie dwóch podstawowych jego faz: pierwszej prowadzonej przez stronę, która świadka powołała (*direct examination*) oraz następującej po niej przesłuchania krzyżowego – przez stronę przeciwną (*cross-examination*)¹⁵⁷⁵. Przesłuchanie krzyżowe sprowadzające się do przesłuchania świadka strony przeciwnej jest uznawane za instytucję o charakterze fundamentalnym dla procesu o charakterze ściśle kontradiktoryjnym¹⁵⁷⁶.

postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2021 /art. 370 k.p.k./, który odwołuje się do stanowiska T. Grzegorzcyka, przekonującego o celowości stosowania art. 370§2 k.p.k. także do bieglego przesłuchiwanego na wniosek strony innej niż oskarżyciela publicznego – tak T. Grzegorzcyk, Kodeks postępowania karnego. Komentarz... 2014, s. 1255.

¹⁵⁷² Wskazuje się, że przepis ten umożliwi członkom składu orzekającego zadawanie pytań uzupełniających odnośnie danej okoliczności poza kolejnością, a nie dowolnych pytań, w którymkolwiek momencie (tak min. P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego. Komentarz t. I /P. Hofmański red./ Warszawa 1999, s. 319). Ze stanowiskiem tym koresponduje zmiana brzmienia art. 370§3 k.p.k. nadana ustawą 10 I 2003 r. /Dz.U.03.17.155/ zmieniającą Kodeks postępowania karnego 1 lipca 2003 r., kiedy to wyrażenie „w każdym momencie” zastąpione zostało zwrotem „poza kolejnością”.

¹⁵⁷³ R. Koper, Swoboda wypowiedzi osoby przesłuchiwanej ..., s. 35.

¹⁵⁷⁴ Por. E. Gruza, Psychologia sądowa dla prawników, Warszawa 2017, s. 137.

¹⁵⁷⁵ K. Kremens, Przesłuchanie świadka w prawie amerykańskim, Pr.I Pr. 5/2006, s. 97.

¹⁵⁷⁶ H. Kuczyńska, Analiza porównawcza modelu..., s. 330.

Swobodna wypowiedź osoby przesłuchiwanej jak wynika z art. 171§1 k.p.k., ma być ograniczona celem czynności. Celem tego nie wyznaczają jedynie granice tezy dowodowej (w przypadku świadków, czy biegłych), na okoliczność której dowód został dopuszczony, lecz chodzi tu o zakres niezbędny do wyjaśnienia wszystkich istotnych okoliczności sprawy, którego dotyczy obowiązek sądu z art. 366§1 k.p.k. Teza dowodowa wyznacza jedynie kierunek przeprowadzenia takiego dowodu. Ma to istotne znaczenie dla przebiegu przesłuchania, bowiem już ta faza swobodnej wypowiedzi osoby przesłuchiwanej wymaga kontroli i reakcji przewodniczącego, który musi baczyć, aby przekazywane treści mieściły się w obszarze właściwym do wyjaśnienia wszystkich istotnych okoliczności sprawy. To sprzyja „przejęciu przez niego” przesłuchania już na tym etapie czynności, poprzez ukierunkowywanie pytaniami wypowiedzi świadka na uznawane przez niego za właściwe tory, do czego nie musi nawet wykorzystywać kwestionowanego w literaturze przedmiotu art.370§2a k.p.k., umożliwiającego zadawanie przez członków składu orzekającego pytań poza kolejnością.¹⁵⁷⁷

Tymczasem dominacja sędziego w trakcie przesłuchania w oczywisty sposób sprzeciwia się kontradiktoryjności¹⁵⁷⁸. Co więcej naruszenie reguły określającej przebieg przesłuchania uznaje się za mogące mieć destrukcyjny wpływ na realizację zasady prawdy¹⁵⁷⁹.

Należy tu przypomnieć, że przepis art. 370 k.p.k. wprowadził odmienną od swoich poprzedników formę przesłuchania, która miała zagwarantować kontradiktoryjny przebieg tej czynności. Poprzednio bowiem to członkowie składu orzekającego zadawali w pierwszej kolejności pytania osobom przesłuchiwanym, co wskazywało na rolę inkwizycyjną sądu oraz było postrzegane jako minimalizujące aktywność stron w czasie przeprowadzania dowodów. Wprowadzenie nowatorskiego art. 370§1i2k.p.k., w stosunku do art.314 Kodeksu postępowania z 1969r., przewidującego dwie fazy przesłuchania i oznaczony porządek w jakim w drugiej z nich mają być zadawane pytania, przy czym przez sędziów dopiero w ostatniej kolejności miał diametralnie zwiększyć aktywność stron w toku przesłuchania, będącego najważniejszą czynnością przewodu sądowego¹⁵⁸⁰.

¹⁵⁷⁷ Zob. A. M. Tęcza-Paciorek, Zasada domniemania niewinności ..., s. 229.

¹⁵⁷⁸ Por. H. Kuczyńska, Analiza porównawcza modelu..., s. 336.

¹⁵⁷⁹ R. Koper, Swoboda wypowiedzi osoby przesłuchiwanej ..., s. 219.

¹⁵⁸⁰ L. K. Paprzycki [w:] J. Grajewski, L. K. Paprzycki, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Tom I i II, Kraków 2003, Lex - stan prawny na 1 sierpnia 2003, art. 370, teza1.

Faktycznie zestawienie ciążącego na przewodniczącym obowiązku wyjaśnienia wszystkich istotnych okoliczności sprawy w powiązaniu z usankcjonowaniem możliwości zadawania przez niego pytań w każdym momencie poza kolejnością spowodowało, że zarówno przed 1 lipca 2015r., jak i od 15 kwietnia 2016r. (we wskazanym przedziale czasowym czynność przesłuchania przeprowadzały strony, a w szczególnie uzasadnionym przypadku uzupełniał ją jedynie sąd) przesłuchania te w praktyce przeprowadza nadal przewodniczący rozprawy.

Tym samym czynność ta ma zupełnie inny charakter niż w modelu kontradiktoryjnym, gdzie istotą postępowania dowodowego jest spór pomiędzy dwiema wersjami, zaś przesłuchanie przeprowadzają strony¹⁵⁸¹.

W czasie bezpośredniego przesłuchania oskarżonego czy świadka, z uwagi na ustalony już spoczywający na przewodniczącym wymóg kontroli przekazywanej przez nich relacji, pod kątem jej zgodności z treścią sporządzonych w postępowaniu przygotowawczym protokołów, te ostatnie są wprowadzane do podstawy dowodowej wyroku. Systemowo, więc zakłada się tu podczas bezpośredniego przeprowadzania dowodu stosowanie odstępstw od zasady bezpośredniości. Umożliwia to przede wszystkim art. 391 k.p.k., który jak już ustalono zezwala na uzupełnianie wypowiedzi osoby przesłuchiwanej protokołami jej zeznań (wyjaśnień), co w praktyce dotyczy przede wszystkim tych, które pochodzą z postępowania przygotowawczego.

Ten sam przepis art. 391 k.p.k. przewiduje także dalej idącą możliwość - zastąpienia na rozprawie głównej zeznań świadka protokołem jego przesłuchania. W myśl §1 powołanego przepisu wolno odczytywać w odpowiednim zakresie protokoły złożonych poprzednio przez świadka zeznań w postępowaniu przygotowawczym lub przed sądem w tej lub innej sprawie albo w innym postępowaniu przewidzianym przez ustawę w przypadku następujących sytuacji: bezpodstawną odmową zeznań, zeznawanie odmiennie niż poprzednio, powołanie się na niepamięć pewnych okoliczności, przebywanie świadka za granicą, bądź brak możliwości doręczenia mu wezwania, jego niestawiennictwo z powodu niedających się usunąć przeszkód, zaniechanie wezwania świadka na podstawie art. 350a k.p.k. albo jego śmierć. W tych samych warunkach, jak też w wypadku określonym w art. 182 § 3 k.p.k.¹⁵⁸², wolno również odczytywać na

¹⁵⁸¹ H. Kuczyńska, Analiza porównawcza modelu ..., s.342-3423.

¹⁵⁸² Dotyczy to sytuacji, kiedy świadek w innej w innej toczącej się sprawie jest oskarżony o współudział w przestępstwie objętym postępowaniem w którym pełni rolę świadka i korzysta z tego powodu z prawa do odmowy składania zeznań.

rozprawie protokoły złożonych poprzednio przez świadka wyjaśnień w charakterze oskarżonego (§2).

Odczytanie protokołów przesłuchań świadków i oskarżonych z postępowania przygotowawczego lub sądowego w tej lub innej sprawie ustawodawca uznał za możliwe także wtedy, gdy bezpośrednie przeprowadzenie dowodu nie jest konieczne, a żadna z obecnych stron, której te zeznania lub wyjaśnienia dotyczą, nie sprzeciwi się temu (art. 392§1i2 k.p.k.).

Jak już wielokrotnie sygnalizowano szczególne znaczenie spośród dowodów pochodzących z osobowych źródeł dowodowych posiada dowód z wyjaśnień oskarżonego. Z uwagi na to, że stronie tej przysługuje na każdym etapie postępowania uprawnienie do odmowy składania wyjaśnień (art. 175 § 1 k.p.k.), to ona jest decydującym jeśli chodzi o przekazanie – wprowadzenie tego dowodu do postępowania. Z tego też powodu, zawiadomienie (które jest obecnie regułą - art. 374 § 1 k.p.k.) lub wezwanie oskarżonego na rozprawę (art. 350 § 2 pkt 2i§3 k.p.k. w zw. z art. 374§1/ostatnie zdanie/ lub 1a k.p.k.) nie gwarantuje uzyskania od niego wyjaśnień w czasie czynności przesłuchania o jakiej mowa w art. 386 § 1 i 3 k.p.k. (nawet jeśli się na nią stawi)¹⁵⁸³. Wówczas zgodnie z art. 389§1 k.p.k. (lub art. 377§4 k.p.k.) odczytaniu podlegają uprzednio ewentualnie złożone przez niego wyjaśnienia w charakterze oskarżonego w tej lub w innej sprawie w postępowaniu przygotowawczym lub przed sądem albo w innym postępowaniu przewidzianym przez ustawę. W przypadku stawiennictwa oskarżonego na rozprawie, zgodnie z art. 389§1k.p.k., będzie to dotyczyło odmowy wyjaśnień, składania wyjaśnień odmiennych niż poprzednio, bądź powoływania się na niepamięć pewnych okoliczności. Z kolei przeprowadzeniem tego dowodu będzie odczytanie protokołu przez przewodniczącego lub na jego zarządzenie innego członka składu orzekającego bądź protokolanta – art. 394a k.p.k.¹⁵⁸⁴ (w przypadku stawiennictwa oskarżonego – por. art. 389§2 k.p.k. lub w sytuacji o jakiej mowa w art. 394§2 k.p.k.). W wypadku niestawiennictwa oskarżonego, zgodnie z sygnalizowanym już poglądem Sądu Najwyższego, protokół jego uprzedniego przesłuchania powinien zostać dopuszczony jako dowód w sprawie. Dopiero bowiem wydanie postanowienia przez sąd w tym

¹⁵⁸³ W sprawach o zbrodnie obecność oskarżonego podczas czynności, o których mowa w art. 385 i 386 k.p.k. jest obowiązkowa (art. 374§1a k.p.k. w brzmieniu nadanym przez art. 1 pkt 120 lit. b) Ustawy z dnia 27 września 2013 r. /Dz.U.2013.1247/ zmieniającej Kodeks postępowania karnego z dniem 1 lipca 2015 r.).

¹⁵⁸⁴ Art. 394a k.p.k. dodany przez art. 1 pkt 63 ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. (Dz.U.2019.1694) zmieniającej Kodeks postępowania karnego z dniem 5 października 2019 r.

przedmiocie pozwala na ujawnienie go bez odczytywania w trybie art. 405 § 2 i § 3 pkt 3 k.p.k.¹⁵⁸⁵.

Jak wspomniano już przepis art. 392k.p.k. oprócz zeznań świadków (w przypadkach niewymienionych w art. 391§1k.p.k.) przewiduje także możliwość odczytania wyjaśnień oskarżonych złożonych w tym lub innym postępowaniu. Przepis ten w stosunku do oskarżonego będzie miał zatem zastosowanie w innych sytuacjach niż przewidziane w art. 389§1 k.p.k. (umożliwiający odczytanie wyjaśnień w sprawach, w których udział oskarżonego jest nieobowiązkowy - co do istoty będzie to dotyczyło spraw o występki), czy też w art. 377§4 k.p.k. (zezwalający na odczytanie wyjaśnień oskarżonego, który jeszcze nie złożył ich przed sądem, a którego stawiennictwo jest co do zasady obowiązkowe)¹⁵⁸⁶. Wydaje się, że w praktyce art. 392 k.p.k. w stosunku do oskarżonych może mieć np. zastosowanie w sytuacji, kiedy oskarżony złożył już wyjaśnienia przed sądem (lub jego wyjaśnienia zostały odcytane na podstawie art. 389§1 k.p.k. lub art. 377§4 k.p.k.) i w dalszej części przewodu sądowego pojawi się potrzeba ujawnienia innego protokołu złożonych przez niego wyjaśnień w tej lub innej sprawie (bądź jego fragmentu), a bezpośrednie przesłuchanie go na te okoliczności nie jest niezbędne lub żądane przez którąkolwiek z obecnych na rozprawie stron (której protokół dotyczy).

Należy tu ponownie zwrócić uwagę, że możliwość odczytania przez sąd zeznań świadka, którego bezpośrednie przesłuchanie nie jest niezbędne w ramach art. 392 k.p.k. wymaga w dalszym ciągu braku sprzeciwu obecnych na rozprawie stron. Tymczasem decyzja przewodniczącego o zaniechaniu na podstawie art. 350a k.p.k. wezwania świadka, o którego przesłuchanie wnosi prokurator w akcie oskarżenia (skutkująca odczytaniem jego zeznań na podstawie art. 391§1 k.p.k.) jest niezależna od stanowiska stron i może dotyczyć zeznań świadka sprzecznych z wyjaśnieniami oskarżonego.

Przywołane powyżej przepisy, jak już wyjaśniono, określają wyjątki od zasady bezpośredniego przeprowadzania dowodów. Ponownie podkreślenia wymaga jednak to,

¹⁵⁸⁵ Postanowienie SN z 22 czerwca 2022 r., sygn. V KK 171/22, OSNK 2022, nr 11-12, poz. 45, Lex nr 3435805.

¹⁵⁸⁶ C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, art. 392., Lex- stan prawny na 15 lipca 2020r. Por. też P. Rogoziński ([w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów, red. S. Steinborn, LEX/el. 2016, art. 392), który przyjmuje, że przepis art. 392 k.p.k. operując pojęciem oskarżonych powinien mieć zastosowanie do świadków posiadających status oskarżonych w innym postępowaniu.

że niezależnie od tego, że posługują się one zwrotem „wolno odczytywać”, to w zestawieniu ze sprecyzowanym w art. 366§1 k.p.k. obowiązkiem przewodniczącego czuwania, aby zostały wyjaśnione wszystkie istotne okoliczności sprawy, w istocie stanowią one skierowany do sądu nakaz odczytania protokołów przesłuchań (ich fragmentów), jeśli zaistnieją objęte tymi przepisami przesłanki, a przyczyni się to do ustalenia okoliczności mających znaczenie dla rozstrzygnięcia.

W związku z aktualnym brzmieniem wspomnianego art. 405§2 k.p.k. ujawnienie dowodów innych niż przeprowadzone bezpośrednio przed sądem, w postaci nieodczytanych protokołów i dokumentów, a podlegających odczytaniu na rozprawie (art. 393 k.p.k., art. 393a k.p.k./dot. odtwarzania zapisów/), z chwilą zamknięcia przewodu sądowego następuje z mocy prawa. W myśl art. 405§3 k.p.k. w ten sposób wprowadzane są do postępowania protokoły i dokumenty wskazane przez oskarżyciela w akcie oskarżenia, o których przeprowadzenie na rozprawie głównej wnosił (z wyjątkiem tych, co do których sąd oddalił wnioski dowodowe), wskazane we wniosku dowodowym strony, który został uwzględniony, jak też dopuszczone przez sąd z urzędu. Ujawnienie o jakim mowa w art. 405§2 k.p.k. nie wymaga żadnej decyzji procesowej, jedynie należy zamieścić o nim adnotację w protokole rozprawy bez konieczności wymieniania dokumentów i protokołów, których dotyczy.

Dalsze odstępstwa od zasady bezpośredniości na rozprawie głównej przewidują uregulowania zawarte w art. 185a-185c k.p.k., dotyczące szczególnego rodzaju świadków, przede wszystkim małoletnich lub pokrzywdzonych w sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub przeciwko wolności, w tym seksualnej. Konieczność ochrony tych świadków powoduje, że co do zasady świadka takiego można przesłuchać tylko raz i to w szczególnych warunkach (na posiedzeniu, którego dźwięk i obraz jest rejestrowany przed sądem właściwym do rozpoznania sprawy), tym samym na rozprawie głównej zamiast bezpośredniego przesłuchania danej osoby przed sądem następuje odtworzenie zapisu obrazu i dźwięku. Podlegający jednocześnie odczytaniu na rozprawie protokołów zeznań złożonych przez świadka w postępowaniu przygotowawczym zastępuje przesłuchanie świadka przed sądem. Wymagające odczytania protokołu przesłuchania świadków przepisy art. 185a§3 k.p.k., art. 185b§1 k.p.k., art. 185c§2 k.p.k. należy uznać za samodzielną podstawę ich

ujawnienia w sprecyzowany sposób, tj. przez odczytanie, co wyłącza stosowanie w tym przypadku art. 394§2 k.p.k.¹⁵⁸⁷.

Szczególny sposób „bezpośredniego” przesłuchania świadka (biegłego i tłumacza - art. 197 § 3 k.p.k. i art. 204 § 3 k.p.k.) na rozprawie głównej stanowi przeprowadzenie tej czynności na odległość, przy użyciu urządzeń technicznych transmitujących dźwięk i obraz (art. 177§1a k.p.k. nie wymaga do zastosowania tej formy przesłuchania zaistnienia jakichkolwiek przesłanek). Ten sam – zdalny - tryb przesłuchania ustawodawca przewidział jako możliwy w stosunku do oskarżonego, którego obecność na rozprawie jest obowiązkowa (art. 377 § 4 k.p.k.).

W świetle podniesionych wyżej uwag należy stwierdzić, że polski model rozprawy głównej zakłada przeprowadzenie dowodów z osobowych źródeł dowodowych, bądź przez bezpośrednie przesłuchanie danej osoby z jednoczesną możliwością uzupełniania jej wypowiedzi protokołami jej zeznań (wyjaśnień), bądź też przez wyłączne oparcie się na takim protokole zamiast bezpośredniego przesłuchania przed sądem (wówczas protokół ten, co do zasady nie jest faktycznie odczytywany, lecz stosowana jest wobec niego fikcja „ujawnienia z mocy prawa” z chwilą zamknięcia przewodu sądowego).

Przesłuchanie świadków i oskarżonych o ile rzeczywiście się odbywa w toku rozprawy głównej modelowo zawsze przeprowadza sąd. Świadców niezależnie od tego, czy są świadkami oskarżenia, czy obrony są przesłuchiwanie przez przewodniczącego. Przebieg i kierunek tej czynności determinuje ustawowo narzucona przewodniczącemu rola. Po pierwsze musi on kontrolować, czy przekazywana przez osobę przesłuchiwaną relacja jest zgodna z tą, która została utrwalona w toku postępowania przygotowawczego, a stwierdzając rozbieżność jest zobowiązany do odczytywania tychże protokołów w celu ustosunkowania się do nich przez świadka (oskarżonego) (art. 391§1,2i3 k.p.k.). Ustawodawca zakłada, więc podczas bezpośredniego przeprowadzania dowodu z osobowych źródeł dowodowych na rozprawie faktyczne kształtowanie go w kierunku korelującym z dowodem zabezpieczonym przez oskarżyciela. Z drugiej strony przewodniczący przeprowadzając przesłuchania w oznaczonej przez siebie kolejności (wymóg z art. 369 k.p.k. nie jest bezwzględnie wiążący), siłą rzeczy determinuje ich

¹⁵⁸⁷ Tak min. D. Świecki, *Przeprowadzanie dowodów na rozprawie głównej...*, s. 289. Odmiennie M. Błoński, *Zaliczenie protokołów i dokumentów w poczet materiału dowodowego bez ich odczytywania jako wyjątek od zasady bezpośredniości, sprzyjający sprawności postępowania [w:] Proces karny w dobie przemian. Przebieg postępowania.* (S.Steinborn, K. Woźniowski red.), Gdańsk 2018, s.347.

przebieg kształtując pozyskane w ich wyniku treści do czasu, kiedy będą one (najczęściej korespondując z wyselekcjonowanymi przez niego innymi dowodami w oznaczonych elementach) kreowały fakty uznawane przez sąd za prawdziwe i wyczerpująco wyjaśniające sprawę (art. 366§1 k.p.k., art. 2§2 k.p.k.). Oznaczona przez ustawodawcę obecnie kolejność zadawania pytań osobom przesłuchiwanym, przewidująca zasadniczą regułę zadawania tych pytań przez członków składu sądu w ostatniej kolejności (z zastrzeżeniem dowodu przeprowadzanego z urzędu) nie przeciwdziała skutecznie korzystaniu przez sędziego z systemowej zachęty przejęcia przesłuchania i przeprowadzenia go „pod swoje dyktando” już od początku i to nie tylko z uwagi na możliwość zadawania pytań przez sędziów poza kolejnością (art. 370§2a k.p.k.), lecz także z uwagi na obowiązującą dwufazową strukturę przesłuchania. Wszak wstępny etap swobodnej wypowiedzi świadka, jak już sygnalizowano musi być także kontrolowany przez przewodniczącego, który powinien baczyć, aby przekazywana przez osobę przesłuchiwaną relacja mieściła się w ramach oznaczonych celem czynności (art. 171§1 k.p.k.). To z kolei nierzadko spowoduje, że po przejściu przesłuchania w fazę pytań, zadawanie ich przez strony okaże się bezcelowe, czy z uwagi na wyczerpanie tematu, bądź też pozyskanie już przez przewodniczącego „wyprzedzającej” relacji, w kierunku innym niż spodziewany przez stronę.

Mechanizmy te, choć przewidziane jako prowadzące do „prawdziwych ustaleń” w zakresie odpowiedzialności karnej oskarżonego, z przyczyn już omówionych często będą sąd od nich oddalały, coraz mocniej wiążąc go z „bezpieczną” wersją - już ustaloną w akcie oskarżenia.

Z tych powodów za niezbędne należy uznać zwiększenie kontradiktoryjności postępowania dowodowego na rozprawie głównej. Dowody z osobowych źródeł powinny być inicjowane i przeprowadzane przez strony. To one powinny zadawać w pierwszej kolejności pytania w zakresie forsowanej przez siebie tezy dowodowej. Szczególnej aktywności należy tu wymagać od oskarżyciela publicznego (do czego jest wymagana po pierwsze jego obecność na rozprawie, po drugie obarczenie go odpowiedzialnością za wynik procesu). Rola przewodniczącego powinna być ograniczona jedynie do dyskrecyjnej kontroli prawidłowego przebiegu rozprawy z możliwością ingerencji w przebieg czynności w przypadkach tego wymagających.

VI.6.b. Temporalne usytuowanie i dynamika postępowania dowodowego w aspekcie terminów prekluzyjnych.

Podstawową funkcją rozprawy głównej jest przeprowadzenie postępowania dowodowego, w celu rozstrzygnięcia przez sąd pierwszej instancji wyrokiem kwestii winy i ewentualnej odpowiedzialności karnej oskarżonego, w oparciu o prawdziwe ustalenia. Jednocześnie ustawodawca wymaga, aby nastąpiło to w rozsądnym terminie. Instrumentem umożliwiającym w założeniu pogodzenie wskazanych celów, jednakże akcentującym względy sprawności i szybkości postępowania, jest prekluzja dowodowa ograniczająca lub wyłączająca możliwość powołania i przeprowadzenia przez strony dowodów po upływie oznaczonego terminu.

W literaturze zwraca się uwagę na wiążące się z prekluzją dowodową pogorszenie sytuacji prawnej oskarżonego, względem oskarżyciela publicznego, naruszające wymagany standard równości stron. Oskarżyciel publiczny ma, bowiem nieograniczoną możliwość wprowadzania do procesu sądowego uznawanych przez siebie za właściwych dowodów, które kształtuje i gromadzi w ramach kierowanego przez siebie postępowania przygotowawczego. Oskarżony ma szansę pełnego zapoznania się z nimi dopiero na końcowym etapie postępowania przygotowawczego, tym samym nie powinien on być w ramach postępowania jurysdykcyjnego ograniczony terminem prekluzyjnym.¹⁵⁸⁸ Ubocznie można zauważyć, że np. w procedurze niemieckiej ustawodawca nie ogranicza czasu w jakim strony mogą składać wnioski dowodowe. W ramach postępowania głównego jest to możliwe do chwili ogłoszenia przez sąd wyroku. Oddalenie wniosku dowodowego wyłącznie z uwagi na jego spóźnienie, uznaje się, bowiem za kolidujące z zasada prawdy¹⁵⁸⁹. Jednakże także i tam przewidziana jest możliwość oddalenia wniosku dowodowego, jeśli ten zmierza jedynie do przedłużenia postępowania (§ 245 ust. 2 StPO)¹⁵⁹⁰.

¹⁵⁸⁸ M. Kościelniak- Marszał, Prekluzja dowodowa a zasada prawdy w polskim procesie karnym [w:] *Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013-2018 w świetle standardów rzetelnego procesu*, red. C. Kulesza i A. Sakowicz, Białystok 2019, s. 201. Por. A. M. Tęcza-Paciorek, *Zasada domniemania niewinności...*, s. 232.

¹⁵⁸⁹ Ł. Malinowski, *Postępowanie po wniesieniu aktu oskarżenia do sądu* [w:] *Niemiecki Proces Karny* [w:] *System Prawa Karnego Procesowego. Proces karny. Rozwiązania modelowe w ujęciu prawnoporównawczym*, Tom II (red. nacz. P. Hofmański, red. nauk. P. Kruszyński), Warszawa 2014, s.464.

¹⁵⁹⁰ Por. Z. Mierzejewski, *Zasada instancyjności postępowania oraz postępowanie odwoławcze w niemieckiej procedurze karnej*, PS 2020, nr 10, s. 98.

W świetle powyższego niezbędne jest ustalenie, jakiego rodzaju konsekwencje wiążą się dla oskarżonego z nieskładaniem wniosków dowodowych, o których ma on być pouczony, zgodnie z art. 386§1 k.p.k. we wstępnej fazie przewodu sądowego.

Jak już ustalono polski ustawodawca rozwiązanie prawne o charakterze prekluzji dowodowej przewidywał już na gruncie Kodeksu postępowania karnego z 1928 r., gdzie prawo oskarżonego do składania wniosków o przesłuchanie osób lub sprowadzenie dowodów, innych niż wymienione w akcie oskarżenia, ograniczał do terminu 2 tygodni, od daty doręczenia odpisu aktu oskarżenia. Złożenie takiego wniosku przez oskarżonego w późniejszym czasie powodowało, że mógł on zostać oddalony, jeśli dotyczył okoliczności dotyczących kary lub środków zabezpieczających, zaś w przypadku dowodu odnoszącego się do winy, jeśli był on znany oskarżonemu wcześniej, przez co mógł zachować wskazany termin (art. 296, 297 i 332 k.p.k. z 1928 r.¹⁵⁹¹). Wprowadzenie możliwych negatywnych konsekwencji dla skuteczności wniosków dowodowych oskarżonego, z uwagi na złożenie ich po oznaczonym terminie miało charakter prekluzji dowodowej, jednakże nie o charakterze bezwzględnym, bowiem upływ terminu nie wykluczał możliwości przeprowadzenia dowodu, pomimo zgłoszenia go po terminie. Jak już sygnalizowano, rozwiązanie to spotkało się w doktrynie z krytyką, odwołującą się do naruszania przez tę instytucję zasad prawdy materialnej i prawa do obrony. W orzecznictwie zwracano przy tym uwagę na konieczność traktowania prekluzji nie tyle jako formalnego ryguru dowodowego, wyłączającego możliwość dokonania wymaganych dla wyroku ustaleń, ile narzędzia mającego na celu powstrzymanie świadomych działań obstrukcyjnych stron¹⁵⁹². Niemniej jednak uregulowanie przewidujące wskazany termin limitujący składanie wniosków dowodowych zostało uchylone jeszcze pod rządami Kodeksu postępowania karnego z 1928r.¹⁵⁹³, zaś ani Kodeks postępowania karnego z 1969 r. ani i jego następcą analogicznego przepisu nie wprowadziły. W obu przypadkach funkcjonowało jednak unormowanie, w ramach którego doręczając oskarżonemu odpis aktu oskarżenia należy go wezwać do składania wniosków dowodowych w terminie 7 dni (odpowiednio art. 302§1 k.p.k. i art. 338§1 k.p.k.). Pomimo zakreślania oskarżonemu (jego obrońcy) wskazanego terminu (a w przypadku art.302§1 d.k.p.k. dodatkowego

¹⁵⁹¹ Kodeks postępowania karnego z 19 marca 1928 r. w brzmieniu - t.j. Dz. U. z 1932 r. Nr 83, poz. 725.

¹⁵⁹² Wyrok SN z 15 stycznia 1954 r., sygn. III K 662/53, OSNCK 1954, nr 3, poz. 57. Lex nr 117682.

¹⁵⁹³ Art. 292 w brzmieniu od 1 marca 1956r - Dekret z dnia 21 grudnia 1955 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz. U. Nr 46, poz. 309).

zastrzeżenia w§2, że oskarżony i jego obrońca są obowiązani do zgłoszenia wszystkich znanych im dowodów, mających znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy) jego przekroczenie nie rodziło żadnych skutków, bowiem nie funkcjonował jednocześnie inny przepis ograniczający lub wykluczający możliwość składania wniosków dowodowych w późniejszej fazie procesu.

Nieograniczone czasowo prawo do składania wniosków dowodowych ustawodawca przyznawał stronom do nowelizacji art. 170§1 k.p.k. z 2003r.¹⁵⁹⁴, kiedy to wprowadził nową przesłankę oddalenia wniosku dowodowego, jeśli ten w oczywisty sposób zmierza do przedłużenia postępowania (art. 170§1 pkt 5 k.p.k.). Zmiana ta odnosiła się do wniosku, co do którego nie zachodzi żadna z pozostałych podstaw do jego oddalenia, lecz z okoliczności sprawy wynikało, że ten został złożony wyłącznie w celu przedłużenia procesu¹⁵⁹⁵. Z uwagi na to, że wskazane uregulowanie nie odwoływało się do terminu procesowego, po upływie którego realizacja inicjatywy dowodowej stron była ograniczona lub wyłączona, a jedynie ograniczało działania przedłużające postępowanie przez strony, to w piśmiennictwie zakwestionowano możliwość uznania go za prekluzję¹⁵⁹⁶.

Kolejna nowelizacja art.170 k.p.k., zmieniająca jego brzmienie z dniem 5 października 2019r.¹⁵⁹⁷ sprecyzowała dodatkowy powód umożliwiający oddalenie wniosku dowodowego, jeśli ten został złożony po przekroczeniu terminu określonego przez organ procesowy, o którym strona została zawiadomiona (art. 170§1 pkt 6 k.p.k.). Jednocześnie w §1a omawianego przepisu ustanowione zostało ograniczenie możliwości oddalenia wniosków dowodowych w trybie §1pkt5 lub 6, jeśli podlegająca udowodnieniu kwestia miałaby istotne znaczenie dla ustalenia: czy został popełniony czyn zabroniony, jeśli tak to o jakiej kwalifikacji w tym czy został on popełniony w warunkach art. 64 lub

¹⁵⁹⁴ Zmieniającej brzmienie przepisu z dniem 1 lipca 2003r. w drodze Ustawy z 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. Nr 17, poz. 155 z późn. zm.).

¹⁵⁹⁵ T. Grzegorzczak [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Kraków 2003, Lex – stan prawny 1 stycznia 2004, art. 170, teza 7.

¹⁵⁹⁶ M. Fingas, Prekluzja dowodowa w postępowaniu odwoławczym na tle zmian modelu postępowania jurysdykcyjnego wprowadzonych przez ustawę nowelizującą z dnia 11 marca 2016r. [w:] Proces karny w dobie przemian (S. Steinborn, K. Woźniewski red.), Gdańsk 2018, s. 424.

¹⁵⁹⁷ W brzmieniu Ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1694).

art. 65 k.k., bądź też czy zachodzą przesłanki do orzeczenia pobytu w zakładzie psychiatrycznym w ramach środka zabezpieczającego, o jakim mowa w art. 93 g k.k.

Przepis art. 170 § 1 pkt 6 k.p.k. ma na celu przeciwdziałanie obstrukcji procesowej, wynikającej z późnego powoływania przez strony wniosków dowodowych, których rozpoznanie, a tym bardziej ewentualne uwzględnienie, przedłuża tok postępowania. Ustanowiona przez ten przepis prekluzja ma ograniczony charakter, bowiem upoważnia sąd do oddalenia wniosku dowodowego o nieistotnym znaczeniu, zaś wymaga uwzględnienie wniosku spóźnionego odnoszącego się do okoliczności o doniosłym znaczeniu merytorycznym¹⁵⁹⁸. Należy zatem stwierdzić, że wnioski dowodowe na okoliczność dotyczącą sprawstwa i winy nie są objęte prekluzją dowodową.

W kontekście powyższej instytucji trzeba przywołać ponownie mający realizować zasadę domniemania niewinności i zasadę ciężaru dowodu przepis art. 369 k.p.k. wymagający, aby o ile to możliwe na rozprawie głównej jako pierwsze przeprowadzać dowody na poparcie oskarżenia, a dopiero później służące obronie. Przewodniczący jest zobowiązany do realizacji tej reguły poprzez art. 366§1 k.p.k. Unormowanie to przyjmuje założenie o skuteczności taktyki procesowej, w ramach której najistotniejsze dowody należy przeprowadzić w końcowej fazie postępowania dowodowego. Realizując zatem taką strategię obrona może zwlekać ze zgłoszeniem wniosku dowodowego o przesłuchanie najkorzystniejszego w jej ocenie świadka, tak aby zeznawał on jako ostatni. Także sam oskarżony może odmówić składania wyjaśnień we wstępnej fazie rozprawy (lub nie stawić się na nią) i złożyć je dopiero w ostatniej fazie przewodu sądowego, co może spowodować zmianę sytuacji w aspekcie potrzeby składania określonych wniosków dowodowych.

Pomimo akcentowanej już utraty znaczenia przez art. 369 k.p.k., to jednak przepis ten w dalszym ciągu formalnie modeluje postępowanie dowodowe na rozprawie głównej. Tym bardziej należy więc zgodzić się ze stanowiskiem, że wyznaczenie oskarżonemu lub obrońcy prekluzyjnego terminu do składania wniosków dowodowych, w trybie art. 170 § 1 pkt 6 k.p.k., zanim zostaną przeprowadzone dowody oskarżenia, co do sprawstwa i winy oskarżonego, nie byłoby spójne z nieciążącym na nim obowiązkiem wykazywania swojej niewinności. Zanim bowiem oskarżyciel nie udowodni tezę skargi w zakresie

¹⁵⁹⁸ K. Woźniewski, Prekluzja dowodowa w procesie karnym – konieczność czy iluzja usprawnienia postępowania karnego? [w:] Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013-2018 w świetle standardów rzetelnego procesu, red. C. Kulesza i A. Sakowicz, Białystok 2019, s. 186.

zawinionego popełnienia przez oskarżonego zarzuconego mu czynu, taktyka obrończa może ograniczać się do kontestowania tez i dowodów oskarżenia. Do tej pory nie musi się zatem wiązać z przedstawianiem swoich dowodów przez obronę, aby zgodnie z zasadą domniemania niewinności doszło do wydania korzystnego wyroku dla oskarżonego.¹⁵⁹⁹ Należy tu zaakcentować jeszcze inny dostrzegany w piśmiennictwie aspekt działania prekluzji z art. 170§1 pkt 6 k.p.k., która jak już wskazano dotyczy kwestii mających znaczenie np. dla wymiaru kary, w tym środka probacyjnego. Jeśli zatem sąd określi termin do składania wniosków dowodowych w czasie, kiedy taktyka obrony zmierza jeszcze do wykazania braku winy oskarżonego, powoływanie już wówczas dowodów mających wykazać pozytywne właściwości i warunki osobiste oskarżonego, uzasadniające zastosowanie wobec niego warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności może być uznane za niespójne z obraną strategią obrony. Tym samym instytucja ta (bez zastrzeżenia w omawianym przepisie braku możliwości oddalenia wniosku dowodowego, jeśli wiedza o dowodzie lub potrzeba jego przeprowadzenia stała się aktualna później) nie uwzględnia systemowego wzorca dynamiki postępowania dowodowego na rozprawie głównej, wyznaczonej przez prawo oskarżonego do obrony i zasadę domniemania niewinności. To z kolei pozostawać może w opozycji do konstytucyjnych i konwencyjnych standardów zapewniających realizację omawianych gwarancji procesowych oskarżonemu¹⁶⁰⁰.

W tym miejscu należy wyjaśnić, że termin, o jakim mowa w art. 170§1pkt 6 k.p.k. określony przez organ procesowy nie odnosi się do terminu ustawowego, o jakim mowa w art. 338§1 k.p.k. tym samym w dalszym ciągu przekroczenie przez oskarżonego lub jego obrońcę terminu 7 dni od daty doręczenia aktu oskarżania nie wywołuje prekluzji, o jakiej mowa w art. 170§1 pkt 6 k.p.k.¹⁶⁰¹

Charakter gwarancyjny w odniesieniu do realizacji zasady prawdy materialnej przyznaje się wykluczeniu przez art. 170 § 1a k.p.k. możliwości oddalenia wniosku dowodowego na podstawie art. 170 § 1 pkt 6 k.p.k. , jeżeli dotyczy on sprawstwa, kwalifikacji prawnej czynu, w tym warunków obostrzających karę z art. 64 lub 65 k.k. oraz izolacyjnego środka zabezpieczającego. Tym samym wnioski dotyczące tych okoliczności w dalszym ciągu nie są ograniczone czasowo, co istotne nie tylko przed

¹⁵⁹⁹J. Zagrodnik, *Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym i karnym skarbowym*, Warszawa 2020, s. 367.

¹⁶⁰⁰J. Zagrodnik, *Model postępowania dowodowego na rozprawie ...*, s. 226-227

¹⁶⁰¹Zob. postanowienie SN z 13 września 2016 r., V KK 77/16, LEX nr 2157888.

sądem pierwszej instancji, ale i obecnie także przed sądem odwoławczym, gdzie mogą być także realizowane (art. 452 § 2i3 k.p.k.)¹⁶⁰².

Należy tu zwrócić uwagę na zmiany legislacyjne o istotnym znaczeniu dla oznaczenia możliwego czasu i właściwego etapu postępowania dla przeprowadzania dowodów, umożliwiające przeprowadzanie w znacznym zakresie postępowania dowodowego także w postępowaniu odwoławczym.

Do czasu przywoływanej wielokrotnie nowelizacji z 2013r. przepisy art. 452 §1i2 k.p.k. przyznawały sądowi drugiej instancji przede wszystkim funkcję kontrolną, nie zaś rozpoznawczą, bowiem wykluczały możliwość przeprowadzania postępowania dowodowego co do istoty sprawy. Wskazana zmiana legislacyjna uchyliła art. 452 § 1 k.p.k. oraz gruntownie zmodyfikowała brzmienie § 2 tego przepisu, przez co zdezaktualizowane zostało dotychczasowe założenie, że rolą sądu odwoławczego jest wydanie orzeczenia w oparciu o materiał przeprowadzony przez sąd pierwszej instancji, a dowody przeprowadza on tylko w wyjątkowych wypadkach.

Nowelizacja wrześniowa z 2013r., mająca na celu zwiększenie kontrydiktoryjności rozprawy w ramach skorelowania art. 427§3 k.p.k. z ówczesnym art. 167 k.p.k. zmodyfikowała ten przepis, ograniczając możliwość powoływania się przez skarżącego na nowe fakty i dowody, jeśli ten nie mógł tego uczynić przed sądem pierwszej instancji. Strony zostały zatem obciążone powinnością podnoszenia wszystkich istotnych dla rozstrzygnięcia okoliczności i wskazywania wszelkich możliwych w tym zakresie do przeprowadzenia dowodów na rozprawie głównej pod rygorem braku możliwości realizacji tego uprawnienia przed sądem odwoławczym¹⁶⁰³. Należy tu dodać, że niemożliwość powołania faktu lub dowodu przed sądem pierwszej instancji może być spowodowana przeszkodami zarówno o charakterze faktycznym, jak i prawnym¹⁶⁰⁴.

Przypomnienia wymaga, że przez nowe fakty należy tu rozumieć okoliczności, podlegające udowodnieniu, które nie były objęte postępowaniem dowodowym przed sądem pierwszej instancji, a które mogą być przez skarżącego zmanifestowane sądowi drugiej instancji w aspekcie trafności zaskarżonego rozstrzygnięcia. Nowymi dowodami

¹⁶⁰² J. Zagrodnik, Ł. Chmielniak, M. Klonowski, A. Rychlewska-Hotel, Kodeks postępowania karnego. Komentarz praktyczny do nowelizacji 2019, Warszawa 2020, art. 170, s. 77-78.

¹⁶⁰³ K. Dąbkiewicz [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do zmian 2015, Warszawa 2015, Lex - stan prawny na 20 sierpnia 2015. art. 427, teza 5.

¹⁶⁰⁴ M. Skwarcow, Dopuszczalność powoływania nowych faktów i dowodów w postępowaniu odwoławczym w kodeksie postępowania karnego po zmianach ustawy procesowej z dnia 11 marca 2016r. [w:] Proces karny w dobie przemian (S. Steinborn, K. Woźniewski red.), Gdańsk 2018, s. 440.

są natomiast zarówno źródła dowodowe, jak i środki dowodowe, służące do ustalenia stanu faktycznego.

Przepis art. 427§3 k.p.k. w kształcie nadanym przez nowelizację wrześniową z 2013 r. wprowadził prekluzję dowodową ograniczającą odwołującego się, w sprecyzowanym zakresie, tj. do skutecznego powoływania nieznanymi faktów i dowodów albo znanych ale wówczas niedostępnych. Tym samym pośrednio zakreślał także stronom termin do składania wniosków dowodowych o powołanie znanych i dostępnych im dowodów do chwili wydania wyroku przez sąd pierwszej instancji.

Wprowadzenie omawianego unormowania korelowało z ówczesną zmianą modelu postępowania sądowego, bowiem miało na celu ustanowienie normatywnego ograniczenia przesuwania postępowania dowodowego przed sąd drugiej instancji.¹⁶⁰⁵ Tym samym, pomimo że zmiana legislacyjna odwracająca reformę modelową procesu nie zmodyfikowała brzmienia art. 427§3 k.p.k., prekluzja ta straciła już wówczas na znaczeniu, bowiem zdezaktualizowała się główna rola tej instytucji, mająca na celu zmotywowanie stron do czynnego uczestnictwa w postępowaniu dowodowym na rozprawie głównej, tak aby przeprowadzanie dowodów nie przenosiły przed sąd odwoławczy. Skoro natomiast w 2016 r. powrócono do zasady obowiązkowego przeprowadzania dowodów przez sąd z urzędu, to stała się ona nieefektywna. Strony nie musiały bowiem wykazywać aktywności procesowej na rozprawie głównej, jeśli mogły sformułować zarzut odwoławczy zaniechania przeprowadzenia przez sąd dowodów z urzędu (art. 167 i 366 § 1 k.p.k.). Innymi słowy, bez znaczenia stało się pozbawienie stron możliwości złożenia wniosku dowodowego przed sądem odwoławczym, bowiem mogły one postawić efektywny zarzut obciążający w tym zakresie sąd, jeśli tylko ten miał dostęp do informacji o dowodzie, którego nie przeprowadził. Co więcej, nawet także wtedy, kiedy sąd był pozbawiony możliwości uzyskania wiedzy o dowodzie skarżący mógł zasygnalizować sądowi odwoławczemu potrzebę rozważenia dopuszczenia tego dowodu z urzędu (art. 9§2 k.p.k.), a bezskuteczność takiej sygnalizacji pozwalała na sformułowanie skutecznego zarzutu kasacyjnego odnośnie rażącego naruszenia art. 167 k.p.k., w aspekcie wymogu art. 2§2 k.p.k. (art. 523 § 1 k.p.k.).

W świetle powyższego nie ulega zatem wątpliwości, że powinność przeprowadzenia przez sąd dowodów z urzędu, w istotny sposób zmienia regułę działania

¹⁶⁰⁵ M. Fingas, Prekluzja dowodowa w postępowaniu ..., s. 425.

procesowych rozwiązań o charakterze prekluzyjnym, pozbawiając je właściwego charakteru normatywnego¹⁶⁰⁶.

W wyniku nowelizacji Kodeksu postępowania karnego z 2019 r. wskazana prekluzja została w zasadzie pozbawiona całkowicie praktycznego znaczenia. Ustawodawca dodał tu bowiem art. 452§3 k.p.k. ograniczając określoną w art. 452 § 2 pkt 2 k.p.k. podstawę oddalenia wniosków dowodowych limitowanych terminem przez art. 427§3 k.p.k., jeżeli miały one na celu wykazanie kwestii o istotnym znaczeniu dla ustalenia, czy został popełniony czyn zabroniony, czy stanowi on przestępstwo i jakie, czy został on dokonany w okolicznościach o których mowa w art. 64 lub 65 k.k., bądź też uzasadniających orzeczenie izolacyjnego środka zabezpieczającego na podstawie art. 93g k.k. Zabieg ten spowodował, że omawiana prekluzja dowodowa w ogóle nie odnosi się do dowodów mających istotne znaczenie dla sprawstwa i winy. Uregulowanie art. 427 § 3a k.p.k. ogranicza więc możliwość skutecznego postawienia zarzutów apelacyjnych dotyczących nieprzeprowadzenia przez sąd dowodu z urzędu (art. 167 k.p.k.), jednak zakres działania tego unormowania w praktyce jest niewielki. Jednocześnie zmiana legislacyjna, choć dokonana pod szyldem zwiększenia kontradyktoryjności, w istocie pogłębia inkwizycyjny charakter postępowania sądowego. Należy tu podkreślić, że dopuszczalne jest nadal formułowanie (przez pasywne, nie wykazujące inicjatywy dowodowej na rozprawie głównej strony) zarzutu nieprzeprowadzenia przez sąd z urzędu wbrew uregulowaniom art. 2 § 2, 167, 366§1 k.p.k. dowodu co do istotnych okoliczności tego czy oskarżony popełnił czyn, o jakim charakterze w jakiej ewentualnie formie (np. stadialnej czy zjawiskowej), odnośnie wszystkich ustaleń dotyczących jego bezprawności, zawinienia, kwalifikacji prawnej w każdym aspekcie, a w zakresie kary także co do art. 64 lub 65 k.k. Ubocznie można zauważyć, że wprowadzone w art. 427 § 3a k.p.k. ograniczenie co do możliwości podnoszenia zarzutów odwoławczych ma zbliżony charakter do istniejącego w art. 447 § 5 k.p.k., a odnoszącego się do trybów konsensualnych oraz zawartego w art. 378a § 4 k.p.k. sankcjonującego niezłożenie w określonym terminie wniosku o uzupełnienie dowodu przeprowadzonego pod usprawiedliwioną nieobecność oskarżonego lub jego obrońcy.

Należy dodać, że równocześnie w wyniku tej samej nowelizacji działanie prekluzji dowodowej zostało rozszerzone na pozostałych uczestników postępowania poza skarżącym, bowiem w art. 452 § 2 pkt 2 k.p.k. dodano przesłankę pozwalającą na

¹⁶⁰⁶ Por. K. Woźniewski, Prekluzja dowodowa w procesie karnym..., s. 185.

oddalenie wniosku dowodowego przez sąd odwoławczy odnosząc ją do „składającego wniosek”.

W przytoczonym powyżej kontekście terminów dowodowych, należy rozpatrywać przywoływany już, a wskazany w art. 386§1 k.p.k. wymóg pouczenia oskarżonego o prawie do składania wniosków dowodowych i konsekwencjach nieskorzystania z tego uprawnienia. Chodzi tu więc o przekazanie mu na wstępnym etapie rozprawy głównej informacji o ograniczonym terminie do składania wniosków dowodowych, mających znaczenie dla skutków prawnych zarzucanego mu czynu (termin ten ogranicza postępowanie przed sądem pierwszej instancji - art. 427 § 3 k.p.k. w zw. z art. 452 § 2 pkt 2 i § 3 k.p.k.). Po drugie zaś oskarżony wymaga pouczenia o tym, że jeśli nie złoży we wskazanym terminie wniosku dowodowego odnośnie wymienionych okoliczności, nie będzie miał możliwości postawienia zarzutu obciążającego sąd pierwszej instancji nieprzeprowadzeniem z urzędu dowodów w tym samym zakresie, czyli co do okoliczności niedotyczących sprawstwa i kwalifikacji prawnej (art. 427 § 3a k.p.k.).

Zarysowany kierunek zmian legislacyjnych w istotny sposób kształtuje postępowanie dowodowe na rozprawie głównej.

Zmienione zostało ujęcie rozprawy głównej jako podstawowego forum do prowadzenia postępowania dowodowego, co do istoty sprawy. Od 2016r. zakres postępowania dowodowego przed sądem odwoławczym ograniczają, bowiem jedynie przesłanki ogólne oddalenia wniosków dowodowych z art. 170§1 k.p.k. oraz szczególna dotycząca jedynie postępowania odwoławczego z art. 452 § 2 pkt 2 k.p.k. (ponownie z istotnym z zastrzeżeniem § 3 tego przepisu). W obecnym modelu rozprawy głównej z uwagi na brak prekluzji dowodowej, co do wniosków dowodowych dotyczących sprawstwa i winy, nie jest to wyłączone forum, na którym przeprowadza się dowody w tym przedmiocie, gdyż mogą być one także w szerokim zakresie przeprowadzane na rozprawie apelacyjnej.

W ramach obowiązującego systemu sąd drugiej instancji stał się sądem o charakterze merytorycznym. Jest zatem uprawniony, a często zobowiązany do prowadzenia postępowania dowodowego i dokonywania własnych ustaleń faktycznych zgodnie z art. 167 k.p.k. zarówno w granicach zaskarżenia i zarzutów apelacji, jak i poza nimi¹⁶⁰⁷.

¹⁶⁰⁷ D. Świecki, art. 252 [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz (red. J. Skorupka) 2021, Legalis – stan na 22 czerwca 2021r.

Wprowadzone uregulowania prekluzyjne teoretycznie mające na celu zaktywizowanie stron w zakresie inicjatywy dowodowej, z uwagi na ich charakter i tło normatywne, faktycznie rozciągają w czasie możliwość jej realizowania także po wydaniu nieprawomocnego wyroku przez sąd pierwszej instancji. Tym samym postępowanie dowodowe w zakresie sprawstwa i winy oskarżonego może zostać przeprowadzone w znacznym zakresie dopiero przed sądem odwoławczym. Momentem prekluzyjnym w tym przypadku będzie dopiero wydanie prawomocnego wyroku przez sąd drugiej instancji. Takie ukształtowanie reguł postępowania dowodowego powoduje, że nie tylko rozprawa główna, ale i rozprawa apelacyjna może mieć charakter głównego forum, służącego do dowodowego ustalenia kwestii winy i odpowiedzialności karnej oskarżonego w oparciu o inicjatywę dowodową stron lub podejmowaną z urzędu przez sąd.

Podsumowując poczynione w tej części pracy ustalenia należy stwierdzić, że model rozprawy głównej ukształtowany w zakresie postępowania dowodowego na przewodzie sądowym odznacza się zwiększoną inkwizycyjnością w porównaniu z kontradiktoryjnością. Pierwszym charakterystycznym elementem jest tu zasada, że dowody przeprowadza sąd, a nie strony przed sądem. Drugi symptom inkwizycyjności to sposób przeprowadzania dowodów z osobowych źródeł dowodowych. Zeznania świadka lub wyjaśnienia oskarżonego rozpoczynają się od swobodnej wypowiedzi kierowanej do sądu, a nie od pytań zadawanych przez stronę, która ten dowód zgłosiła. Ponadto w przypadku dowodów zawnioskowanych w akcie oskarżenia, to sąd przeprowadza te dowody, niezależnie od tego, czy oskarżyciel publiczny stawił się na rozprawę, czy nie. Jeśli nawet prokurator uczestniczy w rozprawie to nie musi wykazywać żadnej aktywności, bowiem i tak za niego dowód oskarżenia musi przeprowadzić sąd. Kolejnym elementem charakterystycznym jest tu uprzywilejowanie oskarżyciela publicznego, co do wniosków dowodowych o przeprowadzenie dowodów z dokumentów, zgłoszonych w akcie oskarżenia. Ustawa wprowadza bowiem domniemanie celowości ich przeprowadzenia na rozprawie głównej, gdyż brak decyzji o ich oddaleniu oznacza ich dopuszczenie z chwilą zamknięcia przewodu sądowego. Tymczasem wniosek dowodowy innej strony, najpierw musi zostać dopuszczony przez sąd, aby objęty nim dowód podlegał samoujawnieniu (art. 405 § 3 pkt 1 i 2 k.p.k.). Po czwarte, na rozprawie głównej sąd nie przeprowadza już dowodów z dokumentów, bo pomimo, że art. 393 k.p.k.

przewiduje ich odczytanie to może to mieć miejsce jedynie w niespotykanych w praktyce sytuacjach, opisanych w art. 394 k.p.k. To z kolei powoduje, że z chwilą zamknięcia przewodu sądowego (bez konieczności ich wymieniania) są one automatycznie ujawniane bez odczytywania (art. 405 § 2 i 3 k.p.k.). Kolejną zmienną cechą rozprawy głównej jest to, że przewidziane są tu liczne odstępstwa od zasady bezpośredniości przy przeprowadzaniu dowodu z zeznań świadka. Samo przesłuchanie jest skonstruowane w sposób zakładający kształtowanie tego dowodu w oparciu o materiały z postępowania przygotowawczego, bowiem przewodniczący w pierwszej kolejności ustala, czy przekazywana przez osobę przesłuchiwaną relacja jest zgodna z utrwaloną przez oskarżyciela i odczytuje stosowne jej fragmenty (najczęściej obszernie) w celu ustosunkowania się do nich przez świadka (art. 391§1,2i3 k.p.k.). Równocześnie przewidziane są rozliczne rozwiązania przewidujące możliwość całkowitego zastępowania przesłuchania świadków poprzez wykorzystanie protokołów ich zeznań (art. 350a k.p.k., art. 391§1 k.p.k., art. 392§1 k.p.k.), które po ich dopuszczeniu przez sąd, również nie są wówczas odczytywane (art. 405 § 2 i 3 k.p.k.). Po szóste przewodniczący przeprowadzając przesłuchania, z uwagi na charakter ciążących na nim obowiązków (art. 366§1 k.p.k., art. 2§2 k.p.k.) dominuje w czasie tych czynności, kontynuując je do czasu, aż pozyskane w ich wyniku treści pozwolą na rekonstrukcję faktów, które w jego ocenie zgodnie z prawdą i wyczerpująco wyjaśnią sprawę. Jednakże angażując się w ten sposób w przeprowadzanie dowodów nie może pozostawać w pełni obiektywny, bowiem kierunek jego aktywności siłą rzeczy determinuje materiał dowodowy ukształtowany przez oskarżyciela, na którym opiera się skarga.

VI.7. Zamknięcie przewodu sądowego.

W obowiązującym modelu rozprawy głównej każdy z jej etapów ma wyraźnie ustawowo wyznaczony początek oraz koniec. Tak też jest w przypadku przewodu sądowego. Po przeprowadzeniu dowodów dopuszczonych i z urzędu, uznając, że zostały wyjaśnione wszystkie istotne okoliczności sprawy, przewodniczący jest zobowiązany do zasygnalizowania stronom zamiaru wydania zarządzenia o zamknięciu przewodu sądowego, poprzez skierowane do nich pytanie, czy składają wnioski o uzupełnienie

postępowania dowodowego (art. 405§1 k.p.k.). Sygnalizacja taka ma istotne znaczenie, albowiem zamknięcie przewodu sądowego nie tylko kończy fazę przeprowadzania dowodów lecz stanowi także moment graniczny do realizacji niektórych uprawnień przez uczestników rozprawy. Oprócz wspomnianej prekluzji dowodowej z art. 427§3 k.p.k. dotyczy to także możliwości cofnięcia wniosku o ściganie za zgodą sądu do czasu zamknięcia przewodu sądowego (art. 12§3 k.p.k. zdanie pierwsze), cofnięcia aktu oskarżenia przez oskarżyciela za zgodą oskarżonego (art. 14 § 2 zd. drugie k.p.k.), złożenia przez pokrzywdzonego lub prokuratora skutecznego wniosku o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody z art. 46 §1 k.k. (art. 49a k.p.k.), czy też wystąpienia przez świadka anonimowego z wnioskiem o uchylenie postanowienia o utajnieniu okoliczności mogących ujawnić jego tożsamość, o którym mowa w art. 184§1 k.p.k. (art. 184§7 k.p.k.).

Należy dodać, że analiza przez przewodniczącego czy postępowanie dowodowe jest kompletne i czy doprowadziło do wyjaśnienia wszystkich istotnych dla sprawy okoliczności powinna być dokonana w aspekcie czynu o opisie i kwalifikacji prawnej uznawanej przez sąd za właściwą. Tym samym sąd przed zamknięciem przewodu sądowego jest nie tylko uprawniony lecz zobowiązany do uprzedzenia w trybie art. 399§1 k.p.k. stron o możliwości zmiany kwalifikacji prawnej czynu (przy zachowaniu granic historycznych zdarzenia objętego skargą) i przeprowadzenia dowodów w kierunku przez nią wyznaczonym¹⁶⁰⁸.

Czynność zamknięcia przewodu sądowego oznacza koniec postępowania dowodowego oraz przejście rozprawy głównej do trzeciego jej etapu, czyli głosów końcowych. Nowelizacja Kodeksu postępowania karnego z 2019r przyznała tej czynności dodatkową funkcję, z chwilą bowiem wydania przez przewodniczącego zarządzenia o zamknięciu przewodu sądowego dochodzi do ujawnienia z mocy prawa nieodczytanych wcześniej protokołów i dokumentów (art. 405§2i3 k.p.k.). W poprzednim stanie prawnym (do 5 października 2019r.) podstawę takiego ujawnienia (którą w praktyce traktowano jako dorozumiane ich dopuszczenie - wprowadzenie do podstawy dowodowej wyroku – art. 368§1 k.p.k. i 352 k.p.k.) stanowiła decyzja sądu wydana na podstawie art. 394§2 k.p.k. Wprowadzając obecnie automatyzm w postaci samoujawnienia dowodów, o których mowa w art.405§3 k.p.k. ustawodawca wprowadził odstępstwo od wymogu

¹⁶⁰⁸ M. Gabriel-Węglowski, Istotne braki postępowania przygotowawczego, LEX/el. 2021.

dopuszczenia dowodów, tym samym nie będą tu miały zastosowania przepisy art. 368§1 i art. 352 k.p.k.¹⁶⁰⁹

Wprowadzenie instrumentu powodującego ujawnienie dokumentów z mocy prawa na podstawie art. 405 § 2 k.p.k. czyni zbędnym wydawanie koniecznej dotychczas decyzji w trybie art. 394 § 2 k.p.k. wymieniającej poszczególne dowody. Odnosi się to także do materiałów z kontroli operacyjnej, w postaci zapisów rozmów z kontroli operacyjnej, które podlegają mechanizmowi samoujawnienia¹⁶¹⁰.

Usunięcie w ten sposób formalizmu związanego z nierzadko czasochłonna decyzją dotyczącą wprowadzenia do podstawy dowodowej wyroku często obszernej dokumentacji, poprzez rezygnację z jej wyszczególniania, spotkało się z akceptacją w praktyce orzeczniczej. Jednakże należy tu przywołać krytyczne już głosy wyrażane w piśmiennictwie słusznie dostrzegające uprzywilejowanie oskarżyciela publicznego wobec oskarżonego, co do domniemania zasadności jego wniosków dowodowych zawartych w akcie oskarżenia. Ponadto sygnalizuje się tu niebezpieczeństwo pogłębienia tendencji co do braku weryfikacji dowodów przy ich powoływaniu przez oskarżyciela w skardze a następnie sąd. Tymczasem wymagana uprzednio decyzja odnosząca się do każdego z wyszczególnionych dowodów na podstawie art. 394 k.p.k., po pierwsze pomagała sądowi w weryfikacji materiału dowodowego co do jego przydatności jako podstawy dowodowej wyroku, a po drugie ułatwiała podjęcie decyzji, co do gotowości sprawy do jej rozstrzygnięcia, tym samym celowości przejścia do kolejnego etapu rozprawy głównej¹⁶¹¹.

VI.8. Głosy końcowe.

Trzeci etap rozprawy głównej umiejscowiony pomiędzy przewodem sądowym, a wyrokiem nosi aktualnie nazwę tzw. głosów końcowych. Jest to faza odpowiedzialna za dokonanie przez strony (*quasi* strony) i ich przedstawicieli procesowych, globalnej oceny materiału dowodowego oraz zbilansowania wyników postępowania dowodowego. Sąd natomiast dokonuje tu analizy porównawczej tych

¹⁶⁰⁹ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2023, art. 405.

¹⁶¹⁰ Postanowienie Sądu Najwyższego z 18 maja 2022 r., sygn. V KK 178/22, LEX nr 3439086.

¹⁶¹¹ J. Zagrodnik, Model postępowania dowodowego na rozprawie głównej ..., s. 229-230.

wystąpień, ukazujących przedmiot rozpoznania w odmiennych perspektywach, co pomaga mu w procesie decyzyjnym wiodącym do prawidłowego rozstrzygnięcia. Kontradiktoryjny charakter głosów końcowych akcentuje równość stron i realizuje zasadę jawności rozprawy¹⁶¹².

Pod rządami Kodeksu postępowania karnego z 1928r. głosy stron uznawano za nieodzowny etap rozprawy. Jego zaś nieodłączną cechą była reguła, według której jako pierwszy przemawiał oskarżyciel, a jako ostatni oskarżony. Oskarżony, który przemawiał po obrońcy, miał uzupełnić jego przemowę, rozkładając inaczej akcent w odniesieniu do omawianych okoliczności lub też dodać kwestie jego zdaniem pominięte przez obrońcę. Z góry ustalona chronologia wystąpień, w tym ostatni głos oskarżonego, miała za zadanie sprzyjać wywołaniu większego wrażenia na sędziach przez argumentację związaną z obroną oskarżonego. Drugim nie mniej ważnym jej celem miała być realizacja zasady skargowości poprzez uwypuklenie samej istoty spornego procesu opartego na domniemaniu niewinności oskarżonego.¹⁶¹³

W obowiązującym modelu rozprawy głównej w ramach etapu głosów końcowych określony został porządek wystąpień podsumowujących wyniki przewodu sądowego. Zgodnie bowiem z art. 406§1 k.p.k., po zamknięciu przewodu sądowego, przewodniczący jest zobowiązany udzielić głosu stronom, ich przedstawicielom oraz przedstawicielowi społecznemu. Przepis ten wskazuje w tym zakresie wymóg zachowania ściśle określonej kolejności wystąpień: oskarżyciel publiczny, oskarżyciel posiłkowy, oskarżyciel prywatny, przedstawiciel społeczny, obrońca oskarżonego i oskarżony, zastrzegając że przedstawiciele procesowi stron zabierają głos przed tymi stronami. W myśl §2 przywołanej normy w przypadku ponownego zabrania głosu przez oskarżyciela należy również udzielić głosu obrońcy i oskarżonemu.

W sprawach z oskarżenia prywatnego, w których oskarżony i oskarżyciel występują w podwójnej roli procesowej, na skutek realizacji prawa do oskarżenia wzajemnego (art. 497§1 k.p.k.) jako pierwszy przemawia oskarżyciel, który pierwotnie w tej sprawie wystosował oskarżenie (art. 497§3 k.p.k.).

W przypadku reprezentowania oskarżonego przez kilku obrońców zaś innego podmiotu przez kilku pełnomocników prawo wygłoszenia przemowy w głosach końcowych ma każdy z nich, w kolejności przez nich ustalonej. W sytuacji, kiedy nie

¹⁶¹² Zob. R. Kalinowski, *Rozprawa główna...*, s. 339.

¹⁶¹³ A. Mogilnicki, E. S. Rappaport, *Kodeks postępowania ...*, s. 353.

będą zgodni co do porządku w jakim mają występować lub też nie zajmą stanowiska w tym zakresie, kwestię tę powinien rozstrzygnąć przewodniczący¹⁶¹⁴.

Przepis art. 406§2k.p.k. przyznaje prawo „ponownego” głosu (tym samym pojedynczej repliki) jedynie oskarżycielowi oraz obrońcy i oskarżonemu (odmiennie regulował tę kwestię art. 353 k.p.k. z 1969r.¹⁶¹⁵). Jednocześnie jednak nie limituje ilości takich replik, jak też nie wyklucza możliwości ponownego udzielenia głosu także innym uprawnionym w tej fazie do głosów podmiotom. Tym samym należy uznać, że faktyczna liczba replik jest uzależniona od decyzji przewodniczącego. Niemniej jednak w każdym takim przypadku musi być zachowana reguła *favour defensionis*, co oznacza, że obrońca i oskarżony mają zawsze prawo jako ostatni ustosunkowania się do repliki innego podmiotu. W przypadku postulowania przez daną stronę lub jej pełnomocnika lub obrońcy o udzielenie dodatkowego głosu i negatywnej w tym zakresie decyzji przewodniczącego, od zarządzenia tego na zasadach ogólnych mogą się oni odwołać do pełnego składu sądu (art. 373 k.p.k.).

Ustawodawca etap głosów końcowych wyodrębnił tworząc rozdział 46 opatrzony od 5 sierpnia 2016r. nazwą „Głosy końcowe”¹⁶¹⁶, która zastąpiła poprzednią - „Głosy stron”. Opatrzanie wskazanej instytucji odmiennym tytułem wiązało się z włączeniem na mocy tej samej zmiany przedstawiciela społecznego (nie posiadającego statusu strony – art. 90§1 k.p.k.) do grona podmiotów uprawnionych na prawach stron, bezwarunkowo do zajęcia i wygłoszenia stanowiska w tej części rozprawy¹⁶¹⁷. Dotychczas przedstawiciel społeczny mógł co prawda zabrać głos w przemówieniach końcowych jednakże istniejące w tym przepisie sformułowanie, że odbywać się to miało „w miarę potrzeby” wskazywało, że decyzję w tym zakresie podejmował przewodniczący. Kolejna

¹⁶¹⁴ L..K. Paprzycki, Postępowanie przed sądem pierwszej instancji [w:] J. Grajewski, L. K. Paprzycki, M. Płachta, Kodeks postępowania karnego, Tom I Komentarz do art. 1-424 k.p.k., Kraków 2003, s. 1022.

¹⁶¹⁵ Przepis ten wprost przewidywał możliwość zabrania ponownego głosu m.in. przez przedstawiciela społecznego.

¹⁶¹⁶ Na mocy ustawy z 10 czerwca 2016 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry oraz ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz. U. poz. 1070 z późn. zm.)

¹⁶¹⁷ Zmiana tego samego przepisu przez art. 1 pkt 167 Ustawy z dnia 10 stycznia 2003 r. (Dz.U.03.17.155) zmieniającą Kodeks postępowania karnego z dniem 1 lipca 2003 r. jako uprawnionego do „głosów stron” wskazywała podmiot quasi pozwany a wymieniony wówczas w art. 416 k.p.k. nie powodując wtedy zmiany nazwy rozdziału. Podmiot ten jak i powód cywilny byli uprawieni przez art. 406 k.p.k. do głosów stron do 30 czerwca 2015r.. Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1247 z późn. zm.) z dniem 1 lipca 2015r. zlikwidowała obie instytucje.

nowelizacja zmieniająca Kodeks postępowania karnego z dniem 27 kwietnia 2017r.¹⁶¹⁸ wprowadziła instytucję podmiotu zobowiązanego do zwrotu korzyści lub jej równowartości na rzecz właściwego podmiotu lub wobec którego można orzec przepadek świadczenia albo jego równowartości na rzecz Skarbu Państwa (art. 91a § 1 k.p.k.), uprawniając go wprost do zadawania pytań osobom przesłuchiwanym oraz wygłoszenia głosu końcowego przed obrońcą oskarżonego i oskarżonym (art. 91§4 k.p.k.). Tą samą nowelizacją status *quasi* strony przyznano na mocy art. 91b k.p.k. właścicielowi przedsiębiorstwa zagrożonego przypadkiem, o którym mowa w art. 44a § 2 k.k., zastrzegając że przysługują mu prawa strony odnośnie do czynności procesowych dotyczących wskazanego przypadku (art. 91b k.p.k.). Tym samym jako *quasi* strona także i ten podmiot został od tej pory wyposażony w prawo wygłoszenia końcowego głosu. Żadne z unormowań nie wskazuje kolejności w jakiej ma on prawo przemawiać. Uprawnione jest jednak przyjęcie, że musi się to odbyć tak, jak w przypadku podmiotu z art. 91a k.p.k. występującego po przedstawicielu społecznym (ewentualnie po swoim pełnomocniku), a przed obrońcą i oskarżonym. Systematyka kodeksu postępowania karnego wskazuje, że właściciel przedsiębiorstwa zagrożonego przypadkiem (ewentualnie po swoim pełnomocniku) zabiera głos po wskazanym podmiocie zobowiązanym do zwrotu korzyści lub jej równowartości¹⁶¹⁹.

Poszerzając krąg podmiotów, którym przysługuje uprawnienie zabrania głosu końcowego, ustawodawca nie przyznał im prawa repliki. Tym samym nadal prawo do ponownego zabrania głosu przysługuje wyłącznie oskarżycielowi, jak też obrońcy i oskarżonemu, z pominięciem przedstawiciela społecznego i podmiotów, o których mowa w art. 91a i 91b k.p.k. Nie oznacza to jednak, że przewodniczący (pod warunkiem, że zachowuje wymaganą kolejność, a w szczególności gwarantuje ostatni głos oskarżonemu), nie może udzielić dodatkowego głosu każdemu z podmiotów o jakich mowa w art. 406 §1 k.p.k. Do sytuacji takiej wprost odwołuje się np. art. 409 k.p.k., który

¹⁶¹⁸ Ustawa z 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 768).

¹⁶¹⁹ Tak R. A. Stefański, S. Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, Lex - stan prawny na 1 maja 2021, art. 406 (teza 7). Odmiennie R. Ponikowski, J. Zagrodnik, Głosy końcowe [w:] Kodeks postępowania karnego, Komentarz (red. J. Skorupka), Warszawa 2020, s.1143, którzy wskazują, że właściciel przedsiębiorstwa zagrożonego przypadkiem, o którym mowa w art. 44a § 2 k.k. z uwagi na jego pozycję procesową zbliżoną do oskarżonego przemawia bezpośrednio po oskarżycielu /jego pełnomocniku/, a przed przedstawicielem społecznym.

aż do czasu wydania wyroku uprawnia sąd do udzielenia „dodatkowego” głosu wskazanym uczestnikom postępowania.

Przepisy kodeksu postępowania karnego nie uprawniają do zajęcia stanowiska w głosach końcowych pokrzywdzonego (o ile nie występuje on w charakterze oskarżyciela posiłkowego), pomimo że podmiot ten będący *quasi* stroną jest uprawniony do uczestnictwa w rozprawie głównej¹⁶²⁰.

VI.8.a. Organizacja etapu.

Z uwagi na charakter instytucji „Głosów końcowych” oraz znaczenie nadane jej przez ustawodawcę, jak też umiejscowienie jej w toku jawnej części rozprawy, powinna znaleźć odzwierciedlenie w protokole rozprawy poprzez odnotowanie oświadczeń i wniosków uczestników (art. 148§1 pkt 2 k.p.k. w zw. z art. 143§1 pkt 11 k.p.k.). Nie ma natomiast jednej sztywnej zasady wskazującej w jakim zakresie wystąpienia te powinny znaleźć odzwierciedlenie w zapisie protokołu. Postuluje się, aby odbywało się to z możliwą dokładnością, jednakże za dopuszczalne uznaje się, najczęściej spotykane w praktyce, odnotowywanie oświadczeń i wniosków co do postulowanej przez uczestników treści wyroku, bez konieczności odzwierciedlania całości wystąpień wszystkich podmiotów uprawnionych.¹⁶²¹ Przewodniczący powinien w trybie art. 366§1 k.p.k. baczyć, aby kwestie o istotnym znaczeniu z przemówień końcowych, które mogą determinować np. przebieg późniejszej narady, zostały odnotowane w protokole.

Instytucja głosów końcowych akcentuje ustny charakter rozprawy głównej, co wynika z brzmienia art. 406 k.p.k.. Tym samym wystąpień ustnych, które właśnie w tej formie mogą nadać rozprawie najbardziej kontradyktoryjnych charakter, nie mogą zastąpić wystąpienia uczestników na piśmie. Sprzeciwiałoby się to bowiem istocie tej instytucji podsumowującej wyniki przewodu sądowego w formie wystąpień, co do zasady nakierowanych na polemikę ze stroną przeciwną. Ponadto pozostawałoby w opozycji do publicznego charakteru rozprawy głównej¹⁶²².

¹⁶²⁰ Zob. A. Orzechowska, *Udział pokrzywdzonego w postępowaniu sądowym ...*, s. 66.

¹⁶²¹ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2022, art. 406 (teza 11).

¹⁶²² Por. A. Bojańczyk, *Czy obrońcy wolno złożyć przemówienie końcowe na piśmie?*, *Palestra* 5-6/2011, s. 198.

Końcowe głosy stron oraz *quasi* stron (ich przedstawiciele procesowych) na rozprawie głównej stanowią ich ostateczne stanowisko skierowane głównie do sądu, ale również do innych stron i publiczności, stanowiące podsumowanie rezultatów przewodu sądowego, odnoszące się do wiarygodności dowodów, prawidłowości ustaleń faktycznych, jak też oceny prawnej w aspekcie ich postulatów co do słusznego wyroku. Wystąpienia stron na tym etapie rozprawy głównej z uwagi na ich specyfikę mogą być głównym determinantem kształtującym przekonanie publiczności i mediów co do pożądanego rozstrzygnięcia sprawy przez sąd¹⁶²³.

Kolejność wystąpień i bezwzględny wymóg udzielenia oskarżonemu, zawsze jako ostatniemu głosowi, ma zaakcentować po raz kolejny jego uprzywilejowaną sytuację w ramach tej czynności wobec pozostałych uczestników, w tym istotnym w założeniu dla wyroku etapie rozprawy, odzwierciedlając także i w tej fazie działanie zasady domniemania niewinności oskarżonego¹⁶²⁴. Tymczasem obowiązujący obecnie model rozprawy głównej w zakresie tego właśnie etapu przewiduje zastosowanie reguły z art. 117 § 3a k.p.k. zezwalającej na jego przeprowadzenie pod nieobecność oskarżonego (o ile nie ma ona charakteru obowiązkowego), niezależnie od przyczyn jego niestawiennictwa, jeśli stawił się jego obrońca.

Głosy końcowe stanowią co do zasady ostatni, tym samym kulminacyjny element aktywności stron (*quasi* stron) w toku rozprawy głównej, podejmowanej w celu uzyskania korzystnego dla nich wyroku. Ta faza rozprawy ma na celu umożliwienie im ustosunkowania się do całości materiału dowodowego, pod kątem pożądanego przez nie kierunku wyroku, już po zamknięciu przewodu sądowego.

Przepis art. 406 k.p.k. (w przeciwieństwie do art. 408 k.p.k.) nie wymaga udzielenia przez przewodniczącego głosu uczestnikom niezwłocznie po zamknięciu przewodu sądowego. Tym samym między zamknięciem przewodu sądowego, a głosami końcowymi przewodniczący może zarządzić przerwę w rozprawie (art. 401 k.p.k.) a nawet ją odroczyć (art. 404 k.p.k.). Instytucje te mogą okazać się niezbędne w sprawach zawiłych, obszernych dowodowo, czy wieloosobowych, kiedy w ramach „debaty” liczne strony i ich przedstawiciele odnoszą się do wielu dowodów, wątpliwych kwestii faktycznych lub prawnych¹⁶²⁵.

¹⁶²³ J. Zagrodnik, *Obrońca i pełnomocnik ...*, s. 444.

¹⁶²⁴ Zob. A. Mogilnicki, E. S. Rappaport, *Kodeks ...*, s. 353.

¹⁶²⁵ P. Rogoziński [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, red. S. Steinborn, LEX/el. 2016, art. 406., teza3

Trzeba tu zaznaczyć, że możliwość zarządzenia przerwy w rozprawie po zamknięciu przewodu sądowego nie jest kwestią jednolicie postrzeganą w piśmiennictwie. Spotykane są bowiem poglądy o możliwości stosowania tej instytucji jedynie do czasu zamknięcia przewodu sądowego¹⁶²⁶.

Wykluczenie możliwości zarządzenia przerwy w rozprawie w trakcie głosów końcowych np. w sprawach o obszernym materiale dowodowym, wielowątkowych, czy wieloosobowych, w praktyce mogłoby uniemożliwić przeprowadzenie tej czynności w kształcie przewidzianym przez ustawodawcę lub sprowadzić ją do koniecznego wówczas ograniczenia stanowisk uczestników do sformułowania jedynie wniosków co do winy i kary. Tym samym względy celowościowe wymagają, aby umożliwić przeprowadzenie tego etapu rozprawy w całości, także wówczas, kiedy musiałby on trwać dłużej niż jeden dzień. Za możliwością stosowania zasad przerywania czy odraczania rozprawy w fazie głosów stron przemawia także samo literalne brzmienie art. 401 k.p.k. i 404 k.p.k., odnoszące się do „rozprawy” nie zaś przewodu sądowego. Jednocześnie jak już wskazano, ustawodawca nie wymaga, aby głosy stron miały odbyć się natychmiast po zamknięciu przewodu sądowego. Istotą tej fazy rozprawy jest aktywny udział uczestników, zaś ich końcowe wystąpienia stanowią czynnik, który według intencji ustawodawcy może na równi z wynikami przewodu sądowego decydować o treści wyroku, tym samym determinować przebieg narady. Należy zatem przyjąć, że brak jest przesłanek sprzeciwiających się do stosowania innych zasad odnośnie do możliwości zarządzenia przerwy w rozprawie, także w tej jej fazie, która systemowo poprzedza wyrokowanie.

Do czynności głosów końcowych zastosowanie ma na zasadach ogólnych prawo korzystania przez oskarżonego z tłumacza. Tym samym, jeśli nie włada on w wystarczającym stopniu językiem polskim, na zasadach ogólnych niezbędne jest w tej fazie rozprawy uczestnictwo tłumacza (art. 72§1i2 k.p.k.), aby przekładał on na język zrozumiały dla oskarżonego przebieg tej czynności. Wymagane jest zatem, aby tłumaczył

¹⁶²⁶ Możliwość zarządzenia przerwy w rozprawie po zamknięciu przewodu sądowego wyłącza R. A. Stefański, *Odroczenie wydania wyroku w procesie karnym*, Prok.iPr. 7-8, 2005, s. 23-24, powołując się na wykładnię systemową w zakresie usytuowania art. 401 k.p.k. Stosowanie tej instytucji po zamknięciu przewodu sądowego wyklucza także M. Błóński, *Odroczenie wydania wyroku (art. 411 k.p.k.)*, PS 2018/4, s. 109.

wystąpienie oskarżonego na język polski oraz przemówienia pozostałych uczestników na język zrozumiały do oskarżonego¹⁶²⁷.

Etap rozprawy, w którym przeprowadzane są głosy końcowe, nie został uregulowany odmiennie przez ustawodawcę, jeśli chodzi o zasady dotyczące stawiennictwa. Tym samym Kodeks postępowania karnego nie przewiduje w tym zakresie analogicznej, jak dla wyrokowania reguły z art. 419 k.p.k. co do tego, że niestawiennictwo stron (w tym usprawiedliwione) nie sprzeciwia się możliwości przeprowadzenia wskazanej czynności. Tym samym obowiązują tu zasady ogólne odnoszące się do stawinnictwa na rozprawie. Konsekwencją tego jest np. wymóg, aby obrońca w ramach obrony obligatoryjnej uczestniczył we wszystkich fragmentach tej fazy, aż do udania się przez sąd na naradę – o ile nie dojdzie do wznowienia przewodu sądowego. W przeciwnym przypadku wystąpi uchybienie o charakterze bezwzględnej podstawy odwoławczej (art. 439§1 pkt 10 k.p.k.)¹⁶²⁸. Trzeba tu jednak zasygnalizować, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się również, że wskazane uchybienie powinno się oceniać ściśle przez pryzmat tego, czy w trakcie rozprawy pod nieobecność obrońcy przeprowadzono czynności odnoszące się do reprezentowanego przez niego oskarżonego, a nie zaś wyłącznie do innych stron¹⁶²⁹.

Przyjmuje się, że o ile w przypadku oskarżycieli posiłkowego i prywatnego, jak też oskarżonego i *quasi* stron skorzystanie z prawa do wystąpienia w ramach głosów końcowych jest jedynie ich uprawnieniem nie zaś obowiązkiem. Odmiennie traktuje się w tym zakresie natomiast oskarżyciela publicznego i obrońcę oskarżonego, których funkcje procesowe powodują, że mają oni obowiązek aktywnego uczestniczenia we wskazanej czynności. Założone przez ustawodawcę znaczenie wystąpień końcowych dla wyroku wymaga, aby obrońca w ramach obrony oskarżonego wykorzystał ten instrument w walce o korzystne rozstrzygnięcie dla strony którą reprezentuje. Również prokurator który realizuje funkcję publicznego oskarżyciela ma obowiązek w ramach ciążącego na nim obowiązku wpływania na prawidłowy tok postępowania wygłoszenia swojej końcowej przemowy¹⁶³⁰.

¹⁶²⁷ R. A. Stefański, S. Zabłocki Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, Lex, stan prawny na 1 maja 2021, art. 406, teza 2.

¹⁶²⁸ Postanowienie SN z 2 kwietnia 2015 r., III KK 306/14, OSNKW 2015, nr 9, poz. 76., Lex 1666894.

¹⁶²⁹ Wyrok SN z 11.04.2017 r., sygn. V KK 343/16, LEX nr 2281287.

¹⁶³⁰ R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, stan prawny na 1 maja 2021, art. 406 (teza3).

Faktycznie jednak wszystkie strony i *quasi* strony (ich przedstawiciele) mogą zrezygnować z prawa do przemowy w ramach głosów końcowych, bez podania powodu takiej decyzji.

VI.8.b. Treść przemówień.

Kodeks postępowania karnego nie odnosi się do treści wystąpień końcowych uprawnionych podmiotów. Tym samym mają one pełną swobodę do przedstawiania forsowanych przez siebie tez i wspierającej je argumentacji. Ustawodawca nie limituje także w żaden sposób czasu przemówień. Mogą się zatem zdarzyć się sytuacje, w szczególności w sprawach wieloosobowych obszernych dowodowo, o znacznej liczbie zarzutów aktu oskarżenia, czy o dużym stopniu zawikłaności, że czynność ta będzie trwała kilka godzin, a nawet kilka, czy kilkanaście dni. Rolą przewodniczącego, który kieruje rozprawą (art. 366§1 k.p.k.), jest jednak baczenie, by zasada koncentracji była zachowana. Tym samym poruszana przez uczestników rozprawy tematyka powinna korelować z przedmiotem sprawy, czy stopniem jej skomplikowania, zaś czas przemowy muszą ograniczać racjonalne ramy, wyznaczone przede wszystkim przez charakter przedmiotu rozpoznania, jego wagę, czy też obszerność wątków wymagających poruszenia. Tym samym także i w tej fazie rozprawy przewodniczący jest uprawniony do ewentualnej interwencji, w trakcie głosów końcowych, poprzez zwrócenie uwagi osobie przemawiającej, kiedy jej wystąpienie wyraźnie odbiega od przedmiotu sprawy, nadmiernie przeciągając się w czasie. W literaturze zwraca się uwagę, że w szczególności oskarżonemu należy zapewnić prawo do wyrażenia w całości swojego stanowiska, a jego wypowiedź powinna być wysłuchana z uwagą, jak też możliwie dużą cierpliwością o ile przemówienie w rzeczywistości odnosi się do przedmiotu rozpoznania lub może mieć znaczenie dla wyroku¹⁶³¹. Niemniej jednak w ewidentnych przypadkach, kiedy dany podmiot, w tym także oskarżony, wyraźnie nadużywa prawa do przemowy końcowej możliwe jest odebranie mu przez przewodniczącego głosu.

Wypowiedzi oskarżonego składające się na jego wystąpienie końcowe mają walor dowodowy (jednak jak już wyjaśniono nie w rozumieniu dowodu ścisłego). Tym samym opisywane przez niego okoliczności będą podlegały ocenie sądu jak całokształt

¹⁶³¹ A. Ważny, Wyrokowanie [w:] Kodeks postępowania karnego Komentarz (red. A. Sakowicz), Warszawa 2020, s.1063

ujawnionych w toku rozprawy głównej (art. 410 k.p.k.)¹⁶³². Jednakże, gdyby zachodziła konieczność dodatkowego przesłuchania oskarżonego na podstawie wypowiedzi przekazanej w głosach końcowych, to rozprawa główna musi wrócić do wcześniejszego etapu, tj. do przewodu sądowego, gdyż tylko na tym etapie przeprowadzone są dowody (art. 409 k.p.k.). Ponadto, jeśli w trakcie głosów końcowych sąd dojdzie do przekonania, że istnieją okoliczności uzasadniające rozważenie zmiany kwalifikacji prawnej czynu, niezbędne jest wznowienie przewodu sądowego następnie po uprzedzeniu stron o takiej możliwości w trybie art. 399 k.p.k., jednakże po ponownym zamknięciu przewodu sądowego konieczne jest powtórzenie etapu głosów końcowych.

W literaturze przyjmuje się, że na wystąpienie końcowe powinny składać się dwa podstawowe komponenty: oświadczenie wiedzy odnoszące się przeprowadzonych dowodów oraz oświadczenie woli przejawiające się w postulowanym przez dany podmiot kierunku i treści mającego zapasć wyroku¹⁶³³. Faktycznie jednak zawartość treściowa przemówienia, jeśli odnosi się do przedmiotu rozpoznania może być dowolna i zależy wyłącznie od woli danego podmiotu. Tym samym często odbiega od wskazywanego w piśmiennictwie jako pożądanego ich schematu. Przykładowo można się tu odwołać do upatrywania w przemowie oskarżyciela publicznego realizacji funkcji: analitycznej, przejawiającej się w przeglądzie dowodów oraz wyjaśnieniu kalifikacji prawnej czynu, postulatywnej polegającej na sprecyzowaniu wniosków w zakresie winy i kary, wychowawczej mającej na celu uświadomienie słuchaczom nieuchronności kary w przypadku popełnienia przestępstwa, czy też informacyjnej sprowadzającej się do przedstawienia przez oskarżyciela swojego oglądu co do prawidłowych ustaleń faktycznych¹⁶³⁴. Za pożądane elementy wystąpienia oskarżyciela publicznego uznaje się min.: kontekst społeczny czynu, ustalenia faktyczne, ocenę dowodów, kwalifikację prawną jak też ustosunkowanie się do kierunku i argumentacji obrony¹⁶³⁵. Tym samym odrzuca się możliwość ograniczenia przez prokuratora wystąpienia końcowego do

¹⁶³² Por. T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne. ...*, Warszawa 2022, s. 1017.

¹⁶³³ P.K. Sowiński, *Ostatnie słowo oskarżonego (art. 406 k.p.k.)* [w:] *Węzłowe problemy procesu karnego*, red. P. Hofmański, Warszawa 2010, s. 667.

¹⁶³⁴ R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424*, Warszawa 2021, Lex – stan prawny na 1 maja 2021, art. 406 (teza 20).

¹⁶³⁵ S. Kalinowski, *Rozprawa główna ...*, s. 345.

oświadczenia, że popiera akt oskarżenia oraz do sprecyzowania wniosków w zakresie postulowanej kary¹⁶³⁶.

Wskazane powyżej doktrynalne założenia, co do wymaganej treści przemowy oskarżyciela publicznego w istocie mają jednak głównie charakter teoretyczny. Co do zasady bowiem, jeśli prokurator w ogóle jest obecny na rozprawie, to nie ma formalnych przeszkód, aby zredukował swoje stanowisko do popierania skargi i zgłoszenia postulatów co do kary. Nie musi się tym samym odnosić do jakichkolwiek wątpliwości wynikających z przeprowadzanych dowodów (nieraz nie ma takiej możliwości, bowiem jeśli na poprzednich terminach rozprawy nie uczestniczył w niej, nie zna jej przebiegu). Treść przemówienia faktycznie może nie mieć żadnego przełożenia na proces decyzyjny sądu, a tym samym na treść wyroku, bowiem odpowiedzialność za wszystkie ustalenia i wymiar kary ponosi i tak sąd. Tym samym wyrok ten jest niezależny od treści sformułowanych w tym zakresie wniosków przez oskarżyciela. Z drugiej strony, nawet gdyby wyrok był zgodny z treścią przemówienia końcowego prokuratora, nie ma to wpływu na dalszy tok postępowania, bowiem jeśli zmieni on zdanie w tym przedmiocie może bez przeszkód zaskarżyć następnie orzeczenie odmiennie formułując kierunek swoich postulatów co do rozstrzygnięcia. Okoliczności te osłabiają praktyczne znaczenie instytucji głosów końcowych. Stanowią one jedynie punkt odniesienia dla sądu co do oczekiwanego przez stronę rozstrzygnięcia.

Sąd nie powinien co do zasady przerywać wystąpień końcowych, ani zadawać pytań osobom przemawiającym w tej fazie rozprawy. Formalnie jednak nie ma takiego zakazu. W przypadku, kiedy jakaś kwestia nie została przez przemawiającego wyjaśniona, a skład orzekający chciałby znać jego stanowisko w tym zakresie, po zakończeniu przez niego wystąpienia przewodniczący może zwrócić się do wskazanego podmiotu z pytaniem, czy chce się odnieść do danego zagadnienia.

W czasie przemówień końcowych, wobec braku prekluzji dowodowej co do sprawstwa i winy, strony mogą skutecznie formułować wnioski dowodowe, jeśli np. potrzebę taką stwierdziły w związku z treścią wystąpień pozostałych podmiotów. Wówczas wnioski dowodowe będą wymagały reakcji procesowej sądu, włącznie z rozważeniem ewentualnej potrzeby wznowienia przewodu sądowego. Jeśli sąd podejmie decyzję o oddaleniu wniosku dowodowego zgłoszonego w tej fazie rozprawy (art. 170§1

¹⁶³⁶ R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, Lex -stan prawny na 1 maja 2021, art. 406 (teza 4).

k.p.k.) nie musi wznawiać przewodu sądowego. Inaczej natomiast będzie, kiedy uzna celowość przeprowadzenia wnioskowanego dowodu, bowiem dopuszczając go musi wznowić przewód sądowy, aby cofnąć rozprawę do fazy właściwej do przeprowadzania dowodów. Podobny przypadek może nastąpić, jeśli oskarżony w ramach fazy głosów końcowych będzie formułował oświadczenia wiedzy, wskazujące na chęć złożenia przez niego w tym zakresie dopiero na tym etapie wyjaśnień (mających walor dowodu ścisłego). Sąd może wówczas wznowić przewód sądowy w celu przesłuchania oskarżonego¹⁶³⁷.

W wypadku tego etapu rozprawy głównej nie jest w przepisach Kodeksu postępowania karnego wyraźnie określone rozpoczęcie i zakończenie głosów końcowych po zamknięciu przewodu sądowego. Jednakże brzmienie art. 406 k.p.k. nie pozostawia wątpliwości, że etap ten rozpocznie zarządzenie przewodniczącego o udzieleniu głosu stronom i pozostałym uprawnionym podmiotom. Z kolei koniec tej fazy również powinien być wyraźnie zaznaczony przez przewodniczącego przez oświadczenie, po tym jak udzielił głosu „ostatniego”, że sąd udaje się naradę.¹⁶³⁸ Wówczas bowiem rozpoczyna się ostatni etap rozprawy głównej w postaci wyrokowania. Na fazę tę składają się: niejawne czynności procesowe w postaci narady członków składu orzekającego i głosowania oraz publicznego ogłoszenia sporządzonego na piśmie i podpisanego przez członków składu orzekającego wyroku.

VI.8.c. Znaczenie głosów końcowych.

Jak już wielokrotnie wskazywano rozwiązanie polegające zarówno na wyodrębnieniu w ramach rozprawy głównej samej fazy głosów końcowych, jak i unormowaniu jej w osobnym rozdziale, miało już miejsce w Kodeksie postępowania karnego z 1928r., gdzie etap ten określono jako „głosy stron”¹⁶³⁹, jak też w Kodeksie

¹⁶³⁷ M. Zbrojewska, M. Błoński, *Dowody i postępowanie dowodowe w procesie karnym*, Warszawa 2020, s.11-12.

¹⁶³⁸ S. Kalinowski, *Rozprawa główna...*, s. 338–339.

¹⁶³⁹ Rozdział V „Głosy stron”, art. 355 k.p.k. – art. 357 k.p.k. - według numeracji przyjętej w Dz.U.1932.83.725 t.j. z dnia 1932.10.05, art. 324 k.p.k.– art. 326 k.p.k. – zgodnie z brzmieniem w Dz.U.1949.33.243 t.j. z dnia 1949.05.24, art. 315 k.p.k. – art. 317 k.p.k. w wersji określonej w Dz.U.1950.40.364 t.j. z dnia 1950.09.13)

postępowania karnego z 1969r., w którym nazwano go „przemówieniami stron”¹⁶⁴⁰. Zastosowana tu technika legislacyjna wskazuje, że intencją ustawodawcy nie jest jedynie wyróżnienie tej fazy rozprawy jako jej elementu konstrukcyjnego, lecz przede wszystkim podkreślenie rangi tej instytucji dla modelu wskazanego forum orzeczniczego¹⁶⁴¹.

Instytucja ta jest zatem tradycyjnie odpowiedzialna za wyrażanie opinii przez strony co do wiarygodności dowodów, jak też przedstawienie swojej wersji odnośnie do prawidłowych ustaleń, ma więc za zadanie postawić przez nie „rozpoznanie” niezbędne do wysnucia wniosku o właściwym kierunku wyroku¹⁶⁴².

Faza ta jest zatem przeznaczona do skonstruowania przez strony i przedstawienia ich podsumowującego stanowiska co do właściwej podstawy faktyczno-dowodowej mającego zapisać orzeczenia. Jej istotność w sprawach „spornych” jest zatem nie do podważenia. Z tego powodu słusznie przyjmuje się w orzecznictwie, że naruszenie prawa oskarżonego do końcowego wystąpienia stanowi poważne uchybienie procesowe, mogące zaważyć na prawidłowości wyroku, bowiem godzi w prawo oskarżonego do rzetelnego procesu. To zaś, jest gwarantowane zarówno przez art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, art. 6 ust. 3 lit. c Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz art. 14 ust. 3 lit. d Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych¹⁶⁴³. W aspekcie tym ponownego przywołania wymaga kwestia zastosowania do tej fazy rozprawy art. 117§3a k.p.k. poprzez jej przeprowadzenie pomimo nieobecności oskarżonego (niezależnie od jej przyczyny), jeśli stawił się jego obrońca. Należy tu wyjaśnić, że instytucja ta może być wykorzystana do głosów końcowych na zasadach ogólnych, bowiem odnośnie tej fazy rozprawy (inaczej niż w przypadku wyrokowania) ustawodawca nie przewidział odmiennych reguł co do uczestnictwa stron i ich przedstawicieli¹⁶⁴⁴. Zastosowanie tego rozwiązania w odniesieniu do oskarżonego na tym etapie postępowania faktycznie pozbawi go prawa do wygłoszenia końcowej przemowy. To z kolei może być

¹⁶⁴⁰ Rozdział 37 art. 352 - 354 k.p.k.

¹⁶⁴¹ Por. S. Kalinowski, *Rozprawa główna* ..., s. 339.

¹⁶⁴² Zob. S. Kalinowski, *Rozprawa główna* ...,s. 338.

¹⁶⁴³ Wyrok SA w Krakowie z 21.12.2016 r., sygn. II AKa 179/16, KZS 2017, nr 2, poz. 77, LEX nr 2312202, wyrok SA w Krakowie z 31.05.2006 r., sygn. II AKa 78/06, KZS 2006/6, poz. 78., C. Kulesza [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. II, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex-stan prawny na 15 lipca 2020r., art. 406 (teza 6).

¹⁶⁴⁴ Zob: R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424*, Warszawa 2021, Lex – stan prawny na 1 maja 2021 r, art. 374 (teza 1), D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2023, art. 406 (teza 4.)

postrzegane jako naruszenie przysługującego mu minimalnego standardu prawa do obrony, pomimo reprezentowania go wówczas przez obrońcę. Oskarżony ma zagwarantowane przecież swoje (niezależne od obrońcy) prawo do ustosunkowania się do twierdzeń innych uczestników oraz przedstawienia swojego oglądu, co do wyników rozprawy w zarezerwowanej dla niego – ostatniej kolejności.

Pod rządami Kodeksu postępowania karnego z 1928r., kiedy to rozprawa główna była jedynym forum sądowym służącym do rozpoznawania odpowiedzialności karnej oskarżonego, bez możliwości konsensualnego zakończenia sporu, głosy stron niewątpliwie musiały stanowić jej nieodzowną część. Ich konstrukcja odwzorowująca układ procesu karnego, w którym to oskarżyciel musi sformułować zarzuty przeciwko oskarżonemu, zaś ten może je odeprzeć w ramach ostatniego głosu, sprzyjała oddziaływaniu wystąpień stron na proces decyzyjny sądu w aspekcie czynnika determinującego prawidłowość wyroku.¹⁶⁴⁵

Celowość wyróżnienia głosów końcowych jako odrębnego etapu rozprawy, jak też ich istotne znaczenie dla modelu tego forum zachowało swoją aktualność do dzisiaj. Wystąpienia końcowe uczestników rozprawy w ustalonej kolejności począwszy od oskarżyciela, a kończąc na oskarżonym są uznawane nadal za jedną z ważniejszych czynności procesowych mogących wpłynąć na treść wyroku. Strony bezpośrednio mają bowiem ostatnią szansę na przekonanie sądu o trafności swoich tez i wiarygodności, bądź nie poszczególnych dowodów. Oskarżyciel może ostatecznie przekonać sąd o trafności skargi, zaś oskarżony o jej bezzasadności.¹⁶⁴⁶

Końcowe przemówienia stron (*quasi* stron) i ich przedstawicieli procesowych podsumowujące wyniki przewodu sądowego stanowią zatem modelowo element, który ma kształtować proces decyzyjny sądu w zakresie rozstrzygnięcia sprawy na rozprawie głównej¹⁶⁴⁷.

Przedstawiona wyżej charakterystyka omawianego etapu rozprawy głównej, w którym uczestnicy postępowania przez swoje wystąpienia kształtują stanowisko sądu co do treści wyroku, bezspornie potwierdza jego funkcjonalność, jak też niezbędność w sprawach, w których na tym etapie rozprawy istnieje pomiędzy stronami rozbieżność co

¹⁶⁴⁵ A. Mogilnicki, E. S. Rappaport, Kodeks postępowania ..., s. 353.

¹⁶⁴⁶ R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, Lex -stan prawny na 1 maja 2021, art. 406 (teza 1).

¹⁶⁴⁷ J. Bafia, J. Bednarzak, M. Fleming, S. Kalinowski, H. Kempisty, M. Siewierski, Kodeks postępowania..., s. 419.

do winy i ewentualnego zakresu lub kształtu odpowiedzialności karnej oskarżonego. Należy bowiem kolejny raz podkreślić, że to właśnie ten etap rozprawy głównej charakteryzuje najbardziej sporna relacja występujących przeciwko sobie stron. Obrazuje ją konstrukcja czynności polegająca na założonym zderzeniu ze sobą odmiennej argumentacji, będącej przedmiotem wystąpień związanych z rolą procesową mówców. Odbywa się w ten sposób debata, której przedmiotem są ścierające się tezy i racje oskarżenia oraz obrony, co w szczególności sprzyja dokonaniu przez sąd właściwej oceny dowodów oraz poczynienia prawidłowych ustaleń jako podstawy wyroku. Także funkcja publicznego oddziaływania przebiegu tego etapu rozprawy wiąże się z celowością ukształtowania u osób postronnych prawidłowego obrazu konfliktu stron i właściwej drogi do jego procesowego rozstrzygnięcia przez sąd.¹⁶⁴⁸

W świetle powyższego istota instytucji głosów końcowych traci natomiast na znaczeniu i wydaje się zbędna w przypadku, tzw. rozprawy skróconej, kiedy wyrok zapada w trybie porozumienia procesowego (art. 387 k.p.k.). Tym samym po złożeniu wniosku przez oskarżonego i decyzji sądu co do jego uwzględnienia w zakresie dalszego procedowania w tym trybie oraz decyzji o ujawnieniu dowodów, powinno następować zamknięcie przewodu sądowego, a następnie faza wyrokowania. Skoro bowiem doszło do konsensusu przez uzgodnienie treści wyroku, a sąd jest tym porozumieniem związany, to faza głosów końcowych traci swój sens. Tym samym rozdział 46 mógłby nie mieć tu już zastosowania. Utrzymywanie tego etapu w przypadku tzw. rozprawy skróconej, której przedmiotem jest realizacja zawartego przez strony porozumienia procesowego jest sztuczna i w praktyce niemal zawsze sprowadza się do tego, że strony w ramach głosów końcowych oświadczają, że podtrzymują stanowisko wyrażone w zakresie wniosku oskarżonego i wnoszą o wydanie „uzgodnionego” wyroku. Zakończenie rozprawy w trybie konsensualnym powinno umożliwiać przeprowadzenie jej w trzech etapach: rozpoczęcia rozprawy, przewód sądowy /w wersji skróconej/ oraz wyrokowania, jeśli nie obligatoryjnie, to chociaż poprzez możliwość odstąpienia przez sąd od przeprowadzania czynności składających się na głosy końcowe np. za zgodą, czy wobec braku sprzeciwu stron.

Jak ustalono głosy końcowe są elementem charakterystycznym rozprawy głównej, stanowią, bowiem jej obowiązkowy etap w każdym przypadku. Z uwagi na to, że są one

¹⁶⁴⁸ J. Zagrodnik, obrońca i pełnomocnik ..., s 444.

jednak nierozzerwalnie związane z kontradiktoryjnością należy postulować rezygnację z tej fazy rozprawy w przypadku zastosowania na niej trybu konsensualnego. Zastrzeżenia budzi także pomimo zasadniczego prawa stron do udziału w tej fazie, na tych samych zasadach jak w toku przewodu sądowego, przywoływana możliwość pozbawienia oskarżonego przysługującego mu prawa ostatniego głosu z uwagi na treść art. 117§3a k.p.k.. Pozostałe rozwiązania dotyczące tej części rozprawy należy ocenić pozytywnie, zarówno w zakresie ustalonej przez ustawodawcę kolejności przemówień jak też tego, że ich wygłoszenie (z prawem repliki oskarżyciela, oskarżonego i jego obrońcy) stanowi uprawnienie uczestników rozprawy, nie zaś obowiązek. Z drugiej jednak strony nieobecność oskarżyciela publicznego na rozprawie głównej w większości przypadków oraz nieobarczenie go odpowiedzialnością za wynik procesu pozbawia w znacznej mierze głosów końcowych zakładanego istotnego znaczenia dla wyniku postępowania.

VI.9. Wyrokowanie.

Ukształtowany model rozprawy głównej składającej się z czterech etapów, jako ostatni przewiduje „wyrokowanie”.

Jest on unormowany przede wszystkim w rozdziale 47 Kodeksu postępowania karnego opatrzonym tymże właśnie tytułem (art. 408–424). Wskazany etap procedowania kształtują także przepisy w części ogólnej Kodeksu; regulujące naradę i głosowanie, które poprzedzają wydanie wyroku, jak też dotyczące tych orzeczeń (dział IV Kodeksu: rozdział 12 - art. 108-114 k.p.k. i rozdział 11 – przede wszystkim art. 100 k.p.k.).

Przejęcie rozprawy głównej do fazy wyrokowania, co do zasady wskazuje, że dotychczasowy jej przebieg dostarczył sądowi informacji (całości kształtu ujawnionych na niej okoliczności – art. 410 k.p.k.) umożliwiających w sposób niewątpliwy rozstrzygnięcie sprawy, tym samym orzeczenie w przedmiocie odpowiedzialności karnej oskarżonego odnośnie do zarzuconego mu czynu¹⁶⁴⁹.

Ostatni etap rozprawy tworzą wyłącznie czynności procesowe sądu (z zastrzeżeniem instytucji dodatkowego głosu uczestników -art. 409 k.p.k. i ewentualnego wysłuchania stron, co do dalszego stosowania tymczasowego aresztowania po ogłoszeniu wyroku -art. 264§2 k.p.k.). Przeprowadzane są one zasadniczo według kolejnych faz:

¹⁶⁴⁹ Por. K. Dudka, H. Paluszkiwicz, *Postępowanie karne ...*, s. 425.

tajna narada członków składu sądu (oddzielnie co do winy, kwalifikacji prawnej czynu, co do kary, co do środków karnych, co do przypadku, co do środków kompensacyjnych oraz innych rozstrzygnięć – art.110 k.p.k. w zw. z art. 408 k.p.k.), niejawne głosowanie przez sędziów nad kolejnymi rozstrzygnięciami wyroku analogicznie do przebiegu narady nad tymi samymi kwestiami rozpatrywanymi osobno (art. 110-112 k.p.k. w zw. z art. 412 k.p.k.), sporządzenie wyroku i podpisanie go przez wszystkich członków składu orzekającego (także przegłosowanych lub składających zadnie odrębne (art. 113 k.p.k., art. 412-414 k.p.k.), publiczne ogłoszenie wyroku przez przewodniczącego, kiedy to wszyscy obecni z wyjątkiem członków składu sądu stoją (art. 418 § 1 k.p.k.), ustne przytoczenie najważniejszych powodów wyroku przez przewodniczącego lub innego członka składu orzekającego, chyba że na ogłoszenie nikt się nie stawił (art. 418 § 3 *in fine* k.p.k.), pouczenie obecnych przy ogłoszeniu wyroku uczestników postępowania o przysługującym im uprawnieniu, terminie i sposobie złożenia apelacji (art. 100§6 k.p.k.).

Wyrokowanie jako kulminacyjny etap rozprawy głównej, w którym orzeka się o odpowiedzialności karnej oskarżonego, wymaga przeprowadzenia w oznaczonej kolejności wszystkich składających się na niego faz. Tym samym pominięcie którejkolwiek z nich, w tym np. narady i głosowania nad wyrokiem uznaje się za niedopuszczalne¹⁶⁵⁰.

Trzeba tu jednak zastrzec, że przedstawiony powyżej schemat czynności składających się na wyrokowanie występuje tylko wtedy, gdy sąd orzeka w składzie kolegiальnym. Jeżeli bowiem skład sądu jest jednoosobowy (a jest to reguła w sądzie rejonowym – art. 28 § 1 k.p.k.), to narada w powszechnym znaczeniu tego słowa nie ma miejsca, tak jak i nie odbywa się wówczas głosownie.

VI.9.a. Narada i głosowanie.

W myśl art. 408 k.p.k. narada nad wyrokiem jest tym elementem, który rozpoczyna wyrokowanie. Jak wskazuje słownikowe znaczenie słowa narada jest to

¹⁶⁵⁰ Zob. min. wyrok SN z 21 stycznia 2004 r., sygn. II KK 168/03, OSNKW 2004, nr 3, poz. 28, Lex 84327, czy postanowienie SN z 18 lutego 2010 r., sygn. II KZ 5/10, LEX nr 843318.

uzgodnienie przez większą liczbę osób stanowisk w danej kwestii, bądź spotkanie odbywane w tym celu¹⁶⁵¹.

W ujęciu kodeksowym chodzi tu zatem o tę fazę rozprawy, w której członkowie składu orzekającego wymieniają poglądy i wyrażają swoje przekonania, odnośnie do kwestii mających znaczenie dla rozstrzygnięcia w zakresie odpowiedzialności karnej oskarżonego w ramach obrad, które mają na celu ustalenie decyzji kolektywnej w odniesieniu do: winy, i ewentualnych dalszych konsekwencji w postaci kwalifikacji prawnej czynu, kary, środków karnych, przypadku czy środków kompensacyjnych, jak też innych rozstrzygnięć – art.110 k.p.k. W świetle powyższego narada, jak też głosowanie nad tymi samymi kwestiami, którymi kieruje przewodniczący (według reguł przewidzianych w art. 109-112 k.p.k.) może się odbyć jedynie w tych przypadkach, w których skład sądu jest kolegialny¹⁶⁵². Trafnie przyjmuje się, w literaturze, że w przypadku wydawania wyroku przez sąd w składzie jednoosobowym przewidzianą w tym etapie rozprawy naradę zastępuje „faza refleksyjna”, odpowiadająca procesowi decyzyjnemu prowadzącemu do ustalenia właściwej treści orzeczenia¹⁶⁵³. Tym samym narada, której wymóg ustawodawca zakłada, będzie miała tu specyficzny wymiar odbiegający w istocie od znaczenia językowego tej czynności. Zastąpi ją bowiem proces myślowy sędziego prowadzący do ustalenia właściwego rozstrzygnięcia. Skoro więc w sprawach rozpoznawanych przez sąd w składzie jednoosobowym przeprowadzenie narady i głosowania w przewidzianej w Kodeksie postępowania karnego formie nie występuje, należy przyjąć, że faktycznie wyrokowanie w nich rozpoczyna się od podjęcia decyzji we wszystkich wymaganych w sprawie kwestiach (w oparciu o całokształt okoliczności ujawnionych w toku rozprawy głównej –art. 410 k.p.k.) i wyrażenia jej poprzez sporządzenie na piśmie wyroku – niezwłocznie po głosach stron (art. 412 k.p.k.). Pomimo, że większość spraw karnych rozpoznawanych jest w składzie jednoosobowym, ustawodawca nie zastrzega, że wymóg odbycia narady i głosowania nie ma do nich zastosowania (odmiennie niż np. w zakresie art. 373 k.p.k., kiedy to stwierdza, że reguła odwołania od zarządzeń przewodniczącego do składu sądu nie obowiązuje w sytuacji, kiedy sąd orzeka w składzie jednoosobowym). Skoro zaś, jak już ustalono, etapy te w rozumieniu wskazanych instytucji prawnych (narady i głosowania) nie występują tu

¹⁶⁵¹ Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/narada.html>.

¹⁶⁵² D. Świecki, *Rozprawa apelacyjna w polskim procesie karnym*, Kraków 2006, s. 188.

¹⁶⁵³ H. Paluszkiewicz [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, Warszawa 2020 (art. 108), s. 259.

w przewidzianej przez ustawodawcę formie, celowe byłoby rozważenie zasadności odzwierciedlenia tej kwestii w przepisach konstrukcyjnych rozprawy głównej – tym samym decydujących o modelu tej instytucji.

Sprecyzowanie przez ustawodawcę wymogu, aby członkowie składu orzekającego, przystąpili do narady i pozostałych czynności wyrokowania, „niezwłocznie” po głosach końcowych (art. 408 k.p.k.), ma na celu to, aby ich świadomość była kształtowana przez wyniki rozprawy, zwłaszcza w zakresie dowodów i podsumowujących je stanowisk stron, zaś będący ich bezpośrednim następstwem wyrok, z tych samych przyczyn powinien być ogłoszony w tym samym dniu¹⁶⁵⁴. Członkowie składu orzekającego w toku narady powinni mieć bowiem w pamięci przebieg rozprawy¹⁶⁵⁵. Przeprowadzenie narady niezwłocznie po głosach końcowych ma zapewnić sędziom jak najlepsze warunki do wydania prawidłowego wyroku, kiedy to w procesie decyzyjnym dysponują najświeższą wiedzą o sprawie, w tym o naświetlanych przez strony w wystąpieniach podsumowujących okolicznościach. Upływ czasu mógłby spowodować zatarcie w pamięci sędziów kwestii mających znaczenie dla rozstrzygnięcia, tym samym doprowadzić do podjęcia wadliwej decyzji w tym zakresie.¹⁶⁵⁶ Z tych powodów wymóg niezwłocznego przeprowadzenia narady, głosowania i wydania wyroku ma zwiększać gwarancję trafności i sprawiedliwości tej decyzji procesowej, w której polu widzenia będzie zarówno treść dowodów, jak też argumentacja prawna i faktyczna podnoszona przez strony w przemówieniach końcowych. Chodzi tu o to, aby nie doszło do utraty w świadomości sędziów jakichkolwiek kwestii, które powinny być wzięte pod uwagę w zakresie odpowiedzialności karnej oskarżonego. Niezwłoczne wyrokowanie po głosach stron sprzyja także realizacji zasady koncentracji przez co skraca okres oczekiwania stron na rozstrzygnięcie sprawy. W szczególności dla oskarżonego oddalenie w czasie werdyktu, w zakresie jego odpowiedzialności karnej, może być nadmiernie dotkliwie. Wymóg ciągłości omawianych czynności procesowych ma także na celu zmniejszenie ryzyka możliwej ingerencji w proces decyzyjny sędziów czynników zewnętrznych, w tym np. nacisków ze strony mediów¹⁶⁵⁷.

¹⁶⁵⁴ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne. ...*, Warszawa 2022, s. 1020-1021.

¹⁶⁵⁵ A. Mogilnicki, E.S. Rappaport, *Kodeks postępowania....* s. 452.

¹⁶⁵⁶ Por. m.in. wyroki SN, z 28 lutego 1983 r., II KR 25/83, OSNKW 1983, nr 9, poz. 78, Lex 19866, z 3 grudnia 2002 r., sygn. III KKN 351/00, LEX nr 56880.

¹⁶⁵⁷ R. A. Stefański, *Odroczenie wydania wyroku ...*, s. 21, M. Błoński, *Odroczenie wydania wyroku ...*, s. 103.

Są jednak sprawy lub przypadki, w których zachowanie wymaganego nieprzerwanego ciągu czynności poprzedzających ogłoszenie wyroku nie jest możliwe, np. z uwagi na: obszerność wątków wymagających poruszenia i rozstrzygnięcia, czy trudności w ustaleniu jednolitego stanowiska odnośnie do oceny rozbieżnych dowodów, bądź ich znaczenia dla rozstrzygnięcia, czy też konieczność sporządzenia obszernego wielostronicowego wyroku. Wymagają one zatem dłuższego czasu dla tej fazy procedowania. Z tych powodów w przypadku, kiedy czynności związane z naradą i sporządzeniem wyroku z różnych powodów nadmiernie przedłużają się, np. narada trwa przez kilka czy kilkanaście godzin, zaś samo sporządzenie wyroku jest techniczną czynnością wyjątkowo czasochłonną, możliwe jest odroczenie wydania wyroku w trybie art. 411§1 k.p.k. na nieprzekraczalny termin 14 dni.

Z uwagi na odwołanie się przez ustawodawcę w tej fazie rozprawy głównej do mającego zastosowanie odsunięcia w czasie wydania wyroku nie zaś jego ogłoszenia i jednoczesnego wymogu niezwłocznego rozpoczęcia wyrokowania, należy przyjąć, że nie jest przewidziana w tej fazie możliwość zastosowania innej niż wyjątkowej, specjalnie utworzonej dla tego etapu instytucji odroczenia wydania wyroku. Tym samym wyklucza tu przerwę w rozprawie lub jej odroczenie. Nie oznacza to natomiast oczywiście, że wskazane czynności muszą trwać nieprzerwanie, a jedynie tyle, że w maksymalnym czasie na jaki odroczone wydanie wyroku, faktyczna przerwa w naradzie czy głosowaniu będzie miała charakter wyłącznie techniczny, nie zaś sprecyzowany jako instytucja procesowa w art. 401 k.p.k.¹⁶⁵⁸.

Jak już wskazano narada i głosowanie zostały unormowane w części ogólnej Kodeksu postępowania karnego (dział IV-rozdział 12 „Narada i głosowanie”). Uregulowania te ustanawiają bezwzględnie obowiązującą regułę tajności narady i głosowania nad wyrokiem. Tym samym nie jest możliwe zwolnienie z tajemnicy, którejkolwiek z osób uczestniczących w naradzie lub obecnych przy niej (ewentualnie protokolant, bowiem nawet obecność sędziego lub ławnika dodatkowego w trakcie narady, jak i głosowania jest wykluczona - art. 108§1 k.p.k.). Obowiązuje tu zakaz dowodowy o charakterze zupełnym, zaś jedynym wyjątkiem uchylenia tajemnicy w zakresie przebiegu głosowania i narady jest odzwierciedlenie rozkładu głosów w

¹⁶⁵⁸ Zob. L. K. Paprzycki, Postępowanie przed sądem pierwszej instancji [w:] J. Grajewski, L. K. Paprzycki, M. Płachta, Kodeks postępowania karnego, Tom I Komentarz do art. 1-424 k.p.k., Kraków 2003, s. 1037. J. Kasiński, Zasada koncentracji [w:] Meritum. Postępowanie Karne (red. nauk. D. Świecki), Warszawa 2019, s. 167. Tak też m.in.. wyrok SN z 21 kwietnia 2022 r., I KK 173/20, LEX nr 3369256.

przypadku zdania odrębnego w trybie art. 418 § 2 k.p.k. Innymi słowy nie jest możliwe ustalenie przebiegu narady, czy też tego, jak przedstawiało się głosowanie nad wyrokiem. Kwestie te nie mogą być zatem w ogóle przedmiotem jakiegokolwiek postępowania dowodowego, nawet pośrednio¹⁶⁵⁹. Ukształtowanie tej instytucji we wskazany sposób ma na celu zwiększenie gwarancji niezawisłości sędziowskiej poprzez zapewnienie swobody wyrażania poglądów i utajnienie sposobu kształtowania na ich podstawie decyzji kolegioidalnej. Niejawny charakter narady i głosowania oznacza, że są one objęte tajemnicą, a uczestniczą w nich wyłącznie sędziowie tworzący skład orzekający i ewentualnie protokolant, chyba że przewodniczący zadecyduje, że jego obecność nie jest potrzebna (art. 108 § 2 k.p.k.). Specyfika i wymiar tych czynności powodują, że nie sporządza się z nich protokołu, ani też nie dokumentuje ich w żadnej innej formie, pomimo że obecnie obowiązujący Kodeks postępowania karnego w przeciwieństwie do swojego poprzednika, nie przewiduje w tym zakresie wyraźnego uregulowania (wspomniany już art. 95 § 3 k.p.k. z 1969 r. stanowił, że z omawianych czynności nie sporządza się protokołu).

Należy tu dodać, że naradą i głosowaniem kieruje przewodniczący, a w przypadku pojawienia się niejasności rozstrzyga skład orzekający. Jednocześnie bezwzględną przyczynę odwoławczą wywoła: zarówno sama nawet chwilowa nieobecność któregośkolwiek z członków składu orzekającego w czasie narady lub głosowania (art. 439§1 pkt 2 k.p.k. – wymagana obecność „na całej rozprawie”), jak też kiedy wyrok zostanie wydany z naruszeniem zasady większości głosów lub nie zostanie podpisany przez którąkolwiek z osób, biorących udział w jego wydaniu (art. 439§1 pkt 6 k.p.k.).

Głosowanie odnośnie do winy i kwalifikacji prawnej czynu (czy oskarżony popełnił czyn, czy stanowi on przestępstwo, jeśli tak to jakie) oraz co do ewentualnych dalszych rozstrzygnięć wymienionych w art. 110 k.p.k. (według zasad wskazanych w art. 109 k.p.k., art. 111 k.p.k. i art. 112 k.p.k.) określa się mianem totalnego. Tym samym zagadnień tych nie rozdziela się na dalsze okoliczności, zaś przedmiotem głosowania jest generalnie np. kwestia winy i kwalifikacji prawnej, a nie elementy składające się na te pojęcia. Rozwiązanie takie ma przeciwdziałać możliwości mnożenia sprzecznych stanowisk utrudniających ustalenie właściwej decyzji¹⁶⁶⁰.

¹⁶⁵⁹ H. Paluszkiwicz [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, art. 108, s. 260.

¹⁶⁶⁰ S. Steinborn [w:] J. Grajewski, P. Rogoziński, S. Steinborn, Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów, LEX/el. 2016, art. 110.

Narada i głosowanie co do winy ma na celu ustalenie przez członków składu orzekającego stanowiska, co do tego, czy uznają oni za udowodnioną winę oskarżonego w zakresie zarzuczonego mu czynu, w rozumieniu art. 5§1 k.p.k., tym samym czy jest sprawcą tego czynu. Następnie należy stwierdzić, czy zachodzą przesłanki do przypisania mu odpowiedzialności za przestępstwo z uwagi na bezprawność, karalność, karygodność czynu oraz stwierdzenie winy oskarżonego sensu stricto. Ustalenia te powinny rozstrzygać także kwestie decydujące o formie zjawiskowej i stadialnej czynu. Przez naradę i głosowanie, co do kwalifikacji prawnej czynu w rozumieniu art. 110 k.p.k., należy tym samym rozumieć podjęcie decyzji odnośnie tego czy czyn popełniony przez oskarżonego wyczerpuje znamiona przestępstwa wskazanego w skardze oskarżyciela, bądź innego czy też np. w formie uprzywilejowanej lub obostrzonej¹⁶⁶¹. Rozważania te i głosowanie mogą doprowadzić także do wniosku, że czyn faktycznie popełniony przez oskarżonego nie może zostać mu przypisany wyrokiem z uwagi na granice zakresłone przez akt oskarżenia.

Z uwagi na brzmienie art. 109§2 k.p.k. i art. 412 k.p.k. należy przyjąć, że głosowanie jest konieczne bez względu na wynik narady. Tym samym jednomyślność co do każdej z kwestii nie uprawnia sądu do rezygnacji z głosowania¹⁶⁶². Wypada tu dodać, że jedynym przypadkiem w ramach którego, którykolwiek z członków składu orzekającego może nie uczestniczyć w głosowaniu przewiduje art. 112 k.p.k. dający sędziemu, który głosował przeciwko uznaniu oskarżonego za winnego popełnienia zarzuczonego mu czynu, prawo do powstrzymania się od głosowania co do dalszych kwestii. Przy czym w przypadku podjęcia decyzji o wstrzymaniu się od głosowania nad dalszymi kwestiami, sędzia taki nie uczestniczy już w głosowaniu nad żadną z nich, tym samym nie może robić tego wybiórczo¹⁶⁶³.

Do chwili ogłoszenia wyroku każdy z członków składu orzekającego może zainicjować dalsze prowadzenie narady przytaczając dodatkowe argumenty, także odnośnie do kwestii już przegłosowanych. W takim przypadku, kiedy dojdzie do poszerzenia dyskusji o nowe okoliczności przewodniczący jest zobligowany do ponowienia narady i głosowania. Ewentualna zmiana stanowiska przez członka składu

¹⁶⁶¹ Z. Pachowicz, Czynności procesowe [w:] Kodeks postępowania karnego, Komentarz (red. J. Skorupka), Warszawa 2020, s. 294.

¹⁶⁶² D. Świecki, Rozprawa apelacyjna ..., s. 197.

¹⁶⁶³ H. Paluszkiewicz [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, art. 108, s. 262, P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego. Komentarz t. I (P. Hofmański red.), Warszawa 2004, s. 558.

orzekającego również powinna skutkować ponowieniem narady lub głosowania. Momentem granicznym, który uniemożliwia zmianę stanowiska, co do treści wyroku jest jego ogłoszenie¹⁶⁶⁴.

Decyzja, co do treści wyroku podejmowana jest zwykłą większością głosów (art. 111§1 k.p.k.)¹⁶⁶⁵. Do tej reguły dostosowane są liczebnie składy orzekające, które zawsze tworzy nieparzysta liczba członków, sprzyjająca łatwiejszemu uzyskaniu większości przy głosowaniu¹⁶⁶⁶. Jednakże w przypadku takiego rozkładu głosów, że żaden z forsowanych przez sędziów (ławników) poglądów nie zdobywa przewagi (np. w składzie trzyosobowym każdy wyraża inny pogląd, w składzie pięcioosobowym, co najmniej trzech ma rozbieżne zdanie), większość tę wyłania się sztucznie poprzez zastosowanie reguły, że zdanie o charakterze najmniej korzystnym dla oskarżonego przyłącza się do najbardziej do niego zbliżonego, powtarzając ten zabieg aż do uzyskania w ten sposób wymaganej większości (art.111§2 k.p.k.)¹⁶⁶⁷.

Konieczność utworzenia sztucznej większości przez zastosowanie powyższej zasady liczenia głosów wyklucza możliwość zaistnienia sytuacji, w której głosowanie nad treścią wyroku byłoby nierozstrzygnięte. Opiera się ona na mechanizmie sprzyjającym oskarżonemu, bowiem wymaga wyeliminowania głosu najbardziej niekorzystnego dla niego przez przyłączenie go do stanowiska najbardziej do niego podobnego, lecz łagodniejszego. W przypadku składu pięcioosobowego, aby uzyskać większość może okazać się niezbędne dwukrotne przyłączenie głosów do zdania najbardziej do nich zbliżonego¹⁶⁶⁸.

Skoro ustalenie winy oskarżonego w rozumieniu art. 111§1 k.p.k. sprowadza się do podjęcia decyzji, czy popełnił on zarzucony mu czyn czy nie, kwestia ta według reguły przewidzianej w powołanym przepisie zostaje poddana pod głosowanie, jako pierwsza,

¹⁶⁶⁴ R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, art. 409, s. 1094.

¹⁶⁶⁵ Z. Gostyński [w:] J. Bratoszewski, L. Gardocki, S. M. Przyjemski, R. A. Stefański, S. Zabłocki, Z. Gostyński, Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I, Warszawa 1998, Lex- stan prawny na 1 września 1998r., art. 111 (teza 1).

¹⁶⁶⁶ F. Prusak [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 1999, Lex- stan prawny na 1 stycznia 1999r., art. 111.

¹⁶⁶⁷ Z. Pachowicz, Czynności procesowe ..., s. 295.

¹⁶⁶⁸ J. Skorupka [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1-166, red. R. A. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2017, Lex – stan prawny na 12 sierpnia 2017, art. 111 (tezy 2-3)

bowiem to ona warunkuje konieczność decydowania, co do dalszych zagadnień¹⁶⁶⁹. To z kolei oznacza, że uzyskanie większości w sposób naturalny zawsze nastąpi w przypadku głosowania co do winy (przypisania sprawstwa – winny/niewinny), zaś w zakresie kwalifikacji prawnej czynu i dalszych związanych z tym zagadnień może to już okazać się niemożliwe. Dla takich właśnie sytuacji przewidziana jest zasada uzyskiwania większości sztucznej¹⁶⁷⁰.

Podsumowując należy stwierdzić, że model rozprawy głównej zakłada tajność narady i głosowania nad wyrokiem oraz jej obligatoryjny charakter (faktycznie jednak dotyczy to wyłącznie składów kolegialnych). Ponadto, że w głosowaniu nad treścią orzeczenia zawsze obowiązuje zasada większości głosów, a nie jednomyślności. Przy czym ma ono charakter totalny, a nie parcjalny i odnosi się do sprecyzowanych przez ustawodawcę kwestii, poddawanych głosowaniu w ustalonej przez niego kolejności (najpierw co do winy i kwalifikacji prawnej a następnie dalszych konsekwencji prawnych). Z uwagi na konieczność uzyskania większości co do werdyktu w czasie narady i głosowania, kolegialne składy sądu są zawsze nieparzyste. Przy czym głosowanie co do winy zawsze rozstrzyga większość naturalna, zaś w przypadku dalszego głosowania co do kwalifikacji prawnej i innych konsekwencji, może już okazać się konieczne utworzenie większości sztucznej.

VI.9.b. Odroczenie wydania wyroku.

Zasada koncentracji wymaga, aby kolejne czynności wyznaczające przebieg rozprawy głównej stanowiły zwarty ciąg. Rozpoczęta zatem narada bezpośrednio po głosach końcowych powinna trwać nieprzerwanie aż do finalnego ustalenia przez członków składu sądu treści wyroku, jego sporządzenia i podpisania. Instytucja

¹⁶⁶⁹ P.Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego. Komentarz t. I (P. Hofmański red.) Warszawa 2004, s. 555-556.

¹⁶⁷⁰ M. Kurowski [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2023, art. 111 (teza 3).

umożliwiająca odroczenie wydania wyroku, stanowi zatem wyjątek od zasady koncentracji i bezpośredniości wymagającej, aby po głosach końcowych sąd niezwłocznie rozpoczął naradę, sporządził i ogłosił wyrok¹⁶⁷¹.

Przypomnienia wymaga to, że instytucję odroczenia wydania wyroku wprowadzono w Kodeksie postępowania karnego z 1928r. w którym ówczesny art. 365 k.p.k.¹⁶⁷² umożliwiał w sprawie zawilej odsunięcie w czasie wydania wyroku na maksymalny okres 3 dni. Reguła ta została zmodyfikowana przez Kodeks postępowania karnego z 1969r., który w art. 358§1 k.p.k. zezwalał na odroczenie wydania wyroku na czas nieprzekraczający 3 dni, już nie tylko w sprawie zawilej, lecz także z innych ważnych powodów. Jednocześnie w razie przekroczenia tego terminu rozprawa wymagała prowadzenia od początku (art.358§2 k.p.k.). Obecny Kodeks postępowania karnego w pierwotnej wersji umożliwiał odroczenie wydanie wyroku w tych samych sytuacjach na czas nieprzekraczający 7 dni, od 1 lipca 2015r. termin ten wynosi 14 dni (art. 411§1 k.p.k.¹⁶⁷³).

Z aprobatą należy się odnieść do wydłużenia okresu na jaki można odroczyć wydanie wyroku z 7 do 14 dni. Wskazana tendencja ustawodawcy do przedłużania omawianego terminu koreluje ze stałym zwiększaniem się zakresu spraw obszernych dowodowo z udziałem wielu stron i innych uczestników, nierzadko dotyczących skomplikowanej materii i o złożonym materiale dowodowym. Podjęcie właściwej decyzji w takich sprawach przez członków składu orzekającego wymaga nie tylko długotrwałej i drobiazgowej narady oraz głosowania, ale sam proces sporządzania nierzadko wielostronicowego wyroku wymaga tak znacznego nakładu czasu, że bez możliwości odroczenia wydania wyroku realizacja tej czynności byłaby niemożliwa, nie mówiąc już o jej prawidłowości¹⁶⁷⁴.

Przedmiotową instytucję postrzega się m.in. jako kompromis pomiędzy postulatem koncentracji czynności procesowych prowadzących do ogłoszenia wyroku, a

¹⁶⁷¹ R. Ponikowski, J. Zagrodnik, Wyrokowanie ..., s. 1151.

¹⁶⁷² Później: art. 367 k.p.k. w Dz.U.1932.83.725 t.j., art. 336 k.p.k. w Dz.U. 1949.33.243t.j., art. 327 k.p.k. według Dz.U.1950.40.364t.j.

¹⁶⁷³ Przepis ten został zmieniony przez art. 1 pkt 137 Ustawy z 27 września 2013 r. (Dz.U.2013.1247)

¹⁶⁷⁴ Por. T. Koziół, Z problematyki odroczenia wyroku ..., s.114-115.

niezbędnym zapewnieniem sądowi czasu i warunków do przygotowania wyroku i jego motywów ustnych¹⁶⁷⁵.

Ustawodawca wymaga, aby niezwłocznie po zakończeniu głosowania został sporządzony przez członków składu orzekającego wyrok, akcentując realizację zasady koncentracji także i w tej fazie rozprawy (art. 412 k.p.k.). W piśmiennictwie wskazuje się, że pomiędzy tymi dwiema czynnościami sąd nie powinien zatem podejmować innego rodzaju aktywności¹⁶⁷⁶. Przepis art. 411§1 k.p.k. nie precyzuje jednak, kiedy może dojść do odroczenia wydania wyroku, tym samym należy podzielić pogląd, że będzie to dotyczyło odcinka czasu pomiędzy zakończeniem głosów końcowych do czasu bezpośrednio poprzedzającego ogłoszenie sporządzonego i podpisanego wyroku¹⁶⁷⁷. Odroczenie wydania wyroku może nastąpić zarówno w czasie trwania narady czy głosowania lub po ich zakończeniu np. z uwagi na późną porę, zmęczenie czy niedyspozycję członka składu orzekającego, a nawet tuż przed ogłoszeniem wyroku, jeśli zaistnieje wyjątkowa okoliczność np. wypadek losowy czy nagła niedyspozycja sędziego¹⁶⁷⁸. Tym samym odroczenie wyroku jest możliwe zarówno wtedy, kiedy sąd rozpoczął naradę niezwłocznie po zakończeniu głosów końcowych, jak też wówczas, kiedy narady jeszcze nie rozpoczął i wtedy także czynność narady jest przedmiotem odroczenia¹⁶⁷⁹.

Mając na uwadze powyższe należy przyjąć, że postrzeganie odroczenia wydania wyroku, jako specyficznej przerwy w rozprawie¹⁶⁸⁰ jest właściwe przede wszystkim z perspektywy innych niż sąd uczestników rozprawy. W istocie zaś jest to rozwiązanie normatywne, zakładające przeprowadzanie czynności procesowych przez sąd w okresie objętym odroczeniem. Tym samym faktycznie często będzie tu chodziło nie tyle o ich przerwanie, co rozciągnięcie w czasie. Okoliczność ta w zestawieniu z faktem, że czynności te do momentu poprzedzającego ogłoszenie są przeprowadzane bez udziału stron, wskazuje, że odroczenie wydania wyroku jest instytucją o innym charakterze niż

¹⁶⁷⁵ C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, art. 411, s. 895.

¹⁶⁷⁶ J. Kasiński, Zasada koncentracji [w:] Meritum Postępowanie Karne (red. nauk. D. Świecki), Warszawa 2019, s. 167.

¹⁶⁷⁷ R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, s. 1107.

¹⁶⁷⁸ R. A. Stefański Odroczenie wydania wyroku ..., s. 23.

¹⁶⁷⁹ M. Błoński, Odroczenie wydania wyroku..., s.104

¹⁶⁸⁰ Tak też m.in. T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne. ..., Warszawa 2022, s. 1021.

przerwa czy odroczenie rozprawy. Nie zmienia tego fakt, że w czasie na jaki odroczone wydanie wyroku członkowie składu orzekającego mogą wykonywać czynności w innych sprawach, w tym orzecznicze.

Sąd jest uprawniony do odroczenia wydania wyroku w sprawie zawiłej lub z innych ważnych powodów (411§1 k.p.k.). Z zawiłością sprawy mamy do czynienia w przypadku jej ponadprzeciętnego skomplikowania pod względem faktycznym lub prawnym. Trudności te mogą zatem dotyczyć np. kwestii właściwego ustalenia stanu faktycznego, w tym oceny rozbieżnych dowodów. Z kolei zawiłość prawna sprawy może wynikać z (powiązanych lub nie z jej skomplikowaniem faktycznym) trudności w dokonaniu właściwej oceny prawnej czynu, czy np. towarzyszących temu skomplikowanych zagadnień prawnych lub jej precedensowego charakteru. Może więc wymagać: wykonania skomplikowanych operacji myślowych składających się na proces decyzyjny, poszerzonego przeglądu literatury, czy wielu aktów prawnych w tym np. pozakodeksowych przepisów, czy prawa obcego, jak też dogłębnej analizy rozbieżnych kierunków praktyki orzeczniczej. Druga z sytuacji umożliwiających zastosowanie odroczenia wyroku „z innych ważnych powodów”, jak wskazuje jej normatywne ujęcie, dopuszcza pozostałe niesprecyzowane istotne przypadki uzasadniające celowość wyjątkowego odsunięcia w czasie czynności składających się na wydanie wyroku. Przykładowo wskazuje się tu na podmiotową lub przedmiotową obszerność sprawy, w tym przekładającą się na wiele tomów akt, komplikacje techniczne lub organizacyjne z przeprowadzaniem poszczególnych czynności składających się na wydanie wyroku (np. obszerność podlegającego sporządzeniu wyroku), w tym także związane z obowiązkami członków składu orzekającego, czy względami organizacyjnymi (np. ograniczenia związane z konwojem, ewakuacja sądu, awaria systemu) lub ich dyspozycją (m.in. zmęczenie związane z późną porą, czy złe samopoczucie). Przepis art. 411§1 k.p.k. nie wymaga, aby wskazane inne ważne powody miały doniosłość porównywalną z zawiłością sprawy. Należy zatem zgodzić się ze stanowiskiem, że wskazane przyczyny powinny być na tyle istotne, aby uzasadniały zastosowanie odstępstwa od reguły wymagającej koncentracji czynności.¹⁶⁸¹

Decyzję o odroczeniu wydania wyroku, na okres nieprzekraczający 14 dni, sąd podejmuje w formie postanowienia wskazując czas i miejsce ogłoszenia tego orzeczenia (art. 411§1i3 k.p.k.). W przypadku kiedy dojdzie do odroczenia wydania wyroku w formie

¹⁶⁸¹ M. Błoński, *Odroczenie wydania wyroku...*s. 104-106.

zarządzenia przewodniczącego, uchybienie to należy rozpatrywać na gruncie względnej przyczyny odwoławczej¹⁶⁸².

Charakter terminu odroczenia wyroku nie jest postrzegany jednolicie w doktrynie. Spotykane są tu m.in. poglądy, że jest to: termin prekluzyjny, nieprzekraczalny, stanowczy, instrukcyjny, nienazwany. Niezależnie jednak od jego właściwego teoretycznego zaszeregowania należy się zgodzić, że jest to termin stanowczy w tym rozumieniu, że jego przekroczenie przez sąd nie skutkuje bezskutecznością wydanego wyroku, lecz powoduje jego formalną wadliwość¹⁶⁸³. Gdyby więc sąd nie zachowując tego terminu wydał wyrok, nie przeprowadzając rozprawy głównej od początku, odniesie to skutki prawne, a w przypadku jego uprawomocnienia będzie podlegał wykonaniu. Charakter wskazanego uchybienia na jakim oparte będzie wówczas orzeczenie odpowiada względnej przyczynie odwoławczej (art. 438 pkt 2 k.p.k.), tym samym zasadniczo podlega uwzględnieniu: po pierwsze w przypadku sformułowania w tym zakresie zarzutu apelacji, po drugie w przypadku wykazania, że wadliwe przekroczenie terminu miało wpływ na treść wyroku¹⁶⁸⁴.

Jeśli sąd odroczył wydanie wyroku na okres krótszy niż 14 dni, w przypadku wyłonienia się potrzeby dalszego odsunięcia w czasie tej czynności jest to możliwe. Tym samym nie ma zakazu kilkakrotnego odraczania wydania wyroku, jednakże pod warunkiem, że zsumowany okres wszystkich odroczeń nie przekroczy terminu o jakim mowa w art. 411§1 k.p.k.¹⁶⁸⁵

W przypadku niezachowania terminu 14 dni na odroczenie wydania wyroku aktualizuje się przewidziana w art. 411§2k.p.k. konieczność prowadzenia rozprawy głównej od początku¹⁶⁸⁶.

¹⁶⁸² Uchwała SN z 22 kwietnia 1971 r., VI KZP 85/70, OSNKW 1971, nr 7-8, poz. 106, Lex nr18253.

¹⁶⁸³ Zob. min.: T Kozioł, Z problematyki odroczenia wyroku ..., s. 120, R. A. Stefański, Odroczenie wydania wyroku ..., s. 26

¹⁶⁸⁴ Tak też m.in.: T. Kozioł, Z problematyki odroczenia wyroku ..., s. 120, 129-130, R. A. Stefański, Odroczenie wydania wyroku ..., s.32-33, R. Ponikowski, J. Zagrodnik, Wyrokowanie ..., s. 1153. Por. jednak min.: wyrok SN z 3 grudnia 2002 r., sygn. III KKN 351/00, LEX nr 56880, M. Błoński, Odroczenie wydania wyroku ... s. 112, czy wyrok SA w Lublinie z 26 kwietnia 1994 r., sygn. II AKr 93/94, LEX nr 21265, odnośnie jednoczesnego traktowania wskazanego uchybienia jako „quasi-bezwzględnej przyczyny odwoławczej”.

¹⁶⁸⁵ Uchwała SN z 22 kwietnia 1971 r., VI KZP 85/70, OSNKW 1971, nr 7-8, poz. 106, Lex nr18253, Wyrok SN z 16 grudnia 1982 r., sygn. Rw 1107/82, OSNKW 1983, nr 6, poz. 47, Lex nr 19846.

¹⁶⁸⁶ Por. postanowienie SN z 3 grudnia 2002 r., sygn. II KKN 365/01, OSNKW 2003/1-2, poz. 14,, Lex 74818 oraz wyrok SN z 2 lipca 2003 r., sygn. III KK 196/03, Prok. i Pr.-wkł. 2003/12, poz. 12, Lex nr 78816.

W zasadzie jednolite jest obecnie stanowisko zarówno w doktrynie, jak i w judykaturze (wyrażone na gruncie Kodeksu postępowania karnego z 1969r.) co do tego, że do terminu procesowego wskazanego w art. 411§1 k.p.k. mają zastosowanie ogólne reguły odnośnie do sposobu obliczania i ustalania biegu terminów przewidziane w art. 123 k.p.k. Skoro zatem jest on liczony w dniach, to do jego biegu w myśl art. 123§1 k.p.k. nie wlicza się daty, w której wydano postanowienie o odroczeniu wydania wyroku. Oznacza to także, że brak możliwości przekroczenia terminu 14 dni na wydanie wyroku nie dotyczy wyjątkowej sytuacji, kiedy ostatni dzień tego okresu przypada na dzień ustawowo wolny od pracy. Wówczas to możliwe jest przesunięcie tego terminu na kolejny dzień roboczy, poprzez zastosowanie art. 123§3 k.p.k.¹⁶⁸⁷ Utrzymanie tego kierunku interpretacyjnego na gruncie obowiązującego Kodeksu postępowania karnego należy uznać za w pełni uzasadnione.

Ogłoszenie postanowienia o odroczeniu wydania wyroku przez sąd na rozprawie, w której nie uczestniczy strona, nie powoduje konieczności jej zawiadomienia o terminie publikacyjnym (art. 100§ 1 k.p.k.)¹⁶⁸⁸.

VI.9.c. Problematyka wydawania decyzji procesowych w trakcie okresu odroczenia wydania wyroku.

Jak już wskazano dopuszczalne jest kilkakrotne odroczenie przez sąd wydania wyroku, tak aby łączny okres od daty pierwszego postanowienia nie przekroczył 14 dni. W przypadku niezachowania tego terminu rozprawę odroczoną prowadzi się od początku (art. 411§2 k.p.k.).

Obowiązek prowadzenia rozprawy od początku nie dotyczy jednak sytuacji, kiedy sąd w okresie na jaki odroczył wydanie wyroku, wznowił przewód sądowy (art. 409

¹⁶⁸⁷ Zob. min.: Uchwała SN z 18 grudnia 1997 r., I KZP 28/97, OSNKW 1998, nr 1-2, poz. 3., Lex nr 31687, T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne. 10 wydanie, (red. nauk. R. Olszewski, D. Świecki), Warszawa 2022, s.1021, T. Kozioł, Z problematyki odroczenia wyroku s. 120, L. K. Paprzycki [w:] J. Grajewski, S. Steinborn, L. K. Paprzycki, Komentarz aktualizowany do art. 1-424 Kodeksu postępowania karnego, LEX/el. 2015, art. 411 (teza 7,8).

¹⁶⁸⁸ Postanowienie SN z dnia 14 kwietnia 2005 r., II KZ 14/05, LEX nr 149627. Por. jednak M. Wąsek –Wiaderek, Prawo oskarżonego do realizowania obrony na rozprawie w świetle ostatnich zmian kodeksu postępowania karnego [w:] Proces karny w dobie przemian. Przebieg postępowania. (red. S. Steinborn, K. Woźniowski), Gdańsk 2018, s. 318-319, odnośnie oskarżonego pozbawionego wolności, który nie wnosił o sprowadzenie na rozprawę.

k.p.k.). W takim bowiem przypadku nie dojdzie do przekroczenia terminu, a bieg sprawy zostanie cofnięty ponownie do drugiego etapu rozprawy, to jest do przewodu sądowego.

Skorzystanie przez sąd z przysługujących mu uprawnień do odroczenia wydania wyroku na dalszy okres (nie przekraczający łącznie 14 dni) lub też do wznowienia przewodu sądowego (art. 409 k.p.k.) wymaga wydania niezaskarżalnego postanowienia (art. 459 k.p.k.). Wówczas, kiedy dochodzi do tego na rozprawie w pierwotnie planowanej dacie wydania wyroku, a sąd jest w składzie rozpoznającym sprawę, sytuacja jest klarowna. Problematycznym staje się to wtedy, kiedy np. decyzja o wznowieniu przewodu sądowego lub co do dalszego odroczenia wydania wyroku ma zapaść pomiędzy wskazanymi datami. Jak słusznie zauważono w piśmiennictwie, Kodeks postępowania karnego nie przewiduje regulacji wskazujących na jakim forum i w jakim składzie sąd ma wówczas procedować¹⁶⁸⁹. Należy tu dodać, że nie wydaje się, aby ewentualne rozstrzygnięcie pojawiającej się w doktrynie wątpliwości co do tego, czy postanowienie w przedmiocie dalszego odroczenia wydania wyroku miało charakter nowej decyzji sądu, czy też modyfikującej poprzednią odraczającą wydanie wyroku na pierwotny krótszy niż 14 dniowy okres, mogło być w tym względzie decydujące.

Powstaje zatem pytanie w jakim składzie i na jakim forum może dojść do wydania tego typu decyzji. Jeśli na posiedzeniu (co art. 95§1 k.p.k. wydaje się umożliwiać), to w jakim składzie. Czy można w tym zakresie zastosować przez analogię skład sądu przewidziany dla odroczenia (zgodnie z art. 30§1 k.p.k. sąd na posiedzeniu co do zasady orzeka jednoosobowo) lub przerwy w rozprawie (zgodnie z art. 403 k.p.k. w składzie rozpoznającym sprawę, a w wypadku niemożności jego utworzenia w takim samym składzie).

Istotą postanowienia o dalszym odroczeniu wydania wyroku jest brak gotowości sądu do wydania tegoż właśnie orzeczenia. Jak już ustalono, przyczyną odroczenia wydania wyroku przed samym jego ogłoszeniem może być także wypadek losowy np. choroba sędziego lub nadzwyczajna przeszkoda uniemożliwiająca jego stawiennictwo. Także decyzja o konieczności wznowienia przewodu sądowego może zostać podjęta przez sąd np. w trakcie narady, a następnie bezpośrednio przed planowanym jej procesowym wyrażeniem na rozprawie jeden z członków składu sądu np. zachoruje. Jakie rozwiązanie zatem przyjąć w przypadku zaistnienia takiej sytuacji, zważywszy na dość ugruntowany pogląd, że brak jest możliwości wydania takich postanowień w innym

¹⁶⁸⁹ M. Błoński, *Odroczenie wydania wyroku...*, s. 107-108.

składzie niż orzekający na rozprawie, bowiem w okresie odroczenia wydania wyroku tylko on może podejmować decyzje procesowe¹⁶⁹⁰.

W piśmiennictwie wyrażono (nierzadko spotykany w praktyce orzeczniczej) pogląd co do tego, że kolejne odroczenie wydania wyroku (nie przekraczające łącznie 14 dni) porównywalne jest do czynności techniczno-organizacyjnej, odsuwającej w czasie ogłoszenie tego orzeczenia. Przyjęcie takiego stanowiska umożliwiłoby zastosowanie przez analogię przepisów odnoszących się do odroczenia rozprawy, skutkujących wnioskiem, że do wydania postanowienia w omawianym przedmiocie uprawniony byłby sąd w składzie jednoosobowym, niezależnie od tego, jaki byłby właściwy do orzekania na rozprawie. Rozwiązanie takie mogłoby zapobiec konieczności prowadzenia rozprawy od początku¹⁶⁹¹. Zgodzić się jednak należy, że istnieje poważna wątpliwość co do umocowania takiego rozwiązania w obowiązujących przepisach Kodeksu postępowania karnego¹⁶⁹².

Poprzestając jednak na stanowisku, że ani wydanie postanowienia o dalszym odroczeniu wydania wyroku, ani o wznowieniu przewodu sądowego nie może zapaść w składzie innym niż rozpoznający sprawę, (choć nie ma nawet pewności czy na posiedzeniu także ten skład jest prawidłowy). Należy odpowiedzieć na pytanie o skutki procesowe uchybienia tej domniemanej regule. Jak zatem ocenić sytuację, kiedy do tego dojdzie i sąd wznowi jednak przewód sądowy lub wyda postanowienie o dalszym odroczeniu wydania wyroku na posiedzeniu w składzie jednoosobowym lub w składzie właściwym dla przerwy w rozprawie (takim samym). Jak już wskazano postanowienia te są niezaskarżalne, natomiast w judykaturze i doktrynie podtrzymywany jest pogląd wyrażony pod rządami poprzedniego Kodeksu postępowania karnego przyjmujący, że czynność taka jest bezskuteczna¹⁶⁹³. Procedura karna nie zna obecnie nieważności z mocy prawa orzeczeń¹⁶⁹⁴ operując co do zasady jedynie względnymi lub bezwzględnymi

¹⁶⁹⁰ Zob. min.: K. Eichstaedt [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 411 (tezy: 4,5), art. 409 (teza 5), wyrok SN z 19 stycznia 1984 r., II KR 279/83, Lex nr 21996, Uchwała SN z dnia 12 sierpnia 1971 r., VI KZP 30/71, Wyrok SA w Lublinie z 31.01.2022 r., II AKa 323/21, LEX nr 3318247, T. Kozioł, Z problematyki odroczenia wyroku s. 122-123.

¹⁶⁹¹ M. Błoński, Odroczenie wydania wyroku ... s. 109-110.

¹⁶⁹² T. Kozioł, Z problematyki odroczenia wyroku s. 122-123.

¹⁶⁹³ K. Eichstaedt [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 411 (teza 4,5), art. 409 (teza 5), A. Ważny, Wyrokowanie ..., s. 1065, Uchwała SN z 12.08.1971 r., VI KZP 30/71, OSNKW 1971, nr 11, poz. 167, Lex 18306.

¹⁶⁹⁴ Por. brzmienie art. 101 k.p.k. do 31 sierpnia 2000r przewidującego nieważność każdego orzeczenia mocy prawa min. z powodu wydania go w niewłaściwym składzie sądu.

przyczynami odwoławczymi. Niemniej jednak przyjmuje się, że skoro sąd wznowił przewód sądowy w innym składzie niż rozpoznający sprawę, to decyzji tej nie wydał¹⁶⁹⁵. W szczególności ważkie znaczenie będzie to miało dla wznowienia przewodu sądowego, bowiem jeśli uzna się, że wznowienie przewodu w istocie nie nastąpiło (wbrew faktom, bo najczęściej przecież postępowanie dowodowe zostaje uzupełnione, a rozprawa po wznowieniu jest kontynuowana), to konsekwencją jest ustalenie, że doszło do wydania wyroku po upływie terminu 14 dni odroczenia, tym samym, że rozprawa winna była być prowadzona od początku. Problemu nie rozwiązuje to, że z przyczyn już wyjaśnionych wada ewentualnie wydanego w takiej sprawie wyroku (z rzekomym przekroczeniem 14 dniowego terminu odroczenia) powinna zostać uznana za względną przyczynę odwoławczą¹⁶⁹⁶, a tym samym winna podlegać uwzględnieniu, jeśli zostanie sformułowany w tym zakresie zarzut apelacyjny i tylko wówczas, kiedy zostanie wykazane, że uchybienie miało wpływ na treść wyroku, bowiem w praktyce z reguły i tak doprowadzi to do uchylenia wyroku¹⁶⁹⁷. Argumentacja o konieczności odejścia od nadmiernego formalizmu z uwagi na celowość ochrony najistotniejszych wartości jakie powinien realizować proces karny nierzadko nie wywołuje wymaganych zmian w podejściu do przedmiotowej tematyki.

Waga powyższego zagadnienia, jak też potencjalne daleko idące skutki procesowe możliwych różnych rozstrzygnięć w wymienionych przykładowo sytuacjach wskazują, że celowe jest uregulowanie wymaganego składu sądu i przynależnego forum orzeczniczego do wskazanych sytuacji. W szczególności, że przypadki kiedy zajdzie konieczność wydania orzeczenia przez sąd w terminie tzw. publikacyjnym mogą być też inne, np. w sytuacji, kiedy zaistnieje nieprzewidziana wcześniej konieczność niezwłocznego orzeczenia w okresie odroczenia wyroku, chociażby w przedmiocie środka zapobiegawczego, to w jakim składzie sąd ma wówczas orzekać na posiedzeniu. Praktyczny wymiar tej kwestii o ile mógł być niewielki w czasie poprzednio obowiązujących regulacji (kiedy to odroczenie wydania wyroku następowało np. na 3

¹⁶⁹⁵ Tymczasem nawet wyrok niepodpisany przez sędziów wywołuje skutki prawne, dopóki nie zostanie uchylony z uwagi na obciążającą go bezwzględną przyczynę odwoławczą (art. 439§1pkt 6 k.p.k.) - Postanowienie SN z 19.01.2012 r., I KZP 19/11, OSNKW 2012, nr 1, poz. 3., Lex nr 1102088.

¹⁶⁹⁶ Sąd Najwyższy w przywoływanym już wyroku z 14 grudnia 1925 r. sygn. akt II K 1807/25, opubl. OSN(K) 1925/2/243 wskazywał, że przekroczenie ustawowego terminu odroczenia wydania wyroku, choć niedopuszczalne, nie powoduje konieczności uchylenia wyroku.

¹⁶⁹⁷ Zob. bowiem ponownie: wyrok SA w Lublinie z 31.01.2022 r., II AKa 323/21, LEX nr 3318247, wyrok SN z 3 grudnia 2002 r., sygn. III KKN 351/00, LEX nr 56880, M. Błoński, Odroczenie wydania wyroku (art. 411 k.p.k.)... s. 112, czy wyrok SA w Lublinie z 26 kwietnia 1994 r., sygn. II AKr 93/94, LEX nr 21265.

dni), to obecnie niepomiarowo wzrósł, także z uwagi na spotykaną w wielu przypadkach konieczność prowadzenia długotrwałych, nierzadko trwających kilka lat postępowań.

Brak jest podstaw, aby zakwestionować pogląd, że odroczenie wydania wyroku nie jest tożsame z odroczeniem rozprawy (czy jej przerwaniem w rozumieniu art. 401 k.p.k.), a decyzja o dalszym odroczeniu wydania wyroku, czy wznowieniu przewodu sądowego jest zarezerwowana dla sądu orzekającego w sprawie. W konsekwencji należy się zgodzić, że same, choć nie pozbawione racji i wagi z punktu widzenia pragmatyki argumenty o możliwym zastosowaniu analogii jeśli chodzi o jednoosobowy skład sądu, (czy analogiczny do przerwy w rozprawie) nie stanowią jednoznacznej podstawy do zastosowania takiego właśnie rozwiązania. Okres odroczenia wydania wyroku jak już wskazano w przeciwieństwie do przerwy w rozprawie lub jej odroczenia, zamiast bezczynności którą mogą przedzielać incydentalne czynności, zakłada aktywną rolę sądu sprowadzającą się do wykonania szeregu czynności wymaganych do ogłoszenia wyroku¹⁶⁹⁸.

Ubocznie można wspomnieć, że wysuwany niegdyś postulat, aby skutki uchybienia terminowi z art. 411§1 k.p.k. ustawodawca uzależnił od przyczyn zależnych od sądu, czy też niezależnych tym samym wprowadzenia możliwości przedłużenia tego terminu w przypadku niezawinionym, nie spotkały się z powszechną akceptacją¹⁶⁹⁹.

Należy tu zauważyć, że np. francuski kodeks postępowania karnego (art. 459-460 Code de Procedure Penale – CPP) w ramach postępowania przed sądami: policji i poprawczego w ogóle nie limituje czasu na jaki można odroczyć wydanie wyroku. Tym samym po zamknięciu rozprawy sąd może ogłosić, że nastąpi to w innej dowolnie przyjętej przez siebie dacie lub też zadecydować, że rozprawa będzie się toczyła dalej. Narada sędziów może tu trwać przez kilka dni lub nawet tygodni, zawsze jednak musi zostać oznaczony przez sąd termin, do którego odracza ogłoszenie wyroku¹⁷⁰⁰. Z kolei niemiecka procedura karna przewiduje co do zasady maksymalny termin odroczenia wyroku do 11 dni od zakończenia rozprawy (§ 268 ust. 3 StPO4), z rygorem prowadzenia rozprawy od początku w przypadku niedotrzymania tego terminu¹⁷⁰¹. Jednakże w sytuacji zaistnienia wypadków losowych np. choroby sędziego czy innych nadzwyczajnych

¹⁶⁹⁸ T. Kozioł, Z problematyki odroczenia wyroku s. 122-123.

¹⁶⁹⁹ Zob. szerzej na ten temat R. A. Stefański, Odroczenie wydania wyroku ..., s. 32-33.

¹⁷⁰⁰ J. Głębocka, Francuska procedura karna [w:] System ... s. 312. <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071154> (dostęp 2 I 2023r.) - Art. 459-460 Code de Procedure Penale.

¹⁷⁰¹ Ł. Malinowski, Postępowanie po wniesieniu aktu oskarżenia do sądu..., s.483,

zdarzeń bieg wskazanego terminu odroczenia wydania wyroku może ulec zawieszeniu na wymagany okres, z tym, że nie dłuższy niż 6 tygodni – jeśli rozprawa odbywała się przez co najmniej 10 dni¹⁷⁰². Rozwiązanie to należy ocenić jako trafne. Przeciwdziała bowiem bezwzględnej konieczności ponawiania rozprawy w całości, w przypadku długotrwałych postępowań. Instytucja ta uwzględnia, zatem kolizję dóbr i celów, którym ma służyć postępowanie, w przypadku losowych zdarzeń uniemożliwiających wydanie wyroku w określonym, co do zasady, terminie odroczenia. Tym samym przedkłada możliwość uzyskania przez strony rozstrzygnięcia, w krótszym czasie, co w zaistniałej sytuacji obarczone jest mniejszym ryzykiem jego wadliwości niż w przypadku ponawiania czynności dowodowych i procesowych w najobszerniejszych dowodowo lub osobowo sprawach.

Całokształt podniesionych powyżej okoliczności wydaje się wskazywać na pożądaną w opisanym zakresie interwencję ustawodawcy, jeśli nie poprzez ustanowienie precyzyjnej reguły co do składu sądu dla podejmowanych w tym okresie decyzji na posiedzeniach, to chociażby poprzez rozważenie możliwości na wspomniany wzór niemiecki np. zawieszania biegu odroczenia wyroku, na wypadek zdarzeń losowych, uniemożliwiających wykonanie przez sędziów czynności wyrokowania, we wskazanym terminie.

Przepisy Kodeksu są instrumentem służącym do osiągnięcia celu postępowania karnego (por. art. 2§1 k.p.k.), podlegają zatem takiemu uformowaniu, aby właściwie kształtować przebieg procesu i źródło reguł prawnych, tak aby jak najlepiej utarować drogę do osiągnięcia celu procesu karnego jako takiego¹⁷⁰³.

¹⁷⁰² M. Błoński, *Odroczenie wydania wyroku* s. 104. , § 229 i § 268 German Code of Criminal Procedure - [http , //www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html#p0016](http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html#p0016) (dostęp 2 I 2023r.)

¹⁷⁰³ Por. P. Wiliński, *Cel procesu karnego jako formy rozstrzygania konfliktów w prawie karnym* [w:] *Artes serviunt vitae, sapientia imperat. Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzcyka z okazji 70. urodzin*, red. J. Kasiński, A. Małolepszy, P. Misztal, R. Olszewski, K. Rydz-Sybilak, D. Świecki, Warszawa 2019, s. 116

VI.9.d. Wznowienie przewodu sądowego.

Charakterystycznym elementem modelu rozprawy głównej jest możliwość powrotu do poprzedniego jej etapu w ramach instytucji wznowienia przewodu sądowego, czyli do fazy poprzedzającej naradę i głosowanie. Do czasu ogłoszenia wyroku zamknięty przewód sądowy może, bowiem zostać wznowiony postanowieniem wydanym przez sąd (w składzie orzekającym). Decyzja może zostać podjęta zarówno z urzędu, jak i na wniosek którejkolwiek z uprawnionych stron (art. 9§1i2 k.p.k.). Przepis art. 409 k.p.k. nie zawiera katalogu przyczyn umożliwiających cofnięcie rozprawy do fazy przewodu sądowego, przykładowo wskazuje tu jedynie (podobnie jak jego poprzednik – art. 356 Kodeksu postępowania karnego z 1969 r.), dostrzeżenie potrzeby uprzedzenia stron o możliwości zmiany kwalifikacji prawnej czynu (art.399 k.p.k.). Należy przypomnieć tu, że instytucja wznowienia przewodu sądowego obowiązywała już w Kodeksie postępowania karnego z 1928r., a ówczesny art. 324 k.p.k.¹⁷⁰⁴ przewidywał możliwość wznowienia przewodu sądowego w dwóch sytuacjach: w przypadku konieczności uzupełnienia postępowania dowodowego lub uprzedzenia o możliwości zmiany kwalifikacji prawnej czynu na surowszą.

Także i obecnie jednym z najczęstszych powodów stwierdzenia przez sąd w fazie wyrokowania potrzeby wznowienia przewodu sądowego, oprócz celowości uprzedzenia o możliwej zmianie kwalifikacji prawnej czynu, jest powzięcie przekonania o brakach postępowania dowodowego uniemożliwiających wydanie orzeczenia w przedmiocie odpowiedzialności karnej, czy to pod wpływem argumentacji stron wyrażonej w głosach końcowych, bądź też z urzędu w czasie narady nad wyrokiem.¹⁷⁰⁵ Nierzadko w praktyce będzie tu chodziło o ujawnienie innych uchybień proceduralnych, których sanowania wymaga prawidłowość wyroku. Kolejną przykładową przyczynę mogącą uzasadniać wznowienie przewodu sądowego wskazuje art. 414§5 k.p.k. stanowiąc, że sąd rozważając celowość warunkowego umorzenia postępowania albo warunkowego zawieszenia wykonania kary może wznović przewód sądowy (i zarządzić ewentualną przerwę w rozprawie) w celu uzgodnienia przez oskarżonego i pokrzywdzonego kwestii naprawienia szkody lub zadośćuczynienia.

¹⁷⁰⁴ T.j. Dz. U. z 1950 r. Nr 40, poz. 364 z późn. zm.

¹⁷⁰⁵ S. Kalinowski, Rozprawa główna ..., s. 351.

Wznowienie przewodu sądowego może okazać się nieodzowne w celu wykonania czynności o charakterze dowodowym, znamiennej dla przewodu sądowego np. może to dotyczyć konieczności rozpoznania wniosku dowodowego. W orzecznictwie i w doktrynie wyrażony został pogląd, że możliwe jest oddalenie wniosków dowodowych przez sąd odwoławczy między głosami stron, a naradą¹⁷⁰⁶.

Z akceptacją należy się odnieść do dokonanego w piśmiennictwie zastrzeżenia odnośnie tego, że nie każda sytuacja, co do podlegającego rozstrzygnięcia w fazie wyrokowania wniosku dowodowego, będzie wymagała identycznej w tym zakresie reakcji procesowej. Jeśli dotyczy to przypadku, kiedy sąd pierwszej instancji dopiero w fazie wyrokowania stwierdzi, że nie zostały rozstrzygnięte wszystkie wnioski dowodowe (zgłoszone w czasie przewodu sądowego lub wcześniej), to procesowe ustosunkowanie się do nich formalnie wymagałoby powrotu do fazy przewodu sądowego, więc w takiej sytuacji przewód sądowy powinien być, co do zasady wznowiony. Nie ma przy tym znaczenia, czy planowane postanowienie ma oddalić wniosek dowodowy, czy też nie, bowiem ma ono charakter procesowego instrumentu ustalającego ramy postępowania dowodowego, która to czynność powinna być dokonana w toku przewodu sądowego.¹⁷⁰⁷ Innym natomiast przypadkiem będzie sytuacja, kiedy wniosek dowodowy zostanie dopiero zgłoszony po zamknięciu przewodu sądowego. Wówczas należałoby go w istocie potraktować, jako wniosek o wznowienie przewodu sądowego, tym samym jego oddalenie nie będzie wymagało podjęcia takiej decyzji (wznowienia przewodu sądowego). Jeśli jednak sąd uzna, że celowe jest uzupełnienie dowodów we wskazanym wnioskiem kierunku, powinien wznowić przewód sądowy i dopuścić wskazany dowód, kontynuując ten etap rozprawy.¹⁷⁰⁸

Wznowienie przewodu sądowego w terminie, na jaki sąd odroczył wydanie wyroku, uchyla obowiązek prowadzenia rozprawy od początku z uwagi na niezachowanie terminu z art. 411§1 k.p.k. Tym samym do przekroczenia takiego terminu wówczas w ogóle nie dochodzi.

¹⁷⁰⁶ Postanowienie SN z 11.03.2005 r., V KK 307/04, LEX nr 148200. Por. C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, art. 409, s. 892-893, R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, art. 409, s. 1098.

¹⁷⁰⁷ Zob. K. Eichstaedt [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 409, teza 11.

¹⁷⁰⁸ J. Nelken, Wniosek dowodowy na tle kodeksu postępowania karnego, *Paestra* 1971/ 15/2, s. 66, por. też R. Ponikowski, J. Zagrodnik, *Głosy końcowe ...*, s.1144.

Po przeprowadzeniu czynności, dla których przewód został wznowiony (chyba, że ich przeprowadzenie okaże się niemożliwe lub niecelowe), przewodniczący ponownie zamyka przewód sądowy, a następnie po raz kolejny odbywa się etap głosów końcowych i wyrokowania. Tym samym sąd znowu ma możliwość odroczenia wydania wyroku kolejny raz na nieprzekraczalny termin 14 dni, jeśli zaistnieją ku temu ponownie przesłanki zastosowania tej instytucji. Na uprawnienie do kolejnego zastosowania odroczenia wydania wyroku nie ma wpływu ani ilość wcześniejszych odroczeń, ani ich łączny okres¹⁷⁰⁹.

Słusznie w literaturze kwestionuje się praktykę bezzasadnego wznowiania przez sądy przewodu sądowego tylko w celu dalszego odsunięcia w czasie wydania wyroku, bowiem stanowi ona obejście wymogu prowadzenia rozprawy od początku i jednocześnie stanowi naruszenie przepisu art. 409 k.p.k. (które to uchybienie może być rozpatrywane w przypadku później wydanego wyroku w kategoriach względnej przyczyny odwoławczej)¹⁷¹⁰.

Wznowienie przewodu sądowego cofa proces do tego etapu postępowania, a tym samym obowiązują tu znowu wszystkie reguły dotyczące tej fazy rozprawy. Jeżeli zajdzie taka konieczność, przewodniczący może, więc zarządzić przerwę w rozprawie lub sąd ją odroczyć¹⁷¹¹.

W przypadku wydania postanowienia o wznowieniu przewodu sądowego na rozprawie w terminie planowanego uprzednio wydania wyroku, w przypadku nieobecności wszystkich uprawnionych uczestników, należy zarządzić przerwę w rozprawie lub ją odroczyć w celu ich zawiadomienia o terminie rozprawy (cofniętej do fazy przewodu sądowego). Uzupełnienie, bowiem postępowania pod nieobecność podmiotów uprawnionych do uczestnictwa w tych czynnościach stanowi naruszenie prawa, a w przypadku oskarżonego (rażące naruszenie prawa do obrony), a tym samym stanowiłoby uchybienie o charakterze względnej przyczyny odwoławczej, a w przypadku obrońcy, gdy jego obecność jest obowiązkowa, bezwzględną podstawę odwoławczą (art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k.).

Po wznowieniu przewodu sądowego powinny zostać przeprowadzone czynności stanowiące powód zastosowania tej instytucji, nie ma jednak przeszkód, aby

¹⁷⁰⁹ Zob. postanowienie SN z 3 grudnia 2002 r., sygn. II KKN 365/01, OSNKW 2003/1–2, poz. 14; Lex 74818

¹⁷¹⁰ Zob. R. A. Stefański, *Odroczenie wydania wyroku w procesie karnym...*, s. 31.

¹⁷¹¹ S. Kalinowski, *Rozprawa główna ...* s. 354.

przeprowadzić także inne, jeśli zajdzie taka potrzeba, tym samym mogą być przeprowadzane różnorakie czynności dowodowe lub innego charakteru, warunkowane przebiegiem i wynikami tego etapu rozprawy¹⁷¹².

Należy tu dodać, że po wznowieniu przewodu sądowego istnieje obowiązek ponownego przeprowadzenia głosów końcowych oraz narady i głosowania nad wyrokiem. Ostatnie dwie czynności nie będą zaś uzależnione od tego, czy, a jeśli tak, to, w jakim zakresie głosy końcowe zostały zmodyfikowane w stosunku do poprzednich, tym samym, czy zawierają uzupełnienie dotychczasowych wątków lub kolejne postulaty¹⁷¹³.

VI.9.e. Udzielenie dodatkowego głosu uczestnikom postępowania.

Charakterystycznym elementem modelu rozprawy głównej, oprócz wznowienia przewodu sądowego, jest także udzielenie dodatkowego głosu uczestnikom postępowania, co powoduje cofnięcie przebiegu rozprawy do etapu głosów końcowych, ale bez konieczności wznowiania przewodu sądowego.

Instytucja umożliwiająca sądowi w fazie wyrokowania udzielenia stronom dodatkowego głosu, choć przewidziana w przepisie regulującym wznowienie przewodu sądowego, ma o tyle inny charakter, że nie wiąże się z cofnięciem postępowania do przewodu sądowego. Rozwiązanie to nieznanne Kodeksowi postępowania karnego z 1928r. zostało wprowadzone do Kodeksu postępowania karnego z 1969 r. przez art. 356, a następnie przejęte przez obecnie obowiązujący art. 409 k.p.k. Z powołanego przepisu wynika, że sąd aż do ogłoszenia wyroku może wznowić przewód sądowy albo też udzielić dodatkowego głosu uczestnikom postępowania, o których mowa w art. 406§1 k.p.k. Przepis ten jak już wyjaśniono nie wskazuje wszystkich podmiotów uprawnionych do zabrania głosu końcowego, pomijając podmiot zobowiązany do zwrotu korzyści lub jej równowartości na rzecz właściwego podmiotu lub wobec którego można orzec przepadek świadczenia albo jego równowartości na rzecz Skarbu Państwa (art. 91a § 1

¹⁷¹² R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, art. 409, s. 1096.

¹⁷¹³ Wyrok SN z 21 stycznia 2004 r., II KK 168/03, OSNKW 2004, nr 3, poz. 28.Lex 84327.

k.p.k.), mający prawo do wygłoszenia głosu końcowego przed obrońcą oskarżonego i oskarżonym (art. 91§4 k.p.k.) oraz właściciela przedsiębiorstwa zagrożonego przypadkiem, o którym mowa w art. 44a § 2 k.k., także posiadającego to prawo w zakresie dotyczącym wskazanego przypadku (art. 91b k.p.k.). Uznając potrzebę uzupełniającego wysłuchania stron lub innego uprawnionego podmiotu, sąd podejmuje decyzję w formie postanowienia. Głosu stronom udziela zaś przewodniczący. Nie jest jednak konieczne udzielanie głosu wszystkim uprawnionym do uczestnictwa w głosach końcowych wówczas, kiedy wątpliwość dotyczy jedynie np. wysokości lub naprawienia szkody, jednakże w dalszym ciągu obowiązuje zasada uprzywilejowanego traktowania oskarżonego i jego obrońcy, którym przysługuje głos ostatni ¹⁷¹⁴. Tym samym, co do zasady mogą się wypowiedzieć dodatkowo wszystkie uprawnione podmioty, choć przewodniczący może ograniczyć wypowiedzi tylko do niektórych z nich, przy czym, jeśli zabierają głos, powinny to czynić według kolejności przewidzianej w art. 406 k.p.k. ¹⁷¹⁵

Instytucję udzielenia dodatkowego głosu uczestnikom postępowania określa się, jako cofnięcie w czasie narady sędziów do ograniczonego etapu głosów końcowych, bez jednoczesnego wznowienia przewodu sądowego ¹⁷¹⁶.

W świetle powyższego pozostaje zatem postawić pytanie, czy instytucja ta cofa ze wszystkimi konsekwencjami czynności wyrokowania do głosów końcowych, czy też przewiduje możliwość udzielenia dodatkowego głosu bez jednoczesnej zmiany etapu rozprawy z ostatniego na przedostatni. Kwestia ta nie jest jasna, zaś ma istotne znaczenie, skoro od chwili zakończenia głosów stron, odsunięcie w czasie wydania wyroku jest możliwe tylko poprzez zastosowanie instytucji odroczenia jego wydania, zaś w drugim przypadku w fazie tej możliwe jest zarządzenie przerwy (art. 401§1 k.p.k.), a nawet odroczenia rozprawy (art. 404§1 k.p.k.). Przypomnienia wymaga bowiem to, że głosy końcowe są samoistnym i odrębnym od innych etapem rozprawy głównej ¹⁷¹⁷.

Udzielenie dodatkowego głosu stronom może mieć miejsce do czasu samego ogłoszenia wyroku (art. 409 k.p.k.). Należy zatem przyjąć, że zastosowanie tej instytucji powoduje cofnięcie przebiegu rozprawy głównej do etapu głosów końcowych (art. 406

¹⁷¹⁴ R. Ponikowski, J. Zagrodnik, Wyrokowanie ..., s.1148.

¹⁷¹⁵ R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, art. 409, s. 1097.

¹⁷¹⁶ S. Kalinowski, Rozprawa główna ... s. 354.

¹⁷¹⁷ C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, art. 409.

k.p.k.)¹⁷¹⁸. Natomiast odroczenie wydania wyroku może nastąpić „niezwłocznie po głosach stron” do ogłoszenia wyroku. Wydaje się zasadnym rozważyć, czy w takiej sytuacji sąd nie mógłby jednak ponownie odroczyć wydania wyroku na kolejny nieprzekraczalny okres 14 dni¹⁷¹⁹. Kwestia jest prosta, kiedy udzielenie dodatkowego głosu uczestnikom będzie miało miejsce w czasie narady na tym samym terminie rozprawy, kiedy odbyły się głosy końcowe i podmioty te oczekują na ogłoszenie orzeczenia końcowego. Zupełnie inna sytuacja nastąpi wówczas, kiedy sąd stwierdzi konieczność uzyskania dodatkowego głosu uprawnionych podmiotów, zaś te opuściły już siedzibę sądu lub też nie stały się na termin, w którym miało dojść do wydania odroczonego wyroku, kiedy to planowane było uzyskanie tego dodatkowego głosu. Wydaje się, że wówczas niezbędne byłoby zawiadomienie ich o planowanych przez sąd czynnościach, co w niektórych sytuacjach w ogóle uniemożliwiłoby wymagane dotrzymanie terminu odroczenia wydania wyroku. Wtedy należałoby przyjąć, że poprzednia decyzja o odroczeniu wydania wyroku uległa dezaktualizacji. To z kolei umożliwiłoby sądowi ponowne odroczenie wydania wyroku po definitywnym zakończeniu fazy głosów końcowych. Natomiast przyjęcie odmiennego poglądu, że udzielenie dodatkowego głosu formalnie nie powoduje powrotu do etapu głosów końcowych, a jedynie ten element w ograniczonym zakresie jest przeprowadzany nadal w fazie wyrokowania, będzie się wiązało z brakiem możliwości wydłużenia terminu odroczenia wydania wyroku, zaś jego naruszenie na zasadach ogólnych będzie skutkowało koniecznością prowadzenia rozprawy od początku (art. 411 §2 k.p.k.)¹⁷²⁰.

Instytucje: wznowienia przewodu sądowego i udzielenia dodatkowego głosu stronom (ich przedstawicielom, *quasi* stronom) wprowadzają odstępstwo od zasady, że rozprawa główna składa się z następujących po sobie sekwencji jej etapów, a przejście do następnego powoduje brak możliwości powrotu do poprzedniego. Model rozprawy głównej przewiduje te rozwiązania w celu stworzenia jak najdogodniejszych warunków do wydania przez sąd sprawiedliwego rozstrzygnięcia, w zakresie odpowiedzialności karnej oskarżonego poprzez wszechstronne wyjaśnienie sprawy, w oparciu o prawdziwe

¹⁷¹⁸ R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, art. 409, s. 1097, D. Świecki, Rozprawa apelacyjna ..., s.196.

¹⁷¹⁹ S. Kalinowski, Rozprawa główna ... s. 357, wskazuje, że udzielenie dodatkowego głosu w okresie odroczenia wydania wyroku nie może przedłużyć terminu tego odroczenia. Jednocześnie jednak autor ten przyjmuje, że instytucja ta jest „ograniczonym powrotem do przebytego już etapu głosów stron”.

¹⁷²⁰ Por. D. Świecki, Rozprawa apelacyjna ..., s. 196.

ustalenia faktyczne. Z jednej strony ustawodawca symbolicznie podkreśla tu istotność głosów końcowych dla prawidłowości wyrokowania, wiążąc właściwy kierunek orzeczenia z koniecznością rozważenia przez sąd argumentacji przedstawionej przez strony (uprawnione podmioty). Z drugiej zaś strony przeciwdziała możliwości wydania wyroku przez sąd, w oparciu o niepełny materiał dowodowy lub bez zachowania wymogów gwarancyjnych dla stron, umożliwiając cofnięcie wyrokowania do etapu przewodu sądowego, w celu uzupełnienia postępowania dowodowego lub np. uprzedzenia stron o możliwości zmiany kwalifikacji prawnej czynu.

VI.9.f. Sporządzenie na piśmie i ogłoszenie wyroku.

Najważniejszą czynnością przebiegu rozprawy głównej jest wydanie wyroku, a ukształtowanie tego forum nastąpiło w taki sposób, aby stworzyć warunki do podjęcia tego rozstrzygnięcia. Przepis art. 412 k.p.k. wymaga niezwłocznego po głosowaniu sporządzenia wyroku na piśmie. Wskazana czynność procesowa przełożenia na w formie pisemnej decyzji będącej wynikiem narady i głosowania powinna zostać podjęta przez sąd bezpośrednio po zakończeniu głosowania. Przez sporządzenie na piśmie wyroku należy rozumieć przygotowanie jego projektu (części wstępnej i dyspozytywnej /sentencji/), składającego się z elementów treściowych wskazanych w art. 413§1i2 k.p.k.¹⁷²¹) odręcznie na papierze bądź podobnym materiale, czy też w formie wydruku komputerowego lub maszynowego¹⁷²² i podpisanie przez wszystkich członków składu orzekającego nie wyłączając przegłosowanego czy składającego zdanie odrębne (art. 113-114 k.p.k.).

Przepisy obecnego Kodeksu postępowania karnego nie wskazują, kto powinien sporządzić na piśmie wyrok - w praktyce czynność tę czynność wykonuje sędzia lub pod

¹⁷²¹ Por. także wymogi co do formy wyroku - §118ust. 1i2 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. - Regulamin urzędowania sądów powszechnych (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2514 z późn. zm)

¹⁷²² Zob. także §118 ust. 3 Regulamin urzędowania sądów powszechnych - w formie wydruku komputerowego maszynowego, ewentualnie odręcznie.

jego kierunkiem protokolant (art. 365 k.p.k. z 1928r.¹⁷²³ stanowił wprost, że czynność tę wykonywał jeden z sędziów lub protokolant).

Sporządzony według powyższych reguł dokument (z wymaganą adnotacją, że jest wydawany w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej – art. 174 Konstytucji RP) staje się wyrokiem, czyli aktem procesowym powszechnie obowiązującym, jednak dopiero z chwilą jego ogłoszenia. Dopiero bowiem sporządzenie na piśmie i publiczne jego ogłoszenie powoduje funkcjonowanie tego orzeczenia w obrocie prawnym¹⁷²⁴. Zasada ta jest bezwzględna w przypadku wyrokowania na rozprawie. W przypadku nieogłoszenia wyroku, nawet jeśli został on podpisany przez wszystkich sędziów, nie dochodzi do jego wydania, a tym samym nie podlega zaskarżeniu z uwagi na brak substratu zaskarżenia¹⁷²⁵.

Podstawową funkcją jaką ma realizować w założeniu wymóg publicznego ogłoszenia wyroku jest zagwarantowanie społeczeństwu kontroli nad sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości¹⁷²⁶.

Publiczne ogłoszenie wyroku nazywane promulgacją tworzą następujące elementy: ustne ogłoszenie wyroku przez przewodniczącego (art. 418 § 1 k.p.k.), poinformowanie o ewentualnym zgłoszeniu zdania odrębnego, a za zgodą sędziego, który je złożył także o jego nazwisku (art. 418 § 2 k.p.k.¹⁷²⁷), podania ustnie najważniejszych motywów wyroku, chyba że na ogłoszenie nikt się nie stawił (art. 418 § 3 k.p.k.), jak też pouczenie co do zaskarżenia wyroku (art. 100 § 8 k.p.k.)¹⁷²⁸.

W tym miejscu należy przypomnieć, że zgodnie z art. 419§1 k.p.k. absencja stron, ich obrońców i pełnomocników nie wstrzymuje ogłoszenia wyroku. Tym samym

¹⁷²³ T.j. Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z 30 września 1932r., Nr 83, Dz. U. R.P.poz. 725.

¹⁷²⁴ Postanowienie SN z 19.01.2012 r., I KZP 19/11, OSNKW 2012, nr 1, poz. 3., Lex nr 1102088.

¹⁷²⁵ Postanowienie SN z 8.12.2020 r., II KK 148/20, OSNKW 2021, nr 1, poz. 5. Lex nr 3089629, J. Kasiński, Glosa do postanowienia SN z 8 grudnia 2020 r., sygn. akt II KK 148/20, dotyczącego warunków istnienia wyroku wydanego na rozprawie, UWM Studia Prawnoustrojowe 54/2021, min. s. 640.

¹⁷²⁶ W. Jasiński, Publiczne ogłoszenie wyroku jako warunek rzetelnego procesu karnego (zarys problematyki) [w:] J. Skorupka (red.) Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdry, Warszawa 2009, s. 270.

¹⁷²⁷ Art. 418 § 2 k.p.k. został zmieniony przez art. 9 pkt 20 lit. a Ustawy z 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 2600) z dniem 14 marca 2023 r. w ten sposób, że zgłoszenie zdania odrębnego podaje się do wiadomości wraz ze wskazaniem zakresu i kierunku kwestionowania orzeczenia, zaś za zgodą zgłaszającego zdanie odrębne podaje się jego imię i nazwisko).

¹⁷²⁸ J. Kasiński, Głos w kwestii publicznego ogłoszenia wyroku [w:] Artes serviunt vita sapientia imperat. Proces karny sensu largo. Rzeczywistość i wyzwania. Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzczyka z okazji 70. urodzin (red. nauk. R. Olszewski, D. Świecki, J. Kasiński, P. Misztal, K. Rydz-Sybilak, A. Małolepszy), Łódź 2019, s. 268.

niezależnie od przyczyny ich niestawiennictwa nie będzie miał tu zastosowania przepis ogólny art. 117§2 k.p.k., uzasadniający nieprzeprowadzanie wskazanej czynności.

Ogłoszenie wyroku na rozprawie głównej jest zawsze publiczne (jednakże jeśli jawność rozprawy była wyłączona przytoczenie motywów wyroku może również odbyć się z częściowym lub całkowitym wyłączeniem jawności - art. 364§2 k.p.k.) i ustne (art. 100§1 k.p.k.).

Jak już wielokrotnie wskazywano w odróżnieniu od wyroku wydawanego na posiedzeniu, wyrok wydawany na rozprawie zawsze musi zostać ogłoszony, także jeśli nikt nie stawił się na czynność jego ogłoszenia. W przypadku ogłaszania wyroku do tzw. pustej sali możliwe jest jednak rezygnacja z ustnych motywów wyroku (art. 418 § 3 k.p.k.¹⁷²⁹).

Porządkowo należy kolejny raz wspomnieć, że Kodeks postępowania karnego z 1928r. (art. 373 i 374 k.p.k.¹⁷³⁰) wymagał w każdym przypadku ogłoszenia wyroku poprzez odczytanie przez przewodniczącego sentencji i podania jego najważniejszych powodów. Niemal taki sam kształt ogłoszenia wyroku przewidywał Kodeks postępowania karnego z 1969r. modyfikując go jedynie w ten sposób, że ustne motywy wyroku mógł przytoczyć przewodniczący lub inny sędzia (art.366§1i2 k.p.k.). Obecny Kodeks postępowania karnego przejął tę regułę odzwierciedlając ją w pierwotnej wersji art. 418§1i3. Tym samym wyrok podlegał odczytaniu w całości: od sformułowania, że został wydany w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, oznaczenia nazwy i składu sądu, osoby protokolanta, oskarżonych i oskarżycieli, części wstępnej z opisami czynów i ich kwalifikacją prawną, po sentencję. Nowelizacja, która weszła w życie 1 lipca 2015r.¹⁷³¹ dodała do omawianego przepisu §1a umożliwiając w trakcie ogłaszania wyroku pominięcie treści zarzutów oskarżenia (wymaganego przez art. 413§1 pkt 4 k.p.k. elementu części wstępnej wyroku w postaci opisu czynów). Rozwiązanie to pożądane przez praktyków, umożliwiała stosowanie od tej pory skróconej formy ogłoszenia wyroku¹⁷³², polegającej na pominięciu podczas jego odczytywania (nierzadko bardzo obszernych) opisów czynów przytoczonych w akcie oskarżenia. Kolejna zmiana

¹⁷²⁹ W brzmieniu od 5 września 2019r., nadanym Ustawą z dnia 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1694).

¹⁷³⁰ Dz.U.1932.83.725 t.j.

¹⁷³¹ Na mocy Ustawy z 27 września 2013 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1247).

¹⁷³² H. Paluszkiwicz [w:] K. Dudka, D. Szumiło-Kulczycka, H. Paluszkiwicz, Kodeks postępowania karnego. Komentarz orzecznicy, Warszawa 2015, Lex, stan prawny 15 lipca 2015, art. 418.

wskazanego przepisu dokonana z dniem 5 października 2019r.¹⁷³³ umożliwiła ogłaszanie na rozprawie wyroku w jeszcze bardziej zredukowanej formie. Od tej pory, przewodniczący zamiast odczytywania wyroku, mógł się ograniczyć do zwięzłego przytoczenia rozstrzygnięcia sądu oraz zastosowanych przepisów prawa karnego, jeśli ogłoszenie wyroku w dotychczasowej formie z uwagi na jego obszerność, wymagałoby zarządzenia przerwy lub odroczenia rozprawy. Z uwagi na brak konieczności odczytywania zarzutów aktu oskarżenia, obszerność od której ustawodawca uzależnił możliwość dalszego zredukowania formy ogłoszenia wyroku, może dotyczyć tylko sentencji wyroku. To z kolei oznacza, że może się to odnosić jedynie do wyroków skazujących. Tym samym tylko w odniesieniu do takich spraw przewodniczący może ograniczyć się jedynie do ogólnego omówienia podjętej decyzji procesowej odnośnie do poszczególnych rozstrzygnięć. Poprzez stwierdzenie, że oskarżony został uznany za winnego popełnienia zarzucanego mu czynu (którego dosłowny opis można pominąć) o oznaczonej kwalifikacji, którą należy przywołać, ponadto wskazać należy także przepis, na podstawie którego wymierzono karę, której rodzaj i wymiar należy także przytoczyć. Podobnie co do dalszych rozstrzygnięć dotyczących środków karnych, kompensacyjnych, przepadku, zaliczenia okresów na poczet kar i innych środków należy w tym zakresie sprecyzować podstawę prawną i istotną treść rozstrzygnięcia¹⁷³⁴.

Przed zastosowaniem tej skróconej formy ogłoszenia wyroku przewodniczący uprzedza o tym obecne przy tej czynności osoby odwołując się do przyczyny, która wymaga takiego sposobu ogłoszenia, jak też poucza o możliwości przez nie zapoznania się z pełną treścią wyroku, po jego ogłoszeniu w sekretariacie sądu (art418§1b k.p.k.). Dodatkowo ustawodawca zezwolił na pominięcie czynności podania ustnie przez przewodniczącego lub innego członka składu orzekającego najważniejszych motywów wyroku, jeśli na jego ogłoszenie się nikt nie stawił (art. 418§3 k.p.k. w brzmieniu od 5 października 2019r.).

Od 1 października 2023r. wskazany przepis art. 418 k.p.k. w §4 rozszerza formułę ogłoszenia wyroku przez możliwość podania przez sędziego, który zgłosił zdanie odrębne

¹⁷³³ Ustawa z 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1694).

¹⁷³⁴ K. Eichstaedt [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 418, teza 4.

najistotniejszych powodów swojej decyzji(po przytoczeniu przez przewodniczącego lub innego sędziego ustnych motywów wyroku) ¹⁷³⁵.

Najistotniejsze ustne motywy wyroku, jak samo ich określenie wskazuje, że powinny się sprowadzać do zwięzłego wyjaśnienia przyczyn rozstrzygnięcia sądu. Przytoczenie powodów wyroku powinno być przedstawione w formie zrozumiałej dla stron i publiczności poprzez zobrazowanie podstawy faktycznej i prawnej orzeczenia. Czynność ta nie wymaga protokolowania.¹⁷³⁶ Z uwagi na to, że rolą przytoczenia zasadniczych motywów wyroku jest wyjaśnienie stronom i publiczności czym kierował się sąd wydając ogłoszone orzeczenie, ich treść powinna zasadniczo korelować z ewentualnym późniejszym pisemnym uzasadnieniem orzeczenia. Nie ma jednak wymogu, aby zakres poruszanej tu tematyki był taki sam. Mają one przekonać publiczność i strony o słuszności ogłoszonego wyroku, realizują także względy wychowawcze, związane z jawnością rozprawy. Stronom mają jednocześnie ułatwić podjęcie decyzji co do celowości zaskarżenia wyroku i ewentualnie w jakim zakresie¹⁷³⁷.

Powyższe rozwiązania wydatnie przyczyniły się do usprawnienia ogłaszania wyroków w sprawach wieloosobowych i wieloczynowych. Z kolei zwolnienie sądu z obowiązku ustnego przytaczania istotnych powodów wyroku w przypadku tzw. pustej sali stanowiło oczekiwane od wielu lat odbiurokratyzowanie tej czynności. Dotychczasowe rozwiązanie będące wyrazem sztywnego formalizmu nie realizowało żadnych wartości. Nie pełniło ani roli informacyjnej, ani wychowawczej. Pozostawało także bez znaczenia dla gwarancji procesowych stron. Tym samym było całkowicie zbędne, jeśli chodzi o realizację przypisanych postępowaniu karnemu celów i funkcji¹⁷³⁸.

Należy zauważyć, że te same względy powinny przemawiać za rozważeniem zwolnienia przez ustawodawcę sądu z obowiązku ogłoszenia wyroku w sytuacji, kiedy nikt na tę czynność się nie stawi (analogicznie jak uczynił to w przypadku wyrokowania na posiedzeniach – art. 100 § 1a k.p.k.). Wydaje się, że brak jest racjonalnych argumentów nakazujących utrzymywanie dotychczasowego wymogu ogłoszenia wyroku

¹⁷³⁵ Na mocy Ustawy z 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 2600).

¹⁷³⁶ A. Ważny, Wyrokowanie ..., s. 1084, Postanowienie SN z dnia 6 lipca 2006 r., IV KK 174/06, LEX nr 3232752.

¹⁷³⁷ P. Hofmański, S. Zabłocki, Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych, Warszawa 2011, s. 255. Postanowienie SN z dnia 6 lipca 2006 r., IV KK 174/06, LEX nr 3232752.

¹⁷³⁸ J. Mierzwińska-Lorencka [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do nowelizacji 2019, Warszawa 2020, art. 418. Lex - stan na 10 stycznia 2020.

na rozprawie do tzw. pustej sali. W szczególności wobec dopuszczenia obecnie przez art. 418§1ai1b k.p.k. możliwości ogłoszenia wyroku poprzez jego „zreferowanie” zamiast odczytanie. W związku z tym postulatem należy zauważyć, że wyrażony w art. 364§1 k.p.k. wymóg publicznego ogłoszenia wyroku na rozprawie odpowiada brzmieniu art. 45 ust. 2 Konstytucji RP¹⁷³⁹. Ustawa zasadnicza nie precyzuje jednak formy tego ogłoszenia, choć w literaturze i orzecznictwie przyjmowano, że chodzi tu o jego publiczne odczytanie¹⁷⁴⁰.

Niezależnie jednak od powyższego, jak też od tego, czy brzmienie art. 45 ust.2 Ustawy zasadniczej odnosi się wyłącznie do rozprawy głównej, czy także do posiedzeń¹⁷⁴¹ należy rozważyć przede wszystkim to, w jaki sposób norma ta znajdzie zastosowanie w przypadku nieobecności kogokolwiek innego poza sądem, na sali rozpraw w czasie ogłoszenia orzeczenia. Realizacja konstytucyjnego wymogu publicznego ogłaszania wyroku powinna być odnoszona do sytuacji, w których publiczność, do której wiadomości ma być podany wyrok, stawiła się na jego ogłoszenie lub chce się z nim zapoznać. Standard publicznego ogłoszenia wyroku przekłada się bowiem jedynie na obowiązek podania go do publicznej wiadomości¹⁷⁴². Tak jak do realizacji kontrydiktoryjności wymagana jest obecność na rozprawie stron, pomiędzy którymi istnieje spór, a do przeprowadzenia głosowania wymagany jest kolegialny skład sądu, tak ustne ogłoszenie wyroku może spełnić funkcje ogłoszenia publicznego tylko wówczas, kiedy odbędzie się to w obecności chociażby jednej postronnej osoby (poza członkami sądu), czy to będącej fizycznie na sali rozpraw, czy śledzącej czynności sądowe np. w ramach transmisji internetowej lub telewizyjnej. Jeśli ten ostatni warunek nie zostanie spełniony, a to jest co do zasady niezależne od sądu, ogłoszenie wyroku przez sąd – samemu sobie nie realizuje wskazanego wymogu konstytucyjnego, stanowiąc jedynie iluzję publicznego dokonania tej czynności¹⁷⁴³.

Z uwagi na to, że warunkiem wywołania przez wydany na rozprawie głównej wyrok skutków prawnych jest jego ogłoszenie, powinno to następować w zakresie takiej treści jaka została ustnie publicznie przekazana. Jeśli wersje te pokrywają się sytuacja jest

¹⁷³⁹ Zob. W. Jasiński, Publiczne ogłoszenie wyroku ..., s.270.

¹⁷⁴⁰ W. Jasiński, Publiczne ogłoszenie wyroku ..., s.274.

¹⁷⁴¹ W. Jasiński, Publiczne ogłoszenie wyroku ..., s.270-274.

¹⁷⁴² Por. J. Kasiński, Głos w kwestii publicznego ogłoszenia wyroku ..., s. 274, gdzie autor analizuje pojęcie „publicznego ogłoszenia” w aspekcie wymogu konstytucyjnego.

¹⁷⁴³ H. Paluszkiwicz [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, art. 100. Por. także postanowienie SN z 8.12.2020 r., II KK 148/20, OSNKW 2021, nr 1, poz. 5.

prosta. Należy się jednak zastanowić, co w przypadku, kiedy wersja pisemna wyroku nie odpowiada wersji ogłoszonej (zreferowanej). Kwestia ta nie była dotąd jednolicie traktowana w doktrynie. Rozważania sprowadzono do analizy tego, czy w ogóle doszło do wydania wyroku w takiej sytuacji, czy jest on obciążony wówczas bezwzględną przyczyną odwoławczą (art. 439 § 1 pkt 7 k.p.k. - zachodzi sprzeczność w treści orzeczenia uniemożliwiająca jego wykonanie), czy też może będzie to jedynie uchybienie o charakterze względnej podstawy odwoławczej. Należy podzielić stanowisko, że punktem wyjścia do rozstrzygnięcia tego zagadnienia powinno być ustalenie, że wyrok został sporządzony na piśmie i podpisany przez wszystkich członków składu orzekającego, a następnie ogłoszony. Tym samym poprzez ogłoszenie, to wyrok o treści odzwierciedlonej na piśmie wywołuje skutki prawne¹⁷⁴⁴. W szczególności obecnie, kiedy ustawodawca dopuszcza ogłoszenie wyroku poprzez zwięzłe przytoczenie rozstrzygnięcia i zastosowanych przepisów należy przyjąć, że ewentualna rozbieżność pomiędzy wersją ogłoszoną, a odzwierciedloną wówczas na piśmie (oczywiście jeśli taka istniała w chwili ogłaszania), wydaje się przemawiać za odstąpieniem od oceny takiej sytuacji na gruncie bezwzględnych podstaw odwoławczych. Nie dotyczy to oczywiście przypadków ogłoszenia innego orzeczenia, niż sporządzone i podpisane przez sędziów, albowiem wówczas faktycznie nie dojdzie w ogóle do jego ogłoszenia. Wprowadzane jednak zmiany legislacyjne dotyczące promulgacji wyroku nadają siłą rzeczy większe znaczenie prawne wersji orzeczenia sporządzonej na piśmie. Tym samym dopóki przedstawienie zwięzłego rozstrzygnięcia sądu oraz informacji o zastosowanych przepisach karnych będzie się pokrywało z istotą treści pisemnego orzeczenia w odniesieniu do wskazanych elementów (spełniając warunek ogłoszenia), to właśnie jego precyzyjne brzmienie będzie kreowało wydany w sprawie wyrok, nie zaś wersja np. „niedokładnie streszczona”.

VI.9.g. Zakończenie rozprawy głównej.

W przyjętym modelu rozprawy głównej nie wyodrębniono wprost czynności jej zakończenia. Powiązanie przepisów regulujących etap wyrokowania z przepisami ogólnymi kodeksu postępowania karnego prowadzi do wniosku, że zakończenie rozprawy głównej następuje po ogłoszeniu wyroku i ewentualnym podaniu ustnie najważniejszych jego motywów oraz po pouczeniu o środku odwoławczym.

¹⁷⁴⁴ Zob. szerzej na ten temat J. Kasiński, Głos w kwestii publicznego ogłoszenia ..., s. 277.

Czynność ogłoszenia wyroku/przedstawienia ustnych motywów wyroku oraz możliwego zdania odrębnego dopełnia wymagane przez art. 100§8 k.p.k. (por. art. 16§1i2 k.p.k.) pouczenie przez przewodniczącego obecnych na rozprawie uczestników postępowania o przysługującym im prawie do zaskarżenia wyroku.

W przypadku, kiedy oskarżony jest tymczasowo aresztowany po promulgacji wyroku na rozprawie głównej (w zależności od treści wyroku, jak też tego, czy jest on pozbawiony wolności w innej sprawie)powinno w tej fazie rozprawy również nastąpić: niezwłoczne zarządzenie zwolnienia oskarżonego (w razie uniewinnienia, umorzenia, warunkowego umorzenia, zawieszenia wykonania kary lub orzeczenia innej kary niż pozbawienie wolności -art. 264§1 k.p.k.), bądź też wydanie postanowienia co do dalszego stosowania tymczasowego aresztowania (art. 264§2 k.p.k.) i ewentualne pouczenie obecnych o terminie, formie i sposobie zaskarżenia tego orzeczenia (art. 100§1i8 k.p.k.).

Mimo braku dosłownego uregulowania w tym przedmiocie należy podzielić wyrażany przez przedstawicieli nauki przedmiotu pogląd, że postępowanie sądowe powinno kończyć ogłoszenie przez przewodniczącego, że zamyka rozprawę główną¹⁷⁴⁵.

¹⁷⁴⁵ K. Dudka, H. Paluszkiwicz, Postępowanie karne....., s. 404.

Rozdział VII. Rozprawa główna prowadzona w trybie zdalnym.

VII.1. Zagadnienia wstępne; rozprawa na odległość – rys historyczny.

Rozprawa główna, jak już wyjaśniono, konwencjonalnie utożsamiana jest z rozstrzygnięciem sprawy przez sąd pierwszej instancji w konkretnym składzie oraz w oznaczonym czasie i miejscu. Takie definiowanie omawianego forum orzekania co miejsca odbywania się rozprawy – sala rozpraw – w związku z pojawieniem się w ramach postępowania karnego unormowań umożliwiających prowadzenie rozprawy lub jej fragmentów na odległość, gdzie kontakt pomiędzy uczestnikami postępowania odbywa się przez urządzenia pozwalające na przekaz obrazu i dźwięku, wymaga obecnie zredefiniowania. Istotą bowiem rozprawy odbywanej zdalnie jest to, że przeprowadzane w jej toku czynności, w tym w ramach przewodu sądowego, odbywają się w tym samym czasie, ale w różnych miejscach. Taki sposób prowadzenia rozprawy znany jest Kodeksowi postępowania karnego od 12 listopada 2011r., kiedy to w sprawach rozpoznawanych w postępowaniu przyspieszonym (w celu zwalczania przede wszystkim przestępczości stadionowej) możliwość prowadzenia rozprawy głównej zdalnie, nazywanej odmiejscowioną¹⁷⁴⁶, wprowadziła Ustawa z 31 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych oraz niektórych innych ustaw¹⁷⁴⁷. Unormowania Kodeksu postępowania karnego dotyczące postępowania przyspieszonego uzupełniono wówczas o przepisy art. 517b § 2a - 2d, art. 517c § 2a, art. 517d § 1a, art. 517ea, umożliwiające prowadzenie rozprawy w dwóch różnych miejscach (pobytu oskarżonego i w siedzibie sądu), skomunikowanych urządzeniami umożliwiającymi przekazywanie obrazu i dźwięku. Tym samym w ramach postępowania

¹⁷⁴⁶ Uzasadnienie projektu Ustawy o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych oraz niektórych innych ustaw z 31 sierpnia 2011 r. (druk sejmowy nr 428), orka.sejm.gov.p ., J. Kosowski Rozprawa „odmiejscowiona”, Pr.I Pr. 1 , 2012, s. 37, K. Eichstaedt [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 517(b),

¹⁷⁴⁷ Ustawa ta (Dz. U. Nr 217, poz. 1280) miała przede wszystkim na celu zagwarantowanie środków prawnych do działań na rzecz poprawy bezpieczeństwa w czasie imprez masowych, w tym przede wszystkim w związku z planowanymi wówczas w Polsce Mistrzostwami Europy w piłce nożnej (EURO 2012). Stanowiła ona element tzw. Pakietu UEFA EURO 2012.

przyśpieszonego¹⁷⁴⁸ stało się możliwe odstępianie od doprowadzenia zatrzymanego podejrzanego (nazwanego w art. 517b§1i2a k.p.k. sprawcą) do siedziby sądu w ciągu 48 godzin od ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa, bądź bezpośrednio potem, pod warunkiem zapewnienia jego zdalnego uczestnictwa w czynnościach sądowych¹⁷⁴⁹. W tej sytuacji zatrzymanego oskarżonego nie doprowadza się fizycznie do siedziby sądu, a jego „przekazanie do dyspozycji sądu” następuje z chwilą wpłynięcia wniosku o rozpoznanie sprawy (zastępującego akt oskarżenia). Oskarżony ten uczestniczy następnie w rozprawie (posiedzeniu) przy użyciu urządzeń technicznych, w ramach bezpośredniego przekazu obrazu i dźwięku. W czasie tych czynności w miejscu pobytu oskarżonego przebywa referendarz sądowy lub asystent sędziego, jak też obrońca oskarżonego i tłumacz, jeśli zostali ustanowieni (art. 517b§2a-2d k.p.k.). o wpłynięciu wniosku o rozpoznanie sprawy prezes sądu lub sąd zawiadamia oskarżonego oraz jego obrońcę wyznaczając im czas na przygotowanie się do obrony. Oskarżonemu umożliwia się kontakt z obrońcą pod nieobecność osób postronnych, jednocześnie mają oni prawo nieskrępowanego przeglądania akt sprawy, których uwierzytelnione kopie pozostawia się w miejscu przebywania oskarżonego. Niezależnie od tego oskarżonemu oraz jego obrońcy podlegają doręczeniu przez funkcjonariusza Policji odpisy wniosku o rozpoznanie sprawy, ponadto uwierzytelnione kopie wszystkich dokumentów stanowiących materiał dowodowy przekazany do sądu (art. 517d § 1a, art. 517e§1a k.p.k.). Co istotne, w przypadku rozprawy głównej prowadzonej w tym trybie (na odległość), wyłączona jest możliwość skutecznego składania przez strony lub ich przedstawicieli procesowych pisemnych wniosków. Wnioski takie, bądź inne oświadczenia, czy czynności procesowe mogą być formułowane przez nich wyłącznie ustnie poprzez ich zgłoszenie w czasie rozprawy lub

¹⁷⁴⁸ Postępowanie przyśpieszone w trybie publicznoskargowym dotyczy spraw, w których prowadzi się dochodzenie, jeżeli sprawcę (domniemanego) ujęto na gorącym uczynku popełnienia przestępstwa bądź bezpośrednio potem, a następnie w ciągu 48 godzin od zatrzymania doprowadzono go do sądu, przekazując wraz z wnioskiem o rozpoznanie sprawy w postępowaniu przyspieszonym ponadto także w sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego, jeżeli miały one charakter chuligański (art. 517b§1i2 k.p.k.). Stawiennictwo oskarżyciela publicznego na rozprawie nie jest obowiązkowe, jeśli w niej nie uczestniczy zarzuty oskarżenia są odczytywane przez protokolanta (art. 517a§2 k.p.k.).

¹⁷⁴⁹ Można także odstąpić od zatrzymania i przymusowego doprowadzenia do sądu podejrzanego lub zwolnić go, zobowiązując do stawienia się w sądzie w okresie nieprzekraczającym 72 godzin od chwili zatrzymania albo oddania sprawcy w ręce Policji, ze skutkiem wezwania. Wniosek o rozpoznanie wraz z materiałem dowodowym należy wówczas przekazać sądowi w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania albo oddania sprawcy w ręce Policji, chyba, że termin ten upływa w dniu wolnym od pracy – to wówczas w najbliższym dniu roboczym, aby umożliwić sądowi przystąpienie do rozpoznania sprawy przed upływem 72 godzin od chwili zatrzymania albo oddania sprawcy w ręce Policji (art. 517b§3 k.p.k.).

posiedzenia do protokołu. o treści wszelkich uprzednio złożonych pism procesowych, załączonych do akt sprawy od chwili przekazania do sądu wniosku o rozpoznanie sprawy, sąd informuje oskarżonego i jego obrońcę przy najbliższej czynności procesowej, a na żądanie któregośkolwiek z nich jest zobligowany do odczytania treści tych pism (art. 517ea§1 k.p.k.). Ewentualne pisma procesowe oskarżonego, czy jego obrońcy, których nie można było przekazać do sądu, mogą oni odczytać na rozprawie, przez co przybierają one wymaganą dla czynności formę ustną (art. 517ea§2 k.p.k.). Konieczność zarządzenia przerwy w rozprawie (w rozumieniu art. 401 k.p.k.) lub zmiana trybu postępowania wyłącza zdalny udział oskarżonego w dalszej części rozprawy (art. 517ga k.p.k.)

Ta sama wymieniona powyżej nowelizacja pośrednio zmodyfikowała przewidziany w art. 177§1 k.p.k. ogólny obowiązek stawiennictwa świadka w siedzibie organu prowadzącego dane postępowanie w celu złożenia zeznań. Wprowadziła ona bowiem generalną możliwość przesłuchania świadka na odległość poprzez zastosowanie środków technicznych transmitujących dźwięk i obraz (zmiana brzmienia art. 177 § 1a k.p.k.). Do tej pory przesłuchanie świadka w miejscu innym niż siedziba organu prowadzącego postępowanie było możliwe: w miejscu jego zamieszkania, jeśli nie mógł się stawić z powodu choroby lub innej niedającej się pokonać przeszkody - w trybie art. 177§2 k.p.k., bądź też przez sąd wezwany, przeważnie w jego siedzibie, jeśli świadek nie stawił się z powodu przeszkód zbyt trudnych do usunięcia - na podstawie art.396§2 k.p.k. Należy tu dodać, że od 1 lipca 2003r. Kodeks postępowania karnego przewidywał już w art. 177§1a¹⁷⁵⁰ możliwość przesłuchania świadka na odległość z wykorzystaniem środków technicznych służących porozumiewaniu się, tym samym chociażby transmitujących dźwięk (mogło to dotyczyć świadków, o których mowa w § 2 art. 177 i w art. 396 § 2 k.p.k. ; odnośnie do świadka anonimowego podobne unormowanie przewidywał art. 184 § 3 i 4 k.p.k.). Brak było jednak w ogóle możliwości przeprowadzenia tej czynności bezpośrednio na rozprawie głównej, gdyż przesłuchanie na odległość mógł przeprowadzić jedynie sąd wezwany lub sędzia wyznaczony¹⁷⁵¹. W przypadku art.177§1a k.p.k. w brzmieniu od 12 listopada 2011r., odmiennie niż w przypadku czynności wykonywanej w drodze tzw. pomocy prawnej przesłuchanie

¹⁷⁵⁰ Przepis art. 177§1a k.p.k został wprowadzony Ustawą z 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku anonimowym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. Nr 17, poz. 155).

¹⁷⁵¹ T. Grzegorzczak [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wyd. III, Kraków 2003, Lex-stan prawny 1 stycznia 2004, art. 177.

przeprowadza organ prowadzący dane postępowanie, tym samym w postępowaniu jurysdykcyjnym sąd, przed którym sprawa się toczy. Dotyczący tej fazy postępowania (sądowego), określony w tym przepisie wymóg jednoczesnego przebywania w czasie czynności w miejscu pobytu przesłuchiwanego świadka referendarza sądowego, asystenta sędziego lub urzędnika sądowego, ma jedynie charakter organizacyjno-techniczny. Osoba ta reprezentująca organ, w siedzibie którego stawił się świadek, jest bowiem jedynie odpowiedzialna za sprawdzenie jego tożsamości oraz ma za zadanie czuwać nad prawidłowym przekazem dźwięku i obrazu¹⁷⁵². Omawiane unormowanie umożliwia zdalne przesłuchanie każdego świadka (tym samym biegłego, tłumacza, czy specjalistę, do których ma również zastosowanie przez art. 197§3 k.p.k., art. 204§3 i art. 206§1i2 k.p.k.) we wszystkich sprawach, nie formułując dodatkowych wymogów uzasadniających odstępstwo od „tradycyjnej” formy „bezpośredniego” przesłuchania w siedzibie organu prowadzącego postępowanie. Przesłuchanie w tym trybie odbywające się przy pomocy środków transmitujących bezpośrednio dźwięk i obraz, umożliwia zatem właściwemu sądowi, stronom, ich przedstawicielom obecnym na rozprawie zadawanie pytań osobie przesłuchiwanej, jak też obserwowanie jej zachowania w czasie trwania całej czynności.

Od 27 stycznia 2014r. wprowadzony został wymóg przesłuchania w trybie art. 177§1 a k.p.k. świadków, o których mowa w art. 185b§2 i 185c§3 k.p.k., jeśli obecność oskarżonego mogłaby oddziaływać krępująco na ich zeznania lub wywierać negatywny wpływ na ich stan psychiczny. Dotyczy to: małoletniego świadka, który ukończył 15 lat, w sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub określone w rozdziałach XXV i XXVI Kodeksu karnego, (art. 185b§2 k.p.k. z zastrzeżeniem §3, że przepisu tego nie stosuje się do współdziałającego lub osoby której czyn pozostaje w związku z czynem zabronionym, którego dotyczy sprawa) oraz pokrzywdzonego przestępstwami z art. 197-199 k.k., jeśli zachodzi konieczność jego ponownego przesłuchania, a złożył on wniosek o taki tryb przesłuchania (art. 185c§3 k.p.k.).¹⁷⁵³

¹⁷⁵² L. K. Paprzycki [w:] J. Grajewski, S. Steinborn, L. K. Paprzycki, Komentarz aktualizowany do art. 1-424 Kodeksu postępowania karnego, LEX/el. 2015, art. 177, M. Kurowski [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 177.

¹⁷⁵³ Zmiany wprowadzone ustawą z 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz ustawy - Kodeks postępowania karnego (Dz. U. poz. 849).

Od 8 kwietnia 2015r.¹⁷⁵⁴ w trybie art. 390§3 k.p.k.¹⁷⁵⁵, w sytuacji o jakiej mowa w §2 tego przepisu, to jest w szczególnym przypadku istnienia obawy, że obecność oskarżonego na rozprawie głównej mogłaby oddziaływać krępująco na przesłuchiwanego współoskarżonego, świadka czy biegłego, przewodniczący zamiast zarządzenia opuszczenia sali rozpraw przez oskarżonego na czas trwania tej czynności może przeprowadzić omawiane przesłuchanie w jego obecności, lecz przy użyciu urządzeń transmitujących jednocześnie dźwięk i obraz (w miejscu przebywania świadka, biegłego lub współoskarżonego przebywa referendarz sądowy, asystent sędziego lub urzędnik sądowy).

Jak już wyjaśniono, wprowadzony uprzednio przepis art. 177§1a k.p.k. umożliwił we wszystkich sprawach zdalne przesłuchanie świadka (biegłego, specjalisty, tłumacza), nie limitując w zasadzie przypadków uzasadniających wykorzystanie tej instytucji. Przepis art. 390§3 k.p.k. odnosi się także do współoskarżonego, jeśli bezpośrednia obecność oskarżonego mogłaby na jego wyjaśnienia działać deprymująco. Wskazana norma ma zatem w omawianym aspekcie charakter gwarancyjny nie tylko dla wymienionych osób przesłuchiwanym, ale i dla oskarżonego, bowiem w razie zaistnienia sytuacji mogącej uzasadniać przeprowadzenie czynności ich przesłuchania pod nieobecność oskarżonego, powinno się rozważyć, czy nie wystarczające w tym zakresie będzie przeprowadzenie wideokonferencji z jego udziałem tak, aby odbyło się to bez uszczerbku do prawa oskarżonego do uczestnictwa w rozprawie.

Nowelizacja zmieniająca Kodeks postępowania karnego z dniem 1 lipca 2015r.¹⁷⁵⁶ poszerzyła katalog przypadków umożliwiających przeprowadzenie zdalnych czynności na rozprawie głównej. Tym razem dotyczyło to przesłuchania oskarżonego na odległość, z jednoczesnym bezpośrednim przekazem dźwięku i obrazu poprzez wykorzystanie urządzeń technicznych, wymienionych w art. 177 § 1a k.p.k. Regulacja odniosła się do

¹⁷⁵⁴ Przepis ten został wprowadzony przez Ustawę z 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz. U. z 2015 r. poz. 21).

¹⁷⁵⁵ Unormowanie to zostało dodane w ramach implementacji dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z 25.10.2012 r. ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dz.Urz. WE L 315, s. 57) oraz dyrektywy Parlamentu Europejskiego Rady 2011/99/UE z 13.12.2011 r. w sprawie europejskiego nakazu ochrony (Dz.Urz. UE L 338, s. 2) – tak też D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 390.

¹⁷⁵⁶ Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1247).

przypadków objętych art. 377§1 i 3 k.p.k., to jest prowadzenia postępowania pod nieobecność oskarżonego, który wprawił się w zawiniony przez siebie stan, powodujący niezdolność do udziału w rozprawie lub w posiedzeniu, w których jego udział jest obowiązkowy lub zawiadomiony o nich oświadczył, że nie weźmie w nich udziału, bądź też uniemożliwił swoje doprowadzenie na nie albo zawiadomiony o nich osobiście nie stawiał się na nie bez usprawiedliwienia. Jeśli oskarżony taki nie złożył jeszcze wyjaśnień przed sądem, podlegały odczytaniu poprzednio złożone przez niego wyjaśnienia albo przesłuchiwało się go przez sędziego wyznaczonego lub sąd wezwany w trybie art. 396 § 2 k.p.k. Aktualnie w myśl art. 377§4 k.p.k. możliwe jest także przeprowadzenie przesłuchania przez sąd, przed którym toczy się postępowanie, lecz na odległość przy użyciu urządzeń technicznych transmitujących dźwięk i obraz wymienionych w art. 177§1a k.p.k. Brzmienie powołanego art. 377§4 k.p.k. wskazuje jednakże, że przesłuchanie oskarżonego w omawianej sytuacji w trybie zdalnym, oprócz sądu orzekającego może także przeprowadzić sędzia wyznaczony, jak i sąd wezwany¹⁷⁵⁷.

Przełomowy charakter, jeśli chodzi o możliwość prowadzenia rozprawy głównej w formie zdalnej, miała ustawa z 19 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19¹⁷⁵⁸, która zmodyfikowała przepis art. 374 k.p.k., wprowadzając od 24 czerwca 2020r. generalną możliwość prowadzenia rozprawy „na odległość”, także poza postępowaniem przyśpieszonym i nie tylko wobec oskarżonego. Nowelizacja ta uzupełniła jednocześnie art. 177 k.p.k. o paragraf 1b, w praktyce rozszerzając możliwe przypadki przesłuchania świadków (biegłych, specjalistów) na odległość, w trybie art. 177§1a k.p.k. poprzez ułatwienie przeprowadzenia tej czynności wobec osób pozbawionych wolności lub przebywających za granicą. Od tej pory przesłuchanie świadków przez wykorzystanie środków przekazujących bezpośrednio obraz i dźwięk stało się faktycznie możliwe nie tylko wówczas, kiedy w miejscu przebywania osoby przesłuchiwanej przebywa i bierze w czynności udział: referendarz sądowy, asystent sędziego bądź urzędnik zatrudniony w sądzie, właściwym według miejsca pobytu świadka, ale także funkcjonariusz Służby Więziennej - jeżeli przesłuchanie dotyczy

¹⁷⁵⁷ P. Rogoziński [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów, red. S. Steinborn, LEX/el. 2016, art. 377.

¹⁷⁵⁸ Dz.U.2020.1086.

osadzonego w zakładzie karnym (areszcie śledczym), czy też urzędnik konsularny, jeśli chodzi o obywatela polskiego przebywającego za granicą.¹⁷⁵⁹

Z uzasadnienia projektu wymienionej ustawy¹⁷⁶⁰ wynika, że przedmiotowa nowelizacja miała za zadanie rozszerzenie możliwości przeprowadzania wybranych czynności postępowania karnego na odległość w celu zwielokrotnienia jego szybkości, redukcji kosztów i zmniejszenia uciążliwości ponoszonych przez uczestników procesu w związku z koniecznością ich stawiennictwa w siedzibie sądu, ograniczając wobec nich oraz osób reprezentujących organ procesowy zagrożenia wynikające z epidemii. Dotychczasowe rozwiązania, w ocenie projektodawców były w powyższym zakresie niewystarczające i nie uwzględniały stopnia rozwoju technologicznego, jeżeli chodzi o aktualne metody zdalnego komunikowania się.

Należy w tym miejscu podkreślić, że pomimo tytułowego związku przedmiotowej ustawy z pandemią COVID-19, dokonana przez nią nowelizacja art. 374 k.p.k., umożliwi przeprowadzenie rozprawy głównej na odległość wobec stron, bez konieczności jednoczesnego wystąpienia trudności czy zagrożeń związanych z sytuacją epidemiczną lub inną o szczególnym charakterze. Tym samym forma rozprawy zdalnej, możliwej do przeprowadzenia w każdego rodzaju sprawie, została wprowadzona do

¹⁷⁵⁹ Ta sama ustawa z 19 czerwca 2020 r. znowelizowała art. 250 k.p.k. dotyczący posiedzenia w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania. Poprzez dodanie do wymienionego przepisu §3b-3h posiedzenie to w stosunku do podejrzanego (oskarżonego) może się odbywać analogicznie jak rozprawa – na odległość. Rozwiązanie to umożliwia odstępnie od sprowadzenia podejrzanego do sądu, jeżeli zostanie zapewniony jego udział w posiedzeniu (w szczególności złożenie przez niego wyjaśnień) przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających zdalną komunikację przez transfer dźwięku i obrazu (nie dotyczy to podejrzanego/oskarżonego głuchego, niemego lub niewidomego – art.250§3f k.p.k.). Wówczas w posiedzeniu tym, w miejscu przebywania podejrzanego bierze udział referendarz sądowy bądź asystent sędziego, lub funkcjonariusz Służby Więziennej - jeśli podejrzany przebywa w zakładzie karnym lub areszcie śledczym (art. 250§3c k.p.k.). obrońca podejrzanego bierze udział w posiedzeniu podobnie jak w przypadku rozprawy w miejscu przebywania podejrzanego chyba, że sam stawi się w sądzie lub też sąd zobowiąże go do udziału w posiedzeniu w budynku sądu w celu zapobieżenia możliwości nierozstrzygnięcia wniosku w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania przed upływem dopuszczalnego czasu zatrzymania oskarżonego (art. 250 § 3d k.p.k.). W przypadku przebywania obrońcy w sądzie na wniosek jego lub podejrzanego (oskarżonego) sąd może zarządzić przerwę na oznaczony czas w celu umożliwienia im kontaktu telefonicznego (art. 250 § 3e k.p.k.). Tłumacz może wziąć udział w posiedzeniu także przebywając w miejscu pobytu podejrzanego (art. 250§3g k.p.k.). Przepisy art. 517ea mają także i w tym przypadku odpowiednie zastosowanie (art. 250§3h k.p.k.).

¹⁷⁶⁰ Uzasadnienie projektu rządowego z 22 maja 2020r. Ustawy o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych na zapewnienie płynności finansowej przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o zmianie niektórych innych ustaw RM-10-35-20, Druk Sejmowy nr 382, Sejm VIII Kadencji, Warszawa 2020, s.25-26.

Kodeksu postępowania karnego, nie jako instytucja doraźna, lecz o charakterze samoistnym i trwałym¹⁷⁶¹.

Prowadzenie rozprawy w trybie zdalnym w oparciu o znowelizowany art. 374 k.p.k., podobnie jak w przypadku rozprawy odmiejscowionej, dotyczącej postępowania przyśpieszonego, sprowadza się do tego, że w jej trakcie członkowie składu orzekającego obecni są na sali rozpraw, zaś poszczególne lub wszystkie strony, jak też obrońca oskarżonego mogą wówczas przebywać w innych miejscach, skomunikowanych urządzeniami transmitującymi jednocześnie dźwięk i obraz. Sytuacja procesowa poszczególnych uczestników postępowania w zakresie możliwości stosowania wobec nich tej instytucji jest jednak zróżnicowana. Jej stosowanie nie doznaje natomiast żadnych ograniczeń, jeśli chodzi o przedmiot postępowania, fazę rozprawy głównej, czy rodzaj przeprowadzanych czynności w jej toku.

Niewątpliwie specyficzne uprawnienia w zakresie rozprawy zdalnej ustawodawca przewidział dla prokuratora, bowiem zgodnie z art. 374§3 k.p.k. w przypadku złożenia przez niego wniosku o jego zdalny udział w tym forum, gdy jest to możliwe technicznie, przewodniczący wyraża zgodę na uczestnictwo tego oskarżyciela w rozprawie głównej poprzez wykorzystanie urządzeń bezpośrednio przekazujących dźwięk i obraz. W omawianym przepisie wymieniony jest jedynie prokurator, tym samym należy przyjąć, że tylko ten oskarżyciel publiczny jest uprawniony do zdalnego udziału w rozprawie głównej. Jeśli chodzi zaś o oskarżonego, oskarżyciela posiłkowego i oskarżyciela prywatnego, to aby mogli oni brać udział w rozprawie na odległość, podstawowym i niezbędnym warunkiem jest to, aby byli oni pozbawieni wolności. Tylko wówczas, bowiem jak wynika z art. 374§4 k.p.k., o ile zostanie zapewniony ich udział w rozprawie

¹⁷⁶¹ Przedmiotowa Ustawa o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19 z 19 czerwca 2020r. (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 171) w przepisach przejściowych i końcowych zawiera regulację (art. 83 ust.1) przewidującą, że w czasie obowiązywania stanu zagrożenia epidemicznego bądź epidemii przewodniczący może zarządzić przeprowadzenie rozprawy zdalnej według innych zasad niż opisane w art. 374§3lub4 k.p.k., w ten sposób , że strony, obrońcy lub pełnomocnicy będą w niej uczestniczyć przy wykorzystaniu urządzeń technicznych, transmitujących jednocześnie dźwięk i obraz przebywając w pomieszczeniu lub w pomieszczeniach sądu, przystosowanych do przeprowadzenia w tym trybie rozprawy. Przepisy art. 374 § 3–8 i art. 517ea k.p.k. stosuje się odpowiednio (art. 83 ust. 2). Z tym jednak zastrzeżeniem, że nie ma tu wymogu złożenia przez prokuratora wniosku o jego zdalny udział, jak też pozostałe strony nie muszą być pozbawione wolności. W przypadku omawianego uregulowania rozprawa zdalna, którą przewodniczący może zarządzić w każdej sprawie (bez ograniczeń podmiotowych i przedmiotowych) odbywa się w budynku sądu, lecz w różnych jego pomieszczeniach. Zob. D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 374, (pkt 35).

na odległość przy użyciu urządzeń technicznych, transmitujących obraz i dźwięk, przewodniczący może „zwolnić” wymienione strony „z obowiązku stawiennictwa”. W takiej zaś sytuacji w rozprawie bierze udział w miejscu przebywania strony referendarz sądowy lub asystent sędziego, zatrudniony w sądzie, w którego okręgu ta przebywa (art. 374§5 k.p.k.). obrońca w przypadku prowadzenia rozprawy zdalnej wobec oskarżonego uczestniczy w niej na odległość przebywając w tym samym miejscu co oskarżony, bądź też (inaczej niż w przypadku rozprawy odmiejscowionej), stawia się na sali rozpraw (art. 374§6 k.p.k.). W drugiej z wymienionych sytuacji, kiedy obrońca oskarżonego nie przebywa razem z oskarżonym, sąd na wniosek oskarżonego lub obrońcy może zarządzić przerwę w rozprawie, oznaczając jej kontynuację tego samego dnia w celu umożliwienia im telefonicznego kontaktu. Wniosek taki nie podlega uwzględnieniu, jeśli w sposób oczywisty nie jest on wykorzystywany w ramach realizacji prawa do obrony, a zwłaszcza wówczas, kiedy ma on na celu zakłócenie lub bezzasadne przedłużenie rozprawy (art. 374§7 k.p.k.). Jeżeli zachodzi potrzeba udziału tłumacza w rozprawie, w której którakolwiek ze stron pozbawionych wolności bierze udział zdalny, tłumacz przebywa w miejscu pobytu oskarżonego niewładającego w wystarczającym stopniu językiem polskim lub wraz z osobą głuchą lub głuchoniemą, z którą porozumiewanie się za pomocą pisma jest niewystarczające (o jakiej mowa w art. 204 § 1 pkt 1 k.p.k.), chyba że przewodniczący zarządzi inaczej (art. 374§8 k.p.k.). Przepisy art. 517ea k.p.k. dotyczące rozprawy odmiejscowionej w postępowaniu przyśpieszonym mają tu odpowiednie zastosowanie (art. 374§9 k.p.k.). Tym samym, jeśli oskarżony, oskarżyciel prywatny lub posiłkowy bierze udział w rozprawie głównej zdalnie pozostali uczestnicy postępowania uprawnieni są do składania wniosków, oświadczeń i wszelkich czynności procesowych tylko w formie ustnej, zgłaszając je do protokołu. o ile któryś z nich złoży wniosek lub oświadczenie pisemnie, przewodniczący powinien nakazać mu odczytanie wniosku z pouczeniem, że odmowa odczytania będzie równoznaczna z pominięciem wniosku lub oświadczenia.¹⁷⁶² Jeśli od chwili wniesienia aktu oskarżenia do akt wpłynęłyby jakiegokolwiek pisma procesowe sąd, przy najbliższej czynności procesowej, informuje o ich treści podmioty wobec których rozprawa prowadzona jest zdalnie, przy czym na żądanie każdego z nich jest zobligowany do ich odczytania. Pisma procesowe strony pozbawionej wolności uczestniczącej w rozprawie na odległość, których nie można było

¹⁷⁶² J. Mierzwińska-Lorencka, E-rozprawa w sprawach karnych w związku z regulacjami z tarczy 4.0, LEX/el. 2020, (teza 10).

przekazać do sądu, mogą być przez nią odczytane na rozprawie wywołując skutek procesowy tych czynności jako dokonanych w wymaganej formie ustnej (art. 374 § 9 w zw. z art. 517ea § 2 k.p.k.).

Jak już wskazano przeprowadzenie rozprawy w trybie zdalnym polega na tym, że odbywa się ona w co najmniej dwóch różnych miejscach skomunikowanych łącznie audiowizualnymi. Połączenie ma się odbywać za pomocą urządzeń technicznych umożliwiających udział uczestników rozprawy na odległość (przebywających w innym miejscu niż członkowie składu orzekającego) poprzez równoczesny przekaz dźwięku i obrazu. Przepisy art. 374§3-9 k.p.k. nie wskazują rodzaju urządzeń, które mogą być wykorzystywane do transmisji dźwięku i obrazu, ani warunków technicznych jakie one muszą spełniać, jeśli chodzi np. o sposób, czy jakość połączenia¹⁷⁶³. W praktyce będzie to łącze internetowe, za pomocą którego wszyscy uczestnicy są skomunikowani ze sobą poprzez dźwięk i obraz . Choć nie jest to sprecyzowane w omawianym przepisie należy przyjąć, że bezpośrednia transmisja obrazu i dźwięku, aby spełnić warunek zapewnienia udziału stron w czynnościach na odległość, musi zapewniać łączną komunikację wszystkich podmiotów uczestniczących w rozprawie zdalnej. Tym samym obraz i dźwięk ze wszystkich czynności sądowych (wypowiedzi, oświadczeń osób przesłuchiwanymi, zabierających głos, dowodów poddawanych oględzinom) powinien być równocześnie transmitowany (widzialny i słyszalny) dla wszystkich uczestników rozprawy jednocześnie. Tym samym, jeśli np. w stosunku do oskarżonego i prokuratora jest prowadzona rozprawa zdalnie, zarówno skład sądu, osoby przebywające na sali rozpraw (w tym np. obrońca), jak i każda ze stron przebywających w innych miejscach powinny mieć możliwość obserwacji i słyszenia wszystkich pozostałych uczestników, jak też zabierania głosu. Dodawszy do tego możliwość przesłuchania w ramach takiej rozprawy świadków (biegłych, specjalistów) na odległość, w trybie art. 177§1a k.p.k., także i te osoby muszą być ze stronami i sądem skomunikowane łączem audiowizualnym. W przeciwnym przypadku nie będzie bowiem można uznać, że udział stron w stosunku do których rozprawa jest prowadzona zdalnie jest zapewniony w sposób wymagany art. 337§3 lub 4 k.p.k. Nie trudno zatem wyobrazić sobie sytuację, kiedy połączenie w trakcie rozprawy zostanie przerwane lub transmisja tak zniekształcona, że cel instytucji trudno będzie do zrealizowania. Tego rodzaju okoliczności, jeśli będą dotyczyły oskarżonego,

¹⁷⁶³ Zob. J. Mierzwińska-Lorencka, E-rozprawa w sprawach karnych w związku z regulacjami z tarczy 4.0, LEX/el. 2020, (teza 7).

którego obecność była obowiązkowa (w rozumieniu art. 374§1a k.p.k. lub na mocy decyzji sądu/przewodniczącego) mogą powodować w skrajnych przypadkach nawet zaistnienie bezwzględnej przyczyny odwoławczej, jeśli skutkowałoby to wspomnianym już rozpoznaniem sprawy podczas nieobecności oskarżonego (art. 439§1 pkt 11 k.p.k.).

Ustawodawca różnicuje pozycję poszczególnych stron (ich przedstawicieli procesowych) w zakresie kryteriów, które muszą być spełnione jeśli chodzi o możliwość brania przez nie udziału w rozprawie na odległość. Jednocześnie, co do zasady (inaczej jest jedynie w przypadku oskarżonego i jego obrońcy), przesłanki zdalnego uczestnictwa konkretnych osób są niezależne względem siebie.

Przyjęte rozwiązanie nie przewiduje w ogóle możliwości prowadzenia rozprawy na odległość wobec innych uczestników postępowania, występujących w charakterze *quasi* stron w postaci: pokrzywdzonego (art. 49 k.p.k.) niewystępującego jako oskarżyciel posiłkowy lub prywatny (art. 53 k.p.k., art. 59 k.p.k.), przedstawiciela społecznego (art. 90§1 k.p.k.), podmiotu zobowiązanego do zwrotu korzyści lub jej równowartości pozyskanej w związku z popełnieniem czynu zabronionego (art. 91a§1 k.p.k.), czy też właściciela przedsiębiorstwa zagrożonego przepadkiem z art. 44a§2 k.k.(art. 91b k.p.k.).

VII.2. Zdalne uczestnictwo prokuratora w rozprawie głównej.

Jak już wielokrotnie sygnalizowano, prokurator w postępowaniu sądowym jako oskarżyciel publiczny jest stroną szczególnie uprzywilejowaną, co też wyraźnie zostało uwypuklone w przypadku rozprawy w trybie zdalnym. Udział prokuratora w rozprawie głównej w formie wideokonferencji może się odbywać bez względu na to, czy zachodzą warunki do takiego trybu, wobec któregośkolwiek z pozostałych podmiotów uprawnionych do udziału w tym forum. Art. 374§3 k.p.k. wyłącza możliwość uczestnictwa w rozprawie na odległość innych tzw. nieprokuratorskich oskarżycieli publicznych, o jakich mowa w art. 45§2 k.p.k.¹⁷⁶⁴. Analizowana norma nie pozostawia także wątpliwości interpretacyjnych co do tego, że jeśli nie stoją temu na przeszkodzie

¹⁷⁶⁴ §1i2 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 września 2015 r. w sprawie organów uprawnionych obok Policji do prowadzenia dochodzeń oraz organów uprawnionych do wnoszenia i popierania oskarżenia przed sądem pierwszej instancji w sprawach, w których prowadzono dochodzenie, jak również zakresu spraw zleconych tym organom (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 522).

względy techniczne, w przypadku zażądania przez prokuratora, aby mógł on uczestniczyć w rozprawie głównej na odległość, wykorzystując równoczesną transmisję dźwięku i obrazu, przewodniczący jest zobligowany do wyrażenia na to zgody. Na przeszkodzie może tu zatem faktycznie stać jedynie brak możliwości technicznych po stronie sądu lub np. prokuratury do nawiązania komunikacji z jednoczesnym przekazem obrazu i dźwięku. Uprawnienie prokuratora do złożenia takiego wniosku nie jest zależne od tego, czy jego udział w rozprawie głównej ma charakter obowiązkowy, czy też nie (art. 46§1i2 k.p.k.). Tym samym może on wnosić o swój zdalny udział w rozprawie głównej w każdej sprawie, w tym w zakresie każdego jej terminu. Jednocześnie wniosku tego nie musi w ogóle motywować, bowiem ustawodawca nie sformułował żadnych przesłanek uzasadniających korzystanie przez prokuratora z omawianej instytucji. Skuteczność wniosku prokuratora nie jest zatem uzależniona od dokonywania przez sąd/przewodniczącego oceny jego zasadności, a jedynie od istnienia lub nie przeszkód technicznych. Rozwiązanie przyjęte w art. 374§3 k.p.k. w istocie sprowadza się zatem do tego, że w przypadku istnienia takich możliwości technologicznych, to prokurator decyduje o tym, czy stawi się w siedzibie sądu na sali rozpraw, czy też będzie przebywał wówczas w innym miejscu, uczestnicząc w rozprawie głównej za pośrednictwem urządzeń przekazujących obraz i dźwięk. Może to dotyczyć zarówno sytuacji w jakiej jedynie prokurator będzie brał udział w rozprawie głównej na odległość, jak i wówczas, kiedy będzie się ona odbywała zdalnie w stosunku do innych stron w trybie art. 374 § 4 k.p.k. oraz jednocześnie na wniosek prokuratora także w stosunku do niego na podstawie art. 374 §3k.p.k.

Informując sąd o chęci uczestniczenia w rozprawie na odległość, najczęściej poprzez wykorzystanie internetowej transmisji dźwięku i obrazu, prokurator może w ogóle zaniechać stawiennictwa w sądzie. Przypomnienia wymaga przy tym to, że analogiczne uprawnienie prokurator ma również w zakresie posiedzeń sądu, bowiem art. 374§3-8 k.p.k. i art. 517ea k.p.k. mają do nich odpowiednie zastosowanie, na mocy art. 96a k.p.k.¹⁷⁶⁵.

¹⁷⁶⁵ Art. 96a k.p.k. został dodany przez art. 39 pkt 1 tej samej Ustawy z 19 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19, zmieniającej Kodeks postępowania karnego z dniem 24 czerwca 2020 r. (Dz.U.2020.1086). Odrębna regulacja mająca zastosowanie do zdalnych posiedzeń w przedmiocie tymczasowego aresztowania przewidziana w art. 250§3b-3f k.p.k. została wprowadzona Ustawą z 19 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz

W przypadku wniosku prokuratora, jeśli jest on składany przed rozpoczęciem czynności sądowych, w których pozostałe strony biorą udział zdalny, ma zastosowanie art. 116 k.p.k. (jeśli ustawa nie stanowi inaczej strony mogą składać wnioski na piśmie albo ustnie do protokołu). Tym samym wniosek ten może on sformułować na piśmie przed rozprawą¹⁷⁶⁶. Wniosek prokurator powinien złożyć przed terminem rozprawy, w której zamierza uczestniczyć na odległość.¹⁷⁶⁷

Wypada ponownie zauważyć, że wyposażenie prokuratora w taki instrument procesowy, będący w istocie nie tyle uprawnieniem do złożenia wniosku, lecz do podjęcia przez niego decyzji co do sposobu prowadzenia rozprawy, trudno odnieść do generalnego uprawnienia sądu do dokonywania oceny prawnej i merytorycznej zasadności wniosków stron. Tym bardziej, że te w założeniu powinny mieć równą pozycję w odniesieniu do pozostałych, jeśli chodzi o szanse na uzyskanie pożądanego przez nie rozstrzygnięcia. Sama zaś możliwość składania wniosków o dokonanie czynności procesowych w zakresie postulowanego przez strony przebiegu postępowania, jest ich podstawowym prawem. Przy czym każda ze stron może wykazywać inicjatywę formułując żądania nie tylko w zakresie czynności uzależnionych od jej wniosku, lecz także tych, które organ procesowy może podejmować lub ma obowiązek podejmować z urzędu (art. 9§2 k.p.k.).

W świetle powyższego prokurator jest uprawniony do złożenia co do istoty, wiążącego dla sądu wniosku o swój zdalny udział w rozprawie głównej. Ten zaś może dotyczyć dwóch przypadków: kiedy zachodzą warunki do takiego prowadzenia rozprawy, wobec którejkolwiek z pozostałych stron, jak i wówczas, kiedy prokurator jako jedyny ma uczestniczyć w rozprawie na odległość. Niezależnie od powyższego prokurator może także złożyć wniosek o prowadzenie rozprawy w tym trybie wobec pozostałych jej uczestników w razie zaistnienia wobec nich przesłanek z art. 374§4 k.p.k., na co nie będzie miało wpływu to, czy sam będzie brał udział w niej zdalnie, czy nie.

o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19 (Dz. U. z 2020 r. poz. 1086).

¹⁷⁶⁶ Tak J. Mierzińska-Lorencka, E-rozprawa w sprawach karnych w związku z regulacjami z tarczy 4.0, LEX/el. 2020, (pkt 5).

¹⁷⁶⁷ Zdaniem J. Mierzińskiej-Lorenckiej (E-rozprawa w sprawach karnych w związku z regulacjami z tarczy 4.0, LEX/el. 2020, pkt 5) wniosek o jakim mowa w art. 374§3 k.p.k. prokurator może złożyć bezpośrednio przed rozprawą np. drogą mailową. R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, art. 374, s. 792) zwracają uwagę, że powinno to nastąpić ze stosownym wyprzedzeniem czasowym, wystarczającym do przygotowania jej zdalnego prowadzenia.

Analogicznego uprawnienia pozostałych stron wobec prokuratora nie jest przewidziane. Przewodniczący również nie może z urzędu zarządzić zdalnego udziału w rozprawie prokuratora. Przepis art. 374 § 4 k.p.k. daje bowiem jedynie formalne prawo do wydania zarządzenia odnośnie do zdalnego udziału prokuratora w rozprawie, ale tylko wówczas, kiedy tenże oskarżyciel sam uprzednio zainicjuje taki tryb procedowania poprzez złożenie w tym przedmiocie wniosku¹⁷⁶⁸.

Zauważyć należy, że w przypadku zdalnego udziału prokuratora w rozprawie, w miejscu jego przebywania (w przeciwieństwie do pozostałych stron), art. 374 § 5 k.p.k. nie wymaga obecności urzędnika sądowego w osobie asystenta sędziego lub referendarza sądowego.

Wprowadzone uregulowanie narusza zasadę równości stron, faworyzując tylko jedną, tj. prokuratora.

VII.3. Rozprawa w trybie zdalnym wobec oskarżonego, oskarżyciela posiłkowego i oskarżyciela prywatnego.

Literalne brzmienie art. 374§4 k.p.k. odnoszącego się do innych niż prokurator stron jest na tyle niejednoznaczne, że nakazuje rozważenie, czy a jeżeli tak, to przy spełnieniu jakich przesłanek mogą one skutecznie wnosić o ich zdalny udział w rozprawie głównej i czy, a jeżeli tak, to ewentualnie jakie znaczenie ma w tym zakresie ich stanowisko. W przeciwieństwie do rozwiązania przyjętego przez ustawodawcę wobec prokuratora, art. 374§4 k.p.k. nie precyzuje bowiem trybu zastosowania rozprawy zdalnej wobec oskarżonego oraz oskarżycieli prywatnego i posiłkowego, uzależnionego od ich inicjatywy, czy też woli.

W odniesieniu do oskarżonego, oskarżyciela posiłkowego i oskarżyciela prywatnego, art. 374§4 k.p.k. formułuje przede wszystkim wymóg ich pozbawienia wolności, jako przesłankę możliwości prowadzenia wobec nich rozprawy głównej zdalnie. Ustawodawca nie stawia w tym zakresie dodatkowych wymogów, tym samym analizowane rozwiązanie odnosi się do każdego pozbawienia wolności bez względu na

¹⁷⁶⁸ J. Mierzwińska-Lorencka, E-rozprawa w sprawach karnych w związku z regulacjami z tarczy 4.0, LEX/el. 2020, (pkt 5).

jego podstawę prawną. Będzie to zatem nie tylko odbywanie kary pozbawienia wolności, w tym zastępczej, ale również zatrzymanie, tymczasowe aresztowanie, czy przymusowy pobyt w zakładzie psychiatrycznym np. w ramach zarządzanej przez sąd obserwacji, bądź orzeczonego środka zabezpieczającego. Posłużenie się przez ustawodawcę w art.374§4 k.p.k. określeniem „którzy są pozbawieni wolności” przesądza o tym, że oskarżony, oskarżyciel posiłkowy i oskarżyciel prywatny mogą uczestniczyć na odległość w rozprawie tylko w tym czasie, kiedy faktycznie są pozbawieni wolności. Innymi słowy w przypadku np. uchylenia tymczasowego aresztowania wobec oskarżonego lub któregoś z wymienionych oskarżycieli, wyłączona jest dalsza możliwość ich zdalnego uczestnictwa w tym forum orzekania, nawet jeśli byłyby do tego warunki techniczne w miejscu ich późniejszego pobytu. Na takie rozumienie wskazanego przepisu ograniczające zdalną rozprawę do stron w tym czasie faktycznie pozbawionych wolności wskazuje także zawarty w § 9 wymóg odpowiednio stosowania art. 517ea k.p.k. dotyczącego rozprawy odmiejscowionej, której istotą jest komunikacja zdalna z oskarżonym pozbawionym wolności (przebywającym w miejscu jego zatrzymania).¹⁷⁶⁹

Kolejna przesłanka warunkująca możliwość przeprowadzenia rozprawy na odległość w stosunku do stron innych niż prokurator, oprócz pozbawienia ich wolności, nie została sprecyzowana przez ustawodawcę jednoznacznie. Użyte bowiem w art. 374§4 k.p.k. sformułowanie o możliwości „zwolnienia” ich przez przewodniczącego „z obowiązku stawiennictwa na rozprawie” nie jest w pełni zrozumiałe. Punktem wyjścia do dokonania właściwej interpretacji omawianego unormowania jest przede wszystkim ustalenie, która z wymienionych w art. 374§4 k.p.k. stron ma obowiązek stawiennictwa na rozprawę główną w rozumieniu tego przepisu.

Zasady dotyczące obecności oskarżonego na rozprawie głównej reguluje przede wszystkim sam art. 374 k.p.k. Z dniem 1 lipca 2015r. w wyniku wielokrotnie przywoływanej nowelizacji mającej na celu ukształtowanie postępowania sądowego w kierunku zwiększonej kontrydiktoryjności, Kodeks postępowania karnego zrezygnował z

¹⁷⁶⁹ Tak też R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, art. 374, s. 792. Por. także min. J. Grajewski, S. Steinborn [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1-424, red. L. K. Paprzycki, Warszawa 2013, s 312-313, odnośnie zmiany brzmienia art. 80 k.p.k. dotyczącego ówczesnych przesłanek obrony obowiązkowej z dniem 10 stycznia 2003 r., kiedy to w przepis ten zmodyfikowano poprzez zastąpienie zwrotu "pozbawiono wolności" wyrażeniem "jest pozbawiony wolności", co rozstrzygnęło uprzednie wątpliwości interpretacyjne co do, że brak jest podstaw do obrony obowiązkowej w sytuacji, gdy oskarżony w toku postępowania odzyska wolność.

funkcjonującej poprzednio zasady obowiązkowej obecności oskarżonego (podejrzanego w zakresie wniosku prokuratora z art. 324§1 k.p.k. –art. 380 k.p.k.) na rozprawie głównej (o ile ustawa nie stanowi inaczej). W związku z powyższym art. 374 §1k.p.k. zmienił regułę obligatoryjnej obecności oskarżonego na rozprawie, przekształcając ten obowiązek w uprawnienie. Wyjątkiem stały się tu: najistotniejsze czynności przewodu sądowego w sprawach o zbrodnie¹⁷⁷⁰ i rozpoznawanych w trybie art. 354 pkt 2 k.p.k. na skutek wniosku prokuratora o umorzenie postępowania wobec niepoczytalnego sprawcy i orzeczenie środków zabezpieczających (obejmujące fazę od przytoczenia zarzutów oskarżenia do chwili pouczenia oskarżonego przez przewodniczącego, po jego przesłuchaniu o prawie do zadawania pytań osobom przesłuchiwanym oraz składania wyjaśnień odnośnie do każdego dowodu - art. 385 §1 i §1 a k.p.k. w zw. z art. 374§1a k.p.k. i art. 386 k.p.k.) lub też decyzja sądu, czy zarządzenie przewodniczącego (których treść może ulec zmianie przed lub w toku rozprawy). Zagadnienie to zostało szerzej omówione w poprzednim rozdziale. W aspekcie poczynionych tam ustaleń pozostaje postawić pytanie, czy skoro art. 374§4 k.p.k. umożliwia przewodniczącemu zwolnienie oskarżonego z obowiązku stawiennictwa na rozprawie, to odwołuje się on jedynie do przytoczonych powyżej sytuacji, czy też może i powinno to dotyczyć również innych przypadków. Użyte w wymienionym przepisie sformułowanie o uprawnieniu przewodniczącego do „zwolnienia” oskarżonego „z obowiązku stawiennictwa” nie jest fortunate. Literalne brzmienie przepisu przemawia za przyjęciem jako prawidłowej odpowiedzi twierdzącej na pierwsze z postawionych pytań. Słownikowe znaczenie zwrotu „zwolnić kogoś z obowiązku” odpowiada, bowiem uczynieniu kogoś wolnym od jakiegoś obowiązku, zwolnieniu od odpowiedzialności, czy sprawieniu, że coś nie jest obciążone powinnością (np. podatkiem)¹⁷⁷¹. W takim też rozumieniu ustawodawca użył tożsamego sformułowania chociażby w art. 79§4 k.p.k.¹⁷⁷² stanowiąc, że prezes sądu lub sąd zwalnia obrońcę z jego obowiązków, wobec przekonującego ustalenia przez biegłych

¹⁷⁷⁰ H. Paluszkiewicz, Postępowanie przed sądem pierwszej instancji [w:] K. Dudka, D. Szumiło-Kulczycka, H. Paluszkiewicz, Kodeks postępowania karnego. Komentarz orzecznicy, Warszawa 2015, art. 373, art. 374, s.493.

¹⁷⁷¹ Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/>.

¹⁷⁷² Brzmienie przepisu od 1 lipca 2015r. nadanego Ustawą z 27 września 2013 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1247). Chodzi o sytuację, kiedy dzieląc pogląd zawarty w opinii biegłych psychiatrów, min. że zarzucony oskarżonemu czyn nie został przez niego popełniony w warunkach wyłączenia lub znacznego ograniczenia poczytalności, czy też że jego stan zdrowia psychicznego pozwala na udział w postępowaniu i prowadzenie obrony w sposób samodzielny i rozsądny, Sąd orzeka, że udział obrońcy nie jest obowiązkowy.

lekarzy psychiatrów braku przesłanek do obowiązkowej obrony, ze względu na wątpliwości co do jego poczytalności, czy w art. 379§2 k.p.k. (gdzie przewodniczący może zwolnić osobę przemawiającą do sadu lub do której ten się zwraca z obowiązku zajęcia postawy stojącej). Poprzestanie na takim rozumieniu użytego przez ustawodawcę sformułowania „zwolnienia z obowiązku stawiennictwa na rozprawie” nie jest jednak wystarczające, już tylko zważywszy na konieczność jednoczesnego uwzględnienia wymogu spełnienia tej samej przesłanki wobec oskarżycieli posiłkowego i oskarżyciela prywatnego. W stosunku bowiem do tych stron (w przeciwieństwie do oskarżonego lub oskarżyciela publicznego), Kodeks postępowania karnego nie przewiduje w ogóle z mocy prawa obowiązkowego stawiennictwa w rozprawie, traktując je jako ich uprawnienie. Jego realizację gwarantują przede wszystkim ogólne normy art. 350§2 k.p.k. i 353§4a k.p.k.¹⁷⁷³ wymagające zawiadomienia każdej ze stron o terminie rozprawy głównej (i braku wymogu zawiadomienia ich o kolejnym jej terminie w przypadku zarządzenia przerwy w rozprawie). Czym innym są natomiast skutki procesowe nieusprawiedliwionego niestawiennictwa na rozprawę główną subsydiarnego oskarżyciela posiłkowego i oskarżyciela prywatnego, które może być potraktowane jako ich odstąpienie od oskarżenia (w przeciwieństwie do nieusprawiedliwionego niestawiennictwa prokuratora na rozprawę, w której jego udział jest obowiązkowy). Z sytuacjami takimi mamy do czynienia w przypadku jednoczesnego niestawiennictwa: oskarżyciela prywatnego i jego pełnomocnika na rozprawę główną (art. 496§3 k.p.k.) oraz subsydiarnego oskarżyciela posiłkowego i jego pełnomocnika w sprawie, w której oskarżyciel publiczny nie bierze udziału (art. 57§1a k.p.k.¹⁷⁷⁴). Nieusprawiedliwione jednoczesne niestawiennictwo wymienionych stron wraz z ich pełnomocnikami, poczytane jako odstąpienie od oskarżenia, skutkuje co do zasady umorzeniem postępowania (art. 496§1 k.p.k., art. 57§2 k.p.k.). Nawet jednak gdyby uznać, że ten aspekt możliwych ujemnych konsekwencji niestawiennictwa oskarżyciela prywatnego i subsydiarnego oskarżyciela posiłkowego w sprawie, w której oskarżyciel publiczny nie bierze udziału, pozwala na uznanie ich „zasadniczo obowiązkowego udziału w

¹⁷⁷³ Przepis w brzmieniu od 1 lipca 2015r. dodany Ustawą z 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1694).

¹⁷⁷⁴ Wprowadzony 1 lipca 2015r. Ustawą z dnia 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1694).

rozprawie”¹⁷⁷⁵, to i tak nie ułatwia to rozumienia art. 374§4 k.p.k. Jaki bowiem charakter miałyby stawiennictwo wymienionych oskarżycieli w przypadku uczestnictwa w rozprawie głównej ich pełnomocników, nie mówiąc już o udziale w rozprawie oskarżyciela posiłkowego występującego obok oskarżyciela publicznego. Czy w takiej sytuacji ich stawiennictwo byłoby także obowiązkowe w znaczeniu, jakim posługuje się art.374§4 k.p.k., czy też ich zdalny udział w rozprawie głównej byłby wówczas wykluczony. Tak postrzegane omawiane zagadnienie sprzeciwia się uznaniu obecności oskarżyciela posiłkowego i oskarżyciela prywatnego na rozprawie za obowiązkową, wyłącznie z uwagi na możliwe procesowe konsekwencje ich niestawiennictwa. Jednocześnie przemawia za poczytaniem udziału w rozprawie wymienionych stron wyłącznie w ramach ich uprawnienia, co nie zmienia faktu, że w niektórych (przytoczonych wyżej) sytuacjach, warunkującego realizację ich roli procesowej, w ramach ubiegania się o korzystne rozstrzygnięcie w danym postępowaniu.

W uzupełnieniu należy dodać, że w przeciwieństwie do oskarżonego, ustawodawca nie przewiduje możliwości uznania obecności oskarżyciela prywatnego lub oskarżyciela posiłkowego na rozprawie głównej za obowiązkową na skutek decyzji sądu lub przewodniczącego. Taka sytuacja jest jedynie bowiem możliwa co do pokrzywdzonego, który może zostać zobowiązany przez sąd do obecności na rozprawie lub jej części (art. 384 § 3 k.p.k.). Jednakże przepis art. 374 § 4 k.p.k. nie dotyczy tego podmiotu, odnosząc się wyłącznie do pokrzywdzonego pozbawionego wolności, który wstąpił w prawa strony i występuje w charakterze subsydiarnego oskarżyciela posiłkowego lub oskarżyciela prywatnego. Wobec pokrzywdzonego niebędącego stroną, jak już wspomniano, instytucja rozprawy zdalnej w ogóle nie ma zastosowania.

Wobec ustalenia, że obecność oskarżycieli: posiłkowego i prywatnego na rozprawie głównej nie ma w ogóle charakteru obowiązkowego w rozumieniu ustawowego wymogu ich stawiennictwa należy przyjąć, że to nie w tym kontekście pojęcie to zostało przez ustawodawcę użyte w analizowanym przepisie. Nie istniałaby bowiem możliwość zwolnienia tych podmiotów z obowiązku stawiennictwa na rozprawę o jakim mowa w art. 374§4 k.p.k. Należy zatem w pełni podzielić pogląd, że interpretacji

¹⁷⁷⁵ Tak C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex –stan prawny na 15 lipca 2020r., art. 374 (teza 18).

przesłanki „obowiązku stawiennictwa” należy przede wszystkim dokonać w aspekcie wymaganego w art. 374§4 k.p.k. pozbawienia wolności wymienionych tam stron¹⁷⁷⁶.

Kwestia uczestnictwa w rozprawie głównej stron pozbawionych wolności nie została uregulowana przez ustawodawcę wyczerpująco, bowiem unormował on w tym zakresie jedynie sytuację oskarżonego. Jeśli ten jest pozbawiony wolności, przewodniczący składu orzekającego jest zobligowany do jednoczesnego wydania zarządzenia o doprowadzeniu go na rozprawę, jeśli jego obecność jest na niej obowiązkowa w myśl art. 374§1a k.p.k., bądź sąd lub przewodniczący uznali jego obecność za obowiązkową w trybie art. 374§1 k.p.k. Trzeci przypadek, kiedy przewodniczący ma obowiązek wydać zarządzenie o sprowadzeniu oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawę dotyczy sytuacji, kiedy co prawda jego obecność na niej nie jest obowiązkowa, ale ten złożył o to wniosek (art. 350 § 2 i 3 k.p.k.). W tym miejscu należy przypomnieć, że zawiadamiając o terminie rozprawy oskarżonego pozbawionego wolności, którego obecność na rozprawie nie jest obowiązkowa, wymagane jest pouczenie go o prawie do złożenia w ciągu 7 dni wniosku o doprowadzenie go na rozprawę. Należy podkreślić, że złożenie przez oskarżonego, w wymaganym terminie wniosku o doprowadzenie, o którym mowa w art. 353 § 3 k.p.k. w zw. z art. 350 § 3 k.p.k. jest bezwarunkowe, tym samym wiążące dla sądu. Jedynie, jeśli złoży on wniosek po upływie określonego terminu, jego rozpoznanie może być uzależnione od oceny, czy nie spowoduje to konieczności zmiany daty rozprawy (art. 353§5 k.p.k.).

Jak już wskazywano, podobnego uregulowania w stosunku do innych stron pozbawionych wolności Kodeks postępowania karnego nie przewiduje. Odwołując się więc do standardu „równości broni” przyjmuje się za zasadne, aby także i oskarżyciele: posiłkowy i prywatny, uprawnieni do wzięcia udziału w rozprawie głównej, którzy na skutek pozbawienia wolności nie mogą swobodnie zrealizować swojego prawa, jeśli złożą taki wniosek, byli na nią doprowadzeni. Dlatego też stosowanie wspomnianego art. 350§3 k.p.k. przez analogię także wobec innych stron niż oskarżony, jeśli są one pozbawione wolności należy uznać za w pełni uzasadnione¹⁷⁷⁷. Przy czym, tak jak w

¹⁷⁷⁶ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 374 (teza 27).

¹⁷⁷⁷ M. Wąsek-Wiaderek, Zasada równości stron ... s. 216-217, por. D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 374 (teza 27).

przypadku oskarżonego, należy uzależnić doprowadzenie tych podmiotów od złożenia wniosku o jakim mowa w art. 353 § 3 k.p.k. we wskazanym tam terminie.

Przenosząc powyższe na grunt art. 374§4 k.p.k. wydaje się zasadnym przyjęcie, że „zwolnienie z obowiązku stawiennictwa”, warunkującego udział wymienionych tam stron pozbawionych wolności w rozprawie w formie zdalnej, zaktualizuje się w stosunku do oskarżonego tylko jeśli jego obecność jest obowiązkowa: z mocy prawa (art.374§1a k.p.k.), bądź w wyniku decyzji sądu lub przewodniczącego (art. 374§1 k.p.k.). W pozostałych przypadkach zarówno oskarżony jak i oskarżyciele: posiłkowy subsydiarny i prywatny muszą złożyć wniosek o ich doprowadzenie na rozprawę (art. 350§3 k.p.k.). Wydaje się, że jedynie w tych przypadkach zamiast doprowadzenia na salę rozpraw, przewodniczący mógłby zarządzić udział wymienionych stron w rozprawie przy użyciu urządzeń technicznych w miejscu ich pobytu.

W przypadku podzielenia natomiast wspomnianego poglądu odnośnie do zasadniczo obowiązkowego stawiennictwa na rozprawę subsydiarnego oskarżyciela posiłkowego i oskarżyciela prywatnego (z uwagi na możliwe konsekwencje ich nieusprawiedliwionej nieobecności w oznaczonych sytuacjach procesowych), po stronie przewodniczącego istniałby w każdym przypadku bezwarunkowy obowiązek doprowadzenia ich na rozprawę główną, chyba że strony te uprzednio oświadczyłyby, że rezygnują ze swojego uprawnienia. Wówczas jednak sytuacja subsydiarnego oskarżyciela posiłkowego i oskarżyciela prywatnego pozbawionych wolności, znacząco różniłaby się od sytuacji oskarżonego i oskarżyciela posiłkowego ubocznego, którzy aby korzystać ze swojego uprawnienia do uczestnictwa w rozprawie musieliby w przeciwieństwie do tych podmiotów wykazać dbałość o swój interes procesowy poprzez złożenie w oznaczonym terminie wniosku o doprowadzenie.

Decyzję o przeprowadzeniu rozprawy w trybie zdalnym w przypadku art. 374§4 k.p.k. (jak też formalnie w art. 374§3 k.p.k.) podejmuje przewodniczący. Pomimo, że ustawodawca nie precyzuje, czy chodzi o przewodniczącego wydziału, czy też składu orzekającego, a jednocześnie w §7 tego samego przepisu mówi o możliwości zarządzenia przez sąd przerwy w rozprawie (co dodatkowo utrudnia interpretację używanych sformułowań) należy przyjąć, że chodzi tu o drugi z wymienionych podmiotów¹⁷⁷⁸. Z uwagi na wysoce prawdopodobną fazę podejmowania tej decyzji w toku czynności

¹⁷⁷⁸ Tak też C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex- stan prawny na 15 lipca 2020r, art. 374 (teza 15)

przygotowawczych do rozprawy należy przyjąć, że decyzja ta będzie najczęściej zamieszczona w pisemnym zarządzeniu o wyznaczeniu rozprawy głównej. To zaś zgodnie z art. 350§2 k.p.k. wydaje właśnie przewodniczący składu orzekającego. Za takim rozumieniem art. 374§4 k.p.k. (jak też 374§3 k.p.k.) przemawia także specyfika wspomnianej decyzji dotyczącej sposobu procedowania na rozprawie. Teza ta wydaje się być wreszcie uprawniona także wobec ustalenia, że przepis art. 374 posługuje się tym samym pojęciem „przewodniczącego” także we wcześniejszych paragrafach (§1- przewodniczący może uznać obecność oskarżonego za obowiązkową, §2 – przewodniczący może wydać zarządzenie w celu uniemożliwienia oskarżonemu wydalenia się z sądu przed zakończeniem rozprawy), gdzie niewątpliwie również chodzi o przewodniczącego składu orzekającego¹⁷⁷⁹.

Decyzję o prowadzeniu rozprawy zdalnie wobec oznaczonej strony pozbawionej wolności na podstawie art. 374§4 k.p.k. (formalnie także co do prokuratora na podstawie §3) przewodniczący podejmuje wydając zarządzenie o jakim mowa w art. 93§2 k.p.k., które jest niezaskarżalne. Jeśli jednak zarządzenie takie, a dotyczące przecież prawidłowości przebiegu rozprawy głównej, zostaje wydane w jej toku, to może być ono wówczas zaskarżone do składu orzekającego (o ile sąd nie orzeka jednoosobowo) na podstawie ogólnej regulacji art. 373 k.p.k.¹⁷⁸⁰.

O ile w przypadku rozwiązania z art. 374§3 k.p.k., jak już wyjaśniono, przewodniczący wydaje zarządzenie w przedmiocie prowadzenia rozprawy na odległość co do prokuratora wyłącznie wówczas, jeśli ten złoży taki wniosek, o tyle art. 374§4 k.p.k. pozwala na podjęcie decyzji o prowadzeniu rozprawy zdalnie wobec pozbawionych wolności: oskarżonego, oskarżyciela posiłkowego i oskarżyciela prywatnego z urzędu, jak i na wniosek stron, a nawet „innych osób bezpośrednio zainteresowanych” (art. 9§2 k.p.k.).

W tym miejscu należy się zastanowić, czy a jeśli tak, to jakie znaczenie może mieć tenże wniosek stron, które chcą uczestniczyć w rozprawie zdalnie oraz w jakiej korelacji pozostaje on z wymaganym ich obowiązkowym stawiennictwem na tym forum orzekania. Z drugiej zaś strony wymaga rozważenia, czy arbitralna decyzja

¹⁷⁷⁹ Por. także argumentację SN odnośnie podmiotu uprawnionego do uznania obecności oskarżonego za obowiązkową w ramach art. 374§1 k.p.k. w postaci przewodniczącego rozprawy w powołanym już postanowieniu z 8 listopada 2018 r., sygn. akt III KK 479/17, OSNKW 2019/1, poz. 4, LEX nr 2575535

¹⁷⁸⁰ Tak też C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, lex-stan prawny na 15 lipca 2020r, art. 374 (teza 15).

przewodniczącego o udziale w rozprawie na odległość stron pozbawionych wolności, wbrew ich woli, nie stanowi ograniczenia ich uprawnień gwarantowanych przez kluczowe zasady procesowe, w tym w aspekcie standardów znamienych dla rzetelnego procesu.

Jak już ustalono, podstawowym warunkiem możliwości przeprowadzenia zdalnie rozprawy wobec strony pozbawionej wolności jest *de facto* ciążący na przewodniczącym obowiązek doprowadzenia jej na rozprawę. Sytuacja jest jasna, kiedy oskarżony, którego obecność na rozprawie głównej jest obowiązkowa na podstawie art. 374§1a k.p.k. lub została uznana za obowiązkową w wyniku decyzji procesowej o jakiej mowa w art. 374§1 k.p.k. wnosi o umożliwienie mu uczestnictwa w rozprawie na odległość. Wówczas spełnione są warunki o jakich mowa w art. 374§4 k.p.k., a decyzja przewodniczącego uwzględniająca lub nie wniosek oskarżonego będzie stanowić rzeczywiście „zwolnienie” lub nie „z obowiązku stawienia” na rozprawę poprzez zezwolenie lub nie na zdalny udział stron w tym forum orzekania¹⁷⁸¹.

W pozostałych przypadkach, kiedy stawienie stron nie ma charakteru obligatoryjnego z mocy prawa lub decyzji sądu/przewodniczącego, obowiązek doprowadzenia ich na rozprawę powstaje tylko w przypadku złożenia przez omawiane podmioty wymaganego wniosku z takim żądaniem. Jak zatem potraktować postulat takiej strony o zdalny udział w rozprawie głównej, kiedy nie wniosła ona o doprowadzenie na nią, czy też wprost wystąpiła do sądu o niesprowadzanie jej na rozprawę i umożliwienie jej zdalnego udziału w niej. Należy zauważyć, że przypadki takie w praktyce wcale nie należą do rzadkości. Często bowiem zdarza się, że osoby pozbawione wolności w innych sprawach są np. zatrudnione w odległych od siedziby sądu jednostkach penitencjarnych, bądź też uczestniczą w programach resocjalizacyjnych, których nie chcą przerywać z uwagi na konieczność przetransportowania do innego zakładu karnego. Unormowanie art. 374§3-9 k.p.k. nie daje odpowiedzi, jak należy odnieść się do tego zagadnienia.

Punktem wyjścia do właściwego stosowania instytucji rozprawy zdalnej powinno być odniesienie jej do istoty rozprawy głównej, mającej na celu, co do zasady, jawne dla stron rozstrzygnięcie sprawy. Niezależnie zatem od tego, czy obecność stron na rozprawie głównej ma charakter obowiązkowy, czy też nie, to możliwość ich uczestnictwa w tym forum orzekania jest ich fundamentalnym uprawnieniem

¹⁷⁸¹ Por. J. Mierzińska-Lorencka, E-rozprawa w sprawach karnych w związku z regulacjami z tarczy 4.0, LEX/el. 2020 (teza 6).

wynikającym z zasady jawności rozprawy, zasady kontryktoryjności, zasady równości broni, a nadto wobec oskarżonego z zasady prawa do obrony.

W świetle powyższego wydaje się zasadnym uznanie wniosku strony o zdalny udział w rozprawie (w oznaczonym terminie) za równoważny z wnioskiem o sprowadzenie na rozprawę w aspekcie możliwości przeprowadzenia wobec niej rozprawy na odległość. Przyjęcie takiej interpretacji art. 374§4 k.p.k. wydaje się być nieodzowne, w szczególności w zakresie oskarżonego, mając na uwadze ewidentną nierówność jego pozycji w zakresie możliwości korzystania z tego instrumentu procesowego w porównaniu z prokuratorem.

W tym miejscu należy dodać, że użyte w art. 374§4 k.p.k. sformułowanie dotyczące „stawiennictwa” stron na rozprawie, odnosi się do ich fizycznego bezpośredniego stawiennictwa w siedzibie sądu na sali rozpraw. Wydaje się jednak, że wynika to jedynie z przyjętej techniki redakcyjnej unormowania, mającej na celu odróżnienie tego pojęcia od użytego w tym samym paragrafie zwrotu „udziału w rozprawie” (rozumianego jako obecność na niej, czy uczestnictwo w niej), jeśli chodzi o prowadzenie jej w formie zdalnej. Jednocześnie więc „obecność” oskarżonego, o jakiej mowa w art. 374 § 1i 1a k.p.k., nie będzie się odnosić jedynie do jego pobytu na sali rozpraw, bowiem ustawodawca operuje tu pojęciem obecności nie na sali rozpraw, lecz na rozprawie¹⁷⁸². W tym samym więc kontekście należy rozumieć używany przez ustawodawcę w innych przepisach Kodeksu postępowania karnego zwrot „stawiennictwo na rozprawie”, jako udziału w niej, a nie na sali rozpraw (np.: art. 389 k.p.k. – jeśli oskarżony nie stawił się na rozprawę wolno odczytać jego wyjaśnienia, art. 378a§1 k.p.k. – jeżeli oskarżony lub obrońca nie stawił się na rozprawę). Na marginesie można wspomnieć, że unormowania te zostały zredagowane i wprowadzone przed ukształtowaniem instytucji rozprawy prowadzonej w trybie zdalnym na podstawie art. 374§3-9 k.p.k.

Należy dodatkowo zauważyć, że pojęciem „udziału w posiedzeniu na odległość” posługuje się także odnoszący się do posiedzeń zdalnych art. 100§10 k.p.k.¹⁷⁸³ „uznający” uczestnictwo w nich strony w czasie wydawanego wówczas orzeczenia/zarządzenia za obecną przy jego ogłoszeniu w rozumieniu art. 100§4 lub 6

¹⁷⁸² A. Lach, Udział oskarżonego w czynnościach procesowych w drodze videokonferencji, Pr.iPr. 2009, nr 9, s. 32.

¹⁷⁸³ Dodany na mocy Ustawy z 19 lipca 2019r. (Dz.U. z 2019r. poz.1694) zmieniającej Kodeks postępowania karnego z dniem 5 października 2019r.

k.p.k. Brak analogicznego unormowania w zakresie rozprawy prowadzonej zdalnie, choć utrudnia dodatkowo interpretację unormowań art. 374§3-9 k.p.k. (co zostanie omówione w dalszej części opracowania), nie zmienia ustalenia co do konieczności przyjęcia na ich gruncie tożsamyh skutków procesowych dla stron obecnych na sali rozpraw, jak też tych, które pomimo „niestawiennictwa” na rozprawę biorą w niej udział na odległość.

W świetle całokształtu omówionych powyżej zagadnień należy opowiedzieć się za celowościową oceną wniosku oskarżonego o zdalne uczestnictwo w rozprawie i nie doprowadzanie go na nią, nie jako jego oświadczenie o tym, że nie weźmie udziału w rozprawie (bądź uniemożliwia swoje doprowadzenie na nią) otwierające możliwość prowadzenia postępowania bez jego udziału w trybie art. 377§3 k.p.k., lecz jako postulat rozważenia przez przewodniczącego, czy doprowadzać oskarżonego pozbawionego wolności do siedziby sądu, czy też zarządzić „zwolnienie” go z obowiązkowego stawiennictwa na nią, o jakim mowa w art. 374§4 k.p.k. i prowadzić co do niego rozprawę na odległość¹⁷⁸⁴. Należy tu jednak wspomnieć, że także, kiedy zaistnieją przesłanki do prowadzenia „postępowania bez udziału oskarżonego” w trybie art. 377§3 k.p.k., to czynność przesłuchania oskarżonego również można dokonać zdalnie (art. 377§4 k.p.k. w zw. z art. 177§1a k.p.k.), wówczas jednak czynność tę należy odróżnić od jego uczestnictwa w tym forum orzekania w rozumieniu art. 374§4 k.p.k. Należy zatem ponownie zauważyć, że unormowania dotyczące rozprawy prowadzonej wobec oskarżonego zdalnie w trybie art. 374§4 k.p.k. nie odnoszą się wprost do czynności jego przesłuchania¹⁷⁸⁵. Niemniej jednak nie ulega wątpliwości, że udział oskarżonego na odległość w rozprawie będzie obejmował także i tę czynność, o czym przesądza odwołanie w art. 374§9 k.p.k. do odpowiedniego stosowania art. 517ea k.p.k., który zaś dotyczy sytuacji objętej art. 517b § 2a k.p.k., czyli zapewnienia oskarżonemu przebywającemu w innym miejscu niż sala rozpraw, udziału we wszystkich przysługujących mu czynnościach procesowych. W ich skład wchodzi także prawo do złożenia wyjaśnień w ramach transmisji audiowizualne.

Umożliwienie stronom pozbawionym wolności, na ich wniosek, zdalnego uczestnictwa w rozprawie, będzie (w omówionym już aspekcie) realizacją ich interesu

¹⁷⁸⁴ Por. C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex-stan prawny na 15 lipca 2020r., art. 374 (teza 14).

¹⁷⁸⁵ Ubocznie należy zasygnalizować, że w oświadczeniach do Konwencji UE o pomocy prawnej w sprawach karnych z 2000 r. oraz drugiego protokołu z 2001 r. do Europejskiej konwencji o pomocy prawnej z 1959 r. Polska zastrzegła, że w ramach pomocy prawnej nie będzie wykonywać przesłuchania oskarżonego lub podejrzanego w formie wideokonferencji.

procesowego. Inny jednak charakter będzie miała ta sama decyzja niekorelująca ze stanowiskiem wymienionych stron w tym przedmiocie. Brzmienie art. 374§3i4 k.p.k. wydaje się zaś wskazywać, że zarządzenie przewodniczącego o prowadzeniu rozprawy na odległość w stosunku do stron pozbawionych wolności, w przeciwieństwie do prokuratora, może zostać wydane wbrew ich woli. Należy jednakże ponownie zauważyć, że sformułowanie o „zwolnieniu z obowiązku” strony wskazuje, że zastosowanie instytucji rozprawy zdalnej w odniesieniu do wymienionych w art. 374§4 k.p.k. podmiotów powinno mieć charakter korzystny dla nich, poprawiający ich status w ramach danej procedury. Trudno, bowiem wyobrazić sobie zwolnienie kogoś z obowiązku (definiowanego jako ciężar) nałożonego na niego w ramach danego postępowania, które skutkuje pogorszeniem jego sytuacji procesowej. Ten zaś argument umacnia tezę akcentującą ważkość prawa oskarżonego oraz oskarżyciela posiłkowego i oskarżyciela prywatnego do osobistego i bezpośredniego ich uczestnictwa w rozprawie¹⁷⁸⁶. Przemawia to za powinnością, co do zasady (jeśli nie występują istotne ku temu przeszkody), uwzględniania ich stanowiska w tym zakresie, a zatem sprowadzania na rozprawę, jeśli się tego domagają. W przypadku oskarżonego wymaga tego również dążenie do przestrzegania standardu „równości broni” w zakresie porównania jego możliwości prawnych z posiadanymi przez występującego przeciw niemu przed sądem prokuratora. Dodatkowo trzeba wskazać, że również w uzasadnieniu projektu ustawy nowelizującej art. 374 k.p.k. (poprzez dodanie §3-9), jako cel tego unormowania wskano „zmniejszenie uciążliwości ponoszonych przez uczestników procesu wynikających z konieczności stawiennictwa w sądzie”¹⁷⁸⁷.

W literaturze przedmiotu zauważa się, że doświadczenia wynikające z prowadzenia czynności sądowych w trybie zdalnym wykazały, że są one o wiele bardziej efektywne, jeśli formuła ta wynika z wniosku stron, a nie została im narzucona w ramach „arbitralnej decyzji sądu”¹⁷⁸⁸.

Jak już wyjaśniono, przepisy art. 374§3 i4 k.p.k. enumeratywnie wyliczają strony, wobec których możliwe jest prowadzenie rozprawy w formie zdalnej oraz formułują

¹⁷⁸⁶ Zob. C. Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex-stan prawny na 15 lipca 2020r., art. 374 (teza 16), C. Kulesza, Rozprawa zdalna oraz zdalne posiedzenie aresztowe w świetle konwencyjnego standardu praw oskarżonego, Białostockie Studia Prawnicze 2021, vol. 26 nr 3, s 215.

¹⁷⁸⁷ Druk Sejmowy nr 382, Sejm VIII kadencji, s. 25.

¹⁷⁸⁸ C. Kulesza, Rozprawa zdalna oraz zdalne posiedzenie aresztowe ..., s 212.

wymagane ku temu warunki co do każdej z nich. Oprócz prokuratora, jak też pozbawionych wolności: oskarżonego, oskarżyciela posiłkowego oraz oskarżyciela prywatnego żaden inny podmiot nie jest uprawniony do udziału w rozprawie na odległość (pomijając oczywiście możliwość przesłuchiwania świadków, biegłych specjalistów, czy oskarżonego w drodze wideokonferencji przy użyciu środków o jakich mowa w art. 177§1a k.p.k., w ramach rozprawy prowadzonej zdalnie wobec oznaczonych stron w formule art. 374§3i4 k.p.k.). Wyjątkiem może tu być tylko obrońca oskarżonego pozbawionego wolności, wobec którego rozprawa jest prowadzona na odległość w trybie art. 374§4 k.p.k. Wówczas bowiem, jak wynika z §6 powołanego przepisu, obrońca może, według swojego wyboru, stawić się w miejscu przebywania oskarżonego (wówczas rozprawa jest prowadzona na odległość także w stosunku do niego w ramach pochodnego uprawnienia oskarżonego w tym przedmiocie), bądź na sali rozpraw (kiedy to „fizycznie nie przebywa z oskarżonym”, mając z nim, tak jak sąd, kontakt zdalny). W przypadku zaistnienia drugiej z wymienionych sytuacji, to jest kiedy oskarżony pozbawiony wolności przebywa poza siedzibą sądu, a jego obrońca na sali rozpraw, ustawodawca przewidział możliwość ich kontaktu. Jeśli obrońca lub oskarżony zgłosi taką potrzebę, zgodnie z art. 374§7 k.p.k., sąd może zarządzić przerwę w rozprawie na określony czas w celu odbycia rozmowy telefonicznej oskarżonego i jego obrońcy, a następnie w tym samym dniu kontynuować rozprawę. Z przywołanego unormowania wynika, że uwzględnienie tego wniosku przez sąd jest uzależnione od tego, czy ma on na celu realizację prawa do obrony, a zwłaszcza, czy nie zmierza do zakłócenia lub nieuzasadnionego przedłużenia rozprawy.

Z uwagi na zastrzeżenie przez ustawodawcę, że przerwa w rozprawie w celu kontaktu obrońcy z oskarżonym musi zostać oznaczona tak, aby możliwe było prowadzenie po jej upływie rozprawy w tym samym dniu, należy ją traktować jako techniczny instrument umożliwiający poufną komunikację tych podmiotów, nie zaś odstęp o charakterze strukturalno-organizacyjnym, umożliwiający zachowanie ciągłości przewodu sądowego w rozumieniu przerwy o jakiej mowa w art. 401 k.p.k. oddzielającej kolejne terminy rozprawy¹⁷⁸⁹. Jednocześnie z uwagi na wagę i skutki decyzji o zarządzeniu omawianej przerwy – w celu realizacji prawa do obrony – wydaje się

¹⁷⁸⁹ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 374 (teza 30).

zasadnym przyjęcie, że celowym zabiegiem ustawodawcy było ustalenie jako właściwej formy tej decyzji postanowienia sądu (art. 93§2 k.p.k.)¹⁷⁹⁰.

Przedstawiciele procesowi innych stron (niż oskarżony) nie są wymienieni w analizowanych unormowaniach (art. 374§3-9 k.p.k.). Oznacza to więc, że w stosunku do nich brak jest możliwości prowadzenia rozprawy na odległość. Tym samym niezależnie od tego, czy reprezentowane przez nich strony (oskarżyciel posiłkowy lub oskarżyciel prywatny) biorą udział zdalny w rozprawie, czy też nie, aby uczestniczyć w tym forum orzekania ich pełnomocnicy muszą stawić się na salę rozpraw (w miejscu przebywania sądu). Należy w pełni podzielić wyrażany w literaturze pogląd, że oznaczenie obrońcy oskarżonego jako jedyne przedstawiciela procesowego strony mogącego brać zdalny udział w rozprawie wskazuje na celowy zabieg ustawodawcy w tym zakresie, stanowiąc „lukę aksjologiczną nie zaś techniczną”¹⁷⁹¹. Tym samym uwzględniając wyjątkowy charakter unormowań regulujących rozprawę w formie zdalnej, sprzeciwiający się wykładni rozszerzającej oraz stosowaniu analogii należy przyjąć, że pełnomocnicy oskarżyciela posiłkowego i oskarżyciela prywatnego nie mogą przebywać w miejscu reprezentowanych przez nie stron, także wówczas, kiedy rozprawa prowadzona jest wobec nich zdalnie. Będą oni zatem, tak jak sąd, skomunikowani z reprezentowanymi przez siebie stronami (pozbawionymi wolności) poprzez urządzenia transmitujące dźwięk i obraz. Na akceptację zasługuje również wyrażone w doktrynie zapatrywanie, że brak jest już przeciwwskazań co do możliwości zastosowania analogii wobec oskarżyciela posiłkowego lub oskarżyciela prywatnego i ich pełnomocników, jeśli chodzi o przewidzianą wobec oskarżonego i jego obrońcy w art. 374§7 k.p.k. możliwość uwzględnienia ich wniosku o zarządzanie przerwy w rozprawie w celu ich telefonicznego kontaktu¹⁷⁹².

Jak już nadmieniono, oprócz wymienionych stron i obrońcy oskarżonego ustawodawca uregulował także w art. 374§8 k.p.k. udział tłumacza w rozprawie prowadzonej na odległość. Zasadą jest tu przebywanie tego podmiotu w miejscu pobytu strony wymagającej jego udziału. Dotyczy to: tłumacza, z którego w ramach zdalnego uczestnictwa w rozprawie korzysta oskarżony niewładający językiem polskim (na

¹⁷⁹⁰ J. Mierzwińska-Lorencka, E-rozprawa w sprawach karnych w związku z regulacjami z tarczy 4.0, LEX/el. 2020, (teza 7).

¹⁷⁹¹ R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, Lex – stan prawny na 1 maja 2021 r., art. 374 (teza 10).

¹⁷⁹² D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 374 (teza 22).

podstawie art. 72§1 k.p.k.) oraz tłumacza „osoby” głuchej, niemej, a niewystarczające jest porozumienie się z nią na piśmie. Na podstawie odmiennej decyzji przewodniczącego możliwe jest jednak, aby tłumacz przebywał na sali rozpraw i był skomunikowany zdalnie ze stroną (osobą) przebywającą w innym miejscu, a wymagającą jego udziału.

Należy zauważyć, że brzmienie omawianego przepisu wskazuje, że odnosi się on do tłumacza, z którego korzysta oskarżony w obu przypadkach wymienionych w art. 204§1 pkt 1 i 2 k.p.k. („oskarżony”-„osoba”), zaś w przypadku pozostałych osób (należy przyjąć, że m.in. będą to także strony, czy świadkowie przesłuchiwni w ramach wideokonferencji – „jeżeli zachodzi potrzeba udziału tłumacza” – art. 374§8k.p.k.), ogranicza udział tłumacza w ramach rozprawy na odległość do sytuacji wskazanej w art. 204§1 pkt 1 k.p.k. (osoba głucha, niema). W literaturze trafnie wskazuje się zatem na niezrozumiałe motywy takiego kierunku analizowanego unormowania przez pominięcie tłumacza osób innych niż oskarżony, a niewładających w wystarczającym stopniu językiem polskim¹⁷⁹³.

VII.4. Stawiennictwo a udział w rozprawie prowadzonej zdalnie.

Obecność oskarżonego na rozprawie głównej o jakiej mowa w art. 374§1 k.p.k. jest możliwa pomimo jego niestawiennictwa na sali rozpraw¹⁷⁹⁴. Założenie to będzie zatem aktualne także w odniesieniu do pozostałych podmiotów biorących zdalny udział w rozprawie.

Ustalenie, że stawiennictwo stron wymienionych w art. 374§3i4 k.p.k. (obrońcy, tłumacza) w innym miejscu niż na sali rozpraw, lecz skomunikowanym za pośrednictwem urządzeń transmitujących bezpośrednio dźwięk i obraz jest równoznaczne

¹⁷⁹³ J. Mierzwińska-Lorencka, E-rozprawa w sprawach karnych w związku z regulacjami z tarczy 4.0, LEX/el. 2020, (teza 8), zob. także D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 374 (teza 31). Por. jednak odmienne stanowisko, według którego redakcja tego przepisu wprost i wyczerpująco odnosić się ma także do sytuacji objętej art. 204§1 pkt 2 k.p.k. - R. A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, Lex – stan prawny na 1 maja 2021 r, art. 374 (teza 11).

¹⁷⁹⁴ A. Lach, Udział oskarżonego w czynnościach procesowych..., s. 32.

z ich udziałem w rozprawie, prowadzi do wniosku, że jeśli rozprawa w trybie zdalnym prowadzona jest w czasie, kiedy ogłaszane są na niej orzeczenia (w tym wyrok) lub zarządzenia, strony te są obecne w czasie tych czynności¹⁷⁹⁵. W przypadku rozprawy prowadzonej zdalnie, strony niebędące na sali rozpraw, mają możliwość obserwacji przebiegu rozprawy poprzez przekazywany obraz. Widzą i słyszą przebieg rozprawy, a tym samym w niej uczestniczą. Należy zatem przyjąć, że ich udział w rozprawie prowadzonej wobec nich na odległość ma charakter osobisty, a nie pośredni (jak np. przez przedstawiciela)¹⁷⁹⁶.

Z tożsamą sytuacją mamy do czynienia w przypadku posiedzeń prowadzonych wobec stron na odległość. Rzecz w tym, że odnośnie tego forum orzekania ustawodawca uznał za stosowne wprowadzenie unormowania dotyczącego tej kwestii. We wspomnianym już art. 100§10 k.p.k. przyjął bowiem, że w wypadku posiedzenia prowadzonego na odległość stroną przebywającą w innym miejscu niż na sali posiedzeń uważa się za „obecną przy ogłoszeniu” postanowienia lub zarządzenia w rozumieniu art. 100 § 4 i 6 k.p.k. Wprowadzając instytucję rozprawy prowadzonej zdalnie podobnej regulacji ustawodawca już w Kodeksie postępowania karnego nie zamieścił. Wybór takiego rozwiązania jest niezrozumiały. Skoro bowiem już odnośnie do zdalnego uczestnictwa strony w posiedzeniu celowe było wprowadzenie unormowania „zrównującego” taki udział z udziałem w posiedzeniu konwencjonalnym (nie na odległość), to należało postąpić podobnie w przypadku rozprawy zdalnej.

Ubocznie należy wspomnieć, że powyższa kwestia nie budziła wątpliwości ustawodawcy, kiedy wprowadzał instytucję tzw. rozprawy odmiejscowionej w ramach postępowania przyspieszonego, wtedy bowiem również nie uznawał za konieczne dodania (analogicznego jak w art. 100§10 k.p.k.) unormowania akcentującego „traktowanie” udziału zdalnego oskarżonego w rozprawie w czasie ogłoszenia wyroku, jako równoważnego jego obecności przy tej czynności. Tymczasem w przypadku rozprawy prowadzonej na odległość w trybie art. 374§3-4 k.p.k. odpowiednie zastosowanie mają właśnie przepisy o rozprawie „odmiejscowionej” (art. 374§9 w zw. z art. 517ea § 1 w zw. z art. 517b § 2a).

¹⁷⁹⁵ A. Lach, *Udział oskarżonego w czynnościach procesowych ...*, s. 32, R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424*, Warszawa 2021, Lex – stan prawny na 1 maja 2021r., art. 374 (teza 13).

¹⁷⁹⁶ A. Lach, *„Udział oskarżonego w czynnościach procesowych ...*, s. 32.

Ustawodawca wybierając w zakresie rozprawy na odległość inną formułę, jeśli chodzi o technikę legislacji niż w przypadku zdalnych posiedzeń, upatrywał celowości takiego zabiegu w odmiennych co do istoty regułach ogłaszania/doręczania orzeczeń zapadających na obu forach orzekania, w zależności od tego, czy strony były obecne przy tej czynności, czy też nie¹⁷⁹⁷. Co do zasady bowiem, zapadające orzeczenia na posiedzeniach pod nieobecność stron podlegają im doręczeniu, natomiast w zakresie rozprawy regułą jest, że niezależnie od tego, czy strony są na niej obecne, czy nie, wydawane w ich toku zarządzenia i orzeczenia podlegają skutecznemu ogłoszeniu bez wymogu ich doręczenia, co wynika wprost z art. 100§1 k.p.k.¹⁷⁹⁸ Jednocześnie jednak w §3 tego samego przepisu ustawodawca zastrzega przecież, że wyrok doręcza się podmiotom uprawnionym, jeśli ustawa tak stanowi. Ta zaś w art. 422§2a k.p.k. przewiduje, że oskarżonemu pozbawionemu wolności nieposiadającemu obrońcy, który wnosił o doprowadzenie go na termin rozprawy, na którym ogłoszono wyrok, a który nie był przy jego ogłoszeniu obecny, należy doręczyć jego odpis (wówczas 7 dniowy termin do złożenia wniosku o uzasadnienie tego orzeczenia biegnie od daty doręczenia mu jego odpisu). To zaś komplikuje ocenę sytuacji w zakresie skutków wprowadzenia unormowania z art. 100§10 k.p.k. Zaniechanie bowiem zamieszczenia podobnej regulacji odnośnie do rozprawy prowadzonej zdalnie może sugerować, że udział zdalny strony w danym forum orzekania nie stanowi jej uczestnictwa w czynności sądowej ze wszystkimi związanymi z tym skutkami procesowymi, w tym konsekwencjami jej obecności przy ogłaszaniu orzeczeń/zarządzeń. Co za tym idzie w przypadku niesprowadzenia na salę rozpraw oskarżonego pozbawionego wolności (niemającego obrońcy), który uczestniczy w niej zdalnie w trybie art. 374 § 4 k.p.k., musiałby on zostać uznany za nieobecnego na ogłoszeniu wyroku w rozumieniu art. 422 § 2a k.p.k. Takiemu zaś kierunkowi wnioskowania, jak już wyjaśniono, sprzeciwia się zarówno wykładnia językowa,

¹⁷⁹⁷ Zob. jednak art. 248§2 k.p.k., który wymaga doręczenia postanowienia o zastosowaniu tymczasowego aresztowania obecnemu przy jego ogłoszeniu podejrzanemu, chyba że ogłoszono mu je na posiedzeniu prowadzonym wobec niego zdalnie w trybie art. 250§3 b k.p.k. (brzmienie Kodeksu w wersji od 24 czerwca 2020r. nadanej Ustawą z 19 czerwca 2020r. – Dz.U. z 2020r., poz. 1086).

¹⁷⁹⁸ Odmiennie ustawodawca traktuje postanowienie o zastosowaniu tymczasowego aresztowania, które nawet jeśli zostało wydane na rozprawie, doręcza się oskarżonemu jeśli nie był on obecny przy jego ogłoszeniu (art. 251§4 k.p.k. w brzmieniu od 24 czerwca 2020r.), podobnie nieobecnemu na rozprawie świadkowi należy doręczyć wydane w jej toku postanowienie o ukaraniu go karą pieniężną (art. 286 k.p.k.).

funkcjonalna, jak i logiczna art. 374§3-9 k.p.k. oraz art. 422§2a k.p.k.¹⁷⁹⁹ W ostatnim z powołanych unormowań jest mowa o niedoprowadzeniu oskarżonego na rozprawę, nie zaś na salę rozpraw. Istotą zaś rozprawy zdalnej jest uczestnictwo w niej strony w czasie jej przeprowadzania, lecz na odległość. Tym samym także w odniesieniu do sytuacji o jakiej mowa w art. 422§2a k.p.k. nie chodzi jedynie o fizyczne pojawienie się oskarżonego na sali rozpraw, lecz także o jego zdalne uczestniczenie w ogłoszeniu orzeczenia poprzez możliwość percepcji oddającego czynność dźwięku i obrazu, w czasie jej przeprowadzania. Dlatego też w przypadku ogłoszenia wyroku oskarżonemu, gdy rozprawa jest prowadzona wobec niego zdalnie (a wnosił o doprowadzenie i nie ma obrońcy), w przypadku takim jak wskazany w art. 422§2a k.p.k. termin do złożenia wniosku o sporządzenie na piśmie uzasadnienia wyroku biegnie od chwili jego ogłoszenia i nie podlega ono doręczeniu¹⁸⁰⁰.

Uznanie, że strony i podmioty wyszczególnione w art. 374§3-6 k.p.k., wobec których rozprawa prowadzona jest na odległość pomimo ich pobytu w innym miejscu niż sąd, w czasie ogłaszania wyroku są przy tym obecne, obliguje ich zgodnie z art. 418§1 k.p.k. do przyjęcia postawy stojącej w tym czasie. Podobnie powinni oni wstawać, gdy zwracają się do sądu i odwrotnie, chyba że przewodniczący zwolni ich z tego obowiązku (art. 379§2 k.p.k.). Wobec specyfiki uczestnictwa w czynnościach sądowych przy wykorzystaniu urządzeń zapewniających przekaz audiowizualny, w doktrynie postuluje się o rozważanie przez przewodniczącego, czy nie zachodzą tu okoliczności uzasadniające zwolnienie z obowiązku przyjęcia pozycji stojącej osoby, wobec której rozprawa jest prowadzona zdalnie.

W przypadku prowadzenia rozprawy w trybie art. 374§4 k.p.k. sąd proceduje na sali rozpraw, zaś strona lub strony, które przewodniczący „zwolnił z obowiązku stawiennictwa” przebywają wówczas w innym miejscu. Może to być pomieszczenie znajdujące się w siedzibie sądu lub poza nią. W pierwszym przypadku będzie to sąd, przed którym sprawa się toczy lub inny, w którego okręgu strona przebywa. Należy tu zauważyć, że według pierwotnego brzmienia art. 374§5 k.p.k. niezależnie od tego, czy strona przebywała w odrębnym pomieszczeniu tego samego sądu, czy poza nim, czy też

¹⁷⁹⁹ A. Lach, *Udział oskarżonego w czynnościach procesowych ...*, s. 32, D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2022, art. 374 (teza 15), R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424*, Warszawa 2021, Lex – stan prawny na 1 maja 2021r., art. 374.

¹⁸⁰⁰ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2022, art. 374, (teza 15).

w areszcie śledczym, bądź w zakładzie karnym wraz z nią w czasie rozprawy musiał przebywać referendarz sądowy lub asystent sędziego zatrudniony w sądzie, właściwym dla miejsca pobytu tejże strony. Tym samym jeśli strona przebywała w zakładzie karnym lub areszcie śledczym, nie było wystarczające przebywanie razem z nią (zamiast urzędnika zatrudnionego we właściwym sądzie) funkcjonariusza służby więziennej, które to rozwiązanie przewidywał art. 250§3c k.p.k.¹⁸⁰¹ wobec podejrzanego/oskarżonego w przypadku zdalnego posiedzenia w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania¹⁸⁰². Kwestia ta (bardzo istotna jeśli chodzi o praktyczny wymiar stosowania instytucji) została zmodyfikowana przez ustawodawcę z dniem 1 stycznia 2023r.¹⁸⁰³ poprzez umożliwienie prowadzenia zdalnej rozprawy wobec strony pozbawionej wolności także w obecności przedstawiciela administracji placówki penitencjarnej. Przepisy Kodeksu postępowania karnego nie precyzują na czym ma polegać rola osób uczestniczących w czynności zdalnej wobec strony pozbawionej wolności. Należy założyć, że ich zadaniem jest baczenie, aby połączenie przebiegało bez zakłóceń a czynność miała prawidłowy przebieg. Nie wiadomo jednak, czy, a jeżeli tak, to w jaki sposób mają wykonywać swoje czynności i przy pomocy jakich instrumentów¹⁸⁰⁴. Istotą rozprawy prowadzonej zdalnie jest to, że sąd, strony i inni jej uczestnicy, jak też materiał dowodowy, w tym w postaci dokumentów oraz pochodzący z osobowych i rzeczowych źródeł dowodowych mogą znajdować się w kilku różnych miejscach¹⁸⁰⁵. Konsekwencją tego jest wymóg, chociażby ze względów technicznych, uregulowania sposobu przeprowadzania poszczególnych czynności procesowych, tak aby uwzględniały specyfikę omawianej instytucji.

Normujący rozprawę na odległość art. 374§9 k.p.k. wymaga odpowiedniego stosowania do tej instytucji art. 517ea k.p.k. Ten zaś przepis odnosi się do sposobu prowadzenia rozprawy zdalnej, uznając formę ustną za jedyną dopuszczalną przeprowadzanych na niej czynności procesowych. Regulacja ta stanowi zatem uzupełnienie art. 374 § 3–8 k.p.k. normującego przesłanki i zasady przeprowadzenia

¹⁸⁰¹ W brzmieniu od 24 czerwca 2020r. (art. 250§3b-3h dodane ustawą z 19 czerwca 2020r. – Dz.U. z 2020, poz. 1086).

¹⁸⁰² D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 374, (teza 28).

¹⁸⁰³ Brzmienie art. 374§5 obowiązujące od 1 stycznia 2023r. nadane Ustawą z 5 sierpnia 2022 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1855 z późn. zm.).

¹⁸⁰⁴ C. Kulesza „Rozprawa zdalna oraz zdalne posiedzenie ...”, s. 214.

¹⁸⁰⁵ B. Skowron [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex – stan prawny na 15 lipca 2020r., art. 517(ea), teza 1.

takiej rozprawy. Powołany artykuł 517ea, jak już wspomniano, stanowi odstępstwo od ogólnej reguły przewidzianej w art. 116 k.p.k. uprawniającej uczestników postępowania do składania wniosków oraz oświadczeń na piśmie bądź ustnie do protokołu. (o ile ustawa nie stanowi inaczej). Taki sposób prowadzenia czynności poprzez zachowanie wyłącznie ich ustnej formy czynności procesowej jest uzasadniony faktem, że sąd oraz strony (obrońca) znajdują się w różnych miejscach. W takiej zaś sytuacji uprawnienie ich do składania wniosków i oświadczeń na piśmie w istocie uniemożliwiłoby sprawne przeprowadzenie rozprawy oraz czyniło iluzorycznym zachowanie gwarancji procesowych stron oraz właściwego procedowania przez sąd¹⁸⁰⁶. Zwerbalizowanie treści czynności ma na celu stworzenie możliwości zapoznania się z treścią pisma przez podmioty, które z przyczyn technicznych (przebywają poza salą rozpraw) nie mogą tego same uczynić.

Z tego samego powodu Kodeks postępowania karnego wymaga poinformowania ich przez sąd o treści wszystkich pism procesowych załączonych do akt przed rozprawą, z którymi nie mogły się wcześniej zapoznać. Jednocześnie jeśli którakolwiek z tych stron zażądałaby ich odczytania, sąd jest zobowiązany to uczynić. Podobnie sąd powinien postąpić z urzędu, jeśli uzasadniałaby to w jego ocenie treść pisma¹⁸⁰⁷. W przypadku, gdy któraś ze stron (lub obrońca), wobec których prowadzona jest zdalnie rozprawa, chciałaby załączyć do akt sprawy pismo procesowe, którego nie zdążyła złożyć wcześniej, to może jego treść odczytać na rozprawie, nadając w ten sposób wymaganą formę ustną wnioskowi lub oświadczeniom.

Jak już wspomniano, jeśli wyłącznie prokurator uczestniczy w rozprawie zdalnie, art. 517ea k.p.k., nie ma zastosowania. Tym samym nie jest wówczas wyłączona możliwość składania wniosków i oświadczeń w formie pisemnej przez strony (ich przedstawicieli procesowych)¹⁸⁰⁸.

¹⁸⁰⁶ Por. B. Skowron [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex –stan prawny na 15 lipca 2020r. art. 517(ea), teza 2.

¹⁸⁰⁷ Zob. B. Skowron [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, art. 517(ea), Lex –stan prawny na 15 lipca 2020r., teza 3.

¹⁸⁰⁸ J. Mierzwińska-Lorencka, E-rozprawa w sprawach karnych w związku z regulacjami z tarczy 4.0, art. 517(ea), LEX/el. 2020, (teza 10).

VII.5. Rozprawa na odległość a konwencyjny standard praw oskarżonego w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Przepis art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności¹⁸⁰⁹, w aspekcie standardów rzetelnego procesu karnego, należy rozpatrywać głównie przez pryzmat gwarancji stanowiących rękojmię realizacji praw oskarżonego¹⁸¹⁰. Te zaś wymagają najwyższej ochrony, w szczególności w postępowaniu przed sądem, albowiem to właśnie „rzetelna rozprawa sądowa”, najlepiej oddaje istotę pojęcia „fair trial”¹⁸¹¹.

Uprawienie oskarżonego do osobistego udziału w rozprawie jest kluczowe, jeśli chodzi o realizację prawa do obrony¹⁸¹². Zastąpienie jego fizycznej obecności na sali rozpraw poprzez zapewnienie mu udziału zdalnego w tym forum orzekania, wymaga zatem dokonania oceny tego rozwiązania w kontekście art. 6 ust.1 i 3 EKPC. Przepis ten gwarantuje oskarżonemu prawo do: sprawiedliwego i publicznego rozstrzygnięcia przez sąd o zasadności skierowanego przeciw niemu oskarżenia (art. 6 ust.1), posiadania odpowiedniego czasu i możliwości do przygotowania obrony (art. 6 ust.3 pkt b), bronięcia się osobiście, bądź przez obrońcę, w tym przez obrońcę z urzędu, jeśli nie ma środków na ustanowienie obrońcy z wyboru (art. 6 ust.3 pkt c), ponadto przesłuchania (lub spowodowania przesłuchania) świadków oskarżenia oraz żądania stawienia i przesłuchania świadków obrony na takich samych warunkach (art. 6 ust.3 pkt d), jak też korzystania z udziału tłumacza, jeśli nie włada językiem używanym w sądzie (art. 6 ust.3 pkt e).

Europejski Trybunał Praw Człowieka, którego orzecznictwo ma charakter komplementarny wobec samej treści art. 6 Konwencji, jeśli chodzi o standardy rzetelnego procesu, w tym też aspekcie poddawał analizie zdalny udział oskarżonego w rozprawie sądowej. Co do zasady uznał taką formę za spełniającą wymogi stawiane rzetelnej i publicznej rozprawie sądowej. Zastrzegł jednak, że rozprawa zdalna powinna być

¹⁸⁰⁹ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r., zmieniona Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.).

¹⁸¹⁰ P. Wiliński, Dwa modele rzetelnego ..., s. 42

¹⁸¹¹ P. Wiliński, Dwa modele rzetelnego ...s. 43

¹⁸¹² C. Kulesza [w:], Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex- stan prawny na 15 lipca 2020r., art. 374 (teza 16),

uzasadniona ważnymi przyczynami, a oskarżonemu w toku czynności należy zagwarantować skuteczne prawo do obrony¹⁸¹³. Jednocześnie akcentował, że realizacja przez oskarżonego prawa do udziału w rozprawie nie jest warunkowana jego fizyczną obecnością na sali rozpraw, lecz uprawnieniem do wyrażania swojego stanowiska, jak też śledzenia toku postępowania dowodowego. Tym samym, jeśli udział oskarżonego w rozprawie ma charakter zdalny, aby spełniała ona wymogi rzetelnej w rozumieniu Konwencji, należy mu zagwarantować warunki do podejmowania samodzielnej obrony, które państwa będące stronami EKPC kształtują jednak samodzielnie¹⁸¹⁴.

Istotne znaczenie w powyższym zakresie mają w szczególności wyroki z: 5 października 2006 r. w sprawie Marcello Viola przeciwko Włochom¹⁸¹⁵ i 27 listopada 2007r. na skutek skargi Ascitutto przeciwko Włochom¹⁸¹⁶. Judykаты te są uznawane za fundamentalne w zakresie wymaganego wzorca rzetelnej rozprawy na odległość¹⁸¹⁷. Należy tu dodać, że udział oskarżonego w rozprawie w formie wideokonferencji możliwy był w procesie karnym we Włoszech już od 1998r., przy czym od 2017r. zasadą jest przeprowadzanie jej w tym trybie wobec oskarżonych pozbawionych wolności w sprawach o najpoważniejsze przestępstwa¹⁸¹⁸. W przypadku, kiedy jest kilku oskarżonych uczestniczących zdalnie w rozprawie, wymaga się tu umożliwienia im wzajemnego zadawania pytań. obrońca oskarżonego może przebywać w miejscu pobytu swojego klienta lub na sali rozpraw, bądź też korzystać z zastępcy w celu jednoczesnego udziału przez niego w rozprawie w jednym z tych miejsc. W przypadku, kiedy obrońca jest na sali rozpraw ma on zapewnione prawo poufnego kontaktu z oskarżonym: telefonicznego, za pośrednictwem poczty elektronicznej, faksu lub komunikatora głosowego¹⁸¹⁹.

W sprawie Marcello Viola przeciwko Włochom Trybunał uznał zdalne uczestnictwo oskarżonego w rozprawie, co do zasady, za zgodne z Konwencją. Zastrzegł jednak, że instytucja ta powinna być wykorzystywana w uzasadnionych przypadkach,

¹⁸¹³ A. Lach, Rzetelne postępowanie dowodowe w sprawach karnych ..., s. 103, C. Kulesza, Rozprawa zdalna oraz zdalne posiedzenie aresztowe ..., s 207.

¹⁸¹⁴ P. Misztal, Zdalne posiedzenia aresztowe w trybie art. 250§3b-3h Kodeksu postępowania karnego . Uwagi de lege lata i de lege ferenda. UWM Studia Prawnoustrojowe 54, 2021, s. 412.

¹⁸¹⁵ Wyrok ETPC z 5.10.2006 r. w sprawie Marcello Viola przeciwko Włochom, skarga nr 45106/04, § 69–72

¹⁸¹⁶ Affaire ascitutto przeciwko Włochom, skarga nr 35795/02, 27 listopada 2007r. [https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83510, 25 I 2022r. , godz. 18.17.](https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83510,25%2022r.,godz.18.17)

¹⁸¹⁷ C. Kulesza, Rozprawa zdalna oraz zdalne posiedzenie aresztowe ..., s 207,

¹⁸¹⁸ C. Kulesza, Rozprawa zdalna oraz zdalne posiedzenie aresztowe..., s 208.

¹⁸¹⁹ A. Lach, Udział oskarżonego w czynnościach procesowych ..., s. 27.

realizujących szczególne cele i w sposób zapewniający oskarżonemu urzeczywistnienie prawa do obrony poprzez zagwarantowanie mu udziału w postępowaniu dowodowym. Na kanwie omawianego przypadku możliwość przeprowadzenia rozprawy poprzez wykorzystanie łącza audiowizualnego miało na celu przeciwdziałanie przestępczości, ochronę porządku publicznego, życia, zdrowia, wolności i bezpieczeństwa uczestników procesu, jak też zagwarantowanie rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie.¹⁸²⁰ Należy tu wyjaśnić, że orzeczenie to zapadło wobec oskarżonego odbywającego w innej sprawie karę pozbawienia wolności za poważne przestępstwo związane z jego udziałem w strukturach mafijnych, w jednostce penitencjarnej o zastrzyżonym rygorze. Przeprowadzenie rozprawy odwoławczej w formie wideokonferencji zapobiegło więc konieczności przedsięwzięcia szczególnych środków gwarantujących bezpieczny konwój oskarżonego. Jednocześnie w istotny sposób sprzyjało ekonomicznie postępowaniu, skracając jego czas. Trybunał uwzględnił tu specyfikę walki z przestępczością zorganizowaną, która w szczególnych okolicznościach może wymagać stosowania instrumentów w celu ochrony bezpieczeństwa publicznego, w tym poprzez zapobieganie możliwego wpływu na innych uczestników postępowania już poprzez samą obecność oskarżonego na sali rozpraw. W omawianym przypadku Trybunał uznał zatem zdalny udział oskarżonego w rozprawie za uzasadniony szczególnymi okolicznościami. Zdaniem Trybunału w analizowanych okolicznościach rozprawa prowadzona wobec oskarżonego na odległość nie naruszała jego prawa do obrony. Miał on bowiem zagwarantowany skuteczny udział w czynności sądowej poprzez transmisję obrazu i dźwięku, która umożliwiała mu śledzenie przebiegu rozprawy. Widział i słyszał osoby znajdujące się na sali rozpraw, sam także był widziany i słyszany przez nie, mógł składać wyjaśnienia oraz oświadczenia i uczestniczyć w przesłuchaniach. Oskarżony ani jego obrońca nie sygnalizowali w czasie rozprawy problemów natury technicznej lub innej utrudniających im realizację prawa do obrony, w tym oskarżony miał możliwość kontaktu z obrońcą bez udziału innych osób¹⁸²¹. Co więcej rozprawa w tym przypadku była zorganizowana w

¹⁸²⁰ Marcello Viola p. Włochom, skarga 45106/04, wyrok ETPC z 5.10.2006 r., Przegląd Orzecznictwa Europejskiego dotyczącego spraw karnych, Opr. Małgorzata Wąsek-Wiaderek, Zeszyt nr 3-4/2010, http://www.sn.pl/orzecznictwo/Orzecz_Euro_Karne/Orzecz_Euro_Karne_03-04_2010.pdf, A. Lach, Udział oskarżonego w czynnościach procesowych ..., s. 35.

¹⁸²¹ M. Szwed, Standardy międzynarodowe a granice wdrażania innowacyjnych rozwiązań w wymiarze sprawiedliwości [w:] Raport Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka - Nowe technologie, nowa sprawiedliwość nowe pytania. Wdrażanie nowych technologii w wymiarze sprawiedliwości (red. nauk. P. Kładoczny, K. Wiśniewska), Warszawa 2021, s. 36-37, M. Wąsek-Wiaderek, Przegląd Orzecznictwa

taki sposób, że obrońca mógł skierować swojego substytutą do miejsca, w którym przebywał oskarżony, bądź też sam udać się do niego, przekazując obronę na sali rozpraw substytutowi¹⁸²².

Uzupełniająco należy zastrzec, że Europejski Trybunał Praw Człowieka wydając przedmiotowe orzeczenie zaakcentował fakt, że wideokonferencja dotyczyła jedynie rozprawy odwoławczej, a w rozprawach przed sądem pierwszej instancji oskarżony miał zagwarantowany bezpośredni udział, bowiem był na nie doprowadzany¹⁸²³.

Drugie ze wspomnianych orzeczeń (w sprawie *Asciutto przeciwko Włochom*) odnoszące się do rozprawy zdalnej było wydane w podobnym kierunku i także na kanwie włoskich instytucji procesowych. Sprawa ta dotyczyła również oskarżonego, któremu zarzucono popełnienie poważnych przestępstw w ramach zorganizowanej grupy przestępczej, wobec którego rozprawy były prowadzone na odległość. Trybunał przypomniał tu, że rozpoznawanie spraw o charakterze mafijnym może uzasadniać podjęcie szczególnych środków mających na celu zapewnienie porządku publicznego lub ochronę bezpieczeństwa publicznego, jak też przeciwdziałanie przestępczości. Mógł zatem znaleźć i w tym przypadku zastosowanie przepis art. 146bis przepisów wykonawczych do włoskiego Kodeksu postępowania karnego przewidujący zdalny udział oskarżonego w rozprawie. Trybunał podkreślił, że udział oskarżonego w rozprawie w formie wideokonferencji, jeśli jest zgodny z normami krajowymi i międzynarodowymi standardami, co do zasady nie narusza Konwencji. Podkreślił jednak ponownie, że użycie tej metody procedowania w danej sprawie musi realizować uzasadnione cele, a tryb rozprawy zdalnej powinien gwarantować poszanowanie prawa do obrony w rozumieniu art. 6 Konwencji. Jednakże również i w tym zakresie ETPC nie stwierdził uchybień w ramach zastosowanej procedury. Oskarżony uczestnicząc bowiem w rozprawie, zarówno przed sądem pierwszej, jak i drugiej instancji za pomocą środków przekazujących dźwięk i obraz, miał możliwość w rzeczywistym czasie zobaczenia przebywających na sali rozpraw osób i słuchania ich wypowiedzi. Sam również był widziany i słyszany przez uczestników rozprawy, mógł więc uczestniczyć w przesłuchaniach innych osób, jak też sam składać wyjaśnienia lub oświadczenia. Oskarżony ani jego obrońca nie zgłaszali w czasie trwania czynności problemów natury technicznej lub innej utrudniających udział w

Europejskiego dotyczącego spraw karnych, Zeszyt nr 3-4/2010, A. Lach, Udział oskarżonego w czynnościach procesowych ..., s. 35.

¹⁸²² C. Kulesza „Rozprawa zdalna oraz zdalne posiedzenie aresztowe ...”, s. 208.

¹⁸²³ M. Szwed, Standardy międzynarodowe a granice wdrażania innowacyjnych rozwiązań..., s. 36.

rozprawie. Co istotne obrońca oskarżonego mógł przebywać w miejscu pobytu oskarżonego, kiedy to mógł porozumiewać się z nim w poufny sposób. Także drugi z obrońców, obecny na sali rozpraw, miał możliwość niejawnego komunikowania się z oskarżonym (bez udziału czy obecności osób trzecich)¹⁸²⁴. W tym przypadku ETPC stwierdził również, że rozprawa w formie wideokonferencji spełniała wymagane art. 6 Konwencji standardy rzetelnego procesu.

Wymogów rzetelnej rozprawy nie spełniły natomiast, zdaniem Trybunału, przypadki poniższych spraw, w ramach których procedowano zdalnie.

W sprawach Sakhnovskiy przeciwko Rosji¹⁸²⁵ oraz Gorbunov i Gorbaczov przeciwko Rosji¹⁸²⁶ ETPC zakwestionował zdalne uczestnictwo oskarżonych w rozprawie przed sądem drugiej instancji, przede wszystkim z uwagi na niezagwarantowanie im swobodnego i poufnego kontaktu z obrońcą.

W wymienionych orzeczeniach Trybunał kolejny raz zaakcentował, że umożliwienie skutecznej realizacji prawa do obrony stanowi podstawową przesłankę uznania rozprawy w formie wideokonferencji za rzetelną. Zapewnienie przebywającym w innych miejscach oskarżonemu i obrońcy kontaktu audiowizualnego nie gwarantującego poufności tej rozmowy z uwagi na techniczną obsługę urządzeń transmitujących przez pracowników urzędów państwowych, mogących słyszeć i widzieć rozmówców, nie zostało uznane w tym zakresie za wystarczające. Istotą bowiem relacji pomiędzy oskarżonym a jego obrońcą jest wzajemne zaufanie. Tym samym ich komunikacja nie może być obciążona (już tylko) ryzykiem pozyskania przekazywanych w jej trakcie informacji innym osobom. W drugiej z wymienionych spraw ETPC oprócz zakwestionowania tego rodzaju kontaktu zdalnego (nie gwarantującego poufności) sformułował ponadto dodatkowe zastrzeżenie w zakresie jego zbyt krótkiego czasu. Oskarżonemu zagwarantowano tu bowiem jedynie 15 minut rozmowy z nowo wyznaczonym obrońcą bezpośrednio przed rozpoczęciem rozprawy, co uznano za niewystarczające do mówienia sprawy, tym samym efektywnego skonstruowania obrony¹⁸²⁷.

¹⁸²⁴ § 65-72 wyroku ETPC, sprawa Ascituo przeciwko Włochom, 27 listopada 2007, 35795/02 - <https://www.doctrine.fr/d/cedh/hfjud/chamber/2007/cedh001-83510>, (dostęp 10 III.2022r., godz. 21.51),

¹⁸²⁵ Wyrok ETPC(WI) z 2.11.2010 r., 21272/03, Sakhnovskiy przeciwko Rosji LEX nr 611796.

¹⁸²⁶ Wyrok ETPC z 1 marca 2016r., 43183/06 i 27412/07, Gorbunov i Gorbaczov v Rosja, <https://jurisprudencia.mpd.gov.ar/Jurisprudencia/Gorbunov%20y%20Gorbachev%20v.%20Rusia.pdf>.

¹⁸²⁷ C. Kulesza, Rozprawa zdalna oraz zdalne posiedzenie aresztowe ..., s 209.

Oprócz przypomnienia w obu sprawach, że prawo oskarżonego do poufnego komunikowania się ze swoim obrońcą jest kluczowym wymogiem rzetelnego procesu w rozumieniu art. 6 ust. 3, Trybunał zakwestionował także przeprowadzenie przez sądy wideokonferencji w ustalonych warunkach bez istnienia ważnej przyczyny, bowiem możliwe było zorganizowanie rozprawy zapewniające w niej uczestnictwo oskarżonych i ich obrońców przebywających w tym samym miejscu lub też zagwarantowanie im możliwości chociażby telefonicznego niejawnego, a zatem swobodnego kontaktu o odpowiedniej długości i ze stosownym wyprzedzeniem przed rozprawą (możliwe było np. odroczenie w tym celu rozprawy)¹⁸²⁸.

Niezależnie od powyższego Trybunał podkreślił także, że pomimo, że art. 6 ust. 3 pkt c Konwencji gwarantuje oskarżonemu prawo do "bronienia się osobiście lub przez ustanowionego przez siebie obrońcę", które nie może być iluzoryczne, to jednocześnie norma ta nie precyzuje sposobu realizacji tego uprawnienia. Nie jest więc wykluczona możliwość zdalnego udziału oskarżonego w rozprawie, o ile zagwarantowane jest jego skuteczne prawo do obrony. Oskarżony, co do zasady, ma prawo do obecności na rozprawie przed sądem pierwszej instancji. Jednakże uprawnienie to ma z reguły inny charakter na rozprawie apelacyjnej. Wymogi art. 6 Konwencji nie zawsze pociągają za sobą bezwzględne prawo oskarżonego do osobistej obecności na rozprawie sądowej. Weryfikacja prawidłowości wykorzystania metody zdalnej rozprawy uzależniona być powinna, w ocenie Trybunału, od charakterystycznych cech danego postępowania, sposobu realizacji przez oskarżonego prawa do obrony przed sądem odwoławczym w aspekcie wagi okoliczności, które mają być przedmiotem rozstrzygnięcia i rodzaju przeprowadzanych czynności w odniesieniu do ich znaczenia dla interesu oskarżonego¹⁸²⁹.

Niezagwarantowanie poufnego i swobodnego kontaktu oskarżonego i jego obrońcy w toku postępowania dowodowego w ramach zdalnej rozprawy zostało uznane

¹⁸²⁸ M. A. Nowicki, Sakhnovskiy przeciwko Rosji - wyrok ETPC z dnia 2 listopada 2010 r., skarga nr 21272/03; [w:] M.A. Nowicki, Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2010, LEX, 2011, s. 132, podobnie Wyrok ETPC z 8.06.2021 r., 61591/16, Dijkhuizen przeciwko Holandii, LEX nr 3182648.

C. Kulesza, Rozprawa zdalna oraz zdalne posiedzenie aresztowe ..., s 209, A. Lach Udział oskarżonego w czynnościach procesowych ..., s. 29-30.

¹⁸²⁹ M. A. Nowicki, Sakhnovskiy przeciwko Rosji - wyrok ETPC z dnia 2 listopada 2010 r., skarga nr 21272/03; [w:] M.A. Nowicki, Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2010, LEX, 2011, s. 132, LEX 2011., podobnie Wyrok ETPC z 8.06.2021 r., 61591/16, Dijkhuizen przeciwko Holandii, LEX nr 3182648, zob. także min. K. Warecka, Rozprawa on-line a prawo do rzetelnego procesu. Omówienie wyroku ETPC z dnia 2 grudnia 2021 r., 36516/19 (Jallow), LEX/el. 2021.

przez Trybunał za naruszające wzorce rzetelnego procesu także w wyroku Zagaria przeciwko Włochom¹⁸³⁰. W sprawie tej telefoniczna rozmowa oskarżonego przebywającego w zakładzie karnym z obrońcą uczestniczącym w rozprawie była słyszana przez funkcjonariusza służby więziennej, co zostało przez niego odnotowane w dokumentacji. Pomimo, że nie ustalono, aby fakt ten miał wpływu na tok rozprawy, skuteczność realizacji prawa do obrony, czy treść zapadłego wyroku, a sama rozmowa nie odnosiła się do istoty zarzutu, czy taktyki obrony, Trybunał stwierdził tu niezachowanie zasady poufności kontaktu telefonicznego oskarżonego z obrońcą w trakcie wideokonferencji. Tego rodzaju bezprawny podsłuch naruszył zatem tak istotnie prawo oskarżonego do efektywnej obrony, że zostało to uznane za niezgodne z art. 6 ust. 3 pkt c i 6 ust. 1 pkt a Konwencji naruszając wymagane standardy rzetelnego procesu¹⁸³¹.

W sprawie Shulepov przeciwko Rosji¹⁸³², Trybunał stwierdził, że trudności w porozumiewaniu się na odległość oskarżonego w sposób zdalny z sądem powinny być kompensowane przez przyznanie oskarżonemu obrońcy. W tym przypadku w formie zdalnej przeprowadzano rozprawę odwoławczą, na której podlegały rozstrzygnięciu okoliczności o charakterze prawnym i faktycznym. Trybunał przyznał tu, że zdalne uczestnictwo oskarżonego w rozprawie stawia go w gorszym położeniu niż przebywającego na sali rozpraw oskarżyciela publicznego, a jego komunikację z sądem ocenił jako utrudnioną. W konsekwencji uznał, że przeprowadzenie rozprawy na odległość wobec oskarżonego uzasadnia przyznanie mu obrońcy, który byłby gwarantem jej rzetelnego przebiegu. Ponieważ w sprawie tej oskarżony nie miał obrońcy, Trybunał stwierdził, że doszło do naruszenia standardów rzetelnego procesu w rozumieniu Konwencji¹⁸³³.

Z kolei w sprawie Golubev przeciwko Rosji¹⁸³⁴ Trybunał uznał, że nie doszło do naruszenia art. 6 Konwencji, bowiem oskarżony był reprezentowany przez dwóch obrońców obecnych na sali rozpraw, którzy umacniali i uzupełniali argumentację obrony.

¹⁸³⁰ Wyrok z 27.11.2007 r., 58295/00, Zagaria przeciwko Włochom, LEX nr 479420.

¹⁸³¹ A. Lach, Prawo do korzystania z pomocy obrońcy w związku z czynnościami dowodowymi [w:] Rzetelne postępowanie dowodowe w sprawach karnych w świetle orzecznictwa strasburskiego, Warszawa 2018, Lex., C. Kulesza, Rozprawa zdalna oraz zdalne posiedzenie aresztowe ..., s. 209.

¹⁸³² Wyrok ETPC z 26.06.2008 r., 15435/03, Shulepov przeciwko Rosji, LEX nr 400250.

¹⁸³³ A. Lach, Udział oskarżonego w czynnościach procesowych ..., s. 30, A. Lach, Rzetelne postępowanie dowodowe w sprawach karnych w świetle orzecznictwa strasburskiego, Warszawa 2018, s. 104.

¹⁸³⁴ Decyzja ETPC z 9.11.2006 r., 26260/02, Golubev przeciwko Rosji, LEX nr 482871.

Pomimo, że oskarżony nie mógł z nimi konsultować na bieżąco przebiegu rozprawy, to miał on zapewnioną możliwość poufnej komunikacji z nimi przed rozprawą, co w tej sytuacji uznano za wystarczające. Zasygnalizowano, że oskarżony w czasie czynności nie kwestionował swojego zdalnego w niej udziału, przy czym miał prawo podjęcia decyzji, aby jeden z obrońców wspierał go w miejscu jego pobytu, a drugi występował na sali rozpraw¹⁸³⁵.

Przedmiotem rozważań Trybunału w aspekcie naruszenia standardów rzetelnego procesu była także kwestia domniemanej nieprawidłowej jakości połączenia audiowizualnego w czasie rozprawy odwoławczej. W sprawie Gennadiy Medvedev przeciwko Rosji¹⁸³⁶ odnosząc się do tego zarzutu Trybunał uznał za niewystarczające jego sformułowanie bez uprawdopodobnienia w oparciu o konkretne dowody. Niezbędne było bowiem wykazanie w jaki sposób przyczyny techniczne lub inne utrudniły lub uniemożliwiły oskarżonemu śledzenie przebiegu rozprawy, formułowanie oświadczeń, czy zadawanie pytań osobom przesłuchiwanym. Podobne stanowisko co do tej kwestii Trybunał zajął w sprawie Ichetovkina i inni przeciwko Rosji¹⁸³⁷ zauważając, że oskarżony nie zgłaszał w toku postępowania zastrzeżeń co do niewłaściwej jakości wideokonferencji, w formie której odbyła się rozprawa odwoławcza.

Należy tu dodać uzupełniająco, że stwierdzenie okoliczności utrudniających słyszenie przez oskarżonego wypowiedzi osób przesłuchiwanymi na rozprawie, nie zawsze będzie wystarczające do przyjęcia, że doszło do naruszenia prawa do rzetelnego procesu gwarantowanego przez art. 6 Konwencji. W sprawie Stanford przeciwko Wielkiej Brytanii pomimo tego, że oskarżony w trakcie rozprawy przebywał w szklanym pomieszczeniu, którego konstrukcja powodowała „minimalną utratę dźwięku”, Trybunał uznał, że zachowane zostały standardy rzetelnego procesu, albowiem niedogodności te niwelowała skuteczna reprezentacja oskarżonego przez aktywnie uczestniczącego w rozprawie jego obrońcę¹⁸³⁸.

W świetle całokształtu omówionych kwestii podsumowująco należy stwierdzić, że Europejski Trybunał Praw Człowieka uznaje za dopuszczalne przeprowadzenie rozprawy wobec oskarżonego poprzez wykorzystanie bezpośredniego przekazu obrazu i dźwięku.

¹⁸³⁵ M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Warszawa 2017, art. 6, LEX 2011, P. Misztal, Zdalne posiedzenia aresztowe ..., s. 412-413.

¹⁸³⁶ Wyrok ETPC z 24.04.2012 r., 34184/03, Medvedev przeciwko Rosji, LEX nr 1147952.

¹⁸³⁷ Wyrok ETPC z 4 lipca 2017 r., 12584/05, Ichetovkina i inni przeciwko Rosji, LEX nr 2312116.

¹⁸³⁸ Wyrok ETPC z 23 lutego 1994 r., 16757/90, Stanford przeciwko Wielkiej Brytanii, LEX nr 80545.

Formułę zdalną traktuje jednak w kategoriach odstępstwa od zasady przeprowadzenia rozprawy w trybie stacjonarnym. Tym samym wymaga ona wystąpienia istotnych przyczyn (*compelling reasons*) uzasadniających zastosowanie tego wyjątku, a sposób jej przeprowadzenia musi zapewniać oskarżonemu realizację gwarancji znamiennej dla tradycyjnej rozprawy, w tym w szczególności skuteczne prawo do obrony, gwarantujące prawo poufnego kontaktu oskarżonego z obrońcą¹⁸³⁹.

Jak już wyjaśniono, Trybunał za ważne przyczyny uzasadniające przeprowadzenia wobec oskarżonego zdalnej rozprawy uznał ochronę istotnych wartości takich jak: porządek publiczny, prawo do życia, wolności i bezpieczeństwo świadka lub pokrzywdzonego, ponadto realizację wymogu rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie i przeciwdziałanie przestępczości¹⁸⁴⁰.

Rzeczywistość ukształtowana przez sytuację pandemiczną związaną z Covid-19 ze zrozumiałych względów spowodowała, że stosowanie rozpraw w formie zdalnej na niespotykaną dotąd masową skalę, stało się nieodzowne z uwagi na konieczność ochrony zdrowia i życia uczestników postępowania. Jak trafnie zauważył C. Kulesza w czasie pandemii także rozprawy przeprowadzane przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka odbywają się w formie wideokonferencji¹⁸⁴¹.

W świetle całokształtu omówionych kwestii instytucja rozprawy zdalnej wprowadzona do Kodeksu postępowania karnego wydaje się być instrumentem procesowym, który w obecnym kształcie może nie spełniać wymogów rzetelnego procesu, w rozumieniu przywołanego wielokrotnie art. 6 EKPC i to z kilku niezależnych od siebie powodów.

Wskazane w uzasadnieniu projektu ustawy nowelizacyjnej cele przyświecające ustawodawcy dotyczące przyśpieszenia postępowania, zminimalizowania jego kosztów i poprawienia sytuacji uczestników procesu poprzez zwolnienie ich z obowiązku stawiennictwa w sądzie, przy jednoczesnym ograniczeniu zagrożeń dla ich zdrowia i życia z uwagi na sytuację pandemiczną, jako takie spełniają konwencyjny standard *compelling reason* uzasadniający odstępianie od przeprowadzenia rozprawy w trybie

¹⁸³⁹ C. Kulesza, Rozprawa zdalna oraz zdalne posiedzenie ..., s 210

¹⁸⁴⁰ A. Lach, Rzetelne postępowanie dowodowe ..., s. 103,

¹⁸⁴¹ Min. przywoływany przez C. Kuleszę wyrok ETPC z 1 czerwca 2021 r. w sprawie Denis and Irvine przeciwko Belgii, 62819/17 i 63921/17 /§/ 9, HUDOC [w:] Rozprawa zdalna oraz zdalne posiedzenie aresztowe ..., s 210.

stacjonarnym¹⁸⁴². Jednakże przesłanki te nie zostały zamieszczone w Kodeksie postępowania karnego, tym samym jak już wskazano, rozprawa zdalna jest instytucją stałą i samoistną, a jej przeprowadzenie co do zasady jest możliwe w każdego rodzaju sprawie, w stosunku do oskarżonego, który jest pozbawiony wolności, jeśli jego stawiennictwo na rozprawę ma charakter obowiązkowy. Tym samym rozprawa może zostać przeprowadzona wobec oskarżonego zdalnie, wbrew jego woli (nawet jeśli nie posiada on obrońcy), w oderwaniu od powodu (powodów) wskazanych w projekcie, co może sprawić, że w zależności od okoliczności danej sprawy nie będzie ona spełniać wymogów rzetelnego procesu.

Co więcej, niezależnie od powyższego kierunek orzecznictwa ETPC wydaje się wskazywać w ogóle na wymóg wyznaczenia obrońcy z urzędu oskarżonemu nieposiadającemu obrońcy z wyboru, wobec którego rozprawa jest prowadzona zdalnie¹⁸⁴³.

W literaturze wskazuje się dość powszechnie na niezgodność instytucji rozprawy zdalnej z art. 6 ust. 3 pkt b i c EKPC także i z innych powodów¹⁸⁴⁴. Przepis przyznaje prawo do posiadania odpowiedniego czasu i możliwości do przygotowania obrony oraz bronięcia się osobiście lub przez obrońcę w tym z urzędu, jeśli wymaga tego względ na dobro wymiaru sprawiedliwości. Przy czym, jeśli wobec oskarżonego prowadzona jest zdalnie rozprawa, a posiada on obrońcę, to ten ostatni decyduje czy stawić się na salę rozpraw, czy też w miejscu pobytu swojego klienta (art. 374§6 k.p.k.). Jeśli obrońca stawia się na sali rozpraw (a z takimi sytuacjami mamy do czynienia najczęściej w praktyce), komunikuje się z oskarżonym tak, jak sąd, tj. poprzez łącze audiowizualne. Wówczas sąd na wniosek oskarżonego lub obrońcy może zarządzić przerwę o charakterze technicznym w celu ich kontaktu telefonicznego, przy czym jedynie na taki czas, aby było możliwe kontynuowanie rozprawy w tym samym dniu. Tym samym sąd może wyrazić zgodę jedynie na ich krótki kontakt telefoniczny¹⁸⁴⁵. Już tylko z tych powodów omawiana regulacja wydaje się budzić zastrzeżenia w świetle orzecznictwa

¹⁸⁴² C.Kulesza, Rozprawa zdalna oraz zdalne posiedzenie aresztowe... , s 214.

¹⁸⁴³ A. Lach, Udział oskarżonego w czynnościach procesowych ..., s. 33.

¹⁸⁴⁴ M.in. D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 374, (teza 20), J. Mierzwińska-Lorencka, E-rozprawa w sprawach karnych w związku z regulacjami z tarczy 4.0, LEX/el. 2020, (teza7), C.Kulesza, Rozprawa zdalna oraz zdalne posiedzenie aresztowe... , s 214-215.

¹⁸⁴⁵ J. Mierzwińska-Lorencka, E-rozprawa w sprawach karnych w związku z regulacjami z tarczy 4.0, LEX/el. 2020, (teza 7).

ETPC. Tymczasem art. 374§7 k.p.k. daje możliwość nieuwzględnienia nawet takiego wniosku. Regulacja ta stanowi bowiem, że sąd może zarządzić przerwę, chyba że złożenie wniosku o nią „w sposób oczywisty nie służy realizacji prawa do obrony, a w szczególności zmierza do zakłócenia lub nieuzasadnionego przedłużania rozprawy”.

Redakcja omawianej normy nie jest właściwa, sugeruje bowiem, że nawet jeśli wniosek służy do realizacji prawa do obrony i nie zmierza do utrudnienia lub przedłużenia rozprawy, sąd może nie uwzględnić wniosku obrońcy lub oskarżonego uniemożliwiając ich kontakt¹⁸⁴⁶. Ponieważ takie rozumienie wskazanego unormowania jest nie do przyjęcia, należy podzielić wyrażany w literaturze pogląd o powinności jego stosowania w ten sposób, że sąd ma możliwość odmowy uwzględnienia wniosku o przerwę w celu kontaktu oskarżonego z obrońcą jedynie wówczas, gdy nie służy on realizacji prawa do obrony¹⁸⁴⁷.

Niezależnie jednak od powyższego należy zauważyć, że analizowany przepis uzależnia prawo kontaktu oskarżonego i obrońcy (pozostających w czasie rozprawy w innych miejscach) od niezaskarżalnej decyzji sądu (postanowienie - art. 93§1 k.p.k.). Przy czym ma być ona kształtowana przez kryteria z reguły trudne lub nawet niemożliwe do ustalenia. Należy przypomnieć, że istotą relacji oskarżonego z obrońcą jest jej oparcie na wzajemnym zaufaniu (okoliczność szczególnie akcentowana m.in. w omawianych wyrokach: Sakhnovskiy przeciwko Rosji oraz Gorbunov i Gorbaczov przeciwko Rosji). Dodatkowo treść ich komunikacji chroni tajemnica obrończa. Trudno sobie wyobrazić weryfikację przez sąd potrzeby i celowości odbycia rozmowy oskarżonego z obrońcą w aspekcie realizacji prawa do obrony, skoro najczęściej miałyby się ona odnosić np. do postrzeżeń w odniesieniu do przeprowadzanych w toku rozprawy dowodów, pomysłów lub zamiarów co do taktyki obrończej¹⁸⁴⁸. Zauważyć zatem należy, że w większości przypadków (jeśli nie we wszystkich) ustalenie tego, czy wniosek o przerwę w celu odbycia telefonicznego kontaktu będzie służył realizacji prawa do obrony jest niemożliwe bez jednoczesnego domagania się ujawnienia okoliczności chronionych tajemnicą obrończą.

¹⁸⁴⁶ Zob. J. Mierzwińska-Lorencka, E-rozprawa w sprawach karnych w związku z regulacjami z tarczy 4.0, LEX/el. 2020, (teza 7),

¹⁸⁴⁷ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 374 (teza 30).

¹⁸⁴⁸ Por. C.Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex- stan prawny na 15 lipca 2020r., art. 374 (teza 21).

Zestawienie tej treści normy z formułowanym w orzecznictwie Trybunału bezwzględny wymogiem zagwarantowania oskarżonemu zdalnie uczestniczącemu w rozprawie ze znajdującym się na sali rozpraw obrońcą, poufnego nieskrępowanego (nieobarczonego ryzykiem podsłuchu) kontaktu w odpowiednim czasie i o długości, uzależnionej od okoliczności sprawy, przesądza o niezachowaniu przez wskazany instrument procesowy konwencyjnego standardu rzetelnej rozprawy sądowej (art. 6§3 pkt b i c EKPC).¹⁸⁴⁹ Z tego samego powodu analizowane unormowanie jest uznawane w literaturze za niezgodne z zagwarantowanym w art. 42 ust. 2 oraz art. 31 ust. 3 Konstytucji RP prawem do obrony¹⁸⁵⁰.

VII.6. Tryb zdalny rozprawy głównej w aspekcie podstawowych zasad procesowych regulujących jej przebieg.

Prowadzenie rozprawy zdalnie, jako istotne odstępstwo od tradycyjnej formuły rozprawy głównej, wymaga analizy pod kątem jej zgodności z zasadami procesowymi, w szczególności regulującymi przebieg przewodu sądowego.

W tym miejscu należy wspomnieć, że wprowadzając rozprawę odmiejscowioną w ramach postępowania przyśpieszonego, ówczesni projektodawcy zapewniali o zachowaniu przez tę instytucję pełni gwarancji procesowych oskarżonego i

¹⁸⁴⁹ J. Mierzwińska-Lorencka, E-rozprawa w sprawach karnych w związku z regulacjami z tarczy 4.0, LEX/el. 2020, (teza 7), C.Kulesza [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex- stan prawny na 15 lipca 2020r., art. 374 (teza 20), Uwagi Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka do ustawy z dnia 4 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych na zapewnienie płynności finansowej przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19, s. 8-9, <https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2020/06/druk-senacki-nr-142-uwagi-HFPC.pdf> (dostęp 13.03.2022, godz. 23.38). W ocenie HFPC art. 374§7 k.p.k. narusza ponadto dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z 22 października 2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym wymogów dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z dnia 22 października 2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności.

¹⁸⁵⁰ J. Mierzwińska-Lorencka, E-rozprawa w sprawach karnych w związku z regulacjami z tarczy 4.0, LEX/el. 2020, (teza 7).

nienaruszeniu zasady bezpośredniości¹⁸⁵¹. Pomimo tego, rozwiązanie to budziło w doktrynie wątpliwości. W szczególności zgłaszano zastrzeżenia co możliwego naruszenia zasady prawa do obrony, zasady obiektywizmu i zasady bezpośredniości, tym samym w ogóle prawa do rzetelnego procesu¹⁸⁵². Podkreślano, że instytucja ta nie spełnia standardów konstytucyjnych, jak też wynikających z praw człowieka¹⁸⁵³. Co znamienne inaczej oceniano wówczas możliwość przesłuchania na rozprawie głównej świadków (biegłych, specjalistów) przy użyciu urządzeń technicznych o jakich mowa w art. 177§1a k.p.k. Instytucja ta wprowadzona jednocześnie z rozprawą „odmiejscowioną”, co do zasady została od razu zaaprobowana w doktrynie. Przytaczana w tym zakresie argumentacja akcentowała korelację tego rozwiązania z wymogami ekonomiki procesowej, w tym poprzez minimalizowanie kosztów postępowania i jego przyśpieszenie, bez jednoczesnego uszczerbku dla realizacji na rozprawie kluczowych zasad procesowych, w tym w szczególności jawności, kontrydiktoryjności i bezpośredniości¹⁸⁵⁴.

Rozprawa prowadzona zdalnie, co do zasady, przekształca bezpośredni kontakt sądu lub stron z przeprowadzanymi dowodami, w pośredni w tym znaczeniu, że odbywa się on przez wykorzystanie urządzeń technicznych transmitującymi dźwięk i obraz¹⁸⁵⁵. Jednym więc z istotniejszych zagadnień jest zatem kwestia zgodności omawianego rozwiązania z zasadą bezpośredniości. To bowiem ona przede wszystkim kształtuje, charakterystyczny dla rozprawy głównej, przebieg postępowania dowodowego, wymagając bezpośredniego kontaktu sądu i stron z ocenianymi dowodami.

¹⁸⁵¹ Uzasadnienie projektu Ustawy o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych oraz niektórych innych ustaw (z 31 sierpnia 2011 r.) s. 26 - druk sejmowy nr 4281, www.sejm.gov.pl.

¹⁸⁵² J. Kosowski, Rozprawa „odmiejscowiona”..., s. 38, R. Koper, K. Marszał, J. Zagrodnik, K. Zgryzek, Proces ..., s. 670, A. Taracha, Rozprawa „odmiejscowiona” a prawo do obrony [w:] Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013-2018 w świetle standardów rzetelnego procesu, red. C. Kulesza i A. Sakowicz, s. 349.

¹⁸⁵³ Opinia Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego w zakresie Ustaw:Kodeks karny, Kodeks postępowania karnego, Kodeks karny wykonawczy, Kodeks wykroczeń oraz niektórych innych ustaw (pakiet „Bezpieczeństwo na Euro 2012”), oprac. M. Królikowski, P. Wiliński, M. Wąsek-Wiaderek, www.ms.gov.pl, s. 19-21, K. Buczkowski, M. Jankowski, Postępowanie w sprawach o przestępstwa „stadionowe” – trudności z ustaleniem sprawstwa oraz ich wpływ na sprawność procesu, Biuletyn PTK Nr 22 Warszawa 2015, s. 47.

¹⁸⁵⁴ Zob. min. T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego, Tom I....Warszawa 2014, s. 608-609, odwołujący się do wyrażonych w tym przedmiocie w doktrynie poglądów, czy A. Taracha, Rozprawa „odmiejscowiona”..., s. 350.

¹⁸⁵⁵ D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022, art. 374, (teza 19).

W tym miejscu należy wspomnieć, że w uzasadnieniu rządowego projektu ustawy nowelizującej Kodeks postępowania karnego, która wprowadziła uregulowania dotyczące rozprawy na odległość (art. 374 § 3–9 k.p.k.) zapewniono, że zarówno przeprowadzenie, jak i uczestnictwo w czynności procesowej zdalnej nie koliduje z zasadą bezpośredniości, bowiem zapoznanie się z dowodem następuje przez bezpośredni i jednoczesny przekaz obrazu i dźwięku. Jednocześnie jednak odwołano się do wyrażonego przez Sąd Najwyższy¹⁸⁵⁶ poglądu o braku możliwości bezwzględnego przestrzegania tej zasady i konieczności stosowania w ramach postępowania dowodowego wyjątków, jakimi są m.in. sytuacje wymienione w art. 391§1 k.p.k. uzasadniające odczytanie zeznań świadka. Tego rodzaju argumentacja nie wyjaśnia jednak istoty poruszanego zagadnienia. Zbadanie zgodności formuły rozprawy prowadzonej zdalnie z zasadą bezpośredniości wymaga bowiem ustalenia korelacji tej instytucji z dyrektywami stanowiącymi treść tej zasady. Pierwsza z nich wymaga oparcia się przez sąd na dowodach przeprowadzanych na rozprawie głównej (art. 410 k.p.k.). Jak już wyjaśniona wcześniej, jest ona spełniona w przypadku rozprawy zdalnej. Wiąże się bowiem z sytuacją, w której zarówno sąd i strony obecne na sali rozpraw, jak i połączone z tym miejscem w ramach „wideokonferencji”, uczestniczą w rozprawie głównej, gdyż mają możliwość widzenia i słyszenia przeprowadzanej czynności. Strony pozostające poza salą rozpraw same również mogą zabierać głos i są słyszalne i widziane przez pozostałych uczestników rozprawy. Tym samym w realnym czasie wszystkie te podmioty uczestniczą jednocześnie w przeprowadzaniu dowodu na rozprawie głównej. Przy czym, jeśli dowodem tym są zeznania lub wyjaśnienia osoby, wobec której rozprawa jest prowadzona na odległość, dowód ten jest wówczas w tym samym czasie ujawniany na tejże rozprawie. Sposób przeprowadzania takiego dowodu może być natomiast problematyczny pod kątem zgodności z drugą dyrektywą zasady bezpośredniości, wymagającą bezpośredniego kontaktu sądu ze źródłami i środkami dowodowymi w celu zagwarantowania najlepszych warunków do ich właściwej oceny. W tym bowiem przypadku sąd styka się z przeprowadzanymi dowodami nie na sali rozpraw, lecz w ramach transmisji wideo, tym samym niejako pośrednio. Zważywszy jednak na charakter takiego przekazu, który odbywa się w rzeczywistym czasie i daje możliwość wzajemnego widzenia i słyszenia się osób przesłuchiwanym oraz przesłuchującym (członków składu orzekającego), a także pozostałych uczestników rozprawy, należy podzielić pogląd

¹⁸⁵⁶ Postanowienie SN z 7 sierpnia 2013 r., sygn. akt II KK 153/13, LEX nr 1356410.

o zapewnieniu przez tę formułę warunków wymaganych w ramach bezpośredniego kontaktu sądu z materiałem dowodowym na sali rozpraw. W czasie bowiem przesłuchiwania oskarżonego, bądź oskarżycieli posiłkowego lub prywatnego (w charakterze świadków), czy też w czasie zadawania przez nich pytań, składania oświadczeń, sąd ma zagwarantowaną możliwość obserwacji ich zachowania. Tym samym cele drugiej dyrektywy zasady bezpośredniości w przypadku rozprawy na odległość należy również uznać za spełnione.¹⁸⁵⁷ Trzecia z dyrektywa kreująca omawianą zasadę bezpośredniości wyrażająca się w powinności korzystania przez sąd z dowodów pierwotnych przed wtórnymi nie dotyczy zdalnego przeprowadzania takich dowodów. Tym samym rozprawa zdalna nie oddziałuje na nią, albowiem nie ma wpływu na wybór przez sąd rodzaju dowodu podlegającego przeprowadzeniu.

Reasumując, przeprowadzenie rozprawy głównej zdalnie nie powoduje uszczerbku w wartościach skumulowanych w zasadzie bezpośredniości na tyle istotnego, aby przemawiało to za wyeliminowaniem tej instytucji (wydaje się, że w niektórych przypadkach w dzisiejszej rzeczywistości jeśli nie nieodzownej, to bardzo pożądanej) z Kodeksu postępowania karnego.

Niezależnie od powyższego należy kolejny raz zaakcentować, że zasada bezpośredniości stanowi jeden z podstawowych gwarantów rzetelnego procesu. Skoro więc celem jej pierwszej dyrektywy jest wymóg oparcia rozstrzygnięcia przez sąd na całokształcie okoliczności ujawnionych na rozprawie głównej, a ściśle z tym wymogiem jest powiązane prawo stron do uczestnictwa w przeprowadzaniu dowodów, to ma to proste przełożenie na zasadę kontradyktoryjności. W tym kontekście każde odstępstwo od zasady bezpośredniości może zostać ocenione jako pogarszające warunki w jakich strony realizują swój interes prawny. Rozprawa zdalna jako wyjątek od jej podstawowej „stacjonarnej” formy, może zatem być postrzegana przez strony za mniej korzystną, jeśli chodzi o ich gwarancje procesowe¹⁸⁵⁸.

¹⁸⁵⁷ Tak też m.in.: A. Lach, *Udział oskarżonego w czynnościach procesowych ...*, s. 30, D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2022, art. 374, (teza 19), D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość ...*, s. 185, J. Kosowski, *Rozprawa „odmiejscowiona” ...*, s. 49, Ł. Brzezowski, *Udział prokuratora w rozprawie i posiedzeniu zdalnym*, *Prok.i Pr.* 2021, nr 3, s. 34. P. Misztal, *Zdalne posiedzenia ...*, s. 415. *Odmienne* - A. Taracha, *rozprawa „odmiejscowiona” ...*, s. 353.

¹⁸⁵⁸ Ł. Brzezowski, *Udział prokuratora w rozprawie i posiedzeniu zdalnym...*, s. 34, zob. też A. Lach, *Udział oskarżonego w czynnościach procesowych ...*, s. 32.

W szczególności specyfika rozprawy głównej prowadzonej na odległość wobec stron (ich przedstawicieli procesowych) może nie gwarantować należytych warunków do realizacji zasady kontryktoryjności.

Zdalne prowadzenie rozprawy powinno przede wszystkim uwzględniać konieczność zabezpieczenia standardów rzetelnego procesu w rozumieniu art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. W pierwszej kolejności formułuje się tu wymóg, aby transmisja obrazu i dźwięku odbywała się za pomocą specjalistycznych urządzeń, zapewniających należytą jakość niezakłóconego ich jednoczesnego przekazu. Zastrzega się, że istota niektórych czynności sądowych może sprzeciwiać się przeprowadzeniu ich w formie wideokonferencji. Dlatego też w literaturze przedmiotu odnoszącej się do europejskich prawodawstw regulujących tryb czynności sądowych w czasie pandemii Covid-19 sklasyfikowano czynności procesowe kierując się tym kryterium. Wyodrębniono w tym zakresie trzy grupy. Do pierwszej z nich (*hearing activities*) zaliczono czynności procesowe, których zdalny tryb może sprzyjać realizacji prawa do obrony, tak samo lub bardziej niż ich przeprowadzenie w tradycyjnej formie, a które np. powodują zmniejszenie uciążliwości dla oskarżonego pozbawionego wolności, związanych z jego przetransportowaniem do odległego sądu. Druga grupa obejmuje czynności, które co do zasady można przeprowadzić w trybie wideokonferencji, jednakże jest to znacznie utrudnione i niesie niebezpieczeństwo możliwości niezapewnienia uczestnikom czynności efektywnego w nich udziału, np. przesłuchanie kilku oskarżonych wymagających tłumaczy w procesie z wieloma stronami. Czynność ta wymaga bowiem równoczesnego zainicjowania kilku połączeń wielopunktowych pomiędzy różnymi lokalizacjami, tym samym konfiguracji sieci współpracujących ze sobą specjalistycznych urządzeń. Ostatnia grupa zawiera czynności procesowe, których specyfika sprzeciwia się przeprowadzeniu ich w formie zdalnej. Do takich zalicza się np. konfrontację osób przesłuchiwaną, której istotą jest zweryfikowanie wiarygodności ich rozbieżnych relacji poprzez jednoczesne ich zestawienie i interakcję wzajemnych zachowań, która w znacznym stopniu wykracza poza porównanie ich werbalnego przekazu pod względem logicznym i korelacji z pozostałym materiałem dowodowym¹⁸⁵⁹.

W przywołanym powyżej kontekście rozprawa główna w trybie zdalnym w zakresie poszczególnych czynności dowodowych może istotnie kolidować z wymogami kontryktoryjnego charakteru postępowania dowodowego. Omawiana instytucja stanowi

¹⁸⁵⁹ C. Kulesza „Rozprawa zdalna oraz zdalne posiedzenie aresztowe ...”, s 211-212.

zatem kolejne ogniwo sprzeciwiające się możliwości rzekomego prowadzenia przez przeciwstawne strony sporu przed sądem pełniącym funkcję bezstronnego arbitra. Aktualny poziom środków technicznych zapewniających komunikację pomiędzy stronami przebywającymi poza salą rozpraw nadaje jej swoisty charakter, dalece utrudniający, jeśli nie uniemożliwiający prowadzenie przez nie sporu poprzez efektywną konfrontację odmiennych stanowisk procesowych. Przede wszystkim sprzeciwia się wzajemnemu kształtowaniu dialogu procesowego, w tym mającego na celu wpływ na spektrum oceny lub rozumienia kolejnych dowodów przez sąd. Tym samym należy podzielić pogląd, że zdalne przeprowadzenie całości postępowania dowodowego i wygłoszenie końcowych stanowisk przez strony (ich przedstawicieli) nie koreluje z założeniem, że rozprawa główna to forum procesowe o dialektycznym charakterze, służące do rozstrzygnięcia sporu prawnego poprzez ustalenie prawdy w oparciu o interakcyjne czynności stron¹⁸⁶⁰.

Z uwagi na ustalenie, że w polskim procesie karnym rozprawa główna w obecnym kształcie praktycznie nie ma charakteru kontradiktoryjnego, należy przyjąć, że prowadzenie jej w trybie zdalnym nie będzie miało istotnego znaczenia na sposób przeprowadzania dowodów lub ich weryfikację pod kątem wiarygodności. W literaturze zauważa się, że większy wymiar skutków prowadzenia rozprawy w formie wideokonferencji ten tryb może przynieść w krajach, gdzie obowiązuje system *common law*, którego specyfikę oddaje werdykt wydawany przez ławę przysięgłych¹⁸⁶¹.

Analiza kształtu rozprawy głównej w trybie zdalnym w świetle zasady „równości broni” została już przedstawiona. Z powodów wcześniej omówionych negatywna ocena tej instytucji w przywołanym aspekcie nie może budzić wątpliwości. Uprawnienie prokuratora do decydowania o swoim zdalnym udziale w rozprawie poprzez złożenie, w zasadzie wiążącego dla sądu wniosku w tym przedmiocie, nie tylko faworyzuje tego oskarżyciela w stosunku do oskarżonego (i pozostałych stron), lecz wyposaża go w instrument o charakterze decyzyjnym zarezerwowanym w tej fazie postępowania wyłącznie dla sądu. Jednocześnie oskarżony w przeciwieństwie do prokuratora nie jest uprawniony do składania wniosków w zakresie formy udziału prokuratora w rozprawie (zdalnej lub nie). Niezależnie zatem od tego, czy istnieją jakiegokolwiek powody utrudniające stawiennictwo prokuratora na sali rozpraw, podmiot ten w każdej sprawie i

¹⁸⁶⁰ R. Ponikowski, J. Zagrodnik, Kodeks postępowania karnego, Komentarz (red. J. Skorupka) 2021, Legalis – stan prawny na 22 czerwca 2021, art. 374.

¹⁸⁶¹ A. Lach, Udział oskarżonego w czynnościach procesowych ..., s. 31.

zakresie wszystkich rozpraw i posiedzeń może zwolnić się z tego obowiązku. Nie ma przy tym znaczenia, czy a jeśli tak, to o ile oddalona jest siedziba prokuratury od sądu, co więcej prokurator, może uczestniczyć na odległość w rozprawie przebywając w każdym dowolnym miejscu (niekoniecznie na terenie prokuratury). Jeśli tylko są warunki techniczne umożliwiające połączenie prokuratora z sądem w ramach wideokonferencji, przewodniczący jest zobligowany do każdorazowego uwzględnienia żądania oskarżyciela. Ubocznie należy zauważyć, że w praktyce nierzadko wnioski prokuratora są formułowane wprost z powołaniem się na istniejące według jego ustaleń możliwości techniczne do bezpośredniej transmisji dźwięku i obrazu (np. „wobec istnienia możliwości technicznych wnoszę”).

W tym miejscu wypada przypomnieć, że „równość broni”, w ramach której przeciwne strony procesu powinny mieć tożsame prawa, możliwości i środki jest podstawowym komponentem rzetelnej rozprawy¹⁸⁶².

W aspekcie zasady równości stron należy także zwrócić ponownie uwagę na niekorelujące z nią uregulowanie umożliwiające zdalny udział w rozprawie obrońcy, gdy zdalnie w niej uczestniczy oskarżony a wyłączenie takiej formy udziału pełnomocników oskarżyciela posiłkowego i prywatnego, gdy te strony uczestniczą w rozprawie zdalnie oraz nieprzewidywanie przez art. 374 k.p.k. możliwości złożenia wniosku przez te podmioty w celu nawiązania poufnego kontaktu, analogicznego do przewidzianego wobec obrońcy i oskarżonego w §7 omawianego przepisu.

Przyczyny powszechnej krytyki wyrażanej w literaturze przedmiotu odnośnie do rozprawy zdalnej w aspekcie prawa oskarżonego do obrony, także zostały już w większości omówione. Należy tu podkreślić, że instytucja ta nie wymaga, aby oskarżony, wobec którego rozprawa ma być prowadzona w formie wideokonferencji posiadał obrońcę, niezależnie od tego, czy taka jej formuła jest zgodna z jego wolą, czy też nie. Tymczasem nie ulega wątpliwości, że ta forma jego uczestnictwa w omawianym forum orzekania różni się istotnie od tradycyjnej. Wydaje się zatem zasadne rozważenie, czy w takiej sytuacji, gdy oskarżony nie posiada obrońcy, to z uwagi na niedogodności w śledzeniu czynności przewodu sądowego ograniczające jednak aktywny w nim udział, powinien mieć prawo do przyznania obrońcy z urzędu. Prowadzenie wobec oskarżonego rozprawy w formie zdalnej powinno zatem stanowić samodzielną podstawy do

¹⁸⁶² P. Wiliński, Dwa modele rzetelnego ..., s. 43.

wyznaczenia obrońcy.¹⁸⁶³ Ubocznie można wspomnieć, że kwestia ta była przedmiotem rozważań Trybunału w przywołanej już sprawie Shulepov przeciwko Rosji¹⁸⁶⁴.

Podkreślić jeszcze raz należy, że w przypadku prowadzenia wobec oskarżonego rozprawy w formie zdalnej, gdy posiada obrońcę, który stawił się na sali rozpraw, sąd na wniosek oskarżonego lub obrońcy może zarządzić przerwę w celu ich kontaktu telefonicznego, przy czym jedynie na taki czas, aby było możliwe kontynuowanie rozprawy w tym samym dniu. Literalne brzmienie art. 374§7 k.p.k. uprawnia sąd do nieuwzględnienia tego wniosku, nawet jeśli służy on prawu do obrony i nie ma na celu przedłużenia postępowania. W przypadku przyjęcia postulowanego w doktrynie braku możliwości poprzestania na wykładni językowej tej normy, niezaskarżalna decyzja sądu w przedmiocie umożliwienia oskarżonemu krótkiego kontaktu telefonicznego z obrońcą jest uzależniona od wymaganego ustalenia przez sąd okoliczności najczęściej chronionych tajemnicą i niejawnych z uwagi na zaufanie łączące oskarżonego i jego obrońcę. W świetle powyższego zasadnie powyższa regulacja jest postrzegana jako pozostająca w sprzeczności z prawem oskarżonego do obrony w stopniu mogącym godzić w prawa człowieka¹⁸⁶⁵.

W literaturze przedmiotu formułowane są także inne zastrzeżenia wobec przyjętej przez polskiego ustawodawcy formuły prowadzenia rozprawy na odległość wobec oskarżonego. Wskazuje się, że niezależnie od tego, czy obrońca oskarżonego przebywa w tym czasie razem z oskarżonym, czy też na sali rozpraw może się to wiązać z okolicznościami utrudniającymi prawo do obrony. W pierwszym przypadku akcentuje się możliwość nieefektywnych działań obrończych, nie spełniających wymogów kontrydiktoryjności. Zwraca się też uwagę na możliwe niedogodności, jakie może napotkać w tym zakresie obrońca, związane z koniecznością udania się do oddalonej od siedziby sądu jednostki penitencjarnej, w której przebywa oskarżony. Odnośnie do drugiej z wymienionych sytuacji, kiedy obrońca jest oddzielony od oskarżonego i przebywa na sali rozpraw wskazuje się na brak możliwości utrzymywania przez nich bieżącej i poufnej komunikacji odnośnie do przeprowadzanych dowodów np. w toku składania zeznań przez świadków, wyjaśnień przez współoskarżonych, czy przesłuchania

¹⁸⁶³ Por. A. Lach, *Udział oskarżonego w czynnościach procesowych ...*, s. 33.

¹⁸⁶⁴ Por. także A. Lach, *Udział oskarżonego w czynnościach procesowych ...*, s. 32.

¹⁸⁶⁵ K. Jarzum, *Przyspieszona ewolucja czy już rewolucja? Nowe technologie [w:] Raport Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka - Nowe technologie, nowa sprawiedliwość, nowe pytania. Wdrażanie nowych technologii w wymiarze sprawiedliwości* (red. nauk. P. Kładoczny, K. Wiśniewska), Warszawa 2021, s. 163.

biegłych. Wówczas nawet udzielenie zgody przez sąd na odbycie przez nich rozmowy telefonicznej, o jakiej mowa w art. 374§7 k.p.k., może być w tym zakresie niewystarczające.¹⁸⁶⁶ Tymczasem uniemożliwienie oskarżonemu kontaktu z obrońcą w jakiegokolwiek fazie rozprawy może w istotny sposób ukształtować negatywnie jego sytuację procesową, tym samym godzić w istotę prawa do obrony¹⁸⁶⁷.

Przypomnienia wymaga to, że powyższa kwestia była przedmiotem rozważań ETPC m.in. w sprawie Golubev przeciwko Rosji. Trybunał zauważył wówczas, że oskarżony był przed sądem odwoławczym reprezentowany przez dwóch obrońców i mógł zdecydować, że jeden z nich będzie przebywał na sali rozpraw, a drugi razem z nim w areszcie. Jednocześnie oskarżony sam uczestniczył aktywnie w rozprawie i miał możliwość poufnego kontaktowania się ze swoimi obrońcami. Tym samym taki sposób przeprowadzenia zdalnej rozprawy nie skutkowało naruszeniem art. 6 Konwencji.

Jak już wyjaśniono, rozprawa w trybie zdalnym najpełniej realizuje zasadę ustności. Oprócz bowiem wymogu słownej komunikacji sądu ze stronami poprzez odczytywanie dokumentów i ogłaszanie orzeczeń i zarządzeń (art. 365 k.p.k.) w przypadku prowadzenia rozprawy zdalnie wobec którejkolwiek za stron, także strony i inni jej uczestnicy są ograniczeni do ustnej formy w jakiej mogą składać wnioski, oświadczenia woli i wiedzy. Jak już bowiem wyjaśniono, stosowany w tym przypadku odpowiednio przepis art. 517ea k.p.k. uniemożliwia wybór co do zasady dozwolonej w tym względzie w świetle art. 116 k.p.k. ich formy pisemnej. Sąd ma także wówczas obowiązek poinformowania stron lub obrońcy, którzy nie są obecni na sali rozpraw o treści wszystkich pism procesowych, z którymi nie mogli się zapoznać, a na ich wniosek do ich odczytania. Z kolei ewentualne pisma procesowe podmiotów, wobec których rozprawa odbywa się w formie wideokonferencji, a których nie można było załączyć uprzednio do akt podlegają odczytaniu, przez co wywołają skutek procesowy wymaganej czynności w formie ustnej.

Specyfika zasady ustności w istotny sposób wspiera zasadę jawności rozprawy głównej, zarówno o charakterze wewnętrznym, jak i zewnętrznym. Należy zatem przyjąć, że formuła rozprawy w trybie zdalnym co do istoty nie pozostaje w opozycji do

¹⁸⁶⁶ C. Kulesza, *Rozprawa zdalna oraz zdalne posiedzenie aresztowe...*, s. 215, D. Świecki [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2022, art. 374, (teza 21).

¹⁸⁶⁷ Tak też P. Misztal, *Zdalne posiedzenia aresztowe ...*, s. 415.

chronionych przez tę regułę wartości i dóbr. Tym samym, w przypadku prawidłowego przeprowadzenia rozprawy w formie wideokonferencji (przy użyciu wymaganych specjalistycznych urządzeń właściwie skonfigurowanych), zarówno strony, jak i publiczność mają możliwość obserwacji i słyszenia przebiegu przeprowadzanych w jej toku wszystkich czynności (ekran powinien być widoczny dla wszystkich osób będących na sali rozpraw, podobnie akustyka sali powinna umożliwiać dobrą słyszalność), przy czym powinno to dotyczyć także osób przesłuchiwanym na odległość.

Możliwość przeprowadzenia rozprawy zdalnie (w szczególności, jeśli dotyczy podmiotów pozbawionych wolności), sprzyja także rządzącej rozprawą główną zasadzie ciągłości i koncentracji materiału dowodowego. Z przyczyn bowiem już omówionych możliwość przeprowadzania rozprawy na odległość pozwala na sprawne jej przeprowadzenie w dogodnym terminie bez konieczności uwzględniania np. przeszkód i niedogodności związanych z przebywaniem uczestników w oddalonych od siedziby sądu miejscach i koniecznością ich transportu.

Nie można przy tym zapomnieć, że rozprawa przeprowadzona wobec poszczególnych podmiotów na odległość, w tym poprzez ich zdalne przesłuchanie, ze względu na jej specyfikę pozwala zrealizować prawo dostępu do sądu osobom, które nie mogłyby realizować swoich uprawnień w innej formie¹⁸⁶⁸.

Prowadzenie rozprawy głównej w formie zdalnej należy zatem co do istoty ocenić jako pożądaną, a nawet nieodzowną instytucję w ramach postępowania karnego. W świetle jednak poczynionych ustaleń niezbędna jest modyfikacja tego instrumentu pod kątem dokonanych zastrzeżeń, w szczególności w kierunku gwarancyjnym dla oskarżonego, tak, aby rozprawa prowadzona zdalnie realizowała standard równości broni oraz pozostałe wymogi w zakresie jej rzetelności w rozumieniu EKPC.

Jeśli chodzi o stosowanie omawianej instytucji w praktyce, to niezbędne jest wykorzystywanie w ramach wideokonferencji wysokiej jakości urządzeń, umożliwiających niezakłócony i efektywny udział oskarżonego (jego obrońcy) w rozprawie¹⁸⁶⁹. Tym samym przesłanka warunkująca przeprowadzenie rozprawy zdalnie z art. 374§4 k.p.k., co do możliwości zapewnienia oskarżonemu udziału w rozprawie przy użyciu urządzeń technicznych, umożliwiających jego uczestnictwo na odległość, powinna

¹⁸⁶⁸ Decyzja w sprawie *The Conde Nast Publications i Carter przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* z dnia 8 stycznia 2008r., skarga nr 29746/05 - A. Lach, *Udział oskarżonego w czynnościach procesowych* ..., s. 30.

¹⁸⁶⁹ Por. A. Lach, *Udział oskarżonego w czynnościach procesowych*..., s. 32.

być utożsamiana z zagwarantowaniem mu realnej możliwości przedsięwzięcia obrony zarówno osobiście, jak i przy pomocy obrońcy¹⁸⁷⁰.

Rozprawa prowadzona w trybie zdalnym ze swej istoty ogranicza i tak realizowaną śladowo w praktyce zasadę kontradiktoryjności, tym samym należy podzielić wyrażany w literaturze pogląd, że instytucja ta nie powinna być stosowana wyłącznie w celu przyśpieszenia procesu i sprzyjania ekonomice procesowej. Sięganie po nią powinno wiązać się zatem także z zaistnieniem innych - szczególnych warunków, wymagających wykorzystania jej w danej sytuacji (np. sytuacja epidemiczna, zagrożenie dla porządku publicznego związane z konwojem danej osoby, brak możliwości zapewnienia bezpieczeństwa osobie podlegającej doprowadzeniu lub stworzenia warunków przeciwdziałających jej bezprawnemu uwolnieniu). W szczególności jest to nieodzowne wtedy, kiedy rozprawa zdalna byłaby przeprowadzona wbrew stanowisku stron. Przede wszystkim należy rozważyć możliwość prowadzenia rozprawy w trybie zdalnym na wniosek strony, nie tylko w stosunku do tych, które są pozbawione wolności. W szczególności powinno dotyczyć to oskarżonego, np. zamieszkującego w znacznej odległości od sądu, w tym przebywającego za granicą. Z pewnością uregulowanie takie zwiększyłoby praktyczny wymiar omawianego rozwiązania, bez jednoczesnego ograniczenia gwarancji procesowych stron, a wobec oskarżonego nawet zwiększyłoby zakres korzystania z prawa do obrony przez zdalny udział w rozprawie, zamiast nieobecności na niej z przyczyn związanych z trudnościami dotarcia do siedziby sądu.

W świetle poczynionych powyżej uwag należy podsumowująco stwierdzić, że instytucja rozprawy odbywanej na odległość nie zmienia tradycyjnego modelu rozprawy głównej co do jej schematu i czynności podejmowanych na poszczególnych jej etapach. Modyfikuje natomiast kwestię miejsca odbywania rozprawy, gdyż w formie zdalnej strona (obrońca) uczestniczy w procesie, znajdując się poza salą rozpraw, tym samym w innym miejscu niż sąd, pozostali uczestnicy postępowania oraz publiczność. Jak ustalono rozprawa zdalna modyfikuje tylko nieznacznie realizację zasady bezpośredniości, wywierając stosunkowo niewielki wpływ na jej drugą dyrektywę, wymagającą bezpośredniego kontaktu sądu ze źródłami i środkami dowodowymi. W większym zakresie sprzeciwia się natomiast kontradiktoryjności, nie gwarantując warunków

¹⁸⁷⁰ Podobnie P. Misztal, *Zdalne posiedzenia aresztowe ...*, s. 407.

sprzyjających prowadzeniu przez przeciwstawne strony sporu. Istotniejszy jeszcze wyłom rozprawa zdalna powoduje w realizacji prawa do obrony, z uwagi na możliwość pozbawienia oskarżonego poufnego kontaktu z obrońcą, który na rozprawie przebywa w innym miejscu niż pozbawiony wolności oskarżony. Wprowadzone uregulowanie rażąco narusza także zasadę równości stron, faworyzując tylko jedną z nich – prokuratora, który faktycznie decyduje o trybie zdalnym swojego uczestnictwa w rozprawie, podczas gdy w przypadku oskarżonego formuła ta nie jest w ogóle zależna od jego woli. Procedowanie na odległość rozszerza natomiast stosowanie zasady ustności rozprawy, bowiem nakłada obowiązek odczytywania dokumentów składanych w jej toku, kiedy inna strona przebywa poza salą rozpraw. Rozwiązanie to sprzyja także realizacji zasady ciągłości i koncentracji materiału dowodowego, korelując z względami ekonomiki procesowej, poprzez ograniczanie liczby przypadków wymagających odroczenia rozprawy, z uwagi na trudności związane z doprowadzeniem do siedziby sądu stron pozbawionych wolności.

Zakończenie

Rozprawa główna znana Kodeksowi postępowania karnego z 1928r. i jego następcy, została przejęta przez obecny Kodeks postępowania karnego wraz z obowiązującą wcześniej systematyką i terminologią, odnoszącą się do istoty, przebiegu i struktury wskazanego forum orzekania. W dalszym ciągu przepisy proceduralne wyróżniają rozprawę główną jako centralną fazę postępowania karnego, o szczególnej opowie i specjalnym, podniosłym przebiegu, akcentującym jego trójpodmiotową konstrukcję. Nadal także odbycie rozprawy głównej ustawodawca przewiduje jedynie przed sądem pierwszej instancji w sprawie dotyczącej głównego przedmiotu procesu wymagającej rozstrzygnięcia wyrokiem odnośnie do sprawstwa i winy oskarżonego o przestępstwo (przestępstwo/wykroczenie skarbowe). W postępowaniach następczych, w których sąd orzeka też wyrokiem, tj. w sprawach o odszkodowanie i zadośćuczynienie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie (art. 554 § 2 i 3 k.p.k.) oraz w przedmiocie wydania wyroku łącznego (art. 573 § 1 k.p.k.), forum orzekania ustawa nazywa rozprawą bez dookreślenia „główna”. Nie jest to przypadkowa różnica, gdyż w ten sposób podkreśla się rangę z uwagi na odmienny przedmiot orzekania „rozprawy głównej” w stosunku do „rozprawy”. Przebieg tej ostatniej normuje zaś procedura o charakterze akcesoryjnym -zaczepnięta z regulacji odnoszących się do rozprawy głównej poprzez odpowiednie jej stosowanie. Rozprawa główna nie jest także przewidziana w postępowaniu odwoławczym, czy też w postępowaniu w sprawach o wykroczenia (z wyjątkiem skarbowych – min. art. 157§1 k.k.s., art. 159 k.k.s. , art. 113 § 1 k.k.s.).

Model rozprawy głównej ma uporządkowany charakter. Rozprawa rozpoczyna się od wywołania sprawy, a kończy po ogłoszeniu wyroku. Jej czteroetapową budowę i funkcjonowanie określają przepisy procesowe wyodrębniając szereg następujących po sobie czynności, wymaganych w ramach każdego z etapów o oznaczonej kolejności, powiązanych z konkretnymi uprawnieniami stron i innych uczestników rozprawy. Pomimo zwiększania katalogu spraw podlegających merytorycznemu rozstrzygnięciu na posiedzeniach, orzekanie na tym forum ma nadal ustawowo mniejszą rangę. W przeciwieństwie do rozprawy głównej, przebieg tzw. posiedzeń wyrokowych wciąż nie został uregulowany przez ustawodawcę. Z drugiej jednak strony na skutek szeregu zmian legislacyjnych systematycznie niwelowane były różnice pomiędzy rozprawą główną a

posiedzeniem, na którym sąd wydaje wyrok, a więc tak jak na rozprawie głównej rozstrzyga o przedmiocie procesu. Obecnie, po zniesieniu zasady obowiązkowej obecności oskarżonego na rozprawie głównej i wprowadzeniu jawności zewnętrznej tego rodzaju posiedzeń, podstawowa różnica pomiędzy tymi forami sprowadza się w istocie do przeprowadzania dowodów w ramach bezpośredniego i kontradiktoryjnego postępowania. Posiedzenie cechuje w dalszym ciągu pośredniość dowodowa, zaś na rozprawie dominuje w założeniu bezpośredniość. Tożsamość rozprawy głównej symbolicznie oddaje art. 410 k.p.k. wymagający, aby podstawę ustaleń faktycznych stanowił jedynie całokształt okoliczności ujawnionych w jej toku. Z kolei na posiedzeniu wyrokowym ustalenia są dokonywane na podstawie art. 92 k.p.k., w oparciu o materiał znajdujący się w aktach sprawy. Pomimo jednak niewyodrębnienia przez ustawodawcę w ramach posiedzenia fazy odpowiadającej przewodowi sądowemu, forum to posiada warunki umożliwiające prowadzenie na nim postępowania dowodowego, w tym o charakterze bezpośrednim i kontradiktoryjnym. Jedynie zatem zastosowane przez ustawodawcę prawne rozwiązanie powoduje, że wydanie wyroku na posiedzeniu dotyczy tylko spraw, w których nie jest wymagane bezpośrednio prowadzenie postępowania dowodowego, gdyż wprowadza się tu wymóg, aby w sprawach rozstrzyganych merytorycznie na tym forum, okoliczności czynu i wina nie budziły wątpliwości. Niemniej jednak aktualnie posiedzenie wyrokowe zasadniczo spełnia zarówno konstytucyjne, jak i konwencyjne wymogi sądowego forum rozpatrzenia i rozstrzygnięcia sprawy karnej.

Teoretycznie możliwe byłoby, więc zlikwidowanie wprowadzonego przez Kodeks postępowania karnego z 1969 r. podziału forów orzekania na posiedzenia i rozprawę (główną) i procedowanie wyłącznie na posiedzeniach. Przeciwno rozwiązaniu takiemu przemawia jednak wykazane silne zakorzenienie rozprawy głównej w polskiej tradycji proceduralnej, zarówno jeśli chodzi o jej wyróżnioną nazwę, jak i rolę. To z kolei uzasadnia dalsze wyodrębnianie i funkcjonowanie rozprawy głównej, skoro posiada ona swoiście uregulowany przebieg, jest zarezerwowana do rozpoznawania jedynie określonej kategorii spraw i posiada indywidualne cechy funkcjonalne wyróżniające ją spośród pozostałych forów orzekania. Zawarte w jej nazwie dookreślenie „główna”, znajduje nadal swoje uzasadnienie chociażby z tego względu, że jest jedynym forum orzekania, przeznaczonym do rozstrzygnięcia zasadniczego (głównego) przedmiotu procesu, w oparciu o przeprowadzane bezpośrednio postępowanie dowodowe. Ponadto tylko na tym forum może obecnie zostać wydany wyrok uniewinniający. Trzeba tu jednak

zastrzec, że kierunek ustaleń poczynionych w niniejszej pracy wskazuje na coraz mniejszy związek genezy tej nazwy z faktycznym znaczeniem tego forum. Przypomnienia wymaga to, że wyróżnienie rozprawy określeniem „główna”, wobec toczenia na niej przez strony jawnego i ustnego sporu przed bezstronnym sądem, miało ją odróżniać od rozprawy końcowej, charakterystycznej dla procesu inkwizycyjnego, gdzie sąd orzekał o odpowiedzialności karnej oskarżonego na podstawie wyników śledztwa.

Niemniej jednak, pomimo ustalonego obniżenia znaczenia rozprawy głównej jako forum orzeczniczego, wobec systematycznego poszerzania katalogu przypadków podlegających rozpoznaniu na posiedzeniach wyrokowych, jak też ustalonego w niniejszej pracy ewidentnego podporządkowania postępowania jurysdykcyjnego przygotowawczemu, zarówno w literaturze przedmiotu, jak i w świetle deklaracji prawodawczych, panuje przywiązanie do traktowania jej jako instytucji o charakterze fundamentalnym dla procesu karnego. Rozprawa główna jest bowiem utożsamiana z fazą postępowania o kluczowym wymiarze w ramach postępowania karnego, realizującą najpełniej funkcje postępowania głównego, oprócz podstawowej jurysdykcyjnej, także wychowawczą, zaspokajającą społeczne poczucie sprawiedliwości, jak i zapobiegawczą.

Teza o celowości wyodrębniania rozprawy głównej jest zatem uprawniona w świetle rezultatów zastosowanych metod badawczych i wynikających z nich rozważań zawartych w szczególności w dwóch pierwszych rozdziałach niniejszej pracy. Ponownego zaakcentowania wymaga jednak to, że uzasadnione jest rozpoznawanie na rozprawie głównej jedynie spraw wymagających przeprowadzenia bezpośredniego i kontradiktoryjnego postępowania dowodowego. To z kolei kryterium odnosi się do tzw. spraw spornych. Ustalenie to uzmysławia, że sprawy nieoparte na sporze stron, tym samym niewymagające postępowania kontradiktoryjnego, mogą być rozpoznawane na posiedzeniu, skoro podstawowym kryterium odróżniającym posiedzenie od rozprawy jest to, że ta druga umożliwia bezpośrednie przeprowadzenie dowodów. Z grupy spraw wymagających skierowania na rozprawę słusznie ustawodawca wyeliminował już sprawy podlegające rozpoznaniu na posiedzeniach w trybie konsensualnym, w przedmiocie warunkowego umorzenia postępowania i nakazowym. Nie wyczerpują one jednak katalogu wszystkich możliwych spraw, które nie wymagają przeprowadzenia bezpośredniego i kontradiktoryjnego postępowania dowodowego. Mogą to być bowiem także inne sprawy, w których oskarżony nie kwestionuje ustaleń faktycznych, jak też dowodów, a nie spełniają one przesłanek do skierowania na wyszczególnione już posiedzenia wyrokowe. Tego rodzaju nieskomplikowane sprawy, które charakteryzują się

brakiem wątpliwości co do okoliczności sprawstwa i winy oskarżonego, spełniają przesłanki do rozpoznania ich na publicznym posiedzeniu, w oparciu o materiał zgromadzony w postępowaniu przygotowawczym bez ryzyka naruszenia gwarancji oskarżonego, czy pozostałych stron, uprawnionych do udziału w tym forum. Jak już ustalono tylko kwestią rozwiązania legislacyjnego jest możliwość uzupełniającego przeprowadzenia dowodów w przypadku takiej konieczności.

W związku z powyższym celowe jest rozważenie wyodrębnienia przez ustawodawcę albo kolejnego trybu konsensualnego, gdzie porozumienie obejmowałoby tryb sądowego rozpoznania sprawy – na posiedzeniu, bądź też łatwiejszego do realizacji w praktyce kolejnego postępowania szczególnego, w którym nie tyle ciężar gatunkowy czynu (kwalifikujący sprawę jako możliwą do rozpoznania w trybie nakazowym), co wspomniany „brak sporu” umożliwiłby skierowanie ich na posiedzenie. W ten sposób, jak przedstawiono to w trzecim rozdziale niniejszej pracy, mogłoby to dotyczyć także spraw wymagających surowszej reakcji karnej, które nie przewidywałyby konieczności przeprowadzania w nich postępowania dowodowego, znamienne dla rozprawy głównej, zaś nie opierałyby się na porozumieniu procesowym dotyczącym kary.

Tu jednak należy odnieść się do kolejnej kwestii, która podlegała analizie w niniejszej pracy, a dotyczącej istniejącej, jak też pożądanej relacji pomiędzy postępowaniem przygotowawczym, a rozprawą główną w aspekcie kształtującym jej model, jak też w zakresie wymaganych gwarancji do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez sąd, w oparciu o materiał zgromadzony w postępowaniu przygotowawczym.

Rozważania zawarte w szczególności w rozdziałach trzecim i szóstym potwierdziły, że wycofanie się przez ustawodawcę ze zmian wprowadzonych nowelizacją Kodeksu postępowania karnego z 2013 r., która krótkotrwale czyniła fazę postępowania przygotowawczego odpowiedzialną za gromadzenie dowodów na potrzeby oskarżyciela publicznego, ponownie przyznało postępowaniu przygotowawczemu jego poprzednio ugruntowaną podstawową funkcję polegającą na gromadzeniu i utrwalaniu dowodów na użytek sądu. To z kolei skutkowało przywróceniem obowiązywania jako generalnej zasady protokolarnego utrwalania czynności dowodowych (art. 143§1 k.p.k.), co w aspekcie aktualnych celów postępowania przygotowawczego sprecyzowanych art. 297§1 k.p.k. spowodowało powrót do reguły kształtowania podstawy dowodowej wyroku przez materiały zgromadzone przez oskarżyciela publicznego. Takiej praktyce sprzyjają dalsze zmiany legislacyjne umożliwiające stosowanie kolejnych odstępstw od zasady bezpośredniości. Tymczasem, jeśli to postępowanie przygotowawcze ma być

podstawowym forum przeprowadzania dowodów przyjmowanych automatycznie za podstawę wyroku lub powielanych jedynie przed sądem, to z jednej strony musi ono zabezpieczać prawa stron i ich przedstawicieli procesowych do udziału w przeprowadzanych czynnościach dowodowych, z drugiej zaś systemowo przeciwdziałać możliwości utrwalenia dowodu w formie nieodzwierciedlającej jego treści i umożliwić weryfikację tej okoliczności przez sąd. Ustalenia poczynione w oparciu o zagadnienia poddane analizie w trzecim rozdziale niniejszej pracy wykazały, że co do zasady, formalnie udział stron i ich przedstawicieli procesowych jest zapewniony w akceptowalnym zakresie w czynnościach postępowania przygotowawczego (art.315-318 k.p.k.), choć zastrzeżenia w rozważanym aspekcie budzi unormowanie zawarte w art. 317 § 2 k.p.k. Przepis ten uprawnia prokuratora do odmowy dopuszczenia strony, obrońcy i pełnomocnika do udziału w czynności procesowej (a więc także dowodowej) „w szczególnie uzasadnionym wypadku” i „ze względu na ważny interes śledztwa” (dochodzenia). Zastosowany tu podwójny kwantyfikator czyni podstawę odmowy całkowicie uznaniową, która nie podlega sądowej kontroli. Wobec tego wyrażona w art. 317 § 1 k.p.k. gwarancja udziału w czynnościach śledztwa (dochodzenia) na żądanie wskazanych podmiotów w świetle art. 317 § 2 k.p.k. nie jest jednak gwarancją o takim charakterze, że mogłaby równoważyć nieprzeprowadzanie postępowania dowodowego w toku przewodu sądowego bez zachowania bezpośredniości. Należy przypomnieć, że w praktyce najczęściej czynności postępowania przygotowawczego są przeprowadzane bez udziału stron, zaś sprowadzanie podejrzanego pozbawionego wolności do udziału w czynnościach przesłuchań świadków, nawet kiedy o to wnosi należy do rzadkości. Akta sprawy przesyłane przez oskarżyciela publicznego do sądu zawierają wszechstronnie wyjaśnioną i udokumentowaną protokolarnie sprawę. Znajomość tych akt przez sąd jest warunkiem realizacji założonego celu procesu prowadzonego przez sędziego, tym samym jest to istotny czynnik determinujący kierunek zarówno postępowania dowodowego, jak i wyroku. Nie zmieniając zakresu i przeznaczenia utrwalanych dowodów w postępowaniu przygotowawczym (choć zmiana taka byłaby optymalna) za konieczne należy uznać wprowadzenie rozwiązań zwiększających gwarancję rzetelności czynności dowodowych przeprowadzanych w przedsądowej fazie postępowania. Jak już wskazano należy podzielić pogląd o celowości umożliwienia stronom wpływu na formę dokonywania czynności dowodowych, przez żądanie przesłuchania konkretnych świadków przez prokuratora (analogicznie jak w przypadku czynności niepowtarzalnej wskazanej w art. 316§3 k.p.k., kiedy są one uprawnione do złożenia wniosku o przesłuchanie świadka

przez sąd). Innym możliwym do zrealizowania rozwiązaniem wskazywanym w literaturze jest przekazanie do wyłącznej właściwości prokuratora przeprowadzenia protokolarnych przesłuchań odnośnie do najistotniejszych źródeł dowodowych. Zasadnym wydaje się przyznanie stronom możliwości żądania rejestracji audiowizualnej przeprowadzanych czynności dowodowych z koniecznością uwzględniania takich wniosków w zakresie tych, do udziału w których nie zostały one dopuszczone. Do rozważenia pozostaje także wspomniana kwestia ewentualnego poszerzenia udziału sądu (sędziego) w postępowaniu dowodowym, który w postępowaniu przygotowawczym w szerszym niż obecnie zakresie przeprowadzałby czynności dowodowe. Zapewnienie takich gwarancji mogłoby pozwolić na częściową rezygnację z kwestionowanej w literaturze konieczności powielania czynności postępowania przygotowawczego przed sądem. Byłoby to wystarczające w zakresie tzw. spraw o charakterze niespornym (zredukowanym). Nie rozwiązywałoby to jednak generalnego problemu podporządkowania rozprawy głównej postępowaniu przygotowawczemu wobec systemowego kształtowania podstawy dowodowej wyroku przez materiały zgromadzone przez oskarżyciela publicznego.

Nadanie faktycznego prymatu postępowaniu jurysdykcyjnemu nad przygotowawczym, jak ustalono w niniejszej pracy, wymagałoby odformalizowania tego drugiego. Niezbędne zatem byłoby przeformułowanie celów postępowania przygotowawczego poprzez ukierunkowanie go na wyjaśnienie sprawy w stopniu uzależnionym od jej rodzaju, z dostosowaniem do trybu w jakim ma ona podlegać rozpoznaniu, zakresem protokolarnego utrwalania dowodów (art. 297§1pkt 4 i 5 k.p.k.). Byłoby ono zatem odpowiedzialne za wyjaśnienie okoliczności sprawy w zakresie umożliwiającym wniesienie skargi lub podjęcie innej właściwej decyzji kończącej to postępowanie (art. 297§1 pkt 4 k.p.k.), jak też zebranie, zabezpieczenie i utrwalenie dowodów dla sądu w postępowaniach niespornych, zaś w pozostałych zebranie, zabezpieczenie i w niezbędnym zakresie utrwalenie dowodów na potrzeby skargi, zaś na potrzeby sądu tylko tych, których przeprowadzenie na rozprawie głównej będzie niemożliwe lub znacznie utrudnione(art. 297§1pkt 5 k.p.k.).

Z aprobatą należy odnieść się do propozycji, aby postępowanie przygotowawcze było odpowiedzialne za poczynienie ustaleń faktycznych dla sądu, ale tylko we wspomnianych sprawach zredukowanych. W pozostałym zaś zakresie, dotyczącym spraw o większej wadze, spornych, wymagających skierowania na rozprawę główną należy przeciwdziałać temu, aby forum sądowe służyło jedynie do ujawniania lub powtarzania dowodów z postępowania przygotowawczego (najczęściej utrwalonych przez organy

nieprokuratorskie). W przeciwnym wypadku rozprawa główna będzie nadal pełnić funkcję drugorzędną (tym samym w tym kontekście jedynie z nazwy „główną”), bazującą na wynikach postępowania przygotowawczego. Konieczne jest jednocześnie wprowadzenie mechanizmów motywujących oskarżyciela publicznego do aktywności procesowej, w tym także poprzez przywrócenie wymogu wskazywania przez niego tez dowodowych odnośnie do dowodów, których przeprowadzenia domaga się w akcie oskarżenia (tak jak przewidywał to art. 333§1 k.p.k. w brzmieniu od 1 lipca 2015r. do 14 kwietnia 2016r.). Wymusiłoby to na oskarżycielu dokonanie selekcji dowodów przed zgłoszeniem ich do sądu pod kątem ich przydatności do budowania podstawy dowodowej wyroku. Celowe jest także obciążenie oskarżyciela publicznego odpowiedzialnością za wynik procesu, który powinien być uzależniony od efektywności jego postawy procesowej, bowiem jest inicjowany jego skargą. W tym celu pożądanym jest wprowadzenie analogicznej regulacji jaką przewidywał art. 427§4 k.p.k. w brzmieniu od 1 lipca 2015r. do 14 kwietnia 2016r., wyłączającej możliwość podniesienia w postępowaniu odwoławczym zarzutu nieprzeprowadzenia przez sąd dowodu, jeśli strona uprzednio nie złożyła w tym zakresie wniosku dowodowego. Oczywiście aktywności oskarżyciela publicznego na rozprawie głównej nie należy się spodziewać, kiedy w większości spraw sądowych, zgodnie z intencją ustawodawcy, jest on na rozprawie nieobecny.

Z przyczyn omówionych w niniejszym opracowaniu należy podzielić postulaty o konieczności zmiany legislacyjnej w kierunku ustanowienia faktycznej zasady obowiązkowej obecności oskarżyciela publicznego na rozprawie głównej poprzez wyeliminowanie „wyjątku” przewidzianego w art. 46§2 k.p.k.

Niezależnie od tego wymagane jest zdjęcie z sądu obowiązku przedstawienia zarzutów skargi w przypadku niestawiennictwa oskarżyciela (art. 385§1a k.p.k.). Możliwość przejmowania przez sąd czynności w zastępstwie nieobecnego oskarżyciela w tym przeprowadzania dowodów na niekorzyść oskarżonego jest kwestionowana w ramach rzetelnego procesu, zarówno przez doktrynę, jak i przez Europejski Trybunał Praw Człowieka. Z tego powodu nieusprawiedliwione niestawiennictwo oskarżyciela publicznego powinno być obwarowane: możliwością uznania takiej sytuacji za odstąpienie od oskarżenia albo rygorem pominięcia przez sąd zgłoszonych w akcie oskarżenia dowodów niekorzystnych dla oskarżonego.

Problematyka poruszona w rozdziale szóstym, poświęconym kluczowym elementom strukturalnym i funkcjonalnym rozprawy głównej w aspekcie zagadnień

omówionych w poprzednich rozdziałach, pozwoliła na poczynienie ustaleń i sprecyzowanie wniosków co do spójności systemowej modelu rozprawy głównej, jej przebiegu, jak też celowości wyodrębnienia i utrzymania podziału tego forum na cztery tradycyjne etapy wraz przynależnymi im czynnościami. Kluczowe ustalenie w tym zakresie wykazało, że ukształtowanie rozprawy głównej w konwencji ciągu następujących po sobie zdarzeń pogrupowanych w cztery fazy (rozpoczęcie rozprawy głównej, przewód sądowy, głosy końcowe, wyrokowanie) znajduje w dalszym ciągu uzasadnienie. Każda z nich ma bowiem odmienne znaczenie dla prawidłowości postępowania i uprawnia do odmiennego rodzaju aktywności uczestniczących w niej podmiotów.

Rozpoczęcie rozprawy pełni funkcje przygotowawczą, weryfikującą formalną gotowość sprawy do jej merytorycznego rozpoznania, przewód sądowy odpowiada za rozpatrzenie kwestii odpowiedzialności karnej oskarżonego poprzez przeprowadzanie dowodów, którego rezultaty podsumowują głosy końcowe oddając symboliczny wymiar kontradiktoryjnej debaty przeciwnych stron. Wynik tak rozstrzygniętej sprawy precyzuje wyrokowanie. Tak ukształtowany schemat rozprawy głównej koresponduje z przynależnymi jej funkcjami, tym samym żaden z jej etapów nie powinien być pominięty. Odmiennej oceny należy jednak w tym zakresie dokonać w odniesieniu do skróconego przebiegu rozprawy na skutek tzw. dobrowolnego poddania się karze przez oskarżonego (art. 387 k.p.k.), gdzie celowe jest odstąpienie od wymaganego przez ustawodawcę także i w tym przypadku etapu głosów końcowych. Wskazana faza rozprawy przez swoją organizację i specyfikę gwarantuje najlepsze warunki stronom do aktywnego uczestnictwa w formie kontradiktoryjnej debaty, mającej na celu wpłynięcie na proces decyzyjny sądu w ramach walki o korzystny wynik procesu. Wymiar tej fazy rozprawy głównej, jak też cele, które ma ona realizować przesądzają zatem, że jest ona niezbędna we wszystkich sprawach, w których kwestia winy lub odpowiedzialności karnej oskarżonego jest postrzegana rozbieżnie przez strony. Z taką jednak sytuacją nie mamy do czynienia w przypadku tzw. dobrowolnego poddania się karze, bowiem tu wyrok jest wyrazem procesowego porozumienia stron w zakresie wszystkich jego elementów. We wskazanym przypadku etap rozprawy w postaci głosów końcowych należy uznać zatem za zbędny. Tym samym jeśli sąd ustali istnienie przesłanek do wydania wyroku w tym trybie konsensualnym i podejmie decyzję procesową w zakresie ujawnienia dowodów (art. 387§5 k.p.k.), bezpośrednio po zamknięciu przewodu sądowego powinna następować faza wyrokowania. Uzasadnione wydaje się zatem rozważenie propozycji,

aby przepis art. 406 k.p.k. zmodyfikować poprzez uzupełnienie go o zapis, że od głosów końcowych odstępuje się lub też, że można od nich odstąpić w przypadku, o którym mowa w art. 387 k.p.k.

Poza wskazaną wyżej sytuacją, niezbędność funkcjonalna przeprowadzania właściwych dla rozprawy czynności, w ramach każdego z przewidzianych dla niej etapów, nie budzi wątpliwości.

Niezależnie od powyższego, należy uznać za zbędny wymóg zwięzłego przedstawienia przez przewodniczącego zarzutów aktu oskarżenia oraz informowania o treści odpowiedzi oskarżonego na akt oskarżenia w przypadku, kiedy na rozprawę nikt się nie stawił (żadna ze stron i ich przedstawicieli, jak też publiczność). W przypadku utrzymania nieobowiązkowej obecności oskarżyciela na rozprawie głównej i dalszego wymagania, aby to członek składu sądu przytaczał treść zarzutów, wskazane byłoby rozważenie możliwości wprowadzenia analogicznego rozwiązania, jak w zakresie rozprawy apelacyjnej (art. 453§1a k.p.k.). Wówczas do otwarcia przewodu sądowego, tak jak we wskazanym przypadku celowe byłoby wydanie postanowienia o odstąpieniu przez sąd od przytaczania zarzutów oskarżenia i z chwilą wydania takiego postanowienia następowaloby rozpoczęcie przewodu sądowego. Z kolei w przypadku art. 385§2 k.p.k., odnośnie informowania o treści odpowiedzi na akt oskarżenia, wymagane byłoby dodanie zastrzeżenia „chyba że nikt się, nie stawił” .

W przypadku wyrokowania przez sąd w składzie jednoosobowym (co jest zasadą), brak jest możliwości przeprowadzenia wymaganych przez ustawodawcę czynności w postaci odbycia narady i głosowania. Należy zatem rozważyć celowość zmodyfikowania przepisów art. 408 k.p.k. i 412 k.p.k. poprzez zastrzeżenie, że wymóg przeprowadzenia narady i głosowania nie ma zastosowania do spraw, w których skład sądu orzeka jednoosobowo.

Poczynione w niniejszej pracy ustalenia wykazały niezbędność interwencji ustawodawcy poprzez uregulowanie składu i forum umożliwiającego podejmowanie decyzji przez sąd w fazie odroczenia wydania wyroku (np. na posiedzeniu w składzie właściwym dla odroczenia lub przerwy w rozprawie). Zasadne wydaje się także rozważenie możliwości wprowadzenia instytucji zawieszenia biegu odroczenia wydania wyroku w przypadku zdarzeń losowych, uniemożliwiających wykonanie przez sędziów czynności wyrokowania w oznaczonym przez art. 411 §1 k.p.k. terminie. W obecnym stanie prawnym podjęcie przez sąd decyzji o wznowieniu przewodu sądowego w okresie odroczenia wydania wyroku, w składzie innym niż właściwy do rozpoznania sprawy, z

omówionych w niniejszej pracy przyczyn nie powinno skutkować uznawaniem tej decyzji za „prawnie nieskuteczną”, wymagającą przeprowadzenia rozprawy od początku (poprzez przyjęcie, że termin z art. 411§1 k.p.k. nie został zachowany), lecz powinno być oceniane wyłącznie na gruncie względnej przyczyny odwoławczej.

Zwolnienie sądu z poprzednio bezwzględnie wymaganego ustnego przytaczania istotnych powodów wyroku, w przypadku kiedy nikt nie stawiał się na tę czynność (przez zmianę brzmienia art. 418§3 k.p.k. w wyniku nowelizacji z 2019r.) stanowiło pożądaną rezygnację przez ustawodawcę ze sztywnego formalizmu, wymaganego w zakresie wskazanej instytucji. Te same względy powinny przemawiać za rozważeniem celowości zwolnienia przez ustawodawcę sądu z obowiązku ogłoszenia wyroku w sytuacji, kiedy nikt na tę czynność się nie stawia (analogicznie jak uczynił to w przypadku wyrokowania na posiedzeniach – art. 100 § 1a k.p.k.). Wydaje się, że brak jest racjonalnych argumentów nakazujących utrzymywanie dotychczasowego wymogu ogłoszenia wyroku na rozprawie do tzw. pustej sali (w szczególności wobec obecnego dopuszczenia możliwości przez art. 418§1a1b k.p.k. „zreferowania” wyroku zamiast jego odczytania). Nie sprzeciwia się temu konstytucyjny wymóg publicznego ogłaszania wyroku (art. 45 ust. 2 Konstytucji RP), bowiem ten musi być wiązany z sytuacją, w której publiczność, do wiadomości której ma być podany wyrok, stawiała się na jego ogłoszenie (czy to na salę rozpraw, czy to w ramach transmisji dźwięku i obrazu). Ogłoszenie wyroku przez sąd „samemu sobie”, nie realizuje wskazanego wymogu konstytucyjnego, jak też żadnych innych wartości, przynależnych celom postępowania karnego.

Rozprawa główna, jako forum przeznaczone do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez sąd jest odpowiedzialna za urzeczywistnienie najistotniejszych zasad procesowych (m.in. zasady prawdy, zasady kontryktoryjności, zasady bezpośredniości, czy zasady swobodnej oceny dowodów) oraz zagwarantowanie najwyższego standardu uprawnień procesowych stron i ich przedstawicieli. Zweryfikowanie słuszności tej tezy w odniesieniu do obowiązującego modelu rozprawy głównej umożliwiła analiza obecnych unormowań regulujących tok rozprawy głównej, zawarta w szczególności w rozdziale szóstym i siódmym niniejszej pracy. Uczyniono to pod kątem realizacji przez rozprawę główną wymogów stawianych przez zasady procesowe oraz standardy konwencyjne i konstytucyjne, której to tematyce został poświęcony również rozdział czwarty i piąty.

Pomimo, że ani standardy konstytucyjne, ani konwencyjne jak ustalono, wprost nie wymagają ukształtowania postępowania sądowego w oparciu o zasadę kontryktoryjności, bądź inkwizycyjności, to jednak wymagają modelu optymalnego do

sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy, w ramach rzetelnego postępowania. Przede wszystkim postępowanie to ma zapewnić stronom prawo do wysłuchania, realizację standardu równości broni oraz kontradiktoryjność postępowania w rozumieniu aktywności uczestniczących w nim stron przed bezstronnym sądem.

Kierunek poczynionych w niniejszej pracy ustaleń wskazuje, że spełniającym powyższe wymogi modelem postępowania sądowego jest model opierający się na zasadzie prawdy materialnej, ale i rzetelności procesu, gdzie sąd pełni przede wszystkim rolę arbitra. Tym samym zamiast obowiązku powinien on mieć jedynie możliwość ingerencji w postępowanie dowodowe, w tym w ramach podejmowanej z urzędu inicjatywy dowodowej, w szczególnie uzasadnionych przypadkach. Zasadą zaś powinno być to, że to na stronach spoczywa ciężar dowodu oraz to strony są odpowiedzialne za wynik procesu, bowiem tylko wówczas ma znaczenie ich aktywność procesowa, będąca istotą wymaganej kontradiktoryjności. Należy się opowiedzieć za celowością ukształtowania rozprawy głównej w tym kierunku. Niezbędna jest zmiana obecnie obowiązującego wzorca przebiegu rozprawy głównej, mającego charakter procesu sądu nad wynikami postępowania przygotowawczego. Ustalony normatywnie sposób sprawowania przez przewodniczącego materialnego kierownictwa rozprawą jest wyrazem konieczności realizowania w ramach rozprawy głównej zasady prawdy materialnej (art. 2§2 k.p.k.). Realizacja tego wymogu sama w sobie nie może być kwestionowana. Jednakże powiązanie jej z obowiązkiem przeprowadzania dowodów z urzędu (art. 167 k.p.k.) powoduje, że przewodniczący nie tylko czuwa nad prawidłowością przebiegu postępowania dowodowego, ale przede wszystkim jest jego czynnym uczestnikiem w ramach realizacji obowiązku wyjaśnienia istotnych okoliczności sprawy (art. 366§1 k.p.k.). Taki z kolei mechanizm powoduje, że postępowanie sądowe determinowane jest kierunkiem materiałów postępowania przygotowawczego, wykorzystywanych przez sąd masowo przy zastosowaniu szeregu instrumentów odwołujących się do treści dowodów już ukształtowanych przez oskarżyciela publicznego (art. 389 k.p.k., art. 391 k.p.k., art. 392 k.p.k., art. 393 k.p.k., art. 393a k.p.k. i 394a k.p.k.). Tymczasem opieranie wyroku na dowodach pochodnych (wbrew dyrektywom zasady bezpośredniości) niesie zagrożenie dla prawidłowości dokonywanych przez sąd ustaleń faktycznych (ich prawdziwości), jak też z reguły nie zabezpiecza należyte realizację uprawnień procesowych stron.

Ustawodawca faktycznie przerzuca z oskarżyciela na sąd ciężar dowodu, jednocześnie wymagając jego aktywności w kierunku wyznaczonym przez akta sprawy postępowania przygotowawczego. Konsekwencją takiego mechanizmu, w imię realizacji

zasady prawdy materialnej (w aspekcie celu procesu, za osiągnięcie którego odpowiada w istocie wyłącznie sąd), jest formułowanie ustaleń faktycznych wymaganych do rozstrzygnięcia kwestii winy i odpowiedzialności karnej oskarżonego, przede wszystkim w oparciu o materiał przedstawiony ze skargą przez oskarżyciela publicznego. Jednocześnie procedura wymaga realizacji przez sąd obowiązków oskarżycielskich, jeśli ten nie stawia się na rozprawę, co w sprawach zakończonych dochodzeniem, w praktyce jest zasadą. Ustawodawca systematycznie przy tym zwiększa rolę oskarżyciela publicznego w postępowaniu sądowym (przyznając mu coraz częściej uprawnienia o charakterze kontrolno-decyzyjnym), przy jednoczesnym odciążaniu go od obowiązków procesowych. Powoduje to faktyczne podporządkowanie nie tylko postępowania przygotowawczego, ale i w coraz większym zakresie postępowania jurysdykcyjnego oskarżycielowi publicznemu. Kolejne zmiany legislacyjne wprowadzane od 2016r. potwierdzają ten trend. Przykładowo można tu wskazać: art. 46§2 k.p.k. wprowadzający faktyczną zasadę nieobecności oskarżyciela na rozprawie głównej, art. 281§2i3 k.p.k. uzależniający wydanie wobec oskarżonego listu żelaznego od wniosku lub braku sprzeciwu obecnego obowiązkowo prokuratora, art. 360§2 k.p.k. uprawiający prokuratora faktycznie do podjęcia decyzji w przedmiocie wyłączenia jawności rozprawy, tym samym możliwości transmitowania jej przebiegu przez przedstawicieli środków masowego przekazu, art. 374§3 k.p.k. dający możliwość decydowania prokuratorowi o prowadzeniu wobec niego rozprawy na odległość, art. 387§2 k.p.k. przekształcający wymóg braku sprzeciwu oskarżyciela w konieczność uzyskania jego zgody na zastosowanie wskazanej instytucji, art. 338§6 k.p.k. przerzucający z oskarżyciela na sąd obowiązek tłumaczenia aktu oskarżenia, w przypadku niewładania przez oskarżonego w wystarczającym stopniu językiem polskim.

Konstrukcja rozprawy głównej, gdzie sąd (przewodniczący składu orzekającego) jednocześnie realizuje różne funkcje procesowe i kształtuje postępowanie dowodowe w kierunku potwierdzenia sformułowanej przez siebie tezy - właściwej z punktu widzenia nałożonej na niego odpowiedzialności za wynik procesu, sprzeciwia się realizacji celów postępowania karnego w postaci osiągnięcia stanu sprawiedliwości, zarówno materialnej, jak i proceduralnej.

Niezależnie od powyższego należy ubocznie wspomnieć, że odejście przez ustawodawcę w 2016 r. od modelu postępowania dowodowego o zwiększonej kontrydiktoryjności, spowodowało ponadto pozostawienie części instytucji niespójnych systemowo z przywróconym postępowaniem o przewadze elementów inkwizycyjnych.

Dotyczy to chociażby posiedzenia wstępnego o obowiązkowym charakterze w sprawach, gdzie przewidywany jest więcej niż jeden termin rozprawy. Jest to instytucja charakterystyczna i mająca istotne znaczenie w organizacji rozprawy, gdy przewidziane jest postępowanie dowodowe o zwiększonej kontradiktoryjności, zakładające aktywny udział w nim stron. Tymczasem pozostałe uregulowania kodeksowe obciążają sąd prowadzeniem i wynikiem postępowania dowodowego, zaś stronom dają możliwość przeniesienia ewentualnej aktywności dowodowej do postępowania odwoławczego (art.427§3i3a k.p.k.). Instytucja ta nie uwzględnia więc istoty i dynamiki postępowania dowodowego przewidzianego obecnie dla rozprawy głównej. Przekłada się to na znikome znaczenie posiedzenia wstępnego w praktyce, co słusznie akcentuje się w literaturze.

Również specyficzne uregulowanie instytucji rozprawy zdalnej powoduje, że jej znaczenie praktyczne jest niewielkie wobec stron innych niż prokurator, który w tym przypadku jest uprzywilejowany w sposób nieuzasadniony.

Prowadzenie rozprawy głównej w formie zdalnej należy co do istoty ocenić jako pożądaną, a nawet nieodzowną instytucję w ramach postępowania karnego. Należy ją jednak traktować jako instrument rozszerzający prawo do sądu, nie zaś je ograniczający. W świetle poczynionych w rozdziale siódmym ustaleń niezbędna wydaje się modyfikacja omawianej instytucji pod kątem poczynionych zastrzeżeń, w szczególności w kierunku gwarancyjnym dla oskarżonego. Tak, aby rozprawa prowadzona zdalnie realizowała standard równości broni oraz pozostałe wymogi w zakresie jej rzetelności w rozumieniu EKPC.

Przede wszystkim należy rozważyć możliwość prowadzenia rozprawy w trybie zdalnym na wniosek każdej ze stron, przy czym w przypadku każdego z tych wniosków decyzję powinien podejmować wyłącznie sąd. Powinna mieć ona szerokie zastosowanie, w szczególności wobec oskarżonego, który z przyczyn obiektywnych nie może lub ma znacznie utrudnione stawiennictwo w sądzie, np. zamieszkuje w znacznej odległości od sądu, w tym przebywa za granicą. Z pewnością uregulowanie takie zwiększyłoby praktyczny wymiar omawianego rozwiązania, bez jednoczesnego ograniczenia gwarancji procesowych uprawnionych podmiotów.

Podsumowując należy stwierdzić, że wyniki zastosowanych w niniejszej pracy metod badawczych wykazały celowość pozostawienia instytucji rozprawy głównej jako forum przeznaczonego do rozpoznawania przez sąd spraw dotyczących głównego przedmiotu procesu. Jednocześnie jednak wykazały konieczność zrewidowania przez ustawodawcę kształtu tej instytucji. W tym także poprzez zapewnienie oskarżonemu

realizacji prawa do obrony, czy standardu równości broni, tak, aby zarówno przewidziany normatywnie modelowy sposób jej funkcjonowania, jak i dotyczące go uregulowania nie budziły wątpliwości natury konstytucyjnej, czy konwencyjnej (jak np. w przypadku art. 360§2, art. 374§3-7 k.p.k., art. 378a k.p.k., czy art. art. 338b§2i3 k.p.k).

Należy bowiem pamiętać, że forma i przebieg rozprawy głównej stanowią wizytówkę procesu karnego, ilustrującą jakość wymiaru sprawiedliwości¹⁸⁷¹.

¹⁸⁷¹ S. Kalinowski, Rozprawa główna..., s. 5.

Bibliografia

Literatura:

- Abramek M., Funkcje postępowania sprawdzającego w procesie karnym, Zeszyty Prawnicze 19.2/2019, s.75-90.
- Abramek M., Jednolita forma postępowania przygotowawczego – realny postulat, czy utopijna wizja procesu karnego 2020?, Proces karny 2020. O modelu procesu karnego w państwie prawnym (red. A. Świątłowski), Kraków 2018, s.58-73.
- Ajnenkiel A., Polskie Konstytucje, Warszawa 1982.
- Bafia J., Bednarzak J., Fleming M., Kalinowski S., Kempisty H., Siewierski M., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. M. Mazur, Warszawa 1971.
- Baj A., Cele postępowania przygotowawczego, Prokuratura i Prawo 12/2016, s. 63-74
- Baj A., Udział stron postępowania przygotowawczego w czynnościach powtarzalnych, Prokuratura i Prawo 2019/2, s. 115-137.
- Balicki R., Bezpośrednie stosowanie konstytucji, KRS 2016, nr 4, s. 13-19.
- Banaszak B., Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Warszawa 2012, Legalis
- Banaszak B., Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Warszawa 2012
- Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., Historia Państwa i Prawa polskiego, Warszawa 1987.
- Błoński M., B. Najman, Umorzenie postępowania wskutek cofnięcia aktu oskarżenia. Stud. Praw.-Ekonom., t. XCIV, 2015, s. 31–47.
- Błoński M., Czynności dowodowe przed sądem w ramach instytucji dobrowolnego poddania się karze - art. 387 k.p.k., PS 2017, nr 7-8, s. 98-109.
- Błoński M., Odroczenie wydania wyroku (art. 411 k.p.k.), Przegląd Sądowy 2018/4, 103-113.
- Błoński M., Odroczenie wydania wyroku (art. 411 k.p.k.), PS 2018/4, s.104
- Błoński M., Zaliczenie protokołów i dokumentów w poczet materiału dowodowego bez ich odczytywania jako wyjątek od zasady bezpośredniości, sprzyjający sprawności postępowania [w:] Proces karny w dobie przemian.

Przebieg postępowania (S.Steinborn, K. Woźniewski red.), Gdańsk 2018, s. 337-350.

- Błoński M., Zasada ciężaru dowodu [w:] Meritum Postępowanie Karne (red. nauk. Świecki D.), Warszawa 2019, s. s. 134-135.
- Boch B., Udział sądu w postępowaniu przygotowawczym w perspektywie optymalnego modelu postępowania karnego w demokratycznym państwie prawnym [w:] Proces karny 2020. O modelu procesu karnego w państwie prawnym (red. A. Światłowski), Kraków 2018, s.91-108.
- Bojańczyk A., Czy obrońcy wolno złożyć przemówienie końcowe na piśmie?, Palestra 5-6/2011, s. 198-201.
- Bojańczyk A., Razowski T., glosa do wyroku SA we Wrocławiu z 6 kwietnia 2005 r. sygn. akt II AKa 32/05 Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2006, nr 2, s 217-260.
- Boratyńska K., P. Czarnecki, Strony, obrońcy, pełnomocnicy, przedstawiciel społeczny, podmiot zobowiązany, właściciel przedsiębiorstwa zagrożonego przypadkiem [w:] Kodeks postępowania karnego Komentarz, (red. A. Sakowicz), Warszawa 2020,
- Brzezowski Ł., Udział prokuratora w rozprawie i posiedzeniu zdalnym, Prokuratura i Prawo 2021, nr 3, s. 33-48.
- Buczkowski K., Jankowski M., Postępowanie w sprawach o przestępstwa „stadionowe” – trudności z ustaleniem sprawstwa oraz ich wpływ na sprawność procesu, Biuletyn PTK Nr 22 Warszawa 2015, s. 38-72.
- Chojniak Ł., O potrzebie dekodyfikacji zasady prawdy [w:] W pogoni za rzetelnym procesem karnym. Księga dedykowana Profesorowi Stanisławowi Waltosowi, red. D. Szumiło-Kulczycka, Warszawa 2022, s. 137-149.
- Chojniak Ł., Granice poszukiwania prawdy w procesie karnym – uwagi na tle skargi nadzwyczajnej [w:] Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013-2018 w świetle standardów rzetelnego procesu, red. C. Kulesza i A. Sakowicz, Białystok 2019, s. 447-461.
- Chojniak Ł., O zasadzie prawdy materialnej w procesie karnym w świetle Konstytucji RP, Państwo i Prawo 9/2013, s. 18-29,

- Chojniak Ł., Porozumienia karnoprosesowe w świetle nowej filozofii prawa karnego [w:] Quo vadit processus criminalis? Rzeczywistość i wyzwania, red. A. Małolepszy, R. Olszewski, Warszawa 2021,
- Chojniak Ł., Postępowanie przygotowawcze w założeniach reformy procesu karnego – uwagi krytyczne [w:] Kontradyktoryjność w polskim procesie karnym (red. nauk. Paweł Wiliński), Warszawa 2013, s. 281-296.
- Cieślak M., Polska Procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne, Warszawa 1971.
- Czarnecki P., Policja sesyjna jako instrument zapewnienia porządku w toku rozprawy sądowej [w:] Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego (red. nauk. B. T. Bieńkowska, H. Gajewska-Kraczkowska, M. Rogacka -Rzewnicka), Warszawa 2015 , s. 41.
- Czerwiński A., Postępowanie karne przed sądem pierwszej instancji wedle Kodeksu postępowania karnego z dnia 19-go marca 1928 r., nr 33, Dz.U Rz.P., Lwów 1929.
- Dąbkiewicz K. [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do zmian 2015, Warszawa 2015, Lex – stan prawny na 20 sierpnia 2015r.
- Dudka K. [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, K. Dudka, M. Janicz J. Matras , H. Paluszkiewicz, B. Skowron, (red. K. Dudka), Warszawa 2020r.
- Dudka K., Realizacja zasady legalizmu w postępowaniu dyscyplinarnym przeciwko nauczycielom akademickim [w:] Zasada legalizmu w procesie karnym, Lublin 2005.
- Dudka K., Wyznaczniki procesowej pozycji obrońcy w procesie karnym [w:] Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego (red. nauk. B. T. Bieńkowska, H. Gajewska-Kraczkowska, M. Rogacka -Rzewnicka), Warszawa 2015.
- Dudka K., Aktywność oskarżyciela publicznego na rozprawie głównej w świetle zasady kontradyktoryjności, Prawo w działaniu Sprawy Karne 11/2012, s 7-34.
- Dudka K., Dobosiewicz B., Odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie w praktyce orzeczniczej sądów powszechnych, Warszawa 2012.

- Dudka K., Dostęp do akt postępowania przygotowawczego w świetle prawa do rzetelnego procesu karnego [w:] J. Skorupka (red.), Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdry, Warszawa 2009, s. 393-402.
- Dudka K., H. Paluszkiewicz, Warunkowe umorzenie postępowania karnego (rozważania na półwiecze jego istnienia w polskim systemie prawa), Państwo i Prawo 2020, nr 11, 43-66.
- Dudka K., Paluszkiewicz H., Posiedzenie organizacyjne sądu pierwszej instancji (art. 349 k.p.k.), Pr.w Dzia 2015, nr 22, s. 64-101.
- Dudka K., Paluszkiewicz H., Postępowanie karne, Warszawa 2015.
- Dudka K., Rola prokuratora w znowelizowanym postępowaniu karnym, Prokuratura i Prawo 2015, nr 1-2, s. 60-67.
- Duży J., Porozumienia procesowe określone w art. 335 i 387 k.p.k. a przyszłość wymiaru sprawiedliwości, Przegląd Sądowy 2011, nr 10, s. 86-93.
- Eichstaedt K, Instytucja sędziego śledczego w okresie międzywojennym, Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego 17/2014, s. 183-194.
- Eichstaedt K. [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. Świecki D., LEX/el. 2021
- Eichstaedt K., Wyrokowanie [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz Tom I Świecki D. red., Warszawa 2015,
- Eichstaedt K.[w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do zmian 2016, red. Świecki D., Warszawa 2016,
- Eichstaedt K.[w:] Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany, red. Świecki D., LEX/el. 2022.
- Fingas M., Prekluzja dowodowa w postępowaniu odwoławczym na tle zmian modelu postępowania jurysdykcyjnego wprowadzonych przez ustawę nowelizującą z dnia 11 marca 2016r. [w:] Proces karny w dobie przemian (S. Steinborn, K. Woźniewski red.), Gdańsk 2018 s. 423-431.
- Gaberle A., Systemy reakcji na przestępczość jako odpowiedzi na „wyzwania współczesności” [w:] Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltosia, Warszawa 2000,
- Gabriel-Węglowski M., Istotne braki postępowania przygotowawczego, LEX/el. 2021.
- Gabriel-Węglowski M., Zakres obowiązywania tzw. policji sesyjnej w postępowaniu przed sądem, LEX/el. 2021.

- Gardocka T., D. Jagiełło, Oskarżony w polskim procesie karnym, jego status, prawa i obowiązki[w:] Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013-2018 w świetle standardów rzetelnego procesu (red. C. Kulesza i A. Sakowicz), Białystok 2019 , 485-493.
- Garlicki L., Konwencja o ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, tom I Komentarz do art. 1-18, Warszawa 2010, Legalis, tezy 83-193.
- Garlicki L., Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu, Warszawa 2021.
- Gerecka-Żołyńska A., Zasada ustności i zasada pisemności [w:] System Prawa Karnego Procesowego. Zasady Procesu Karnego (red. nac. P. Hofmański, red. nauk. P. Wiliński), t. III, cz. 1 Warszawa 2014.
- Gil D., Z problematyki zbyt częstych nowelizacji Kodeksu postępowania karnego. W poszukiwaniu ratio ostatnich zmian w polskim procesie karnym, Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ 2016/2 s. 1-19.
- Glaser S., Polski Proces Karny w zarysie wraz z prawem o ustroju sądów powszechnych, Kraków 1934.
- Głębocka J., Francuska procedura karna [w:] System ... s. 312. <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071154> (dostęp 2 I 2023r.) - Art. 459-460 Code de Procedure Penale.
- Głębocka J., Zasada prawa do sądu w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka – rozważania na temat pojęcia sądu [w:] Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego (red. nauk. B. T. Bieńkowska, H. Gajewska-Kraczkowska, M. Rogacka -Rzewnicka), Warszawa 2015 , s. 105-117.
- Gostyński Z.[w:] J. Bratoszewski, L. Gardocki, S. M. Przyjemski, R. A. Stefański, S. Zabłocki, Z. Gostyński, Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I, Warszawa 1998, Lex- stan prawny na 1 września 1998r.
- Górnicka, M. Elementy kontrydiktoryjności w dobrowolnym poddaniu się karze, Państwo i Prawo 2019, nr 2, 103-119.
- Grabowski A., Naleziński B. Konstytucyjne prawo do niezawisłego i bezstronnego sądu w państwie pozornie praworządnym, Państwo i Prawo 10/2020.
- Grajewski J., Przepisy wstępne [w:] Jan Grajewski, Lech K. Paprzycki, Michał Płachta, Kodeks postępowania karnego, Tom I Komentarz do art. 1-424 k.p.k., Kraków 2003. s. 24-126.

- Grajewski J., S. Steinborn [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1-424, red. L. K. Paprzycki, Warszawa 2013, Lex – stan na 1 marca 2013r.
- Grajewski J., S. Steinborn [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1-424, red. L. K. Paprzycki, Warszawa 2013.
- Grajewski J., Steinborn S. [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz do art. 425-673, red. L. K. Paprzycki, Warszawa 2013.
- Gronowska B., Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z dnia 24 września 2002 r. w sprawie Cuscani przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (dot. prawa do bezpłatnej pomocy tłumacza w procesie karnym), Prokuratura i Prawo 2003, nr 1, s. 155-158.
- Gruza E., Psychologia sądowa dla prawników, Warszawa 2017.
- Grzegorzczak T. Postępowanie przygotowawcze w świetle nowelizacji z dnia 27 września 2013 r. i rola w nim prokuratora w aspekcie sądowego stadium procesu, Prokuratura i Prawo 2015/1-2, s. 26-45.
- Grzegorzczak T., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Kraków 2003, Lex – stan prawny 1 stycznia 2004.
- Grzegorzczak T., Kodeks postępowania karnego. Tom I. Artykuły 1-467. Komentarz, Warszawa 2014, Lex 2014, stan prawny na 10 kwietnia 2014.
- Grzegorzczak T., Sytuacja procesowa stron w kontradiktoryjnej rozprawie w świetle projektu zmian k.p.k. z 2012r. [w:] Kontradiktoryjność w polskim procesie karnym (red. nauk. P. Wiliński), s. 682. Grzegorzczak T., O potrzebie nowego podejścia do realizacji przez obrońcę obrony oskarżonego [w:] Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego (red. nauk. B. T. Bieńkowska, H. Gajewska-Kraczkowska, M. Rogacka -Rzewnicka), Warszawa 2015 , s.138-160.
- Grzegorzczak T., Tylman J., Polskie postępowanie karne, Warszawa 1998.
- Grzegorzczak T., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2014.
- Grzegorzczak T., Tylman J., Polskie postępowanie karne (red. nauk. R. Olszewski, Świecki D.), Warszawa 2022.
- Grzeszczyk W., Wpływ orzecznictwa TK na procedurę karną, Prokuratura i Prawo, 2005, nr 11, s 48-56.
- Grzeszczyk W.[w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2012, Lex-stan na 1 stycznia 2012r.

- Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Prawa człowieka w dobie pandemii, Warszawa 2021.
- Hochberg L., Murzynowski A., Schaff L., Komentarz do kodeksu postępowania karnego, Warszawa 1959 r.
- Hofmański P. , D. Szumiło-Kulczycka, S. Waltoś, 2.1.3. Faktyczne zachowania uczestników procesu extra lub contra legem [w:] Zagubiona szybkość procesu karnego. Jak ją przywrócić?, red. J. Czapska, S. Waltoś (Lex -dostęp: 2023-06-10 14:25).
- Hofmański P. E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego. Komentarz t. I (P. Hofmański red.) Warszawa 2004.
- Hofmański P., Europejska Konwencja Praw Człowieka i jej znaczenie dla prawa karnego, Białystok 1993.
- Hofmański P., Szumiło-Kulczycka D., Waltoś S., Faktyczne zachowania uczestników procesu extra lub contra legem oraz Faktyczne zachowania uczestników postępowania intra legem [w:] Zagubiona szybkość procesu karnego. Jak ją przywrócić?, red. J. Czapska, S. Waltoś, Warszawa 2005.
- Hofmański P., Śliwa J., Dwugłos w sprawie nowego kształtu postępowania przygotowawczego, Pr. I Pr. 1-2, 2015, s. 77-91.
- Hofmański P., Czy konieczna jest redukcja postępowania przygotowawczego?, PS 2014/9/7-14, s. 8.
- Hofmański P., D. Szumiło-Kulczycka, S.Waltoś, Faktyczne zachowania uczestników procesu s. 51-53.
- Hofmański P., E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego Komentarz Tom II, Warszawa 1999,
- Hofmański P., E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego. Komentarz t. I ,(P. Hofmański red.) Warszawa 1999.
- Hofmański P., E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego. Komentarz t. I (P. Hofmański red.) Warszawa 2004.
- Hofmański P., E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego. Komentarz t. I (P. Hofmański red.) Warszawa 2007.
- Hofmański P., E. Sadzik, K.Zgryzek, Kodeks postępowania karnego Komentarz Tom II, Warszawa 2011.

- Hofmański P., Gwarancje art. 5 i art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w znowelizowanym polskim procesie karnym, EPS 2014, nr 1, s. 32-39.
- Hofmański P., S. Zabłocki, Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych, Warszawa 2011.
- Hofmański P., S. Zabłocki, Granice skargi oskarżycielskiej w świetle najnowszego orzecznictwa [w:] Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi, Warszawa 2008.
- Hofmański P., Zasada kontrydiktoryjności [w] System Prawa Karnego Procesowego. Zasady Procesu Karnego t. III cz.1 red. nac. P Hofmański, red. nauk. P. Wiliński, Warszawa 2014, s. s. 635-690.
- Jagiełło D., Warunki zastosowania art. 387 k.p.k. Glosa do wyroku SN z dnia 19 października 2004 r., II KK 279/04, Państwo i Prawo 2006, nr 12, s. 122-126.
- Jamróz L., Konstytucyjne Prawo do obrony przed sądem w RP [w:] Międzynarodowa Konferencja Naukowa "Wybrane problemy konstytucyjno-ustawowej regulacji stosunków społecznych w Rzeczypospolitej Polskiej i Republice Białoruś", 3-4 czerwca 2008 r., Temida 2 Białystok 2009, s. 263-278.
- Jarzmus K., Przyspieszona ewolucja czy już rewolucja? Nowe technologie [w:] Raport Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka - Nowe technologie, nowa sprawiedliwość, nowe pytania. Wdrażanie nowych technologii w wymiarze sprawiedliwości (red. nauk. P. Kładoczny, K. Wiśniewska), Warszawa 2021, s. 160-175.
- Jasiński W., Dostęp osoby oskarżonej o popełnienie czynu zagrożonego karą do adwokata na wstępnym etapie ścigania karnego - standard strasburski, EPS 2019, nr 1, s. 24-30.
- Jasiński W., Jawność rozprawy głównej[w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz (red. J. Skorupka), Warszawa 2020.
- Jasiński W., Jawność wewnętrzna postępowania sądowego, [w:] J. Skorupka (red.), Jawność procesu karnego, Warszawa 2012.
- Jasiński W., Jawność zewnętrzna posiedzeń sądowych w polskim procesie karnym, Państwo i Prawo 2009, nr 9, s. 70-81.
- Jasiński W., Odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie [w:] Kodeks postępowania karnego, Komentarz (red. J. Skorupka), Warszawa 2020.

- Jasiński W., Prawo do nieobciążania się w procesie karnym w świetle standardów strasburskich, *Prokuratura i Prawo* 2015, nr 7-8, s. 7-35,
- Jasiński W., Publiczne ogłoszenie wyroku jako warunek rzetelnego procesu karnego (zarys problematyki) [w:] J. Skorupka (red.) *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy*, Warszawa 2009, s. 269-282.
- Jasiński W., Udział stron, obrońców i pełnomocników w czynnościach postępowania przygotowawczego - uwagi de lege lata i de lege ferenda, *Acta Universitatis Wratislaviensis no 3171, Przegląd Prawa i Administracji LXXXII* Wrocław 2010, s. 139-154.
- Jasiński W., Zasada bezstronności sądu. Zasada niezawisłości i niezależności sądu [w] *System Prawa Karnego Procesowego Zasady Procesu Karnego*, t III cz.2 red. nacz. P. Hofmański, red. nauk. P. Wiliński, s. 1201-1270.
- Jeż-Ludwichowska M., Głos w dyskusji [w:] *Kontradyktoryjność w polskim procesie karnym* (red. nauk. P. Wiliński), Warszawa 2013, s. 98-102.
- Kaczor R., Stopnie prawdopodobieństwa a ocena dowodów w postępowaniu karnym, *Przegląd Sądowy* 2009, nr 7-8, s. 160-174.
- Kaftal A., *Kontrola sądowa postępowania przygotowawczego*, Warszawa 1974r,
- Kaftal A., *Podstawowe problemy nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, Palestra 1981/25/6.
- Kala D., Jawność postępowania o wydanie wyroku łącznego [w:] J. Skorupka (red.), *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy*, Warszawa 2009, s. 653-666.
- Kalinowski S., *Polski proces karny*, Warszawa 1971,
- Kalinowski S., *Postępowanie karne. Zarys części szczególnej*, Warszawa 1964 .
- Kalinowski S., *Przebieg procesu karnego*, Warszawa 1961.
- Kalinowski S., *Rozprawa główna w polskim procesie karnym*, Warszawa 1975.
- Kalinowski S., Siewierski M., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 1966.
- Kamińska-Nawrot A., *Kontradyktoryjność kosztem postępowania przygotowawczego – niespełnione intencje* [w:] *Proces karny w dobie przemian. Przebieg postępowania.* (red. S.Steinborn, K.Woźniewski), Gdańsk 2018, s187-201.

- Kania A., Postulat szybkości postępowania karnego a ograniczenie jego formalizmu, *Prokuratura i Prawo* 2017, nr 6, s. 16-35.
- Karażniewicz J., Prawo do obrony a sytuacja procesowa osoby podejrzanej [w:] *Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013-2018 w świetle standardów rzetelnego procesu* (red. C. Kulesza i A. Sakowicz), Białystok 2019, s. 495-514.
- Karczmarska D., Zasada prawdy materialnej po nowelizacji k.p.k. na tle innych zasad prawa karnego procesowego, *Studia Iuridica Lublinensia* vol. XXV, 1, 2016, s. 223-238..
- Kardas P., Projektowany model obrony z urzędu a zasada prawdy materialnej, *Palestra* 5/6 2013, s. 9-25.
- Kardas P., Etyczne i proceduralne determinanty pełnienia funkcji sędziego, obrońcy i oskarżyciela w kontradiktoryjnym procesie karnym, *Palestra* 2014, nr 3-4, s 40-52.
- Kardas P., Instytucjonalne i interpretacyjne uwarunkowania skuteczności reformy procedury karnej [w:] *Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego* (red. nauk. B. T. Bieńkowska, H. Gajewska-Kraczkowska, M. Rogacka-Rzewnicka), Warszawa 2015, s. 198-221.
- Kardas P., Konsensualne sposoby rozstrzygania w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego z 10 stycznia 2003 r., *Państwo i Prawo* 2004, nr 1.
- Kasiński J., Glosa do postanowienia SN z 8 grudnia 2020 r., sygn. akt II KK 148/20, dotyczącego warunków istnienia wyroku wydanego na rozprawie, *UWM Studia Prawnoustrojowe* 54/2021, min. s. 635-642.
- Kasiński J., Głos w kwestii publicznego ogłoszenia wyroku [w:] *Artes serviunt vita sapientia imperat. Proces karny sensu largo. Rzeczywistość i wyzwania. Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzcyka z okazji 70. urodzin* (red. nauk. R. Olszewski, Świecki D., J. Kasiński, P. Misztal, K. Rydz-Sybilak, A. Małolepszy), Łódź 2019, 268-278.
- Kasiński J., Zasada koncentracji [w:] *Meritum Postępowanie Karne* (red. nauk. Świecki D.), Warszawa 2019.
- Kil J., Przedstawiciel społeczny w polskim procesie karnym de lege ferenda, *Przegląd Prawa Publicznego* 2022, nr 4, s. 50-68.

- Kłak C. P. , Rozdział V Przebieg postępowania nakazowego [w:] Postępowanie nakazowe w polskim procesie karnym a ochrona praw człowieka, Warszawa 2008, Lex.
- Kłak C.P., Problematyka dowodowa posiedzenia nakazowego w polskim procesie karnym *Palestra* 2006/7-8/, s. 57-65.
- Kmiecik R. Posiedzenie sądu w procesie karnym. Prawnodowodowa problematyka orzekania poza rozprawą., Lublin 1993.
- Kmiecik R., O dokumentach prywatnych jako dowodach z przeznaczenia (art. 393 § 3 w zw. z art. 168a k.p.k.) [w:] *Artes serviunt vita sapientia imperat. Proces karny sensu largo. Rzeczywistość i wyzwania. Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzczaka z okazji 70. urodzin* (red. nauk. R. Olszewski, Świecki D., J. Kasiński, P. Misztal, K. Rydz-Sybilak, A. Małolepszy), Łódź 2019, s 160-167.
- Koper R., Brak wątpliwości dotyczących okoliczności przestępstwa i winy jako warunek stosowania regulacji konsensualnych w procesie karnym [w:] *Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015-2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej*, red. T. Grzegorzczak, R. Olszewski, Warszawa 2017, s. 162-177.
- Koper R., Zasada jawności a jawność wewnętrzna w procesie karnym, *Studia Prawnicze*, rok 2019, nr 2, s. 129-152.
- Koper R., Dwa tryby skazania bez rozprawy w procesie karnym, *Prokuratura i Prawo* 2016, nr 10, s. 27-46.
- Koper R., Jawność rozprawy głównej a gwarancje przewidziane w Konstytucji, *Problemy Prawa Karnego* 2018, T. 2 (28) s. 225–237.
- Koper R., Jawność rozprawy głównej w procesie karnym, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 2018r., zeszyt 2, s. 75-87.
- Koper R., Jawność rozprawy głównej, a ochrona prawa do prywatności w procesie karnym, Kraków 2010,
- Koper R., Kategoryzacja okoliczności wyłączających swobodę wypowiedzi [w:] *Swoboda wypowiedzi osoby przesłuchiwanej w procesie karnym*, Warszawa 2022, Lex.
- Koper R., Marszał K., Zagrodnik J., Zgryzek K., *Proces Karny* (J. Zagrodnik red.), Warszawa 2019.

- Koper R., Swoboda wypowiedzi osoby przesłuchiwanej w procesie karnym, Warszawa 2022.
- Korcyl –Wolska M., Sekwencja etapów rozprawy głównej w polskim procesie karnym, Zeszyty Naukowe ASW 1974, nr 5.
- Kosowski J., Relacje pomiędzy rozprawą a posiedzeniem w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego. [w:] Proces karny w dobie przemian. Przebieg postępowania. (S.Steinborn, K. Woźniewski red.), Gdańsk 2018, s. 293-310.
- Kosowski J., Uzyskanie statusu przedstawiciela społecznego w procesie karnym – uwagi de lege lata i de lege ferenda [w:] Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013-2018 w świetle standardów rzetelnego procesu, red. C. Kulesza i A. Sakowicz, Białystok 2019, s. 669-686.
- Kosowski, J., Rozprawa „odmiejscowiona”, Prokuratura i Prawo 1 , 2012, s. 37-53.
- Kościelniak- Marszał M., Prekluzja dowodowa a zasada prawdy w polskim procesie karnym [w:] Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013-2018 w świetle standardów rzetelnego procesu, red. C. Kulesza i A. Sakowicz, Białystok 2019, s. 191-204.
- Kozioł T., Z problematyki odroczenia wyroku w sprawach karnych, Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury, 1(45)/2022, s. 115.
- Krajniak O., Komentarz [w:] Kontradymoryjność w polskim procesie karnym (red. nauk. P. Wiliński), Warszawa 2013, s. 95.
- Kremens K., Przesłuchanie świadka w prawie amerykańskim, Prokuratura i Prawo 5/2006, s. 93-117. Królikowski M., Sakowicz A., Wstępna kontrola aktu oskarżenia [w:] Kodeks postępowania karnego Komentarz, (red. Andrzej Sakowicz), Warszawa 2020, s.949.
- Kruk E., Korzenie i koncepcja konsensualizmu w postępowaniu karnym, Annales UMCS.2001, s. 85-94.
- Kruk E., Model rozprawy głównej „de lege lata” i „de lege ferenda” w świetle zasad procesowych, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin Polonia, Vol.XLIII, Sectio G 1996, s.221-242. Kruk E., Ochrona prawa oskarżonego pozbawionego wolności do kontaktu z obrońcą w postępowaniu karnym, Teka Kom. Praw. – OL PAN, t. XI, 2018, nr 2, s. 183–203.

- Kruk E., Porozumienia procesowe i konsensualizm w świetle art. 335 i 387 k.p.k., [w:] Ocena funkcjonowania porozumień procesowych w praktyce wymiaru sprawiedliwości, red. C. Kulesza, Warszawa 2009, s. 54-62.
- Kruk E., Postępowanie nakazowe jako wyraz dopuszczalnych uproszczeń niektórych instytucji procesowych, Roczniki nauk Prawnych, Tom XXVIII, 2018/nr 3 s. 83-99.
- Kruk E., Zasada skargowości w polskim procesie karnym, Studia Iuridica Lublinensia, nr 1, 2016, s. 199-221.
- Kruk E., Znaczenie przyznania się do winy w procesie karnym – zarys problematyki [w:] Artes serviunt vita sapientia imperat. Proces karny sensu largo. Rzeczywistość i wyzwania. Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzcyka z okazji 70. urodzin (red. nauk. R. Olszewski, Świecki D., J. Kasiński, P. Misztal, K. Rydz-Sybilak, A. Małolepszy), Łódź 2019, s. 168-177.
- Kruszyński P., Istota i skutki prawne sprzeczności ..., s. 23.
- Kruszyński P., Istota i skutki prawne sprzeczności interesów oskarżonych reprezentowanych przez tego samego obrońcę w postępowaniu karnym, Pr.I Pr. 9/2020, s. 20.
- Kruszyński P., Pawelec S., Zasada domniemania niewinności [w:] System Prawa Karnego Procesowego (red. nacz. P. Hofmański), Zasady procesu karnego (red. nauk. P. Wiliński) t. III, cz. 2, Warszawa 2014, s. 1579.
- Księga dedykowana Profesorowi Stanisławowi Waltosiowi, red. D. Szumiło-Kulczycka, Warszawa 2022, s. 137-149.
- Księga dedykowana Profesorowi Stanisławowi Waltosiowi, red. D. Szumiło-Kulczycka, Warszawa
- Kuczyńska H. [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów, red. D. Szumiło-Kulczycka, LEX/el. 2022, art. 488 (teza 1-3).
- Kuczyńska H., Analiza porównawcza modelu rozprawy głównej, Międzykontradykcyjnością a inkwizycyjnością, Warszawa 2022.
- Kuczyńska H., Model idealny procesu mieszanego o zwiększonej kontradykcyjności i jego komponenty. Analiza prawnoporównawcza [w:] Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013-2018 w świetle standardów rzetelnego procesu, red. C. Kulesza i A. Sakowicz, Białystok 2019, s. 327-345.

- Kuczyńska H., O modelowym podejściu do postępowania karnego, *Przegląd Sądowy* 2017, nr 4, s. 5-23.
- Kuczyńska H., Wpływ obrony na zawartość akt sprawy karnej jako warunek pełnej realizacji zasad procesu karnego [w:] *Quo vadit processus criminalis? Rzeczywistość i wyzwania*, red. A. Małolepszy, R. Olszewski, Warszawa 2021 s. 191-211.
- Kulesza C. [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, *Lex- stan prawny* na 15 lipca 2020,
- Kulesza C. [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, Warszawa 2020,
- Kulesza C., Jakość obrony formalnej jako warunek rzetelnego procesu (refleksje prawnoporównawcze), [w:] J. Skorupka (red.), *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdry*, Warszawa 2009.
- Kulesza C., Rozprawa zdalna oraz zdalne posiedzenie aresztowe w świetle konwencyjnego standardu praw oskarżonego, *Białostockie Studia Prawnicze* 2021, vol. 26 nr 3, s 206-221.
- Kulesza C., Deprecjacja rozprawy głównej w procesie karnym z perspektywy obrońcy. Uwagi na tle prawnoporównawczym.
([https , //www.researchgate.net/publication/313639367](https://www.researchgate.net/publication/313639367), dostęp 21X2021r., godz. 00.45)
- Kulesza C., Model postępowania przygotowawczego – perspektywa obrońcy [w:] *Proces karny w dobie przemian. Przebieg postępowania.* (red. S. Steinborn, K. Woźniewski), Gdańsk 2018, s. s. 131-150.
- Kulesza C., Niegierewicz A., Urbaniak- Mastalerz I., Rzetelność postępowania odwoławczego w świetle badań aktowych, *Przegląd Prawno-Ekonomiczny*, 2017/39, s.18-45.
- Kulesza C., Starzyński P., *Postępowanie karne*, Warszawa 2020.
- Kulesza C., Zasada skargowości [w:] *System Prawa Karnego Procesowego. Zasady procesu karnego* (red. nac. Piotr Hofmański, red. nauk. Paweł Wiliński) [w:] *System Prawa Karnego Procesowego. Zasady procesu karnego* (red. nac. P. Hofmański, red. nauk. P. Wiliński), tom III, cz.1, Warszawa 2014, s. 546-634.
- Kurczyński M., *Koncepcja nowego modelu postępowania przygotowawczego w świetle praworządności, przepisów historycznych i regulacji obowiązującej*,

Proces karny 2020. O modelu procesu karnego w państwie prawnym (red. A. Światłowski), Kraków 2018, s. 74-90.

- Kurowski M. [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. Świecki D., LEX/el. 2020.
- Kurowski M. [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. Świecki D., LEX/el. 2021.
- Kurowski M. [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. Świecki D., LEX/el. 2022.
- Kurowski M. [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, red. Świecki D., LEX/el. 2023.
- Kurowski M., [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz, Warszawa 2015, red. Świecki D.
- Kurowski M., Cofnięcie aktu oskarżenia przez oskarżyciela publicznego a prawo pokrzywdzonego do sądu [w:] Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013-2018 w świetle standardów rzetelnego procesu (red. C. Kulesza i A. Sakowicz), Białystok 2019, s. 643-653.
- Kurowski M., Wpływ zmian w zakresie prawa do dysponowania skargą przez oskarżyciela publicznego na wybrane zasady procesowe [w:] Istota i zasady procesu karnego 25 lat później. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Murzynowskiego, (red. H. Gajewska-Kraczkowska, M. Rogacka-Rzewnicka), Warszawa 2020.
- Kutrzeba S., Dawne polskie prawo sądowe w zarysie, Lwów, Warszawa, Kraków 1927.
- Lach A., Prawo do korzystania z pomocy obrońcy w związku z czynnościami dowodowymi [w:] Rzetelne postępowanie dowodowe w sprawach karnych w świetle orzecznictwa strasburskiego, Warszawa 2018 (Lex).
- Lach A., Bezstronność sądu a obecność na rozprawie oskarżyciela publicznego [w:] Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013-2018 w świetle standardów rzetelnego procesu (red. C. Kulesza i A. Sakowicz), Białystok 2019, s. 119-129.
- Lach A., Udział oskarżonego w czynnościach procesowych w drodze videokonferencji, Prokuratura i Prawo 2009, nr 9, s. 25-35.

- Lach A., Wartości w procesie karnym [w:] W pogoni za rzetelnym procesem karnym. Księga dedykowana Profesorowi Stanisławowi Waltosiowi, red. D. Szumiło-Kulczycka, Warszawa 2022, s. 111-119.
- Lach A., Zasada kontrydiktoryjności w postępowaniu sądowym w procesie karnym de lege lata i de lege ferenda, *Palestra* 5-6/2012, s. 124-138.
- Laskowski M., Bezstronność i konflikt interesów [w:] Uchybienie godności urzędu sędziego jako podstawa odpowiedzialności dyscyplinarnej, Warszawa 2019, s. 127-128.
- Łakomy A., Głos w dyskusji [w:] Kontrydiktoryjność w polskim procesie karnym (red. nauk. P. Wiliński), Warszawa 2013, s. 296-297.
- Łakomy A., Zakres związania prokuratora zasadą prawdy materialnej w znowelizowanym kodeksie postępowania karnego, *Prokuratura i Prawo* 4/2016, s. 35-46.
- Łazarska A., *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012.
- Łętowska E., Paprocka A., Rzucidło-Grochowska I., Podstawy uzasadniania w prawie konstytucyjnym i międzynarodowym, [w:] *Uzasadnienia decyzji stosowania prawa*, (red. nauk. I. Rzucidło-Grochowska, M. Grochowski) Warszawa 2015.
- Machnikowska A., Niezależność sądów we współczesnej myśli politycznej, http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/46509/20_Anna_Machnikowska.pdf
- Malinowski Ł., Postępowanie po wniesieniu aktu oskarżenia do sądu [w:] *Niemiecki Proces Karny [w:] System Prawa Karnego Procesowego. Proces karny. Rozwiązania modelowe w ujęciu prawno-porównawczym, Tom II* (red. nacz. P. Hofmański, red. nauk. P. Kruszyński), Warszawa 2014, s. 420-494.
- Marszał K., Badanie właściwości sądu w sprawach o przestępstwa, [w:] *Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi*, Warszawa 2008, s. 241-252.
- Materniak – Pawłowska M. , *Zawód sędziego w Polsce w latach 1918-1939*, *Czasopismo Prawno-Historyczne*, Tom LXIII, 2011 r. zeszyt 1.
- Matras J. [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, Warszawa 2020.

- Mazur P., Zmiana kwalifikacji prawnej czynu w postępowaniu w sprawach o wykroczenia (kwestie wybrane) [w:] Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi, s. 253-265.
- Mierzejewski Z., Zasada instancyjności postępowania oraz postępowanie odwoławcze w niemieckiej procedurze karnej, Przegląd Sądowy 2020, nr 10, s. 88-104.
- Mierzińska-Lorencka J. [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do nowelizacji 2019, Warszawa 2020.
- Mierzińska-Lorencka J. [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do nowelizacji 2019, Lex - stan na 10 stycznia 2020.
- Mierzińska-Lorencka J. E-rozprawa w sprawach karnych w związku z regulacjami z tarczy 4.0, LEX/el. 2020.
- Misztal P., Kwalifikowany zarzut błędu w ustaleniach faktycznych na gruncie skargi nadzwyczajnej w świetle zasady prawdy materialnej [w:] Istota i zasady procesu karnego 25 lat później. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Murzynowskiego (red. H. Gajewska-Kraczkowska, M. Rogacka-Rzewnicka), Warszawa 2020, s. 217-227.
- Misztal P., Przymus adwokacko-radcowski w polskim procesie karnym, Warszawa 2020.
- Misztal P., Zdalne posiedzenia aresztowe w trybie art. 250§3b-3h Kodeksu postępowania karnego. Uwagi de lege lata i de lege ferenda, UWM Studia Prawnoustrojowe 54, 2021, s. 405-421.
- Mogilnicki A., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, reprint wydania z 1933 r., Warszawa 2019.
- Mogilnicki A., Rappaport E.S., Kodeks postępowania karnego, Cz. II Motywy ustawodawcze, Warszawa 1929.
- Murzynowski A. i J. Rezler, Wymiar Sprawiedliwości w Polsce w latach 1944-1970. Ustawodawstwo, organizacja i działalność, Warszawa 1972 r.
- Murzynowski A., Istota i zasady procesu karnego, Warszawa 1994.
- Nelken J., Wniosek dowodowy na tle kodeksu postępowania karnego, Palestra 1971/ 15/2, s. 66,

- Nisenson J., Siewierski M., Kodeks postępowania karnego (jednolity tekst – Dz.U.R.P. z 1932 r. Nr 83, poz. 725) z komentarzem i orzecnictwem SN, Warszawa 1933.
- Nita B., Światłowski A., Kontradictoryjny proces karny (między prawdą materialną a szybkością postępowania), Państwo i Prawo nr 1/2012, s. 33-49.
- Nowak C., Prawo do rzetelnego procesu sądowego w świetle EKPC i orzecnictwa ETPC [w:] Rzetelny proces karny (red. P. Wiliński), Warszawa 2009, s. 95-149.
- Nowicki K., Jawność zewnętrzna postępowania sądowego [w:] Jawność procesu karnego, red. J. Skorupka, Warszawa 2012, s. 311-370.
- Nowicki M.A., Postępowanie dyscyplinarne przeciwko sędziemu, wymierzenie kar dyscyplinarnych przez Wysoką Radę Sądownictwa (CSM) oraz kontrola postępowania dyscyplinarnego przez Sąd Najwyższy. Omówienie wyroku Wielkiej Izby ETPC z dnia 6 listopada 2018 r., 55391/13, 57728/13 i 74041/13 (Ramos Nunes de Carvalho e Sá), LEX/el. 2019.
- Nowicki M.A., Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Warszawa 2021.
- Nowicki M.A., Zarzut oskarżonej o terroryzm, że jej proces karny nie był rzetelny. Omówienie wyroku Wielkiej Izby ETPC z dnia 18 grudnia 2018 r., 36658/05 (Murtazaliyeva), LEX/el. 2019.
- Nowicki M.A., Al-Khawaja i Tahery przeciwko Wielkiej Brytanii - wyrok ETPC z dnia 15 grudnia 2011 r., skargi nr 26766/05 i 22228/06, [w:] M.A. Nowicki, Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2011, LEX 2012.
- Nowicki M.A., Perez przeciwko Francji - wyrok ETPC z dnia 12 lutego 2004 r., skarga nr 47287/99, [w:] M.A. Nowicki, Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999-2004, Zakamycze 2005.
- Nowicki M.A., Sakhnovskiy przeciwko Rosji - wyrok ETPC z dnia 2 listopada 2010 r., skarga nr 21272/03; [w:] M.A. Nowicki, Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2010, LEX, 2011, s. 132,
- Nowicki M.A., Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Warszawa 2017, LEX 2011,
- Olszewski R., O stabilności i funkcji gwarancyjnej prawa karnego procesowego [w:] Artes serviunt vita sapientia imperat. Proces karny sensu largo.

Rzeczywistość i wyzwania. Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzcyka z okazji 70. urodzin (red. nauk. R. Olszewski, Świecki D., J. Kasiński, P. Misztal, K. Rydz-Sybilak, A. Małolepszy), Łódź 2019, s. 71-79.

- Olszewski R., Role prokuratora w postępowaniu karnym, Pr. I Pr. 1/2014 s. 43-59.
- Orfin A., Sprawność postępowania karnego a jego koszty, Warszawa 2020.
- Orkiszewska D., Zasada ciągłości rozprawy i koncentracji materiału dowodowego w sprawach karnych na tle systemów prawnych wybranych państw, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2018. <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/11/IWS-Orkiszewska-D.-Zasada-ci%C4%85g%C5%82o%C5%9Bci-rozprawy-i-koncentracji-materia%C5%82u-dowodowego.pdf>.
- Orzechowska A., Realizacja standardu równości broni na rozprawie głównej, Przegląd Sądowy 2/2023, s. 65-81.
- Orzechowska A., Udział pokrzywdzonego w postępowaniu sądowym wszczętym z oskarżenia publicznego, Przegląd Sądowy 4/2020, s. 53-66.
- Pachowicz Z., Czynności procesowe [w:] Kodeks postępowania karnego, Komentarz (red. J. Skorupka), Warszawa 2020, s. 274-350.
- Paluszkiewicz H. [w:] K. Dudka, D. Szumiło-Kulczycka, H. Paluszkiewicz, Kodeks postępowania karnego. Komentarz orzecznicy, Warszawa 2015, Lex-stan prawny na 15 lipca 2015.
- Paluszkiewicz H. [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex –stan prawny na 15 lipca 2020.
- Paluszkiewicz H. [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020.
- Paluszkiewicz H., Kilka uwag o kryteriach oceny wiarygodności dowodów w polskim procesie karnym, [w:] Artes serviunt vita sapientia imperat. Proces karny sensu largo. Rzeczywistość i wyzwania. Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzcyka z okazji 70. urodzin (red. nauk. R. Olszewski, Świecki D., J. Kasiński, P. Misztal, K. Rydz-Sybilak, A. Małolepszy), Łódź 2019, s. 188-198.
- Paluszkiewicz H., Kodeks postępowania karnego. Komentarz orzecznicy, Warszawa 2015.
- Paluszkiewicz H., O kontrydiktoryjności posiedzeń przygotowawczych – przyczynek do dyskusji nad modelem polskiego procesu karnego [w:]

Kontradyktoryjność w polskim procesie karnym (red. nauk. P. Wiliński), Warszawa 2013, s. 216-224.

- Paluszkiewicz H., O udziale prokuratora w przygotowaniu rozprawy głównej w perspektywie nowelizacji art. 349 k.p.k. [w:] W pogoni za rzetelnym procesem karnym. Księga dedykowana Profesorowi Stanisławowi Waltosowi, red. D. Szumiło-Kulczycka, Warszawa 2022, s.321-335.
- Paluszkiewicz H., Pierwszoinstancyjne wyrokowanie merytoryczne poza rozprawą w polskim procesie karnym, Warszawa 2008.
- Paluszkiewicz H., W sprawie jednolitego modelu procedowania na posiedzeniach sądów karnych pierwszej instancji, CPKiNK 2006, z 2, s. 199-215
- Paluszkiewicz H., Z problematyki dowodzenia na posiedzeniu wyrokovym[w:] J. Skorupka (red.), Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy, Warszawa2009, s. 403-415.
- Paluszkiewicz H., Zasada bezpośredniości [w:] System Prawa Karnego Procesowego. Zasady Procesu Karnego, t. III cz.2 red. nac. P. Hofmański, red. nauk. P. Wiliński, Warszawa 2014, s.1005-1119.
- Paprzycki L.K., Jawność rozprawy głównej [w:] J. Grajewski, L.K. Paprzycki, M. Płachta, Kodeks postępowania karnego, Tom I Komentarz do art. 1-424 k.p.k., Kraków 2003.
- Paprzycki L.K., Postępowanie przed sądem pierwszej instancji [w:] J. Grajewski, L. K. Paprzycki, M. Płachta, Kodeks postępowania karnego , Tom I Komentarz do art. 1-424 k.p.k., Kraków 2003.
- Paprzycki L.K.[w:] J. Grajewski, L. K. Paprzycki, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Tom I i II, Kraków 2003, Lex - stan prawny na 1 sierpnia 2003.
- Paprzycki L.K.[w:] J. Grajewski, S. Steinborn, L. K. Paprzycki, Komentarz aktualizowany do art. 1-424 Kodeksu postępowania karnego, LEX/el. 2015.
- Peiper L., Komentarz do Kodeksu Postępowania Karnego i przepisów wprowadzających tenże kodeks z dodatkowymi ustawami, rozporządzeniami i umowami międzynarodowymi w przedmiocie wydania przestępców przy szczególnym uwzględnieniu przepisów kodeksu karnego i ustawy karnej skarbowej, Kraków 1933.
- Peiper L., Komentarz do Kodeksu Postępowania Karnego Rozp. Prez. R.P. z 19 marca 1928 Dz.U. R.P. Nr. 33, poz. 313 i do przepisów wprowadzających tenże

kodeks Rozp. Prez. R.P. z 19 marca 1928 Dz.U. R.P. Nr. 33, poz. 314, Kraków 1929

- Piech M., Postępowanie dowodowe w przypadku usprawiedliwionej nieobecności oskarżonego lub obrońcy (art. 378a Kodeksu postępowania karnego), Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2020, zeszyt 3, s. 55.
- Ponikowski R, Zagrodnik [w:] Kodeks postępowania karnego, Komentarz (red. J. Skorupka), Warszawa 2020.
- Ponikowski R., Zasada In dubio pro reo w teorii i orzecznictwie (zarys problematyki) [w:] J. Skorupka (red.), Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesora Zofii Świdy, Warszawa 2009, s.199- 219.
- Ponikowski R., J. Zagrodnik, Kodeks postępowania karnego, Komentarz (red. J. Skorupka) 2021, Legalis – stan prawny na 22 czerwca 2021.
- Prusak F. [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 1999, Lex - stan prawny na 1 stycznia 1999r.
- Przepisy ogólne o rozprawie głównej (art. 378a) [w:] Kodeks Postępowania Karnego. Komentarz, Zagrodnik J, Ponikowski R. [w:] Kodeks postępowania karnego, Komentarz (red. J. Skorupka), Warszawa 2020.
- Raglewski J. [w:] Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część II. Komentarz do art. art. 212-277d, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017.
- Redelbach A., Zasada rzetelności postępowania karnego w rozstrzygnięciach organów strasburskich, RPEiS, 1997, zeszyt 2, s.13-42.
- Rogacka- Rzewnicka M., Proces Karny w perspektywie ewolucji naukowej i współczesnych trendów rozwojowych, Warszawa 2021.
- Rogoziński P. [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów, red. S. Steinborn, LEX/el. 2016.
- Roszkiewicz J., Jawność postępowania sądowego w świetle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Radca Prawny ZN. 2021, nr 2, s. s. 11-42.
- Rusinek M., O wzroście formalizmu prawa dowodowego w polskim procesie karnym [w:] Artes serviunt vita sapientia imperat. Proces karny sensu largo. Rzeczywistość i wyzwania. Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzycyka z okazji 70. urodzin (red. nauk. R. Olszewski, Świecki D., J. Kasiński, P. Misztal, K. Rydz-Sybilak, A. Małolepszy), Łódź 2019, s. 212- 219.

- Rusinek M.[w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do zmian wprowadzonych ustawą z dnia 29 marca 2007 r. o zmianie ustawy o prokuraturze, ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, LEX/el. 2008.
- Rzucidło-Grochowska I., Strategie i techniki formułowania uzasadnień orzeczeń sądowych, RPEiS 2017, nr 2, s. 59–72
- Safjan M, Bosek L. (red.), Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86, Warszawa 2016..
- Safjan M., Bosek L. (red.), Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86, Warszawa 2016, Legalis – stan na 21 października 2009r.
- Sakowicz A. [w:] Kodeks postępowania karnego Komentarz, (red. A. Sakowicz), Warszawa 2020.
- Sakowicz A., Prawo do milczenia w polskim procesie karnym, Białystok 2019.
- Sakowicz A., Zasada informacji procesowej [w:] System Prawa Karnego Procesowego (red. nacz. P. Hofmański), Zasady procesu karnego (red. nauk. P. Wiliński) t. III, cz. 1, Warszawa 2014, s. 691-767.
- Sanetra W. , Sąd właściwy w rozumieniu Konstytucji RP, PS 2011, nr 9, s. 11.
- Sepioło I., Model kontradiktoryjnego procesu karnego w świetle noweli do K.P.K z 27 września 2013 r., RPEiS 2014r., zeszyt 3, s. 140.
- Seremet A., Prokuratura a kontradiktoryjny model postępowania sądowego. Wyzwania i możliwe zagrożenia, Pr.I Pr. 2015/1-2, s. 166-176.
- Siczek K., Prawo oskarżonego do obecności na rozprawie głównej w świetle znowelizowanego art. 374 k.p.k. i standardów strasburskich [w:] W obliczu reformy sądownictwa w Polsce. Główne problemy przebiegu postępowań sądowych, red. D. Gil, A. Piasecki, Lublin 2018.
- Siczek K., Prawo oskarżonego do udziału w przesłuchaniu świadków w polskim procesie karnym jako standard rzetelnego procesu (art. 6§3 lit.d EKPC), Lublin 2021, rozprawa doktorska.
- Siczek K., Prowadzenie postępowania dowodowego w czasie nieobecności oskarżonego w świetle orzecznictwa strasburskiego i nowych regulacji Kodeksu postępowania karnego zawartych w art. 378a, Studia Prawnoustrojowe 2021/ 52 , s. 427-441

- Skorupka J. [w:] Kodeks postępowania karnego, Komentarz (red. J. Skorupka), Warszawa 2020.
- Skorupka J. [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1-166, red. R. A. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2017.
- Skorupka J. [w:] Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1-166, red. R. A. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2017, Lex – stan prawny na 12 sierpnia 2017.
- Skorupka J., Prawo do ustnego postępowania/rozprawy (oral hearing) [w:] Jawność procesu karnego, red. J. Skorupka, Warszawa 2012., Lex/el.
- Skorupka J., Model postępowania przygotowawczego – perspektywa ustawodawcy [w:] Proces karny w dobie przemian. Przebieg postępowania. (red. S. Steinborn, K. Woźniewski), Gdańsk 2018, s. 151-174.
- Skorupka J., Model postępowania przygotowawczego i sądowego, Wrocław 2010. https://prawo.uni.wroc.pl/sites/default/files/studentsresources/Model%20post%C4%99powania%20karnego_opinia%20prof.%20J.%20Skorupki.pdf.
- Skorupka J., Model postępowania przygotowawczego w projekcie noweli Kodeksu postępowania karnego Klubu Poselskiego Ruch Palikota, Zeszyty prawnicze nr 3/39/ 2013, s. 11-23.
- Skorupka J., O sprawiedliwości procesu karnego, Warszawa 2013.
- Skorupka J., Wezwanie oskarżyciela publicznego do usunięcia braków dowodowych na rozprawie głównej [w:] Postępowanie karne po nowelizacji z dnia 11 marca 2016 r., red. A. Lach, Warszawa 2017.
- Skorupka J., Wpływ kontradykcyjności rozprawy głównej na przebieg postępowania przygotowawczego [w:] Kontradykcyjność w polskim procesie karnym (red. nauk. P. Wiliński), Warszawa 2013, s. 79-94.
- Skorupka J., Zasada swobodnej oceny dowodów i zasada legalnej oceny dowodów [w] System Prawa Karnego Procesowego Zasady Procesu Karnego t. III cz.2 (red. nacz. P. Hofmański, red.nauk. P. Wiliński), Warszawa 2014, s. 1120-1200.
- Skorupka J., Znaczenie porozumień procesowych dla modelu postępowania przygotowawczego [w] Ocena funkcjonowania porozumień procesowych w praktyce wymiaru sprawiedliwości, red. C. Kulesza, Warszawa 2009, s.17-33.
- Skowron B. [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, red. K. Dudka, Warszawa 2020, Lex –stan prawny na 15 lipca 2020r.

- Skwarcow M., Dopuszczalność powoływania nowych faktów i dowodów w postępowaniu odwoławczym w kodeksie postępowania karnego po zmianach ustawy procesowej z dnia 11 marca 2016r. [w:] Proces karny w dobie przemian (S. Steinborn, K. Woźniewski red.), Gdańsk 2018, s. 433-446.
- Smarzewski M., Skutki uchylecia art. 80a k.p.k. przy rozszerzonych trybach konsensualnych i reformatoryjnym orzekaniu w postępowaniu apelacyjnym w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania karnego z 11 marca 2016r. [w:] Proces karny w dobie przemian. Przebieg postępowania. (red. S. Steinborn, K. Woźniewski), Gdańsk 2018, s. 107-120.
- Sowiński P. K., Sprzeczność interesów oskarżonych, jako przesłanka wyłączająca możliwość wspólnej ich obrony (art. 85 k.p.k.) (cz.1), Palestra, Nr 9-10/2008, s. 70-81.
- Sowiński P.K., Ostatnie słowo oskarżonego (art. 406 k.p.k.) [w:] Węzłowe problemy procesu karnego, red. P. Hofmański, Warszawa 2010.
- Sowiński P.K., Kształtowanie się instytucji dobrowolnego poddania się karze w trybie art. 338a i 387 k.p.k. Kilka uwag na tle zmian z lat 1997-2016, ZN UR. Seria Prawnicza, zeszyt 102/2018.
- Sowiński, P. K., Sprzeczność interesów oskarżonych, jako przesłanka wyłączająca możliwość wspólnej ich obrony (art. 85 k.p.k.) (cz.2), Palestra, Nr 1–2/2009 (Tom 53), s. 64-79.
- Stachowiak S., Rozpoczęcie przewodu sądowego na rozprawie głównej jako czas wygaśnięcia niektórych uprawnień procesowych, Prokuratura Krajowa 2005/11.
- Staszak A. [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów, red. D. Szumiło-Kulczycka, LEX/el. 2022.
- Stefański R. A., S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, Lex -stan prawny na 1 maja 2021r.
- Stefański R. A. , S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021.
- Stefański R.A. Postępowanie nakazowe w znowelizowanym k.p.k., Prokuratura i Prawo 2003, nr 7-8.
- Stefański R.A. , S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom. III. Komentarz do art. 297-424, Warszawa 2021, Lex, stan prawny na 1 maja 2021, art. 378(a), teza 4.,

- Stefański R.A. [w:] J. Bratoszewski, L. Gardocki, Z. Gostyński, S. M. Przyjemski, S. Zabłocki, R. A. Stefański, Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom II, Warszawa 1998, Lex- stan prawny na 1 września 1998.
- Stefański R.A. Odroczenie wydania wyroku w procesie karnym, Prokuratura i Prawo 7/8, 2005, s. 21-34.
- Stefański R.A. Prawo do wyznaczenia obrońcy z urzędu ze względu na niezamożność, [w:] Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi, Warszawa 2008, s. 343-369.
- Stefański R.A., Prokurator w stadium jurysdykcyjnym postępowania karnego, Prokuratura i Prawo 1996/12.
- Stefański R.A., Glosa do postanowienia SN z dnia 27 lutego 2007 r., I KZP 38/06, WPP 2008, nr 2, s. 138-142
- Stefański R.A., O nieadekwatności projektowanych zmian w zakresie postępowania przygotowawczego do proponowanego modelu rozprawy głównej [w:] Kontrydiktoryjność w polskim procesie karnym (red. nauk. P. Wiliński), Warszawa 2013, s. 225-228.
- Stefański R.A., Odpowiedź na akt oskarżenia, Prokuratura i Prawo, 2005/5, s. 43-49.
- Stefański R.A., Pojęcie wątpliwości co do poczytalności sprawcy w rozumieniu art. 79 § 1 k.p.k. Glosa do postanowienia SN z dnia 14 marca 2008 r., V KK 434/07, Państwo i Prawo 2008, nr 10, s. 140-144.
- Stefański R.A., S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz do art. 167-296, Lex –stan prawny na 1 listopada 2018 r.
- Steinborn S., Ustalenie funkcji porozumień karnoprosesowych [w:] Porozumienia w polskim procesie karnym. Skazanie bez rozprawy i dobrowolne poddanie się odpowiedzialności karnej, Kraków 2005, Lex.
- Steinborn S. [w:] J. Grajewski, P. Rogoziński, S. Steinborn, Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów, LEX/el. 2016, art. 79.
- Steinborn S. [w:] Komentarz aktualizowany do art. 425-673 Kodeksu postępowania karnego, red. L. K. Paprzycki, LEX/el. 2015.

- Steinborn S. Porozumienia „po przejściach” – konsensualizm procesowy w świetle zmian z lat 2013-2016 [w:] Proces karny w dobie przemian (S. Steinborn, K. Woźniewski red.), Gdańsk 2018, s. 29-47.
- Steinborn S., Porozumienia w polskim procesie karnym., Kraków 2005, s. 43.
- Szczotka A. , Postępowania zredukowane a konwencyjny standard rzetelnego procesu karnego, NKPK 2009, nr 24, s. 185-198.
- Szumiło-Kulczycka D. [w:] K. Dudka, H. Paluszkiewicz, D. Szumiło-Kulczycka, Kodeks postępowania karnego. Komentarz orzecznicy, Warszawa 2015.
- Szumiło-Kulczycka D., Obrońca czyli kto [w:] Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013-2018 w świetle standardów rzetelnego procesu, (red. C. Kulesza i A. Sakowicz), Białystok 2019, s. 549-566.
- Szumiło-Kulczycka D., Zasada sprawności (szybkości) i zasada koncentracji materiału dowodowego [w:] System Prawa Karnego Procesowego. Zasady procesu karnego (red. nac. P. Hofmański, red. nauk. P. Wiliński) t. III, cz. 2, Warszawa 2014. s. 939-1004.
- Szumiło-Kulczycka Z., Dalsze wykorzystywanie materiałów z kontroli operacyjnej (uwagi na tle art. 168b k.p.k.), Państwo i Prawo 2018, zeszyt 10, s.107-120.
- Szwed M., Standardy międzynarodowe a granice wdrażania innowacyjnych rozwiązań w wymiarze sprawiedliwości [w:] Raport Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka - Nowe technologie, nowa sprawiedliwość nowe pytania. Wdrażanie nowych technologii w wymiarze sprawiedliwości (red. nauk. P. Kładoczny, K. Wiśniewska), Warszawa 2021, s. 24-50.
- Ścisłowicz K., Problemy realizacji zasady informacji procesowej a terminy prekluzyjne, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych, 2007, XI, s. 45-56.
- Śliwiński S., Polski proces karny przed sądem powszechnym. Przebieg procesu i postępowanie wykonawcze, Warszawa 1948 r.
- Światłowski A., Orzekanie kary łącznej [w:] Kodeks postępowania karnego, Komentarz (red. J. Skorupka), Warszawa 2020.
- Światłowski A., Dowody w postępowaniach szczególnych i konsensualnych – zarys problematyki, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego Seria Prawnicza, 105/2019,
- Światłowski A., Jedna czy wiele procedur karnych, Sopot 2008.

- Świda–Łagiewska Z., Zasada swobodnej oceny dowodów na tle systemu zasad procesu karnego, RPEiS 40(2), 1978.
- Świecki D., Bezpośredniość czy pośredniość w polskim procesie karnym, Warszawa 2013
- Świecki D. [w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, Świecki D., Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2023.
- Świecki D. [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz (red. J. Skorupka) 2021, Legalis – stan prawny na 22 czerwca 2021r.
- Świecki D. [w:] Meritum Postępowanie Karne (red. nauk. Świecki D.), Warszawa 2019.
- Świecki D. [w:] Świecki D., B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski (red.Świecki D.) Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2021.
- Świecki D. w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, Świecki D., Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2022.
- Świecki D., Apelacja w postępowaniu karnym, Warszawa 2011.
- Świecki D., Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych, Warszawa 2015.
- Świecki D., Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych, Warszawa 2020.
- Świecki D., Przeprowadzanie dowodów na rozprawie głównej. Wybrane zagadnienia. [w:] Proces karny w dobie przemian. Przebieg postępowania. (S. Steinborn, K. Woźniewski red.), Gdańsk 2018, s. 279-291,
- Świecki D., Przerwa i odroczenie rozprawy [w:] Meritum Postępowanie Karne (red. nauk. Świecki D.), Warszawa 2019,
- Świecki D., Rola i znaczenie rozprawy głównej w procesie karnym (rozważania o forach orzekania), Państwo i Prawo 2018, zeszyt 10, s. 5-16.
- Świecki D., Rozprawa apelacyjna w polskim procesie karnym, Kraków 2006.
- Świecki D.[w:] B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, Świecki D. (Świecki D. red.) Kodeks postępowania karnego. Komentarz Tom I, Warszawa 2015.
- Taracha A., Rozprawa „odmiejscowiona” a prawo do obrony [w:] Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013-2018 w świetle standardów rzetelnego procesu, red. C. Kulesza i A. Sakowicz, s. 347-355.

- Tęcza-Paciorek A. M., Zasada domniemania niewinności w polskim procesie karnym, Warszawa 2012,
- Tomaszewski T., Prawo do obrony jako gwarancja rzetelnego procesu karnego, Prokuratura i Prawo 2020/6, 117-139.
- Tomkiewicz M., Udział przedstawiciela społecznego w procesie karnym, Prokuratura i Prawo, 2012,7-8, 107-121.
- Tylman J. Zasada bezpośredniości na tle zmian w polskim prawie karnym procesowym, [w:] J. Skorupka (red.), Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy, Warszawa 2009, s. 125-144.
- Tylman J., Zmiany w modelu postępowania przygotowawczego [w:] Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi, Warszawa 2008, s. 387-389.
- Vitkauskas D., Dikov G., Ochrona prawa do rzetelnego procesu w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka, Rada Europy Strasburg, 2012.
- Waltoś S., Kilka słów o polskim modelu postępowania przygotowawczego [w:] J. Skorupka (red.), Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy, Warszawa 2009, s. 285-294.
- Waltoś S., Konstytucyjna zasada domniemania niewinności, a środki masowego przekazu, NAUKA 1/2009, s. 7-22.
- Waltoś S., Kontradiktoryjność a prawda materialna [w:] Kontradiktoryjność w polskim procesie karnym (red. nauk. P. Wiliński), Warszawa 2013, s.39-44.
- Waltoś S., Model postępowania przygotowawczego na tle prawnooporównawczym, Warszawa 1968 r.
- Waltoś S., Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 2009.
- Waltoś S., Zasada prawdy materialnej [w:] System Prawa Karnego Procesowego (red. nacz. P. Hofmański), Zasady procesu karnego (red. nauk. P. Wiliński) t. III, cz. 1, Warszawa 2014, s. 269-326
- Wantoła M., Ciężar dowodu i obowiązek dowodzenia okoliczności wpływających na wymiar kary i innych środków reakcji karnej. Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2019, poz. 9, s.5.
- Warecka K., Rozprawa on-line a prawo do rzetelnego procesu. Omówienie wyroku ETPC z dnia 2 grudnia 2021 r., 36516/19 (Jallow), LEX/el. 2021.

- Warecka K., Strasburg, dowód z nagranej rozmowy telefonicznej nieobecnego świadka dopuszczalny. Seton przeciwko Zjednoczonemu Królestwu - wyrok ETPC z dnia 31 marca 2016 r., skarga nr 55287/10, LEX/el. 2016.
- Warecka K., Strasburg, polski sąd naruszył domniemanie niewinności. Małek przeciwko Polsce - wyrok ETPC z dnia 11 stycznia 2018 r., skarga nr 9919/11, LEX/el. 2018
- Ważny A., Przepisy ogólne o rozprawie głównej [w:] Kodeks postępowania karnego Komentarz, (red. A. Sakowicz), Warszawa 2020, s. 983-1108.
- Ważny A., Wyrokowanie [w:] Kodeks postępowania karnego Komentarz (red. A. Sakowicz), Warszawa 2020, s. 1064-1100.
- Wąsek –Wiaderek M., Prawo oskarżonego do realizowania obrony na rozprawie w świetle ostatnich zmian kodeksu postępowania karnego [w:] Proces karny w dobie przemian. Przebieg postępowania. (red. S. Steinborn, K. Woźniewski), Gdańsk 2018, s. 311-325.
- Wąsek-Wiaderek M., Przegląd Orzecznictwa Europejskiego dotyczącego spraw karnych, Zeszyt nr 3-4/2010,
- Wąsek-Wiaderek M., Standard ochrony praw oskarżonego w świetle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka [w:] System prawa karnego procesowego, t. VI Strony i inni uczestnicy postępowania karnego, red. nacz. P. Hofmański, Warszawa 2016, s. 524-612
- Wąsek-Wiaderek M., Zasada równości stron w polskim procesie karnym w perspektywie prawnoporównawczej, Kraków 2003 r.
- Wąsek-Wiaderek, Królikowski M., Wiliński P., Opinia Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego dotycząca projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks wykroczeń oraz niektórych innych ustaw (pakiet „Bezpieczeństwo na Euro 2012”), www.ms.gov.pl.
- Weiser B.[w:] The Oxford Handbook of Criminal Process.red. D.K. Brown, J.I.Turner, B. Weiser, Oxford 2019, s 104-109.
- Wiliński P., Sprawiedliwość i rzetelność a rozstrzygnięcie konfliktu [w:] Zarys teorii konfliktu w prawie karnym, Warszawa 2020, Lex.
- Wiliński P., Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym, Kraków 2006,

- Wiliński P., Cel procesu karnego jako formy rozstrzygania konfliktów w prawie karnym [w:] *Artes serviunt vitae, sapientia imperat*. Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzcyka z okazji 70. urodzin, red. J. Kasiński, A. Małolepszy, P. Misztal, R. Olszewski, K. Rydz-Sybilak, Świecki D., Warszawa 2019, s. 115-122.
- Wiliński P., Dwa modele rzetelnego procesu karnego, *Państwo i Prawo* 2006, nr 7, s. 40-51.
- Wiliński P., Konstytucyjne gwarancje prawa karnego procesowego [w:] *System Prawa Karnego Procesowego, Zagadnienia ogólne t. I, cz. I* red. nac. i nauk. Piotr Hofmański, Warszawa 2013, 673-831.
- Wiliński P., Pojęcie rzetelnego procesu karnego [w:] *Rzetelny proces karny* (red. Paweł Wiliński), Anna Błachnio-Parzych, Jacek Kosonoga, Hanna Kuczyńska, Celina Nowak, Paweł Wiliński, Warszawa 2009, s. 19-33.
- Wiliński P., *Proces karny w świetle Konstytucji*, Warszawa 2011.
- Wiliński P., Rzetelny proces karny w świetle Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego [w:] *Rzetelny proces karny* (red. Paweł Wiliński), A. Błachnio-Parzych, J. Kosonoga, H.Kuczyńska, C. Nowak, P. Wiliński, Warszawa 2009, s. 303-349.
- Wiliński P., Sprawiedliwość proceduralna a proces karny [w:] J. Skorupka (red.), *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy*, Warszawa 2009, s. 77-91.
- Wiliński P., Standard ochrony praw oskarżonego w świetle przepisów Konstytucji [w:] *System Prawa Karnego Procesowego, Strony i inni uczestnicy postępowania karnego t. VI*, red. nac. P. Hofmański, red. nauk. C. Kulesza, Warszawa 2016, s. 680-681.
- Wiliński P., Standard ochrony praw oskarżonego w świetle przepisów Konstytucji [w:] *System Prawa Karnego Procesowego, Sony i inni uczestnicy postępowania karnego t. VI*, red. nac. Piotr Hofmański, red. nauk. Cezary Kulesza, Warszawa 2016, s. 662-704.
- Wiliński P., Stosowanie Konstytucji w sprawach karnych [w:] *System Prawa Karnego Procesowego, Zagadnienia ogólne t. I, cz. I* red. nac. i nauk. P. Hofmański, Warszawa 2013,
- Wiliński P., *Świadek incognito w polskim procesie karnym*, Kraków 2003.

- Wiliński P., Zasada prawa do obrony [w:] System Prawa Karnego Procesowego (red. nacz. Piotr Hofmański), Zasady Procesu Karnego (red. nauk. Paweł Wiliński), t. III, cz. 2, Warszawa 2014, 1471-1563.
- Witkowska K., Modelowe założenia procesu karnego w świetle europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka [w:] Kontradyktoryjność w polskim procesie karnym (red. nauk. P. Wiliński), Warszawa 2013, s. 682.
- Witkowska K., Modelowe założenia procesu karnego w świetle europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka [w:] Kontradyktoryjność w polskim procesie karnym (red. nauk. P. Wiliński), Warszawa 2013, s. 674-688.
- Woźniewski K., Prekluzja dowodowa w procesie karnym – konieczność czy iluzja usprawnienia postępowania karnego ? [w:] Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013-2018 w świetle standardów rzetelnego procesu, red. C. Kulesza i A. Sakowicz, Białystok 2019, s. 177-189.
- Wójcicka B., Jawność postępowania sądowego w polskim procesie karnym, Łódź 1989.
- Wróbel P., Istota rzetelnego procesu karnego a sprawiedliwość proceduralna, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2019, nr 6, s. 33-46.
- Zabłocki S. [w:] A. Herzog, D. Waclawowicz, S. Waltoś, S. Zabłocki, Panel I. Kontradyktoryjna rozprawa główna - sytuacja procesowa stron, Prokuratura i Prawo 2015, nr 1-2, s. 200-201.
- Zagrodnik J., obrońca i pełnomocnik w procesie karnym i karnym skarbowym, Warszawa 2020.
- Zagrodnik J., Model procesu karnego status quo i status futurus – kilka refleksji na temat dwóch rzeczywistości, nie tylko normatywnych [w:] W pogoni za rzetelnym procesem karnym. Księga dedykowana Profesorowi Stanisławowi Waltosiowi, red. D. Szumiło-Kulczycka, Warszawa 2022, s. 120-136.
- Zagrodnik J. [w:] Zagrodnik J., Chmielniak Ł., Klonowski M., Rychlewska-Hotel A., Kodeks postępowania karnego. Komentarz praktyczny do nowelizacji 2019, Warszawa 2020, Lex- stan na 1 stycznia 2020r.
- Zagrodnik J., Model interakcji postępowania przygotowawczego oraz postępowania głównego w procesie karnym, Warszawa 2013.

- Zagrodnik J., Chmielniak Ł., Klonowski M., Rychlewska-Hotel A., Kodeks postępowania karnego. Komentarz praktyczny do nowelizacji 2019, Warszawa 2020, Lex - stan na 1 stycznia 2020.
- Zagrodnik J., Kontradiktoryjność jako wyznacznik formy procesu karnego (Rozważania na tle zmiany modelu rozprawy głównej w nowelizacji wrześnieowej), *Palestra* 11-12/2014, s. s. 20-33.
- Zagrodnik J., Ł. Chmielniak, M. Klonowski, A. Rychlewska-Hotel, Kodeks postępowania karnego. Komentarz praktyczny do nowelizacji 2019, Warszawa 2020.
- Zagrodnik J., Model postępowania dowodowego na rozprawie głównej w świetle najnowszych propozycji nowelizacji K.P.K. [w:] *Artes serviunt vitae, sapientia imperat. Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzcyka z okazji 70. urodzin*, red. J. Kasiński, A. Małolepszy, P. Misztal, R. Olszewski, K. Rydz-Sybilak, Świecki D., Warszawa 2019.
- Zagrodnik J., *Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym i karnym skarbowym*, Warszawa 2020.
- Zalizowski G., Prawo do sądu na tle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej w kontekście Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, *Repozytorium Uniwersytetu Wrocławskiego* 2016, s. 13-31. (oai:repozytorium.uni.wroc.pl:79173).
- Zbrojewska M., Błoński M., *Dowody i postępowanie dowodowe w procesie karnym*, Warszawa 2020.
- Zbrojewska M., Sposoby konsensualnego rozstrzygnięcia spraw karnych w wybranych krajach Europy, *Palestra* 2002, 46/3-4.
- Zgryzek K., Skargi zastępujące akt oskarżenia w polskim procesie karnym [w:] *Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi*, Warszawa 2008, s. 417-425.
- Zgryzek K., Zasada jawności [w:] *System Prawa Karnego Procesowego. Zasady Procesu Karnego* (red. nac. P. Hofmański, red. nauk. P. Wiliński), t. III, cz. 1 Warszawa 2014, s. 768-840.
- Zimna M., Publiczność rozprawy w postępowaniu karnym a jej ograniczenia w związku z ogłoszeniem stanu epidemii, *Ius Novum* 2/21, s. 95-112.

- Zimna M., Wyłączenie jawności rozprawy jako gwarancja ochrony interesów uczestników postępowania karnego, Pr.I Pr. 2016r, nr 9, s. 88.
- Ziółkowski M., Zasada równości w prawie, Państwo i Prawo 2015, nr 5, s. 94-111.
- Żbikowska Małgorzata, Ciężar dowodu w polskim procesie karnym, Warszawa 2019.
- Żukowska M., Prawo do obrony wczoraj i dziś – charakterystyka nowelizacji wybranych przepisów KPK [w:] Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013-2018 w świetle standardów rzetelnego procesu (red. C. Kulesza i A. Sakowicz), Białystok 2019, s. 567-581.

Pozostałe publikacje i dokumenty pochodzące ze źródeł internetowych

Internetowy słownik języka polskiego PWN pod red. Witolda Doroszewskiego, ([https , //sjp.pwn.pl/slowniki/model.html](https://sjp.pwn.pl/slowniki/model.html), dostęp 17X2021r., godz. 21.00).

Uzasadnienie Rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Ustawa z 19 lipca 2019 r.) [https , //www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=3251](https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=3251).

Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich do Ministra Sprawiedliwości II.511.507.2017.MM z 3 listopada 2017 r w sprawie konstytucyjności publicznego ogłaszania wyroków nakazowych w postępowaniu karnym (rpo.gov.pl).

Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Kodeks karny i niektórych innych ustaw. Druk nr 870, sejm.gov.pl, s. 2,4-5

Uzasadnienie rządowego projektu Ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (z 11 marca 2016 r.), druk nr 207, s. 6-7 - [https , //www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=207](https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=207).

Pisma z 17 III 2020 r. i 18 maja 2020 r. (DNA-II.510.20.2020) oraz z 5 listopada 2020r. (DNA-II.510.83.2020) skierowane przez podsekretarza stanu Ministerstwa Sprawiedliwości do prezesów sądów powszechnych i wojskowych, min. w związku z wejściem w życie przepisów ustawy z dnia 14 maja 2020 r. o zmianie niektórych ustaw w

zakresie działań osłonowych w związku z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2 (Dz.U. z 2020 r. poz. 875 ze zm.)

Pismo podsekretarza stanu Ministerstwa Sprawiedliwości z 18 maja 2020 r. znak DNA-II-510.20.2020 (pkt A VI. 1) [https](https://www.adwokatura.gdansk.pl/upload/files/inne/pismo_do_psa_1852020.pdf) ,

[//www.adwokatura.gdansk.pl/upload/files/inne/pismo_do_psa_1852020.pdf](https://www.adwokatura.gdansk.pl/upload/files/inne/pismo_do_psa_1852020.pdf) (dostęp 14 września 2021r., godz. 21.12)

wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich z 1 czerwca 2020r. [https](https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/koronawirus-rpo-publicznosc-ma-prawo-udzialu-w-rozprawach-sadowych) ,
[//bip.brpo.gov.pl/pl/content/koronawirus-rpo-publicznosc-ma-prawo-udzialu-w-rozprawach-sadowych](https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/koronawirus-rpo-publicznosc-ma-prawo-udzialu-w-rozprawach-sadowych) (dostęp 13 września 2021r. godz. 22.00)

Uzasadnienie projektu Ustawy o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych oraz niektórych innych ustaw z 31 sierpnia 2011 r. (druk sejmowy nr 428), orka.sejm.gov.p .,

Uzasadnienie projektu rządowego z 22 maja 2020r. Ustawy o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych na zapewnienie płynności finansowej przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o zmianie niektórych innych ustaw RM-10-35-20, Druk Sejmowy nr 382, Sejm VIII Kadencji, Warszawa 2020, s.25-26.

Uwagi Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka do Ustawy z dnia 4 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych na zapewnienie płynności finansowej przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19, s. 8-9, [https](https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2020/06/druk-senacki-nr-142-uwagi-HFPC.pdf) ,
[//www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2020/06/druk-senacki-nr-142-uwagi-HFPC.pdf](https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2020/06/druk-senacki-nr-142-uwagi-HFPC.pdf)

(dostęp 13.03.2022, godz. 23.38). Uzasadnienie projektu Ustawy o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych oraz niektórych innych ustaw (z 31 sierpnia 2011 r.) s. 26 - druk sejmowy nr 4281, www.sejm.gov.pl. Opinia Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego w zakresie Ustaw:Kodeks karny, Kodeks postępowania karnego, Kodeks karny wykonawczy, Kodeks wykroczeń oraz niektórych innych ustaw (pakiet „Bezpieczeństwo na Euro 2012”), oprac. M. Królikowski, P. Wiliński, M. Wąsek-Wiaderek, www.ms.gov.pl, s. 1-23.

Powołane akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 17 marca 1921 r. (Dz.U. Nr 44, poz. 267)
Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r., zmieniona Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.).

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19 gru 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z 21 listopada 1938 r. o usprawnieniu postępowania sądowego /Dz.U.38.89.609/ z dniem 28 listopada 1938 r.

Dekret z 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego (Dz.U. 1944 nr 4 poz. 16)

Dekret z 16 listopada 1945 r. o postępowaniu doraźnym (Dz.U.1949.33.244t.j. z 24 maja 1949r.).

Dekret z 22 stycznia 1946 r. o odpowiedzialności za klęskę wrześniową i faszyzację życia państwowego (Dz. U. R. P. Nr 1, poz. 1)

Dekret z 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa. (Dz. U. R. P. 1946 nr 30 poz. 192.)

Dekret z 19 sierpnia 1946 r. o zmianie niektórych przepisów kodeksu postępowania karnego (Dz. U. Nr 43, poz. 249).

Dekret z 21 grudnia 1955 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U.55.46.309)

Rozporządzenie Prezydenta RP z 19 marca 1928 r. Kodeks postępowania karnego (tekst pierwotny Dz.U. Nr 33, poz.313)

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 19 marca 1928 r. Przepisy wprowadzające kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 33, poz. 314 z późn. zm.).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 23 sierpnia 1932 r. zmieniającego niektóre przepisy postępowania karnego (Dz.U.32.73.662)

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 21 listopada 1938 r. o usprawnieniu postępowania sądowego (Dz.U. 1938 , Nr 89, poz. 609).

Kodeks Wojskowy Postępowania Karnego z 23 czerwca 1945 r. (Dz.U z 1945 Nr 36 poz.216).

Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z 2 września 1950 r. o ogłoszeniu jednolitego tekstu Kodeksu postępowania karnego (Dz.U 1950.40.364).

Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z 30 września 1932r., Nr 83, Dz. U. R.P.poz. 725.

Prawo o Ustroju Sądów Powszechnych z 5 lutego 1964 r. (Dz. U. Nr 12, poz. 93 z późn. zm.).

Regulamin czynności sądów wojewódzkich i powiatowych (rejonowych) w sprawach cywilnych i karnych (Dz. U. z 1969 r. Nr 37, poz. 325)

Rozporządzenie Prezydenta RP z 24 października 1934 r. o niektórych przestępstwach przeciwko bezpieczeństwu Państwa (Dz. U. Nr 94, poz. 851).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 1 grudnia 1932 r. (Dz.U 1932.110.905)

Regulamin ogólny wewnętrznego urzędowania sądów apelacyjnych, okręgowych i grodzkich.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 22 września 2015 r. w sprawie organów uprawnionych obok Policji do prowadzenia dochodzeń oraz organów uprawnionych do wnoszenia i popierania oskarżenia przed sądem pierwszej instancji w sprawach, w których prowadzono dochodzenie, jak również zakresu spraw zleconych tym organom (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 522).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18 czerwca 2019 r. - Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz. U. poz. 1141 z późn. zm., t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2514 z późn. zm.)

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 13 marca 2020 r. o ogłoszeniu na terenie Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego (Dz.U. z 2020 r. poz. 433)

Ustawa karna skarbowa z 2 sierpnia 1926 r. (Dz. U. Nr 105, poz. 609).

Ustawa z 21 stycznia 1932 r. zmieniająca niektóre przepisy postępowania karnego (Dz.U.32.10.60).

Ustawa z 9 kwietnia 1938 r. o zniesieniu sądów przysięgłych i sędziów pokoju (Dz.U. Nr 24, poz. 213).

Ustawa z 27 kwietnia 1949 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U 1949, Nr 32, Poz. 238)

Ustawa z 28 kwietnia 1952 r. o zmianie niektórych przepisów postępowania karnego (Dz.U.52.25.170)

Ustawa z 20 lipca 1950 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U. 1950, Nr 38, poz. 348)

Ustawa z 28 marca 1958 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U.58.18.76) z dniem 27 kwietnia 1958 r.

Ustawa z 22 kwietnia 1959 r. o zwalczaniu niedozwolonego wyrobu spirytusu (Dz. U. Nr 27, poz. 169).

Ustawa z 27 listopada 1961 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U.61.53.296) z dniem 1 stycznia 1962

Ustawa Prawo o Ustroju Sądów Powszechnych z 5 lutego 1964 r. (T.j. Dz. U. z 1964 r. Nr 6, poz. 40; zm. , Dz. U. z 1963 r. Nr 57, poz. 308, z 1967 r. Nr 13, poz. 55, z 1969 r. Nr 13, poz. 98, z 1974 r. Nr 50, poz. 316 oraz z 1975 r. Nr 16, poz. 91 i Nr 34, poz. 183.).

Ustawa z 19 kwietnia 1969 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 13, poz. 96 z późn. zm.),

Ustawa z 19 kwietnia 1969 r. Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego (Dz.U.69.13.97) z dniem 1 stycznia 1970 r.

Ustawa z 28 maja 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym Państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych (Dz.U.75.16.91) z dniem 1 czerwca 1975 r.

Ustawa z 10 maja 1985 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach (Dz.U.85.23.100).

Ustawa z 17 czerwca 1988 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach (Dz.U.87.21.123) z dniem 1 lipca 1988 r.

Ustawa z 29 maja 1989 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego, prawa o wykroczeniach oraz innych ustaw (Dz.U.89.34.180)

Ustawa z 13 lipca 1990 r. o powołaniu sądów apelacyjnych oraz o zmianie ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych, Kodeks postępowania cywilnego, Kodeks postępowania karnego, o Sądzie Najwyższym, o Naczelnym Sądzie Administracyjnym i o Krajowej Radzie Sądownictwa (Dz.U.90.53.306).

Ustawa z 12 października 1994 r. o ochronie obrotu gospodarczego i zmianie niektórych przepisów prawa karnego (Dz. U. Nr 126, poz. 615).

Ustawa z 6 kwietnia 1990 r. o Policji (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1882 z późn. zm.).

Ustawa z 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1061 z późn. zm.).

Ustawa z 29 czerwca 1995 r. o zmianie Kodeksu postępowania karnego, ustawy o ustroju sądów wojskowych, ustawy o opłatach w sprawach karnych i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U.95.89.443) z dniem 4 sierpnia 1996 r.

Ustawa z 6 lipca 1995 r. (Dz.U.95.89.444) zmieniająca Kodeks z dniem 4 listopada 1995 r

Ustawa Kodeks postępowania karnego z 6 czerwca 1997 r. Dz.U.2020.30 t.j.

Ustawa z 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 1197), wymagającą wydania przez sąd postanowienia wyłączającego jawność rozprawy w przypadku złożenia wniosku przez świadka koronnego.

Ustawa z 26 maja 1982 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach (Dz.U.82.16.125) z dniem 7 czerwca 1982 r.

Ustawa z 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy (Dz.U.2020.19 t.j. z 2020.01.08).

Ustawa z 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 2072).

Ustawa z 24 sierpnia 2001 r. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U.2019.1120 t.j. z 2019.06.17, t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1124).

Ustawa z 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 557 z późn. zm.).

Ustawa z 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. Nr 17, poz. 155 z późn. zm.).

Ustawa z 17 czerwca 2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki. (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 75 z późn. zm.).

Ustawa z 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1900).

Ustawa z 29 marca 2007 r. o zmianie ustawy o prokuraturze, ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 64, poz. 432 z późn. zm.).

Ustawa z 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Kodeks karny wykonawczy, ustawy - Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 206, poz. 1589 z późn. zm.).

Ustawa z 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 742).

Ustawa z 31 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 217, poz. 1280)

Ustawa z 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz ustawy - Kodeks postępowania karnego (Dz. U. poz. 849).

Ustawa z 27 września 2013 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1247 z późn. zm.)

Ustawa z 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz. U. z 2015 r. poz. 21).

Ustawa z 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 396).

Ustawa z 12 czerwca 2015 r. zmieniająca Kodeks postępowania karnego z dniem 17 września 2015 r. (Dz.U.2015.1186)

Ustawa z 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw - Dz. U. poz. 437 z późn. zm.).

Ustawa z 10 czerwca 2016 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry oraz ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz. U. poz. 1070 z późn. zm.)

Ustawa z 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 768).

Ustawa z 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1694).

Ustawa z 19 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19 (Dz. U. z 2020 r. poz. 1086, .t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1072 z późn. zm.).

Ustawa z 20 kwietnia 2021 r. (Dz.U.2021.1023) zmieniająca Kodeks postępowania karnego z dniem 22 czerwca 2021 r.

Ustawa z 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 2600).

Ustawa z 5 sierpnia 2022 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1855 z późn. zm.)

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego Rady 2011/99/UE z 13.12.2011 r. w sprawie europejskiego nakazu ochrony (Dz.Urz. UE L 338, s. 2)

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z 25.10.2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dz.Urz. WE L 315, s. 57)

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z 22 października 2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym wymogów dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z 22 października 2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności.

German Code of Criminal Procedure - [http](http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html#p0016) , //www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html#p0016 (dostęp 2 I 2023r.)

Wykaz orzeczeń i decyzji:

Trybunał Konstytucyjny:

- Uchwała TK z 25 stycznia 1995 r., sygn. W 14/94, OTK 1995, Nr 1, poz. 19.
- Wyrok TK z 9 czerwca 1998 r. sygn. K 28/97, OTK 1998, Nr 4, poz. 50.
- Wyrok TK z 10 maja 2000 r., sygn. K 21/99, OTK 2000, nr 4, poz. 109.
- Wyrok TK z 30 września 2014 r., sygn. SK 22/13, OTK-A 2014, nr 8, poz. 96.
- Wyrok TK z 9 czerwca 1998 r., sygn. K 28/97, OTK 1998, nr 4, poz. 50.
- Wyrok TK z 16 marca 1999 r. sygn. SK 19/98 (OTK 1999, nr 3, poz. 36..
- Wyrok TK z 27 lutego 2001 r., sygn. K 22/00, OTK 2001, nr 3, poz. 48.
- Wyrok TK z 13 marca 2000 r., sygn. K 1/99, OTK 2000, nr 2, poz. 59, LEX nr 39992.
- Wyrok TK z 27 lutego 2001 r., sygn. K 22/00, OTK 2001, nr 3, poz. 48.
- Wyrok TK z 19 sierpnia 2020 r., sygn. K 46/15, LEX nr 3041916
- Wyrok TK z 13 maja 2002 r., sygn. akt SK 32/01, OTK-A 2002, nr 3, poz. 31.
- Wyrok TK z 26 listopada 2013 r., sygn. SK 33/12, OTK-A 2013, nr 8, poz. 124.
- Wyrok TK z 16 grudnia 2003 r., sygn. akt SK 34/03, OTK-A 2003, nr 9, poz. 102.
- Wyrok TK z 2 października 2006 r., sygn. SK 34/06, OTK-A 2006, nr 9, poz. 118.
- Wyrok TK z 12 maja 2003 r., sygn. SK 38/02, OTK-A 2003, nr 5, poz. 38.
- Wyrok TK z 18 maja 2004 r., sygn. SK 38/03, OTK-A 2004, nr 5, poz. 45.
- Wyrok TK z 28 listopada 2007 r., sygn. K 39/07, OTK ZU nr 10/A/2007, poz. 129.
- Wyrok TK z 2 lipca 2007 r., sygn.K 41/05, OTK-A 2007, nr 7, poz. 72
- Wyrok TK z 23 października 2006 r., sygn. SK 42/04, OTK-A 2006, nr 9, poz. 125.
- Wyrok TK z 23 maja 2005 r., sygn. SK 44/04, OTK-A 2005, nr 5, poz. 52.
- Wyrok TK z 19 lutego 2008 r., sygn. P 48/06, OTK-A 2008, nr 1, poz. 4.
- Wyrok TK z 12 lipca 2011 r., w sprawie SK 49/08, OTK-A 2011, nr 6, poz. 55.
- Wyrok TK z 30 maja 2007 r., sygn. SK 68/06, OTK-A 2007, nr 6, poz. 53.

Wyrok TK z 26 lutego 2008r., SK 89/06, OTK-A 2008, nr 1, poz. 7.
Wyrok TK z 27 stycznia 1999 r., K 1/98, OTK 1999/1, poz. 3
Wyrok TK z 24 czerwca 1998 r., sygn. K 3/98, OTK 1998, nr 4, poz. 52.
Wyrok TK z 16 maja 2000 r., sygn. P 1/99, OTK 2000, nr 4, poz. 111.
Wyrok TK z 14 kwietnia 1999 r., sygn. K 8/99, OTK 1999, nr 3, poz. 41.
Wyrok z 14 czerwca 2000 r., sygn. P 3/00, OTK 2000, nr 5, poz. 138.
Wyrok TK z 4 kwietnia 2001 r., sygn. K 11/00, OTK 2001, nr 3, poz. 54,
Wyrok TK z 9 lipca 2002 r. sygn. P 4/01, OTK-A 2002, nr 4, poz. 52.
Wyrok TK z 12 marca 2002 r., sygn. P 9/01, OTK-A 2002, nr 2, poz. 14, LEX nr 54048
Wyrok TK z 29 stycznia 2002 r., K 19/01, sygn. OTK-A 2002, nr 1, poz. 1
Wyrok TK z 11 czerwca 2002 r., SK 5/02, OTK-A 2002, nr 4, poz. 41.
Wyrok TK z 7 czerwca 2004 r., sygn. P 4/03, OTK-A 2004, nr 6, poz. 55.
Wyrok TK z 3 listopada 2004 r., sygn. K 18/03, OTK-A 2004, nr 10, poz. 103.
Wyrok TK z 26 lipca 2006 r. , sygn. SK 21/04, OTK-A 2006, nr 7 poz. 88).
Wyrok TK z 6 grudnia 2004 r., sygn. SK 29/04, OTK-A 2004, nr 11, poz. 114.
Wyrok TK z 27 października 2015 r., sygn. sprawy K 5/14, OTK-A 2015, nr 9, poz. 150.
Wyrok TK z 16 stycznia 2006 r., SK 30/05, OTK-A 2006, nr 1, poz. 2.
Wyrok TK z 24 października 2007 r., sygn. SK 7/06, OTK-A 2007, nr 9, poz. 108.
Wyrok TK z 29 kwietnia 2008 r., sygn. SK 11/07, OTK-A 2008, nr 3, poz. 47.
Wyrok TK z 10 czerwca 2008 r., sygn. SK 17/07, OTK-A 2008, nr 5, poz. 78.
Wyrok TK z 28 kwietnia 2009 r., sygn. akt P 22/07, OTK-A 2009, nr 4, poz. 55.
Wyrok TK z 18 lutego 2009 r., sygn. Kp 3/08, OTK-A 2009, nr 2, poz. 9, LEX nr 479671.
Wyrok TK z 15 kwietnia 2009 r., sygn. SK 28/08, OTK-A 2009, nr 4, poz. 48. LEX nr 489768
Wyrok TK z 7 grudnia 2010 r., sygn. P 11/09, OTK-A 2010, nr 10, poz. 128.
Postanowienie TK z 10 marca 2009 r., sygn. akt Ts 231/07, OTK-B 2009, nr 2, poz. 122

Europejski Trybunał Praw Człowieka:

Wyrok ETPC z 28 listopada 1978 r., 6210/73, sprawa Luedicke, Belkacem i Koç przeciwko Niemcom, LEX nr 80804.
Wyrok ETPC z 6 maja 1981 r., Buchholz przeciwko Niemcom, 7759/77, HUDOC.
Wyrok ETPC z 21 lutego 1984 r. w sprawie Öztürk przeciwko Niemcom, skarga nr 8544/79, LEX nr 80977.
Wyrok ETPC z 6 grudnia 1988 r. Barberà, Messegué i Jabardo przeciwko Hiszpanii, skarga nr 10590/83, A146. , hudoc.echr.coe.int
Wyrok ETPC z 19 grudnia 1989 r., sprawa Kamasinski przeciwko Austrii, skarga 9783/82, HUDOC.
Wyrok ETPC z 19 grudnia 1989 r., Brozicek przeciwko Włochom, skarga nr 10964/84, LEX nr 81087.
Wyrok ETPC z 27 listopada 1991 r. Kemmache przeciwko Francji, skarga nr 12325/86, 14992/89, A218., Lex 80510.

Wyrok ETPC z 22 września 1994r., w sprawie Pellodoah przeciwko Holandii , A.297-B., www.echr.coe.int.

Wyrok ETPC z 23 lutego 1994 r. 18928/91, sprawa Fredin przeciwko Szwecji, LEX nr 80540.

Wyrok ETPC z 23 lutego 1994 r., 16757/90, Stanford przeciwko Wielkiej Brytanii, LEX nr 80545.

Wyrok ETPC z 25 lutego 1997 r. w sprawie Findlay przeciwko Wielkiej Brytanii, 22107/93, LEX nr 79803.

Wyrok ETPC z 23 kwietnia 1997 r. sprawa Stallinger i Kuso przeciwko Austrii (14696/89 i 14697/89), LEX nr 79704.

Wyrok ETPC z 25 lipca 2000r., Mattoccia przeciwko Włochom, skarga nr 23969/94,www.echr.coe.int.

Wyrok ETPC z dnia 3 października 2000r., Pobornikoff przeciwko Austrii, Izba (Sekcja III), skarga nr 28501/95, HUDOC.

Wyrok ETPC z 12 listopada 2002 r., 28394/95, w sprawie Döry przeciwko Szwecji, LEX nr 75140.

Wyrok ETPC z 3 października 2002r., Kucera przeciwko Austria, Izba (Sekcja III), skarga nr 40072/98, HUDOC.

Wyrok ETPC z 6 maja 2003 r., Gryziecka i Gryziecki przeciwko Polsce, skarga Nr 46034/99, LEX nr 76832.

Wyrok ETPC z 22 lipca 2003 r., 39647/98, sprawa Edwards i Lewis przeciwko Wielkiej Brytanii, LEX nr 80327.

Wyrok ETPC z 12 lutego 2004 r., Perez przeciwko Francji, skarga nr 47287/99, HUDOC.

Wyrok ETPC z 30 marca 2004r. w sprawie Radio France przeciwko Francji, skarga nr 53984/00, HUDOC

Wyrok ETPC z dnia 19 października 2004r w sprawie Falk przeciwko Holandii, skarga nr 66273/01, www.echr.coe.int.

Wyrok ETPC z 13 stycznia 2005r. w sprawie Capeau przeciwko Belgii, skarga nr 42914/98., Lex 271165.

Wyrok ETPC z 20 stycznia 2005r., Mayzit przeciwko Rosji, skarga 63378/00, www.echr.coe.int.

Wyrok ETPC z 5 października 2006 r. w sprawie Marcello Viola przeciwko Włochom, skarga nr 45106/04, HUDOC.

Wyrok ETPC z 21 grudnia 2006 r., Borisova przeciwko Bułgarii, skarga 56891/00, www.echr.coe.int.

Wyrok ETPC z 9 stycznia 2007r., sprawa Gossa przeciwko Polsce, 47986/99, HUDOC.

Wyrok ETPC z 27 listopada 2007 r., 58295/00, Zagaria przeciwko Włochom, LEX nr 479420.

Wyrok ETPC z dnia 17 stycznia 2008 r. 14810/02 Biryukov v. Rosja, LEX nr 337205.

Wyrok ETPC z 26 czerwca 2008 r., 15435/03, Shulepov przeciwko Rosji, LEX nr 400250.

Wyrok ETPC z 10 grudnia 2009r. w sprawie Koottummel przeciwko Austrii, Izba (Sekcja I), skarga nr 49616/06.

Wyrok ETPC z 18 lutego 2010 r., 39660/02, Zaichenko przeciwko Rosji, LEX nr 566308

Wyrok ETPC z 18 maja 2010 r., 64962/01, Ozerov przeciwko Rosji, LEX nr 578515.

Wyrok ETPC z 1 czerwca 2010 r., 22978/05, Gäfgen v. Niemcy, LEX nr 578361.

Wyrok ETPC(WI) z 2 listopada 2010 r., 21272/03, Sakhnovskiy przeciwko Rosji LEX nr 611796.

Wyrok ETPC z dnia 15 grudnia 2011 r., Al-Khawaja i Tahery przeciwko Wielkiej Brytanii skargi nr 26766/05 i 22228/06, LEX nr 1100193.

Wyrok ETPC z 27 stycznia 2011 r., 42224/02, Krivoshekin przeciwko Rosji, LEX nr 693859.

Wyrok ETPC z 24 kwietnia 2012 r., 34184/03, Medvedev przeciwko Rosji, LEX nr 1147952.

Wyrok ETPC z 25 kwietnia 2013 r., 51198/08, Erkačić v. Chorwacji, LEX nr 1306167.

Wyrok ETPC z 17 września 2013 r., 23789/09, Brzuszczyński przeciwko Polsce, LEX nr 1363098.

Wyrok ETPC z 7 lipca 2015 r. w sprawie Rutkowski i inni przeciwko Polsce, skargi: 72287/10, 13927/11, 46187/11.
https://trybunal.gov.pl/uploads/media/Sprawa_Rutkowski_i_inni_przeciwko_Polsce__skargi_nr_72287_10__13927_11_i_46187_11_oraz_591_innych_skarg___wyrok_z_7_lipca_2015_r_.pdf

Wyrok ETPC z 20 października 2015 r. Dvorski przeciwko Chorwacji skarga 25703/11, www.echr.coe.int.

Wyrok z 15 grudnia 2015r. Schatschaschwili przeciwko Niemcom, Wielka Izba, skarga nr 9154/10, HUDOC.

Wyrok ETPC z 1 marca 2016r., 43183/06 i 27412/07, Gorbunov i Gorbaczov v Rosja, <https://jurisprudencia.mpd.gov.ar/Jurisprudencia/Gorbunov%20y%20Gorbachev%20v.%20Rusia.pdf>.

Wyrok ETPC z 4 lipca 2017 r., 12584/05, Ichetovkina i inni przeciwko Rosji, LEX nr 2312116.

Wyrok Wielkiej Izby ETPC z 6 listopada 2018 r., Ramos Nunes de Carvalho e Sá, LEX/el. 2019.

Wyrok ETPC z 11 stycznia 2018 r Małek przeciwko Polsce - wyrok ETPC., skarga nr 9919/11, LEX/el. 2018, HUDOC.

Wyrok ETPC z 23 stycznia 2018 r., w sprawie Kuchta przeciwko Polsce, 58683/08, LEX nr 2428733.

Wyrok ETPC z 25 lipca 2019r., Rook przeciwko Niemcom, skarga 1586/15, www.echr.coe.int.

Wyrok ETPC z 1 czerwca 2021 r. w sprawie Denis and Irvine przeciwko Belgii, 62819/17 i 63921/17, HUDOC.

Decyzja Komisji z 16 maja 1985r Wallen przeciwko Szwecji., skarga nr 10877/84, DR 43.

Decyzja Komisji z 3 listopada 2005 r., 64962/01, Ozerov przeciwko Rosji, LEX nr 480748,

Decyzja Komisji z 9 listopada 2006 r., 26260/02, Golubev przeciwko Rosji, LEX nr 482871.

Decyzja Komisji z 17 maja 2011 r., Izba (Sekcja V), Suhadolc przeciwko Słowenii , skarga nr 57655/08. HUDOC.

Sąd Najwyższy:

Uchwała SN z 22 kwietnia 1971 r., VI KZP 85/70, OSNKW 1971, nr 7-8, poz. 106, Lex nr18253.

Uchwała SN z 12 sierpnia 1971 r., VI KZP 30/71, OSNKW 1971, nr 11, poz. 167, Lex 18306.

Uchwała SN z 25 sierpnia1972 r., VI KZP 22/72, OSNKW 1972, nr 11, poz. 171. Lex 18493.

Uchwała SN z 18 grudnia 1997 r., I KZP 28/97, OSNKW 1998, nr 1-2, poz. 3., Lex nr 31687.

Uchwała SN z 25 lutego 2005 r., sygn. I KZP 35/04, OSNKW 2005, nr 2, poz. 14, Lex 143195.

Uchwała SN z 20 września 2007 r. , sygn. I KZP 26/07, OSNKW 2007/10, poz. 71, LEX nr 298949.

Orzeczenie SN z 20 listopada 1929 r. IIK 563/29, opubl. OSN(K) 1929/2/289.

Wyrok SN z 14 grudnia 1925 r. sygn. II K 1807/25, opubl. OSN(K) 1925/2/243.

Wyrok SN z 26 stycznia 1931 r. IIK 1073/30, opubl. OSN (K) 1931/8/243, LEX nr 410813.

Wyrok SN z 27 marca 1930 r. sygn. IIK 80/30, opubl. OSN(K) 1930/5/155, Lex 417059.

Wyrok SN z 5 października 1933 r., 3 K 685/33.

Wyrok SN z 21 października 1953 r., sygn. IIK 539/53 OSNCK 1954/2/36, Lex 117598.

Wyrok SN z 15 stycznia 1954 r., sygn. III K 662/53, OSNCK 1954, nr 3, poz. 57. Lex nr 117682.

Wyrok SN z 5 stycznia 1962 r. , sygn. III K 1001/61, OSNKW 1963/1/11, LEX 135434.

Wyrok SN z 6 stycznia 1962 r. IIK 756/61, OSNKW 1963/3/49, Lex nr 135651.

Wyrok SN z 3 listopada 1971 r. I KR 206/71, LEX nr 21429.

Wyrok SN z 9 kwietnia 1973 r., Rw 316/73, OSNKW 1973/9, poz. 116.

Wyrok SN z 17 lutego 1975 r., I KR 222/74, OSNKW 1975, nr 7, poz. 92.

Wyrok SN z 13 lipca 1979 r. sygn. akt Rw 226/79, OSNKW 1979/9/98, Lex 19561.

Wyrok SN z 19 lutego 1982 r., Rw 43/82, OSNKW 1982/4–5, Lex nr 19769.

Wyrok SN z 16 grudnia 1982 r., sygn. Rw 1107/82, OSNKW 1983, nr 6, poz. 47, Lex nr 19846.

Wyrok SN z 28 lutego 1983 r., II KR 25/83, OSNKW 1983, nr 9, poz. 78, Lex 19866.

Wyrok SN z 19 stycznia 1984 r., II KR 279/83, Lex nr 21996,

Wyrok SN z 9 listopada 1990 r., WRN 149/90, OSNKW 1991, nr 7-9, poz. 41. LEX nr 20454.

Wyrok SN z 26 lipca 1991 r., I PRN 34/91, LEX nr 10905.

Wyrok SN z 7 września 1999 r., sygn. WKN 32/99, OSNKW 1999, nr 11-12, poz. 77, Lex nr 38629.

Wyrok SN z 26 lipca 2000 r., sygn. akt V KKN 38/01, LEX nr 1634892.

Wyrok SN z 20 września 2002 r., V KKN 112/01, LEX nr 55225.

Wyrok SN z 3 grudnia 2002 r., sygn. III KKN 351/00, LEX nr 56880.

Wyrok SN z 5 lutego 2003 r., IV KKN 355/99, OSNKW 2003/1, poz. 283.

Wyrok SN z 2 lipca 2003 r., sygn. III KK 196/03, Prok. i Pr.-wkł. 2003/12, poz. 12, Lex nr 78816.

Wyrok SN z 21 stycznia 2004 r., sygn. II KK 168/03, OSNKW 2004, nr 3, poz. 28, Lex 84327.

Wyrok SN z 9 lutego 2004 r., sygn. V KK 194/03, OSNKW 2004, nr 4, poz. 42, Wokanda 2004/11/19, LEX nr 102907.

Wyrok SN z 1 kwietnia 2004 r., sygn. II KK 296/03, LEX nr 109839.

Wyrok SN z 23 września 2004 r., sygn. IIKK 132/04, LEX nr 126695.

Wyrok SN z 1 grudnia 2004 r., sygn. IV KK 278/04, LEX nr 141356.

Wyrok SN z 14 stycznia 2005 r., sygn. V KK 309/04, OSNKW 2005, nr 2, poz. 19, LEX nr 144420.

Wyrok SN z 29 sierpnia 2006 r., sygn. V KK 107/05, OSNKW 2006/10, poz. 96.

Wyrok SN z 28 marca 2007 r., IV KK 23/07, LEX nr 262707.

Wyrok SN z 26 kwietnia 2007 r., sygn. IKZP 9/07, OSNKW 2007/5, poz. 39.

Wyrok SN z 15 kwietnia 2009 r., sygn. III KK 384/08, LEX nr 503181.

Wyrok SN z 8 października 2009 r., sygn. V KK 29/09, (teza 5), LEX nr 529673.

Wyrok SN z 29 września 2010r., sygn. IV KK 281/10, KZS 2010 nr 12, poz. 29, Legalis nr 306389.

Wyrok SN z 16 października 2012 r., V KK 414/11, LEX nr 1226789.

Wyrok SN z 18 września 2013 r., sygn. V KK 191/13, LEX nr 1363455.

Wyrok SN z 4 października 2013 r., sygn. III KK 168/13, LEX nr 1388227.

Wyrok SN z 2 lutego 2016 r., IV KK 346/14, Biul.PK 2016, nr 1-3, poz. 79-88, Lex nr 2194923.

Wyrok SN z 11 kwietnia 2017 r., sygn. V KK 343/16, LEX nr 2281287.

Wyrok SN z 29 czerwca 2017 r., sygn. IV KK 207/17, LEX nr 2337350.

Wyrok SN z 9 sierpnia 2017 r., II KK 196/17, LEX nr 2335995.

Wyrok SN z 17 stycznia 2018 r., sygn. V KK 257/17, LEX nr 2454229.

Wyrok SN z 7 maja 2019 r., V KK 180/18, LEX nr 2671614.

Wyrok SN z 21 lipca 2020 r., sygn. II KK 63/20, LEX nr 3150716.

Wyrok SN z 17 lutego 2021 r., sygn. IV KK 287/20, LEX nr 3268018.

Wyrok SN z 16 marca 2021 r., sygn. IV KK 617/19, LEX nr 3245406.

Wyrok SN z 11 stycznia 2022 r., sygn. II KK 545/21, LEX nr 3352108.

Wyrok SN z 16 lutego 2022 r., II KK 73/20, LEX nr 3402196.

Wyrok SN z 14 kwietnia 2022 r., sygn. III KK 164/21, OSNK 2022, nr 8, poz. 30, Lex 3375671

Wyrok SN z 21 kwietnia 2022 r., sygn. III KK 72/22, LEX nr 3430976.

Wyrok SN z 21 kwietnia 2022 r., I KK 173/20, LEX nr 3369256.

Postanowienie SN z 26 października 1934 r. sygn. IIK 1459/34, opubl. OSN(K) 1935/5/189, Lex nr 378751.

Postanowienie SN z 12 kwietnia 1954 r. III KZ 414/53 (opubl. OSNCK 1954/3/60, Lex 117688.

Postanowienie SN z 3 grudnia 2002 r., sygn. II KKN 365/01, OSNKW 2003/1–2, poz. 14;., Lex 74818.

Postanowienie SN z 11 marca 2005 r., V KK 307/04, LEX nr 148200.

Postanowienie SN z 14 kwietnia 2005 r., II KZ 14/05, LEX nr 149627.

Postanowienie SN z 16 marca 2006 r., sygn. III SPP 10/06, OSNP 2007, nr 7-8, poz. 120.

Postanowienie SN z 8 marca 2006 r., sygn. III KK 246/05, LEX nr 180773.

Postanowienie SN z 6 lipca 2006 r., IV KK 174/06, LEX nr 3232752.

Postanowienie SN z 27 lutego 2007 r., sygn. I KZP 38/06, LEX nr 234851

Postanowienie SN z 14 marca 2008 r., sygn. V KK 434/07, LEX nr 1678935

Postanowienie SN z 23 września 2008 r., sygn. V KK 271/08, LEX nr 467482.

Postanowienie SN z 12 stycznia 2009 r., II K 80/03, LEX nr 737384.

Postanowienie SN z 18 lutego 2010 r., sygn. II KZ 5/10, LEX nr 843318.

Postanowienie SN z 21 października 2010 r., V KK 249/10, LEX nr 621357.

Postanowienie SN z 19 stycznia 2012 r., I KZP 19/11, OSNKW 2012, nr 1, poz. 3., Lex nr 1102088.

Postanowienie SN z 7 sierpnia 2013 r., sygn. akt II KK 153/13, LEX nr 1356410.

Postanowienie SN z 21 sierpnia 2013 r., III KK 74/13, LEX nr 1388230.

Postanowienie SN z 26 lutego 2014 r., sygn. III KO 68/13, LEX nr 1428326.

Postanowienie SN z 16 maja 2014 r., sygn. SNO 15/14, LEX nr 1466632.

Postanowienie SN z 2 kwietnia 2015 r., III KK 306/14, OSNKW 2015, nr 9, poz. 76., Lex 1666894.

Postanowienie SN z 26 sierpnia 2015 r., sygn. IV KK 245/15, LEX nr 1797976.

Postanowienie SN z 2 lutego 2016 r., sygn. IV KK 337/15, OSNKW 2016, nr 3, poz. 21. LEX nr 1976250.

Postanowienie SN z 24 lutego 2016 r., sygn. III SPP 53/15, OSNP 2017, nr 9, poz. 121.

Postanowienie SN z 13 września 2016 r., sygn. V KK 77/16, LEX nr 2157888.

Postanowienie SN z 27 lutego 2018 r., sygn. III KK 24/18, LEX nr 2473762.

Postanowienie SN z 28 lutego 2018 r., sygn. V KK 221/17, OSNKW 2018, nr 6, poz. 44.

Postanowienie SN z 8 listopada 2018 r., sygn. akt III KK 479/17, OSNKW 2019/1, poz. 4, LEX nr 2575535.

Postanowienie SN z 13 sierpnia 2019 r., sygn. III KS 10/19, LEX nr 3364016.

Postanowienie SN z 29 października 2019 r., sygn. V KS 41/19, OSNKW 2019, nr 11-12, poz. 73., LEX nr 2817412.

Postanowienie SN z 28 lipca 2020 r., IV CO 55/20, LEX nr 3113988.

Postanowienie SN z 7 października 2020 r., sygn. V KK 358/19, LEX nr 3080574.

Postanowienie SN z 8 grudnia 2020 r., II KK 148/20, OSNKW 2021, nr 1, poz. 5.

Postanowienie SN z 29 grudnia 2020 r., sygn. V KK 559/19, LEX nr 3270735.

Postanowienie SN z 13 maja 2021 r., II KK 26/21, LEX nr 3219756.

Postanowienie SN z 22 grudnia 2021 r., III KK 262/21, LEX nr 3327059.

Postanowienie SN z 12 stycznia 2022 r., I NSP 238/21, LEX nr 3303859.

Postanowienie SN z 23 marca 2022 r., sygn. I NSP 48/22, LEX nr 3362179.
Postanowienie SN z 18 maja 2022 r., sygn. V KK 178/22, LEX nr 3439086.
Postanowienie SN z 22 czerwca 2022 r., sygn. V KK 171/22, OSNK 2022, nr 11-12, poz. 45, Lex nr 3435805.
Postanowienie SN z 7 lipca 2022 r., sygn. I NSP 204/22, LEX nr 3369910.
Postanowienie SN z 14 lipca 2022 r., sygn. II KK 304/22, LEX nr 3416446.
Postanowienie SN z 22 czerwca 2022 r., sygn. V KK 171/22, OSNK 2022, nr 11-12, poz. 45, Lex nr 3435805.
Postanowienie SN z 7 lipca 2022 r., sygn. I NSP 204/22, LEX nr 3369910.
Postanowienie SN z 14 lipca 2022 r., sygn. I KK 265/22, LEX nr 3402057, nr 1, poz. 5.

Sądy powszechne:

Wyrok SA w Gdańsku z 5 kwietnia 2017 r., II AKa 274/16, LEX nr 2381489.
Wyrok SA w Lublinie z 26 kwietnia 1994 r., sygn. II AKr 93/94, LEX nr 21265.
Wyrok SA w Lublinie z 31 stycznia 2022 r., II AKa 323/21, LEX nr 3318247.
Wyrok S.A. w Krakowie z 31 maja 2006 r., sygn. IIAKa 78/06, KZS 2006/6, poz. 78..
Wyrok SA w Krakowie z 29 grudnia 2006 r., sygn.II AKa 234/06, KZS 2007, nr 2, poz. 32, LEX nr 268867.
Wyrok SA w Krakowie z 5 maja 2011 r., sygn.II AKa 264/10, KZS 2011, nr 7-8, poz. 51, Lex nr 1015751
Wyrok SA w Krakowie z 21.12.2016 r., sygn. II AKa 179/16, KZS 2017, nr 2, poz. 77, LEX nr 2312202.
Wyrok SA w Warszawie z 5 kwietnia 2018 r., sygn. II AKa 454/17, LEX nr 2497331.
Wyrok SA we Wrocławiu z 6 kwietnia 2005 r. sygn. akt II AKa 32/05 CPKiNP 2006.
Wyrok SA we Wrocławiu z 6 kwietnia 2018 r., sygn. II AKa 48/18, LEX nr 2501268.
Postanowienie SA w Białymstoku z 18 listopada 2010 r., sygn. akt II AKo 110/10, Lex nr 852426.
Wyrok SO w Siedlcach z 30 stycznia 2017 r., sygn. II Ka 347/16, LEX nr 2206778.